KBAM
Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı

5. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu
16-18 Ekim 2014 Ankara

TOPLUMSAL ÇEŞİTLİLİK
YENİ SÖYLEM, POLİTİKALAR, MEKÂNSAL PLANLAMA VE UYGULAMALAR

Bildiri Kitabı

KBAM 5. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu, ‘Toplumsal Çeşitlilik: Yeni Söylem, Politikalar, Mekânsal Planlama ve Uygulamalar’, Bildiri Kitabı, 2014 Ankara

Yayına Hazırlayan: N. Tunga Köroğlu
Kapak Tasarımı: Semih Kelleci

Bu bildiri kitabı, TÜBİTAK 2223-B Yurtiçi Bilimsel Etkinlik Düzenleme Desteği ile basılmıştır.
Kitapta yer alan yazıların ve görsellerin telifi aksi belirtilmedikçe yazara aittir. Kitapta yer alan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur. Kaynak göstermek suretiyle kısmen alıntı yapılabilir.

Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı © KBAM Ekim 2014,
www.kbam.metu.edu.tr
kbam@metu.edu.tr

İçindekiler

OTURUM 1: KENTSEL ÇEŞİTLİLİK VE YÖNETİŞİM
Oturum Başkanı: Muhittin Acar
Tartışmacı: Bilge Armatlı Köroğlu

Kentsel Çeşitliliğin Yönetişimi Üzerine Yeniden Düşünmek **1**
Ayda Eraydın

Türk Belediyelerinin Küresel Kardeş Kent Ağlarındaki Farklılaşmalar ve Benzerlikler **21**
Savaş Zafer Şahin, Emrah Söylemez

Çeşitlilik, Çok-kültürlülük ve Farklılaşma Lensleri ile Kente Bakmak **33**
Erkan Polat

OTURUM 2: EŞİTLİK, HAKÇALIK VE ADİL KENT
Oturum Başkanı: Nil Uzun
Tartışmacı: Deniz Altay Kaya

'Biz' ve 'Ötekiler': Mekânsal ve Sosyal Ayrıştırılmanın Kaçınılmaz Sonucu **45**
Nur Sinem Özcan, Emine Duygu Kahraman, Zeynep Elburz

Kentsel Çeşitlilik, Asimetrik Süreçler, Eşitsiz Gelişim: İzmir'de Yalı, Örnekköy ve Ege Mahallelerinde Roman Yerleşim Alanlarının Mekânsal Dönüşüm Süreçleri **55**
Erdal Onur Diktaş, İpek Özbek Sönmez

Eski İstanbul Mahallerinde Gayrimüslim Temsiller: Sınıf ve Faklılıklara Açıklık **69**
Ulaş Sunata, Nazlı Hazar, Narot Avcı

OTURUM 3: KENTSEL ÇEŞİTLİLİK VE KATILIM UYGULAMALARI
Oturum Başkanı: Erkan Polat
Tartışmacı: Güldem Özatağan

Katılımcı Planlama Yaklaşımı Kent Kültüründe Neleri Değiştirebilir? **85**
Z. Ezgi Haliloğlu Kahraman

Türkiye'de Bölge Planlarının Hazırlanmasında Toplumsal Katılım: İzmir Örneği **95**
Suna Senem Özdemir

Kentler İçin Vizyon Geliştirme Ve Yenilikçi Planlama Yaklaşımları: İzmir Örneği **113**
Tanyel Özelçi Eceral, Belkıs Tanrıverdi

OTURUM 4: GÖÇ VE GÖÇMENLER
Oturum Başkanı: Sibel Kalaycıoğlu
Tartışmacı: Ebru Kamacı

Göç, Çok-kültürlülük, Yer Kimliği: Yerliler ve Göçmenler Açısından Kente Bağlılığın Belirleyicileri **123**
Pelin Karakuş, Melek Göregenli, Gamze İrem Umuroğlu

2008 Finansal Krizinin ve Kemer Sıkma Politikalarının Avrupa Birliği'ndeki Göç ve Göç Politikalarına Etkisi **137**
F. Nazda Güngördü, Ayda Eraydın

Yerel Yönetimlerin Kürt Kökenli Grupların Göç Sonrası Entegrasyon Sorunlarına Bakışı: Ankara Örneği **151**
Savaş Zafer Şahin, Nurten Küyük

OTURUM 5: KENTSEL ÇEŞİTLİLİK VE YÖNETİŞİM
Oturum Başkanı: Ahmet Yalnız
Tartışmacı: Savaş Zafer Şahin

Yönetişimin Temel Aktörlerinden Sivil Toplum Kuruluşlarının Antakya'da Rolü ve Etkinliği **165**
Bilge Armatlı Köroğlu, Kezban Konuç

Kentsel Çeşitliliğe Odaklanan Farklı Yönetişim Uygulamaları Üzerine Bir Çalışma: Beyoğlu Örneği **179**
Özge Yersen, Ayda Eraydın

OTURUM 6: DEMOKRASİ, FARKLI TALEPLER VE KENT
Oturum Başkanı: Zeynep Enlil
Tartışmacı: Melih Gurcay

Gezi Parkı Protestolarında Deneyim, Kolektif Hafıza ve Kanaat Değişimi **199**
Ulaş Sunata, Duygu Karadon

Herkes İçin Olan Kentin Oluşturulmasında Bir Adım: LGBTT Bireylerin Mekânları **211**
Mercan Efe Güney, İrem Ayhan Selçuk

OTURUM 7: KENTSEL ÇEŞİTLİLİK VE TASARIM
Oturum Başkanı: Baykan Günay
Tartışmacı: Olgu Çalışkan

Taksim Meydanı Projesi'ne Dayalı Bir Tartışma: Çok Katmanlılık Ve Tasarımda Çeşitlilik **225**
Nazlı Songülen

Sosyo-ekonomik Değişkenler ile Mekânsal Yapı Arasındaki İlişkinin Mahalle Ölçeğinde Ölçülmesi **241**
Edward Boampong, K. Mert Çubukçu

ODTÜ Yolu'nun Planlama ve Uygulama Süreci: Aktörler, Çatışmalar ve Tasarımın Rolü **255**
Duygu Cihanger

Kentsel Dirençlilik: Ankara Merkezi İş Alanı'ndaki Çarşılar **271**
Soheil Khodkar, Burcu H. Özüduru

OTURUM 8: KENTİN DEĞİŞEN SOSYAL ÖRÜNTÜSÜ
Oturum Başkanı: Ali Türel
Tartışmacı: Pelin Sarıoğlu Erdoğdu

Bursa Metropoliten Kentinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Mekansal Farklılaşmasının Analizi **281**
Esra Yılmaz, Çiğdem Varol

Konut Hakkının Kiralık Konut Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi **301**
Aysu Uğurlar, Tanyel Özelçi Eceral

Ankara'da Değişen Konut Örüntüsünün Yeni Yüzü: Rezidanslar **321**
Leyla Alkan

Kent-Bölgeleşmenin Sosyoekonomik, Mekânsal ve Yönetsel Boyutları ve Dinamikleri **333**
Hüseyin Gül, Seda Batman

OTURUM 9: KENTSEL ÇEŞİTLİLİK VE GÖÇ
Oturum Başkanı: Banu Ergöçmen
Tartışmacı: Leyla Alkan

Yabancı Emekli Göçü Kapsamında Sosyal Bütünleşme Merkezi Olarak Halk Kütüphaneleri **349**
Esin Sultan Oğuz, Şenol Karadeniz, Erdinç Alaca

Balkan Devletlerinde Kültür ve İnanç Turizmi Bağlamında Etnik Farklılıkların Barışçıl Anlayışlarla Yeniden Görünürlük Kazanışı **357**
Aziz Cumhur Kocalar

Almanya'da Nüfus-Mekan Etkileşiminin Berlin-Kreuzberg Örneğinde İncelenmesi **375**
Ebru Baran, Mehmet Ali Yüzer

OTURUM 10: KENTSEL ÇEŞİTLİLİK VE ULAŞIM
Oturum Başkanı: Çiğdem Varol
Tartışmacı: Semih Kelleci

Kent İçi Ulaşım Çeşitliliği Açısından Bisikletin Önemi: Çanakkale Kent Merkezi Örneği **391**
Alper Sağlık, Elif Sağlık, Abdullah Kelkit

Toplutaşıma hizmetlerine erişimde hakçalığın değerlendirilmesi: Ankara örneği **403**
Ebru V Öcalır-Akünal, Tuncay Küçükpehlivan

OTURUM 11: KENTSEL ÇEŞİTLİLİK VE PLANLAMA ÇERÇEVESİ
Oturum Başkanı: Burcu Özüduru
Tartışmacı: Ezgi Orhan

Planlamanın Kentsel Risk Bileşenleriyle Bütünleştirilmesi : 'Dirençli Kentsel Yerleşimler'e Erişmede Yeni Politikalar ve Yaklaşımlar **415**
Münevver Özge Balta, Kübra Cihangir Çamur

Bir Değerlendirme Çalışması: Dünyada ve Ülkemizde Aile Dostu Kent Planlaması **425**
Leyla Doğan

Çeşitlenen Kentlerde Körleşen Planlama **431**
Erhan Kurtarır, Ayşe Nur Ökten

Kamusal Kültürün Üretim Mekanı Olarak Kent: Doğurgan Mekan **449**
Servet Karaca

OTURUM 12: KENTSEL ÇEŞİTLİLİK VE KENTSEL POLİTİKALAR
Oturum Başkanı: Serap Kayasü
Tartışmacı: Osman Balaban

Katılım, Eşitlik ve Demokrasi Bağlamında Kentsel Dönüşümde İdarenin Takdir Yetkisi **463**
Mehmet Hatipoğlu, Arzu Erdinç

Kentsel Dönüşüm Deneyimleri Bağlamında Türkiye'nin Mekânsal Politikaları: Mersin Çay Mahallesi Örneği **477**
Gökçe Cerit Önge, Damla Temiz

Köyden Büyükşehir'e: Erdemli Kentinin Kırsallığı **495**
Nilgün Kiper, Ulaş Bayraktar, Ali Cenap Yoloğlu

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ayda Eraydın	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Banu Ergöçmen	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Baykan Günay	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Handan Türkoğlu	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin Acar	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Melih Ersoy	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel Kalaycıoğlu	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak Karaman	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep Enlil	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Asuman Türkün	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge Armatlı Köroğlu	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ezgi Haliloğlu Kahraman	Çankaya Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem Varol	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice Ayataç	İstanbul Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Murat C. Yalçıntan	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. Müge Akkar Ercan	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Nil Uzun	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Serap Kayasü	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Tahire Erman	Bilkent Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Ali Cenap Yoloğlu	Mersin Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Burcu Özdemir Sarı	Çankaya Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Doğan Dursun	Atatürk Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Suna Senem Özdemir	Çankaya Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Tolga Levent	Mersin Üniversitesi
Dr. Olgu Çalışkan	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Faruk Göksu	Kentsel Strateji Ltd. Şti.
Orhan Sarıaltun	TMMOB Şehir Plancıları Odası

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Ayda Eraydın	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Burak Beyhan	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Ezgi Haliloğlu Kahraman	Çankaya Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Burcu Özdemir Sarı	Çankaya Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Deniz Altay Kaya	Çankaya Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Ela Aral	Çankaya Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Ezgi Orhan	Pamukkale Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Orçun Sakarya	Çankaya Üniversitesi
Y. Doç. Dr. Suna Senem Özdemir	Çankaya Üniversitesi
Dr. N. Tunga Köroğlu	Tepebaşı Belediyesi
Araş. Gör. Z. Birce Ergör	Çankaya Üniversitesi
Araş. Gör. Ender Peker	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Araş. Gör. Nazlı Songülen	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Araş. Gör. Semih Kelleci	Çankaya Üniversitesi
Melih Gürçay	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Selçuk Sertesen	TEPAV

Kentsel Çeşitliliğin Yönetişimi Üzerine Yeniden Düşünmek

Ayda Eraydın[1]

Öz:. *Günümüzde ötekileştirmenin artması, toplumsal yapıda ayrımlaşmanın hızlanması ve farklı kesimlerin birbirlerine yönelik davranışlarında artan olumsuzluklar kentsel çeşitlilik ve kentsel çeşitliliğinin yönetişimi konusunu ön plana çıkarmaktadır.*

Bu bildiride öncelikle mevcut yazında kentsel çeşitlilik kavramının nasıl evrildiği ve kapsamının nasıl değiştiği özetlenerek, bugünkü içeriğinin ne ölçüde mevcut politikalara, kentin yönetişimine ve planlamasına yansıdığı tartışılacaktır. İkinci olarak, Türkiye'de çeşitlik konusuna yönelik bakış açısının ve geliştirilen politikaların nasıl şekillendiği üzerinde durulacak ve mevcut merkezi ve yerel yönetimlerin bu konudaki eksikliklerine değinilecektir. Bu kapsamda, küreselleşen ekonomik ilişkiler ve ulusal ve uluslararası nüfus hareketleri ile farklılıkların arttığı Türk metropollerinde, artan sosyal kutuplaşma, sosyal eşitsizlikler, ayrımlaşmış yaşam alanları gibi sorunların nasıl ele alınması sorusu üzerinde durulacaktır. Kentleri ekonomik büyümeyi finanse etmek için kullanmayı öngören egemen bakış açısının kentsel çeşitlilik konusu ile ne ölçüde bağdaşacağı da bildiride üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır. Bildirinin ana amacını ise çeşitlliğin katkılarından yararlanabilmek için oluşturulacak yönetişim yapısının kurgulanmasında ilkelerini belirlemektir.

Anahtar Kelimeler*: Kentsel çeşitlilik, kentsel politikalar, yönetişim, sosyal kutuplaşma*

Abstract: *In the comtemporary decade the increasing social segmentation, the emphasis on otherness in political discourse and daily practices, the negative attitude of different social groups to each other make the governance of diversity an important issue.*

In this paper first the evolution and the changing context of the urban diversity concept will be introduced, besides the discussion on how the existing definition of diversity is reflected in current policies, governance and planning. Second, the paper will focus on the main characteristics of the existing approach and policies towards diversity and the drawbacks of central and local governments in governing diversity. In this respect, the main question is defined as how the issue of diversity has to be handled in Turkish metropolitan areas, which are becoming more diverse as a result of domestic and international migratory flows. One of the key question addressed in this paper is whether the policies that evaluate urban areas as source of income generating tool can be consistent to the needs of the diverse social structure. The main aim of the paper, however, is defining the principles of governance for using diversity as an asset.

Keywords*: Urban diversity, urban policies, governance, social polarisation*

---

[1] Prof.Dr. Orta Doğu *Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, ayda@metu.edu.tr*

Kentsel Çeşitlilik Kavramında ve Kentsel Çeşitliliğe Yönelik Politikalarda Yaşanan Değişimler

Sosyal, kültürel ve etnik çeşitlilik kentsel alanlarla ilgili araştırmalarda her dönem öne çıkan konulardan biri olmuştur (Amin ve Graham, 1997). Kentsel çeşitliliğin geleneksel tanımı etnik ve kültürel farklılıklara daynırken, günümüzde değişen dinamikler ve davranış biçimleri, yaşam tarzları ve kişilerin yaşam döngüsü içindeki etkinliklerini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Özellikle son yıllarda küreselleşme süreçleri, neoliberal ekonomik politikalar ve ekonomik yeniden yapılanma süreçleri ile birlikte çeşitliliğin yeni boyutlar kazandığı görülmektedir. 1970'den bu yana devletin yeniden ölçeklendirilmesi ve ulusal düzenlemelerin geçmişteki ağırlıklarını yitirmesi, ülke içindeki farklılıkların ve ulusötesi nitelikteki göç hareketlerinin, ekonomik kalkınma ve küresel politikaların daha fazla dikkate alınmasına neden olmuştur (Tambini, 2001). Bu nedenle, 1970'den bu yana mevcut yazın kentsel çeşitlilik konusunda farklı yaklaşımları içeren tartışmaları içermiştir. Bu tartışmaların odaklandığı konular ve yaklaşım biçimleri kentsel çeşitliliği olumlayan iki ana başlık altında toplanabilir.

İlk olarak, kentsel çeşitlilik konusu kentsel ekonomik kalkınma ile ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Bu çerçevede çeşitliliğin uzun dönemde kültürel, ekonomik, finansal ve kalkınmadaki katkılarından söz edilmektedir (Putnam, 2007). Bu nedenle, kentsel çeşitlilik konusundaki pek çok tartışma, kentsel alanlarda çeşitliliğin rekabet gücüne katkısı (Thrift ve Olds, 1996; Storper, 1997; Florida, 2005), rekabet üstünlüğü (Fainstein, 2005), ekonomik büyüme (Zachary, 2000; Florida, 2001), refah (Bodaar ve Rath, 2005) üzerine yoğunlaşmaktadır. Önemli sayıdaki çalışmanın yaratıcı, yenilikçi ve rekabet gücü yüksek bir ekonominin yaratılmasında çeşitliliğin oynayabileceği rol üzerinde durduğu görülmektedir (Landry, 2000; Florida, 2001; Fainstein, 2005; Tasan-Kok ve Vranken, 2008; Eraydın vd., 2010).

Çeşitlik ve ekonomik kalkınma kapsamında üzerinde durulan konuların başında ise, göçmenlerin ekonomik başarıya katkısı gelmekte ve çok sayıda çalışma bu konuya değinmektedir. Farklı kentler üzerine yapılan çalışmalarda becerili ve yetenekli işgücü ön plana çıkmaktadır. Örneğin Cock (2010) yetenekli ve farklı hünerlere sahip işgücünün Londra ekonomisi için önemini şöyle tanımlamaktadır: "*Son yıllarda gerçekleşen göçler hünerli işgücü havuzunun oluşması ile en üst düzeydeki poziyonlara işgücü sağlarken, düşük ücretli işlerde çalışmayı kabul edecek esnek işgücünü temin edilmesini de sağlamış ve Londranın rekabet gücünü artırmıştır. Londraya olan göçler aynı zamanda bu kentin en kozmopolitan ve çeşitliliğin en fazla olduğu kent olmasını sağlamıştır*."

Göçmenlerin ekonomik kalkınmaya katkıları vurgusu, kentsel çeşitliliğin nasıl ele alındığını ve farklı yönetişim biçimlerinin tartışılmasını gerektirmektedir. Göçmen emekten yararlanılmasına yönelik olarak farklı politika ve uygulamaların dönemlere göre değişimi çeşitlilik konusundaki bakış açıları konusunda açıklayıcı niteliktedir. Mevcut politikaların arasında göçmenlerin dil becerilerini geliştirmelerine destek olan, yeteneklerini onaylayan ve sosyal ağların içinde yer almalarını sağlayan kapsayıcı nitelikte iken, bazılarının ise göçmenleri ve azınlık grupları dışalayan ve onları marjinalize eden bir yaklaşım getirdiği görülmektedir (Syrett ve Spulveda, 2012).

Çeşitliliğe yönelik politikaların emek piyasasına nasıl yansıdığı Alexander (2007) ve Syrett ve Spulveda (2012) tarafından 5 ana başlıkta gruplanmıştır.

- *Politikasızlık:* Göçmenleri kısa süreli ve gelip geçen gibi algılayan yaklaşım
- *Misafir işçi politikaları*: Göçmenleri kısa süreli ve geçici olarak tanımlayan yaklaşım
- *Asimilasyon politikaları*: Göçmenleri ve azınlıkları kalıcı, ancak onların çoğunluktan farklı nitelik ve kişiliklerini geçici gören yaklaşım
- *Çoğulcu politikalar*: Göçmenleri ve azınlıkları kalıcı ve onların farklılıklarına saygı duyan yaklaşım
- *Bütünleştirici-kültürlerarası yaklaşım*: Göçmenleri ve azınlıkları kalıcı ve onların farklılıklarının olduğunu kabul eden, ancak bunun vurgulanmasına karşı olan yaklaşım

Doğal olarak ekonomik açıdan içselleştirme veya dışlama göçmenler ve azınlıklar için en önemli konuların başında gelmekte ve bu politikalar onların doğrudan refah düzeylerini ve yaşam biçimlerini etkilemektedir. Bu çerçevede göçmenlerin yetenek ve becerileri ön plana çıkmakta ve ekonominin gereksinim duyduğu becerilere sahip olan göçmenler kentsel alanda iyi bir şekilde konumlanmaktadır. Buna karşılık becerisiz ücünün benimsenmesi hayli zordur. Özellikle düşük ücretleri kabul eden göçmen işçiler düşük becerili işlerde çalışan kentiler üzerinde baskı yaratmakta ve onların ücret ve refahlarını olumsuz şekilde etkilemektedir (LSE, 2007). Bu durum son günlerde Türkiye'de de izlendiği gibi göç alan bölgelerde tepkilere neden olmaktadır.

Çeşitlilik konusu ile ilgili ikinci öne çıkan konu ise, 1970'den bu yana gündemde olan neoliberal politikaların kentsel alanlarda yarattığı artan ayrımlaşma, kentsel yenileme, büyük konut projeleri ve altyapı programlarının kentsel alanlarda yarattığı etkiler ve bunun kentteki çeşitlilik üzerindeki olumsuzluklarının (Fainstein, 2005) sorgulanmasıdır. Kentsel alanların 1970'den bu yana artan göçler sonucunda daha çeşitli hale geldiği vurgulanırken, bu göçleri hızlandıran küreslleşme sürecinin kentleri farklı baskılar altında kaldıkları belirtilmektedir (Nathan, 2011).

Yukarıda iki başlı altında özetlenen 1960'lardab başlayarak önce daha zayıf, daha sonra ise daha kuvvetli bir şekilde çeşitliliğin olumlanmasının 2000'li yıllardan başlayarak sona erdiği görülmektedir. Çeşitliliğin sürdürülmesinin yarattığı gerginliklerden ve farklılıkları korurken eşitliğin sağlanmasındaki zorluklardan söz edilmeye başlandığı gözlemlenmektedir. Koopmans (2010) yirmi birinci yüzyıldan başlayarak, çok kültürlülük odaklı politikaların eski güncelliğini sürdüremediğini ve göçmenlerin toplumla bütünleşme ve uyum süreçlerini öne çıkaran ve çok kültürlülük söyleminden uzaklaşan yaklaşımların ortaya çıktığı vurgulamaktadır. Yeni söylemin özelliği ulusal kimlik ve ve vatandaşlık temalarının ortaya çıkması ve daha fazla sosyal bütünleşme vurgusu olarak tanımlanabilir (Syrett ve Svulpeda, 2012).

Yukarıdaki tartışmalar, kentsel çeşitlik konusunda farklı dönemlerde farklı politikaların gündemde olduğunu göstermektedir. Grillo (2007: 979) çeşitlikle ilgili politikaların üç farklı dönemde ve üç farklı yaklaşımla açıklanabileceğini öne sürmektedir: "*Asimilasyon, zayıf ve güçlü çok kültürlülük vurgusu ve ayrımcılık*" (Tablo 1).

Grillo (2007)'ya göre 19. Yüzyılın sonlarından yirminci yüzyılın ortalarına kadar olan dönem etnik ve kültürel kimliklerin baskılanma dönemidir. Yeni ortaya çıkan ulus devletler, uluslaşma stratejisi kapsamında göçmenlerin ve azınlıkların asimile edilmesi, onların egemen ulusal normlara uymalarının sağlanması düşüncesinden yola çıkarak politika ve uygulamalarını belirlemişlerdir.

1960'ların ortasından başlayarak asimilasyon politikalarının uygulanması zorlaşmış, bu nedenle ulus devletler "bütünleşme ötesi" diye tanımlanabilecek bir politikaya kayış süreci yaşamışlardır. İlk başlarda kullanılan bütünleşme (integration) deyiminin daha sonra kültürel çoğulculuk ve çok kültürlülük şeklinde genişletildiği görülmüştür (Grillo, 2005 ve 1998). Bu kapsamda ulusal normların tekil olmayıp, heterojen olabileceği kabul edilmiş ve göçmenlerin sahip olduğu kimliklerin ve değerlerin çokkültürlülük kapsamında içerilebileceği benimsenmiştir. Kültürel ve etnik kimliklerin tanınması ve korunması ve bu grupların farklı olma taleplerinin artık meşru olarak görüldüğü izlenmektedir. Bu bu gelişmeler 1960- 1990 arasında çeşitlilik konusunda önemli değişimlerin yaşandığını ve ayrımcılığa hoşgörünün olmadığı bir dönemin ortaya çıktığını göstermektedir. Syrett ve Svulpeda'ya göre (2012) bu değişimde ekonomik kalkınma ve rekabet gücü arayışlarının önemli etkisi olmuş, dışlama, asimilasyon ve çoğulculuktan, küreselleşme sürecinin de etkisi ile farklılıkların tanımlanması ve onaylanmasına doğru bir kayış yaşanmıştır.

Yirmi birinci yüzyılın başından bu yana ise farklı bir evreye girildiği görülmektedir. Kültürel çeşitlilik konusundaki kuşkulara geri dönüş (Vertovec ve Wessendorf, 2010), veya ters tepki (Grillo, 2005) diye adlandırılabilecek bu yeni politikalar, çok kültürlü toplumların "*fazlaca çokkültürlü"* olduğu, diğer bir deyişle gereğinden fazla çeşitlendiği şeklinde özetlenmektedir. Grillo (2007) burada ana kuşkunun batılı laik ülkelerde sosyal bütünlüğü zedeleyecek değerlerin arttığı algısına dayalı olduğunu belirtmektedir. Pek çok ülke için geçerli olan bu kuşkunun çeşitliliğe yönelik politikalarda önemli değişimler yarattığı görülmektedir. Örneğin Koopmans (2010) çokkültürlülük politikaları kapsamında örnek gösterilen Hollanda'nın bu özelliğini tümüyle kaybettiğini belirtirken, Forest ve Dunn (2010) Avusturalya'da çok kültürlülük politikalarına siyasi desteğin azaldığını söylemektedir. Pek çok Avrupa ülkesindeki resmi çok kültürlülük politikalarının asimilasyon politikalarına dönüş amacıyla terk edildiği görülmektedir

Neden çokkültürlülük politikaları çekiciliğini yitirdi? Mevcut yazın bu kapsamda farklı başlıklar üzerinde durmaktadır. İlk olarak, yeni sağ politikalarının, bu dönüşümde önemli olduğu üzerinde durulmaktadır (Grillo, 2007). İkinci olarak, göçmen kimlikleri ve ulusal kimikler arasındaki farklılıkların çokkültürlülüğün çekiciliğini kaybetmesine neden olduğu ve göçmen kimliklerinin ulusun kimliğini olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Üçüncü olarak 2000'li yıllardan başlayan ırk farklılıklarına dayalı gerilimlerden söz edilebilir. Örneğin Kuzey İngilterede ortaya çıkan gerilim, Büyük Britanya siyasal söyleminde bir paradigma değişimine neden olmuş ve çok kültürlülükten sosyal bütünleşme doğru bir değişimi nedenlemiştir (Howarth and Andreouli, ….). Dördüncü olarak 2008 ekonomik bunalımı ve bu dönemde gündeme gelen daralma politikalarının etkilerinden söz etmek gereklidir. Özellikle bu dönemde işini kaybedenlerin göçmenlere karşı tutumlarında önemli değişimler gerçekleşmiş ve bu durum politikaların değişiminde etkili olmuştur.

Özellikle ekonomik bunalımın etkisi ile çeşitlilik söyleminin büyük ölçüde değiştiği görülmektedir. Değişim etnik ve kültürel kimliklerin tanınmasından, bütünleşme (Green, 2006) ve asimilasyon politikalarına (Meer ve Modood, 2013; Syrett ve Svulpeda, 2012; Joppke, 2003; Wun Fung Chan, 2010) kayış şeklindedir. Bu yeni söylem aynı kentsel alanda egemen gruptan olan kent sakinleri ile etnik grupların bireyleri arasında paralel yaşamlardan söz etmekte ve sosyal bütünleşmenin sağlanamadığı belirtmektedir. Farklı yaşam biçimlerinin uyumsuzluğu söylemi özellikle ekonomik durgunluk/ bunalım sonrasının söylemidir (Grillo, 2007). Bu yeni söylem göçmenleri ve azınlıkları bunları misafir eden toplumla benzeşme gereğini vurgularken, siyasal gündemin de çokkültürlü politikalara tepki olarak asimilasyon ve yeni bütünleşme politikalarını öne çıkardığı görülmektedir (Wun Fung Chan, 2010).

Son dönemlerde 2008 bunalımı ve kemer sıkma politikaları yanısıra kamu hassasiyetleri, güvenlik endişeleri, etnik ve dini çekişmelerin yeni asimilasyon politikalarının gündeme gelmesinde etkili olduğu iddia edilmektedir (Grillo, 2007; Vertovec ve Wessendorf, 2010). Bu değişime kavramsal destek Putnam'dan (2007) gelmektedir. Putnam (2007) göç ve etnik çeşitliliğin sosyal dayanışma ve sosyal sermayeyi olumsuz yönde etkilediğinden söz etmektedir.

Yeni asimilasyon politikaları geleneksel asimilasyon politikalarından bazı farklılıklar göstermektedir. Geleneksel politikalar göçmen veya etnik grupların uzun dönemde normlar, değerler, yaklaşım ve nitelikler arasından benzeşmesini vurgularken, yeni asimilasyon politikaları çeşitliliğe etnik/göçmen vurgusu yerine göçmenlerle yerleşikler arasındaki ilişkinin düzenlenmesi çerçevesinden yaklaşmaktadır (Taşan-Kok vd., 2014). Bu politikalar farklı grupların değişik kültürel geçmiş ve birikimlerinin olduğunu, göçmenlerin farklı istekleri olabileceğini belirtmekte, ancak bu grupların toplumun çoğunluğunun bazı beklentilerini yerine getirmelerini istemektedir. Vatandaşlık sınavları, dil becerilerinin geliştirilmesi gereği ve yerel ve etnik gruplara sağlanan mali desteklerin kurallarının değişim, ve tek gruba yerilen destekler yerine çoklu kimliklerin bir arada olduğu etkinliklere destek sağlanması bu yeni politikanın uygulama araçlarıdır (Afridi ve Warmington, 2009).

Farklı dönemlerde Türkiye'de Çeşitlilik Olgusuna Yaklaşım Biçimleri

Yukarıda dönemleştirilen çeşitlilik konusundaki söylemler ve bunların değişimi Türkiye ile ne ölçüde örtüşüyor? Türkiye çeşitlilik konusunda bu söylemlerden hangilerini benimsedi? Toplumdaki farklılıklara günğmüzde nasıl yaklaşılıyor? Türkiye'deki mevcut (kentsel) çeşitliliğe yönelik söylem ve politikaları ve çeşitlilik konusundaki kuşkuları anlayabilmek için, epey geriye gidip geçmişteki yaklaşım ve politikaların kısaca irdelenmesi gerekmektedir (Tablo 2).

Cumhuriyetin devraldığı Osmanlı İmparatorluğunda temel ayrım Müslüman ve Müslüman olmayan olup, kimlikler bu çerçevede belirlenmişti. Müslüman olmayan gruplar azınlıklar olarak kabul edilirken, farklı dinlere ve etnik özelliklere sahip gruplara özel hak ve sorumluluklar tanımlanmıştı. İmparatorluğun sonlarına doğru bu gruplar arasındaki ulusal bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıktığı ve medeni haklar konusunda taleplerinin arttığı görülmüştür. Bu talepleri karşılamak üzere 1839'dan başlayarak reform hareketlerinin başladığı 1876'da I. Meşrutiyet ve

1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Ancak, tüm bu yeni düzenlemeler ayrılıkçı ulusal hareketleri engelleyici olamamıştır. Cumhuriyetin başından 1950'lere kadar uzanan ulus devlet inşaası döneminde, pek çok ülkede olduğu gibi, yeni Türkiye Cumhuriyetinde ulus kimliğinin oluşturulması amacı ile farklı etnik ve kültürel kimliklerin baskılandığı bir dönem yaşanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Türkiyeye kalan topraklar üzerinde bir bütünleşme ve yeni bir ulus devlet oluşturma süreci başlamıştır. Bu sürecin ilk aşamasında benimsenen 1924 Anayasası, Lozan Antlaşmasında tanımlanan azınlıklar dışındaki farklı kültür, etnik ve dine sahip grupları, eşit yurttaşlık ilkesi altında toplamayı benimsemiştir. Resmi azınlıklar Lozan Antlaşması ile belirlenmiş olup, özellikle din odaklı bir tanım getirmekte ve Osmanlı döneminde olduğu gibi kültürel ve etnik farklılıkları dikkate almamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında mübadelelerle farklı dinlere sahip grupların nüfuslarının azaldığı da görülmektedir. Bu durum devletin homojenleştirme politikasını destekleyici olmuş ve devletin yapısı, çoğunluğu, Sunni-Türklerin ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiştir (Içduygu ve Kaygusuz, 2004). Bu genel politikada Osmanlının son döneminde yaşanan etnik sorunların ve farklı etnik ve dinsel grupların dış dünyanın desteği ile ülke bölünmesine yol açacağı kaygısının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

1960'lı yıllarda her ne kadar genel politika değişmese ve çeşitli gruplar eşit vatandaşlık bağlamında değerlendirise de, özellikle 1961 Anayasasının demokratik hakları genişletmesi ve özgürlikler alanında tüm yurttaşlara yeni haklar sağlaması söz konusu olmuştur. Ancak bu yeni demokratik haklarla sağlanan rahatlama uzun sürmemiş ve 1970 ekonomik bunalımı ile birlikte ortaya çıkan rahatsızlıklar toplumda gerilimlere neden olmuştur. Özellikle azalan istihdam olanaklarının özellikle metropolitan alanlarda yaşayan ve sosyal güvenlik sisteminden yararlanamayan göçmenler arasında rahatsızlara neden olduğu görülmüştür. Ekonomik ve mekansal olarak dışlanan kesimler tatminsizliklerini giderek artan ve şiddete varan şekilde göstermeye başlamışlardır.Bu hareketler sırasında kimlikleri nedeniyle dezavantajlı konumda olduklarını giderek daha fazla dillendirilmeye başlamışlardır (Keyder, 2005). Bu güne kadar Türk toplumundaki etnik, dinsel ve kültürel farklılıklar konusunda fazla bilgisi olmayan, ve toplumdaki farklılıkları gelir grupları ve eğitim farklılıkları üzerinden açıklayan kesimlerin bu konu ile ilgilenmesinin 1970'li yıllarda başladığı söylenebilir. Ancak 1980'li yıllarda başlayan sosyal hareketler ve Güneydoğu Anadolu'da yaşanan şiddet toplumun büyük bir kesimi için çeşitliliğin farkına varılması ve farklı grupların farklı talepleri olabileceğini göstermesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak 1980'de yönetime askerler tarafından el konulması ve 1982 Anayasasının demokratik hakları daraltması sonucunda farklı grupların kimlik taleplerine yanıt verilmemesine, tam tersine gelişmelere neden olmuştur. 1982 Anayasının farklı kimlik ve hak taleplerine duyarsız olduğu, etnik kimlikler yanısıra farklı dinsel grupların ve mezheplerin isteklerine yanıt veremediği görülmektedir.

Türkiye'de çeşitlilik konusunun kamuoyunda tartışılması, vatandaşlık konusunun gündeme gelmesi ve söylem değişikliği 1990'lı yılların sonlarında Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde gerçekleşmiştir (Kaya, 2010). Aralık 1999'da gerçekleşen ve Türkiye'nin AB aday ülkesi olarak kabul edildiği Helsinki Zirvesi sonrasında demokrasi, insan hakları, vatandaşlık, azınlıkların korunması konularında 1993'de

AB tarafından kabul edilen Kopenhag kriterleri doğrultusunda reformlar başlatılmıştır. 1999-2005 dönemi çeşitlilik konusunu da kapsayan reformların gerçekleştiği ve çeşitlilik konusunda adımlar atmayı taahhüt eden belgelerin kabul edildiği bir dönem olmuştur. İlk belge 2001 Ulusal Programı olup, bu belge ile mevcut hükümet kültürel farklılıkları tanımayı ve farklılıkların gündelik hayat içinde uygulanmasının sağlanması konusunda güvence vermektedir (ABGS, 2001). 2004 yılında AB tarafından hazırlanan 2004 İlerleme Raporunda (EU, 2004) Türkiyenin çeşitlilik konusunda attığı adımlar değerlendirilmekte ve Kürt ve Aleviler için ilk kez azınlık deyimi kullanılmaktadır. 18 Şubat 2008 yılında onaylanan AB Konseyi Kararlarında Türkiye'nin adaylık sürecinde yerine getirmesi gerekli ilkeler sıralanırken "*kültürel çeşitliliği korumak*"ana ilkelerden biri olarak belirtilmiştir.

Ancak 2005 yılı sonrasında farklı grupların demokratik haklarının sağlanmasına yönelik girişimlerinin yavaşladığı ve mevcut Anayasanın bu konuda çeşitli grupların taleplerine yanıt verecek düzenlemelere olanak sağlamadığı görülmektedir. Öte yandan gerek siyasal kesimler gerekse toplumun farklı katmanlarında vatandaşlık ve vatandaşın demokratik hakları konusunda ortak bir görüş birliği olduğunu da söylemek mümkün değildir. Son on yılda çeşitlilik konusunda epey yol alınmasına karşılık ve pek çok kamu görevlisi ve yöneticisinin çeşitliliği toplumun bir zenginliği olarak tanımlamalarına karşılık, siyasal ve yönetişim alanında çeşitlilik konusuna duyarlılık sınırlıdır. Söylem ile eylem arasında da önemli boşluklar bulunmaktadır.

Yukarıda verilen kısa özetten anlaşılacağı gibi çeşitlilik konusuna yaklaşım açısından Türkiye çok özellikle pek çok Avrupa ülkesinin çok arkasındadır. Çokkültürlülük olgusunun çok yeni tartışmaya açıldığı, çoğulculuk konusunda bile belirli bir düzeye ulaşılamadığı görülmektedir. Bu nedenle Türkiye için çeşitlilik konusunda atılan adımlardan geriye dönüş şeklinde bir tartışma olmayıp, henüz çeşitlilik konusunun *bütünleşme* söyleminden öte gitmekte zorlandığı görülmektedir. Bu durum hem yurt dışından hem de yurt içinde gerçekleşen nüfus hareketleri sonucunda ortaya çıkan göçmenlere olan davranış biçimleri ile de kendini göstermektedir. Her ne kadar Türk toplumu hoşgörü düzeyi yüksek bir toplum olarak tanımlansa da özellikle yabancı göçmenlere karşı olan tavır bu hoşgörünün Avrupa ülkelerinden çok da ileri düzeyde olmadığını göstermektedir. Zengin ve yetenekli göçmenlere olan yaklaşım ile ucuz işlerde çalışarak yaşamaya çalışan göçmenlere olan bakış açısı büyük farklılıklar göstermektedir.

Tablo 1: Çeşitlilik konusuna yönelik farklı politikalar

	19.yuzyılın sonundan 20 yüzyılın ortasına kadar olan dönem			**1960'lar- 1990'lar**	**2000'ler-2008**	**2008+**
Çeşitliliğe yönelik ana politikalar	Asimilasyon politikaları Etnik ve kültürel çeşitliliği azaltmak, homojenleştirme politikaları Ulusal kimliğin kurgulanması			Bütünleşme ötesi yaklaşım Kültürel çoğulculuk Çokkültürlülük Olumsuz Ayrımcılığa karşı sıfır hoşgörü	Kültürel-çeşitlik konusunda kuşkulara geri dönüş Çok kültürlülükten, Sosyal uyuma (cohesion) dönüş	Farklı yaşam biçimlerinin uyumsuzluğuna yönelik tartışmalar Yabancılara karşı düşmanca tavır
Göçmenlere yönelik politikalar	Politikasızlık	Misafir işçi politikaları	Asimilasyon (benzeşme) politikaları	Çoğulcu politikalar	Bütünleşme/kültürlerarası bütünleşmeyi destekleyen politikalar	
Yönetimlerin göçmenlere bakış açısı	Göçmenlerin sanki oradan geçiyormuşlarmış gibi değerlendirilmesi	Gelip geçici çalışanlar olarak göçmenler -kısa süreli çalışanlar	Göçmenler ve etnik grupların kalıcı olduğunun ancak onların farklılıklarının (öteki olmalarının) geçici olduğunun kabul edilmesi	Göçmenler ve etnik grupların kalıcı olduğunun ve onların farklı olmalarının süreceğinin kabul edilmesi	Göçmenler ve etnik grupların kalıcı olduğunun kabul edimesi ancak onların farklılıklarının vurgulanmaması	
Çeşitliliğe yönelik kentsel politikalar	Kayıt dışı Çalışma ve işyerlerine hoşgörü/göz ardı etme	Seçici göç politikaları Sektörlerin gerek duyduğu konularda eğitim desteği Çalışma koşullarında kısıtlı yasal düzenlemeler Göçmeler yerleşik olmaya başlayınca onların ayrılmasını teşvik eden düzenlemeler	Emek ve işyerlerine etnik farklılıkları gözetmeden yardım edilmesi	Etnik yönelimli eğitim ve iş kurma yardım programları Etnik grupların işgücü piyasası ile bütünleştirilmesi Etnik farklılıkların çeşitli etkinliklerle, iş ağları ve kültürel faaliyetlerle kutlaması/sergilenmesi	İş ve emek piyasasına yönelik desteklerin etnik olmayan kesimlere kaydırılması Etnik farklılıkların kentin pazarlanması, turizm ve uluslararasılaşma stratejieri kapsamında öne çıkarılması/kullanılması Göçmelere yönelik kısıtlı ve seçici politikalar	
Ötekileştirme yaklaşımı	Farklı kimlikler gözardı ediliyor	Ötekilere tolerans var	Asimilasyon (benzeşme) ve marjinalleştirme	Farklı kimlikler kabul ediliyor. Farklılıkların kucaklanması	Öteki/farklı kabul ediliyor, ancak çeşitlilik cesaretlendirilmiyor	

Tablo 2: Türkiye'de çeşitlilik konusunda egemen söylemin değişimi

Dönem	1950 öncesi	1960'lar	1980'ler	1999+	2010+
Çeşitliliğe yönelik ana politika	Asimilasyon politikası Kültürel ve etnik çeşitliğin azaltılması Ulusal bir kimliğin bütünleştiriciliğinin öne çıkarılması	Eşit vatandaşlık Artan demokratik haklar		Çoğulculuk Bütünleşmeden öteye giden bir yaklaşım	
	1923 Lozan Antlaşması *1924 Anayasasındaki eşit vatandaşlık ilkesi* Nüfus değişim anlaşmaları sonucunda etnik kimliğe sahip nüfusun payının azalması (*1934 İskan Yasası)*	1961 Anayasasındaki eşit vatandalık vurgusu ve artan demokratik haklar 1962 Azınlıklar Komisyonunun kurulması	*1982 Anayasası ile sınırlanan özgürlükler* Kültürel farklılıkların uygulamalarına getirilen sınırlamalar	AB Katılım sürecinde gündeme gelen değişimler *1999 Helsinki Summit, 2001 Ulusal Programı, 2004 İlerleme Raporu, 2008 AB Konseyi Azınlıklar Komitesinin karalarının onaylanması* (2004)	Farklı etnik gruplara yönelik bazı yönetişim ve kurumlaşma çabaları Demokratik hakların genişletilmesine yönelik düzenlemeler
Attitude to international migration				Uluslararası göçmenlere olumlu yaklaşım Yabancı işçilerin Türkiyede çalışmalarının kolaylaştırılmasına yönelik düzenlemeler	Cenevre Konvansiyonundaki coğrafi kıstımn kaldırılamsına yönelik talepler Becerili göçmenlerin Türkiyeye gelmelerinin teşvik edilmesi
Attitude towards domestic immigrants		Gecekonulara yönelik düzenleme ve uygulamalar *1966 Gecekondu Kanunu (775)*	Yeni konut üretimi ve gecekondu ve kaçak yapılaşmış alanların ıslahı ve yenilenmesine yönelik yasal düzenlemeler	Kentsel dönüşüm uygulamların kentsel çeşitliliğe olumsuz etkilerinin göz ardı edilmesi	

Kentsel Çeşitlik Konusunda Mevcut Yaklaşım ve Politikalar

Daha önceki bölümlerde kısaca özetlendiği gibi çeşitlilik konusunda dış dünyanın baskı ve yönlendirmesi yanısıra iç dinamiklerin de zorlaması ile Türkiye söylem değişikliğine doğru bazı ufak adımlar atarken, bu söylemlerin uygulamaya aktarılmasında fazla bir aşama kaydedilememiştir. Kısaca söylemle uygulama arasında arasında önemli bir boşluk gözükmektedir.

Bu bölümde merkezi ve yerel yönetimlerin çeşitlilik konusuna yaklaşımları ve uygulamalarının belirlenmesi amacı ile Istanbul'da sürdürülen araştırmanın ana bulgularına yer vermektedir (Eraydin vd., 2014). Araştırma çeşitlilik konusu ile ilgili olan Merkezi Yönetim, Merkezi Yönetimin taşra birimleri ve Yerel Yönetimlerin kentsel çeşitilik politikalarını belirlemek üzere ilk aşamada bu kurumların ürettği tüm politika dökümanlarının incelenmesi, sonrasında ise merkezi hükümet temsilcisi olan Bakanlıklardan 4, Merkezi Yönetimin Istanbul'daki bağlı kuruluşlarından 3 ve Yerel Yönetimlerden 2 yönetici ile yapılan derinlemesine görüşmelere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, meslek odaları ve sivil toplum kuruşlarından 8 temsilci ile görüşmeler yapılarak bu temsilcilerin merkezi ve yerel yönetim birimlerinin çeşitlilik konusundaki görüşlerine ilişkin değerlendirmeleri alınmıştır. Araştırma Ağustos-Ekim 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup, Bakanlık temsilcileri ile yapılan görüşmeler Ankara'da, Merkezi yönetimin taşra birimleri ve Yerel Yönetimlerle ilgili çalışmalar Istanbul'da gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki bölümlerde derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular sunulmaktadır.

Merkezi Yönetim: Bakanlıklar

Türkiyede çeşitlik konusunda politikalar tanımlamak ve uygulamaları yönlendirmekle sorumlu özel bir Bakanlık/kurum bulunmamaktadır. Farklı Bakanlıklar bu konu ile dolaylı olarak ilgilenmektedir. Merkezi Yönetimin ana unsurları olan Bakanlılardan çeşitilik/ kentsel çeşitlilik konusunda ilgili ve görevli olanların başında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gelmekte, Kalkınma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yaptıkları uygulamalarla toplumsal ve kentsel çeşitliliği etkileyen politikalar üretmektedirler.

Yukarıda sıralanan tüm Bakanlıkların politika ve uygulamaları incelendiğinde farklılıklara özel bir ilgi göstermedikleri, politika ve uygulamalarında *dezavantajlı gruplara* odaklanmış ve hakçalık ilkesi ile hizmet verdiklerini ifade ettikleri görülmektedir. Uygulamalarda dezavantajlı grup olarak çocuklar, kadınlar, yoksullar, engelliler, gençler ve kimi zaman da işsizler ve tek ebeveynli ailelerden söz edilmektedir. Bu gruplara yönelik eğitim, öğretim ve iş kazandırma faaliyetleri, dezavantajlı grupların sosyal yaşama katılımı sağlayacak düzenlemeler amaçlanmaktadır. Kadının güçlendirilmesi, şiddete ve ayrımcılığa karşı korunması, kadının işgücü piyasasına katılımı için çocuk bakım hizmetlerinin sunulması, esnek çalışma uygulamalarının desteklenmesi gibi bazı konular farklı bakanlılar tarafından (MFSP, 2011) gündeme getirilmektedir. Bu kapsamda uluslararası kuruluşlarla ortak projeler hazırlanmaktadır. Örneğin İçişleri Bakanlığı Birleşmiş Milletler ile "*Kadınların ve Kızların İnsan Haklarının Korunması ve Desteklenmesi*" projesi (İçişleri Bakanlığı, 2012) gibi farklı etkinliklere katılmaktadır. Kadınlar yanısıra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın

yaşlı ve özürlüler konusuna ağırlık verdiği görülmektedir. Bu Bakanlıklar engellilere eğitim ve sağlık hizmetleri sağlayarak, onların istihdam ve topluma katılımı sağlamayı amaçladıklarını belirtmektedirler. Bu konuda atılmış bazı adımlar da mevcut olup, örneğin engelli çalıştıran işyerlerine vergi avantajı sağlamak, evde sağlık hizmetleri sunmak gibi bazı uygulamalar da vardır (MFSP, 2011). Diğer öne çıkan dezavantjı grup, yoksul ailelerin çocukları olup, bunları eğitim hizmetlerine ulaşması, ve çocuk istismarının önüne geçilmesi gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Yukarıda verilen kısa özetten anlaşılabileceği gibi merkezi yönetim kurumlarının çok kültürlü bir toplumun desteklenmesi, çeşitliliğin ve çeşitliliği oluşturan farklı etnik, dinsel ve kültürel grupların tanınırlığının artırılması ve görünür kılınması gibi bir kaygısı ve yaklaşım biçimi bulunmamaktadır. Tam tersine tüm bu kaygılar yerine sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik eşitsizliklerin öne çıkaran bir söylem benimsenmesi toplumda farklılıkların dikkate alınmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Politikalarda yeterince dikkate alınmayan en önemli kesim ise göçmenlerdir. Gerek yurtiçinden, gerekse yurtdışından gelen göçmenlere yönelik politikalar ve somut hizmetler son derece kısıtlıdır. Bu grupların tüm vatandaşların sahip olduğu haklara sahip olduğunu belirtmek, geleneksel asimilasyon politikalarının çizgisini sürdürmek dışında bir anlama gelmemektedir.

Merkezi Yönetimin Yereldeki Temsilcilerinin Çeşitlilik Konusundaki Yaklaşımlarını irdelerken Kalkınma Bakanlığının Istanbul'da örgütlenmiş birimi olan Istanbul Kalkınma Ajansı ve İstanbul İl Özel İdaresinin çeşitlilik konusundaki yaklaşım ve uygulamaları incelenmiştir. Istanbul İl Özel İdaresine son veridiği için aşağıdaki bölümde bu kurumun yaklaşım ve işlevlerine yer verilmemektedir.

Istanbul Kalkınma Ajansı Istanbul'un gelişimine yönelik politikaları ve uygulama araçlarını tanımlamak ve Istanbul Kalkınma Planını hazırlamak görevini üstlendiği ve özellikle planı hazırlarken ilgili tüm bakanlık temsilcileri ile birlikte çalıştığı için araştırma kapsamında seçilen kurumlardan biri olmuştur. Bugüne kadar iki Bölge Planı hazırlayan Ajans (2010-2013 ve 2014-2023), bu planlarda ekonomik konular yanısıra sosyal politikalara da yer vermiştir. 2010-2013 Bölge Planında (ISTKA, 2010) sosyal politikaların diğer kamu kurumlarına benzer şekilde dezavantajlı grupların gereksinimleri üzerinde durulduğu ve bu kapsamda engelli ve yaşlılara özel bir önem verildiği görülmektedir. Plan dökümanlarında göç politikalarına ve göçmenlere de değinilmekte ve göçmenler ile ekonomik açıdan dezavantajlı grupların toplum ile bütünleştirilmesine yönelik bazı politikalar sıralanmaktadır. Geçen yıl tamamlanan 2014-2023 Bölge Planında (ISTKA, 2013) ise, yine dezavantajlı gruplara değinildiği görülmektedir. Önceki planda olduğu gibi dezavantajlı grupların gereksinimlerinin karşılanması ve onların sosyo-ekonomik anlamda kente kazandırılmasına yönelik politikalar önerilmiştir. Bu politikaların amacı "*sosyal bütünleşmeyi desteklemek, her yurttaş için eşit fırsatlar sağlamak, kentlilik bilincini yaratmak ve farklı gruplar arasında boşluğu gidermek*" (ISTKA, 2013; 27) şeklinde özetlenmiştir. Bu planda göçmenler, işsizler ve yoksul ailelere yönelik olarak ve yeni bazı uygulamaların, örneğin yoksul göçmen aileleri toplumun diğer kesimleri ile bütünleştirmek amacı ile aile danışma hizmetlerinin önerildiği görülmektedir. Yörelerine dönmek isteyen göçmenlere yardım ve bunlara istihdam oalnakları sağlanması ise, göçmenlerin Istanbul'dan geriye dönmelerine yönelik düşünülen bir yaklaşımdır.

Istanbul gibi sürekli göç alan ve farklı kültüre, etnik yapıya ve dinlere sahip kişilerin en fazla oranda yer aldığı büyük bir metropol için politika, plan ve uygulama araçları geliştirmekle sorumlu olan bir kuruluşun Istanbul'un bu özelliklerini dikkate almadan, sıradan tek düze sosyal yapısı olan bir kent/bölge planı yapar gibi bir yaklaşım izlemesi, çeşitlilik konusundaki çekingenliği ve duyarsızlığı açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, yerelleşme çabalarının yerel özellikleri irdeleömede yetersiz kaldığını da göstermektedir.

Yerel Yönetimler

Pek çok ülkede yerel yönetimlerin çeşitlilik/kentsel çeşitlilik konusunda aktif bir rol üstlendikleri görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi küreselleşme sürecinde ekonomik üstünlük sağlamaya çalışan ve daha çekici bir nitelik kazanmaya çalışan dünyanın önemli kentleri, örneğin Londra, bu konuda kendi politikalarını oluşturmaktadır. Bazı önemli metropollerin yönetimlerinin ülke politikalarının ötesinde çeşitlilik konusua vurgu yaptıkları ve yetenekli ve yaratıcı işgücünü çekmek üzere farklı programlar uyguladıkları da görülmektedir (Taşan-Kok vd, 2013).

Türkiyedeki yerel yönetimler çeşitlilik konusuna nasıl yaklaşıyorlar, farklı kültürel, etnik ve dinsel grupları ne ölçüde tanıyıp onların taleplerine nasıl yanıt veriyorlar? Bu sorulara yanıt vermek ve çeşitlilik konusunda yaklaşımlarını irdelemek üzere Istanbul Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyelerin Beyoğlu, Beşiktaş, Bakırköy ve Şişli Belediyeleri incelenmiştir ve bu kurumlardan bazıları ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Istanbul Büyükşehir Belediyesinin (İBB) sosyal ve kültürel konularla ilişkili olan farklı birimleri bulunmakta olup, bunlar farklı dezavantajlı grupların durumlarını iyileştirmek ve Istanbul Büyükşehir Belediyesinin sunduğu hizmetlere ulaşmalarını sağlamakla yükümlüdürler. Bu bağlamda İBB hizmet sunma biçimini "*kapsayıcı bir yaklaşım izleyerek, dezavantajlı grupların da içerildiği tüm sosyal grupların özel gereksinim ve taleplerini yerine getirecek karar süreçlerine katılımlarını sağlamak"* şeklinde ifade etmektedir. Bu politika ile dezavantajlı gruplara sağlıklı ve güvenli yaşam koşulları sağlarken, onların kent ve topluma bütünleşmelerinin ve kendilerine yeterliliklerinin artacağı görüşünü öne sürmektedir.

Ancak bu genel söylemin mevcut politikalar ve uygulamalar ile desteklendiğini söylemek kolay değildir. 2010-2014 yılları için hazırlanan Stratejik Planda (IMM, 2009) öncelik alan konular ulaşım, çevre yönetimi, afet ve risk yönetimi, planlama ve gayrimenkul üretimi, spor tesislerinin geliştirilmesi ve bilgi sistemleri olarak ifade edilmektedir. Sosyal konuların hiçbirinin öncelikler arasında yer almadığı görülmektedir. Nitekim Yatırım Programları ve Faaliyet Raporları da bu görüşü desteklemektedir (IMM, 2010, 2011, 2012 ve 2013). Göçmenlerin sorunları ve farklı etnik, kültürel ve dinlere sahip grupların taleplerine İİB'nin herhangi bir raporunda açıkça yer verilmemiştir. Bunların arasında tek istisna 1/100.000 ölçekli Istanbul Çevre Düzeni Planı (2006) olup, bu plan raporunda "*bu büyük Metropolitan Alandaki çeşitliliğin desteklenmesi artırılması gereği*"nden çok genel anlamda ve uygulama araçları belirlenmeden yer verilmektedir.

İlçe Belediyelerinin çeşitlilik konusundaki duyarlılıkları farklılaşmaktadır. Istanbulun çeşitlilik açısından en önemli ilçesi olan Beyoğlu'nda kentsel çeşitlilik

konusundaki yaklaşım sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik farklılıklar üzerinde odaklanmaktadır. Bu ilçe belediyesinin Stratejik Planları, Performans Programları, Faaliyet Raporları ve Bütçe Raporları incelendiğinde bu vurgu açıkça görülmektedir. Örneğin 2007-2009 Stratejik Planında ve Performans Programında (Beyoğlu Municipality, 2006) altı çizilen kavramlar "*eşit fırsat*", "*katılım*", "*sosyal belediyecilik*" gibi hizmet sunumu ile ilgili kavramlarla sınırlıdır. "*Her kişinin talebi aynı derecede önemlidir*" eşit fırsat kavramını tanımlarken "*tüm vatandaşların belediyenin karar sürecine katılmaları arzu edilir*" katılım kavramını, "*dezavantajlı gruplara yardım*" ise sosyal belediyeciliği tanımlamak üzere kullanılmaktadır.

Diğer ilçe belediyeleri de benzer şekilde dezavantajlı grupları ön plana çıkarmakta ve farklı dine, kültüre ve etnik yapıya sahip gruplara yönelik politika geliştirme konusunda fazla çaba sarfetmemektedir. Ancak bazı belediyelerin farklı kültürel ve etnik kimliklere sahip gruplar ve onların temsilcileri ile daha yakın ilişki kurdukları görülmeketedir. Bu belediyelerin en önemlileri Şişli ve Beşiktaş'tır. Şişli Belediyesi kültürel faaliyetler ve dil konusunda destek sunarken, diğer belediyeler gibi din, dil, cinsiyet ayrımı olmaksızın herkese eşit düzeyde hizmet sunacağını belirtmektedir (Şişli Municipality, 2009). Beşiktaş Belediyesi ise, mevcut değişik kültürlerin farkında olduklarını ve bu grupların taleplerini belirlemek ve sorunlarını çözmek için onların temsilcileri ile ilişki kurma stratejisi izlediklerini belirtmektedir (Beşiktaş Municipality, 2009). *Sosyal Belediyecilik* kavramının ise pek çok belediye tarafından paylaşıldığı görülmekte ve Kadıköy Belediyesi sosyal dayanışma (Kadıköy Municipality, 2009, 2010, 2011, 2012), Bakırköy Belediyesi (Bakırköy Municipality, 2009) sosyal bağdaşma, bütünleşme, kültürel farklılıklara hoşgörü gibi kavramlara dayalı politikalar izleyeceklerini belirtmişlerdir. Yıllık Faaliyet Raporlarında bu konudaki somut projelere yer verilmiştir.

İzlenebileceği gibi yerel yönetim birimlerinin çoğu dezavantajlı gruplara yönelik fiziksel nitelikteki sosyal ve kültürel hizmetler üzerinde dururken, bu grupların sosyal ve ekonomik anlamda toplumun diğer katmanları ile bütünleşmesine yönelik faaliyetleri kısıtlı kalmıştır. Çeşitliliğin farkındalığından öte, bunun bir değer olarak algılanarak kente katkısının artırılması ile gündeme gelmemiştir. Ancak yine de halkla aynı ilişkide olan bu yönetim birimlerinin merkezi yönetimden daha fazla çeşitlilik konusuna duyarlı oldukları söylenebilir.

Farklı Kesimler Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimlerin Politikaları Hakkında Ne Düşünüyor?

Araştırmanın bu bölümünde üç ayrı kesimden merkezi ve yerel yönelimlerin çeşitlilik konusundaki politikalarını irdelemeleri istenmiştir. Bu üç kesim üniversiteler, meslek odaları ve sivil toplum örgütleridir.

Araştırma kapsamında derinlemesine görüşme yapılan *akademisyenler* Türkiye çeşitlilik söyleminin akademik ve siyasal ortamlarda yer aldığını, ancak bu söylemin sosyal ve kentsel politikalara yansımasının izlenemediğini belirtmektedirler. Kentsel konularda uzmanlaşan bu akademisyenler toplumda artan çeşitliliğin kentsel politikaların oluşturulmasında dikkate alınmadığını, kentsel uygulamalarda ise tümüyle gözardı edildiği ifade etmişlerdir. Daha da ötesi akademisyenler mevcut merkezi ve yerel politikaların artan bir ayrımlaşmaya neden olduğunun ve bu durumun toplumun geleceği için büyük bir tehdit oluşturduğunun altını çizmektedir.

Görüşülen akademisyenler son dönemdeki çeşitlilik söyleminin uygulamalarının büyük kültür merkezleri ve çarpıcı binalar yapmakla sınırlı kaldığını, uygulamaların çokkültürlü, çoklu etnik yapılı bir toplumsal yapıyı desteklemekten çok uzak olduğunu belirtmişlerdir. Akademisyenlerin mevcut çeşitlilik konusundaki sorulara verdikleri yanıtlar, özellikle Istanbul'a yönelik olarak merkezi ve yerel yönetimlerin politikaları ve uygulamaları konusundaki düş kırıklığını göstermektedir. Özellikle Istanbul'daki tarihi mahallerde yapılan uygulamalar ve 2012 yılından bu yana gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin seçiminde farklı etnik yapısı olan ve çokkültürlü diye tanımlabilecek mahallerin seçilmesinin Istanbul'da kültürel zenginliği ve çeşitliliğini olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen ademisyenlere göre yerel yönetimlerin çeşitlilik ile ilgili politikaları düşük gelir gruplarına hizmet sunumu ile sınırlıdır. Bu hizmetlerin son dönemde Arika, Asya ve Orta Doğudan gelen artan sayıdaki kaçak göçmenleri kapsamadığı, az sayıda ilçe belediyesinin, örneğin Zeytinburnu Belediyesinin, yasal bir zorunluluğu olmamasına rağmen bu göçmenlere destek olamaya çalıştığını belirtilmiştir. Gerek Istanbul'daki merkezi yönetim kuruluşları, gerekse yerel yönetimler bu konuda suskun ve eylemsiz kalmayı yeğlemektedirler.

Meslek Örgütlerinin temsilcisi olarak Istanbul Mimarlar Odası ile Şehir Plancıları Istanbul Şubesi yetkilileri ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.Meslek örgütleri temsilcilerinin görüşlerinin akademisyenlerden farklı olmadığı görülmektedir. Her iki görüşmeci de Türkiye toplumunda kültürel, etnik ve dinsel çeşitlilik olgusunun giderek daha fazla ilgi çekmesine karşılık, Türkiyede mevcut politikalar ve ve uygulamalarla bütünleşemediği öne sürülmektedir. Görüşmeciler politikacıların ve yönetimlerin çeşitlilik sözcüğünü kullanmalarına rağmen, kültürel normlar, alışkanlıklar, ibadet ve yaşam biçimdeki farklılıkları dikkate almadan homojen bir toplum yaratmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. Meslek odası temsilcileri söylem ile merkezi ve yerel yönetimlerin uygulamaları arasındaki önemli farklılığın altını çizmektedirler.

Politikacıları ağır şekilde eleştiren meslek örgütü temsilcileri karar vericilerin ana kaygılarının kentsel rantın belirli gruplara transferini sağlamak olduğunu ve diğer kesimlerin gereksinimlerini dikkate almadıklarını vurgulamaktadır. Özellikle kentsel dönüşüm projelerinin Istanbul'daki kültürel ve etnik çeşitliliğine olumsuz etkisini çok kültürlü ve kültürel mirasın yokolmasına yol açacağı yine görüşmecilerin üzerinde durduğu konuların başında yer almaktadır.

"*Mevcut politika, planlar ve uygulamaların çoğunluk içinde yer almayan grupların gereksinim ve istemlerini dikkate almadığı ve kentlerin planlanmasında değerler ve normların devlet tarafından empoze edilmesi geleneğinin sürdüğü*" Şehir Plancıları Odası temsilcisi tarafından ifade edilmiştir. Öte yandan Mimarlar Odası İstanbul Şube temsilcisi "*devletin açıkça bir asimilasyon politikası izlediği ve özellikle son yıllarda bunun daha belirgin hale geldiğini*" belirtmiştir. Bu politikanın örneklerinin dini vecibeleri gerçekleştirme, okullarda dini eğitim, Istanbul çok sayıda yeni cami yapımı, açık alanların ibadete açılması gibi uygulamaların dinsel çeşitliliğe karşı bir yaklaşımı ifade ettiği, mevcut hükümetin muhazafakar değerler sistemini empoze eden bir tutum izlediği belirtilmiştir. Yine aynı görüşmeciye göre kentsel dönüşüm alanları tespit edilirken özellikle etnik ve kültürel çeşitliliği yüksek

olduğu mahallelerin seçilmekte, buralarda yaşayanların kentsel dönüşüm sürecinde kentin çeperine atılmakta ve neredeyse görünmez hale gelmektedirler.

Sivil toplum örgütleri

Istanbul-Beyoğlunda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinden çeşitliliğin farklı boyutları ile ilgilenen dört sivil toplum örgütü belirlenip bunların yöneticileri ile derinlemesine anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Farklı sivil toplum örgütlerinin çeşitlilik konusunda politikaların ve politika araçlarının bulunmamasından büyük bir rahatsızlık duydukları görülmektedir. Görüşülen temsilciler Istanbul gibi tarihsel olarak çok kültürlü olan ve farklı etnik grupların yaşadığı büyük bir metropoliten alanda politikacılar ve kamu yöneticilerinin kültürel ve etnik çeşitliliği korumak ve desteklemek konusunda fazlaca çaba göstermediklerini vurgulamaktadırlar. Özellikle 1930'lu yıllardaki mübadele ile 1955'deki 6-7 Eylül olaylarının ardından Istanbul'un gayri-Muslim nüfusunu kaybettiğini ve kentin bu grupların kattığı kültürel zenginliği kaybettiğini belirtmişlerdir. Sivil toplum örgüt temsilcileri azınlıkların kent kültürü ve zenginliği konusundaki katkılarına özellikle değinmektedirler.

Bu görüşlere karşılık, ilginç bir saptama sivil toplum örgüt yetkililerinin mevcut hükümetin çeşitlilik konusuna yaklaşımları ve azınlıklar konusunda diğer görüşülen grupların temsilcilerine göre daha iyimser olmalarıdır. Görüşmeciler özellikle Avrupa Birliği ile müzakere sürecinin ve bu süreçte gerçekleşecek uyum yasalarının çeşitlilik politikalarını olumlu yönde etkileyeceğini beklemektedirler. Bu bağlamda özellikle azınlık vakıflarına ait mülklerin devri konusundaki gelişmelerin çeşitlilik konusunda atılacak adımlar açısından olumlu sinyaller verdiği görüşündedirler. Ancak bu süreçteki çelişkiler ve politikacıların değişen söylemleri ve söylem ile uygulama arasındaki boşluktan şikayet edilmektedir. Yanısıra, sivil toplum temsilcileri toplumda egemen olan farklı etnik ve kültürel kimlikleri gözardı etmek ve reddetmek şeklinde tanımlanacak sosyal normlardan rahatsız olduklarını belirtmişlerdir.

Son Sözler: Çeşitlik Konusunda Farklı Kesimlerin Düşüncelerinin Karşılaştırılması

Araştırma kapasmında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler merkezi ve yerel yönetim temsilcileri ile devlet dışı kesimlerin arasında çeşitliliğin algılanması açısından büyük bir fark olmadığı saptanmıştır. Öncelikle "*çeşitlilik"* kavramının çoğu görüşmeci tarafından fazlaca benimsenmediği görülmektedir. Bu sözcük yerine kültürel mozaik, heterojen yapı, kültürel farklılıklar gibi sözcüklerin kullanmasının uygun olacağını, çünkü çeşitlililiğin Osmanlının son dönemindeki ayrılıkçı hareketleri anımsattığını belirtmişlerdir. Görüşmeler sosyo-ekonomik farklılıkların çeşitlilik kavramı içinde ele alınmasını doğru olmadığı şeklinde bir ortak yaklaşımın olduğunu göstermektedir.

Kültürel farklılık kavramı tüm görüşmeciler tarafından kullanılmıştır. Bu kavram kullanılırken özellikle göçmenlerin farklı özellikleri yanısıra onların adet, gelenek ve görenekleri ve yaşam biçimleri ön plana çıkarılmaktadır. Göçmen kavramı hem diğer bölgelerden, hem de yurtdışından gelenleri kapsayıcıdır. Genelde görüşmeciler

geçmişte Istanbul'un çokkültürlü bir yapısının olduğunu ve bu niteliğin bir ölçüde sürdüğü vurgusunu yapmışlardır.

Öte yandan, pek çok görüşmecinin etnik çeşitlilik konusunda konuşmak istemedikleri görülmüştür. Görüşmecilerden birisi daha öteye giderek bu sözcüğün kullanılmaması gerektiğini, çünkü etnik çeşitliliğin Türk toplum yapısını anlamakta yararlı olmayacağını belirtmiştir.Istanbul'un çok kültürlü yapısı bir önemli bir özelliği olarak belirtilmiş, ancak çokkültürlülüğün olumluyanları yanısıra olumsuz da olabileceği, çünkü çeşitliliğin artan sayıda gerilim ve sorun çıkardığını belirtmişlerdir. Araştırma sonuçları sadece politika dökümanlarında değil, anket yapılan yetkililerin de çeşitlilik, özellikle etnik çeşitlilik konusunda fazlası ile ihtiyatlı bir dil kullandıklarını göstermektedir. Merkezi ve yerel yöneticilerin çoğu kentsel alandaki çeşitlilikten söz etmek yerine, dezavantajlı grupları ön plana çıkarmaktadır. Kendilerine etnik ve kültürel çeşitlilikle ilgili sorular yöneltildiğinde ise, Fainstein'ın (2010: 67) belirttiği gibi "*her kültür ve etnik gruba açık olmak*", "*hoşgörü*" gibi buyurgan bir tavrı yansıtan sözcükleri kullandıkları görülmektedir.

Politika koyucuların çeşitlilik konusunda ana ilgi alanlarının sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik eşitsizliklerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle mevcut hizmet ve olanakların eşit dağılımı konusuna ağırlık verdikleri görülmektedir. Görüşme yapılan yetkililer ve araştırılan dökümanlar, çeşitlilik konusunda politikalar saptanırken temel ilkenin "*hakçalık*" olduğunu göstermektedir. "*Sosyal bağlılık", "dezavantajlı gruplara destek sağlamak", "gelir dağılımındaki eşitsizliklerin üstesinden gelmek"* gibi kavramlar somut politika ve uygulamalara atıfta bulunmadan kullanılmaktadır. Hakçalık gibi bir kavramın neo-liberal ekonomik düzen içinde nasıl gerçekleştirilebileceğinin ayrı bir tartışma konusu olması dışında görüşülen kurumların uygulamalarında ve kaynak dağılımında bu ilkenin ne ölçüde dikkate alındığı da tartışmalıdır. Araştırma bulguları söylem ile kaynak dağılımı arasında önemli farklılıkların bulunduğunu görülmektedir.

Dezavantajlı gruplara yönelik politikalarda ise iki noktanın altı çizilebilir. İlk olarak yeniden dağılım söyleminin gündemdeki ekonomik politikalarla tutarlılığıdır. Belirlenen politikalar ve uygulama araçları ne ölçüde mevcut eşitsizlikleri giderebilir? Mevcut veriler bu söylemin ve politikaların eşitsizliği gidermede yardımcı olduğunu gösterebiliyor mu? Tam tersine son veriler eşitsizliği giderme söyleminin fazlaca etki yaratamadığını göstermektedir. Örneğin TUIK'in resmi rakamlarına göre gelir dağılımındaki çarpıklığı gösteren Gini katsayısının 2006 to 2012 arasında Istanbul'da arttığını göstermektedir. Farklı çalışmalarda 1980'li yıllarda kentsel arsa piyasanın dinamiklerinin gecekonuda yaşayan göçmen gruplara gelir transferi ile gelir eşitsizliklerinin azalmasına neden olurken (Eraydin, 2008), son dönemdeki dönüşüm projeleri ve yıpranmış tarihi alanlarda gerçekleştirilen projelerin düşük gelirli ve marjinalize edilen grupların aleyhine çalıştığını göstermiştir (Türkün 2011). Özellikle ilk dönemde gerçekleşen kentsel alan dönüşümleri ile sosyal ve kültürel niteliği karma mahalleler ortaya çıkarken, son dönemdeki kamunun doğrudan gerçekleştirdiği veya destek sağladığı projeler kentsel alanlarda soylulaştıramayı desteklemiş, gecekondulu veya çeşitli dezavantajlı grupların kentin çeğerine atılması ile sonuçlanmıştır. Bu durum sosyal

bağlılık ve bütünleşme söyleminin tam tersi bir gerçekliği ortaya çıkarmaktadır; dışlanmışlık ve mekansal ayrışma (Eraydin ve Taşan-Kok, 2013).

İkinci olarak, Fincher ve Iveson (2011) belirttiği gibi bazı politikalar, zengin ile yoksul arasındaki farklılıkları azalmak amacını taşısa bile bu politikalar yoksul kesimden diğer taleplerini karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Kimliklerin serbestçe ifade edilmesi, kültürel ve eğitim hakları gibi konularda gerçekleşen iyileşmeler kısıtlıdır. Nitekim mevcut ve geçmişteki politika ve uygulamalarla dezavantajlı gruplara bazı kolaylıklar sağlanırken, bu grupların özgün niteliklerinin ve farklılıklarının tümüyle göz ardı edildiğini göstermektedir. Kaldı ki bu dezavantajlı grupların önemli bir bölümünün egemen çoğunluktan farklı etnik, kültürel ve dinsel özellikler gösterdiği de bilinmektedir.

Araştırma bulguları bu bildirinin başında söz edilen farklılıklara karşı duyarsız olan eşitlikçi söylemin hala sürdüğünü göstemektedir. Ancak bu söylemin iki ayağı da gerçeklikle örtüşmemektedir. Ne toplum homojendir, ne de uygulamalar eşit hak ve olanaklara sahip bir toplum yaratmak için yeterlidir. Genel yaklaşım mevcut kültürel, etnik ve dinsel farklılıkları değersizleştirme ve önemsizleştirme olup, günümüzde bile Türkiyede politika koyucular ve toplumun büyük bir kesiminin farklılığı tanımak konusunda çekinceleri ve isteksizlikleri sürmektedir. Son yıllardaki söylem değişikliği ve çeşitliliğin toplumun zenginliği olarak sunulmasının toplumdaki artan kutuplaşma ve farklı gruplar arasında artan düşmanlığı önlemede yeterli olmadığı da görülmektedir.

Araştırma bulgularının en çarpıcı olanlarından biri yetkili ve yöneticilerin yeni gündeme gelen söylemi benimsemekte zorlanmaları ve kültürel ve etnik farklılıkları tanıma konusundaki süregelen kuşkularıdır. İkinci önemli bulgu mevcut politikaların ayrımcılığı önelemedeki yetersizliğidir. Yalnızca yabancı göçmenler değil, ülkenin farklı bölgelerinden diğer kentlere göçedenlerin de ayrımcılıkla zaman zaman karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu konuda yapılan girişimlerin bazı gruplara kazanımlar sağladığı görülmekte ise de, farklı etnik gruplar ve azınlıkların sömürü, baskı, marjinalleşme, bazen şiddet görmeleri de alışılmadık bir durum değildir. Televizyon ve radyo kanallarında ana dilin kullanımı, dil kursları, ana dilin kamu hizmet birimlerinde ve mahkemelerde kullanımı gibi kazanımlar olumlu görülse de, pek çok etnik grup, özellikle Kürtler mevcut girişimleri yeterli bulmamakta, mevcut Anayasadaki Türk vurgusuna karşı çıkmaktadır. Buna karşılık, bazı etnik grupların benzer talepleri bulunmamaktadır. Yapılması gerekli ek düzenlemeler konusunda bir oydaşma olmayıp, hem siyasal sistemin hem de kamu yöneticilerinin görüşleri çelişkilidir.

Mekansal düzenlemeler de farklı grupların karşılaşmasını ve etkileşmesini sağlayacak olanaklar sunması durumunda farklı grupların birbirlerini tanıma ve bir diğerinin yaşam biçimine saygı düzeyinin artması açısından önemlidir. Ancak özellikle son dönemde kentsel alanlardaki düzenlemeler tersi bir gelişmeye işaret etmektedir. Farklı gruplar kendilerine ayrılmış mekanlarla sınırlı bir yaşam biçimi sürdürürken, ortak kamu alanlarının da azalması kentteki ayrımlaşmayı artırmaktadır. Türkiyedeki planlama pratiğinin ve uygulamalarının da bu konuda fazla bir katkı yaptığını ve kentsel çeşitliliğe duyarlı bir yaklaşım geliştirdiğini söylemek mümkün değildir.

Çok kısa şekilde özetlenecek olursa, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin çeşitlilik konusundaki ilgilerinin dezavantajlı gruplara bazı olanaklar sağlama ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Kültürel ve etnik grupların tanınması ve özel gereksinimlerinin karşılanması konusunda alınan yol fazla değildir. Farklı yönden nüfus hareketlerinin de katkısı ile giderek çeşitliliğin arttığı Türkiye'de etnik, dini ve kültürel farklılıklara yönelik bu denli duyarsız olunması önemli bir sorun ve gerilim alanını da beraberinde getirmektedir.

Kaynakça

ABGS Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (2001) 2001 Ulusal Programı, accessed at: http://www.abgs.gov.tr/ index.php?p=195=1

Afridi A, Warmington J (2009) *The Pied Piper: The BME Third Sector and UK Race Relations Policy.* Birmingham: Brap.

Alexander M (2007) *Cities and Labour Immigration: Comparing Policy Responses in Amsterdam, Paris, Rome and Tel Aviv*. Aldershot: Ashgate.

Amin, A. ve S. Graham (1997), The ordinary city. Transactions of the Institute of British Geographers, 22, p. 411.

Bakırköy Municipality, (2009) '*2010-2014 Strategic Plan*', accessed at: http://www.bakirkoy.bel.tr/ sayfaicerik.aspx?sid=50, 20 November 2013.

Beşiktaş Municipality, (2009) '*2010-2014 Strategic Plan',* accessed at: http://www.besiktas.bel.tr/Files/ Image/stratejik_plan_2010_2014.pdf, 20 November 2013.

Beyoğlu Municipality (2006), '*2007-2009 Strategic Planning and Performance Programme',* accessed at: http://www.beyoglu.bel.tr/download/stratejik_planlama_ve_performans2007-2009.pdf, 19 November 2013.

Bodaar, A., & Rath, J. (2005). Cities, diversity and public space. Metropolis World Bulletin, 5, 3-5.

Cock, S.C (2010) Migrant Capital: a perspective on contemporary migration in London, Migrants' Rights Network Royal London House 22-25 Finsbury Square, London EC2A 1DX www.migrantsrights.org.ukLondon

Eraydin, A. (2008) ' The impact of globalisation on different social groups: Competitiveness, social cohesion and spatial segregation in Istanbul', *Urban Studies*, 45(8), pp. 1663–1691

Eraydin, A. and Taşan-Kok, T. (2013) 'State Response to Contemporary Urban Movements in Turkey: A Critical Overview of State Entrepreneurialism and Authoritarian Interventions', *Antipode*, http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/anti.12042/full

Eraydin, A., Armatlı-Köroğlu ve Uzun, N. (2012) **Importance of Social capital in Coping** with and Benefitting From New Economic Conditions, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*,103:2, 222–239.

Eraydin, A., Tasan-Kok, T. and Vranken, J.. (2010). Diversity matters: Immigrant entrepreneurship and contribution of different forms of social integration in economic performance of cities. European Planning Studies, 18, 521-543.

EU (2004) http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/ rr_tr_2004_en.pdf

Fainstein, S. (2005) Cities and Diversity Should We Want It? Can We Plan For It? Urban Affairs Review, Vol. 41, No. 1, September 2005 3-19

Fainstein, S. (2010) '*The Just City',* Cornell University Press: Ithaca and London

Fincher, R. ve Iveson, K. (2011) 'Conceptualising recognition in planning', in (Eds) Fainstein, S. S. and Campell, S., *Readings in Urban Theory*, Third Edition. Wiley-Blackwell

Florida, R. (2001) *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.

Florida, Richard. (2005). Cities and the creative class. New York: Routledge.

Forrest J, Dunn K (2010) Attitudes to Multicultural Values in Diverse Spaces in Australia's Immigrant Cities, Sydney and Melbourne. *Space and Polity* 14 (1): 81-102

Green, Anne E. (2006), "Routes into Employment for Refugees: A Review of Local Approaches in London", in OECD, *From Immigration to Integration: Local Solutions to a Global Challenge*, OECD: Paris

Grillo R. (2007) An excess of alterity? Debating difference in a multicultural society, Ethnic and Racial Studies, 30:6, 979-998, DOI:10.1080/01419870701599424

Grillo, R. (2005) Backlash Against Diversity? Identity and Cultural Politics In European Cities,Centre on Migration, Policy and Society Working Paper No. 14, University of Oxford.

Howarth, C. ve Andreouli,E. (2013) 'Has multiculturalism failed?' The importance of lay knowledge and everyday practice, http://www.lse.ac.uk/socialPsychology/ faculty/caroline_howarth/Howarth-and-Andreouli-paper-FINAL.pdf

Içduygu, A. and Kaygusuz, O. (2004). 'The politics of citizenship by drawing borders: foreign policy and the construction of national citizenship identity in Turkey', *Middle Eastern Studies*, 40 (6), pp. 26–50.

IMM (2006), '*1/100.000 İstanbul Environmental Plan',* accessed at: http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/ kurumsal/Birimler/SehirPlanlamaMd/Documents/100.000%20%C3%96l%C3%A7ekli%20%C3%87evre%20D%C3%BCzeni%20Plan%C4%B1%20Y%C3%B6netici%20%C3%B6zeti%20raporu.pdf, 17 November 2013.

IMM, (2010) *Investment Programme*. accessed at: http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/ButceYatirim/ YatirimProgrami/Pages/2010.aspx, 18 November 2013.

IMM, (2011) *'Investment Programme',* accessed at: http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/ButceYatirim/ YatirimProgrami/Documents/2011yatirimprogrami/2011yatirimprogrami.pdf, 18 November 2013.

IMM, (2012) *'Investment Programme',* accessed at: http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/ButceYatirim/ YatirimProgrami/Documents/2012yatirimprogrami/IBB_YATIRIM_HIZMET_PROGRAMI2012.pdf, 18 November 2013.

IMM, (2013) *'Investment Programme',* accessed at: http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/ButceYatirim/ YatirimProgrami/Documents/2013yatirimprogrami/IBBYH2013_03-12.pdf, 18 November 2013.

ISTKA Istanbul Development Agency (2010a), '*Regional Plan of 2010-2013',* accessed at: http://www.istka.org.tr/istanbul-bolge-plani/2010-2013-istanbul-bolge-plani, 21 November 2013.

ISTKA Istanbul Development Agency (2013a), '*Regional Plan of 2014-2023',* accessed at: http://www.istka.org.tr/istanbul-bolge-plani/2014-2023-istanbul-bolge-plani, 21 November 2013.

İçişleri Bakanlığı (2012), '*Administrative Activity Report',* accessed at: http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx, 18 November 2013.

Joppke C (2004) The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State: Theory and Policy. *British Journal of Sociology* 55 (2): 237-257.

Joppke, C. (2003). *The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State*. New York: Russell Sage Foundation, Working Paper #203.

Kadıköy Municipality, (2009*) 'Annual Activity Report'* accessed at: http://kadikoy.bel.tr:9009/ uploads/ File/2009%20FAALIYET%20RAPORU.pdf, 20 November 2013.

Kadıköy Municipality, (2010) *'Annual Activity Report',* accessed at: http://kadikoy.bel.tr:9009/ uploads/ File/2010%20Faaliyet.pdf, 20 November 2013.

Kadıköy Municipality, (2011) *'Annual Activity Report',* accessed at: http://kadikoy.bel.tr:9009/ uploads/ File/2011faaliyet.pdf, 20 November 2013.

Kadıköy Municipality, (2012) *'Annual Activity Report',* accessed at: http://kadikoy.bel.tr:9009/ _uploads/ File/2012%20FAALIYET%20RAPORU.pdf, 20 November 2013.

Kaya, A. (2010) 'Management of ethno-cultural diversity in Turkey: Europeanization of domestic politics and new challenges', *International Journal of Legal Information*, 38(2), Article 13.

Keyder, C. (2005) 'Globalisation and social exclusion in Istanbul', International Journal of Urban and Regional Research, 29 (1), pp. 124-134.

Koopmans R (2010) Trade-Offs between Equality and Difference: Immigrant Integration, Multiculturalism and the Welfare State in Cross-National Perspective. Journal of Ethnic and Migration Studies 36 (1): 1-26. Zachary, 2000

Koopmans, R. (2010) Trade-Offs between Equality and Difference: Immigrant Integration, Multiculturalism and the Welfare State in Cross-National Perspective, Journal of Ethnic and Migration Studies, 36:1, 1-26, DOI: 10.1080/13691830903250881

Landry, C. (2000) The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators, New York: Earthscan.

LSE (London School of Economic and Political Science) (2007) The Impact of Recent Immigration on the London Economy. London: City of London.

Meer, N. & Modood, T. (2013) 'Interacting interculturalism with multiculturalism: observations on theory and practice', in M. Barrett (ed.) *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences,* Council of Europe.

MFSP Ministry of Family and Social Policies (2011), 'Activity Report', accessed at: http://www.aile.gov.tr/tr/2288/Duyurular, 21 September 2013.

Nathan, M. (2011). The economics of super-diversity: Findings from British cities, 2001-2006. London: SERC Discussion Paper 68.

Putnam, R. D. (2007) E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century The 2006 Johan Skytte Prize Lecture, Scandinavian Political Studies, Vol. 30 – No. 2, 2007

Storper, M. (1997), The Regional World: Territorial Development in a Global Economy. New York: Guilford Press.

Syrett, Stephen, & Sepulveda, Leandro. (2012). Urban governance and economic development in the diverse city. European Urban and Regional Studies, 19(3), 238-253.

Şişli Municipality, (2009) '2010-2014 Strategic Plan', accessed at: http://www.sislibelediyesi.com/site/ pager.asp?ID=76, 20 November 2013.

Tambini D (2001) Post-national Citizenship. Ethnic and Racial Studies 24 (2): 195-217.

Tasan-Kok, Y., & Vranken, J. (2008). From survival to competition? The socio-spatial evolution of immigrant entrepreneurs in Antwerp. In P. Ache, H. T. Andersen, T.

Maloutas, M. Raco & T. Tasan-Kokx (Eds.), Cities between Competitiveness and Cohesion: Discourses, Realities and Implementation (pp. 151-168). Dordrecht: Springer.

Taşan-Kok, T. Van Kempen, R, Raco, M ve Bolt, G. (2013) Report 1a: DIVERCITIES: A Critical Literature Review, EU

Thrift, N. and K. Olds (1996), Reconfiguring the economic in economic geography. In: Progress in Human Geography, 20, pp. 311-337.

Türkün, A. (2011) 'Urban regeneration and hegemonic power relationships', International Planning Studies, 16(1):61–72

Vertovec, S. ve Wessendorf, S. (2010) The Multiculturalism Backlash: European Discourses, Policies and Practices, London: Routledge.

Wun Fung Chan (2010) A Shared or Multicultural Future? Community Cohesion and the (Im)possibilities of Hospitable Social Capital, Space and Polity, 14:1, 33-46, DOI: 10.1080/13562571003737734

Zachary, P. (2000) *The Global Me: New Cosmopolitans and the Competitive Edge: Picking Globalism's Winners and Losers.* New York: Public Affairs.

Türk Belediyelerinin Küresel Kardeş Kent Ağlarındaki Farklılaşmalar ve Benzerlikler

***Savaş Zafer Şahin*[1]*, Emrah Söylemez*[2]**

Öz: *Küresel sistemde yerel yönetimler arasında ulusal sınırları aşan en önemli ilişki biçimi kardeş kentler olarak ortaya çıkmaktadır. Bir ülkenin kardeş kent ağları, o ülkenin tarihsel geçmişi, dış politikası, o kentin kültürel ve etnik kompozisyonu gibi unsurlar tarafından şekillendirilmektedir. Bu şekillenme, kardeş kentler üzerinden kentlerin birbirleriyle benzeşmesi ve birbirlerinden farklılaşması sonucunu doğuran dinamikler üretmektedir. Bu ağların incelenmesi, küresel, bölgesel, ulusal ve yerel ölçekleri çapraz kesen bir değerlendirme yapma olanağı oluşturmaktadır. Bu dinamikleri yakından incelemek amacıyla bu bildiri çerçevesinde, Türkiye'deki belediyelerin dünyanın çok farklı ülkelerindeki kardeş kent ilişkileri ele alınmıştır. Türkiye'deki belediyelerin farklı ülkelerdeki 4000'in üzerinde kardeş kent ilişkileri tespit edilerek, coğrafi kodlama yöntemiyle konumları tespit edilmiş, sosyal ağ analizi yöntemi kullanılarak ağın alt bileşenleri ve tarihsel dönüşümü incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, Türkiye'deki belediyelerin kardeş kent ilişkilerinin Türkiye içerisinde ve dünya üzerinde farklılaşma ve benzeşmeler gösteren alt örüntüler oluşturduğu tespit edilmiştir.*

Anahtar Kelimeler: *Belediye, kardeş kent, sosyal ağ analizi, benzeşme, farklılaşma*

Abstract: *In global system, one of the most important type of relationships between cities and local governments happen to be sister cities. Sister city networks of the local governments in a country is shaped by factors such as that country's historical background, foreign policy, that city's cultural and ethnic composition. This shaping creates dynamics resulting in convergences and divergences of cities through sister cities. Examining these networks provide an opportunity to make an evaluation that cuts across global, regional, national and local scales. Within the framework of this paper, in order to closely scrutinize these dynamics, sister city relationships of Turkish municipalities are taken into consideration. Data on over 4000 sistership of Turkish municipalities are collected using geo-coding, and sub-elements and historical transformation of this network is analyzed using social network analysis. As a result, sistership network of Turkish municipalities constitutes patterns that converges and diverges in the world and within Turkey.*

Keywords*: Municipality, sister city, social network analysis, convergence, divergence*

---

[1] Atılım Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara: zafer.sahin@atilim.edu.tr

[2] T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara: emrahsoylemez@gmail.com

1.Giriş

Küreselleşme sürecinde ulusal sınırlardan bağımsız olarak kentler arasındaki ilişkilerin nitelik ve nicelik olarak dönüşüme uğradığı varsayımı son yıllarda sıklıkla dile getirilmektedir. Bu varsayım yönetsel, ekonomi-politik ve siyasal gerekçelere dayandırılmaktadır. Yönetsel açıdan, emek-sermaye-bilgi-ham madde önündeki tüm engellerin ortadan kalktığı bir dünyada, yönetişim kavramı ile ifadelendirilen yeniden yapılanma sürecinden geçen kentlerin dünyadaki yeni yönetsel değer ve odaklarla eklemlenme yoluna gittiği düşünülmektedir. Ekonomi-politik açısından bakıldığında "dünya kent ağları" ya da "dünya kentleri ağı" olarak adlandırılan yeni ulus-ötesi oluşumlara dahil olmanın, küresel sermaye akımlarına erişmenin yeni yolu olarak kentlerin tek şansı olduğu, bu şansı kullanabilmek için ulusal sınırlar içindeki diğer yerleşmelerle sürekli bir yarış içine girilmesi gerektiği iddia edilmektedir. Siyasal açıdan bakıldığında ise, dünyanın değişen jeopolitik güç yapısının kentlerin oluşturduğu bu ağlarla yakından ilişki içerisinde değiştiği, kent yönetimlerinin de tarihsel geçmiş, kültürel bağlar ve siyasi projelere uygun olarak dış dünya ile ilişkilenmeye çalıştığı savı ortaya atılmaktadır. Bu üç gerekçe doğrultusunda, yerleşmeler, kent yönetimleri ve kentler arasında giderek daha yoğunlaşan bir ilişkiler ağının oluştuğu, bu ilişkiler ağının kendi dinamikleri olduğu düşünülmektedir.

Bu tür savları sınamak için, tarihsel süreçte küresel, ulusal ve yerel dinamiklerin bir arada değerlendirilebilmesine olanak tanıyan az sayıda deneyim bulunmaktadır. Ulus devletlerin kuruluşundan önceki zamanlarda kentler arasındaki gevşek ittifaklarla başladığı varsayılan, daha sonraları ulus devletlerin kendi içerisinde bir tür yerel diplomasi çabası olarak sürdürülen ve son olarak da özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir tür sivil diplomasi çabasının bir parçası olarak dünya barışının bir aracı olarak önerilen, günümüzde de giderek daha fazla ilgi çekmekte olan "kardeş kent" ilişkileri bu anlamda yerel yönetimlerin küresel konumlarını anlamlandırmada önemli olanaklar tanımaktadır. Ancak, ilgili sınırlı yazın incelendiğinde kardeş kentlerin bu niteliklerinin derinlikli bir kavramsal çerçeveye oturtularak yetkin bir araştırma yöntemi ile ele alınmadığı görülmektedir. Uygulamada kardeş kentler yerel yönetimler için bir tür kültürel performans göstergesi ve yönetimdeki siyasi partinin görüşünün uzantısı olan bir eylem olarak ele alınmaktadır. Bu eylemde çoğunlukla uzun vadeli, çıktıları ve amaçları belli olan ilişki biçimlerinin ortaya çıkmadığı eleştirisi yapılmaktadır. Bu durumun ise, kardeş kent ve benzeri ilişki biçimlerine ilişkin eylemlerin atıfta bulunabileceği, araştırma ve veriye dayalı kavramsallaştırma çabalarının yokluğundan bahsedilebilir. Bu sebeplerle yazılan bu bildiride temel amaçlardan birisi Türkiye'nin kardeş kent ağlarını konuya ilişkin mevcut kavramlarla ve bazı yenilikçi araştırma yöntemleriyle ele almaktır. Bütünsel bir çerçevede Türkiye'deki yerel yönetimlerin kardeş kent ağları veriye dayalı olarak ele alınacak, yapılan analizler ışığında yapılan değerlendirmeler yardımıyla da yerel yönetimlerin kardeş kent ilişkilerinde yönlendirici bir söylemin ana bileşenleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. Kuramsal Çerçeve ve Araştırma Yöntemi

Tarih boyunca kentler ve yerel yönetimler arasında kurulan gevşek ittifakların farklı biçimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ittifakların kimi zaman kıtalar arası, ülkeler arası kurulduğu da görülmüştür. Marko Polo gibi gezginlerin uzak Çin ile

İtalyan kent devletleri arasında kurulmasına öncülük ettiği ilişkileri bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ancak, Yirminci Yüzyıla gelindiğinde bu ittifakların kardeş kent adı altında özel bir biçiminin ortaya çıktığı görülmektedir. Kardeş kent kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasının jeopolitik anlayışı içerisinde ortaya atılmış, ulus devletlerin savaşa eğilimli güç dengelerini dengeleyecek sivil bir diplomasi söyleminin parçası olarak ortaya çıkmıştır (Zelinsky, 1991:4). Kentlerin soğuk savaş dünyasının ortamında kültürel ilişkiler temelinde insani değerlerin paylaşıldığı ilişkilerin kurulmasına ön ayak olacakları inancı dile getirilmiştir. Burada kardeş kentler ilk tanımları itibariyle, ulus-devletlerin küresel alandaki hegemonik ilişkilerinin dışındaki bir alanda, jeopolitik dengelerin korunmasında yerel bir katkı olarak ortaya atıldıkları söylenebilir. Aradan geçen sürede bu göreli olarak renksiz tanımlama dünyaya ilgi çekici görünmüştür. 1991 yılında Zelinsky'nin makalesinde tüm dünyada sayılarını 11 bin olarak tespit ettiği kardeş kent sayısının günümüze gelindiğinde 30 binler düzeyine ulaştığı kestirimine farklı kurumların verilerinden yola çıkılarak ulaşılabilir (http://www.sister-cities.org/2014Directory).

Ancak, aradan geçen sürede, kardeş kent ilişkisi sorgulanmaya başlamıştır. Kardeş kentlerin ülkeler arasındaki ticari, kültürel ve tarihsel ilişkilerin geliştirilmesindeki rolü, kardeş kent ilişkisi kurmada bir kentin kendi iç dinamiklerinin rolü ve daha birçok bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bakış açıları henüz kavramsal ve görgül olarak yeterli değerlendirmelerde bulunabilecek düzeye erişmemiş olsa da, kardeş kentleri ele almada farklı yönleri ortaya koymaları adına katkılarda bulunmuşlardır. Bu katkıların ele alınması, kardeş kentlerin ele alınmasındaki anlayış eksikliklerini ortaya koymak açısından önemlidir.

Bu yaklaşımların birincisinin, kardeş kent ilişkilerinin çıkış amacına uygun olarak kültürel yaklaşım olarak adlandırılması mümkün görünmektedir. Bu yaklaşım kardeş kentlerin uluslar arası işbirliğindeki rolünü, dünyanın değişen kültür ve ticaret ağlarındaki işlevini ele almaktadır. Özellikle, dünyada üretim ve sermaye birikim süreçlerinin dönüşümü sonrasında, üretim merkezlerinin batıdan doğuya kaymasın sonrasında Pasifik ve Hint Okyanusları kıyısındaki ülkeler arasındaki kardeş kent ilişkilerinin bu ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerine katkısı sıklıkla ele alınmıştır (Ramasamy ve Cremer, 1998). Burada, girişimcilik kültürünün yükselişi ile bu tür bir ticari yaklaşımın ilişkilendirildiği ve kardeş kent ilişkilerinin gelişmesinde küresel girişimciliğin gelişmesinin de etkili olduğu da iddia edilmiştir (Cremer, 2001:382).

Bu yaklaşımın bir uzantısı da karşılığını eleştirel yorumlarda bulmuştur. Kültürel yaklaşımları bir anlamda modernleşme okulunun etkisi altında değerlendirmek mümkünken, eleştirel yaklaşımları ise daha çok neo-liberalizmle ilişkili olarak ele almak anlamlıdır. Bu yaklaşımda kardeş kentlerin kültürel niteliğinden çok küresel ekonomideki giriş kapısı oluşturma nitelikleri, yeniden küreselleşme, yeniden ölçekleme, temsiliyet, yarışan kentler ve kent rejimleri dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Short et al. 2000: 24; Clarke, 2001:500). Bu yaklaşıma göre, kardeş kent ilişkileri tarafsız ve nötr olarak ele alınamayacak, küreselleşme sürecinde neo-liberalizm gibi söylemlerin unsurlarının uluslar arası düzlemde yaygınlaşmasının araçlarından birisi olarak ve ulusal yeniden ölçekleme gibi süreçlerden yalıtılmış biçimde ele alınamazlar. Çünkü, doğası itibariyle yerel dinamikleri yansıtan kardeş kent ilişkileri son dönemde daha yukarıdan kurgulanan ve yerelliği yeniden tanımlayan çabaların bir unsuru haline gelmiştir.

Eleştirel yaklaşımların vurguladığı bir diğer husus ilişkisel ve ağ-bağ yaklaşımlarının temelini oluşturmaktadır. Bu da, kardeş kent ilişkilerinin üzerine oturduğu ilişkiselliklerdir. Bu yaklaşımı kullananlar, kardeş kent ilişkilerinin kentler arası ilişkilerin oluşumundaki ve ağlaşmasındaki etkilerini ele almışlardır. Bazı yazarlar bu anlamda pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymaya çalışmışlardır (Baycan-Levent, Gülümser Akgün ve Kundak, 2010). Bu pozitif değerlendirme bazı yazarların kardeş kent oluşumuna ilişkin yöntem konusunu ele almasına öncülük etmiştir. Örneğin Villiers (2009) gibi bazı yazarlar, kardeş kent ilişkilerini C2C (kentten kente) ilişkilerin başarılı temsilcisi olarak ele alıp, bu başarının elde edilmesindeki ön koşullar, ne tür stratejilerin izlenmesi gerektiği gibi konular üzerinde durmuştur.

Kardeş kentlerin küresel sistemdeki rolü ve oluşturduğu bütünsel yapının yanı sıra, bir kentin neden kardeş kent ilişkisine girdiği, ve bu ilişkinin niteliği üzerinde de etnografik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Burada kardeş kent ilişkisi kurmadaki temel dinamiklerin ne olduğu, misafirperverlik gibi değerler ve kültürel unsurların rolü, tarihsel geçmişin etkisi de ele alınmıştır. Örneğin Jane, Hubbard ve Bell (2013), İngiltere'nin Manchester kentinin kardeş kent ilişkileri kurmadaki güdüleri ve çatışmaları bir arada ele almışlardır. Burada ilginç bir diğer başlık da resmi olmasa da gayrı resmi kardeş kent ilişkilerinin kurulması konusunda ele alınmıştır. Kentlerin göç, işgücü hareketleri gibi yollarla ilan edilmese de kardeş kent benzeri ilişkiler içerisine girebileceğine ilişkin örnekler ortaya konmuştur (Grey ve Woodrick, 2002). Özellikle sınır komşusu olan ya da sınır ötesi işçi hareketlerine sahne olan kentlerde bu tür durumların oluştuğu, bunların da bazen resmiyete döküldüğü ifade edilmektedir.

Kardeş kentlere ilişkin bu farklı yaklaşımların tamamına yakınının ortak noktasının, kardeş kentlerin aslında belli bir söylem ya da konunun açıklanmasında bir örnek olarak kullanılması olduğu söylenebilir. Kardeş kentlerin oluşturduğu bütünün görgül olarak ele alınması ve analiz edilmesine dayalı bir yöntemsel yeniliğin kullanıldığını söylemek zordur. Bunda kardeş kentlere ilişkin veri toplamanın zorluklarının etkili olduğu tahmin edilebilir. Özellikle kardeş kentler arasındaki ilişkilerin niteliği üzerinde yapılan araştırmaların sınırlılığı bunu doğrulamaktadır. Karaman (2013) gibi yazarların bazı kısmi katkıları olmuşsa da bu alanda önemli bir çalışma eksikliğinin bulunduğu söylenebilir. Bu dinamiklerin ortaya çıkarılmasında ise yenilikçi bazı analiz yöntemlerinin denenmesi gerekmektedir.

Bu tür bir yöntemin kardeş kentlere ilişkin veri evrenini, bu evrenin mekansal yansımalarını, ilişkisellikleri ele alması ve bütünsel yapıyı analiz ederek hareket etmesi gerektiği savlanabilir. Bu şekilde de kardeş kent ilişiklerinin nasıl oluştuğu, oluşumun evrimi ve içinde bulunduğu konjonktürden nasıl etkilendiği konusunda ip uçları elde edilebilir. Bir sonraki bölümde bu bildiri kapsamında ele alınan Türk Belediyelerinin kardeş kent ilişki ağlarında böyle bir yöntem denemesinde bulunulmuş ve sonuçlar paylaşılmıştır.

3. Türk Belediyelerinin Kardeş Kent Ağı

Bu çalışmada T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü internet sayfasında paylaşıma açılan 1992-2013 yılları arasında kayıtlı Türk Belediyelerinin kardeş kent ilişkilerine ilişkin veri seti kullanılmıştır

(www.migm.gov.tr/dokumanlar/kardes_kent_istatistik.xls). Çalışma kapsamında 1992-2013 yılları arasındaki Türkiye Belediyeleri ve İl özel idareleri ile diğer ülkelerin kentleri arasında resmi olarak kurulan 1171 kardeş kent bağı verileri kullanılarak istatistiksel analiz programları ve ağ analizi görselleştirme yazılımları vasıtasıyla 196 tekil düğüm üzerinden 671 adet bağ analiz edilmiştir. Veri setinde bulunan kardeş kentin ismi, ülkesi ve ilişkinin kurulmasına ilişkin meclis kararı tarihi ilişkini evrimini anlamak için kullanılmıştır. Kardeş kentler arasında kurulan bağların yönlendirmesi ilişkilerin hangi tarafın inisiyatifi ile başladığı verisinin olmaması nedeniyle 'yönlendirilmemiş' (undirected) olarak değerlendirilmiştir.

Öncelikle kardeş kent veri setindeki hatalar denetlenmiştir. Kardeş kentlerin isimlerinin yabancı dillerden Latin alfabesine geçirilmesinde ve yazımında karşılaşılan hatalar elenmiştir. Elde edilen liste daha sonra "geocoding" (coğrafi kodlama" yöntemiyle koordinatlandırılmış, kardeş kentlerin her birinin dünya haritasındaki yeri tespit edilmiştir. Burada koordinatlandırmada yerleşim merkezi esas alınmıştır. Bu koordinatlandırmadan yararlanılarak, Türk belediyelerinin kardeş kent ağının dünya üzerindeki konumu ve yapısı betimlenmiştir. Bu betimleme bir "ısı haritası" gösterimi ile yapılmış, en yoğun ilişkilerin kurulduğu alanlar yeşilden kırmızıya doğru giden bir renklendirme ile haritaya işlenmiştir. Elde edilen harita aşağıda görülmektedir.

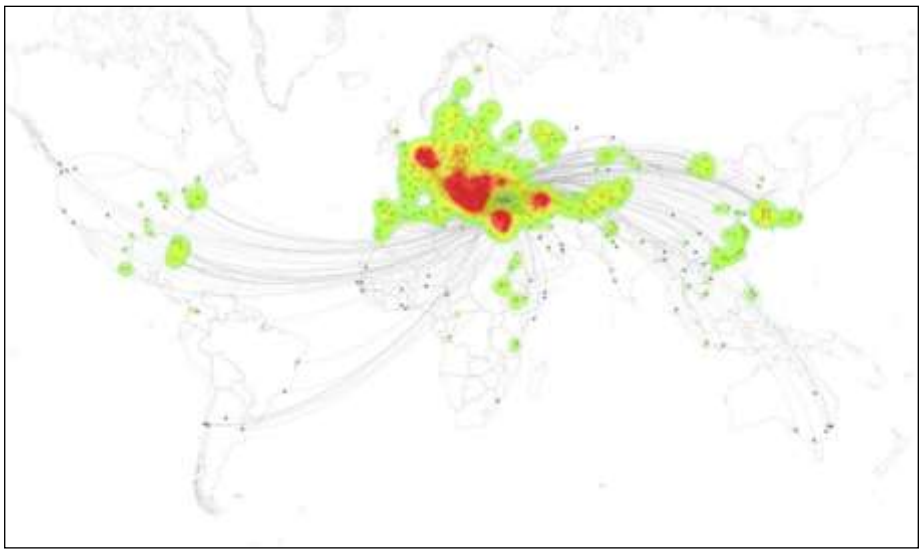

Resim 1. Türk Belediyelerinin Kardeş Kent Ağının Isı Haritası ile Gösterimi

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin kardeş kent ağı coğrafi olarak Osmanlı İmparatorluğunun en geniş sınırları, jeopolitik olarak Türkiye'nin ilişkili bulunduğu Ortadoğu bölgesi, Türki cumhuriyetleri ve Avrupa'da Türkiye'nin yoğun göç verdiği Almanya gibi ülkeleri betimlemektedir. Bu resimde ayrıca, din bağı sebebiyle güneydoğu Asya'daki Malezya ve Endonazya gibi ülkelerle ilişkilerin kurulmuş olduğu görülmektedir. Bu resmin ilişkisellik açısından ne anlama geldiği ise bir sosyal ağ analizi yapılarak ele alınmıştır. Türkiye kentlerinin içinde yer aldığı kardeş kentler ağının niteliği ağın büyüklüğü, yoğunluğu çapı, merkeziliği, ortalama

uzaklığı, bağ sayısı gibi ağ ölçüleri üzerinden 3 farklı dönem için ayrı ayrı ve 1992-2013 yılları arası için hesaplanmıştır. Bu dönemler 1992-2002, 2002-2007 ve 2007-2013 yılları olarak belirlenmiştir. Bu dönemler iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisinin farklı görev dönemlerini ifade etmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi öncesi dönem, iktidar dönemi ve 2007 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimi sonrası farklılaşma görülebileceği varsayımı ile hareket edilmiş ve bu farklılaşma analiz edilmiştir. Bu ağ ölçülerine göre elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda izlenebilir.

Ağ ölçütleri				
	1992-2002	2002-2007	2007-2013	1992-2013
Ağın Çapı	8 Adım	8 Adım	8 Adım	6 Adım
Ortalama en kısa yol	2,429 Adım	3,446 Adım	3,69 Adım	2,95 Adım
Ortalama bağ sayısı	2,429	2,173	3,071	6,84
Yoğunluk	0,012	0,011	0,016	0,035

Tablo 1. Türkiye'nin Kardeş Kent Ağının Ağ Ölçülerine Göre Verdiği Değerler

Tüm ağın çapı (iki düğüm arasındaki kısa yolların en uzunu) 6,84 olarak hesaplanırken, 3 zaman diliminin her biri için ise 8 adım çıkmıştır. 3 dönemin Türkiye'deki kentler ile kurdukları kardeşlik hukuku üzerinden ağ çaplarının toplamda daha az olması söz konusu kentler ağının Türkiye ile kurdukları kardeşlik hukukunun katkısını göstermektedir. Bu çerçevede ağa katılan kent sayısı arttıkça en uzak iki kent arasındaki adım sayısı da azalmaktadır. Burada kullanılan uzaklık kavramı o kentlerin birbirlerine Türkiye üzerinden bağlanması olarak kullanılmıştır. Yani Türkiye'nin kardeş kent ağı büyüdükçe, ağa katılan yerleşim sayısı arttıkça ağa dahil olan yerleşimlerin ilişki kurabilme olasılığı artmaktadır. Bu durum ortalama en kısa yol ve ortalama bağ sayısı değerlerinde de kendini göstermektedir. Ortalama en kısa yolun 2007-2013 yılları arasında ortalama bağ sayısına paralel olarak artmış olması o tarihler arasında Türkiye üzerinden kurulan bağların etkinliğinin ve çeşitliliğinin artması anlamına gelmektedir.

Ağ yoğunluğu; Ağın ne kadar kapalı olduğunu diğer bir deyişle ağdaki her düğümün diğer düğümler ile doğrudan olarak bağlı olması durumunu göstermektedir. Tamamen tamamlanmış ve her bir üyesi bir diğerine bağlanmış bir ağda yoğunluk 1'dir. 2007-2013 yılları arasında ağ yoğunluğu 0,016 ya çıkmıştır. Bunun anlamı her ne kadar ağın çapı 1992-2002 ve 2002-2007 yıllarına kıyasla değişmese de, mevcutta kardeş kent ilişkisi kuran kentlerin farklı kentlerle yeni kardeş kent ilişkileri kurduğunu göstermektedir. 2002-2007 yıllarında bir önceki döneme göre azalması ise mevcutta kardeş kent ilişkisi kuran kentlere farklı kentlerin eklendiğini göstermektedir. Yani son dönemde yeni kentlerle kardeş kent ilişkileri kurulurken, bir önceki dönemde ağa dahil olan ama doğrudan ilişkisi bulunmayan kentler arasında kardeş kent ilişkilerinin arttığı söylenebilir. Dolayısıyla 2002-2007 döneminde ağın yoğunlaştığı, mevcut ilişkiler üzerinden hareket edildiği, 2007-2013 döneminde ise ağın genişlediği söylenebilir.

Tüm ağ için derece dağılımı grafikleri aşağıdaki gibidir. Ağdaki kentlerin derece dağılımına bakıldığında, çok sayıda kentin (dikey eksen) az sayıda bağlantısı varken (45 kentin 1 adet kardeş kent ilişkisi var), kalan az sayıda kentin çok bağlantısı (yatay eksen) olduğu görülmektedir. Burada derece bir kentin ağdaki bağ sayısını ve

aracılık işlevini göstermektedir. Buna göre İstanbul 65 bağ ile en fazla bağa sahip olan il konumundadır. İstanbul'u sırasıyla Ankara 51, İzmir 45 bağla izlemektedir. Yurt dışında en fazla kardeş kent ilişkisi kurulan ülke ise 36 bağ ile Almanya'dır.

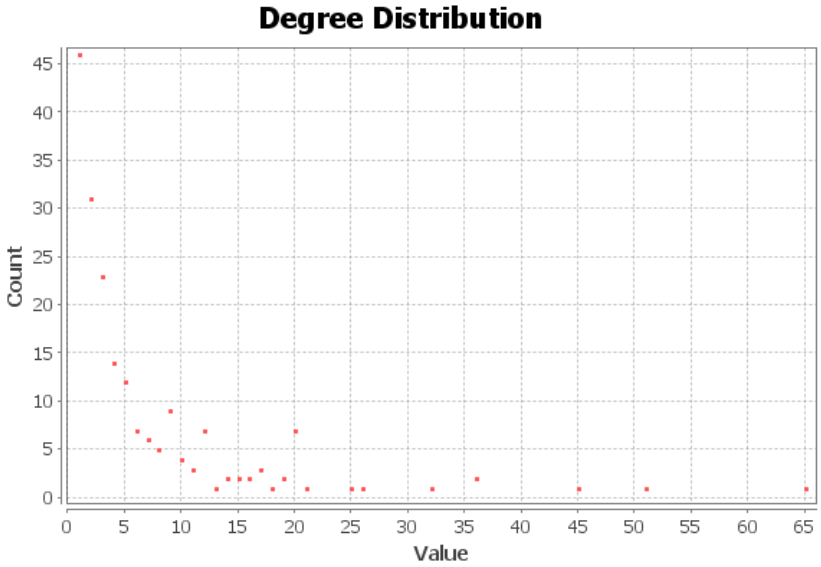

Resim 2. Türkiye'nin Kardeş Kent Ağının Bağ Sayısına Dayalı Derece Dağılımı

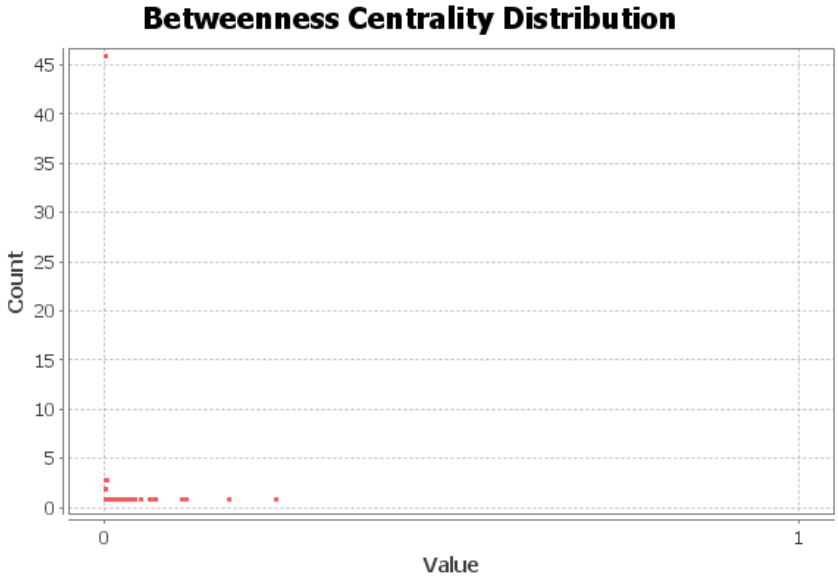

Resim 3. Türkiye'nin Kardeş Kent Ağının Aracı Bağ Sayısına Dayalı Derece Dağılımı

1992-2013 yılları arasındaki toplam arasındalık (aracılık) merkeziliği Resim 2'de hesaplanmıştır. Buna göre 45 kent Türkiye kardeş kentler ağına tekil olarak bağlanmaktadır. Bunun yanında arasındalık merkeziliği değerleri çoktan aza doğru

İstanbul 0,24 Ankara 0,17, İzmir 0,11 Bursa 0,07; Konya 0,07; Antalya 0,06 olarak sıralanmaktadır. Ağın yapısı gereği en yüksek arasındalık merkeziliği değerine sahip kentler bu ağdaki kardeş kent ilişkisi güçlü kentler olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede yeni kardeş kent ilişkileri de ağda daha güçlü bir kente kardeş kent olabilme güdüsü ile bu kentlerle yapıldığını ortaya koymaktadır. 1992-2002 yıllları arasında en yüksek arasındalık merkeziliğine sahip kent İzmir iken, 2002-2007 Antalya, 2007-2013 Ankara'nın olduğu görülmektedir. Arasındalık merkeziliğinin yıllara göre artması hem yeni bağların o kentler üzerinden yapıldığı anlamına gelirken, tablo 2'deki toplamlı tabloda toplamlı arasındalık merkeziliği verisine bakıldığında İstanbul'un arasındalık merkeziliğinin artması yeni kurulan kardeş kent ilişkilerinin yine İstanbul üzerinden kurulduğunu gösterirken 1992-2007 yıllarında 2. Sırada olan İzmir'in ise diğer kentlerin daha yoğun kardeş kent ilişkisi kurmasından dolayı 2013 yılı itibariyle 3. Sırada yer alması dikkat çekicidir.

	1992-2013	*1992-2002*	*2002-2007*	*2007-2013*
İstanbul	*0,24*	*0,13*	*0,060*	*0,079*
Ankara	*0,17*	*0,04*	*0,068*	*0,133*
İzmir	*0,11*	*0,10*	*0,017*	*0,040*
Bursa	*0,07*	*0,029*	*0,022*	*0,058*
Konya	*0,07*	*0,006*	*0,013*	*0,094*
Antalya	*0,06*	*0,019*	*0,069*	*0,031*

Tablo 2. Türkiye'nin Kardeş Kent Ağının Toplamlı Arasındalık Merkeziliğindeki En Yüksek Değer Alan Kentler

Toplamlı arasındalık ilişkilerinin dönemlere göre değişimi değerleri ile birlikte aşağıdaki tabloda da izlenebilir.

Görselleştirmeye ilişkin parametreler ağ elemanlarının (nodes, edges, labels) büyüklük ve rengi ile ağdaki elemanların yerleşme mizanpajı (layout) için bir algoritma belirlenmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bir kentin ağda merkezde konumlanması (degree centrality) onun bağlantı sayısının büyüklüğüne göre belirlenmektedir. Bunun yanında kurumu ağda temsil eden şeklin (yuvarlak) büyüklüğü için de bağlantı sayısı kullanılabilir. Kent isminden oluşan etiketler bağlantı sayısının büyüklüğüne göre farklı ölçeklerde görünür olmaktadır. Kentler arası bağlantılar (edges) ağırlığına göre kalınlaşmaktadır. Ancak bağlantı sayısının fazla olmasından dolayı görünürlüğü düşürülmüştür. Yukarıda açıklanan parametrelere göre işletilen görselleştirme analizi sonuçları aşağıdaki gibidir.

1992-2002		*1992-2007*		*1992-2013*	
0.1343985101025331	İSTANBUL	0.17797293098739042	İSTANBUL	0.24625762482709637	İSTANBUL
0.10825606529812931	İZMİR	0.1005973599224663	İZMİR	0.17795597180151237	ANKARA
0.05754249621782748	ALMANYA	0.09644705235124554	ALMANYA	0.11559682749719641	İZMİR
0.04100862786476195	ANKARA	0.09452775397932157	ANKARA	0.10895580998891245	ALMANYA
0.040470598634140556	YUNANİSTAN	0.06884523607552642	AZERBAYCAN	0.07278146186115625	BURSA
0.029897962000530253	AZERBAYCAN	0.04728499177183679 4	ANTALYA	0.07107141968746057	AZERBAYCAN
0.029776417279727404	BURSA	0.043365174938292506	BURSA	0.07067864426169405	KONYA
0.02206285763581261	GÜRCİSTAN	0.03679335943917035	İSVEÇ	0.06440342458510098	ANTALYA
0.021756683600321947	TRABZON	0.030815861282065204	GÜRCİSTAN	0.05079826995181221	BOSNA-HERSEK
0.021199861677525675	K.K.T.C	0.0295458123353958	K.K.T.C	0.04251531885698345	ÇİN HALK
0.019833400674347183	AMERİKA BİRLEŞİK DEVL...	0.028325323568396777	YUNANİSTAN	0.040719083000293865	İTALYA
0.019811963108105297	ESKİŞEHİR	0.025977158429663	BOSNA-HERSEK	0.03835648756723905	AMERİKA BİRLEŞİK DEVL...
0.018883124071087345	BOSNA-HERSEK	0.023725511997498734	AMERİKA BİRLEŞİK DEVL...	0.03570137412567415	GAZİANTEP
0.018624546674577806	TÜRKMENİSTAN	0.023551143175515783	BULGARİSTAN	0.034182565916401175	GÜRCİSTAN
0.017823559026742822	BALIKESİR	0.020486145819780286	ROMANYA	0.03262535389078768	ROMANYA
0.01689673112150128	ANTALYA	0.018712771286021473	BALIKESİR	0.03112004521493948	MERSİN
0.014263307517757416	FRANSA	0.0172046908034874	KAZAKİSTAN	0.030643096775540512	SURİYE
0.013707631487500618	BULGARİSTAN	0.015916764158529068	MERSİN	0.030561849798628932	İSVEÇ
0.012371134020618556	KANADA	0.014340657461227252	ÇİN HALK	0.030063992242420814	K.K.T.C
0.0120375908460057	ROMANYA	0.01394880814216239	TRABZON	0.02531031618629944	YUNANİSTAN

Tablo 3. Türkiye'nin Kardeş Kent Ağının Toplamlı Arasındalık Merkeziliğindeki Kentler ve Değerleri

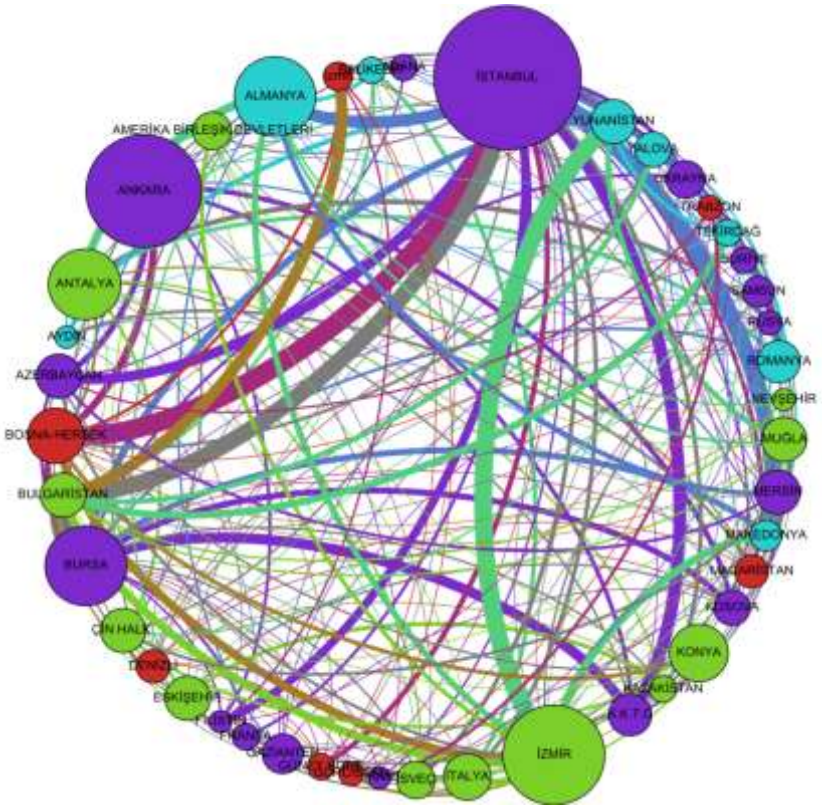

Resim 4. Türkiye'nin Kardeş Kent Ağının İlişki Yoğunluğuna Göre Görselleştirmesi

Üstteki şekil alttaki ısı haritası biçimindeki şekiller ile birlikte yorumlandığında Türkiye'nin kardeş kent coğrafyası daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre 4 temel coğrafya ile yoğun kardeş kent ilişkisi kurulmaktadır. Bunlar Almanya, Osmanlı İmparatorluğunun en geniş sınırlarındaki kentler (Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan, Bosna Hersek, Romanya, Karadağ, Kırım), Azerbaycan ve Orta doğudaki Müslüman coğrafyadaki (Filistin, Suriye, Lübnan) ülkelerine ait kentlerdir.

Resim 5. Türkiye'nin Kardeş Kent Ağının Yakın Coğrafyası Isı Haritası

4. Sonuç

Yapılan çalışmalar ağ teorisi kapsamında değerlendirildiğinde; Türkiye'nin Kardeş Kentler Ağının bağlantı yapısı yönsüz (undirected) olarak kuvvet yasasına uygun olarak dağılmakta olduğu görülmektedir. Buna göre çok sayıda kentin az sayıda bağlantısı varken, kalan az sayıda kentin çok bağlantısı bulunmaktadır. Diğer bir deyişle az sayıdaki 3 kent neredeyse tüm ağa hâkim durumdadır. Kentler arasında kurulan söz konusu kardeşlik bağları gönüllü işbirlikleridir ve ağının yoğunluğu ve ortalama bağlantı sayısı zorunlu ağlara göre daha azdır. Kent yönetimlerinin istemeleri halinde birbirlerine ulaşmak için birkaç bağlantı kullanmaları yeterlidir. Ancak bunun için ağdaki kentlerin bu ağ bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. Ağdaki herhangi bir kent mevcut bağlantılarını kullanarak en fazla 6 adımda ağdaki herhangi bir kent yönetime ulaşabilmektedir.

Türkiye'nin kardeş kent coğrafyası Almanya, Osmanlı İmparatorluğunun en geniş sınırlarındaki kentler (Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan, Bosna Hersek, Romanya, Karadağ, Kırım), Azerbaycan ve Orta doğudaki Müslüman coğrafya (Filistin, Suriye, Lübnan) olarak ortaya çıkmaktadır. İstanbul yaptığı bağlantılar açısından daha fazla çeşitliliğe sahipken, sınır bölgelerindeki kentlerin yaptığı bağlantılar daha çok etnik köken ve dini ortaklıklar çerçevesinde oluştuğu tespit edilmiştir.

Türkiye'nin kardeş kent ağı üzerine sosyal ağa analiz yöntemleri ve görselleştirme teknikleri kullanılarak yapılan çalışma, kardeş kent ağının ağdaki kentler ve ağın bütünü üzerine çalışma yapılması durumunda işlevsel bir anlam taşıdığını göstermektedir. Bu işlevsellik bir ülkenin jeopolitik, tarihi etki alanını ve kendi içerisindeki alt parçaları ortaya koymaktadır. Öte yandan bu tür bir analizin bütünsel bir resmi vermesi adına faydalı olduğu ancak, ilişkilerin niteliği üzerinden yapılacak araştırmalarla da desteklenmesi gerektiği görülmektedir. Yine de sosyal ağ analizi yöntemlerinin kardeş kent ağı gibi oluşumların ele alınmasında yenilikçi bakış açılarının ortaya konmasında faydalı olduğu görülmektedir.

Referanslar:

Baycan-Levent, Gülümser Akgün ve Kundak (2010) "Sucess Conditions for Urban Networks: Eurocities and Sister Cities" European Planning Studies, Vol. 18, Iss 8.

Clarke N. (2001) "In What Sense 'Spaces of Neoliberalism'The New Localism, the New Politics of Scale and og Twinning", Political Geography, Vol. 28, Iss. 8. 496-507.

Cremer R.D. (2001) "International Sister-cities: Birdging the Global-Local Divide", American Journal of Economics and Sociology, Vol. 60., Iss.1, 377-401.

Grey M.A. ve Woodrick A.C. (2002) "Unofficial Sister Cities: Meatpacking Labour Migration between Villachuato, Mexico and Marshalltown, Iowa", Huma Organization, Vol. 61, Iss. 4, 364-376.

Ramasamy B. ve Cremer R.D. (1998) "Cities, Commerce and Culture: The Economic Role of International Sister-city Relationships between New Zealand and Asia", Journal of the Asia Pasific Economy, Vol. 3 Iss. 3. 446-461.

Short J.R. et al. (2000) "From World Cities to Gateway Cities", City, Vol. 4. Iss. 3.

Villiers J.C. (2009) "Success Factors and the City-to-city Partnership Management Process – from Strategy to Alliance Capability", Habitat International, Vol. 33, 149-156.

Zelinsky W. (1991) "The Twinning of the World: Sister Cities in Geographic and Historical Perspective", Annals of the Association of American Geographers, Vol. 81, Iss. 1., 1-31.

http://www.sister-cities.org/2014Directory (14.06.2014 tarihinde erişilmiştir).

http://www.migm.gov.tr/dokumanlar/kardes_kent_istatistik.xls (11.05.2014 tarihinde erişilmiştir)

Çeşitlilik, Çok-kültürlülük ve Farklılaşma Lensleri ile Kente Bakmak

Erkan Polat[1]

Öz: *Kentte yer alan farklı kimlikler çoğu kez kültür, etnik köken, cinsiyet ve mekân açısından nadiren de zaman açısından kuramsallaştırılır; bu kimliklerin bir de zamansal/geçici bir referans çerçevesi vardır. Farklı kimlikler kentin zaten karmaşık olan dinamiklerine de katkıda bulunur. Özünde küreselleşmenin yerelleşmesinin (localization of globalization) bir belirtisi olarak kentsel çeşitlilik, çok-kültürlülük ve farklılaşma sadece yerelliği değil küreselliği de etkiler. Aslında bu, özgün yerelliklerin (memleket/anavatan) kültürel zamanının bir mekânsal uzantısı ve yansımasıdır. Köklerini aldığı yerden köklerini saldığı, yaşadığı yere uzanan, etkileri oradan da tersine yönelen bir etkilenme durumu oluşturur. Bu yüzden de oluşan kimliğin bir tarafında, uzantısı olarak 'memleket/anavatan' kavramı ve diğer tarafında da yeni bir yaratım olarak 'yerellik' yer alır. Bu çalışmada, kentteki tüm farklılıkları diyalog yoluyla bilerek, deneyimleyerek ve yerel bilgi yoluyla, sembolik ve sözel olmayan izleri okuyarak, düşünen veya takdir eden bilgi yoluyla, 'yaparak' ya da eylem planlaması yoluyla öğrenerek bir yeri ya da kenti 'doğru' bilmenin ya da okumanın farklı yolları bir kentsel-kültürel okuryazarlık gözlüğüyle ortaya konulmaktadır. Böylece, kentte yer alan 'farklı olanın zamanı' nı 'farklı olanın mekânı' yla örtüştüren, kültürel ritimlerin ve baskın zamansal kimliklerin bir potada eriyebildiği bir kentsel çeşitlilik, çok-kültürlülük ve farklılaşma yapısı elde edilebilecektir.*

Anahtar Kelimeler*: Çeşitlilik, Çok-kültürlülük, Farklılaşma, Kentsellik, Kronopol.*

Abstract: *Different identities that located in the city are often theorized in terms of culture, ethnicity, gender and space, and rarely in terms of time; there is also a temporal frame of reference of these identities. Different identities in the city already contribute to the complex dynamics of it. As an indication of the essence of localization of globalization, urban diversity, multiculturalism and differentiation affect not only the locality and also the globalization. In fact, this is a spatial extension and reflection of original localities (country) of cultural time. This creates an affection situation from where takes roots to release their roots to where they live, extending the effects of orientation on the contrary. Therefore, formed on one side of the identity of 'location' is located as a new creation and there is 'homeland' concept on the other side as an extension. In this study, a place or city different 'right' ways of knowing or reading glasses with an urban-cultural literacy is demonstrated, there are multiple ways of knowing differences in the city through dialogue, knowing from experience, and learning from local knowledge, to read symbolic and non-verbal evidence, through contemplative or appreciative knowledge, by doing, or action planning. Thus, an urban diversity, multiculturalism and differentiation structure can be obtained to overlap which is different from the time of the space that located in the city and to melt in a pot of dominant temporal identities and cultural rhythms.*

Keywords*: Diversity, Multiculturalism, Differentation, Urbanity, Chronopolis.*

---

[1]SDÜ, Isparta: erkanp555@yahoo.com

Giriş

Kentler bugün küresel kozmopolit bir düzenin yoğun maddeleşmiş bir hali gibi, harikulade masalvari bir montaj ve tekno-doğal biçimlerin kaynakla birleştirildiği heterojen ve kopuk bir koleksiyon (Swyngedouw, 2009). Bu karmaşık yapı içerisinde, kentte yer alan kimlikler de değişmiş, farklılaşmış, çeşitlenmiş ve katmanlaşmıştır. Sistemin özelliği gereği uyum sağlama kapasitesi de değişmiş, dayanıklı kalmak zorlaşmış, sosyal ayrışma, sosyal dayanıklılık ve kutuplaşmalar ortaya çıkmıştır.

Bu değişen durumda kentsel kimlikler çoğu kez kültür, etnik köken, cinsiyet ve mekân açısından nadiren de zaman açısından kuramsallaştırılır -bu kimliklerin bir de zamansal/geçici bir referans çerçevesi vardır-. Farklı kimlikler kentin zaten karmaşık olan dinamiklerine de katkıda bulunur. Özünde küreselleşmenin yerelleşmesinin (localization of globalization) bir belirtisi olarak kentsel çeşitlilik, çok-kültürlülük ve farklılaşma ölçeği gereği sadece yerelliği değil küreselliği de etkiler. Böylece küreselden yerele kentte yer alan tüm kimlikler kentsel mekânlara **'özgün yerelliklerin (memleket/anavatan) kültürel zamanının bir mekânsal uzanımı ve yansıması'** nı yansıtır.

Bu uzanım ve yansıma durumu köklerin alındığı yerden köklerin salındığı, yaşanılan yere uzanan, etkileri oradan da tersine doğru yönelen bir **'etkilenme durumu'** oluşturur. Bu yüzden de oluşan 'yeni' kimliğin bir tarafında, uzantısı olarak **'memleket/anavatan'** kavramı ve diğer tarafında ise yeni bir yaratım olarak **'yerellik'** yer alır.

Diğer yandan, bu oluşan yeni kimlik aynı zamanda özgün küresel zamansal akışın bir düğümüdür de. Tüm kent açısından bakıldığında, bu dönüşüm süreci, küresel zamanın yerelleşmesi olduğu kadar yerel zamanın (local time) küreselleşmesi anlamına da gelir.

Giddens'ın (2013) **'zaman-mekân uzaklaşması'** ya da Harvey'in (1992) **'zaman-mekân sıkışması'** aslında tam da yerel olanın küresel olanla etkileşiminden kaynaklanan bu durumu ifade ederken, Castells'in (2011) **'zamansız zamanı'** da tam da ağ toplumunda gelişmekte olan toplumsal zamanın baskın formunu anlatır.

Bu biçimlenme bazen de sınırları aşan kültür ötesi, bölge ötesi, hatta ulus ötesi ve küresel üstü bir anlam da taşıyabilir ve artık bu kent için küresel, yerel ve zaman-mekân açısından bir **'kronopol (chronopolis)'** tartışması yapma zamanı gelmiştir: *Özgün yerel zamandaki durumun kökleriyle etkileşime girdiği, diğer mekânlardaki zamansal durumlarla olan ilişkinin yarattığı yeni bir kentsel biçim ya da kentin içinde ya da üstünde yer alan ikincil bir kent biçimi*. **'Çok katmanlı, çok zamanlı ve çok mekânlı'** olan bu yeni yapı, kenti ve içerisindeki toplumsal durumu çeşitlilik, çok-kültürlülük ve farklılaşma bağlamında ele almayı da gerekli kılar.

Bu çalışmada, kenti 'doğru' bilmenin ya da okumanın farklı yolları bir **'kentsel-kültürel okuryazarlık gözlüğü ya da lensi'** yle ortaya konulmaktadır. Böylece, bazen 'zoom in' bazen de 'zoom out' gerektiren, kentte yer alan **'farklı olanın zamanı'** nı **'farklı olanın mekânı'** yla örtüştüren, kültürel ritimlerin ve baskın zamansal kimliklerin bir potada eriyebildiği yeni bir kentsel çeşitlilik, çok-kültürlülük ve farklılaşma yapısı elde edilebilecektir.

1. Çeşitlilik, Çok-kültürlülük, Farklılaşma ve Kronopol

Kişiler, milliyet bağını devletlerin hukuk sistemlerine göre farklı şekillerde elde ederler. Özellikle Avrupa ülkelerinin çoğunda vatandaşlık 19. Yüzyılın bir kalıtı olan klasik doğum yerini esas alan hak olan ***jus soli*** **(toprak hakkı 'right of the soil' ya da toprak hukuku)** ile doğumla kazanılan hak olan ***jus sanguinis*** **(kan hakkı 'right of blood' ya da kan hukuku)** (Brubakers, 2009) bölünmeleri arasında sıkışmıştır. İlki yani toprak hakkı zorunlu bir bölünmeyken, kan hakkı (kan bağına bağlı vatandaşlık) zorunlu değildir. Birincisi, ulusallık ya da hemşeriliğe ait bir devlet teritoryasındaki her bireysel doğum olarak ele alınabilirken (örn. Fransa'da), ikincisinde bireyin bir devletin hemşerisi ya da bir ulusa bağlı ailede doğmuş olması gerekir (örn. Almanya'da).

Daha sonraları ise Avrupa ülkelerinin çoğu bir araziye/toprağa/teritoryaya ait olma temelli bir **'öznel ulusallık'** yerine 'kan, ırk ya da dil temelli' bir Alman konsepti olan **'nesnel ulusallık'** ı tercih etmiştir. Öznel ya da nesnel ulusallık ekseninde tartışılabilecek bir çok-kültürlülük, çeşitlilik ve farklılaşma bağlamında **'kültürlerarası kent'** kavramı tam da bu noktada sahneye çıkar. İngiltere, Almanya, Avustralya ve Kanada gibi ülke örneklerinin de gösterdiği gibi, bu kültürlerarasılık tam da politik alternatif bir yaklaşım olarak kentin yapısındaki kültürel çeşitliliğin ve farklılaşmanın değişimini anlatır.

Bu değişim sonucunda neredeyse tüm gelişmiş ülkelerde çeşitlilik, çok-kültürlülük, farklılaşma ya da kültürlerarası etkileşimi kentsel karşılaşma (urban encounter) bağlamında ele alan farklı örnekler de görmek mümkündür: Fransa'da deneyimlenen **'sivil kültürel uyum'** yaklaşımları; Almanya (ve Avusturya) örneğindeki **'etnik ulusalcılık'** ya da **'gurbetçilik (gasterbeiter)'** sistemi; İtalya, İspanya ve Portekiz gibi Güney Avrupa yaklaşımı; ABD'nin **'eritme potası (melting pot)'** anolojisi; Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'da denenen **'kültürel mozaik'** yaklaşımı; Hollanda ve İngiltere'deki **'kurumsal çokkültürlülük'** yaklaşımı gibi.

Bu kadar farklı eksenlerde olsa da çok-kültürlülük kavramı kendi içerisinde bir etkileşim, farklılaşma ve çeşitlilik olmasını da barındırır; mekânsal, din, dil, ırk, ya da zamansal ayrışma, kültürel özgünlük adına birbirinden ayırt edilebilir olan etnik grupların homojenliğini ve yerel toplumun sivil kimliğini ifade etmek üzerine temellenen bir etnik etkileşimi kabul etme de dâhildir (Goldberg, 1994; Willett, 1998). Bundan başka, bu etkileşim, farklılaşma ve çeşitlilik kültürel yapıdaki ilişkileri şekillendirmede yaygın bir mekanizma olup, belli bir gücü olan baskın hâkim gruplar arasında hiyerarşik bir eksen yerine yatay bir düzlemde eşit biçimde gerçekleştirilir olduğunu varsayar.

Aşağıdan yukarıya anlaşılan çok-kültürlülük yaklaşımı, anayasal proje içinde eşit bir varlık olarak etnik grubun topluma/toplumsal yaşama sokulmasını ima eden çok daha radikal bir projedir. Bu **'demokratik proje'** nin tanımının bir parçası olarak tenezzül etmeden ortaya konulan eşit bir üyelik söz konusudur. Süreç içerisinde, bunun hemşerilik, vatandaşlık, ırk ya da bir 'statü' olarak temel kriter haline gelmesi olasılığı vardır. Charles Taylor'ın (1992) **"tanıma politikaları (politics of recognition)"** kavramı ise çok-kültürlülük sorununa yukarıdan aşağıya bakan bir yaklaşım olarak görülmelidir.

Ulusal köken kimliklerinin performansı için böyle bir faktör arka planda bırakılabilir, farklı inançlarına göre farklı geçicilikler, demokrasinin önemli bir çalışma parçası olmaya devam edecek bir tamamlayıcısı olarak hareket eder ve **'farklılıklar mekânı'** nın önemli bir bileşeni olarak **'farklılıklar zamanı'** önem kazanır. Bu çok-kültürlü bir sistemi derecelendirmek için bir ölçüt olarak kullanıldığında, zaman, farklılıkların bir faktörü olarak akmaya başlar.

Kentte yer alan bu çok-kültür yapılarının karşılıklı zamansal pratikleri ve mekânsal politikaları toplumsal politikalarla da uyumlu olmalıdır. Aslında onlar aynı siyasetin parçası olan, belirli dönemlerdeki sosyal koşulları karşılamak için yeniden ayarlanması gereken yapılardır.

İşte bu noktada **'kronopol'** kavramı iki önemli noktada ortaya çıkar: İlk olarak, kronopol **'melez bir zamanın kamusal ifadesi'** dir ve ikincisi ise **'küresel ile yerelin karşılaşma yeri'** dir.

Yunanlılar iki farklı zaman tipini açıklamakta iki farklı kavramdan yararlanıyordu: ***Chronos***, ölçülebilirdi ve 'saat zamanı' nın karşılığı olarak kullanılıyordu; ***kairos*** ise 'var olan zaman' düşüncesi ile ilişkili olarak kullanılıyordu (Hassard, 1990). ***Chronopolis*** ise Yunan ***chronos*** ve ***polis*** kelimelerinin bir bileşeni olarak bir diğerinden farklılıklar gösteren, benzer zamansal ritmler kullanan toplumsal varlıklar ya da kentler ile **'zamanın kenti'** anlamında kullanılmaktadır. Bir tür 'polis' olarak, kronopoller diğer kentlerden zamansal farklılıklarla ayrışan kentler olup, bir tür küresel kentlerdir.

Kronopol ne memleket/anavatan zamanının (homeland time) ya da yerel zamanın (local time) saf bir yansımasıdır ne de ana akım zamanın (mainstream time) saf bir asimilasyonudur; o tüm bu unsurları birleştiren **'senkronize bir sonuç'** tur. Rutin olarak, yeniden oluşturulmuş bu tür bir zaman türevi bireylerin hem ana akıma hem de kendi etnik etkinliklerine katılabildiği ya da katlanabildiği bir denge sağlar. Burada, **'ana zaman'** dinsel fonksiyonları ve resmi tatilleri üstlenirken **'etnik zaman'**, dini yükümlülükleri ve ulusal festival kutlamaları için öncelik tanır.

Bu durumda, genelde kentte saçaklarda yer seçen mekânsal gettolaşma, ana akım ve etnik grup arasında tam bir ayrılık anlamına gelirken, zamansal olarak ayrışmış gettolar ise ayrı bir sektörel yapıyı ve daha akışkan bir tipi anlatır. Böylece, aslında kronopol ana akım ve memleket arasında bir yerlerdedir ve **'kültürel farkını sürdüren zamansal farkın tanınması'** için ana akımla devamlı bir müzakere yürütür. Ana akım ve anavatan arasında, kronopol uluslararası göç ve çift yönlü sınır ötesi uygulamaları ile anavatandan sürekli girdi elde eder. Bu şekilde, anavatan ritmik zamanın değişen bir modülasyonu olarak kronopolü sürekli besler ve yeniden biçimlendirir.

Böylece, kronopolün onun takvimsel zaman konuşlandırılması üzerinde kontrole sahip olmadığı görülebilir. Bu takvim memleket/anavatan zamanının alçalmasına ve akışına bağlı olduğu gibi küresel olaylara da açıktır. Bu noktada, sınır zamanını da hem örgütsel ve zamansal yaşam pratiği hem de **'etnopol (ethnopolis)'** bağımlılığı açısından değerlendirmek gerekir. Takvim kültürel zamansal süreklilik gösterirken, memleket ya da anavatan, zamansal genişleme yoluyla küreselleşmeyi sembolize eder.

Kronopolün etnopolle benzerlikleri olsa da ayrışan yönleri daha çoktur. Çin Mahallesi örneğindeki gibi, baskın bir etnopolün olduğu bunun aynı zamanda farklı sosyal yaşam ritimleriyle bir kronopol olduğu görülür. Kronopol kentlerde farklı bir yaşamsal ritm olması yanı sıra bu kentte zamansal uyumsuzluk vardır ve memleket ve diğerleri ile olan ilişkiler dinamik biçimde sürmektedir.

Kronopol aynı zamanda sınır zamanın bir ifadesidir ve aslında **'ikinci yol'** u gösterir. Sınır zamanında aksine, sınır mekânı öyle bir yapısal konum gösterir ki, bireylerin özgün koşullarını da yansıtır. Mekânsal ve zamansal sınırlar hakkında bilinenler, mekânsal yapılar hakkında daha fazla şey bilinmesini de sağlamıştır. Her iki durumda da, sınır zamanında yaşayanlar hem miladi hem de yerli takvim boşluklarında yaşayan kişiler anlamına gelir. Onlar ikisinden biri tarafından sınırlanmadan ya da sınırlar olmadan hareket ederler.

2. Yerelden Küresele Zamansallık İlişkileri ve Kronopol

Ulus-üstü bağlantılar açısından bakıldığında, bir kentin küresel ya da yerel altyapısının varlığı, onun hiyerarşik durumuna, zamansal bağlantılarına, çokluluk durumuna ve ağsal yapısına bağlıdır. Ulus-üstü zaman yereldeki süreci tanımlarken, yerel olmayan koşullarla da bağlantı kurar ve doğal olarak küresel zamandan etkilenir. Bu açıdan **'küresel zaman'** çeşitliliği kabul eder ve farklı kimliklerin ulus-üstü bağlantılarıyla birlikte var olur. Küresel zamanın bu anlamda farklılaşması ve katmanlaşması onun içsel çoğulculuğu kadar önemlidir ki bu sayede küresel zaman farklı ulus-üstü yapılar tarafından sürdürülebilir olur.

Braudel'e (1985:17) göre, **'dünya zamanı'** dünya ölçeğinde deneyimlenen bir zaman türü olup, bir tür **'dünya tarihi üstyapısı'** dır. Dünya üzerindeki siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel büyük dönüşümler bu zamanda gerçekleşir. Küresel zaman (temps mondial) ise, sadece doğrusal tarihsellik bağlamında tanımlanmayan, dünya tarihine baskı yapan tarihsel bilinç kaymaları ile tanımlanmaktadır (Laidi, 1997). Bu açıdan bakıldığında, küreselleşme sadece bağlamsal olarak değil zamansal olarak da anlam bulur.

Her ne kadar Luhmann (1982) dünya zamanını modern toplumların zamansal sistemlerini harmonize eden soyut bir mekanizma olarak görse de, Adam (1996) dünya zamanını küreselleşme sürecini besleyen ve sürdüren temel bir altyapı olarak ele almıştır.Belki de ilk kez, Castells (2011), bir **'küresel zaman coğrafyası'** için tartışma yaratmıştır. O, küresel zamanı "ağ toplumundaki sosyal zamanın baskın formu olan bir zamansız zaman (timeless time)" olarak tanımlar (Castells, 2011).

Giddens (2013) ise küreselleşmeyle zamanın dünya çapındaki ölçümünün standardizasyonunu ve evrenselleşmesini eşitliyor, **'zaman-mekân uzaklaşması (time–space distanciation)'** kavramı ile de yerel etkileşimler bağlamında sosyal ilişkilerin ayrışması ve zaman-mekân tanımlı belirsizliklerin artmasını gündeme getiriyor. Harvey (1992) ise Giddens'tan biraz farklı olarak mekânın zamanın sıkışması yoluyla yok edildiğini ve mekânın daralmasının zamanın yeniden elde edilmesi için gerekli olduğunu savunarak bir **'zaman-mekân sıkışması (time-space compression)'** yaklaşımı üzerinden hareket etmektedir.

Held et al.'a (1999) göre, küreselleşme dünya çapında gerçekleşen **'birbirleriyle sağlanan bağlantı'** yı çağdaş toplumsal yaşamın her alanında hızlandıran,

derinleştiren ve genişleten bir olgu olarak düşünülebilir. Bu birbirine bağlanmışlık/eklemlenmişlik nedeniyle, teritorya sınırları bu bağlantıların operasyonunda bir engel değildir.

Bu nedenle, **'küresel bir yerellik',** sınırları dışındaki bir konumlanmadan etkilenebilir. Çoklu yönelimli bu yapıdan dolayı tüm alt üst yapılar sistemik olarak birbirinden doğrudan etkilenir. Çok-kültürlü, çeşitlenmiş ve farklılaşmış toplumsal-kültürel bir oluşum bağlamında düşünüldüğünde, çok segmentli/bölümlü zamansal ilişkileri de düşünmek gerekir. Burada tüm alt segmentler diğerlerinden etkileneceği gibi, memleket segmenti de diğerlerini etkiler. Toplumsal ilişkilerdeki bu farklılaşma, doğal olarak, kentteki zamanların da **'ayrı ve çoklu'** olmasını gerekli kılar.

Kent bütünleşmesi açısından bakıldığında, metropol ile kronopol ilişkilerinin de sürekli olarak anavatanla/memleketle sürdürdüğü ilişkilerden etkilendiği görülür. Yıllar geçtikçe, kent yapısını kuran parçalardan biri olarak, kronopol metropol ile olan ilişkisini zamansal olarak ayarlar. Zamanla her ikisine de ait bireyler tarafından birbirleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkan bir **'zamansal füzyon'** sürekli kendine çekme faktörü uygular.

Anavatan ile kronopol ilişkileri açısından ise **'ana zamansallık denizinde bir zamansal ada olarak kronopol'**, duruşunu sürekli takviye eden bir durum olmasına karşın, ilerleyen süreçte ana zamansallık ile kronopol ilişkilerini bozan ikili bir süreç üretilir. Uluslararası ilişkiler bakımından, göç yoluyla oluşan bu takviye durumu ve ulusötesi her türlü ilişkilere bir gerekçe sağlayan zaman devresinin durumu ile sadece anavatan için referans sunan mantıklı bir geçicilik ortaya çıkar.

Memleket/anavatan ile kronopol ilişkileri, her biri kendi gerekçeleri ya da mantığı olan, iki farklı zaman sistemi altında işler; çünkü ulus-ötesilik faktörü ana akım ve kronopol arasındaki içsel çatışmayı doyurmaya çalışır. Bu noktada, kronopol ile ana akım ilişkilerini ima eden uluslar-üstü bir çatışmadan da söz edilebilir. Böylece **'melezleşme (hibridity)'** kavramı kronopolün oluşumunu açıklamaya yardımcı olur.

Belirli bir ana çok-kültürlülük bağlamında anavatan ile kültürel zaman iç içe geçmiştir ve bu füzyon melez değildir. Bu, dönüşüm/değişim tarafından oluşan bir melezliktir ve bu melezlik hem dokular arasındadır/interstisyeldir hem de bir çaprazlama şeklindedir.

Bunun olmasının nedeni ana zamansallık çatlaklarıdır ve kendini oluşturan süreçlerdeki konumunun bir sonucudur. Yani, bu paralellikler oluşturur, nüfuz eder, çapraz geçişler sağlar ve ortaya **'ana akım zamanı'** çıkar. Bu ise etkileşimin küresel devresinde bir yerel konum olarak hizmet vererek kendisini nasıl koruduğunu açıklamaya yardımcıdır. Bu noktada, zamanın küreselleşmesinin küresel mimarisini oluşturan yerel konumların çerçevelenmesinde ise, **"küreselleşme sürecine tepki çeşitleri"** (Featherstone, 1990:10) nedeniyle kendi konfigürasyonuna sahip olmayan konumlar olmadığını hatırlatmak önemlidir.

Robertson'un (1990:19) **"küreselliğin yerelleştirilmesi"** kavramından hareketle, **"akımlar mekanı"** (Castells, 1992) olarak tanımlanan küreselleşme mimarisinin parçası olan farklı mekanizmalar, sabit veya işlenebilir konumlar olarak yerelliğin önemi (Appadurai, 1996) ve Held et al.'un kullandığı (1999) **"teritoryalaşamama (aterritoriality)"** kavramları bu süreci en iyi anlatan örneklerdir.

Oluşan yeni sınırlar sadece memleketin arzu edilmesi için değil, aynı zamanda kronopolün yaratılması için de üretilmiştir. Bu sınırlar konumu ve çeşitliliğin doğası gereği gözeneklidir. Onların bu gözenekliliği ana akımla bütünleşmenin, etkileşimin ve direncin bir yansımasıdır.

Tüm akımlar aynı olmadığı için, küresel zamansal akımlarının eşitsizliğini anlamaya ve ayırt etmeye ihtiyaç vardır. Zamansal akımlar tek yönlü olmadığı gibi onların eşitsizliğini gösterdiğinden hiyerarşize de edilemez. Böyle bir hiyerarşi önemi ve sektörel bağlantıları açısından kendi tabakalaşmasını da ifade eder. Farklı yerlerdeki sektörel etkilerinin düzensiz olmasının nedeni budur (Held et al., 1999). Kelly'nin (1999:259, 268) bahsettiği **"küresel akımlardaki asimetriler"** ve farklı zamansallıkların yönünü şekillendirmek için ortaya konulan **'küresel kronopolitik'** kavramı da tam da bu durumla örtüşür. Başka bir deyişle, yerelden küresele yayılan kronopol kentte ortaya çıkan kronopolitik zamansallıkların çizdiği yeni bir durumun tanımlanması, küresel zamansal akımlarla birlikte ortaya konulmalıdır.

Küreselleşmenin mantığına göre, **'yerel zaman'** küresel bir akış içindeki bir düğüm olmasına rağmen, kendi olumsallığını ya da koşulluluğunu da çizer. Küresel zaman ise yerel zamanın altyapısı olarak hizmet verir, ama aynı zamanda yerel kadansı/ritmi gösteren bir **'yerel saat'** le birlikte kendini ifade eder.

Sosyal politika ya da planlama açısından yerel ve küresel arasındaki bu çekişme aslında küresel kapitalizm ve demokratik ulus devlet arasındaki çekişmede önemli bir konu olarak da karşımıza çıkar (Mishra, 1999). Kronopol kendi zamansallığının küreselliği için pıhtılaşması gereken tek birim değildir. Küresel kronopol bir yerel yapıya eklemlenmesi ile biçimlenir, özgün kronopolitik yapılarla yönetilir ve ilişkiler diğer **'küreselleşen yerel birimler'** le korunur.

3. Kentteki Çoklu Zaman Kimlikleri ve Farklılıklar Kentini Yönetmek

Büyük kentlerin çoğu (buna İstanbul da dâhildir) içerisindeki çeşitlilik, çok-kültürlülük ve farklılaşmalar nedeniyle, bugün neredeyse 'dünya kentleri' olarak anılacak düzeye gelmiştir. Örneğin Londra'da 300'den fazla dil konuşulmaktadır, 600.000'den fazla Müslüman yaşamaktadır ve 'Beyaz İngilizler' sadece yüzde 59.8'lik bir orana sahiptir (Kyambi, 2005).

Kentte yer alan farklılıkların bazen aynı potada erimesi bazen de birbirinin gözeneklerine geçmemesinin sağlanması, doğru yönetilmesiyle ve planlanmasıyla mümkündür. Mikrokozmos yani küçük evrendeki hızla değişen kenti planlamak aslında geleceğin kentinin yani Sandercock'un (2003a, 2003b) adını koyduğu **'kozmopol'** ün planlanmasıyla olası görünmektedir.

Kentte kültürün izleri arandığında **'kozmopolitan'** terimi doğru başlangıç noktasıdır. Yunanca dünya anlamına gelen ***cosmos*** ve kent, halk ve kentlilik anlamına gelen ***polis*** ten türeyen kozmopolitan kelimesi genelde literatürde **'dünya vatandaşlığı'** anlamında kullanılmıştır. Bugün İstanbul, Roma, Paris, Londra, Tokyo gibi kentler dinamik kozmopoller olarak dikkat çeker.

Böyle bir kent aslında kronopol bir kent de olup, çoğunluğun ayrıcalığıyla sınırlanmış olan azınlıkların dağınık gereksinimlerinin tekdüzeliğini zorlayan bir

yapıya sahiptir. Kültürel yanlış anlaşılmalar ya da hatta düşmanlıklar ağırlaştığı zaman, bu kentin sorunlarını çözmek daha da zorlaşır. Bu durumda, pazar mekanizmaları **'çok-kültürlü kronopol ve kozmopol kentler'** de planlama sürecinde doğrudan ve farklılaşan etkilere yol açar ve karmaşıklık giderek artar. Resim 1'de asimilasyon ve çok-kültürlülüğün farklı kentlerde oluşan farklı mekânsal modellerinin şematik bir gösterimi verilmektedir.

Sandercock (2003a, 2004), bu kentler üzerinden çok-kültürlülüğü yeniden kuramsallaştırarak buna 'kültürlerarasılık (interculturalism)' diyerek kentsel planlama ve yönetim sistemlerinde reform sağlayacak şu önerilerde bulunur:

- İnsanların kültürel gömülülüğü (cultural embeddedness) kaçınılmazdır. Kültürel açıdan yapılanmış bir dünyaya doğan insanoğlu özel bir kültür penceresinden bu dünyaya bakar. Kendi kültürel inançlarını ve pratiklerini eleştirme yeteneğine sahip insan diğer kültürleri eleştirebilmek için onları anlamaya ve değer vermeye de gereksinim duyar. Ancak bazı farklı kültürel kimlik biçimlerinin olması ve ait olma kaçınılmaz bir durumdur.
- Kültür durağan, zorunlu ve sonsuz bir şey olarak anlaşılmamalıdır. O daima gelişen, dinamik ve melez bir gerekliliktir. Tüm kültürler, hatta sözde tutucu ya da geleneksel olanlar bile, kendi içerisinde çoklu farklılıklar içerirler ve sürekli olarak yenilenirler.
- Pozitif ve kültürlerarası bir diyalog olarak kültürel çeşitlilik kültürel açıdan farklılaşan toplumların gerekli bir elementidir. Hiçbir kültür mükemmel değildir ya da mükemmelleştirilememiştir; ama tüm kültürler diğerlerinden bir şey öğrenir ve diğerine katkı sağlar. Kültürler sosyal etkileşimlerin gündelik pratikleriyle gelişir.
- Çoklu kimliklerin erdemlerini ya da farklı hak taleplerini tartışan farklı kamusal yapılar olarak kültürlerarasılığın politik mücadelesi kaçınılmazdır.
- Gündelik bir politik pratik olarak kültürlerarasılığın merkezinde iki hak vardır: Farklı olma hakkı ve kent hakkı. Azınlıkların ya da ikincil kültürlerin özgün gereksinimleri ve meşruluğunun farkına varmak farklı olma hakkını anlatırken, kent hakkı kamu işlerindeki bir eşitlik olarak katılımı, kamusal mekâna sahip olmayı ve burada var olmayı anlatır.
- Kültürlerarasılığın merkezindeki 'farklı olma hakkı' sürekli olarak diğer haklarla (insan hakları gibi) rekabet etmek zorundadır ve yeni formülasyonlara ve yeniden gözde bulundurmalara uygun olarak yeniden tanımlanmalıdır.
- Kültürlerarasılığın ebedi tartışması agonistik/kavgacı demokratik bir politika anlamına gelmekle birlikte, kültürlerarası etkileşimin tüm sıradan alanlarında farklılığın günlük müzakerelerini ve aktif bir kentliliği gerektirir.
- Kültürlerarası bir topluma ait olma duyusu ırka, dine ya da etnisiteye bağlanamaz ama politik bir topluluğa bağlı gereksinimler olabilir. Böyle bir bağlantı yetki verilmiş bir kentlilik gerektirebilir.
- Hoşgörüsüzlüğü ve korkuyu azaltmak 'tanınma'nın kültürel boyutları kadar maddi boyutlara da bağlıdır. Bu durum, politik ve ekonomik güç eşitsizliklerini yenme kadar yeni hikâyeler ile ulusal ve yerel kimliğin ve ait olmanın sembollerini geliştirmeyi de gerekli kılar.

Resim 1: Asimilasyon ve Çok-kültürlülüğün Farklı Mekânsal Modellerinin Şematik Gösterimi (**Kaynak:** Peach, 2001)

Hem kent plancıları hem de kentbilimciler arasında yaygın bir bakış açısı vardır: Çeşitlilik ya da çok-kültürlülük küresel bir toplumda pozitif bir güçtür ve insan deneyimini geliştiren **"bir varoluş modu"** dur (Talen, 2008). Kent, farklılıkların ve çeşitliliğin odağında olduğu için tam saygıyı hak eder; Fischer (1975), Lefebvre (1991) ve Harvey'in (2000) bu konudaki titiz çalışmaları bu noktada entelektüel bir döngü yaratır. Kentsel kültürel çeşitlilik ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak pazarlanan ve satılan yerlerde bile (Lang et al., 1997), kronopol kentlerde çeşitli kentsel yaşam biçimlerinin oluşturulması temel bir varlık olarak kabul edilir (Zukin, 1998).

Kentsel planlama ve tasarım alanında temel fikir şudur: Faaliyetlerin karışımlarının kombinasyonları, -ayrı kullanımları değil- başarılı kentsel yerlerin anahtarıdır (Montgomery, 1998: 98). Böylece, yapılı çevrede **'kalite'** kavramı rutin olarak çeşitliliğin tüm yönleriyle, çeşitlenme temelinde, seçim ve ilgi bazında ölçülür (Smith et al., 1997). Allan Jacobs ve Donald Appleyard'ın (1987) çeşitlilik ve faaliyetlerin uyumlanması üzerine yazdıkları **'bir kentsel yaşam için bir kentsel doku'** nun gerekli parçaları olduğunu ileri sürdükleri bir manifestoları vardır. Yine, ekonomik ve sosyal yaşamda **'değişim olasılıkları'** nın maksimize edilmesi kentsel yaşam kalitesinin önemli bir faktörü olarak görülüyor (Greenberg, 1995).

4. Sonuç Yerine

Mekânsal politikaların belli bir zamanda, belli bir zamanla ve alternatiflerle yapılıyor olmasına rağmen, politikaların pratikte sürekli olarak yüzünü mekâna döndüğü söylenebilir. Bunun yerelden ve bölgesel ölçekten ulusala, hatta tüm küreye uzanım gösterdiği, teritoryal bir yapı kazandığı da görülür.

Bu yapı ne sadece küresel ne de sadece yerel olarak görülemez. Küreselleşmenin yerelleşmesinin (localization of globalization) bir belirtisi olarak ele alınması gereken bu mekânsal uzanım **'o zamana ait olma'** durumunu da gösterir. Böylece, sahip olunan kültürel zamanın bir uzanımı ve yansımasıyla karşılaşılır. Bu uzanım memlekete (homeland) ve yeni yaratıma (yerellik) kadar gider, böylece zaman **'belirli bir küresel zamansal akışın bir düğümü'** olarak var olur. Bu var oluş yerel zamanın küreselleşmesi kadar küresel zamanın yerelleşmesi anlamına da gelir.

Buradan bakıldığında, küresel zaman **'zamanın standardizasyonu'** nun bir çıktısı olarak görülmelidir (Zerubavel, 1982). Zaman standardizasyonu her ne kadar metrik zaman, Greenwich saati ve standart zaman dayatmaları ile birlikte görülse de yerel zaman yöresizleşme ya da yerelliğin bozulmasına/delokalizasyonuna ve mekanizasyonuna katkıda bulunmuştur. Yerel zamanın bağlamından ayrı bir bağlamda değerlendirilmesi, dünya zamanının da ayrı ve önemli bir element olarak ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Böylece, bir süre ya da an olarak küresel zaman memleketi ve diğer yerlerle ve insanlarla olan ilişkileri ya da etkileşimleri ve kendi kültürel kimliğini yaşatmayı anlatmaktadır. Bu açıdan çoğulculuk pratikleri kadar sektörel pratiklere de referans verir. Küresel kimlik içerisindeki bu çoğulculuk çok-kültürlülük koşullarını da doğrudan yansıtır.

'Ulus-üstülük' belli bir **'ölçek hiyerarşisi'** (Basch et al., 2005; Vertovec, 1999) içerisindeki önem derecesini ve bu bağlantıların yoğunluk düzeyini gösterir. Bununla birlikte, bu bağlantılılığı sağlayan bir yerin ya da bir coğrafyanın tanımlamasına da ihtiyaç vardır. Böyle bir yerde yereli küreselleşmiş, küreseli yerelleşmiş görmek gerekir. Bu bakış açısında ulus-üstü sosyal bir biçimlenme olarak kronopol etkili bir parametredir.

Bir kronopol belli bir zamanda var olan toplumsal çevrenin farklı bir yaşam ritmini takip eden ulus-üstü yerel bir topluluktur. Londra ya da İstanbul örneklerinde olduğu gibi bir kronopolün üyeleri, başka bir zaman dilimindeki yaşam ritmine göre hareket ettiklerinden şimdiki zaman diliminde ikamet edenlere göre farklı bir yaşam tarzı ve kültür yapısı geliştirmişlerdir.

Bu farklı yaşam tarzının ve kültürlerin ortaya çıkardığı çok-kültürlülük, çeşitlilik ve farklılaşma durumları ancak kronopol lensiyle doğru okunabilir görünmektedir. Bazen **'zoom in'** bazen de **'zoom out'** yaparak sadece yerele değil küresele kadar giden, anavatanın ya da memleketin köklerine kadar inen bir lensle bu kenti doğru okumak demek, küresel zaman ya da dünya zamanından başlayarak özgün yerel zamandaki durumun kökleriyle etkileşime giren, diğer mekânlardaki zamansal durumlarla olan ilişkinin yarattığı yeni bir kentsel biçim ya da kentin içinde ya da üstünde yer alan ikincil bir kent biçimini de doğru okumak demek olacaktır.

Referanslar:

Adam, B. (1996) "Beyond the Present: Nature, Technology and the Democratic Ideal", *Time and Society*, 5(3), 319–38.

Appadurai, A. (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Basch, L.; Schiller, N. G.; Blanc, C. S. (2005) *Nations Unbound*, Gordon and Breach, New York.

Braudel, F. (1985) *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century*, Collins, London.

Brubakers, R. (2009) *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Harvard University Press, Cambridge.

Castells, M. (1992) *The Informational City*, Blackwell, Oxford.

Castells, M. (2011) *The Rise of the Network Society*, Blackwell, Oxford.

Featherstone, M. (ed.) (1990) *Global Culture: Nationalism. Globalization and Modernity*, Sage, London.

Fischer, C. S. (1975) "Toward a Subcultural Theory of Urbanism", *American Journal of Sociology*, 80(6), 1319-1341.

Giddens, A. (2013) *The Consequences of Modernity*, John Wiley & Sons, NY.

Goldberg, D. T. (1994) *Multiculturalism: A Critical Reader*, Blackwell, Oxford.

Greenberg, M. (1995) *The Poetics of Cities: Designing Neighborhoods that Work*, Ohio State University Press, Columbus.

Harvey, D. (1992) *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (2000) *Spaces of Hope*, University of California Press, Berkeley.

Hassard, J. (1990) *Preface, In The Sociology of Time*, St Martin's Press, now Palgrave Macmillan, NY.

Held, D.; McGrew, A. G.; Goldblatt, D. (1999) *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Stanford University Press, Stanford.

Jacobs, A.; Appleyard, D. (1987) "Toward an Urban Design Manifesto", *Journal of the American Planning Association*, 53, 1.

Kelly, J. D. (1999) "Time and the global: against the homogeneous, empty community in contemporary social theory", In Meyer, B. and Geschiere, P. (eds), *Globalization Identity*, Blackwell, Oxford, 268.

Kyambi, S. (2005) *Beyond Black and White: Mapping New Immigrant Communities*, Institute for Public Policy Research, London.

Laidi, Z. (ed.) (1997) *Le Temps Mondial*, Editions Complexe, Paris.

Lang, R. E.; Hughes J. W.; Danielsen, K. A. (1997) "Targeting the Suburban Urbanites: Marketing Central-city Housing", *Housing Policy Debate*, 8, 437-470 .

Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*, Blackwell Publishers, Oxford.

Luhmann, N. (1982) "World time and system history", In *The Differentiation of Society*, pp. 289–324, Columbia University Press, NY.

Mishra, R. (1999) *Globalization and the Welfare State*, Edward Elgar, Cheltenham.

Montgomery, J. (1998) "Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design", *Journal of Urban Design*, 3(1),93-116.

Peach, C. (2001) "The ghetto and the ethnic enclave", Paper presented at the *International Seminar on Segregation in the City*, Lincoln Institute, 26–28 July.

Robertson, R. (1990) "Mapping the global condition: globalization as the control concept", In Featherstone, M. (ed.), *Global Culture*, Sage, London.

Sandercock, L. (2003a) *Cosmopolis 2: Mongrel Cities of the 21st Century*, Continuum, NY.

Sandercock, L. (2003b) "Integrating immigrants: the challenge for cities, city governments and the city-building professions", In *Vancouver Centre of Excellence RIIM Working Paper*, Simon Fraser University, Vancouver, 03-20.

Sandercock, L. (2004) "Reconsidering multiculturalism: Towards an intercultural Project", In Wood, P. (ed) *The Intercultural City Reader*, Comedia, Stroud.

Smith, T.; Nelischer, M.; Perkins, N. (1997) "Quality of an Urban Community: a Framework for Understanding the Relationship Between Quality and Physical Form", Landscape and Urban Planning, 39, 229-241.

Swyngedouw, E. (2009) "The Antinomies of the Postpolitical City: In Search of a Democratic Politics of Environmental Production", *International Journal of Urban and Regional Research*, 33(3), 601-620.

Talen, E. (2008) *Design for Diversity, Exploring Socially Mixed Neighborhoods*, Elsevier, Oxford.

Taylor, C. (1992) *Multiculturalism and the Politics of Recognition*, Princeton University Press, Princeton.

Vertovec, S. (1999) "Conceiving and Researching Transnationalism", *Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 447-62.

Willett, C. (1998) *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate*, Blackwell, Oxford.

Zerubavel, E. (1982) "The Standardization of Time: A Sociohistorical Perspective", *American Journal of Sociology*, 88(1), 1-23.

Zukin, S. (1998) "Urban Lifestyles: Diversity and Standardization in Spaces of Consumption", *Urban Studies*, 35(5), 825-839.

‘Biz’ ve ‘Ötekiler’: Mekânsal ve Sosyal Ayrıştırılmanın Kaçınılmaz Sonucu

***Nur Sinem Özcan*[1]*, Emine Duygu Kahraman*[2]*, Zeynep Elburz*[3]**

Öz: *Toplumsal yaşantımızda konumlandırılmış olan “kimlik” kavramı “biz” ve “ötekiler” üzerinden tanımlanmıştır. Daima “öteki”nin konumundan bakılıp bir söylem olarak aktarılan bu kavram, modern dönemde ortaya çıkan bireyselleşmenin etkisiyle daha görünür hale gelmiştir. Toplumsal ve mekânsal düzeyde yarılmanın tamamen görünür hale geldiği ve “kimlik” kavramının stratejik bir biçimde araç haline getirildiği gecekondu alanlarında yaşam çevrelerine ilişkin farklı kimlik ve değer yargılarına sahip grupların memnuniyetinin araştırılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışma alanı olarak, İzmir merkez kent sınırları içerisinde kalan Buca İlçesi’ne bağlı Kuruçeşme Mahallesi’nin güney kısmı seçilmiştir. Gecekondu alanı olarak nitelenen bölgede toplam 60 hanede yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre; yerel yönetimle halk hem dava hem de yıkım süreçlerinde karşı karşıya gelmekte; vatandaşlar alana ilişkin bilimsel ve kurumsal çalışmalar yürüten çevrelerle bir araya gelerek çözüm önerileri oluşturmayı ve alandaki yasal mekân koşullarını barınma hakkından yola çıkarak temellendirmeyi tercih etmektedir. Bu yolla, mekâna ilişkin tüm düzenlemelerin yapılması sürecinde sosyal imece eşikli bir yol haritası oluşturulmuştur.*

Anahtar Kelimeler*: Kimlik, farklılaşma, neo - liberal politikalar, yapısal dönüşüm, gecekondu*

Abstract: *The concept of ‘identity’ which has been positioned in our social life is defined over ‘us’ and ‘the others’. This concept has become more visible with the impact of individualization in the modern era and it always passes on as a discourse from the situation of ‘the others’. The main purpose of the study is to investigate the satisfaction of groups with different identities and values in terms of their living environment in slum areas that the disruption becomes completely visible in social and spatial level and the instrumentalisation of the concept of “identity” in a strategic way. The study area is selected as the south part of Kuruçeşme neighborhood in Buca district within the central city of Izmir city. According to the results of site survey including 60 households in the neighborhood, local government confronts with public both lawsuit and demolishing process; the residents prefer to find solutions together for the housing right under cover of the scientific and institutional studies. A social collective threshold has been formed in the process of all regulations related with this place.*

Keywords*: Identity, differentiation, neoliberal policies, structural change, slum*

---

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, sinem.partigoc@deu.edu.tr

[2] Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, duygu.kahraman@deu.edu.tr

[3] Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, zeynep.elburz@deu.edu.tr

1. KİMLİK

1.1. Kimlik Kavramı

Kimlik kavramı, yapılan literatür araştırmalarında, doğadaki herhangi bir canlıyı veya objeyi diğerlerinden ayıran, kendine özgü olma durumu biçiminde ifade edilmektedir (Prohansky ve diğ., 1983; Lynch, 1960; Deniz, 2004). Yerin kimliğine ilişkin tanımlarda vurgulandığı üzere, mekânın "bir yer" olarak tarif edilebilmesi için, bir karaktere ve kimliğe sahip olması gerekmektedir (Affiliations, 2007). Bir mekân, orada yaşayan insanların o mekân ile kurduğu etkileşim ve deneyimlere bağlı olarak değişen ve gelişen yer halini alır. Bir bakıma yerin karakteri, çevresel etkenlere bağlı olan bir durumdur. Bu etkenler de kentin büründüğü kimliği etkileyen en önemli faktörlerdendir (Norberg-Schulz, 1979). Çevresel faktörlerin etkilediği kentlerde kentin bulunduğu konum ve fiziksel özelliklerin dışında, o kentin kimliğini ön plana çıkaran nitelikler bulunmaktadır. Bu niteliklere örnek olarak kentlilerin sahip olduğu kültür ve yaşama biçimleri, kentle kurdukları ilişki düzeyleri, gelenekleri ve görenekleri; kentin geçmişi, mekânlarına yüklenen anlamlar, yerel yönetimler ve geliştirilen politik kararlar ve sosyo-ekonomik yapı verilebilir (Ilgar, 2008).

1.2. Kent Kimliği Kavramı

Kapsamlı bir çerçevede ele alındığında, kent kimliği tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen, farklı ölçeklerde kendine özgü nitelikler taşıyan farklı yaşam biçimlerini barındıran, sürekli gelişen ve değişen, geçmişten günümüze uzanan bir sürecin ortaya çıkardığı kavramdır (Lynch, 1960; Tekeli, 1990; Çöl, 1998). Kent kimliğini oluşturan bileşenler incelendiğinde; kentin doğal çevre özellikleri (iklim, bitki örtüsü, jeolojik yapı, topoğrafya vb.) ve yapay çevre özellikleri (bölgeler, yapılar, yollar, sınırlar vb.); sosyo - kültürel çevre özellikleri (demografi, kurumsal yapı, tarih, kültür, gelenekler vb.) ve sosyo-ekonomik özellikleri (istihdam, gelir düzeyleri vb.) karşımıza çıkmaktadır. Resim 1'de kent kimliğini oluşturan bileşenler yer almaktadır.

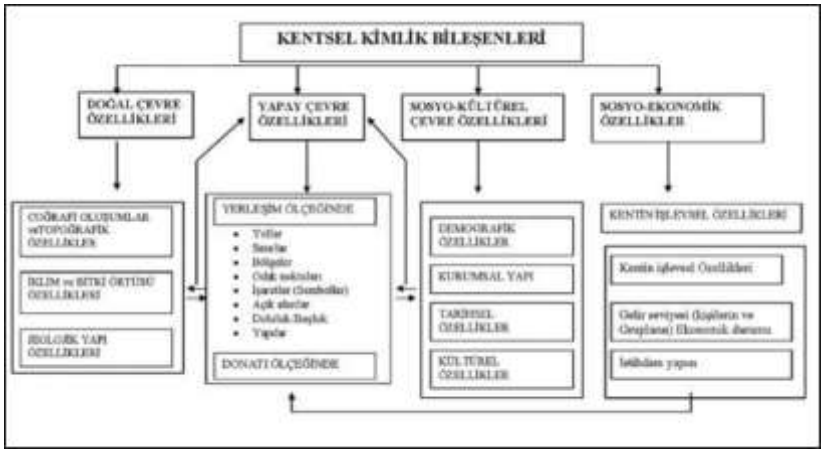

Resim 1. Kent Kimliğini Oluşturan Bileşenler (**Kaynak:** Topçu, 2011)

1.3. "*Biz*" ve "*Ötekiler*"

Toplumsal yaşamda modernleşmenin ve bireyselleşmenin öne çıkmasıyla, kimlik kavramı tek kültürel bir dokudan çok katmanlı bir yapıya evrilmiştir. Bir başka deyişle, modern dönem ile birlikte geleneksel toplumlarda bir sorun teşkil etmeyen farklılaşan kimlik olgusu, bireyselleşmenin etkisiyle yükselişe geçmiştir. Çok boyutlu ve kırılgan yapıya sahip olan kimlik, bireyin "kendisini diğerlerinden ayırt eden özeliklerin ne olduğu" sorunsalını içinde barındırmaktadır (Karaduman, 2010). Bu sorunsalın özünde ise aidiyet duygusu yer almaktadır.

Aidiyet duygusu kimlik kavramının temel bileşenlerinden biri olup ortak noktaların belirlenmesi ile "biz" olgusunun oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Toplumsal yaşantımızda konumlandırılmış olan "biz, bizden olan, aynı ya da benzer olan" olgusu "öteki, bizden olmayan" kavramının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Aslında "biz ve öteki" ilişkisi birbirini tamamlayan, kendisini diğerine göre konumlandıran ve kimlik gelişiminde oldukça önemli bir role sahip olan ilişki türüdür. Birey, tek başına bir kişidir ama aynı zamanda toplumun bir bireyidir. Birey kendini tanımlar ancak bireyin konumunu toplum tanımlar. Dolayısıyla toplumdan bağımsız tek bir benlikten söz edilemez (Hall, 1998).

Diğer bir bakış açısına göre ise "biz", belirleyici ve "öteki" nin haklarını tanımlayan bir öğe konumundadır. "Öteki" kendisine çizilen çerçevede hareket etmek durumunda bırakılandır (Adıgüzel, 2008). Bu noktadan hareketle, günümüzde kentlerin mekânsal organizasyonu içerisinde geliştirilen çeşitli planlama uygulamaları ve kararları, "ötekileştirilen" grupların dışlanmasına ve özellikle bu grupların kültürel ve etnik kimliklerinin ön plana çıkarılmasıyla kutuplaşmanın yaratılmasına zemin hazırlamıştır.

1.4. "*Öteki*"nin Konumundan Bakılıp Aktarılan Bir Söylem: Kimlik

"Öteki"nin konumundan bakılıp kentsel alanlarda kent ve kentli kimliğinin farklı biçimlerde algılandığı günümüzde ekonomik ve teknolojik değişikliklerle birlikte üretim metotlarının değişmesi, kentlerde mülkiyet yapısının değişmesi, sağlıklı yaşam çevreleri oluşturulması adına yapılan yıkım ve yenileme çalışmaları kentsel mekânın değişimine yol açmış ve kentin kimliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

1950'li yıllardan sonra gözlenen hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göç, mevcut kent dokusunun değişmesine ve toplumsal ve mekânsal düzeyde yarılmanın tamamen görünür hale gelmesine neden olmuştur. Gerçekleşen bu hızlı göç hareketi, kentlere göçle gelen kırsal kesimin sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlerle kentle bütünleşememesi sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu sorun, kentle bütünleşemeyen kesimlerin kümelenmesine, ayrışmasına, kutuplaşmasına ve farklılaşmasına neden olmuştur (Yüceşahin ve Tuysuz, 2011). Kente göç yoluyla gelmiş grupların zaman içinde kent yaşamına alışacağı ve kentle bütünleşeceği varsayımına dayanılsa da, akrabalık bağları ve hemşericilik olgusunun kentle bütünleşmeyi engelleyen önemli sosyal ağlar olduğu ve bunların kentselde farklılaşmış cemaat oluşumlarına neden olduğu görülmüştür (Asunakutlu ve Safran, 2005). Türkiye özelinde, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan iç göç, kentlerde belirginleşen ve görünürlüğü artmakta olan toplumsal farklılaşmalar için önemli bir katalizör görevi görmüştür. Toplumsal ve mekânsal ayrışmanın/farklılaşmanın en belirgin örneklerinden biri ise hiç şüphesiz kentlerin

ayrılmaz bir parçası haline gelen gecekondulardır (Baycan Levent ve Gülümser, 2005; Es, 2010). 1980'li yılların Türkiye'sinde kentleşme süreçlerine damgasını vuran farklılaşma ile ortaya çıkan ayrışma eğilimleri (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003) ile birlikte neo - liberal politikalar çerçevesinde yerel yönetimler tarafından yürütülen sosyal politikaların bu toplumsal ve mekânsal yarılmayı derinleştirdiği görülmüştür. Bu sosyal politikaların sermayenin rant güdüsünün gölgesinde kaldığı kentlerimizde kırdan kente göç ile gelen farklı kimlik, değer yargıları ve yaşam biçimleri olan gruplar için gecekondu alanları önemli bir sosyal güvence haline gelmiştir.

Buradaki esas sorun, göç yoluyla kentin farklı bölgelerinde yer seçen grupların kente ve kent yaşantısına eklemlenme talepleri karşısında yerel düzeydeki kurumların çözüm bulmadaki yetersizliği ve kentin mevcut kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle toplumsal ve mekânsal yarılma sürecinin hızlanmasıdır. Barınma sorunundan önce mülkiyet sorununu ele alan ve gecekondu alanlarında yaşayan vatandaşlarla yıkım süreçlerinde karşı karşıya gelen yerel yönetimlerin yaptığı düzenlemelerin, bu alanlarda yaşayan vatandaşların gözünden nasıl değerlendirildiği ve yorumlandığı kritik bir öneme sahiptir. Bu değerlendirmeler ve yorumlar benzer nitelikteki alanlara ilişkin geliştirilecek planlama politikaları ve stratejileri için önemli bir altlık oluşturacaktır.

2. ÇALIŞMA ALANI, KAPSAMI ve YÖNTEMİ

2.1. Çalışma Alanı

İzmir merkez kent sınırları içerisinden kalan Buca İlçesi'ne bağlı Kuruçeşme Mahallesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Tınaztepe Yerleşkesi'nin batısında kalan alanda, çevresinde yüksek yoğunluklu konut alanlarının olduğu (Buca Koop Mahallesi), ilçeyi kent merkezine bağlayan ulaşım bağlantılarına / ana arterlere yakın; mahallenin güney kısmında ise düşük yoğunluklu konut alanlarının yer aldığı, altyapı ve üstyapı imkânları bakımından yetersizliklerin gözlendiği bir bölgede yer almaktadır. Resim 2'de çalışma alanı farklı ölçeklerde gösterilmiştir.

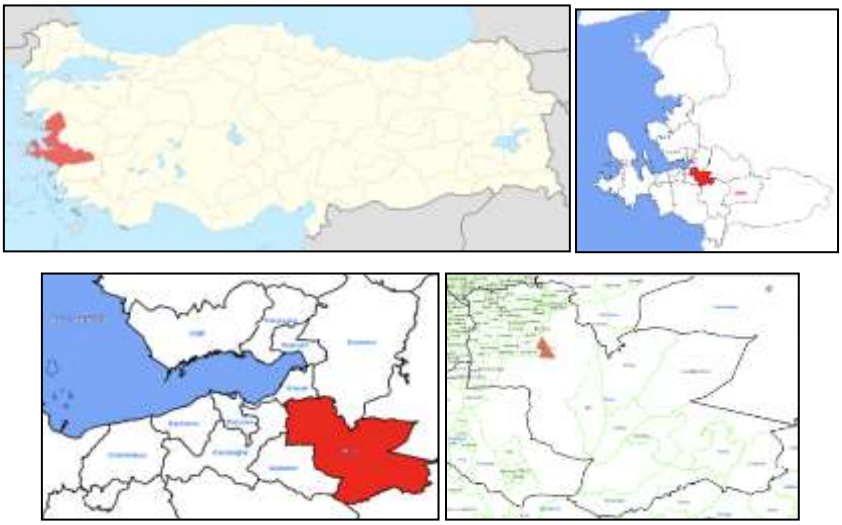

Resim 2. Çalışma Alanı (Türkiye, İzmir, Buca, Kuruçeşme) (**Kaynak:** İzmir Kent Rehberi, 2014)

Fiziksel niteliklerinin yanı sıra, Kuruçeşme Mahallesi'nin güney kısmında yer alan bölge, 1980'lı yılların sonunda ülkenin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden vatandaşların göç ettiği, toplamda yaklaşık 60 hanede ortalama 20 yıldır ikamet edilen, mahalle genelinde etnik çeşitliliğin fazla olduğu ve mekâna ilişkin düzenlemelerin yapılması sürecinde örnek teşkil edecek sosyal bir imecenin oluşturulduğu bir yerleşim yeridir.

Bu bölgede 1985 yılına kadar gecekondulaşma görülmektedir. Kaçak yapılaşmanın günümüzde devam ediyor olması, bölgenin İzmir ili ve Buca ilçesi dışından hala göç almayı sürdürdüğünü göstermektedir. Yatay yönde yapılaşmanın ve yayılmanın gerçekleşmesinin artık mümkün olmadığı alanda (üniversite yerleşkesi, toplu konut alanı, otoyol ve orman alanları ile sınırlandırılmış bir alan), kaçak kat sayısının zaman içerisinde arttığı bilinmektedir. Son yıllarda devam eden inşaatların kente eğitim amacıyla gelen üniversite öğrencileri için değil, mahalleye göç edecek vatandaşlar için yapıldığı görüşmelerde belirtilmiştir. Mahallede dikkat çeken bir diğer durum ise, oturduğu yapının / birimin yenilenmesi için ekonomik gücü bulunmayan kat sahiplerinin rant baskısına daha fazla karşı koyamamasıdır. Bu sebepten, pek çok yapının / birimin "satılık" olma durumu söz konusudur. Resim 3'de saha çalışmaları sonucunda elde edilen fotoğraflar yer almaktadır.

Resim 3. Çalışma Alanına Ait Görseller (**Kaynak:** Çalışma kapsamında yürütülen saha çalışmaları, 2014)

Alanda bulunan konutlar genelde 1 katlı yapılardan oluşmakta ve yapı kalitesi bakımından çok kötü durumdadır. Yaklaşık 20 yapının harabe niteliğinde olduğu, tamamen kullanım dışında olduğu tespit edilmiştir. Kuruçeşme Mahallesi genelinde toplam 629 yapının sadece 54 tanesi iyi durumdadır. Donatılar açısından incelendiğinde, bölgede bir ilköğretim okulu, bir lise, pazar yeri, cami, kreş, çocuk oyun alanı, boş alanlar ve mahallede yaşayan vatandaşların ancak günlük

ihtiyaçlarını karşılayabilecek ticari birimler (ortalama birim büyüklüğü 97 m^2) yer almaktadır. Sosyo – kültürel tesis, aktif yeşil alan, vb. gibi kullanımlara rastlanmamıştır. Bu alan, mahallenin diğer kısımlarına göre kırsal nitelik taşımaktadır. Küçükbaş hayvancılık faaliyetinin oldukça yaygın biçimde yapıldığı bilinmektedir. Resim 4'de çalışma alanında bulunan konutlara ait fotoğraflar yer almaktadır.

Resim 4. Çalışma Alanında Bulunan Konutlara Ait Görseller (**Kaynak:** Çalışma kapsamında yürütülen saha çalışmaları, 2014)

2.2. Çalışma Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı, toplumsal ve mekânsal düzeyde yarılmanın tamamen görünür hale geldiği ve "kimlik" kavramının stratejik bir biçimde araç haline getirildiği gecekondu alanlarında yaşam çevrelerine ilişkin farklı kimlik ve değer yargılarına sahip grupların memnuniyetinin araştırılmasıdır. Çalışma kapsamında, Kuruçeşme Mahallesi'nde yer alan toplamda 60 hanede anket çalışması yapılmıştır. Mart 2014 döneminde yapılan anket ve saha çalışmaları, farklı yaşama biçimlerinin bir arada gözlemlendiği ve kentsel çelişkilerin zaman içerisinde arttığı örnek bir alan olarak, Kuruçeşme Mahallesi'nde yaşayan ve farklı etnik kökenlere mensup vatandaşların sosyo – ekonomik durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Genellikle işgücüne katılım erkeklerde görülmesi nedeniyle ve kadınların konut çevrelerini daha aktif olarak kullanması, mekânla ve mekânda bulunan sakinler ile daha sık iletişim kurdukları varsayımıyla anketler sadece mahallede yaşayan kadınlar ile yapılmıştır.

Ankete katılan vatandaşlara 7 grup soru sorulmuştur: (1) kişisel özellikler (yaş, cinsiyet, medeni durum, hane halkı büyüklüğü ve ortalama gelir, vb.), (2) yaşadığı ev / mahalle hakkında bilgiler (konut tipi, ev sahibi olup olmadığı, bina büyüklüğü,

ne zaman İzmir'e/mahallesine/evine taşındığı), (3) yaşadığı mahalleye ilişkin genel değerlendirmeler (altyapı, üstyapı, ulaşım gibi), (4) yaşadığı mahalleye ilişkin gözlemlediği problemler (güvenlik, gürültü, kirlilik gibi), (5) mahalleye ulaşım / erişim konusunda görüşler (okula ulaşım, iş yerine ulaşım, kent merkezine ulaşım gibi), (6) yaşam çevresinden memnuniyet ve yaşam çevresine karşı duyulan aidiyet duygusu, (7) katılımcıların yeni yaşam alanlarına ilişkin olasılıkları ve hayalleri. Tablo1'de katılımcılara yöneltilen anket soruları yer almaktadır.

3. SONUÇLAR

Katılımcılar çalışma durumu, eğitim durumu, medeni durum, ortalama aylık hane geliri bakımından benzerlik göstermektedir. Mahallede kadınlarda çalışma oranı oldukça düşüktür (sadece 2 hane) ve aktif işgücüne katılım erkeklerde daha yüksek bulunmuştur. Eğitim düzeyinin yetişkinlerde oldukça düşük olduğu mahallede (ilkokul mezunu olan sadece 8 kişi), bireylerin çocuklarına daha iyi eğitim imkânları sağladıkları görülmüştür. Çocukların neredeyse tamamı eğitimlerini düzenli biçimde sürdürmektedir. Hanelerde çalışan bireyler ağırlıklı olarak inşaat işçisidir ve ortalama gelir düzeyi 0 ila 1000 TL arasında değişmektedir. Ayrıca, katılımcılar arasında araç sahipliliği oldukça azdır. Bağlı bulundukları şirkete ait araçları kullanan vatandaşlar dışında, genelde toplu taşıma kullanılmaktadır. Ağırlıklı olarak evli ve çocuklu kadınların bulunduğu mahallede, eşinden ayrılmış veya eşi vefat etmiş kadınlar da bulunmaktadır ve komşularının desteği ile yaşamlarını sürdürmektedir. Katılımcılarda, akrabalarıyla birlikte yaşadığı öğrenilen 3 hane dışında, genelde çekirdek aile yapısı gözlemlenmiştir. Mahallede etnik köken (Kürt, Türk, Alevi, Sünni, vb.) ve doğum yeri (Erzurum, Diyarbakır, Batman, vb.) bakımından çeşitlilik gözlenmektedir.

Konut ve mahalle özellikleri açısından, bölgede ikamet eden vatandaşlar ortalama hane büyüklüğünün 35 – 65 m^2 olduğu yapılarda / birimlerde yaşamaktadır. Ortalama inşaat yılının eski olduğu (15 – 20 yıl arasında değişmektedir) mahallede, konular genelde müstakildir ve haneler genel olarak 1 odadan (1 oda + 1 mutfak) veya 2 odadan (2 oda + 1 mutfak) oluşmaktadır. Bu odalar, ortalama 6 kişiden oluşan aile bireylerinin ortak kullanım alanlarını oluşturmaktadır. Katılımcıların oldukça uzun süredir (ortalama 15 – 20 yıl) İzmir'de ve mahallede yaşadıkları görülmüştür.

Katılımcıların yaşadıkları mahalleye ilişkin genel değerlendirmeleri ve mahalleye ulaşım / erişim konusunda görüşleri incelendiğinde; mahallenin altyapısına ilişkin sorunların (su, elektik, vb. gibi) yanı sıra, üstyapıya ilişkin sorunlar da (yolların niteliği, ulaşımın sorunlu olması ve erişimin yetersiz olması, vb. gibi) öne çıkmaktadır. Toplu taşıma olanaklarının oldukça yetersiz olduğu ve çalışan bireylerin iş yerlerine düzenli ve zamanında gidemedikleri gözlenmiştir. Bunun yanı sıra, çocukların okula giderken kullandığı güzergâhta yolların oldukça bakımsız olduğu görülmüştür. Ayrıca, yeterli miktar ve büyüklükte çocuk oyun alanının olmaması ve ihtiyacı karşılayacak açık ve yeşil alanların olmaması önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Buna karşın, katılımcılar mahallede hizmet veren sağlık ocağı ve ilkokuldan son derece memnundur.

Mahalleye ilişkin problemler açısından, katılımcıların tamamı mahallede kirlilik, gürültü ve bakımsızlık gibi temel sorunlardan rahatsızdır. Ayrıca, mahallenin

konumu gereği katılımcılar hem Buca ilçe merkezinden hem de kent merkezinden oldukça uzak kalmaktadır. Vatandaşlar, donatı alanlarına erişim ve kent merkezinde yürütülen faaliyetlere katılım gibi olanaklardan mahrum kalmaktadır. Katılımcıların mahalleye ilişkin genel görüşleri incelendiğinde, vatandaşlar yaşadıkları mahalledeki en güzel şeyin sahip oldukları komşuluk ilişkileri ve dayanışma ruhu olduğunu belirtmişlerdir. Mahalleye ilişkin en kötü şeyin ise, sürekli tekrarlanan yıkım olaylarının yarattığı korku ve yerel yönetimlerin bu bölgeye olan mesafeli duruşu gözlemlenmiştir.

Mekânsal memnuniyet ve yaşam çevresine karşı duyulan aidiyet duygusu incelendiğinde, katılımcılar yaşadıkları mahalleden, mahalledeki yardımlaşma ve dayanışma durumundan, tanıdıkları ve uzun yıllar komşuluk yaptıkları insanlarla bir arada oturuyor olmanın verdiği güven duygusundan, müstakil düzende ve kendi yaptıkları konutlarda oturuyor olmaktan, kendi yaşam biçimlerini yansıtan bir mahallede ikamet etmekten ve Kuruçeşme'de "mahalle ruhunun" hala sürdürülüyor olmasından dolayı son derece memnun olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, yıkım olaylarına karşı mahalle içerisinde tüm hanelerin desteklediği bir örgütlü yapı oluşturulmuştur. Sosyal ilişkiler ve ortak amacın varlığı konusunda vatandaşların sahip olduğu memnuniyet ve aidiyet duygusu zaman geçtikçe yerini, bugüne kadar karşılıksız kalan talepler ve "ötekileştiren" politikalar nedeniyle umutsuzluğa bırakmıştır. Yerel yönetimlerin barınma sorunundan önce mülkiyet sorununu ele almaları yaşam şartlarını vatandaşlar için iyice zorlaştırmaktadır.

Katılımcıların yeni yaşam alanlarına ilişkin olasılıkları ve hayalleri incelendiğinde, daha önceden gecekondu bölgelerinde yaşayan ve zorunlu istimlak nedeniyle kentin çeşitli yerlerinde bulunan sosyal konutlara taşınmak durumunda kalan vatandaşlara kıyasla, daha az şikâyetçi ve daha az beklenti içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca, katılımcılar mahalledeki yaşama koşulları iyileştirildiği takdirde aynı mahallede daha uzun süre ikamet etmek istediklerini belirtmiştir. Yeni yaşam alanlarına ilişkin, müstakil ve bahçeli konutların olduğu, bakımlı ve düzenli yaşam çevrelerinden oluşan, kendi yaşam biçimlerini yansıtan, donatılar bakımından yeterli, kent içinde "görünmez" olmaktan çıktıkları ve "öteki, farklı" olarak değerlendirilmedikleri bir yaşam çevresi hayal etmektedirler.

4. DEĞERLENDİRME

Kırsal yaşam tarzının sürdürülmekte olduğu Kuruçeşme Mahallesi'nin güney kısmında, yapılan anket ve saha çalışmaları sonucunda, göçle mahalleye gelen vatandaşların kentsel alanda sürdürülen yaşam biçimine geçişinin henüz tam olarak gerçekleşmediği saptanmıştır. Buna ek olarak, bölgenin sahip olduğu potansiyeller (fiziki çevre, konum, vb.) rant kaygısı ile yerleşim alanının niteliklerinin geliştirilmesi arasında ciddi bir çelişki yaratmaktadır. Alanın tamamı, üniversite kampüsüne oldukça yakın olması, düzenli ve planlı yapılaşmaya uygun topografya yapısına sahip olması, kentin tamamına hizmet veren büyük ölçekli rekreasyon alanlarına (Buca Yedigöller, Kaynaklar – Gölet, vb.) yakın olması, önemli ana ulaşım bağlantıları üzerinde yer alması gibi potansiyelleri taşımaktadır. Bu potansiyellerin yatırım konusunda cazip hale gelmesi sonucu rantın artması ile mevcut donatı eksikliklerinin giderilmesiyle yaşanabilir çevrelerin oluşturulması bu çelişkiyi yaratmaktadır.

Benzer çelişkilerin kentin farklı bölgelerinde ortaya çıkmasına ve kentte toplumsal ve mekânsal düzeyde yarılmaya neden olan faktörlerin başında, 1980'li yıllarda İzmir kentinin ekonomik ilişkileri ve kapital birikimi bakımından ciddi bir gerileme yaşaması, sanayi yatırımlarının neredeyse durduğu ve yüksek oranda göç harekelerinin gerçekleştiği bu dönemde konut yatırımlarının ağırlık kazanması ve çıkarılan 3030 sayılı yasa ile hız kazanan planlama çalışmalarının gecekondulaşmayı tetiklemesi sayılabilir. Bu yarılmanın zaman içerisinde yayılmasına ve derinleşmesine neden olan başlıca faktörler arasında gecekondu alanlarında ikamet eden vatandaşların yaşadıkları çevreye göçle gelmiş olmaları, düşük gelir sağlayan iş kollarında çalışmaları ve fiziksel ve sosyal olarak kentin dışına itilerek dışlanmaları yer almaktadır. Yerel yönetimler tarafından aksak biçimde yürütülen sosyal politikaların toplumsal eşitsizliği tetiklediği ve "kimlik" kavramı üzerinden yaratılan kutuplaşmanın keskinleştiği günümüzde, bulundukları mahalleye göçle gelmiş olan vatandaşların toplumsal ve mekânsal ilişkileri sağlıklı bir biçimde oluşturmasını beklemek mümkün değildir.

Toplumsal ve mekânsal düzeyde yarılmanın tamamen görünür hale geldiği ve "kimlik" kavramının stratejik bir biçimde araç haline getirildiği gecekondu alanlarında yaşam çevrelerine ilişkin farklı kimlik ve değer yargılarına sahip grupların memnuniyetinin araştırılmasını amaçlayan bu çalışma, seçilen alanda uzun yıllardır ikamet eden vatandaşların yaşam çevrelerini değerlendirmeleri bakımından önemlidir. Hem mahallede yapılan anket ve saha çalışmasının sonuçları, hem de çeşitli örgütlü yapıların (halk girişimi, dernekler, vb.) hazırladığı raporlar gösteriyor ki; yerel yönetimlerin bu bölgede barınma sorunundan önce mülkiyet sorununu ele almaları yaşam şartlarını iyice zorlaştırmakta ve yönetimle halkı hem dava hem de yıkım süreçlerinde karşı karşıya getirmektedir. Ayrıca, mahalle sakinleri alana ilişkin bilimsel ve kurumsal çalışmalar yürüten çevrelerle bir araya gelerek çözüm önerileri oluşturmayı ve alandaki yasal mekân koşullarını mülkiyet hakkından değil, barınma hakkından yola çıkarak temellendirmeyi tercih etmiştir. Bu yolla, mekâna ilişkin tüm düzenlemelerin yapılması sürecinde sosyal imece eşikli bir yol haritası oluşturulmuştur. Bu noktadan yola çıkarak; kimlik yapılanmaları konusunda çoğulcu yaklaşımların ve egemen söylemin geride bırakılması, kapsayıcı içerikte planlama politika ve stratejilerinin geliştirilmesi ve "kimliğin temsil gücünün" fark edilmesi ve ön plana çıkarılması bu yol haritasının oluşturulması sürecinde önemli adımlar olacaktır.

Referanslar:

Adıgüzel, S. (2008) *21. Yüzyılda Yeni Bir Paradigma: Kentsel Kutuplaşma ve Mersin Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.

Affiliations (2007) *Place Sense of Place and Presence*, (http://www.benogo.dk/publications/Place,SoP-and-Presence-1.pdf, Ağustos 2014).

Asunakutlu, T., Safran, B. (2005) Ör*gütsel Çatışma Açısından Hemşehricilik Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7 (1), 157-176.

Bal, Ö.H. (2006) *Kentsel Dönüşüm Kapsamında Gecekondu Alanlarının Yenilenme Potansiyellerinin Araştırılması: Buca – Kuruçeşme Mahallesi Örneği*, Lisans Bitirme

Projesi Raporu, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir.

Baycan Levent,T.; Gülümser, A.A. (2005) *İstanbul'un Değişen Yüzü: Korumalı Yerleşmeler,* Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge, Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu Bildiriler Kitabı, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, Ankara, 717-736.

Çöl, Ş. (1998) *Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek İçin bir Yöntem Denemesi*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Deniz, K. (2004) *Konya'da Farklı Üç Kentsel Mekânda Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Es, M. (2010) *21. Yüzyıl Kentlerinde Göçlere Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Mekânsal ve Sosyal Ayrımlaşma Olgusu*, E. Karakurt Tosun (Ed.), Mekân, Kültür ve Yönetim Perspektifinde 21. Yüzyıl Kentleri, Ekin Kitabevi, Bursa, 77-138.

Göktürk, A., Akkaya, Y. (2006) Yerel Yönetimler ve Sınıfsal Tercihler: Mersin Örneği, Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi, *TÜSAM (Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi) Sınıf Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul.

Hall, S. (1998) Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler, *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, Der: Anthony D. King, Çev: Gülcan Seçkin-Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Ilgar, E. (2008) *Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Işık, O., Pınarcıoğlu, M. (2003) *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*, İletişim, İstanbul.

İzmir İli Buca İlçesi Kuruçeşme Mahallesi'nde Yürütülen Saha ve Anket Çalışmaları, Mart 2014.

İzmir Kent Rehberi Portalı, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ağustos 2014.

Karaduman, S. (2010) "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü", *Journal of Yasar University*, 17(5) 2886-2899, İzmir.

Lynch, K. (1960) *The Image of the City*, The M.I.T Press, Cambridge.

Norberg-Schulz, C. (1979) *Genius Loci: Towards a Phenomology of Architecture*, Rizzoli-International Publications, Inc, New York, A.B.D.

Prohansky, H.B., Abbe, K.F., Kaminof, R. (1983) Place Identity, Physical World Socialization of the Self, *Journal of Environmental Psychology*.

Tekeli, İ. (1990) "Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler", *Antalya Kent Merkezi İçinde Kalekapısı ve Çevresi Kentsel Tasarım Yarışması Notları*, Antalya.

TMMOB Şehir Plancıları Odası (2002) Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama, *Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu Bildiri Kitabı*, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.

Topçu, K.D. (2011) "Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2.

Yüceşahin, M., Tuysuz, S. (2011) *Ankara Kentinde Sosyo-mekansal Farklılaşmanın Örüntüleri: Ampirik Bir Analiz*, Coğrafi Bilimler Dergisi 9(2) 159-188.

Zengin, H. (2002*) Sosyo – Ekonomik İlişkiler Bağlamında İzmir Gecekondularında Kimlik Yapılanmaları: Karşıyaka Onur Mahallesi ve Yamanlar Mahallesi Örnekleri*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Kentsel Çeşitlilik, Asimetrik Süreçler, Eşitsiz Gelişim: İzmir'de Yalı, Örnekköy ve Ege Mahallelerinde Roman Yerleşim Alanlarının Mekânsal Dönüşüm Süreçleri

***Erdal Onur Diktaş*[1], *İpek Özbek Sönmez*[2]**

Öz: *Bu çalışmada İzmir kentinde 3 örnek mahalle üzerinden kentsel dönüşüm uygulamalarının, mekan üzerinde meydana getirdiği değişikliklerin, toplumsal yapı üzerindeki etkileri tartışılmak istenmiştir. Tartışmalar, kentsel çeşitlilik, kentli hakkı, asimetrik süreçler ve eşitsiz gelişim yaklaşımları açısından değerlendirmeleri içermektedir. Yapılan irdelemeler sonucunda, kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel sosyal ve kültürel politikalar üzerinde önemli etkilerinin olduğu, ancak planlama sürecinde söz konusu politika ve etkilerin gündem dışı kaldığı kanısına ulaşılmıştır..*

Anahtar Kelimeler: **:** *kentsel dönüşüm, kentsel soylulaştırma, toplumsal eşitsiz gelişim, Roman'lar, mekânsal değişim.*

Abstract: *This research aims to discuss the effects of urban regeneration projects on urban space and on social structure via 3 neighborhoods in the city of Izmir. Discussions are mostly based on urban social diversity, the citizen rights, asymmetrical processes and uneven developments. The scope of this research is concluded with the assumption that urban regeneration projects have serious effects on urban social and cultural policies, however during the planning process such policies and effects remain off the agenda.*

Keywords*: : urban regeneration, urban gentrification, social uneven development, Romans, spatial change.*

---

[1] *DEÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir:erdal.diktas@deu.edu.tr*

[2] *DEÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir:ipek.sonmez@deu.edu.tr*

Bu çalışmada kentsel dönüşüm uygulamalarının, mekan üzerinde meydana getirdiği değişikliklerin, toplumsal yapı üzerindeki etkileri tartışılmak istenmiştir. Tartışmalar, kentli hakkı, barınma hakkı ve kapsayıcı kent yaklaşımları açısından değerlendirmeleri içerecektir. Söz konusu irdelemeler sonucunda, kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel sosyal ve kültürel politikalar üzerinde önemli etkilerinin olduğu, ancak planlama sürecinde söz konusu politika ve etkilerin gündem dışı kaldığı kanısına ulaşılmıştır.

Tartışma alanı olarak İzmir kentinden kentsel dönüşüm ve soylulaştırma süreçlerine konu olan 3 örnek alan seçilmiştir. Bunlar Karşıyaka İlçesi Yalı ve Örnekköy Mahalleri ile Konak ilçesi, Ege Mahalleleridir. Çalışma kapsamında söz konusu mahallelerde mahalle muhtarları ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ege Mahallesinde ise mahalle muhtarının yanı sıra, mahalle halkı ile de derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mahallelerdeki mekansal durum analizi ise geçmiş yıllara ait uydu fotoğraflarının karşılaştırılması ile gerçekleştirilmiştir. Kuşkusuz, söz konusu tartışma konusu oldukça geniş ve kapsamlı bir içeriğe sahiptir, bu nedenle bildirinin bir ön araştırma niteliğinde olduğunu belirtmek gerekmektedir.

1. Asimetrik kentsel dönüşüm süreçlerinin kentli hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi

Ülkemizde son yıllarda kentsel dönüşüm proje uygulamaları kent planlama gündeminde sıklıkla yer almakta ve tartışılmaktadır. Bir taraftan afet riskinin varlığı, diğer taraftan bugüne değin sağlıksız biçimde gelişmiş kentsel parçalar kentsel dönüşüm projelerinin uygulanmasının önemini gündeme taşımıştır. Neo-liberal politikalara bağlı olarak ekonomik krizden çıkış aracı olarak değerlendirilen inşaat sektörünün yeniden yapılandırılması ise kuşkusuz sürecin en önemli bileşenlerinden birini oluşturmaktadır.

Kentsel dönüşüm projelerinin uygulamaya konulabilmesi için yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş, hem yerel yönetimlere hem de merkezi yönetim kuruluşlarına kapsamlı yetkiler verilmiştir. Bu kapsamda16 Mayıs 2012 tarihli 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki kanun, 16 Haziran 2005 tarihli 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ile 3 Temmuz 2005 tarihli 5393 sayılı kanun merkezi yönetim ve yerel yönetimlerce kentsel dönüşüm uygulamalarının gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır. 5393 sayılı kanunun 5998 sayılı yasa ile değişik 73. maddesinde "konut alanları, sanayi alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulanabilir" hükümleri bulunmaktadır.

Söz konusu yasal yetkiler doğrultusunda özellikle büyük kentlerimizde, rantın yüksek olduğu bölgelerde kentsel dönüşüm uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Pek çoğu ise planlama aşamasındadır. Ancak süreç birçok sorunu beraberinde getirmiştir.

Kentsel dönüşüm yasal mevzuatına ilişkin eleştiriler özetle: Yerel yönetimlerin yetkilerinin elinden alındığı, Toplu Konut İdaresi'ne (TOKİ) oldukça fazla yetki

verildiği, barınma hakkının ve mülkiyet hakkının ihlal edildiği, hak arama özgürlüğünün ortadan kaldırıldığı, gönüllülük esasına aykırı düzenlemeler olduğu, kültürel ve tarihi varlıkların korunmasına ilişkin esaslara aykırı düzenlemeler getirildiği, kamu malları rejiminin değiştirildiği gibi noktalarda toplanmaktadır (Demirkol, Bereket Baş, 2013, s. 26).

Bu sorunların en önemlilerinden birisi kentsel dönüşüm ile birlikte meydana gelen soylulaştırma sonucunda bazı kesimlerin yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmalarıdır. Özellikle kiracı kesimlerin bu süreç içerisinde en dezavantajlı kesim olduğu vurgulanmaktadır.

Yapılan araştırmalar kent yoksullarının yerel düzeyde kurdukları dayanışmacı ilişkileri sayesinde kentte ayakta kalma olanağına sahip olduklarını; Farklı bir bölgede yeniden yerleşmenin kişileri, işyerine ulaşım imkânları açısından olumsuz etkilediğini; kişilerin yaşadıkları yerler ile anlamlı ilişkiler ve bağlılık kuramayabildikleri belirtilmektedir (Erman, 2009). Bir başka deyişle, söz konusu koşul değişimi kent sakinlerinin kentte var olma, kendilerini gerçekleştirme olanaklarını büyük olasılıkla yitirmeleri anlamına gelmektedir.

Aslında kentsel dönüşümün yaratabileceği yerinden edilme, barınma hakkının yitirilebilmesi gibi tehditler konusunda 20.yy ortalarından bu yana çeşitli evrensel düzenlemeler ile önlemler alınmaya çalışılmaktadır. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde konut hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı temel bir insan hakkı olarak belirlenmiştir (http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf). Türkiye Hükümet'i tarafından 1992 yılında imzalanan Avrupa Kent Şartında ise kentlerin yönetimine kentlerin konut stokunun yenilenmesi gibi konularda halkın katılımının sağlanması gerektiği kabul edilmiştir. Avrupa Sosyal Şartı'nın 31.maddesinde: "Devletler barınaktan yoksun kalma durumunda da tedricen ortadan kaldırmaya yönelik önlemler almalıdırlar" şartı kabul edilmiştir (http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/avrupa_sosyal_sarti/AvrupaSosyalSarti2.pdf).

Dolayısıyla konut ve barınma hakkı uluslararası ölçekte çok çeşitli yasal düzenlemeler ve belgeler ile koruma altına alınmıştır. Ancak kent planlama eylemleri, kişilerin barınma ve konut hakları ile çelişen düzenlemelere yol açabilmektedir. Söz konusu çelişkiler bildiri kapsamında örnek araştırmalar üzerinden değerlendirilecektir.

2. İzmir'de kentsel dönüşüm projeleri ve uygulamaları

2.1 Karşıyaka – Yalı Mahallesi

Yalı mahallesi geçmişte Karşıyaka'nın batı gelişme aksında yer alan kısmen gecekondu biçiminde gelişmiş olan bir mahalledir (Şekil 1). Mahallenin bir kısmı süreç içinde, küçük müteahhitler aracılığıyla parsel bazında dönüşüm geçirmiş ve özellikle 2000'li yıllardan sonra yeni imar hakları ile yenilenme ve apartmanlaşma sürecine girmiştir. Söz konusu imar uygulamaları çerçevesinde, kısmen yol genişletmeleri yapılmış, kentsel dokunun gereklilikleri olan park, sosyal tesis alanları gibi kamusal kullanımlar için alan ayrılmaya çalışılmıştır. Ancak gecekondu

dokusu üzerinde gerçekleşen yenileme sürecinin özellikle ulaşım ilişkileri açısından kent planlama ilkelerini yeterince karşılayamadığı görülmektedir.

Yalı mahallesinin batı kesimi ise uzun süre yenileme sürecine girmemiş ve kentin bu kesiminde uzunca bir süre gecekondular ile Mavişehir semtinin orta ve üst gelir grubuna ait konut alanları bitişik olarak var olmaya devam etmiştir. Söz konusu kesimdeki yenileme süreci 2005 yılında uygulama geçirilmiştir.

Şekil 1. İzmir, Karşıyaka İlçesi,Yalı Mahallesinin konumu ve yakın çevresi (**Kaynak:** 2010 tarihli hava fotoğrafı ve mahalle sınırları, http://cbs.izmir.bel.tr/2DRehber/Default.aspx, İki Boyutlu İzmir Kent Rehberinden alınmıştır).

Şekil 2. İzmir, Karşıyaka İlçesi Yalı Mahallesinin yaklaşık mahalle sınırı ve kentsel gelişmeye açılan bölgedeki gecekondu yerleşim lekesi, 2005 (**Kaynak:** http://cbs.izmir.bel.tr/2DRehber/Default.aspx)

Uygulama ile birlikte bu bölgede yaşayan yaklaşık 3000 kişi (500 hane) yerel yönetim ve TOKİ'nin de devreye girmesi ile taşınmış ve bölge çevrenin yüksek rantına uygun bir yapılaşma süreci içerisine girmiştir. Mekansal değişim ve toplumsal yerinden ediliş süreci 2005 (Şekil 2), 2010 (Şekil 3), 2013 (Şekil 4) tarihlerinde Yalı Mahallesinde yapılan saptamalar ve Şekil 5'deki bölgesel yer değiştirme gösterimi ile izlenebilmektedir.

Şekil 3. İzmir, Karşıyaka İlçesi Yalı Mahallesinin yaklaşık mahalle sınırı ve kentsel gelişmeye açılan bölgedeki gecekondu yerleşim lekesi, 2010 (**Kaynak:** http://cbs.izmir.bel.tr/2DRehber/Default.aspx)

Şekil 4. İzmir, Karşıyaka İlçesi Yalı Mahallesinin yaklaşık mahalle sınırı ve kentsel gelişmeye açılan bölgedeki gecekondu yerleşim lekesi, 2013 (**Kaynak:** Çizim Google earth 12.08.2013 tarihli uydu fotoğrafı üzerine işlenmiştir)

2.1.1. Yalı mahallesi kentsel doku özellikleri – Soylulaştırma sürecindeki mekansal değişim

İkibin yılından bu yana Yalı mahallesi muhtarı olan Ahmet Şentürk ile 04.09.2014 tarihinde yapılan görüşmede, bu bölgede, o dönemde yaşayan kesimlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden göç eden gruplar ile Roman topluluğundan oluştuğu, arazinin mülkiyetinin ise kısmen hazineye, kısmen emlak bankasına, Belediye ve şahıslara ait olduğu muhtar tarafından dile getirilmiştir.

2005 yılında bu bölgede yaşayanların Zübeyde Hanım mahallesinin kuzeyinde, TOKİ tarafından gerçekleştirilen 808 adet konuta taşınmasına karar verilmiştir. Bölgede yaşayanların edindikleri TOKİ konutlarının maliyetlerini karşılamaları beklenmiştir, ancak Yalı mahallesindeki mevcut konutlarının bedeli, TOKİ konutu maliyetinden düşülmüştür. Böylece bu gruplar borçlu olarak TOKİ konutlarına yerleşmişlerdir. Ancak süreç içerisinde hem Örnekköy, hem de Yalı mahallesi muhtarlarının belirttiğine üzere taşınan grupların pekçoğu konut maliyetlerini ödeyememeleri nedeniyle konutlarını satmış ve bir başka mahalleye, Cumhuriyet mahallesine taşınmışlardır.

Şekil 5 : Yalı mahallesinde uygulanan yenileme sürecine bağlı olarak oluşan yer değiştirme hareketleri (**Kaynak:** 2010 tarihli hava fotoğrafı ve mahalle sınırları, http://cbs.izmir.bel.tr/2DRehber/Default.aspx, İki Boyutlu İzmir Kent Rehberinden alınmıştır)

Yalı mahallesi muhtarı Ahmet Şentürk'ün belirttiğine göre bu bölgede yaşayan Roman'lar çoğunlukla çöp toplama gibi işlerde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan göç eden kesimler ise pazarcılık ve inşaatçılık gibi işlerde çalışmışlardır. Ancak bu kesimler kentin kuzeyindeki TOKİ konutlarında kendilerine uygun yaşam ortamını bulamamıştır çünkü %80'i pazarcılık gibi işlerde çalışmaları nedeniyle pazar arabaları, araç ve gereçleri, yetiştirdikleri hayvanları vardır ve bu yaşam biçimi ile TOKİ apartmanlarında barınamamışlardır (konutlara ait vaziyet planı ve genel görünüm için bkz. **Şekil 6** ve **Şekil 7**). Böylece bu gruplar, TOKİ konutlarının maliyetlerini de karşılayamadıkları için kentin çeperindeki bir diğer mahalleye Cumhuriyet mahallesine taşınmıştır.

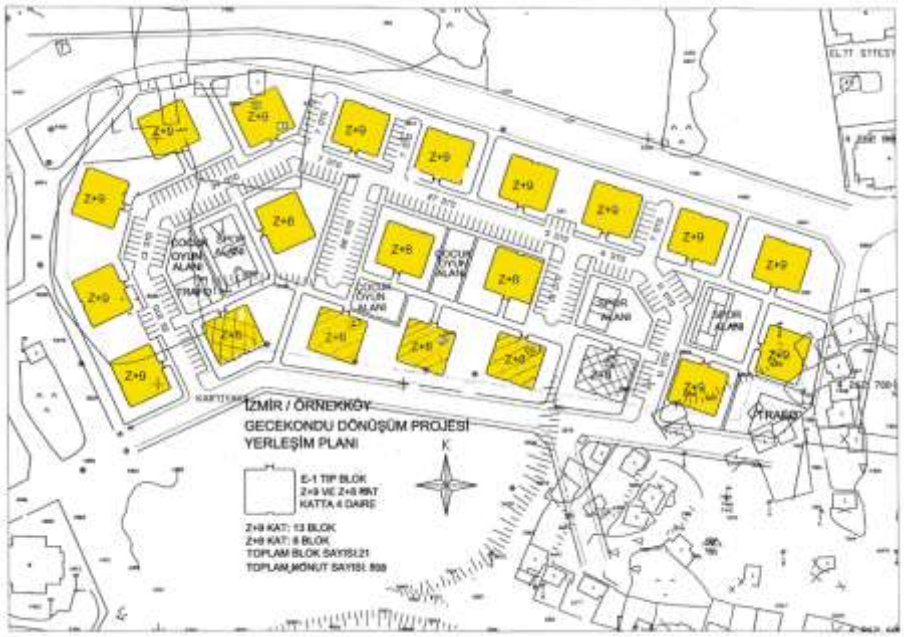

Şekil 6. Zübeyde Hanım Mahallesinde TOKİ tarafından gerçekleştirilen ve Yalı Mahallesi soylulaştırma alanı sakinlerinin yerleştirildiği 808 adet konutun vaziyet planı (**Kaynak:** 04.02.2005 Tarihli İzmir-Karşıyaka Kentsel Yenileme (Gecekondu Dönüşüm) Protokolüne İlişkin Mutabakat, Ek-1)

Foto 1. Zübeyde Hanım Mahallesinde TOKİ tarafından gerçekleştirilen ve Yalı Mahallesi soylulaştırma alanı sakinlerinin 2007 yılından itibaren yerleştirildiği 808 adet konutun genel görünümü (**Kaynak:** http://cakiryapi.com/projelerimiz/toplu-konut-projeleri/izmir-ornekkoy-toplu-konutlari/)

2005 yılında boşaltılan bölgede lüks konut inşaatları yapılarak, kent planlama literatüründe yer aldığı üzere tam anlamıyla bir soylulaştırma (gentrification) süreci yaşanmıştır. Günümüzde bölge Karşıyaka ilçesinin en yüksek rant değerine sahip yerleşim bölgelerinden biri haline gelmiştir..

Bu örnekte de görüldüğü üzere planlama yoluyla gerçekleştirilen müdahaleler ile bazı sosyal gruplar sürekli olarak kentin dışına itilmektedir. Söz konusu dışlanan kesim kentin çeperine, kentsel büyüme ve gelişme politikaları doğrultularında kentin daha dış halkalarına yönlendirilmektedir. Bu süreç içerisinde kazanan ve kaybedenlerin olduğu açıktır, ancak sürekli yer değiştirmek zorunda bırakılan, kentin dışlanan kesimlerinin kentsel olanaklardan uzaklaşarak aslında enformel sektör bağlantılarını, dayanışmacı ilişkilerini de kaybederek daha yoğun yoksullaşma süreçlerine girdikleri görülmektedir.

2.2. Karşıyaka – Örnekköy Mahallesi'nde Kentsel Dönüşüm Projesi Süreci

Karşıyaka İlçesi Örnekköy Mahallesinde Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alan Sınırı 11.07.2011 tarih ve 05.579 sayılı İzmir Büyük Şehir Belediyesi Belediye Meclis Kararı ile uygun bulunmuş, daha sonra Bakanlar Kurulu kararı ile de söz konusu proje onaylanmıştır. Proje alanı Anadolu Caddesi, İzmir- Çanakkale Otoyolu ve Girne Caddesi arasında yer alan 18 hektarlık alanı kapsamaktadır (Şekil 8 ve Şekil 9). Proje alanında 1500 konutu kapsayacak bir kentsel dönüşüm projesinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 7: Karşıyaka-Örnekköy Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı ve Çevresi (**Kaynak:** Çizim Google earth 12.08.2013 tarihli uydu fotoğrafı üzerine işlenmiştir)

Örnekköy Mahallesi de, İzmir kentinin son dönemde hızla gelişen, küçük müteahhitlerin devreye girmesi ile parsel bazında kentsel yenileme uygulamalarıyla planlı olarak gelişen bir kesimidir. Bölgedeki imar hakları ve otoyol bağlantıları bu bölgede de kentsel rantın artmasına neden olmuş, oluşan rantın hak sahipleri arasındaki dağıtımı planlama yoluyla gerçekleşmiştir. Ancak Örnekköy mahallesinin bir kısmı mahallenin diğer kesimlerinden farklı olarak "kentsel dönüşüm ve gelişim

alanı" olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla, mahallenin bu kesimi, diğer taraflar gibi bina ölçeğinde yenileme sürecine girmemiştir.

Foto 2. Örnekköy mahallesinde Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı olarak belirlenmiş bölgenin bir kısmı (**Kaynak:** İ. Ö. Sönmez fotoğraf arşivi, 04.09.2014)

Foto 3. Örnekköy mahallesinde Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı olarak belirlenmiş bölgenin sınırını oluşturan sokak. Sokağın bir yanında Zemin+5 kat olarak görülen, imar hakları yoluyla yenileme uygulamaları sonucu gelişen kısım (**Kaynak:**İ. Ö. Sönmez fotoğraf arşivi, 04.09.2014)

Foto 4. Örnekköy mahallesinde Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı olarak belirlenmiş bölgeden görünüm (**Kaynak:** İ. Ö. Sönmez fotoğraf arşivi, 04.09.2014)

Mahalle Muhtarı ile 04.09.2014 tarihinde yapılan görüşmede, bu mahallede Roman'ların yoğun olarak yaşadıkları bölgeler saptanmıştır. Buna göre dönüşüm proje alanı ile Romanların yoğun olarak yaşadıkları alanların çoklukla çakıştığı görülmektedir.

Şekil 8: Örnekköy mahallesinde Roman'ların yoğunlaştığı bölge ile kentsel dönüşüm proje alanı sınırı (**Kaynak:** Google earth 18.03.2014 tarihli uydu fotoğrafı üzerine, Muhtar Avni Yüksel'den alınan bilgiler ile hazırlanmıştır)

Alanda yapılan gözlemlerde de kentsel dönüşüm proje alanını mahallenin diğer kısımlarından sadece sokakların ayırdığı, sokağın bir tarafında yüksek katlı yapılaşma haklarının verildiği, arazi sahiplerinin müteahitler ile pazarlık sürecine girebildikleri, sokağın karşı tarafının ise kentsel dönüşüm proje alanı olarak ilan edildiği görülmektedir.

Mahalle muhtarı, dönüşüm alanında yaşayanların proje sürecindeki belirsizlikten dolayı mağdur olduklarını dile getirmiştir. Söz konusu belirsizlik nedeniyle yöre sakinleri evleri kiraya verememektedir ya da satamamaktadırlar, onarım gerektiren durumlarda dahi müdahale etmemeyi tercih etmektedirler. Ayrıca, mahalle halkı bu bölgede gerçekleştirilecek dönüşüm projesi sonucunda mahallenin diğer kesimlerinde olduğu gibi müteahhitler ile pazarlık sürecine girebilecekleri ve mahallede oluşacak ranttan pay sahibi olabilecekleri beklentisi içindedirler. Söz konusu beklentilerin uygulamadaki etkilerinin ne olacağını, uzlaşmacı kararlar üretilip üretilemeyeceğini şimdiden tahmin etmek güçtür. Ancak mahalle halkı yerinden edilme konusuna kesinlikle karşı çıkmaktadır. Mahalle muhtarının vurguladığı gibi: " Herkes kendi doğal ortamında yaşamalıdır. Bu insanlar kentte çalışıyorlar, kente entegreler, tarım yapamaz, inşaatta çalışamazlar, onlara uygun iş ortamları yaratılmalıdır ve aynı yerde yaşamaya devam edebilmelidirler".

2.3. Konak İlçesi– Ege Mahallesi

Konak ilçesi, Ege Mahallesi, İzmir'in rantı en yüksek bölgesi olan Alsancak semtinde yer almaktadır. Ancak mahalle mevcut durumda demiryolu gibi fiziksel bir bariyerle Alsancak'tan ayrılmaktaıdr. Mahallede yaşayanların ise Alsancak ve Konak semtleri ile iş ilişkileri nedeniyle yakın ilişkileri bulunmaktadır. Bu mahalle,

1950'li yıllardan bu yana Roman'ların yoğun olarak yaşadığı eski bir mahalle olarak bilinmektedir. Yerinde yapılan görüşmelerde de bu durum saptanmıştır. Söz konusu bölgede tapulu ve imarlı bir kısmın yanı sıra, daha düşük kalitede yapılaşmanın olduğu bir kısım da bulunmaktadır. Mahalle yaklaşık 7 hektarlık küçük bir alan olmasına karşın kent planlama gündeminde de sıklıkla tartışılmıştır. Daha önce de değinildiği gibi, mahalle hem kent rantının en yüksek olduğu kesimlere bitişiktir, hem de yoğun olarak Roman nüfusu barındırmaktadır.

Şekil 9. Ege Mahallesinin İzmir, Konak İlçe'sindeki konumu (**Kaynak:** 2010 tarihli hava fotoğrafı ve mahalle sınırları http://cbs.izmir.bel.tr/2DRehber/Default.aspx'dan alınmıştır)

Şekil 10. Ege Mahallesinde eski sanayi lekesi dışında yer alan Roman yerleşim bölgesi (**Kaynak:** 2010 tarihli hava fotoğrafı ve mahalle sınırları http://cbs.izmir.bel.tr/2DRehber/Default.aspx'den alınmıştır)

Foto 5 . Ege Mahallesi imarlı konut alanında görünüm (**Kaynak:** İ. Ö. Sönmez fotoğraf arşivi)

Foto 6. Ege mahallesinin gecekondu biçiminde gelişmiş kısmından görünüm (**Kaynak:** İ. Ö. Sönmez fotoğraf arşivi)

Foto 7. 1970'li yıllarda Ege Mahallesinde inşa edilmiş olan toplu konut uygulamasının mevcut durumu (**Kaynak:** İ. Ö. Sönmez fotoğraf arşivi)

Şekil 11. Kentsel dönüşüm uygulaması sonucunda Ege mahallesi için önerilen konut alanı projesi (http://tbgazete.com/upload/dosya/10237.jpg)

Resim 12. Kentsel dönüşüm uygulaması sonucunda Ege mahallesi için önerilen konut alanı projesi (**Kaynak:** http://www.karsiyakalife.com.tr/wp-content/uploads/s299113.jpg)

Proje kapsamında yaratılan kentsel çevrenin üst ve orta gelir gruplarının yaşam biçimlerine uygun olarak yaratıldığı görülmektedir. Mahalle halkının bu tür yaşam biçiminin getireceği maliyetleri karşılama olanaklarının olmadığı alanda yapmış olduğumuz görüşmelerde saptanmıştır. Mahalle muhtarından alından bilgiye göre mahalledeki 140 hanenin gıda yardımına dahi ihtiyacı bulunmaktadır.

Mahalle halkının büyük bir kısmı dönüşüm projesi konusunda olumlu görüşlere sahiptir, ancak kiracılar kira öder gibi ev sahibi olma sisteminin uygulanacağı, ev sahipleri ise dönüşüm sonucunda oluşacak ranttan pay sahibi olacakları umutlarını taşımaktadırlar. Bu koşullarda bu mahallenin önerilen yapılaşma biçimine göre iki senaryo üretilebilir. Birinci senaryoya göre, mahallenin yerel halkı yaşam maliyetleri nedeniyle mahallede yaşamaya devam edemeyecek ve konutlarını satarak mahalleyi terk edecektir. İkinci senaryoya göre ise mahalle halkı yeni apartman dairelerinde yaşamayı sürdürecek ancak, bol otoparklı, tenis kortlu, 6 katlı apartmanlarını kendilerine özgü yaşam biçimine uygun hale getirebilmek için dönüştüreceklerdir. Söz konusu senaryolar, yerel halk ile yerel yönetim birimi arasında uzlaşmanın sağlanması durumunda gerçekleşebilecektir.

3. SONUÇ OLARAK…

İzmir örneğinde gördüğümüz üzere kentsel dönüşüm proje alanları ile bazı toplumsal grupların yoğun olarak yaşadığı bölgelerin çakışması dikkat çekici görünmektedir. Böyle bir çakışmanın izlenmesi, dönüşüm politikalarının kültürel içeriklerinin olup olmadığı sorgulamasını gündeme getirmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin tartışılması gereken bir diğer önemli konu ise söz konusu uygulamaların sosyal içerikten yoksun olması, sadece mekânsal ifadelere sahip olmalarıdır. Mekânsal olarak yeni konut sunumunun gerçekleştirilmesi, mahallelerin asıl kronik sorunlarına çare olabilecek midir? İşsizlik, çocukların eğitimlerini sürdürememesi, yoğunlaşmış yoksulluk, suç unsurları gibi çok büyük sosyal sorunlara dönüşüm projeleri ile çözüm bulunabilecek midir? Özetle, şunu

belirtmekte fayda vardır: Kentsel dönüşüm projeleri sadece mekânsal içerikli projeler olmamalıdır. Yoksulların kentte var olma stratejilerini dikkate almalıdır. Kentli hakkını temel almalı ve toplumsal açıdan dışlayan değil kapsayıcı içeriğe sahip olmalıdır ve buna bağlı olarak kentin gelişimi kentli hakları temelinde değerlendirilmelidir.

Referanslar:

Demirkol, S.; Bereket Baş, Z. (2013) "Kentsel Dönüşümün, 6306 sayılı yasa Kapsamında Hak ve Özgürlükler Açısından Ele Alınması" *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sayı.108, s.23-70.

D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Böl. Yayınlanmamış *Şehircilik Projesi Analiz Çalışması*, (2007).

Erman, T. (2009) "Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi ve Yerinden Edilme: Deneyimler, Söylemler, Uygulamalar" 6. Sosyoloji Kongresi, Bildiriler Kitabı *Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar* içinde, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Özbek Sönmez, İ. (2012) "Kentsel Planlama, Kent Hakkı ve Adalet Yargı Kararları Işığında Kent Planlama ve Adalet İlişkisinin Değişen İçeriği" *TBB Dergisi*, 98, 283-300.

Özbek Sönmez, İ. Fotoğraf Arşivi.

http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/avrupa_sosyal_sarti/AvrupaSosyalSarti2.pdf

http://cbs.izmir.bel.tr/2DRehber/Default.aspx

http://cakiryapi.com/projelerimiz/toplu-konut-projeleri/izmir-ornekkoy-toplu-konutlari/

http://www.izmir.bel.tr/HaberDetay/10484/tr

http://www.karsiyakalife.com.tr/wp-content/uploads/s299113.jpg

http://tbgazete.com/upload/dosya/10237.jpg

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf

İzmir-Karşıyaka Kentsel Yenileme (Gecekondu Dönüşüm) Protokolüne İlişkin Mutabakat **Ek-1 (**04.02.2005).

Milliyet – Ege (01.08.2010) "Örnekköy Örnek bir Kent Olacak".

Örnekköy Mahallesi Muhtarı Avni YÜKSEL ile görüşme (04.09.2014).

Yeni Asır (10.10.2012) "Örnekköy ve Ballıkuyu'da Dönüşüm Projelerine Onay".

Yalı Mahallesi Muhtarı Ahmet ŞENTÜRK ile görüşme (04.09.2014).

Eski İstanbul Mahallerinde Gayrimüslim Temsiller: Sınıf ve Faklılıklara Açıklık

Ulaş Sunata, Nazlı Hazar, Narot Avcı[1]

Öz: *Eski İstanbul mahallelerinde gayrimüslim azınlıkların yoğun temsiliyetlerinin Cumhuriyet sonrası yapılan politikalarla azaldığı görülmektedir. Bu çalışmada Fatih (Eminönü dâhil olmak üzere), Şişli (eskiden Beyoğlu'na bağlı) ve Bakırköy ilçelerinin sırasıyla Kumkapı-Gedikpaşa, Kurtuluş-Pangaltı-Feriköy ve Bakırköy-Yeşilköy semtleri incelenmiştir. Kumkapı ve Kurtuluş semtlerinin yeni göçmenlere açık olduğu görülmektedir. Bunun sosyal sınıf konumu, iş merkezlerine yakınlık ve kayıtsız göçmenlere sağlanan ikamet imkânları ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Kurtuluş'un aynı zamanda farklı yaşam tarzları bağlamında da özgür bir kent alanı sunduğu görülmektedir. Diğerlerine kıyasla Bakırköy'ün yine birçok azınlık içermesine rağmen yeni kayıtsız göçmenlere ve yeni oluşumlara açık olmadığı, var olanı koruma temelli bir yapıya sahip olduğu fark edilmektedir. Türkleştirme politikaları başta olmak üzere tarihi kırılma noktaları üzerinden ilgili İstanbul semtlerinin okul, ibadethane, mahalle, cadde ve sokak gayrimüslim temsillerindeki değişim ve dönüşümler irdelenmiştir. Bu araştırma bağlamında özellikle Ermeni, Rum ve Yahudilerin bu politikalardan nasıl etkilendiği tarihsel ve karşılaştırmalı analiz edilmiştir. Ardından bu ilçelerin yeni göçmene açıklık konusu kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır.*

Anahtar Kelimeler*: Kent, çeşitlilik, gayrimüslim, azınlık, din, sınıf.*

Abstract: *The density of religious minorities in old Istanbul has decreased after the Republic. This study focuses on neighborhoods of Kumkapı-Gedikpaşa, Kurtuluş-Pangaltı-Feriköy and Bakırköy-Yeşilköy in the districts of Fatih (Eminönü), Sisli and Bakirkoy, respectively. The Kumkapı and Kurtulus neighborhoods are seen as open to new migrants. The study reveals this is related with the issues of social class, the proximity to the business centers and the housing opportunities for unregistered migrants. Kurtulus also offers a free city area in the context of different lifestyles. When these districts compared to Bakirkoy, it is seen that although Bakirkoy has many minorities, it is not open to new unregistered migrants and new generations. The representation of these regions that have been historically inhabited by non-Muslim minorities will be evaluated with minority schools and places of worships. However, the Turkification policies affect non-Muslim minorities deeply, and as many minorities were removed from the places lived in, the new Muslim migrants from rural Turkey are located there. The changes in names of neighborhood, avenue and street are a part of transformation. This study concentrates the minorities of Armenian, Greeks, and Jews will be examined historically and comparatively in terms of effects of these policies. For this reason, the demographic changes will be compared with the activity position of schools and places of worships as well as their target population. Afterwards, this comparison will especially be evaluated from the perspective of social stratification. After the evaluation of current situation, the issue of openness to new migrants of these districts will be conceptualized.*

Keywords*: Urban, diversity, Non-muslim, minority, religion, class.*

---

[1] Bahçeşehir Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul. ulas.sunata@bahcesehir.edu.tr

Kumkapı'nın mahşerleşmediği bir zamandı... Ne zaman mı? Yaklaşık, 30 yıl öncesine kadardı. Bütün sokak, henüz meyhane dolmamıştı. Ufak meydancıkta benim anımsadığım, benim anımsadığım bir Yorgo, bir de Kör Agop açıktı. Yorgo'nun önünde, camekân içinde lakerda satılırdı. Torikten yapılmış, halis ve nefis bir mezeydi bu lakerda... Şimdi palamuttan yapılıyor ama bu artık o lakerda değil. Andırıyor ama o değil. Torik kalmadı ki, lakerda olsun. Bir de yine camekânda topik satılırdı. Satan Ermeni yakınırdı: ' Ah be! İstanbul'un onda birinin beşte biri bunu yese, ben zengin olurum.' (...) Şimdi Kumkapı'da, Anadolu nehirlerinin adını almış meyhaneler var... Yakışmaz ki... (Boysan, 2008)

İstanbul özellikle kıyı şeridi bölgeleri yani eski İstanbul olarak kabul edilen bölgelerde azınlıkların yoğunlukları son dönem politikalarına kadar büyük bir niceliğe sahipken Cumhuriyet sonrası ve günümüzde yapılan politikalarla bu büyüklüğün azaldığı ve var olan azınlıkların belli bölgelerde kümelendiği görülmektedir. Bu noktada Fatih, Şişli ve Bakırköy ilçelerinin önemle incelenmesi gerektiği göze çarparken bu üç bölgenin kendi içinde büyük farklılıklar gösterdiği de aşikârdır.

Fatih bölgesinin yeni göçmenlere, özellikle Kumkapı da olduğu gibi açık olduğu görülmektedir. Bunun birçok sebebi olabileceği gibi sosyal sınıf konusu, iş merkezlerine yakınlık ve kayıtsız göçmenlere sağlanan ikamet imkânları gibi sebepler göze çarpanlardır. Kumkapı gibi, Şişli bölgesinin Kurtuluş mahallesinde de yeni kayıtsız göçmenlere açıklık belirgindir. Kurtuluş'un aynı zamanda farklı yaşam tarzları bağlamında da özgür bir kent alanı sunduğu görülmektedir. Bu iki ilçeye kıyasla Bakırköy bölgesinin yine birçok azınlık içermesine rağmen yeni kayıtsız göçmenlere ve yeni oluşumlara açık olmadığı, var olanı koruma temelli bir yapıya sahip olduğu fark edilmektedir. Bu üç bölgenin en temel farkı sosyoekonomik farklılıklardır. Kumkapı bölgesi daha alt gelir seviyeli ve düşük orta sınıftan insanların yaşadığı bir bölge olması bakımından kayıtsız göçmenlere cazip gelmektedir. Şişli bölgesi ve özelde Kurtuluş gibi bölgelerde ise daha orta sınıf olan insanların bulunması ve yüksek gelir seviyeli mahallelerin (Nişantaşı gibi) arka mahallesi konumunda olması ve yine iş merkezlerine yakınlık cazip edici özelliklerdendir. Bu iki bölgenin aksine Bakırköy senelerdir oturmuş belli bir düzen içinde yüksek orta sınıfın yaşaması bakımından bu göçe açık değildir.

Geçmişten beri gayrimüslim azınlıkların yaşadığı bu bölgelerdeki temsiliyeti ölçmek için kurulmuş olan azınlık okulları ve ibadethaneler üzerinden analiz yapılacaktır. Ancak Cumhuriyet sonrasından günümüze kadar yapılan Türkleştirme politikaları bu bölgeleri derinden etkilemiş, birçok azınlık yerlerinden edildiği gibi yerlerine Türkiye'nin kırsal bölgelerinden göçmenler iskân edilmiştir. Mahalle, cadde ve sokak isimlerinde görülen değişimler, dönüşüm politikaları bunun birer parçasıdır. Bu araştırma bağlamında yukarıda bahsedilen üç ilçe Fatih, Şişli ve Bakırköy bölgelerindeki Ermeni, Rum ve Yahudilerin bu politikalardan nasıl etkilendiği tarihsel ve karşılaştırmalı analizle incelenecektir. Bu bağlamda demografik değişimler ile okul ve ibadethanelerin aktiflik durumu ve hizmet verdiği nüfus karşılaştırılacak, özellikle sosyal tabakalaşma üzerinde durulacaktır. Günümüzdeki durum değerlendirildikten sonra, bu ilçelerin yeni göçmene açıklık konusu kavramsallaştırılmaya çalışılacaktır.

Öncellikle İstanbul'un eski mahalle kültürü ve gayrimüslim tarihi incelenecektir. Ardından Gedikpaşa ile birlikte Kumkapı, Pangaltı ve Feriköy ile birlikte Kurtuluş ve Yeşilköy ile birlikte Bakırköy semtleri değerlendirmesi yapılacaktır. Bu semtlerdeki mahalle özellikleri için özel olarak Kumkapı'nın Nişanca Mahallesi, Kurtuluş'un Eskişehir Mahallesi ve Bakırköy'ün Cevizlik Mahallesi tercih edilmiştir. Seçilen bu mahalleler semtlerin geçmiş ve günümüz kültürünü yansıttığı için tercih edilmiştir. İlgili mahallelerde gözlem ve derinlemesine görüşme yöntemleriyle veri toplanmıştır. Her mahallenin muhtarıyla yarı-yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Yeni göçmene açıklık tutumları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. Eski İstanbul Mahalleleri

Mekânsal ve toplumsal etkisiyle Osmanlı döneminde mahalleler kentin bütünlüğü bakımından şehrin en önemli bileşeni olarak okunurdu. Baday (2011) Osmanlı mahallelerini bazen yaptıkları kavgalarla birlikte komşuların dayanışma, mahremiyet, güven içinde yaşadıkları "büyük bir ev" olarak nitelendirmiştir. İnsanların birbirlerine karşı sorumluluklarını ve kendi içlerinde kenetlenmeleri, kenetlenmeyle birlikte doğan huzur ve sükûnet ortamı, mahalle içinde günlük ritüellerin şekillenmesini etkilemiştir. Mahalle içine giriş ve çıkışlarda mahallelilerin genel olarak rızası alınması ve mahalleye yerleşecek kişilerin bir kefil göstermeleri gerekmektedir. Aynı zamanda mahallenin düzenini bozan kişiler, yine mahallelilerin toplu kararı ile mahalleden uzaklaştırılabilmektedir. Bu toplu kararların yanı sıra, aileler kendi mahremlerini korumaları açısından mahallelerin mimari yapısı, evlerin birbirlerine yakınlığı ve yapıların ahşap olması düşünülerek kavgalarında ya da sevinçlerinde seslerini yükseltmemeye özen göstermişlerdir. Güven duygusunun yanı sıra mahallenin sosyolojide korku boyutu da (Mardin'in "mahalle korkusu" tabiri) vardır. Bir arada yaşayan insanlar diğer yerleşim yapılanmalarına oranla daha çok birbirini tanır ve alışkanlıkları, günlük faaliyetleri tahmin edilebilir olduğu için mahallelilerde güven duygusu yarattığı gibi kontrol ve korkuyu da birlikte getirir. Mahalle ve onunla özdeşleşen güven duygusu şimdilerde nostalji olarak görülür ve bunun yerini insanların güven ihtiyacını karşılama amaçlı güvenlikli siteler alır. Mahallelerde güvenliği sağlamak için sadece bir bekçi yetiyorken, modern kentlerin yarattığı siteleşme ve güvenlik algısı ile şimdi her sitede en az bir güvenlik bulunmaktadır. Bu 'korunaklı yaşam' vaat eden siteler aynı zamanda mahallelerdeki insan çeşitliliği ve heterojenliğe karşın hem ekonomik hem de sosyal anlamda birbirine denk insanların yaşadığı homojen gruplar yaratmaktadır. (Pérouse, 2011). Dayanışmanın yoğun olarak görüldüğü mahallelerde ilişkilerin birincil olarak yaşandığını söyleyebiliriz. Kişilerin birbirlerine hitap şekilleri, akrabalarına seslenir gibi (amca, dayı, teyze vs.) olur ve ikincil bir iletişimden bahsedilemez. (Baday, 2011). Ancak mahallenin kaybolması ile ilişkilerin de zayıflamış olduğunu görüyoruz.

Osmanlı mahallelerinde temel olarak halkın isteği ile aynı inanış ve geleneklere sahip insanlar bir araya gelmişlerdir. Bu aynı din ve kültürel özelliklerin bir arada olması durumu gündelik hayatta mahalle mensuplarına geleneklerini ve dini ritüellerini gerçekleştirmeleri açısından rahatlık sağlamıştır. Bu rahatlık doğal olarak var olan bir güven duygusu ve "biz" algısı yaratmıştır. Aynı kültür mensuplarının bir arada yaşaması zorunlu olmamasına rağmen, güvenlik ihtiyacı sebebiyle bu

doğrultuda bir tercihte bulunulmuştur. Zorunlu olarak bir arada yaşayan Müslümanlar ve gayrimüslimler ise çoklu hukuk sisteminin varlığı dolayısı ile zorluk çekmemişlerdir. Mahallelerde aynı etniklerin bir arada bulunması ve genel olarak dönem içinde mahallelerin büyük ölçekli ev olarak kabul edilmesi nedeniyle her mahalleli kendi ibadethanesini, çeşmesini ve buna benzer yapılarını kendileri yapmışlardır. Bu yapıların korunması ve temizliği için mahalleli kendi evleri gibi özen göstermişler. Lefebvre'in bahsettiği mekân üretimi ve halk arasındaki bu doğrudan ilişki, mahallelilerin mekâna aidiyetini arttırmıştır. (Baday, 2011). Mahalle kenti oluşturan bir mekânsal birim olmasının yanında, içinde barındırdığı kültürler, inanç ve değerler ile sosyal bir içerik de taşımaktadır. Yani mahalle, insanların sürekli bir iletişim ve etkileşim içinde inançlarını, değerlerini ve kültürlerini sunduğu sosyal alanlar olarak tanımlanabilir. Mahalleler merkez olarak ibadethaneleri alıp bunun etrafına yapılan yerleşimler ile yapılandırılmıştır. Mahalle büyüdükçe mahallelilerin sosyalleşme alanlarına kahvehaneler ve okullar da katılmaktadır. Bu yapılar mahallelide bir aidiyet ve kimlik yaratmakla beraber, o mahalleyi tanımlayan unsurlardır. Mahallenin büyüklüğü ile bu ortamların da büyümesi arasında bağlantı vardır. Aslında mahallenin içinde bulunan her fiziki yapı, mahallenin taşıdığı kültürü temsil eder. Yani yapılar fiziki işlevleri ile kalmaz, ona anlam veren değerler ile birlikte mahalleyi oluşturur. Özellikle ibadethanelerin mahalle kültüründe yeri büyüktür. Mahallelilerin toplandığı, birlikte yapılan ibadetler sonrasında konuştuğu ve birbirinden haberdar olduğu yerlerdir.

Tarihsel olarak gayrimüslimlerin yaşadıkları mahallelerden göç ettirilmesi ve yerlerine farklı grupların iskân ettirilmesi göçün mahalle homojenliğinde yarattığı değişimler açısından anlamlıdır. 21. yüzyıldaki toplumlara baktığımızda, her bir toplumsal olayın içinde kırıklı ve parçalı yapıların mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Genelde karşılaştığımız kitlesel olguların da kendi içlerinde parçalandığını ve kristalize olduğunu görüyoruz. Günümüzde yaşanan göçler genelde kitlesel ve süreklidir. Fakat bu durum da onların kristalize olmalarına engel olmamaktadır; çünkü bütün göçler kendine özgüdür. (Çağlayan, 2006). Günümüzde eski İstanbul mahallelerinde azınlıkların kentten uzaklaştırılmasına neden olan olaylar ile birlikte, bu homojen mahalleler farklı bölgelerden göçler almış ve tarihini bilmeyen ama mahallede yaşayan 'yabancılar' ortaya çıkmıştır. Ancak hala bu azınlıkların önceden bir arada yaşamış olduğu mahalleler, buradaki etniklerin isimleriyle anılmaya devam edilip geçmişe göndermeler yapılmaktadır. Buna örnek olarak; Fener'in Ortodoks mahallesi, Balat'ın Yahudi mahallesi, Kumkapı'nın ise Ermeni mahallesi olarak anılması gösterilebilir. (Pérouse, 2011). Her ne kadar son birkaç yıldır azınlıkların yeniden kent hayatında var olması sağlanmaya çalışılsa ve buna yönelik teşvikler yapılsa da daha önceden yapılan uzaklaştırılmalarla kaybedilen dinamiklerin canlandırılması zorlaştırılmıştır.

İstanbul'un azınlıklardan arındırılması sürecini işlemek gerekirse, kronolojik olarak I. Dünya Savaşı, Ermeni Tehciri, Mübadele, Kıbrıs Gerilimleri, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül olayları ve bunların devamında birçok olayın gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu olaylardan en çok İstanbul'da azınlıkların yoğunlukta olduğu Eminönü ve Beyoğlu dâhil olmak üzere Fatih, Şişli ve Bakırköy ilçelerinin etkilendiğini söyleyebiliriz.

2. Gayrimüslim İstanbul nüfusu

Osman Nuri Ergin tarafından hazırlanan 1934 basımı ilk Latin alfabeli İstanbul Şehri Rehberinde İstanbul'un 1876 yılında 873.565 toplam nüfusa sahip olduğu ve 1908 yılında 1.080.000'e yükseldiği belirtilmektedir (s.163). Savaş sonrası dönemde yerel nüfusun ecnebiler hariç 710.286 olarak gösteriliyor. 1927 senesinde İstanbul toplam nüfusu ise 794.447'dir (s.189). İstanbul belediyesi sınırları içinde kalan nüfus 690.857 kişilik nüfus içinde 65.335'i ecnebi olmak üzere toplam 243.066 gayrimüslimin yaşadığı söylenmektedir (s.164). 447.851 kişi "Türk-İslam" olarak betimlenmektedir. Bu Cumhuriyet'in ilk yıllarında eski İstanbul'un %35'inden fazlasını gayrimüslim nüfusun teşkil ettiğini göstermektedir.

Belediye hududu içindeki kazalar *Eminönü* (2008 yılında Fatih'e dâhil edilmiştir), *Fatih, Bakırköy, Beyoğlu,* Beşiktaş, Sarıyer, Beykoz, Üsküdar, Kadıköy ve Adalar'dır. Beyoğlu *Şişli* nahiyesini kapsamaktadır. 1934 Nüfus Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre ise, İstanbul'un toplam nüfusu 1.052.682 kişidir. Eminönü 173.254, Fatih 285.258, Beyoğlu 178.177 ve Bakırköy'ün 39.813 kişi olarak belirtilmiştir.

1931-32 eğitim yılında Musevi cemaatinin 10 ilkokulu ve 1 lisesi toplam 3075 öğrencisi, 137 öğretmeni vardı. 459 öğretmeni olan 31 Ermeni ilkokulunda ve 5 lisesinde 6415 Ermeni öğrenci eğitim alıyordu. Rum cemaatinin ise, 46 ilkokulu, 2 ortaokul ve 5 lisesinde 8422 öğrenci 469 öğretmenden ders alıyordu. Aynı yıllarda 15 ilkokul, 8 ortaokul ve 6 lise Fransız okullarıydı (6196 öğrenci, 439 öğretmen); 8 ilkokul, 1 ortaokul ve 1 lise İtalyan okullarıydı (1358 öğrenci, 98 öğretmen); 1 ortaokul ve 4 lise Amerikan okullarıydı (1675 öğrenci, 195 öğretmen).

İlkokul sayısının cemaat hakkında bilgi vermek bakımından önemli bir gösterge olduğu düşünülebilir. Bu sayının tüm azınlık milletleri için çarpıcı biçimde düştüğünü aşağıdaki tablodan görebilirsiniz.

	İLKOKUL SAYISI	
Millet	**1931-1932**	**2013-2014**
Musevi	10	1
Ermeni	31	13
Rum	46	8

İstanbul'da şu an sürekli hizmet halinde olan 20 sinagog ve 32'si Ermeni, 75'i Rum olmak üzere 132 kilise bulunmaktadır. İstanbul'da 18 sinagog ve 142 kilise kültürel miras kapsamında kentsel anıt kategorisindedir. Bu bize eskiye nazaran farklı inanış ibadethane sayılarında ciddi azalış olduğunu söylemektedir.

3. Değişen İsimler: Fetih ve Milliyetçilik

Balat, Fener, Yenikapı, Langa, Karagümrük, Topkapı, Samatya, Yedikule ve Kumkapı gibi Fatih ilçesi semtlerinde özellikle azınlıkların yaşaması ve bu bölgede çoğu işletmenin sahibi olmaları nedeniyle bölgeden gayrimüslimlerin göç ettirilmesiyle ekonomik olarak bir etkilenme de yaşanılmıştır. (Pérouse, 2011). Günümüzde ise hem psikolojik hem de mimari yapıların dönüştürülmesi ile yeniden bir İstanbul'un Fethi algısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Bunu Fatih Belediyesi'nin internet sitesinde, Fetih Dönemine ve Fatih'in kişiliğine yapılan şu vurgular ile

görebiliyoruz: "Eğer Fatih isteseydi Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan tüm Rum-Ortodoksları ve tüm gayrimüslimleri ortadan kaldırabilir veya göç ettirebilirdi..." (Pérouse, 2011). Bu psikolojik ve idari girişimler semtlerin isimleri üzerindeki değişimler ile de gerçekleştirilmiştir. Fatih'in buna örnek mekânları olarak Samatya, Fener ve Balat isimlerini taşıyan mahallelerin olmaması gösterilebilmektedir. Bu isimler turistik ve planlama söyleminde kullanılmasına rağmen, resmi olarak mahalle adı biçiminde kullanılmamaktadır. Bu sayede gayrimüslim isimlere gönderme yapmayarak, idari adlandırmalar ile Fatih'in isimlerle yeniden fethedilmesinden bahsedebilinir. (Pérouse, 2011). Sadece bir biçimde zorunlu göç yaratıp azınlıkların kentten göç ettirilmesine neden olarak değil, ayrıca idari olarak bir yeniden fetih sağlanmaya çalışıldığı yapılan araştırmada görülmüştür. Yani günlük olarak muhitlerin eski isimleri kullanılmasına rağmen idari anlamda isimler değiştirilmiş ve İstanbul'un ikinci kez fethi algısı yaratılmıştır.

Geçmişte merkezde kabul ettiğimiz bu mekânlar, şimdilerde bütünlüğünü kaybetmesine rağmen sosyal hayatı şekillendiren unsurlardır. Globalleşen dünyada kentleşmenin yanında kentlerin dönüşümü içinde mahalle olgusunun da dinamikleri değişmiştir. Bu değişimi incelemek adına Osmanlı'dan bu yana kent bileşeni olarak mahalle bağlamında etnik kimliğin mahallelilikteki yeri önemlidir. Mahallede sosyal hayatın incelenmesinde mahallelerin fiziki işlevlerinin yanında ona anlam veren farklılıkların araştırılması çok önemlidir. Mahallelinin bir araya gelip sosyalleşmesi, fikir alış verişi yapması ve mahalle adına kararlar alması bakımından ibadethaneler önemli unsurlardır. Ayrıca ibadethanelerin kendi varlıklarını devam ettirebilmesi için yönetim kurulları, vakıflar, önemli yapılardır ve bu yapıların azınlık okullarının sürekliliğini sağlamada da önemli bir rolü vardır. Azınlık okullarının genel olarak ibadethanelerin yanında ya da çevresinde şekillendiği görülmektedir. Bu durum özellikle Ermeni okullarına yansımaktadır. Feriköy, Kurtuluş, Pangaltı, Bakırköy ve Şişli bölgeleri ibadethaneleri ve okullarıyla, bölgedeki nüfus yoğunluğunu anlamak adına önemlidir. Sokaklar ise mahallede yaşayan farklı gruplardan farklı ekonomik durum içinde olan, farklı mesleklerde ve farklı yaşlarda insanların bir bakıma en eşit biçimiyle aynı anda üzerinden yürüdüğü ve birbirleriyle etkileşime geçtiği yerlerdir.

4.1. Kumkapı-Gedikpaşa

Kumkapı semti, Kâtip Kasım, Mesihpaşa, Mimar Kemalettin, Muhsinehatun, Şehsuvarbey, Nişanca ve Saraçishak mahallelerinden oluşan, İstanbul'un Fatih ilçesine bağlı bir yerleşim yeridir. Kayıtsız göç ve tarihsel olarak gayrimüslim yoğunluğu beraber düşünüldüğünde kuzeyinde bulunan Gedikpaşa ile beraber değerlendirilmelidir. İstanbul'un sur içi bölgesinde yer alır. Kumkapı'nın doğusunda Kadırga, batısında Yenikapı ve güneyinde de sahil yolu bulunur. Kumkapı semti İstanbul'un fethinden önce İstanbul'un diğer bölgeleri gibi Rum nüfusun yoğun olarak bulunduğu bir bölgeydi. Fetihle birlikte İstanbul'daki Rum nüfusu üzerinde azaltma sağlanması için Anadolu'dan Türk ve Ermeni göçü yaratılması politikası izlenmiştir. Böylece Kumkapı Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biri olmaya başlamıştır. (Özden, 1994). Kumkapı Bizans döneminde "küçük iskele" anlamına gelen Kontoskallion ismiyle anılıyorken Osmanlı zamanında da bir süre böyle anılmaya devam etmiştir. Kontoskallion Limanı'nın zamanla dolması ve kum getiren gemilere iskele görevi görmeye başlaması önemlidir. Kumkapı Bizans'ın sur kapılarından Narlı Kapı, Samatya Kapısı, Davutpaşa Kapısı ve Yenikapı'dan sonra gelmektedir.

2009 yılında Konuk'un yaptığı araştırmaya göre Kumkapı'da yapıların tam olarak korunmadığı, eski dokuları taşıdığını düşündüğümüz yerlerin aslında geçmişe bakıldığında çok fazla değiştirildiği söyleniliyor. Bunun sebebi olarak Kumkapı'nın yerlisi olmayıp sonradan buraya gelerek kendi yaşam tarzlarını ve kültürlerini buraya uydurmaya çalışan insanlar gösteriliyor. Geçmişte Rumlar ve Ermeniler bu bölgede yaşarken sokakların daha bakımlı olduğunu, herkesin kendi yaşadığı yeri ve çevresini temiz tutup özen göstermesi ile düzenli sokakların olduğunu, ancak daha sonra göçler ile başka kültürlerle karşılaşmak durumunda kalmış Kumkapı sokaklarında pencerelerden asılmış çamaşırların olduğunu söylemektedir. Ayrıca geçmişte sosyalleşme alanı olarak kullanılan sokaklar, özellikle Rum kültüründe sokakta oturup sohbet etmelerin olduğunu düşünürsek, şimdilerde park alanları ya da dükkânların mallarının bulunduğu yerler olarak görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak da insanların camlardan dışarıya bakmaları ve camdan cama iletişim yaratmaları gözlenmektedir.

Kumkapı Yabancılar Misafirhanesi

İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı Kumkapı Misafirhanesi, Kumkapı'nın Muhsine Hatun Mahallesinde bulunmaktadır. Nisan 2007'de açılan misafirhane, yine 2007'nin Eylül'ünde Polonyalı bir göçmenin ölü bulunmasıyla birlikte hakkında çıkan kötü haberlerle anılmaya başlamıştır. İHD'ye göçmen ve sığınmacıların kötü koşullar altında yaşadıklarına ve özgürlüklerine müdahale edildiğine dair her gün telefonlar geldiği haberlerinin yanı sıra 2008'de 'misafirhane' içerisinde kötü şartlar altında yaşadıklarını duyurmak adına göçmenler tarafından bir protesto gerçekleştirilmiştir. Bu protestoya karşılık olarak İstanbul Emniyet Müdürlüğü bir basın açıklaması yapmış ve 'misafirhane' penceresinden göçmenlerin atmış olduğu kâğıtlarda yazanların doğruluk payının olmadığını, 'misafirhane' gündelik olanaklarının yeterli olduğunu, göçmenlere yemeklerinin aksatılmadan verildiğini, denetlemek için gelen heyetlerin beğenisini kazandıklarını belirtmiştir. Afrikalı göçmenlerin fazla tutulmasının sebebi olarak İstanbul'da temsilciliklerinin bulunmadığı ve pasaport yerine geçen seyahat belgesinin alınamamasını göstermiştir. Emniyet müdürlüğünün yaptığı açıklamada ulusal ve uluslar arası kurumlardan gelen heyetlerin denetim yapıp memnun kaldığı söylense de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği 'misafirhane'ye girişlerinin engellendiğini belirtmiştir. 2008'de göçmenlerin yaptıkları protestodan sonra 2009 yılında da yaşam şartlarına karşı 'misafirhane' içerisinde bir protesto gerçekleşmiş ve bunun akabinde Diren İstanbul Koordinasyonu aktivistleri sokakta bir eylem gerçekleştirmişlerdir. Göçmen Dayanışma Ağı da 2010 yılında yapılan ilk eylemleriyle zorla alıkonulduğu 'misafirhaneler' meselesinden başlayarak maruz kaldıkları ayrımcılığa, barınma, çalışma, sağlık, eğitim haklarının, seyahat özgürlüklerinin hiçe sayılmasına, potansiyel suçlu muamelesi görmelerine ve sınır dışı edilmelerine karşı eylemleri sosyal hareket niteliğinde ilk defa başlatmış oldu. Ancak yapılan eylemlerden sonra maruz bırakılan kötü şartlar ve işkencenin arttığına dair haberler de bulunmaktadır.

Son olarak 2010 yılında havaalanında gözaltına alınıp 'misafirhane'ye gönderilen Zalim Yarashonen'in burada 2011'e kadar kaldığı sırada kötü koşullar dolayısıyla tüberküloz olduğu ortaya çıktı. Yarashonen, AİHM'ye yapmış olduğu başvuruda haklı görüldü ve 'misafirhane' tazminatla cezalandırıldı. Yarashonen'in verdiği

bilgiye göre ‘misafirhane’de insanlar yatak azlığından dolayı bir arada yatmakta ve hijyen eksikliği ile bulaşıcı hastalıkların yayılması kolaylaşmaktadır. Ayrıca yemeklerin çok kötü olduğu ve açık havada egzersiz yapmanın yasak olduğuna dair bilgi vermiştir. AİHM’nin Türkiye’yi suçlu bulduğu durumlardan birinin “işkence ve kötü muamele yasağının” ihlali olması önemlidir.

Kumkapı Nişanca Mahallesi

Nişanca Mahallesi Muhtarı Hakan Demirci ile 2013’de yapılan görüşmede 30-40 sene öncesinde bu bölgede çoğunlukla Ermenilerin yaşadığını ancak 1993'ten sonra Güneydoğuluların buraya göç ettiğini söylemiştir. Özellikle Batman, Mardin, Diyarbakır illerinden çok göç alındığı ve ülke içinden olan göçlerin yanı sıra yurt dışından kaçak olarak göçen Gürcistan, Türkmenistan, Ermenistan ve Ortadoğu kökenli kişilerin de şu an Kumkapı'da yaşadığı görülmüştür. Hakan Bey Güneydoğu'dan göçenlerin ise çoğunlukla Kürt olduğunu söylemiştir. Göç veren yerleri Konuk'un (2009) araştırmasında da görebiliyoruz. (Tablo-1). Mahallede genel olarak etnik ayrımlar yüzünden bir sorun çıkmadığını belirten muhtar, Güneydoğu'da ayrımcılığın daha fazla olduğunu, orada insanların kimliklerini sakladığını, ancak buraya gelince memleketlilik kavramı ile aynı noktada birleşebildiklerini söylemiştir. Mahallede bulunan kahvehanelerde de herhangi bir Türk, Kürt, Ermeni kahvesi şeklinde bir ayrım olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 1: Kumkapı’ya Göçün Vericileri (**Kaynak:** Konuk, 2009) *

Kumkapı'ya Nereden Geldiniz?	***Yüzde***
Doğma büyüme buralı	22
İstanbul-içi başka bir semtten	3
Doğu Anadolu Bölgesinden	7
Güneydoğu Anadolu Bölgesinden	36
Karadeniz Bölgesinden	9
İç Anadolu Bölgesinden	9
Akdeniz Bölgesinden	7
Ege Bölgesinden	3

* Konuk toplamda 60 kişiyle (40 kişi Kumkapı'da hem ikamet edip hem de çalışan 20 kişi de başka yerlerde ikamet edip Kumkapı'da çalışan olmak üzere) anket çalışması yapmıştır. Konuk bütün görüşülenlerin erkek olmasının sebebini evlerde değil dışarıda iş merkezlerinde görüşmeyi yapmaya bağlamıştır.

Göçle nüfus değişiminin yoğun bir şekilde yaşandığı Kumkapı’da var olan nüfusun büyük çoğunluğunun Güneydoğu Anadolu bölgesinden gelen göçlerle oluştuğu görülürken, ikinci sırada doğma büyüme Kumkapılı olan nüfusun fazlalığı göze çarpmaktadır. Türkiye’nin diğer bölgelerinden Kumkapı’ya göçler de söz konusuyken İstanbul içi göç düşünüldüğünde, Kumkapı nüfusunu yüzde olarak en az olarak oluşturan nüfus, İstanbul’un diğer semtlerinden Kumkapı’ya olan göçle oluşur.

Son on yıldır Nijerya, Senegal gibi Afrika ülkelerinden kaçak olarak çalışmak için ya da İstanbul'u köprü olarak kullanmak için gelenler olduğunu belirten Hakan Bey, bu kişilerin sokak satıcılığı, inşaatlarda hamallık ve benzeri işlerde çalıştıklarını söylemiştir. Göçmenler kaçak olarak zor koşullarda gelmenin yanında bazen bir

odada 8-9 kişi kalacak şekilde yaşayabiliyorlar. Buna karşılık mal sahibi aldığı kirayı arttırmaktadır. Bu sırada muhtarlığın karşısındaki binanın bodrum katında kömürlük olarak geçen yerin kiraya verilmiş olduğu ve 13 kişinin burada yaşadığı öğrenilmiştir. Belediyenin de bu durumu bilmesine rağmen göz ardı etmesi önemli bir ayrıntı olarak göze çarpmaktadır. Karşılıklı bir memnuniyetin söz konusu olduğunu ev sahiplerinin bir odadan fazlasıyla para kazandığını ve göçmenlerin de kişi başı para ödediğini, dolayısıyla bu çıkar ilişkisinin durumun görmezden gelinmesine neden olduğu söylenmiştir. Son olarak Hakan Bey "Hırsızı var, affedersiniz fahişesi var, buralarda gezmeyin." şeklinde bizi uyarmıştır.

Muhtar ile konuştuktan sonra aynı sokakta bulunan bir kahvehaneye gidilmiştir. Genel nüfus hareketlerini öğrenmek istediğimizde muhtarın da söylediği gibi başta Ermeni ve Rumların olduğunu daha sonra bir dönem Karadenizlilerin ve ardından da Doğuluların geldiğini, şimdi ise siyahîlerin buraya göç ettiğini söylüyorlar. Ardından NATO burada toplanıyor şeklinde bir benzetme yapıyorlar. Göçün bu bölgeye çok olmasını ise iş merkezlerine yakınlığına bağlıyorlar. Ayrıca bölgenin eski sakinliğinin kalmadığını vurguluyorlar. Yabancı göçmenlerle bir problem yaşayıp yaşamadıklarını sorduğumuzda 'Yabancıdan zarar gelmiyor ama bizimkilerle muhatap olmadığımız halde zarar veriyorlar.' şeklinde yanıt veriyorlar. Dışarıdan gelenlerin bir baskın olması ve polise yakalanma ihtimaline karşı kahvehanelere gelmediklerini belirtiliyor. Bölgede komşular arasında din ya da ırk farkına bakmadan bir dayanışma olduğunu vurguluyorlar. "Onlar bize bayramlarında yumurta, çörek getiriyorlar, biz de bayramımızda et veriyoruz onlara." diyorlar. Çocukların da birbirine uyum sağlayabildiklerini ve dil konusunda sıkıntı yaşanmadığını çünkü gelenlerin zamanla Türkçe öğrendiğini belirtmişlerdir.

Kahvehaneden sonra Kumkapı'daki Patrikhane Kilisesi'ne gidilmiştir. Kilise görevlileri ile konuşulduğunda çok az T.C. vatandaşı Ermeni kaldığını onların da birbirlerini tanıdıklarını söylüyorlar. Son yıllarda farklı milletlerden insanların kiliseye geldiğini, özellikle siyahîlerin devamlı olarak gelip ayinlerini yaptıklarını belirtiyorlar. Ayinlerini yapabilmeleri için kilisede küçük bir bölüm verildiği böylece siyahîlerin yerel grupla karışmadan kendi içlerinde ayinlerini sürdürmelerinin sağlandığını ifade ediliyor.

Kiliseden sonra bir sokakta emlak dükkânı sahibi Mardin-Midyatlı ve 1996'dan beri burada yaşayan Cumali Bey ile görüşülmüştür. Göç nedenini Doğu'daki terör olaylarına bağlıyor. Aynı zamanda İstanbul'u, iş imkânlarının fazla olduğu ve sahiplerinin paranın döndüğü yer olarak tanımlıyor. Özellikle Kumkapı'nın göç edilecek yer olarak seçilmesini ise iş yerlerine yakınlığı, insanların yol parası ve yemek parası vermek istememeleri ile ilişkilendiriyor. Bunu Konuk'un araştırmasında da görebiliyoruz. (Tablo-2). Kırsaldan gelen insanların şehirleşmeyi bilmediklerini, bu nedenle problemler çıktığını söylüyor. Bu bölgede konut sahiplerinin yabancı kiracılar seçtiğini, çünkü istedikleri zaman bu kişileri daireden çıkarabileceklerini ve dolar bazında kira aldıklarını belirtiyor. Maddi durumunu iyileştirenler ise Zeytinburnu ve Esenler'e göç ediyorlarmış.

Yine Kumkapı'da çok eskiden beri hizmet veren bir kaymak dükkânı sahibi müşterilerinin çoğunun gayrimüslim olduğunu ve artık burada oturmadıkları halde hala buraya gelip alış-veriş yaptıklarını söylüyor. Bunun dışında girdiğimiz bakkal ve konuştuğumuz büfe sahipleri genel olarak bölgede ailelerin yaşamasının artık

mümkün olmadığını belirtiyor. Bütün bu durumlar idari anlamda bir mahallenin varlığı olsa da güven temsilcisi olan büyük ev olarak nitelediğimiz bir mahalle kültürünün kalmadığını gösteriyor.

Tablo 2: Kumkapı'ya Geliş Sebepleri (**Kaynak:** Konuk, 2009)

Neden Kumkapı?	***Yüzde***
Akrabalara yakın	21,6
Baba evi	8,1
Eğitim için	5,4
İş arama	5,4
İşe yakın	37,8
Kendi evi	10,8
Ulaşım kolay	2,7
Yeri güzel	2,7
Özel bir sebebi yok	5,4

Yapılan görüşmelerde, dine ve ırka dayalı ayrım yapılmadığı söylenmiştir. Ayrıca buradaki etnik çeşitlilik, Patrikhane Kilisesi, emlak ve esnafla yapılan görüşmelerde teyit edildiği gibi; mahallede, eski mahallelerden farklı olarak sokaklarda güvensizlik duygusunun hâkim olduğu ifade edilmiştir.

Rum ve Ermeni nüfusun çoğunlukta yaşadığı Kumkapı semti Cumhuriyet ile birlikte gelişen mübadele, 6-7 Eylül olayları gibi hadiselerden etkilenmiştir. Bölgeden göç etmek zorunda kalmış gayrimüslimlerin yerine Anadolu'dan Türk ve Kürtler gelip yerleşmiştir. Dolayısıyla varlıklı, gelir seviyesi yüksek bir kesim insanın yerini düşük gelir seviyeli, iş imkânları için İstanbul'a göç etmiş bir grup insan almıştır. Bu günümüze kadar gelen dönemde bölgenin göçe açıklığını, bölgeye göç eden insan profilini belirleyen bir etken olmuştur.

Kumkapı'da yabancı ülkelerden kayıtsız göçmen sayısı son yıllarda giderek artmıştır. Göçmenler görece ucuz emlak fiyatları ve iş merkezlerine yakınlık sebebiyle Kumkapı'yı yerleşim yeri olarak tercih etmektedirler. Ayrıca Ermenistan'dan gelen kayıtsız göçmenler açısından bakıldığında Kumkapı yakınında bulunan Gedikpaşa'daki Hrant Okulu ve hem Kumkapı hem de Gedikpaşa'daki kiliseler ile sağlanan network göç için önemli bir çekici güçtür.

Maruz kalınan Türkleştirme politikaları ve göç sebebiyle Kumkapı bölgesinde gayrimüslim temsiliyetine bakıldığında, bölgenin ilk yerlilerinden olan Rumların yoğunluğunun azaltıldığı, ayrıca bölgedeki Türkiye vatandaşı Ermeni nüfusun Anadolu'dan gelen göçlere bağlı olarak İstanbul'un başka semtlerine göçerek azaldığı; buna karşılık kayıtsız Ermeni nüfusunun artış gösterdiği görülmüştür.

4.2. Kurtuluş-Pangaltı-Feriköy

İstanbul'da bulunan eski gayrimüslim semtleri arasında Şişli bölgesine ait önemli mahalleler bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Beyoğlu kazasına bağlı olan Şişli nahiyesi Kurtuluş, Pangaltı ve Feriköy başta olmak üzere gayrimüslim nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı bölgeler arasındadır. Kurtuluş, Pangaltı ve Feriköy semtleri halen Şişli'ye bağlı olmasına rağmen bazı mahalleleri Beyoğlu ilçesi sınırlarındadır.

Kurtuluş'un, eski adıyla da Tatavla'nın, İstanbul'un ilk iskâna açılan bölge olması ayrıca önemli bir olgudur. Pangaltı, Şişli bölgesindeki önemli mahallelerden olan Halaskargazi, Bozkurt ve Cumhuriyet mahallelerinin kestiği bölgelerde bulunan bir mahalledir. Ayrıca Pangaltı; Harbiye ve Osmanbey arasındaki alana da denir. Kurtuluş; Pangaltı'nın da üzerinde bulunduğu, güneye doğru inen eski bir dere yatağının ve çevresindeki tepeciklerin üzerine kurulmuştur. Feriköy ise Osmanbey ve Okmeydanı arasında kalan bölgeye verilen addır.

Kurtuluş Eskişehir Mahallesi

Kurtuluş Eskişehir Mahallesi Muhtarı Necla Yaşan ile yapılan görüşmede Necla Hanım, Kurtuluş'un çok yoğun göç aldığını özellikle Irak, Moğolistan ve şimdilerde Suriye'den göçlerin olduğunu belirtmiştir. Siyahî vatandaşların sayısının oldukça fazla olduğunu söylerken bir yandan da gelen Suriyelilerin bölgede, daha önce Türkiye'de bitmiş salgın hastalıkların yeniden ortaya çıkmasına sebep olduklarını, bu sebeple sağlık işlerinin bulduklarını götürdüğünü söylemiştir. Göçler sebebiyle düzenin çok bozulduğunu ve kötü bir görüntü oluştuğunu söylemiştir. Bunu "5 kişiden 4'ü zenci, kötü" sözleriyle pekiştirmiştir. Bazı sokakların sadece siyahîlere ait olduğunu hatta dükkân açtıklarını ifade etmiştir. Suriye'den göçenler içinde sadece sosyoekonomik durumu kötü olanların değil iyi olanların da göçtüğünü ve genelde buradan ev aldıklarını söylemiştir.

Bölgenin sosyoekonomik durumunu sorduğumuzda eskiden Museviler, Rumlar ve Ermeniler yaşarken çok iyi durumda ve hem görgü hem eğitim seviyesi düşünüldüğünde "kaliteli" olduğunu belirtirken onların göçmesiyle doğudan, özellikle Erzincan ve Sivas gibi yerlerden alınan göçlerle bu yapının bozulduğunu ifade etmiştir. Buralardan gelen göçmenlerin "giyinişleri ve davranışlarıyla" görüntüyü bozduklarını, gayrimüslimlere atıf yaparak "onlar" gibi olmadıklarını söylemiştir. Yaklaşık 10 senedir ülke içinden gelen göçmenleri daha "kapalı" olarak ifade ederken kapalılıktan kastedilenin "türbanlı, çarşaflı ya da başörtülü" kadınların artması olduğunu belirtmiştir.

Siyahîlerin artık dükkân açtıklarını, Moğollar ve Iraklıların çalıştıkları için sadece bir sabah bir de akşam göründüklerini, Suriyelilerin ise dilendiklerini ifade eden Necla Hanım, siyahîlerin dükkân açabilmesi durumunun anlaşmalı olarak Türklerle evlenip Türkiye vatandaşı olan siyahîler aracılığı ile sağlandığını söylemiştir.

Şu anda Kurtuluş'ta yaşayan 2000-3000 civarı Ermeni, 1000'den de daha az Rum olduğunu söylemiştir. Ayrıca LGBT bireylerinin de burada yaşadığını, daha önceleri sadece gece görünürken artık daha rahat olduklarını ve giyinip gündüz dışarı çıkabildiklerini, barlarda ya da tekstil gibi yerlerde çalıştıklarını söylerken içlerinde "okumuş" olanların da bulunduğunu vurgulamıştır. Bunların yanı sıra "Hiç çalışmayıp devletten geçinenler de var" ifadesini kullanmıştır. Bölgede Romanların da bulunduğunu çoğunun müzisyen olduğunu söylemiştir.

Türkiye'nin kontrolsüzce göçmen kabul etmesinin iş dengesini bozduğunu belirtirken göçmenlerin sektörler için ucuz iş gücü olduğunu, dolayısıyla onların tercih edildiğini, buranın vatandaşlarının iş bulamadıklarını söylemiştir. Ayrıca kaçak işçi çalıştırmak suç olmasına rağmen kurumların denetlemeleri yapmadıklarını bu yüzden bu durumun devam ettiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra bölgede evlerin göçmenlere dolar bazında kiralandığını ve çok küçük evlerde çok

sayıda insanın bir arada kaldığını, bu durumdan ev sahiplerinin faydalandığını ancak genel olarak kira fiyatlarını yükselttikleri için diğer vatandaşlara zarar verdiklerini söylemiştir.

Göçmenlerin büyük çoğunluğunun kadın olduğunu ve tek göçtüklerini ifade ederken, Irak, Moğolistan, Suriye'den göçenlerin aile olarak geldiğini ancak diğer siyahî göçmenlerin aile olup olmadıklarının anlaşılmadığını belirtmiştir.

Bölgede Kürtlerin de yoğun olduğunu hep bir arada bulunduğunu bir olay olduğunda hemen hepsinin toplandığını söylemiştir.

Eskişehir Mahallesi Muhtarlığında Kumkapı'nın aksine açıkça fark edilen bir partililik (CHP) durumu söz konusuydu. Muhtar Atatürkçü olduğunu hükümetten yana olmadığını vurguladı. Ayrıca göçmenlerin artmasını hükümetin açılımlarına bağladı; "Hükümet açılım yaptıkça herkes buraya doluşuyor" söyleminde bulundu.

Kurtuluş son durağa gelmek için Taksim'den yola çıktığımız otobüste insan profili sosyoekonomik düzeyi ortanın altı ve orta olan insanlardı, içlerinde siyahîler ve başka yabancılar da vardı. Son durağa geldiğimizde muhtarlığı sormak için bir kahvehane önünde duran orta yaşlı bir adama yanaştığımızda bize "No Turkish" şeklinde cevap verdi. Muhtarlığa gelene kadar geçtiğimiz sokaklarda göçmenlerin yoğunluğu göze çarpıyordu.

4.3. Bakırköy-Yeşilköy

Bizans İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Makri Köy (Uzun Köy) olarak adlandırılan bölge, Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1925 yılında, mekânların adlarının Türkçeleştirilmesiyle birlikte Bakırköy adını almıştır. Bakırköy, eskiden beri gayrimüslimlerin ikamet ettiği yerlerden biridir. Bölgenin sahil kesimi ve Yeşilköy'e kadar uzanan kısmı, etnik köken çeşitliliğini görmek adına önemlidir.

Bakırköy'de 18. yüzyıl sonrasında ağırlıklı olarak Ermenilerin yaşadığı bilinmektedir. Bu durumun Erzincanlı bir Ermeni olan Arakel Dadyan'ın 1975 tarihinde İmparatorluk Baruthanesi'ni kurmasıyla ilişkisi önemlidir. Dadyan ailesinin baruthane kurması ve çalışmak için bölgeye Ermeni nüfusunun göç etmesi, daha sonraki yıllarda Dadyan Ermeni İlköğretim Okulu'nun ve Surp Asdvazadzin Kilisesi'nin kurulmasına vesile olmuştur. (Kevorkian ve Paboudjıan, 2012). Günümüzde de Dadyan Ermeni İlköğretim Okulu, öğrenci sayısı bakımından önemli bir okuldur. Bu bağlamda okul çevresinde Ermeni nüfusun olduğunu söylemek mümkündür.

1926 tarihinde Ayastefanos'un adı Yeşilköy olarak değiştirilmiştir. Bu bağlamda Bakırköy sahiline çok yakın olan Yeşilköy için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Dadyan ailesini bu bölgeye yeni bir baruthane inşa etmesi ve yaşanan göçle birlikte, Yeşilköy'de de yeni bir kilise ve okul inşa edilmiştir. Ayrıca Aya Stefanos Antlaşması da Dadyan ailesinin Yeşilköy'deki konağında imzalanmıştır. Yeşilköy'ün Ermeniler açısından ne denli önemli olduğunun bir başka kanıtı olarak bölgeye 1848 tarihinde Krikon Ağaton tarafından inşa edilen Ziraat Okulu da verilebilir. (Kevorkian ve Paboudjıan, 2012).

Bakırköy'ün sahil kesimi ve özellikle Yeşilköy bölgesi sosyoekonomik açıdan yüksek gelirli kişilere ev sahipliği yapmaktadır. Bölgenin yeni göçmenlere açıklık durumunu anlamak açısından bu durum da önemli bir olgudur.

Günümüzde de Bakırköy'ün özellikle sahil bölgesinde, farklı milletlere ait okul ve ibadethane görmek mümkündür. Ermeni okullarının aktif olması, bölgedeki Ermeni nüfusunun varlığının kanıtıdır. Ayrıca bölgedeki Süryani kilisesi de aktiftir. İbadethanelerin ve okulların genel olarak sahil bölgesinde kurulması ve birbirlerine yakın olmaları da dikkat çekici unsurlardandır. Türkleştirme politikaları ve bu doğrultuda gerçekleşen göçler yüzünden günümüzde Rum Okulu resmi olarak kapatılmış olmasa bile aktif değildir, bölgede bulunan Bakırköy Sinagogu'nda sadece Şabat ayinleri gerçekleşmektedir. Cumhuriyet öncesi gayrimüslim nüfus ve günümüz değerlendirildiği zaman, Yeşilköy ve Bakırköy bölgelerinde gayrimüslim nüfusun azaldığını söylemek mümkündür.

Bakırköy Zeytinlik Mahallesi

Bakırköy Zeytinlik Mahallesi Muhtarı Emel Çelik ile bölgede yaşayan insanlar ve bölgenin göçe açıklık durumunu öğrenmek adına görüşme yapılmıştır. Emel Hanım, Bakırköy'e genellikle insanların işlerine yakın olduğu için göç ettiğini belirtmiştir. Kumkapı'daki etnik çeşitlilikten bahsedildiği zaman, Bakırköy'ün Zeytinlik Mahallesi'nde 1.000'e yakın Ermeni'nin yaşadığını ifade etmiştir. Bakırköy'ün yeni göç almamasını da "Bizimki oturmuş mahalle. Öyle çok gelen giden, değişiklik olmaz." şeklinde belirtirken bölgenin "nezih" olduğunu bu yüzden herkese açık olamayacağını özellikle Kumkapı ve Kurtuluş'ta görüldüğü gibi kayıtsız göçmenlerin bulunamayacağını vurgulamıştır. Bakırköy'ün geçmişte yazlık mekân olarak kullanılmasını bölgenin "nezihliğini" açıklamak adına örnek göstermiştir. Çeşitlilik adına, Sakızağacı Mahallesi başta olmakla birlikte bölgede eskiden Rumların yaşadığını ama 6-7 Eylül olaylarıyla birlikte onların göç ettiğini söylemiş ve bölgede yaşayan Rumların Yunanistan'a göç ettiğini, Zeytinlik Mahallesinde neredeyse 5 Rum kaldığını ve 10-15 Yahudi kaldığını belirtmiştir. Günümüzde ise Ermenilerle birlikte yaşadıklarını ve Ermeni, Türk ayrımı yapmadan yaşadıklarını belirtmiştir.

Görüşme esnasında Emel Hanım bölgeye Kürtlerin de göç ettiğini ama akın akın bir göç yaşanmadığını, gelenlerin tek başlarına ya da bir iki aile şeklinde geldiklerini ve Van, Adıyaman, Diyarbakır bölgelerinden göç alındığını, bu göçlerin de genelde iş için olduğunu söylemiştir.

Ayrıca Zeytinlik Mahallesinin Bakırköy içine göç verdiğini, çünkü mahalle içerisindeki evlerin işyerlerine dönüştüğünü, ailelerin de civardaki diğer mahallelere gittiğini, bu yüzden Zeytinlik Mahallesi'nin nüfusunun giderek azaldığını belirtmiştir. Yaşanan bu göçler yüzünden nüfusun orta yaş üstü olduğunu, çünkü onların gençlere göre daha az taşındıklarını söylemiştir.

Bakırköy bölgesinde yaşayan insanların sosyoekonomik düzeylerinin orta ya da ortanın üstü olduğunu, ortanın altının çok az olduğunu belirtmiştir. Ayrıca eskiden Bakırköy'ün sosyoekonomik düzeyinin daha da yüksek olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca Bakırköy bölgesinin göçe açıklık durumu konuşulduğu ve diğer bölgelere kıyasla daha az göç aldığı belirtildiği zaman Bakırköy'ün CHP'li ve Atatürkçü bir yer olduğunu hâkimiyetin buradan olduğunu söyledi. Ayrıca 'belli bölgeler zaten' diyerek Kadıköy, Şişli, Beşiktaş'ın CHP'li olduğunu belirtmiştir.

LGBT bireylerinin Bakırköy'de ikamet ettiklerini, Zeytinlik Mahallesi'nde 3-5 kişinin yaşadığını söylemiştir. Genel olarak Bakırköy bölgesinin hoşgörülü olduğunu belirtmiş; ancak LGBT bireylerinden bahsederken "görürsün şahane kadın ama bir ağzını açtı mı belli oluyordu ama hakikaten güzel. Öyle böyle deme kadına, boy pos, makyaj, endam, koku… Bir geliyor kokular felaket ama aaa (kalın olduğunu belirtmek için) sesi çıktı mı?" gibi ifadelerle genel yargıları pekiştiren bir üslup göstermiştir. LGBT bireylerinin neredeyse bir 10 senedir bölgede yaşadıklarını daha önce olmadıklarını söylemiş ve Bakırköy'de ikamet etmelerinin herhangi bir sorun teşkil etmediğini "gayet anlayışlı olduğumuz için" diyerek pekiştirmiştir. Eskiden LGBT bireylerle temas kurmanın ayıp olduğunu ama artık "komşuluk bile yapıldığını" söylemiştir. Bunların üzerine LGBT bireylerinin Bakırköy'de iş bulabilme durumları sorulduğunda soru, gülerek karşılanmış ve "Buralarda çalışmıyorlar, Bakırköy dışına gidiyorlar herhalde." şeklinde cevaplanmıştır.

Bölgede aktif olan ibadethaneler konuşulduğu zaman; Zeytinlik mahallesinde Ermeni Kilisesi ve Havra olduğu, Cevizlik Mahallesi'nde Rum Kilisesi olduğu ve Sakızağacı'nda ise Süryani Kilisesi olduğu belirtilmiştir. Azınlık okullarından Dadyan Ermeni Okulu'nun Zeytinlik Mahallesi'nde olduğunu ama nüfusun giderek azaldığını anasınıfına hazırlık olan sınıfa bu yıl 3 kişinin kayıt edildiğini söylemiş, ayrıca bölgede Ermeni Lisesi olmadığını bu yüzden diğer semtlere okumaya gidildiğini ifade etmiştir.

Bakırköy, Kurtuluş ve Kumkapı bölgelerine nazaran göçün daha az yaşandığı bir bölgedir. Bu durum yani dış göçün azlığı ve "oturmuş" bir yapı olması, bölge gözlemlenirken de yansıyan bir durumdur. Ayrıca Kumkapı bölgesine kıyasla Bakırköy bölgesinde parti olgusunun daha önemli ve belirleyici olduğu görülmüştür.

5. Tartışma

"Sosyolojik açıdan göç: insanların, grupların demografik, coğrafik, ekonomik ve sosyo-politik nedenlerle zaman ve mekânda yer değiştirmesi ile eyleme dönüşen ve eylemin bitiminden sonra da etkileri devam eden bir süreçler bütünüdür." (Çakır, 2011). Göçün itici nedenlerinden biri olarak da verilebilecek toplumsal çevre, göç için çok önemlidir. İnsanların ya da grupların mekânsal değişiklik yaptıktan sonra yani başka bir yere göç ettikten sonra orada toplumsal ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamamaları, kendilerini kabul ettirip ettiremeyecekleri de göç için önemlidir. Yani göçü yalnızca yer değiştirmek olarak değil, yer değiştirdikten sonraki yeni mekânda yaşamlarını devam ettirdikleri süreç ile beraber almalıyız. Göç tanımlandıktan sonra genel olarak iki şekilde incelenmektedir; iç göç ve dış göç. Ayrıca göçler dayatılmış ya da serbest olarak da incelenmektedir. (Çakır, 2011). Türkiye'de bu iki göç türünü yani hem iç göçleri hem de dış göçleri görmek mümkündür. Sanayileşme, ekonomik açıdan farklılaşma, sadece ülkeler arası iktisadi farklılıklara yol açmıyor, aynı zamanda bu farklılıklar tek bir ülkedeki bölgeler arasında da görülebilmektedir. Bu durum iç göçlere neden gösterilebilir. G. Myrdal'ın "kutuplaşma teorisi" bize iktisadi bir kutuplaşma olacağını, zenginlerin daha zengin, yoksulların da daha yoksul olacağını açıklar. Bu teoriden yola çıkarsak bu durum şehirlerde önemli ölçüde görülebilmektedir. Bazı şehirler giderek zenginleşirken, bazıları da giderek yoksullaşmaktadır. Örneğin; Türkiye'de iktisadi gelişmelere baktığımızda, ülkenin doğusu ve batısı arasında ciddi bir fark

görülmektedir. Bu yüzden iç göçlerin de bu doğrultuda doğudan batıya doğru olduğu görülmektedir. (Çelik, 2007).

Sürekli yer değiştirmeye, bir kitlenin gidip yerine başka bir kitlenin gelmesine örnek olarak Kumkapı ve Kurtuluş verilebilir. İstanbul'un bu çok eski semtleri birçok farklı millete ev sahipliği yapmış alanlardır. Eskiden Kumkapı'da yaşayan insanların çoğunluğu Ermeni olmak üzere gayrimüslimlerin ikamet ettiği bir yer olduğu, fakat bu gayrimüslimlerin de genelde doğu asıllı oldukları bilinmektedir. Yani yıllardır Kumkapı'ya ev sahipliği yapan kişilerin de bir zamanlar başka bir mekânda yaşadığı ve buraya göç ettiği önemli bir gerçektir. Gayrimüslimler şehrin içinde başka bölgelere taşınınca ya da yurt dışına göç edince onların yerine doğudan gelen başka insanlar gelmişlerdir. Şehrin içinde bir bölgede yaşayan insanlar başka yerlere göç etseler bile ülkenin doğusu ve batısı arasındaki ekonomik farklılıkların azalmaması ve giderek farkların açılmasından ötürü İstanbul'un sürekli göç almakta olduğu ve göç veren yani "boşalan" mekânların da boşalmadığı, yerine başka kişilerin geldiği görülmektedir.

Özellikle kaçak yollardan Türkiye'ye gelen göçmenlerin yaşadığı sorunlara, mağduriyetlerine rağmen Türkiye'de Kumkapı ve Kurtuluş gibi semtlere göç etmeye devam edilmesinin altında önemli nedenler yatmaktadır. Gayrimüslim yoğunluğu geçmişten bu yana oldukça yüksek olan bu iki semt tarihsel olarak gayrimüslimlere yönelik uzaklaştırıcı pek çok olay yaşanmasına rağmen hala bu semtlerde ikamet eden gayrimüslimlerin oluşturduğu ağlar (network) ile göçe açıklığın devam ettiğini görebildiğimiz bölgelerdendir. Kumkapı ve Kurtuluş semtlerini göçe açıklık ve farklı grupların bir arada yaşaması konularında birbirinden ayıran nokta, Bakırköy'ün yeni ve farklı gruplardan olan göçmene kapalılığıyla aynı nedene dayanmaktadır. Bu üç bölge arasında var olan sosyoekonomik farklılıklar; Bakırköy'ün ortanın üzeri, Kurtuluş'un orta, Kumkapı'nın ise ortanın altı sosyoekonomik düzeyde bireyler barındırması, bu bölgelerde yaşayan insan profilinin en başat belirleyicilerindendir. Kumkapı'ya gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu sokaklarda satıcılık, temizlikçilik, bakıcılık gibi işler yapıp kirada yaşarken, Kurtuluş'ta yaşayan göçmenlerin bu işlerin yanı sıra artık dükkân sahipleri ve ev sahipleri olmaya başladıkları görülmektedir. Alt sınıf göçmenin Kumkapı'da yoğun olmasının bir sonucu olarak "yabancılar misafirhanesi"nin burada bulunması göçmenler için korku unsuru olabileceği kadar bağlantılarının "misafirhane"de tutulması durumunda onların da Kumkapı'yı terk etmemelerine sebep olması bakımından aynı zamanda bağlayıcı bir unsurdur. Kumkapı ile Kurtuluş'u bölgede ikamet eden insan profilleri bakımından ayıran bir diğer nokta Kurtuluş'ta LGBT bireylerinin sayıca daha fazla ve daha görünür şekilde yaşarken Kumkapı'da LGBT bireylerinin görece daha az yaşaması ve görünür olmamalarıdır. Bunun temelinde görülen neden yine Kurtuluş'un sosyoekonomik düzeyinin orta olması ve orta seviyeli gelire sahip olunan bölgelerde LGBT bireylerine tolerans yüksekken Kumkapı'da görüldüğü gibi alt gelir seviyeli grupların bu bireyleri dışlamasıdır.

Bakırköy ise geçmişte gayrimüslim yoğunluğunun fazla olması bakımından diğer iki semt ile benzemesine rağmen yeni göçmene açıklık göz önünde bulundurulduğunda bu iki semtten tamamen farklılaşmakta, dışa kapalı, var olan düzeni ve insan profilini devam ettirmeye dayalı bir konumda bulunmaktadır. Geçmişten bu yana ortanın üzeri gelir seviyeli insanların yaşadığı bir bölge olan Bakırköy gayrimüslim

popülâsyonunda tarihsel olarak yaşanan azalmaya rağmen içinde bu grupları barındırmakta; ancak daha alt gelir seviyeli göçmenlere imkan sunmamaktadır. Kumkapı ve Kurtuluş'ta Bakırköy'ün aksine görülen hem iş hem de konut imkânlarının yeni göçmenler için daha ulaşılır olmasıdır. Bu noktada Kurtuluş'u diğerlerinden ayıran ise LGBT bireylerinin iş sektörlerinden dışlanmamasıdır. Kurtuluş'un farklı insan profillerini bir arada bulundurmasında diğer iki semtten daha önde olmasının sebebi, hem merkezi bir konumda olması bakımından sağladığı olanaklar hem de Nişantaşı'nın arka mahallesi konumunda bulunmasından kaynaklı ortaya çıkmış olan toleransı yüksek orta seviyeli sosyoekonomik durumudur.

Referanslar:

Baday, Ö. N. (2011) *Modern Kent Mekanlarında Mahallenin Konumu*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Boysan, A. (2011) *İstanbul'un Kuytu Köşeleri*. Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Çağlayan, S. (2006) "Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (İLKE), 17.

Çakır, S. (2011) "Türkiye'de göç, kentleşme/gecekondu sorunu ve üretilen politikalar", SDÜ *Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 209-222.

Çelik, F. (2007) "Türkiye'de iç göçler: 1980-2000", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 87-109.

Karakurt Tosun, E. (2010) *21. Yüzyıl Kentleri*. Ekin Yayınevi, Bursa.

Karaman, A. (2003) *Kentsel Yenileşme ve Kentsel Tasarım*. Mimar Sinan Üniversitesi Yay., İstanbul.

Kevorkian, R. H. & Paboudjıan, P. B. (2012) *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*. Aras Yay., İstanbul.

Kaya, Ş. & Şahin, B. (2007). *Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.

Konuk, S. (2009) *Bir Planlama Yaklaşım Biçimi Olarak Kültürel Sürdürebilirlik Kumkapı Örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Özden, P. (1994) "Sosyo-ekonomik, Kültürel ve Fiziksel Yönleriyle Geçmişten Günümüze Kumkapı", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 6,19-22.

Pérouse, J. F. (2011) *İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek*. İletişim Yay., İstanbul.

Katılımcı Planlama Yaklaşımı Kent Kültüründe Neleri Değiştirebilir?

Z. Ezgi Haliloğlu Kahraman[1]

Öz: *Bu bildirinin amacı katılımcı planlama yaklaşımının bir kentin geleceğini planlarken kentte ve kent kültüründe neleri, nasıl değiştirdiğini tamamlanmış bir katılımcı planlama çalışmasıyla ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada geleneksel ve ataerkil bir toplumsal yapıya sahip, doğal kaynaklarını verimli kullanamayan ve az gelişmiş Kaymalı kasabasının katılımcı planlama deneyimi üzerinde durulmaktadır. Katılımcı eylem araştırma metodolojilerinin kullanıldığı bu sürecin temel paydaşlarını yerel yönetim temsilcileri, ilin ve kasabanın ileri gelenleri, kasabadaki STK üyeleri, kadınlar, gençler ve kasaba halkı temsilcileri oluşturmaktadır. Bildiride katılımcı ortam hazırlıkları ile başlayan sürecin, kapasite geliştirme, eylem planı oluşturma, örgütlenme, uygulama ve izleme aşamaları hakkında bilgi sunulmaktadır. Çalışmada sürecin tamamının kolektif bir biçimde gerçekleştirilmesi, kentin kalkınmasına yönelik ortaya koyulan kolektif eylem paketleri ve uygulanmaya başlayan projeler sayesinde kasabada ekonomik olarak kalkınma ve toplumsal olarak da kapalı ve tutucu kent kültüründe değişim ve gelişim yaratma yolunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Çalışmanın bulguları tüm bu sürecin kent kültüründe ortak bir gelecek için birlikte eyleme geçme ruhunu canlandırdığı, kentsel bilinci ve sahiplenmeyi arttırdığı ve farklılıkların yer aldığı, etkileşim ortamları yarattığı yolundadır.*

Anahtar Kelimeler: *katılımcı planlama, kent kültürü, aktif katılım, güçlenme*

Abstract:*This study intends to answer two major questions: i. What has been changed in the city and in the urban culture through participatory planning? ii. How does it occur? To do this, it is based on the participatory planning process of the city of Kaymalı. This study conducting participatory action research methodologies presents the experience of the city and the community which was socially traditional, patriarchal and economically underdeveloped, and was not able to use its natural resources efficiently before the planning process. Participants of the study are composed of representatives of the local government, community leaders, local NGO members, women, youth and other groups in Kaymaklı. This study discusses the major steps of the process including preparation of the participatory realm, capacity building, action planning, organization, implementation and following-up. By the help of urban governance process, and the formulation of collective action packages and their implementation, the city starts to be developed economically, socially and culturally. The findings of the study display that this participatory process results in changes in the urban culture, increases urban awareness and appropriation, and builds up platforms for interaction and urban diversities.*

Keywords: *participatory planning, urban culture, active participation, empowerment*

---

[1] *Çankaya Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü*

1. Giriş

Katılımcı planlama yaklaşımı bir kentin geleceğinin tasarlanmasında konunun uzmanları dışında, konuyla ilgili farklı kesimlerin planlama süreçlerine katılımını öngörmektedir. Bu sürecin temel unsurlarını diyalog, kolektif düşünce, işbirliği, etkileşim, birlikte ve birbirinden öğrenme ve tüm bunları kullanarak kolektif bir eylem üretimi oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı muhafazakâr bir toplumsal yapıya sahip, doğal kaynaklarını verimli kullanamayan ve az gelişmiş Kaymalı kasabasının katılımcı planlama deneyimini aktarmaktır. Katılımcı eylem araştırma metodolojilerinin kullanıldığı bu sürecin temel paydaşlarını yerel yönetim temsilcileri, ilin ve kasabanın ileri gelenleri, kasabadaki STK üyeleri, kadınlar, gençler ve kasaba halkı temsilcileri oluşturmaktadır. Çalışmada katılımcı ortam hazırlıkları ile başlayan sürecin, kapasite geliştirme, eylem planı oluşturma, örgütlenme, uygulama ve izleme aşamaları hakkında bilgi sunulmaktadır.

Bu kapsamda çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcı planlama yaklaşımına ve bu yaklaşımın planlama süreçleri içinde önemine değinilecektir. İkinci bölüm Kaymaklı kasabasının katılımcı planlama deneyimi üzerine kuruludur. Bu kapsamda öncelikle çalışmada kullanılan katılımcı eylem araştırması yöntemi üzerinde durulacaktır. Sonra Kaymalı'da katılımcı planlama süreçlerinin başlatılmasına neden olan toplumsal ve ekonomik yapıdaki sorunlar ve kasabanın potansiyelleri aktarılacaktır. Son olarak kasabanın planlama sürecinin halkın ve sivil toplumun da aktif katılımıyla gerçekleşen hazırlık, planlama ve uygulama aşamaları ile süreçte kaydedilen değişim özetlenecektir. Son bölümde ise tüm bu sürecin kent kültürüne, kentsel sahiplenmeye ve kasabanın sosyo-ekonomik gelişimine sağladığı katkılar tartışılacaktır.

2. Planlama Süreçlerinde Katılımın Önemi

Planlama kent ile ilgili her türlü bilgiyi üreten, bu üretim için araştırmalar ve analizler yapan, ürettiği bilgiyi mekansallaştırarak, kentlerin gereksinimleri, gelişimleri ve geleceği için çalışmalar yapan bir disiplindir. Bir kentin geleceği ile ilgili kararların verilip, çalışmaların yapılmasında farklı planlama yaklaşımları etkili olabilmektedir. Bu farklılık karar alma mekanizmalarının yapısı ve işleyişi ile ilişkilidir. Karar alma süreçlerine toplumun farklı kesimlerinin katılımı planlama yaklaşımının ne olduğu hakkında bilgi sunabilmektedir.

Katılım demokratik toplumun yapı taşlarından biridir (Pateman, 1970). Katılım tam katılımdan katılımın olmaması durumuna kadar çeşitli seviyelerde ortaya çıkabilmektedir (Arnstein, 1969). Bu skala içinde halkın hiç söz hakkının olmadığı durumdan karar verme yetkisinin halka verildiği duruma kadar basamaklar bulunmaktadır. Katılım seviyesini belirleyen ise genellikle hâkim olan demokrasi biçimidir. Temsili demokrasi devlet yönetim sisteminin eğitim, çalışma hayatı ve her türlü kamusal konuda olduğu gibi planlama süreçlerinde de karar verici olduğu bir yaklaşım sunmaktadır. Devletin merkezi konumu planlama yaklaşımının geleneksel bir çerçeve içinde kalmasına neden olmaktadır. Bu konumun zayıflamasıyla birlikte yönetimden yönetişime doğru bir geçiş, yerel ve merkezi yönetimin işbirliğinin artması, farklı alanlardan toplum temsilcilerinin sürece dâhil olması, aktif yurttaşlık olgusu (Tekeli and Pınarcıoğlu, 2004); böylece katılımcı demokrasiye doğru bir değişim ve dinamizm gündeme gelmektedir. Bu geçiş pek çok alanda değişim

gerektirmekte ve zaman almakta, fakat planlama süreçlerinde etkili katılımın oluşmasında etken tol oynamaktadır. Farklı kesimlerden aktörleri biraraya getirerek kolektif görüş oluşturulması uzun erimde etkili, çok yönlü ve demokratik karar alıp, uygulamaya geçirmek için güçlü bir araçtır. Bu çok yönlü karar mekanizması planlama karar ve uygulamalarına tepkinin azalmasını, zaman, enerji, insan, kurumsal işleyiş ve para gibi kaynakların verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Planlama süreçlerinde tam katılımın sağlanması karar alma süreçlerinde bireyin doğrudan bulunması ile mümkündür.

Katılımcı planlama yaklaşımı süreç ile ilgili tüm grupların sürece katılımı esasına dayanmaktadır. Bu süreç yatayda şekillenen ilişkiler sayesinde güç bulur. Bu ilişkilerin temelinde ise güçlü iletişim ve demokratik diyalog (Forester, 1989; Healey, 1999) sayesinde kolektif bilginin ortaya çıkarılmasıyla birlikte eyleme geçmek anlayışı (Emery, 1999) yer almaktadır. Bu anlayışın otoriteler ve uzmanlar dışında ilgili tüm gruplarını sürecin içerisine dâhil etmesi ve eyleme yönelik olarak birlikte harekete geçiren kolektif tarafı planlama süreçlerini geleneksel planlama yaklaşımlarına göre daha da şeffaflaştırmakta, etkinleştirmekte, demokratikleştirmekte; böylece bir adım daha ileri taşımaktadır. Birlikte bilgi üretmeyi, deneyimleri paylaşmayı ve kendi geleceği için kontrolü ele alarak, güçlü güven ilişkileri kurgulayarak, aktif katılımla, birbirinden öğrenerek ve değişimi odaklayarak ilerlemeyi hedeflemektedir (Ataöv, 2007).

Katılımcı planlama süreçleri toplumsal çeşitliliğe imkân veren, işbirliği ve dayanışmanın var olduğu etkileşim alanlarıdır. Sunulan sosyal etkileşim ortamları bireysel ve toplumsal öğrenme fırsatları yaratır (Greenwood and Levin, 1998; Ataöv ve Osmay, 2007). Sürece toplumun farklı kesimlerinin katılması, sürecin onlarla birlikte tasarlanması, birlikte düşünmek, bilgi üretmek ve eyleme geçmek, açık diyalog ortamının oluşması ve bu ortamda herkesin eşit düzeyde söz alması sürecin demokratikleşmesini ve sahiplenilmesini sağlar. Farklı bilgi, becerileri ve uzmanlıklara sahip kişilerin biraraya gelerek, fikir alış-verişinde bulunması ve ortak görüş oluşturması bireysel ve toplumsal öğrenme sürecinin gelişimini sağlamaktadır (Ataöv ve Osmay, 2007). Bu öğrenme süreci kendine ve birbirine güvenen , aktif yurttaşların oluşturduğu bir topluma doğru evrilmenin de habercisidir (Brannan vd., 2006; Beetham vd., 2008). Ayrıca ortak bir amaç etrafında biraraya gelmenin ve çalışmanın toplumsal bütünlüğün kurulmasında önemli bir rolü bulunmaktadır (Foot, 2009). Süreçlere farklı grupların katılımının ihtiyaçları doğru tespit etmek ve daha etkin kararlar alıp, eyleme geçmek için önemli bir adım olduğu da söylenebilir (Leadbeater, 2004; Parker, 2007).

Katılımlı planlama süreçleri üç temel aşamadan oluşmaktadır. Bunlar yereli anlama, aktörleri harekete geçirme ve planlama aşamalarıdır. Yereli anlamak bağlamsal özelliklerin tespit edilip, sürecin ona göre tasarlanmasını gerektirir. Bu tespitler toplumsal ve insana dair niteliklerin ortaya çıkarılması ve ihtiyaçların belirlenmesine yöneliktir. Aktörlerin harekete geçirilmesi aşaması tüm ilgi gruplarına ulaşılması ile başlayan, bu grupların kolektif bilgi üretimine hazırlanması, bunun için motivasyonlarının sağlanması ve güven ilişkilerinin oluşturulması ve bilginin bir planlama girdisi olarak üretilmesi ile son bulan bir aşamadır. İlk iki aşama planlama aşamasına hizmet eden, bilimsel çalışmalarla bütünleştirilmiş aşamalardır. Gelecek bu aşamaların sunduğu eyleme dönük bilginin üretilmesi aracılığı ile planlanır.

Planlama aşaması mevcut durum tespiti ve değerlendirmesi, strateji/politika/proje fikirlerinin tanımlanması, projelerin önceliklendirilmesi, eylem planlarının oluşturulması ve fiziksel plan üretilmesi evrelerini içerisinde barındırır (Ataöv, 2013).

3. Kaymaklı Katılımcı Planlama Süreci

Bu bölümde öncelikle çalışmada takip edilen katılımcı eylem araştırması yöntemi üzerinde durulacak, ardından çalışmanın gerçekleştiği Kaymaklı kasabasının sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgi verilecek ve katılımcı planlama deneyimi özetlenecektir. Bu deneyim Kaymaklı'nın geleceğinin tasarlanmasına ve kasabadaki değişime yön veren eğitim programı ve atölye çalışmaları ile bu çalışmaların bulguları ve uygulama ve izleme aşamalarından oluşmaktadır.

3.1. Yöntem: Katılımcı Eylem Araştırması Yöntemi

Bu çalışmada bir kentin geleceğini planlamak amacıyla gerçekleştirilen tüm bilgi üretim aşamaları katılımcı eylem araştırması yöntem ve teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcı eylem araştırması değişim sürecine yönelik olarak ortak bilginin üretilmesini, böylece değişim sürecinin toplum tarafından sahiplenilmesini sağlayan bir araştırma yöntemidir. Bu süreç içinde bireylerin güçlenmesi kadar toplumun birbirinden ve deneyerek öğrenmesi ve toplumun kolektif olarak kendi geleceği için çabalaması sürecidir (Greenwood & Levin, 1998). Eylem araştırmasının alti temel özelliği bulunmaktadır: i. İşbirliğine dayalı oluşu, ii. Öğrenme süreci oluşu, iii. Öz eleştiri yapmaya olanak verişi iv. Eyleme yönelik oluşu v. Eleştirel bir analiz oluşu vi. Sosyal değişimi hedeflemesi (Carson vd., 1990).

Geleneksel araştırma yöntemlerinden farklı olarak katılımcı eylem araştırması araştırılan kişileri/toplumu sadece pasif bilgi kaynağı olarak görmez. Araştırma sürecinin içine aktif olarak dâhil ederek, elde ettiği bilgiyi sistematik bir şekilde onlara aktarır ve onların sürece katkısını sağlar. Bu sebeple sadece bir durum tespiti değil, sorunların çözümüne ve ihtiyaçlara yönelik yerelin ve çeşitliliğin katılımı anlayışı üzerine kuruludur. Bu dinamik ve yaratıcı süreçte katılım sürecin sahiplenilmesini ve müdahalenin ihtiyaç sahipleri için gerçekleşmesini sağlar. Araştırmacı hedefe ulaşmak için gerekli aşamaları belirler. Bu nedenle yerel ölçekte uygulanan projeler bir araştırma olarak ele alınır (Karaduman Taş vd., 2002).

3.2. Kaymaklı'da Yaşam

Kaymaklı kasabası Kapadokya olarak bilinen turistik ve tarihi bölgenin bir parçasıdır. Nevşehir kentinin güneyinde yer alır. Bu kasaba toplamda sekiz katmandan oluşan dördü ziyarete açık olan yeraltı şehirleri ile ün yapmıştır. Ayrıca alanda pek çok tarihi yapı ve kilise bulunmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle kasaba önemli miktarda turist çekmektedir. Buna rağmen turizm kasabada en az gelir getiren alandır. Yeraltı şehirlerinin bir kısmının hala depolama, mahzen ve ahır amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Temel geçim kaynağı tarım olan kasabada yoğunlukla patates ve üzüm yetiştirilmektedir (Kaymaklı Belediyesi, 2008). Fakat Tarım Bakanlığı'nın 2004 yılında yaptığı incelemelerde toprak kirliliği değerlerinin yüksek çıkmasından dolayı kasabada toprak altı tarım sınırlandırılmıştır (Kaymaklı mahalle birimlerinden yerel yönetime kadınlar hep birlikte projesi raporu, 2006).

Kaym 2008 verilerine göre nüfusu yaklaşık 6000 olan bir kasabadır. Kasabanın sosyal yapısı değerlendirildiğinde içine kapalı, muhafazakâr ve ataerkil bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu yapı içerisinde ekonomik ve sosyal yaşantıda cinsiyet eşitsizlikleri yaşanmaktadır. Kaymaklı'daki kadınların eğitim seviyelerinin ve çalışma hayatına katılım seviyelerinin, aile içi karar alma mekanizmalarına ve politik hayata aktif katılımlarının düşük olduğu görülmektedir. Kadınların eğitim seviyelerinin düşük olmasının sebepleri arasında toplumsal yapıdaki tutuculuğa ek olarak, ailelerin ekonomik seviyelerinin düşük oluşu ve kızların evlenme yaşının küçük oluşu yer almaktadır. Kadınların çalışma hayatındaki yeri incelendiğinde ise daha çok tarımsal işlerde çalıştırıldıkları görülmektedir. Erkeklere göre daha az ücretlendirilen kadınların kasabada toprakta çıkan kirlilik dolayısıyla çalışma imkânları daralmıştır. Toplumsal yapı kadınların turizm sektöründe yer alan alternatif iş alanlarında çalışmalarını önlemektedir. Kadınlar aile için karar alma süreçlerinde de etkin rol oynayamamaktadır. Mesela çocuklarının geleceği ile ilgili kararların verilmesinde, kendi kazançlarını ve mülklerini istedikleri gibi kullanılmasında hakları kısıtlıdır. Politik hayat içinde ise 1952'den bu yana yerel yönetim mekanizmasının hiçbir aşamasında kadınların yer almadığı görülmektedir. Çoğunlukla sosyal ayıplama nedeniyle kadınlar yerel yönetimlerin içinde yer almamakta, sivil toplum örgütleri içinde yönetsel görevler üstlenmemektedirler. Tüm bu nedenlerle kasabada kadın yoksulluğu durumundan söz edilebilir (Kaymaklı mahalle birimlerinden yerel yönetime kadınlar hep birlikte projesi raporu, 2006).

Kaymaklı'da kadınların bu durumu güçlendirilmelerine yönelik girişimlerin başlatılması gereğini doğurmuştur. Kaymaklı Güzelleştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (KGYDD) alanda kadınlara yönelik çalışmalar yürüten tek merciidir. Bünyesinde üç kadın üye bulundurmaktadır. Derneğin çalışma amaçları içerisinde kasabadaki dezavantajlı grupların güçlendirilmesi yer almaktadır. Kaymaklı Belediyesi "Kaymaklı mahalle birimlerinden yerel yönetime kadınlar hep birlikte" başlıklı, Türkiye'de Sivil Toplumun Güçlendirilmesi programı altında yer alan ve sekiz ay süren bir Avrupa Birliği projesi geliştirmiştir. Bu proje kapsamında kasabadaki kadınların öz-örgütlenme kapasitelerinin artırılarak, kasabadaki politik ve toplumsal yaşama aktif katılımları ve böylece güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu proje Kaymaklı'da katılımcı planlama deneyiminin başlangıç noktası olmuştur.

3.3. Katılımcı Planlama Deneyimi

Kaymaklı'daki kadınların güçlendirilmesine yönelik olarak iki yıl süren katılımcı eylem araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu süreç hazırlık, planlama ve uygulama aşamalarından oluşmaktadır. Süreç paydaşların harekete geçirilmesine yönelik olarak ana aktörlerle yapılan toplantılar ve bu fikrin projelendirilerek, bir Avrupa Birliği projesi olarak hazırlanması ile başlatılmıştır. Projenin iki ana hedefi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kaymaklı'daki kadınları bir sivil inisiyatif etrafında örgütlemektir. Diğeri ise kadınların ekonomik ve politik güçlenmesi için bu inisiyatif ile yerel karar vericilerin arasında katılımlı planlama süreçleri içerisinde bir diyalog yaratabilmektir. Bu kapsamda bir eylem planı oluşturulması hedeflenmiştir. Amaç Kaymaklı'daki kadınların sorunlarına yönelik kamu duyarlılığı oluşturmak, kadınların kapasitelerini artırmak için imkânlar yaratmak ve yerel yönetim içinde cinsiyet ayrımını azaltmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda ana hedef grup Kaymaklı'da yaşayan kadınlardır. Bu gruba ek olarak yerel yönetimdeki

karar vericiler, toplum liderleri, STK temsilcileri ve kasaba halkı hedef kitleyi oluşturmaktadır. Proje kapsamında KGYDD ve Kaymaklı Belediyesi kadınların ekonomik ve politik güçlenmesi için öğrenme ortamlarını sağlamak ve bu güçlenme için eğitim kurslarının, el becerisine yönelik üretim için altyapı imkânlarının ve sergileme ortamlarının sunulması hususlarından sorumludur. Sivil Toplumu Güçlendirme Merkezi ise tüm katılımcı sürecin modere edilmesi, süreci başlatacak toplantıların düzenlenip, eğiticilerin tespit edilmesi görevlerini yerine getirmektedir.

Proje kapsamında kadınlarla sorunlarına ve yapılabileceklere yönelik buluşmaların düzenlenmesi, kadınların güçlendirilmesine yönelik araştırma faaliyetlerinin düzenlenmesi, yine güçlenmeye yönelik işbirlikleri kurabilmek üzere kapasite geliştirme eğitimlerinin gerçekleştirilmesi, meslek ve el becerileri geliştirme eğitimlerinin verilmesi ve kadın emeğini sergilemek için yerel bir festival düzenlenmesi gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

Katılımcı planlama yaklaşımının parçası olarak süreç sadece kasabadaki kadınlar için değil, tüm kasaba için bir öğrenme süreci olarak kurgulanmaya çalışılmıştır. Bu kurgu içinde amaç birlikte çalışmaya yönelik yerel kapasitenin geliştirilmesi için işbirlikçi gelecek planlaması üzerinde çalışmak, böylece deneyerek öğrenmek ve kasabada bir değişim süreci başlatmaktır. Bunu yapabilmek üzere pedagojik bir yaklaşımla bir eğitim programı geliştirilmiştir. Bu program diyalog ve etkileşim üzerine şekillendirilmiştir. Bu bağlamda birlikte çalışma ortamı yaratarak, birlikte çalışma becerileni kazandırmak, yerel paydaşlara katılımcı yerel yönetim ve planlama becerilerini uygulamayı öğretmek ve Kaymaklı kasabasının geleceği için işbirlikleri yoluyla yerel bilginin oluşturulması ve eyleme dönüştürülmesi hedeflenmiştir (Ataöv ve Haliloğlu Kahraman, 2009).

Katılımcı planlama sürecinin paydaşları Kaymaklı kasabasının geleceği konusunda düşünerek, bireysel tecrübelerini ortaya koyarak, yeni ve eyleme yönelik ortak bilgi üretme imkânı bulmuşlardır. Aynı zamanda katılımcı yöntem ve teknikleri öğrenerek ve kullanarak sürecin bizzat içinde yer almışlar, kendilerini ve ürettikleri bilgiyi eleştirme deneyimini yaşamışlardır.

3.3.1. Eğitim programı ve Atölye Çalışmaları

Kaymaklı katılımcı planlama sürecinin önemli bir parçasını eğitim programının uygulanması ve birlikte bilgi üretip, eyleme geçme aşamaları oluşturmaktadır. Bu aşama katılımcı ve işbirlikçi planlamaya yönelik gerçekleştirilen eğitimlerle başlamıştır. Ardından Kaymaklı'nın gelecek planı kurgulayabilmek için atölye çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar küçük çalışma gruplarının kolektif gruplar olarak tanımlanması esasına dayanmaktadır. Bu gruplar takım çalışması içerisinde ortak bilgiyi ortaya çıkarmış, birbirleriyle paylaşmak için de bilginin dokümantasyonunu sağlamışlar, sunumlar gerçekleştirmişlerdir.

Bu çalışmalarda GZFT yöntemi kullanılarak, önce dünyada, Türkiye'de ya da Nevşehir'de Kaymaklı'yı etkileyen olumlu ve olumsuz dışsal faktörler tespit edilmiş, sonra Kaymaklı'nın güçlü ve zayıf yanları belirlenmiştir. Buradan çıkan bilgilerle Kaymaklı kasabasının geleceği üzerine vizyon, stratejiler ve projeler geliştirilmiştir. Bu projelere yönelik önceliklerin tespit edilmesinin ardından projelere yönelik proje grupları oluşturulmuştur. Projelerin hayata geçirilmesi ile devam eden süreç izleme aşaması ile son bulmuştur.

3.3.2. Atölye çalışmasının bulguları

Gerçekleştirilen atölye çalışmasının sonuçlarına göre Kaymaklı'yı etkileyen olumlu akımlar ortaklaştırıldığında teknolojik gelişmeler nedeniyle alternatif tarım ürünlerinin gelişimi ve Nevşehir'deki üniversitenin varlığının etkili olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bunlar dışında Kapadokya bölgesindeki turizm potansiyeli, dış kaynaklı proje uygulamaları, hayvancılık ve bilgi teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması olumlu dışsal faktörler olarak belirlenmiştir. Kaymaklı'yı olumsuz etkileyen en önemli olumsuz faktörün bölgedeki patates üretimini engelleyen yasal yaptırımlar olduğu ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak küresel ısınma, tüm dünyadaki ahlaki yozlaşma ve bölgedeki turizm potansiyelinin yerel ekonomiye yansımaması konuları Kaymaklı için olumsuz etkiler taşıyan durumlardır. Kaymaklı'nın güçlü yanları içinde turizm potansiyeli, tarım odaklı geçim kaynakları, kasabanın ulaşılabilirliği ve güçlü toplumsal bağlar yer almaktadır. Kasabanın zayıf yanları içinde plansız hareket etmek, dayanışmanın yetersiz oluşu, kapalı toplumsal yapı, eğitim seviyesinin düşüklüğü ve iletişim kopukluğu konuları yer almaktadır (Ataöv ve Haliloğlu Kahraman, 2009).

Tüm bu analizlerden yola çıkarak atölye çalışması katılımcıları Kaymaklı kasabası için bir vizyon ve kasabayı bu vizyona taşıyacak gelecek projelerini tasarlamışlardır. Vizyon "Tarihin derinliği, doğanın bereketi, tarım ve turizmin huzurlu cenneti Kaymaklı" şeklinde tanımlanmıştır. Çalışma grupları kasabayı bu vizyona ulaştıracak on beşten fazla proje fikri oluşturmuştur. Vizyoner projelerin ortak niteliklerine bakıldığında kasabanın turizm potansiyelini, tarihsel geçmişini ve doğal güzelliklerini kullanmaya, kasabadaki tarımsal üretimi ve çeşitliliği artırmaya, yatırımcıları kasabaya çekmeye ve pazarlamaya, toplumsal örgütlenmeye ve kasabanın ulaşımına yönelik oldukları görülmüştür. Bu projelerden öncelikli beş proje seçilmiştir. Bunlar kültür evi projesi, kamp turizmi projesi, sağlık eğitim merkezi projesi, yeraltı şehri tanıtım projesi ve çiftçilerin yüksek teknoloji ile üretim yapması projesidir (Ataöv ve Haliloğlu Kahraman, 2009).

3.3.3. Uygulama ve izleme aşamaları

Proje gruplarının önceliklendirdiği projelerle ilgili olarak uygulamaya yönelik olarak ekipler kurulmuş ve projelerin uygulanmasına ilişkin bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Önceliklendirilmiş ilk proje olan kültür evi projesinin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak Kaymaklı Belediyesi bazı tarihi yapıları restore etmeye başlamıştır. Restore edilen yapıların müze ve kültür evi olarak kullanılması planlanmaktadır. Kasabada katılımcı planlama çalışmalarından sonra gerçekleşen ikinci gelişme kadınların örgütlenmesi olmuştur. Bu kapsamda kadınlar geleneksel kasaba yemeklerini yapıp, satacakları bir kooperatif oluşumu üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Bu örgütlenmenin kasabadaki diğer gruplara da ekonomik ve kültürel anlamda fayda bulacakları toplumsal organizasyon için örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Üçüncü gelişme kasabada bir çiftlik hayvanları üretim kooperatifinin kurulmasıdır. Bu kapsamda bir ahır yapılarak, büyük bir süt üretim firması ile işbirliklerinin temeli atılmıştır. Bu yolla kasabada alternatif bir geçim kaynağı olan hayvancılığın gelişmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Bir başka gelişme ise Yerel Gündem 21 kapsamında kasabanın ana arterleri için sokak güzelleştirilmesine ilişkin bir proje çalışmasının ilk adımlarının atılmasıdır. Bu proje için fon bulabilmek üzere bir AB projesi yazılması fikrinin ortaya çıkmasıdır. Kaymaklı'nın yerel potansiyelini

kullanmak üzere temelleri atılan diğer bir etkinlik kaymak festivalidir. Kaymaklı adını çiftlik hayvanlarının sütünden elde edilen, lezzetli kaymaklarından almaktadır. Bu festival de bu kaymakların sergilenmesi, en güzel kaymağın seçilmesi ve geleneksel yemeklerin sergi ve satışına yönelik bir organizasyondur. Festivalin her sene geliştirilerek yapılması planlanmıştır. Uygulamaya geçmesi planlanan son etkinliğin ise el sanatları festivali olduğu izlenmiştir. Bu festival yoluyla kadınların kendi el emeklerini sergileyip, satmaları ve bu doğrultuda ekonomik getirileri artırmak için bir kooperatifin kurulması gündeme gelmiştir (Ataöv ve Haliloğlu Kahraman, 2009).

4. Sonuç

Bu makalenin amacı Kaymaklı'da gerçekleştirilen katılımcı planlama pratiğini aktarmak, bu deneyim içerisinde iletişimsel öğrenme sürecini ve yönetişim ortamını sunarak, bu sürecin çıktıları olan kasabadaki sosyal ve ekonomik değişimi gözler önüne sermektir. Bu süreç temel olarak deneyerek ve kolektif öğrenmenin deneyimidir. Bu deneyim farklı kesimlerden aktörlerin deneyimlerini aktararak işbirliği yaptıkları bir deneyimdir. Bu süreç içerisinde katılımcı planlama yöntem ve tekniklerinin öğrenilmesi dışında, birbirine saygı duyma, anlama, dinleme, diyalog kurma, yaratıcılığı ortaya koyma, birbirine ve kendine güvenme, birlikte hareket etme gibi kazanımlar elde edilmiştir.

Bu süreç demokratik diyalog ve katılımın bir kentin geleceğini planlamada sahiplenmenin ve birlikte hareket edebilmenin sağlanabilmesi için ne denli önemli ve gerekli olduğunu göstermiştir. Buradan hareketle yaşanan kolektif öğrenme sürecinin işbirliğine yönelik bir katalizör olduğu, toplumsal sorumlulukları üstüne alma hissini ve becerisini geliştirdiği, işbirliğinin ise katılımcı planlama süreci içerisinde sosyal eylemi ürettiği izlenmiştir. Sonuç olarak, bizzat parçası bulunulan Kaymaklı katılımcı planlama deneyimi toplumun eylem, planlama, eleştirme ve sistematik örgütlenme kapasitesini arttırmış, kasabada ekonomik ve sosyal anlamda iyileşme fırsatları yaratmıştır.

Referanslar

Arnstein, S. R. (1969) "A ladder of citizen participation", *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216-224.

Ataöv, A. (2007) "Planlamada Sosyal Bilimcinin Değişen Rolü: Toplumdan Biri Olmak", *METU JFA*, 1, 139-152.

Ataöv A. (2013) "İnsancıl Bakış Açısıyla Konut Üretimi: 'Diğer Aktörler' Meselesi", *Planlama*, 23(2), 77-82.

Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007) Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım, *METU JFA*, 2, 57-82.

Ataöv, A. ve Haliloğlu Kahraman, Z. E.(2009) "Constructing collaborative processes through experiential learning: Participatory planning in Kaymaklı, Turkey", *Habitat International*, 33(4), 378-386.

Beetham, D. vd. (2008) *Power and Participation in Modern Britain: a Literature Review for Democratic Audi*t, Londra: Politicos.

Brannan, T. vd. (2006) "Active Citizenship and Effective Public Services and Programmes: How Can We Know What Really Works?", *Urban Studies*, 43(5/6), 993-1008.

Carson T. vd. (1990) *Creating possibilities-An Action Research Hanbook*, A Joint Publication of the University of Alberta, Edmonton Public and Catholic Schools, Edmonton.

Emery, M. (1999) *Searching: The Theory and Practice of Making Cultural Change*, John Benjamins, Amsterdam.

Foot, J. (2009) *Citizen Involvement in Local Governance*, Joseph Rowntree Foundation, York.

Forester, J. F. (1989) *Planning in the Face of Power, University of California*, Berkeley, CA.

Greenwood, D. J. and Levin, M. (1998) *Introduction to action research: Social Research for Social Change*, Sage, California.

Healey, P. (1999) "Institutional analysis, communicative planning, and shaping places", *Journal of Planning Education and Research*, 18/2, 111-21.

Karaduman Taş, A. vd. (2002) "Yeni Araştırma Tavrına Bir Örnek: Katılımcı Eylem Araştırma", *Türkiye'de Çalışan Çocuklar Semineri*, 29-31 Mayıs 2001, DAE-ILO, DİE Yayın No.2534, DİE Matbaası, Ankara, 501-532.

Kaymaklı Belediyesi, 2008, *Kaymaklı Hakkında* (http://www.kaymakli.bel.tr, 10.07.2014).

Kaymaklı mahalle birimlerinden yerel yönetime kadınlar hep birlikte projesi raporu, 2006, Avrupa Birliği Türkiye'de Sivil Toplumu Güçlendirme programı.

Leadbeater, C. (2004) *Personalisation through participation: a new script for public services*, Demos, Londra.

Parker, S.(2007) "Participation: a new operating system for public services?", In S. Creasy (ed.) *Participation Nation: Reconnecting Citizens to the Public Realm*, Involve, 103-112 (http://www.involve.org.uk/assets/Uploads/Participation-Nation.pdf, 18/05/2008).

Tekeli, İ. and Pınarcıoğlu, M. (2004) "Commitment model for regional planning: How to unlock frozen gears of stagnant regions", in T. Gök and T. Marszai (eds.) *Urban and Regional Development: Concepts and Experiences*, Academy of Sciences, Warszawa, 9-28.

Türkiye'de Bölge Planlarının Hazırlanmasında Toplumsal Katılım: İzmir Örneği

Suna Senem Özdemir[1]

Öz: *Planlamada toplumsal katılımın önemini vurgulayan bir çok çalışma vardır (Sager, 1994; Healey, 1997; Albrechts, 2001; Creighton, 2005; Lane, 2005). Bu yazının amacı kalkınma ajansları tarafından yürütülen bölge planlama pratiklerinde katılımcılık süreçleri kullanılarak farklı toplumsal görüşlerin ve çeşitliliğin ne kadar planlara yansıtılabildiğini 2014-2023 İzmir Bölge Planı Hazırlık Süreci örneği üzerinden irdelemektir. Yöntem olarak planın hazırlık sürecinde ortaya konan ikincil kaynaklardan yaralanılmış ve plan hazırlık sürecini yürütenlerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. İzmir Bölge Planın katılımcılık süreçleri değerlendirildiğinde; katılımcılık sürecinin bir danışma süreci olduğu ve son kararı süreci yönetenlerin verdiği, dezavantajlı grupların katılımına yönelik ayrı bir strateji izlenmediği ancak katılımcılık süreçlerinin açık olması ve her isteyenin söz söylebildiği süreçler içermesinin planın meşruiyetini artırdığı söylenebilir.*

Anahtar kelimeler: *Toplumsal katılım, katılımcı yöntemler, bölge planları, kalkınma ajansları*

Abstract: *In planning, there are a lot of studies emphasizing the importance of public participation (Sager, 1994; Healey, 1997; Albrechts, 2001; Creighton, 2005; Lane, 2005). The aim of this paper is to undertand how the outcomes of the participatory processes in regional planning practices of development agencies reflected the ideas and diversity of public. 2014-2023 İzmir Regional Planning process has been analyzed as case study. As methodology, reports produced during the planning period has been used and in-depth interviews has been conducted with the experts of planning. As a result it is understood that the participatory processes of İzmir Regional Plan are consultation processes where the last decision has been made by the experts and there is no special strategy for the participation of the disadvantaged groups. On the other hand, participatory process of the plan has been open to everyone in İzmir who has something to say about the development of İzmir that contributes the legitimization of the plan.*

.***Keywords:*** *Public participation, participation techniques, regional plans, development agencies*

---

[1] Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara: sozdemir@cankaya.edu.tr

1. Giriş

Dünyada adalet, demokrasi, hakçalık gibi kavramların ön plana çıkmasıyla birlikte toplumun planlama ve strateji geliştirme süreçlerine katılımı önem kazanmıştır. Planlamada farklı geçmiş ve alanlardan bilgiyi harmanlamak, karşılıklı öğrenme ve gelişme, sonuçların sahiplenilmesi, uygulama aşamasında ve sorunların çözümünde uzlaşma sağlanması için toplumsal katılımın önemini vurgulayan bir çok çalışma vardır (Sager, 1994; Healey, 1997; Albrechts, 2001; Creighton, 2005; Lane, 2005). Planlama süreçlerinde toplumun katılımı daha adil bir karar verme sürecinin temelini oluşturmaktadır (Mahjabeen ve diğ., 2009). Katılım her ne kadar planda paydaşların ihtiyaç ve önceliklerinin yansıtılması için kullanılsa da, planın kabullenilmesi ile sosyal ve ekolojik olarak çıktılarının oluşturulmasında da faydalıdır (Healey, 1997). Planın eşitliği, etkinliği ve sürdürebilirliği için katılımın bir diğer önemli görevi dezavantajlı grupların (fakirler, azınlıklar, engelliler, çocuklar, gençler, kadınlar gibi) seslerini duyurmasına imkan tanımasıdır (Mahjabeen ve diğ., 2009).

Türkiye'de de son dönemde çeşitli ölçeklerdeki planlama pratiklerinde stratejik ve katılımcı yaklaşım kullanılmaya başlanmıştır. Bu pratiklerden bir tanesi de bölge planlarıdır. Türkiye'de kalkınma ajansları tarafından 2009-2010 yıllarından beri Düzey II bölgeleri için hazırlanan bölge planlarında da katılımcı bir planlama yaklaşımı temel alınmaktadır. Bu planların hazırlanması Kalkınma Bakanlığı tarafından katılımcı, sosyal, stratejik ve yenilikçi bir planlama süreci olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de son olarak 2014-2023 bölge planları kalkınma ajansları tarafından katılımcı ve stratejik olarak hazırlanmış ve onay sürecindedir. Bu planlardan birisi de İzmir Kalkınma Ajansı tarafından hazırlık süreci yürütülen 2014-2023 İzmir Bölge Planı'dır.

Bu doğrultuda bu yazının amacı kalkınma ajansları tarafından yürütülen bölge planlama pratiklerinde katılımcılık süreçleri kullanılarak farklı toplumsal görüşlerin ve çeşitliliğin ne kadar planlara yansıtılabildiğini İzmir örneği üzerinden irdelemektir. Bu bağlamda ilk bölümde toplumsal katılım ve planlama arasındaki bağlantı aktarılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise örnek olarak anlatılacak olan 2014-2023 İzmir Bölge Planı'nın hazırlık süreci ve içeriği üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise İzmir Bölge Planı katılımcılık süreçlerinin çıktılarının plana yansıması, dezavantajlı grupların katılımı ve katılımcılık süreçlerinin plana kazandırdığı meşruiyet üzerine bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir.

2. Kavram Olarak Toplumsal Katılım

Katılım karar verme süreçlerinin demokratikleşmesi olarak görülebilir. Glass'a (1979) göre katılım vatandaşlara planlama süreçlerine veya hükümet kararlarına katılım sağlama olanağı tanınmasıdır. Katılım gönüllülüğe, eyleme, ortaklığa ve bağlılığa dayanır ve bir amaca doğru gerçekleştirilir (Brodie ve diğ., 2011). Uluslararası Toplum Katılımı Birliği'ne (IAP2) göre toplumsal katılım kararlardan etkilenenlerin karar verme mekanizmalarına katılma hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte kararlardan etkilenecek tüm paydaş gruplarının (bireyler, gruplar, özel sektör, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları) karar verme süreçlerine katılımıdır (IAP2, 2014). Bu süreç aslında bilgi verme değildir, bir işbirliği sürecidir ve karşılıklık barındırır. Bu süreçte işbirliği içinde daha iyi çözüm ve stratejiler

karşılıklı bir uzlaşma ve müzakere içinde geliştirilir. Katılım süreçlerinin olumlu gözükmesinin temel olarak dört nedeni vardır. Bunlar: demokratik kurumların meşruiyetini ve hesap verebilirliğini artırmak, yerel halkın yerel karar verme süreçlerinde yer alması ve kararları sahiplenmesini artırmak, ortak hedef ve amaçlar doğrultusunda insanları biraraya getirerek sosyal uyumu artırmak, insanların ihtiyacına uygun olarak kamu hizmetlerinin etki ve verimliliğini artırmak, kişilerin politik etkinliğini ve öz güvenlerini artırmaktır (Brodie ve diğ. 2011).

Katılım aslında bölünmez bir süreç olarak daha iyi anlaşılmaktadır (Şekil 1). Toplumsal Katılım Birliği (IAP2) tarafından bu süreç katılım yelpazesi olarak tanımlanmıştır (IAP2, 2007). Katılım yelpazesindeki bilgilendirme sürecinde katılımcılar alternatifler, problemler, olanaklar ve çözümler konusunda objektif ve dengeli bilgi verilir. Yelpazedeki danışma sürecinde ise katılımcıların alternatifler ve kararlar üzerine fikirleri alınır. Dahil olma sürecinde toplumun görüşleri ve düşünceleri karar verme süreçlerinde doğrudan etkilidir ve bu süreçlere yansıtılır. Aynı zamanda toplumun verdiği girdinin bu süreçlere nasıl yansıtıldığı konusunda toplum bilgilendirilir. İşbirliği geliştirme sürecinde karar verme sürecinin her aşamasında katılımcılarla birlikte hareket edilir. Bu süreçte alternatifler ve çözümler işbirliği içinde geliştirilir. Yetkilendirme sürecinde son karar toplumundur. Katılımcılar ne karar verirse o uygulanır.

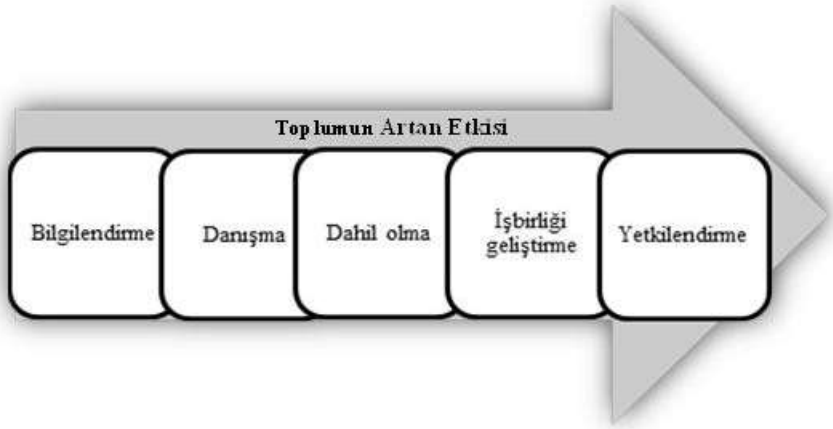

Şekil 1. Katılım yelpazesi (**Kaynak:**IAP2, 2007)

Toplumsal katılım denildiği zaman yazında akla gelen en önemli çalışmalardan bir tanesi Arnstein'ın (1969) "Vatandaş Katılımı Merdiveni" makalesidir. Bu çalışmasında Arnstein katılımcılık merdiveninde sekiz basamak tanımlamıştır. Merdivendeki basamaklar katılımcı olmayandan tam katılımcı olana doğru çıkmaktadır (Şekil 2). Katılım merdivenindeki ilk iki basamak olan manipülasyon ve terapinin temel amacı katılımcıların gerçekten katılımını sağlamak değil, onları güce sahip olan kişilerin eğitmesidir. Üçüncü ve dördüncü basamakta ise bilgilendirme ve danışma ile katılımcılar duyar ve seslerini duyurur fakat bu sesler çıktıları etkilemez. Yatıştırma olan bir sonraki basamak ise göstermelik katılımın bir üst adımıdır. Bu adımda katılımcılara danışılır fakat bu fikirlerin doğrusuna karar verme süreci yine gücü bünyesinde barındıranlarındır. Son üç basamak olan ortaklık vekalet ve

kontrol de ise katılımcıların müzakere ve uzlaşma gücü bulunmaktadır. Arnstein bu makalesinde toplumsal katılımın gerekliliğine vurgu yaparken bir yandan da eleştirmektedir. Ona göre boş bir katılım ritüeli ve sürecin sonuçlarını etkileyecek gerçek güce sahip olmak arasında büyük bir fark vardır (Arnstein, 1969).

Arnstein'ın katılımla ilgili bu tipolojisini eleştirenlerde bulunmaktadır. Bu eleştiriler özellikle katılım olmayan basamkalardan en üstteki basamağa kadar olan lineer bir ilişki tanımlanması üzerine gelmektedir (Collins ve Ison, 2009). Buradaki varsayım politika ve planlama problemlerinin her zaman sabit kalıp sadece aktörlere olan yaklaşımın basamaktan basamağa değişmesi ile ilgilidir (Bishop ve Davis, 2002). Diğer bir eleştri ise katılıma dahil olan kişiler, topluluklar ve kurumların rollerinin ve sorumluluklarının sadece güce bağlı olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu da daha karmaşık ilişkilerin ve katılım sırasında ortaya çıkan sorumlulukların göazardı edilmesi demektir. Planlama ve politika süreçlerinde karar verme sadece sürecin en son noktasında gerçekleşmemektedir (Painter, 1992). Kişilerin sorumlulukları duruma bağlı olarak da gelişebilir (Collins ve Ison, 2009). Güc ile ilgili olarak Painter'ın (1992) eleştrisi ise gücün tanımından kaynaklanmaktadır. Ona göre güç potensiyel ve gerçek olarak ikiye ayrılmalıdır. Eğer kurumsal karar vericilerin gücü formel olarak danışmanlık sürecine bağlı ise aslında bu göstermelik bir katılımdan daha etkin bir süreçtir. Gücü anlamak için politika süreçlerinin sonuçlarını iyi değerlendirmek gereklidir. Bu kriterlerin sonucunda Arnstein'ın katılım merdiveninde katılım sadece formel değil informel politika ve planlama süreçlerinde de düşünülmesi gerektiği, bu süreçlerin formel ve infromel gücü barındırdıkları gözden karçırılmamalıdır. Ayrıca katılımın nasıl bir karar verme sürecinde kullanılacağı da önemlidir. Bu bağlamda da planlama modeli, plancının görevi, planlamanın doğası toplumsal katılımın rolünün planlama süreçlerinde tanımlanması için mutlak gereklidir (Lane, 2005).

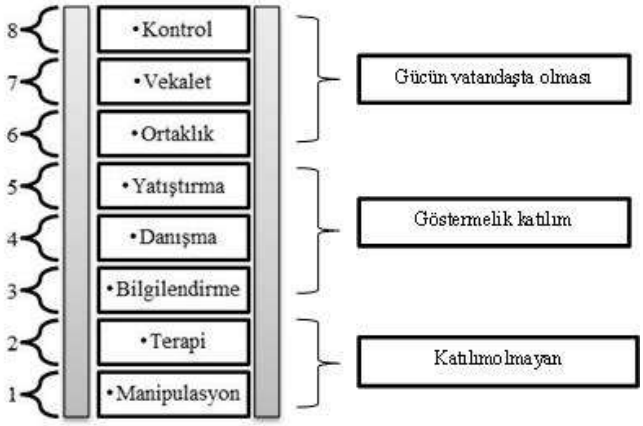

Şekil 2. Arnstein'ın (1969) Katılım Merdiveni (**Kaynak:** Arnstein, 1969: 217)

3. Planlamada Katılımın Rolü

Planlama yaklaşımlarını üç ana paradigma altında incelemek mümkündür (Tablo 1). İlk paradigmada kapsamlı planlama yaklaşımında devlet ana aktördür ve katılımcılık aslında yoktur. Katılımcılık merdiveni açısından bakılırsa planlamada manipülasyon ve terapi söz konusudur. Planlama süreçlerinde toplumsal katılımın konuşulmaya başlanması 1960'lı yıllara denk gelmketedir. Plancı, sistem analisti veya tasarımcı olsun bir uzman olarak görülmesi kritiklere neden olmuştur (Smith, 2005). Davidoff (1965) özellikle dezavantajlı grupların görüşlerinin temsiliyetinden yola çıkarak plancıların savunucu rolünü üstlenmesini öngörmüştür. Bu kritik plancıların yeni bir rol üstlenmesi "kolaylaştırıcı" olarak planlama kararlarından etkilenen farklı ilgi grupları arasında kamu çıkarlarını koruyarak arabulucu olmasınına neden olmuştur. Arnstein'ın (1969) yapmış olduğu analizde planlamaya kamu katılımının sağlanmaya çalışıldığı bu dönemde ortaya çıkan bir katkıdır. Katılımcılık açısından danışma, bilgilendirme ve yatıştırma basamakları bu dönem planlarında görülmektedir.

Tablo 1. Planlama paradigmaları ve katılımcılık düzeyleri

	Birinci paradigma	İkinci paradigma	Üçüncü paradigma
Planlama Modeli	Kapsamlı	Adım adım, Karma yaklaşım, Sinoptik	Müzakereci, İşbirlikçi İletişimsel, Marksist Savunucu
Planlama Tekniği	Nazım planlar	Yapısal planlar, eylem planları, özel gelişme alanları	Katılımcı yaklaşımla gerçekleştirilen planlar
Planlamadaki aktörler	Devlet	Özel sektör ile birlikte devlet	Devlet, özel sektör ve sivil toplum
Planlamadaki üstünlük	Devlet plancıları	Kamu-özel ortaklıkları	Uzlaşma forumları
Planlamadaki ilişkilerin özellikleri	Ortak görüş vardır	Ortak görüş inşaa edilmelidir	Ortak görüş müzakere ve işbirliği ile gelişmelidir.
Katılımcılık düzeyi	Terapi Manipülasyon	Yatıştıma Danışma Bilgilendirme	Kontrol Vekalet Ortaklık

Kaynak: Jenkins ve Smith, 2001; Lane, 2005'e dayanmaktadır.

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren yerel toplumun planlama pratiklerine katılımı Dünya'da planlamanın gündemine gelmiş, müzakereci söylem planlama teorisini domine etmeye başlamıştır. Katılımın planlama gündemine gelmesi planlama teorisinde de paradigma değişimine neden olmuştur (Innes, 1996). Üçüncü paradigma olarak geçen bu dönemde Habermas'ın iletişimsel eylem teorisine dayalı olarak planlamanın işbirlikçi ve uzlaşma geliştirmeye bağlı olarak geçekleşmesi gereken bir süreç olduğu vurgusu bulunmaktadır (Innes ve Booher, 1999). Bu söylem altında farklı planlama modelleri de gelişmiştir. Müzakereci söylem altında en yaygın yaklaşımlar iletişimsel (Healey, 1996; Innes, 1995), müzakereci (Forester, 1993, Forester, 1999), işbirlikçi planlama (Healey, 1997) ve stratejik (Albrechts, 2004; Albrechts ve diğ., 2003) planlama yaklaşımlarıdır. Bu

paradigmada plancının rolüde değişmiştir. Artık plancı farklı gruplar arasında anlamlı diyaloglar geliştirilmesinde, ortak değer ve vizyonların ortaya konulmasında, ortak planlama kararlarının ortaya çıkmasında bir kolaylaştırıcı ve arabulucudur (Smith, 2005).

Planlama açısından katılımcılık, paydaşların yaşadıkları yeri (mahalle, şehir, bölge) etkilemesi muhtemel kararların alınması ve uygulanması süreçlerinde çeşitli düzeylerde görüş ve fikir vererek yer almalarıdır. Katılımcılık aslında planlamada bir anlamda ortaklık, topluluk anlamına da gelmektedir. Farklı ilgi grupları yenilikçi fikirlerini, deneyimlerini, bilgilerini, beklentilerini paylaşıp, uzlaşma ile ortak bir görüş oluşturmakta ve planın katlitesini artırmaktadır (Forester, 1999; Moore, 1995; Ataöv, 2007). Planlardaki katılımcılık, uygulama süreçlerinde güven, güvenirlilik, sorumluluk yaratarak sosyal sermayenin gelişimine neden olmakta ve demokrasiye katkı sağlamaktadır (Burby, 2003; Innes, 1996, Gedikli, 2012). Plancılar bu süreçte açık bir diyolog ortamında tüm kişi ve grupların dinlenmesi ve fikirlerinin benimsenmesini sağlayan kişilerdir.

Innes ve Booher'e (2004) göre planlama pratiklerine toplumsal katılım sağlanmasının beş temel amacı bulunmaktadır. Birinci amaç toplumun önceliklerinin plan, proje ve politikalara yansıtılması için katılımla ortaya çıkarılmasıdır. İkincisi plan bünyesindeki strateji ve kararları toplumdan gelen fikirler üzerine geliştirmektir. Burada temel nokta plancının veya karar vericilerin toplumdaki sorunları, fırsatları, öncelikleri toplumdan öğrenmeleridir. Üçüncü amaç toplumsal katılım ile hakçalık ve adalet arasındaki ilişkinin kurulmasıdır. Görece daha az avantajlı grupların öncelikleri ve ihtiyaçları bütüncül ve sistematik bir planlama sürecinde plancıların ve süreci yönetenlerin gözünden kaçabilecekken, katılmcı bir planlama süreci sonucunda bu ihtiyaç ve beklentilerde plan kararlarına dahil edilebilmektedir. Dördüncü amaç ise toplumsal katılım ile planlama süreçleri sonucu ortaya çıkan kararlar için toplumda bir kabullenme ve meşruiyet geliştirilmesidir. Plana temel aktörlerin katılımının sağlanması bir sahiplenme dugusu ortaya çıkaracaktır. Uzun erimli çatışmaların da azalmasına neden olacaktır çünkü katılımcılar kendilerini ortaya çıkan sonuçlara karşı sorumlu hissedeceklerdir (Creighton, 1992; Wondolleck ve Yaffee, 2000). Sonuncusu ise katılımın yasal bir zorunluluk olmasıdır.

Katılımcı süreçler demokrasi, adalet ve hakçalık kavramlarının planlama süreçlerinde gerçekleştirilmesinde önemli bir araç da olsa, planlama alanında katılımcılığa dayalı müzakereci söylem bazı açılardan eleştirilere de tabi olmaktadır. Gedikli (2012) bu eleştirileri beş ana başlıkta toplamıştır. Bu eleştirilerden ilki uzlaşmaya varılacağı varsayımına yöneliktir. Aslında planlama gibi politik tabiatlı bir alanda, uzlaşıya varmak pek de mümkün gözükmemektedir. İkinci eleştiri süreçte kişisel çıkarların bir kenara bırakılmayacağı yönündedir. Üçüncü husus ise müzakereci söylemde toplumun tüm kesimlerinin planlamaya katılacağı ön görülmektedir ancak günümüzde bu pek de gerçekçi değildir. Bir diğer sorun eşit katılımın çok da mümkün gözükmemesidir. Toplumdaki iktidar gruplarının varlığında örgütlenmemiş grupların katılımının nasıl sağlanacağı muğlak bir konudur. Müzakereci söylemde sosyal sermayenin yoğun olduğu yerlerde katılımın da yüksek olduğu söylenmektedir. Ancak düşük olduğu yerlerde katılımın nasıl gerçekleştirileceğine yönelik bir söylem yoktur.

4. Araştırma Yöntemi ve İzmir Örneği

Araştırmada örnek çalışma olarak İzmir 2014-2023 Bölge Planı katılımcı planlama süreçleri irdelenmiştir. Bu irdeleme yukarda bahsi geçen planlama pratiklerinde katılımcılık sağlamanın amaçları temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda İzmir Bölge Planında;

- Toplumun öncelikleri ve fikirleri katılımcı toplantılar yardımıyla planın strateji ve politikalarına yansımış mıdır?
- Dezavantajlı grupların (engelliler, kadınlar, gençler, yoksullar, etnik gruplar gibi) katılımı sağlanmış ve öncelikleri ile ihtiyaçları plana yansımış mıdır?
- Katılım süreçleri sonucunda planın sahiplenilmesi ve meşruiyeti sağlanmış mıdır? sorularına cevap aranacaktır.

Araştırma yöntemi olarak planlama sürecinde ve sonucunda ortaya çıkan ikincil kaynaklardan yararlanılarak katılımcı toplantı süreçlerinin yönetimi, sonuçları ve paydaş analizleri incelenmiştir. Ayrıca süreci yönetenlerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

5. 2014-2023 İzmir Bölge Planı ve Hazırlık Süreci

Türkiye'de 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'un kabulü ile 2006 yılında Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Kalkınma Ajansları'nın koordinasyonundan sorumlu olan Kalkınma Bakanlığı (Devlet Planlama Teşkilatı) 3194 sayılı İmar Kanunda tanımlanan bölge planı hazırlama görevini ajanslara bir anlamda devretmiştir. Kuruluşlarından hemen sonra ajanslar bölgeleri için bölge planları hazırlamaya başlamıştır. Ömceki yıllarda sadece sınırlı sayıda bölge için hazırlanan bölge planları 2010-2013 dönemi için ajanslar tarafından Türkiye'de tanımlanmış 26 adet Düzey II bölgesi için hazırlanmış ve Kalkınma Bakanlığı tarafından onaylanmıştır.

Bu bağlamda Bakanlık ajanslar tarafından hazırlanan bölge planlarını katılımcı sosyal, staratejik ve yenilikçiliği esas alan planlama süreci olarak tanımlamıştır. Stratejik planlama yaklaşımının ön gördüğü aşamalar; mevcut durum analizi, vizyon oluşturma, strateji ve politikaları belirleme, uygulama ve izleme değerlendirme bölge planları hazırlanırken geçilen aşamalardır. Bu aşamalardan özellikle bölgeler için vizyon oluşturma ve strateji ile politika belirleme aşamalarında katılımcılık ön plana çıkmaktadır. Aslında ajanslar tarafından hazırlanan bölge planlarında katılımcılık önemli bir unsur olarak gözükmektedir. Planın meşru zemin kazanması, yerel ihtiyaç ve taleplerin belirlenmesi, ortak çözümler üretilmesi bölge planının hazırlık sürecinde farklı aşamalarda katılımcılık sağlanmasının temel amaçlarıdır. Türkiye'de hazırlanan bölge planlarında katılımcılıkla bu amaçlara ek olarak bölgede ortak bilinç geliştirmek de sağlanmaya çalışılmaktadır.

2010-2013 döneminden sonra ajanslar 10. Kalkınma Planına paralel olarak 2014-2023 bölge planı hazırlıklarına başlamıştır. İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) plan çalışmalarına Ocak 2012 yılında başlamıştır. Plan hazırlık süreci Aralık 2013'te tamamlanmış olup plan onay aşamasındadır. Plan hazırlanırken temel amaç "İzmir'in içsel dinamiklerini ve gelişme potansiyelini değerlendirmek ve harekete geçirmek" olarak belirtilmektedir (İZKA, 2013a:13). Plan hazırlık sürecinde

sosyoekonomik kalkınma odaklı aktörleri içeren bir katılımcılık benimsenmiştir. Planın hazırlık süreci yedi aşamadan oluşmaktadır. Bunlar:

1. Paydaş analizi çalışmaları,
2. Sektörel/tematik analizler ve alt stratejiler,
3. Mevcut Durum Analizi çalışmaları,
4. 2014-2023 İzmir Bölge Planı portalı,
5. Katılımcı çalıştaylar,
6. Bölge mekânsal gelişme şeması çalışmaları,
7. Sonuçların derlenmesi, sentez, performans kriterlerinin belirlenmesi ve planın oluşturulmasıdır.

Bu aşamalardan sonra İzmir için vizyon olarak "Bilgi, Tasarım ve Yenilik Üreten, Akdeniz'in Çekim Merkezi İzmir" belirlenmiştir. (İZKA, 2013a). Bu vizyona ulaşmak için de üç gelişme ekseni olan "Güçlü Ekonomi", "Yüksek Yaşam Kalitesi" ve "Güçlü Toplum" altında 13 öncelik ve öncelikleri tamamlayan hedefler belirlenmiş, gelişmenin ne yönde olacağını gelişme eksenleri, hedef ve önceliklere paralel olarak gösteren mekansal gelişme şeması hazırlanmıştır (Şekil 3).

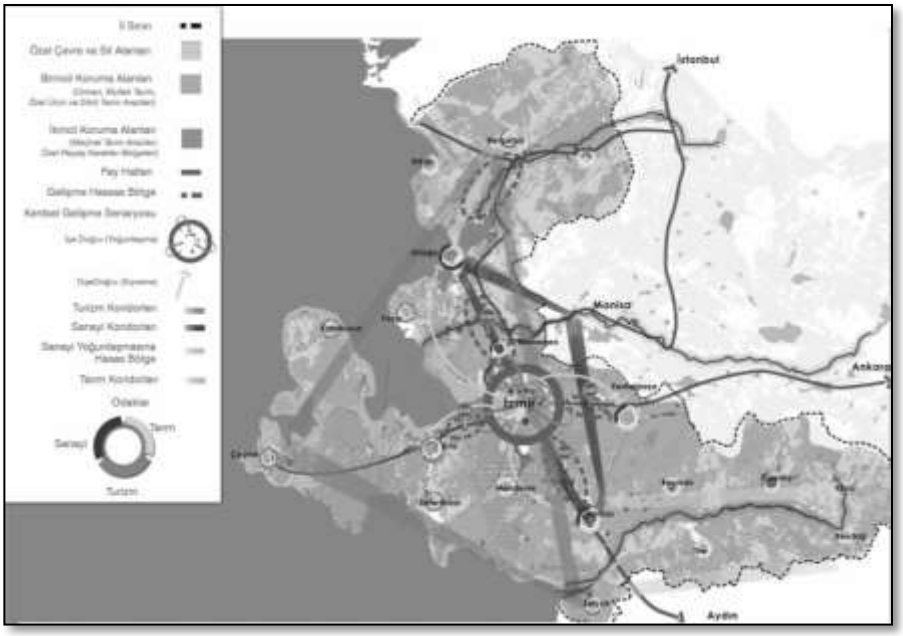

Şekil 3. 2014-2023 İzmir Bölgesel Gelişme Şeması (**Kaynak:** İZKA, 2013a:193)

Güçlü ekonomi ekseninde İzmir'de verimliliğin ve katma değer üretiminin artırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelik ve hedeflerde kümelenmenin güçlendirilmesi, yenilik ve tasarım kapasitesinin artırılması, girişimcilik ekosisteminin, iş ve yatırım ortamının geliştirilmesidir. Yüksek yaşam kalitesi ekseninde ise sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, çevrenin sürdürülebilirliği için gerekli olan önlemler, kentsel yaşam kalitesini artıracak kentsel dönüşüm ve mekansal düzenlemeler ve erişilebilirliğin geliştirilmesi ele alınmıştır. Son eksen

olarak güçlü bir toplum için öncelikler ve hedefler eğitim, istihdam, sosyal içerme ve yönetişim konularını kapsamaktadır.

5.1. Planın Katılımcı Süreçleri

Katılımcılık teknikleri açısından bakıldığında farklı ülkelerde birçok farklı yöntemin uygulandığı görülmektedir (IAP2, 2006). Yüzyüze gerçekleştirilen görüşmeler ve katılım yöntemlerinin yanında internete dayalı katılım yöntemleri de yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntemlerin başarıya ulaşmaları iyi yönetilmelerine bağlıdır. Bu bağlamda İzmir Bölge planı hazırlanırken hem yüzyüze gerçekleştirilen görüşmeler hem de internete dayalı katılım yöntemleri kullanılmıştır (Şekil 4). Planlama sürecinde İzmir'de yaşayan farklı kurum ve kişilerin çeşitli katılımcı yöntemlerle görüşleri alınmıştır. Yapılan paydaş analizi sonrasında sektörel/tematik çalıştaylar, İzmir Vatandaş Toplantısı, İzmir Kalkınma Çalıştayı, İlçe Çalıştayları ile oluşturulan internet portalı üzerinden hazırlık sürecinde yaklaşık 2370 kişi ve kurumun katılımı sağlanmıştır.

Şekil 4. 2014-2023 İzmir Bölge Planı Katılım Yöntemleri ve Plana Yansıması (**Kaynak:** İZKA, 2013a'e dayalı olarak hazırlanmıştır.)

Tablo 2. Katılımcı Süreçler ve Katılım Sayıları

Katılımcı Süreçler	Katılımcı Sayısı
Plan Duyuru Toplantısı	-
İzmir Bölge Planı İnternet Portalı	77
Mevcut Durum Analizi Görüşleri	285
İzmir Vatandaş Toplantısı	500
İzmir Kalkınma Çalıştayı	140
Tematik ve Sektörel Çalıştaylar	854
İlçe Çalıştayları	448
Bölge Planı Taslağı Görüşler (İnternet portalından)	66
Toplam	2370

Kaynak: İZKA, 2013a; İzmir Bölge Planı Portalı, 2014'e dayanmaktadır.

Katılım sağlayacak aktörlerin hazırlanan planın amacı doğrultusundaki önem ve etkileri, kapasite ve birikimleri farklılıklar göstermektedir. Ayrıca katılımcılık düzeyleri ve yöntemleri elde edilmek istenen çıktılara ve katılımcıların çeşitliliğine göre de değişimektedir. Bu amaçla etkin bir katılım sağlanmak isteniyorsa yapılması gereken analizlerden bir tanesi paydaş analizi olarak ortaya konmaktadır. Paydaş analizi katılımcılığın yönetilmesinde önemli bir araçtır (Bryson, 2004).

İzmir Bölge Planı hazırlık sürecinin ilk aşaması olarak paydaş analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan paydaş analizinde paydaş haritalama yöntemi kullanılarak paydaşların etkisi ve menfaati eksenlerinde analiz edilmiştir. Ayrıca katılım yelpazesi kullanılarak paydaşlar katılım düzeylerine göre gruplandırılmıştır (İZKA, 2013a). Ancak yapılan mülakatlar sonucunda planı hazırlayanların uzun süredir İzmir bölgesinde çalışmaları ve paydaşları kurumsal olarak iyi tanıdıklarından paydaş analizinin gerçekleştirildiği ancak doğrudan ve etkin bir biçimde katılımcılık süreçlerinde kullanılmadığı gibi bir yargı ortaya çıkmıştır.

Plan Duyuru Toplantısı: Planlama sürecinin ilk adımlarından biri Mart 2013 tarihinde planın hazırlanacağı ve yapılacak çalışmaların duyurulduğu bir bilgilendirme toplantısıdır.

İzmir Bölge Planı Portalı: İkinci önemli adım ise İzmir'lilerin hem plan hazırlık süreci hem de yapılan çalışmalar konusunda bilgi sahibi olması ve aktif katılımlarının sağlanması adına bir internet portalı (www.izmiriplanliyorum.org) oluşturulmasıdır. İnternet portalına ek olarak internet üzerindeki sosyal ağ ortamlarıda plan hazırlık süreci konusunda bilgilendirme yapma ve görüş almak için kullanılmıştır. Plan hazırlık sürecinde oluşturulmuş, tüm değerlendirme raporları, ilçe raporları, mevcut durum analizi, sektörel ve tematik analizler ve stratejiler bilgilendirme ve görüş alma amacıyla paylaşılmıştır. İzmir Bölge Planının internet portalında hazırlık sürecinde planın vizyon, öncelik ve hedeflerine yön verecek iki soru İzmirli'lere yöneltilmiştir. Bu sorular "2023 yılında hayalindeki İzmir tek kelime ile nasıl bir şehir" ve "2023 yılında İzmir'i nasıl görüyorsun sorularıdır". Bu sorulara yaklaşık 77 kişiden yanıt gelmiştir. Plan hazırlık süreci sonrasında ortaya çıkan taslak planla ilgili de yine internet portalından katılımlar oluşturulan görüş bildirim formu aracılığı ile toplanmaktadır. Görüş bildirim formu gelişme eksenleri ve öncelik bazlı hazırlanmış olup, görüş bildirmek isteyenler her bir eksen, öncelik ve hedef ile ilgili görüş verme şansı tanınmıştır. Henüz onay aşamasında olan plana bu bağlamda Eylül 2014'e kadar 66 adet kurumsal görüş bildirilmiştir.

Mevcut Durum Analizi: Planın katılımcı adımlarından birisi hazırlanan mevcut durum analizine görüş ve geribildirim almak olmuştur. Görüş ve değerlendirmeler için bir görüş bildirme formu oluşturulmuş ve bu form sayesinde üniversiteler başta olmak üzere paydaş analizinde yer alan kurum ve kuruluşlardan geri bildirim istenmiştir. Mevcut durum analizi bu bağlamda hem internet portalı üzerinden paylaşılmış hem de paydaş analizinde yer alan kurum ve kuruluşlara gönderilmiştir. Yaklaşık 40 kurumdan internet portalı üzerinden toplamda da 285 kurum ve kuruluştan görüş ve öneri alınmıştır (İZKA, 2013a; İzmir Bölge Planı Portalı, 2014).

İzmir Vatandaş Toplantısı: Planlama kapsamında gerçekleştirilen en önemli katılımcılık süreçlerinden birisi İzmir Vatandaş Toplantısı'dır (Şekil 5). Toplantıya katılım sağlamak için rastlantısal yöntemle İzmir'de yaşayan 110.000 kişiye IVR ve

SMS yoluyla ulaşılmıştır. SMS'e olumlu yanıt veren 6000 kişi telefon ile aranmış ve 1029 kişi toplantıya katılım için olumlu yanıt vermiştir. Ancak bu kişilerden yaklaşık 390 kadarı toplantıya katılım sağlamıştır. Bunun nedenini süreci yürütenler toplantı tarihinin Anneler Günü ile çakışması olarak düşünmektedir. Katılım sağlayan vatandaşların %90'ı 35 yaş üzerinde, % 77'si erkek ve eğitim düzeyleri ortalamanın üzerindedir (İZKA, 2013b).

Vatandaş toplantısı profesyonel bir moderatör ve 110 gönüllü üniversite öğrencisinin desteği ile gerçekleştirilmiştir. Toplantının amacı önceki planlama dönemindeki deneyimleri gözardı etmemek adına "katılımcıların öncelikli sorunlarını, gelecekte nasıl bir İzmir hayal ettiklerini dile getirebilecekleri ve fakat ardından İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) tarafından yeni plan dönemi için ortaya konulan taslak strateji çerçevesi üzerinde tartışabilecekleri bir nevi vatandaşa danışma işlevi görecek bir içerik ile tasarlanmıştır. Kısaca amaç bir anlamda İZKA'nın belirlediği önceliklerin vatandaş gözü ile ne anlam ifade ettiğini görmektir." (İZKA, 2013b:11). Toplantıda kullanılan temel yöntem oylama, tartışma ve katılımcı formlarının doldurulması olarak belirtilmektedir. Katılımcılara bir yandan oylama cihazlarının kullanımına dayalı ve yanıtları eşzamanlı olarak ekranlarda görülebilen çoktan seçmeli sorular sorulmuştur. Bu sorularda İZKA tarafından daha önce hazırlanan 80 hedef sadeleştirilerek 39 hedefe dönüştürülmüş, taslak gelişme eksenleri, öncelikleri ve hedefler öneme göre (1-5'e) vatandaşlara oylatılmıştır. Bu oylamaya ek olarak vatandaşların bildirimleri gönüllü masa moderatörleri tarafından kayıt altına alınmış ve katılımcılar önlerindeki formları doldurarak görüşlerini detaylı bir şekilde iletmişlerdir. Gelen yanıtlar temel bileşenler analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir (İZKA, 2013a). Toplantı sonrası aynı yöntemle 110 gönüllü öğrencinin de katılımı sağlanmış, katılımcı sayısı 500 olmuştur. Toplantının sonucunda vizyon olarak sosyal sorunlarını çözmüş güvenli kent, planlı kent, bilim ve teknoloji kenti ve temiz, yeşil kent seçenekleri ön plana çıkmıştır. Planın üç ana ekseni olan ekonominin güçlendirilmesi, yaşam kalitesinin arttırılması ve sosyal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanması seçeneklerinin ağırlıklandırıldığı bölümde ise katılımcılar ekonominin güçlenmesini en önemli eksen olarak seçmiştir.

İzmir Kalkınma Çalıştayı: Plan hazırlık sürecinde en önemli katılımcılık süreçlerinden bir diğeri de Kalkınma Çalıştayı olmuştur (Şekil 5). Vatandaş toplantısındaki yöntemin benzeri bu çalıştayda da uygulanmış fakat katılımcı olarak bu sefer kurum temsilcileri davet edilmiştir. Kalkınma Ajnası'nın bünyesinde yer alan 100 kişilik Kalkınma Kurulu üyelerine ek olarak İzmir merkez ve ilçelerinde yer alan farklı kurum ve kuruluş temsilcileri çalıştaya katılmıştır. Toplam 140 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda vatandaş toplantısına benzer şekilde oylama, tartışma ve katılımcı formlarının doldurulması olarak üç temel yöntem kullanılmıştır (İZKA, 2013c).

Öncelikle bu çalıştayda da katılımcılar oylama cihazları yardımıyla taslak eksen, öncelik ve hedefler bir de kurumsal paydaşlar tarafından oylanmış ve tartışılmıştır. Katılımcılar vatandaş toplantısından farklı olarak 8 odak temaya göre gruplandırılmıştır. Her bir çalışma grubu kendi teması ile ilgili taslak "hedeflere yönelik güçlü yanlar, fırsatlar, zayıf yanlar ve tehditleri tartışmış; her katılımcı önünde bulunan formlara hedeflere yönelik ilgi düzeyini işaretlemiş ve kendi

kurumunun konu ile ilgili gündemini kısaca forma eklemiştir. Son olarak her masa kendi konusuna ilişkin farklı kurumsal rolleri, pozisyonları ve olası koordinasyon sorunlarını tartışmıştır"(İZKA, 2013c: 10). Toplantının sonucunda vatandaş toplantısındakinden farklı olarak vizyon olarak "atılım yaratabilecek potansiyelleri geliştirmek ve bilim, eğitim ve teknolojik ilerleme" ön plana çıkmıştır. Eksenlerin önceliklendirilmesi kısmında ise vatandaş toplantısına benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır.

İzmir Vatandaş Toplantısı (12 Mayıs 2013) İzmir Kalkınma Çalıştayı (3 Temmuz 2013)

Şekil 5. İzmir Vatandaş Toplantısı ve Kalkınma Çalıştayı (**Kaynak:** İzmir Bölge Planı Portalı, 2014)

Tematik ve Sektörel Çalıştaylar: Planlama süreci kapsamında (Ocak 2012-Aralık 2013) çok sayıda tematik ve sektörel analiz gerçekleştirilmiştir. Bu analizlerin bir parçası olarak da katılımcı toplantı ve çalıştaylar düzenlenmiştir. İzmir'deki ilgili kurum ve kuruluş ile sektör temsilcilerinden katılım sağlanan istihdam ve mesleki eğitim, yenilik, kümelenme, su ürünleri, turizm, kültür ekonomisi, ekoverimlilik, sivil toplum analizi, bilgi toplumu ve bilişim ve girişimcilik ve gençlik olmak üzere 12 tane çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştaylarda tematik ve sektörel stratejiler ve eylem planları üzerine çalışılırken bölge planına da girdi sağlanmıştır. Bu çalıştaylara yaklaşık 854 kişinin katılımı sağlanmıştır (İZKA, 2013a). Tematik ve sektörel çalıştayaların plan sonrasında da katılımcı şekilde platformlar olarka devam etmesi amaçlanmış ancak bu konuda başarı sağlanamamış ve çok da ihtiyaç duyulmadığı belirtilmiştir.

İlçe Çalıştayları: Süreç kapsamında sadece merkezde katılımcılık yöntemleri uygulanmamış, İzmir'in bütün ilçelerinde de plana girdi sağlayacak katılımcı çalıştaylar gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştaylara İlçe kaymakamı, ilçe belediye başkanı, kamu kurumu/yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluş temsilcilerinden toplam 448 kişinin katılım sağlanmıştır (İZKA, 2013a). Bölge planına girdi sağlaması için ilçenin avantajlı olduğu konular/sektörler, ilçenin sorunları ve bunların çözümüne ilişkin öneriler tartışılmıştır.

5.2. Planın Katılımcı Süreçlerinin Değerlendirmesi

2014-2023 İzmir Bölge Planı'nın katılımcılık süreçleri planlamada katılımcılığın amacı olarak tanımlanan üç temel amaç bağlamında değerlendirilecektir. Bu

amaçlardan ilki toplumun öncelikleri ve fikirlerinin katılımcı toplantılar yardımıyla planın strateji ve politikalarına yansımasıdır. Katılımcı toplantılar sonucunda ortaya çıkan firkirler plana yansımış, ancak doğrudan bu fikirlerden planın öncelikleri ve hedefleri oluşturulmamıştır. Planın gelişme ekseni, öncelik ve hedeflerinin belirlenmesinde üç aşama etkin olmuştur. Öncelikle yapılan sosyoekonomik analizler doğrultusunda mevcut durum analizi hazırlanmıştır. Mevcut durum analizi ve daha önce yapılmış strateji, çalıştay ve analiz çalışmalarına dayalı olarak planın taslak gelişme ekseni, öncelik ve hedefleri belirlenmiştir. Daha sonra bu gelişme eksenleri, öncelik ve hedeflerle ilgili görüş alınmış, bir anlamda topluma danışılmıştır. Dolayısıyla plan hazırlık sürecinde katılımcılık olarak daha çok danışma yöntemi kullanılmıştır. Planın öncelikleri ve hedeflerine toplumsal katılım sonucu ortaya çıkan görüş ve önerilerin yansıması değerlendirildiğinde süreci yönetenler görüş ve önerilerin süzgeçten geçirilerek plana yansıtıldığını söylemişlerdir. İzmir Bölge Planı'nın katılımcı süreçleri bu bağlamda Arnstein'ın katılımcılık merdiveninde yatıştırma basamağına daha fazla oturmaktadır. Göstermelik katılımın en üst adımı olan bu basamakta tanımlandığı gibi İzmir Bölge Planı hazırlık süreçlerinde de katılımcılara danışılmış fakat bu fikirlerin doğrusuna karar verme süreci yönetenlerce yapılmıştır. Katılım yelpazesindeki basamakalara bakıldığında ise süreçte katılımcılar bilgilendirilmiş, danışılmış ve son süreçte katılım anlamında planın taslağı görüşlere açılmasıyla kısmen de olsa dahil edilmişlerdir.

İzmir Bölge Planı hazırlık süreci genel bir söylemi aslında desteklemektedir. Plancılar demokrasinin gereğine inanmaktadır ancak katılımcılık konusunda kuşkuları vardır (Gruber, 1987). Katılımcılık doğru bir adımdır ancak süreç ne kadar açıksa o kadar kutuplaşmayı artırmaktadır. Eğer katılımcıların görüşleri doğrudan plana yansıtılırsa yanlış kararların da ortaya çıkabileceği düşünülmektedir (Innes ve Booher, 2004). Bölge planının hazırlık sürecini yönetenlerin de katılımcılıkla ilgili görüşlerinin bu söylemlere paralel olduğu yapılan mülakatlar sonucunda anlaşılmıştır.

Planlama süreçlerinde katılımcılığın ikinci temel amacı olarak dezavantajlı grupların katılımı ve bu grupların önceliklerinin plana yansıması açısından süreç incelediği zaman İzmir Bölge Planı hazırlık sürecine bu grupların katılımı için ayrı bir strateji izlenmediği anlaşılmıştır. Katılımcı toplantı olarak bu gruplara yönelik gerçekleştirilen tek toplantı İzmir Kent Konseyi Gençlik Meclisinin Ajans'ın desteği ile gerçekleştirdiği gençlik toplantısıdır. Toplantıya yaş ortalaması 22 olan 35 genç katılmış, temel olarak istihdam ve eğitime yönelik görüş ve hedefler ortaya çıkmıştır. Rapor halinde toplantı çıktıları ajansa iletilmiştir. Bunun dışında özellikle bu gruplar odaklı herhangi bir toplantı olmamıştır. Ancak yapılmış olan çalıştay ve toplantıların katılımcıları incelendiği zaman Engelli Dernek ve Birlikleri, Anneler Derneği, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Gençlik Hizmetleri Müdürlükleri, Mültecilerle Dayanışma Derneği gibi dezavantajlı bazı grupların kurumsal anlamda temsilinin sağlandığı görülmektedir. Ayrıca gerçekleştirilmiş olan Kalkınma Çalıştayı'ndaki Sosyal İçerme ve Sivil Toplum Çalışma Grubunda "Göçle gelenler, gençler, kadınlar, engelliler ve yaşlılar gibi dezavantajlı grupların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşama katılımları ve hizmetlere erişimleri sağlanmalıdır" hedefi tartışılmış ve görüşler alınmıştır. İzmir Vatandaş toplantısında ise dezavantajlı gruplardan engellilerin katılımını artırmak için ulaşım imkanı

sağlanmış, kadınların daha rahat katılımı için toplantının gerçekleştirileceği mekanda kreş hizmeti sunulmuştur.

Dezavantajlı grupların katılımıyla bu grupların öncelik ve görüşlerini ortaya çıkaracak çalıştaylar gerçekleştirilmese de, İzmir Bölge Planı taslağı incelendiğinde "Güçlü Toplum" gelişme ekseninin altında "Toplumsal Uyum İçin Sosyal İçerme" stratejik önceliğinin temel olarak dezavantajlı gruplara yönelik hedefler belirlendiği görülmektedir. Bu hedefler kısaca:

- Göç olgusu, gelir dağılımı ve yoksulluk bölgesel düzeyde araştırılacak, izlenecek ve uygun müdahale araçları geliştirilecektir.
- Engelli ve yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinin etkinliği ve erişilebilirliği artırılacaktır
- Göçle gelenler, engelliler ve yaşlılar gibi özel politika gerektiren grupların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşama aktif katılımları desteklenecektir (İZKA, 2013a).

Ancak yapılan mülakatlarda bu hedeflerin katılımcı toplantılarda ortaya çıkan görüşlerden çok, daha önce gerçekleştirilen analizler, çalışmalar ve Mevcut Durum Analizi'ne dayalı olarak ortaya konduğu dile getirilmiştir.

Aslında planlama sürecinde planın eşitlik, etkinlik ve sürdürebilirlik açısından başarı sağlaması isteniyorsa, geleneksel olarak sesi çıkmayan yani dezavantajlı grupların planlama sürecine katılmaları önemlidir. Fakat planlama pratikleri incelendiği zaman özellikle güçlü politik ve bürokratik yapıların bulunduğu ortamlarda bu grupların katılımını sağlamanın zor olduğu görülmektedir. Bu tip ortamlarda politik ve bürokratik kontrolün seçkin kültürünün kararları aldığı ve toplumun girdilerinin gözardı edildiği görülmektedir (Mahjabeen ve diğ., 2009). Plan hazırlık sürecini yürütenlerce buna benzer bir söylem; katılımcı süreçlerde ve diğer kararlarda bürokratik süreçlerin çok etkin olduğu dile getirilmiştir. Ajansın üst yönetiminin ajansın sosyal kalkınmaya yönelik veya dezavantajlı gruplara (azınlıklar, fakirler, kandınlar, gençler, çocuklar, yaşlılar ve engellilere) yönelik yapılacak herhangi bir çalışmayı ikinci plana attığı daha çok odağın ekonomik ve sektörel işler olduğu yapılan mülakatlarda söylenmiştir.

Planlama süreçlerinde katılımcılığın üçüncü bir amacı olarak toplumsal katılımın planın meşruiyetine etkisi açısından İzmir Bölge Planı incelendiğinde ise gerçekleştirilen katılımcılık süreciyle planın meşruiyetinin arttığı söylenebilir. Plan taslağı hazırlandıktan sonra görüş için yerel paydaşlarla yeniden paylaşılmıştır. Taslak plana gelen bazı görüşler de planın meşruiyetini destekleyici niteliktedir. Örneğin gelen bir görüşte "Genel anlamda planlama süreci ve yönetimi iyi hazırlanmış olup paydaşların seçimi ve katılımın geniş dinamik kitlelere yayılmış olması taslağı ve dolayısıyla çalışmayı güçlendiren bir unsur olarak görülmektedir" (İzmir Bölge Planı Portalı, 2014) denilmektedir. Ancak bazı kesim temsilcileri de planın katılımcılık ayağında sıkıntı olduğunu ve yeterince temsil edilmediklerini "İzmir'in en geniş kesimini bünyesinde barındıran ve dolayısıyla Bölge Planının en önemli paydaşlarından biri olması gereken esnaf ve sanatkarlara ilişkin olarak gerek tespit gerekse hedef boyutunda hiçbir alt başlık altında yer verilmemesi yapılan paydaş tanımlaması, paydaş analizi ve/veya bu analizlerin çalışmaya yansıtılma düzeyi hakkında bazı eksikliklerin olduğunu ortaya koymaktadır" (İzmir Bölge Planı

Portalı, 2014) görüşüyle dile getirmişlerdir. Innes ve Booher'e (2004) göre bir plancı bir çok açık toplantı düzenledik, bir çok görüş değerlendirdik, söz söylemek isteyen herkesin bir söz söyleme hakkı vardı diyebiliyorsa, plandaki kararlar teorik olarak hem demokratik hem de meşrudur. İzmir Bölge Planı'nın katılımcılık süreçleri göz önüne alındığında yapılan çalıştaylar, internet portalından alınan görüşler aslında İzmir'de yaşayan ve söz söylemek isteyen herkese bir şans verildiğini göstermektedir. Bu bağlamda da plandaki öncelik ve hedeflerin teoride meşru ve demokratik olduğu anlamına gelmektedir. Plan her ne kadar sahiplenilse de, uygulama süreci için önemli olan meşruiyet sağlansa da Türkiye'de şu anda bölge planlarının uygulamasındaki sıkıntılar devam etmektedir. Ancak bu katılımcılık süreçlerinin ve bu süreçlerin sonucu planın sahiplenilmesi ile ilgili bir durumdan daha öte gerekli düzenlemeleme ve mevzuatın eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

6. Sonuç

Planlamada katılım aslında demokrasinin bir gereğidir. Planlama süreçlerinde katılımcılık tüm grupların söz söyleyebilmesi için bir fırsat olarak gözükmektedir. Innes'e (1996) göre uzlaşma sürecinde eşitlikle tüm paydaşların; kamu, özel, sivil toplum, dezavantajlı grupların katılımı sağlanmalıdır. Bu süreçler öğrenmenin gerçekleştiği ve çatışmaların çözülerek yeniliklerin ortaya çıktığı, problemlerin çözüldüğü süreçlerdir (Innes ve Booher, 2004). Fakat eşit katılımcılık düzeyi paydaşların farklı ilgi alanları olduğu ve güce sahip olduklarından dolayı aslında tam olarak gerçekçi görülmemekte ve eleştirilmektedir (Hillier, 2003, Gedikli, 2012). Son dönemde hem pratikte katılımcılığı yürütenler hem de akademisyenler farklı durumlar ve koşullar için katılımcılığın ayrı adımlarının uygunluğundan bahsetmektedir (Creighton, 2005). Yani Arnstein'ın katılım merdiveninden ya da IAP2'nin katılım yelpazesinden hangi katılım adımının uygulanacağı amaca ve duruma göre değişkendir.

İzmir Bölge Planı'nda gerçekleştirilen katılımcılık da bu adımlardan yatıştırma ve danışma adımları kullanılmıştır. Toplumun farklı kesimlerinden daha çok kurumsal temsil sağlanmış, gerçekleştirilen vatandaş toplantısı ile bölge planına İzmir'den katkı vermek isteyen tüm kesimlere katılım olanağı sağlanmaya çalışılmıştır. Bir anlamda plana katılımcılıkla İzmir'lilerin İzmir'in kalkınması için farklı görüşleri ağırlıklı olarak kurumsal temsil de olsa yön vermiştir. Bürokratik nedenlerle özellikle özel sektör'ün ve kamu kurumlarının temsili ağırlığı daha da fazla olsa tematik odaklı farklı kesimlerin ve dezavantajlı grupların katılımıda kurumsal olarak sağlanmıştır. Ancak özellikle paydaş analizinin daha verimli şekilde yapılması bu bağlamda planın hazırlık sürecinde gerçekleştirilen katılımcılıkla toplumsal çeşitliliğin ve bu çeşitlilik sonucu ortaya çıkan farklı kesimlere yönelik öncelik ve beklentilerin planın kararlarında daha iyi yansımasına neden olacağı düşünülmektedir.

2010 yılından önceki dönemde üsten bütüncül yaklaşımla hazırlanan bölge planlarının katılımcılıkla yerelin görüşü alınarak hazırlanması bölge planlama ve kalkınmadaki kararlarda toplumun farklı görüşlerinin daha fazla yansımasına ön ayak olduğu ortadadır. Bu süreçler için gerekli olan sosyal sermayenin gelişimi ve katılımcılık bilincinin artmasının gelecek yıllarda hazırlanacak olan bölge planlarının uygulama süreçlerinin de daha olumlu yönde etkileyeceği açıktır.

Notlar:

Bu çalışma kapsamında mülakat yapmayı kabul eden ve bilgi paylaşan İzmir Kalkınma Ajansı uzmanlarına ve çalışanlarına teşekkürlerimi borç bilirim.

Referanslar

Albrechts L. 2001. "In pursuit of new approaches to strategic spatial planning. A european perspective". *International Planning Studies*. 6:3, 293-310.

Albrechts, L. 2004. "Strategic (spatial) planning reexamined", *Environment and Planning B: Planning and Design*, 31, 743-758.

Albrechts, L., Healey, P. and Kunzmann, K. R. 2003. "Strategicspatial planning and regional governance in Europe", *Journal of the American Planning Association*, 69:2, 113‑129.

Arnstein, S. R. (1969) "A ladder of citizen participation". *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216-224.

Ataöv, A. (2007) "Planlamada sosyal bilimcinin değişen rolü: Toplumdan biri olmak", *METU JFA*, 1, 139-152.

Bishop P, ve Davis G. 2002. "Mapping public participation in policy choices". *Australian Journal of Public Administration*, 61: 14–29.

Brodie, E.; Hughes T ve Véronique, J. 2011. *Pathways through participation: What creates and sustains active citizenship?* Yayınlanmamış rapor (http://www.pathwaysthroughparticipation.org.uk, 01.08.2014)

Bryson, J. M. 2004. "What to do when stakeholders matter", *Public Management Review*, 6, 21-53.

Burby, R. J. (2003) "Making plans that matter: Citizen ınvolvement and government action". *Journal of the American Planning Association*, 69:1, 33-49.

Collins K. Ve Ison R. 2009. "Jumping off Arnstein's ladder: Social learning as a new policy paradigm for climate change adaptation", *Environmental Policy and Governance*, 19, 358–373.

Creighton, J. L. 2005. *The Public Participation Handbook: Making Better Decisions Through Citizen Involvemen*t, Jossey-Bass A Wiley Imprint, Kanada.

Davidoff, P. 1965. "Advocacy and pluralism in planning", *Journal of the American Institute of Planners*, 31, 331–338.

Forester, J. 1993. *Critical Theory, Public Policy, And Planning Practice: Toward A Critical Pragmatism.* Albany: State University of New York Press.

Forester, J. 1999. *The Deliberative Practitioner: Encouraging Participatory Planning Processes*. Cambridge, MA: MIT Press.

Gedikli, B. 2012. "Stratejik Mekansal planlama: Planlamada yeni anlayışlar, yöntemler ve teknikler", *Kentsel Planlama Kuramları* içinde, (der. M. Ersoy), Genisletilmis 2. Baski, Imge Kitabevi, Ankara.

Glass, J. 1979 ."Citizen participation in planning: The relationship between objectives and techniques". *Journal of the American Planning Association*, 45:2, 180-189

Gruber, J. 1987. *Controlling Bureaucracies: Dilemmas in Democratic Governance*, University of California Press Berkeley:CA.

Healy, P. 1996. "The communicative turn in planning theory and its implications for spatial strategy formation", *Environment and Planning B, Planning and Design*, 23:2, 143-162.

Healey, P. 1997. *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. London: MacMillan.

Hillier, J. 2003. "Agonizing over consensus: Why Habermasian ideals can not be "real"", *Planning Theory*, 1:2,. 37-59.

IAP2. 2006. *Public Participation Toolbox*. (http:// www.iap2.org/resource 01.07.2014)

IAP2. 2007. *Spectrum of Public Participation*. (http://www.iap2.org, 01.07.2014)

IAP2. 2014. *International Association of Public Participation* internet sitesi, (http://www.iap2.org/, 01.07.2014)

Innes, J. E. 1995. "Planning theory's emerging paradigm: Communicative action and interactive practice". *Journal of Planning Education and Research*, 14, 183–188.

Innes, J. E. 1996. "Planning through consensus building: a new view of the comprehensive planning ideal". *Journal of the American Planning Association*, 62:4, 460-472.

Innes, J. E. ve Booher, D. 2004. "Reframing public participation: strategies for the 21st century". *Planning Theory and Practice*, 5:4. 419-436.

Innes, J. E. ve David E. Booher, D. E.1999. "Consensus building and complex adaptive systems". *Journal of the American Planning Association*, 65:4, 412-423

İZKA. 2013a. *2014-2023 İzmir Bölge Planı*. (http://www.izmiriplanliyorum.org, 12.07.2014)

İZKA. 2013b. İzmir Vatandaş Toplantısı Değerlendirme Raporu. (http://www.izmiriplanliyorum.org, 12.07.2014)

İZKA. 2013c. İzmir Kalkınma Çalıştayı Değerlendirme Raporu. (http://www.izmiriplanliyorum.org, 12.07.2014)

İzmir Bölge Planlama Portalı. 2014. *2014-2023 İzmir Bölge Planı Portalı* (http://www.izmiriplanliyorum.org, 12.07.2014)

Jenkins, P. ve Smith, H. 2001. "The state, the market and community: an analytical framework for community self-development", *Urban Development & Civil Society: The Role of Communities in Sustainable Cities* içinde (der. M.Carley, P.Jenkins ve H.Smith) London: Earthscan

Lane, 2005. "Public participation in history: An intellectual History", *Austrialian Geographer*, 36:3, 283-299.

Mahjabeen, Z; Krishna K. Shrestha, K. K. ve Dee, J. A. 2009. "Rethinking community participation in urban planning: The role of- disadvantaged groups in Sydney Metropolitan Strategy" *Australasian Journal of Regional Studies*, 15:1 45-63.

Moore, C. N. 1995. *Participation Tools For Better Land-Use Planning:Techniques and Case Studies.* Sacramento, CA: Local Government Commission.

Painter, M. 1992 "Participation and power", *Citizen Participation in Government* içinde (der. Munro-Clarke, M.) Hale & Ironmonger, Sydney, 21-/36.

Sager, T. 1994. *Communicative Planning Theory*. Avebury: England.

Smith, H. 2005. "Place identity and participation". Place Identity, Participatıon and Planning içinde (der. Jenkins P. ve Hague C.), 32-46, Routledge, Londra.

Kentler İçin Vizyon Geliştirme Ve Yenilikçi Planlama Yaklaşımları: İzmir Örneği

***Tanyel Özelçi Eceral*[1], *Belkıs Tanrıverdi*[2]**

Öz: *Günümüzün artan belirsizlik ve karmaşıklık koşullarında plancılar, kamu yöneticileri ve kentlerde yaşayanlar gelişme ve mekanla ilgili politikalar ve yatırım kararlarında geleceklerini yönlendirmek ve toplumsal destek sağlamak için yeni araçlara ve daha geniş ve etkili bir sahiplenmeye ihtiyaç duymaktadır. Geleneksel "tahmin et ve planla" yaklaşımı tüm bu zorlukların üstesinden gelmede yetersiz kalmaktadır. Bu çerçevede İzmir'de yerel yönetim, sivil toplum örgütleri, özel sektör, üniversiteler gibi aktörlerin bir araya gelerek İzmir için Yenilik ve Tasarım Kenti vizyonunu ortaya koyarak yürüttüğü çalışmalar ve projeler yenilikçi planlama yaklaşımları olarak bu bildiri çerçevesinde ele alınacaktır. Kollektif tasarıma dayalı, yaşam kalitesi odaklı ve mekanın anlamını ön plana çıkaran ve uygulamada farklı aktörleri içeren modeller ile probleme özgü aktör tasarımlarını içeren yaklaşım hem süreç olarak hem de projeler bağlamında incelenerek bu sürecin yönetişim, tasarım stratejileri, finansman ve uygulama alanlarındaki yenilikçi katkıları ortaya konacaktır.*

Anahtar Kelimeler*: kent vizyonu, yenilikçi planlama, İzmir*

Abstract: *Planners, local authorities and urban dwellers need more operative appropriation and new tools for directing their future and provide a societal support for spatial policies and investment decisions especially in the nowaday's ambiguous conditions. Traditional "predict and plan" approach has left incompetent in rising to the challenges. In this respect, the The Innovation and Design City vision for Izmir which is developed by the participation of local authority, NGOs, universities, and the studies and projects through this process will be taken as innovative planning appraches in this paper. The approaces based on collective design processes, focusing the urban life quality, highlighting the meaning of space, designing problem-based actor models for implementation will be examined both as a process and in the context of projects. Innovative contributions of the process in terms of governance, design strategies, financial and implementation models will be put forward.*

Keywords*:. urban vision, innovative planning, İzmir*

---

[1] Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü tozelci@gmail.com

[2] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara: belkis.tanriverdi@hotmail.com

1. Giriş

Günümüzün artan belirsizlik ve karmaşıklık koşullarında plancılar, kamu yöneticileri ve kentlerde yaşayanlar gelişme ve mekanla ilgili politikalar ve yatırım kararlarında geleceklerini yönlendirmek ve toplumsal destek sağlamak için yeni araçlara ve daha geniş ve etkili bir sahiplenmeye ihtiyaç duymaktadır. Geleneksel "tahmin et ve planla" yaklaşımı tüm bu zorlukların üstesinden gelmede yetersiz kalmaktadır. Bu çerçevede İzmir'de yerel yönetim, sivil toplum örgütleri, özel sektör, üniversiteler gibi aktörlerin bir araya gelerek İzmir için Yenilik ve Tasarım Kenti vizyonunu ortaya koyarak yürüttüğü çalışmalar ve projeler yenilikçi planlama yaklaşımları olarak bu bildiri çerçevesinde ele alınacaktır.

2009 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde gerçekleştirilen İzmir Kültür Çalıştayı'nda, "Akdeniz'in Kültür, Sanat ve Tasarım Kenti İzmir" vizyonu ortaya konmuştur. İzmir'in geleceğinde daha ileri bir noktaya gidebilmesi için yenilik ve tasarım kenti haline getirilmesi, bu vizyonu yurt dışına açık ve Akdeniz kentleri ile kurduğu ağ ilişkilerinden yararlanarak geliştirmesi, ve bu vizyonun demokratik ve katılımcı pratikler içinde sağlaması stratejileri çerçevesinde tarih, tasarım, kültür-sanat ve ekoloji başlıkları altında çalışmalara başlanmıştır. Kültür Çalıştayı'nda belirlenen bu vizyonun ve hedeflerinin yaşama geçmesini sağlamak üzere 2012 yılında İzmir Akdeniz Akademisi oluşturulmuştur. Bu süreçte geliştirilen vizyon çerçevesinde projeler geliştirilmiştir. Tasarım projelerinden ilki "İzmirlilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi"dir. İzmir Körfezi'ni bir bütün olarak ele alan alışkın olduğumuz imar planlarından farklı olarak kentlilerin körfezle ve denizle ilişkisini merkeze alan bir projedir. Diğer bir proje "İzmir'in Tarihle İlişkisini Güçlendirme Projesi" ise tek merkezli metropoliten yapıdan çok merkezli metropoliten yapıya geçişte çöküntü alanlarının canlandırılarak tarihle ilişkisinin kurulmasını hedeflemektedir.

İzmir için vizyon geliştiren ve geliştirilen vizyon çerçevesinde çeşitli çalışmaları başlatan süreç bu bildiride kentlerin geleceğini belirleme ve mekana müdahalede yenilikçi bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Kollektif tasarıma dayalı, yaşam kalitesi odaklı ve mekanın anlamını ön plana çıkaran ve uygulamada farklı aktörleri içeren modeller ile probleme özgü aktör tasarımlarını içeren yaklaşım hem süreç olarak hem de projeler bağlamında incelenerek bu sürecin yönetişim, tasarım stratejileri, finansman ve uygulama alanlarındaki yenilikçi katkıları ortaya konacaktır.

2. Kent Planlamada Yenilikçi Yaklaşımlara Olan Gereksinim

Planlamanın bir kamu eylemi olması kabulünden bugün gelinen süreçte bir güç aracı haline gelmesi ve değişen sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle mevcut pratikte yaşanan ikilemler, planlama teorisinde ve pratiğinde yenilikçi yaklaşımlara ve uygulamalara olan gereksinimi giderek arttırmaktadır.

Günümüzde kentler karmaşık sosyo-mekansal sistemler olarak gelişimini sürdürmektedir. Planlamanın temel süreçlerinden olan açıklama ve tahmin etmenin sınırlılığı kabul edildiğinde ne tür bir arazi kullanım düzenlemesinin bu koşullarla uyumlu olduğu, planlama teorisi ve pratiğinin en önemli tartışma alanlarından biri haline gelmektedir. Son dönem planlama tartışmalarında, karmaşıklık ve kendi kendine örgütlenme (complexity and self-organization) koşullarının zorluklarının

kabullenilerek düzenleme araçlarında önemli revizyonlar yapılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır (Alexander vd. 2012; Moroni, 2014)

Planlamanın bir kamu kurumu olarak rolü ile işbirlikçi planlamanın (collaborative planning) faydalarını sorgulayan çalışmalar, temelde daha geniş anlamda toplumda güç ilişkileri ile ilgilenmektedir. Gücün tahrif edici etkilerini vurgulayan araştırmalarda daha çok planlama sisteminde formal yapılar üzerinde etkili olan güce odaklanılmaktadır. Bunun yanısıra günümüzde, güç sahibi aktörlerin planlama sistemini bypass ederek kendi çıkarları için kullandıkları enformel stratejiler, gölge bir planlama sisteminde sistematik ve kurumsallaşmış duruma gelebilmektedir (Fox-Rogers ve Murphy, 2014).

Birlikte üreterek planlama olarak tanımlanabilecek işbirlikçi planlamanın, uygulayıcılar ve araştırmacılar tarafından öncelikle kabul gördüğü tartışılmaktadır (Healey, 2003; Innes, 2004). Bununla birlikte, planlamanın sosyal değişimi sınırlamak yerine olanakları arttırması gerektiğinin farkına varılmasına rağmen, kentsel gelişmeye yaklaşımın hala hedefe yönelik işlere, imkanlara ve çıktılara dayalı bir araçsallık sergilediği de ifade edilmektedir.

Planlama, organizasyon ve kendiliğindenlik arasındaki yapısal gerilimi ifade eden bir paradoks olarak tanımlanmaktadır. Mevcut planlama pratiğinde üç ikilemden söz edilmektedir (Savini vd., 2014); müdahale, düzenleme ve yatırım. Müdahalede, zaman ve mekan, düzenlemede, esasa ve usule ilişkin normlar, yatırımda ise risk ve gelir bugünün planlama ikilemlerini anlamada temel konular olarak ortaya çıkmaktadır. Bugünün planlama teorisi ve pratiğinin bu ikilemleri anlayıp yorumlaması ve yeni bağlamsal sentezlere ulaşması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Ampirik çalışmalarda planlamanın gerileyen rolüne vurgu yapılırken planlamanın daha az gücü olan gruplar pahasına baskın ekonomik çıkarları kayıran bir yapıya bürünmesine dikkat çekilmektedir. Güçlü grupların rasyonalizasyon stratejisi ile planlama süreci üzerinde güç kullanma kabiliyetlerinin diğerleri pahasına kendi çıkarlarına hizmet ettiği vurgulanmaktadır (Fox-Rogers ve Murphy, 2014).

Diğer taraftan işbirlikçi planlama yaklaşımlarının faydaları konusunda yapılan tartışmalar da gücün kullanımı konusuna bağlanmaktadır. Bu yaklaşımlar rakip paydaşların eşit şartlar altında tartışmayı şekillendirdikleri, katılım ve mütalaa yoluyla ortak karara vardıkları varsayımıyla gücü, çoğulcu bir anlayışla ele almaktadır.

Yukarıda kısaca özetlenen tartışmalar planlama kurumunun içinde bulunduğu zorlu koşullara işaret etmekte, bu koşullarla baş etmede yenilikçi yaklaşımlara olan gereksinimi ortaya koymaktadır.

3. İşbirlikçi Planlama Yaklaşımlarının Kentin Geleceğini Yönlendirme Yöntemi: Vizyon Geliştirme

Kentler için vizyon geliştirme, tüm ilgili taraflara açık, fikir birliğine dayalı görüşmelerle kentin geleceğine ilişkin hedefler geliştirilen bir kent planlama yöntemidir. Bugüne kadarki uygulamalarda genel olarak bu hedeflerin geleneksel arazi kullanımı ve ekonomik gelişme planlama süreçleri ile gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak günümüz koşullarında kentler için vizyon geliştirmenin,

planlama pratiğinin ve mekanın sosyo-mekansal bağlamının değişmesi çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

Bu tür bir vizyon geliştirme sürecine kim liderlik etmelidir; örgütsel düzenini kim kontrol etmelidir; önerilere göre politik mücadele kimlerle yapılacaktır, süreçlerin kendileri üzerinde hangi çıkar gruplarının gücü ve kontrolü vardır gibi sorular üretilecek coğrafyalar için önem kazanmaktadır (McCann, 2001). Kentin elitleri, iş dünyası, politikacılar, bürokratik liderler, sivil toplum, aktivist gruplar, üniversiteler vizyon geliştirme sürecinin aktörleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Vizyon geliştirme katılımcı, işbirlikçi, mutabakata dayalı planlama süreçleri ile ilişkilendirilmiş bir kavramdır. Bu bağlamda vizyon geliştirmenin usule ilişkin 3 temel etkisinden söz edilebilir (McCann, 2001); ilgi alanlarının belirlenmesi için paydaş grupların biraraya getirilmesi, problemlerle ilgili yeni yollar bulanların motive edilmesi, takımlar oluşturarak harekete geçme konusunda heyecan yaratılması ve sonuç olarak çözümler üretilmesi. Bu süreç standart uzmana dayalı planlamadan farklılaşmaktadır. Vizyon inşa süreci, tüm taraflara açık olmayı hedeflemektedir.

4. İzmir için Vizyon Geliştirme ve Yenilikçi Planlama Yaklaşımları

İzmir'de yerel yönetimin liderliğinde, İzmirlilerin ve farklı aktörlerin katılımıyla kentin geleceğine yönelik bir vizyon geliştirme süreci yaşanmıştır. Bu vizyonun hayata geçirilmesi için stratejiler belirlenmiş, projeler geliştirilmiş, yeni kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Bu süreç günümüz kentlerinin gelişim sürecinde planlama kurumunun karşılaştığı sorunlara yenilikçi çözüm yaklaşımları sunmaktadır. Bu çerçevede bu bölümde, sürecin gelişimi, vizyon belirleme, vizyon çerçevesinde geliştirilen projeler, kurumsal yenilikler ile merkezi yönetim yerel yönetim ilişkileri ele alınmaktadır.

4.1. Yerel Yönetimin Liderliğinde Sürecin Gelişimi

Türkiye'nin yerel yönetimler düzeyindeki ilk Kültür Çalıştayı, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin öncülüğünde 24 Ekim 2009 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu Çalıştay'da tarihi boyunca Ege, Akdeniz ve Anadolu uygarlıklarının kültür başkentlerinden biri olan İzmir'i, "dünya kenti olmak" amacı çerçevesinde ve Akdenizlilik kimliği içinde, yeniden bir kültür kenti, uluslararası bir "Kültür, Sanat ve Tasarım Metropolü" haline getirmenin yolları, katılımcı bir çerçevede aramak amaçlanmıştır (İzmir BŞB, 2009).

Çalıştay'a İzmirli ve İzmir'le ilgili olan bilim, sanat, kültür insanları ile resmi, özel kurum yetkilileri ve medya temsilcilerinden oluşan 120 kişilik bir grup davet edilmiştir. Çalıştay, toplu oturum, atölye çalışmaları ve atölye sunumları şeklinde tasarlanmıştır. İzmir halkı ve kanaat önderleri arasında İzmir'in ekonomisinde ve yaşam kalitesinde bir sıçrama yapılması gerektiği ve İzmir'in bu atılımı yapabilecek bir konuma ve potansiyele sahip olduğu konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır. Bu çerçevede Çalıştay'da İzmir için yeni bir gelişme vizyonu saptanmıştır.

İzmir Kültür Çalıştayı'nı, ilki 31 Mayıs 2011'de toplanan ve sonrasında toplanmaya devam eden İzmir Tasarım Forumları izlemiştir. İlk Foruma, ayakkabı, deri, gelinlik, abiye, mobilya, moda, hazır giyim, mücevher, takı tasarımı, tekstil ve endüstri alanlarında konunun uzmanı 77 kişi katılmıştır. Forum'da değişik aktörlerin İzmir'in

tasarım kenti haline gelmesinde yüklenecekleri rollere açıklık getirilmiştir (İzmir BŞB, 2012). İzmir Büyükşehir Belediyesi de İzmirlilerin tasarlanmış çevrelerde yaşama bilincinin geliştirilmesi konusundaki sorumluluğunu yüklendiğini beyan etmiştir.

İzmir Tasarım Forumu'nda ayrıca, tasarım projeleri ve bu çalışmalarla birlikte; "İzmirlilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi" tasarım stratejisi raporu gündeme gelmiştir. Bu rapor İzmir kentine yönelik tasarım sürecine kavramsal bir çerçeve oluşturmak amacıyla İzmir Büyükşehir Belediyesi Etüd ve Projeler Daire Başkanlığına bağlı Kentsel Tasarım ve Kent Estetiği Şube Müdürlüğü tarafından Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin danışmanlığında hazırlanmıştır (İzmir BŞB, 2014). Bu rapor hazırlanmadan önce projeye dayanak oluşturması amacıyla İzmirlilerle anketler yapılmış, İzmirlilerin görüşleri alınmıştır.

"İzmirlilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi"ni geliştirerek kıyı tasarımı çalışmalarını başlatan Büyükşehir Belediyesi, daha sonra İzmirlilerin tarihle ilişkisini zenginleştirirken, kentin tarihi çekirdeğini yeniden oluşturma ve yaşatma hedefi ile "İzmirTarih" adını verdiği proje çalışmalarını başlatmıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kültür Çalıştayı'nda belirlenen vizyonun ve "Akdeniz'in Kültür, Sanat ve Tasarım Kenti İzmir" hedefinin yaşama geçmesini sağlayacak birim olarak 12 Mart 2012 tarihinde İzmir Akdeniz Akademisi'ni oluşturmuştur. Akademi'nin çalışmaları için tarih, tasarım, kültür-sanat ve ekoloji olarak 4 ana başlık belirlenmiştir (www.izmeda.org).

4.2. İzmir için Vizyon Geliştirme

İzmir girişimlerinin danışmanlığını yürüten Prof. Dr. İlhan Tekeli vizyon geliştirme konusunda toplumun dinamik olması, her an önüne yeni fırsatlar çıkabilmesi ve bu dinamizmin dondurulduğunda ise bu fırsatların kaçabileceği varsayımlarına vurgu yapmaktadır. Bunun karşısında, insanların yaratıcılığına güvenerek, onların önünü açmaya, ama aynı zamanda da bir toplum içinde olduğu için müzakere etmeye zorlayan bir çerçeve oluşturmanın önemine de değinmektedir. Bu çerçevede bir vizyondan yola çıkılmasının, bu vizyonun da birisinin koyduğu vizyon değil toplum olarak üretilen ve toplumu bağlayan bir vizyon olması gerektiğinden söz etmektedir. Stratejik planlamanın unsurlarından olan vizyon geliştirmenin bu perspektifle ele alındığında, içerisinde geleceğe dönük tahminler de içeren ancak toplumsal müzakerenin temeli olabilecek birarada yaşamayı sağlayan, fırsatları birlikte kavramaya çalışan bir çerçevenin ortaya çıkacağını söylemektedir.

Buna göre İzmir Kültür Çalıştayı'nda farklı kesimlerden katılımcıların görüşleri ile geliştirilen vizyonda İzmir'in geleceğinde daha ileri bir noktaya gidebilmesi için yenilik ve tasarım kenti haline getirilmesi, bu vizyonun yurt dışına açık ve Akdeniz kentleri ile kurduğu ağ ilişkilerinden yararlanarak geliştirilmesi ve yine bu vizyonun demokratik ve katılımcı pratikler içinde sağlaması prensipleri ortaya konmuştur. Vizyon çalışmalarında yerel düzeyde, yenilik ve tasarım boyutunun tüm sektörleri kapsaması, ulusal düzeyde İzmir'in İstanbul'a karşı bir üstünlük kazanma hedefi, uluslararası düzeyde Ortadoğu'da kriz dönemi yaşanırken Akdeniz'de bir odak haline gelmek ve İzmir'in Akdeniz'deki konumunu tarihsel olarak ortaya koyarak uluslararası ağın bir parçası olmak hedefleri ortaya konmuştur. Yönetişim boyutunda ise bu hedefleri gerçekleştirme sürecini örgütleyecek elitist bir düşünce

kuruluşu olmasının yanısıra, demokratik bir platform olacak, bürokratik olmayan, potansiyeli harekete geçirebilecek hibrid bir organizasyon olarak Akdeniz Akademisinin oluşturulması konuları ön plana çıkmıştır.

4.3. Belirlenen Vizyon Çerçevesinde Geliştirilen Projeler

İzmir'in Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi

İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan ve "İzmirlilerin Denizle İlişkisini Güçlendirmekte Uygulanacak Tasarım Stratejisi Planı" adıyla yürütülen çalışma Mavişehir'den İnciraltı'na dek uzanan 40 km.lik kıyı şeridinin tasarlanması projesidir (Arkitera, 2013a). Çoğunluğu İzmirli olan 100'ü aşkın Türkiye'nin önemli mimar ve tasarımcıları bu proje içerisinde yer almıştır.

Proje İzmir Körfezi'ni bir bütün olarak ele almakta ve kentlilerin körfezle ve denizle ilişkisini merkeze almaktadır. Nazım imar planları ile ada ve parsel bazlı mimari çözümler arasında ara ölçekte konumlanarak kentlilere ait bir kamusal alan olarak kıyı şeridine odaklanmaktadır. Prof. Dr. Tekeli, uygulanacak Körfez tasarımı projesini üç aşamalı olarak öngördüklerini vurgulamaktadır. Bunlardan ilki, körfezde tanımlanan kıyı bölgelerinin çevre kalitesini artıracak şekilde tasarlanması. İkincisi, iç körfezin daha etkin ve bir gösteri mekanı olarak kullanılması. Üçüncüsü ise kentlilerin kıyıya inmeden denizle görsel olarak ilişki kurmasını geliştirecek kent terasları ya da balkonlarının tasarlanmasıdır.

İnşa edilecek hareketli platformların deniz yüzeyinde gösteri olanağı sağlaması ile kentin yaşamına yeni zenginlikler getirilmesi hedeflenmektedir. İzmir kentinde belli bir takvime göre düzenlenen şenliklerin karayı kullandığı gibi körfezin yüzeyini kullanması sağlanarak, İzmirlilerin bu tür şenlik organizasyonlarına katılımı ve bu tür organizasyonların bir parçası haline gelmesi, dünyada farklı bölgelerde yaşandığı gibi (Rota ve Salone, 2014) mekanda anlam alanlarının yaratılması hedeflenmektedir.

Tekeli (2013) İzmir'de yürütülen ve ilgili tarafların uzlaştığı tasarım yaklaşımında "place (yer)" kavramından yola çıkıldığını ifade etmektedir. İzmir'de kıyı düzenlemeleri öncesinde İzmirlilerle yapılan anketlerle belirlenen bölgelerde "yer" kavramının oluşup oluşmadığının anlaşılmaya çalışıldığı, buna göre bu bölgelerin birkaç tanesinde yer kavramının oluşmadığının, diğer bölgelerde ise bir anlam alanı oluştuğunu, buna göre iki tarafta farklı tasarım stratejisi izlediklerini ifade etmektedir. "Place" olan yerde bir mimar, bu benim estetik tercihimdir diye yıkıp yapma gibi bir öneri getirememektedir. Burada kabul edilebilir müdahale, mimarın küçük değişiklikler yapabilmesi ve bu küçük değişikliklerle mevcut anlamlılık alanını değiştirmeden kalitesini geliştirmesidir.

İzmir'in Tarihle İlişkisini Güçlendirme Projesi

Agora-Kadifekale-Kemeraltı aksındaki tarihi dokuyu bozmadan rehabilite edebilmek için etkin çalışmalar yürüten İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmirTarih" adlı proje ile Kemeraltı, Agora, Kadifekale'yi kapsayan 256 ha. alanda çöküntü alanının canlandırılarak tarihle ilişkisinin kurulması ve yeni bir bellek inşası hedeflemektedir. Tarih ayağa kaldırılırken İzmirlilerin tarihle ilişkisini de güçlendirmeyi amaçlayan projenin, kentin önemli dinamikleriyle birlikte yürütülmesi hedeflenmektedir. "İzmirlilerin Tarihle İlişkisini Güçlendirme Projesi"

için İzmir Büyükşehir Belediyesi, tarihçiler, mimar ve şehir plancıları, esnaf, işadamı ve akademisyenler gibi geniş bir yelpazeyi kucaklayan katılımcı grubuyla bir araya gelmiştir.

Belediye Başkanı Kocaoğlu, yaklaşık 300 hektarlık tarihi aksın yeniden ayağa kaldırılması, fonksiyon yüklenmesi ve çekim merkezi olması için çalışmalar yaptıklarını; Agora'daki kamulaştırmalardan Kadifekale sur duvarlarının restorasyonuna, Kemeraltı Anafartalar Caddesi'ndeki cephe yenilemelerinden Antik Tiyatro alanının kamulaştırılmasına kadar çok sayıda projeyi ele aldıklarını ifade etmektedir (Arkitera, 2013b). Bölgede yeni bir yapı ya da yeni bir imar hakkı olmayacağı, sadece restorasyon ve fonksiyon yüklenerek kentin zenginleştirileceği ifade edilmektedir.

Bu projenin finansmanı ile ilgili İzmirli 17 büyük firmanın katkısı istenmiş, projenin uygulanması için de yeni bir model geliştirilmiştir. Burada ilgili küçük işyeri sahiplerinin kaynağının olmaması, büyük sermaye sahibinin ise duyarsız kalması karşısında sermaye sahibi ile esnafı biraraya getiren TARKEM adında bir örgütlenme kurulmuştur. Buna göre işadamı satın alacak, işletmesini ise küçük girişimciye terk edecektir. Bu modelde küçük girişimciyi uzaklaştırmadan restorasyon için gerekli sermayeyi de elde edebilecek bir mekanizmayı kuran iki kademeli aktör modeli ile finansman ve sahiplenme sorununa çözüm bulunmaktadır.

4.4. Kurumsal Yenilikler

İzmir'de yerel yönetim liderliğinde vizyon geliştirme ile bu vizyonu hayata geçirecek projeler ve uygulama süreçleri, katılımcılık ve kurumsal yapılanma çerçevesinde yenilikçi yaklaşımlar getirmektedir. Şekil 1.'de özetlenen katılımcı süreçte farklı aktörlerin ve İzmirlilerin yer aldığı görülmektedir. Bu sürecin Çalıştay ve Forumlar aracılığıyla devamlılığı sağlanmış ve yine yerel yönetim liderliğinde ama ondan ayrı bir örgütlenme yapısıyla, farklı aktörlerin desteği ile esnek, dinamik bir örgüt olarak Akdeniz Akademisi oluşturulmuştur.

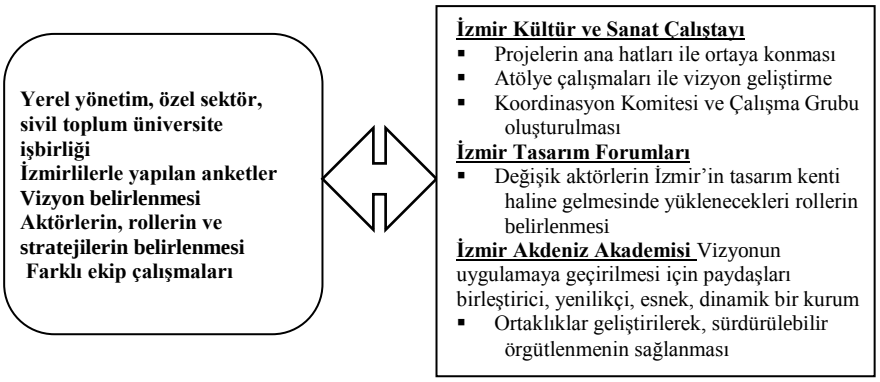

Şekil 1. Katılımcı Süreç

Akdeniz Akademisi

İzmir için belirlenen vizyonun hayata geçirilmesinin düşünsel ve organizasyonel sorumluluğunu üstlenecek uzun dönemli bir kurumsallaşma gereksinimi ortaya çıkmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin danışma mekanizmaları içinde böyle bir kurumun "İzmir Akdeniz Akademisi" olabileceği üzerinde görüş birliği sağlanmış ve uygulamaya geçilmiştir.

İzmir Akdeniz Akademisi temelde iki işlev görecektir. Bu işlevlerden biri bir düşünce kuruluşu olmasıdır. Bu yönüyle vizyonu yaşama geçirecek stratejileri geliştirecek, bu yolla İzmir'in ufkunu genişletecek, çalışmaları rutinlere hapsolmayarak sürekli yeniliklere açık kalacak, İzmir'in vizyonunu geliştirmek için gerekli entelektüel kapasiteye paydaşlarıyla birlikte katkıda bulunacaktır. İzmir Akdeniz Akademisi'nin ikinci temel işlevi ise paydaşların karşılıklı etkileşecekleri, vizyonun yaşama geçirilmesinde yüklenecekleri işlevlerin belirleneceği, uygulama sözlerinin verileceği bir platform oluşturmaktır. Bu iki işlevi birden gerçekleştirecek bir kurum olması onu özgün hale getirmektedir.

Tekeli'ye göre böyle bir örgütlenmenin, büyük kadroları olan, düşünceleri kendi üreten, araştırmaları kendi yapan, çözümleri kendi uygulamaya çalışan, kısacası işleri kendi yapan hantal bir kurum olmaktan çok, İzmir'in ve İzmir'i sevenlerin kapasitelerini harekete geçiren, onları bir araya getiren, onları yapmaya özendiren, bu işlevlere adanmışlıklarını sağlayan, esnek ve yenilikçi bir zihniyete sahip olması gerekmektedir. Bu kurum kapasitesi ve adanmışlığı yüksek bir çekirdek kadrosu bulunan, katı hiyerarşik bir işbölümünü değil, ele aldığı işe göre genişleyebilen, daralabilen, ortaklıklar geliştirebilen, yatay ilişkilerinin gücü ve yaratıcılığından yararlanabilen ir örgütlenmeyi başarabilmelidir.

Akademi'nin faaliyet alanı İzmir'in vizyonuna atıfla tanımlandığında çok geniş bir alan ortaya çıkmaktadır. Akademi'nin tüm alanlarda faaliyet göstermesi beklenemez. Bunun için özellikle başlangıç yıllarında daha dar bir alanda seçmeci olarak faaliyet göstermesi beklenmektedir. Belli alanlarda bir başarı sağlandıktan sonra bu işlevini STK'lara ya da başka kurumlara devredecek, kendisi yeni bir alanda öncülük işlevi görmeye girişecektir.

4.5. Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri

İzmir'de yürütülen çalışmalarda ortaya konan ortak tasarım rehberinin ilkelerinden birisi merkezi hükümetin iznine tabi konularda merkezi hükümetin izin vermemesi halinde, uygulamanın aksamamasının sağlanması ilkesidir. Bir diğer ilke ise yetki kullanılarak bir yerde uygulama yapıldığında diğer alanların tasarım bütünlüğünün tahrip olmaması ilkesidir. Tekeli'nin deyimiyle rahat bir planlamadan söz etmek mümkün değildir, planlama bir mücadele sürecidir.

İzmir'in kıyı kullanımları için geliştirilen çok sayıda öneri yerel yönetimin sorumluluğunda olan konulara öncelik verilerek geliştirilmektedir. İlhan Tekeli'nin verdiği örnek, betonarme bir iskele yapıldığı takdirde merkezin iznine tabii olunuyorken, ahşap iskele yapımında bu tür bir izne gerek olmadığından, ahşap iskele yapımının tercih edilmesi gibi. Ya da merkezi hükümetin bir yat limanı fikri var ise buna karşılık tasarım projelerinde İzmir Körfezi'nin üstünü yelkenlilerle dolduracak, genelde semt marinaları gibi bir alt yapı oluşturmak istendiği takdirde,

merkezi hükümetin marina yapabilecekleri mümkün yerleri onların yapması için ya da ilerde yapılmadığı takdirde kullanılmak üzere bekletilmesi gibi. Tekeli bu durumu aynı mekan üstünde iki planının, iki niyetin bulunmasının problematiği olarak tanımlamaktadır. Mevcut planlama sisteminde tek bir planlama olduğunu ifade eden Tekeli, aynı mekan üstünde iki farklı tarafın, iki farklı planını bir arada düşünme stratejisinin, planlama teorisi bakımından bu çok ilginç bir problem olduğunu vurgulamaktadır.

İzmir'de yaşanan süreçte problemin sadece merkezi ve yerel yönetim arasında değil büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasında yaşanan çatışmalar olarak da ortaya çıktığı belirtilmektedir. Ancak burada oluşturulan platform aracılığıyla her ay toplanan ilçe belediyeleri için çatışmacı bir işbirliği ortamının sağlandığı belirtiliyor.

5. Sonuç

Bu bildiride planlama kurumunun yenilikçi pratiklere olan ihtiyacına yönelik İzmir örneğinde ele alınan yaklaşım ve pratikler irdelenmektedir. Yerel yönetimin liderliğinde geliştirilen katılımcı yaklaşımlar ile kentin geleceğe dönük vizyonunun belirlenmesi süreci ile başlayan ve bu vizyona ulaşmak için hedeflenen projeler ile projelerin gerçekleştirilmesi için geliştirilen yenilikçi tasarım-planlama stratejileri ile kurumsal çözümlerin bir bütün olarak ele alınması; toplumsal çeşitliliğin sağlanması, kentlilere odaklı planlama gibi yenilikçi planlama tartışmalarına katkısı çerçevesinde önem taşımaktadır.

Vizyon geliştirme her yerde gerçekleştirilememektedir. Bu sürecin uygulanması uygun ekonomik, sosyal ve politik koşulların biraraya gelmesini gerektirmektedir. Bu koşullar gelecekteki kentsel coğrafyaların nasıl şekilleneceğini ve politikaların nasıl geliştirileceğini belirlemektedir. İzmir'de geliştirilen süreç İzmirlilerin katılımcı süreçlerle geliştirdiği bir vizyon ve devamında geliştirilen projeler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreç ile yaşam kalitesinin artırılması, anlam alanlarının tahrip edilmeden geliştirmesi hedeflenmektedir. Yaşam kalitesinin bir kamu malı olarak üretilmesi yaklaşımıyla, kentte yaşayanların bu kaliteden yararlanması dışlanmamakta ve toplumsal çeşitlilik için fırsatlar yaratılmaktadır. İzmir örneğinde irdelenen yenilikçi yaklaşımlar planlama teorisi ve pratiğinin içerisinde bulunduğu zorlu koşullar çerçevesinde önemli tartışma alanları açmaktadır.

Notlar:

Bildiride Prof. Dr. İlhan Tekeli'ye yapılan atıflarda, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde konuya ilişkin yürütülmekte olan yüksek lisans tezi kapsamında 14 Ekim 2013 tarihinde İlhan Tekeli ile yapılan mülakat ile Tekeli'nin farklı toplantılarda konuya ilişkin verdiği bilgilerden yararlanılmıştır.

Referanslar:

Alexander E.R., Mazza L., Moroni S., (2012) Planning without plans? Nomocracy or teleocracy for social-spatial ordering, *Progress in Planning* , 77 (2012) 37–87

Arkitera, 2013a, "İzmir Büyükşehir Belediyesi, Körfez'in Yeniden Tasarlanmasını Hedefleyen Planı Hayata Geçirecek Son Adımı da Attı". (Haber, 13 Ağustos 2012).

Arkitera, 2013b, İzmir'de "tarihi" Silkiniş (Haber, 11 Mart 2013).

Fox-Rogers L., Murphy E., (2014). Informal Strategies Of Power in The Local Planning System, *Planning Theory*, Vol. 13(3) 244–268.

Healey P (2003) Collaborative Planning in Perspective. *Planning Theory* 2: 101–123.

Innes JE (2004) Consensus building: Clarifications for the critics. *Planning Theory* 3: 5–20.

İzmir Akdeniz Akademisi, www.izmeda.org

İzmir BŞB (2014) *İzmirlilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi Tasarım Stratejileri Raporu*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

İzmir BŞB (2012) *İzmir Tasarım Forumu (31 Mayıs 2011) Rapor ve Değerlendirme*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

İzmir BŞB (2009) *İzmir Kültür Çalıştayı (24 Ekim 2009)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

McCann E., J. (2001) Collaborative Visioning or Urban Planning as Therapy? The Politics of Public-Private Policy Making, *The Professional Geographer*, 53:2, 207-218

Milliyet, 2012. İzmir Denizle Barışıyor (Haber, 21 Nisan 2012).

Moroni, S. (2014). Complexity and the inherent limits of explanation and prediction: Urban codes for self-organising cities. *Planning Theory*, 1473095214521104.

Rota S. F., Salone C., (2014). Place-making processes in unconventional cultural practices. The case of Turin's contemporary art festival Paratissima, Cities 40 (2014) 90–98

Savini, F., Salet, W., & Majoor, S. (2014). Dilemmas of planning: Intervention, regulation, and investment. Planning Theory, Vol. 13(3) 244–268.

Tekeli İ., (2013), 14 Ekim 2013 tarihinde İlhan Tekeli ile yapılan sözlü mülakat.

Göç, Çok-kültürlülük, Yer Kimliği: Yerliler ve Göçmenler Açısından Kente Bağlılığın Belirleyicileri

Pelin Karakuş*[1]*, Melek Göregenli, Gamze İrem Umuroğlu

***Öz*:** *Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de farklı boyutlardaki yerleşim birimlerinden büyük kentlere göç eden kişilerin, göç ettikleri şehirlere mekansal ve kültürel uyumunu, çeşitli sosyal psikolojik değişkenlerle (yaşadıkları şehrin fiziksel ve sosyal olanaklarını kullanmaları, göç ettikleri şehirlerin yerlilerinin çok-kültürlülük ideolojileri, yer kimliği vb.) ilişkilerini, kültürlerarası sosyal psikoloji ve çevre psikolojisi yaklaşımlarıyla oluşturulan bir model çerçevesinde incelemektir. Bu amaçla "İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Gaziantep ve Diyarbakır" illerinde göçmen ve yerli katılımcılardan oluşan toplam 1809 kişi ile bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmamızın bulguları, göç sürecinin incelenmesi ve göçmenlerin yeni kültürel ortamlarla ilgili deneyimlerinin, mekansal göstergelerin aracılığıyla anlaşılabileceğini göstermektedir. Ayrıca çoğunluk kültürün çok-kültürlülük konusundaki ideolojileri, göçmenlere yönelik ayrımcılık pratiklerini ve kent kimliğini etkilemektedir. Türkiye'de gerçekleşen göç süreçlerinin çalışılmasının, sadece göçmenlerin uyum pratikleri açısından değil, toplumsal çatışmaların anlaşılması, ayrımcılığın önlenmesi ve kentsel planlamalar bakımından da önemli olduğu görülmektedir.*

Anahtar kelimeler: içgöç, yer kimliği, çokkültürlülük, ayrımcılık, kentsel planlama

Abstract: *The aim of this research was to examine the spatial and cultural integration of internal migrants in terms of social psychological variables (the physical and social facilities of the cities, multiculturalism, place identity etc.) in the context of an integrated perspective which combines the view points of cross-cultural psychology and environmental psychology in Turkey. For this purpose a field research was conducted in Istanbul, Ankara, Izmir, Bursa, Gaziantep and Diyarbakir with 1809 adult participants. The findings underlined the importance of spatial indicators on exploring the migration issue and cultural integration of migrants. Furthermore the multicultural ideology of host culture members is significantly connected with place identity and discriminative attitudes These results indicated that the examination of migration process in Turkey is not only crucial to understand migrants' cultural practices, but also to understand the dynamics of social conflicts in order to avoid discrimination and to develop effective urban planning principles.*

Keywords: internal migration**,** place identity, multiculturalism, discrimination, urban planning

---

[1] *Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İzmir. melek.goregenli@ege.edu.tr*

Göç olgusu, şüphesiz ki günümüzün en önemli sosyal olgularından biridir. Tüm dünyada göç, giderek yeni biçimler alarak, ülkelerin kendi içinde kırsal alanlardan büyük kentlere göç ya da dış göçler biçiminde artarak devam etmektedir. Ülke içindeki göç hareketleri temelinde düşünüldüğünde, bu göçlerin çoğunlukla az gelişmiş, kırsal-yoksul alanlardan, kentsel bir diğer deyişle daha gelişmiş noktalara doğru olduğu söylenebilir. Kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan gruplar arasındaki refah düzeyi farklılıkları ve kültürel farklılıklar da göz önünde bulundurulduğunda, kente göç eden farklı kültürel gruplar hem içine dahil oldukları yeni kültürel çevreye hem de yeni kentsel çevreye uyum sağlamak durumunda kalmaktadırlar. Bu çalışmada da, farklı ölçeklerdeki yerleşim birimlerinden büyük kentlere göç edenlerin, göç ettikleri kente uyum süreçlerinin, göç edilen yerin mekansal özellikleri, kentin fiziksel ve sosyal olanaklarını kullanım düzeyleri, göç ettikleri şehirlerin yerlilerinin çok-kültürlülük ideolojileri, yer kimliği gibi olgularla ilişkilerinin, kültürlerarası sosyal psikoloji ve çevre psikolojisi yaklaşımlarıyla oluşturulan bir model çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır[i]. Bu çerçevede araştırmanın teorik arka planını oluşturan temel kavramlara ilişkin bilgilere aşağıda kısaca yer verilmiştir.

1. Araştırmanın teorik arka planı

1.1. Yer kimliği

Göç edilen yerin mekansal yapı ve özelliklerinin yarattığı ve göçmenler açısından oluşturduğu değişim, göç araştırmalarında genellikle ihmal edilmiş, bu konu daha çok Çevre Psikolojisi alanında "yer kimliği" (place identity) olgusu çerçevesinde yapılan çalışmalarda ele alınmıştır. Mekansal deneyimlerin kimlikle ilişkili olduğunu ileri süren Proshanksy (1978) bu olguyu; "insanın doğal ve yapılandırılmış çevreyle, fiziksel dünyayla ve başka insanlarla ilişkilerinde tercihleri, beklentileri, duyguları, değerleri ve inançları tarafından belirlenen, yerin ve kişinin kimliğini yapısında birleştiren karmaşık bir örüntü" olarak tanımlamaktadır. Yer duygusuna yönelik çoğu kavramsallaştırmada yer kimliğinin bireysel boyutlarının vurgulandığı; bu yönelimin kişiler, kimlikler ve mekanlar arasındaki ilişkilerin kolektif doğasının üzerini örttüğü söylenebilir (Hopkins; Dixon, 2006). Dixon ve Durrheim'a (2004) göre yerle özdeşimin kolektif doğasına bakıldığında "yere ait olmanın" etnik ilişkilerle de yakından ilişkili olduğu; "ait hissetmenin" mekan üzerine olan politik mücadelelerin yansıması olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Aslında ait olma, sıklıkla içerdekiler ve dışarıdakiler veya bizim mekanımız-onların mekanı şeklindeki ayrımlar etrafında tanımlanmaktadır.

Kentle özdeşimin kolektif doğasına bakıldığında ise kenti ve kentliliği çok farklı tarzlarda yaşayan insan gruplarının bir araya gelmesi sonucunda tek bir kent kimliği yerine kolektif birer "burası noktası" olarak inşa edilen birden fazla kimlikten söz edilebilir (Göregenli, 1997). Kentler; kişiler, gruplar ya da alt kültürler için tekil ve bir arada olma ihtiyacını aynı anda karşılar. Tıpkı bireysel kimliklerin oluşma sürecinde olduğu gibi, kentsel kimlikler de ötekinden farklı ve ötekiyle aynı olma süreci boyunca gelişir. Belirli bir yere ait olma, "biz" duygusunu üretir ve bu duygu aynı mekânda yaşayan bir grubun üyesi olmanın güvenliği ve konforunu sağlar. Birey ya da gruplar düzeyinde diğerinden farklı olma, aynı zamanda biricik ve tekil olma durumunu da beraberinde getirir" (Göregenli, 2013: 188).

Sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan çeşitli grupların yaşadığı heterojen çevreler ile homojen çevrelere aidiyet düzeyinin karşılaştırıldığı çalışmalarda genel olarak mahalle içi sosyokültürel ve sosyodemografik çeşitliliğin yere bağlılık düzeyi ile olumsuz yönde ilişkili olduğu görülmüştür (örneğin Kasarda & Janowitz, 1974; Leigh, 2006; Greif, 2009; Lewicka, 2010; Stolle vd., 2008). Örneğin Stolle vd. (2008) mahallenin etnik açıdan çeşitli grupları içermesini, mahalle sakinlerinin birbirlerine karşı güven duyguları, kolektif eylemlere katılım düzeyleri, yakın arkadaş sayısı, genel mutluluk düzeyi ile negatif yönde ilişkili bulmuştur. Brown, Perkins ve Brown (2003) yaşadığı mahallede kendini güvensiz hisseden ve mekâna yönelik kişisel ve kişiler arası yaşantılar açısından kontrol isteği duyan bireylerin, yere bağlılıklarının daha düşük olduğunu belirtmişlerdir. Lewicka (2011) komşulara güven ve mahalle sakinleriyle ilişkilerin sıklığının, bağlılığın önemli birer göstergesi olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, etnik çeşitliliğin mahalle ölçeğinde yere bağlılığı düşürdüğünü ifade etmiştir.

Bir yere sonradan yerleşmiş olmanın/göç etmenin söz konusu yere bağlılık düzeyi geliştirilmesi üzerinde bir etkisinin olup olmadığı üzerinde duran çalışmalara bakıldığında ise yere bağlılık düzeyinin çeşitli değişkenlere (yaşama süresi, yerli veya göçmen olma vb.) bağlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Örneğin Hay (1998) farklı grupların (uzun süredir yaşayanlar, turistler, uzun süreli gezginler vb.) yere bağlılık düzeylerini karşılaştırdığı çalışmada bu grupların bağlılıklarının farklılaştığını ortaya koymuştur. Hernandez vd. (2007) Kanarya Adası'nda yaşamakta olan yerli ve göçmen grupların yaşadıkları kente, mahalleye ve adaya bağlılık duygularını karşılaştırdıkları çalışmada, yerlilerin üç mekansal birime de bağlılık ve kimlik duygularının, göçmenlere kıyasla daha güçlü olduğunu görmüşlerdir. Türkiye'de farklı sosyo-kültürel bağlamlarda kente bağlılık konusunda gerçekleştirilen geçmiş araştırma bulguları da (Göregenli, 2013; Göregenli, vd., 2013; Göregenli, vd., 2014; Karakuş, 2014) kendini kentin yerlisi olarak tarif eden grupların kente aidiyet duygularının, göç edenlere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermiştir.

1.2. Çok-kültürlülük

Kültürlerarası psikoloji alanında "çok-kültürlülük" kavramı, "belirli bir toplumsal yapıda yer alan etnik grupların ayırt edici etnik ve kültürel özelliklerini de koruyarak bir arada yaşamalarını mümkün kılan politik bir ideoloji" olarak tanımlanmaktadır (Sam, 2006: .20). Bu ideoloji, kültürel olarak çoklu bir toplumsal düzende yaşamaya açık olma tutumudur; farklı grupların kültürel farklılıklarını kabul ederek gruplararası eşit haklara ve imkanlara değer vermeleri ve bu eşitlikçi düzeni gerçekleştirme yolunda aktif olarak rol almaları olarak tanımlanabilir (Berry, 1984; Berry & Kalin, 1995; Berry, 1999; Citrin, vd., 2001; Berry, 2011). Çok-kültürlü ideoloji, hakim kültürel grubun üyelerinin, toplumdaki diğer gruplarla uyum sağlamak, bu gruplarla uzlaşmak için geliştirdikleri stratejileri içerir (Berry vd., 1977; Berry ve Kalin, 1995). Bu nedenle de başat grubun çok-kültürlülük ideolojisi, gruplar arası ilişkilerde temel bir rol oynamaktadır (Berry, 2001).

Dış göç bağlamında yürütülen araştırmalar (Berry vd., 1977; Berry ve Kalin, 1995) çok-kültürlü ideolojiden yana olma eğiliminin bazı sosyo-demografik özelliklere (ulusal kimlik, eğitim ve gelir düzeyi vb.) göre farklılaştığını ortaya koymakla birlikte, başat grup üyelerinin göçmenlere yönelik genellikle olumsuz tutumları

olduğunu göstermiştir (Ho, 1990; Simon ve Lynch, 1999). Ülke içi göçler bağlamında düşünüldüğünde ise bu çalışmada kendini "kentin yerlisi" bir diğer deyişle "ev sahibi" olarak tanımlayan grupların, kente bağlılıklarının, kent içi çok-kültürlü bir toplumsal düzende yaşamaya ilişkin görüşleri ve kente göç eden gruplara yönelik tutumları ile nasıl ilişkilendiğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. Amaç, yöntem ve ölçme araçları

2.1. Amaç

Bu araştırmanın amacı, ülkemizde farklı boyutlardaki yerleşim birimlerinden büyük kentlere göç eden kişilerin, göç ettikleri şehirlere mekansal ve kültürel uyumunu, göçmenlerin sosyo-demografik özellikleri, yaşadıkları şehrin fiziksel ve sosyal olanaklarını kullanmaları, göç ettikleri şehirlerin yerlilerinin göçe ve göçmenlere yönelik algıları ve yer kimliği gibi çeşitli sosyal psikolojik değişkenlerle ilişkisi içinde incelemektir. Çalışmamızda bu değişkenler kültürlerarası sosyal psikoloji ve çevre psikolojisi yaklaşımlarıyla oluşturulan bir kuramsal çerçeve içinde incelenmiştir.

2.2. Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'de en çok göç alan ilk on şehir arasında yer alan "İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Gaziantep ve Diyarbakır" illerinde toplam 1809 kişilik bir örneklemle bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin seçiminde tabakalı ve tesadüfi örnekleme yöntemi bir arada kullanılmıştır.

2.3. Örneklem

Araştırmanın niceliksel analizleri 767 kadın ve 970 erkek olmak üzere toplam 1737 kişinin katılımıyla elde edilen veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir. Örneklem İzmir'de 300 (% 17,3); Ankara'da 298 (%17,2); İstanbul'da 309 (%17,8); Bursa'da 302 (%17,4); Gaziantep'te 300 (%17,3) ve Diyarbakır'da 228 (%13,1) kişi ile temsil edilmiştir. Yaş ortalaması 38,96 *(S=13,21)* olan katılımcıların yaş aralığı 18 ile 80 arasında değişmektedir. Tüm örneklemin %49,9'u yerli; %50,1'i ise göçmen katılımcılardan oluşmaktadır. Tüm katılımcıların %63,5'i Türk kökenli olmakla birlikte, %33,3'ü Kürt kökenlidir. %3,2'lik bölümü kaplayan katılımcı grubu ise diğer etnik gruplara (Yugolavya göçmeni, Boşnak, Roman, Bulgar, Rum, Laz vb.) dahil olan katılımcılardır.

2.4. Araçlar

Alan çalışmasında yerli ve göçmen katılımcılar için ayrı hazırlanan iki soru formu kullanılmıştır. Her iki örneklem grubuna da çeşitli sosyo-demografik sorular (doğum yeri, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve meslek) ve kentsel deneyimlerini anlamaya yönelik soruların (kentte yaşama süresi, evin mülkiyet durumu, ulaşım biçimi vb.) yanı sıra uygulanan ölçekler sırasıyla: Günlük Yaşam Etkinlikleri ve Kentsel Mekanların Kullanımı Ölçeği (Karakuş ve Göregenli, 2008); Günlük Yaşam Alanlarına İlişkin Değerlendirmeler Ölçeği (Karakuş ve Göregenli, 2008); Günlük Yaşam Alanlarına İlişkin Memnuniyet Ölçeği (Karakuş ve Göregenli, 2008); Lalli'nin (1992) Kent Kimliği Ölçeği'dir. Yerli katılımcılara ise ayrıca Çok-Kültürlü İdeoloji Ölçeği (Berry ve Kalin, 1995; Arends-Toth ve Van de Vijver, 2003) uygulanmıştır.

2.5.Verilerin Analizi

Uygulama sonucunda soru formlarından elde edilen veriler sayısallaştırılarak SPSS İstatistik Paket Programına aktarılmış ve araştırmanın amaçları doğrultusunda uygun analiz yöntemleri (frekans analizi, korelasyon analizi, açımlayıcı faktör analizi, varyans, kovaryans analizleri, çoklu doğrusal regresyon analizi vb.) ile çözümlenmiştir.

3.Bulgular

3.1. Günlük yaşam etkinlikleri ve kentsel mekanların kullanımı

Göçmen ve yerli katılımcılara yaşadıkları kentin, farklı ölçekteki bölümlerini (ev, mahalle ve kent merkezi) hangi günlük yaşam aktiviteleri için (çalışma, eğitim, sağlık, spor, eğlence vb.) daha sık kullandıkları sorulmuştur. Elde edilen bilgiler altı farklı şehirde yaşayan yerli ve göçmen katılımcılar için ayrı ayrı yüzdelik dağılımlar alınarak sayısallaştırılmış ve elde edilen yüzdelik dağılımlar aşağıda sırasıyla sunulmuştur [ii].

Tablo 1. Çalışma faaliyeti

Şehirler	Ev		Mahalle		Kent Merkezi		Aktivite yok	
	Y	G	Y	G	Y	G	Y	G
İzmir	13,1	9,7	21,4	40,3	60,7	36,1	4,8	13,9
Ankara	7,5	16,6	8,2	37,2	73,3	32,4	11,0	13,8
İstanbul	10,8	8,6	2,7	14,1	70,3	39,5	16,2	37,8
Bursa	3,9	2,0	20,4	37,8	38,8	14,2	36,8	45,9
Gaziantep	8,9	14,8	17,8	27,2	64,4	45,7	7,9	12,3
Diyarbakır	37,8	37,3	8,9	13,3	35,6	34,7	17,8	14,7

Kentin yerlilerinin, göçmenlere kıyasla kent merkezinde çalışma oranları daha yüksek; göçmenlerin ise yerlilere kıyasla mahallelerinde çalışma oranları daha yüksektir (Bkz. Tablo 1). Göçmenlerin mahallede çalışma oranlarının en yüksek olduğu ilk üç şehir sırasıyla: İzmir (40,3); Bursa (37,8) ve Ankara (37,2); şehir merkezinde çalışma oranının yüksek olduğu şehirler ise Gaziantep (45,7), İstanbul (39,5) ve İzmir (36,1) şehirleridir. Göçmenlerin evde çalışma oranı Diyarbakır'da %37,3 iken diğer şehirlerde bu oran %20'nin altına düşmektedir.

Tablo 2. Eğitim faaliyeti

Şehirler	Ev		Mahalle		Kent Merkezi		Aktivite yok	
	Y	G	Y	G	Y	G	Y	G
İzmir	1,7	0	34,2	52,2	56,7	16,7	7,5	31,2
Ankara	0,7	1,6	23,2	27,9	43,7	16,3	32,4	54,3
İstanbul	3,6	2,2	4,5	5,4	45,0	27,0	46,8	65,4
Bursa	0,7	2,0	2,6	10,7	8,6	6,0	88,2	81,3
Gaziantep	17,5	14,7	5,3	8,8	45,6	29,4	31,6	47,1
Diyarbakır	19,2	20,4	30,8	36,7	42,3	30,6	7,7	12,2

Göçmenlerin mahallelerinde eğitim görme oranları genel olarak yerlilerden daha yüksektir (Bkz. Tablo 2). Göçmenler arasında mahallesinde eğitim gördüğünü belirten katılımcı oranının en yüksek olduğu ilk üç şehir sırasıyla İzmir (52,2),

Diyarbakır (36,7) ve Ankara'dır (27,9). Yerlilerin ise eğitim faaliyetlerini göçmenlere kıyasla daha yüksek oranda şehir merkezinde yürüttükleri anlaşılmaktadır.

Yerli ve göçmen katılımcıların büyük bir bölümü sağlık hizmeti almak için ağırlıklı olarak şehir merkezini kullanmaktadır. Mahallede sağlık hizmeti alma oranlarına bakıldığında ise göçmen katılımcıların bu mekansal birimi kullanma oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Sağlık faaliyeti

Şehirler	Ev		Mahalle		Kent Merkezi		Aktivite yok	
	Y	G	Y	G	Y	G	Y	G
İzmir	0	0	37,7	36,6	62,3	62,8	0	0,7
Ankara	0	0	24,1	33,3	75,9	64,7	0	2,0
İstanbul	4,6	2,7	15,7	25,5	63,0	52,7	16,7	19,0
Bursa	0	0,7	43,0	50,3	56,3	42,8	0,7	6,2
Gaziantep	0,7	0,8	31,4	36,1	67,1	61,3	0,7	1,7
Diyarbakır	12,6	6,6	31,5	36,8	54,3	55,3	1,6	1,3

Tablo 4. Eğlence faaliyeti

Şehirler	Ev		Mahalle		Kent Merkezi		Aktivite yok	
	Y	G	Y	G	Y	G	Y	G
İzmir	2,9	3,7	22,5	41,2	67,4	35,3	7,2	19,9
Ankara	9,1	13,1	12,5	17,7	71,3	34,6	7,0	34,6
İstanbul	2,7	7,4	4,5	12,2	74,1	57,1	18,8	23,3
Bursa	11,2	16,8	10,5	16,1	39,5	24,8	38,8	42,3
Gaziantep	11,1	6,5	5,6	27,4	68,9	59,7	14,4	6,5
Diyarbakır	25,2	31,9	13,5	23,4	44,1	38,3	17,1	6,4

Tablo 5. Kültür ve sanat faaliyetleri (%)

Şehirler	Ev		Mahalle		Kent Merkezi		Aktivite yok	
	Y	G	Y	G	Y	G	Y	G
İzmir	3,7	0	18,7	23,1	72,4	44,4	5,2	32,5
Ankara	2,8	3,3	7,0	9,8	73,9	35,2	16,2	51,6
İstanbul	1,8	1,6	2,7	3,2	78,4	57,4	17,1	37,8
Bursa	2,0	5,4	2,6	6,1	54,6	28,6	40,8	59,9
Gaziantep	8,6	7,5	6,2	20,9	71,6	56,7	13,6	14,9
Diyarbakır	12,8	22,6	5,8	3,2	64,0	67,7	17,4	6,5

Kentin yerlileri, eğlence faaliyetleri için göçmenlere kıyasla şehir merkezine daha yüksek sıklıkla gitmektedir (Bkz. Tablo 4). Eğlenmek amacıyla şehir merkezine gittiğini belirten göçmen katılımcıların çoğunlukta olduğu iller ise sırasıyla Gaziantep (59,7), İstanbul (57,1) ve Diyarbakır (38,3) şehirleridir. Mahallesinde de

eğlence faaliyetlerine katıldığını belirten hem yerli (22,5) hem de göçmen katılımcıların oranının (41,2) en yüksek olduğu şehir ise İzmir'dir.

Göçmenlerin, kültür ve sanat aktiviteleri için kent merkezine gitme sıklıkları kentin yerlilerine kıyasla genel olarak daha düşüktür (Bkz. Tablo 5). Göçmen katılımcılar arasında kültür ve sanat faaliyetleri için şehir merkezine gittiğini belirten katılımcıların oranının en yüksek olduğu ilk üç şehir sırasıyla: Diyarbakır (67,7), İstanbul (57,4) ve Gaziantep şehirleridir (56,7). İzmir ve Gaziantep şehirleri göçmen katılımcıların kültür ve sanat faaliyetlerini hem şehir merkezinde hem de kendi mahallelerinde yürütebildikleri ilk iki şehirdir. Ankara ve Bursa'daki göçmen katılımcıların büyük bir bölümü böyle bir aktivitelerinin olmadığını dile getirmiştir. Kentin yerlileri arasında ise merkez kullanımının en yüksek olduğu il İstanbul (78,4) ve en düşük olduğu il Bursa'dır (54,6).

Tablo 6. Gezinti faaliyeti

Şehirler	Ev		Mahalle		Kent Merkezi		Aktivite yok	
	Y	G	Y	G	Y	G	Y	G
İzmir	1,4	0	30,8	44,1	54,8	51,7	13,0	4,2
Ankara	0	2,1	21,5	45,1	75,0	39,6	3,5	13,2
İstanbul	1,8	1,1	5,4	18,7	74,1	47,6	18,8	32,6
Bursa	0	2,7	25,0	29,9	58,6	46,9	16,4	20,4
Gaziantep	0	0	23,0	38,7	60,3	55,6	16,7	5,6
Diyarbakır	5,7	13,5	28,4	30,3	44,7	25,8	21,3	30,3

Göçmen ve yerli katılımcıların boş zamanlarında daha çok kentin hangi alanlarında vakit geçirdiklerine ilişkin elde edilen dağılımlar incelendiğinde ise Ankara, İstanbul, Bursa ve Diyarbakır şehirlerinde yerli katılımcıların, göçmen katılımcılara kıyasla şehir merkezini daha yüksek oranda kullandıkları görülmüştür (Bkz. Tablo 6). Göçmenler arasında alışveriş için şehir merkezine gittiğini belirten katılımcıların çoğunlukta olduğu iller sırasıyla İstanbul ve Gaziantep şehirleridir. Alışverişini ağırlıklı olarak mahallesinde yaptığını ifade eden göçmenlerin oranı ise İzmir, Ankara, Bursa ve Diyarbakır şehirlerinde en yüksektir. Kentin yerlilerinin büyük bir bölümü alışveriş için kent merkezini kullanırken, bu oranının en düşük olduğu şehrin Diyarbakır olduğu anlaşılmıştır.

Yerli ve göçmen katılımcıların spor faaliyetlerini yürüttükleri alanlar, şehirden şehire farklılık göstermektedir. Spor faaliyeti olmadığını dile getiren katılımcıların oranı, Diyarbakır ve Gaziantep dışındaki tüm şehirlerde, göçmen katılımcılar açısından daha yüksektir. Mahallesinde spor faaliyetlerini gerçekleştirdiğini dile getiren katılımcı oranının en yüksek olduğu iller yerliler için İzmir ve Diyarbakır; göçmenler için ise Gaziantep ve İzmir şehirleridir. Evinde spor faaliyetini yürüttüğünü dile getiren katılımcıların oranının en yüksek olduğu şehir ise Diyarbakır'dır.

Kentin yerlilerinin akrabaları ile şehir merkezinde görüşme oranlarının genel olarak göçmen katılımcılardan daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Akrabaları ile evinde görüştüğünü dile getiren yerli ve göçmenlerin oranının en yüksek olduğu il Diyarbakır'dır. Göçmenler arasında akrabaları ile daha yüksek sıklıkla mahallesinde görüştüğünü ifade eden katılımcı oranının en yüksek olduğu ilk üç şehir ise sırasıyla:

Ankara, İzmir ve Gaziantep'tir Kentin yerlilerinin arkadaş toplantıları için ağırlıklı olarak şehir merkezine gittikleri; göçmenlerin ise İstanbul haricindeki tüm şehirlerde daha çok kendi mahallelerinde arkadaşlarıyla görüştükleri anlaşılmıştır. Arkadaşlarıyla mahallesinde görüştüğünü dile getiren göçmenlerin oranının en yüksek olduğu il İzmir; en düşük olduğu il ise İstanbul'dur. Göçmenlerin şehir merkezi kullanım oranları incelendiğinde ise merkeze gitme sıklığının en yüksek olduğu il Ankara'dır.

Yerli ve göçmenlerin günlük yaşam alanlarına ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde ise yerli ve göçmen katılımcıların büyük çoğunluğunun evlerindeyken "rahat", "güvende" ve "korunaklı" hissettikleri görülmüştür. Yerlilerin ise büyük bir bölümünün yaşadıkları kentin hiçbir mekansal birimini kendilerine yabancı hissetmedikleri anlaşılmıştır. Kentin hiçbir bölgesinde yabancılık çekmediğini dile getiren göçmenlerin oranının en yüksek olduğu şehirler sırasıyla: Diyarbakır, Gaziantep, Bursa ve İzmir'dir. Kent içi farklı mekansal birimlerde duyulan "yalnızlık" duygusuna ilişkin yanıtlara bakıldığında ise yerli ve göçmenlerin büyük çoğunluğunun kentin hiçbir bölgesinde kendilerini yalnız hissetmedikleri görülmüştür.

3.2. Yerlilerde çok-kültürlü ideolojiyi desteklemenin belirleyicileri

Yerlilerin yaşadıkları kentte çok-kültürlü bir toplumsal düzeni destekleme eğilimlerinin hangi sosyo-demografik ve sosyo-kültürel özelliklerinden etkilendiğini belirlemek amacıyla *"İkili Lojistik Regresyon Analizi"* gerçekleştirilmiştir. Denklemde yer alan etnik köken ve kentte yaşama süresi değişkenlerinden hareketle kentte 30 yıl ve daha uzun süredir yaşayanların, 30 yıldan daha kısa süredir yaşayan yerlilere kıyasla çok-kültürlü bir toplumsal yapıyı daha çok destekledikleri; Kürt kökenli yerlilerin de Türk kökenli yerlilere kıyasla çok-kültürlülük ideolojisini daha yüksek oranda destekledikleri anlaşılmıştır.

4. Tartışma

Bu çalışmada "yerlilik" kavramı, yaşanılan şehre kişisel, fiziksel ve diğer sosyal ilişkilerle kök salmış olmayı, o şehri sahiplenmeyi ve kişinin kendini "oralı" olarak tanımlamasını içermektedir. Birçok yazında "bir yerin yerlisi" olarak tarif edilen kişi ya da gruplar, sözü edilen yerde doğmuş ve yaşamış kişi ya da kişiler olarak tarif edilmektedir. Çevre psikolojisi alanında yere bağlılıkla ilgili yürütülen araştırmalar (örneğin Lewicka, 2013) ise bir yerde doğmuş olmanın bireyin kendini oranın yerlisi olarak görmesi anlamına gelmeyeceği gibi, bir yere sonradan yerleşmiş olmanın da bireyin kendini o yerin yerlisi hissetmesine engel olmadığını göstermiştir. Bu çalışmada da yerli katılımcıların seçiminde, kişinin "nerede doğduğu" değil, "kendini kentin yerlisi olarak tarif edip etmediğinin" temel alındığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Yerlilik hissinin oluşumu, sözü edilen kentte yaşama süresiyle bir diğer deyişle kişisel, kolektif ve mekansal temelleri olan bir kent belleğine sahip olmakla yakından ilişkilidir. İnsanlar yaşadıkları deneyimler yoluyla mekanlarla ilişki kurmakta, onlara anlamlar atfetmekte ve içinde bulundukları bu yaşamsal çevre aracılığıyla kimliklerini oluşturmaktadır. Çevre ve kültürlerarası psikoloji alanındaki geçmiş çalışmalar da (Kasarda ve Janowitz, 1974; Kim ve Berry, 1985; Hummon, 1992; Pham ve Harris, 2001; Lewicka, 2005) yaşama süresinin, içinde bulunulan

kentsel ve kültürel çevreye uyum sağlamayı, kente bağlılığın gelişimini ve kentin yerlisi olarak hissetme düzeyini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada da göçmenlere kıyasla, kendini "kentin yerlisi" olarak tarif eden kişilerin kentte yaşama sürelerinin daha uzun olduğu; kentsel mekansal deneyimlerinin sıklık ve çeşitlik bakımından daha zengin olduğu ve yaşadıkları kente bağlılıklarının daha güçlü olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgu Türkiye'de yapılan kente bağlılık konusunda yapılan geçmiş araştırma bulgularıyla da (Karakuş ve Göregenli, 2008; Göregenli, 2013; Göregenli vd., 2013; Göregenli, vd., 2014; Karakuş, 2014) tutarlıdır.

Göçmen ve yerli katılımcıların kentsel deneyimleri üzerinde etkili bir diğer önemli husus ise sosyo-demografik özelliklerden (örneğin eğitim ve gelir) kaynaklanabilecek etkilerdir. Kağıtçıbaşı ve Berry (1989) sosyo-ekonomik durumun kültürlerarası araştırmaya dahil edilmesi gerektiğini, bu sayede sosyo-demografik özelliklerden kaynaklanabilecek etkilerin, kültür ve etnisiteden kaynaklanan etkilerden ayırt edilmesi gerektiğine işaret etmişlerdir. Bu çalışmada da yerli ve göçmenlerin, gelir ve eğitim düzeyleri arasındaki belirgin farklılıkların, kentsel deneyimlerini de etkilediği görülmüştür. Yerlilerin eğitim ve gelir düzeyleri, mülk sahibi olma oranları, kent içi ulaşımda ağırlıklı olarak özel araç kullanma oranları daha yüksektir. Türkiye'de yapılan geçmiş araştırma bulgularıyla da (Tezcan, 2008; Güvenç ve vd., 2010; Çağlayan ve vd., 2011; Karakuş, 2014) tutarlı olarak göçmenlerin içinde bulundukları yetersiz ekonomik koşulların, göç sonrasında kent içinde yerleşilecek yerin seçimini, keyfi ya da tesadüfi olmaktan çok bir zorunluluğa dönüştürdüğü söylenebilir. Göçmenlerin önemli bir bölümü ekonomik temelde daha uygun yaşam koşullarının olduğu periferik bölgelere yerleşmek durumunda kalmakta ve bir anlamda kent içi alanlar ve kent içi hakim kültürle kuracakları ilişkinin biçimi ve niteliği göreceli olarak baştan tayin edilmektedir. Göçmenlere kıyasla daha yüksek sosyo ekonomik düzeye mensup yerli katılımcıların (yüksek eğitim ve gelir düzeyi, evin mülkiyetinin kendinde olması) günlük yaşamlarında kent merkezini, çeşitlenen aktiviteler veya amaçlar eşliğinde daha yüksek düzeyde kullandıkları anlaşılmıştır. Yerlilerin "çalışma, eğitim" gibi temel faaliyetler ile "eğlence ve kültür sanat ekinliklerine katılım" gibi sosyal faaliyetleri daha çok şehir merkezinde gerçekleştirdikleri; göçmenlerin ise çalışmak ve sağlık hizmetlerinden faydalanmak amacıyla şehir merkezine gitmek dışında günlük yaşamlarının büyük bir bölümünü mahallelerinde geçirdikleri söylenebilir. Öte yandan farklı sosyo-ekonomik düzeydeki göçmen katılımcıların da kentsel deneyimlerinin farklılaştığı saptanmıştır. Özellikle kent merkezinde ikamet eden, yüksek gelir düzeyine ve eğitim durumuna sahip göçmen katılımcılar, yaşadıkları yere daha kolaylıkla adapte olabilmektedirler. Buna karşılık düşük sosyo-ekonomik düzeye mensup göçmenlerin, kent içi mekan kullanımları daha çok yaşanılan semt veya mahalleyle sınırlı kalmaktadır.

Yerli ve göçmenlerin kent içindeki günlük yaşam aktivitelerinde dikkati çeken bir diğer farklılık ise yerlilerin arkadaş ve akraba ziyareti gibi sosyal ilişkileri için şehir merkezini daha fazla kullandıkları, göçmenlerin sosyal ilişki ağlarının daha çok mahalle sınırları ile çevrili olduğudur. Literatürdeki bulgularla (Tezcan, 2008; Güvenç vd., 2010; Çağlayan vd., 2011; Karakuş, 2014) birlikte değerlendirildiğinde tanıdık bir sosyal çevre ve ilişkiler ağı (örneğin aile ve akrabaların varlığı) hem göç noktasının hem de göç edilen şehirdeki yerleşim yerinin seçiminde etkili olmaktadır.

Tanıdık kişiler, hemşeriler (aynı köyden göç eden diğer kişiler) ve "kendi insanı" gibi algıladığı diğerlerinin varlığına verilen önem, yaşanacak yerin seçiminde sınıfsal, etnik ve kültürel benzerliklere dikkat edildiğini göstermektedir. Elde edilen bu bulgular, çevre psikolojisi literatüründe sosyo-kültürel açıdan homojen olarak algılanan mahallelerde yere bağlılığın daha yüksek olduğu yönündeki çalışma bulgularını (Kasarda ve Janowitz, 1974; Leigh, 2006; Stolle vd., 2008; Lewicka, 2010; 2011) desteklemektedir.

Kendine benzer olanlarla ilişkiler üzerinden anlamlandırılan mahalleye bağlılık bir yanıyla göçmenlerin yere ilişkin süreklilik duygularını tatmin ederken diğer yanıyla göçmenlerin kent deneyimlerini ve kentin diğer sakinleriyle olan iletişimlerini sınırlandırabilmektedir (Yılmaz, 2008; Mutlu, 2009; Çağlayan vd., 2011). Göçmenlerin hem sosyal yaşamları hem de çalışma hayatları kentin sadece belirli bir mahallesiyle sınırlı olduğunda, kent deneyimi, dar bir ölçekte kendine benzer olanla anlamlandırılan bir yaşantıya dönüşmektedir. Mahalleye bağlılığın oluştuğu bu süreçte kentin genelinde yaşanan bir topluluk hissinin oluşması güçleşmektedir (Hummon, 1992). Bu bulgu, katılımcıların günlük yaşam alanlarına ilişkin geliştirdikleri duygularla da tutarlıdır. Yerli ve göçmen katılımcıların çoğu "evindeyken" kendini "rahat", "güvende" ve "korunaklı" hissetmekle birlikte, kendini kent merkezine "yabancı" hissedenlerin daha çok göçmenler olduğu anlaşılmaktadır.

Şehirlere göre kente aidiyet ve kentin farklı mekansal birimlerini kullanım düzeylerinde dikkati çeken farklılıklara bakıldığında ise İzmir'de yaşayan hem yerli hem de göçmen katılımcıların kent yaşamı ve mahalle yaşamlarından, mahalle sakinleri ile ilişkilerinden memnuniyet düzeylerinin diğer şehirlerden genel olarak daha yüksek olduğu ve yaşadıkları kente daha bağlı hissettikleri görülmüştür. Bu noktada İzmir'in hem yerli hem de göç eden katılımcıların yaşama süreleri bakımından kentle kurulan ilişkide en uzun geçmişe sahip olunan şehir olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Öte yandan İzmir'in yerleşim özelliklerine bakılacak olursa, kentin fiziksel ve sosyo-kültürel yapısının, kendi içinde homojen kültürel özelliklere sahip göçmen gruplarının yaşayabileceği kapsül alanlara izin verdiği; kentsel alanlar ile mahalleler arasındaki geçişliliğin ve kent içi kamusal alanlara ulaşım kolaylığının ve kamusal alanların kentin farklı yurttaş grupları açısından girilebilirliğinin yüksek olmasının, kentsel deneyimleri zenginleştirdiği ve kent ölçeğinde bağlılık hissinin gelişmesine olanak sağladığı söylenebilir. Buna karşılık Ankara ve İstanbul şehirlerinde yaşayan katılımcıların ise kent ve mahalle yaşamından daha düşük düzeyde memnun oldukları ve yaşadıkları kente daha az bağlı oldukları anlaşılmaktadır. Ankara'da göçmen olarak yaşıyor olmak, diğer şehirlerdeki göçmen gruplarına kıyasla yaşanan kente aidiyet düzeyini belirgin bir biçimde düşürmektedir. Ankara'da göçmenlerin yaşadığı mahallelerin, hem kent merkezinden hem de çevre mahallelerden keskin sınırlarla ayrılması, kendi içinde kapalı ve homojen bir topluluğa aidiyet hissini pekiştirmektedir. Nitekim Ankara'da bu konumda olan mahalleler (Karadenizlilerin mahallesi, Kürt mahallesi gibi), orada yaşayan göçmenlerin etnik veya kültürel özellikleri üzerinden tarif edilen, homojen ve katı bir grup kimliğinin sürdürülmesine ve bu kimliğin mekânla özdeşleşen sabit, değişmez bir nitelik kazanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Ankara'nın göçmenler için en dar ölçekte deneyimlenen kent olduğu ve bu nedenle katılımcıların kent düzeyinde bir bağlılık geliştirmelerinin güç olduğu söylenebilir.

Araştırmamızın sonuçları, yerli katılımcıların kentte yaşama süreleri arttıkça kentle kurdukları aşinalık ve köklülük hislerinin güçlendiğini fakat kent içinde farklı kültürlerden gelen grupların varlığını tanıma ve bu grupların kültürel sürekliliklerini destekleme düzeylerinin, bir diğer deyişle çok-kültürlü ideolojiden yana olma eğilimlerinin düştüğünü göstermiştir. Kentte yaşama süresi arttıkça kentin, "etno-kültürel açıdan benzer olan grupların yaşadığı ve sahiplendiği homojen bir alan" olarak görüldüğü ve kültürel çeşitliliğin tanınması ve sürdürülmesi anlamına gelen çok-kültürlü ideolojiden uzaklaşıldığı söylenebilir. Bununla birlikte çok-kültürlü bir toplumsal düzenin tanınması ve desteklenmesinde yerli katılımcıların etnik kimliklerinin etkili olduğu anlaşılmıştır. Kürt kökenli yerliler yaşadıkları şehirdeki farklı kültürel topluluklardan oluşan çok-kültürlü bir yapıyı, Türk kökenli yerli katılımcılara kıyasla daha yüksek düzeyde desteklemektedirler. Elde edilen bu sonuçlar, bir toplumda çok kültürlü bir ideolojiden yana olmanın, çeşitli sosyo-kültürel ve sosyo-demografik özelliklerden etkilendiğini doğrulamakla birlikte, yerli topluluğun yaşadıkları kentle özdeşim süreçlerinin, sözü edilen kentteki diğer kültürel gruplara ilişkin algı ve tutumlarından etkilendiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte İzmir ve Ankara'da yaşayan yerli katılımcıların çok-kültürlülük ideolojisinden yana olma eğilimleri ile kente bağlılık düzeyleri arasında saptanan ilişkiler de araştırmanın teorik beklentilerini destekler niteliktedir. Yerli katılımcılar arasında kente bağlılık düzeyinin en yüksek olduğu İzmir şehrinde, çok-kültürlü ideolojiden yana olma eğilimi düşerken kente bağlılık düzeyinin en düşük olduğu Ankara şehrinde çok-kültürlülük ideolojisinin diğer şehirlere kıyasla en yüksek düzeyde benimsendiği görülmüştür.

Araştırmamızın sonuçları bütün olarak değerlendirildiğinde, göçmenlerin yeni kentsel ve kültürel çevreye uyum süreçlerinin, yerli topluluk ve kültürle karşılıklı etkileşimi sürecinde oluşan dinamik bir süreç olduğunu ve bu sürecin bütün olarak mekansal göstergelerden büyük ölçüde etkilendiğini göstermiştir. Ayrıca yerli ve göçmen katılımcılar arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıklardan doğan sosyal eşitsizliklerin, kentsel deneyimler üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, kent içi planlama ilkelerinin farklı kimlik gruplarına eşit biçimde kentsel mekanları kullanım hakkı tanıyacak ve farklı grupların karşılaşma imkanlarını sağlayacak biçimde düzenlenmesi gerekliliğinin önemi belirgin bir biçimde göze çarpmaktadır. Kamusal alanların böyle bir ilkeden hareketle planlanması ancak, bütün kentli gruplar açısından çok kültürlülük ideolojisinin benimsenmesini kolaylaştırabilir. Göçmenlerin kentsel deneyimlerinin şehirlere göre farklılaşıyor olması da, göç edilen şehrin coğrafi ve sosykültürel özelliklerine özgü kent planlama ilkelerinin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu araştırma sonuçlarının büyük kentlerin gerek fiziksel gerek sosyal yapılanmalarının, herkes için daha yaşanılır kentler yaratılmasında nasıl dönüştürülmesi gerektiği konusunda uygulamalı bilgiler sağlayacağına inanılmaktadır.

Notlar:

[i.] Bu çalışma, 2011-2014 yılları arasında TÜBİTAK tarafından desteklenen "Kente Entegrasyonun, Yer Kimliği, Bireycilik-Toplulukçuluk ve Kültürlenme Süreçleri Açısından İncelenmesi" başlıklı araştırma projesine (Proje No: 111K249) dayanmaktadır. Araştırma konusu ve çıktılarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgiler Prof. Dr. Melek Göregenli'den istenebilir.

[ii.] Her şehirde yerli ve göçmen katılımcıların günlük yaşam etkinliklerine ilişkin elde edilen yüzdelik dağılımlar, her bir satırda sağa doğru toplam alınarak %100'e ulaşmaktadır. Tablodaki değerler bu şekilde takip edilmelidir.

Referanslar:

Arends-Toth, J. V.; Vijver, F.J.R. Van de. (2003) "Multiculturalism and Acculturation: Views of Dutch and Turkish-Dutch", *European Journal of Social Psychology*, 33, 249-266.

Berry, J. W. (1984) "Multicultural Policy in Canada: A Social Psychological Analysis", *Canadian Journal of Behavioural Science*, 16, 353–370.

Berry, J. W. (1999) "Intercultural Relations in Plural Societies", *Canadian Psychology*, 40, 12–21.

Berry, J.W. (2001) "A Psychology of İmmigration", *Journal of Social Issues*, 57, 615-631.

Berry, J. W. (2011) "Integration and Multiculturalism: Ways Towards Social Solidarity", *Papers on Social Representation*, 20, 1-21.

Berry, J. W.; Kalin, R. (1995) "Multicultural and Ethnic Attitudes in Canada: An Overview of the 1991 National Survey", *Canadian Journal of Behavioural Science*, 27, 301-320.

Berry, J.W.; Kalin, R.; Taylor, D. (1977) *Multiculturalism and Ethnic Attitudes in Canada*. Supply and Services, Ottawa, Ontario, Canada.

Brown, B.; Perkins, D.D.; Brown, G. (2003) "Place Attachment in a Revitalizing Neighbourhood: Individual and Block Levels of Analysis", *Journal of Environmental Psychology*, 23, 259-271.

Citrin, J.; Sears, D. O.; Muste, C.; Wong, C. (2001) "Multiculturalism in American Public Opinion", *British Journal of Political Science*, 31, 247-275.

Çağlayan, H.; Özar, Ş. ; Doğan, A. T. (2011) *Ne Değişti? Kürt Kadınların Zorunlu Göç Deneyimleri*, Der. A. Bora, Ayizi Yay. 11, Ankara.

Dixon, J.; Durrheim, K. (2004) "Dislocating Identity: Desegregation and the Transformation of Place", *Journal of Environmental Psychology*, 24, 455-473.

Göregenli, M. (1997) "Kent Kimlikleri ve Kent Kültürleri", *I. Ulusal Kültür Kongresi Bildirileri Kitabı,* içinde, İKSEV Yay., 1-12.

Göregenli, M. (2013) *Çevre Psikolojisinde Temel Konular*. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Göregenli, M.; Karakuş, P.; Kösten, Y.Ö.; Umuroğlu, G. İ. (2014) "Mahalleye Bağlılık Düzeyinin Yer Kimliği ile İlişkisi İçinde İncelenmesi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 29 (73), 73-85.

Göregenli, M.; Karakuş, P.; Umuroğlu, G. İ. ; Ömüriş, E. (2013) *Selçuk Kent Belleği: Dün, Bugün ve Geleceğin Zihinsel Temsilleri,* Selçuk Belediyesi, Selçuk Efes Kent Belleği Yay. İzmir.

Greif, M. J. (2009) "Neighborhood Attachment in The Multiethnic Metropolis", *City & Community*, 8, 27-45.

Güvenç, S.; Teselli, F.Ş. ; Barut, M. (2011) *Zorla Yerinden Edilenler İçin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar,* Yayımlanmamış Araştırma Raporu, Göç Platformu, İstanbul.

Hay, R. (1998) "Sense of Place in Developmental Context", *Journal of Environmental Psychology*, 18, 5-29.

Hernandez, B.; Hidalgo, M.C.; Salazar-Laplace, M.E.; Hess, S. (2007) "Place Attachment and Place İdentity in Natives and Non-Natives", *Journal of Environmental Psychology*, 27, 310-319.

Ho, R. (1990) "Multiculturalism in Australia: A Survet of Attitudes", *Human Relations*, 43, 259-272.

Hopkins, N.; Dixon, J. (2006) "Space, Place, and Identity: Issues for Political Psychology", *Political Psychology*, 27, 173-185.

Hummon, D.M. (1992) "Community Attachment: Local Sentiment and Sense of Place", *Place Attachment*, içinde (Der. I. Altman ; S. M. Low), Plenum, New York, 253-276.

Kağıtçıbaşı, C. ; Berry, J. W. (1989) "Cross-Cultural Psychology: Current Research and Trends", *Annual Review of Psychology*, 40, 493-531.

Karakuş, P. (2014) *Farklı Kimlik Gruplarında Yer Kimliği, Yerin Anlamları ve Kültürlenme Süreçleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniv. Sos. Bil. Enst., İzmir.

Karakuş, P.; Göregenli, M. (2008) "Linking Place Attachment With Social İdentity Orientation: An Examination of The Relationship Between Place Attachment, Social Identity Orientation And Integration To City", *International Journal of Psychology*, 43.

Kasarda, J.D.; Janowitz, M. (1974) "Community Attachment in Mass Society", *American Sociological Review*, *39*, 328-339.

Kim, U., ; Berry, J. W. (1985) "Acculturation attitudes of Korean immigrants in Toronto", *From a Different Perspective: Studies of Behavior Across Cultures*, içinde (der. I. Reyes-Lagunes; Y.N. Poortinga), Lisse: Swets and Zeitlinger, 93-105.

Lalli, M. (1992) "Urban-Related Identity: Theory, Measurement and Emprical Findings", *Journal of Environmental Psycholoy*, 12, 285-303.

Leigh, A. (2006) "Trust, Inequality and Ethnic Heterogenity", *The Economic Record*, 82, 268-290.

Lewicka, M. (2005) "Ways to Make People Active: Role of Place Attachment, Cultural Capital and Neighborhood Ties", *Journal of Environmental Psychology*, 4, 381–395.

Lewicka, M. (2010) "What Makes Neighbourhood Different From Home and City? Effects of Place Scale on Place Attachment", *Journal of Environmental Psychology*, 30, 35-51.

Lewicka, M. (2011) "Place Attachment: How Far Have We Come İn The Last 40 Years?", *Journal of Environmental Psyschology*, 31, 207-230.

Lewicka, M. (2013) "Localism and Activity as Two Dimensions of People-Place Bonding: The Role of Cultural Capital", *Journal of Environmental Psychology*. 36, 43-53.

Mutlu, Y. (2009) *Turkey's Experience of Forced Migration After 1980's and Social Integration: A Comparative Analysis of Diyarbakir and Istanbul*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniv. Sos. Bil. Enst., Ankara.

Pham, T. B. V.; Harris, R. J. (2001) "Acculturation Strategies Among Vietnamese-Americans", *International Journal of Intercultural Relations*, 25, 279–300.

Proshanksy, H.M. (1978) "The City and Self İdentity", *Environment & Behavior*, 10, 147-170.

Sam, D. L. (2006) "Acculturation: Conceptual Background and Core Concepts", *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*, içinde (der. D.L. Sam, D.; J.W. Berry.), Cambridge University Press, Cambridge, 11-26.

Simon, R. J.; Lynch, J. P. (1999) "A Comparative Assessment of Public Opinion Toward Immigrants and Immigration Policies", *International Migration Review*, 33, 455–467.

Stolle, D.; Soroka, S. ; Johnston, R. (2008) "When Does Diversity Erode Trust? Neighborhood Diversity, Interpersonal trust and The Mediating Effect of Social Interactions", *Journal of Leisure Research*, 34, 368-382.

Tezcan, T. (2008) *Küçük Türkiye'nin Göç Serüveni*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., Göç Çalışmaları 12, İstanbul.

Yılmaz, A. (2008) *Göç Sürecinde Kadın: Aile İçi Konumu Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniv. Sos. Bil. Enst, Aydın.

2008 Finansal Krizinin ve Kemer Sıkma Politikalarının Avrupa Birliği'ndeki Göç ve Göç Politikalarına Etkisi

***F. Nazda Güngördü*[1]*, Ayda Eraydın*[2]**

Öz: *Göç ve göçmenlere yönelik politikalar ekonomik kriz dönemlerinden en fazla etkilenen sosyal politikalar olmuşlardır. Göçmenlerin istihdamı, mültecilik ve vatandaşlığa kabul süreçlerine ilişkin düzenlemeler, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde ülkelerin gündemine gelmiştir. Bu durumun en yakın örneği, Avrupa Birliği'ni ciddi kemer sıkma politikaları uygulamaya mecbur bırakmış olan 2008 krizi ve sonrasında yaşanan süreçtir. Bu bildirinin temel amacı, Avrupa Birliği'nde yaşanan ekonomik daralmanın ve kemer sıkma politikalarının, göç ve göçmen politikalarına yönelik olumsuz etkilerini irdelemektir. Çözümlemeler, söz konusu krizden etkilenen üç Avrupa Birliği ülkesi (Birleşik Krallık, İtalya ve Almanya) üzerinden yapılmıştır. Çalışmanın verilerini, DIVERCITIES*[3] *projesi raporlarından elde edilen ülke verileri, Avrupa Birliği'nin ve söz konusu ülkelerin ekonomi, sosyal politika ve göç raporları, STK'ların göç bildirileri ve ilgili makaleler oluşturmuştur. Çalışmanın sonunda, krizin ve beraberinde gelen sosyal problemlerin kısıtlayıcı ve dışlayıcı göçmen politikalarına yol açması ve göç dokusunun kriz dönemlerindeki değişimi neden ve sonuçlarıyla tartışılmıştır.*

Anahtar Kelimeler*: Avrupa krizi, göçmen istihdamı, göç politikaları, göç akımları.*

Abstract: *Migration policies are the ones that directly being affected from the crisis periods. Migrant employment, asylum-seeking and naturalization policies have always been at the agenda of countries in times of economic crisis. The recent example is the EuroZone (2008) economic crisis that has obliged EU countries to follow austerity policies. The main aim of this study is to examine the negative effects of economic crisis & austerity measures on migration and migration policies. The analysis will be based on three EU countries that directly being affected from EuroZone crisis, namely United Kingdom, Italy and Germany The data set of the study is formed by the data from the DIVERCITIES project, the social & economic reports of European Union and given countries and related papers. At the end of the study, exclusionary and restrictive migration policies as results of the crisis and crisis-driven changing migration patterns in Europe are disccused.*

Keywords*:. EuroZone crisis, migrant employment, migration policies, migration flows.*

---

[1] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara: nazdagungordu@gmail.com

[2] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara: ayda@metu.edu.tr

[3] *DIVERCITIES, halen sürdürülmekte olan bir FP7 projesi olup, 14 Avrupa üniversitesinin katıldığı bu projede, ODTÜ ortaklardan biri olarak yer almaktadır.*

1. Giriş

Avrupa Birliği'nin, Stockholm Programı ve Avrupa 2020 Gündemi'nde ele aldığı, rekabetçiliğin artması için önemle üzerinde durduğu, göçü teşvik edici politikalarının, kriz dönemlerinde uğradığı değişikliklerin dikkatli analizi, Avrupa'nın büyüme senaryoları için büyük önem arz etmektedir (OECD, 2009). Kriz dönemlerinden en çok etkilenen sosyal politikalar olan göç politikaları, politik-ekonomik çekinceler ve yerel halkın kısıtlı iş imkanlarını olumsuz etkilemesi nedeniyle göçmenlere gösterdiği dışlayıcı tavırlar ile kısa sürede pek çok değişikliğe maruz kalmaktadır. Söz konusu ekonomik kriz odaklı politika değişikliklerinin uzun dönem politikalarını ne derece etkilediği ülkeden ülkeye ve krizden etkilenme seviyesine göre değişiklik göstermektedir.

Göç politikalarının krizlere karşı duyarlı olmasının pek çok sebebi olmakla beraber, en temelde ekonomik kaygılar (iş imkanları için göçmenler ve yerel çalışanlar arasında artan rekabet vb.) ve göçmen işçilerin yapısal kırılganlığı yatmaktadır (OECD, 2009). Göçmen işçiler çoğunlukla sosyal güvenliği olmayan, ileri düzey bilgi ve yetenek gerektirmeyen, yarı-zamanlı, geçici ve çoğu zaman kayıt dışı çalıştıkları işlerde çalışmakta, sosyal ağları ve aile desteğine sahip olmadıkları için de kendilerine önerilen düşük standartlı, düşük ücretli işleri kabul etmektedirler (Taran, 2011; Kuptsch, 2012). Göçmen işçiler özellikle kriz dönemlerinde haklarını koruyan sözleşmeleri olmadığı için işten ilk çıkarılan işçiler arasında yer almaktadırlar (Taran, 2011). Göçmen işçiler kriz dönemlerinde çalıştıkları sektörlere göre de farklı şekilde etkilenmektedirler. İnşaat, hizmet sektörü gibi ekonomik durgunluk ve daralmalara hassas sektörlerde çalışan göçmenler daha hızlı ve yüksek oranlarda işten çıkarılırken; sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler gibi alanlarda çalışanlar krizden daha az etkilenmektedir (IOM, 2010). Bu bilgilere ek olarak, daha çok sağlık ve sosyal hizmet sektörlerinde çalışan kadın göçmen işçilerin, sektörlerin dayanıklı olması sebebiyle erkek göçmen işçilere göre krize karşı daha az duyarlı oldukları söylenebilir (IOM, 2010). Göçmen işçilerin ekonomik kriz dönemlerindeki yapısal kırıganlığı, ülkeden ülkeye değişmekle beraber, krizin daha erken başladığı İrlanda, İspanya ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde daha görünür seviyelere ulaşmıştır (OECD, 2009). Ekonomik açıdan bakıldığında, kriz sonrası bozulan işveren-göçmen işçi dengesi (işverenlerin krizle beraber düşük ücretlerle kayıt dışı göçmen işçi çalıştırma eğilimi ya da ilk olarak göçmenlerin işine son verme) göçmen işçilerin yapısal kırılganlığı, bir sonraki aşamada işçi göçmenlerin ülkeye kabullerini zorlaştıran, kısıtlayan, kotalar koyan, çalışma koşullarını ve sosyal güvencelerini olumsuz yönde etkileyen politikalara yol açmaktadır. Söz konusu politika değişiklikleri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Birleşik Krallık, İtalya ve Almanya özelinde irdelenmiştir.

Kriz odaklı göç politikalarının değişimindeki diğer önemli etkenler ise ülke vatandaşları ile göçmenler arasındaki artan gerilim ve bu gerilimin siyasete taşınmasıdır (Taran, 2011; Maatta, 2014). Azalan iş imkanlarına yönelik, yerel ve göçmen işçiler arasındaki rekabet, yerel halk ile göçmenlerin arasını açmakta, yerel halkın politikacılara baskısı da göçmen karşıtı sağ partilerin (ör: Yunanistan, Altın Şafak Partisi) yükselişine sebep olmaktadır (Maatta, 2014). 2009 yılının başında Birleşik Krallık'ta " *İngiliz işleri İngilizler içindir*" sloganıyla patlak veren göçmen karşıtı protestolar, krizle beraber değişen toplum algısının en net örneklerinden biridir.

Ekonomik krizin etkisi devam ettikçe, sosyal harcamalar kemer sıkma politikaları nedeniyle kısıtlandıkça ve yeterli iş imkanları sağlanamadıkça, Avrupa ülkelerindeki göçmen krizi büyümeye devam etmekte ve özellikle de yasadışı durumlardaki göçmenlere yönelik sosyal desteklerin kesilmesi, bu grubun daha da dezavantajlı hale gelmesine sebep olmaktadır.

Bu bildirinin temel amacı, Avrupa Birliği'nde yaşanan ekonomik daralmanın ve kemer sıkma politikalarının, göç ve göçmen politikalarına yönelik olumsuz etkilerini irdelemektir. Çözümlemeler, söz konusu krizden etkilenen üç Avrupa Birliği ülkesi (Birleşik Krallık, İtalya ve Almanya) üzerinden yapılmıştır.

Bildirinin geri kalanında, kırılgan göç yapısı ve bu yapının kriz odaklı değişimi ele alınmış; son bölümde ise, krize duyarlı göç politikaları Avrupa Birliği özelinde irdelenmiş; göçmen istihdamı, kayıt dışı göç, sosyal koruma ve sosyal bütünleşme politikaları detaylarıyla Birleşik Krallık, İtalya ve Almanya üzerinden tartışılmıştır.

2. 2008 Kriz Döneminde Avrupa'daki Göç

2.1. Ülkeye Gelen Göç ve Dış Göç Akımları

2008 krizi, Avrupa'daki ülkeye gelen göç ve dış göç akımlarını doğrudan etkilemiştir. Etkiler ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de, genel olarak Avrupa ülkelerine gelen göç azalırken, daha iyi koşullara ulaşmak için ülkeden gidenlerin sayısında artış gözlenmiştir (IOM, 2010; Pastore, 2010). Ülkelere gelen göçlerin azalması, ekonomik daralma nedeniyle azalan iş fırsatları ile ülkelerin çekiciliğinin azalmasına, dolayısıyla ekonomik kaygılara bağlanabilir. Şekil 1'de görüldüğü gibi ağırlıkla dönemsel göçmen işçi ve aile birliğine bağlı bir göç akımı olan İtalya ve İspanya'da dış göçlerdeki düşüş çok net izlenirken, Almanya ve Birleşik Krallık'ta ise ülkeye gelen göçün krizden çok etkilenmediği görülmektedir.

Şekil 1: Ülkeye gelen göç / Toplam nüfus (**Kaynak:** Pastore, 2010)

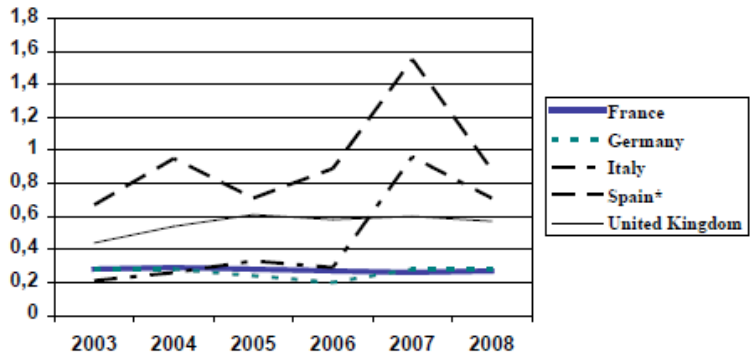

Birleşik Krallık ve Almanya'da, ülkeye gelen göçmen sayısının İtalya ve İspanya'ya göre yüksek düzeyde kalmasının temel nedeni söz konusu ülkelerin göçmen işçi alımına devam etmesidir (Pastore, 2010; Barberis vd., 2014). Göçmen işçilerin ağırlıklı olarak çalıştığı düşük standartlı, yüksek eğitim gerektirmeyen sektörlerde çalıştığı İtalya ve İspanya aksine, özellikle ileri bilgi ve yetenek gereken iş kollarında, rekabetçilik politikalarını gözeten Birleşik Krallık ve Almanya, yüksek

eğitimli göçmenlere yönelik teşvik edici politikalarınu sürdürmüştür (Grossman vd., 2014; Raco vd., 2014). Eğitimli göçmenler nedeniyle bu ülkelere gelen göçler, diğer ülkeler kadar azalmamıştır. Ayrıca sağlık, eğitim ve sosyal hizmet sektöründe göçmen işçi çalıştıran Almanya ve Birleşik Krallık'ta, söz konusu sektörlerde işçi talebinin azalmaması ve krize daha az duyarlı olmaları nedeniyle ülkeye gelen göçlerde ciddi bir azalma görülmemiştir.

2008 krizinin göç hareketlerine olan etkilerinin tümüyle anlaşılabilmesi, krizin çok yeni olması ve değişimleri yansıtan mevcuttaki bilgilerin yetersizliği sebebiyle oldukça zordur.

2.2. Göçmen İstihdamı ve Kayıt Dışı Göçler

2.2.1. Göçmen İstihdamı

Günümüz koşullarında göç, ekonomik büyüme ve küresel rekabet gücüne sahip olabilmek için gerekli olan işgücünün karşılanmasında çok önemli bir faktördür. Yüksek nitelikli göçmen işgücü, piyasadaki personel ihtiyaçlarına, ekonomideki ani değişikliklere ve teknolojik gelişmelere en hızlı tepki verebilen esnek bir işgücü olup, eğitimli işgücü akımının sağlanması kalkınma ve büyüme süreçlerinde önemli katkı sağlamaktadır. Göçmen işçiler, özellikle yaşlanan nüfusa sahip Avrupa ülkelerinin emek talebini karşılamakta önemli olup ekonomik faaliyetlere dinamizm ve yenilik katmaktadır (Taran, 2011) . Öte yandan, göçmenler için vatandaş olabilmek için gerekli koşulların zor ve kısıtlı olması, göçmen işçilerin ülkeye yerleşmelerine engel olmakta ve göçmen işçileri içinde bulundukları zaman diliminin gereklerini yerine getirebilmek için sosyal güvenliksiz, nitelik ve beceri gerektirmeyen, düşük ücretli, yerel halk tarafında pek rağbet görmeyen ve hatta literatürde de oldukça yaygın kullanılan "kirli, tehlikeli ve küçültücü" işlerde (3D jobs- dirty, dangerous and degrading) çalışmalarına neden olmaktadır (Taran, 2011). Söz konusu işler, ekonomik kriz dönemlerinden kolayca etkilenmekte ve göçmen işçilerin işlerine devam edebilmelerini olumsuz şekilde etkilemektedir. Tüm bunlara ek olarak, kriz dönemlerinde göçmen işçiler, yerel işçilere göre daha az güvenli sektörlerde çalıştıklarından ve işten çıkarılmaları yerel meslektaşları kadar zor ve masraflı olmadığından, yüksek oranlarda işlerini kaybetmektedirler (Pastore, 2010). Göçmen işçilerin söz konusu kırılganlıkları işverenleri özellikle kriz dönemlerinde cezbetse de, göçmen işçilerin işlerini kaybetmeleri, yeni göçmenlerin işe girmeleri ile tolere edilebilir boyutta değildir.

Özellikle yaşlı nüfusun toplam içindeki payının arttığı Avrupa ülkeleri için göçmen işgücü ekonomik büyüme için en gerekli girdilerden biri olsa da, göçmen işçiler Avrupa'da yaşanan 2008 krizinden, yukarıda bahsedilen nedenlerle olumsuz etkilenmişlerdir.

2008 ekonomik krizi, sığınmacılar ve aile birliği kurma nedenleriyle göç edenlerden çok göçmen işçileri etkilemiştir. Bu durumun temel sebebi, göç hareketlerini sınırlandırmak isteyen ülkelerin, uluslararası anlaşmalar ve insan hakları yasalarına bağlılıkları sebebiyle aile birliği odaklı ve sığınma amaçlı göçlere yönelik sınırlandırıcı politikalar üretememesidir (IOM, 2010). Ekonomik nedenlere bağlı göç hareketleri, bağlayıcı anlaşmalara (ülkeler arası serbest işçi dolaşımı anlaşmaları hariç) tabi olmadığından ve ülkelerin kendi çıkarlarına göre şekillendirilebildiğinden; en çok politika değişikliği bu alanda görülmüştür.

2008 krizi ile, göçmen işçilerle AB vatandaşları arasındaki işsizlik oranları arasındaki fark gittikçe açılmış ve söz konusu farklılık toparlanma süreci olarak betimlenen 2011 ve sonrasında da varlığını sürdürmüştür. Avrupa Komisyonu (2009) verileri, Avrupa Birliği'nde, 2008 yılı AB vatandaşları (yerel işçi) işsizlik oranının bir önceki yıla göre 1.8% arttığını, göçmen işçilerin (AB vatandaşı olmayan) işsizlik oranının ise 5% arttığını ortaya koymaktadır. Aynı kaynağa göre aradaki fark 2009 yılında daha da artmış, AB vatandaşı ve göçmenler arasındaki fark 11%'e ulaşmıştır.

Ülke ölçeğine inildiğinde de, göçmen işçi işsizlik oranlarının arttığı gözlenmekte fakat söz konusu artışların, ülkelerin göçmen profili, uyguladıkları politikalar, göçmenlerin ağırlıklı oldukları sektörler gibi faktörlere göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Almanya ve Birleşik Krallık'ta, 2009 yılı göçmen işçi işsizlik oranları 2008 yılına göre 0,8-2.4% seviyelerinde artış göstermişken; bu oran İtalya'da 10% 'a ulaşarak İtalya için son 15 yılın rekoru olmuştur (OECD, 2009).

2.2.2. Kayıt Dışı Göçler

Kayıt dışı göçmen sayısının ekonomik durgunluk ve daralmadönemlerinde artması beklenir (Biassoni, 2013). Bu artış çoğunlukla, yeni nüfus harketlerinden kaynaklanmamakta, ekonomik kriz nedeniyle işlerinden olan, vizesi, çalışma izni biten ve geldiği ülkeye daha kötü koşullarla karşılaşma riski nedeni ile geri dönmek istemeyen göçmenlerin (bekle ve gör yaklaşımı), bulundukları ülkedeki belirsiz ekonomik koşullarda kayıt dışı işlerde çalıştıkları görülmektedir (Biassoni, 2013). Yine kriz nedeniyle, sosyal haklarından mahrum olan çalışanlar ve statülerini kaybedenler de kayıt dışı ekonomide çalışarak yasadışı göçmen sayısının artmasına neden olmaktadırlar (Lytvyniuk, 2011).

Kriz dönemlerinde kayıt dışı göç verilerine ulaşmak oldukça zordur. 2008 krizinin yasadışı göçteki artışı tetiklediği bilinmekte fakat net rakamlar verilememektedir.

2.3. Göçmenler için Sosyal Haklar ve Sosyal Bütünleşme

İtalya, İspanya ve İrlanda gibi göçmen girişinin çok olduğu ülkelerde, krizlerden bağımsız olarak, göçmenlerin sosyal yardımlardan yararlanma oranının ülke vatandaşlarına göre düşük olduğu bilinmektedir (IOM, 2010). Bu durum göçmenlerin yasal statüleriyle ve göçmenlerin kısa süreli misafirler olarak görülüp kendilerine sunulan hakların kısıtlı olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Son dönemlerde bu algı, uluslararası ticaret anlaşmaları, göç yasaları, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler'in politikaları ve yönlendirmeleriyle göçmenlerin yararına olacak şekilde değişmeye başlamıştır (IOM, 2010). Özellikle işsizlik yardımları ve hukuksal ve sosyal destek programlarında göçmenler öncelikli gruplar arasında yer almaya başlamıştır (IOM, 2010). Pek çok Avrupa ülkesinin sosyal bütünlük anlayışları kapsamında öne çıkardıkları "entegrasyon" kavramı da göçmenlere sağlanan eğitim, sağlık ve işsizlik yardımlarının devamı ile desteklenmektedir (Taran, 2011). Ekonomik kriz ve beraberinde gelen kemer sıkma politikaları, göçmenlere yapılan sosyal ve parasal desteklerin azalmasına sebep olmuş; göçmenleri, işsizliğin yanısıra sosyal yardımlar konusunda da mağdur etmiştir. Yukarıda bahsedilen kriz öncesi olumlu gelişmeler, krizle beraber etkisini kaybetmiş; sosyal bütünleşme süreci için gerekli olan eğitim, dil kursu gibi destekler haricinde büyük oranda kesintiye uğramıştır (Bach, 2013). Kriz nedeniyle işsiz kalan pek çok göçmen işçi statüleri

gereği elde ettikleri sosyal hakları kaybetmiş; uzun süre iş bulamayan ve yasal kalma sürelerini aşan göçmenler de işsizlik ve sağlık yardımlarına başvuramayacak duruma gelmiştir (Bach, 2013). Söz konusu durumun örneklerinden biri kriz sonrası dönemde Birleşik Krallık'ta yaşanmış, sadece İşçi Kayıt Programı'nda (Workers Registration Scheme), 12 aydan uzun süre kaydı olan EU-8[4] ülkeleri göçmenlerine sosyal yardım ağına katılma ve sosyal haklardan yararlanma şansı verilmiştir (IOM, 2010).

3. 2008 Krizi ve Avrupa'da Göç Politikaları

3.1. Avrupa Birliği Ölçeğinde Göç Politikaları

Avrupa ülkeleri ekonomik krizle beraber göç politikalarını masaya yatırmış, sıfırdan politika üretmek yerine var olanları, kriz sonrası stratejilere uygun hale getirmeye çalışmıştır. Kriz sonrası AB ölçeğindeki politika değişikliklerinin en önemlileri, Stockholm Programı ve AB-2020 Stratejisi çerçevesinde şekillenmiştir.

Stockholm Programı (2009), tıpkı Tampere (1999) ve Hague (2004) Programları gibi göç-kalkınma ilişkisi, Avrupa'daki göç sorunları, yasadışı göçle mücadele gibi konularda AB ölçeğinde politikalar ve yönlendirmeler içeren bir sosyal programdır (EU, 1999; EU, 2009). Stockholm Programının özelliği, kriz sonrası hazırlanması olup, göçle ilgili daha önce hiç olmadığı kadar net ifadelere ve yönlendirmelere yer vermesidir. Program, "bir an önce AB ölçeğinde ortak göç politikaları hazırlanmalı" söylemini ikinci plana itip, ülkelerin göçmenlere ilişkin sosyal bütünleşme politikalarına ağırlık vermelerini ön planda tutarken, göçmenlerle ve yerel halk arasında eşit hakların sağlanması konusunda aynı çabayı göstermemiştir. Göçmenleri, entegrasyon politikaları ile tektipleştirmeye dayalı bir bakış açısını yansıtan Stockholm Programı, yasadışı göçlerin kısıtlanması ve vatandaşlık koşullarının ağırlaştırılması gibi politikalara da zemin hazırlamaktadır.

Avrupa 2020 Stratejisi, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan, Avrupa Birliği'nin sektörler, büyüme ve yeniliklerle ilgili stratejilerini kapsayan bir politikalar dizisidir (Eufacts, 2010). Avrupa 2020 Stratejisi Lizbon Gündemi'nin (2000-2010) devamı olup, Avrupa ülkelerinin rekabet gücünü artırmaya yönelik bir dizi sosyal, ekonomik ve çevresel stratejiyi içermektedir. Strateji, kriz sonrası 10 yıllık dönemdeki büyüme hedefleri için, nitelikli ve eğitimli işgücünün önemine işaret etmekte, yaşlanan nüfusun önüne geçemeyen Avrupa ülkelerine, nitelikli göçmen işgücünü teşvik etmeleri konusunda yönlendirmelerde bulunmaktadır (Eufacts, 2010).

Özetle, kriz sonrası mevcut raporlarda da, nitelikli-niteliksiz göçmen vurgusu ön plana çıkmakta; niteliksiz göçmenlerin ülkelere girişlerini zorlaştırıcı, kısıtlayıcı politikalar görülmektedir. Söz konusu politikalar, Avrupa Birliği'nin toparlanma ve büyüme stratejileri göz önünde bulundurulduğunda esnemekte; ihtiyaç duyulan nitelikli göçmen işgücünün sağlanması için yeniden düzenlenmektedir. Göçmen profiline göre yapılan düzenlemeler, ülke ölçeğindeki politikalar kısmında tartışılmaktadır. Sonraki bölümlerde göç politikaları ülkeler ölçeğinde irdelenecek;

[4] 2006 yılında kabul edilen yeni protokolle Avrupa Serbest Dolaşım Anlaşması'na dahil olan Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Estonya, Litvanya ve Letonya EU-8 ülkeleri olarak bilinmektedir.

Almanya, Birleşik Krallık ve İtalya özelinde, göç ve göçmen istihdamı, aile birliği ve sığınma ile göç ve sosyal yardım ve bütünleşme başlıkları altında detaylandırılacaktır

3.2. Ülkeler (Almanya, Birleşik Krallık, İtalya) Ölçeğinde Göç Politikaları

Göç akımlarındaki farklılıklar gibi, göç politikaları da ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Ülkeler arası farklılığın en temel sebebi ortak bir Avrupa göç politikasının olmamasıdır. Son zamanlarda, Amerika'daki "Yeşil Kart" gibi, tüm Avrupa için geçerli olacak bir "Mavi Kart" uygulaması ile ilgili çalışılmakta, fakat ülkelerin göç politikalarındaki farklılıklar nedeniyle uzlaşı sağlanamamaktadır (Lytvyniuk, 2011).

Ülkelerin ekonomik kriz sonrasında benimsediği göç politikaları çok çeşitli olup, iki ana başlık altında toplanabilir. İlk başlık olan "*filtreleme*" modeli, göç akımlarını belli kriterlere ve kotalara göre sınırlandırma ve seçerek göçmen kabul etme politikalarını içermektedir (Lytvyniuk, 2011). Bu politikalar yaşama ve çalışma izinleri için konulan yeni kuralları, dil ve yetenek sınavlarını, planlanan göçmen alımı kotalarını, aile birliği sağlamak amaçlı göçlere yönelik sınırlandırmaları kapsamakta ve pek çok Avrupa ülkesinde uygulanma alanı bulmaktadır. "*Bariyer*" modeli ikinci başlık olup, yasal yollar dışında gerçekleşen göçleri önleme, kayıt dışı istihdamla mücadele ve sınır koruması gibi alanları kapsamaktadır. Güvenliği artırılmış sınır kapıları, koşulları ağırlaştırılmış vize uygulamaları bu modelin en yaygın araçları arasında yer almaktadır.

Avrupa'daki ekonomik kriz beraberinde çoğunlukla kısıtlayıcı politikaları getirmiş olsa da, belli alanlarda göçmenler için kolaylaştırıcı düzenlemeler de görülmektedir. Lytvyniuk'a (2011) göre, özellikle nitelikli göçmen işgücüne olan ihtiyaç, ülkeleri bu konuda düzenlemeler yapmaya itmiş, Birleşik Krallık, Almanya gibi rekabete ve ekonomik büyümeye odaklanmış ülkeler, eğitimli işgücüne yönelik özel teşvik edici politikalar (özel oturma ve çalışma izinleri, genişletilmiş sosyal haklar, uygun çalışma koşulları) geliştirmiştir.

3.2.1. Göç ve Göçmen İstihdamı Politikaları

Kriz etkisiyle artan işsizlik ve yerel halkın göçmenlere yönelik olumsuz tutumları, karar vericiler üzerinde baskı kurmuş; özellikle niteliksiz ve az eğitimli göçmen akışını engelleyici politikalar geliştirmelerine neden olmuştur. Göçmen istihdamı ve göçmen işçi alımına yönelik politikalar, göçmen sayısını sınırlamaya dayanan ve göçmen işçiler için yüksek standartlar öneren politikalar olarak iki başlık altında toplanabilir.

- Göçmen işçi akımını ve istihdamını engellemeye/ kısıtlamaya yönelik politikalar

Pek çok Avrupa ülkesi, ekonomik krize hızlı bir tepki olarak göçmen alımlarına yönelik kısa süreli kotalar ve kısıtlamalar uygulamaya başlamıştır. Söz konusu sınırlayıcı politikaların, kriz sonrası geçici göç akışını kontrol altına almak amacıyla düzenlendiği görülmekte, ancak ülkelerin uzun dönem hedeflerine ve politikalarına ne derece etki edecekleri ise henüz bilinmemektedir (OECD, 2009).

Ülkeler tarafından benimsenen en yaygın göç sınırlandırıcı sayısal politika, kota sistemi uygulamasıdır. Kriz öncesinde de kota sistemi ile kontrollü göç yönetimi yapan ülkeler, krizle beraber daha sıkı kota uygulamalarına gitmişlerdir. İtalya ekonomik kriz sonrasındaortaya çıkan koşullara tepki olarak göçmen girişine yönelik kotayı azaltmış; 2007 yılında 170.000 olan tavan başvuru sayısı 2008'de 150.000'e indirilmiş ve bu 150.000'lik yeni girişler, ülkede göçmen işgücüne ihtiyaç duyan sektörlerde çalışmak üzere, önceki yıllarda başvuran ama başvurusu kabul edilmeyenler arasından seçilmiştir (OECD, 2009).

Bir başka sayısal sınırlama da kayıt dışı istihdam ve yasadışı göçü engelleme politikalarında görülmüştür. Söz konusu sınırlamalar, krizle beraber artan kayıt dışı çalışma koşullarına önlem olarak geliştirilmiştir (IOM, 2010). Bu bağlamda, ilk uygulama Birleşik Krallık'tan gelmiş; 2008 yılında Sivil Ceza Sistemi (Civil Penalty Regime) oluşturularak, yasadışı göçmenleri çalıştıran işverenlere yüksek para cezası (en fazla 10.000 pound) ve hapis cezası (2 yıl) uygulanmıştır. Sivil Ceza Sisteminin ilk yılında, 1000'e yakın kural ihlali saptanmış ve 10 milyon pound tutarında para cezası kesilmiştir (UKBA, 2009). Kriz öncesindeki benzer uygulamalara bakıldığında ise, bu sayı çok düşüktür; 1997-2006 yılları arasında, kayıt dışı istihdam maddesinin sadece 37 kez ihlal edildiği görülmektedir (UKBA, 2009). İtalya'da da benzer bir sistem uygulanmaya başlanmış, ülkeye yapılan yasal olmayan girişler ceza gerektiren suçlar kapsamına alınmış ve bu yolla ülkeye giriş yapanlar para cezası ile sınır dışı etme işlemlerine tabi tutulmuştur (IOM ,2010).

Sayısal farklılıklardan ve ceza sistemine dayalı politikalardan anlaşılacağı üzere, ekonomik kriz, göçmen istihdamına yönelik katı kurallar uygulanmasına, yüksek cezalar kesilmesine ve en önemlisi de yasadışı göçle mücadale yollarının sağlamlaştırılmasına yol açmıştır.

Bir başka alt başlık olan kısıtlayıcı politikalara örnek olarak, Avrupa Birliği serbest işçi dolaşımına yönelik müdahaleler verilebilir. Bazı ülkeler, Avrupa Birliği içi işçi dolaşımını tümüyle serbest bırakırken, bazıları da 2004 ve 2007 sonrası birliğe üye olan ülkelerin vatandaşlarına yönelik kısıtlamalar koymuşlardır. Belçika, Danimarka, Almanya ve Avusturya, krizin de etkisiyle 2004-2009 arası dönemde birliğe üye olan ülkelere işçi sınırlandırması yapacağını açıklarken; Fransa, İtalya ve Birleşik Krallık, ihtiyaç duydukları sektörler için gerekli iş gücünü, yeni üye ülkelerden herhangi bir sınırlandırma olmadan alabileceğini duyurmuştur (OECD,2009).

- Göçmen işçilere yönelik seçici, yüksek standartlar koyan politikalar

Bu başlıktaki politikalar, becerisiz ve eğitimsiz olarak nitelendirilen düşük ücret ve düşük nitelikli işlerde çalışan göçmenlerin ülkeye girişlerini engellemek; becerili, donanımlı ve yüksek eğitime sahip göçmenlerin girişlerini ise kolaylaştırmak üzere oluşturulmuş bir dizi düzenlemeden oluşmaktadır.

Niteliksiz iş gücüne yönelik geliştirilen "seçici" politikalar ile nitelikli göçmen iş gücünü teşvik eden politikalar, hem piyasada ihtiyaç duyulan işgücünü karşılamak hem de göçmen istihdamına karşı olumsuz tutumlar sergileyen yerel halkı sakinleştirmek gibi iki yönlü bir strateji ile düzenlemiştir (Pastore, 2010). Bu strateji ile iki grup arasındaki gerilimi düşürebilmek için yerel halka "*biz sadece en iyileri, kısa süre için, ihtiyacımız için alıyoruz*" imajı verilmektedir (Pastore, 2010).

Avrupa ülkeleri, krize rağmen nitelikli iş gücünü çekebilmek için pek çok yöntem uygulamıştır. Almanya'nın 2005 yılı Göç Yasası, Almanya'nın (yerel işgücü ile karşılayamadığı) uzman açığı yaşadığı dönemler ile ekonomik kriz dönemlerinde geçerli olmak üzere, nitelikli göçmen işgücünün ülkeye girişini kolaylaştıran bir dizi stratejiye yer vermiştir (FFO, 2012). Yasaya göre, bilişim teknolojileri uzmanları, ülkeye giriş yaptıktan sonra, herhangi yetenek, bilgi sınavı, dil kursu ve entegrasyon eğitimlerine gerek olmaksızın süresiz oturma hakkına sahip olabilmektedirler (FFO, 2012). Almanya'ya 1 milyon euro tutarında yatırım yapacak ve 10'dan fazla kişiye iş imkanı sunabilecek yatırımcılar da aynı fırsatlardan yararlanabilmektedir (Kuptsch, 2012). Nitelikle işgücüne pek çok fırsat sunan 2005 Göç Yasası, niteliksiz işgücüne kısıtlamalar getirmeye devam etmiştir.

Nitelikli göçmenler lehine geliştirilen bir diğer politika, çalışma izni için gerekli olan minimum "*yeterli gelir ve maaş*" seviyesinin indirilmesidir. Almanya minimum gereklilikleri, 2010 yılında yaptığı düzenlemelerle aşağıya çekmiş, nitelikli AB dışı çalışanlar için 86,400 euro olan minimum yıllık gelir beyanını 63,600 euroya indirmiştir (Pastore, 2010).

İngiltere, önceden 80 civarında olan çalışma izni alabilme fırsatı sağlayan göçmenlerle ilgili koşulları, kriz sonrası 5 kategori altında toplamıştır (IOM, 2010; Kuptsch, 2012). Tier (aşama) Sistemi olarak bilinen bu uygulama, puan bazlı sistemle (yaşama ve çalışma izni için gerekliliklerin karşılanıp karşılanmadığının tespiti) beraber işlemektedir. Beş aşamadan oluşan Tier Sistemi'nde, Tier 1 nitelikli iş gücünü, Tier 2 girişimcileri (istihdam yaratabilecek düzeyde), Tier 3 geçici veya niteliksiz iş gücünü, Tier 4 öğrencileri ve Tier 5 istihdam amaçlı olmayan geçici girişleri içermektedir (IOM, 2010). Tier 1 ve 2, kriz sonrası değişen piyasa dinamiklerine göre hazırlanmış; göçmenlerin eğitim, tecrübe, yaş ve yeteneklerine göre aldıkları puanların değerlendirilmesi sonucuna göre giriş izni alabildikleri kategorilerdir (UK Visas and Migration, 2014). Puan sistemi ile işgücü göçünü kontrol altına almayı hedefleyen İngiltere, Tier 1 seviyesindeki standartları yüksek tutmuş, Almanya'daki uygulamanın tersine çalışma izni için gerekli olan minimum gelir seviyesini, 2009 yılında yaptığı düzenleme ile yükseltmiştir (IOM, 2010). Buradaki temel amaç, ihtiyaç dışı göçmen işgücünün ülkeye girşini kriz bitene kadar kontrol altında tutabilmektir. Tier 2 aşamasındaki göçmen girişimci kabulunun ana şartı, ülkede söz konusu işi yapabilecek yeterli sayıda yerel girişimcinin bulunamamasıdır (UK Visas and Migration, 2014). İngiliz hükümeti zorunluluktan kaynaklanan göçmen işçi alımlarını azaltabilmek ve yerel işgücünü verimli kullanabilmek için UKCES (UK Commission on Employment and Skills) gibi kurumlarla ortak çalışmalar yapmaktadır (IOM, 2010).

Bir başka göçmen istihdamı politikası da "*shortage list*" uygulamasıdır (Chaloff, 2014). Listenin temel amacı, puan bazlı bir sistem üzerinden, ihtiyaç duyulan alanlarda göçmen alımını sağlamak için, göçmenleri işçi piyasası testlerinden muaf tutmak ve uluslararası işe alım süreçlerini hızlandırmaktadır (Pastore, 2010). Söz konusu listeler, kriz sonrasında yeniden değerlendirilmiştir. Birleşik Krallık Göç Danışma Komitesi (UK Migration Advisory Committee), kriz öncesi 80'ne yakın iş kategorisi barındıran listeyi yeniden düzenlenmiş, çoğunluğu nitelikli iş gücüne dayalı 19 iş kategorisi belirlemiştir (Pastore, 2010).

Yukarıdaki politika örneklerinden anlaşıldığı gibi, ekonomik kriz, Avrupa ülkerinin göçmen işçi politikalarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Niteliksiz olarak tanımlanan işgücüne neredeyse tüm ülkelerde kapılar kapatılırken, nitelikli işgücü için ayrıcalıklar tanınmış; farklı yöntemlerle teşvik edici (çok nadir durumlarda sınırlandırıcı) politikalar üretilmiştir.

3.2.2. Aile Birliğini Sağlamaya Dayalı Göç ve Sığınmacı Politikaları

Sığınmacılar ve aile birliğini sağlamak için göç edenler, uluslararası göç akımlarında, ekonomik sebeplerle göç edenler göre sayıca daha azlardır. (OECD, 2009). Sığınma ve aile birliği amaçlı göçler kriz dönemlerinde bile insan hakları yasaları çerçevesinde büyük ölçüde sınırlandırılamamakta ve ülkeler bu kategoriye yönelik çok az politika değişikliği yapabilmektedir. Yine de 2008 krizi sırasında ve sonrasında pek çok ülke, yasal çerçevelerde yaptıkları düzenlemelerle aile birliğine yönelik göçleri ve sığınma taleplerini minimuma indirmeye çalışmışlardır.

Kriz döneminde, aile birliğine bağlı göçleri kısıtlama uygulamalar, kotalar, özel sınırlayıcı koşullar ile sosyal haklardan mahrum bırakma yöntemleri şeklinde olmuştur. Birleşik Krallık ve Almanya, kota uygulamasını tercih ederken; İtalya aile birliği ile ülkeye girişi özel koşullara bağlamıştır. İtalya, bu yolla göçmen kabul etmek için gerekli olan gelir seviyesini 2009 yılında 5317 avroya çıkarmış ve her bir aile bireyi için bu rakama 50%'sinin eklenmesini zorunlu kılmıştır (OECD, 2009). Ayrıca, kriz öncesi herhangi bir sınırlama bulunmadan ülkeye kabul edilen yetişkin çocukların ve 65 yaş üstü ebeveynlerin, sadece başkalarına bağımlı ve ciddi sağlık problemlerine sahip olmaları durumunda İtalya'da yaşamalarına izin verilmiştir (OECD, 2009).

Sığınmacılarına yönelik politikalar ise, insan hakları yasaları nedeniyle kriz sonrası dönemlerde büyük değişikliklere maruz kalmamışlardır. Avrupa'nın genel tutumu, insan hakları- ülke çıkarları dengesini gözeterek sınır güvenliğini sağlamak, hatalı sığınmacı girişlerini cezalandırmak ve sığınma talepli başvuruların sayısını azaltmak yönünde olmuştur (Bauloz vd., 2011). Bauloz ve Chetail'e göre (2011), bu genel tutum 1973 krizinden sonraki yaklaşımlarla ortak izler taşımakta ve ekonomik krizi koruma krizine (güvenlik önlemlerini artırarak ülkeyi göçmenlerden koruma) dönüştürmektedir.

Eurostat (2010) verilerine göre, Avrupa Birliği'ne sığınma amaçlı gelenlerin sayısı 2009 yılında 2008 yılına göre 1,8% artarken; sığınmacı olarak kabul edilenlerin oranı 2010 yılında 2009 yılına göre 2,3% azalmıştır. Söz konusu azalma yukarıda bahsedilen politikaların en somut etkisidir.

Avrupa'da en yaygın kullanılan sığınma talebini azaltmak için kullanılan önlem, vize koşullarının ağırlaştırılmasıdır (UNHCR, 2009). Vize için gerekli dökümanları hazırlayamayan sığınmacılar, ya geri dönmekte ya da yasadışı yollardan ülkeye girmeye çalışmaktadırlar (Bauloz vd., 2011). Avrupa ülkeleri böyle bir durumdan doğacak yasadışı göç akımlarını engellemek için bir dizi caydırıcı önlem almışladır. Örneğin Birleşik Krallık, yasadışı göçleri engellemek için, sığınmacıları kayıt dışı yollardan taşıyan aracılara ve yolcu bilgilerini detaylı kontrolden geçirmeyen havayolu ve denizyolu şirketlerine yüksek tutarlı para cezası uygulamasına geçmiştir (Bauloz vd., 2011). Bu yol ile, özel sektörün de Avrupa Birliği'nin güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunması amaçlanmıştır.

3.2.3. Sosyal Haklar ve Entegrasyon Politikaları

- Sosyal Haklar

Sosyal haklar, sosyal koruma programları ve sosyal bütünleşmeyi sağlama politikaları kriz dönemlerinden en fazla etkilenen politikalar olup, kimi Avrupa ülkelerinde harcamalardaki kısıtlamalarla paralel olarak etkilerini yitirirken; kimilerinde ise sosyal bütünlüğü devam ettirebilmek için öncelikli politikalar haline gelmektedir. Göçmenler için sağlanan sosyal yardım ve sosyal hizmet imkanları çoğu ülkede azalmaktayken; entegrasyon politikaları harcamalardaki azalmaya karşın krize karşı en çok dayanıklı politikalar olmuşlardır (IOM, 2010).

Göçmenlerin sosyal haklarındaki azalmalara yönelik uygulamalardan biri Birleşik Krallık'ta görülmüştür (IOM, 2010). Krize tepki olarak Birleşik Krallık, uzun süreli oturma izni olmayan göçmenlerin ve ülke vatandaşı olmayanların, sosyal güvenlik ve sosyal konut haklarını kaldırma yoluna gitmiştir (IOM,2010). Çoğu göçmen de farklı yasal dayanaklarla çalışma koşullarına ilişkin haklar (emeklilik maaşı, doğum izni, doğum ödemesi vb.), dışında kalan sosyal haklarından (gelir desteği, çocuk ve ev yardımları, evsizlik desteği vb.) yoksun bırakılmışlardır (Chappell, 2009). Almanya ve İtalya'daki kesintiler, Birleşik Krallık'taki kadar sert olmasa da, göçmenleri kısmi sosyal haklar veren işlerde çalışmaya itmiştir (IOM, 2010). İtalya kesintilerin yanında, yasadışı yollarla ülkeye gelen göçmenlerin tespit edilmeleri halinde cezalandırılmalarına yönelik düzenlemeyi uygulamaya koymuş; söz konusu göçmenlerin acil sağlık bakımlarını ve eğitim haklarını yasaklamıştır (Kuptsch, 2012).

Kriz sonrası göçmenlere yönelik artan olumsuz tutumlar Birleşik Krallığı, 2009 yılında, 70 milyon pound tutarındaki Göç Etkisi Fonu'nu (Migration Impact Fund) oluşturmaya itmiştir (IOM, 2010). Fonun oluşturulmasındaki amaç artan göçmenlerin sosyal hizmetlere verdikleri zararı karşılamaktır (IOM, 2010). Göçmenlere yönelik herhangi bir destekleyici fon oluşturmayan Birleşik Krallık'ın bu tutumu, kriz sonrası göçmenlere karşı gelişen olumsuz ve dışlayıcı söylemlerin uygulaması olarak yorumlanabilir.

- Entegrasyon politikaları

Kriz sonrası entegrasyon politikaları, ülkelere gelmesi teşvik edilen nitelikli işgücünün topluma uyum sağlamasına odaklanmış ve göçmenlere karşı olumsuz tutumların giderek arttığı bir toplumsal düzende nitelikli iş gücünün dışlanmaması için yeniden düzenlenmiştir (IOM, 2010). Var olan politikalar tümüyle terkedilmemiş, sadece yeni koşullara göre yeniden uyarlanmıştır.

Kriz öncesi entegrasyon sürecinin en önemli bileşeni olan dil ve entegrasyon kursları kriz sonrasında da önemini korumuştur. Ülkeye yeni gelenlerin uyum sağlayabilmesinin temel faktörü olan "*ülke dilini etkin konuşabilme*" kriteri, krizle beraber daha da önem kazanmış; belediye destekli ücretsiz dil kursları yaygınlaştırılmış ve zorunlu hale getirilmiştir (Lytvyniuk, 2011). Krizden sonra, Almanya'da vatandaşlık hakkı kazanmak için uygulanan entegrasyon kursunun içeriği genişletilmiş; dil derslerinin yanına tarih, kültür ve hukuk dersleri de eklenmiştir (Lytvyniuk, 2011).

Birleşik Krallık, krize tepki olarak entegrasyon harcamalarını kısmak yerine, yeni entegrasyon parametreleri tanıtmıştır. "Kazanılmış vatandaşlık" uygulaması ile göçmenler, sosyal haklar elde etmek ve "gerçek anlamıyla vatandaş" [5] olabilmek için gerekli uyum sürecini tamamlamak zorunda bırakılmışlardır (The National Archieves, 2009). Entegrasyon sürecinin başarıyla tamamlanabilmesi için yeni koşullar getirilmiştir. Göçmenlerin ülke ekonomisine katkıları, nitelikleri, toplumsal çalışmalarda gönüllü olarak yer almak istemeleri, ingilizceye hakimiyetleri gibi özellikleri de vatandaşlığa kabul süreçlerinde etkili olmaya başlamıştır (IOM, 2010).

Birleşik Krallık'ın aksine İtalya, krizle beraber entegrasyon ve sosyal bütünlük harcamalarında kısıntıya gitmiştir (IOM, 2010). 2007 yılında 50 milyon avro tutarında olan Göçmenler için Topluma Kazandırma Fonu (Fund for the Social Inclusion of Immigrants), 2008 yılında krizle beraber anti- göçmen tutumlarıyla öne çıkan yeni orta sağ partilerin baskınlığı ile kaldırılmıştır (IOM, 2010).

4. Sonuç Yerine

Ekonomik krizler ve sonrasında yapılan tepkisel politika değişiklikleri nüfus hareketlerinin yapısını, göçmenlerin istihdamını ve göçmenlerin geldikleri ülkelere uyum süreçlerini doğrudan etkilemiştir. Göçmenlerin kırılgan özellikleri, ekonomik dalgalanmalara ve işgücü piyasasındaki değişimlere oldukça duyarlı olmaları, göçmenlerin krizlere karşı en duyarlı grup olarak kabul edilmesine neden olmuştur (Bauloz vd., 2011).

Çalışmanın bulgularına baktığımızda, 2008 ekonomik krizinden ekonomik nedenlerle göç edenlerin, aile birliği ya da sığınma amaçlı göç edenlere göre daha fazla etkilendiği görülmektedir. Ekonomik kriz ve azalan iş imkanları, işten çıkarılmalar, artan sigortasız ve güvenliksiz çalışma koşulları göçmen işçileri doğrudan etkilerken; yerel işçilerin tepkileri üzerine değiştirilen ve göçmenlerin aleyhine evrilen göçmen istihdamı politikaları söz konusu olumsuz gelişmelerin temelini oluşturmuştur. Ülkeler aile birliğini sağlama için ve sığınma amaçlı göç edenler için de kısıtlayıcı önlemler almaya çalışsalar da, insan hakları yasaları ve ülkeler arası bağlayıcı anlaşmalar nedeniyle göçmen istihdamı politikalarında olduğu kadar ileriye gidememişlerdir. Göçmenlerin sosyal haklarına yönelik harcamalar ve politikalar krizden olumsuz etkilenmiş, ancak kriz öncesi dönemde göç politikalarının temelini oluşturan entegrasyon politikaları çekiciliğini tümüyle yitirmemiş ve krizden en az etkilenen göç ve göçmen odaklı politikalardan biri olmuştur.

Ekonomik krizin göç politikalarını en çok etkilediği ülkeler, kriz belirtilerinin ilk olarak görüldüğü Birleşik Krallık, İrlanda ve İspanya olmuştur (OECD, 2009). İtalya gibi krize rağmen göç hareketlerinin odağında olan ülkeler de güvenliği sağlama ve sınırları koruma amacıyla göç politikalarında pek çok değişikliğe gitmişlerdir. Çok kültürlü ve çok uluslu Birleşik Krallık, İspanya ve Almanya'da farklı kimlikler barındıran karışık göçmen dokusu, ekonomik kriz döneminde toplumsal gerilmelere yol açmış; kriz öncesi çok kültürlülüğü sosyal bütünleşmenin önemli bir öğesi

[5] "Gerçek anlamıyla vatandaş" kavramı, İngiliz vatandaşlarının söylemi olup, vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirmeyen göçmenler için kullanılmıştır.

olarak gören söz konusu ülkeler krizle beraber çok kültürlülüğü tehdit eden asimilasyon ve tektipleştirme politikalarına ağırlık vermişlerdir (Pastore, 2010).

Sosyal bütünlüğün temel şartı olarak kabul edilen entegrasyon süreci, ekonomik krizle beraber pek çok Avrupa ülkesinde asimilasyon politikalarıyla beraber ilerlemiştir (Lytvyniuk, 2011). Tek dil, tek toplum gibi söylemlerle, göçmenlerin kendi kültürlerini korumalarına ve yaşamalarına olan olumsuz bakış açısı açıkça ifade edilmiştir. Almanya ve Fransa'da entegrasyon için en gerekli şart olan dil kursları, ekonomik krizle beraber daha da önem kazanmış; sayıca arttırılmış ve yaygınlaşmıştır. Dil kurslarının yanında, ülkelerin tarihi ve kültürüne yönelik sınavlar da uygulanmaya başlanmış; başarılı olan göçmenlerin entegrasyon süreçleri devam etmiştir (Lytvyniuk, 2011). Kısaca, 2008 ekonomik krizi, entegrasyon süreci ile asimilasyon politikalarını iç içe geçirmiş; göçmenler üzerindeki kültürlerini, benliklerini kaybetme baskısını artırmışlardır. İlerleyen dönemlerde tektipleştirme ve asimilasyon politikalarının daha da önem kazanacağı ve bu politikaların doğrudan göç politikalarıyla ilişkilendirileceği tahmin edilmektedir.

Göçmenlere yönelik halk tepkileri, ülkeler tarafından geliştirilen göçmen karşıtı sınırlayıcı ve dışlayıcı politikalar, ülkelerin özellikle de kriz dönemlerinde kentsel çeşitliliğe olan bakış açılarını anlamak için de önem arz etmektedir. Artan işsizlik ve yaşam koşullarındaki sıkıntılar başkalarına karşı olan hoşgörüyü köreltmekte, azalan imkanlar için artan rekabet farklı grupları birbirine düşman etmektedir. Toplumda artan huzursuzluk ve beraberinde gelen "y*eni geleni dışlama*" tutumu, devlet politikalarıyla (asimilasyon ve entegrasyon politikaları) birleşince, göçmenler için geldikleri ülkede barınmayı ve çalışmayı oldukça zorlaştırmaktadır.

Referanslar:

Bach, S. (2013) " Social Dialogue and the Public Services in the Aftermath of the Economic Crisis: Strengthening Partnership in an Era of Austerity, *King's College*, London.

Barberis, E.; Kazepov, Y.; Angelucci, A. (2014) " Assessment of Urban Policies in Milan, Italy", *Urbino: DESP- Universita di Urbino Carlo Bo.*

Chaloff, J. (2014) " Evidence-based Regulation of Labour Migration in OECD Countries: Setting Quotas, Selection Criteria and Shortage Lists", *Migration Letters,* Vol 11.

Chappell, L.; Latorre, M. (2009) "The Impact of the Global Economic Downturn on Migration: Monitoring Report", UK

Chetail, V.; Bauloz C. (2011) "The European Union and The Challenges of Forced Migration: From Economic Crisis to Protection Crisis", *Graduate Institute of International and Development Studies,* Geneva

European Comission, (2009) *Interim Forecast January 2009,* Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brussels

European Union, (2009) " The Stockholm Programme- An Open and Secure Europe Serving and Protecting the Citizens", *Council of The European Union*

European Union, (1999) " Tampere European Council 15 and 16", *Council of the European Union*

Eufact (2010), " Europe 2020: A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth" (https://www.google.com/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=eu%202020%20strategy

Eurostat, (2010) " Around 261.000 Asylum Applications from 151 Different Countries Were Registered in the EU-27 in 2009", *Statistics in Focus*

FFO, (2012) *Immigration Act 2005, Federal Foreign Office*, Germany (http://www.auswaertigesamt.de/EN/EinreiseUndAufenthalt/Zuwanderungsrecht_node.html)

Grossman, K.; Haase, A.; Kullmann, K.; Hedtke, C. (2014) " Assessment of Urban Policies in Leipzig, Germany", *Department of Urban and Environmental Sociology, Helmholtz Centre for Environmental Research-UFZ, Leipzig*

IOM, (2010) *Migration and The Economic Crisis in The European Union: Implications for Policy,* International Organization for Migration, Luxemburg

Kuptsch, C. (2012) " The Economic Crisis and Labour Migration Policy in European Countries", *Comparative Population Studies*, 37, 15-32

Lytvyniuk, D. (2011) " The EU Migration Policy in a Context of Economic Crisis in Europe", *Odesaa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration, Odessa*

Maatta, A. (2014) *From Fortress Europe to Ethical Cosmopolitanism: A Case of EU's Exclusionary Immigration Policies in Times of Euro(pean) Crisis*, Sharing Perspectives Foundation, Amsterdam (http://www.sharingperspectivesfoundation.com/wp-content/uploads/Maatta-Final-Paper.pdf)

OECD, (2009) *International Migration Outlook,* SOPEMI, Paris: OECD (http://www.oecd.org/migration/mig/46292981.pdf).

Pastore, F. (2010*) Managing Migration Through The Crisis: Evolving Patterns in European Policies on Labor Migration and Mobility*, İtalya (http://www.labmiggov.eu/2012/04/27/managing-migration-through-the-crisis-evolving-patterns-in-european-policies-on-labour-migration-and-mobility/).

Raco, M.; Kesten, J.; Colomb C. (2014) "Assessment of Urban Policies in London, UK.", *Bartlett School of Planning, University College London*

UKBA- UK Border Agency, (2009) *Accession Monitoring Report,* London

Taran, P. (2011) *Crisis, Migration and Precarious Work: Impacts and Response, Focus on European Union Member States,* Global Migration Policy Associates (http://globalmigrationpolicy.org/articles/activities/Europe%20Crisis%20&%20Migration%20Taran%20Final%2021-2-12.pdf)

The National Archieves, (2009), *Borders, Citizenship and Immigration Act 2009, UK (*http://www.legislation.gov.uk/uksi/2009/2731/contents/made)

UNHCR, (2009) " 2009 Global Trends: Refugees, Asylum-Seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons", *UNHCR*

UK Visas & Immigration, (2014), *Tier 1 (Investor) of the Points Based System-Policy Guidance,*UK (https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachmentdata)

UK Visas & Immigration, (2014), *Tier 2 and 5 of the Points Based System Guidance for Sponsors,*UK (https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/351053/Tier _2_and_5_Sponsor_Guidance_09-14.pdf)

Yerel Yönetimlerin Kürt Kökenli Grupların Göç Sonrası Entegrasyon Sorunlarına Bakışı: Ankara Örneği[1]

Savaş Zafer Şahin[2], Nurten Küyük[3]

Öz: *Bu bildiride, yerel yönetimlerin Kürt kökenli gurupların kente bütünleşme sorunlarına ilişkin tavırları ve uyguladıkları politikalar ele alınacaktır. Bu amaçla Ankara kenti örnek olarak seçilmiş, merkezi hükümetin taşra teşkilatı, belediyeler, akademisyenler ve uzman sivil toplum kuruluşlarından temsilcilerle mülakatlar yapılmıştır. Yapılan mülakatlar sonucunda yerel yönetimlerin bu tür bir soruna ilişkin farkındalıklarının niteliğinin karmaşık olduğu gözlenmiştir. Kürt kökenli gurupların kentle entegrasyonu sorunu, genel siyasi atmosferden ayrı olarak ele alınamamakta, yerel yöneticiler bu konuda politika geliştirmek ve çözüm oluşturmaktan kaçınmakta, bu durumu da muğlâk bir hizmette eşitlik söylemi ile meşrulaştırmaktadır. Ancak, öte yandan göçle gelen nüfusun yarattığı yoksulluk ve suç gibi sorunlar da sıklıkla ifade edilmektedir. Bildiride yerel yönetimlerin bu karmaşık davranış biçimi ayrıntısıyla ortaya konmaya çalışılacaktır.*

Anahtar Kelimeler: *Göç, entegrasyon, kentleşme, yerel yönetimler, kürt kökenli gruplar, Ankara.*

Abstract: *In this paper, local governments' attitudes and policies towards integration problems of Kurdish originated groups to the city will be tackled. For this purpose, the city of Ankara is taken as a case and intensive interviews were realized with the representatives of municipalities, local branches of central government institutions and specialized NGO's. As a result of these interviews, it is observed that, the characteristics of the awareness of local governments towards this type of a problem proves perplexed. Kurdish groups' problems of integration to the city could not be perceived as separate issues other than general political atmosphere, which in turn legitimized by a vague notion of equity in service provision. Nevertheless, problems like poverty and crime that are acquainted with the migrant populations are pronounced very often. In this paper, it is aimed to give a detailed account of this complex perception and behavior of local governments towards Kurdish originated citizens.*

Keywords*: Migration, integration, urbanization, local governments, Kurdish originated groups, Ankara.*

---

[1] Bu çalışma Nurten Küyük'ün aynı adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

[2] Atılım Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, zafer.sahin@atilim.edu.tr

[3] MNG Holding A.Ş. fb_nurten@hotmail.com

1.Giriş

İnsanlık tarihi boyunca ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel sorunlardan dolayı kalıcı olarak yer değiştirmek (göç etmek) kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmıştır. İnsanların can ve mal güvenliklerini sağlamak, daha iyi yaşam şartlarına ulaşmak gibi birçok sebeple göç ettikleri görülmektedir. Sanayi Devrimine kadar olan süreçte göçler daha küçük guruplar halinde ve dönemselken, sanayi devrimi sonrasında göçler kentleşme sürecine koşut olarak kitlesel bir nitelik kazanmıştır. Bu açıdan özellikle kentler arası kitlesel göçlerin en önemli sebeplerinin ekonomik olduğu görülmektedir. Özellikle kırsal alanlardan kentlere göçte daha iyi bir gelecek ve yaşam şartları arayışının etkili olduğu görülmektedir. Ancak, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan bazı ülkelerde ekonomik sebeplerin yanı sıra siyasi sebeplerin ve güvenlik kaygılarının da etkili olduğu görülmektedir. Türkiye'de son otuz yıldır, güvenlik ve terör kaynaklı olarak Güney Doğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesindeki illerden, büyükşehirlere ve kıyı bölgelerindeki yerleşim birimlerine yoğun bir göç yaşandığı izlenmektedir. Özellikle göçle gelen Kürt kökenli guruplar göç ettikleri kentlerin kenar mahallelerinde kente eklemlenmeye çalışmışlardır.

Kürt kökenli" grupların kentte oluşturduğu yaşam alanları bu gurupların dilleri, yaşam ve kültürel alışkanlıkları sebebiyle kimi zaman gettolaşmakta, ciddi entegrasyon sorunların yaşanmaktadır. Bu guruplar göçtükleri kentlerde kitlesel olarak ayırımcılığa maruz kalmaları, lisanları dolayısıyla net bir şekilde kendilerini ifade edememeleri, çok kalabalık nüfuslu aileye sahip olmaları, iş bulamamaları, maddi imkânlarının yeterli olamayışı gibi çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Yaşamlarını sürdürebilmek için de farklı arayışlar içine girmektedirler. Bu grupların göçtükleri kentlerde yaşam standartlarının yükseltilmesi ve kente entegrasyonları çeşitliliğin zenginliğe dönüştürülmesi adına önem taşımaktadır. Yerel yönetimlerin, farklı etnik gurupların ve özellikle kürt kökenli gurupların entegrasyonları için eğitim, sağlık, kültürel dayanışma, sosyal yardımlar, meslek edindirme, yaşayacak yer sağlama gibi konularda yeni hizmet sunum süreçleri geliştirmeleri gerekmektedir. Her şeyden öte, temel hak ve özgürlüklerin önemli bir unsuru olan etnik kimliklerin yerel yönetimlerin hizmet sunum süreçlerinin yeniden tanımlanmasında ve iyileştirilmesinde dikkate alınması gerekmektedir.

Bu anlamda en önemli kurumların başında yerel yönetimler gelmektedir. Göçmenlerin gündelik ihtiyaçları için ihtiyaç duydukları hizmetleri sunmakla yükümlü olan yerel yönetimlerin göçmenlerin etnik kökenine karşı aldıkları tavır bu hizmetlerin sunumunda da büyük önem taşımaktadır. Kimi zaman etnik kökenin dikkate alınmadığı homojenleştirici tavırlar, merkeziyetçi yönetim kültürünün bir uzantısı olarak göçmenlerin gerçek ihtiyaçlarının anlaşılamamasına yol açmakta ve fakrlı sorun alanlarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple bu bildiride, Ankara örneğinde yerel yönetimlerin kürt kökenli göçmen guruplara hizmet sunumuna ilişkin yaklaşımları derinlemesine mülakatlar yardımıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu yolla Türkiye'de yerel yönetimlerin çok kültürlülük ve farklı etnisitelere hizmet sunumu gibi olgulara ne düzeyde hazırlıklı olduğu da ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. Kuramsal Çerçeve ve Araştırma Yöntemi

Sebepleri, sonuçları ve bununla beraber yarattığı problemleri ile derinlemesine incelendiğinde göç olgusunun çok yönlü bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Göç olgusu, siyasal, ekonomik, toplumsal, dinsel vb. nedenlerle, ister zorunlu, isterse gönüllü olarak yapılsın, sosyo-ekonomik yapıda önemli toplumsal sonuçlar doğurmaktadır. Yalnızca nüfus hareketliliği olması nedeniyle değil bu olguya yol açan faktörler ve göç olgusuyla birlikte düşünülmesi gereken sonuçlar bakımından da önemli olması nedeniyle, hem göç veren, hem de göç alan toplumlar bakımından irdelenmesi gereken bir olgudur. Günümüz dünyasında küresel ve ulus-aşırı ölçeklerde ve uluslara arasında göç olgusu çok önemli olmakla birlikte, bir ülkenin kendi sınırları dâhilindeki göç hareketleri dış göçlerin de temel dinamiklerini oluşturması bakımından önem taşımaktadır. Örneğin, Arap Baharı olarak adlandırılan süreç sonrasında ülke dışına göç etmek zorunda kalan kırılgan nüfus kesimlerinin daha önce bu ülkelerdeki iç göç hareketleriyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Kent ve kır arasındaki süreklilikler ve karşıtlıklar dikkate alındığında iç göçlerin kendi içerisinde fakrlı türlerinin olduğu söylenebilir:

- Kırsal alanlardan, kırsal alanlara doğru yapılan iç göç,
- Kırsal alanlardan, kentsel alanlara doğru yapılan iç göç,
- Kentsel alanlardan, kentsel alanlara doğru yapılan iç göç,
- Kentsel alanlardan, kırsal alanlara doğru yapılan iç göç

İç göç olgusu hem oluşum aşamasında, hem de göç eylemi gerçekleştikten sonra göç edilen yer itibariyle beklentiler, oluşan koşullar, karşılaşılan durumlar neticesinde incelenmesi gereken bir olgudur. Bu anlamda iç göçlerin farklı bir sınıflandırmaya tabi tutulabileceği söylenebilir:

Ekonomik – Siyasi Göçler: Ekonomik göç, insanların, toprağın miras yoluyla parçalanması sonucu tarım arazisinin yetersizliği, tarımda modernizasyon ile tarıma traktörlerin girmesi, hızlı nüfus artışı, geçim sıkıntısının artması ve bölgesel eşitsizlikler gibi nedenlerle gerçekleştirdikleri nüfus hareketleridir. Hızlı nüfus artışı sonucunda tarımdan elde edilen gelirin yetersiz kalması, tarımdaki işgücü fazlası insanı, iş bulmak, kendisinin ve ailesinin refah düzeyini yükseltmek ve kendisinden sonra gelen kuşağa daha iyi bir yaşam ortamı hazırlamak amacıyla büyük kentlere göçe zorlamıştır.

Sürekli – Geçici Göçler: Sürekli göç, bireylerin çeşitli nedenlerle yaşadıkları yerleri terk edip, başka bir yere göç etmeleri ve buralarda devamlı kalarak yaşamlarını sürdürmeleridir. Geçici göç ise, insanların genellikle ekonomik temelli nedenlerle göç ettikleri yerlerde ömür boyu kalmayıp, belli bir süre sonra yaşadıkları yerlere geri dönmeleridir.

Gönüllü – Zorunlu ve Zorlama Göçler: Göç, bir taraftan bireylerin kendi istekleri ile gerçekleştirdikleri bir hareket olabileceği gibi, diğer taraftan bireylerin istekleri dışında, çok farklı etkenlerin zorlamasıyla oluşan gönülsüz bir harekette olabilmektedir. Serbest ya da gönüllü göçler, kişilerin maddi kazanç, yenilik yapma, macera arama ya da geleceğini garanti altına alma gibi kişisel isteklerin sonucunda

gerçekleşen nüfus hareketleridir. Zorunlu göçler ise, can ve mal güvenliği, cezalandırılma korkusu, baskı ve doğal afet gibi etmenlerin gündeme getirdiği gönüllü olmayan göçlerdir. Zorunlu göçte, bireyin karar verme durumu söz konusu olmazken, gönüllü göçte bireyin veya aile, çeşitli seçeneklerden bir veya birkaçı üzerinde karar vermektedir.

Yatay – Dikey Göçler: Yatay göç, coğrafi anlamda yer değiştirmeyi ifade etmektedir. Bu ayrımı gündeme getiren toplumbilimciler, yatay göç kavramının yanında meslek değiştirme, toplumsal tabaka atlama, unvan elde etme gibi çeşitli değişimlerin de "dikey göç" adı altında birer yer değiştirme olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedirler.

Sonuç olarak, bütün göç süreçlerinde, göç edenlerin geldikleri yerlerden kültürlerini ve alışkanlıklarını da birlikte getirdikleri bir gerçektir. Özellikle göçün ilk zamanlarında bu birikimlerin etkisi önemli olmaktadır. Göç edilen yerdeki koşullar ve deneyimler, zamanla bu birikimleri değiştirmekte, bunların etkisi bazen azalmakta bazen de daha belirgin hale gelebilmektedir. Kente göçün ilk yıllarında kişi kentte içinde bulunduğu koşullarla ve imkânlarla kırsal alanı karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmada kentteki koşulların ve olanakların geldikleri yerden göreli olarak daha üstün olduğu sonucuna varmakta, bu ise var olan durumdan kişinin hoşnut olması sonucunu doğurmaktadır. Bireyin çeşitli konulardaki tercihlerinde ve özellikle siyasi tercihlerinde, bu durum önemli rol oynamaktadır.

Özellikle etnisiteye dayalı siyasi süreçlerin etkili olduğu iç göçlerde göçmenlerin göç ettikleri kentte farklı süreçlerle karşılaştıkları görülmektedir. Özellikle etnisite farklılıkları gettolaşmayı, dışlanmayı ve uyum sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar karşısında merkezi ve yerel yönetimlerin tavırlarının soğukkanlı bir şekilde ele alınması çoğu zaman mümkün olamamaktadır.

Göçe atıfla etnisite kavramının anlaşılmasında ve etnisitenin oluşumunda dört aşama olduğu söylenebilir. İlk aşama, biraradalığın en gevşek aşaması olarak grupla grup dışındakiler arasında algılanan basit bir kültürel farkın, bir sınır algısının olduğu etnik kategori olarak görülmektedir. İkinci aşama, etnik grubun üyeleri arasında düzenli bir etkileşimin olduğu etnik ilişki ağı olarak algılanmaktadır. Bu etnik ilişki ağı üyeler arasında kaynakların dağılımını sağlayabilir. Üçüncü aşama, bir kollektive içinde üyelerin ortak çıkarlar ve bunları ifade etmek için politik organizasyonlar geliştirdiği etnik birlik / kurumlaşma aşamasıdır (korporatif aşama). Son olarak, sürekli, fiziksel olarak sınırlı bir bölgeye (territory) ve onun üzerindeki politik organizasyonlara sahip bir etnik topluluk aşaması görülmektedir. Özellikle üniter devlet yaklaşımlarında göçle gelen gurupların ikinci ve üçüncü aşamalara geçişinin sağlanması kentsel alanda uyum sorunlarının aşılmasında önemli katkılarda bulunma potansiyeline sahiptir. Ancak çoğu zaman ulus devlet algısının yarattığı tektipleştirme etkisinin yarattığı "standart" gibi kavramların yarattığı duyarsızlıklar etnisiteden kaynaklanan sorunların daha da artmasına sebep olmaktadır.

Etnik bir topluluğun, kolektif özel bir ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir "yurt" la bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasında olan dayanışma duygusu olarak tanımlanmıştır. Bu nitelikler doğrultusunda etnik gruplar kendilerine özgü duygu ve düşüncelere

sahip toplumdaki nüfusun farklı bir kategorisi olarak kendilerini görürler. Her etnik grup, farklılığını korumak için, kendini diğerlerinden ayıran farklılıkları tanımlamak zorundadır. Bütün etnik cemaatlerin kendi grupları içinde tipik olan "kabul edilebilir" olanı, "anormal" olanı ve beklenen tutum ve davranış biçimlerini tanımlamaları gerekmektedir. Bu, gruba özgü olan kültürel esasların bir parçasıdır.

Etnik grup, gelişmiş veya geri kalmış toplumlarda miras kalmış ortak bir kültür tarafından (dil, müzik, giyecek, adet ve uygulamalar gibi) birleşen ırksal benzerliği, ortak dini, tarihi ve soya duyulan inancı olan ve bir gruba ait olmaya yönelik çok güçlü psikolojik bir his taşıyan kişilerden oluşan büyük ya da küçük bir insan gurubudur. Etnik grupların iki ana tipi vardır. Yerli toplumlar ve göçmen diasporaları. Yerli toplumlar, belirli bir bölgeyi uzun zaman işgal etmiş etnik gruplardır. Bu nedenle orayı yönetmenin ahlaksal bir hak olarak sadece onlara ait olduğunu iddia ederler. Sık sık iddiaların gerçek veya hayali tarihi ve arkeolojik kanıtlara dayandırırlar. Etnik diaspora toplulukları ise, dış ülkelerde bulunurlar ve göçmen nüfusun bir sonucu olarak doğarlar.

Etnik grubu çoğunlukla hayali bir temeli olmasına rağmen, bir topluluğun oluşmasına yol gösteren çok güçlü ortak bir soydan gelme inancına sahip insan grupları olarak ifade eden Weber ise, bu inancın grup oluşumunun ortaya çıkmasında çok önemli olduğunu, fakat objektif bir kan ilişkisinin olup olmamasının önem arz etmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte, etnik üyelik de etnik grup oluşumunun meydana gelmesi için gerekli olmamaktadır. Çünkü etnik üyelik bir grup meydana getirmemekte sadece siyasi bir harekete yönelen bir grup için kaynakların sağlanmasında gereklilik arz etmektedir. Kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu olarak altı ana niteliği olan etnik gruplar sosyal ve kültürel bir nitelik taşırlar. Etnik gruplar ortak soy mitlerini ve tarihi anılarını önemle belirttikleri ve ortak kültürlerindeki diğerlerine göre farklı olan unsurlara dayandıkları için tarihsel ve kültürel özelliklerini öne çıkartarak bir araya gelen gruplardır.

Öte yandan , etnilerin etnik cemaatin bir bölümünün yeni bir grup kurmak üzere kopması suretiyle alt bölümlere ayrılmasıyla (bölünme) veya ayrı birimlerin birbiriyle kaynaşması ya da bir birimin bir başkası tarafından yutulması ile (birleşme) oluştuğunu savunan Smith, aynı zamanda etnik topluluğunun iki türünden bahseder. Bunlardan ilki yatay ve yaygın iken, ikincisi dikey ve yoğundur. Birincisinde toplumsal ölçekte derin etki yaratmayan ama bir mekânda düzensiz ve gevşek olarak hayatını sürdüren topluluklar bulunur. Bu etni tipinde genellikle aristokratlar ve yüksek din adamları vardır. Bu tipe yatay denmesinin nedeni, aynı anda hem toplumsal olarak üst tabakayla sınırlanmalarından hem de komşu yatay etnilerin üst basamaklarıyla sık sık yakın bağlar kurmak üzere coğrafi yayılma eğiliminde olmalarından dolayıdır. Bu nedenle, bu kategori toplumsal derinlikten yoksundur ve ortak etnilik duygusu statüsü yüksek bir tabaka ve yönetici sınıfa bağlıdır. Dikey etni tipi ise, yatay etniye göre daha yoğun ve dışlayıcıdır; etniye kabulun önündeki engeller daha yüksektir. Öteki toplumsal tabaka ile sınıflara yayılma eğilimindedir. Bu etni tipi, kent kökenli ticaret yapanlardan ve zanaatçılardan oluşan bir kompozisyon çizer. Toplumsal bölünmeler kültürel farklılıklardan destek görmez; aksine farklı sınıfları ortak bir miras ve gelenekler

etrafında bir araya getiren ayırt edici bir tarihi kültür vardır. Bu durum özellikle dışarıdan gelebilecek bir tehdit söz konusu olduğunda oluşur. Kısaca, yatay aristokratik etninin ilk göze çarpan özelliği dayanıklılığı ve sürekliliğidir. Fakat bununla birlikte sınırları belirsiz ve gevşektir. Dikey etni ise daha esnek ve açık etni türünün tersine düşman veya yabancı karşısında topluluğu bir arada tutan etnik ilişkiye önem verir. Bu da topluluğun kesinleşmiş sınırlarını vurgulamayı gerektirir.

Görüldüğü gibi, etnik gruplar hakkında bilim insanları tarafından öne sürülen birbirlerinden farklı görüş ve düşünceler vardır. Hatta bazı bilim insanları arasında etnik grupları azınlıklarla eş tutan bir eğilim bile mevcuttur. Ancak etniklik bir toplumda azınlık ya da çoğunluk olmakla belirlenen bir kavram değildir. Çünkü her ne kadar çoğunluk gruplarının etnikliği bir şekilde görünmez olmuşsa da, onlar azınlıklardan daha az etnik olarak kabul edilemezler. Öte yandan, etnik azınlık bir toplumda nüfusun sayıca daha aşağısında olan, politik olarak baskın olmayan ve yeni doğmuş bir etnik kategori olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla etnik grupları sadece egemen gruba göre azınlıkta olan grup olarak tanımlamak, bu grupların niteliğinden çok niceliğine önem vermek anlamına gelir. Oysa etnik grupların nicelikleri değil, nitelikleri daha önemli ve daha ayırt edicidir.

Farklı etnik gurupları bulundukları veya göç ettikleri kentteki durumlarını belirleyen bir diğer olgu ve kavram da çok kültürlülükle açıklanabilir. Çokkültürlülük söylemini ilk olarak 1960'lı yıllarda Amerika'da ortaya çıkan insan hakları hareketi ile başlatmak mümkündür. Günümüz toplamlarının çoğunluğu sosyolojik anlamda çokkültürlü bir yapıya sahiptir. Bu çokkültürlü yapının meydana gelmesi ise iki sebebe bağlanabilir. Bunlardan ilki, modern ulus devletin birçoğunun birden fazla etnik, dini ve bölgesel kültürü kapsayacak şekilde inşa edilmiş olması, ikincisi ise boyutları ve yönü zamana göre değişen göç olgusudur. Aslında çokkültürlülük modern dönemin nesnel bir durumu, bir nevi "gerçekliğin kendini duyması"dır. Çünkü tanımsal olarak her ulus, kültürleri, toplumsal çevreleri, dinleri, bölgesel ya da ulusal kökenleri itibariyle farklı topluluklardan oluştuğu için, toplumsal yaşamın çokkültürlüğü de bir olgudur. Bu olgusal durum, modern dönemde uluslar icat edilirken bu sınırlar içindeki alt kültürlerin zamanla kaybolacağı şeklindeki varsayımın beklenildiği ölçüde başarılı olmasını engellemiştir.

1960 sonrasında gelişen zihinsel ve deneysel gelişmeler sonucunda toplumsal ilginin ekonomik ve siyasal alandan kültürel alana kayması toplumların çokkültürlü yapısının yeniden keşfini sağlamıştır. Bir nevi ulusallığın alt kültürleri yok etme hızı küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla yavaşlamış veya tersine dönmüştür denilebilir. Bu hızın azalmasına neden olan küresel gelişmeler; iletişim alanındaki yaşanan ilerlemelerle farklı ulus devletin yurttaşları olan belli bir etnik topluluğun üyeleri arasındaki iletişimin kolaylaşması, küresel göçler sayesinde aynı etnik topluluğa ait bireylerin bulundukları ülkelerde dayanışma ihtiyacı duyması ve bu bağlamda geliştirilen kültürel ilişkiler, tüketim toplumunda bireylerin otantik arayışının etnik ve yerel kültürü pazara dönük üretim yapmaya teşvik ederek canlandırması, siyasal küreselleşmenin sonucunda devletlerin bütünleşme politikalarını tek başlarına belirleyememesi, bu süreçte ulus devletin kimlik oluşturma yeteneğinin azalmasıyla yeni kimlik ve anlam sistemleri arayışlarının ortaya çıkması olarak sıralanabilir.

Çokkültürlülük bağlamında modern toplumun kültürel bakımdan türdeş olmadığını ve bu çeşitliliğin barışçıl bir beraberlik için engel olmadığını tespit etmek önemli bir

noktadır. Bir ülkede farklı uluslara mensup bireylerin yaşamakta olması, o toplumun çokkültürlü olduğu anlamına gelmemektedir, bunun anlamı "çok etnikli" bir devlettir. Ancak bu olgu, hem bireysel bir kimlik hem de siyasi hayatın önemli bir unsurunu teşkil ediyorsa o devlet "çokkültürlü"dür. Fakat sadece bu durumu tespit etmek yetmez. Bu çeşitliliğin toplumsal alandan siyasal alana aktarılışı ve çokkültürlülüğü dikkate alan ve ona dayanan bir siyasi tasavvurun niteliği de büyük önem taşır. Çünkü bu etnik, dini, kültürel ve benzeri kimliklerin yükselişi zaman zaman toplumun siyasi ve hukuki organizasyonunun bu kimlikler üzerinden yapılması önerilerine dönüşebilmektedir. Bu ortaya çıkan durum ise çokkültürcülük ideolojisi anlamına gelmektedir.

Çokkültürcülük ve Çokkültürlülük kavramları kimi zaman birbiri yerine kullanılabiliyor olsa da bu iki kavramın arasında belirgin bir fark mevcuttur. Buna göre, "çokkültürlülük" bir olgu veya vaka olarak farklı kültürlerin bir aradalığına işaret eden sosyolojik bir kavram olarak kullanılırken, "çokkültürcülük" ise merkezi ya da yerel siyasal iktidar tarafından uygulamaya konan bir ideoloji olarak kullanılabilmektedir. Nitekim bu ayrım "bir olgu olarak çokkültürlülük" ile "bir siyasal ideoloji olarak çokkültürcülük" arasındaki farkın altını çizmesi açısından oldukça anlamlıdır. Kavram kargaşasını engellemek için çokkültürlülük ile eş anlamlı olarak kullanılan çokkimlilik kavramını bilmek gerekmektedir. Çok kimlilik her bireyin yaşamında edindiği kültürel, siyasal, mesleki gibi kimliklerin eşdeğerlik içerisinde ele alınmasına dayanır. Evrensel ya da nesnel hiyerarşiye kapalı olan bu alan tamamıyla bireye bırakılmalıdır. Birey birçok kimliği ile toplumsal alanda bulunup toplumsallaşabilmelidir.

Çokkültürlülük konusunda yapılan birçok çalışmanın vurguladığı üzere kavramın muğlak nitelik taşıması söz konusu anlamlarının dışında ona daha olumlayıcı görülebilecek bir karakter de kazandırır. Bu bakış açısında çokkültürlülük devletin kendini toplumun üstünde konumlandırdığı, çeşitli açılardan farklı kesim ve toplulukların eşit haklara sahip olarak ortak değer, ilke ve kurallar çerçevesinde yaşamalarını sağlamak yerine tek bir kültürel modelin empoze edildiği ülkelerde bu otoriter, devletçi ve milliyetçi uygulamalardan kurtulmanın bir yoludur. Bir başka ifadeyle çokkültürcü model, asimilasyoncu uygulamalara alternatif olarak ABD, Kanada ve Avustralya gibi nüfusu esas olarak göçmenlerle oluşmuş ülkelerde ve halen yığınsal şekilde göç alan ülkelerde, göçmenlerin kültürel taleplerine çözüm bulmak açısından formüle edilmiştir.

Çokkültürcülülüğün modern dönemin nesnel bir durumu olduğu görüşüne katılan Charles Taylor, çoğulcu bir toplumda kültürel kimlik taleplerinin görmezden gelinemeyecek ya da bastırmayla engellenemeyecek toplumsal gerçekler olduğunu savunur. Bu sebeple de çoğulcu modern toplumlarda kültürel kimlik taleplerinin siyasallaşmasını tanınma siyaseti şeklinde ifade eder. Bu tanınma siyaseti çerçevesinde kültürel kimliğin kişisel ve kamusal düzeyde tanınması ve saygı duyulması her şeyden önce insani bir gereksinime dayanır.

Çokkültürlülüğün eleştiriye uğrayan bir başka yönü, çokkültürcü siyasaların kültürel gettolara yol açabilmesidir. Bu durumu daha açık ifade etmek gerekirse farklı gruplara kültürel haklarını kullanmalarına izin vermek onları iktisadi ve siyasal açıdan marjinalleşmekten kurtarmaya yetmez. Bu zaten hâkim kültürün asimilasyonuna karşı durmak açısından her kültürel kendiliğinden hakkıdır. Bunun

yanı sıra, hâkim kültürle ve onun siyasal aygıtlarıyla nasıl bir ilişki sürdüreceğine ve kendi toplumsallığını nasıl örgütleyeceğine özgür iradesiyle karar vermek çokkültürcülüğün sağladığı / sağlayacağı haklar arasında olmalıdır. O halde çokkültürlülük kavramının iki ucu olduğundan bahsedilebilir. Birinci uçtaki tutum "kültürel görecelik"i fazlasıyla vurgulayarak her kültürü kendi içine kapanmaya zorlarken, öteki uçtaki tutum kavramı yerel sınırlara hapsetmeyerek, karşılıklı bir zenginleşme imkânı olarak görmektedir.

Günümüz modern batı toplumlarında yaygın tartışmalara konu olan ve yukarıda yapılan tartışmalar ışığında ele alınan göç olgusu yerel yönetimler alanında hizmet sunumunu derinden etkilemiştir. Hizmetlerin sunumunda farklı ırkları ve etnisitelerin dikkate alınması üzerinden önemli tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalarda yerel karar alma, hizmet sunma, temsiliyet ve katılım süreçlerinde çok kültürlü bir yapının dikkate alınması önemsenmektedir. Ancak, bu önemsenmeye koşut olarak aynı zamanda tersine süreçlerin, toplumsal hoşgörüsüzlüğün, göçmenlere karşı ırkçı söylem ve hareketlerin arttığı ve politik olarak doğrucu söylemlerin proaktif olmayan eylem biçimleriyle bir arada bulunduğu görülmektedir. Bu durum özellikle yerel yönetimler alanında hizmet sunumunda iç göçten kaynaklanan farklı etnisitelerin bir arada bulunması ve çok kültürlülüğe karşı bir duyarsızlığın gelişmesine sebep olabilmektedir. Burada ulus-devlet kimliği altında baskın bir hakim kimliğin üstü örtülü olarak standart bir kimlik olarak kabul edilmesi, farklı etnisitelerin de marjinal konumlarda kalmalarının olağanlaştırılması yaygın olarak görülmektedir.

Bu süreçlerin Türkiye'de yaygın olarak görüldüğü söylenebilir. Özellikle yaklaşık kırk yılı aşkın bir süredir yoğun tartışmalara konu olan kürt sorununun kentlerdeki ve yerel yönetimlerin hizmet sunumundaki yansıması bu tür savları destekler niteliktedir. Batıda ve Orta Anadolu kentlerinin yerelinde, hâkim siyasal yargıların etkisi altında etnisite ve göçmenlik kavramlarından arındırılmış bir hizmet anlayışı görülmektedir. Bu anlayışın muğlak bir standart hizmet ve eşitlik kavramı ile meşrulaştırıldığı söylenebilir. Buna göre hâkim kimliklerin standart olarak kabul edildiği bir ortamda, farklı etnik kökenlere duyarlılık göstermek yerel yönetimlerin kaçındığı hatta tartışmaya bile yanaşmadığı bir konudur. Bu durumu ele almak için başkent Ankara'da 2011 yılında yerel yöneticiler, akademisyenler, sivil toplum temsilcileri ve valilik yetkilileri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin yapıldığı dönemde henüz çözüm süreci ve benzeri süreçlerin "demokratik açılım" adı altında yeni tartışılmaya başlandığı hatırlanmalıdır. Bu bildiride bu görüşmelerin sonuçları vurgulanacak olmakla birlikte yakın gelecekte, çözüm süreci sonrasındaki durum da ayrıca ele alınacaktır.

3. Bulgular ve Sonuç

Ankara Vali Yardımcıları Turan Atlamaz ve Mehmet Büyüktaş, Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu Başkanı Necati Uyar, Keçiören Belediyesi Belediye Başkan Yardımcısı Nihat Yıldız, Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma ve Sınırötesi İşbirliği Sektör Yöneticisi Füsun Çiçekçioğlu, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Murat Erdoğan 'a aşağıdaki sorular yöneltilmiştir. Bu kişilerin yanı sıra Ankara Büyükşehir Belediyesi ve diğer ilçe belediyelerinden birçok kişi ile mülakat talebinde bulunulmuş, ancak konunun açıklanmasının ardından mülakat talepleri

reddedilmiştir. Bu durum konunun kuramsal çerçeveye uyumluluğunu doğrulamaktadır. Yerel yönetimlerin etnisite konusunda yüksek bir negatif hassasiyeti bulunmaktadır:

1- Sizce Kente Göçün Yarattığı Sorunlar Nelerdir?
2- Kente Göç Eden Grupların Etnik Kökeni Kentte Ne Tür Sorunlarla Karşılaşmalarına Sebep Oluyor?
3- Kente Göç Eden Farklı Etnik Kökenden, Özellikle Güneydoğulu Kürt Grupların Kente Göç Etme Sebepleri Nelerdir? En Belirgin Sebep Nedir?
4- Kente Göç Eden Güneydoğulu Kürt Grupların Karşılaştıkları Sorunlar Sizce Nelerdir?
5- Bu Sorunların Çözümü İçin Yerel Yönetimler Neler Yapmaktadır Ve Neler Yapmalıdır?
6- Bu Sorunların Çözümü İçin Belediye Neler Yapmaktadır ve Neler Yapmalıdır?
7- Bu Sorunların Çözümü İçin Belirlenen Stratejileri Veya Politikaları, Belediye / Valilik Ne Düzeyde Uygulayabilmektedir?

Kentte göçün yarattığı sorunlar altyapı yetersizliği, aşırı yoğunluk, işsizlik düzeyinin artması, kentin eğitim seviyesinin düşmesi ve devletin bu sorunları merkezden yönetmeye kalkması olarak algılanmaktadırlar. Yapılan değerlendirmelerde yerel yönetim temsilcileri ve valilik görevlileri daha çok altyapı yetersizliği, aşırı yoğunluk, işsizlik, ulaşım ve kente dair hizmetlerin tam anlamıyla verilememesi, kente entegrasyonları, eğitimsizlik sorunu, çarpık kentleşme, gecekondu bölgelerinin artması, kentin kültürel seviyesini düşürme üzerinde dururlarken, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları kentin göçe hazırlıksız yakalanması, kent kültürünün göç eden insanlara farklı gelmesi, ekonomik ve sosyal uyumsuzluk, kentin dokusunun bozulmaya başlaması gibi başlıkları vurgulamaktadırlar. Kente göç eden grupların etnik kökenleri kentte bazı sorunlarla karşılaşmalarına sebep olmaktadır, bu sorunları; kültür şoku, yemek, örf ve adetler, sosyal değerlerin farklı olması, kentte yaşayan insanlar tarafından kabul görmeme, dışlanmaktan korkma, ayrımlaştırma ve ayrımcılığın ortaya çıkması gibi başlıklarda sınıflandırabiliriz.

Yaptıkları değerlendirmelerde, yerel yönetim temsilcileri ve valilik görevlileri göç eden insanları etnik kökenlerine göre ayırmadan göç eden insanların yaşadıkları sorunların hepsi için geçerli olduğunu savunmaktadırlar. Sağlıksız ikamet koşullarında barınmak zorunda kalmaları, kendileriyle aynı kültürden gelen insanlarla iletişim halinde olmaya çalışmaları, sosyal güvenceleri olmadan çalışmak durumunda bırakılmaları ve bu yüzden kamu hizmetlerinden tam anlamıyla faydalanamama gibi sorunlar üzerinde dururken, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları ise etnik kökeni yüzünden insanların ev ve işyerlerine saldırılar, protestolar düzenlendiğini, her daim potansiyel suçlu gözüyle bakıldığını ve bundan dolayı bu kişilerin kendi etnik kökenlerinden olan insanlarla düzen içinde yaşayabilecekleri yaşam kalitesi çok düşük bir mahalle oluşturmaları olarak vurgulamaktadırlar.

Kente göç eden farklı etnik kökenden, özellikle Güneydoğulu Kürt grupların kente göç etme sebepleri güvenlik sorunu, işsizlik, geçim zorluğu, eğitim imkânlarının iyi düzeyde olmaması, sağlık hizmetlerinin yeterli koşullarda alınamaması, kan davaları gibi başlıklar ile sıralanmaktadır. Yapılan değerlendirmelerde, yerel yönetim

temsilcileri ve valilik görevlileri kürt kökenli gruplar olarak sınıflandırmanın yanlış olduğunu, Kürt Çerkez vs. gibi ayırmadan bütün mezhepten olan grupların kente göç etmelerinin en belirgin sebebini işşizlik olarak değerlendirirken, daha sonrasında geçim zorluğu, çocuklarına daha iyi bir eğitim aldırabilmek, sağlık ve altyapı hizmetlerinin yetersizliği, iş olanaklarının neredeyse hiç olmaması şeklindeki başlıklar altında sıralarken, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları ise en önemli sorunun Güvenlik sorunu olduğunu, bunun yanı sıra zorunlu göç dediğimiz köy boşaltmaların olması, devletin izlediği yanlış politikalar olarak vurgulamaktadırlar.

Yerel yönetim temsilcileri ve valilik görevlilerinin Kürt gruplar adı altında yöneltilen bu soruya cevap verirken, cevaplarının asla Kürt kökenli gruplara yönelik kavramlar içermediği görülmüştür. Bunun sebebi de bulundukları konum gereği, düşüncelerinin ve konuşmalarının konumlarını etkilemesi olduğu söylenebilir. Nitekim Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Başkan Yardımcıları ve Genel Sekreterinin de mülakat talebini reddetmelerinin ve bu bilimsel çalışmaya katılımcı olarak katılmamaları da bunu destekler niteliktedir.

Kente göç eden Güneydoğulu Kürt grupların karşılaştıkları sorunları, dil sorunu, barınma sorunu, işsizlik, kente entegrasyon sorunu, kentte köyü yaşamaya çalışmaları, Kitlesel göç eden gruplarda psikolojik sorunların oluşması, kendilerine potansiyel suçlu yada terörist gözüyle bakılması başlıklarında sıralanmaktadır. Yapılan değerlendirmelerde, yerel yönetim temsilcileri ve valilik görevlileri barınmanın ve işsizliğin en önemli sorun olduğunu belirtirken, daha sonrasında kente entegre olma sorunu, geleceğe güvenle bakamama sorunu, kendileri hakkında insanların önyargılı olmaları ve bu yargıları yok etmeye çalışmaları şeklinde belirtirken, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları ise bu grupların Türkçe'yi bilmiyor olmalarının onlar için en büyük sorun ve dezavantaj olduğunu belirtiyorlar, bunun sonrasında işsiz olmaları dolayısıyla geçinmekte zorlanmaları, çocuklarına eğitim aldırtamamaları, Kökenleri dolayısıyla çevrelerindeki insanlar tarafından dışlanmaları, kimsenin onları toplumun bir parçası olarak görmemesi olarak vurgulamaktadırlar.

Bu sorunların çözümü için yerel yönetimlerin yapmakta olduğu veya yapması gereken faaliyetlerin başında bu göç eden gruplar için entegre olabilmelerini kolaylaştıracak barınma yerleri sunmak, çalışabilecekleri iş temini etmek, bu insanlar için mesleki eğitim kurumları oluşturarak meslek kazandırmak, kente entegrasyonlarını en sağlıklı koşullar altında yapmak gibi başlıklar altında değerlendirmektedir. Yapılan değerlendirmelerde, yerel yönetim temsilcileri çözüm için kısa-orta-uzun vadeli programlar planlanmasını, aşama aşama bu programların aktive edilmesi gerektiğini, bu göç eden grupların kente entegrasyonlarını bu programlar sayesinde daha kolay hale getirilmesi gerektiğini vurgularken, akademisyenler ve sivil toplum temsilcileri, öncelikle yerel yönetimlerin "böyle bir sorunun var olduğunu" kabul etmeleri gerektiğini savunmaktadır. Sorunun var olduğunu kabul etmeden çözüm bulamayacaklarını, bu gruplarla katılımcı bir şekilde görüşerek sorunlarını belirlemelerini, onlara uygun sekilde çözüm üretilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Olağan dönemlerde bu grupların varlığıyla ilgilenmediklerini, ancak seçim zamanlarında bu insanlarla "onlardan gelecek oyları garanti altına almak adına" özel olarak ilgilendiklerini, sözler verdiklerini ancak seçimler bittikten sonra bu insanların tekrar görmezden gelindiğini belirtirken, yerel

yönetimlerin mutlaka bir "göç politikaları" nın olması gerektiğini, kent konseylerinin bu grupların sorunları ve talepleri üzerinde ciddi bir çalışma yapması gerektiğini, sivil toplum kuruluşlarından mutlaka destek alınması gerektiğini ve sağlıklı bir çözüm süreci planlayarak aktive etmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Bu sorunların çözümü için belediyeniz neler yapmaktadır ve neler yapmalıdır sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde ise mevcut belediyelerin hiç birinin bu gruplar için özel programlar, faaliyetler düzenlemediği açıkça görülmektedir. Popülist yaklaşımlar nedeniyle bu grupların mağdur edildiği, merkezileşmiş bir sistemle bu sorunların çözülmesinin mümkünatı olmadığı, sorunun özüne inip çözümlerin aranmadığı gibi temel sorunların varlığı sivil toplum örgütü temsilcileri ve akademisyenlerce dile getirilmektedir. Yapılan değerlendirmelerde, Keçiören Belediyesi yetkilileri, mahalle temsilcileriyle, mahalle muhtarlarıyla, okul temsilcileriyle bir araya gelerek, ihtiyacı olan insanları belirleyerek, Meslek edindirme kursları ile insanlara meslek kazandırdıklarını, Kadın eğitim merkezi ile okuma yazma bilmeyen, eğitim almamış veya eğitimini yarıda bırakmış kadınlara okuma yazma öğrettiklerini belirtirken, Akademisyenler, sivil Toplum Kuruluşları ve Valilik Temsilcileri belediyelerin bu konuda maalesef yeterli çalışmalar yapmadıklarını, bu insanların problem odağı olarak görüldüklerini, sadece seçim zamanında insan muamelesi gösterildiğini, Belediyelerin keyfilikten uzaklaşmaları ve bu gelen grupların sorunlarına ciddi ve objektif bir açıdan yaklaşmaları gerektiğini, bu sorunun çözümünü kolaylaştıracak ve bu insanları göç ettikleri şehre kazandırabilecek bir temel yapı kurarak ve bu yapının başına da Belediye Başkan yardımcısı veya Vali yardımcısı gibi bir otorite ile yöneterek, bu soruna ciddi anlamda çözüm bulunması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Bu sorunların çözümü için belirlenen strateji veya politikaları, belediye/valilik ne düzeyde uygulayabilmektedir sorusuna ise, belediyelerin ve valiliklerin imkânları nispetinde uygulayabildiklerini, yapılacak planlamaların ve bunu faaliyete geçirmelerinin ciddi bir maliyet gerektirdiğini, bunu uygulayacak veya planlayacak düzeyde yeterli eğitim, donanım ve birikimlerinin de etkili rol oynadığı gerçeği ifade edilmektedir. Keçiören belediyesi, Milli eğitim, halk merkezi, valilik ve emniyet ile işbirliği içerisinde olduklarını belirtirken, Ankara Valiliği temsilcileri yine imkânları ölçüsünde, doğudan gelen bu insanların hastanelerde tedavi görürken yakınlarını misafir ettiklerini, tedavisi biten insanları uçakla geri memleketlerine gönderdiklerini, evsiz sokakta yatan insanları, temizleyip, giydirip, tedavilerini yaptırıp, kimliklerini çıkartıp, barınma yerlerini ayarladıkların, iş sahibi yaptıklarını ve bu projelerinden dolayı yılın idarecisi ödülünü aldıklarını belirtmektedirler. Bu sosyal projeye katılan insanların hepsinin göçmen insanlardan oluştuğunu, bu insanlara geçici değil kalıcı çözümler bulunması gerektiğini ve topluma kazandırılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Akademisyenler ve Sivil Toplum temsilcileri ise belediye ve valiliklerin bu konuda asla bir politika belirlediklerine inanmamaktadır. Böyle bir çalışmaları olsaydı bunu mutlaka dillendirir, en azından gazetelerde, web sitelerinde, broşürlerle halkı bilgilendirici şekilde duyururlardı diye düşünmektedirler. Birçok kişi böyle bir çalışmayı hizmeti duyarsa ve başvurursa bu kadar kişiye hizmeti ya da faaliyeti maliyeti açısından kaldıramayacaklarını da düşündükleri ortadadır, ayrıca sorunun kaynağının olduğu yerde çözülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Merkezi bir yerden yönetim asla bu sorunu çözmeyeceği düşüncesi hâkimdir.

Yapılan derinlemesine mülakatlar sonrasında, yerel yönetimlerin çözüm sürecinin henüz tam olarak tanımlanmadığı bir ortamda, yerel yönetimlerin ve valiliğin muğlak bir eşitlik ve adalet kavramı çerçevesinde kente göç eden kürt gurupların sorunlarını ele aldıkları söylenebilir. Burada bürokratik konumu savunma refleksinin öne çıktığı görülmektedir. Bu refleks ise sivil toplum örgütü ve akademi temsilcileri tarafından olumsuz karşılanmakta, enformel ilişkilerin kurulmasına temel oluşturduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın yakın zamanda yeniden tekrarlanması ve çözüm sürecinin algıya olan etkisinin ele alınması da amaçlanmaktadır. Ancak, son olarak, bu alanda ciddi bir çalışma eksikliğinin bulunduğu, etnik sorunların salt ulus devlet ölçeğinde sorunlar olarak ele alındığının da not düşülmesi önemlidir. Bu algı, yerelde yaşanan süreçlerin karanlıkta kalmasına sebep olmaktadır.

Referanslar:

Akgür, Z.G. (1997) , Türkiye'de Kırsal Kesimde Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik (1970-1993), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akkayan, T. (1979) Göç Ve Değişme, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1979.

Akkum, M. (2001) "Etnik Kümeler Küreselleşmeden Nasıl Etkilenecek ?", Modernleşme Ve Çokkültürlülük, İstanbul, İletişim Yayınları.

Aksoy, N. (2001) "Çokkültürlülük Üstüne", Modernleşme Ve Çokkültürlülük, İstanbul, İletişim Yayınları.

Ayata, A.G. (2001) "Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik", N. Bilgin (Der.), "Kentsel Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Ve Etnik Kimlik" , İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

Bümin, K. (1998) Demokrasi Arayışında Kent, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

Eriksen, T. H. (1997) "Ethnicity, Race and Nation, Guibernau Montserrat ve Rex John (Der.), The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism, And Migration, Cambridge, Polity Press.

Ganguly, R. ve Raymond C. T. (1998) Understanding Ethnic Conflict, The International Dimension, New York, Longman Inc., 1998.

Göktürk, A. ve Kaygalak S. (1999), Göç Ve Kentleşme, Ankara, 1999.

Kalaycı, H. (2008) , "Etnisite Ve Ulus Karşılaştırması", Doğu Batı Düşünce Dergisi , Sayı:44.

Kaya, A. (2009), "Türkiye'de İç Göçler Bütünleşme Mi Geri Dönüş Mü ? - İstanbul, Diyarbakır, Mersin- , İstanbul , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları , 1. Baskı.

KymlİcKa, W. (1998) , Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, Abdullah Yılmaz (Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Laçiner, Ö. (2001) "Çokkültürlülük", Modernleşme Ve Çokkültürlülük, İstanbul, İletişim Yayınları.

Özer, A. (1998), "Güneydoğu'da Kentleş(Me)Me Dramı", Görüş Dergisi, Sayı 34, İstanbul.

Steinberg, S. (1997), "The Liberal Retreat From Race Since The Civil Right Act", Guıbernau Montserrat ve Rex John (Der.), "The Nature Of Ethnicity İn The Project Of Migration", Cambridge, Polity Pres.

Süher, H. (1996), "Kentleşme Ve Kentlileşme Politikaları", Türkiye'de Kentleşme Türkiye'nin Sorunları Dizisi 7.

Taylor, C. (2005), Çokkültürlülük, Tanınma Politikası, Amy Gutmann (Der.), "Tanınma Politikası", İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Tekeli, İ. (1998) , "Türkiye'de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi", Türkiye'de İçgöç, Sorunsal Alanları Ve Araştırma Yöntemleri Konferansı - Bolu-Gerede 1997, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Yönetişimin Temel Aktörlerinden Sivil Toplum Kuruluşlarının Antakya'da Rolü ve Etkinliği

***Bilge Armatlı Köroğlu*[1]*, Kezban Konuç*[2]**

Öz: *Yerel kalkınma yaklaşımlarında devletin azalan rolü, kalkınmanın temel aktörlerinin kimler olacağı ve bu aktörlerin yüklenecekleri sorumlulukların neler olacağı sorularını gündeme taşımaktadır. Güçlü devletin yerini alan çok aktörlü yapı, yeni karar mekanizmaları, yerel potansiyeller ve yönetişim kavramına yapılan vurguyla sivil toplum kuruluşlarının (STK) önemi artmaktadır. Bildirinin iki temel araştırma sorusu; "Yönetişim ve demokrasi tartışmalarında önemi vurgulanan STK 'lar yerel kalkınmada etkili aktörler midir?" "Yerel kalkınmaya proje çalışmaları ile katkı sağlayan STK'ların diğer aktörlerle ilişki düzeyi nedir?". Araştırmada Antakya Merkez İlçe'de yaklaşık %15 örneklemle 80 STK ile görüşme yapılmıştır. Çalışma sonucunda Antakya'da STK'ların yerel kalkınmada etkinlik düzeyinin kendi bakış açılarından ortaya konulması ve yaptıkları projelerle yerel kalkınmadaki etkinliklerinin ve diğer kurumlarla ilişkilerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır.*

Anahtar Kelimeler*: Yönetişim, Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Kalkınma, Antakya.*

Abstract:*The diminishing role of state in local development has raised questions about whom the main actors of development would be and what their responsibility should be. Multi-actor structure, taking the place of the powerful government, new decision-making mechanisms and endogenous growth models have increased the emphasis on the concept of non-governmental organizations. The two research questions of the proceeding are "how effective NGOs see themselves in decision making processes and local development processes", and "how NGOs contribute to local development projects and the partnerships they have established with other actors". In the study, 80 NGOs in the Central District of Antakya were interviewed, which makes approximately 14% sample. Consequently, it is intended to scrutinize the NGOs in Antakya reveal their efficiency from their perspectives and to evaluate the level of effectiveness of their projects within local development.*

Keywords: *Governance, NGOs, Local development, Antakya.*

---

[1] *Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, armatli@gazi.edu.tr*

[2] *Bozok Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yozgat. kezban.konuc@bozok.edu.tr*

1. Giriş

Yerel kalkınma yaklaşımlarında devletin azalan rolü kalkınmanın temel aktörlerinin kimler olacağı ve bu aktörlerin yüklenecekleri sorumlulukların neler olacağı sorularını gündeme taşımaktadır. Güçlü devletin yerini alan çok aktörlü yapı yeni karar mekanizmalarını ve yönetim şekillerini gerektirirken, yerel potansiyellerin değerlendirilmesi içsel büyüme modellerinde benimsenmiştir. İçsel büyüme ve çeşitlenen aktörlere dayanan yerel kalkınma yaklaşımı çalışmalarda yönetişim kavramına yapılan vurguyu artmıştır. Bu kapsamda yönetişim çok aktörlü, sorumluluk dengesini devletten sivil topluma kaydıran, bireyle devlet arasında yeni bir ilişki biçiminin gelişmesini sağlayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İyi işleyen yönetişim süreçleri, etkili sivil toplum kuruluşları sayesinde mümkün görülmektedir.

Bildirinin temel amacı yönetişimin temel aktörlerinden STK'ların Antakya'da rolünün ve etkinlik düzeyinin analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda iki araştırma sorusu "Yönetişim ve demokrasi tartışmalarında önemi vurgulanan STK'lar yerel kalkınmada etkili aktörler midir?" "Yerel kalkınmaya proje çalışmaları ile katkı sağlayan STK'ların diğer aktörlerle ilişki düzeyi nedir?" olarak tasarlanmıştır. Farklı yasal statüler açısından bakıldığında çalışmada dernekler, vakıflar, sendikalar ve meslek odaları olmak üzere dört türde sivil toplum örgütlenmesi analize dahil edilmiştir. Çalışma alanı olan Antakya Merkez İlçe'nin de sınırları içinde kaldığı Hatay ilinde yer alan STK'lar Türkiye toplamının %1.2'sini oluşturmaktadır ve ilde STK'ların %84'ünü farklı amaçlarla kurulmuş dernekler oluşturmaktadır. Alan araştırmasında Antakya Merkez İlçe'de yaklaşık %15 örneklemle 80 STK ile görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde Antakya'da STKların kendilerini yerel kalkınma ve karar alma süreçlerinde ne kadar etkin gördükleri, yürüttükleri ve yerel kalkınmaya katkı sağlayacak projeleri, ve proje süreçlerinde diğer aktörlerle kurdukları ortaklıklar sorgulanmıştır.

Bildirinin birinci bölümü olan giriş bölümünü izleyen ikinci bölümde STK'lar temel özellikleri ve farklı yönleriyle ele alınmakta, yerel kalkınma ve yönetişimle ilişkisi ortaya konulmaktadır. Alan araştırması bulguları üçüncü bölüm olan "Antakya'da Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Kalkınmanın Yönetişiminde Rolü" başlığı altında sunulmaktadır. Üçüncü bölüm "Alan araştırmasının yöntemi", "STK'ların genel özellikleri", "STK'ların yerel kalkınmada rolü ve etkinliği" ve "STK'ların diğer kurumlarla ilişkileri, proje ağları" olmak üzere dört alt bölümden oluşmaktadır. Dördüncü bölüm genel bulguları değerlendiren sonuç bölümüdür.

2. Yönetişimin Temel Aktörlerinden Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Kalkınma

Son dönemde hem akademik yazında hem de politik düzeyde sivil toplum kavramı sıklıkla gündeme gelmektedir. Sivil toplum devlet erkinin dışında kalmayı hedefleyen bir anlayışla, devlet denetiminin ulaşamadığı alanlarda, bireylerin ekonomik ilişkilerin baskısından uzak hareket edebildiği, sosyal ve kültürel etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü ilişkilerin, etkinliklerin oluşturduğu bir toplumu ifade etmektedir. Keyman' a (2005) göre sivil toplum,"devlet ile ekonomi ve aile arasında kalan sivil toplumsal sorunları çözmeye dönük bir kamusal tartışma alanı ve bu tartışmanın yaşama geçirildiği örgütsel etkinliktir." Sivil toplum, günümüzde demokratikleşmeyle doğrudan ilişkilendirilmekte, en önemli unsuru olarak da sivil toplum kuruluşları (STK) görülmektedir.

STK kavramı sıklıkla farklı ortamlarda dile getirilse ve çok farklı alan ve düzeylerde anlam yüklense de, Tekeli'ye (2012) göre STK kavramında belirsizlikler bulunmaktadır. Bu belirsizliklerden ilki, STK'lara verilen önemin artmasıyla, bazı kurumların kendilerini STK sayma eğilimidir. Diğer belirsizlik alanı ise, STK alanının tanımlanmasında doğrudan STK'ların varlığının temellendirilmesine yönelinmesinden ziyade, STK alanının, siyasal olanı dışlama, ona karşıt olanı esas alma temeli üzerine şekillendirilmesidir. Oysa "STK alanı, siyasi otoritenin baskısından uzak, devlet karşısında otonomisi olan, kamusal alanda etkisi olan toplu girişimler alanı olarak tanımlanabilmektedir" (Tekeli, 2012).

Tekeli (2012) STK'ların gerekliliği ve üstlendikleri rolü bireysel düzeyden, küresel düzeye farklı ölçeklerde orataya koymaktadır. Günümüz demokratik toplumlarında bireyler, kendilerini ilgilendiren, yaşamlarına dair konularda olup bitenlerin kendileri dışında kararlaştırılmasını kabul etmemektedir. "*Kamusal özne olma*"yı, içinde yaşadığı toplum için bir şeyler yapabilmeyi talep etmektedir. Bireylerin kamusal özne olma taleplerinin gerçekleştirilmesi bu anlamda meşru, kabul gören bir ortamı oluşturabilmelerine bağlıdır. STK'lar bu ortamı sunabilme potansiyelleri ile bireylerin bu yöndeki taleplerinin gerçekleşmesi için ön koşulu sağlayabilmektedir (Tekeli, 2012). Bu nedenle, demokrasi kültürüne sahip ulus devletler STK'lara büyük önem vermektedir.

STK'ların kamusal özne olarak önemlerini arttıran demokrasi anlayışı ile bağını güçlendiren belli başlı özelliklerinden söz edilebilmektedir. STK'ların kurumsallaşma gerekliliğini anlatan *örgütlülük*, isteğe dayalı katılımı esas alan *gönüllülük*, toplumsal iyiye katkıda bulunmaları gerekliliğini anlatan *kamu yararı gözetme*, idari ve ekonomik olarak devletten ayrı olmaları gerekliliğini anlatan *özerklik,* gelir getirici faaliyetleri amaç edinmemeyi ifade eden *kar amacı gütmeme, ve* belli bir konuda *uzmanlaşma* bu özellikler arasında sayılabilir (Acı, 2005). STK'ların özelliklerinden en ayırt edici olanı gönüllülük ve özel alandan fedakarlık yapılması denilebilir. Tekeli'ye göre (2012), bu nitelik bireysel olan beklentilerle yakından ilişkilidir. STK'lar içinde yer almaya kimse zorlanamaz ve bu kuruluşlar içerisinde gönüllü olarak bulunanlar kendi özelliklerinden bir takım fedakarlıklarda bulunmak zorundadırlar. Nihai amaç başkaları üzerinde bir iktidar olma arayışı olmaksızın topluma bir şey sunmak, toplumsal iyiye katkıda bulunmaktır (Tekeli, 2012). Bir diğer önemli özellik olan açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış olmaları toplumsal örgütlenmeye olanak vermesi açısından önem kazanmaktadır. Bu uzmanlaşma çerçevesinde STK'ların etkinlikleri, belirli konularda kamu duyarlılığının oluşturulması, eğitim, kalkınma, topluluk örgütlenmesi, teknik yardım ve danışmanlık, politika çözümleri, tanıtım, araştırma ve değerlendirme dahil birçok alana yayılmaktadır.

STK'lar sahip oldukları özellikleri ve aktif bireyin taleplerine uygunluğu kadar yerel kamu alanında yarattıkları etkiyle de dikkat çekmektedirler. STK'ların yerel kamu alanına dahil olması yönetimin diğer aktörlerle ilişkilerini değiştirirken, gücün kurumlar arasında bölüşümü ve yerel halkın sesinin duyrulmasına katkı sağlamaktadır (Lang, 2000). STK'ların yerel kamu alanına girmesi yerel iletişim süreçlerinde üç önemli gelişmeye neden olmaktadır. Birincisi karar süreçlerinde yer alan aktörlerin sayısını, çeşitliliğini arttırarak iletişim ortamını daha karmaşık bir hale getirmektedir. İkinci olarak STK'lar gündemin belirlenmesinde etkili olurken,

politik konuların kamu alanında görünülürlüğünü arttırarak toplumsal farkındalık yaratabilmektedirler. Üçüncü ve en önemli nokta ise STK'ların çeşitlenen aktörler ve yeni politik iletişim yolları ile yerel kamu alanının demokratikleşmesine katkı sağlamasıdır. Sonuç olarak aktörlerin sayısının artması ve çeşitlenmesi ile STK'lar yönetişim sistemine geçişte temel faktörler konumunu korumaktadır.

Yönetişim süreci aktörlerin çeşitliliğine ve bu aktörler arası iletişim desenlerine dayanmaktadır (Stoker, 1998). Yönetişim perspektifi özel ve gönüllü sektörün servis sunumuna ve stratejik karar süreçlerine dahil olmasına ve daha önceden devlete ait olan sorumlulukları bölüşmesine dikkat çekmektedir (Stoker, 1998). Yönetişim yaklaşımlarında gücün bölüşümünün düzeyi ve aktörler arası ilişkilerin yapısı farklılık gösterse de ortak eylemde bulunmayı vaat eden organizasyonlar birbirlerine ve diğer organizasyonlara her durumda bir şekilde bağlanmaktadır (Stoker, 1998). Yönetişim devletle diğer aktörlerin ilişkisine yeni bir bakış açısı getirmektedir ve bu aktörlerin yaratıcı güçlerine, yapabilirliklerine iyimser bir bakış açısıdır. Yönetişim sisteminde eylemde bulunma kapasitesine sahip aktörlerin varlığı öngörülmektedir. Burada aktörlerin hak arayabildikleri kadar sorumluluk yüklenebildiklerine dair bir kabul de vardır (Tekeli, 1999).

Geleneksel olarak yerelde merkezi yönetim ve yerel kurumların sürdürdüğü yerel hizmet ve projelerinde yönetişim sürecinde yerel kamu alanına dahil olan STK'lar da artık sorumluluk ve rol üstlenmektedir. Özellikle çevre, eğitim, sağlık gibi devletin yetersiz kaldığı alanlarda STK'lar önemli roller üstlenebilmekte, ülkenin, yerelin kalkınmasına doğrudan katkıda bulunabilmektedir. Bu projeler aracılığı ile doğrudan yerel süreçlere dahil olan STK'ların yönetim birimleri ve yurttaş arasındaki ilişkide, diğer bir değişle yönetişim sürecinde, belirleyici olmaya başlamaları oldukça ilginç bir sonuçtur. STK'larla ortak deneyimi artan yerel kurumlar STK'larla ilişki içinde olmanın yönetimlerin daha detaylı ve çok yönlü bilgiye erişiminde, halkın yapılan uygulamalara desteğinin sağlanmasında, politika uygulamalarında daha derin tartışmaların başlatılmasında olumlu etkileri olduğuna tanık olmaktadır (Lang, 2000). Böylece STK'lar yönetişimin önemli aktörleri olma pozisyonunu koruyabilmektedir.

Çok sayıda STK eş zamanlı olarak uluslararası ağlarda da varlıklarını sürdürerek farklı düzeylerde gündemin belirlenmesinde söz sahibi olabilmektedir. Artan çevre sorunları ve ekonomik alanda ulus devlet kararlarının yetersiz kalması dolayısıyla ulus aşırı aktörler önem kazanmakta ve bu düzeyde de küresel faaliyet gösteren STK'lar öne çıkmaktadır. STK'lar bu uluslararası faaliyetleriyle de çok düzlemli yönetişim mekanizmasının önemli aktörleri olduklarını bireyden küresele her düzeyde ortaya koymaktadırlar.

STK'lar yerel, ulusal ve küresel düzeylerde etkinliğini arttırmakta, ortak proje çalışmalarında diğer aktörlerle ilişki içinde yer alarak bölgesel kalkınmanın yönetişimi sürecinde etkinliği kabul gören aktörler arasındaki yerini almaktadır. Eraydın'a göre (2008) yönetişim ve kalkınma ilişkisini gündeme getiren değişimlerden ilki bölgesel gelişme paradigmalarındaki değişmelerdir. Bölgesel gelişme paradigmalarındaki değişim, yeni yönetim arayışlarını gündeme getirmiş ve yönetişim anlayışı tüm bölgesel/yerel gelişme politikalarında yerini almıştır. Diğer yandan devletin değişen rolü, düzenlemeler ve kurallardaki değişmeler ve bunların gerçekleştiği ölçeklerin farklılaşması kalkınma kavramının yeniden irdelenmesini ve

kalkınmayı sağlamanın sorumluluğunu kimin yükleneceği konularını gündeme taşımıştır (Eraydın, 2008). Bu değişme paradigmalarıyla yerel potansiyellerin harekete geçirilmesinde, yerel aktörlerin önemi artmıştır.

Politikaların uygulanmasında son on yıllarda tanık olunan yönetimden yönetişime geçiş süreci hem toplumlarda hem de yönetimlerde dönüşümü yansıtmaktadır (Conteh, 2013). Bu dönüşümlerin sonucunda devlet dışı aktörlerin etkinliği artmıştır. Bu organizasyonlar arası ortaklıklar politika uygulamalarında geçici değil kalıcı yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da STK'ların yerel kalkınmanın yönetişimi sürecinde gücünü arttırmaktadır (Pierre and Peters, 2005).

3.Antakya'daki Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Kalkınmanın Yönetişiminde Rolü

Alan araştırması bulguları alan araştırmasının yöntemi, STK'ların genel özellikleri, STK'ların Yerel Kalkınmada Rolü ve Etkinliği ve STK'ların Diğer Kurumlarla İlişkileri, Proje Ağları olmak üzere dört alt bölümde ele alınmaktadır.

3.1 Alan Araştırması Yöntemi

1990 sonrası neoliberal yaklaşımların bir sonucu olarak ortaya çıkan yönetişim anlayışı çerçevesinde STK'lar kamu sektörü ve özel sektörle birlikte yönetimde sorumluluğu paylaşacak kurumlar olarak gündeme getirilmeye başlanmıştır. STK'lar günümüzde; eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, çevre, kırsal-kentsel kalkınma gibi değişik alanlarda önemli işlevler üstlenmektedir. STK'lar, kamu otoritesinin yetersiz kaldığı sosyal hizmet alanlarında öncülük yapan aktörler rolünü üstlenirken, diğer taraftan yerelde yönetimin başarısı; kamu -özel sektör ve STK'ların katılımcı ve çoğulcu bir toplum yapısı içinde birlikte hareket ettiği bir yönetim yapısının varlığı ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Özellikle yerelin kalkınmasında, yerel aktörler arası ilişkilerin gücü ve etkinliği önem kazanmıştır.

Demokratikleşmenin aracı olarak görülen STK'ların bir toplumda etkinliği, o toplumun sosyal ve kültürel geçmişi, tarihten gelen demokrasi deneyimiyle ilişkilidir. Diğer bir değişle STK'ların demokrasinin etkin bir kurumu olarak işleyebilmesi bir kültür, anlayış ve yaşam şeklidir. Bu kapsamda Türkiye'de bir yerelde STK'ların rolünün tartışılması ve değerlendirilmesi o ülkenin demokrasi ve sivil toplum kuruluşlarının tarihinden bağımsız düşünülememektedir. Türkiye'de ilk batılı anlamda örnekleri 1940'lı yıllarda görülen, ancak 1980'li yıllardan sonra gelişme gösteren STK'ların kökleri cılızda olsa Osmanlı ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde aranabilmektedir.

Osmanlı devleti, askeri bürokrasinin hakim olduğu güçlü bir devlet olması ve bu gücünü sürdürebilmesi amacıyla Osmanlı'da sivil toplumun çok fazla gelişemediği görülmektedir. Ancak Osmanlı toplumunda sivil toplum potansiyeli taşıyan bazı unsurlardan bahsedilebilmektedir, bu unsurlar içinde loncalar ve vakıflar öne çıkan yapılardır (Keyman, 2006). Loncalar, usta çırak ilişkisi oluşturulan ahilik teşkilatına dayanır. Zamanla şehirlerde merkezileşen ahilikler, esnaf birliklerine dönüşerek loncalar şeklini almışlardır. Kurumsal anlamda bir sivil toplum örgütlenmesi olarak vakıflar, Osmanlı toplumunda devletin organizasyon şemasında vakıflar yer almaz, ama devletin ilgisi ve bilgisi dahilinde, bir faaliyet alanı olan, örgütlü sivil dayanışma örneği olarak görülmektedir.

Cumhuriyet döneminde 1961 Anayasası ile sivil topluma örgütlenme yolları açılmıştır. 1961 Anayasası'nın düşünce, ifade, örgütlenme, basın yayın ve kişisel haklar alanındaki özgürlükleri güvence altına alması ayrıca sosyal devlet ilkesine dayalı bir devlet modelini hedef alması, sivil toplumun gelişimi açısından önemlidir. 12 Mart 1971 yılındaki Muhtıra sonrasında 1961 Anayasası ile başlatılan sivil toplumun güçlenmesi sürecinde bir gerileme yaşanmıştır.

Türkiye'de 1980'li yılların başı sivil toplum örgütlenmesi ve sivil toplumun oluşumu açısından yeni bir başlangıç olarak kabul edilebilir. 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Konferansı sonrasında sivil toplum örgütlerinin katılımına açık uluslararası projelerin desteklenmesi eğilimi ortaya çıkmış, bunun sonuçları ülkemizde yaşanmıştır. Dünya I.Habitat Konferansı sonrasında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 100'ü askın ülke "ulusal komiteler" oluşturarak, Ulusal Gündem 21 hazırlığı sürecine girmişlerdir. Haziran 1996'da İstanbul'da yapılan Habitat II Konferansı sonrasında Yerel Gündem 21 çabalarının yoğunlaşması, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi yanında, sivil toplum kavramının kamusal tartışma gündemine girmesini sağlamıştır. Çünkü Habitat Gündeminin etkin olarak pratik yaşama geçirilmesi, öncelikle yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve yurttaşların etkin katılımını öngörmektedir. Habitat Gündemi İstanbul Bildirgesi'nin 12.Maddesi, hükümetlere, sivil toplum örgütlerini ve yerel yönetimleri "yapabilir kılma" stratejisinin gerçekleştirilme yolları ile "katılım"ın sağlanması yollarını göstermekte onları bu konuda yükümlü tutmaktadır (Tosun, 1998).

Türkiye'de sivil toplum kuruluşları ağırlıklı olarak; hemşeri örgütleri, vakıflar, dernekler, meslek odaları ve düşünce kuruluşları olarak karşımıza çıkmaktadır (Keyman,2004). Bugün ilgili Mevzuatta "Sivil Toplum Kuruluşu" şeklinde bir hukuki statü yoktur. Türkiye'de STK'ları işlevsel ve niteliksel olarak karşılayabilen iki yasa Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanunu'dur.

Yönetişimin temel aktörleri olan STK'ları temel alan çalışmada araştırma soruları; "Yönetişim ve demokrasi tartışmalarında önemi vurgulanan STK'lar yerel kalkınmada etkili aktörler midir?" "Yerel kalkınmaya proje çalışmaları ile katkı sağlayan STK'ların diğer aktörlerle ilişki düzeyi nedir?" şeklinde kurgulanmıştır. Çalışma alanı birçok medeniyete ve etnik kültürel çeşitliliğe ev sahibi yapmış olan Antakya Merkez İlçe'dir. Çalışmada öncelikle STK'ların Antakya'da yerel kalkınmada ne kadar etkin bir aktör oldukları kendi algılarına dayanılarak değerlendirilmiştir. İkinci olarak ise STK'ların yerelde yer aldıkları projeler ve bu projelerde ilişki içinde oldukları aktörler arasında ağ analizi gerçekleştirilmiştir.

STK'lar dernekler, vakıflar, sendikalar ve meslek odaları olmak üzere 4 başlıkta ele alınmıştır. Günümüzde Türkiye'de 99.001 dernek, 5.175 vakıf, 9 konfederasyona bağlı 116 sendika kuruluşu ve 4.749 meslek odası mevcuttur. Türkiye'de STK olarak tanımlanabilen kuruluşlar içinde en büyük orana sahip olan derneklerdir. Dernek sayılarının en fazla olduğu iller sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'dır. Dernek sayılarının batıda daha yüksek olduğu görülmektedir. Hatay ili faal ve fesih toplam 1184 dernek sayısı ve %1.2 oranıyla iller arasında 19. sırada yer almaktadır (Şekil.1).

Şekil.1. Dernek sayılarının illere göre dağılımı (Kaynak:Dernekler Genel Müdürlüğü, http://www.dernekler.gov.tr/IllereGoreIstatistik.aspx (09.01.2014)

Hatay İlinde dernek, vakıf, sendika ve meslek odası olmak üzere toplam aktif 1369 STK mevcuttur. Hatay İlinde1369 sivil toplum kuruluşu içinde aktif 1184 dernek, 58 vakıf, 98 meslek odası ve 29 sendika bulunmaktadır. Hatay İli toplamındaki 535 STK Antakya merkez ilçesinde yer almaktadır ve %38 oran ile Antakya Merkez Hatay İlinde STK sayılarında ilk sırada yer alan ilçedir. Antakya Merkez İlçe'de STK'lar içinde dernekler %84 oranla ilk sırada yer almaktadır (Tablo.1).

Çalışmada toplamda %15 örneklem oranı ile 80 STK ile görüşme yapılmıştır. Örneklem oranı STK türlerine göre çeşitlilik göstermektedir; 59 dernek (%13), 6 vakıf (%27), 9 sendika (%50) ve 6 meslek odası (%14) ile görüşme yapılmıştır (Tablo.1).

Tablo.1 Antakya Merkez İlçe'de STK'ların Türlerine Göre Dağılımı ve Çalışmanın örneklemi

	Toplam Aktif STK Sayısı	%	Anket uygulanan STK sayısı	Örneklem oranı(%)
Dernek	451	84,3	59	13
Vakıf	22	4,1	6	27
Sendika	18	3,4	9	50
Meslek Oda	44	8,2	6	14
Toplam	535	100	80	15

3.2 STK'ların Genel Özellikleri

Görüşme yapılan 80 STK'nın kuruluş yılları, üye sayıları ve faaliyet alanları genel özellikler başlığı altında değerlendirilmektedir. Kuruluş yılları değerlendirildiğinde 1980 öncesi kurulan diğer bir değişle daha eski ve köklü olan STK'ların oranının %13,8 ile oldukça düşük bir değere sahip olduğu görülmektedir. STK'ların büyük oranda (%43,8) 2000 yılı sonrası kurulan genç oluşumlar olduğu görülmektedir. 1990 yılı sonrası kurulan STK'lar %36,3 oranla ikinci sırada yer almaktadır (Tablo.2).

Tablo.2 STK'ların kuruluş yılları

	STK Sayısı	%
1980 ve öncesi	11	13,8
1980-1989	5	6,3
1990-1999	29	36,3
2000 ve sonrası	35	43,8
Toplam	80	100,0

Görüşme yapılan 80 STK'nın %18,8'inin 1000 kişinin üzerinde üyesi bulunan büyük oluşumlar olduğu görülmektedir. Ancak STK'lar büyük oranda (%38,8) 50-249 kişi üyesi olan kuruluşlardır (Tablo.3). STK türüne göre de oluşumların büyüklüklerinde farklılık izlenebilmektedir. Sendikalar ve meslek odaları %50 ve üzeri oranlarla 1000 kişiden fazla üyesi olan oluşumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuçta meslek odaları ve sendikaların üyelik şartlarının dernek ve vakıflardan farklılaşıyor olması önemli bir etkendir. Derneklerin %44.1 oranla 50-249 kişi üyesinin olduğu görülmektedir (Tablo.3).

Tablo.3 STK türlerinin üye sayılarına göre dağılımı

		0-49 Kişi	50-249 Kişi	249-999 Kişi	1000 Kişi ve Üstü	Toplam
Dernek	Sayı	13	26	13	7	59
	%	22,0%	44,1%	22,0%	11,9%	100,0%
	%	16,3%	32,5%	16,3%	8,8%	73,8%
Vakıf	Sayı	4	1	1	0	6
	%	66,7%	16,7%	16,7%	,0%	100,0%
	%	5,0%	1,3%	1,3%	,0%	7,5%
Sendika	Sayı	0	3	1	5	9
	%	,0%	33,3%	11,1%	55,6%	100,0%
	%	,0%	3,8%	1,3%	6,3%	11,3%
Meslek Odası	Sayı	0	1	2	3	6
	%	,0%	16,7%	33,3%	50,0%	100,0%
	%	,0%	1,3%	2,5%	3,8%	7,5%
Toplam	Sayı	17	31	17	15	80
	%	21,3%	38,8%	21,3%	18,8%	100,0%

STK'lar içinde özellikle derneklerin faaliyet alanlarında çeşitlendikleri, diğer bir değişle bir konuda uzmanlaştıkları görülmektedir. Görüşme yapılan derneklerin %39,0'ının eğitim- kültür alanında faaliyet gösterdiği, %28,8'inin de yardımlaşma dernekleri olduğu görülmektedir. Derneklerin faaliyetleri arasında çevre ve imar faaliyetleri de %11,9 oranla önemli bir ağırlığa sahiptir (Tablo.4). Görüşme yapılan vakıfların ise eğitim-kültür ve insan hakları demokrasi konularında faaliyet gösterdikleri görülmektedir (Tablo.4).

Tablo.4 Dernek ve Vakıfların Faaliyet Alanları

		Eğitim-Kültür	Çevre - İmar	Yardım -laşma	İnsan Hakları-Demokrasi	Sağlık-Spor	Diğer	Toplam
Vakıf	Sayı	4	0	0	2	0	0	6
	%	66,7%	,0%	,0%	33,3%	,0%	,0%	100,0%
	%	5,0%	,0%	,0%	2,5%	,0%	,0%	7,5%
Dernek	Sayı	23	7	17	5	4	3	59
	%	39,0%	11,9%	28,8%	8,5%	6,8%	5,1%	100,0%
	%	28,8%	8,8%	21,3%	6,3%	5,0%	3,8%	73,8%

3.3. STK'ların Yerel Kalkınmada Rolü ve Etkinliği

Antakya Merkez İlçe'de görüşme yapılan 80 STK yöneticisine STK'nın yerel kalkınmada etkinliği dört önerme üzerinden sorulmuştur. Bu önermeler STK'ların yerel kalkınmada aktif birer aktör olması gerekliliği, mevcutta bunu başarma düzeyi ve STK'ların yerel kalkınma için diğer aktörlerle ortaklığının gerekliliği ve bunu yapılan projelerle gerçekleştirme düzeyi üzerine odaklanmaktadır.

Öncelikle STK'lara "*Yerel kalkınma için yönetimlerin yaptıkları faaliyetlerde, çalışmalarda STK'ların katılımını gerekli görüyorum.*" önermesi verildiğinde %52,5 katılıyorum derken, %40,0 kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş belirtmektedir. Bu sonuç STK'ların kendilerini yerel kalkınmada önemli bir aktör olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Ancak bu durum derneklerde biraz farklılaşmakta, düşük oranlarda olsa da bu önermeye katılmayan ve kesinlikle katılmayan dernekler bulunmaktadır (Tablo.5).

STK'lar kendilerini büyük oranda yerel kalkınmanın önemli aktörleri olarak görseler de yerel düzeyde yapılan çalışmalarda aktif olarak görev aldıklarını düşünenlerin oranı daha sınırlı kalmaktadır. İkinci önerme olan *"STK'lar yerel düzeydeki her türlü çalışmada aktif birer aktör olarak görev almaktadır."* yaklaşımına STK'ların %30,0'u "kesinlikle katılmıyorum" derken, %32,5'i bu önermeye "katılmadıklarını" belirtmişlerdir. Vakıf, dernek ve sendikalar ayrı ayrı bu görüşü paylaşmaktadır. STK'ların yerel çalışmalarda kesinlikle aktif aktörler olduğunu düşünenlerin oranı meslek odalarında %50,0, vakıflarda %16,7, sendikalarda %11,1, ve derneklerde oldukça düşük bir değer olan %5,1'dir (Tablo.5).

STK'ların yerel kalkınmaya yapacakları katkının ortak projeler yoluyla olabileceğine ilişkin değerlendirmeler de ilginç sonuçlar vermektedir. "*STK'lar yerel aktörlerle beraber işbirliği yaparak yerelin kalkınmasında yararlı projeler üretebilir*." önermesine STK'ların %48,8'i "katılıyorum" derken, %37,5'i "kesinlikle katılıyorum" demiştir. Bu oranlar STK'ların yerelde diğer aktörlerle işbirliğine, birlikte proje üretmeye ve ortak çalışmalara verdikleri önemi göstermektedir. Ve bu sonuç dernek, vakıf, sendika ve meslek odaları arasında büyük farklılık göstermezken, derneklerin düşük oranda da olsa bu konuda farklı düşündükleri görülmektedir (Tablo.5). Yapılmakta olan mevcut projeleri değerlendirmeleri istenen "*STK'ların diğer aktörlerle birlikte yaptıkları çalışmaları/projeleri yeterli bulmaktayım*." önermesi yöneltildiğinde STK'ların büyük oranda ortak proje ve çalışmaları yeterli bulmadıkları görülmektedir (Tablo.5).

Tablo.5 STK'ların Yerel Kalkınmada Etkinliği ve Yerel Ortaklıklarda Rolü

"Yerel kalkınma için yönetimlerin yaptıkları faaliyetlerde, çalışmalarda STK'ların katılımını gerekli görüyorum."						
		Vakıf	Dernek	Sendika	Meslek Odası	Toplam
Kesinlikle Katılıyorum	Sayı	6	14	6	6	32
	%	100,0	23,7	66,7	100,0	40,0
Katılıyorum	Sayı	0	39	3	0	42
	%	0,0	66,1	33,3	0,0	52,5
Katılmıyorum	Sayı	0	2	0	0	2
	%	0,0	3,4	0,0	0,0	2,5
Kesinlikle Katılmıyorum	Sayı	0	4	0	0	4
	%	0,0	6,8	0,0	0,0	5,0
Toplam	Sayı	6	59	9	6	80
"STK'lar yerel düzeydeki her türlü çalışmada aktif birer aktör olarak görev almaktadır."						
		Vakıf	Dernek	Sendika	Meslek Odası	Toplam
Kesinlikle Katılıyorum	Sayı	1	3	1	3	8
	%	16,7	5,1	11,1	50,0	10,0
Katılıyorum	Sayı	0	14	2	2	18
	%	0,0	23,7	22,2	33,3	22,5
Fikrim yok	Sayı	2	2	0	0	4
	%	33,3	3,4	0,0	0,0	5,0
Katılmıyorum	Sayı	3	18	5	0	26
	%	50,0	30,5	55,6	,0	32,5
Kesinlikle Katılmıyorum	Sayı	0	22	1	1	24
	%	0,0	37,3	11,1	16,7	30,0
Toplam	Sayı	6	59	9	6	80
"STK'lar yerel aktörlerle işbirliği yaparak yerelin kalkınmasında yararlı projeler üretebilir."						
		Vakıf	Dernek	Sendika	Meslek Odası	Toplam
Kesinlikle Katılıyorum	Sayı	3	16	5	6	30
	%	50,0	27,1	55,6	100,0	37,5
Katılıyorum	Sayı	1	35	3	0	39
	%	16,7	59,3	33,3	0,0	48,8
Fikrim yok	Sayı	0	2	0	0	2
	%	0,0	3,4	0,0	0,0	2,5
Katılmıyorum	Sayı	2	2	1	0	5
	%	33,3	3,4	11,1	0,0	6,3
Kesinlikle Katılmıyorum	Sayı	0	4	0	0	4
	%	0,0	6,8	0,0	0,0	5,0
Toplam	Sayı	6	59	9	6	80
"STK'ların diğer aktörlerle birlikte yaptıkları çalışmaları/projeleri yeterli bulmaktayım."						
		Vakıf	Dernek	Sendika	Meslek Odası	Toplam
Katılıyorum	Sayı	0	7	0	0	7
	%	0,0	11,9	0,0	0,0	8,8
Fikrim yok	Sayı	2	6	1	0	9
	%	33,3	10,2	11,1	0,0	11,3
Katılmıyorum	Sayı	3	37	6	6	52
	%	50,0	62,7	66,7	100,0	65,0
Kesinlikle Katılmıyorum	Sayı	1	9	2	0	12
	%	16,7	15,3	22,2	0,0	15,0
Toplam	Sayı	6	59	9	6	80

3.4 STK'ların Diğer Kurumlarla İlişkileri, Proje Ağları

Antakya'da görüşülen 80 STK'dan 76'sının kuruluşun amaçları doğrultusunda şu anda gerçekleştirdiği proje çalışmaları vardır. 4 STK'nın ise yeni kurulmuş olması ya da farklı gerekçelerle halihazırda yürüttükleri projeleri bulunmamaktadır. Antakya'da anket uygulanan 76 STK'nın diğer STK'lar ve kurumlarla ortak yürütmekte olduğu toplam 135 proje çalışması bulunmaktadır. Sürdürülmekte olan projelerin konuları ve hedef kitleleri de farklılaşmaktadır. Projelerin %31.9'sinin eğitim projesi olduğu görülmektedir. Farklı konularda farkındalık yaratma ve bilinçlendirme ile yardımlaşma projeleri %20 ile ikinci sırada yer almakta, onu restorasyon/çevre (%16,3) projeleri izlemektedir (Tablo.6).

Tablo.6 STK'ların yürütmekte oldukları projelerin konuları

	Sayı	%
Eğitim	43	31,9
Farkındalık/Bilinçlendirme	27	20,0
İstihdam	9	6,7
Sağlık-spor	7	5,2
Restorasyon/Çevre	22	16,3
Yardımlaşma	27	20,0
Toplam	135	100

Tablo.7 STK'ların yürütmekte oldukları projelerin hedef kitleleri

	Sayı	%
Öğrenci/Gençler	43	31,9
Yerel Halk	41	30,4
Kadın/Çocuk/Engelli	19	14,1
Etnik Grup/Mülteci/Yardıma Muhtaç	18	13,3
İşçi	9	6,7
Kurum Üyeleri	5	3,7
Toplam	135	100,0

STK'ların yürütmekte olduğu projelerde proje konularıyla birlikte hedef kitle de çeşitlilik göstermektedir. Projelerin %31,9'unda öğrenci ve gençler, %30,4'ünde yerel halk ve %14,1'inde kadın/çocuk/engelli hedef kitle olarak görülmektedir (Tablo.7).

STK'ların dahil oldukları projeler diğer kurumlarla ortaklık içinde sürdürülmektedir. Alan araştırmasında dernek, vakıf, sendika ve meslek odalarına diğer kurumlarla ortak sürdürdükleri projeler sorulmuştur. Bu bilgiden yola çıkılarak ortak sürdürülen proje sayısına dayanan ilişkiler matrisi ile kurumlar arası ağ haritası üretilmiştir (Şekil.2). Ağ haritasında STK'lar dışında yerel kalkınmada etkili olan ve STK'larla ortak projeler yürütmekte olan kurumlar yer almaktadır; Antakya Belediyesi, Hatay Valiliği, Hatay İl Turizm Müdürlüğü, Hatay Gençlik Hizmetleri ve İl Spor Müdürlüğü, Hatay İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Hatay İl Sağlık Müdürlüğü, İŞKUR, Hatay Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, DOĞAKA ve MKÜ.

Ağ haritasında merkezde yer alan kurumlar daha çok sayıda kurumla ilişkisi olan ağda merkeziliği yüksek kurumlardır. Çeperde yer alan kurumlar ise daha az

projeyle ağa dahil olan kurumlardır (Şekil.2). Vakıflar, dernekler, meslek odaları sendikalar içinde, dernekler ağda merkeziliği en yüksek kurumdur ve haritada yer alan kurumların tümüyle proje ortaklığı bulunmaktadır. Ağ analizinde ilişkilerin yoğunluğu ve ilişki kurulan kurumlar içinde iki temel kümelenmenin oluştuğu görülmektedir (Şekil.2). Bunlardan birincisi dernekler ve derneklerin daha çok sayıda ilişkisi olan kırmızıyla temsil edilen kümedir. Diğer STK türleri olan vakıflar ve sendikalar da bu kümede temsil edilmektedir. Haritada mavi renkle temsil edilen küme meslek odaları ve meslek odalarının ilişki içinde olduğu kurumlardan oluşmaktadır.

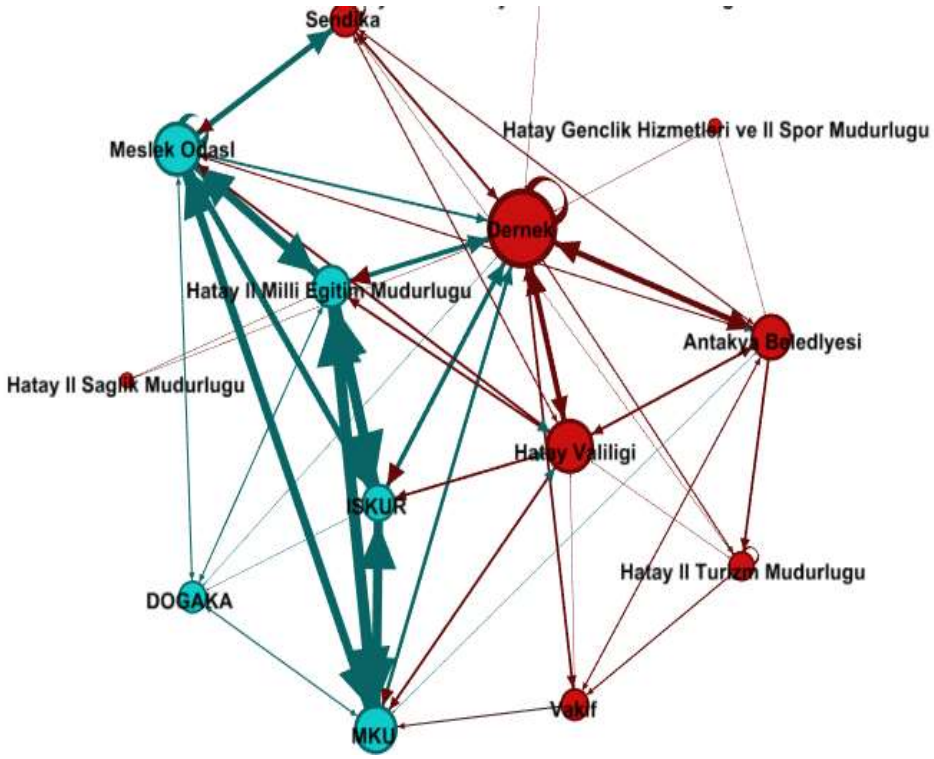

Şekil.2 Yerelde STK'ların diğer kurumlarla yürüttüğü projelerin ilişkiler haritası

Proje ağlarında merkezi konumda olan derneklerin diğer derneklerle yoğun ilişki içinde olması ilginç bir sonuçtur. Ayrıca derneklerin en çok Antakya Belediyesi, Hatay Valiliği ve Hatay İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile proje ortaklıklarının olduğu görülmektedir. Vakıfların dahil oldukları az sayıda projede dernekler, Antakya Belediyesi ve üniversite ile ilişkide oldukları görülmektedir (Şekil.2). Diğer bir STK türü olan meslek odalarının ise çok sayıda projesinin olduğu, projelerde diğer meslek odalarıyla, Hatay İl Milli Eğitim Müdürlüğü, üniversite ve İŞKUR ile yoğun ilişki içinde olduğu görülmektedir (Şekil.2). Meslek odaları ve sendikaların da projelerde ortaklık kurdukları görülürken, meslek odaları ve dernekler arasındaki ilişkinin zayıf olduğu, vakıflarla ise hiç ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Yerel kurumlar içinde Milli Eğitim Müdürlüğü ve İşkur çok sayıda projede çok sayıda kurumla ilişki içinde olmalarından dolayı merkezi konumdadır. Yerel

kalkınmanın ve yönetişimin önemli aktörleri olarak görülen üniversite ve kalkınma ajansının ağdaki konumu ilginçtir (Şekil.2). Üniversitenin meslek odaları, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İŞKUR ile yoğun ilişkileri mevcutken, derneklerle ilişkisinin daha az yoğun olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra üniversitenin sendikalar da dahil olmak üzere bazı kurumlarla ortak proje çalıuşmalarının olmadığı görülmektedir. Bölgesel yönetişimin önemli aktörleri olarak görülen kalkınma ajansının da az sayıda kurumla az sayıda projesinin olması çarpıcı bir sonuçtur (Şekil.2). Kalkınma ajansının STK türlerinden vakıflar ve sendikalarla ortak projesi bulunmamaktadır.

4. Sonuç

Antakya Merkez İlçe'de gerçekleştirilen alan araştırması sonuçları STK'ların kendilerini yerel kalkınmanın yönetişimi sürecinde önemli birer aktör olarak gördüklerini, yerel kalkınmaya katkı sağlayabileceklerini düşündüklerini ortaya koymaktadır. Ancak yine STK'lara yerel kalkınma faaliyetlerinde etkin yer alıp almadıkları sorulduğunda, bu faaliyetlerde büyük oranda yer almadıklarını belirtmişlerdir ki bu kendi içinde bir miktar çelişkili bir bulgudur. Bu sonuç STK'ların kendi önemlerine inandıkları halde bir fiil faaliyette bulunmamasının ardında farklı nedenlerin olabileceğini düşündürmektedir.

Araştırma sonuçları STK'ların yerel aktörlerle işbirliği yaparak yerelin kalkınmasında yararlı projeler üretebilileceklerine inandıklarını, yerel aktörlerle işbirliğinin kalkınmadaki öneminin farkında olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak STK'ların diğer aktörlerle birlikte yaptıkları çalışmaları/projeleri büyük oranda yeterli görmedikleri de çalışmanın temel bulguları arasında yer almaktadır. Burada öne çıkan iki nokta üzerinde politika düzeyinde çalışması gereken yönlerdir. Bunlardan birincisi proje üretimi konusunda yerelde çok etkin bir ortamın olmaması ve bu ortamın desteklenmeyi, geliştirilmeyi beklemesidir. Diğer konu ise kurumlar arasında ilişkinin, ortaklıkların yerel kalkınmada önemi üzerinde durulmakta ama proje ağları konusu yönetişim sürecinde yeterli olgunluğa ulaşamamaktadır. Proje ağlarını desteklemeye yönelik politikaların geliştirilmesi de üzerinde çalışılmaya değer bir alan olarak görülmektedir.

Antakya'da görüşme yapılan STK'ların büyük bölümünün (%95) en az bir projesi/ortak faaliyeti olduğu görülmektedir, ki bu durum STK'ların geleceği için umut vericidir. Yürütülmekte olan projelerin konuları STK'ların uzmanlaştığı alana göre farklılaşmakta, konuyla ilişkili diğer yerel kurumlarla proje ve çalışmalar sürecinde işbirliği yapıldığı görülmektedir. Antakya'da tesbit edilen mevcut yapı proje ağları ve kalkınmanın yönetişimi konularında alanda önemli bir başlangıcın sağlandığını göstermektedir. Ancak proje süreçleri STK'ların oynadığı rol ve etkinlikleri açısından geliştirilmesi gereken bir alandır. STK'lar farklı kurumların projelerinde yer alabilmekte ancak proje sürecinde diğer kurumlarla (belediye, valilik, kalkınma ajansı vb.) aynı etkinlikte varlık gösteremeyebilmektedir.

STK'lar gün geçtikçe yönetişim süreçlerinde daha çok adı anılan aktörler olsalar da, açık olmaktan uzak, yeni çalışmaları gerektiren alanların da olduğu söylenebilmektedir. STK'ların kurumsal ve toplumsal olarak ne kadar içselleştirildiği, bu içselleştirme düzeyinin bir göstergesi olarak toplumda STK'lara üyelik, daha da önemlisi STK'larda aktif çalışma düzeyinin demokratikleşme

süreçlerine yön verebilecek bir düzeyde olup olmadığı?, yönetişim süreçlerinin, demokratikleşmenin aktif aktörü olarak görülen STK'ların iç işleyişlerinin ne oranda demokratik olduğu? Üzerine çalışılabilecek alanlar olarak görülmektedir. STK'lar toplumda içselleştirilmeden ve STK'lara etkin katılım düzeyi belli oranların üzerine ulaşmadan yönetişim süreçlerinde STK'ların gücü ve etkinliğinden söz etmek de kolay olmayacaktır.

Kaynakça

Pierre, J. ve B.G. Peters (2005) *Governing complex societies: trajectories and scenarios*. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke and New York.

Conteh, C. (2013) "Changing Trends in Regional Economic Development Policy Governance: The Case of Northern Ontario, Canada", *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(4), 1419-1437.

Lang, S. (2000) "NGOs, Local Governance and Political Communication Process in Germany", *Political Communication*, 17(4), 383-387.

Stoker, G. (1998) "Governance as Theory: Five Propositions", *International Social Science Journal*, 50(15) 17-28.

Tekeli, İ (1999) "Yönetim Kavramı Yanı Sıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine", içinde *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitapevi, Ankara, 239-254.

Tekeli, İ. (2012) *Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*, Tarih Vakfı yurt Yayınları, İstanbul.

Eraydın, A. (2008) "Politikalardan Süreç Tasarımına: Yeni Bölgesel Politikalar ve Yönetişim Modelleri", *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı 2. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Ankara, 9.

Goldstein, H.A. ve K. Glaser (2012) "Reseach Universities as actors in the governance of local and regional development", Journal of Technology Transfer, 37, 157-178.

Tosun, G. (1998) *Demokratikleşme Sürecinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 225-226,326.

Keyman, E. F. (2006) *Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni; İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha*, STGM, Ankara.

Keyman, E., F. (2005) " Devlet ve Sivil Toplum Arasındaki Sınır İyi Çizilmelidir", *Sivil Toplum Dergisi*, (10): 130-132.

Acı, E. (2005) "Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları ", Ed. Abdullah Demir, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 26-27,92

Kentsel Çeşitliliğe Odaklanan Farklı Yönetişim Uygulamaları Üzerine Bir Çalışma: Beyoğlu Örneği

***Özge Yersen*[1]*, Ayda Eraydın*[2]**

Öz: *Bu bildiri, günümüz kentlerinde artan (sosyo-ekonomik, kültürel, etnik, sosyo-demografik, vb.) çeşitliliği ve bu çeşitliliğe odaklanan yönetişim uygulamalarını konu edinmektedir. Bildiriyle birlikte, kentsel çeşitliliğe yönelik yönetişim uygulamalarının kentsel çeşitliliğe bakış açılarını ve çeşitliliği ele alış biçimlerini araştırmaya ve her biri kentsel çeşitliliğin farklı boyutlarını yansıtan hedef gruplarının gereksinim ve taleplerini karşılama anlamında etkinliğini incelemeye yönelik gerçekleştirilen çalışma sunulmaktadır. Aynı zamanda bu bildiride, İstanbul/Beyoğlu'nda gerçekleştirilen alan çalışmasında incelenen yönetişim uygulamalarının, kentsel çeşitliliği ele alış biçimleri, gerçekleştirdikleri çalışmalardaki başarıları ve başarısızlıkları tanımlayan faktörlere ilişkin elde edilen bulgular sunulmaktadır.*
Anahtar Kelimeler*: kentsel çeşitlilik, yönetişim, yönetişim uygulamaları, Beyoğlu.*

Abstract: *This paper concentrates on urban diversity and governance arrangements focusing on urban diversity. With this paper, the study is presented which aims to investigate how different governance arrangements perceive and deal with urban diversity, to what extent they are effective in representing their target groups, expressing and responding their needs and demands. The results and findings of the case study carried out in İstanbul/Beyoğlu are introduced in the paper. At the same time, the findings related to the main success and failure factors of the existing governance arrangements focusing on urban diversity are presented in this paper.*

Keywords*: Urban diversity, governance, governance arrangements, Beyoğlu.*

---

[1] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, yeozge@metu.edu.tr
[2] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ayda@metu.edu.tr

Giriş

Farklı alışkanlıkların, değerlerin, yaşam biçimlerinin, kültürel, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin şekillendirdiği kentler, özellikle son yıllarda meydana gelen uluslararası nüfus hareketleri ve iç göçlerle birlikte artan sosyo-ekonomik, kültürel, etnik ve demografik çeşitliliğin mekanları haline gelmişlerdir. Son derece hızlı bir şekilde değişen ve dönüşen günümüz kentleri, farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik özelliklere, etnik kökenlere, farklı kültürlere, yaşam biçimlerine, alışkanlıklara, inançlara veya değerlere sahip çok çeşitli sosyal grupları ve farklı kimlikleri barındırmaktadır. Son yıllarda yapılan birçok çalışmada, kentlerdeki artan farklı türdeki çeşitlilik desteklenmesi gereken bir değer olarak tanımlanmaktadır. Kentlerin sosyo-ekonomik, sosyo-demografik, etnik ve kültürel çeşitliliği olumlu bir güç olarak kullanabilmesinin, ekonomik ve sosyal açıdan gelişmelerine olumlu etki sağlayacağı, bunu gerçekleştirebilen kentlerin, toplumsal bütünleşmeyi sağlama, toplumdaki sosyal sermayeyi ve sosyal hareketliliği artırma, daha verimli kentsel ekonomik gelişme başarısı açısından avantajlı konumda olacakları varsayılmaktadır. Kentlerin artan çeşitliliklerini olumlu bir güç olarak kullanabilmesinde toplumdaki bütün kesimlerin gereksinim ve taleplerinin karşılanması ile kent yaşamına sosyal ve ekonomik anlamda aktif ve eşit katılımlarının sağlanması kritik bir öneme sahiptir.

Öte yandan çeşitli grupların bir arada yaşaması; farklı ihtiyaçları ve talepleri beraberinde getirdiği gibi, bu talep ve ihtiyaçlara cevap verebilecek, toplumdaki çeşitli grupları temsil edebilecek bir yapının varlığını gerekli kılmaktadır. Neo-liberal dönemle birlikte devletin ekonomiye müdahalesini ve sosyal politika ile sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında rolünü ve etkinliğini giderek azaltması, ekonomik ve sosyal nitelikteki hizmetlerin sağlanmasında özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütleri niteliğindeki devlet dışındaki kurumların yönetime katılımını teşvik etmiştir. Özellikle sosyal alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında ve sosyal hareketliliğin artırılmasında önemli bir rol üstlenmeye başlamıştır. Dolayısıyla günümüzde çok sayıda sivil toplum temelli örgüt, gönüllü gruplar ve diğer yönetişim uygulamaları doğrudan ya da dolaylı olarak sosyo-ekonomik, demografik, etnik ve kültürel çeşitliliğe odaklanmaktadır. Bu uygulamalar, devletin bu alanlarda sorumluğunu azaltmasına karşılık olarak, toplumdaki farklı grupların temsil edilmesi, haklarının savunulması, dezavantajlı grupların desteklenmesi, kent yaşamına eşit katılımlarının sağlanması vb. konularda rol ve etkinliklerini giderek arttırmışlardır.

Bu bildirinin temel amacı, kentsel çeşitliliğe odaklanan farklı yönetişim uygulamalarının, hedefledikleri grupların taleplerini ifade etmeleri ve bu taleplerin karşılık bulabilmesine yönelik ürettikleri politikalar ve yaptıkları uygulamaların incelendiği, bu yönetişim girişimlerinin kentsel çeşitliliği ele alış yöntemleri ve bu yöntemlerin arkasındaki başarı veya başarısızlıkları tanımlayan faktörlerin araştırıldığı çalışmanın sonuçlarını paylaşmaktır. Yanı sıra, çeşitliliğe odaklanan yönetişim uygulamalarının hedef gruplarına yönelik yaptıkları çalışmalar sırasında merkezi ve yerel yönetim birimleriyle sorumluluk paylaşımları ve ortak çalışmalarına ilişkin araştırma bulgularının paylaşılması hedeflenmektedir.

Türkiye'de Çeşitlilik Konusunda Değişen Yaklaşımlar: Sosyal Refah Devletinden Neo-Liberal Döneme

1929 yılındaki iktisadi bunalım, devletin ekonomik ve sosyal olaylara müdahalesini artırıcı politikaların hayata geçirme sürecini hızlandırmış ve gelişmiş ülkelerde sosyal devlet-refah devletinin doğuşunu sağlamıştır. Sanayi Devrimi'nden İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde işçi sınıfı odaklı olan sosyal politika ve hizmetler, 1945-1975 yılları arasındaki sosyal refah devleti döneminde eşitlik ilkesi çerçevesinde toplumun her kesimini kapsayıcı niteliğe bürünmüştür. Bu dönemde, eğitim ve sağlık hizmetlerinde daha üst hizmet düzeyine erişme, yardıma ve bakıma muhtaç kimsesizlerin, yaşlıların ve engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılama, kadınların işgücüne katılımını artırmak amacıyla kreş, yuva ve anaokulu kurma, ayrımcılığı, özellikle cinsiyet ayrımcılığını önleme gibi konulara öncelik tanınmıştır (Ersöz, 2006). 1970'li yıllarda dünya ekonomisinde kendini hissettiren krizle birlikte neo-liberal politikalar uygulanmaya başlanmış, devletin 'küçülmesi', dolayısıyla toplumsal ve ortak tüketim alanlarındaki hizmet üretiminin kısıtlanması gerektiği fikri, bu politikaların merkezine yerleşmiştir. Refah devletinin çöküşüne işaret eden bu süreç, devletin sosyo-ekonomik işlevlerinin sorgulanması, rol ve işlevlerinin yeniden tanımlanması ve yapılandırılması sürecini de beraberinde getirmiştir (Yücesoy, 2008).

1980'li yılların başından itibaren devletin geleneksel fonksiyonları arasında gösterilen bazı kamu hizmetleri, gerek nicelik gerekse nitelik açısından değişen ve gelişen sosyal talepleri karşılamada yetersiz kalmıştır (Aykaç, 1995; aktaran Çukurçayır vd., 2012). Dolayısıyla, sosyal refah devleti döneminde neredeyse tümü devlet tarafından üstlenilen sosyal görev ve hizmetlerin bir kısmı, refah devletinin ve devletin sosyal politikalarının sorgulanır hale geldiği neo-liberal dönemde devlet dışındaki kurumlara aktarılmaya başlanmıştır (Koray, 2003; aktaran Özdemir, 2004). Sosyal politika ve sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında devletin rolünün giderek azaldığı, buna karşılık sivil toplum, gönüllü kuruluşlar, özel sektör ve yerel yönetimlerin rol ve etkinliğinin giderek arttığı bir değişim gerçekleşmiştir (Ersöz, 2006). Devletin bir adım geride kaldığı, sorumlulukların giderek özel sektöre ve sivil topluma yüklendiği veya doğrudan vatandaşlara aktarıldığı sorumluluk yapısındaki bu değişim, yönetişim kavramıyla ifade edilirken, gönüllü grupların, hükümet dışı kuruluşların, gönüllü girişimlerin, karşılıklı işbirliğini amaçlayan oluşumların ve üçüncü sektör kuruluşlarının giderek artan sorumluluk ve rollerine işaret etmektedir (Yüksel, 2000).

Refah devleti döneminde toplumun bütün kesimlerine, özellikle dezavantajlı gruplar ve farklı kimliklere, sosyo-ekonomik özelliklere sahip sosyal gruplara hizmet etmek devletin temel görevi sayılmıştır. Ancak, 1980'li yıllarla başlayan değişimle birlikte, devletin sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim, aile, kadın, çocuk, yaşlılar ve engellilere yönelik sosyal yardım, istihdam ile işsizlik ve konut yardımı gibi pek çok alanda devletin rolünü ve etkinliğini giderek azalttığı veya müdahalede yetersiz kaldığı görülmeye başlanmıştır. Kuşkusuz bu durum toplumda zaten dezavantajlı konumda bulunan grupları doğrudan etkilemiş, pek çok alanda olduğu gibi, toplumda çeşitliliğin türlü boyutlarını yansıtan grupların temsiliyeti, haklarının savunulması konularında da devletin etkinliğinin giderek azaldığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, sosyal politika ve sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında yaşanan aktör ve rol değişimi bu alanlarda da kendini göstermiş, devletin yönelmediği veya yetersiz

kaldığı alanlarda kentsel çeşitliliğin farklı boyutlarına odaklanan (etnik, kültürel, sosyo-ekonomik, sosyo-demografik, vb.) farklı örgütlenmeler ve girişimler şeklinde değişik yönetişim uygulamalarının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Kentsel Çeşitliliğe Odaklanan Yönetişim Uygulamaları

Devletin gücünün sınırları ve devlet dışı örgütlerin rolü yönetişim tartışmalarında yer bulmaktadır. Bu bağlamda, yönetişim kavramı, devlet ile kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum arasındaki dengede 1970'li yıllardan beri süregelen değişimi ifade ederken, söz konusu değişim, farklı sivil toplum kuruluşları ve yönetişim uygulamalarının giderek artan rollerini vurgulamaktadır (Yüksel, 2000).

Bu bildiride, kentsel çeşitliliğe odaklanan yönetişim uygulamaları tanımı mahalle, ilçe, kent veya metropoliten ölçeklerde kentsel çeşitliliği çalışmalarına dahil eden farklı kamu kuruluşlarını, özel sektör kuruluşlarını, sivil toplum örgütleri ile bunlar arasındaki işbirliklerini kapsamakta ve bu işbirliklerinden doğan ağsal yapıları ifade etmektedir (Kooiman, 1993; Pierre, 2000). Bu bağlamda, çeşitli grupları temsil eden bir dernek veya vakıftan bir dayanışma ağına, dezavantajlı grupların desteklenmesine yönelik bir projeye, istihdam ve mesleki eğitim merkezlerinden yaşam alanlarındaki ortak sorunların çözümüne yönelik çalışan mahalle forumlarına kadar pek çok örgütlenme biçimi bunlara örnek gösterilebilir.

Diğer yandan Türkiye örneğine baktığımızda, kentsel çeşitlilik konularına odaklanan örgütlerin büyük bir kısmını, toplumdaki 'dezavantajlı' gruplara yönelik çalışan veya hemşehri dayanışmasını sağlayan ve yasal statüye sahip sivil toplum kuruluşları olan dernek ve vakıfların oluşturduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, az sayıda da olsa yasal statüye sahip olmayan örgütlenme biçimlerinin de var olduğu gözlemlenmektedir. Farklı etnik grupların veya göçmenlerin oluşturduğu dayanışma ve yardımlaşma ağları veya çeşitli örgütlerin ortak bir hedef çevresinde bir araya gelmesiyle oluşan platformlar bunlara örnek gösterilebilir.

Türkiye'de Kentsel Çeşitlilik ve Kentsel Çeşitliliğe Odaklanan Yönetişim Uygulamaları

Türkiye'de merkezi ve yerel yönetimlerce ortaya konulan mevcut kentsel politikalar incelendiğinde, kentsel çeşitliliğin, desteklenmesi gereken bir değer olarak değil, üstesinden gelinmesi gereken bir konu olarak ele alındığı görülmektedir. Kentsel çeşitlilik algısı daha çok sosyo-ekonomik özellikler ve sosyo-ekonomik çeşitliliğin getirdiği farklılıklar üzerinden gelişmektedir. Bu bağlamda, mevcut kentsel politikalar içerisinde gelir dağılımı politikaları ve 'dezavantajlı' grupların 'toplumla bütünleşmesine' ve desteklenmesine yönelik politika söylemleri öne çıkmaktadır. Diğer yandan, sıklıkla kullanılan 'toplumsal bütünleşmenin sağlanması', 'dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik açılardan desteklenmesi ve bu gruplara olanaklar sağlanması', 'gelir eşitsizliklerinin yok edilmesi' gibi yine sosyo-ekonomik hedefler üzerinden tanımlanan politikalar, bunlara yönelik araçları ve müdahale biçimlerini açıkça ortaya koymamakta, dolayısıyla bu siyasalar genel söylemlerle sınırlı kalmaktadır.

Öte yandan etnik ve kültürel farklılıklar, devlet tarafından göz ardı edilmekte, her biri birer toplumsal tehdit olarak görülen farklı etnik kimliklere, inançlara, değerlere sahip gruplar dışlayıcı, ayrımcı ve ötekileştirici tutumlarla karşılaşmakta,

gereksinimleri ve talepleri karar vericiler tarafından yeterince dikkate alınmamaktadır.

Dolayısıyla, mevcut şartlarda Türkiye'de kentsel çeşitlilik kentlerin sosyal bütünleşmesini, sosyal hareketliliğini ve ekonomik performanslarının artırılmasında olumlu bir güç olarak kullanılamamaktadır. Önce toplumdaki tüm kesimlerin taleplerini ve gereksinimlerini karşılamak, kent ve toplum yaşamına her alanda tüm bireylerin eşit katılımını sağlamak gerekmektedir. Farklıkları göz ardı etmeye yönelik bir tutum içinde olan devletin sorumluluklarını yerine getirmemesi ve müdahalede yetersiz kalması sonucu devletten doğan bu boşluğu çeşitli yönetişim uygulamaları doldurmaya çalışmaktadır.

Türkiye'de merkezi ve yerel otoriteler tarafından yalnızca sosyo-ekonomik farklılıklar ve dezavantajlılık olgusu üzerinden ele alınan, farklı kimlik ve değerlere sahip grupların göz ardı edilmesine ve dışlanmasına dayalı bir kentsel çeşitlilik anlayışı, çeşitliliğin türlü boyutlarını yansıtan farklı grupları ve bu grupların problemlerini görünür kılmaya çalışan yönetişim uygulamalarının ortaya çıkmasındaki en büyük etken olmuştur. Günümüz kentlerinde, kadınlar, çocuklar, gençler, engelli bireyler, yaşlılar, göçmenler, zorunlu göç mağdurları, sığınmacılar, mülteciler gibi ekonomik ve sosyal hayata katılımda birçok engelle karşılaşan, ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalan gruplara (dezavantajlı gruplara) yönelik çalışan, kentlerdeki hemşehri gruplarını temsil eden, bunun yanı sıra cinsiyet yönelimi yüzünden ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalan lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel (LGBTT) bireylerin haklarını savunan çok sayıda sivil toplum örgütü bulunmaktadır. Bu örgütler, daha çok yasal statüye sahip dernek ve vakıf niteliğinde örgütlendiği gibi, sayısı daha az olmakla birlikte dayanışma ve yardımlaşma ağları, gönüllü gruplar, platformlar gibi resmi statüye sahip olmayan örgütlenme biçimleriyle de bir araya gelmektedirler.

Kentsel Çeşitliliğe Odaklanan Yönetişim Uygulamaları: Beyoğlu Örneği

Kentsel çeşitliliğe odaklanan farklı yönetişim uygulamalarının örgütlenme biçimleri, hedef gruplarının taleplerinin ifade edilmesi ve bu taleplerin karşılık bulabilmesine yönelik ürettikleri politikalar, yaptıkları uygulamalar veya izledikleri yöntemler açısından etkinliklerinin incelenmesi, bu girişimlerin kentsel çeşitliliği ele alış biçimlerine ilişkin gözlemlerin yapılması amacıyla AB destekli DIVERCITIES[3] Projesi kapsamında bir örnek çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanı olarak, İstanbul'un yüzyıllardır en canlı iş, eğlence ve kültür merkezi olan, kentsel çeşitliliğin pek çok farklı boyutunun (kültürel, dini, etnik, sosyo-ekonomik, demografik vb.) bir arada görüldüğü Beyoğlu ilçesi seçilmiştir.

Beyoğlu, tarihten bu yana geçirdiği sosyo-ekonomik, demografik ve mekânsal yapısındaki değişim ve dönüşümün sonucunda günümüzde farklı yaşam biçimlerine, kültürlere, sosyal ve etnik yapılara, farklı gelir düzeylerine sahip çeşitli grupları bir arada barındıran bir nüfus yapısına ulaşmıştır.

[3] DIVERCITIES, Avrupa Birliği 7. Çerçeve kapsamında desteklenen bir Proje olup, 2013 yılında başlatılmıştır. 14 ülkeden Üniversitenin yer aldığı bu projede Proje Koordinatörlüğünü Utrecht Üniversitesi yapmaktadır. Yapılan araştırma Orta Doğu Teknik Üniversitesi araştırma grubu tarafından gerçekleştirilmiştir.

19. Yüzyılda Pera, bugünkü adıyla Beyoğlu, ağırlıklı olarak ticaretle uğraşan Avrupalılar (Fransızlar, Almanlar, İtalyanlar, İngilizler, vb.) ile gayrimüslim Osmanlı nüfusunun (Rumlar, Ermeniler, Yahudiler) yaşadığı konut alanları, yabancı elçiliklerin yerleştiği alanlar ile Grand Rue de Pera, bugünkü adıyla İstiklal Caddesi, ve çevresinde gelişmiş bir kültür, eğlence ve ticaret merkezinden oluşmaktayken (Enlil, 2000; Aksoy ve Robins, 2012), Cumhuriyet'in ilk yılları ile birlikte Pera Beyoğlu'na dönüşmüştür.

1950'li yıllar bölgede önemli değişimlerin başlangıcı olmuş, Beyoğlu'nun gayrimüslim nüfusunun büyük bir kısmı, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül olayları, 1964 Kararnamesi, Kıbrıs Harekatı gibi etkenlerle bölgeyi terk etmiş, terk edilen konutlar ya boş kalmış, ya da göçle gelen nüfusu barındırmaya başlamıştır (Enlil, 2000). Bununla birlikte, hızlı kentleşme ve artan göçle birlikte kentin büyümesi sonucu gelişen yeni semtler, alt merkezler, yeni kültür ve eğlence merkezlerinin oluşması da Beyoğlu'na olan ilgiyi azaltmış, 1970'li yıllar ile birlikte Beyoğlu bir çöküş dönemine girmiştir. Şık restoranlar, lokantalar, pastanelerin sayıları giderek azalırken tiyatrolar kapanmış, yerlerini düşük kaliteli mal satan dükkanlar ve imalathaneler almıştır (Enlil, 2000).

1980'li yıllardan itibaren neo-liberal politikalarla birlikte gelen küreselleşme yarışında İstanbul'da ciddi bir dönüşümün izleri görülmeye başlanmıştır. İstiklal Caddesi'nin yayalaştırılması ve Tarlabaşı Bulvarı projelerinin hayata geçmesi ile birlikte Beyoğlu önemli bir dönüşüme uğramıştır (Dinçer ve Enlil, 2002). Restore edilerek ticaret, turizm ve eğlence sektörünün hizmetine sunulan binalar ile birlikte tekrar bir alışveriş ve kültürel aktivite rotası haline gelen İstiklal Caddesi ve çevresi ile Beyoğlu yeniden canlanmıştır.

Tüm bu değişimlerin sonucunda, Beyoğlu'nun bugünkü nüfusunu, kentsel dönüşüm projeleriyle kent merkezinde yer bulmuş yüksek gelir gruplarının yanı sıra, sanatçılar, mimarlar, ressamlar, fotoğrafçıların içinde bulunduğu sanat-kültürle uğraşan yaratıcı orta sınıfla birlikte, özellikle dışlanmış, sosyal, ekonomik ve mekânsal açıdan çöküntü niteliğindeki konut bölgelerinde yaşayan yoksul ve dezavantajlı gruplar oluşturmaktadır. Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinden gelen göçmenler, ağırlıklı olarak Karadeniz Bölgesi'nden gelip Beyoğlu ve çevresine yerleşmiş olan hemşeri grupları, Orta Doğu ülkeleri (Afganistan, İran, Suriye, vb.) ve Afrika'dan gelen yabancı göçmenler, sığınmacılar ve mülteciler, kentte ucuz işgücü kaynağı oluşturan Romanlar, Bulgarlar, Ruslar ile lezbiyen, gey, biseksüel, travesti, transseksüel (LGBTT) bireyler, vb. pek çok grup bugün Beyoğlu'nun çok çeşitli demografik yapısının içinde yer almaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı, Beyoğlu'nda kentsel çeşitliliğe odaklanan farklı yönetişim uygulamalarının çalışma konu ve alanları, amaçları, hedef grupları, örgütlenme biçimlerini incelemek, hedefledikleri gruplara yönelik yaptıkları çalışmalardaki rol ve etkinliklerini değerlendirmek, bu uygulamaların kentsel çeşitliliği ele alış yöntemleri ve bu yöntemlerin arkasındaki başarı ve başarısızlıkları tanımlayan faktörleri ortaya koymaktır.

Araştırmada ele alınan yönetişim uygulamalarının seçilmesinde, bu uygulamaların kentin sosyal bütünleşmesine, sosyal hareketliliğine veya ekonomik performansına

katkı sağlamayı amaçlamaları veya bunlara olumlu yönde etki edecek çalışmalar ana kıstaslar olmuştur. Nitekim farklı örgütlerin çeşitliliği ele alış biçimleri, kentsel çeşitliliğin yukarıda anılan üç temel boyutu çerçevesinde incelenmiştir.

Seçilen yönetişim uygulamalarına, Beyoğlu'nda bulunan sivil toplum örgütlerinin mevcut veri tabanı kullanılarak ulaşılmıştır. Bu veri tabanında yalnızca yasal statüye sahip kuruluşların bulunması nedeniyle, seçilen ilk grup yasal statüye sahip dernek ve vakıf gibi kuruluşlardan oluşturulmuştur. Yasal statüsü olmayan sivil inisiyatifler ise dernek ve vakıflardan oluşan ilk gruptaki örgütlerle görüşmeler sırasında öğrenilmiş, bir başka deyişle bu inisiyatiflere sivil toplum örgütleri arasındaki iletişim ağı kullanılarak ulaşılmıştır. Çalışma alanları, amaçları ve kentsel çeşitliliğin farklı boyutlarını yansıtan hedef gruplar göz önünde bulundurularak yasal statüye sahip olan veya olmayan (dernek, vakıf, toplum merkezi, platform) on beş tane yönetişim girişimi belirlenmiştir.

Bu girişimler, Beyoğlu'nda yer alan ve kentsel çeşitliliğin bir veya birden çok boyutuna odaklanan, özellikle ekonomik ve sosyal hayata katılımda birçok engelle karşılaşan, ayrımcılığa ve toplumsal dışlanmaya maruz kalan gruplara (kadınlar, çocuklar, gençler, engelli bireyler, göçmenler, sığınmacılar, mülteciler, lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel bireyler vb. gruplar) yönelik çalışan veya hemşerilik temelinde bir araya gelmiş örgütlerden oluşmaktadır.

Seçilen örgütlü girişimlerden dördü kadın haklarını savunmak, çeşitli kadın sorunlarına dikkat çekerek bunlara çözüm üretmek veya kadınları sosyal ve ekonomik anlamda güçlendirmek amacıyla çalışan kadın örgütleridir (*Kadınlarla Dayanışma Vakfı, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı ve Gökkuşağı Kadın Derneği*). *Umut Çocukları Derneği ise,* aile ortamından kopmuş, sokaklarda yaşayan, sorunlu, maddi ve manevi yardıma muhtaç olup kötü koşullarda çalıştırılan, uyuşturucu madde ve alkol bağımlısı olan çocuk ve gençleri, bu davranış ve alışkanlıklardan arındırıp topluma ve ailelerine kazandırmak amacı ile çalışmalarını sürdürmektedir. *Türkiye Sakatlar Derneği İstanbul Şubesi*, tüm engelli grupların sorunlarına yönelik çözümler üretmek ve engelli bireylere yönelik katılımcı ortamlar yaratmak amacıyla çalışmaktadır. Bir başka grup, göçmenler, sığınmacılar ve mültecilerin haklarını savunmak, sorunlarına çözüm üretmek ve bu bireylere destek sağlamak amacıyla faaliyetlerini sürdüren örgütlerden oluşmaktadır (*Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, GÖÇ-DER, Anadolu Kültür ve Roman Platformu*). Bu kapsamda değerlendirilen *İstanbul LGBTT Dayanışma Derneği ise,* cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle toplumda sosyal dışlanmaya ve ayrımcılığa en çok maruz kalan kesimlerden biri olan lezbiyen, gey, biseksüel, travesti, transseksüel bireylerin haklarını savunmak amacı ile çalışmaktadır. Beyoğlu'nda çok sayıda bulunan hemşehri örgütlerinin bir örneği olan *Alucra Kalkınma ve Eğitim Vakfı*, Giresun'un Alucra ilçesinden İstanbul'a gelip Beyoğlu'na yerleşmiş hemşehri grubunu temsil etmektedir. Farklı kültürlerin, göçten kaynaklı uyum sorunlarının, yoksulluğun, işsizliğin yoğun olarak bulunduğu Beyoğlu-Tarlabaşı bölgesinde çalışan *Tarlabaşı Toplum Merkezi*, özellikle kente göçle gelen ve bu bölgede yaşayan grupların kent yaşamına eşit katılımını desteklemek amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir. *Tarlabaşı Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği,* Tarlabaşı'nda yaşayan mülk sahiplerini ve kiracıları, bölgede devam eden Tarlabaşı Yenileme Projesi'nin olumsuz sonuçlarından doğacak mağduriyete karşı korumak ve semt sakinlerinin

haklarını savunmak amacıyla çalışmaktadır. Bu örgütlerin hedef grupları, kentsel çeşitliliği tanımlayış ve ele alış biçimleri ile bu kapsamda gerçekleştirdikleri faaliyetler Tablo 1' de gösterilmektedir (Ek 2).

Araştırma kapsamında seçilen örgütlerde çalışan, örgüt ve çalışmaları hakkında gerekli bilgiye sahip kişiler (örgüt başkanı, proje koordinatörü, uzun süreli çalışanlar veya diğer yetkili kişiler) ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Hazırlanan görüşme formundaki ortak bazı sorular dışında görüşme yapılan kişilere örgütün amacı, hedef grupları, örgütlenme kapasitesi (örgütlenme biçimi, örgüt şeması, görev dağılımı, çalışan sayısı ve nitelikleri, karar alma mekanizması), kentsel çeşitliliğe bakış açıları ve ele alış biçimlerini öğrenmeye yönelik sorular sorulmuştur. Ek olarak, çalışma sonuçlarını tartışmak ve değerlendirmek üzere, görüşülen girişimlerin temsilcilerinin katıldığı bir yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirilmiştir.

Bildirinin sonraki bölümlerinde yukarıda kısaca yöntemi açıklanan bu çalışmanın sonuçları paylaşılacaktır.

Bulgular

Sosyal Bütünleşmeyi Hedefleyen Yönetişim Uygulamaları

Beyoğlu'nda kentsel çeşitliliğe odaklanan örgütlerin büyük bir bölümü, ana amaçlarını, sosyal bütünleşmeyi arttırmak olarak tanımlamışlardır. Göçmenler, sığınmacılar ve mültecilere yönelik çalışan örgütlerin tamamı (*Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, GÖÇ-DER, Anadolu Kültür ve Roman Platformu),* kadın örgütlerinin bir kısmı *(Mor Çatı* ve *Gökkuşağı Kadın Derneği)*, çocuklara ve gençlere yönelik çalışan *Umut Çocukları Derneği* ile LGBTT grupların haklarını savunan *İstanbul LG*BTT bu grupta yer almaktadır. Bu örgütler, sosyal bütünleşmeyi sağlamak amacı ile hedef gruplarına yönelik çalışmalarını, dayanışma, yardımlaşma, dezavantajlı grupları destekleme, toplumda katılımcılığı destekleyen projeler üretme ve uygulama odaklı gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, hedef gruplarının güçlendirilmesi, bu grupların kamu hizmetlerine ulaşmalarının sağlanması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi yoluyla sosyal bütünlüğü artırılmış bir toplum hedeflenmektedir.

Sosyal Hareketliliği Hedefleyen Yönetişim Uygulamaları

Temel amaçlarını sosyal hareketliliği artırmak olarak tanımlayan örgütler, çalışmalarını, hedef gruplarının yaşam kalitesini yükseltme, bireylere eğitsel ve sosyal destek sağlama, iş kazandırma veya daha iyi iş olanakları sağlama gibi konularda yoğunlaştırdıklarını belirtmişlerdir. Çalışma kapsamında ele alınan örgütlerden ikisi olan *Tarlabaşı Toplum Merkezi* ve *Tarlabaşı Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği* bu grupta değerlendirilmiştir. Örneğin *Tarlabaşı Toplum Merkezi*, Tarlabaşı bölgesindeki mahallelerde yaşayan ve özellikle göçten kaynaklı uyum sorunları, yoksulluk ve işsizlik gibi zorluklarla mücadele eden semt sakinlerinin yaşam kalitelerini artırmak ve daha iyi sağlık, kültür ve eğitim olanaklarına erişmelerini sağlamak amacı ile bireylere eğitsel, sosyal ve psikolojik destek ile danışmanlık hizmetleri sunmaktadır. Sosyal hareketliliği hedefleyen örgütler, dışlanan ve ayrımcılığa uğrayan kesimler de dahil olmak üzere faaliyetlerini tüm gruplara yönelik gerçekleştirdiklerini,

dolayısıyla çalıştıkları alandaki çeşitliliği korumanın öncelikli amaçları arasında olduğunu belirtmişlerdir.

Ekonomik Performansı Arttırmayı Hedefleyen Yönetişim Uygulamaları

Ekonomik performansı artırmayı hedefleyen örgütler ise çalışmalarını, hedef gruplarının girişimciliğini, üretkenliğini ve yaratıcı kapasitesini geliştirme, ekonomik yaşama katılımlarını arttırma amacı ile bu gruplara iş olanağı sağlama ve bu yolla istihdamı artırma gibi konularda yoğunlaştırmışlardır. *Kadınlarla Dayanışma Vakfı* ve *Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı* ile *Alucra Kalkınma ve Eğitim Vakfı* bu grupta değerlendirilmiştir. Öte yandan bu gruptaki örgütler, bu amaçlarını öncelikli olarak hedef grupların sosyal hareketliliğini artırmak yoluyla gerçekleştirdiklerini vurgulamışlardır. Örneğin dar gelirli kadınların ekonomik durumlarını iyileştirmeye yönelik çalışan *Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı*, kadınların ekonomik anlamda güçlenmelerini öncelikle kadınların yaşam kalitelerini artırarak, aralarındaki dayanışmayı destekleyerek ve örgütlenme kapasitelerini arttırarak gerçekleştirdiklerini belirtmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen yönetişim uygulamaları, hedef grupları bakımından bazı alt gruplara ayrılmaktadır.

Kadınlar

Türkiye'de aileden başlayarak toplumsal yaşamın her alanında dezavantajlılığın farklı biçimlerini yaşayan kadınlar, çeşitliliğe odaklanan yönetişim uygulamalarının en geniş hedef kitlesini oluşturmaktadır. Aile içi şiddete, toplumsal baskıya, ayrımcılığa maruz kalma, eğitim-öğretim haklarından yoksun bırakılma, işgücüne katılamama vb. gibi pek çok boyutu bulunan kadın sorunları, çok sayıda sivil toplum örgütünün çalışma alanını oluşturmaktadır. Beyoğlu özelinde bakıldığında çok sayıda kadın örgütü kadına yönelik şiddetin önlenmesi, kadınların sosyal ve ekonomik açıdan güçlendirilmesi, kadınların istihdama katılmaları gibi alanlarda çalışmalarını sürdürmektedir.

Örneğin afetlerde kadınların desteklenmesini, güçlendirilmesi konularında çalışmalar yaparak faaliyetlerine başlayan *Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV),* zaman içinde kadın istihdamını artırmak, meslek eğitimleri vermek, şiddete uğrayan kadınlar için danışmanlık desteği sağlamak gibi birçok alanda çalışmalarını genişletmiştir. Bir başka örnek olan *Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)*, dar gelirli kadınların yaşam kalitelerini ve ekonomik durumlarını iyileştirmek, kadınların liderlik becerilerini geliştirmek üzere önemli çalışmalar yapmaktadır. Kadınların kooperatifleşerek kendi bağımsız örgütlerini oluşturmaları konusunda geliştirilen model kapsamında liderlik ve örgütlenme, finansal okuryazarlık, bilgisayar ve internet kullanımı, girişimcilik, çocuk gelişimi ve eğitimi gibi konularda kadınların bilgilerini ve kolektif liderlik becerilerini güçlendirmek üzere eğitim programları düzenlemekte ve bu yolla binlerce kadına destek sağlamaktadır. Öte yandan *Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı*, şiddete maruz kalan kadınlarla dayanışmayı sürdürmek ve aile içindeki şiddete karşı mücadele etmek amacıyla kadınlara hukuksal psikolojik ve hukuki destek vermekte ve barınak sağlamaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan Beyoğlu'nda çalışan kadın örgütleri, ilçe ölçeğiyle sınırlı kalmayıp çalışmalarını tüm kent veya ülke çapında sürdürmektedir. Bazı

örgütlerin Beyoğlu'nda bulunan merkezleri dışında, başka kentlerde şubeleri veya dayanışma merkezleri aracılığıyla çalışmalarını yaygınlaştırdığı görülmektedir. Bu örgütler, sosyo-ekonomik, etnik, kültürel vb. özelliklerine bakılmaksızın tüm kadınlara destek sağlamayı amaç edindiklerini belirtmektedirler.

Örgütlerle yapılan görüşmeler sırasında çalışmaların yardımlaşma mantığıyla değil, dayanışma anlayışıyla yürütülmesi gereği hemen hemen tüm kadın örgütleri tarafından vurgulanmıştır. Bu bağlamda, farklı örgütlerce belirtildiği gibi çalışmaların yürütülmesinde, kadınlarla dayanışmanın sağlanmasında en büyük destek yine kadınlardan sağlanmaktadır.

Göçmen, mülteci ve sığınmacı kadınlar söz konusu olduğunda mevcut sorunlara yenilerinin eklendiği, mevcut sorunların ise kadınları daha fazla etkilediği örgütlerle yapılan görüşmelerde sıklıkla vurgulanmıştır. Özellikle Türkiye'deki mülteci ve sığınmacıların büyük bir kısmını oluşturan kadınlar ve çocuklar, rızası dışında evlendirilme, fuhuş yapmaya zorlanma, fiziksel ve cinsel saldırı ve istismara maruz kalma, dil bilmedikleri için diğer insanlarla iletişim kuramama, aile içi şiddete ve baskıya maruz kalma, sosyal güvenceden yoksun olma, düşük ücretli işlerde enformel olarak çalışma gibi pek çok sorunla karşı karşıya kalmakta ve mücadele etmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla, çalışma kapsamında incelenen kadın örgütlerinin çoğu, Beyoğlu ve çevresinde sayıları oldukça fazla olan göçmen, mülteci veya sığınmacı kadınlara yönelik şiddeti önleme, iş imkanı sağlama veya meslek kazandırmaya yönelik eğitim verme, sağlık hizmetleri ile psiko-sosyal destek sağlama, dil kursları düzenleme gibi pek çok alanda çalışmalar yapmaktadırlar.

Çocuklar ve Gençler

Günümüzde Türkiye'de, özellikle İstanbul özelinde çocuk işçiliğinin önlenmesi, sokakta yaşayan ve çalışan çocukların ve gençlerin korunması, eğitim ve sağlık haklarından yoksun kalan çocukların bu haklarına kavuşturulması, aile içi çatışma, şiddet ve istismara maruz kalan çocukların korunması ve desteklenmesi vb. alanlarda çalışan çok sayıda sivil toplum örgütü bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan yönetişim uygulamalarından biri olan *Umut Çocukları Derneği*, İstanbul'da, sokak çocuklarının yoğunlukta olduğu Bakırköy, Beyoğlu, Üsküdar, Kadıköy gibi merkezlerde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu örgüt, evlerinden kaçan veya atılan, aileleri tarafından ihmal edilen ve kötü muamele gören, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamayan ve sokaklarda yaşayarak çalışan, dilenen, uyuşturucu madde kullanan veya suça karışan çocuk ve gençlerin barınma, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya, iş ve meslek edinme konusunda olanaklar yaratmaktadır.

Engelliler

İstihdama katılamama, işsizlik ve çalışma yaşamında karşılaşılan diğer sorunlar, kamusal alanlara ulaşım, fiziksel çevre unsurlarından kaynaklanan güçlükler şeklinde özetlenebilecek pek çok sorun, engelli bireylerin ekonomik, sosyal ve politik yaşama katılmalarının önünde büyük engel oluşturmaktadır. Pek çok kentte olduğu gibi Türkiye'deki kentlerde ve İstanbul özelinde de bu engellerle mücadele etmeye yönelik çalışan pek çok örgüt bulunmaktadır. Çalışma kapsamında görüşülen -Beyoğlu özelinde ayrı bir çalışma sürdürülmese de- İstanbul'daki tüm engelli

gruplarının sorunlarına çözüm üretmek amacıyla çalışan *Türkiye Sakatlar Derneği İstanbul Şubesi*, finansal kaynak yetersizliklerinin yanı sıra, devletin engelli bireylerin talep ve gereksinimlerine yönelik müdahalelerinde yetersiz kalmasının ve gerekli yasal düzenlemeler konusundaki eksikliklerin çalışmalarını sınırlayan en önemli faktörler olduğunu belirtmiştir.

Göçmenler, Mülteciler, Sığınmacılar, Zorunlu Göç Mağdurları

Yönetişim uygulamalarının odaklandığı bir diğer grubu farklı etnik kimliklere, kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklere sahip göçmenler, uluslararası göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar oluşturmaktadır. Özellikle uluslararası göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar kötü yaşam koşullarında ve düşük sosyo-ekonomik koşullarda yaşama, yeterli ve sağlıklı beslenememe, hijyenik ve düzenli barınma koşullarından, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamama, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamama, kayıt dışı ve düşük ücretlerle çalışma gibi zor koşullarla mücadele etmektedir. Daha çok Beyoğlu'nun sosyal, ekonomik ve mekânsal bakımdan çöküntü alanı niteliğindeki konut bölgelerinde yaşayan bu gruplara yönelik çalışan örgütler hedef gruplarına yasal ve psikolojik anlamda destek vermekte, kısıtlı da olsa maddi yardım sağlamakta, bu bireylerin sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşmalarını garanti altına almaya çalışmaktadırlar.

Örneğin, çalışma kapsamında incelenen yönetişim uygulamalarından biri olan *Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD),* 2014 yılında başlattığı proje aracılığıyla, ülkelerinde yaşanan iç savaş nedeniyle çeşitli yollardan Türkiye'ye gelen ve İstanbul'da sayıları gün geçtikçe artan Suriyeli sığınmacıların yaşam koşullarını iyileştirmek ve sığınmacılara destek sağlamak amacıyla rehberlik hizmetleri ile hukuki ve psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri vermektedir. Dernek yöneticileri Beyoğlu Tarlabaşı'nda bulunan destek merkezi aracılığıyla, pek çok sığınmacıya ulaştıklarını, bunu büyük bir başarı olarak gördüklerini vurgulamıştır. Özellikle Tarlabaşı bölgesinde sağlıksız ve kötü koşullarda barınmaya çalışan pek çok Suriyelinin merkez aracılığıyla destek aldığı vurgulanmıştır. Buna karşılık bu dernek ile yapılan görüşmede, Türkiye'nin ulusal mevzuatında göçmen-mülteci-sığınmacı hukuku ile ilgili ciddi eksikliklerin olmasını, Suriyeli sığınmacılara yönelik çalışmalarını zorlaştıran en büyük faktör olarak belirtilmiştir.

Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transeksüel (LGBTT) Bireyler

Toplumda sosyal dışlanmaya ve ayrımcılığa en çok maruz kalan gruplardan olan lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transeksüel bireylerin haklarını savunmak, bu gruplara karşı cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli baskı, şiddet ve ayrımcılığı engellemeye yönelik çalışan pek çok örgüt Beyoğlu'nda çalışmalarını sürdürmektedir.

Örneğin, lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel bireylerin haklarını savunmak amacıyla kurulan *İstanbul LGBTT*, bu bireylerin haklarının Anayasada güvence altına alınmasını sağlamak, homofobi, bifobi ve transfobiyle mücadele etmek, bu tür cinayetleri önleyebilmek, polis ve toplum tarafından şiddete ve ayrımcılığa uğrayan LGBTT bireylere hukuk desteği sağlamak gibi önemli konularda çalışmalarını gerçekleştirmektedir. İstanbul LGBTT ile yapılan görüşmede, LGBTT bireylere yönelik tüm baskı ve şiddete dikkat çekmek, başta travesti ve transseksüeller olmak üzere tüm LBGTT toplumunun eğitim, sağlık,

sosyal güvenlik, barınma, ulaşım ve çalışma hayatına ilişkin problemlerini ve taleplerini görünür kılmak için Beyoğlu Taksim civarında gerçekleştirilen Trans Onur Haftası etkinlikleri ve Trans Onur Yürüyüşü sayesinde yaratılan farkındalık, derneğin en büyük başarısı olarak belirtilmiştir. Buna karşılık, derneğin de belirttiği gibi, LGBTT bireylerin hakları devlet tarafından güvence altına alınmadıkça, bu gibi etkinlikler toplumda farklı cinsel kimlikleri olan bireylere olan düşmanca tavrı ve önyargıyı aşmak, LGBTT bireylerle toplum; Beyoğlu özelinde de yerel halk ile aralarındaki sosyal sınırları yok etmek konusunda oldukça yetersiz kalmaktadır.

Hemşehri Grupları

Hemşehrilik bağı, büyük kentlere göç etmiş toplulukların bu kentlerde yeni hayatlarını kurabilmelerine olanak sağlamakta, sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirme yolunda onlara avantajlar sağlamaktadır. Göçmenlerin yeni geldikleri kentlerde barınma, çalışma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada ve karşılaştıkları sorunları çözmede kurdukları enformel dayanışma ağları büyük rol oynamaktadır. Enformel hemşehri dayanışmasının formel hale gelmesiyle ise hemşehri dernekleri ve vakıfları oluşmaktadır. Son yıllarda geçmiş dönemlere göre önemlerini yitirmelerine karşın, hemşehri örgütlenmeleri yoğun olarak göç alan büyük kentlerdeki örgütlü yaşamın büyük bir parçasıdır (Kurtoğlu, 2005).

Beyoğlu'nun hemşehri örgütlerinin yüksek sayıda görüldüğü bir ilçe olması, burada farklı yörelerden gelmiş çok sayıda farklı topluluğun bir arada yaşadığını göstermektedir. Öte yandan İstanbul'daki hemşehri örgütleri içinde en yoğun olarak Karadenizlilerin örgütlerine rastlanmaktadır. Beyoğlu'nda ise en fazla nüfusa sahip hemşehri grubunu Giresunlular oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında görüşülen örgütlerden biri olan *Alucra Kalkınma ve Eğitim Vakfı* da Giresun'un Alucra ilçesinden gelip İstanbul'da yoğun olarak Kasımpaşa ve çevresine yerleşmiş hemşehri grubunu temsil etmektedir. Alucra'nın kültürünü, değerlerini ve geleneklerini korumak ve tanıtmak amacını da taşıyan vakıf, İstanbul'da ve Alucra'da çeşitli festivaller ve kültür aktiviteleri düzenlemektedir. İhtiyaç sahibi Alucralılara destek olmak amacıyla çalışan dernek, farklı sektörlerde çalışan Alucralı işadamları arasında bir ağ kurarak, iş sahibi olmayan Alucralı hemşehrilerine yeni iş olanakları sağlamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda dernek aracılığıyla gereksinim sahibi Alucralı üniversite öğrencilerine burs verilmektedir.

Yönetişim Uygulamalarının Kentsel Çeşitlilik Kavramına Bakış Açıları ve Çeşitliliği Ele Alış Biçimleri

Araştırma kapsamında incelenen örgütlerin kentsel çeşitlilik kavramına bakış açıları bakımından oldukça benzer tutumları benimsedikleri görülmektedir. Görüşülen örgütlerce kentsel çeşitlilik, toplum içindeki farklılıklarla bağdaştırılmakta, "*Farklılıklar toplumu şekillendirir, zenginleştirir, dolayısıyla bu farklılıklar korunmalıdır*." anlayışı çerçevesinde, toplumda kesinlikle desteklenmesi gereken bir değer olarak ifade edilmektedir. Çalışmalarını, dezavantajlı grupların haklarını savunmak, bu grupları sosyal ve ekonomik açıdan desteklemek, güçlendirmek, farklı kimliklerin ihtiyaç ve isteklerini görünür kılmak üzere gerçekleştirmeleri, çeşitliliği destekledikleri nin en önemli göstergesi olarak belirtilmektedir. Kentsel çeşitliliği korumak ve desteklemek, toplumsal bütünleşmenin gerçekleşmesi ve sosyal

hareketliliğin artırılması konusunda oldukça önemli ve gerekli bir faktör olarak gösterilmektedir.

Türkiye'deki kentsel çeşitliliğe yönelik politikalar söz konusu yönetişim girişimleri tarafından eleştirel bir şekilde değerlendirilmektedir. Görüşülen örgütlerin büyük bir kısmı, özellikle son yıllardaki devlet politikalarının kentsel çeşitliliği korumaktan çok uzak olduklarını, benzer şekilde üretilen ve uygulanan kentsel politikaların toplumdaki çeşitliliği yok etmeye yönelik olduğuna dair görüş bildirmektedir. Merkezi ve yerel otoritelerin farklılıkları göz ardı etmeye, örtbas etmeye yönelik, 'homojenleştirici', 'asimile edici' tutum izlediği bir ortamda toplumsal çeşitliliğin korunmasının mümkün olamayacağı sıkça dile getirilmiştir.

Öte yandan hedef grup veya gruplar içindeki farklılıklara eşitlik temelinde yaklaşmak örgütlerin büyük kısmının benimsediği bir anlayış olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre farklılıklar ayrıcalık yaratmamalıdır, aynı zamanda farklılıklar herhangi bir bireyin veya kesimin dışlanmasına sebebiyet vermemelidir. Dolayısıyla eşitlik kavramı, örgütlerin çalışmalarını yönlendiren ortak bir kaygı olarak öne çıkmaktadır. Örneğin çeşitliliği, "*farklı maddi koşullar içerisinde farklı özelliklere sahip olmak*" olarak tanımlayan Mor Çatı, örgütün çalışmalarını yönlendiren temel ilkeler arasında bireyler arasında herhangi bir özelliğinden dolayı ayrımcılık yapmamak, öncelik vermemek ve farklılıkların getirdiği farklı ihtiyaçları eşit bir şekilde karşılamak olduğunu vurgulamıştır.

Kentsel Çeşitliliğe Odaklanan Yönetişim Uygulamalarının Başarılarını Tanımlayan Temel Faktörler

Hedef kitlelerin kararlılığı görüşülen örgütlerce önemli bir başarı faktörü olarak belirtilmektedir. Çoğunlukla toplumda dezavantajlı konumda bulunan kesimlerin kendi sorunlarının ve taleplerinin farkında olması ve bunlara yanıt aramadaki kararlılıkları, kendileri için çalışan örgütlerin bu gruplara daha rahat ulaşabilmelerini ve çalışmalarını daha etkili bir biçimde gerçekleştirmelerini sağlamaktadır.

Gönüllü çalışanların varlığı örgütlerin başarılarının arkasındaki oldukça önemli bir faktör olarak gösterilmektedir. Çalışmada yer alan örgütlerin büyük kısmının çalışmalarını ücretli çalışanlar olmadan yalnızca gönüllü çalışanlarla birlikte sürdürmesi bun görüşü destekler niteliktedir.

Kolektif eylem ve işbirlikçi çalışma kapasitesi, özellikle aynı amaç için çalışan örgütleri güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Kadın hareketinin sivil toplumdaki temsilcileri arasındaki ortak çalışma, bunun en büyük örneğidir. Görüşmeler sırasında Beyoğlu'nda bulunan çeşitli kadın örgütleri (dernek, vakıf, platform vb.) aralarındaki dayanışma ağının kadın hareketini güçlendirmede oldukça önemli bir etken olduğunu vurgulamışlardır.

Örgütlenme yapısı ve hevesli kurucuların/liderlerin varlığı farklı örgütlerce önemli başarı faktörleri olarak sıkça dile getirilmiştir. Kademeli örgütlenme modelinden çok, yöneten ve yönetilen pozisyonlarının bulunmadığı, yetki ve sorumlulukların belirlenerek örgüt içinde paylaşıldığı, ortak karar almaya dayalı yatay örgütlenme modelinin benimsenmesi işlerin hızlı ve etkili bir biçimde yürümesini sağlamaktadır.

Çeşitlilik ile ilgili mevcut politikalara ve yasal düzenlemelere hakim olmak bir başka başarı faktörü olarak gösterilmektedir. Görüşme yapılan örgütlere göre, çeşitlilik ile

ilgili konularda çalışmak, farklı grupların sorunlarına çözüm üretmek ve taleplerine yanıt aramak, bu alanlarla ilgili mevcut mevzuatı iyi bilmeyi gerektirmektedir. Örgütlere göre, kentsel çeşitliliği ilgilendiren konularda –özellikle göç meselesi- Türkiye'deki mevcut yasal düzenlemelerin yeterince açık ve anlaşılır olmadığı da düşünülürse, bu konudaki bilgi birikimi ve uzmanlık daha da önem kazanmaktadır.

Güven ilişkileri yönetişim uygulamalarının başarısının arkasındaki önemli bir faktör olarak vurgulanmıştır. Hem benzer alanlarda çalışan örgütler hem de bu örgütler ve hedef kitleleri arasındaki güven ilişkileri, dayanışma ağlarının oluşturulmasında ve sivil toplumun temel öğesi olan kolektif hareket içinde bulunmayı sağlamada önemli rol oynamaktadır.

Kentsel Çeşitliliğe Odaklanan Yönetişim Uygulamalarının Başarısızlıklarını Tanımlayan Temel Faktörler

Finansal kaynakların yetersizliği, örgütlerin hemen hemen hepsi tarafından bir ana sorun olarak belirtilmiştir. Üyelerin, gönüllü çalışanların ve bu oluşumları destekleyen kişi ve kuruluşların finansal katkısı çoğunlukla sınırlı kalmakta, dolayısıyla bazı örgütler kaynaklarını artırabilmek için gelir getirici faaliyetlerle uğraşmaktadırlar. Uluslararası örgütlerden (özellikle Avrupa Birliği) sağlanan destek, pek çok örgüt için büyük önem teşkil etmektedir. Özellikle Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşların örgütlü oluşumlara destek vermeleri, yasal statüsü olmayan örgütlerin dernek ya da vakıf statüsüne geçmek istemelerinin de sebeplerinden biridir.

Kısıtlayıcı yasal düzenlemeler ve bürokrasi örgütlerin çalışmalarının önündeki bir başka engel olarak belirtilmiştir. Mevcut yasal düzenlemelerin sivil toplum örgütlerine destek olmadığı, bürokratik işlemlerin çoğu zaman bu örgütlerin işlerini daha da zorlaştırdığı ifade edilmektedir.

Devletin sivil toplum örgütlerine karşı olumsuz tavrı ise diğer bir başarısızlık faktörü olarak tanımlanmıştır. *Tarlabaşı Toplum Merkezi* ile yapılan görüşmede belirtildiği gibi devletin gelişmiş bir sosyal yardım kültürü yetersiz olup, çeşitlilik konularını üstlenmiş kurumları olamamasına karşın sivil toplum örgütlerini birer tehdit olarak görmektedir. Buna karşılık, son zamanlarda merkezi ve yerel yönetimlerin sivil toplum örgütlerine olan tavrında olumlu yönde değişim olsa da, yönetimlerle sivil toplum örgütleri arasında işbirliğinin gerçekleştirildiği, ortak karar verme mekanizmalarının oluşturulduğu durumlara oldukça az rastlanmaktadır. Öte yandan, görüşmelerde sıklıkla belirtildiği gibi, devlet yetkililerinin çoğunun bu tür örgütlere ve bu örgütlerin faaliyetlerine karşı şüpheci bir tutum sergilemelerinin nedeni, bu örgütleri, devlet hizmetlerinin yetersiz kaldığı noktalarda çalışan mekanizmalar olarak değil, halkı devlet politikalarını protesto etmeye ve bu amaçla onları harekete geçirmeye çalışan örgütler olarak görmeleriyle açıklanmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma kapsamında araştırılan yönetişim uygulamalarının büyük bir kısmı, sosyal bütünleşmeyi artırmayı amaç edinmektedir. Hedef gruplarını veya temsil ettikleri grupları sosyal ve ekonomik anlamda güçlendirmek, bu grupların kamu hizmetlerine etkin bir şekilde ulaşmalarını sağlamak ve yaşam kalitelerini yükseltmek ise sosyal

bütünleşmeyi artırmada yönetişim uygulamalarının en önemli araçları olarak belirtilmektedir.

Yönetişim uygulamalarının, sosyal bütünleşmeyi artırmak amacı ile yaptıkları çalışmalar bakımından önemli bir görev üstlendiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü toplumun herhangi bir kesiminin mevcut sistemin onları dışladığını veya ihtiyaçlarını göz ardı ettiğini düşündüğü bir ortamda toplumsal bütünleşmeden söz etmek zorlaşmaktadır (Frazer, 2011). Yönetişim uygulamalarının hedef gruplarının veya temsil ettikleri grupların toplumda sosyal dışlanmaya en çok maruz kalan dezavantajlı gruplar olması bunu destekler niteliktedir. Öte yandan, hedef grupların sosyal hareketliliğini ve ekonomik performansını artırmak amacıyla çalışan örgütler, bireylere iş kazandırmak veya daha iyi iş imkanları sağlamak, gelirlerini yükseltmek, maddi yardım sağlamak için çalışmaktadırlar.

Çalışma kapsamında araştırılan örgütlerin çalışmaları, devletin rol üstlenmediği veya politika, yardım ve hizmetler anlamında rol ve etkinliğinin giderek azaldığı alanlarda yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla belirli konularda devletin yarattığı boşluğu doldurmaya çalışan bu tür oluşumların neye odaklandıkları, nasıl örgütlendikleri, çeşitliliğin kentte nasıl algılandığını ve nasıl ele alındığını anlamada önemli bir hale gelmektedir. Çalışmada ele alınan yönetişim uygulamaları sosyal bütünleşme, sosyal hareketlilik ve ekonomik performansı artırma amaçları çerçevesinde değerlendirilmiş olsalar da, birçoğunun insan hakları alanında doğrudan ya da dolaylı olarak çalışmalar yapması, devletin insan haklarının ve özgürlüklerinin korunması ve savunulması konularında sorumluluklarını yerine getiremediğinin bir kanıtı olarak öne çıkmaktadır. Örneğin *GÖÇ-DER*, zorunlu göçe maruz kalmış insanların uğradıkları hak ihlallerini vurgulayarak, devletin bu grupların haklarının güvence altına alınması konusunda sorumluluk almaktan kaçınmasına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla, hak ihlallerine uğrayan ve kamu hizmetlerine ulaşmakta zorluklar yaşayan bu grupların sorunlarının çözümü ve taleplerinin yanıt bulabilmesinde sivil toplum örgütlerinin çalışmaları büyük önem taşımaktadır.

Dezavantajlı grupların yaşam koşullarını iyileştirmek, aynı zamanda onların işgücü piyasasında yer edinmelerini sağlamak veya iş kurma kapasitelerini artırmak, çalışma kapsamındaki yönetişim uygulamalarının doğrudan ya da dolaylı olarak ortak amacıdır. Böyle bir ortak amacın ana sebebi ise kuşkusuz dezavantajlı grupları toplumla bütünleştirilmesinde en önemli aracın bu gruplara iş kazandırmak olduğu gerçeğidir.

Araştırmada yer alan yönetişim uygulamalarının çoğunluğunun yasal statüye sahip kuruluşlar olması ise şüphesiz ki bir tesadüf değildir. Görüşmelerde belirtildiği üzere örgütlerin büyük bir kısmı kuruluşlarından kısa bir süre sonra dernek, vakıf vb. bir yasal statü edinmişlerdir. *Kadınlarla Dayanışma Vakfi (KADAV)*' nın da açıkladığı gibi resmi statüye sahip olmak örgütün daha görünür olmasını sağladığı gibi, merkezi ve yerel otoritelerle daha yakın ilişkiler kurma fırsatı vermekte ve en önemlisi de, ulusal ve uluslararası kuruluşlardan fon elde etme olanağı sağlamaktadır. Yapılan görüşmeler çoğu örgütün gönüllü bir grup olarak kalmak yerine, çalışmalarına yasal statü kazandırmak istediğini göstermektedir. Dolayısıyla yasal statüye sahip olmayıp gönüllü grup veya diğer inisiyatifler bazında örgütlenmiş oluşumların sayısının oldukça az olması şaşırtıcı değildir. Öte yandan yasal statüye sahip olmak, bir örgütün bağımsız hareket etmesine engel olabileceği

gibi çalışmalarını kısıtlayıcı bir birtakım durumlar da yaratabilmektedir. Sivil toplum örgütlerini kurumsallaşmış yasal bir statüye sahip olmaları için bir bakıma mecbur bırakan bu durum, Türkiye'de zaten yeterince gelişmemiş sivil toplum kültürünün daha da gelişememesine ve de güçlenememesine, sivil toplum örgütlerinin hem sayıca az, örgütsel kapasiteleri itibariyle güçsüz kalmalarına yol açmaktadır.

Toplumdaki farklı toplumsal grupların değişik talep ve ihtiyaçlarının karşılandığı bir toplumun nasıl yaratılacağı konusundaki belirsizlik, yalnızca bu konudaki örgütlerin değil, başta akademik kurumlar olmak üzere tüm kesimlerin üzerinde düşünmesi ve görüşler üretmesi gereken bir konudur. Yanı sıra, farklı grupların gereksinim ve taleplerinin gözetilmesi ve karşılık bulabilmesinden öte, mevcut sistem içinde Türkiye'de önce insan hakları ihlallerinin, ayrımcılıkların önlenmesi, bunun için de Türkiye'de yaşayan her bireyin etnik kimlik, kültürel farklılık, sosyo-ekonomik özellikler vb. niteliklerine bakılmaksızın, önce temel hak ve özgürlüklerinin devlet tarafından güvence altına alınması gerekmektedir. Bu konudaki yetersizlik, insan hakları ihlallerini ve ayrımcılıkları önlemeye yönelik çalışan farklı statüdeki örgütlerin sayısının gün geçtikçe artmasının en büyük nedenidir. Türkiye'de insan hakları denildiği zaman bundan sadece vatandaş hakları anlaşılmakta, mülteci, sığınmacı veya göçmenler gibi Türkiye'de yaşayan ancak Türk vatandaşı olmayan insanların hakları göz ardı edilmekte, gerekli yasal düzenlemeleri yapmak konusunda, çoğu konuda olduğu gibi, sorumluluk almaktan kaçınan bir devlet yapısı varlığını sürdürmektedir. Farklılıkların mümkün olduğunca göz ardı edildiği, herkesin aynı değerlere, aynı dine inandığı, aynı yaşam biçimini benimseyip aynı cinsiyet kimliğine sahip olduğu homojen bir toplumu ideal toplum olarak gösterme anlayışının devlet politikalarının odağında olması, farklılıkları vurgulayarak bunu çalışmalarının odağına alan yönetişim uygulamalarının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Notlar

Bu çalışmada AB 7. Çerçeve Programı kapsamında yürütülen "DIVERCITIES: Governing Urban Diversity: Creating Social Cohesion, Social Mobility and Economic Performance in Today's Hyper-diversified Cities" projesinin bulgularından yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan görüşmeler, proje yürütücüsü Prof. Dr. Ayda Eraydın ile proje araştırmacıları Araş. Gör. Özge Yersen, Araş. Gör. İsmail Demirdağ ve Nazda Güngördü tarafından yapılmıştır.

Referanslar:

Aksoy, A. & Robins, K. (2011) "Changing Urban Cultural Governance in Istanbul: The Beyoğlu Plan", *Kültür Politikaları ve Yönetimi Araştırma Merkezi,* (http://bilgikpy.com/wp-content/uploads/2011/11/KPYWP1aksoyRobins.pdf, 18.08.2014).

Bayraktar, S. U. (2003) "Formelleşen hemşehri dayanışma ağları: İstanbul'daki Hemşehri Dernekleri", *Toplumbilim Dergisi, Göç Sosyolojisi Özel Sayısı*, 17, 107–118, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Çukurçayır, M. A.; Özer, M. A.; Turgut, K. (2012) "Yerel Yönetimlerde Yolsuzlukla Mücadelede Yönetişim İlke ve Uygulamaları", *Sayıştay Dergisi*, 86, 7-9.

Dinçer, İ. & Enlil, Z. (2002) "Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabaşı-İstanbul", *Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama,* içinde (der. TMMOB Şehir Plancıları Odası), *Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu*, *6-8 Kasım 2002*, Ankara, 415-424.

Enlil, Z. (2000) "Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi", *domus m*, 8, 46-49.

Ersöz, Y. H. (2006) "Sosyal Devletten Sivil Topluma", *Sosyal Politikalar Dergisi*, (http://www.sosyalpolitikalar.com.tr/derg-boeluemler/kapak-/kapak-dosyasi/5-sosyal-devletten-goenuellue-sivil-topluma.html, 15.08.2014).

Frazer, H. (2011) *The Interdependency of Democracy and Social Cohesion: Strengthening representation and democratic participation through public dialogue and civic engagement*, Issue paper for Working Session 1A: Promoting and enabling broad democratic engagement by empowering all members of society, *Council of Europe, Forum for the Future of Democracy, 13-14 October 2011*, Limassol, Cyprus.

Kooiman, J. (1993) "Social-Political Governance: Introduction." In: Kooiman, J. (Ed.), *Modern Governance: New Government – Society Interactions*, içinde (Der. J. Kooiman), London: Sage: 1-8.

Kurtoğlu, A. (2005) "Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler", *European Journal of Turkish Studies*, 2 (2005), *Hometown Organisations in Turkey*, (http://ejts.revues.org/375, 07.08.2014).

Özdemir, S. (2004) "Kar Gütmeyen Kuruluşlar (KGK) ve Sosyal Refahın Sağlanmasında Artan Rolü", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 48, 129-161.

Pierre, J. (Derleyen) (2000). *Debating Governance: Authority, Steering, and Democracy*. Oxford: University Press.

Saybaşılı, N. (2005) "Tarlabaşı: "Another World" in the City", In Franke, A. (ed.), *B-Zone: Becoming Europe and Beyond*, içinde (Der. A. Franke), KW Institute for Contemporary Art ve Actar, Berlin ve Barcelona, 100-109.

Yücesoy, Y. (2008) "Yeni Liberal Politikalar Çerçevesinde Devletin İşgücü Piyasasındaki Rolünün Değişimi", *Mülkiye Dergisi*, 33 (263), 129-158.

Yüksel, M. (2000) "Yönetişim Kavramı Üzerine", *Ankara Barosu Dergisi*, 58, 3, 145-159.

EK 1.

Görüşme yapılan örgütlerin listesi

- Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD)
- Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma Ve Kültür Derneği (GÖÇ-DER)
- Gökkuşağı Kadın Derneği
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı
- İstanbul LGBTT Dayanışma Derneği
- Roman Platformu
- Anadolu Kültür
- Tarlabaşı Toplum Merkezi
- Tarlabaşı Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği
- Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV)
- Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
- Alucra Kalkınma ve Eğitim Vakfı
- Umut Çocukları Derneği
- Türkiye Sakatlar Derneği-İstanbul Şubesi

Yuvarlak masa toplantısına katılan örgütlerin listesi

- Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV)
- Tarlabaşı Toplum Merkezi
- Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı
- Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma Ve Kültür Derneği (GÖÇ-DER)
- İstanbul Teknik Üniversitesi,
  Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi,
  İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı,
  Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü

EK 2. Tablo 1. Kentsel Çeşitliliğe Odaklanan Yönetişim Uygulamaları

	Sosyal Bütünleşme						
	Anadolu Kültür	*Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma Ve Kültür Derneği (GÖÇ-DER)*	*Gökkuşağı Kadın Derneği*	*İstanbul LGBTT Dayanışma Derneği*	*Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı*	*Roman Platformu*	*Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) İstanbul*
Hedef grupları	Çocuklar, gençler, kadınlar, etnik gruplar (Kürtler ve Ermeniler odaklı)	Zorunlu göç mağduru dezavantajlı gruplar, etnik gruplar	Kadınlar (Kürt kadınlar odaklı)	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transeksüel (LGBTT) bireyler	Şiddete maruz kalan kadınlar ve çocuklar	Romanlar	Mülteciler, sığınmacılar, göçmenler (SGDD İstanbul: yalnızca Suriyeli sığınmacılar)
Faaliyet	*Anadolu kentlerinin çok kültürlü yapısını vurgulayan fotoğraf sergileri, film gösterimleri, konserler, söyleşiler, sanat atölyeleri gibi etkinlikler ve kültür-sanat projeleri düzenlemek *Ermeni kültürünü yansıtan performans ve etkinlikler, Kürt sinemasını desteklemeye yönelik gösterim ve tartışmalar organize etmek, çift dilli çocuk kitapları yayınlamak	*Zorunlu göç ile yaşadıkları yerleri terkedip İstanbul'a göç eden insanların barınma, eğitim, sağlık problemlerine çözüm bulmak, bu insanlara ekonomik ve hukuksal anlamda destek sağlamak, mağdur kişileri yetkililere yönlendirmek *Göç ile ilgili konularda çalışmalar gerçekleştirmek ve dernek çalışmalarını rapor haline getirerek yayınlamak	*Kadına karşı şiddet ve ayrımcılığı önlemeye yönelik dayanışma ağları geliştirmek ve sığınma evleri gibi alanlar açmayı desteklemek *Kadının ekonomik bağımsızlığının sağlanması için atölye, üretim kooperatifleri gibi çalışma alanlarının açılmasını desteklemek *Kadınlara yönelik her türlü sanatsal, kültürel ve eğitsel çalışmalarda görev almak	*Homofobi, bifobi ve transfobiyle mücadele etmek *Homofobik, bifobik ve transfobik cinayetleri önlemek için mücadele vermek; işlenmiş cinayetlerin faillerinin bulunabilmesi için baskı grupları oluşturmak *Polis ve toplum tarafından şiddete ve ayrımcılığa uğrayan LGBTT bireylerine hukuki ve psikolojik destek sağlamak *Trans misafirhanesi sayesinde LGBTT bireylerin barınabileceği bir yer sağlamak	*Dayanışma merkezi aracılığıyla şiddete uğramış kadınlara psikolojik ve hukuki destek vermek *Şiddet mağduru kadın ve çocuklara sığınak sağlamak *Kadınların sorunlarını paylaşıp, çözümü birlikte üretebilecekleri tartışma grupları oluşturmak *Şiddet konusunda 'bilinç yükseltme' toplantıları ile konferans ve seminerler düzenlemek, farkındalık yaratma amacıyla atölye çalışmaları gerçekleştirmek	*Romanların sorunları konusunda farkındalık yaratmak, kentsel dönüşüm projeleri sonucu yerlerinden edilmeleri ile oluşan mağduriyetleri konusunda Romanların seslerini duyurmak; medya kanalları ve basın toplantıları aracılığıyla Romanların sorunlarını ve taleplerini dile getirmek *Farklı şehirlerdeki Roman mahallelerindeki Romanların sorunları ve gereksinimlerini saptamak üzere yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmek	*Psikologlar, hemşireler, gelişim uzmanları, sosyal çalışmacılar ve tercümanlar ile Suriyeli sığınmacılara psiko-sosyal danışmanlık sağlamak, sığınmacıların sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak, hukuki danışmanlık vermek ve sağlık, barınma koşullarını iyileştirmek için çalışmak *Sığınmacılar arasında dayanışma ağları oluşturmak
Kentsel Çeşitliliği Ele Alış Biçimi	Anadolu Kültür, kültürel çeşitliliğin çatışma unsuru değil, zenginlik olarak algılandığı, önyargılardan arınmış, farklılıklarla beslenen ve zenginleşen bir toplum hedeflemektedir. İnsan haklarını, kültürel çeşitliliği ve kültürel hakları savunmak ve desteklemek tüm çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır.	Etnik ve kültürel çeşitlilik ile farklı görüşlerin çeşitliliğini çalışmalarında konu edinen GÖÇ-DER'e göre, Türkiye'deki mevcut sistem toplumdaki bütün kesimleri 'aynılaştırmaya', 'tektipleştirmeye' çalışsa da, çeşitlilik desteklenmesi gereken bir değerdir.	Çalışmalarında ağırlıklı olarak cinsiyet ve etnik farklılıklara değinen Gökkuşağı Kadın Derneği, kadın başlığı altında çeşitliliğin diğer boyutlarını da (sosyo-ekonomik, demografik, kültürel) konu edinmektedir. Derneğe göre çeşitlilik, 'farklılık' olarak tanımlanmakta ve "Farklılıklarımızla bir aradayız." anlayışı çerçevesinde ele alınmaktadır.	Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelli çeşitlilik örgütün temek çalışma konusudur, ancak aynı zamanda örgüt çalışmalarında etnik, kültürel ve sosyo-ekonomik çeşitlilik de gözetilmektedir.	Mor Çatı'ya göre farklı maddi koşullar içerisinde bireylerin farklı özelliklere sahip olması çeşitlilik kavramını açıklamaktadır. Bireyler arasında yaş, cinsiyet gibi herhangi bir özelliğinden dolayı hiyerarşi kurmamak, farklılıkların getirdiği farklı ihtiyaçları eşit bir şekilde karşılamak ise örgütün çeşitliliği ele alış biçimini yansıtmaktadır. Sosyo-ekonomik özellikler, etnik köken ve yaşam biçimi gözetilmeksizin bütün kadınlar hedef kitleyi oluşturmaktadır.	Roman Platformunun çeşitlilik anlayışı etnik çeşitlilik ve insan hakları odaklı gelişmiştir. Platform, farklı etnik kökene ve yaşam biçimlerine sahip insanları yaşadıkları ortama adapte olmalarına ve çoğunluğa uymalarına zorlayan politikalara, bu insanların standart bir yaşam sürmelerini isteyen anlayışa karşı çıkmaktadır.	Sosyo-demografik, etnik ve kültürel çeşitlilik SGDD'nin çalışmalarının odağında yer almaktadır. SGDD İstanbul'a göre çeşitlilik, toplumdaki farklı bakış açılarını ifade etmektedir ve desteklenmesi gereken bir değerdir. Dil, din, cinsiyet, ırk, cinsel yönelim ve siyasi görüş ayrımı gözetmeksizin mülteci ve sığınmacılara hizmet sağlamak, Suriyeli sığınmacılar arasındaki farklı nitelikleri ve talepleri de çalışmalarında göz önünde bulundurmak örgütün öncelikleri arasındadır.

	Sosyal Bütünleşme (devamı)		Sosyal Hareketlilik		Ekonomik Performans		
	Türkiye Sakatlar Derneği-İstanbul	*Umut Çocukları Derneği*	*Tarlabaşı Toplum Merkezi (TTM)*	*Tarlabaşı Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği*	*Alucra Eğitim ve Kültür Vakfı*	*Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV)*	*Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)*
Hedef grupları	Tüm engelli grupları (ortopedik, görme, işitme, konuşma, zihinsel, ruhsal engelliler)	Sokaklarda yaşayan çocuklar, gençler ve yetişkinler	Tarlabaşı halkı; semte göçle gelenler, kadınlar, çocuklar, gençler, LGBTT bireyler, etnik gruplar	Tarlabaşı'nda yaşayan, Tarlabaşı Yenileme Projesi mağduru kiracılar ve mülk sahipleri	Alucralılar	Kadınlar, çocuklar, göçmenler, mülteciler, sığınmacılar	Dar gelirli kadınlar ve çocuklar
Faaliyet	*Doğuştan veya sonradan meydana gelen farklı zihinsel, bedensel veya sinirsel engeli bulunan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için destek sağlamak *Engelli kişilere sağlık ve toplum hizmetleri, dinlenme, eğitim, iş, ulaşım, konut ve hukuksal anlamda destek sağlamak *Tüm engel gruplarını kapsayacak mesleki, eğitsel ve kültürel çalışmalar, etkinlikler gerçekleştirmek	*Sokaklarda yaşayan çocuk ve gençlerin barınma, temizlik, beslenme, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak, iş ve meslek edinme konusunda olanaklar yaratmak *Sokaktaki çocukların aileleriyle iletişime geçerek sorunların birlikte aşılmasını sağlamak *Çocuk ve gençleri kullandıkları maddeler hakkında bilgilendirmek, bu maddelerden kaynaklanan sağlık sorunlarının tedavisinin yapılmasını sağlamak	*Çocuklara ve kadınlara psikolojik danışmanlık hizmeti vermek, hukuki danışmanlık sağlamak *Ücretsiz kurs ve atölyeler düzenlemek (İngilizce atölyesi, çocuklar için sanat atölyesi, ritim ve yaratıcı drama atölyesi, koro ve orkestra çalışmaları, etüt çalışmaları; kadınlara yönelik okuma-yazma, takı kursları) *Ana-çocuk sağlığı, üreme sağlığı, madde bağımlılığı konularında toplantılar ve eğitimler düzenlemek	*Tarlabaşı Yenileme Projesi ile ilgili semt sakinlerini bilgilendirmek ve bilinçlendirmek; mülk sahipleri ve kiracıların haklarını savunmak *Beyoğlu Belediyesi ve dönüşümü gerçekleştiren inşaat firması yetkilileriyle görüşerek semt sakinlerinin projeden doğacak mağduriyeti önlemeye çalışmak *Hak ihlallerini önlemek için uluslararası mahkemelere ve kuruluşlara başvurmak	*Alucrayı, tanıtmak, bölgenin ekonomik ve kültürel gelişimine katkıda bulunmak *İstanbul'da ve Alucra'da çeşitli festivaller ve kültür aktiviteleri düzenlemek *Gereksinim sahibi Alucralı üniversite öğrencilerine burs vermek	*İstihdamda eşitsiz koşulların giderilmesi ve politikaların kadınlardan yana oluşması için baskı oluşturmak *Kadınlara meslek edindirme kursları düzenlemek, üretim atölyeleri açmak (mum ve ev tekstili atölyeleri gibi) *Afetlerde kadın dayanışmasını desteklemek, afet sonrasında kadınlar için rehabilitasyon ve istihdam çalışmaları gerçekleştirmek *Kadınlar ve trans bireyleri her alanda etkileyen cinsiyet temelli olumsuz koşullara karşı mücadele etmek	*Kadınların kooperatifleşerek örgütlenmelerini desteklemek amacıyla eğitim ve danışmanlık hizmeti vermek, kooperatif kurma ve yönetme konusunda eğitim vermek *Kadın ve Çocuk Merkezleri aracılığıyla erken çocukluk eğitim hizmetleri sunmak *Vakfın iktisadi işletmeleri olan MAYA aracılığıyla iş kurmak isteyen veya işlerini geliştirmek isteyen kadınlara krediler vermek; NAHIL aracılığıyla kadın kooperatiflerinin ürünlerini satma olanağı vermek
Kentsel Çeşitliliği Ele Alış Biçimi	Türkiye Sakatlar Derneği'ne göre engelli bireylerin de toplumsal yaşama katılabildiği bir toplum çeşitliliğe sahip bir toplum olarak tanımlanmaktadır. Dernek, engelli bireyler arasındaki çeşitliliğe dikkat çekmekte ve tüm engel gruplarını çalışmalarına dahil ettiklerini, her bir engelli grubunun gereksinimlerini ve taleplerini çalışmalarında göz önünde bulundurduklarını belirtmektedir.	Derneğe göre sosyo-ekonomik farklılıklar toplumdaki çeşitliliğin temeli olarak görülmektedir. Sokak çocuklarını madde bağımlısı, hastalık sahibi, tehlikeli bireyler olarak görmek yerine, yeterli destek sağlandığında bu çocukların ailelerine ve topluma kazandırılabileceği, eğitim alarak meslek edinebilecekleri ve başarılı olabileceklerini kanıtlamak, derneğin sosyal bütünleşmeye ve çeşitliliğe en büyük katkısı olarak görülmektedir.	Tarlabaşı Toplum Merkezi'ne göre, toplumda her türden çeşitliliğe (sınıfsal, sosyal, cinsiyet kimliği ve yönelimi, sosyo-ekonomik) saygı duymak ve sahip çıkmak gerekmektedir. Örgüte göre, hiçbir grup diğerine göre ayrıcalıklı değildir. Her tür çeşitlilik toplum tarafından kabul edilmelidir.	Derneğe göre, dünyanın hiçbir yerinde tek bir dine, etnik kökene vs. sahip bir yapının olması mümkün değildir. "Tektiplik" hiçbir yerde olamaz olmamalıdır. Kentsel çeşitliliğin farklı boyutlarının görüldüğü Tarlabaşı bölgesinin mahallelerindeki bu çeşitlilik korunmalı, olumlu bir değer olarak kullanılmalıdır.	Kentsel çeşitliliği korumak ve çeşitliliği artırmak, tek bir gruba -Alucralılara- yönelik çalışan bu örgütün öncelikleri arasında yer almamaktadır. Örgüte göre, toplumda huzuru sağlamanın yolu farklı grupların birbirine saygı duymasıdır ve bu huzuru bozan durumlar engellenmeli, çeşitliliğin olumsuz yanları denetlenmelidir.	KADAV'ın hedef grubu kadınlar olsa da çocuklar, çeşitli etnik gruplar, suça karışanlar ve LGBTT gruplar çalışmalara dahil edilmektedir. KADAV'ın çeşitlilik anlayışı çerçevesinde, hiçbir grup diğerinin üzerinde hakimiyet kurma hakkına sahip değildir, olmamalıdır.	Yoksul bölgelerde çalışmalarını sürdüren KEDV, daha çok sosyo-ekonomik çeşitliliğe odaklanmaktadır. Geldikleri yer, yaş, vb. özelliklerine bakılmaksızın her bölgeden çok çeşitli ve farklı kadın gruplarıyla çalışmalar yapılmaktadır.

Gezi Parkı Protestolarında Deneyim, Kolektif Hafıza ve Kanaat Değişimi

Ulaş Sunata[1], Duygu Karadon

Öz: *Bu çalışma deneyim, kolektif hafıza ve kamuoyu oluşumları arasındaki güçlü ilişkileri Gezi Parkı Protestoları bağlamında ele almıştır. Çalışma içerisinde kanaat oluşumundaki değişimler tanımlanmaya çalışılmıştır. Kanaat oluşumu; kişilerin olayları nasıl deneyimlediği ve sahip oldukları kolektif hafıza ile ilişki içerisindedir. Bu noktada; kolektif hafızanın sadece geçmişin bir yansıması değil, aynı zamanda güncel sosyal dinamikleri ve onların medyadaki temsiliyetlerini de içerdiği unutulmamalıdır. Konu kolektif hafızanın yaratımına geldiğinde ise; kamusal ve siber alanlar içerisinde karşılaşma ve deneyimleme hallerinden bahsedilmelidir. Nitekim, kanaat oluşumu ya fiziksel deneyimleme hali ya da protez hafıza vasıtasıyla edinilir. Bu çalışmada da; kanaat oluşumundaki etken faktörleri belirlemek, bu kanaatlerin gerçeklik boyutuna aktarılıp aktarılmaması ve de sosyal alana nüfuz eden medyanın rolü ele alınmıştır. Bu amaç içerisinde; Türkiye'nin iki büyük yazılı basın örneklerinden Hürriyet ve Milliyet Gazeteleri ikincil veri analizi olarak kullanılmıştır. Amacımız, Haziran ve Temmuz 2013'de Gezi Parkı Protestolarının 12 aktif katılımcısı ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakat örneklerini kullanarak; söylem ve medya sunuşlarını karşılaştırmaktır.*

Anahtar Kelimeler*: Türkiye, sosyal hareket, kamuoyu, Gezi Parkı, kanaat.*

Abstract: *This study calls attention to strong relationships between experience, collective memory and public opinion by considering the Gezi Park protests. In this study, we try to describe change in doxa, the opinions of the people. Opinion formation is related with their ways of experiencing the events and their collective memory patterns. There is one thing which should not be ignored that is, collective memory is constituted of not only reflections of past events but also the current social dynamics and their representations in media. When the topic comes to creation of collective memory, we talk about encountering, experiencing and sharing something in public space or cyber space. As a matter of fact, the opinion formation process comes into question either with direct bodily experiences or with prosthetic virtual memory. In that sense, the aim of this study is to determine opinion formation processes, their transfer to reality extension and also communication which is embedded in social space. For this purpose, we analyze secondary qualitative data published in two of biggest Turkish printed media, Hürriyet and Milliyet. We purposively prefer to investigate discourses and media representations of in-depth interviews, which were conducted in June and July 2013 with 12 active participants in the Gezi Park protests.*

Keywords*:. Turkey, social movement, public opinion, gezi park, doxa.*

---

[1] Bahçeşehir Üniversitesi, İİBF, Sosyoloji Bölümü, İstanbul. ulas.sunata@bahcesehir.edu.tr

Sosyal değişim bağlamında kolektif eylemler olan sosyal hareketler, mevcut sistem içerisinden çeşitli odak noktaları seçer ve organizasyon derecesinde bir devamlılık sağlar. Bu klasik yapı-ajan problemiyle ilgilidir. Kanaat oluşumu, sağduyu ya da Bourdieu'nun "olası söylem evreni" olarak tartıştığı alandaki değişimlerin gerçekleşmesi kolay değildir ancak imkânsızda değildir. Bu anlamda; 27 Mayıs 2013 tarihinde başlayan Gezi Parkı Protestoları, sosyal hareket oluşumu çerçevesinde Türkiye'de önemli bir dönüm noktası olarak ele alınmıştır. Bu protestolar; yalnızca "şehir hakkı" üzerinden değil, aynı zamanda - sadece seçimleri içermeyen - genel bir demokrasi talebi üzerinden şekillenmiştir. Bu çalışma; deneyim, kolektif hafıza ve kamuoyu oluşumları arasındaki güçlü ilişkileri Gezi Parkı bağlamında ele almıştır.

Çalışma içerisinde kanaat oluşumundaki değişimler tanımlanmaya çalışılmıştır. Kanaat oluşumu; kişilerin olayları nasıl deneyimlediği ve sahip oldukları kolektif hafıza ile ilişki içerisindedir. Bu noktada; kolektif hafızanın sadece geçmişin bir yansıması değil, aynı zamanda güncel sosyal dinamikleri ve onların medyadaki temsiliyetlerini de içerdiği unutulmamalıdır. Arap Baharı ve işgal (*occupy*) hareketlerinde de görüldüğü gibi; ana akım medyadan ziyade, sosyal medyanın rolü, Gezi Parkı Protestoları için de göz ardı edilemez. Konu kolektif hafızanın yaratımına geldiğinde ise; kamusal ve siber alanlar içerisinde karşılaşma ve deneyimleme hallerinden bahsedilmelidir. Nitekim, kanaat oluşumu ya fiziksel deneyimleme hali ya da protez hafıza vasıtasıyla edinilir. Bu çalışmada da; kanaat oluşumundaki etken faktörleri belirlemek, bu kanaatlerin gerçeklik boyutuna aktarılıp aktarılmaması ve de sosyal alana nüfuz eden medyanın rolü ele alınmıştır. Bu amaç içerisinde; Türkiye'nin iki büyük yazılı basın örneklerinden Hürriyet ve Milliyet Gazeteleri ikincil veri analizi olarak kullanılmıştır. Amacımız, Haziran ve Temmuz 2013'de Gezi Parkı Protestolarının 12 aktif katılımcısı ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakat örneklerini kullanarak; söylem ve medya sunuşlarını karşılaştırmaktır.

1. Deneyim, Hafıza, Kanaat

Kişilerin deneyimleri ile ilgili farklı tanımlama formları vardır. Bu minvalde hafıza her ne kadar bireysel anlamda ele alınabilse de; aynı zamanda kolektif bir yapıya tahayyül eder. Dolayısıyla toplumsal hafızanın oluşumu ve bunun akabinde gelen bir sosyal inşa sürecinden bahsetmek mümkündür. Kolektif hafızada sosyal deneyimlerin, mekânsal çerçevenin, coğrafi yapının ve medya kullanımının yoğun etkisi gözlemlenir. Esasen bu bir anlamda, geçmişte olanları hatırlayıp tekrar ele almak olarak da nitelendirilebilir (Halbwacks, 1980:4). Her toplum çeşitli konularda kendi izlenimini çeşitli bölümler, mekânlar, zaman ve deneyimler üzerinden şekillendirir. Bu an içerisinde de; farklı olayların, duyguların ve deneyimlerin çeşitli koşullara bağlı olarak kronolojik ve fiziksel yapılanması söz konusudur. Medya kullanım tercihleri ile birlikte de; deneyimin paylaşılan bir temsili oluşturulmuş olur (Kansteiner, 2002:179). Ancak unutulmamalıdır ki, kolektif hafıza sadece yeniden uyarılmış durumlar ve onların gündeme gelmiş halini temsil etmez. Aynı zamanda; güncel anların dinamikleri tarafından geliştirilen süreç ve değişkenlere de odaklanır. Böylelikle de; hafıza ve kimlik ilişkisi içerisindeki anıların, zaman ve mekân ortamı içerisinde şekillenmesi söz konusudur (Özyürek, 2001:8). Bütün bunlara ek olarak kolektif hafızanın, toplanmış bir hafıza kümesi olmadığı da önemsenmelidir. Burada esas olan sosyal bir oluşum sürecinin beraberinde getirdikleridir. Toplumda

geçmişin anlam ve ifadelerinin paylaşılmış iletişim yolları ile meydana gelişi söz konudur. Dolayısı ile sosyal semboller, kültürel bileşen ve değişkenler bu konunun belirleyicilerindendir (Kansteiner, 2002:188).

Oluşan bu hafızaların toplumdan topluma değişmesi sonucu ile (During, 2005:115) çeşitli gerçeklik yaratımları söz konusu olur. Bir toplumun gerçek kabul ettikleri farklı bir toplum için aynı şeyi ifade etmez (Berger&Luckmann, 2008:5). Buna benzer olarak da aynı mekân içerisinde deneyimlendiği sanılan, fakat deneyimleme minvalinde aynı zaman ve mekân içerisinde olmayan kişilerin kanaatleri birbirlerininkinden farklı olacaktır. Söz konusu kolektif hafızanın üretim süreçlerine gelindiğinde; kamusal alan içerisinde karşılaşma, deneyimleme ve paylaşma hali olmadan; böylesine bir toplumsal hafızanın oluşumundan bahsedilemez. İnsanlar kendi deneyimlerini ancak gündelik hayatın içerisinde oluşturur ve ardından yayarlar (Neht&Kluge, 1988:60). Bu çerçevede sosyal hareketlerin oluşumuna bakıldığında; bu oluşumlar kamusal bir alan içerisinde organize olur (Snow&Soule, 2010:188) ve böylelikle kolektif bir yapıya erişir, yayılır ve kanaat yaratımına başlar. Zaten her türlü kanaat bir anlamda kamusal olduğundan ifade edilmemiş bir kanaatten söz etmek mümkün değildir (Baker, 2012: 60).

Yukarıda bahsedilen kolektif hafızanın ya direk olarak bir deneyimleme süreci ya da protez hafıza ile edinilebildiği vurgulanmıştır. Protez hafıza; ilk defa 1997 yılında Allison Lansberg tarafından kullanılıp; çeşitli atıfların oluşturulmasına odaklanmıştır. Esasen bu tam da "post human" olarak nitelendirilebilecek, insanlığı aşkın bir durumunu nitelemektedir. Genellikle sinema teorilerinde sıkça yer verilen bu kavram ile anlatılmak istenen; insana, hafıza veya diğer adıyla deneyim aşılanışıdır. Şöyle ki; izleyici filmi seyrederken kendisi yaşıyormuşçasına deneyimler (Landsberg, 1997:15). Örneğin, logar kapağından dumanlar çıkan, karanlık ara bir sokak düşünün. Belki de o sokağa asla girmek istemezsiniz. Çünkü tehlikeli olduğunu ve başınıza bir şey geleceğini düşünürsünüz. Bunun sebebi durumun bir film klişesi haline gelmiş olması değildir. Asıl olan; insanların deneyimlemedikleri bir durumu kendileri deneyimlemişcesine hafıza haline getirip ondan faydalanıyor olmalarıdır. Bu duruma protez hafıza denir. Kişiler gündelik hayatta o yolu tercih etmeyebilir ve belki de bu sebeple yollarını uzatırlar. Neden mi? Çünkü vakti ile bir filmin karakteri öyle bir mekândan geçerken herhangi bir olumsuz deneyim yaşamıştır. Örneğin bir aktivisti düşünün. Onun deneyimi ile, o aktivistin içerisinde bulunduğu durumu protez hafıza yoluyla bir nevi "deneyimleyen" kişinin konu ile ilgili kanaatleri farklı olabilir. Bu da edinilen kolektif hafıza konusundaki farklı yollardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, filmlerdeki bu durumu; medya, reklamlar, gazete, dergiler vb. ile de genişletmek de mümkündür. Söz konusu Gezi Parkı Olayları olduğunda; birçok kişi kendisini bu eylemlerin bir parçası olarak nitelendirmektedir. Fakat burada kıymetli olan; harekete dâhil olmanın hangi zaman ve mekân içerisinde, nasıl bir süreçte gerçekleştirildiğidir. Ayrıca unutulmamalıdır ki; deneyim aktarma süreçleri ile de kişiler kendilerini çeşitli yapıların bir parçası olarak görebilirler. Yani; kişilerin konularla ilgili yargı ve kanaatlerini etkileyen teknik yenilikler, toplumun düşünce sistemini etkileme konusunda ön safhada yer almaktadır (Morley&Robins, 1995: 24). Özellikle de yeni teknolojinin kullanılması, yeni medyanın ve kitle iletişim sistemlerinin yaygınlaşması ile birçok imaj kendi başına dahi birer kanaati temsil etmektedir. Bunlar "poz veren imajlar" olarak tanımlanır. Her biri de soru sorma,

cevap verme, düşünce belirtme, söylem, önyargı vb. gibi pratikleri içerirler (Baker, 2012:48). Böylelikle kişilere bir hafıza sunulur ve bireysel deneyimleme sürecine dâhil olunmadan; kişiler, çeşitli tutumlar ve yargılar oluşturur. Ayrıca bu algılar; kişiler arasında kitle kültürünün yardımı ile hızla yayılmaya başlar ve insanlar bazı karar verme aşamalarında da burada sunulan verilerden yararlanabilir.

Dolayısıyla hafıza sosyal durumlar içerisinde şekillenir ve bu vesile ile de iletilir. Şekillenen bu oluşum; tıpkı kimlik gibi durağan olmayan bir yapıya sahiptir. Yani; gerek kitle kültürü, gerekse onun bir bileşeni olan dijital dünya ve kolektif hafızayla oluşturulan bir ilişki mekanizmasının ardından; kanaatler sosyal ortamda inşa edilir. Burada gerçekleşen şey; insanların ve toplulukların parçaları birleştirmek suretiyle ürettikleridir (Bauman, 2003:263). Tıpkı sosyal hareket örneklerinde olduğu gibi; toplum içerisinde üretilip, bu yapı içerisinde şekillenen oluşumlar; toplumsal temelle ilişki içerisindedir. Bu temellerin, yani; sürükleyici güçlerin oluşumunda yukarıda bahsi geçen hafıza türleri etkili bir konumda bulunmaktadır.

Esasen bu değişimi sağlayan, yani üretimi ve kanaat çeşitliliğini oluşturan önemli bir faktörde; hızlı tüketimdir. Böylelikle gerçeklik adına, hafıza adına; sosyal ve komünal ayrılmalar gerçekleşir (Kellner, 2000:371). Tabi ki burada; endüstrileşmenin ve sosyal yenileşmenin; hafızanın silinişindeki etkisi yadsınamaz (Koçak, 2013:206). Bu durumda da; "şimdiki deneyim" adı verilen yapının sosyal kanaat inşasındaki yolculuğu; geçmiş ve çeşitli imajlar hakkındaki hafızanın toplum içerisinde legalleşmesi ve yargı olarak adlandırılmasından geçmektedir (Connerton, 1999:11).

Yukarıda görüldüğü gibi; esas vurgu bir düşünce sisteminin oluşması, bunun gerçeklik boyutuna taşınıp taşınmaması ve bu sürece eşlik eden kamusal mekânın varlığından yararlanan iletişim halidir. Burada üretilen düşünce sistemlerinin, inançlarının, ifadelerinin ve hatta yargılamaların birer kanaat olarak ele alınması önemlidir. Bu, bilgi sosyolojinin en önemli bileşenlerinden olan "düşünce biçimleri" (Mannheim, 2008:245) ile aynı anlama gelmemektedir. Burada bahsi geçen; hafıza alımlama yolları sonucu kazanılmaya başlanan bir süreçtir. Bilgi sosyolojisi, toplumsal varoluş içerisindeki konumlanışından ve buradaki ilişkisinden kaçınmaz, aksine; oradaki alımlamaları da sürecin içerisine dâhil ederek; bilimsel sonuçlara ulaşmayı hedefler. Dolayısı ile burada bütünlüklü bir düşünsel yapıdan söz edilir (Mannheim, 2008:246). Kanaatlerde ise; çeşitli hazır düşünce sistemleri ve kalıplaşmış yargılar mevcuttur (Baker, 2010:50). Bunlar bilgi olarak adlandırılamayacak yargılardır ve bu yargıların yaratımında da protez hafızanın önemli bir yeri vardır.

1.1. Öyküleme ve Sosyal Hareketler

Birçok konuda başvurulabilecek yapı; orada kullanılan anlatı/öyküleme (*narration*) biçimidir. Anlatı içerisinde; kişilerin sorunsallaştırdıkları konulara odaklanılır. Bu süreçte; insan etkinliği, içerik, tartışma ve bireysel deneyimlere yer verilir. Böylelikle, çeşitli anlam üretimleri ve kimlik oluşumları gündelik hayat içerinde yapılanmaya başlar. Anlatı/öyküleme birçok alanda gözlemlenebildiği gibi sosyal hareket örneklerinde önemli bir yere sahiptir. Bu da her sosyal hareketin; kendi hikâyesi, bu hikâyenin karakteristik özellikleri, konusu, anlatıcısı (*storyteller*) vb. üzerinden şekillenir (Davies, 2002:3). Gezi Parkı örneğine bakıldığında ise; parkı

diğer zaman ve mekânlardan ayıran; iş bölümü, mekân kullanımı ve iletişim sistemi örneklerinde öyküleme yapısı gözlemlenebilir. Sosyal hareketin anlatıcılarına gelindiğinde ise; birçok siyasi, oyuncu, bilfiil parkta olanları; sosyal medya üzerinden yayan bireyler örnek olarak verilebilir.

Sosyal hareketler direk olarak öykü ve öyküleme yöntemleri ile ilgilidir. Hikâyenin ne kadar güçlü olup olmadığı, bu hareketin boyutlarını ve etki alanının belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Tam da bu noktada; kültür, eylem yapma pratikleri, kolektif hafızayı adres gösterme, kimlik, söylevler ve temsiller vasıtasıyla bir inşa süreci gözlemlenir (Davies, 2002:4). Bunlara ek olarak; gösterenlerin (*signifier*) sosyal hareketlerdeki sorunsalı (*grievances*) ve çerçeveyi belirlemede etkin bir yeri vardır. Çünkü bireylerin etkileşim içerisinde bulunmaları ve söylem kullanımı; kolektif bir kimlik tanımını yaratır (Davies, 2002:5). Kısacası, sosyal hareketlerin öykülemesine bakıldığında; öncelikli olarak bu hareketin oluşmasında etkili olan şeyler, kimlerin ya da hangi grupların bu hareketin birer parçası olduğu ve bunların hangi zaman ve mekân içerine konuşlandığına odaklanılmalıdır (Davies, 2002:8). Ayrıca burada unutulmaması gereken; hikâyeler sadece geçmiş içerisinde yapılanıp; bugüne ve geleceğe sunulmaz, aynı zamanda yeni bir deneyim inşa etmek suretiyle okuyucusundan, izleyeninden de karşılık alarak beslenir (Davies, 2002:12). Öyküleme ile kişilerin deneyimleri farklı anlamlar kazanır (Polkinghorne, 1988:1). Sosyal hareketi fiziksel olarak deneyimleme veya anlatıcı vasıtasıyla da öyküler iletilir. Bu sürecin ikinci ayağını da; okuyucu olarak adlandırılabilecek katılımcılar alır (Leitch, 1986:63).

Öyküleme türlerinden Katılımcı Öyküleme (*ParticipantNarrative*) ve Hareket Öykülemesine (*MovementNarrative*) bakıldığında; iki farklı oluşum görülür. Birincisinde, hikâyeler; sosyal hareket katılımcılarının kendilerinin ya da diğer kişilerin; hareketle ilgili deneyimleri üzerinden kurulur. İkincisi ise; çeşitli mitler, efsaneler, halk hikâyeleri; yani kolektif olarak üretilen yapıların katılımcıları tarafından üretilmesidir. Aslında bu iki öyküleme hali birbirine çok yakın gibi görünür. Ancak Hareket Öykülemesinin diğerinden en önemli farklı; birçok öykülemenin giriş, gelişme ve sonuç yapısı içerisinde ilerlemesine karşın; burada bunlara ek olarak birer tane daha gelişme ve sonuç yapılarının olmasıdır. Böylelikle, ikinci gelişme ve sonuç bölümleri ile farklı oluşumlar gözlemlenebilir ve istenilen sonuç çerçevesinde yeni bir yaratım söz konusu olur. Ancak bu iki noktanın en büyük üst başlığı ise; sosyal hareketin öznelerinin kendi öyküleme yöntemleri yaratıyor olmalarıdır (Benford, 2002:53-54).

1.2. Farklı Zaman ve Mekândaki Kanaatler

Gezi Olayları denildiğinde nelerden bahsedildiği, bu minvalde deneyimlerin nasıl, hangi mecralarla aktarıldığı önemlidir. Bu bağlamda bilgi ve kanaat arasındaki ayrıma geldiğinde; "Gerçekliğin sosyal inşası"nın bir parçası olan bilgi sosyolojinin oluşum sürecinde ele alınan; gerçeklik ve bilgi arasındaki etkileşim süreçlerine odaklanılmalıdır. Ayrıca, bu yapının ne olduğu ve nasıl bir süreç içerisinde inşa edildiği de diğer bir kırılma noktasıdır (Berger&Luckmann, 2008:3-4). Bilgi sosyolojisi bir toplum içerisinde bilgi olarak ele alınıp, o şekilde kabul gören her şeyi konusu içerisine almalıdır (Berger&Luckmann, 2008:22). Ancak, söz konusu "kanaat" olduğunda; bu, bilme türü olmaktan ziyade çeşitli görüşlerin paylaşımı, bir noktada pratik bir takım bilgilerin yeniden biçimlenişidir. Bu sürece de; değişen

sosyal olgular eşlik etmektedir (Baker, 2010:51). Hatta bu yapıya insanların zihinlerinde taşıdıkları küçük resimler olarak tanımlanan; kalıplaşmış yargılarda örnek verilebilir (Lippman, 1922:75). Burada anlatılmak istenen; Eski Yunan'da doxa yani sanı olarak geçen kullanım ile episteme yani bilgi arasındaki farktır. Oluşturulan sosyal hareketler tam da bu konuyla ilgili olarak ele alınabilir. Sosyal hareketlerde; çeşitli değişimler, dönüşümler, yenilenmeler ve takviyeler bulunur. Öncelikle, bu sosyal hareketin içerisinde yer alan insanlar ve kolektif hafıza yardımı oluşturulan bir algı vardır. Çünkü bahsi geçen sosyal hareketler zaten kolektif bir aktivite olması, tartışma alanı olarak var olan sistem içerisinde odaklar seçmesi, organizasyon derecesinde olup bir devamlılığa sahip olduğundan; toplum tarafından çeşitli kanaat oluşumları ile ele alınmaya müsaittir. Ya da bireyler bir sosyal hareket içerisinde yer alıp, bir süre sonra bu konu ile ilgili fikrini değiştirebilirler (Snow&Soule, 2010:6). Dolayısı ile ele alınan kanaatlerin neye dayanarak, hangi zaman ve mekân içerisinde oluştuğuna odaklanılmalıdır. Aynı zamanda, bu sürecin nasıl yargılara "dönüştüğü" ve ideolojik bir sürecin konuya eşlik edip etmediğine de bakılmalıdır. Peki, bu inşanın en önemli bileşeni olan insanın bu süreçteki rolü nedir?

2. Yöntem

Bu çalışmada 27 Mayıs 2013 tarihinde başlayan Gezi Parkı Eylemleri konu edilmiş ve bireylerin deneyimleri, Gezi Parkı'nı nasıl tanımladıkları, kimin bu oluşuma ne zaman dâhil olduğu ve hangi güdü ile bu mekânda olmayı tercih ettikleri çerçevesinde söylem analizi metodu uygulanmıştır.

Tablo 1. Katılımcı profilleri

Katılımcı*	Yayın tarihi	Cinsiyet	Yaş	Meslek
H1	5 Haziran 2013	Kadın	44	Gazeteci
H2	8 Haziran 2013	Erkek	-	İletişimci
H3	18 Haziran 2013	Erkek	41	Oyuncu
H4	20 Haziran 2013	Erkek	23	Öğrenci
H5	21 Haziran 2013	Kadın	-	Öğrenci-Oyuncu
H6	23 Haziran 2013	Erkek	22	Öğrenci
H7	30 Haziran 2013	Kadın	32	-
H8	30 Haziran 2013	Kadın	-	-
H9	30 Haziran 2013	Erkek	-	-
M1	9 Haziran 2013	Erkek	22	Öğrenci
M2	9 Haziran 2013	Erkek	19	Öğrenci
M3	9 Haziran 2013	Kadın	22	Öğrenci

***** Hürriyet Gaztesi H, Milliyet Gazetesi M olarak betimlenip numaralandırılmıştır.

Bu noktada 9 Haziran 2013 tarihli Milliyet Gazetesi'nde Prof.Nilüfer Narlı'nın üç üniversite öğrencisi ile gerçekleştirdiği röportaj ve Doğan Kitap'tan çıkan gazeteci Ayşe Arman'ın Hürriyet Gazetesi'nde haziran ayında yayımlanan röportaj ve köşe yazılarından derlediği *Gezi'nin Güzel İnsanları* adlı kitaptan yararlanılmıştır. Katılımcılardan dokuzu kitap üzerinden ve üçü ise gazete üzerinden Gezi Parkı eylemlerini deneyimlemiş kişiler olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede karşılıklı etkileşim faktörlerinden sosyal hareket, sosyal aktör olarak aktivistler ve de bu konu hakkında kanaat sahibi olanlar, kültürel yapı (özelindeki eylem yapma pratikleri) ve diğer dinamikler, tanımlama süreçleri ve pratikleri üzerinden incelenecektir.

3. Bulgular: Deneyim, Tanımlama, Dâhil Olma ve Geliş Motifi

Bu çalışmada; Hürriyet ve Milliyet Gazeteleri'nde 5 ve 30 Haziran 2013 tarihlerinde yayımlanan röportajlar kullanılmıştır. Katılımcılar Gezi Parkı Eylemlerine katılan bireyler olarak; kendi deneyimlerini paylaşmış, eyleme kimin-ne zaman katıldığı, Gezi Parkı'na gidiş motifleri ve parkı nasıl tanımladıklarına odaklanılmıştır.

Tablo 2. Deneyim ve Tanımlama

		Alıntı
H1	**Tanımlama**	Burası karnaval yeri gibi, Rock'n roll konseri gibi
H1	**Tanımlama**	"Pardon geçebilir miyim" demeden giremiyorsun bile, o kadar kalabalık. Şahane bir kalabalık.
H1	**Tanımlama**	Taksim Gezi Parkı olmuş, özgürlükler parkı.
H1	**Tanımlama**	Binlerce genç. 19-20 yaş arası gençler, liseliler, üniversiteliler, Beyaz Türkler oradaydı
H1	**Tanımlama**	Gezi Parkı olmuş bizim Hyde Parkımız
H1	**Dâhil Olma**	Eylemin başından beri dördüncü gidişim
H2	**Deneyim**	Plastik mermi yedim, gözaltına alındım.
H2	**Deneyim**	Gaz bombalarını geri yolladım, suya attım. Aklımı kullanmaya çalıştım.
H2	**Tanımlama**	Herkes bilinçliydi, ne yapacağını iyi biliyordu.
H2	**Tanımlama**	Orada parti üstü, flama dikip eski usu bağırmalar yoktu. Kendiliğinden, akıllı her fikir kabul edildi.
H2	**Tanımlama**	Ya da uzun süre parkta kalınmaya başlanınca, dedik ki "İhtiyaç listeleri yapalım, Twitter'dan yayınlayalım". Bunu yapınca bir sürü malzeme gelmeye başladı. Mutfağın kurulması, kandilde dualar okunması, içki içilmemesi, hep bu "ortak akıl"la alınmış kararlar…
H2	**Tanımlama**	Her kesimden insan buradaydı. Çünkü herkesin damarına basıldı.
H2	**Tanımlama**	Zihniyet devrimi
H2	**Tanımlama**	İnsanlara biraz savaş oyunu gibi de geldi.
H2	**Tanımlama**	Lider yoktu, kendiliğinden oldu
H2	**Tanımlama**	Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş birlikteydi
H2	**Dâhil Olma**	Parkı korumaya gelen ilk 20 kişiden biriyim. Sürecin başından beri buradayım.
H2	**Geliş Motifi**	Gezi eylemlerine getiren parkın kendisi… Küçükken annem sürekli beni buraya getirirdi.
H3	**Tanımlama**	Sosyal patlama
H3	**Tanımlama**	Marjinal değil, bildiğimiz tanıdığımız insanlar
H3	**Tanımlama**	Haksız şiddet karşısında, birbirleriyle alakasız insanların nasıl bir araya gelebileceklerini gördüm. Parkın içinde Anti-kapitalist Müslümanlarla LGBT'nin standı yanyanaydı. Onlar iki park sakiniydi. Birlikte halay çekiyorlardı.
H3	**Dâhil Olma**	15 Haziran Tomaların parka girdiği gün.
H4	**Deneyim**	Revirde çalıştım
H4	**Deneyim**	Otoparkı, dükkânı, evleri revir olarak kullandık
H4	**Tanımlama**	Orada yıkılmayan, direnen gençler vardı
H5	**Tanımlama**	Rüyamda görsem, din-dil-ırk-mezhep-politik görüş farkı gözetmeksizin bu kadar büyük kitlelerin bir araya gelebileceğine inanmazdım
H5	**Dâhil Olma**	28'inde beri

H5	**Tanımlama**	Çok empatik-sempatik bir ortam vardı. Şiddetle ilgili bir şey yoktu.
H5	**Tanımlama**	Teyzeler bile fırladı sokağa
H5	**Tanımlama**	Ortak tavır vardı, bireysel değildi
H5	**Tanımlama**	Ortak akıl. İçimizde herkes var. Hükümetin sevmediği, vahşice davrandığı bütün ötekiler vardı.
H6	**Tanımlama**	Kalabalıktı, cıvıl cıvıldı, şenlik havasındaydı, üniversite kantini gibi. Herkesin mutlu olduğu, gülen, şakalaşan gençler
H6	**Deneyim**	Doktor olarak destek verdim
H6	**Tanımlama**	Gezi olağanüstüydü Herkes kendi içinde bir renk olarak oradaydı. Herkesin farklı alt kimlikleri vardı. Asla empati yapabileceğimi düşünmediğim gruplarla orada bir araya geldim, örneğin ulusalcılar.
H7	**Deneyim**	Korktum, ama yanımdakilerin, sağımdakilerin, solumdakilerin gözlerinde mücadele ruhunu görünce cesaretim arttı. Gezide kendimi hiç olmadığım kadar insan hissettim.
H7	**Tanımlama**	MHP'liler asla yan yana gelmem diyordum. Aynı platformda birlikte yürüdük. Ben zafer işareti yaparken, onlar bozkurt. Demek ki zorbalığa karşı birlikte mücadele edilebiliyordu.
H7	**Tanımlama**	Toplanma, buluşma, dayanışma alanıydı.
H8	**Tanımlama**	Paylaşma kültürü
H8	**Geliş Motifi**	Şiddetsiz yaşamak istiyoruz biz
H9	**Geliş Motifi**	Hrant Dink, Emek Sineması, Haydarpaşa, 3. Köprü, Pınar Selek için oradaydım.
M1	**Deneyim**	Geldim, gördüm
M1	**Deneyim**	Burası yapamadığımız üniversite şenlikleri gibi
M1	**Geliş Motifi**	Sıkıldım sanırım. Hepsi biraz fazla gelmeye başladı.
M1	**Geliş Motifi**	3 çocuk, kürtaj, çocuğuma nasıl davranacağım, 6 yaşında okula gönderip göndermeyeceğim; karışma
M1	**Geliş Motifi**	Özgürlük
M2	**Tanımlama**	Futbol gibi. Bir futbol takımı ne zaman defans yapar? Karşı taraf saldırı yaptığında değil mi?... Allahını seven defansa gelsin.
M2	**Geliş Motifi**	Destek vermek istedim. Saldırıdan sonra arkadaşlarım "Haydi bir gidelim bakalım ne varmış" dedi.
M3	**Deneyim**	İlk önce 50 kişi vardı. Bu soruyu da sormak lazım. Bu kadar kişi şu an tepki veriyorsa bir hafta önce de verebilirdi.
M3	**Geliş Motifi**	Ahlaki sorumluluk
M3	**Geliş Motifi**	Destek, yardım

Eylemlerin başından beri dördüncü kez Gezi Parkı'nda bulunduğunu söyleyen H1 katılımcısı parkı; "Burası karnaval yeri gibi, Rock'n roll konseri gibi" şeklinde tanımlarken; "Pardon geçebilir miyim demeden giremiyorsun bile o kadar kalabalık. Şahane bir kalabalık" olarak adlandırıyor. Ve onun için Gezi Parkı artık "özgürlükler parkı" olmuş, hatta "bizim Hyde Parkımız" olmuş.

Plastik mermiye maruz kalan ve gözaltına alınan H2 katılımcısı parkı korumak için gelen ilk kişilerden ve onun için Gezi Parkı "parti üstü, flama dikip eski usul bağırmalar"ın olmadığı "akıllı her fikrin kabul edildiği" bir alan.

15 Haziran'da parka tomalar ile girildiği gün orada bulunan H3 için Gezi Parkı "sosyal patlama"nın bilfiil yaşandığı bir alan ve söz konusu bu alanın özneleri olduğunda onlar; "marjinal değil, bildiğimiz tanıdığımız insanlar" olarak nitelendiriyor.

Eylemin bir diğer üyesi olan H6 ise parkı; "kalabalıktı, cıvıl cıvıldı, şenlik havasındaydı, üniversite kantini gibi. Herkesin mutlu olduğu, gülen, şakalaşan gençler" in bulunduğu bir ortam olarak tasvir ediyor. Bunu destekler nitelikteki bir diğer söylem ise M1 katılımcısından geliyor ve; "burası yapamadığımız üniversite şenlikleri gibi" şeklinde bir tanımlamayla karşımıza çıkıyor.

Diğer bir taraftan H7 katılımcısının "toplanma, buluşma, dayanışma alanı" olarak tanımladığı bu süreç, saldırıların ardından orada neler olup bittiğini öğrenmek için giden M2 için; "Futbol gibi. Bir futbol takımı ne zaman defans yapar? Karşı taraf saldırı yaptığında değil mi? ... Allah'ını seven defansa gelsin…" şeklinde bir niteleme getiriyor.

H2 katılımcısı küçükken annesinin onu bu parka getirdiğine ve bu sebeple Gezi Parkı'na geldiğine dikkat çekerken, A4 ise oradaki "yıkılmayan, direnen ağaçlara" odaklanıyor. M3 parka geliş sebebi olarak "ahlaki sorumluluk" konusuna dikkat çekerken, M1'e gelindiğinde ise; "3 çocuk, kürtaj, çocuğuma nasıl davranacağım, 6 yaşında okula gönderip göndermeyeceğim; karışma" demek istemesi, H9'ye baktığımızda da; "Hrant Dink, Emek Sineması, Haydarpaşa, 3. Köprü, Pınar Selek için oradaydım" şeklinde bir ifade ile karşımıza çıkıyor.

15 Haziran'da parkta olan H3 "Haksız şiddet karşısında, birbirleriyle alakasız insanların nasıl bir araya gelebileceklerini gördüm. Parkın içinde Anti-kapitalist Müslümanlarla LGBT'nin standı yan yanaydı. Onlar iki park sakiniydi. Birlikte halay çekiyorlardı" şeklinde anlatıyor Gezi Parkı'nı.

H5 ise; "Rüyamda görsem, din-dil-ırk-mezhep-politik görüş farkı gözetmeksizin bu kadar büyük kitlelerin bir araya gelebileceğine inanmazdım" diyor ve şöyle devam ediyor; "Çok empatik-sempatik bir ortam vardı. Şiddetle ilgili bir şey yoktu… Ortak tavır vardı, bireysel değildi. Ortak akıl. İçimizde herkes var. Hükümetin sevmediği, vahşice davrandığı bütün ötekiler vardı".

Eylem içerisinde gönüllü doktorluk yapan H6'ya bakıldığında Gezi Parkı'nı tanımlarken; "Gezi olağanüstüydü Herkes kendi içinde bir renk olarak oradaydı. Herkesin farklı alt kimlikleri vardı. Asla empati yapabileceğimi düşünmediğim gruplarla orada bir araya geldim, örneğin ulusalcılar" şeklinde dikkat çekiyor.

H7 içinse; "MHP'liler asla yan yana gelmem diyordum. Aynı platformda birlikte yürüdük. Ben zafer işareti yaparken, onlar bozkurt. Demek ki zorbalığa karşı birlikte mücadele edilebiliyordu" deneyimi ön plana çıkıyor. Yine H7; "Korktum, ama yanımdakilerin, sağımdakilerin, solumdakilerin gözlerinde mücadele ruhunu görünce cesaretim arttı. Gezide kendimi hiç olmadığım kadar insan hissettim" diyor.

M3 katılımcısına baktığımızda ise, onun dikkat çektiği şey ise ahlaki sorumluluk. Öte yandan;"İlk önce 50 kişi vardı. Bu soruyu da sormak gerekir. Bu kadar kişi şu an tepki veriyorsa bir hafta önce de verebilirdi" şekline bir söylemi bulunuyor.

4. Gezi Parkı'nı Tanımlayabilmek

Türkiye'de İstanbul Gezi Parkı'nda 27 Mayıs 2013'de başlayan protestolarla ilgili birçok farklı analiz gerçekleştirilmiş ve bu minvalde çeşitli tipolojiler, karakteristik oluşumlar ve tanımlamalarda bulunulmuştur. Ancak bu çalışmada kritik olan; bu kolektif arzunun nasıl üretildiği, oradaki bütünlük içerisindeki iletişim ve iletişimsizliklere dikkat çekilmesidir.

Örneğin Gezi Parkı Protestoları yeni sosyal hareket örneklemi olarak tanımlandığında problematik bir durum yaratır. Genel anlamda Gezi Parkı olaylarında neyin savunulduğu konusunda bir dayanak elde edilebilir. Ancak söz konusu bahsi geçen sosyal hareket örnekleminin katılımcıları olduğunda; yeni sosyal hareket tanımlaması ile sendikalar gibi birçok oluşum dışarıda bırakılmış olacaktır. Eylem odağına bakıldığında da; buradaki oluşumu, eski sosyal hareket ya da yeni sosyal hareket örneği olarak tanımlamak da daraltılmış bir yapı sunar. Ancak Gezi Parkı eylemlerine; gerek parti bazında, gerekse sendika bazında da bir katılım söz konusudur. Dolayısı ile burada tezahür eden olayı sadece yeni sosyal hareket örneklemi olarak ele almak büyük resmi görmek bağlamında sorunlu bir alan yaratacaktır.

Bir diğer tanımlama sorunsalı ise; Gezi Parkı'nda kimin, hangi zaman ve mekân içerisinde neyi deneyimlediği ve bu suretle de, buradaki oluşumu nasıl tanımladığıdır. Örneğin zamansal olarak bakıldığında; günün bir bölümünü burada geçirmek, bu mekânda çadırlarda kalmak ve akşamüzeri uğramak arasında mekânı, durumu ve ilişkileri tanımlama adına farklılıkların yaşanması kaçınılmazdır. Dolayısıyla Gezi Parkı'nı sadece "üniversite kantini", "gerçekleştirilemeyen festivaller" ya da "çatışma alanı" vb. gibi tanımlamak; daraltılmış bir alana tezahür edecektir. Ayrıca, bu söylemleri gerçekleştiren kişilerin zaman ve mekân deneyimleri hakkında bir çıkarıma erişmek de, imkân dâhilinde olacaktır. Tam da bu noktada kimin neyi olumladığından ziyade, nelerin silindiği, konu dışı bırakıldığına da odaklanılmalıdır.

Gezi Parkı söylemlerinin bir diğer kritik noktası ise; farklı görüşten kişilerin bir araya gelişidir. Burada bir araya gelmesi çok da düşünülmeyen farklı düşünce ve yaşam tarzlarından bireyler olarak; genç-yaşlı, öğrenci, bürokrat, ev kadını, feminist, solcu, Müslüman, Alevi, Kürt, Ulusalcı, Kemalist, Komünist, Fenerbahçeli, Beşiktaşlı, Galatasaraylılar vb. bir meydanda buluşmuşlardır (Göle, 2013). Aslında bu yapı; politize birlik çerçevesinde farklılık göstermektedir. Ayrıca, katılımcıların belirttiği gibi; bireylerin bu mekân içerisinde bulunmalarının motifleri de birbirlerinden farklıdır. Burada kritik olan şey, bu biraradalığın farklılıkla birlikte yaratılıyor oluşudur. Dolaysıyla sorulması gereken soru; bir arada olup da birbirine girmemek nasıl mümkün olmaktadır? Tam da bu noktada, Lefevbre'nin diferansiyel mekan kavramına bakıldığında; farklılıkların bir aradalığı çerçevesinde oluşmuş bir birleşim söz konusudur (Işık, 2009:21). Yeni mekân olarak adlandırılan diferansiyel mekân; farklılıkları vurgulamadan üretilemez. Burada esas yapılan; soyut mekanın ayırdığı fonksiyon, faktör ve sosyal pratik anlarının yeniden düzenlenmesidir (Lefebvre, 1991:52). Dolayısıyla; bahsi geçen yeniden anlamlandırma (Lefebvre, 2013:53) tam da farklılıklar bağlamında karşıtlıkları ve zıtlıkları içerisinde barındırır (Lefebvre, 2013:59). Diferansiyel mekân da homojenliğin yerine heterojenliğe imkân sunar (Lefebvre, 2013:120). Farklı görüşlerdeki kişiler; ne karşılarında bulunanları kendi görüşlerine çekmek, ne de farklı bir inanca dâhil olma gibi bir durum içerisinde bulunmadan, sadece aynı mekânı (aslında deneyimleme sureti ile aynı mekânı değil) farklı deneyimleme yapıları ile paylaşmışlardır. Dolayısıyla burada ayrılma (*seperation*) ve ayrışma (*segregation*), farklılıktan (*difference*) doğan ilişki sistemini zedeler. Böylece farklılık kavrayışı ile etkileşimler, ilişkiler, temaslar ve yakınlıklar; bahsi geçen düzene yakın ve uzak olmak suretiyle dual bir zaman ve mekân deneyimi sunar (Lefebvre, 2013:126) ve bu deneyimleme süreci de kişilerin kanaatlerinde farklılıklar oluşmasını sağlar.

Örneğin katılımcılar; farklı grupların kendi temsiliyet yollarını tercih ettiklerine vurgu yapmaktadırlar. Alana müdahil olma sürecinde yaşanan ortaklık ve alan dışında polisin varlığı; buradaki sorunsalla ilgili ciddi bir öneme sahiptir. Yani, dışarıdaki polis ve aralıklarla uygulanan fiziksel, ayrıca psikolojik şiddet unsuru ve dolayısıyla tehdidi olmasaydı; acaba böyle bir paylaşım alanı yaratılabilir miydi? Sorulması gereken kritik soru ve bunun beraberinde getirdiği sorunsal, tam da bu noktada başlıyor.

Son olarak, herhangi bir ortamda bu denli dikkat çekmeyen ögelerin ve durumların Gezi Parkı'nda dikkat çekmesidir. Örneğin kütüphaneden, oradaki iş paylaşımına ya da ağaçların kesilmesi suretiyle doğaya zarar verilmesi hususuna kadar, bütün bunlar farklı bir mekânda olsaydı; yine aynı örneklere rastlanır mıydı? Yani; kendi dışındaki kişi ve grupların taleplerini dillendirme potansiyeli olan (Keyder, 2013) şeklinde nitelendirilen Gezi Parkı eylemi katılımcılarının, neden ve hangi motivasyonla bu mekânda olmayı tercih ettikleri konu çerçevesinde önemli bir yere oturmaktadır. Çevre ve insan hakları, özgürlük istekleri, kentin savunması vb. temalarında gerçekleştirilen birçok eylem olmasına karşın; yine aynı sorunsalları tartışan kişi ve grupların neden bilfiil Gezi Parkı'nın birer öznesi olmayı tercih ettiler? Tam da bu noktada; yine park dışındaki şiddet unsurlarının altı çizilmelidir.

5. Sonuç Yerine

Gezi Parkı'nı ayrıcalıklı kılan buradaki anlam üretiminin ve mekân yaratımının ne üzerinden şekillendiği sorusunun altında yatmaktadır. Dolayısıyla kolektif hafıza ile yaratılan süreçte, farklı zaman ve mekân deneyimleriyle oluşturulan kanaatler; kişiden kişiye değişiklik gösterir. Yani; özne mekân olarak adlandırılabilecek Gezi Parkı; çeşitli deneyimleme yolları ile bireylerde farklı algı oluşumlarına sebep olmuştur. Böylelikle; aslında aynı zaman ve mekân içerisinde gerçekleşmiş gibi görünen olaylar, kişilerin farklı deneyimlerine zemin oluşturmuş, diferansiyel mekân kullanımıyla da bir aradalığın inşa sistemindeki farklılıklar dikkat çekmiştir. Gezi Parkı Protestolarının tanımlanmasında; yukarıda bahsi geçen kanaat oluşum yapıları etkili olmuş, farklılıklar yaratmış ve park dışındaki şiddet öğelerinin varlığı çerçevesinde de şekillenen bir algı oluşumu saptanmıştır.

Referanslar:

Baker, U. (2010) Kanaatlerden İmajlara-Duygular Sosyolojisine Doğru. BirikimYayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (2003) Modernlik ve Müphemlik. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Benford, R. D. (2002) "Controlling Narratives and Narratives as Control within Social Movements", Stories of Change: Narrative and Social Movements, içinde (der. J. E. Davies), State University of New York Press, Albany.

Berger, P. L.; Luckmann, T. (2008) Gerçeğin Sosyal İnşası-Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi. Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

Connerton, P. (1999) Toplumlar nasıl anımsar? Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Davies, J. E. (2002) Stories of Change: Narrative and Social Movements. State University of New York Press, Albany.

During, S. (2005) The Cultural Studies: A Critical Studies. Routledge, London&New York.

Göle, N. (2013) Gezi: Bir kamusal meydan hareketinin anatomisi, T24 Bağımsız İnternet Gazetesi (http://t24.com.tr/yazi/gezi-bir-kamusal-meydan-hareketinin-anatomisi/6824, 17.03.2014)

Halbwachs, M. (1980) The Collective Memory. Harper&Row, New York.

Keyder, Ç. (2013) Gezi olaylarının seyrini Türkiye'de yükselmekte olan yeni orta sınıf değiştirmiştir, T24 Bağımsız İnternet Gazetesi (http://t24.com.tr/haber/keyder-gezi-olaylarinin-seyrini-turkiyede-yukselmekte-olan-yeni-orta-sinif-degistirmistir/238849, 17.03.2014)

Işık, İ. E.& Şentürk, Y. (2009) Özneler, Durumlar ve Mekanlar. Bağlam Yayınları, İstanbul.

Kansteiner, W. (2002) "Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies", History&Theory, 41, 179-197.

Kellner, D. (2000) "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar", Modernite versus Postmodernite, içinde (der M, Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.

Landsberg, A. (1997) "America, the Holocaust, and the Mass Culture of memory: Toward a Radical Politics of Empathy", New German Critique, 71, 63-86.

Lefebvre, H. (1991) The Production of Space. Blackwell, Oxford.

Lefebvre, H. (2013) Kentsel Devrim. Sel Yayıncılık, İstanbul.

Leitch, T. M. (1986) What Stories Are: Narrative Theory and Interpretation. Pennysylvania State University Press, University Park.

Lippman, W. (1922) "Public Opinion", Nervous and Mental Disease, 57(1), 71-100.

Mannheim, K. (2008). İdeoloji ve Ütopya. De Ki, Ankara.

Morley, D.&Robins, K. (1995) Kimlik Mekanları. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Negt, O.&Kluge, A. (1988) "The Public Sphere and Experience", Theoretical Writings, 46, 60-82.

Neyzi, L. (2010) "Oral History and Memory Studies in Turkey", Turkey's Engagement with Modernity: Conflict and Change in the Twentieth Century, içinde (der. C. Kerslake; K. Öktem; P. Robins), Palgrave Macmillan, Oxford.

Özyürek, E. (2001) Hatırladıkları ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası. İletişim Yayınları, İstanbul.

Polkinghorne, D.E. (1988) Narrative Knowing and the Human Sciences. State University of New York Press, Albany.

Snow, D. A.&Soule, S. A. (2010) A Primer On Social Movements. W.W.Norton &Company, London.

Şimşek, S. (2004) New Social Movements in Turkey Since 1980. Turkish Studies, 5(2).

Herkes İçin Olan Kentin Oluşturulmasında Bir Adım: LGBTT Bireylerin Mekânları [1]

***Mercan Efe Güney*[2], *İrem Ayhan Selçuk*[3]**

Öz: *LGBTT bireyler kendileri için planlama yoluyla yaratılmış mekânlar olmadığından oluşturulmuş mekânlardan kendileri için olabilene en yakın olanı ve belirli zamanlarda kullanmaktadırlar. Projeden elde edilen sonuca göre İzmir'de Kıbrıs Şehitleri Caddesi LGBTT bireylerin tümü için en rahat, en güvenli ve en estetik caddedir. Bildiri, Cadde'nin konumunu ve fiziksel özelliklerini inceleyecek; arazi kullanım türlerinden hangilerinin LGBTT bireyler için önemsendiğini ortaya koyacak; arazi kullanım türlerinin birbirleriyle yerleşim ilişkisinin LGBTT bireyler için nasıl konumlanması gerektiğini tartışacak ve LGBTT bireyleri de kabul eden bir kentin nasıl olması ve olmaması gerektiği konularında önerilerde bulunacaktır. Türkiye'de LGBTT bireylerin mekânsal arayışlarına ilişkin yapılan ilk çalışmalardan biri olması bu çalışmanın bilime katkısını oluşturacaktır.*

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Hak, LGBTT, Kent, Şehir Planlama*

Abstract: *LGBTTs; as there is no living space specifically designed for them by way of planning, they are using the most appropriate space among the existing ones at certain intervals. The project was supported by Dokuz Eylül University, Department of Scientific Research Projects and completed in June 2013. According to the results of the study, Kıbrıs Şehitleri Street is the most easygoing, safe and most aesthetic street for the LGBT in İzmir. The Declaration will; examine the position and physical characteristics of the Street; present which land use types are important for the LGBTT; discuss how the settlement relation of land use types among each other should be positioned for the LGBTT; present suggestions as to how should and should not be a city that acknowledges the LGBT individuals. The present study will contribute to the literature as one of the first studies conducted on the spatial quests of the LGBT individuals in Turkey.*

Keywords: *Right to the City, LGBT, City, Urban Planning*

---

[1] *Bildiri, DEÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiş ve Haziran 2013'te tamamlanmış "Cinsel Alanda Öteki Olarak Tanımlanan Kentli Nüfusun Kentsel Alan Kullanımı: Ankara ve İzmir Örneği" adlı ve 2011.KB.FEN.039 No'lu Blimsel Araştırma Projesinin bir sonucunu ayrı bir çalışma konusu olarak almıştır.*

[2] *Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İzmir: mercan.efe@deu.edu.tr*

[3] *Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İzmir: irem.ayhan@deu.edu.tr*

1. Giriş

Şehir planlama mesleği, üretilen disiplinler arası bilgileri kullanmakta ve öngöreceği plan kararlarını ve bunlara yönelik uygulama önerilerini belirlenmiş verilere göre biçimlendirmektedir. Bu veriler, yasalar ve gelenekselleşmiş eylemlerle tanımlanmaktadır. Ancak bunlar Türkiye'de, sosyolojide "öteki" olarak nitelendirilen grupların tümünü içermediğinden, planlama herkes için yapılamamaktadır. Bir başka deyişle Türkiye'de planlama, toplumsal yapının görmezden geldiği kesimleri kapsamamaktadır. Örneğin uygulamalar, cinsiyet dinamiklerini temel parametre (ya da hiç değilse parametrelerden biri) olarak alan bir bakış açısıyla mekân analizine girişmemekte ya da cinsiyet analizlerine mekânsal süreçleri ayrılmaz bir bileşen olarak dahil etmemektedir.

Hâkim toplumsal cinsiyet rejiminin yön verdiği cinsiyet rollerinin yeniden üretiminde mekânsal/kentsel ayrışmalar ve mekânla/kentle ilişkiler temel bir öneme sahiptir. Diğer taraftan mekân/kent sadece toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve bu temelde cinsel kimliklerin yapılandırılmasına hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda söz konusu ilişkiler/kimlikler tarafından belirlenir.

"Çoğu yer – işyerleri, sokaklar, evler, restoranlar – çoğunlukla açıkça homoseksüel hareketlerin dışlandığı, kanıksanmış heteroseksüel normlar tarafından düzenlenmektedir (Valentine, 1993; Kirby & Hay, 1997)" (s.238). Olması gereken ise mekânların sosyo-kültürel dinamiklerin sürekli olarak yeniden müzakere edilmesi ile yapılandırılmasıdır (Fobear, 2012: 723). Ancak Türkiye'de mekân/kent heteronormatif yaklaşımla ve insanların ve grupların açıklanmasında kullanılan kategorilerin daha çok inanç sisteminin ve geleneklerin güdümünde "ahlâk" temelli yapılandırılmasıyla oluşturulmaktadır.

Kent yaşayan herkesindir dolayısıyla Lefebvre'nin (1991) de vurguladığı gibi kent hakkı kapsamında herkesin kenti kullanma ve kentle ilgili her düzeyde verilen her türlü karara katılma hakkı vardır. Ancak Türkiye'de LGBTT'ler hak konusunda yalnızca nüfus cüzdanları olması nedeniyle vatandaşlığı hissetmekte; cinsel yönelimlerini gizlemek zorunda kaldıklarından kendileri olarak kent hakkını kullanamamaktadır.

Bir başka deyişle, LGBTT'ler sıklıkla büyük farklılıkların ve toplumsal çelişkilerin ana ekseni olarak görülmekte ve niteliksel dönüşümü yaratacak toplumsal özne kategorisine girememektedir (Kurtoğlu, 2011: 23). Çünkü Türkiye'de mekânlar izlendiğinde ağırlıklı olarak eril sistemin daha görünür olduğu söylenebilir (Şentürk, 2011: 14). Bugün Türkiye'de LGBTT bireylerin sağlıklı kullanabildiği mekânlar yalnızca barlar ve internettir (Güner, 2011: 31).

Kent herkesinse ve herkes vatandaşlık sıfatıyla gereken haklarını kullanabilmeliyse Türkiye uluslararası arenadaki gelişmelere uyum sağlamalıdır. Örneğin, Türkiye Avrupa Birliği'ne (AB) girmek konusunda istekliyse Birlik ülkelerinde olduğu gibi homofobiyi yasalara aykırı bulmalıdır. Ek olarak Türkiye, Aralık 2008'de Birleşmiş Milletler'in (BM) bir bildiri ile önerdiği eşcinselliğin küresel ölçekte suç kabul edilmemesi önergesini kabul etmelidir.

Türkiye'nin LGBTT haklarını tanımamasının ve homofobik tutumunun nedeninin, bazı çalışmaların bulduğu sonuçla (Bkz. Hegarty & Pratto, 2001; Haslam, vd., 2002)

uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmalara göre homofobi, farklı cinsel yönelimlerin değişebilir ve süreksiz bir durum olarak algılanmasına bağlıdır.

Hak arama ve elde etme konusunda devletle muhataplık vatandaşlık temeline dayanır. Dolayısıyla vatandaşın etnik kökeninin, hak arayanların kaç kişi olduğunun vb. gibi cinsel yönelimi de önemli olmamalıdır. Ancak vatandaşlık hakkından ve bu hak kapsamında kenti kullanma hakkından yoksun bırakılan LGBTT nüfusunun kaç kişi olduğunu göstermek gerekmektedir. Çünkü ancak bu sayede çoğunluğun oylarıyla seçilebilmeyi garanti eden yöneticiler, hiç de azımsanmayacak bir grubun oy potansiyeli taşıdığını fark edebilir.

Literatürdeki (Mackay'ın, 2001 tahmini) eşcinsel nüfus tahminlerinin ortalaması kabul edildiğinde Türkiye'de yaklaşık 1.300.000 erkek; 640.000 kadın eşcinsel olduğu söylenebilir. Trans sayıları hakkındaki en düşük olan tahminine göre (Kesteren vd.'nin, 1997 tahmini) bir hesaplama yapıldığında da toplam erkek nüfusunda yaklaşık 3800; toplam kadın nüfusunda yaklaşık 1250 olmak üzere Türkiye'de yaklaşık 5050 trans birey olduğu söylenebilir. Görüldüğü gibi bu, görmezden gelinebilecek bir nüfus değildir (Efe Güney, Ergin, Ayhan Selçuk, 2014: s.4-5). Ancak bu nüfusun hakları devlet bünyesinde yasal olarak korunmamakta/tanınmamaktadır. Türkiye'de LGBTT ile ilgili tek hakkın 2000 Yılında Türk Medeni Kanunu'nun 4 maddesinde yapılan düzenleme ile cinsiyet değiştirme ameliyatlarına izin verilmesi olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Bir kentin herkes için olması o kentin tüm yasal mevzuatında olduğu gibi imar mevzuatında da herkesi tanıması dolayısıyla LGBTT bireyleri de tanıyan bir düzenleme olmasını gerektirir. Dolayısıyla imar mevzuatı ve hatta 2002 Yılı'nda yürürlüğe giren İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması'nın veri sistemi LGBTT bireyleri içermelidir.

2. Çalışma Yöntemi ve Veri Kaynakları

Toplumsal işleyişin araçlarından biri olarak şehir planlama, toplum tarafından cinsel alanın ötekileri olarak görülen LGBTT bireyleri Türkiye'de sosyal yapı araştırması kapsamına almadığından LGBTT bireylerin kentsel alanda (varsa) talepleri imar planlarına aktarılamamaktadır. Metin, şehir planlama meslek alanının LGBTT bireyler için neler yapması gerektiği temeline dayanmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin "en rahat" ili nitelendirmesinin yanı sıra "gavur İzmir" gibi bir sıfatı da olan "Ege Bölgesi'nin İncisi" İzmir'de LGBTT bireylerin "en rahat", "en güvenli", "en estetik" bulduğu Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nin bu bireyler tarafından neden bu biçimlerde nitelendirilmiş olabileceği araştırmasıyla birlikte bu bireylerin sokağının ve dolayısıyla kentinin nasıl olması gerektiğine ilişkin değerlendirmeler yapılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Kıbrıs Şehitleri Caddesi ve yakın çevresinde zemin kat ve birinci kat arazi kullanımı yerinde yapılmıştır. Çalışma tüm katlarda yapılmış olmakla birlikte burada yürüyen bir kişinin göz mesafesinde olan bu iki kat kullanımının bilgileri verilmiştir. Bilgiler Coğrafi Bilgi Sistemlerinde işlenerek aşağıda verilen şekiller oluşturulmuştur. Arazi kullanımları önce İller Bankası A.Ş.'nin Ticaret ve Küçük Sanatlar Kullanış Sınıflandırma Tablosu'ndan yararlanılarak düzenlenmiş, ardından LGBTT bireyler için günlük kullanımları arasına girmeyen, telefonla hizmet veren ve/veya öncelikli olmadığı düşünülen kategoriler (Boş Birim, Büro ve Mesleki Hizmetler, Dayanıklı Tüketim Malları Satışı, Depolama, Diğer Ticari Birimler, İnşaat, Para-Kredi Kurumları, Sivil Toplum

Örgütleri, Ulaşım) "Diğer" kategorisi altında bir araya getirilerek LGBTT bireyler için öncelikli kullanım alanlarının nasıl konumlandığı ve yoğunlaştığı üzerinden değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Kategori grupları ve içerikleri şöyledir:

Boş Birim (Boş birim, boş arsa), Büro ve Mesleki Hizmetler (Gayri menkul danışmanlık ve emlak, hukuk bürosu, sanayi-ticaret bürosu, sendika, muhasebe ve mali müşavirlik bürosu, lojistik ofisi, döviz bürosu, seyahat acentesi, noter, reklam ajansı, tercüme bürosu, nakliye ofisi, gümrük müşavirliği, turizm bürosu, işhanı), Dayanıklı Tüketim Malları Satışı /Mobilya ve beyaz eşya satışı), Depolama (Depolama), Diğer Ticari Birimler (Kırtasiye, nalbur, fayans satışı çiçekçi, bilgisayar satışı, kargo, optik, fotoğraf stüdyosu, terzi, sıhhi tesisat, ayakkabı tamiri, şans oyunları bayii, telefon satışı, kuyumcu, tüpçü, petshop, kuru temizleme, perdeci, elektirikçi, kitabevi, antikacı, kalorifer sistemleri, fatura ödeme merkezi, oto kiralama, keresteci, perdeci, tabelacı, çilingir), Dini Tesis (Kilise), Eğitim Birimi (Dil okulu, müzik-bale kursu, dj kursu, özel üniversite bürosu, fotoğraf kursu, eğitim danışmanlığı, resim atölyesi, sürücü kursu, kukla akademisi, kariyer okulu, Belediye AR-GE Birimi), Eğlence (Kafe, bar, meyhane, internet kafe, kahvehane, lokal, tiyatro), Gıda Maddeleri Satışı (Market, manav, tekel bayii, şarküteri, aktar, büfe), Giyim (Giyim, ayakkabı, gelinlikçi, takıcı, aksesuar, çanta, moda evi, spor giyim mağazası, çorapçı), Harebe, İnşaat, Kişisel Bakım Hizmetleri (Masaj salonu, kozmetik, kuaför-güzellik salonu, erotik shop, yoga, fitness, berber, perukçu, dövmeci, saç tasarım merkezi), Konaklama (Otel, pansiyon), Konut (Konut, rezidans), Para-Kredi Kurumları (Banka, sigorta, kredi kooperatifi), Resmi Birim (Konsolosluk, ÖSYM Hizmet Binası, askeri bina, PTT, karakol), Sağlık Hizmetleri (Eczane, poliklinik, muayenehane, laboratuvar, ultrason merkezi, tomografi merkezi, medikal birim, veteriner, genetik tanı merkezi, rehabilitasyon merkezi, poliklinik), Sivil Toplum Örgütleri (Meslek Odaları, Baro, dernek), Tuvalet, Ulaşım (Taksi, otopark, garaj), Yeme-İçme (Restoran, pastane, meyve suyu satıcısı).

3. Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nin Çalışılma Nedeni ve Cadde ve Çevresinin Özellikleri

LGBTT bireyler tarafından en rahat, en güvenli ve en estetik sokak olarak nitelendirilen Kıbrıs Şehitleri Caddesi, bu bireylere yönelik kentin ve sokağın nasıl olması gerektiğine yön vereceği düşüncesinden hareketle araştırılmıştır. Kıbrıs Şehitleri Caddesi İzmir'in Konak ilçesinde bulunan ve İstanbul'un İstiklal Caddesi, Ankara'nın Karanfil Sokağı gibi şehrin simgesi durumunda olan caddelerden biridir. Cadde trafiğe kapalı olup aşağıdaki arazi kullanım şekillerinde de görüleceği gibi üzerinde pek çok kullanım türü bulunmaktadır. Cadde'nin konumu ve yakın çevresi Şekil 1'de verilmiştir.

Tamamlanmış bir çalışmanın[i] sonuçlarına göre[ii] İzmir'in LGBTT bireyler için en rahat, en güvenli ve en estetik ilçesi Konak; bu ilçedeki en rahat, en güvenli ve en estetik semt Alsancak; bu semtteki en rahat, en güvenli ve en estetik cadde Kıbrıs Şehitleri Caddesi'dir.

Böylesi nitelendirmelere sahip olan caddenin ve çevresinin LGBTT bireyleri de içeren kentin oluşturulmasında önemli ipuçları vereceği düşünülerek cadde incelenmiştir. Ek olarak yukarıda verilen çalışmanın[iii] sonuçlarına göre,

- Tüm cinsel yönelim gruplarının bir arada ve çoğunlukla ikamet ettiği ilçe Konak; semt Alsancak'tır.
- Tüm cinsel yönelim gruplarına göre LGBTT bireylerin bir arada ve çoğunlukla ikamet ettiği ve etmek istediği ilçe Konak; semt Alsancak'tır.
- Tüm cinsel yönelim grupların bir arada ve çoğunlukla çalıştığı ilçe Konak; semt Alsancak'tır.
- Tüm cinsel yönelim grupların bir arada ve çoğunlukla alış-verişte tercih etiği ilçe Konak'tır.

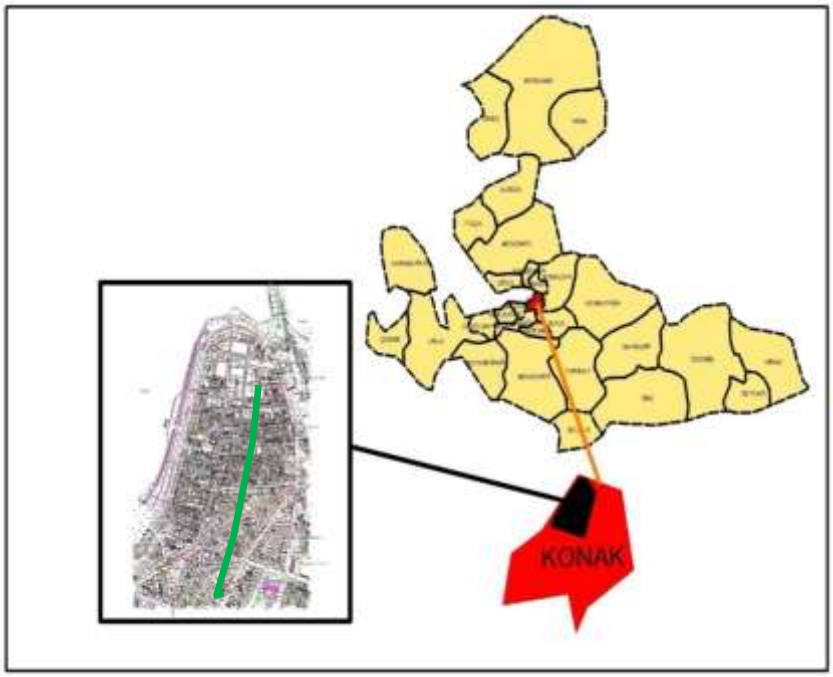

Şekil 1. Kıbrıs Şehitleri Caddesi ve Çevresi

- Tüm cinsel yönelim gruplarının kent içerisinde buluşma noktası olarak tercih ettikleri yerler daha çok Kıbrıs Şehitleri Caddesi ve çevresinde herkesin kullanımında olan kamusal alanlar, eğlence ve yeme-içme birimleridir.
- Tüm cinsel yönelim gruplarının bir kentte yaşarken önemli buldukları unsurlar öncelikle o kentte yaşayan insanların eğitimli/ileri görüşlü olması; kentin güvenli olması; kentte sosyo-kültürel faaliyetlerin çok olması ve ticari birimlerin yakın olmasıdır.
- Tüm cinsel yönelim grupları toplumun sıklıkla kullandığı alanlardan daha çok park, kafe ve fuar alanında kendisini rahat hissetmektedir.

Görüldüğü gibi Konak ilçesi ve Alsancak semti yaşama, çalışma ve alış-veriş alanı dır ve bu durumdan kaynaklı olarak Kıbrıs Şehitleri Caddesi kullanılmakta ve beğenilmektedir. Ek olarak Konak ilçesi, Alsancak semti ve Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nin İzmir'in prestijli ve lüks alanları olarak bilinmesi de buraların kullanılmasını ve beğenilmesini pekiştirmektedir. Cadde ve çevresi aşağıda da

görüleceği gibi pek çok arazi kullanım türünü (ticaret, yeme- içme, kafe vb.) ve sosyo-kültürel faaliyetleri içermektedir. Konuya yönelik literatür de bu sonucu desteklemektedir. Çünkü,

- Gey ve lezbiyen alanları üzerine yapılan sayısal çalışmalar, bu bireylerin yaşama alanları ile sosyal ve ticari alanlarının birbirine çok yakın olduğunu göstermektedir (Castells, 1983; Adler & Brenner, 1992; Bouthillette, 1997; Levine, 1998; Podmore, 2006).
- Geyler ve lezbiyenler, taşınmaya zorlanmadan kendi istekleri ile şehrin lüks merkezlerine taşınmak istemişlerdir (Black vd., 2002).
- Lezbiyenler gey hanelerin; geyler ise lezbiyenlerin yoğun olduğu yerlerde yaşamaktadır (Hayslett & Kane, 2011: 151).
- Geyler ve lezbiyenler zengin şehirlerde (Black vd., 2002; Clark vd., 2002; Florida, 2002) ve semtlerde (Lloyd & Clark, 2001; Lloyd, 2002) yoğunlaşmaktadır.
- Geyler ve lezbiyenler genellikle çok katlı hanelerin olduğu alanlarda yoğunlaşmaktadır (Bailey, 1999)" (s.123-128).

Caddenin arazi kullanım durumları aşağıdaki tablolarda ve şekillerde verilmiştir. Şekiller incelendiğinde öncelikle Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nin başta yeme-içme ve eğlence olmak üzere kullanımları toplayan ve dağıtan; bir başka deyişle kullanıcıya seçme şansı veren yaya yolu özelliğinde olduğu görülmektedir. Ek olarak,

- zemin kat genel arazi kullanış durumunda eğlence ve yeme-içme kategorisinin Kıbrıs Şehitleri Caddesi ile Kordon arasında; diğer ticari birimlerin Cadde'nin doğusunda;
- zemin kat sınıflandırılmış arazi kullanım durumunda eğlence, yeme-içme, eğitim ve sağlık gruplarının Cadde'nin doğusunda;
- adı geçen kullanımların dışında kalanlar bu kullanımlara yakın biçimde Cadde'nin doğusunda ve daha homojen toplanmıştır.
- Görüldüğü gibi zemin kat yani öncelikli görüş açısı kapsamına giren arazi kullanış durumunda eğlence, yeme-içme, eğitim, sağlık ve diğer ticari birimler Cadde'nin doğusunda; eğlence ise yaygın biçimde denize açılan yollarda toplanmıştır.
- birinci kat genel arazi kullanış durumunda eğlence üst katlara taşınmamış üst katlar giderek konuta dönmüştür.

Birinci kat genel arazi kullanım durumunda, zemin kattan farklı olarak eğlencenin belirli bir alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun nedenini bu sınırlı alandaki eğlence ile kordon tarafındaki eğlencenin farklı olmasına bağlamak mümkündür. Çünkü Kordon tarafı tüm kamunun kullanabileceği prestijli yaya yoluna bakmakta ve buradaki eğlence birimleri sürekli göz ününde olan lüks birimler olarak bilinmektedir. Dolayısıyla LGBTT bireylerin sürekli göz önünde olanı değil belirtilen sınırlı alandaki ve üst katlara da taşınan eğlence bölgesini seçtiği/seçeceği söylenebilir.

Kişisel bakım hizmetleri zemin ve birinci kat arazi kullanım durumunda eğlencenin yoğun olduğu yerlerde ve yakınında toplanmıştır.

- Eğitim, ana caddeler üzerinde ve daha çok üst katlardadır. Bu zeminde gece kullanılmayan (ölü) alan olmadığını göstermektedir. Ek olarak eğitim, eğlenceye çok yakın biçimde alanın güneyinde toplanmıştır. Eğitim binaları az katlı ve cumbalıdır. Bu, eğitimin kirası düşük alanları seçtiği fikrini doğururken eğlence, konut, yeme-içme gibi gece ve gündüz kullanımları olan birimlerle bir araya gelmek istemiş olabileceğini de düşündürmektedir. Dolayısıyla gece- ve gündüz kullanımları olan bu bölge de LGBTT bireyler için bir seçim alanı olabilir.
- Dini tesis 1 (bir) tane olduğundan yorum yapılmamıştır.

Tablo 1. Zemin Kat Sınıflandırılmış Arazi Kullanım Durumu

Arazi Kullanım Türü	Karşılaşma Sıklığı	Oran (%)	Arazi Kullanım Türü	Karşılaşma Sıklığı	Oran (%)
Tuvalet	1	0,1	Kişisel Bakım Hizmetleri	90	4,8
Dini Tesis	3	0,2	Giyim	98	5,2
Konaklama	13	0,7	Gıda Maddeleri Satışı	122	6,5
Resmi Birim	19	1,0	Yeme-İçme	142	7,6
Eğitim Birimi	27	1,4	Konut	186	9,9
Harabe	35	1,9	Eğlence	225	12,0
Sağlık Hizmetleri	49	2,6	Diğer	862	46,0
			Total	1.872	100

Tablo 2. Birinci Kat Sınıflandırılmış Arazi Kullanım Durumu

Arazi Kullanım Türü	Karşılaşma Sıklığı	Oran (%)	Arazi Kullanım Türü	Karşılaşma Sıklığı	Oran (%)
KAOS-GL	1	0,1	Giyim	24	1,4
Tuvalet	1	0,1	Yeme-İçme	26	1,5
Dini Tesis	2	0,1	Eğitim Birimi	49	2,9
Gıda Maddeleri Satışı	4	0,2	Kişisel Bakım Hizmetleri	51	3,0
Resmi Birim	15	0,9	Eğlence	81	4,8
Harabe	19	1,1	Sağlık Hizmetleri	93	5,5
Konaklama	20	1,2	Diğer	529	31,1
Konut	785	46,2	Total	1.700	100

Cadde ve çevresi genel özellikleriyle incelendiğinde;

- 1872 zemin kat arazi kullanım biriminden bir başka deyişle öncelikli görüş hizasında olan arazi kullanım durumunda LGBTT bireyler için öncelikli önemsendiği düşünülen eğlence, konut, yeme-içme, gıda maddeleri satışı, giyim, kişisel bakım hizmetleri gibi arazi kullanım türlerinin Tablo 1'de de görüldüğü gibi yoğunlukta olduğu;
- ve 1700 birinci kat arazi kullanım biriminden bir başka deyişle ikinci aşamada görüş hizasında olan sınıflandırılmış arazi kullanım durumunda zemin kat arazi kullanımına paralel olarak konut, eğlence ve kişisel bakım hizmetlerinin yine yoğunlukta olduğu saptanmaktadır.

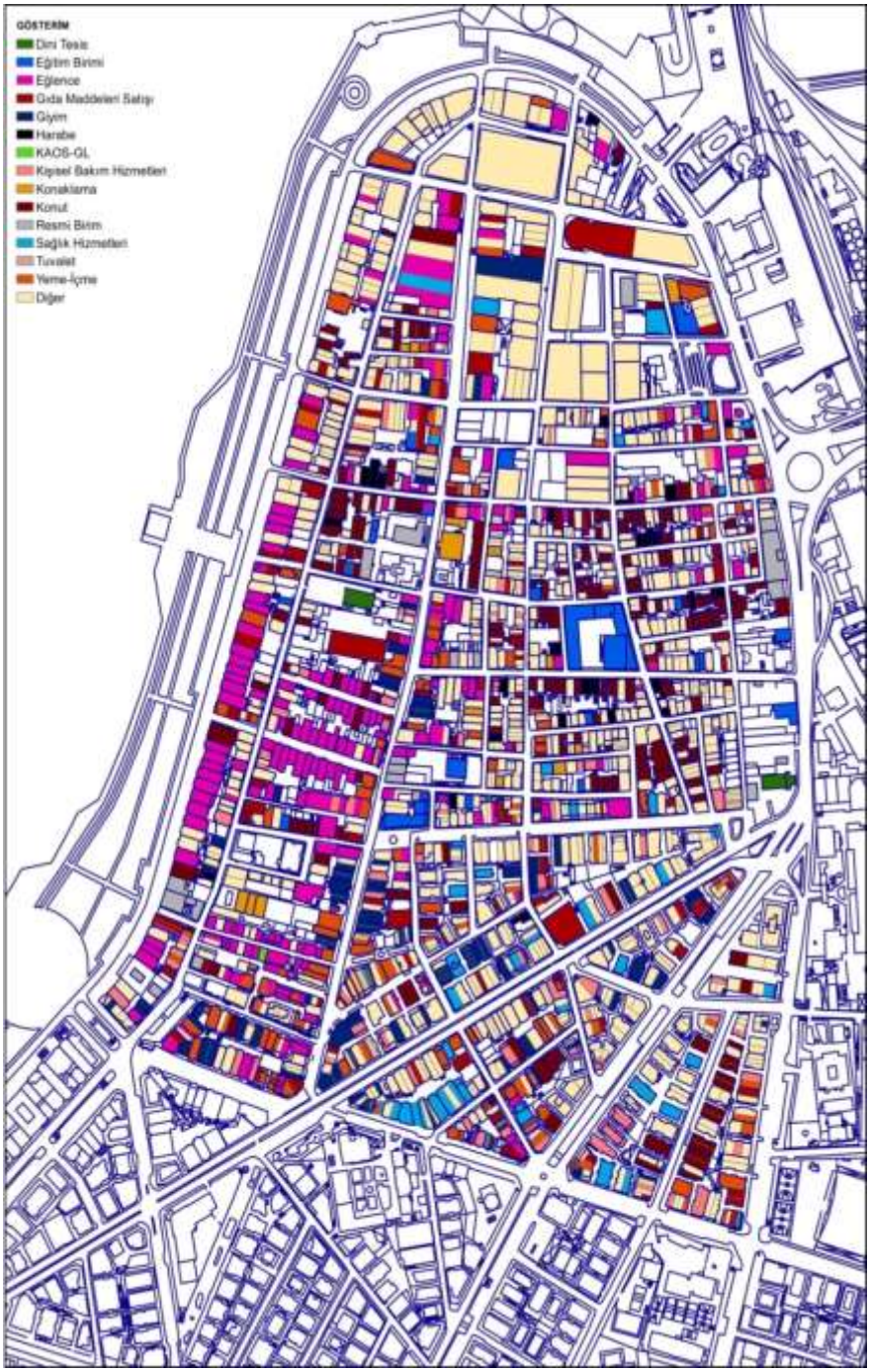

Şekil 2. Zemin Kat Sınıflandırılmış Arazi Kullanım Durumu

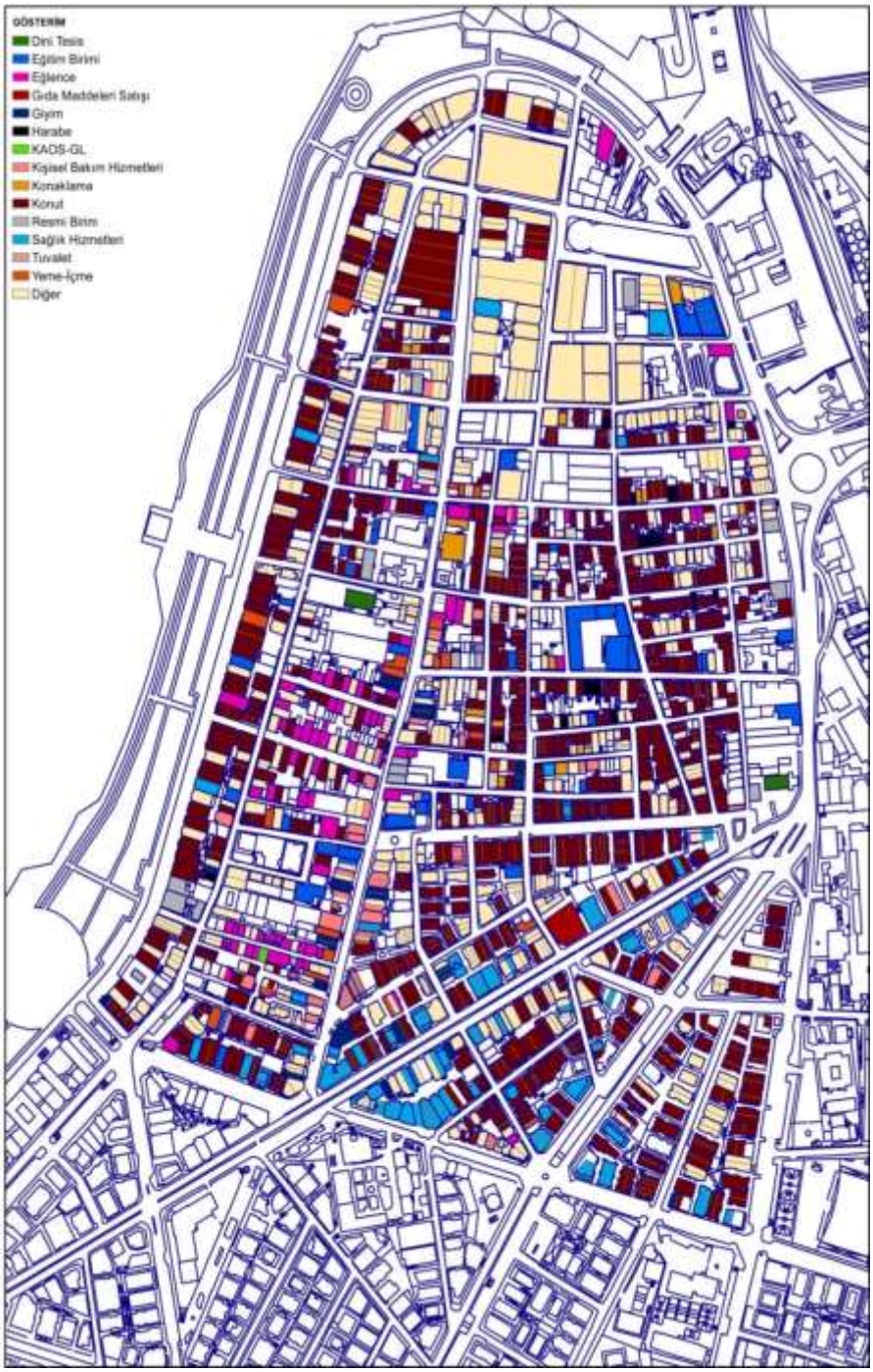

Şekil 3. Birinci Kat Sınıflandırılmış Arazi Kullanım Durumu

Bu bilgiler ışığında Cadde ve çevresinin LGBTT bireyler için rahat, güvenli ve estetik bulunma nedeninin bu Cadde üzerinde ve yakın çevresinde kendileri için gereken her kullanım türünü içermesi ve LGBTT bireyler için öncelikli olduğu düşünülen arazi kullanım türlerinin çoğunlukta ve birbirine yakın konumlanması olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra Cadde'nin;

- rahat olma nedeni genç nüfusun fazla olması ve eğlencenin (gece) başladığı anda ailelerin tercih etmediği bir alan olması olarak sunulabilir. Eğlence, zemin ve birinci kat arazi kullanım durumunda daha yoğun ve izole biçimde toplanmıştır. Bu bölge yeşil alanları ve yaya yolları ile prestijli biçimde düzenlenen kordon tarafındaki eğlenceden de ayrışmaktadır. LGBTT bireylerin sürekli göz ününde olan ve prestijli bu bölgedense kapalı bölgeyi seçmek isteyeceği söylenebilir. Eğlence LGBTT bireyler için öncelikli arazi kullanım türüdür. Çünkü, kentsel büyüme ve gey-lezbiyen alanları ile ilgili yapılan çalışmaların çoğu "kültürel aktiviteler" (Lloyd & Clark, 2001) veya "sokak kültürü" gibi çok spesifik aktivitelere yoğunlaşır. Özellikle, çocuksuz gey ve lezbiyen bireylerin, geleneksel eğlence konseptinin dışında, canlı sokak hayatı ve eğlence seçeneklerini tercih ettikleri ve hatta barların lezbiyenlerin kent içindeki görünürlüklerini artırmasında önemli etki bıraktığı iddia edilebilir (Nestle, 1987; Adler & Brenner, 1992; Faderman, 1992; Chamberland, 1993, 1998; Kennedy & Davis, 1994; Retter, 1997; Thorpe, 1997; Wolfe, 1997; Lloyd & Clark, 2001; Clark, vd., 2002; Florida, 2002; Lloyd, 2002). Bu gibi durumlarda, gey ve lezbiyen bireyler, yaşadıkları yerin sanat galerileri, yerel restoranlar ve canlı yerel müzik sahnesine yakınlığı ile ilgilenirler (Lloyd, 2002). Canlı sokak hayatı ve eğlence seçenekleri, gey ve lezbiyenlerin gey ve lezbiyen barları etrafında yoğunlaşmalarına neden olur (Lloyd & Clark, 2001). Çünkü gey ve lezbiyen bireylerin toplumsal tarihleri genelde gey ve lezbiyen barları ve kuruluşlarının oluşum süreçleri ile ilişkilidir (D'Emilio, 1983; Abrahamson, 1996). Cadde ve çevresi sivil toplum örgütlerinin de eylem amaçlı kullandığı bir özgürlük alanı olmasının yanı sıra sanat gösterilerinin sokağa da taştığı bir özelliğe sahiptir. Ek olarak Cadde Alsancak semti boyunca uzanan yaya yolu olması özelliğiyle LGBTT bireyler için önemli olan Onur Yürüyüşleri için potansiyel taşımaktadır. Cadde ve çevresinde yaya kullanımının önemli bir parçası olan genel tuvaletlerin (53 tane) de bulunması, tüm diğer yayalar da olduğu gibi LGBTT bireylerin de rahatlıkla orada bulunabilmesine etki etmektedir.
- güvenli olma nedeni kalabalık bir nüfusu gece ve gündüz barındırması ve bu nüfusun muhafazakâr olmaması olarak sunulabilir. Cadde ve çevresinde güvenlik için sağlanan olanaklar da fazladır. Çünkü cadde ve çevresi gerek sokak aydınlatmaları ve gerekse eğlence, yeme-içme ve gıda maddeleri satışı kullanım türleri nedeniyle sürekli kullanılan bir nüfus içermektedir. Yukarıda verilen çalışmanın anket sonuçları da[iv] LGBTT bireylerin kendilerini güvende hissetmek için kullanılan yerin kalabalık ve aydınlık olması ve alış-veriş mekânları içermesi gerekliliklerini; ek olarak kendilerine yönelik baskıyı azaltan unsurlar arasında kalabalık kentte fark edilmemeyi, düşünsel/siyasal zeminde buluştuğu kişi sayısını önemsediklerini ortaya koymuştur.

Bunun yanı sıra yerinde yapılan incelemede, binaların ve sokakların neredeyse hepsinin alarmlı/kameralı ve sağır cephenin yok denecek kadar az olduğu; taksi duraklarının da çok ve yaygın biçimde dağıldığı gözlenmiştir. Kamera sisteminin (izlenme hissi nedeniyle) zarar verecek kişiyi caydırması olasılığı ve zor/acil anlarda taksiye binebilmenin kolay olacağının bilinmesi de Cadde'nin güvenli görülmesinde etken olarak gösterilebilir.

Ek olarak geyler ve lezbiyenlerin semt seçimindeki başka bir etken ise yabancı uyruklu bireylerdir (Florida, 2002; Hayslett & Kane, 2011: 136). Bu yaklaşım özellikle lezbiyenler açısından bakıldığında doğrudur. Bazı çalışmalar lezbiyenlerin alternatif topluluklarla yaşamayı tercih ettiklerini göstermektedir (Adler & Brenner, 1992; Bouthillette, 1997). Çünkü yabancı uyruklu bireylerin olması 'alternatif dükkânlar ve restoranlar' anlamına gelmektedir (Podmore, 2001). Cadde ve çevresinde yaşayan yabancı uyrukluların olduğunun bilinmesi LGBTT bireylerin güvenli hissetmesine etki etmektedir.

Cadde'de resmi birim çok fazla olmadığından bu arazi kullanım türünün etkisi burada tartışılamamıştır.

- Estetik bulunma nedeni yaya yolu olarak düzenlenmiş ve taşıt trafiğine kapalı bir alan olarak sunulabilir. Cadde ve çevresinde yol döşemeleri ağırlıklı olarak taş döşeme ve Arnavut kaldırımıdır. Bu özelliğin beğenilme olasılığının yanı sıra Cadde ve çevresinde modernlerin yanı sıra cumbalılara da rastlanması bölgeye estetik açıdan güçlendirmektedir.

4. Sonuç

Şehirlerdeki karşılaşmaların çok ve çeşitli olması kültürler arası saygı ve anlayışı kolaylaştırmakta (Sennett, 1990; Amin, 2002; Valentine, 2008); gettolaşma ise kültürler arası alış-verişe engel olmaktadır (Marcuse, 2002; Bauman, 2005). Çünkü benimseme bir şehrin gelişmesi ve canlılığının artması için gereken en önemli faktörlerden biridir (Hayslett & Kane, 2011: 132). Bu nedenle sokakların ve kentin herkesin kullanabileceği biçimde tasarlanması/planlanması gerekmektedir. Oysaki Türkiye'de kentler, LGBTT bireyleri de kapsar biçimde planlanmamakta; bu nedenle bireyler kentin sadece bazı yerlerini ve kendilerini bu yerlere uyarlayarak kullanmaktadır. Çünkü şehir planlama mevzuat ve standartlarla planlama yapmaktadır. Bu mevzuat ise sosyal alanın ötekilerinden kadın, yaşlı ve engelliye benzer biçimde LGBTT bireyleri de tanımamaktadır. Sonuçta, kentin farklı kullanıcılarını tanıyan bir şehir planlamanın nasıl yapılacağının bilinmediğini söylemek mümkündür.

LGBTT bireyleri de tanıyan sokağın ve kentin nasıl olması gerektiğine ilişkin önerilerde bulunmayı ve konuyu tartışmaya açmayı temel alan bu metin sokak olarak LGBTT bireylerin en rahat, en güvenli ve en estetik bulduğu Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nin özelliklerini arazi kullanım türlerini veri alarak incelemiş ve sonuçta Cadde'nin rahat, güvenli ve estetik bulunma nedenlerini belirlemeye çalışmıştır. Cadde ve çevresi yukarıda da ayrıntılarıyla belirtildiği gibi

- gece ve gündüz sürekli kullanılan arazi kullanım türlerini içermekte;
- bu nedenle sürekli aydınlık kalmakta;
- sürekli belirli yoğunlukta nüfus taşımakta;

- LGBTT bireylerin kullanımında da olan kent içi buluşma noktalarını içermekte
- ve LGBTT bireylerin görünür olmak isteme eğilimine yönelik eğlence hayatı alternatifleri sunmaktadır.

Sıralanan bu temel özellikler yukarıda adı geçen çalışmada LGBTT bireylere yönelik bir kentin nasıl olması gerektiği şeklindeki anket sonuçlarında sınıflandırılan kentin fiziksel özelliklerini ve günlük hayatta LGBTT bireyler için ne yapılabilir sorusunun cevaplarını[v] desteklemektedir. Bu sonuçlara göre bir kentte LGBTT bireylere de yönelik mekânlar olmalıdır. Bu çalışmadaki arazi kullanım araştırmasında görülen ve yukarıda verilen buluşma noktaları incelendiğinde LGBTT bireylerin sıklıkla kullandığı bilinen eğlence mekânları bulunmaktadır. Ek olarak Siyah-Pembe Üçgen Dernek'inin de Cadde'ye açılan ve çok kullanılan bir sokakta olması bu çevreyi kullananlara LGBTT bireylerin de olduğunu hatırlatmaktadır. Dolayısıyla LGBTT bireyleri tanıyan bir sokak ve kent yukarıda sıralanan özellikleri içermelidir. Bunlara ek olarak literatürün de doğruladığı LGBTT bireylerin sosyo-kültürel aktivitelerle yakından ilgili olması konusu LGBTT bireyleri de tanıyan kentte öne çıkmaktadır ve Cadde ve çevresi bu özelliği de taşımaktadır.

LGBTT bireyleri de kapsayan/onların da varlığını kabul eden mekânların oluşturulması merkezi ve yerel yönetimlerin icraatlarına ve fiziki plan kararlarını üreten imar planlarına bağlıdır. Dolayısıyla, tasarlanacak sokakların ve planlanacak kentlerin Kıbrıs Şehitleri Caddesi özelindeki kullanımların ve özelliklerin içeriğini göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Güvenlik LGBTT bireylerin sokak kullanımı için öncelikli bir konudur. Çünkü LGBTT bireyler başta sokak olmak üzere pek çok kamusal alanda şiddet görmektedir[vi]. Bu kapsamda da Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nin güvenlik kapsamındaki olası özellikleri de veri alınmalıdır. Tüm analizler sonucunda bu çalışmanın bilime katkısı LGBTT bireyleri kabul ettiğini gösteren bir kentin tasarlanmasında sunduğu ipuçları olup Türkiye'de bu konuda yapılmış ilk çalışmalardan biri olması bakımından gelecek çalışmalara rehber niteliğinde olduğu düşünülebilir.

Notlar:

[i] EFE GÜNEY, Mercan & ERGİN, Şenel & AYHAN SELÇUK, İrem (2014). *Cinsel Alanda Öteki Olarak Tanımlanan Nüfusun Kentsel Alan Kullanımı,* DEÜ Mimarlık Fakültesi Yayını (MİMF-AR-02-2014): Bilim Ofset: İzmir.

[ii] Sıralananların ayrıntıları için Bkz. a.g.e. s. 162, 180-197, 202, 229.

[iii] Bkz. Dipnot 1'de verilen kaynak. Sıralananların ayrıntıları için Bkz. a.g.e. s.75-116.

[iv] Bkz. a.g.e. s. 150, 166.

[v] Ayrıntılar için Bkz. a.g.e. s.230-232.

[vi] Ayrıntılar için Bkz. a.g.e. s.295-301.

Referanslar:

Abrahamson, M. (1996) *Urban Enclaves: Identity And Place In America*. New York: St.Martin's Press.

Adler, S.; Brenner, J. (1992) "Gender And Space: Lesbians And Gay Men In The City". *International Journal Of Urban And Regional Research, (16),* 24–34.

Amin, A. (2002) "Ethnicity And The Multicultural City: Living With Diversity". *Environment And Planning*. Polity Press, Cambridge.

Bailey, R. W. (1999) "Identity, Urban Space, And Political Action" *Gay Politics, Urban Politics: Identity and Economics in the Urban Setting* (49–95). New York: Columbia University Press.

Bauman, Z. (2005) *Liquid Life. Cambridge*: Polity Press.

Black, D. A.; Gates, G.; Sanders, S. G.; Taylor, L. J. (2002) "Why Do Gay Men Live İn San Francisco?" *Journal Of Urban Economics 51,* 54–76.

Bouthillette, A. M. (1997) "Queer And Gendered Housing: A Tale Of Two Neighborhoods In Vancouver". Ingram, G. B., Bouthillette, A. M.; Retter, Y. (Ed.). (1997). *Queers In Space: Communities, Public Places, And Sites Of Resistance* (213–232). Seattle, WA: Bay Press.

Castells, M. (1983) "Cultural Identity, Sexual Liberation And Urban Structure: The Gay Community In San Francisco". *The City And The Grassroots* (138–170). Berkeley, CA: University of California Press.

Chamberland, L. (1993) "Remembering Lesbian Bars: Montreal, 1955–1975". Mende`s-Leite, R.; de Busscher, P. O. (Ed.). (1993). *Gay Studies From The French Cultures: Voices From France, Belgium, Brazil, Canada And The Netherlands* (231-269). Binghamton, NY: Harrington Park Press.

Clark, T. N.; Lloyd, R.; Wong, K. K.; Jain, P. (2002) "Amenities Drive Urban Growth". *Journal Of Urban Affairs, 24* (5), 493–515.

D'Emilio, J. (1983) *Sexual Politics, Sexual Communities: The Making Of A Homosexual Minority In The United States, 1940–1970.* Chicago: University of Chicago Press.

Efe Güney, M.; Ergin, Ş.; Ayhan Selçuk, İ. (2014) *Cinsel Alanda Öteki Olarak Tanımlanan Nüfusun Kentsel Alan Kullanımı,* DEÜ Mimarlık Fakültesi Yayını (MİMF-AR-02-2014): Bilim Ofset: İzmir.

Faderman, L. (1992) *Odd Girls And Twilight Lovers: A History Of Lesbian Life In Twentieth-Century America.* New York: Penguin Books.

Fobear, K. (2012) "Beyond A Lesbian Space? An Investigation On The Intergenerational Discourse Surrounding Lesbian Public Social Places In Amsterdam". *Journal Of Homosexuality, 59* (5), 721–747.

Florida, R. (2002) "The Rise Of The Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community And Everyday Life" In *Cities And The Creative Class.* New York: Routledge.

Güner, U. (2011) "Burası Bizim Değil, Bizi Öldürmek İsteyenlerin Ülkesi". *Kent/Mekan,(120),* 31.

Hayslett, K. L.; Kane, M. D. (2011) ""Out" In Columbus: A Geospatial Analysis Of The Neighborhood-Level Distribution Of Gay And Lesbian Households". *City & Community, 10* (2), 131-156.

Kennedy, E. L.; Davis, M. D. (1994) *Boots of Leather, Slippers of Gold: The History of a Lesbian Community.* New York: Penguin.

Kesteren, P. J. M.; Asscheman, H.; Megens, J. A. J.; Gooren, L. J. G. (1997) "Mortality And Morbidity In Transsexual Subjects Treated With Cross-Sex Hormones". *Clinical Endrocrinology, 47* (3), 337–342.

Kirby, S.; Hay, I. (1997) "(Hetero)Sexing Space: Gay Men And 'Straight' Space In Adelaide, South Australia". *Professional Geographer 49,* 295–305.

Kurtoğlu, A. (2011) "Kentli Olmak Veya Kent Hakkı". *Kent/Mekân, 120,* 22-23.

Levine, M. N. (1998) "Gay Ghetto". Nardi, P. M.; Schneider, B. E. (Ed.). (1998). *Social Perspectives İn Lesbian And Gay Studies: A Reader (194–206).* London: Routledge.

Lloyd, R. (2002) "Neo-Bohemia: Art And Neighborhood Redevelopment In Chicago". *Journal Of Urban Affairs, 24* (5), 517–532.

Lloyd, R.; Clark, T. N. (2001) "The City As An Entertainment Machine". *Critical Perspectives On Urban Development, 6,* 357–378.

Mackay, J. (2001) "How Does The United States Compare With The Rest Of The World İn Human Sexual Behavior?" *Western Journal Of Medicine, 174* (6), 429-33.

Marcuse P, (2002) ``The Layered City". Madsen, P. ve Plunz, R. (Ed.). (2002). *The Urban Lifeworld: Formation, Perception, Representation (94-114).* Routledge, London.

Nestle, J. (1987) *A Restricted Country: Documents Of Desire And Resistance.* New York: Firebrand Books.

Podmore, J. A. (2001) "Lesbians In The Crowd: Gender, Sexuality, And Visibility Along Montreal's Boul. St- Laurent". *Gender, Place, And Culture, 8,* 333–355.

Retter, Y. (1997) Lesbian Spaces In Los Angeles, 1970–90. Ingram, G.B., Bouthillette, A.-M.; Retter, Y. (Ed.). (1997). *Queers in Space: Communities, Public Places, Sites of Resistance (325-337).* Seattle, WA: Bay Press.

Sennett, R. (1990) *The Conscience Of The Eye: The Design And Social Life Of Cities.* Faber and Faber, London.

Şentürk, L. (2011) "Kentsel (F)Aktörler". *Kent/Mekân, 120,* 14-15.

Thorpe, R. (1997) "The Changing Face Of Lesbian Bars In Detroit, 1938–1965". Beemyn, B. (Ed.). (1997). *Creating A Place For Ourselves: Lesbian, Gay, And Bisexual Community Histories (165-182).* New York and London: Routledge.

Valentine, G. (1993) "(Hetero)Sexing Space: Lesbian Perceptions And Experiences Of Everyday Spaces". *Environment And Planning D: Society And Space, 11,* 395–413.

Valentine, G. (2008) "Living With Difference: Reflections On Geographies Of Encounter". *Progress In Human Geography, 32,* 323-337.

Wolfe, M. (1997) "Invisible Women In Invisible Places: The Production Of Social Space In Lesbian Bars". Ingram, G.B., Bouthillette, A.-M.; Retter, Y. (Ed.). (1997). *Queers In Space: Communities, Public Places, Sites Of Resistance (301-324).* Seattle, WA: Bay Press.

Taksim Meydanı Projesi'ne Dayalı Bir Tartışma: Çok Katmanlılık Ve Tasarımda Çeşitlilik

Nazlı Songülen[1]

Öz: *Kentlerin değişime açık olmaları zaman içerisinde kentlerde, değişen ideolojik, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel dinamikler bağlamında farklı tarihsel dönemlere ait katmanların oluşumunu gündeme getirmiştir. Tarihsel süreklilik bağlamında tartışılan çok katmanlılık, geçmiş ile günümüz, kentsel bellekle gündelik hayat arasında köprü kuran devingen bir tasarım sürecini içermektedir. Son yıllarda, çeşitli kentsel dönüşüm ve koruma projelerinin sıkça gündeme geldiği Türkiye, kentsel mekânın yeniden üretiminde çok katmanlılık ve tasarım ilişkisinin tartışılması gereken bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, Taksim Yayalaştırma Projesi'ne odaklanmaktadır. Çok katmanlılık ile tasarımda çeşitlilik ilişkisine dair yapılan tartışmanın ardından, Taksim Meydanı ve çevresinin tarihsel oluşumu Osmanlı Dönemi, Erken Cumhuriyet Dönemi ve 1950'lerde günümüze kadarki süreci kapsayan üç katman üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, bu üç katmanın tarihsel süreklilik içinde organik olarak Taksim Meydanı'nı ürettiği ortaya konmuştur. Buradan hareketle, tarihi ihya etmek söylemi üzerinden yola çıkan Taksim Yaylaştırma Projesi ve proje kapsamında önerilen Topçu Kışlası'nın yeniden inşası, çok katmanlılık ve tasarımda tarihsel çeşitlilik konusu bağlamında yeniden değerlendirilmiştir.*

Anahtar Kelimeler*: Çok katmanlılık, tarihsel çeşitlilik, Taksim Meydanı, İstanbul.*

Abstract: *Cities are dynamic and open to change due to changing ideological, political, economic, social and cultural dynamicsthat results in the formation of layers in different historical period. Producing historical continuity, multi-layeredness addresses to a design process bridging the gap between past and present; urban memory and everyday life. Hence, it is critical to discuss the relation between multi-layeredness and design in the reproduction of urban space in the Turkish context where significant urban transformations are experienced in recent years. Thus, this study focuses on Taksim Pedestrianisation Project. Following the discussion based on multi-layeredness and diversity in design, the historical formation of The Square is studied based on three successive layers; Ottoman Era, Early Republican Era and from 1950s until today. It is revealed that these three layers produced organically Taksim Square within an historical continuity. Hence, Taksim Pedestrianisation Project and the reconstruction of Taksim Artillery Barracks that departs from the discourse of surviving the history, is re-evaluated based on multi-layeredness and the historical diversity in design.*

Keywords*:. Multi-layeredness, historical diversity, Taksim Square, İstanbul.*

---

[1] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara: nsongulen@gmail.com

1. Giriş

Mevcut kent örüntüsünde önemli değişimler öneren bir dizi proje, son yıllarda Türkiye'nin gündeminde bulunmaktadır. Kamusal ve özel alanlarda geçekleşen bu projeler, hem kentlerin çeperlerinde hem de kent merkezlerinde kaçınılmaz dönüşümlerle sonuçlanmaktadır. Özellikle 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren ivme kazanan söz konusu projeler, planlama süreçleri, toplumsal ve ekonomik etkileri, siyasal söylemleri ve tasarım ilkeleri açısından çokça tartışılmaktadır.

Bu bağlamda, Taksim Yayalaştırma Projesi de, kent merkezindeki kamusal alanların dönüşüme örnek olacak nitelikte bir projedir. Gezi Parkı Olaylarıyla birlikte özellikle toplumsal ve siyasi alanda önemli bir kırılmaya sebep olan Taksim Yayalaştırma Projesi, projenin hazırlık aşamasından itibaren, temelde, önerdiği plan ve tasarım kararları, karar verme ve katılım süreçleri, yaya ve araç trafiği için önerilen ulaşım çözümleri bağlamında çokça eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin yanı sıra en çok tartışılan konu ise Taksim Meydanı'nın fiziksel elemanlarından biri olan Gezi Parkı'nın yerine, parkın yapımı için 1940'larda yıkılan Osmanlı Dönemi'ne ait Taksim Topçu Kışlasının alışveriş merkezi işleviyle yeniden inşa edilmesi olmuştur. Kentsel kamusal alan olarak Gezi Parkı'nın, 'tarihi ihya etmek' söylemi üzerinden dönüştürülmesi de, şüphesiz ki, Taksim Meydanı'nın tarihselliğini ortaya koyma gereğini ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda, diğer tartışma konularının yanı sıra, farklı dönemlere ait tarihsel katmanların iç içe geçmesiyle oluşan Taksim Meydanı ile söz konusu projenin, tasarım süreci ve alanın tarihselliği arasında kurduğu ilişkinin yeniden irdelenmesi, Taksim Meydanı'nın gelecek söylemi açısından da önemli bir saptamaya karşılık gelecektir. Bu noktada, bu çalışma, Taksim Meydanı'nın çok katmanlı kimliği ile onu oluşturan kentsel elemanların dönüşümünü ortaya koymayı ve buradan hareketle de, tarihsel çeşitliliği önceleyen tasarım yaklaşımlarına ilişkin yeni bir tartışmayı ortaya atmayı hedeflemektedir.

Bu noktada, bu yazının temel amacı, kentsel dönüşüm ya da koruma projeleri için tasarım ilkeleri tanımlamak ya da yeni bir kuramsal çerçeve üretmek değil, kentsel tasarım ve tarihsel çeşitlilik arasındaki ilişkinin tartışılabileceği çok katmanlılık kavramı üzerinden yeni bir tartışma konusu üretebilmektir. Dolayısıyla, çalışmanın devamında, öncelikli olarak, çok katmanlılık kavramı ile çok katmanlılığın temelini oluşturan tarihsel katmanların neye göre tanımlanabileceği tartışılacaktır ve çok katmanlılığın sürdürülebilir ve yeniden üretilebilir olması için kentsel tasarım ve tarihsel çeşitliliğin ilişkilendirilebileceği devingen bir tasarım sürecinin nasıl olabileceği değerlendirilecektir. Yazının devamında ise, Taksim Meydanı'nın tarihselliği üç tarihi-morfolojik katman üzerinden tanımlanacak ve son olarak söz konusu proje, bu tartışma bağlamında yeniden değerlendirilecektir.

2. Çok katmanlılık ve Tasarımda Tarihsel Çeşitlilik

Kentlerin devingen yapısı, değişim ve dönüşüme açık oluşları, kentlerin farklı dönemlerde yeniden üretimini ve bunun sonucunda ise farklı tarihsel katmanların oluşumunu gündeme getirmiştir. Bu 'kolektif üretim süreçleri' ve söz konusu alanlardaki sürekli yerleşiklik, üretilen yeni yapı ve binalar ile açık alanların zaman içinde üst üste gelmesiyle, çok katmanlılığı oluşturmaktadır (Altınöz, 2002:1). Bu noktada, tarihsel katmanlaşmayı yaratan farklı katmanların neye göre oluştuğu ve ne

şekilde tanımlanabileceği, tartışmanın temelini oluşturmaktadır. Gür'e göre, baskın iktisadi ve siyasi gücün değişimi, tarihte belirli kırılmalar üretir ve bu kırılmalar, kentsel mekânın sosyo-mekansal özelliklerini ve kimliğini dönüştürür ve yeni katmanlar oluşur (1999: 98-99). Diğer bir deyişle, kırılmayla birlikte ortaya çıkan hakim güç, siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel alanda yeni politikalar üretir ve özellikle siyasi ve toplumsal tarihte bir kopuş yaratan bu yeniden yapılanma süreci, kentsel mekanı yeniden biçimlendirerek yeni bir katman oluşturur (187). Dolayısıyla, tarihi katmanlar, kentlerde yaşanan toplumsal, kültürel, iktisadi, siyasi ve fiziksel kırılma ve dönüşümlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, bu kırılmalarla birlikte, kentsel topografya önceki katmanlar ve onların kalıntılarıyla ilişkili olarak yeniden biçimlenir (Etyemez, 2011:1). Dolayısıyla, tarihsel süreklilik içinde, her katman öncekine eklemlenerek, kendi izini kentsel mekâna bırakır; bu da, farklı tarihsel katmanların organik olarak bütünleşmesiyle, yani çok katmanlılığın oluşumuyla sonuçlanmaktadır. Bu noktada, altı çizilmesi gereken konu, çok katmanlılık kavramının sadece söz konusu kentsel mekânların fiziksel görünümüne ilişkin bir tanım olmadığı; aynı zamanda, katmanlar arası dinamik ve her daim değişen gizli mekânsal ilişkilerin oluşumunu da kapsamasıdır (Azimzadeh ve Bjur, 2007). Şüphesiz ki, bu gizli mekânsal ilişkiler, yani farklı katmanlar arasındaki iç içe geçmiş ilişkisellik, mekânsal yapıyı söz konusu ilişkiler bağlamında yeniden üretmektedir ve katmanlar arasındaki bu ilişkisellik de, söz konusu kentsel mekânın organikliğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, çok katmanlılığı gözetmek, geçmişi sadece fiziksel kanıtlar üzerinden okumakla sınırlı kalmaz, aynı zamanda önceki ve sonraki katmanlar arasındaki organik ilişkiyi ve iç içeliği zaman-mekânsal bir çerçeve içinde ele alınmasını içerir. Farklı siyasi, iktisadi, toplumsal, kültürel girdilerden beslenen bu devingen üretim süreci bu alanların hem tarihselliğinden hem de güncelliğinden beslenir. Bu ilişkisellik bağlamında oluşan yeni katmanlar da geçmiş ile günümüz, tarih ile gündelik hayat arasındaki bütünleşmeyi sağlamaktadır.

Bu bağlamda, tasarımda tarihsel çeşitliliğin gözetilmesi de, çok katmanlı kentsel mekânları oluşturan devingenliğin sürdürülmesiyle mümkün olacaktır. Dolayısıyla, söz konusu kentsel mekânların yeniden üretim süreçleri de, kentsel bellek ile gündelik hayat arasındaki ilişkiyi kurarken, hem alanın tarihselliğini koruyan, hem de mevcut katmanlardan referans alan yeni bir tasarım yaklaşımıyla mümkün olacaktır. Bu noktada, Etyemez, bu sürecin ancak "yeni bir kentsel bütün" oluşturarak başarılabileceğinin altını çizmektedir (2011,181). Bu noktada, tasarım sürecinde tarihsel çeşitliliği gözeten yeni tasarım stratejileri üretmek her şeyden öte bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kentleri bir süreç, bir ekonomik dinamo ve bir değişim yeri olarak tanımlayan Gandelsonas (1999), kenti sadece fiziksel biçimlenişi üzerinden algılamamanın aksine, metinsel bir yapı olarak görmenin gereğinin altını çizen yeni bir strateji önerir (135). Dolayısıyla kent, bir yazma mekanizmasıdır ve bu mekanizma, tarihsel olarak oluşmuş metinlerin, ya da yeni katmanların, sürekli olarak yeniden üretimini sağlar. Böylesi bir tasarım stratejisiyle hem geçmişin izini, hem de günümüzün olumsallığını yansıtmak mümkün olacaktır. Gandelsonas'a göre, bu ilişkisellik, eklemlenme mekânlarıyla (*space of articulation*) üretilebilir. Kent, devamlılık ile silinme, değişime direnme ile değişebilirlik, yeni katman oluşturma ve silme; bellek kenti ile sürekli değişen kent arasında kendine bir konum belirler ve bu eklemlenme mekânında kent yeniden

yazılmaya başlar. Buradan hareketle, yeni bütünü oluştururken amaç sadece alanı ve mevcut fiziksel elemanlarını korumak değil, korumanın yanı sıra, müdahaleyi gerektiren sorunlu alanların ve bu alandaki uyumsuzluğun, yeni bir bütün, yeni bir uyum yaratılarak yeniden ele alınmasıyla mümkün olacaktır (1999). Lynch'in de altını çizdiği gibi, çok katmanlı kentsel mekânlar için yapılan tasarımların, geçmiş süreçler ile şimdiki zamanı birbirinden ayırarak değil, aksine şimdiki zamanın değişim ve değerleri ile alanın tarihselliğinin bir arada sunumunu gözetmesi gerekmektedir (1981:260). Bu noktada, çok katmanlı kentsel mekânlardaki yeniden üretim süreci, doğası itibariyle yaratıcı ve devingen olması gereken yeni tasarım stratejilerini işaret etmektedir.

Bu tartışmadan hareketle, tasarımda tarihsel çeşitlilik, organik olarak bütünleşmiş çok katmanlı dokunun korunması ve önceki katmanlara referanslar veren yeni bir bütünün üretilmesine karşılık gelmektedir. Bu noktada, altı çizilmesi gereken bir diğer önemli konu da, çok katmanlı kentsel mekânları tasarlarken ya da yeniden üretirken, her katman tarihsel sürekliliğe katkı sağlamasından ötürü, her katmana eşit biçimde davranılması gerekliliğidir; yani her hangi bir tarihsel katmanın yok edilmemeli ya da özellikle öne çıkarılmamalıdır (Aykaç, 2008: 38). Bu çıkarımların ışığında, çok katmanlılık, tarihsel katmanlaşmayı oluşturan her katmanı tek tek tanımlamasına, söz konusu katmanların da önceki ve sonraki katmanla kurduğu mekânsal ilişkinin çözümlenmesine ve bu devamlılığın yeniden üretimine/ tasarımlanmasına karşılık gelmektedir. Bu bağlamda, geçmiş ile günümüz arasında bağlantı kurmak, ancak çok katmanlılığı gözeten yeni tasarım stratejileriyle mümkün olacaktır. Böylelikle de hem kentsel belleği sürdürmek ve alanın çok katmanlı kimliğini korumak, hem de günümüz koşullarına göre biçimlenen yeni ihtiyaç ve gerekliliklere cevap verebilmek mümkün olacaktır.

3. Çok Katmanlı bir Kentsel Mekân: Taksim Meydanı

Bu bağlamda, çalışmanın devamında, Taksim Meydanı'nın tarihselliği, değişen ideolojik, siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel kırılmalar üzerinden, üç katman üzerinden ortaya konulacak ve yukarıdaki çerçeve bağlamında, Taksim Yayalaştırma Projesi değerlendirilecektir.

3.1. Osmanlı Dönemi: 18. ve 19. yüzyılda Kentsel Gelişime Açılan Taksim

18. yüzyıla kadar, İstanbul'daki kentsel büyüme, Haliç'in kuzeyindeki Galata haricinde, Tarihi Yarımada ile sınırlı kalmıştır ve Taksim Bölgesi de mezarlıklarla çevrili kentsel gelişmenin olmadığı bir alandır. Ancak 18. yüzyıldan itibaren, Tarihi Yarımada'da kentsel gelişme yavaşlarken, Galata İstanbul'daki kentsel büyümenin yeni yönünü belirlemiştir (Çelik, 1998: 26). Bu büyüme, ilk etapta Galata ve Galatasaray arasında gerçekleşmiş, 19. yüzyılda Taksim'e kadar uzanmıştır (Dökmeci ve Çıracı, 1990) (**Şekil 1**). Taksim'deki ilk yapılaşma, 18. yüzyılda inşa edilen maksemlerle başlamıştır. Haliç'in kuzeyinde artan kentsel gelişmeye paralel olarak, I. Mahmut Dönemi'nde Belgrat Ormanları'ndaki Bahçeköy'de, bu alanlara su sağlamak için büyük bir baraj yapılmıştır. Beyoğlu, Kasımpaşa, Tophane gibi yeni konut alanlarıyla Eski Galata Bölgesine su dağıtmak amacıyla da bölgedeki en yüksek tepeye maskemler inşa edilmiştir, dağıtmak anlamına gelen Taksim'de böylece bölgenin adı olmuştur (Kuban, 1990: 352). İlk olarak 1731 yılında, suyun depolanması ve dağıtımı amacıyla inşa edilen maksemler, 1839 yılında bugünkü

halini almıştır (İstanbul Kent Almağı 2012, 2013: 18). Bugünkü Taksim Meydanı'ndaki ilk yapı olan maksemler, aynı zamanda Meydan'ın imgeleşmiş fiziksel elemanlarından da biridir.

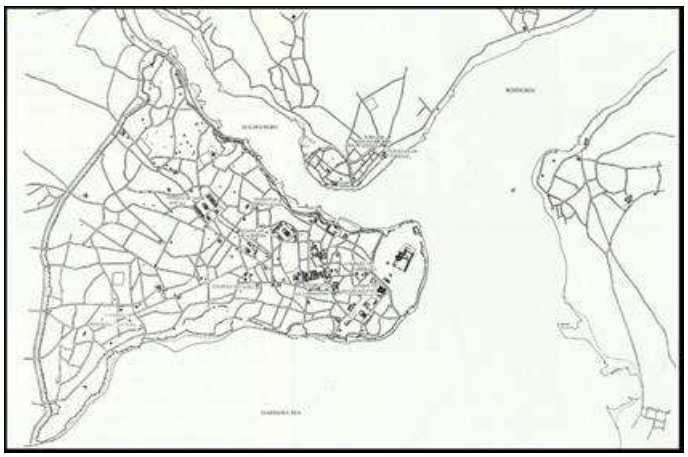

Şekil 1: 1739-1789 İstanbul'un haritası (**Kaynak:** Kuban, 1996: 347)

1800'lü yıllarda ise, Taksim sadece kentsel büyümeyle anılmamış, aynı zamanda, Osmanlı'nın modernleşme çabalarının da sahnesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, önceki yüzyılda parça parça etkisini gösteren modernleşme çabaları, devlet eliyle toplumsal ve siyasi alanlara da sızmış ve Osmanlı için yeni bir dönem başlamıştır (Çelik, 1998). Avrupa ile yakın ilişki içerisinde olan Osmanlı, Avrupa'daki modernleşme sürecinden etkilenmiş ve bu uluslararası bağlam, Osmanlı'daki geleneksel toplumun dönüşümünü de zorunlu hale getirmiştir (Kuban, 1996:376). Bu bağlamda, özellikle II. Mahmut Dönemi'nde -19. Yüzyılın ilk yarısında-, kent fiziksel olarak önemli dönüşümler yaşamıştır. Bu bağlamda, en çok öne çıkan müdahale, Askeri Kışla inşası olmuştur. İstanbul'un mekânsal örüntüsünde ve fiziksel gelişiminde önemli bir değişiklik yaratan Askeri Kışlalar, sadece askeri anlamda bir gereklilik değil, aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin ilk olarak Askeriye'de başlayan modernleşme çabalarının bir temsilidir (Ortaylı, 2007: 194). Kuban'ın da belirttiği üzere, bu büyük ölçekli binaların yapımı, kentteki geleneksel konut dokusuyla karşıtlık oluşturmuştur ve değişen kentsel ölçekle birlikte İstanbul, kent surlarının dışında, Kışlalar Kenti'ne dönüşmüştür (1996:357 & 394). Bu bağlamda, kentte artan Kışla inşası, 1800'lerden itibaren özellikle Taksim ve çevresinde kentsel gelişmeyi de tetiklemiştir. Taksim Bölgesi ile Dolmabahçe Sarayı arasında konumlanan, Taksim Topçu Kışlası, Maçka Kışlası, Gümüşsuyu Askeri Hastanesi ve Taşkışla bu dönemde inşa edilen kışlalardır.

Bu bağlamda, Çelik'in de yaptığı saptamaya göre, bu süreçte, özellikle 1830'lardan sonra, Türk-İslam mirasından kopuş yaşanmış ve İstanbul'u modern bir başkente dönüştürmek için Avrupa kentleri ve Avrupa'daki kentsel mekân üretim biçiminin taklit süreci başlamıştır (1998:2). Osmanlı Devleti'nin modernleşme ya da batılılaşma sembolü olan Kışlaların mimarisi de, büyük ölçüde bu süreçten etkilenmiştir ve tasarımlarında Neo-Klasik ve Eklektik mimari üslup benimsenmiştir (Çelik, 1998 & Kuban, 1996). Bu bağlamda, Ortaylı, bu süreçte inşa edilen ilk

kışlalardan biri olan Taksim Topçu Kışlası'nı, Osmanlı Devleti'nin modern ordusunun ilk dekoru olarak nitelendirmektedir (2007:194). 1800'lerin başında inşa edilen ve 19. Yüzyıl boyunca birkaç defa yenilenen Kışla, Arap ve Hindistan mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır (Ahunbay, 2012; Kuban, 1996; Çelik, 1998; Üzümkesici, 2012). (Ahunbay, 2012) (**Foto 1**). Dikdörtgen plana sahip Kışla'nın ortasında geniş bir avlu bulunmaktadır ve ön tarafı Talimhane olarak kullanılan Kışla, Boğaz'a doğru bir terasla devam etmektedir (Dökmeci ve Çıracı, 1990:36). İnşa edildiği dönemde Müslüman ve Gayri-Müslimlere ait mezarlıklarla çevrili olan Kışla, tamamlanmasından sonra, çevresinde kentsel gelişmeyi tetiklemiştir (Kuban, 1996; Ortaylı, 2007; Tekeli, 2013; Üzümkesici, 2012). Bu bağlamda, Galata ve Galatasaray arasında dolgunluğa ulaşan kentsel büyüme, 19. Yüzyılla birlikte, Taksim'e kadar uzanmış ve Beyoğlu/Pera Mahallesi ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla gayrimüslimlerin ikamet ettiği Mahalle, Galata'nın aksine, ticari faaliyetlerden ziyade yüksek gelir gruplarına ait konut alanlarının bulunduğu bir kentsel parça olarak gelişmiştir (Çelik, 1998: 26). Sonuç olarak, Kışlaların inşasına ek olarak çeperindeki bu yeni konut alanları, İstanbul'u, Kuban'ın da belirttiği gibi, kozmopolit ve eklektik bir başkente dönüştürmüştür (1996:394).

Foto 1: Taksim Topçu Kışlası (**Kaynak:** Üzümkesici, 2012)

19. yüzyılın ikinci yarısında, II. Abdülhamid Dönemi'nde, Haliç'in kuzeyinde, Galata-Taksim arasındaki kentsel gelişme, üç eksen üzerinden devam etmiştir: Taksim-Şişli ekseni, kıyı boyunca Tophane-Dolmabahçe ekseni ve Teşvikiye-Nişantaşı Mahallelerini de kapsayacak şekilde Beşiktaş sırtlarına kadar kentsel gelişme genişlemiştir (Kuban, 1996:35). Özellikle, Taksim-Şişli ekseni, 1869 yılında Taksim Pangaltı arasında yapılan yolla birlikte, Taksim Meydanı'nda yapısal değişimlere sebep olmuştur (Tekeli, 2013: 80). Bu gelişmeyle birlikte, yeni bir uygulama ortaya çıkmıştır; kentin çeperinde bulunan mezarlıklar, kentsel büyümenin Taksim doğrultusunda ilerlemesiyle, yeni konut alanlarının ortasında kalmış ve bu durum, mezarlıkların bir kısmının taşınmasına bir kısmının da kaldırılmasına sebep olmuştur (**Foto 2**). Taksim'deki Katolik Mezarlığı Feriköy'e taşınmış, Ermeni Mezarlığı ise yıkılmış, Şişli'ye yeni bir mezarlık önerilmiştir (80).

Bu süreçle, Taksim Topçu Kışlası'nın kuzeyinde bulunan Ermeni Mezarlığının bir kısmının üstüne, İstanbul'un ilk kamusal parkı, Taksim Bahçeleri yapılmıştır (Çelik, 1998: 57) (**Şekil 2**). Taksim Bahçeleri, Beyoğlu'ndaki kozmopolit nüfusun, tiyatrolar, kafeler ve gezinti yerlerine ek olarak "gölgeli sokaklar, parklar ve meydanlar" için artan talebi üzerine yapılmıştır (Kuban, 1996:384).

Foto 2: Taksim'deki Mezarlıklar (**Kaynak:** Arkeoloji ve Sanat Yayınları arşivi, n.d)

Dikdörtgen bir biçimdeki park, orta kısmında Beaux-Arts ilkeleri ile çeperinde daha pitoresk ve yumuşak motiflerle tasarlanmıştır (Çelik, 1998:57). Tamamlanmasından sonra, Beyoğlu'nun meşhur mekânlarından biri haline gelmiş, gezinti yapan, müzik çalan insanlarla, operetler sergileyen Fransız ve İtalyan sanatçılarla dolmuştur (57-58). Ancak, Osmanlı polisleri, Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin yaşam tarzları ve geleneklerinin farklılığını vurgulayarak, Müslüman kadınların parkı kullanmasını yasaklamışlar (58). Dolayısıyla, Beyoğlu/Pera ve Taksim Bölgesi, bu zaman aralığında, sadece gayrimüslimlerin yaşadığı bir alan olarak algılanmış ve bu sebeple, mekânsal düzenlemeler ve Avrupa kentlerinin özelliklerini yansıtacak şekilde kurgulanmıştır. Eğlence işlevlerine artan taleple, 19. Yüzyılın ikinci yarısında, Talimhane Meydanı akrobatik performansların, balon şovların, at yarışlarının yapıldığı bir alan olarak kullanılmaya başlamıştır. Alanın artan cazibesi ve çevresindeki kentsel gelişme, 1900'lerin başına gelindiğinde, bölgedeki arazi fiyatlarının önemli bir oranda artışına neden olmuştur. (Üzümkesici, 2012).

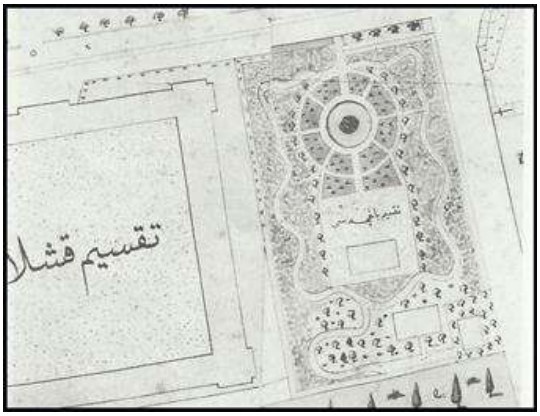

Şekil 2: Taksim Behçeleri (**Kaynak:** Çelik,1998:57)

20. yüzyılın başından Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar, Topçu Kışlası işlevini kaybetmiştir. Arazinin artan değeri sebebiyle kışlanın geleceğine yönelik, çeşitli belgelerde de yer alan, işlevinin değiştirilmesine, satışına ve yıkımına yönelik bir dizi tartışma olmuştur: 1909'da Kışla'nın 'Osmanlı-İngiliz Sergisi' için kullanımı önerilmiş, 1911'de ise yıkılması yerine Kent Müzesi ya da gezinti yeri olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Bu tartışmaların sonucunda 1914 yılında, Osmanlı'ya ait Sanayi ve Ticaret Şirketi'ne satılmıştır. I. Dünya Savaşı boyunca terk edilen Kışla, sonrasında spor alanı olarak kullanılmıştır ve 1921'den yıkımına kadar Kışla Taksim Stadyum'una dönüştürülmüştür (Üzümkesici, 2012).

3.2. Erken Cumhuriyet Dönemi: Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin sembollerinden Taksim

19. yüzyılda modernleşme/batılılaşma çabalarıyla, geniş yolların, bulvarların ve kamusal parklar ve meydanların yapımı ile bir dizi mekânsal dönüşümü deneyimleyen Osmanlı İmparatorluğu'nun sembolü İstanbul, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, nüfusun bariz bir biçimde gerilemesi ve sermayenin büyük oranda Ankara'ya, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin modern Başkent'ine, kaymasıyla büyük ölçüde ihmal edilmiştir (Bilsel, 2007). Ancak kent, 1930'lu yıllarda Henri Prost'un İstanbul için hazırladığı Nazım Planı ile tekrar gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, özellikle Avrupa'da, sanayileşme sonrası ortaya çıkan kontrolsüz ve sağlıksız büyüme karşısında üretilen modernist şehircilik ilkeleri, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de de benimsenmiştir. Ancak, bu yeni planlama anlayışı, Avrupa deneyiminin aksine, yeni kurulan Ulus-Devletin yeni kimliğinin inşası ve bu kimliğin kentsel mekânda temsili ve toplumsal hayattaki dönüşümün önünü açması açısından, Ankara'nın yanı sıra, İstanbul'daki planlama deneyimlerini de şekillendirmiştir (2007).

Bu dönemde, Modernleşme projesinin ana hedeflerinden biri olan kamusal alanlar Cumhuriyet'in yeni ideolojisinin, kimliğinin ve değerlerinin yansıtıldığı kritik müdahale alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, Taksim Meydanı'nın, Tarihi Yarımada'da yer alan Beyazıt ve Sultanahmet Meydanları'yla birlikte önemli müdahale alanlarından biri olarak ortaya çıkması tesadüf değildir. Bu noktada, Yıldırım'ın belirttiği üzere, bu kamusal alanlar, dini referanslara bağlı Osmanlı geçmişine karşın yeni Ulus Devlet'in laik örgütlenmesinde siyasi önemi olan yerlerdir (2012:4). Bu geçmişten koğuş süreci, Cumhuriyet'in hem modern imgesini yansıtmak hem de sağlıklı yeni kentsel çevreler üretmek amacını taşır (Tekeli, 2013:131) (**Şekil 3**). Bu bağlamda, 1930'ların Türkiye'sindeki bu devrimsel sosyo-politik bağlam, yani modernleşme daha radikal ve kapsayıcı anlayışıyla, İstanbul'un planlama süreci içinde "bütüncül bir toplumsal dönüşümü" de sağlaması açısından, Henri Prost tarafından da benimsenmiştir (Bilsel, 2007:101-102).

Şekil 3: 1934-1950 İstanbul'un haritası (**Kaynak:** Kuban, 1996 :422)

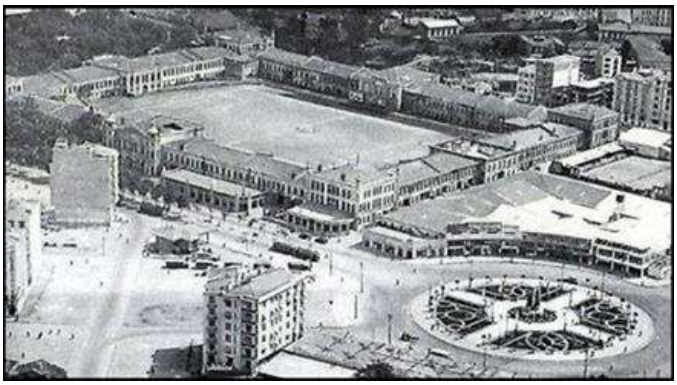

Foto 3: Taksim Meydanı: Sol tarafta Talimhane Bölgesi'nde başlayan apartmanlaşma ve sağ tarafta Taksim Cumhuriyet Meydanı (**Kaynak:** Ali Cengizkan'ın kişisel arşivi)

1928 yılında, Taksim Topçu Kışlası'nın güney cephesinde yer alan ambarlarının temizlenmesiyle, Taksim Meydanı'na fiziki müdahaleler başlamıştır (Üzümkesici, 2012). Temizlemeden sonra, dairesel bir forma oturan, Taksim Cumhuriyet Anıtı, aynı yılda İtalyan Heykeltıraş Canonika tarafından tasarlanmıştır (Dökmeci ve Çıracı, 1990; Kuban 1996; Tekeli, 2013). Bu müdahaleyi takip eden uygulama ise, Kışla'nın batı tarafında yer alan Talimhane'nin konut alanına dönüşmesi olmuştur ve bölgedeki ilk planlı apartmanlaşma böylelikle başlamıştır (Dökmeci ve Çıracı, 1990; 54) (**Foto 3**). Sonrasında, çevrede yer alan mezarlıkların Belediye'ye kaydedilmesiyle Osmanlı'daki uygulamanın devamı olarak, bu mezarlıklıların tümü kaldırılmıştır (Tekeli, 2013;123). Taksim Bölgesi'ndeki ikinci ana müdahale ise, milli kutlamaların yapılabileceği, Cumhuriyet Meydanı'nın inşası olmuştur. Tarihi Yarımada'da yer alan Beyazıt Meydanı'na alternatif olması için Lütfi Kırdar tarafından talep edilen meydan, Taksim Cumhuriyet Anıtı'nın doğusunda kalan, eski mezarlık kalıntıları ile derme çatma garaj yapıları ve belirli sayıda dükkân ve kafeleri içeren Topçu Kışlası'nın güneyindeki alana kısa sürede yapılmıştır (Bilsel, 2010: 356-357) (**Foto 4**).

Foto 4: Cumhuriyet Meydanı'nda kutlamalar (**Kaynak:** Bilsel, 2010 :358)

Bu müdahalenin ardından, Taksim'deki üçüncü ve belki de en büyük dönüşüm, Taksim Topçu Kışlası'nın yıkımı ve bu alanın bir kamusal parka, İnönü Gezi'sine (bugünkü adıyla Gezi Parkı'na) dönüştürülmesidir. 1940 yılındaki yıkımına kadar, kutlamalar, konserler ve Taksim Stadı olarak kullanılan Kışla, 25 Mart'ta oynan son lig maçından sonra yıkılmıştır (Yıldırım, 2012). Kışla'nın yıkım kararı, Prost'un İstanbul için önerdiği iki kentsel parktan -Yeniköy'deki 1 Numaralı Park ile Taksim çevresindeki 2 Numaralı park-, 2 Numaralı kentsel parkın uygulanmasına ilişkindir. Kışla'nın yerine yapılacak olan İnönü Gezisi'nden başlayarak, Dolmabahçe, Maçka, Taksim ve Harbiye arasında yer alan ikinci park için, açık hava tiyatrosu, sergi ve spor alanları önerilmiştir (Tekeli, 2013:140). Planda, İnönü Gezi'si, kentin akciğeri olarak nitelendirilirken, Taksim'in çevresinde yeni gelişen konut alanlarının sağlıklı olması için yeşil alan üretme gerekliliği vurgulanmıştır (Yıldırım, 2012). Yine de yıkım kararı çokça eleştirilmiş ve 2. Dünya Savaşı sebebiyle gelen sığınmacılar için kullanımı önerilmiştir. Ancak, Ulusal Meclis yıkım kararını durdurduğunda, Kırdar'ın emri doğrultusunda Kışla'nın üç kanadı çoktan yıkılmıştır (Üzümkesici, Yıldırım'dan alınmıştır, 2012:6). Bu noktada, Lütfi Kırdar, bu dönemde İstanbul'un hem valisi hem de belediye başkanı olması sebebiyle, Prost'un İstanbul Planının uygulama süresince karar alma ve uygulama süreçlerini hızlandırmıştır (Kuban, 1996: 421).

Prost'un İnönü Gezi'si için 1939 yılında yaptığı çizimler, Cumhuriyet Meydanı'nın planına paralel yapılmıştır. Meydan'daki kutlamaların izlenebilmesi ve park için anıtsal bir giriş tasarlayabilmek adına, Cumhuriyet Meydanı ile Gezi arasına bir teras önerilmiştir (Bilsel, 2010:257). Taksim Bahçeleri'nin kıvrımlı tasarımıyla karşıtlık oluşturması için Cumhuriyet Meydanı'ndaki girişinden Taksim Bahçelerine kadar uzanan alan, geometrik düzenle tasarlanmıştır (359-360). Her ne kadar ilk planda, Gezi'nin ana omurgasının iki yanına, konser salonundan konferans salonuna, sergi alanlarından, galerilere, çeşitli işlevleri kapsayan iki yapı adası önerilse de, sonrasında, daha büyük bir yeşil alan ve bakı terasları elde etmek amacıyla, bu birimler plandan kaldırılmıştır (359) (**Foto 5**). İnönü Gezi'sinin 1943 yılında tamamlanmasından önce, 1940 yılında, İnönü Heykeli'nin konacağı bir kaide Gezi'nin Cumhuriyet Meydanı'na bakan güney cephesine yerleştirilmiş, ancak, Heykel tamamlanmamış ve 1982 yılında, kaide, Maçka'ya taşınmıştır (İstanbul Kent Almağı 2012, 2013: 18). İnönü Gezisi'nin planlama süreci bitiminde, çeşitli tartışmalar gazetelerde yer almış, genel olarak olumlu olan yorumların yanı sıra, projenin yer seçimi, Tarihi Yarımada'da olmadığı ve yalnızca yeni konut alanlarına hizmet verdiği gerekçesiyle eleştiri de almıştır (Bilsel, 2010:362).

Foto 5: Gezi Parkı'nın hava fotoğrafı (**Kaynak:** Ali Cengazkan'ın kişisel arşivi)

Bu noktada, Taksim Meydanı'nda Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan üç önemli proje, Cumhuriyet Anıtı, Cumhuriyet Meydanı ve İnönü Gezisi, kentin bu bölümünde, yeni ideolojinin önerdiği modern hayatı ve yaşam tarzını yansıtmış ve kentte fiziksel dönüşümlerin yanı sıra toplumsal dönüşümlere de sebep olmuştur. Bu değişim-dönüşümler, Taksim Meydanı'nın çeperini de etkilemiştir. Bu dönemde, genellikle mezarlıkların bulunduğu Taksim'in kuzey ve doğu-güney-doğusunda kentsel gelişme gözlemlenmiş, Taksim-Harbiye ile Dolmabahçe-Maçka arası yapılaşmıştır (2013:150). Sonuç olarak, bir kısmı Osmanlı Dönemi'nde kaldırılan Müslüman ve Gayrimüslimlere ait mezarlıkların neredeyse hepsi konut alanına dönüşmüştür. Bunlardan en büyüğü, Taksim ile Harbiye arasında yer alan, bir kısmı Osmanlı Dönemi'nde Taksim Bahçeleri'nin yapımı için yıkılan ve bu dönemde apartmanlarla dolan Eski Ermeni Mezarlığı olmuştur (Kuban, 1996:124). Buna ek olarak, Taksim'in Batı tarafında yer alan Talimhane'nin de apartmanlaşmasıyla birlikte, Beyoğlu'nun gelişmesi neredeyse tamamlanmış ve Taksim, yeni gelişen kentsel dokuyla birlikte, yeni kent merkezi olarak ortaya çıkmıştır (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 54). Çeperdeki konut inşasına ek olarak, bu bölgede bir dizi kamu binası da sonraki yıllarda yapılmıştır: Taksim Belediye Gazinosu, Radyo Evi, Tenis, Eskrim ve Dağcılık Kulüpleri ile 20 yıl gecikmeyle birlikte Kent Opera'sı da inşa edilmiştir (Tekeli, 2013:152).

3.3. 1950'lerden günümüze: Türkiye Yakın Tarihinin Şahidi Taksim

1949 yılında Kırdar'ın valilik ve belediye başkanlığı görevinin bitmesiyle ve 1950 yılında Henri Prost'un süresinin dolmasıyla İstanbul için yeni bir süreç başlamıştır (Tekeli, 20131:126). 1950'lerle başlayan bu yeni sürecin ilk on beş yılında, Türkiye'nin genelinde de gözlemlenen, ancak özellikle İstanbul'da kendini gösteren, hızlı kentleşme süreci deneyimlenmiştir. Bu bağlamda, bu dönemdeki planlama çabaları, öncelikli olarak, hızlı kentleşme ve sonucunda ortaya çıkan sorunlara -hızlı nüfus artışı ve gecekondu sorunu; arsa fiyatlarının artması yüzünden ortaya çıkan kentsel saçaklanma; artan sanayileşmeyle birlikte kent merkezi ve kent çeperinde sanayi alanlarının artması; son on beş yılda üçe katlanan motorlu araç kullanımıyla ortaya çıkan kentsel trafik- çözüm üretme çabalarıyla sınırlı kalmıştır (162-164).

Şekil 4: 1950-1960 İstanbul Haritası (**Kaynak:** Kuban, 1996 :424)

Dönemin Başbakan'ı Adnan Menderes'in kişisel çaba ve müdahaleleriyle çözülmeye çalışılan bu kentsel problemler, İstanbul için büyük harcamaların yapılmasına sebep olmuştur. Özellikle 1956 ile 1960 yılları arasında İstanbul için harcanan kaynak, Türkiye'deki bütün diğer belediyeler için ayrılan kaynağın toplamını geçmiş ve bazı anıtsal yapılar ile kamulaştırılan ve yıkılan binaların sayısı 7,289'u bulmuştur (Kuban, 1996:430-431). Bu süre boyunca, Taksim Meydanı'nda her ne kadar fiziksel bir dönüşüm deneyimlenmese de, yeni mekânsal düzenlemeler yapılmıştır (**Şekil 4**). Bu bağlamda, ilk olarak, Prost Planı'nın ardından, Taksim ve çevresi için, 1953 yılında 'Beyoğlu Cihet Nazım Planı' hazırlanmıştır ve ertesi yılı uygulamaya konulmuştur. Bu bağlamda, Planın temelde iki amacı bulunmaktadır; öncelikle Prost Planı'nda yer alan uygulanamaz kısımlar yeniden değerlendirilmiş, ikincil olarak da plan sınırları genişletilmiştir (Tekeli, 2013:172). Bu planda, Taksim Meydanı'nı etkileyen karar, Taksim'in güneybatısını kuzeyiyle, yani Tepebaşı'nı Harbiye ile bağlayan iki bulvarın –Tarlabaşı ve Cumhuriyet Caddeleri'nin- yapımı olmuş ve Taksim'in erişebilirliği artmıştır (174). Öte yandan, değişmeyen mekânsal biçime rağmen, bu on beş yıllık aralıkta, mimari, Taksim'in imgesini dönüştüren ana unsur olarak ortaya çıkmıştır: Taksim Gazinosu, Hilton Otel, ve Cumhuriyet'in sembol binalarından biri haline gelen, 1969 yılında tamamlanan Atatürk Kültür Merkezi (İstanbul Kent Almağı 2012, 2013:18). Buna ek olarak, İstiklal Caddesi'nin yayalaştırılması kararını içeren birkaç trafik düzenlemesi de yapılmıştır (18).

1960'lı yıllardan itibaren, 2011 tarihinde tartışılmaya başlayan Taksim Yayalaştırma Projesi'ne kadar, Taksim Meydanı, her ne kadar fiziksel bağlamda büyük ölçüde aynı kalsa da, İstanbul'un kent merkezlerinden biri haline gelmesiyle birlikte, farklı gruplar açısından sembolik bir mekân olarak öne çıkmıştır. Söz gelimi, 1960 yılındaki Askeri Darbe'den sonra Süngü Anıtı, Taksim Meydanı'na yerleştirilmiş, 1980 yılındaki Askeri Darbe sonrasında kaldırılmıştır (İstanbul Kent Almağı 2012, 2013:18). Öte yandan, 1970'ler boyunca da, Taksim, 1 Mayıs Kutlamaları'nın

sembol yeri haline gelmiştir. 1977 yılındaki 1 Mayıs kutlamaları sırasında, kalabalığa açılan ateş sonucu, 34 kişinin öldürüldüğü 'Kanlı 1 Mayıs', Taksim'in sembolleşmesinde öne çıkan tarihi olaylardan biridir (İstanbul Kent Almağı 2012, 2013:18). Bu olay üzerine 33 yıl boyunca 1 Mayıs Kutlamalarına kapatılan Taksim Meydanı, 2010 yılında kutlamalara tekrar açılmış, sonraki yıllarda da yeniden kapatılmıştır. Bu olaylara paralel olarak, Taksim Meydanı, siyasi hareketlerin mekânı olarak kentsel bellekte yer etmiş ve özellikle sol gruplar tarafından benimsenen meydan, çeşitli protesto ve yürüyüşlere, söz konusu projenin uygulamaya başlamasına kadar ki süreçte ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda, Ortaylı'nın Taksim Meydanı için yaptığı saptama, bu kent meydanının kentsel bellekteki yerini ve tarihi önemini vurgulamaktadır:

> "*Taksim Meydanı'nın, siyasal modernleşmesi Taksim Meydanı'nın her köşesine acılarıyla sinen bir tarihtir. Yakın zamanların kanlı olaylarını hatırlamadan Taksim'den geçmek mümkün değil. 1950'den bu yana Türkiye tarihi, Taksim Meydanı'nın ağzından yazılsa yeridir*" (2007:203)

2010'lara gelindiğinde ise, Taksim Meydanı için çokça tartışılan ve Gezi Parkı'nın da yıkılıp yerine Taksim Topçu Kışlası'nın da yeniden yapımını öneren Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi geliştirilmiştir. 1999 yılında, 1.numaralı İstanbul Anıtlar Kurulu'nun Taksim Meydanı'nı, AKM, Tarihi Su Maskemi ve Taksim Gezi Parkı'nı kapsayacak şekilde verdiği koruma kararına rağmen (İstanbul Kent Almağı 2012, 2013: 18), önerilen proje, bu koruma kararını göz ardı ederek, Gezi Parkı'nın yıkımını önermiştir. Bu öneriyle birlikte, 1999 yılında alınan koruma karara karşın, 2011 yılında, İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Taksim Topçu Kışlası'nı yıkılmasından 71 yıl sonra, Kışla'yı korunması gerekli kültürel varlık olarak tescillemiştir (18).

Taksim Yayalaştırma Projesi'nin kısa tarihi, 1 Haziran 2011 tarihinde, dönemin Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan'ın seçim vaadi olarak, Topçu Kışlası'nın yeniden inşaası ile Taksim'e ulaşan yolların meydanın altından geçmesi için önerdiği yeni ulaşım sistemi ve yayalaştırma önerisiyle başlamıştır (**Şekil 5**). Sonrasında, 16 Eylül 2011'de, üretilen plan oybirliğiyle belediye meclisinden geçmiş ve 4 Ocak 2012'de Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. Bu sürecin devamında, plana karşı çıkan kesimler ile bazı sivil toplum örgütleri bir araya gelerek Taksim Platformu'nu kurmuştur. Taksim Platformu, ilk etapta, ulaşım çözümlerine eleştirmiş ve mevcut proje önerisinin Taksim'i yayalaştırmayacağı; aksine, insansızlaştıracağı yönünde eleştiriler yöneltmişlerdir. Mart 2012'de, Gezi Parkı'nın yok edilmesini önlemek için, Taksim'i dönüştürecek projeye karşı çok sayıda örgüt - Mimarlar Odası İstanbul Şubesi, DİSK, KESK, İstanbul Tabipler Odası, TKP, ÖDP, BDP, Halkevleri, Taksim Platformu, Nazım Hikmet Kültür Merkezi- bir araya gelerek Taksim Dayanışması'nı kurmuştur. Toplumsal farkındalığı ve katılımı artırmak için, Taksim Dayanışması 4 Mart 2013'te Gezi Festivali'ni düzenlenmiştir. Bu arada, Belediye Başkanı'na verilmek üzere, "İstanbul'u çoğulcu ve katılımcı ilkelerle yeniden tasarlama" amacında olduklarını belirten ve Gezi Parkı'nın kamusal alan olarak korunmasının gerekliliğini vurgulayan bir mektup, 40 mimar tarafından imzalanmıştır. 17 Ocak 2013'te, İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Kışla'nın yapımı için elde edilen evrakların yeniden inşası için yeterli olamayacağına ve dolayısıyla, restitüsyonunun uygun olmadığına karar vermiş ve projenin

revizyonunu önermiştir. Ancak, Başbakan'ın karara karşı çıkmasının ardından, Koruma Yüksek Kurulu 28 Şubat 2013'te planı onamıştır. Bir gün sonra, Başbakan, Kışla'nın Alışveriş Merkezi'ne dönüştürüleceğini açıklamıştır (Taksim'de Neler Oluyor Web Sayfası, 2014).

Şekil 5: Taksim Yayalaştırma Projesi üç-boyutlu modeller (**Kaynak:** İstanbul Büyükşehir Belesiyesi Web sayfası, 2013)

Bu süreçteki önemli gelişmelerden biri de, Şubat 2013 tarihinde, Cumhuriyet Caddesi'nde yapılan kazılarda, 19. Yüzyıl geç Osmanlı Dönemi'ne ait, eski su giderinin ve set duvarının ortaya çıkması olmuştur. Ancak, 8 Mart'ta, İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, kalıntıların, gerekli belgeleme yapıldıktan sonra, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü denetiminde kaldırılması kararını almıştır (Radikal Gazetesi, 08.03.2013). Bu sürecin devamında, 28 Mayıs'ta, inşaat makineleri Gezi Parkı'na girmiş ve ağaçları kesmeye çalışmış, ancak bazı milletvekilleri tarafından uygulama durdurulmuştur. Bu olayla birlikte, kentlilerin, kent merkezinde kalan son yeşil alanı ve ağaçları korumak için başlattıkları eylemlerle Gezi Direnişi başlamıştır. Direnişin devam ettiği sırada, 1 Haziran 2013'te, mahkeme projenin uygulamasını durdurmuş, sonrasında, kararın verildiği tarihten 1 ay sonra, Temmuz ayında, açıklanan 6 Haziran tarihli mahkeme kararıyla proje iptal edilmiştir. Bu süreçte, Gezi Direnişi, bir aya yakın süre boyunca devam etmiş ve Türkiye'deki diğer kentlere de yayılmıştır, yurtdışındaki bazı protestolarla da desteklenmiştir. Özellikle bu süreçte polisin uyguladığı şiddete ve Recep Tayyip Erdoğan ile partisinin son politikalarına karşı olan farklı grupların bir araya geldiği Gezi Direnişi, Türkiye Yakın Tarihi'ndeki en önemli Sivil Hareket olarak nitelendirilmiştir. Bu da yakın tarihte Taksim Meydanı'nın tarihsel bütünlüğüyle kent belleğinde edindiği yerin en temel göstergesidir.

4. Sonuç

Taksim Meydanı, değişen ideolojik, siyasi, toplumsal ve kültürel dinamikler sonucundaki kırılmalarla oluşmuş üç tarihsel katmanın organik ve dinamik ilişkisiyle oluşmuş bir kentsel mekândır. Bu bağlamda, devingen bir süreç sonucunda Taksim'de oluşan çok katmanlı kimlik, farklı dönemlerin izlerini taşımakta ve son 200 yılda, İstanbul'da deneyimlenen süreçlerin bir anlamda haritasını çıkarmaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı Dönemi, Taksim Meydanı'nda, Taksim ve Beyoğlu bölgesinin kentleşmesi ile 19. yüzyıla damgasını vuran batılılaşma/modernleşme süreçleriyle İstanbul'un dönüşümünün mekânsal yansımasını üretmiştir. Öte yandan, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Taksim Meydanı, değişen ideolojiyle birlikte, yeni Cumhuriyet'in sembollerini, değerlerini, isimlerini ve kabullerini yansıtmak üzere yeniden üretilmiştir. Çağdaş ve seküler

yaşam tarzının örgütlenebileceği yeni kentsel mekânlar üretirken, Osmanlı mirasının bir kısmı korunmuş, Taksim Topçu Kışlası ise yıkılmıştır. 1950'lerle başlayan üçüncü dönemde ise, Taksim Meydanı kent merkezi halini almış ve fiziksel dönüşümlerden çok, Türkiye'nin yakın tarihinin şahidi konumuna gelmiştir. Bu bağlamda, kent belleğinde sadece Erken Cumhuriyet ya da Osmanlı Dönemi'nin sembollerini taşımaktan öte, Taksim Meydanı, yakın zamanda yaşanan siyasi ve toplumsal olaylarla kendine yeni anlamlar, semboller ve anılar üretmiştir.

Bu çerçevede, deneyimlediği üretim ve yeniden üretim süreçleri sonucunda Taksim Meydanı, hem geçmiş dönemlerin izlerini taşıyan hem de gündelik hayatın içinde, günümüzün olumsallığını içeren çok katmanlı tarihi bir alandır. Bu bağlamda, Taksim Yayalaştırma Projesi, farklı katmanların devingen ve organik ilişkisiyle oluşmuş bu mekânın tarihselliği ile sorunlu bir ilişki kurmaktadır. Tarihi ihya etmek söylemiyle yola çıkan proje, sadece Taksim Topçu Kışlası'nı tarihi kabul ederek, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde üretilen Gezi Parkı'nın yıkımı ile Meydan'ın tarihsel olarak oluşmuş olan çok katmanlı, devingen ve organik ilişkiselliğini göz ardı etmektedir. Bunun yanı sıra, Kışla'nın yeniden inşası için yeteri miktarda belgenin olmaması ve inşaat çalışmalarında ortaya çıkan geç Osmanlı Dönemi'ne ait çıkan su giderlerinin yerinde sergilenmesi yerine kaldırılması, planın ve plan sürecinin, tarihsel kalıntılara karşı ne derece duyarlı olduğunu sorgulatmaktadır. Bu bağlamda, projenin plan ve tasarım kararları itibariyle, tarihsel çeşitliliği gözettiğini iddia etmek, çok da mümkün olmamaktadır. Buna ek olarak, kentsel kamusal alan olarak kazanılan Gezi Parkı'nın özel mülkiyet altında bir alışveriş merkezine dönüştürülecek olması, Meydan'ın yakın tarih ve kentsel bellekteki yeri açısından tekrar sorgulanması gereken bir konudur.

Buradan hareketle, Taksim Meydanı gibi çok katmanlılığın söz konusu olduğu kentsel mekânlarda, yeni bir bütün oluştururken, tarihsel çeşitliliği gözeten ve her katmanın eşit şekilde sunumunu önceleyen koruma politikalarına ile yeni tasarım stratejileri geliştirmek, Taksim Meydanı ve benzer nitelikteki alanların gelecek söylemi için de önemli bir katkıya karşılık gelecektir. Bu bağlamda, Gezi Parkı'nı koruyarak Kışla'nın tek cephesinin yeniden inşasını, kazılarda ortaya çıkan tarihi kalıntıların yerinde sergilenmesi ve kent belleğinde yer eden olayların sembollerinin Meydanda kullanılması ve bunun gibi bir sürü farklı alternatif ve yeni tasarım yaklaşımları katılımcı süreçler işleterek yeniden tartışılmalıdır. Ancak bu gibi yeni yaklaşımlarla, tarihin, çeşitliliğin, tarihsel bütünlüğün ve kentsel belleğin sürdürülüp günümüze taşınması mümkün olacaktır.

Referanslar:

Ahunbay, Z. (2012) "Taksim Meydanı ve Topçu Kışlası'nın Yeniden Yapımı: Rekonstrüksiyon Turkusu / "Hortlatılmak" İstenen Yapılar", TMMOB Mimarlar Odası, Dosya 364, İstanbul, Mart-Nisan 2012. (http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=378&RecID=2898, 12.06.2013)

Altinöz, G. B. (2002) "Assessment of historical stratification in multi-layered towns as a support for conservation decision-making process; a Geographic Information System (GIS) based approach case study: Bergama", Basılmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.

Aykaç, P. (2008) "Determination of presentation principles for multi-layered historical towns based on culturl significance case study: Tarsus", basılmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.

Azimzadeh, M., Bjur, H. (2007) "The Urban Palimpsest: The interplay between the historically generated layers in urban spatial system and urban life", (http://www.spacesyntaxistanbul.itu.edu.tr/papers%5Clongpapers%5C012%20%20Azimzadeh%20Bjur.pdf,10.06.2013)

Bilsel, F. C. (2007) "Remodeling the Imperial Capital in the Early Republican Era: the Representation of History in Henri Prost's Planning of Istanbul, Power and Culture: Identity, Ideology, Representation", (der. J. Osmond, A. Cimdina), 83-97. (http://www.cliohworld.net/onlread/3/BILSEL_Remodelling.pdf, 13.06.2013)

Bilsel, F, C. (2010) "Escapes Libres: Parks, Promenades, Public Squares..., From the Imperial Capital to the Republican Modern City" (der. Bilsel, C. and Pinon, P) İstanbul Research Institude, 353-362.

Çelik, Z. (1998) "Değişen İstanbul: 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti" (çev. S. Deringül), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Dökmeci, V., Çıracı H. (1990) "Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

Etyemez, L. (2011) "Assessing the integration of historical stratification with the current context in multi-layered towns Case Study: Amasya", basılmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.

Gandelsonas, M. (1999) "City as the Object of Architecture", X-Urbanism, Princeton Architectural Press, 129-144.

Gür, B. F. (1999) "Reconstruction of urban space through the dialectics of global and local: evolution of urban space in Sultanahmet-Istanbul", basılmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.

Kuban, D. (1996) "Istanbul an Urban History Byzantion, Constantinopolis, Istanbul", The Economic and Social History Foundation of Turkey, Istanbul.

Lynch, K. (1981) "Theory of Good City Form", MIT Press: Cambridge, Mass.

Radikal Gazetesi, (08.03.2013). "'Kal Osmanlı' Denilebilirdi". (http://www.radikal.com.tr/turkiye/kal_osmanli_denebilirdi-1124249, 17.06.2013

Radikal Gazetesi, (25.02.2013). Taksim'de kazı çalışmaları durdu, (http://www.radikal.com.tr/turkiye/kal_osmanli_denebilirdi-1124249, 17.06.2013)

Ortaylı, İ. (2007) "İstanbul'dan sayfalar", Alkım Yayınevi, İstanbul.

Taksim'de Neler Oluyor Web Sayfası (2013) (http://taksimdeneleroluyor.com/homepage)

TMMOB Şehir Plancıları İstanbul Şubesi (2013) "İstanbul Kent Almağı 2012", Aydan Yayıncılık Sanayi Ticaret A.Ş., Ankara.

Üzümkesici, T. (2012) "Hayal-Et Yapılar Sergisi'nde Taksim Kışlası" (http://www.arkitera.com/gorus/index/detay/hayal-et-yapilar-sergisi-nde-taksim-kislasi/268,13.06.2013)

Yıldırım, B. (2012) "Transformation of Public Squares of Istanbul Between 1938-1949", (http://www.fau.usp.br/iphs/abstractsAndPapersFiles/Sessions/10/YILDIRIM.pdf..pdf, 13.06.2013)

Sosyo-ekonomik Değişkenler ile Mekânsal Yapı Arasındaki İlişkinin Mahalle Ölçeğinde Ölçülmesi

Edward Boampong [1]***, K. Mert Çubukçu*** [2]

Öz: *Bu çalışma kentsel alanlarda sosyo-ekonomik değişkenler ile mekânsal yapı arasında ölçülebilir bir ilişki olup olmadığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmada mahalle ölçeğinde kentsel alanlar için erişilebilirlik endeksleri ile sosyo-ekonomik değişkenler arasında ilişki olup olmadığı istatistiksel yöntemler ile test edilmektedir. Bu amaçla İzmir merkez kent bütünündeki tüm mahalleler, sosyo-ekonomik değişkenler kullanılarak hiyerarşik küme analizi aracılığı ile homojen gruplara ayrılmış, elde edilen 11 homojen küme içerisinden birer mahallebasit rastlantısal seçim seçilmiştir. Seçilen tüm mahalleler için beş farklı erişilebilirlik endeksi hesaplanmıştır: erişim (reach), çekim (gravity), aradalılık (betweenness), yakınlık (closeness) ve düzgünlük (straightness). Elde edilen erişilebilirlik endekslerinin seçilen 11 temsilci mahallede farklılaşıp farklılaşmadığı tek-yönlü varyans analizi (ANOVA) ile sınanmıştır. Elde edilen sonuçlar 11 mahallenin incelenen beş farklı erişebilirlik endeks değeri açısından da farklı olduğuna işaret etmektedir. sosyo-ekonomik açıdan farklı 11 mahallede, yakınlık endeksi hariç diğer erişilebilirlik endeksi değerlerinin istatistiksel açıdan anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir. Bu sonuçlar, doğa ve insan arasındaki uyumu sağlamada başarılı olamayan kentsel alanların, kentte farklı ekonomik ve sosyal çevrelerde yaşayan bireylere eşdeğer hizmetler sunmakta da başarısız olduklarını ortaya koymuştur.*

Anahtar Kelimeler*: Sosyal alan teorisi, sosyo-ekonomik yapı, erişilebilirlik, mekânsal yapı,, tek-yönlü varyans analizi.*

Abstract: *This study seeks to bridge the gap between the socio-economic characteristics and the spatial integration components of urban residential neighborhoods. The thrush of the study is to explore whether differences exist in the accessibility within residential neighborhoods in Izmir with prior emphasis on the socio-economic dynamism of the neighborhoods. Centrality based accessibility indexes were used to measure the levels of accessibility in selected neighborhoods. Reach, gravity, betweenness, closeness and straightness indices were derived for eleven neighborhoods in Izmir, Turkey. These eleven neighborhoods were selected using hierarchical cluster analysis among 340 neighborhoods applying socio-economic variables. The results of ANOVA for the indexes showed that all the neighborhoods have variations in terms of accessibility measured from the street networks and location of buildings for the neighborhoods except the closeness index. These findings indicate urban areas fail to provide equal accessibility levels for people living in neighborhoods that are socially and economically unequal.*

Keywords*: Social area theory, socio-economic structure, accessibility, indices, spatial structure, anaylsis of variance.*

---

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Coğrafi Bilgi Sistemleri A.B.D. İzmir: eddyfish462@gmail.com

[2] Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü. İzmir: mert.cubukcu@deu.edu.tr

1. Giriş

Kentler, ekonomik ve sosyal yaşamın en önemli fiziksel mekânını oluşturur ve kentteki sosyal süreçler ile mekânsal kurgu arasındaki ilişki uzun süredir literatürün önemli bir parçası olmuştur. Şehir planlama ve coğrafya disiplinleri içerisinde de bu ilişkiyi farklı yönlerden irdeleyen ve açıklamaya çalışan çalışmalarda çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiş, fiziksel yapı ile sosyo-ekonomik yapı arasındaki bu ilişki farklı yönleri ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Örneğin, Camagni ve diğer. (2002) tarafından İtalya'nın Milano kenti için gerçekleştirilen çalışmada, kentsel büyümenin ve yeni alanların yapılaşmaya açılmasının büyük ölçüde kentin sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili olduğu ortaya konmuştur. Camagni ve diğer. (2002), Omer ve Goldblatt (2012) ve Cohen ve diğer. (2007) tarafından gerçekleştirilmiş olan çalışmalar da bu kapsamda sayılabilir. Anılan çalışmalarda da kentsel fiziksel yapının farklı boyutları nüfusun sosyo-ekonomik ve demografik yönleri ile ilişkilendirilmiştir.

Kentteki sosyal süreçleri ve mekânsal kurguyu irdeleyen çalışmaların bir diğer bölümü ise, kentin sosyal ve ekonomik değişkenlere göre homojen ya da homojen sayılabilecek alanlara bölünebileceği savına dayanmaktadır. Bell (1953), Van Arsdol ve diğer. (1958) ve Theodore ve Egeland (1961) çalışmalarında, kentlerin sosyal ve ekonomik değişkenlerle birbirlerinden ayrıştırılabilir sosyal parçalara ya da alanlara bölünerek incelenebileceklerini ileri sürmüşlerdir. Bu çalışmalarda, sosyal ve ekonomik değişkenler kullanılarak kentlerin homojen alanlara ayrıştırılması ve karşılaştırılması hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın temelinde de kentlerin sosyo-ekonomik açıdan ve kentsel servislere erişim düzeyi açısından farklı bölgelerden oluştuğu varsayımı bulunmaktadır. Çalışmada, sosyo-ekonomik açıdan farklı olan kentsel alanların fiziksel yapı açısından da farklılık gösterip göstermediğinin istatistiksel yöntemlerle test edilmesi hedeflenmektedir.

Çalışmanın odağında sosyo-ekonomik açıdan farklı olan kentsel alanların, erişilebilirlik ile ölçülen mekânsal kurgu açısından da farklılaşıp farklılaşmadığı sorusu yeralmaktadır. Çalışma alanı olarak Türkiye'nin üçüncü büyük kenti olan ve mekânsal olarak sosyo-ekonomik açıdan ayrışabilir alanları bulunan İzmir ili merkez kentsel alanı çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

Bu amaçla, çalışmanın ilk aşamasında İzmir ili merkez kentsel alanında bulunan mahallerin tümü istatistiksel yöntemler kullanılarak sosyo-ekonomik açıdan homojen alanlara ayrıştırılmıştır. Oluşturulan her homojen gruptan rastlantısal olarak birer mahalle seçilerek oluşturulan örneklemdeki mahalleler için coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak erişilebilirlik endeks değerleri hesaplanmıştır.

2. Kentsel Yapı ve Erişilebilirlik

2.1 Kentsel Sosyo-Ekonomik Sınıflandırma

Kentsel yapının sosyal yönü, kentteki bireyler ve bu bireylerin yapılaşmış kentsel alan içinde gerçekleştirdikleri aktiviteleri kapsar (Adolphson, 2011). Kentteki sosyal yapı ve fiziksel (mekânsal) yapı kentsel yapıyı (*urban structure*) oluşturur. Başka bir ifade sosyal yapı, kentsel yapının bir bileşenidir.

Burgess'in (1925) Amerika Birleşik Devletleri'nin Şikago kenti için ortak merkezli (konsantrik) kentsel yapı kuramını geliştirdiği 1920'li yıllarda, kentsel alanın homojen alt alanlara ayrıştırılması konusu yaygın ilgi görmeye başlamıştır. Burgess'in (1925) varsayımlarının pek çoğu ekonomik ve sosyal göstergeler üzerinedir. Burgess'in çalışması, Von Thunen'in (1966) bölgesel arazi kullanımı çalışmasını temel alır ve pek çok anlamda kentteki sosyal grupların dağılımı açıklamaya çalışan ilk çalışmadır. Von Thünen'in çalışması ilk olarak 1826 yılında yayınlanmıştır. Ancak bu çalışma 1966 yılında İngilizceye çevrilene kadar ilgi görmemiştir. Her iki çalışmada da homojen alt alanların kent merkezi çevresinde halkalar biçiminde oluştuğu öngörülmektedir.

Burgess'in (1925) kuramı pek çok açıdan eleştirilmiştir ve eleştirenlerin başında kentsel alanın arazi değerleri ile alt alanlara ayrıştırılabileceğini ileri süren Hoyt (1939) gelmektedir. Hoyt'a göre kent, arazi değerleri ile belirlenen 'sektör'lerden oluşmaktadır ve kentte yaşayan kişilerin gelirlerine göre homojen alt alanlara ayırmaktadır. Von Thünen (1966) ve Burgess'in (1925) aksine, Hoyt (1939) sektörlerin hakla formunda şekillenmeyeceğini öne sürmektedir.

Sosyal alan (*social area*) kavramı çerçevesinde anılan bu öncü çalışmaları takip eden çalışmalar (Bell, 1953; Van Arsdol ve diğer., 1958; Theodore ve Egeland, 1961 gibi), anılan çalışmalara eklentiler yaparak geliştirmişler ve sosyal alan teorisinin (*social area theory*) geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır. Sosyal alan teorisinde kentsel alanın sosyal alt alanlara ayrıştırılmasında kullanılan sosyal alan analizinde (*social area analysis*), İstanbul doğumlu Eshref Shevky (Eşref Şevki) ve Wendell Bell'in ortaya koymuş olduğu üç endeks kullanılır (Shevky ve Williams, 1949; Bell, 1953): (1) Kentleşme endeksi (*urbanization index*), (2) sosyal sıralama endeksi (*social rank index)* ve (3) ayrışma endeksi (*segregation index*).

Ancak, sosyal alan teorisi, kent-içi ve kentler-arası karşılaştırmalı çalışmalardaki yaygınlığına rağmen ortaya çıkışından beri eleştirilmektedir. Eleştirilerin odağında teorinin sağlam bir dayanağı olamaması ve ampirik olarak test edilememesi gelmektedir (Van Arsdol ve diğer., 1958; Abu-Lughod, 1969). Öte yandan, Abu-Lughod (1961) sosyal alan teorisini Mısır'ın Kahire kentinde yapmış olduğu çalışma ile ampirik olarak test etmiş ve teorinin niceliksel olarak desteklendiği sonucuna ulaşmıştır. Haggerty (1982) ise kentsel alanda sosyal temaslardaki düzeyin değişimini sosyal, ekonomik ve mekâna ilişkin değişkenleri dikkate alarak incelemiştir. Haggerty (1982) elde ettiği sonuçlarda, fiziksel çevrenin belitli ölçüde sosyal temas düzeyine etkisi olduğunu ortaya koymuş, ancak sosyal ve ekonomik değişkenlerin daha etkili olduğunu belirtmiştir.

Geçmiş çalışmaların tamamına yakınında, sosyal ve ekonomik yapı ile erişebilirlik düzeyi arasındaki ilişki doğrudan araştırma konusu edilmemiştir. Mevcut çalışmada, mahalle ölçeğindeki sosyal ve ekonomik farklılaşmanın mekânsal düzeyde de varolup olmadığı sorusuna yanıt aranmaktadır.

2.2 Kentsel Mekânsal Yapı

Kentsel yapının sosyal bileşeni ile birlikte ikinci bileşeni mekânsal yapıdır. Kentsel morfoloji, insan yerleşimlerinin fiziksel gelişim süreçlerini inceler. Perkins (1962), kentlerin kurulmasında ve planlanmasında yapılan hataların, doğal ve yapı çevre arasındaki uyumu sağlamaktaki başarısızlığın nedeni olduğuna işaret eder. Doğa ve

insan arasındaki uyumu sağlamada başarılı olamayan kentsel alanların, kentte yaşayan bireylere eşdeğer hizmetler sunmakta da başarısız oldukları düşünülebilir.

Tarih boyunca sosyal ve ekonomik değişimlere paralel olarak, kentin fiziksel mekânında da değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin büyük bir kısmı da ulaşım ve iletişim sistemlerine ilişkin değişikliklerdir (Glaab and Theodore, 1967; Barrett, 1983; Cronon, 1991). Fiziksel çevrenin insan davranışı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların çoğu ulaşım davranışları çerçevesinde incelenmiştir. Örneğin, Boarnet ve Greenwald (2000) fiziksel çevrenin bireyin ulaşım tercihleri üzerinde etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Vojnovic (2006) mahalle düzeyinde ulaşılabilirliğin fiziksel aktivite ve ulaşım davranışları üzerindeki etkisini incelemiştir.

Kentsel ekoloji (*urban ecology*) alanında çalışan araştırmacıların bir kısmı ise, kentleşmenin sosyal ve ekonomik polarizasyona yol açıp açmadığı üzerinde durmuşlardır (Mack ve McElrath, 1964; Dennis, 1965). Dennis (1965) çalışmasında kentleşme kavramına daha geniş bir çerçevede ele almış ve kentsel alandaki tercihleri ve sınırlamaları nasıl yönlendirdiğini irdelemiştir. Camagni ve diğer (2002), Omer ve Goldblatt (2012) ve Cohen ve diğer. (201307) de kentsel mekansal yapı ile bu yapı içerisinde yaşayan bireylerin ekonomik, sosyal ve demografik özelliklerini ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Camagni ve diğer (2002), fiziksel mekânın, sosyo-ekonomik durum, gelir düzeyi ve ulaşım davranışarı üzerinde etkisi olabileceği sonucuna varmıştır. Omer ve Goldblatt (2012) ise mekânsal yapının sosyal ayrışmalar yaratmakta etkili bir araç olduğu tespitinde bulunmuştur.

2.3 Erişilebilirliğin Ölçülmesi

Erişilebilirlik, kentsel alanlar için son derece önemli bir ölçüt ve planlama disiplini için vazgeçilmez bir hedeftir. Bireylerin kentlerde yaşamasındaki nedenler içinde de hizmetlere erişimin ve bireyler arası etkileşim potansiyelinin yüksek olması bulunmaktadır. Bireylerin kentlerde yamasının diğer nedenleri arasında iş, alışveriş ve rekreasyon noktalarına erişilebilirliğin yüksek olması gelmektedir (Ingram; 1971; Morris ve diğer, 1979; Handy ve Niemeier, 1997; Handy and Clifton, 2000). Kentsel alanda erişilebilirliği etkileyen faktörler ise ulaşım sisteminin gelişmişliği ve güvenilirliği ile kentsel arazi kullanımlarının büyüklük ve dağılımıdır.

Handy and Niemeier (1997) erişilebilirliğin üç ana gruptaki ölçütlerle ölçülebileceğini belirtmiştir: (1) Kümülatif fırsatlara ilişkin ölçütler, (2) yer çekimi (*gravity*) temelli ölçütler ve (3) fayda (*utility*) temelli ölçütler. Bu ölçütlerin tümünde arazi kullanımı ve ulaşım sistemi dikkate alınır. Bhat ve diğer ise (2002) bu ölçütlere mekansal ayrılma (*spatial separation*) ve zaman-mekan ölçütlerini eklemiştir.

Bilgisayar kullanımın artması ile bu ölçütlere yenileri eklenmiştir. Belki de ulaşılabilirlik ölçütlerinin geliştirilmesindeki son zamanlardaki en büyük sıçrama coğrafi bilgi sistemleri temelli ağ analizi (*network analysis*) tekniklerinin, ulaşılabilirlik ölçütlerinde kullanılması olmuştur. Ağ analizi temelinde düğüm noktaları (*nodes*) ve bağlantılardan (*egdes*) oluşur. Kentsel analizlerde düğüm noktalarını yok kesişimi, yapılar gibi nokta ile ifade edilebilen nesneler oluştururken, bağlantılarını da ulaşım sistemindeki yollar oluşturur (Porta ve diğer. 2006; Sevstuk and Mekonnen, 2012).

Sosyal alan teorisi, almış olduğu eleştirilere rağmen, sosyoloji temelli kentsel araştırmalarda önemli bir çıkış noktası olmuştur. Ancak, gerek kentsel sosyo-ekonomik sınıflandırmalara ilişkin çalışmalarda, gerek kentin fiziksel yapısına odaklanan çalışmalarda, gerekse erişilebilirliğin ölçülmesi ilişkin geliştirilmiş tekniklerde, sosyo-ekonomik değişkenler ile fiziksel değişkenlerin birarada incelendiği çalışma sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. Mevcut çalışma ise mahalle ölçeğindeki sosyal ve ekonomik farklılaşmanın fiziksel açıdan da farklılaşma yaratıp yaratmadığı üzerine odaklanarak, sosyal ve ekonomik değişkenler ile erişilebilirlik ile ölçülen mekânsal yapı arasında bir ilişki olup olmadığının tespitini hedeflemektedir.

Çalışmada, fiziksel çevredeki farklılaşma, erişilebilirlik değerlerindeki farklılaşma ile ölçülmüştür. Erişilebilirlik (*accessibility*) kavramı, kentsel alanda sosyal, teknik ve ekonomik altyapı hizmetlerine ulaşım kolaylığı olarak tanımlanır ve bu kavram karşılaştırmalı kentsel çalışmalarda mekân kalitesinin ölçülmesinde oldukça sıklıkla kullanılmaktadır. Erişilebilirlik kavramı, ayrıca, yerelleşmenin ve özgünleşmenin bir ölçütü olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Erişilebilirlik (accessibility) kavramı çerçevesinde kentsel alan iki bileşenden oluşur: (1) aktivite alanları (arazi kullanımları) ve erişim kanalları (ulaşım ve iletişim ağları). Erişilebilirliğin bu iki bileşeni kentteki hareket potansiyelini belirler (Handy ve Clifton, 2001; Geurs ve Wee, 2004). Bu iki bileşenin kentsel alanlardaki dağılımı, kentteki yaya ve taşıt dolaşımı için doğrudan belirleyici niteliktedir.

Çalışma kapsamında her homojen grubu temsil etmek için rastlantısal yöntemler ile seçilmiş mahallerde bulunan yapılar için beş farklı erişilebilirlik endeksi hesaplanmıştır: (1) erişim (*reach*), çekim (*gravity*), aradalılık (*betweenness*), yakınlık (*closeness*) ve düzgünlük (*straightness*). Elde edilen erişilebilirlik endekslerinin seçilen dokuz temsilci mahallede farklılaşıp farklılaşmadığı Tek-Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile sınanmıştır. Elde edilen sonuçlar sosyo-ekonomik açıdan farklı dokuz temsilci mahallede, yakınlık endeksi hariç diğer erişilebilirlik endeksi değerlerinin istatistiksel açıdan anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir. Başka bir ifade ile çalışma ile, erişilebilirlik endeksi ile ölçülen mekânsal yapının mahalle ölçeğinde sosyo-ekonomik değişkenler ile değişip değişmediğinin saptanması amaçlanmıştır.

3. Veri

Çalışma amaç mahalle ölçeğinde sosyo-ekonomik açıdan farklı olan kentsel alanların erişilebilirlik ile ölçülen mekânsal kurgu (organizasyon) açısından da farklılaşıp farklılaşmadığını test etmektir. Bu amaç ile Türkiye'nin üçüncü büyük kenti olan ve mekânsal olarak sosyal/ekonomik açıdan ayrışabilir alanları bulunan İzmir ili merkez kentsel alanı çalışma alanı olarak belirlenmiştir. İlk aşamada çalışma kapsamında bulunan 340 mahalle için sosyo-ekonomik değişken değerleri elde edilmiştir. Söz konusu değişken değerlerinin veri kaynağı 2010 yılında tamamlanmış olan ve İzmir, Ankara, İstanbul ve Bursa kentlerini kapsayan Avrupa Birliği İç Göç Entegrasyon Projesi'dir (IGEP). Söz konusu proje kapsamında yeralan kentlerin büyükşehir belediyelerince de desteklenmiştir. Çalışma kapsamında sekiz adet sosyo-ekonomik değişken kullanılmıştır. Bu değişkenlere ilişkin betimleyici istatistik değerleri Tablo 1'de yeralmaktadır.

Tablo 1. Sosyo-ekonomik değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler (n=340)

Değişken	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Eğitim Puanı	-8.181	7.884	-.851	2.799
İşsizlik Yoğulşuğu	.000	4.160	1.071	.368
İşgücü	.120	1.240	.9875	.146
Mesleği Olmayan Nüfusun İşsizlik Yoğunluğu	.000	3.630	1.015	.432
Hiçbir Okuldan Mezun Olmamış Okuryazar Yoğunluğu	.000	2.010	1.035	.295
Evde Para Karşılığı Olamdan Çalışan İşçi Yoğunluğu	.000	6.760	1.094	.597
Engelli Yoğunluğu	.000	403.150	5.201	29.862
Okuma Yazması Olmayan Kadın Yoğunluğu	-1.429	5.610	.360	1.158

Kaynak: Avrupa Birliği İç Göç Entegrasyon Projesi'tir (IGEP) (2010)

Çalışmanın ilk aşamasında İzmir ili merkez kentsel alanında bulunan 340 mahalle, Tablo 1'de belirtilen 8 değişkene ait değerler hiyerarşik küme analizi (*hierarchical cluster analysis*) ile birlikte 11 homojen gruba ayrılmıştır. Küme analizi (*cluster analysis*), veri setinde bulunan ve gruplamaları bilinmeyen gözlemleri, değişken değerleri birbirine benzer olan alt kümelere ayırmaya yarayan yöntemler demetidir. Küme analizinde homojen gruplar, değişkenler arası benzerlik ya da farklılıklara dayalı olarak hesaplanan ölçütlerden yararlanarak oluşturulur. Hiyerarşik küme analizinde ise gruplar oluşturulurken çeşitli kuşaklardaki benzerlikleri ortaya konur. Hiyerarşik kümelenme analizi tekniğinde, her noktanın diğerlerine incelenen değişkenler açısından olan uzaklığı hesaplanarak benzemezlik (*dissimilarity*) matrisi oluşturulur. Bu matris daha sonra "dendrogram" adı verilen ve ağaç dallarını andıran çizim tekniği ile sunulur. Dendrogramlar, her noktanın incelenen değişkenler açısından diğer noktalarla olan ilişkisini hiyerarşik bir yapıda gösterir.

Tablo 2. Çalışma Kapsamında Oluşturulan Örneklem (n=11)

Küme	Mahalle Sayısı	Seçilen Mahalle	Seçilen Mahallenin İlçesi
Küme 1	165	Yıldız	Buca
Küme 2	141	Onur	Balçova
Küme 3	8	Çamlı Köyü	Güzelbahçe
Küme 4	1	Uğur	Konak
Küme 5	2	Altınordu	Konak
Küme 6	3	Atatürk	Çigli
Küme 7	1	Namazgah	Konak
Küme 8	1	Bahçelerarası	Balçova
Küme 9	6	Dokuz Eylül	Gaziemir
Küme 10	9	Atatürk	Narlıdere
Küme 11	2	Yenigün	Konak

Çalışma kapsamında fiziksel yapı erişilebilirlik endeks değerleri ile ölçülmüştür. Bu değerlerin hesaplanabilmesi için örneklemde bulunan 11 mahallede, mahallerin merkez noktasından 500 m. uzunluğundaki yarıçap içine giren tüm tapılar ve yollar, alana ait uydu görüntüleri işlenerek coğrafi bilgi sistemleri ortamına (ArcGIS 10.2) aktarılmıştır. Bu yöntemle elde edilen vektör veriye ilişkin görüntüler Resim 2'de sunulmuştur.

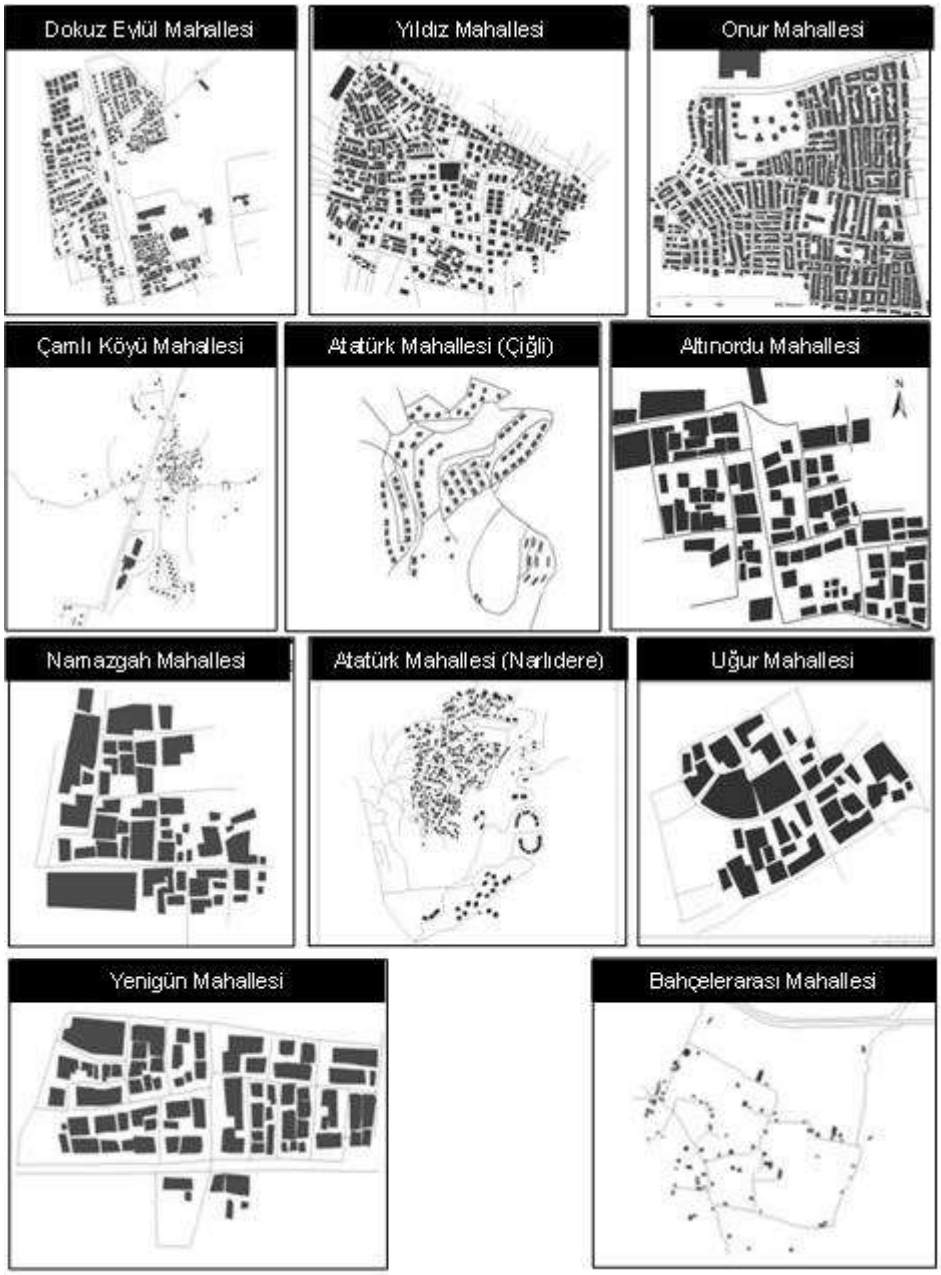

Resim 2. Örneklemde bulunan 11 mahalle için vektör formatta yapılar ve yol orta çizgileri (not: ölçekler farklıdır).

Çalışma kapsamında incelenen 340 mahallenin hiyerarşik kümelenme analizi tekniği ile 11 homojen kümeye ayrıştırılmasından sonra her kümeden bir adet mahalle basit rastlantısal seçim yöntemi ile seçilerek 11 gözlemden oluşan örneklem oluşturulmuştur. Örneklemde yer alan mahalleler be bu mahallerin bağlı olduğu ilçeler Tablo 2'de sunulmuştur. Resim 1'de ise bu mahallerin İzmir merkez kent üzerindeki dağılımı görülmektedir.

Resim 1. Örneklemde bulunan mahallelerin coğrafi dağılımı (n=11)

4. Analiz ve Sonuçlar

Şekil 2'de sunulmuş olan vektör formattaki yapı ve yol orta çizgisi verisi ile oluşturulan ağ analizi veri tabanı, ArcGIS platformu için geliştirilmiş olan "Urban Network Analysis" araç seti kullanılarak (Sevtsuk and Mekonnen, 2012), örneklemde yer alan tüm mahallelerde, mahallenin merkez noktasından 500 m. uzunluğundaki yarıçap içindeki alan için beş faklı erişebilirlik endeks değeri hesaplanmıştır: erişim (*reach*), çekim (*gravity*), aradalılık (*betweenness*), yakınlık (*closeness*) ve düzgünlük (*straightness*).

Bu endeks değerlerinden erişim endekse değeri, verilen eşik uzaklık değeri içerisinde ağ üzerinde yapı için erişilebilir yapı sayısını vermektedir. Yakınlık endeks değeri, verilen eşik uzaklık değeri içerisinde ağ üzerinde her yapıdan diğer erişilebilir yapılara olan toplam uzaklığın bire bölünmesi ile elde edilir. Aradalılık endeks değer ise, bir yapıdan belirli bir mesafede olan yapılar arasındaki en kısa yolların kaç tanesinde söz konusu yapının bulunduğuna ilişkin bir ölçüttür (Sevtsuk ve Mekonnen, 2012). Çalışma kapsamında, yürüme mesafesi için eşik değeri 600 m. olarak alınmıştır. Dittmar and Ohlandes (2004) çalışmalarında bu değerin Kuzey Amerika kentleri için 300 m. ile 900 m. arasında, kanada kentleri için ise 400 ile 800 m. arasında değiştiğini ortaya koymuştur. Çalışmada kullanılan 600 m. değeri de her iki aralığığa uygun bulunmaktadır ve yaklaşık 10 dakika sure yürüyüşe karşılık gelmektedir.

Çekim endeks değeri, Hansen'in (1959) erişilebilirliğin kentsel mekanı nasıl şekillendirdiğini saptamaya çalıştığı ve ve bu ilişkiyi niceliksel bir model ile ortaya koyduğu 1959 tarihli çalışmasındaki yaklaşıma ve formülasyona dayanır. Düzgünlük endeks değeri ise yapılar arasındaki ağ üzerindeki mesafenin kuşuçuşu mesafe ile olan ilişkisini ortaya koyar (Sevtsuk ve Mekonnen, 2012). Çalışma kapsamında, İzmir ili merkez kentsel alanında bulunan 340 mahalle sosyo-ekonomik değişkenler kullanılarak hiyerarşik küme analizi ile 11 homojen gruba ayrılmıştır. Elde edilen bu 11 kümenin her birisinden bir mahalle basit rastlantısal örnekleme yöntemi ile seçilerek bu mahallelerin merkez noktasından 500 m. uzunluğundaki yarıçap içine giren tüm tapılar ve yollar, alana ait uydu görüntüleri işlenerek coğrafi bilgi sistemleri ortamına (ArcGIS 10.2) aktarılmıştır. Oluşturulan ağ analizi veri tabanı ile seçilen 11 mahalledeki yapılar için beş farklı erişebilirlik endeks değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 3, 4, 5, 6 ve 7'de, örneklemde bulunan 11 mahalledeki yapılar için hesaplanmış olan beş farklı erişilebilirlik endeks değerlerine ilişkin betimleyici istatistikler sunulmuştur.

Tablo 3. Örneklemde bulunan 11 mahalledeki yapılara ait "erişim" endeks değerlerine ilişkin betimleyici istatistikler

Mahalle	Bina Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Yıldız	1158	704.720	190.576
Onur	1517	1049.590	239.797
Çamlı Köyü	198	77.180	55.363
Uğur	34	16.180	8.685
Altınordu	95	33.410	22.703
Atatürk (Çiğli)	87	9.450	7.894
Namazgah	53	10.680	6.076
Bahcelerarası	84	13.190	10.314
Dokuz Eylül	470	51.620	40.027
Atatürk (Narlıdere)	341	59.770	34.356
Yenigün	77	49.170	14.769
Toplam	4114	602.390	464.770

Kaynak: Çalışma kapsamında yapılan hesaplamalar

Tablo 4. Örneklemde bulunan 11 mahalledeki yapılara ait "çekim" endeks değerlerine ilişkin betimleyici istatistikler

Mahalle	Bina Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Yıldız	1158	358.012	97.728
Onur	1517	507.687	123.040
Çamlı Köyü	198	48.275	34.701
Uğur	34	12.199	6.417
Altınordu	95	23.729	14.900
Atatürk (Çiğli)	87	5.458	3.877
Namazgah	53	7.914	3.722
Bahcelerarası	84	8.329	5.748
Dokuz Eylül	470	30.397	20.704
Atatürk (Narlıdere)	341	36.109	20.447
Yenigün	77	30.078	7.234
Toplam	4114	298.365	225.571

Kaynak: Çalışma kapsamında yapılan hesaplamalar

Tablo 35. Örneklemde bulunan 11 mahalledeki yapılara ait "aradalılık" endeks değerlerine ilişkin betimleyici istatistikler

Mahalle	Bina Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Yıldız	1158	15170.508	15050.546
Onur	1517	35304.305	32315.334
Çamlı Köyü	198	1197.161	1420.147
Uğur	34	47.470	55.861
Altınordu	95	345.178	428.743
Atatürk (Çiğli)	87	25.977	37.465
Namazgah	53	36.943	42.750
Bahcelerarası	84	56.880	94.065
Dokuz Eylül	470	579.519	725.274
Atatürk (Narlıdere)	341	881.982	1206.120
Yenigün	77	245.194	194.055
Toplam	4114	17500.371	25831.261

Kaynak: Çalışma kapsamında yapılan hesaplamalar

Tablo 6. Örneklemde bulunan 11 mahalledeki yapılara ait "yakınlık" endeks değerlerine ilişkin betimleyici istatistikler

Mahalle	Bina Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Yıldız	1158	0.000	0.000
Onur	1517	0.000	0.000
Çamlı Köyü	198	0.005	0.027
Uğur	34	0.002	0.006
Altınordu	95	0.051	0.312
Atatürk (Çiğli)	87	0.005	0.012
Namazgah	53	0.004	0.007
Bahcelerarası	84	0.005	0.009
Dokuz Eylül	470	0.011	0.145
Atatürk (Narlıdere)	341	0.002	0.006
Yenigün	77	0.001	0.002
Toplam	4114	0.0031	0.069

Kaynak: Çalışma kapsamında yapılan hesaplamalar

Tablo 7. Örneklemde bulunan 11 mahalledeki yapılara ait "düzgünlük" endeks değerlerine ilişkin betimleyici istatistikler

Mahalle	Bina Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Yıldız	1158	537.876	155.092
Onur	1517	801.541	179.075
Çamlı Köyü	198	52.186	37.432
Uğur	34	11.624	5.756
Altınordu	95	24.661	15.792
Atatürk (Çiğli)	87	7.199	5.507
Namazgah	53	7.642	3.660
Bahcelerarası	84	10.541	7.675
Dokuz Eylül	470	35.351	25.702
Atatürk (Narlıdere)	341	35.623	19.622
Yenigün	77	31.592	9.090
Toplam	4114	458.187	357.235

Kaynak: Çalışma kapsamında yapılan hesaplamalar

Örneklemde yeralan 11 mahalleye ait ortalama endeks değerlerinin mahalle ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığı tek-yönlü varyans analizi (ANOVA) ile sınanmıştır. Varyans analizi, gözlemleri eşit aralıklı veya oran ölçeklerde toplanmış olan bir ya da iki değişkene ilişkin iki ya da ikiden fazla bağımsız örnekleme ait ortalamaların karşılaştırılmasında kullanılır. Amaç örneklemlerin aynı ya da eş kitlelerden gelip gelmediğinin ortaya konmasıdır.

Elde edilen tek-yönlü varyans analizi sonuçları, 11 mahallenin incelenen beş farklı erişebilirlik endeks değeri açısından da farklı olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu endeksler için elde edilen F değerleri; erişim için 2371.6, aradalılık için 199.6, yakınlık için 6.1, çekim için 2070.5 ve düzgünlük için 2379.3 olarak bulunmuştur. Bu sonuçların tümü istatistiksel açıdan α=0.01 (%99.9) güvenirlik düzeyinde anlamlıdır.

5. Değerlendirme

Kentsel alanların sosyal alanlar olarak adlandırılan alanlara alanlara ayrıştırılarak incelenmesi uzun süredir çalışma konusu olmuştur. Ancak çoğu zaman bu alanların mekansal boyutu göz ardı edilmiştir (Bell, 1953; Van Arsdol ve diğer., 1958; Theodore and Egeland, 1961). Bu çalışmada ise sosyo-ekonomik açıdan farklı olan kentsel alanların fiziksel yapı açısından da farklılık gösterdiği istatistiksel yöntemler kullanılarak ortaya konmuştur.

Elde edilen sonuçlar kentlerin sosyal ve ekonomik açıdan farklı düzeydeki alt alanlarına erişebilirlik açısından eşdeğer altyapı olanakları sunamadığını açık olarak göstermektedir. Perkins (1962), kentlerin kurulmasında ve planlanmasında yapılan hataların, doğal ve yapı çevre arasındaki uyumu sağlamaktaki başarısızlığın nedeni olduğuna işaret etmiştir. Mevcut çalışma, doğa ve insan arasındaki uyumu sağlamada başarılı olamayan kentsel alanların, kentte yaşayan bireylere eşdeğer hizmetler sunmakta da, en azından çalışmada incelenen alan için, başarısız olduklarını ortaya koymuştur.

Elbette, mevcut çalışmanın sonuçları sadece seçilen örneklem dikkate alınarak genelleştirilebilir. Çalışmada sadece seçilen mahallelerde, mahallenin merkez noktasından 500 m. uzunluğundaki yarıçap içindeki alan için beş faklı erişebilirlik endeks değeri hesaplanmıştır. Gelecek çalışmalarda bu alanın kapsamı genişletilebilir.

Referanslar:

Abu-Lughod, J., L. (1969) "Testing the Theory of Social Area Analysis: The Ecology of Cairo, Egypt", *American Sociological Review*, 34(2), 198-212.

Adolphson, M. (2011) *On Analysing Changes In Urban Structure: Some Theoretical and Methodological Issues*, Basılmamış Doktora Tezi, Royal Institute of Technology, Department of Urban and Regional Studies, Stockholm.

Barrett, P. (1983) *The Automobile and Urban Transit: The Formation of Public Policy in Chicago, 1900-1930*, Temple University Pres, Philadelphia.

Bell, W. (1953) "The Social Areas of the San Francisco Bay Region", *American Sociological Review*, 18(1), 39-47

Bhat, C.; Handy, S.; Kockelman, K.; Mahmassani, H.; Gopal, A.; Srour, I.; Weston, L. (2002) *Development of An Urban Accessibility Index: Formulations, Aggregation, and Application*, Center for Transportation Research, Report no. FHWA/TX-02-4938-4, The University of Texas at Austin, Austin.

Boarnet, M. G.,; Greenwald, M. J. (2000) "Land Use, Urban Design, and Nonwork Travel: Reproducing Other Urban Areas' Empirical Test Results in Portland, Oregon", *Journal of the Transportation Research Board*, 1722(1), 27-37.

Burgess, E. (1925) *The Growth of The City*, University of Chicago Press, Chicago.

Camagni, R.; Gibelli, M. C.; Rigamonti P. (2002) "Urban Mobility and Urban Form: The Social and Environmental Costs of Different Patterns of Urban Expansion", *Ecological Economics*, 40, 199-216.

Cohen, D. A.; McKenzie, T. L.; Sehgal, A.; Williamson, S.; Golinelli, D.; Lurie, N. (2007) "Contribution of Public Parks To Physical Activity", *American Journal of Public Health*, 97(3), 509-514.

Cronon, W. (2009) *Nature's Metropolis: Chicago and the Great West*, WW Norton & Company, New York.

Geurs, K. T.; Wee B. V. (2004) "Accessibility Evaluation of Land-use and Transport Strategies: Review and Research Directions", *Journal of Transport Geography*, 12, 127-140.

Glaab, C. N.; Theodore B. (1967) *A History of Urban America*, Macmillan Pres, London.

Haggerty, L. J. (1982) "Differential Social Contact in Urban Neighborhoods: Environmental vs. Sociodemographic Explanations", *The Sociological Quarterly*, 23(3), 359-372.

Handy S., L. & Clifton K. (2000). *Evaluating Neighborhood Accessibility: Issues and Methods Using Geographic Information Systems*, Research Report SWUTC/00/167202-1

Handy, S. L.,; Clifton, K. J. (2001) "Evaluating Neighborhood Accessibility: Possibilities and Practicalities", *Journal of Transportation and Statistics*, 4(2/3), 67-78.

Handy, S. L.; Niemeier, D. A. (1997) "Measuring Accessibility: An Exploration of Issues and Alternatives", *Environment and Planning A*, 29(7), 1175-1194.

Hansen, W. G. (1959) "How Accessibility Shapes Land Use", *Journal of the American Institute of Planners*, 25(2), 73-76.

Hoyt, H. (1939) *The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities*. Federal Housing Administration, Washington DC.

Ingram, D. R. (1971) "The Concept of Accessibility: A Search for an Operational Form" *Regional Studies*, 5(2), 101-107.

Mack, R. W.; McElrath, D. C. (1964) "Urban Social Differentiation and the Allocation of Resources", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 352(1), 25-32.

McElrath, D. C. (1965) "Urban Differentiation: Problems and Prospects", *Law and Contemporary Problems*, 30(1), 103-110.

Morris, J. M.; Dumble, P. L.; Wigan, M. R. (1979) "Accessibility Indicators For Transport Planning", *Transportation Research Part A*, 13(2), 91-109.

Omer, I.; Goldblatt, R. (2012) "Urban spatial configuration and socio-economic residential differentiation: The case of Tel Aviv", *Computers, Environment and Urban Systems*, 36(2), 177-185.

Perkins, G. H. (1962) "Urban Form", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 106 (3), 190-194.

Porta, S., Crucitti, P., & Latora, V. (2006). "The Network Analysis of Urban Streets: A Primal Approach", *Environment and Planning B*, 33, 705-725.

Sevtsuk, A.; Mekonnen, M. (2012) "Urban Network Analysis: A New Toolbox for ArcGIS", *Revue Internationale de Géomatique*, 22(2), 287-305.

Shevky E; Williams, M. (1949) *The Social Areas of Los Angeles: Analysis and Typology*, University of California Pres, Los Angeles.

Theodore, R. A.; Egeland, J. A.(1961) "The Spatial Aspects of Social Area Theory", *American Sociological Review*, 26(3), 392-398.

Van Arsdol, M.D.; Camilleri, S. F.; Schmid, C. F. (1958) "The Generality of Urban Social Area Indexes", *American Sociological Review*, 23(3), 277-284.

Vojnovic, I. (2006) "Building Communities To Promote Physical Activity: A Multi-Scale Geographical Analysis", *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 88(1), 67-90.

Von Thünen, J. H. (1966). Isolated state: An English edition of Der isolierte Staat. Pergamon Press, London.

ODTÜ Yolu'nun Planlama ve Uygulama Süreci: Aktörler, Çatışmalar ve Tasarımın Rolü

Duygu Cihanger[1]

Öz: *Kamuoyunda ODTÜ Yolu olarak bilinen, Ankara kentindeki iki önemli ulaşım hattı olan Anadolu Bulvarı ile Konya Yolu'nu bağlayan ana ulaşım arteri planının uygulama süreci, planlama teorisi, pratiği ve plancı-yönetici-toplum arasındaki ilişkiler açısından bir artçı sarsıntı niteliği taşımaktadır. Bu durumun sebebi, karar vericilerin bu projeden olumsuz etkilenen kesimlerin taleplerini müzakere ederek çözmeyi reddetmesidir. Çalışmanın amacı ise toplumun farklı kesimlerini farklı düzeylerde etkileyen bir ulaşım altyapısının uygulama süreci ve sonucundaki çatışmaları ve aktörlerini ortaya koymak; kentsel tasarım araçlarının toplumsal çeşitliliği destekleme ve birlikte karar üretebilme yönündeki olası katkılarını tartışmaktır. Bu amaç doğrultusunda, yol inşaatı öncesi, sırası ve sonrasında yapılan fotoğraflama çalışmalarından elde edilen görsel malzemeler kullanılarak alternatif tasarım yaklaşımları üretilmiştir. Bu yöntem yardımıyla, yolun Ankara kenti ve kentlileri için hem mekânsal hem de sosyal anlamda kamusal değerinin arttırılarak yeniden yorumlanabileceği savı desteklenmektedir.*

Anahtar Kelimeler*: ODTÜ Yolu, Kentsel Tasarım, Kentsel Çeşitlilik, Kentsel Muhalefet*

Abstract: *The implementation period of the METU (Middle East Technical University) Road plan, which proposes an urban arterial connecting two major transportation routes in Ankara, stands as a conundrum both for planning theory and practice, for the relationships between planners, city administrators and society. This is because the decision makers' ignorant attitudes towards the social groups who raised concerns for the existence of the road. The aim of this study is to present the actors and conflicts before and throughout the implementation of road as a first step. Then, an urban design approach to a transportation infrastructure in a way to foster the participation of diverse groups is discussed. The visual material collected before, during and after the road construction is modified to show alternative design approaches which are more humanistic and helpful to underline the public value of the road for all.*

Keywords*: METU Road, Urban Design, Urban Diversity, Urban Resistance*

---

[1] *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi, Ankara: duygu.cihanger@gmail.com*

1.Giriş

Kamuoyunda *ODTÜ Yolu* olarak bilinen, 1071 Malazgirt Bulvarı, Ankara'nın iki önemli ulaşım hattı olan Anadolu Bulvarı ve Konya Yolu'nu bağlayan, dört gidiş, dört geliş olmak üzere toplam sekiz şeritli erişim kontrollü bir yoldur. Yolun sekiz yüz metrelik kısmı ODTÜ arazisi sınırından, devamı ise 100. Yıl ve Çiğdem mahallelerinin ortasından geçmektedir. Üst ölçek planlarında, kent içi bağlantı yolu olarak öngörülen *ODTÜ Yolu*'nun *inşaatı*, çeşitli kentsel muhalefetlere ve tartışmalara neden olmuştur.

Aktörler arasındaki fikir çatışmalarının temelinde özellikle yerel yönetimin ve sözü geçen planların bütünlüğüne inanan şehir plancıların yolu savunan tutumu karşısında yerleşim alanlarının ortasından yüksek araç kapasiteli bir yolun geçmesini istemeyen mahalleliler ve ODTÜ Kampüsü'nün yeşil alan bütünlüğünü bozacağı için yine yola karşı duruş sergileyen ODTÜ öğrencileri ve bileşenleri durmaktadır. Problem kısır bir döngü içerisinde çözümsüzlüğe gitmiş, tüm toplumsal muhalefete karşı elinde kent mekanına güçlü müdahale araçlarını bulunduran yerel yönetimin tepeden inmeci tavrıyla yol inşaatı tamamlanmıştır.

Foto 1: Yol İnşaatı **(**Kaynak: Kişisel Belgelik, Aralık 2013**)**

Söz konusu kentsel muhalefetler, kent genelinin kabul ettiği öne sürülen bir karara karşı çıkan bir topluluğun sesini duyurma çabasıdır. Tıpkı 2. Dünya Savaşı sonrası hızlı ve yoğun bir şekilde mahalleleri yok etmek pahasına otoyol inşasına başlayan Amerika'da baş gösteren "karayolu ayaklanmaları" (highway revolts/ antimotorway movements) gibi Ankara örneği de otoyolların sosyal hayatı zedelememesi ve yaşam alanlarını tehlikeye atmaması adına verilen mücadeleyi resmeder. Amerika örneğinde, yerelden başlayarak ülke geneline yayılan bu ayaklanmaların çoğu ayaklanmalar lehine sonuçlanmamıştır. (Fellman 1969: 102; Mohl 2004: 675). Bu durumun sebebi, özellikle işçi sınıfının ikamet ettiği bölgelerde planlanan yolların reddinde, halkın plan karşısında geçerli rasyoneller sunamaması sonucu bürokratik engellere takılmasıdır (Mohl 2004: 676). Başarılı olan örneklerde ise ortak özellikler, tutarlı ve ulusal/uluslararası alanda dikkat çeken sürekli bir aktivizm süreci, kendini konuya adamış yerel ve politik liderlerin varlığı, saygın medya organlarından alınan destek, kentte güçlü bir planlama geçmişi, konunun yargıya taşınması olarak sıralanabilir (Mohl 2004: 676). ODTÜ Yolu örneğinde de, genelden farklı bir talebi olan grupların sesi dinlenmeden bastırılmıştır ve bu birliktelikler

kentin gelişimine ve ulaşımın rahatlama imkanına karşı çıkan azınlıklar olarak hedef gösterilmiştir. Bu dışlayıcı tutum, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in katıldığı bir canlı yayında "Yol için neden halka soracakmışız ki? Yol planda geçmiş zaten, bugüne kadar kime sormuşuz?" demeci ile özetlenebilir.

ODTÜ Yolu planlama ve uygulama süreci, kentte yaşayan farklı kesimlerin planlama, katılım ve demokrasi tartışmalarına katılımı yönünde örnek teşkil etmektedir. Bu sebeple, çalışma ilk olarak aktör tanımları ODTÜ Yolu kararının alındığı ve sürdürüldüğü Ankara'nın planlama tarihi içerisinde sunacak, ardından yolun planlama süreci hikâyesi özetleyerek günümüzdeki kentsel mücadele alanını yaratan yolun uygulama adımlarını ve aktörlerin savlarını inceleyecektir. Sonuç kısmında ise, ODTÜ Yolu kentsel çeşitliliğe cevap verebilme potansiyeli taşıyan bir şehircilik ve kentsel tasarım problemi olarak değerlendirilmektedir. Yol, kamusal bir mekân olarak ele alınmalı, tasarım araçlarının yerinde kullanılmalıdır. Şehirciliğin kaçınılmaz kentsel arazi kullanımı değişikliklerine alternatifler sunan bir süreç olduğu gerçeği kabul edilmektedir.

2. ODTÜ Yolu planlama süreci

Anadolu Bulvarı'nı Konya Yolu'na bağlayan bir iç-çevre yolu olarak önerilen bugünkü *ODTÜ Yolu* - 1071 Malazgirt Bulvarı- meşruiyetini farklı dönemlerde üretilmiş Ankara kenti planlarından almaktadır. Bahsi geçen planların ilki *1990 Ankara Nazım İmar Planı (1/50.000)*'dır. Samsun Yolu, Konya ile Eskişehir ve İstanbul Yollarını birbirine bağlayan 1071 Malazgirt Bulvarı, 1969 yılında Ankara Nazım Plan Bürosu tarafından önerilmiştir. 1/50000 ölçekli bir plan şeması olan Ankara Nazım Planı 1990'da ikinci kademe bir yol olarak ilk kez yer alan yol bugünkü gibi Konya Yolu'nda son bulmamakta, Dikmen Bölgesi'ni geçerek Doğukent Bulvarı üzerinden Mamak ve Samsun Yolu'na ulaşmaktadır (Şekil 1).

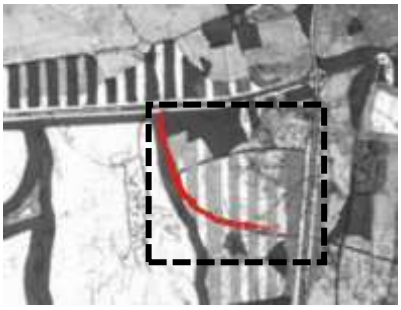

Şekil 1: 1990 Ankara Nazım İmar Planı

(Kaynak: ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

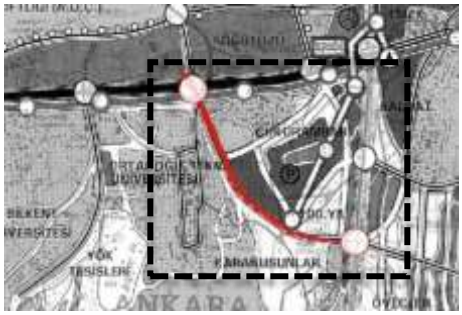

Şekil 2: 2015 Ankara Ana Ulaşım Planı

(Kaynak: ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

Yolun bulunduğu ikinci bir resmi belge ise 1994 tarihi onaylı, *2015 Ankara Ulaşım Ana Planı*'dır (Şekil 2). 1990 Ankara Nazım İmar Planı kararıyla uygulanan Anadolu Bulvarı'nı Konya Yolu'na bağlayacak olan yol, bu planda da ikinci kademe, diğer bir deyişle kent içi bağlantı yolu olarak yer almaktadır. Yolun Eskişehir ve Konya Yolu'na bağlandığı iki noktada ise kavşak önerisi yapılmıştır.

Plan çalışmaları sırasında, yerel yönetim organlarından İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nün yanı sıra, EGO da yer almış, ayrıca plan hazırlıkları sırasında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü de aktif rol oynamıştır.

2007 yılında onaylanan ve bugün de yürürlükte olan 1/25.000 ölçekli 2023 *Ankara Nazım İmar Planı* ise yolun geçtiği ODTÜ arazisinin 1995 yılında 1. Derece Doğal Sit Alanı ilan edilmiş olmasına rağmen yol kararını devam ettirmiştir. 2015 Ankara Ana Ulaşım Planından farklı olarak yol Eskişehir ve Konya Yolları ile aynı kademeye getirilmiş, üzerinde iki adet daha ara kavşak önerilmiş ve böylece yol üzerindeki kavşak sayısı dörde çıkarılmıştır. Bu plana uygun olarak üretilen uygulama planı ise 2013 yılında hayata geçirilmiştir.

Şekil 3: 2023 Ankara Nazım İmar Planı

(Kaynak: ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

Şekil 4: ODTÜ Yolu Uygulama Planı

(Kaynak: ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

3. ODTÜ Yolu uygulama sürecinde aktörler ve savları

Yaklaşık otuz beş yıl önce kararı alınmış olan yolun inşaatı, 2013 yılının Haziran ayında 100. Yıl Mahallesi'ndeki viyadük çalışması ile başlatılmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin yürüttüğü çalışmalar yaz mevsimi süresince devam etmiştir. Ancak bu süreç farklı toplumsal ve mekânsal bağlamda alınan bir plan kararının günümüz dünyasının değişen koşullarında toplumun bazı kesimleri için sorun yaratması ve Gezi Parkı olaylarının da itici gücü ile kent paydaşları arasında fikir ayrışmalarını tetiklemiştir.

Yolun uygulama sürecine dahil olan aktörler arasındaki ilişkiler oldukça karmaşıktır (Şekil 5.). Bir aktör grubu içerisindeki savlarda dahi önemli sayıda farklılıklar vardır. Örneğin, üniversite aktör grubu içerisindeki ODTÜ bileşenleri kendi aralarında sık sık görüş ayrılığı yaşamışlardır. Diğer bir ilgi çekici nokta ise Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün süreçteki rolüdür. Rektörlüğün, büyükşehir belediyesi ile yol yapım işi toplantılarına katılan bölüme mensup öğretim üyeleri zaman içerisinde tartışma odağında kalmışlardır. Rektörlük tarafından danışılan şehir plancıları yolun varlığının meşru olması dolayısıyla, sadece kavşak tasarımı üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu sebeple, yol güzergâhındaki 1. Derece Sit Alanı, oldukça yakınındaki meskenlerin varlığı, 100. Yıl'da ikamet eden öğrencilerin kampüse alanına geçişinin yolla kesilmesi gibi konuların ikinci plana itildiği iddia edilmiştir.

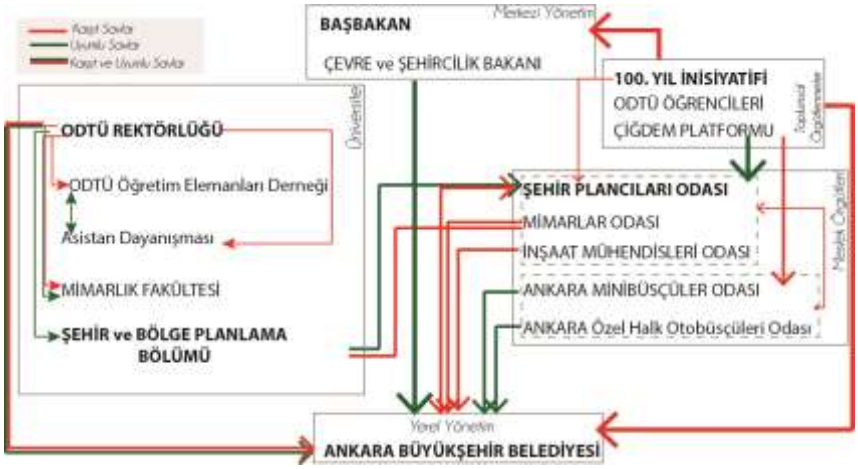

Şekil 5: ODTÜ Yolu Uygulama Sürecine Dahil Olan Aktörler Arası İlişkiler

Diğer bir çatışma örneği ise, savları birbirine oldukça paralel olan Şehir Plancıları Odası da 100. Yıl İnisiyatifi'dir. Bunun nedeni, planlama öğretisinin planın bütünlüğüne yönelik kararların varlığını kabul etmesidir. Diğer bir deyişle, 100. Yıl İnisiyatifi'nin "yolu istemiyoruz", "bu yol yasal değil" savlarına Mimarlar Odası tamamen destek verirken, Şehir Plancıları Odası, yolun plan belgelerinde yer alması sebebiyle daha orta yol bulmaya yönelik bir tavır takınmış, bu sebeple inisiyatifinin zaman zaman tepkisini çekmiştir.

Şekil 5'te gösterilen aktörlerin karmaşık talep zincirleri, bu çeşitliliği daha iyi okuyabilmek amacıyla, süreç içerisinde en fazla öne çıkan "Resmi Dayanaklar ve Katılım", "Sit Alanları" , "Sosyo-Mekânsal Etkiler", "Ulaşım" problem alanları başlıkları altında ele alınacaktır.

3.1 Resmi dayanaklar ve katılım

Planın uygulanmasına yönelik resmi dayanaklar, plan belgeleri ve proje çözümü-karar alma sürecince ODTÜ bileşenleri ve halkın katılımı kamuoyunda en sık tartışılan konu olmuştur. ODTÜ Rektörlüğü, 2013 yılının Mayıs ayında artan yol inşaatı ile ilgili söylemlere cevaben yönetimin tavrını özetleyen bir basın açıklaması yapmıştır. Bu açıklamaya göre, yolun yasal statüsünü kabul etmek ve yapımı sırasında doğal çevreye asgari düzeyde etkilenmesini sağlamak, kentin ulaşım gerekliliklerini en iyi şekilde karşılanmasına yardımcı olmak hedeflenmektedir. Hazırlanan ODTÜ Koruma Amaçlı İmar Planı'nda da yolların güzergâhının korunduğunu belirten yönetim, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama ve İnşaat Mühendisliği bölümünden öğretim üyelerinin de karar verme sürecine katıldığını belirtmiştir. Ancak, uygulamaya geçilmesi adına rektörlük ODTÜ Koruma Amaçlı Planının onayından önce inşaatın başlamasının yasal olmadığını da ifade etmiştir.

Rektörlüğün bu tavrı üniversite bünyesinde katılım ve karar sürecindeki eksikliklerin olduğu savıyla eleştirilmiştir. ODTÜ Asistan Dayanışması 26.08.2013 tarihli bildirisinde, ODTÜ yönetiminin, öğrencileri, öğretim elemanlarını ve diğer çalışanlarını bu yolla ilişkin olarak yeterli düzeyde bilgilendirmediğini iddia etmiştir. Dayanışma, rektörlüğün belirttiği ve üniversiteden sadece iki bölümü ve

toplamda sekiz öğretim üyesinin dahiliyeti yönetimin katılımcı bir politika izlemediğini ve bunun da yaşanan çatışmalara zemin hazırladığını savunmuştur.

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyelerinin ise bir kısmı yolun varlığını tartışmasız kabul ederek, yolun mimarlık ve mühendislik işlerinin iyi çözülmesi gerektiğini savunmuş, bir kısmı ise uygulama sürecindeki planlama ilkelerine aykırı durumların varlığına dikkat çekmiştir. Bölüm içerisindeki fikir ayrılıklarının önemli bir örneği yolun varlığına itiraz edilip edilemeyeceğidir. Yasaların, kesinleşmiş koruma ve imar planlarına, sadece itiraz süresi içinde değil her zaman itiraz hakkını verdiği ya da vermediği savları bugün de devam eden dava süreçlerinin sonuçlanmış olmaması nedeniyle açıklığa kavuşturulamamıştır.

Planlama bölümü mensuplarının bir kısmı ise, yolun kavşak çalışmalarının hala sorun teşkil ettiğini, uygulama başlamadan önce Gazi Üniversitesi tarafından yürütülen Ankara Ana Ulaşım Planı çalışmasının bitmesi gerektiğini, yolun planlardaki kademesinin bugün uygulanan 4+4 şeritli yolla örtüşmediğini ve bu sebeple plana aykırı olduğunu savunmaktadır.

ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği ise, akılcı kapsamlı planlama anlayışının problemlerinin altını çizer nitelikte, projenin ilk yapıldığı tarihten bugüne yaşanan değişiklerin yolun uygulama gerekliliğinde soru işaretleri yarattığı görüşündedir. Dernek, geçmişte hazırlanan bu yolun bir plana uygun olmasının daha sonraki yasal süreçlerin gereklerini ortadan kaldırmayacağını savunmaktadır.

100. Yıl İnisiyatifi, yerel yönetimlerin halka rağmen karar alıp uygulaması konusundaki problemleri Gezi Olayları ile örneklemiş ve tüm Ankara halkını daha katılımcı bir gelecek için mücadeleye çağırmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi ise yolun eski Ankara Belediye Başkanı Murat Karayalçın döneminde ve ODTÜ'lü öğretim üyelerinin de katkısı ile resmiyet kazandığını savunmuştur. Uygulama sürecinde katılım talep eden halkın provokasyon amaçlı davrandığını belirtmiştir.

3.2 Doğal sit alanı

Yolun ODTÜ Kampüsü'nün A1 Kapısı yakınından geçtiği bölgenin 1995 yılında 1. Derece Doğal Sit ilan edilmiş olması ve inşaat sebebiyle yaklaşık 3000 ağacın kesileceği gibi nedenler de farklı çıkar grupları arasında çatışmalara yol açmıştır.

ODTÜ Rektörlüğü, yol güzergâhındaki yaklaşık 3000 ağacın varlığına dikkat çekmiş ve bu doğal çevrenin yol inşaatından olabildiğince az etkilenmesinin öneminin altını çizmiştir. Doğal sit alanları içinden yol geçirilmesi koruma kurulu onayına bağlı olduğundan daha önce alınmış olan bu sit alanı kararı nedeniyle, Anadolu Bulvarı'nın devamı olan ve 2023 Ankara Nazım Planı'nda yer alan söz konusu yolun statüsü Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve "Ankara Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonu'nun görüşlerine ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın onayına tabi olduğu belirtilmiştir. Rektörlük, ODTÜ ormanının 1960'lı yıllardan bugüne Ankara halkına hizmet ettiğini ve ağaçlardan bir kısmının kesilecek olmasının kamuoyu nezdinden tepkiler doğurması üzerine "*Toplam 629 ibreli ağacın nakledilmesi; 292 adedi çam, 133 adedi dişbudak, 916 adedi ahlat, 293 adedi badem, 58 adedi kavak ve 696 adedi diğer yapraklılar olmak üzere toplam 2.388 ağacın kesilmesi gerekeceği*" açıklamasını yapmıştır.

Mimarlık Fakültesi mensupları da ağaçların korunmasının önemi ve doğal sit alanı statüsüne sahip olan arazinin Çevresel Etki Değerlendirme Raporu'nun hazırlanmasının yasal gereklilik olduğunu savunmuşlardır. Bölümün öğretim üyeleri, yol inşaatının ODTÜ ormanı ekolojisini parçalayacağı nedeniyle, ekologlardan görüş alınması gerekliliğini dile getirmişlerdir.

ODTÜ Öğrencileri ise hazırladıkları video-eylem ve çeşitli bildiri yayınlarıyla ODTÜ Ormanına sahip çıktıklarını aşağıdaki sözlerle dile getirmişlerdir:

"Yolu istemiyoruz çünkü,
-Bu yolun trafik sorunun çözmeyeceğini, ODTÜ ormanını tahrip edeceğini biliyoruz,
-Ağaçlar kesildiğinde hüzünler müziğimizden eksik olmayacak,
-Geri dönüşü olmayan ekolojik yıkımlara neden olacak,
-Karayolları insanları birleştirmez yalnızlaştırır ve bencilleştirir. Dileğimiz daha çok orman, daha çok yaşam alanı, daha çok bisiklet yolu..."

ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği, Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne yazdığı dilekçede ODTÜ'nün A1 Kapısı yakınından geçecek yolun bu alandaki 1. Derece Doğal Sit alanına büyük zarar vereceğini savunmuştur. 100. Yıl İnisiyatifi, 27.08.2013 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın önünde yaptığı basın açıklamasında 1982 yılında onaylanan ve yolun meşruiyetini aldığı imar planının, 1995 yılında söz konusu bölgenin 1. Derece Doğal Sit Alanı ilanıyla geçerliliğini yitirdiğini ve bakanlığın koruma statüsünü korumak adına yol inşaatını durduracak yönde karar almasını "Ağaç Kesme Metro Yap!" diyerek dile getirmiştir

Şehir Plancıları Odası ve Mimarlar Odası da ormanlık alandan geçirilmesi planlanan yolla ilgili öncelikle yerine getirilmesi gereken yasal zorunlulukların (ÇED Raporu hazırlanması gibi) ve alanın doğal niteliklerinin önemine dikkat çekmiştir.

Tüm bu görüşler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın bölge üzerinde doğal sit statüsünü kaldırmasına ve hemen ardından Ankara Büyükşehir Belediye'sinin alana ağaç kesme makineleri ile gece baskını yapmasını engellememiştir. Yaşanan bu olay sonrasında yapılan rektörlük açıklaması ise şöyledir:

"19 Ekim 2013 sabahı yapılan incelemede ODTÜ arazisi içinde kalan güzergahın tamamıyla açıldığı ve güzergah üzerindeki tüm ağaçların kaldırıldığı tespit edilmiştir. Nakledilmesi gereken 600'den fazla çam ağacının da içinde bulunduğu yaklaşık 3.000 ağacın ne şekilde kaldırıldığı konusunda tarafımıza bilgi verilmemiştir. Ancak, bir gecede 600 ağacın nakledilmesi mümkün değildir."

Şehir Plancıları Odası ağaçların kesilmesinin ardından ODTÜ Yolu'nun uygulamasının yönelik suç duyurusunda bulunduğu dava dilekçesinin bir bölümünde, askıda olan bir plana itiraz süresi dolmadan uygulamanın başlatılması amacıyla ağaçların kesilmesinin hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir:

"Koruma amaçlı nazım ve uygulama imar planları Bakanlık tarafından 30.09.2013 tarih ve 15121 sayılı makam oluru ile onaylanmış ve 04.10.2013 tarihinden itibaren askıya çıkarılmıştır. Hali hazırda askı süreci devam ederken 18.10.201 3 Cuma gecesi saat 22:00 civarında başlayıp ertesi gün sabah saatlerine kadar Ankara Büyükşehir Belediyesine bağlı ekipler tarafından bu sit alanına müdahale edilmiş, koruma amaçlı imar planları doğrultusunda planlama alanında kalan yaklaşık 3000 ağaç kesilmiştir."

Bu konu karşısında Başbakan Tayyip Erdoğan'ın "*Yol medeniyettir, biz gerekirse cami yıkar yol yaparız*" ve "*Çok seviyorsanız, gidin ormanda yaşayın"* söylemleri, kamuoyunda büyük etki yaratmıştır. Aynı bağlamda, eski Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın açıklamaları da büyükşehir belediyesinin katılımdan uzak, tepeden inme yaptırımlarını destekler niteliktedir. Bakan: "*Ankara Büyükşehir Belediyesi, buradan sökülen ağaçların büyük bölümünü başka yerlere dikecektir. Bununla da yetinmeyecek, yol çalışmasında söktüğümüz ağaçların daha fazlasını bittikten sonra oraya dikeceğiz*" açıklamasında bulunmuştur.

Ankara Büyükşehir Belediyesi ise ağaçların gece operasyonu ile kesilmesiyle ilgili yol yapım çalışmalarında arazi içinde kalan ağaçların büyük kısmının (600'ü nakil edilerek dikilmesi gereken toplam 3000 ağaç) ağaç nakil araçlarıyla taşındığı iddia edilmiştir. Belediye aynı açıklamada, "işe yaramayacak bazı ağaçların da sökülerek kaldırıldığını" belirtmiştir. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek ise, kesilen 3000 ağacın ederinin 211.000,00 TL olduğunu ve bu tutarın üniversiteye ödeneceğini belirtmiştir.

Ankara Minibüsçüler Odası ve Ankara Özel Halk Otobüsçüleri Odası ise, 3000 ağacın söküldüğü alana 60 taksi, 60 dolmuş ve 10 özel halk otobüsüyle gelmiş ve yaklaşık 800 kişi ile yolun ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

3.3 Sosyo-mekânsal etkiler

Yolun yıllar içinde güçlü sosyo-mekânsal ilişkiler kurmuş olan 100. Yıl ve Çiğdem Mahallerinin birbirinden fiziki olarak ayırması, gelecekte gözlemlenebilecek kentsel dönüşüm tehdidi ve 100. Yıl sakini ODTÜ öğrencilerinin kampüse yaya girişlerinin engellemesi gibi problemler doğurması da üzerinde farklı görüşler toplayan bir durum yaratmıştır.

100. Yıl İnisiyatifi, mahalledeki bazı konutların on metre yakınından geçecek olan elli metre genişliğindeki ve üzerinden günde 40.000 aracın geçeceği yolun sebep olacağı çevre ve gürültü kirliliği gibi sebeplerle inşaata karşı çıkmıştır. İnisiyatif basın açıklamalarında mahallenin sakinliğini yitireceğini, manevi değer kaybedeceğini, parkların kullanılamaz hale geleceğini ve Çiğdem Mahallesi ile kurduğu organik ilişkinin kesileceğini sık sık dile getirmiştir.

Şehir Plancıları Odası, yolun Çiğdem ve 100. Yıl mahalleleri arasındaki komşuluk ilişkilerini, ulaşılabilirliği, kentsel güvenliği hiçe saydığını, önemli bir öğrenci nüfusunun kolay erişilebilirliği sebebiyle tercih ettiği bu iki mahallenin ODTÜ kampüsü ile ilişkisini görmezden geldiğini savunmuştur. Odaya göre belediyenin yayınladığı görsellerde, yol projesinde insanların yürüyebileceği, karşıdan karşıya güvenli ve kolay bir şekilde geçebileceği bir sistem düşünülmediği görülmektedir. Ayrıca, öngörülen transit trafik yayaların, özellikle de çocukların güvenliğini hiçe sayıldığının altı çizilmiştir.

ODTÜ Öğrencileri, hazırladıkları video-eylem ile mahalle halklarının yanında olduklarını "*Bu yol 100. Yıl halkının yerinden edilmesi demek*" ve "*Senin evinin önünden yol geçirseler hoşuna gider miydi?"* cümleleriyle belirtmişlerdir.

ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği de Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne yazdığı bir dilekçede yolun ODTÜ'den sonraki bölümünde göreceli olarak az yoğunluklu olan, öğrenci ve akademisyen ikametinin fazla olduğu mahallelerde sosyal hayatı olumsuz etkileyeceğini dile getirmiştir.

Mimarlar Odası ise, mahalle mekânının kısa süre içerisinde kentsel dönüşüme uğrayacağını ileri sürmüş ve bu süreçte de mahalle halkının yerinden edileceği kaygısını belirtmiştir.

Tüm bu tartışmaların, yine en çok ilgilendirdiği alan olan Şehir Planlama mesleği çerçevesinde ise durum iki yönde incelenmelidir. İlk olarak, yolun iki yerleşik mahalle dokusu arasında fiziki bir engel yaratacağı ve sonuç olarak sosyo-mekansal ilişkilerin zamanla kopmasına neden olacaktır. İkinci bir görüş ise, bu alanda konut sahibi olanların yolun geçeceği gerçeğiyle yerleşmiş olduğudur. Bu görüş, yol planlandığı sırada küçük bir köy olan alanın zamanla mevzi imar planlarıyla alana bilinçli yerleştiğini savunur. Büyükşehir Belediyesi de halkın bu yolu istediğini, çünkü yolla birlikte konutların değerleneceğini belirtmiştir.

3.4. Ulaşım

Ankara Büyükşehir Belediyesi, sürecin başından itibaren yolun Ankara için büyük önem taşıdığını, inşaat bitince Ankara'da yaşanan trafik ve ulaşım sorunlarının büyük ölçüde çözüleceğini iddia etmiştir. Bugün Eskişehir Yolu üzerinde yoğunlaşan trafik problemlerine alternatif olabilecek bu yolla cevap verileceği savunulmuştur.

Mimarlar Odası ise yayınladığı *"ODTÜ'den Geçirilen Yollar"* adlı kapsamlı raporda, Eskişehir yolu üzerindeki trafik sıkışıklıklarının en çok yaşandığı alanlar analiz edilerek, problem tanımı doğru yapılmadan uygulanan yolun Eskişehir Yolu üzerindeki sıkışıklıkları ortadan kaldıracak bir çözüm olmadığını belirtmiştir. Çünkü odaya göre Eskişehir Yolu'ndaki sıkışıklık Söğütözü Kavşağı ile Çukurambar Kavşağı arasındaki bölgenin yanlış tasarım ve kullanımından kaynaklanmaktadır

Şehir Plancıları Odası, ODTÜ Mensupları ve 100.Yıl İnisiyatifi, Ankara'nın ulaşım problemlerinin toplu taşıma ile çözüleceğini, yapılan bu yolun yeni özel araç trafiğini tetikleyeceğini ve zaman içerisinde bu talebin sunumu aşacağını savunmuştur. Ankara için önerilen özellikle raylı toplu taşıma olmuştur. ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği, konuyla ilgili, projenin ilk yapıldığı tarihe ve günümüz koşullarındaki ulaşım problemlerinin kaynağına dikkat çekmiştir. Derneğe göre, yolun kararının alındığı seksenli yıllardan bu yana Ankara ulaşım sisteminde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu gerçek ışığında, Eskişehir yolu üzerinde açılacak olan metro hatlarına öncelik verilmesi gerekliliği savunulmuştur.

Bugün hizmet vermeye başlayan 1071 Malazgirt Bulvarı'nı kimi kaynaklar günde 60.000 aracın kullandığı belirtmektedir. Ayrıca Eskişehir yolu üzerindeki Çayyolu Metro hattı da servise açılmıştır. Tüm bu gelişmelerin yanında, Ankara Büyükşehir Belediyesi ODTÜ arazisinden geçirilmek istenen ikinci yol ile ilgili çalışmalarına başlamıştır.

4. Yolu yeniden düşünmek

Farklı kent bileşenlerinden gelen tüm farklı görüş ve talepler sonucunda bahsi geçen yol trafiğe açılmasından sonra dahi, bu taleplerin nasıl çözülmüş olabileceğini ya da gelecekte nasıl çözülebileceğini tartışmak adına yolun alt bölgeleriyle oluşturduğu arayüzler değerlendirilecek ve ardından kentsel tasarım yaklaşımıyla çözüm önerileri sunulacaktır. Buradaki amaç, kamusal bir varlık olan yolun koparıcı değil birleştirici özelliğini kabul etmek, değişen kent ve kentli ihtiyaçlarına ortak bir iyi yaratmanın yollarını tartışmaktır.

4.1 Kentsel arayüz olarak yol

İki yakasındaki farklı kullanımlar ve toplumsal özellikleri nedeniyle yol, üç alt bölgede incelenmiştir (Şekil 6.).

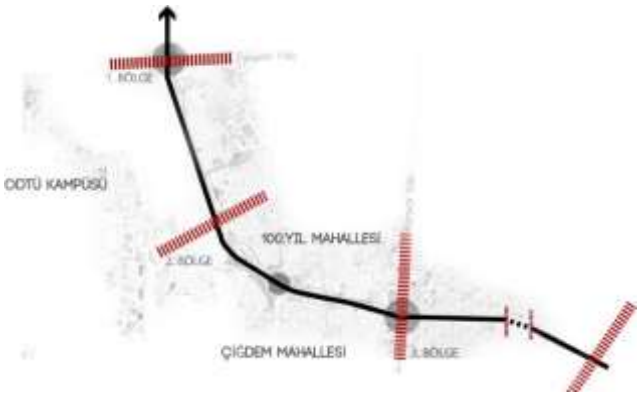

Şekil 6: Kentsel Arayüz Olarak Yolun Alt Bölgeleri (Kaynak: Kişisel Çizim)

Bu incelemeye göre yolun arayüz bölgeleri şöyle sıralanabilir:

1. Bölge: Eskişehir Yolu'nun Anadolu Bulvarı ile yaptığı kavşak ve sonrasında ODTÜ Ormanı sınırından geçen yol ve 100. Yıl Mahallesi'nin ODTÜ geçişine kadar olan alandır. Yol, batısında ODTÜ ormanı doğusunda ise yapılaşmamış alan arasında kalmakta ve görece pasif (sınır karakterine yakın) niteliktedir.

2. Bölge: ODTÜ yerleşkesi ve 100. Yıl Mahallesi bağlantı noktası ile başlar ve devamında, güneyinde Çiğdem Mahallesi, kuzeyinde ise 100. Yıl Mahallesi vardır. Bu bölgenin en can alıcı niteliği, yolun bu kesitte yoğun yerleşim ve kentsel dokuya sahip iki mahallenin fiziksel olarak tam ortasından geçmesidir. Ayrıca oldukça yüksek viyadükler ve geniş bir kavşakla Eskişehir Yolu trafiğini 100. Yıl Mahallesi yerel trafiğine bağlayan nokta da bu arayüz bölgesindedir. Bu kesitin bir diğer önemi ise üniversite kampüsü ve öğrencilerin yoğunlukla ikamet ettiği 100. Yıl Mahallesi arasında bir "duvar" oluşturmasıdır.

3. Bölge Konya Yolu bağlantısı öncesi ve sonrasında ise yol konut alanlarının arasından ilerlemektedir. Bu kısımda jeomorfolojik yapı ve arazi kullanımının farklılaşması gibi somut sebeplerle problem tanımı sosyal boyutuyla ele alınamamaktadır. Ancak dikkate değer en önemli konu yol inşaatının iki konut alanı arasındaki bir tepeyi yararak ciddi ölçülerde istinat duvarları oluşturmaktadır.

4.2 Erişilebilirlik ve ODTÜ yolu

Çalışmanın bu bölümünden itibaren yerleşik sosyo-mekânsal bağları zedelemesi tehdidi sebebiyle, mahalle direnişinin başladığı ve farklı çıkar gruplarından gelen taleplerin en fazla dile getirildiği bölge olan ikinci arayüz alanı ele alınacaktır. Bugün, bağlamaktan öte kimi yerde sosyal ve fiziksel olarak koparan, erişim sağlayabileceği noktalarda dışlayan bir hızlı ulaşım hattı olan yolun bu bölümündeki problemler aşağıda özetlenmiştir:

- Yolun çevre mahalleliler için hiç bir toplu taşıma hizmeti vermemesi
- Yoldan yaya geçidinin tek bir üst geçide indirgenmesi
- ODTÜ Kampüsü -100. Yıl Mah. bağlantısı (üst geçit-hemzemin geçiş ikilemi)
- Yolun çevre mahallelerin kullanımına oldukça dolaylı yoldan açık olması
- Konut dokusuna yer yer 10 metre yaklaşan ana arterin yarattığı ve yaratacağı gürültü kirliliği
- Beş katlı konut dokusunun üçüncü katına kadar yükselen yol inşaatı duvarı

Bu bölgeye dair yapılacak olan tasarım önerileri "erişilebilirlik" kavramı üzerinden devam edecektir. Erişilebilirlik kavramı üç ana başlıkta ele alınabilir (Carmona vd. 2010):

1. Görsel Erişilebilirlik (kişilerin o mekâna girmeden görerek, içerisi konusunda rahat ve güvende hissetmeleri)
2. Sembolik Erişilebilirlik (sembollerin anlamlarının birey veya gruplar tarafından yorumlanmasıyla belirli bir mekânı kullanma konusunda rahat hissetmeleri)
3. Fiziksel Erişilebilirlik (mekânın fiziksel olarak kamu kullanımına açık olması)

Ancak kamusal hayatı kontrol etmek isteyen yönetimler, erişilebilirliği kısıtlayarak mekân üzerinde güçlerini somutlaştırmayı hedeflerler ki bu da toplumun kimi kesimlerinin kamusal mekândan dışlanması anlamına gelir (Carmona vd. 2010:124). *ODTÜ Yolu*'nun ise ilk plan kararından itibaren taşıt akımını sağlayan yüksek hıza izin veren bir ana arter olarak düşünüldüğü görülmektedir. Bu çerçevede, yolun mevcut durumu iki mahalleyi birbirinden ve ODTÜ Kampüsü ile mahalle sakini öğrencilerin ilişkisini koparmaktadır. Bu dışlama süreci yol tasarımının yeniden ele alınması ile aşılabilir. Babalık'a göre (2013)

"*...bugün adı geçen mahallelerin tümü son derece yoğun konut alanlarıdır. Anadolu Bulvarı'nın devamı olan bu yolun, bulvarın sürekliliği gözetilerek, yol kapasitesinde bir azaltma yapmadan devam ettirilmesi trafik mühendisliği açısından tercih edilen bir çözüm olsa da, konut yoğunluğu açısından artık kentin çeperinde olarak tarif edilemeyecek bir konut bölgesinin içinden geçerken yol kademesinin de revize edilmesi bu sorunları azaltacak, yolun hem araç akımına hizmet eden hem de geçtiği konut bölgesinin erişilebilirliğine katkıda bulunan bir bağlantı haline gelmesini sağlayacaktır. Böyle bir kurgu, yolun toplu taşıma hizmetleri için daha uygun, yayaların duraklara erişimini daha rahat ve kolay hale getirilmesini sağlayacaktır.*"

Buna göre yolun kamusal değerinin arttırılması adına erişilebilirliğin sağlanması, bunun için de yola dair yeni işlevsel ve tasarıma dair kararlar alınması gerekmektedir. Sunulan problem tanımları doğrultusunda, üst ölçekte kentsel ulaşım altyapısını, ulaşım modu kararlarını, alt ölçekte ise görsel, sembolik ve fiziksel erişilebilirliği sağlamak adına müdahale önerileri tartışılacaktır.

4.3 Öneriler

Yolun varlığını, üst ölçekte Ankara kenti, alt ölçekte de çevre mahalleler için daha iyi nasıl düşünebileceğimiz önem taşımaktadır. Çalışmanın bu bölümü, yukarıda dile getirilen farklı taleplerin ortak zeminde, kentsel politika ve tasarım araçlarının doğru kullanımıyla nasıl buluşturulabileceğine dair senaryolar geliştirmektedir. Çatışmaları en başından önleyecek bu tür kararlar nasıl olmalıydı veya gelecekte nasıl olabilir sorunlarına gerek üst gerekse alt ölçekte cevaplar aranmaktadır.

Foto 2: Yolun Geçtiği Alanın Eski Hali (Kaynak: Kişisel Belgelik Nisan 2011)

Foto 3: 1017 Malazgirt Bulvarı (Kaynak: Kişisel Belgelik, Mart 2014)

Yol bir bütün olarak ele alındığında, bitiminde araç trafiğine yönelik bir iç çevre yolu olarak kullanılması düşünüldüğü bilinmektedir. Ancak bir ulaşım altyapısı olarak, toplu taşımaya ağırlık verilmelidir. İleride raylı ulaşım sistemlerinin Ankara kenti içerisinde gelişmesiyle yolun özel araca servis veren sekiz şeritlik genişliği dört seride indirilerek bu alan tramvay hattı, metrobüs hattı gibi örneklerle değerlendirilebilir.

Şekil 7: Yolun Mevcut Kesiti (Kaynak: Kişisel Çizim)

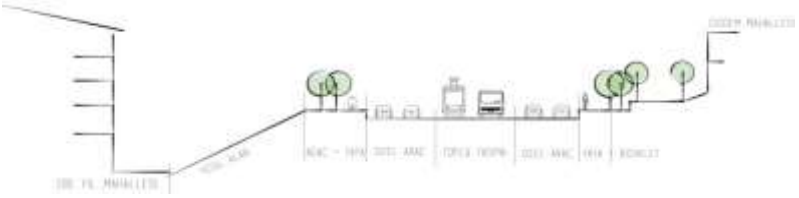

Şekil 8: Öneri Yol Kesiti (Kaynak: Kişisel Çizim)

Aynı şekilde kent içi bisiklet ulaşımı planında da özellikle öğrenci nüfusunun yoğun olduğu bölgelerden geçmesi ve fiziksel niteliklerinin el vermesi gibi sebeplerle yol kesiti yeniden yorumlanabilir (Şekil 8). Bir diğer hayati müdahale ise özellikle 100. Yıl ve Çiğdem Mahalleleri sakinlerine hizmet verecek toplu taşım hatları ve durak düzenlemeleridir. Bu düzenleme yolu alanın kullanıcıları için salt bir engel ya da yarık olmaktan öteye taşıyarak, gerek görsel gerekse fiziksel erişilebilirliği arttıracaktır.

Alt ölçekte ise kentsel tasarım, mimarlık ve mühendislik mimarisi araçları değerlendirilmelidir. Duvar ve mahalle kavşağı özelinde tasarım önerileri tartışılmalıdır. Duvar olarak adlandırılan birim yolun geçtiği güzergâhta zemin eşitlemesi için tercih edilen mühendislik çözümüdür. Duvar, konutlara bakan yüzeyini çekici hale getirmek amacıyla dikey bir peyzaj elemanı olarak yeniden yorumlanabilir (Foto 4).. İleride daha da artması beklenen trafikten kaynaklı gürültü kirliliğini kırıcı bariyer tasarımına dair önlemler tartışılmalıdır. Bu tür bir bariyer sadece fiziksel bir perde değil kent hayatına ve estetiğine katkı koyacak işlevsel ve sanatsal bir arayüz elemanı olarak tasarlanmalıdır.

Foto 4: Mevcut Yola "Yeşil" Duvar Önerisi

(Kaynak: Kişisel Belgelik ve Kişisel Çizim)

Şekil 9: Ulaşım Odaklı Tasarım Önerisi (Kaynak: Kişisel Çizim, Google Earth Uydu Görüntüsü)

100.Yıl Mahallesi'nde bulunan kavşak, mevcut haliyle trafik hızı yavaşlatılmış ve arazi kullanımı açısından da çevresinde konut alanı bulunmayan bir mekândır. Bu durum yukarıda da belirtilen ulaşıma dair sorunları çözmek adına erişilebilirliği arttırmaya yönelik tasarım ve planlama kararları ile bir potansiyel olarak yeniden değerlendirilmelidir. Kavşak noktası genellikle bir mahallede yürüme mesafesinde bulunan ulaşım istasyonu ve istasyonları çevresindeki derişik ve karma kullanım alanları olarak tanımlanan Ulaşım Odaklı Tasarım (Transit Oriented Development) noktası olarak tasarlanabilir (CTOD 2013: 1). Konumu itibariyle iki mahallenin tam ortasında bulunan kavşak alanı, otobüs-minibüs, ileride de tramvay durağı ve bu istasyon özelliklerinin ticari kullanımlarla birleştirilebileceği alanlar olarak yeniden yorumlanabilir (Şekil 9).

Uzun vadede, bu yolun değişen talepler ve ihtiyaçlar doğrultusunda ksamusal bir varlık olarak farklı bir kullanıma dönüşebileceği de unutulmamalıdır. Almanya'nın öenmli karayolarından olan A7 otoyolunun, Hamburg kentindeki iki yerleşim biriminin arasında kalan beş kilometrelik bir bölümünün üzeri kapatılacak ve park yapılacaktır. Bu yolla çevre sakinleri trafiğin yarattığı ses ve çevre kirliliğinden doğrudan etkilenmeyeceklerdir. Diğer bir ünlü örnek ise Güney Kore'nin başkenti Seul'dedir. Kore Savaşı sonrası, 1960larda sanayileşme sürecinde üzeri betonla kaplanarak şehirlerarası yola çevrilen nehir 2005 yılında tekrar canlandırılmış ve yaklaşık sekiz kilometrelik çizgisel parka dönüştürülen alan yürüme, bisiklet sürme ve toplu taşıma odaklanmıştır.

5. Sonuç yerine

Çalışmaya konu olan yol örneği, bir kent bütünü için alınan plan kararlarından olumsuz etkilenebilecek kesimlerin varlığını ve farklılaşan talepleri görmezden gelen yerel yönetimlerin buyurucu tavırlarını bir kere daha gözler önüne sermektedir. Yolun uygulama sürecinin başından itibaren yolun kent trafiğini rahatlatacak olması iddiası ve halihazırdaki şehir planlarında yer alması sebeplerle "ortak iyi"yi desteklediği savunulmuştur. Konutlarının yakınından yüksek kapasiteli bir taşıt yolunun geçmesini istemeyen mahalleliler ve ODTÜ ormanındaki ağaçların kesilmesine karşı çıkan öğrenci ve öğretim elemanları ise hedef gösterilmiş, etiketlenmiş ve gerek güçlü medya organları gerekse üst düzey yöneticiler tarafından kamuoyuna karşı haksız ilan edilmişlerdir.

Bu noktada planlamanın ve plancının rolü iki temel noktada ele alınmalıdır. Bunlardan ilki, bir plan kararı karşısında kentteki farklı grupların olası taleplerinin "öngörülmesi" gerekliliğidir. Kentsel politika kararlarının ve tasarım araçlarının farklı grupları ortak noktada birleştirme olasılığı çatışmaları önleyebilir. Plancının rolü burada farklılaşan talepleri müzakere ederek çözüm önerileri üretmek olacaktır. İkinci bir nokta ise, özellikle bugün içinde bulunduğumuz koşullara daha uygun bir senaryo olan, farklı taleplerin bir plan kararı üzerinde çatışma sürecine girdiğinde yerel yöneticiler, halk ve diğer aktörler arasında alınacak ara bulucu görevidir. Planlama ve kentsel tasarım çözümsüzlüğe doğru giden bir yolda plan bütünlüğünü hala koruyarak, "hızlı ve alternatif çözüm önerileri" geliştirebilir. Bu çalışmada, yol inşaatı tamamlanmadan düşünülmesi gereken "koparan değil bağlayan yol" fikrinin basit düzenlemelerle dahi nasıl geliştirilebileceği, böylece kentteki çeşitli grupların taleplerini karşılayabilecek olması ihtimali aktarılmıştır.

Referanslar:

Ankara Büyükşehir Belediyesi, (2013), *Başkan Gökçek'in ODTÜ Yolu Açıklamaları*, Ankara,(http://www.ankara.bel.tr/haberler/baskan-gokcek-odtu-yolu aciklamalari/#.VAnXGPmSx8E 05.09.2014**)**

Ankara Büyükşehir Belediyesi, (2013), *ODTÜ Yolu Son Aşamada*, Ankara, (http://www.ankara.bel.tr/haberler/odtu-yolu-son-asamada/#.VAnXA_mSx8E 05.09.2014**)**

Babalık Sutcliffe, E., (2013) "Yol Üzerine*", Mimarlık Dergisi*, Ankara (http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=388&RecID=3315, 10.04.2014).

Carmona, M., Tiesdell, S., Heath, T., Oc, T., (2010) , *Public Places, Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design,* Architectural Press, Elsevier Ltd.

Center for Transit Oriented Development, (2013) *Downtowns, Greenfields and Places In Between: Promoting Development Near Transit (http://www.ctod.org/pdfs/20130528_DntnsGreenfieldsEtc.FINAL.pdf, 10.04.2014)*

Fellman, G. (1969) "Neighborhood Protest of An Urban Highway", *Journal of the American Institute of Planners*, 35:2, 118-122

İnsan Hakları Derneği Genel Merkezi, (2013) , *Odtü Arazisi Ve 100. Yıl İşçi Blokları Mahallesi Kıyısından Geçirilen Yol Ve Yaşanan İhlâller Hakkında "İHD" Raporu*, Ankara (http://birlikparki.blogspot.com.tr/2014/03/odtu-arazisi-ve-100-yil-isci-bloklari.html05.09.2014)

Mohl, R A.. (2004) "Stop the Road:Freeway Revolts in American History", *Journal of Urban History,* 30, 674-706

TMMOB Şehir Plancıları Odası, (2013) *100. Yıl ve ODTÜ'de Neler Oluyor? ,* Ankara (http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/bbf5c94eb664824_ek.pdf?tipi=2&turu=X&sube=1 05.09.2014)

ODTÜ Asistan Dayanışması, (2013) *Gökçek'in ve Sermayenin Rant Hırsına Karşı, Ekolojik Geleceğimiz için direnODTÜormanı,* Ankara, (http://www.arkitera.com/haber/16879/odtu-asistan-dayanismasindan-odtu-ormani-aciklamasi 05.09.2014)

ODTÜ Öğrencileri, (2013), *Yolu İstemiyoruz Çünkü...,* Ankara, (http://www.youtube.com/watch?v=EL8neb-h5oM 05.09.2014)

ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği, (2013), *Kamuoyu Duyurusu,* Ankara (http://www.oed.org.tr/oed/?p=376 05.09.2014)

ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği, (2013) *ODTÜ Ormanına Sahip Çıkıyor*, Ankara (http://www.oed.org.tr/oed/?p=378 05.09.2014)

ODTÜ Rektörlüğü, (2013) *Anadolu Bulvarı'nın Devamı Olan Yol Hakkında Açıklaması,* Ankara (http://www.metu.edu.tr/tr/orta-dogu-teknik-universitesi-rektorlugunun-anadolu-bulvarinin-devami-olan-yol-hakkinda-aciklamasi 05.09.2014)

ODTÜ Rektörlüğü,(2013), Ankara (http://haber.sol.org.tr/kent-gundemleri/odtu-rektorunden-yol-aciklamasi-haberi-72624 05.09.2014)

Öncü, E., (2013) *ODTÜ'den Geçirilen Yollar*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara(http://www.blogankara.com/download/mimarlar_odasi_odtu_yolu.pdf 05.09.2014)

Kentsel Dirençlilik: Ankara Merkezi İş Alanı'ndaki Çarşılar

***Soheil Khodkar*[1], *Burcu H. Özüduru*[2]**

Öz: *Kent merkezlerinin canlılığını sürdürmesi barındırdığı kentsel işlevlerin etkili bir şekilde devamlılığının sağlanması ile ilişkilidir. Özellikle son yıllarda, kentlerin yayılarak gelişmesi, otomobil sahipliliğinin artışı, tüketim kültürünün ön plana çıkması gibi sebepler nedeniyle, kent merkezlerinin işlev değiştirdiği veya başka bölgelere kaymakta olduğu görülmektedir. Oysa, geleneksel kent merkezlerinin ekonomik dirençliliği kentsel sistemlerin ileriye yönelik tepkisel kapasitesi ile yakından ilişkilidir. Dirençliliği yüksek seviyede olan kent merkezleri başarılı ve yenilikçi kentsel politikalar ve programlarla güncel eğilimleri yakalayabilen, değişimlere uyum sağlayabilen bir yapıda olabilmelidir. Ankara'nın Merkezi İş Alanı'nın da özellikle modern ticaret birimlerinin hızlı gelişimi nedeniyle büyük bir değişim baskısı altında kaldığı görülmektedir. Bu baskı ancak kent merkezinin tüm geleneksel birimlerinin ekonomik dirençlilik seviyesinin artması ile giderilecektir. Bu çerçevede çarşılar kent merkezlerinin canlılığını ve ekonomik dirençliliğini arttırabilecek önemli bir parçası konumundadır. Bu çalışmada, özellikle büyükşehirlerde gelişme ve modernleşme eğilimlerinin artışı nedeniyle altyapı bozuklukları, yüksek boşluk oranları ve yanlış politikalarla eski işlev ve canlılığını kaybetmekte olan Ankara kent merkezinin geleneksel bir parçası olan çarşıların değişimi ve kentsel eğilimlere uyum sağlayarak hayatta kalabilme becerisi incelenmektedir.*
Anahtar Kelimeler: *Çarşı, Merkezi İş Alanları, Kentsel dirençlilik*

Abstract: *The economic vitality and viability of city centers is related to the perseverance and performance level of their major functions. In recent years, sprawling cities, the overall increase in car ownership, and emphasis on consumption culture change urban systems, thus transform the city centers. In particular, the economic resilience of traditional city centers is related to the centers' anticipatory or reactive capacity as a system. City centers with high economic resilience levels should be adaptive to changes and innovative with relevant urban policies and programs. The central business district of Ankara has been under pressure for change due to the fast-paced increase in number of modernized shopping venues. The pressure can be released only in pursuit of the increase in economic resilience level of city centers. Within this framework, the traditional markets (çarşı) are significantly important to increase the vitality and resilience of city centers. The CBD of Ankara has been characterized with insufficient infrastructure, high vacancy rates, and wrong urban policies and has been losing its character and vitality in the last decade. In particular, the loss of the historical city center's strategic importance with the relocation of ministries and central court to the current CBD in the past; and the relocation of city center functions on the Southwest corridor of Ankara in the last decade have been significant problems for the city center, thus for the traditional markets.*
Keywords: *Traditional Markets (Çarşı), CBD, Urban Resilience*

---

[1] Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Gazi Üniversitesi, 06570 Maltepe, Ankara, Türkiye, khodkar@gazi.edu.tr

[2] Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Gazi Üniversitesi, 06570 Maltepe, Ankara, Türkiye, bozuduru@gazi.edu.tr

1. GİRİŞ

Uydukentleşme ve büyük ölçekli karma yatırımlar, artan araç sahipliliği, alışveriş merkezlerinin kentsel gelişme alanlarında hızla yaygınlaşması, vb. kentsel gelişmeler ile modern hayatta tüketim toplumunun gereksinimlerinin getirdiği değişimler Merkezi İş Alanları (MİA)'nın ve MİA'nın önemli bir birimi olan çarşıların önemini yitirmesine sebep olmaktadır. Günümüzde, ticaret aktiviteleri AVM, plaza, yaşam merkezi gibi yeni isimler ile ortaya çıkan yeni tüketim mekanlarında gerçekleşmektedir. Geride kalan eski tüketim merkezleri ise, kendilerini bu eğilimlere adapte edebilmek zorunluluğu ile başbaşa bırakılmaktadır. Kent merkezleri, ekonomik, sosyal, politik ve fiziksel kimliklerini yitirmemek amacıyla potansiyelini yeniden keşfetmek durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bildiride, işte bu kent merkezlerinin yeniden canlandırılması, merkezlere yönelik yeni plan ve politikaların geliştirilmesi doğrultusunda, önemli bir alt birimi olan çarşıların ekonomik ve sosyal açıdan bugünkü durumu, esnaf ve müşterilerinin görüşleri yardımıyla ortaya konulacaktır. Böylece, kent merkezlerinin kentsel ve ekonomik dirençliliğinin sağlanabilmesi hususunda çarşıların alabileceği rol tartışılacak ve bugün unutulmaya başlanmış olan bu geleneksel ticaret birimlerinin kent merkezlerine yeniden kazandırılması hususunda önerilebilecek stratejiler ile kentsel planlama literatürüne katkıda bulunulacaktır.

2. KENTSEL DİRENÇLİLİK VE TİCARET FAALİYETLERİ

Kentsel dirençlilik, bir kentin değişimler ve tehditlere karşı en az hasar ile dayanabilmesi veya kendini adapte etmesidir. Başka bir deyişle, kentsel dayanıklılık-dirençlilik (Urban Resilience), tehlikelerin neden olduğu olumsuzluklara hızla uyarlanarak bu etkilerden kısa sürede kurtulma olarak tanımlanmaktadır (Fleischhauer, 2008).

Kentlerin tarihi süreç içerisinde ticaret yollarının üzerinde yer almaları ve büyümeleri ticaret eyleminin gelişmişliğine ve buna bağlı olarak kent merkezlerinin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Avrupa şehirleri için 10.yy`dan itibaren merkezde gerçekleşen ticaret aktiviteleri, kentleri simgeleyen bir eylem olmuştur (Göçer, 1984:1). Kentlerin dirençliliğinde, kent merkezinin önemi yadsınamaz. Kent merkezlerinin temel birimi olan ticaret birimlerinin ekonomik olarak hayatta kalabilmeleri ve sosyal yaşama katkı koyabilmeleri de bu nedenle önem kazanmaktadır.

Martin (2011)'e göre üç tür dirençlilik vardır: (i) Mühendislik dirençliliği (engineering resilience), (ii) ekoloji dirençliliği (ecological resilience) ve (iii) adaptif dirençlilik (adaptive resilience). Kent merkezleri ile ilişkili olarak ele alınması gereken *adaptif dirençlilik* kent merkezlerindeki ekonomik baskıyı en aza indirilecek şekilde bir sistemin veya formun yeniden düzenlenmesidir. Ankara'da son 10-15 yılın en göze çarpan gelişmelerinden biri Büyük Alışveriş Merkezlerine geçiş sürecidir. Yaşadığı desantralizasyon sürecinde bir dizi sorunla karşılaşan ve çoküntüleşme tehlikesi yaşayan kent merkezi için, bu değişimler sonucunda kentteki geleneksel alışveriş dokusu değişmektedir. . Dolayısıyla geleneksel ticaret birimlerinin yer seçimi bir zamanlar çarşılar iken bugün alışveriş merkezleri olabilmektedir. Geleneksel yapılarıyla çarşılar kent merkezinde kendi kaderlerine terk edilmiş durumdadır. Çarşı yönetimleri yaşanan sosyal, ekonomik yaşam koşulları ve yerel yönetimler tarafından gerçekleşen baskılara rağmen bir şekilde çarşıların kentsel değişimlere karşılık adapte olarak hayatlarını sürdürmeyi başarmışlardır. Ancak bu direnç bazılarında geçici

olmuş, bir süre sonra bu çarşıların ekonomik olarak varlıklarını sürdüremeyip, yok olmasına neden olmuştur. Sonuçta boşalan kent merkezi ile birlikte de kentin ekonomik ve sosyal canlılığı, kimliği ve adaptif dirençliliği de yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır.

3. KENT MERKEZİ VE ANKARA'DAKİ ÇARŞILARIN GELİŞİMİ

Kent merkezleri, kentlerin ilk oluşumlarından günümüze kadar insanların sosyal, ekonomik veya politik birçok gereksinimlerini karşıladıkları, çeşitli ürün/hizmetin alınıp, satılmasına yönelik aktivitelerin gerçekleştiği alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Kentlerin karakterinin oluşmasında kent merkezinin barındırdığı yönetim, denetim, ticaret, alışveriş, sosyal ve kültürel eylemlerinin önemietkilidir.

Kent merkezinde gerçekleşen baskın eylem ne olursa olsun, ticaret birimleri kent merkezlerinin en önemli parçasıdır. Ticaret kentsel ve ulusal ekonominin büyük bir parçası olması sebebiyle de önemli bir politik güç olmaktadır. 1960'lı yıllarda kapitalizmin de daha ön plana çıktığı dönemlerde, vurgu üretimden tüketime dönmüş ve tüketim odaklı söylemlerden yola çıkarak kent merkezi kavramı da şekillenmeye başlamıştır (Yırtıcı, 2005). Tüketimin modern toplum için anahtar bir kavram olması ile birlikte tüketimin yoğunlaştığı mekanlar da ayrı bir önem kazanmıştır. 1980'li yılların başında üretimden perakende ve servis sektörüne kayan ekonomik yeniden yapılanma, yeni tüketici eğilimlerinin oluşmasının yanı sıra hükümetlerin piyasa hareketlerini göreli olarak serbest bırakması (deregülasyon) ve özelleşme, alışveriş merkezleri (AVM) ni, perakende sektör arzının en önemli elemanlarından biri ve metropoliten yaşam alanlarının yeni kamusal merkezleri haline getirmiştir.

Başkent olmadan önceki Ankara'da, Ankara Kalesi önünden bugünkü Ulus'a kadar uzanan çizgisel (lineer) bir kent merkezi oluşumu gerçekleşmiştir. Ankara'da esnaf örgütlerinin önem kazanması ve her iş dalının ayrı loncalar halinde gelişmesi özellikle 1290-1300 yılları arasında kentin yönetiminin Ahilerin elinde olduğu döneme rastlamaktadır. Giderek Ankara kentinde "Yukarıyüz" olarak isimlendirilen Bedesten ve çevresinde çeşitli mamullerin satışının yapıldığı kapalı hanlarla esas ticaret merkezinin 15-16. yüzyıllarda oluştuğu ve bu merkezin, ticaretin canlılığını koruduğu süreç içinde varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Ergenç, 1973).

Bedesten, çevresindeki kapalı hanlar ve bunlara bağlı olarak gelişen Atpazarı, Samanpazarı gibi açık pazar yerleri 16. yüzyılda Osmanlı şehirlerinde ortaya çıkan bir gelişmedir. Bu dönemde kale dışına taşan ticaret eylemleri genellikle bir bedesteni çevreleyen hanlar zinciri ve bunlara açılan sokaklarda sürdürülmüştür (Akdağ, 1965).

16. ve 17. yüzyıllarda çevre kent ve kasabalarda işlenen sof ve derilerin eminlik merkezi yanısıra, çevre kent ve kasabalardan gelen ve kendi ürettiği çeşitli mamulleri pazarlayan bir ticaret kenti olan Ankara, giderek bu önemini yitirmeye başlamış ve hanların çoğu da varlıklarını sürdürememiştir. Ankara'nın Cumhuriyet'in ilanından önce ticaret hayatının gerilemesinde en büyük etmen sof üretiminin ve satışının düşüşü olmuştur (Aktüre, 1978).

Ankara 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetsel merkezi olunca, bir yandan nüfusu hızla artmaya, öte yandan da bünyesine yepyeni yönetim, üretim, ticaret ve hizmet işlevleri eklenmeye başlamıştır. 1932'de onaylanan Jansen Planı'nda MİA, plandaki diğer kentsel kullanımlardan ayrı olarak ele alınmamıştır. Ancak, plana işlenmiş işlev

önerileri, yapılaşma kararları ve ulaşım ağına bakılırsa, Ulus'un kent merkezi olarak düşünüldüğü açıkça görülmektedir. Bakanlıklar ve TBMM'nin Yenişehir'deki yönetim merkezinde toplanması planın önemli kararlarının başındadır; ancak bu olgunun gerek yakın çevre, gerek Ulus'un önemi ve gerekse, kentin makroformu üzerine pek etki yapmayacağı varsayımı dikkat çekmektedir. Bu çerçeve içinde, Jansen Planı Ulus'u kentin MİA'sı, Kızılay'ı ise bir semt merkezi olarak ele almıştır. Ne var ki, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler sonunda kent merkezinin bünyesi beklenenden farklı bir çizgide gelişmeye başlamıştır.

1960 öncesinde Ulus, Kızılay'a oranla beş misli daha fazla işyeri barındırmaktadır. Ancak, 1960 sonrası için Ulus'un geleceği karanlık, Kızılay'ınki ise daha parlak gözükmektedir. Kentin nüfusu 1945-46 sonrasında kırsal kökenli güçlerle hızla artmış; çoğunlukla Ulus çevresinde yerleşen düşük gelir grupları, hem üst gelir gruplarının kuzeye yönelen yerleşme eğilimlerini, hem de Ulus'un "yeni" ve "prestij" işlevleri için çekiciliğini olumsuz etkilemeye başlamıştır. Böylece, görece fakir nüfus gruplarının sardığı Ulus çekirdeği ve ona saplanan merkez uzantıları sistemi "prestij ticaret" işlevleri, üst gelir grupları ile Cumhurbaşkanlığı, Bakanlıklar, Üniversite, Elçilikler gibi işlevlerin yoğunlaştığı Yenişehir'e kaymaya başlamış; Kızılay'ın önemi artmıştır. Buna bağlı olarak, Ankara, Çankaya doğrultusunda gelişmeye başlamış, gerek üst gelir grupları, gerekse kamu yatırımları ağırlıklı olarak Yenişehir'e yönelmiştir (Bademli, 1986).

1957'de onaylanan Ankara'nın Uybadin-Yücel Planı ise kent merkezindeki bu dönüşüm eğilimlerini hakkıyla değerlendirememiş gözükmektedir. İmar Planı İzah Notu'nda işaret edildiği üzere Kızılay'ın daha da yoğunlaşacağı öngörülmektedir; ancak, MİA işlevleri yüklenmesi hala beklenmemektedir (Uybadin, 1957).

1970 yılına kadar Ankara'nın merkez yapısı piyasa koşulları içinde ve daha 1950'lerde beliren eğilimler doğrultusunda şekillenmiş; Ulus'un yıldızı sönerken Kızılay'da bir ikinci MİA oluşmuştur. Ankara Nazım Plan Bürosu (AMANPB)'nun tespitlerine göre, 1970 yılında Ulus MİA ve buna saplanan merkez uzantıları sistemi hala kentin en önemli merkez bölgesidir. Ancak, Kızılay'da beliren MİA ve buna saptanan merkez uzantıları sistemi, yani Kızılay Merkez Bölgesi de oldukça güçlenmiştir. AMANPB verilerinden, 1970'e gelindiğinde Ankara kent merkezinin bünyesinde önemli dönüşümlerin tamamlanmış olduğu izlenimi doğmaktadır. Ulus dışında bir ikinci MİA oluşmuş ve hızla gelişmeye başlamıştır. Görece yeni başkentlik işlevleri artık Kızılay'a yönelmektedir. Ayrıca, Ulus'daki MİA işlevlerinden bazıları Kızılay'a taşınma eğilimi içine girmiştir. Bu çerçevede, TBMM'nin Kızılay'a taşınması, daha sonar Adliye ve Bakanlıkların Ulus'tan taşınması önemli bir dönemeç olarak kabul edilebilir. Yeni MİA işlevleri Kızılay'a yönelirken, Ulus'un yavaş yavaş eski önem ve prestijini yitirip yakın kırsal bölge ve görece fakir gruplara dönük bir merkez görünümü almasına, 1970'lerin "İkili Kent Merkezi" tartışmalarında sık sık değinilmiştir (AMANPB, 1977).

Harita 1'de görüldüğü üzere MİA önce Sıhhıye ve sonra Kızılay'a (güney batı aksına) taşınarak bir süre sonra merkez işlevlerinin Kızılay'da yoğunlaşmasıyla bazı faaliyetler merkezin yakın bölgesine yani Kavaklıdere'ye taşınarak yeni bir merkez oluşumu başlamış ve merkez Kavaklıdere'ye saçaklanmıştır.

Ankara'nın ilk alışveriş merkezi (AVM) 1989 yılında inşa edilen Atakule'dir. Daha sonraki yıllarda Ankara'daki AVM'lerin sayısının hızlı bir şekilde artması, özel araç sahipliliğinin artması ve özel araç odaklı konut gelişimlerinin desteklenmesi, kent

merkezlerine yapılan yatırımların azalması, kamu kurum ve kuruluşlarının Ankara'nın güney batı koridoruna taşınması gibi sebepler nedeniyle Ankara'nın MİA'sı ve MİA'nın önemli parçası olan çarşılar yavaş yavaş eski önemini yitirmeye başlamıştır. Ayrıca yerel yönetimlerin de desteklediği bu değişimler kentteki diğer ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin yeniden yapılanmasına neden olurken, kent merkezlerinin süregelen ilişki yapısını da değiştirmektedir. Kent merkezinin bu değişime uyum sağlayabilmesi sistematik bir şekilde değil, spontane gelişimler ile olmaktadır. Bu nedenle de kent merkezi kendi dirençliliğini sağlamakta ve ekonomik olarak hayatta kalmayı başarmaktadır. Çarşılar ise, kümelenerek, müşterilerine yeni olanaklar sunarak, dirençliliğini sağlamaya çalışmaktadır.

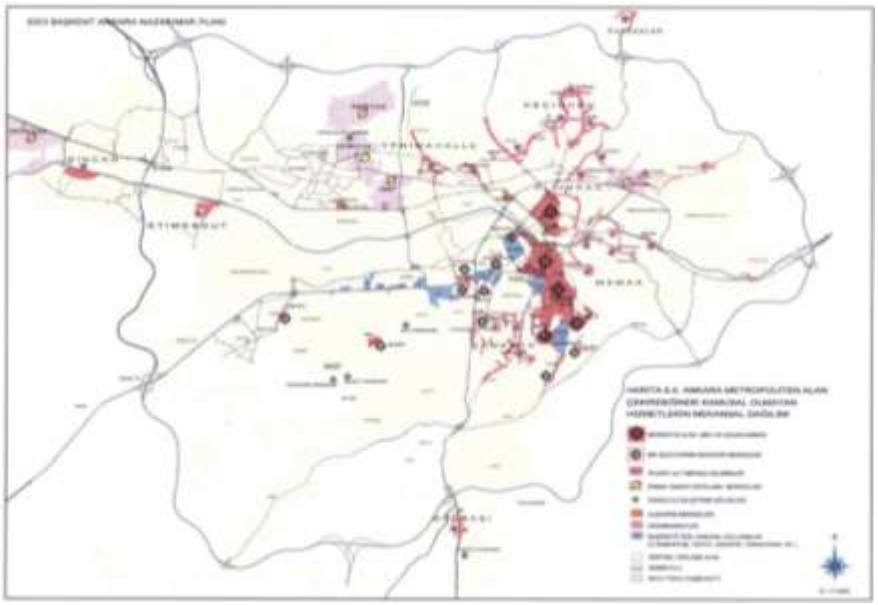

Harita 1. Ankara MİA'sı ve Alt merkezler (**Kaynak:** AMANPB, 2006)

4. ALAN ÇALIŞMASI

Çalışma kapsamında Ankara MİA'sının üç bölgesi, Ulus, Kızılay ve Kavaklıdere seçilmiştir. Her bölgeden hala ayakta ve ekonomik olarak canlı kalan çarşılar (Successful) ile ekonomik olarak sorunları olan çarşılar (Unsuccessful) olarak iki çarşı seçilmiştir.

No	Semt	Çarşı Adı	Yaya sayımı	Esnaf Görüşme (%)	Müşteri görüşme sayısı (%)
1	Ulus	Vakıf kuyumcular	792	23	28
2		100. yıl	496	9	18
3	Kızılay	Engürü	404	17	15
4		Kocabeyoğlu	624	16	23
5	Kavaklıdere	Kuğulu	288	16	11
6		Ertuğ	148	19	5
Toplam			2752	100	300

TABLO 1. Çarşıların Alan Çalışması

Çalışma kapsamında, çarşı müşterileri ile toplam 300 anket, 69 çarşı esnafı ile de derinlemesine görüşme yapılmasına karar verilmiştir. Anket sayısı, seçilen çarşılarda yapılan yaya sayımına göre ve minimum örneklem sayısı hesabına göre belirlenmiştir (Tablo 1). Yayalar çarşı girişlerinde hafta içi 12.00-13.00 saatleriarasında sayılmıştır. Müşteriler ile yapılan görüşmelerde cinsiyet dağılımının eşit olması sağlanarak kota örneklemesi yapılmıştır. Buna göre %48 Erkek ve %52 Kadın müşteri ile anket yapılmıştır. Ayrıca seçilen çarşıların kat planları çıkarılarak, doluluk ve boşluk oranları da belirlenmiştir.

5. BULGULAR

5.1. Esnaf Görüşmeleri Bulguları

Seçilen çarşılarda toplam 69 esnaf ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde cinsiyet eşitliği sağlanması düşünülmüştür. Ancak genelde esnafın erkek olmasından görüşülen kişilerin çoğunluğu erkek olmuştur. Ortalama yaş 42'dir.

	Minimum	Maksimum	Ortalama	Medyan
Sektörde Çalıştığı Süre	2	40	19	18
İşyeri Sahibi Dahil Çalışan Sayısı	1	10	3	2
Dükkanın Çarşıda faaliyete Başladığı Sene	1	59	19	14
Dükkan Büyüklüğü (M^2)	6	110	32	20
Kira Değeri (TL)	150	15000	1932	1400
Satış Değeri (TL)	50000	1000000	325000	205000
Dükkanda Yapılan Aylık Harcama	400	18000	5403	4000

Tablo 2. Esnaf Görüşmelerinde Elde Edilen Veriler

Görüşülen esnafın %46'sı üniversite mezunu olup, esnaflık yapmayı tercih eden bir gruptur. Genellikle bu tercihin sebebi babadan oğula geçen meslek ve usta çırak ilişkisi olmuştur ve esnaf eskiden beri çarşılarda faaliyet göstermekte olduğundan ortalama 19 senedir esnaflık yapıyorlarmış. Çarşı esnafının %44'ü kuyumculuk sektöründe, %34'ü giyim sektöründe ve %22'si ise sağlık ve diğer sektörlerde faaliyet göstermektedir. Esnaf genellikle kendileri ya da ortakları tarafından dükkanı işletebildiğini, çalışan elemanlar olsa bile dükkanda bulunduğunu belirtmiştir. Bu nedenle esnaf görüşmelerinin %80'i dükkan sahibi veya ortağı ile yapılmıştır. Buna rağmen her dükkanda işyeri sahibi dahil ortalam 3 kişi çalışan vardır. Çarşıdaki dükkanların %91'i kiralanmıştır. Tüm çarşılarda ortalama dükkan büyüklüğü 32 m^2 olup ortalama kira değeri, konumu ve büyüklüğüne göre değişmekle birlikte ortalama 1932 TL'dir (Tablo 2). Dükkanın satış değeri ise ortalama 325000, dükkanda aylık yapılan harcama ise ortalama 5403 TL'dir.

Esnafın %65'i dükkan büyüklüğünü ve fiziksel koşullarını yeterli görmektedir. Ancak çarşı esnafının %22'si yaptığı işi bırakmayı düşünmekte, %78'i risk alamadığından ve yaptığı işe alışmış durumda olduğundan işine devam etmek istediklerini belirtmiştir. Devam etmeyi düşünen esnaf grubunun %48'i kar etmediği halde işine devam etmek istediklerini belirtmiştir. Yapılan görüşmelerde esnafın %55'i geçen yıla göre cirolarının düşmüş olduğunu ve %20'si ise cirolarında düşüş yaşadığını belirtmiştir. Diğer esnaf ise cirolarında geçen yıla göre bir fark olmadığını belirtmiştir (Grafik 1). Buna göre esnafın %78'i çalıştığı işyerinden ve sektörden kazanç elde edememesi sebebiyle ayrılmayı düşünmekte olduğunu belirtmektedir.

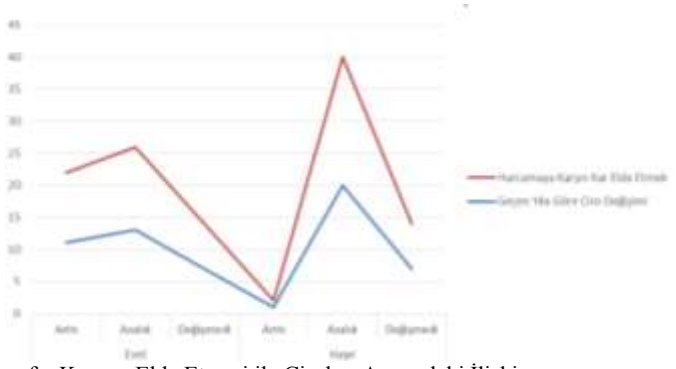

Grafik 1. Esnafın Kazanç Elde Etmesi ile Ciroları Arasındaki İlişki

Görüşmelerde esnafın %77'si çarşıda bulunan diğer aynı ürünü satan işletmelerin bulunmasının kendi işletmeleri için avantaj olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi, böylece bulundukları çarşının tek bir özelliği ile akla gelen ilk çarşı olmasıdır. Örneğin, kuyumculuk konusunda özelleşen Engürü Çarşısı bu nedenle müşteriler tarafından tercih edilmektedir. Aynı çarşıda kümelenme durumunu rekabet nedeniyle dezavantaj olarak değerlendiren bir esnaf grubu da vardır. Esnafın genel talebi çarşıların reklamını yaparak buraya daha çok müşteri çekebilmektir.

5.2. Müşteri Anketi Bulguları

Çarşıya gelen müşteriler ile yapılan görüşmelerde de cinsiyet dağılımının eşit olması sağlanmıştır. Buna göre %48 Erkek ve %52 Kadın ile görüşme yapılmıştır. Her yaş grubundaki müşteriler ile görüşme yapılarak çarşıya gelme sıklıkları öğrenilmiştir. Görüşme yapılan müşterilerin yaşı ortalama 38'dir.

Görüşülen çarşı müşterilerinin çoğunluğu lise ve üniversite mezunudur (Grafik 2). %60'ı ev sahibidir. %34'lık oranı serbest meslek sahibi, %19'ü ücretli (özel), % 18'i emekli, %12'ise ücretli (kamu)'dir. Geri kalan (%17) öğrenci ve ev hanımıdır. Çarşıya gelen kişilerin %72'si orta, %23'ü orta-alt, %5'i ise orta-üst gruptadır. Buna göre, üst gelir seviyesindeki müşterilerin çarşıları kullanmadıkları anlaşılmaktadır.

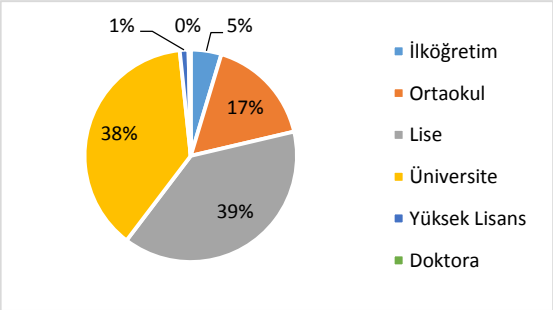

Grafik 2. Çarşı Müşterilerinin Eğitim Durumu

Müşterilerin %70'i anket yapılan gün evinden seçilen çarşıya gelmiştir. Anket yapılanların %95'inin evlerinin çarşıya yakın mahallelerde konumlandığı anlaşılmaktadır. İşyerlerinden gelen müşterileri ise genelde civar mahallelerde konumlanan işyerlerinden öğlen arasında veya iş çıkışı saatlerinde çarşıya uğrayan

kişilerdir. Yapılan görüşmelerden çarşıların özellikle çarşı etrafındaki mahallelerden müşteri çektikleri anlaşılmaktadır.

Anket yapılan kişilerin çoğu (%49) seçilen çarşıyı ayda 1 veya 2 kez alışveriş için kullanmaktadır. Müşterilerin %45'i ise nadiren (yılda 1-2 kez) çarşılara geldiklerini belirtmiştir. Görüşülen müşterilerin sadece %23'ü çarşıdan alışveriş yapmıştır. Görüşmelerde göze çarpan en önemli nokta müşteriler tarafından aranan ürün ve hizmetin sadece o çarşıda bulunma sebebi ile müşterilerin anket yapılan çarşıyı tercih ediyor olmasıdır. Grafik 3'te de görüldüğü üzere, genelde çarşı müşterileri çarşıyı ayda 1-2 kez ya da yılda 1-2 kez aranan ürünün sadece o çarşıda olması sebebi ile ziyaret etmektedir.

Görüşülen çarşı müşterilerinin %77'si büyük AVM'lerin açılmasını alışveriş kolaylığı açısından olumsuz olarak değerlendirmiştir. Ayrıca büyük AVM'lerin açılmasının çarşı kullanımını hangi yönde etkilediği sorulduğunda %72'si azalttığını belirtmiştir. AVM'lerin açılmasının kent merkezindeki diğer esnafa zarar verdiği ölçüde çarşı esnafına da zarar verdiği anlaşılmaktadır.

Müşterilerin geldikleri çarşıyı tercih etmelerinin en önemli sebebi, çarşıların bir ürün ve hizmet üzerinde özelleşmiş olmaları ve bu nedenle, ürün ve hizmetleri karşılaştırma olanağı sağlıyor olmalarıdır.

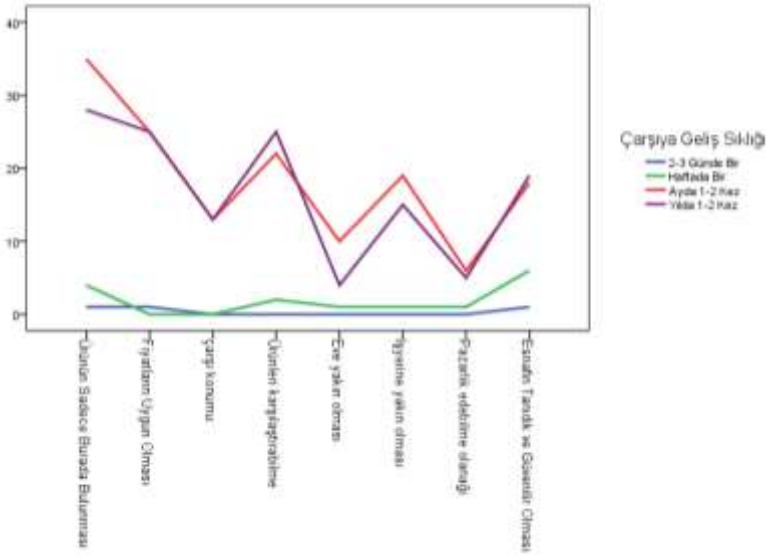

Grafik 3: Müşterilerin Çarşıya Geliş Sıklığı ve Geliş Sebepleri

Çarsı müsterilerinin hepsi Ankara'daki AVM'leri de ziyaret etmektedir. Müşterilerin %38'i Kızılay AVM, %30'u Ankamall, %14'ü Karum'u kullanmaktadır. Geri kalan %18'i ise diğer AVM'leri (Panora, Kentpark, Cepa, Gordion ve NataVega) kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu dağılımdan anlaşılacağı üzere, çarşı müşterileri çoğunlukla yine kent merkezine yakın (Ankamall) veya kent merkezinde konumlanan kolay erişimi olan AVM'leri (Karum ve Kızılay AVM) kullanmaktadır. Çarşı müşterileri genel olarak AVM'leri otopark imkanı olması nedeniyle tercih etmektedir (%83). Çarşıların otopark imkanının olmamasının ve araba ile kolay erişilememesinin

büyük bir dezavantaj olduğunu belirtmektedir (%97). Ayrıca Müşteriler çarşıyı daha çekici hale getirmek için kampanya ve bazı aktiviteler yapılmasının gerektiğini düşünmektedir.

6. sonuç ve öneriler

Bildiride sunulan araştırma bulguları çerçevesinde, çarşı esnafının ekonomik olarak hayatta kalabilmesinin kent merkezinin dirençliliği açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çarşı esnafının ortak olarak sosyo-ekonomik durumu ve kent merkezi düzenlemesinden ya da çarşı yönetiminden beklentileri aynıdır. Ancak, uygulama noktasında sıkıntılar oluşmaktadır. Çarşıların oluşumları, kiracı sektörleri ve nitelikleri serbest piyasa düzenlemesine bırakılmıştır (Örneğin, kuyumcuların belli bir çarşıda kümelenmesi). Bu durum, belli bir noktaya kadar avantaj sağlamaktadır. Ancak, bugünkü kentsel gelişim eğilimleri göstermektedir ki çarşıların bundan daha fazlasına ihtiyacı vardır. Özellikle AVM'lerin sayısının artması, kent merkezine yakın yerlerde konumlanması kent merkezindeki esnafın olduğu kadar, çarşı esnafının da ekonomik olarak hayatta kalabilirliğini tehdit etmektedir. Ayrıca, AVM'lerde sunulan alışveriş, eğlence, yemek, vb. aktivitelerin biraradalığı da AVM'leri her yaştan, her sosyo-ekonomik gruptan kişiye daha cazip hale getirmektedir. Kent merkezinin de aynı şekilde bu aktiviteleri çekici bir şekilde bir arada sunabilmesi çarşılar için hem tüm yaş ve sosyo-ekonomik gruptan insanların çarşıları kullanabilmeleri, hem de aktivite çeşitliliği sağlamaları büyük bir avantaj olacaktır. Öte yandan, çarşıların erişiminde görülen en büyük problem otopark sorunudur. Kent merkezinde sunulacak otopark imkanı ve kent merkezine özel geliştirilecek otopark politikaları ile çarşıların erişiminde yaşanan otopark sorunu da çözülebilir.

Hem esnafın hem de çarşı müşterilerinin çarşıların özelleşmesinden memnun olduklarının görüldüğü anlaşılmaktadır. Budurum, çarşıların belli ürün ve hizmetler etrafında kümelenerek daha özellikli bir alışveriş imkanı sağlaması ile ekonomik olarak adaptif dirençliliklerini arttırabileceklerini göstermektedir. Örneğin, Engürü Çarşısı, diğer büyük çarşılar ve Kızılay AVM'nin açılmasına rağmen hala ayaktadır ve çekiciliğini kaybetmemiştir. Çarşıların bu durumu yönetimlerinin de bilinçli bir şekilde çarşı esnafını yönlendirebilmesiyle de aşılabilir. Örneğin, belirli aralıkla yapılan kampanyalar, tanıtım organizasyonları ve etkinlikler, AVM'lerin yapabildiği gibi müşterileri çekmekte başarılı olabilecektir.

Sonuç olarak, kentlerin dirençliliğinin önemli bir parçası olan kent merkezlerinin ekonomik dirençliliği, geleneksel kent parçalarından biri olan çarşıların dirençliliği ile yakından ilişkilidir. Bu kent parçalarının da sosyo-ekonomik ve mekansal politikaların çeşitliliğinin desteklenmesi, tekdüze politikalar yerine özellikle çarşılara yönelik programlar geliştirilmesi ve katılımcı bir yaklaşım ile yukarıda belirlenen çerçevede çarşı esnafının da bu plan ve programlarda yer almasını sağlayabilen bir kentsel politika çerçevesi, hem kent merkezlerinin canlılığını sürdürmek, hem de kentlerin ekonomik dirençliliğini desteklemek açısından önemli olacaktır.

Referanslar:

Akdağ, M. (1965), Türkiyenin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Ankara, Tarih İçinde Ankara (der. Madran, E., Bakirer, Ö.), Ankara, ODTÜ Yayınevi, c. 15, s. 20.

Aktüre, S. (1975), "17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirsel Yapının Değişme Süreci", Ankara, ODTÜ Yayınevi, c. 1, s.1.

AMANPB (Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu) (1977), Ankara Nazım Plan Şeması Raporu, 1970-1990, Ankara, İmar ve İskan Bakanlığı, AMANPB.

Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı (2007), 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı Açıklama Raporu: Etüdler ve Müdahale Biçimleri, Fersa Matbaacılık, Ankara.

Bademli, R. (1985), 1920-1940 Döneminde Eski Ankara'nın Yazgısını Etkileyen Tutumlar, Mimarlık, c. 23, 212-213.

Bademli, R., Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü. (1986). Ankara Merkezi İş Alanının Gelişimi, Ankara 1985'den 2015'e. Ankara: ODTÜ Yayınevi, 154-158.

Bakırer, Ö. Madran, E. (2005). Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi, Tarih İçinde Ankara (der. Madran, E., Bakirer, Ö.), Ankara, ODTÜ Yayınevi, 105-108.

Ergenç, Ö. (1980), Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziksel Yapıya Etkileri, Tebliğler, ed, Tarih İçinde Ankara (der. Madran, E., Bakirer, Ö.), Ankara, ODTÜ Yayınevi.

Günay, B. (2005). Ankara Çekirdek Alanının Oluşumu ve 1990 Nazım İmar Planı Hakkında bir Değerlendirme, Cumhuriyetin Ankara'sı (der. Şenyapılı, T.), Ankara/Türkiye: ODTÜ Yayınevi, 60-118.

Özüduru, Burcu H., Çiğdem Varol (2010) "Kent Merkezlerine Yeni Bir Alternatif: Ankara'daki Alışveriş Merkezlerinin Kentsel ve Mekansal Gelişime Etkileri" Dünya Şehircilik Günü 33. Kolokyumu "Kentleri Korumak Savunmak" Bildiri Kitabı, 6-8 Kasım 2009, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 307-324.

Tezer, A. (2012). Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük. İstanbul: Ninova Yayıncılık, 221-222.

Uybadin, R. , Y., N. (1957), Ankara İmar Planı İzah Notu, Rapor (daktilo), Ankara, 8-9.

Wrigley, N., Dolega, L. (2011). Resilience, fragility, and adaptation: new evidence on the performance of UK high streets during global economic crisis and its policy implications. *Enviroment and Planning A*, 43, 2337-2363.

Yırtıcı, H. (2005). Çağdaş Kapitalizm Mekansal Örgütlenmesi. İstanbul/Türkiye: İstanbul Bilgi Üni.Yayınları.

Bursa Metropoliten Kentinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Mekansal Farklılaşmasının Analizi

***Esra Yılmaz*[1], *Çiğdem Varol*[2]**

Öz: *Kentsel mekanlarda doğal ve toplumsal kaynakların eşit şekilde dağılmadığı, bu eşitsiz dağılımın dengeli olmayan bir gelişmeye ve kentsel mekanda sosyoekonomik farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olduğu görülmektedir. Kentlerde, toplumsal statü, mesleki ve kültürel özellikler, yaşam biçimi, gelir, akrabalık, hemşerilik gibi dinamikler, nüfusun kentsel alanda farklı bölgelerde yer seçmesine yol açmakta ve bu sosyoekonomik farklılıklar mekanı şekillendirmektedir. Bu çalışmanın amacı, Bursa kentinde yaşayan nüfusun sosyoekonomik özelliklerinin mekanı nasıl şekillendirdiği ve bunun kentsel mekanda nasıl bir farklılaşma yarattığının incelenmesidir. Kentin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısını ortaya koyabilmek için öncelikle TÜİK verileri elde edilmiş, 2013 yılı için ise metropoliten alan içerisindeki mahallelerde geniş kapsamlı bir anket çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmada, yıllara göre mahallelerdeki sosyoekonomik yapının değişimi ortaya konulmakta; anket çalışmasından elde edilen verilerle hangi mahallelerde hangi değişkenlerin sosyo-ekonomik ve mekansal yapının farklılaşmasında etkili olduğu ve bu değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığı ki-kare testleriyle irdelenmektedir.*

Anahtar Kelimeler*: Bursa metropoliten kenti, demografik ve sosyoekonomik yapı, mekansal farklılaşma*

Abstract: *Natural and social resources are not evenly distributed in the urban areas which causes an unbalanced development and a differentiated socioeconomic structure in the urban space. In cities, social status, occupational and cultural characteristics, lifestyles, income level, relative and citizenry relations cause the location of the population in different areas of the urban space and these socioeconomic differences shape the space. The aim of this study is to analyze how socioeconomic characteristics of the population living in Bursa shape the space and what kind of differentiation these characteristics create in the urban space. In order to find out the current socioeconomic and spatial structure of the city, first of all the data of TÜİK were gathered, and then for 2013 a detailed questionnaire was applied to the households in the different neighborhoods of Bursa Metropolitan City. By the data gathered from the questionnaire survey, which socioeconomic variables are effective on the differentiation of the spatial structure in different neighborhoods and whether there is a relation among these variables and how much there are effective are find out by using chi-square tests.*

Keywords*: Bursa Metropolitan City, demographic and socioeconomic structure, spatial differentiation*

---

[1] Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa: esra.yilmaz@bursa.bel.tr
[2] Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara: cvarol@gazi.edu.tr

1. Giriş

Kentsel mekanda doğal ve toplumsal kaynakların eşit şekilde dağılmadığı, bunun sonucunda gelişmelerin de mekanda dengeli bir şekilde gerçekleşmediği görülmektedir. Gelişmişlik farklılıkları ülkeler arasında görülebildiği gibi, bölgeler ve kentler ve hatta kent içindeki bölgeler arasında da mevcuttur. Bu farklılıkları tanımlamada sosyo-ekonomik faktörler kullanılmaktadır. Sosyo-ekonomik farklılaşma, iktisadi büyüme farkları ile yapısal ve insani gelişmeyi niteleyen bütün sosyal değişkenlerin farklılaşmasını içine almaktadır. Bu farklılıkların kavranması ve incelenmesi bölgesel eşitsizliklerin belirlenmesinde ve giderilebilmesinde kritik bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyo-ekonomik özelliklerin kentlerde oluşumu belirli sınıflara ayrılma ve tabakalaşma şeklinde kendini göstermiştir. Chicago Okulu çalışmalarından günümüze kadar kentlerdeki sosyo-ekonomik yapı farklılaşmasına ve bunun kenti nasıl şekillendirdiğine yönelik pek çok çalışma yapılmıştır. Günümüzde bu sosyo-ekonomik özelliklerin mekanı ayrıştırdığı ve farklılaştırdığı üzerine yapılan çalışmalar bulunmaktadır.

Bu çalışmada; Bursa ilinin sosyo-ekonomik ve demografik yapısının incelenerek, metropoliten alan içerisinde yaşayan nüfusun bu özelliklerinin mekansal farklılaşmasının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bursa metropoliten kenti çok farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip bireylerin yer seçtiği bir kent olarak göze çarpmaktadır. Sanayinin gelişimi ile Bursa'ya dışarıdan gelen nüfus, kentte farklı yerlerde yer seçerken, metropoliten kentlerde görülen yüksek ve düşük gelir grubu ayrışması öne çıkan bir faktör olmuştur.

Bursa Kenti demografik ve sosyo-ekonomik yapısının mekansal farklılaşmasının incelendiği bu çalışmada, öncelikle Bursa kentinin tarihsel süreçteki kentsel gelişimi incelenmekte, daha sonra ise Bursa metropoliten kentinin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin mekansal farklılaşması, 2013 yılında Bursa kenti metropoliten alanı içerisinde kalan mahallelerde uygulanan hanehalkı anketlerinden elde edilen verilerden yola çıkılarak yorumlanmaktadır. Elde edilen anket verileri ile, sosyo-ekonomik değişkenler ve mekanı ifade eden mahalleler arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve bu ilişkinin derecesinin ne olduğu ki-kare analizi kullanılarak belirlenmektedir.

2. Yöntem

Çalışmada Bursa kentindeki sosyo-ekonomik ve demografik yapının mekânsal farklılaşması, mahallelere göre sosyo-ekonomik yapıdaki farklılaşmayı ortaya koymak temel amaçtır. Bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak çalışma alanının tarihsel süreçteki gelişimi incelenmiş; kentin günümüzdeki sosyo-ekonomik yapısını incelemek amacıyla çalışma alanı olarak Bursa metropoliten alanı içerisinde yer alan mahalleler üzerinden çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu alan içerisindeki yer alan ve kentsel nitelik taşımayan köy statüsündeki yerleşim alanları çıkartılmıştır. Çalışma alanı olarak belirlenen bölge 5 ilçede 197 mahalleyi kapsayan bir alandan oluşmaktadır.

Bursa Metropoliten alanı içerisinde kalan bu mahallelerdeki nüfus, yaş grupları, istihdam, eğitim durumu, doğum yeri, meslek, gelir durumu Bursa'ya nereden ve

neden gelindiği, oturulan mahallede ikamet nedeni, ikamet edilen konuta ilişkin bilgiler, konutun kent içerisindeki konumu ve kent içi hareketlilik, hanenin temel ihtiyaçlarını karşılama, sosyal etkinliklere katılma gibi sosyo-ekonomik yapıyı belirlemek üzere kullanılacak verilerin hanehalkı anketi yapılarak toplanması amaçlanmıştır. TÜİK 2010 verilerine göre çalışma alanı toplam nüfusu 1.697.368 kişi ve yaklaşık 424.342 hanedir. Yapılacak hanehalkı anketi örneklem büyüklüğü, %95 güven aralığında +/- %4 kabul edilebilir hata varsayımı ile 600 olarak belirlenmiştir.

Mahallelerin hane sayıları ile orantılı olarak her mahallede yapılması gereken anket sayısı belirlenmiştir. Mahalle bazında anket sayısının 1 çıktığı bölgeler için bu sayının yeterli temsil sağlayamayacağı düşünülmüş ve özellikle kent merkezindeki mekânsal olarak küçük ve düşük nüfuslu mahallelerde en az 2 anket, kent merkezi dışındaki mekânsal olarak büyük düşük nüfuslu mahallelerde en az 3 anket yapılması planlanmıştır. Bu nedenle çalışma alanında rastgele örnekleme yöntemiyle toplam 652 anket çalışması gerçekleştirilmiştir. SPSS programında mahalle bazındaki veriler değerlendirilirken, anlamlı sonuçların elde edilebilmesi için örneklem büyüklüğünün yetersiz bulunduğu mahallelerde, mekânsal yakınlık ve fiziksel benzerlik ölçütlerine göre, her araştırma bölgesi için en az 8 anket olacak şekilde mahalleler birleştirilerek 58 altbölge elde edilmiştir.

Anket çalışmasından elde edilen verilerle hangi mahallelerde hangi değişkenlerin ön plana çıktığı ve mekanda nasıl yer seçtiği, sosyo-ekonomik farklılıkların mekanla ilişkisinin nasıl olduğu ki-kare analizi ile ortaya konulmuştur. Analiz sonuçlarından elde edilen sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlere ilişkin mahallelerin statüleri ArcGIS programında görselleştirilmiştir.

3. Bursa Metropoliten Kentinin Mekansal Gelişimi Süreci

Bursa, yüzyıllardır önemli ticaret yollarının kesişiminde yer alması, tarihsel süreçte Osmanlı başkenti olması ve İstanbul'a yakınlığı gibi nedenlerle önemini yitirmeden gelişen ve büyüyen bir kenttir. Cumhuriyetin ilanından sonra da gelişimine devam eden ve Türkiye'nin önemli metropollerinden biri olan Bursa, özellikle 1950 yıllarındaki sanayileşme hareketleri ile birlikte Türkiye'deki diğer metropoller gibi hızlı bir gelişim ve dönüşüm sürecine girmiştir.

Bursa 17 ilçeye sahip bir il merkezidir. Bursa'ya ait ilçeler sırasıyla; Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım, Büyükorhan, Gemlik, Gürsu, Harmancık, İnegöl, İznik, Karacabey, Keles, Kestel, Mudanya, Mustafakemalpaşa, Orhaneli, Orhangazi, Yenişehir'dir. Bu ilçelerden 1987'den 2004'e kadar Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım Büyükşehir Belediyesi'ni oluştururken 5216 sayılı "Büyükşehir Yasası" kapsamında Gemlik, Gürsu, Kestel, Mudanya ilçeleri de Büyükşehir Belediyesi sınırlarına dahil olmuştur ve 12 Kasım 2012 tarihli 6360 sayılı Kanun ile 31 Mart 2014 tarihinde Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırları il mülki sınırları olmuştur.

Bursa Büyükşehir Belediyesinin kapsamında, Osmangazi, Nilüfer, Yıldırım ilçeleri 2000 yılı nüfusu 1.184.687 kişi iken, 5216 sayılı yasa ile Büyükşehir Belediyesine bağlanan Gürsu, Kestel, Mudanya, Gemlik ilçeleri ve bağlı belde ve köyleri ile birlikte nüfusu 1.905.570 kişiye çıkmıştır. Günümüzde Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırının il mülki sınırları ile örtüştürülmesiyle 2013 yılı nüfusu 2.740.970 kişi olmuştur (Resim 1).

Resim 1: Bursa İl Haritası (Kaynak: BBB, CBS Arşivi, 2013)

1924-1960 Dönemi Kentsel Gelişimi

Bursa'da Kurtuluş Savaşı sonrasında, Ermeni ve Rum nüfusun kenti terk etmesi, yerlerine mübadele ile Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya'dan göçmen nüfusun gelmesi ile mekansal farklılaşmaların ortaya çıktığı görülür. Göçmenler önceleri etnik grupların çoğunlukta olduğu Setbaşı ve Muradiye semtlerinde, daha sonra uygun bulunan boş alanlarda yer seçmişlerdir. Bursa'nın doğu ucunda yer alan Çekirge ile Merkez arası, yüksek gelir guruplarının konut alanları olarak gelişmeye başlamıştır (Kaplanoğlu, 2008).

Ahmet Vefik Paşa zamanında yapılan karayolları ile kent üç önemli noktadan kuzeye doğru yayılma eğilimine sahiptir. Cumhuriyet döneminde kentte yapılan fiziksel değişiklikler bugünkü makroform üzerinde etkili olmuştur (Mıhçı, vd. 1999). Cumhuriyet sonrası ülke genelinde başlayan yeniden yapılanmanın etkisi olarak, 1933 yılında Bursa İpek-İş Fabrikası, 1938 yılında ise Bursa Merinos Fabrikası hizmete girmiştir. Bu dönemde fabrikaların yer aldığı Merinos ve civarı yerleşim alanı olarak kullanılmaya başlanmış (Kaprol, 2000), bu iki fabrikanın yer aldığı kuzey bölgesi gerek benzer sanayi kuruluşları için ve gerekse sanayi–konut-servis ilişkileri açısından bir çekim noktası olmuştur. Kentin ovaya doğru büyüme yayılma politikasının Merinos ve İpek-İş fabrikalarıyla daha da belirginlik kazandığını söylenebilir.

1950 yılında Türkiye ve Bulgaristan arasında yapılan anlaşma sonucu Bulgaristan göçmenlerinin Bursa'ya yerleşmesiyle başlayan yurtdışından gelen göçmenler, Hürriyet Mahallesine yerleştirilmişlerdir (Acay, 1997). Sonraki yıllarda yapılan "Merinos Evleri" (işçi konutları) fabrikanın yakınında göçmen mahallesinin kuzeyinde yer almaktadır. Uludağ ve Hisar'ın kent makroformundaki sınır niteliği, merkezin koridorlar şeklinde gelişmesine ve Altıparmak Caddesi üzerinde gelişimini sürdürmesine neden olmuştur (Mıhçı, vd. 1999).

1960-1975 Dönemi Kentsel Gelişimi

Bursa Kenti 1960-1975 yılları arasında ulusal planlama döneminde sanayi gelişme aksında bulunmaktadır. 1962 yılında Türkiye'deki ilk "Organize Sanayi Bölgesi" kurulması Bursa'nın hızlı gelişimini başlatmış (Koyunlular, 2006), kent Anadolu'dan yoğun olarak göç almış ve doğuda Gürsu, batıda Görükle ve kuzeyde (ova kesiminde) Demirtaş-Ovakakça'ya kadar yayılan bir makroforma sahip olmuştur. 1975 yılında kent merkez nüfusu 350.000'e ulaşmış ve Prost planının öngörüsünün çok üzerine çıkmıştır (Kaplanoğlu, 2008). Yaşanan aşırı göç dalgası imar planlarının önüne geçerek sağlıksız kentleşmeye neden olmuştur.

1965'ten sonra sanayinin gelişmesiyle birlikte kentin sosyo-ekonomik yapısı da değişikliklere uğramıştır. Bursa OSB'nin, Mudanya yolu üzerinde yer seçmesi ile bu aksın öneminin artması sonucunda bu karayolu üzerinde yeni yerleşim alanları oluşmaya başlamıştır. 1966 yılında kurulan Karsan, 1971 yılında Yalova yolu üzerinde kurulan Tofaş ve Renault fabrikaları ve yine bu yıllarda kaçak olarak gelişmeye başlayan Demirtaş OSB nedeniyle Yalova yolu da bir servis yolu niteliği kazanmış ve yol boyu yeni yerleşim alanları oluşmuştur. Kent makroformu bu ana akslar boyunca gelişmeye başlamış ve bu akslar üzerinde kaçak yapılaşmalar oluşmuştur (Mıhçı, vd. 1999).

1975'den sonra sanayileşmesi hız kazanan Bursa'da yer seçen önemli sanayi alanları da kentin yoğun göç almasına neden olmuş, mevcut konut alanlarının talebi karşılayamaması, plansız yeni konut alanlarının gelişmesine ve kente göç eden düşük gelirli grupların gecekondular yapmasına sebep olmuştur. Gecekondu bölgeleri özellikle Ankara-İzmir karayolunun kuzeyinde, Bursa ovasında ve Uludağ eteklerinde görülmektedir (Mıhçı, vd. 1999). 1970 sonrası oluşmuş bulunan hisseli parselasyon üzerindeki kaçak yapılaşma bölgeleri 1985'teki imar affı ile yasallaşmış alanlar haline gelmiştir. Bursa'da kaçak yapılaşmanın en yoğun olduğu bölge, kentin doğusundaki Yıldırım ilçesidir. Kentin en büyük merkez ilçesi Osmangazi'de ise kaçak yapılaşma Ankara Yolu'nun kuzeyi ve Uludağ yamaçlarında yoğunlaşmıştır. Diğer İlçelerde de bu iki ilçedeki kadar olmasa da kaçak yapılaşmalar görülmektedir (Karakurt Tosun, 2007). Bu dönemde aynı zamanda hızlı bir apartmanlaşma süreci yaşanmış, özellikle kent merkezi ve çevresindeki mevcut konut alanlarında sokaklar genişletilmeden ve sosyal donatı için yerler ayrılmadan, kat adetleri artırılarak yoğunluğun artmasına neden olunmuştur (Karakurt Tosun, 2007).

Sanayinin belirtilen ana ulaşım aksları boyunca yayılması, önceleri Uludağ'ın kuzey eteği ile Bursa Ovası'nın güney kenarlarında yer alan Bursa kentinin ovanın kuzey - güney doğrultusunda plansız bir biçimde yayılmasına yol açmıştır. Sanayinin ve benzeri faaliyetlerin belediye sınırları içerisinde yer seçmemesi nedeniyle, kentin yakın çevresindeki köy, kasaba ve ilçelerde de gelişme hızlanmıştır.

1975-1995 Yılı Kentsel Gelişimi

Devam eden hızlı nüfus artışı Bursa'da yoğunluğu arttırmaya devam etmiştir. Konut alanları, bu dönemde artan yoğunluk ve arsa spekülasyonları sonucu Ankara, Mudanya ve Yalova yolu üzerinde gelişmeye devam etmiştir. Tarihi doku bu dönemden itibaren yüksek yoğunlukta konutlar arasında sıkışmıştır (Mıhçı, vd. 1999).

1976 yılında Uludağ üniversitesinin kentin batısında İzmir-Ankara karayolunun kuzeyinde yer seçmesi, 1987 yılında ilçe olan Nilüfer'in planlı bir şekilde gelişmesi ve yine aynı yıl Beşevler Küçük Sanayi Sitesi inşası gibi planlama kararları kentin gelişiminin batıya kaymasında önemlidir (Acay, 1997; Koyunlular, 2006).

1990 yılı Nazım İmar Planı kararları ve devlet destekleri ile Fethiye, İhsaniye, Beşevler ve Ataevler bölgelerinde "Toplu Konut ve Özel Site" tarzı inşaat uygulamalarına başlanmış, Beşevler Küçük Sanayi Sitesi ve Uludağ Üniversitesi Kampüsü ve Tıp Fakültesi inşaatları tamamlanması batı koridorunu güçlendirmiştir (Karakurt Tosun, 2007). Bu dönemde Üniversitenin ve hastanenin yanında yer alan Görükle yerleşiminin merkez ile ilişkilerinin yoğunlaşmasını ve bu bölgede kentsel saçaklanma alanı oluşmasını sağlamıştır.

1977 yılında onaylanan Ova Koruma Protokolü ile kentin doğu batı aksında gelişiminin planlanması, Bursa'nın doğusundaki Ankara-Bursa karayolu üzerinde de kentsel gelişmelere yol açmıştır. 1976 ÇDP ile 1984 yılı Nazım İmar Planlarında Mudanya karayolunda da yol boyunca gelişim önerilmesi, bu bölgede yoğunluk artışını desteklemiştir (Mıhçı, vd. 1999). Öte yandan 1992 yılında Gemport limanının faaliyete geçmesi ile limanı Bursa merkeze ve sanayi alanlarına bağlayan Yalova aksının yoğunluğu artmıştır.

Bu dönemde Bursa'daki toplumsal yapının hızlı değişimden etkilenmesiyle sosyal farklılaşma da belirginleşmeye başlamıştır. Kentlerde yaşanan bu değişimlerden ilk olarak üst, üst-orta gelir grubu konut alanları etkilenmiştir. Kentten uzaklaşma isteği, Altıparmak ve Çekirge gibi kent merkezine yakın ve planlı gelişmiş konut alanlarında yaşayan üst gelir gruplarını, Mudanya yolu üzerindeki bahçeli müstakil konut alanlarına yöneltmiştir. Üst gelir grupları tarafından boşaltılan konutlar da orta gelir gruplarına hitap etmeye başlamıştır. Mudanya Yolundaki üst gelir gruplarına hitap eden kentsel saçaklanma alanları 1985-1995 döneminde yeni gelişmeye başlayan bir alandır. Mudanya yolu üzerinde yer alan Bademli, Geçit Bölgesi üst gelir gruplarına yönelik kapalı site konut alanlarının oluşmaya başladığı ilk yerleşim bölgesidir. Ekonomik duruma göre mekânsal seçicilik başlaması Bademli-Geçit Bölgeleri saçaklanma alanları ile oluşmuştur (Tümer, 2006).

1995-2010 Yılı Kentsel Gelişimi

Bu dönemde de Yalova, İzmir ve Mudanya aksları üzerinde kentsel gelişmeler devam etmiştir. Üniversitenin İzmir yolu üzerinde yer seçmesi ve Bursa ve Nilüfer OSB'nin Mudanya yolu üzerinde yer alması ile kentin batısındaki İzmir ve Mudanya aksları daha da kuvvetlenmiş ve bu akslar boyunca kentsel gelişim devam etmiştir. Bu dönemde yerleşim alanlarının genel olarak doğu-batı aksında lineer bir şekilde konumlandığı görülmektedir. Tarım sektörünün önemli bir sektör olduğu Bursa'da Bursa Ovasına yayılmış kırsal yerleşimlerin varlıklarını koruyup, gelişme eğilimi gösterdikleri dikkat çekmektedir. Bu dönemde İstanbul'un sanayi kimliğini yakın yerleşimlere devretmesi Bursa İlindeki sanayi gelişimine büyük bir ivme kazandırmıştır. Bu sebeple planlarla desteklenen Mudanya ve İzmir batı aksının yanı sıra, sanayi için önemli bir aks olan ve liman-merkez bağlantısını sağlayan Yalova yolu boyunca da kentsel gelişmelere sahne olmuştur. Yalova yolu üzerinde Liman Bölgesinde Bakanlar Kurulu'nun 2000/538 sayılı kararnamesinin onaylanmasıyla inşaat çalışmalarına başlanan serbest bölge, 825 dönümlük bir arazide ticari faaliyetine

başlamıştır (Bursa Kent Raporu, 2009). 2002 yılında Borusan Limanı ve 2008 yılında Roda ve Yılfert Limanlarının açılmasıyla Yalova yolu önemini daha da arttırmıştır.

2003 yılında Hasanağa Batı OSB'nin açılması ile kentin batı yönünde gelişimi desteklenmiş ve Mudanya ve İzmir aksları boyunca kentsel yerleşmeler gelişmeye devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde Bursa kent merkezi ile OSB ve KSS'yi birbirine bağlayan hafif raylı sistemin yapılması ile kentsel gelişimin batı yönünde olması desteklenmiştir. Kentsel saçaklanma alanı olan Bademli, Geçit Bölgesi'nde cazip ödeme koşulları sunulması, 1995 sonrasında, özel girişimcilerin yanı sıra inşaat şirketlerinin üst gelir grupları için konut üretmesi ile bölgede bir yoğunlaşma başlamıştır. Günümüzde de bu alandaki konut alanlarındaki bu artış devam etmektedir (Tümer, 2006).

Bursa Büyükşehir Belediyesi 2011 uydu görüntüleri ile geçen süre içerisinde kentsel yerleşmenin her yönde ilerlediği, Doğu'da Yıldırım ile Gürsu'nun birleştiği, Yalova-İstanbul Yolu boyunca Demirtaş'a doğru ve Demirtaş çevresindeki yapılanmanın arttığı görülmüştür. Mudanya ve İzmir Karayolları boyunca gelişim devam etmekte, bu bölgede yerleşmenin saçaklanarak ilerlediği gözlenmektedir.

4. Bursa Metropoliten Kentinin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Mekansal Farklılaşması

Bu bölümde Bursa Kenti Metropoliten alanı içerisinde kalan mahallelerde 2013 yılında uygulanan hanehalkı anketleri yardımıyla sosyo-ekonomik ve demografik yapının mekansal farklılaşmasının saptanması için elde edilen veriler değerlendirilmektedir. Sosyo-ekonomik değişkenler ile mekansal farklılaşma ilişkisi ve bu ilişkinin derecesi ki-kare analizi kullanılarak belirlenmektedir. Yapılan ki-kare analizi sonuçları, ArcGIS programı ile üretilen haritalarla görselleştirilmekte, ayrıca 2000 ve 2010 yılında TÜİK'den elde edilen bilgiler de haritalandırılarak dönemsel karşılaştırılmalar yapılmaktadır.

Çalışma alanında yapılan anket çalışmasında demografik ve sosyo-ekonomik yapıya ilişkin toplam 74 adet değişken incelenmiştir. 2000 ve 2010 yılı TÜİK veritabanında yer alan mahalle ölçeğinde veriler oldukça kısıtlıdır. 2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre oluşturulan istatistiki bilgilerde mahalle bazında yalnızca 9 adet değişkene ulaşılabilmiştir. Bu değişkenler mahalle nüfusları, yaş grupları, cinsiyet bilgisi, medeni durum, doğum yeri, eğitim durumu, yapılan iş, işgücüne katılım (istihdam durumu) ve hane halkı büyüklükleridir. 2010 yılına ait ulaşılabilen değişken sayısı ise mahalle nüfusları, yaş, medeni durum ve eğitim durumu olmak üzere yalnızca 4'dür. Anket çalışmasında elde edilen 74 adet değişkenden tarihsel süreçteki değişimleri karşılaştırmalı açıklamak üzere 8 tanesi çalışmada kullanılmıştır.

Tarihsel süreçte demografik ve sosyo-ekonomik yapıdaki değişimi gösterebilecek olan değişkenler 2000 ve 2013 yıllarında ortak elde edilebilen nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu, eğitim durumu, hane halkı büyüklüğü, doğum yeri, işgücü durumu değişkenleridir. Bunlara ek olarak ki-kare analizinde değişkenler arasında ilişkisi yüksek olan ve sosyo-ekonomik açıdan anlamlı bulunan 4 değişken (eş çalışma durumu, oda sayısı, banyo sayısı, sağlık sorunlarının çözüldüğü yer) de çalışma içinde ayrıca analiz edilmiştir.

Nüfus Büyüklükleri:

Çalışma alanında 2000-2010 yılı nüfus verisi incelendiğinde, çalışma alanında nüfus artışı olduğu, ancak özellikle kentin doğu aksında yer alan Yıldırım-Gürsu ve Kestel ilçeleri nüfusunun daha yoğun olarak arttığı görülmektedir (Harita 1). Kaçak yapılaşmalarla gelişen bu bölgelerde kat artışları yöntemiyle daha fazla nüfusa kalitesiz, ancak ucuz konut sağlanması bu artışın temel nedeni olarak açıklanabilir.

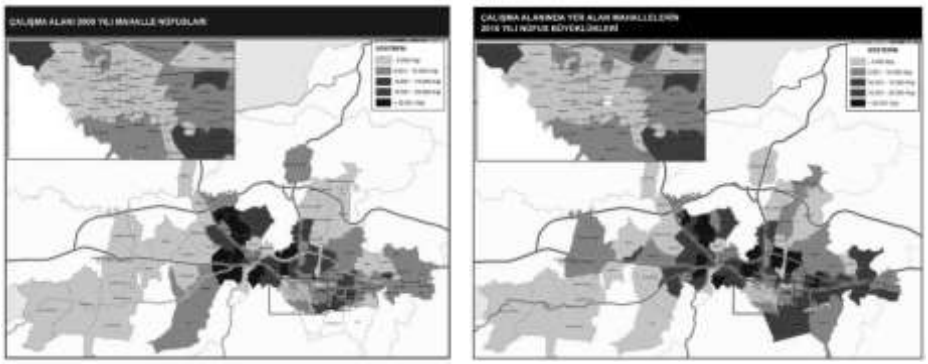

Harita 1: 2000-2010 Yılı Çalışma Alanı Nüfusu

Çalışma alanında nüfus artışının yoğunlukta nasıl bir değişim meydana getirdiğine bakıldığında, nüfus artışına paralel olarak doğu aksında yer alan bölgelerde yoğunluk artışının daha belirgin olduğu görülmektedir. Batı aksında ön plana çıkan bölgeler Beşevler, Ertuğrul ve Özlüce Mahalleleridir. Beşevler Mahallesi kentin batı aksı gelişmesi için uygulanan politikaların etkisiyle ve Ertuğrul ve Özlüce mahalleleri de üniversitenin olduğu bölgede yer alması ve yine gelişim politikalarının etkisiyle yoğunluk artışının belirgin olarak ortaya çıktığı bölgelerdir. Kent merkezinde nüfus yoğunluğunun 2000-2010 yıllar arasında değişmediği ve yüksek yoğunlukta olduğu belirlenmiştir (Harita 2).

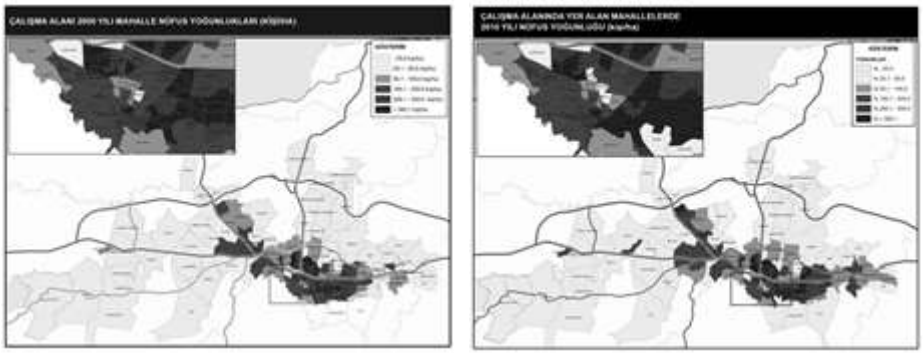

Harita 2: 2000-2010 Yılı Mahalle Nüfus Yoğunlukları

Eğitim Durumu:

Anket sonucu elde edilen eğitim bilgileri yıllara göre girilerek sürekli değişken tipinde veri girişi sağlanmıştır. Eğitim durumunun saptanmasında, bağımsız 3 veya daha fazla örneklem ortalaması arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla

ANOVA (Varyans) analizi yapılmıştır. Varyans analizi tablosunda, 38. ve 10. bölgelerin en yüksek eğitim düzeyine sahip hanehalkı reisinin bulunduğu bölgeler olduğu tespit edilmiştir. Üniversitenin yakınında bulunan Ertuğrul ve Özlüce mahallelerinden oluşan 38. bölgenin standart sapması 1,67'dir. En düşük standart sapma değeri olan ve 1'e yakın olan bu değer, bu bölgedeki eğitim yapısının birbirine benzeyen ve daha homojen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Yine üst gelir grubu konut alanlarının yer aldığı 10. bölgedeki eğitim düzeyi ortalaması da 14'tür. Bu bölgede yine eğitim düzeyi yüksek bireylerin yer seçtiği bir bölge olarak ortaya çıkmaktadır (Harita 3).

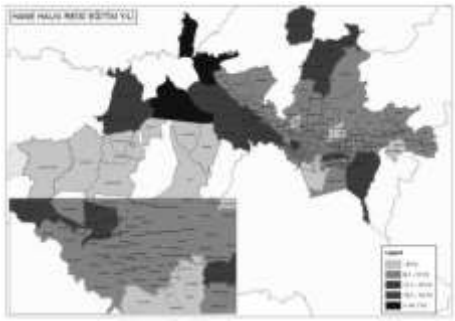

Harita 3: 2013 Yılı Hanehalkı Reisi Eğitim Durumu

Çalışma alanında yer alan mahallelerin 2000-2010-2013 yılı verileri incelendiğinde genel olarak herhangi bir düzeyde okul bitirmeyen nüfus oranın yıllar içinde azaldığı görülmektedir. 2000 yılında Bademli-Geçit-Balat-Ahmetyesevi mahallelerindeki %50 oranında olan eğitimsiz nüfusun, 2010'da %10'a düştüğü, 2013'de ise, eğitimsiz nüfusla karşılaşılmadığı görülmüştür (Harita 4).

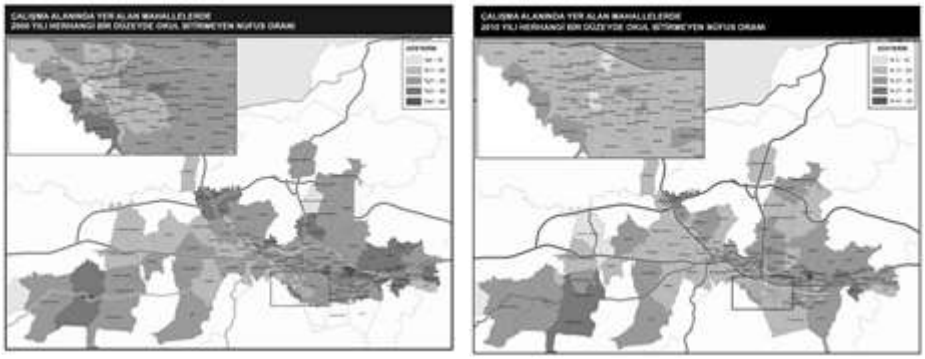

Harita 4: 2000-2010 Yılı Okul Bitirmeyen Nüfus

2013 yılı verilerine göre eğitimsiz nüfus oranının düştüğü, ancak hala kırsal niteliğini devam ettiren Ürünlü-Alaaddinbey-Demirci ve Çalı mahallelerinde ve Gürsu İlçesi mahalleleri ve Yıldırım ilçesi Erikli, Esenevler, Yiğitler mahalleleri ile Mevlana, Yunusemre ve Kazımkarabekir mahallelerinde eğitimsiz nüfusun yoğunlaştığı görülmektedir. Kentin doğu aksında yer alan bu mahalleler özellikle Doğu ve Karadeniz bölgeleri illerinden iş nedeniyle gelen ailelerin yerleştiği bölgelerdir.

İlkokul mezunu oranı yıllara göre incelendiğinde; 2000'de %63 olan oran 2010'da %40'a düşmektedir. Batı aksında yer alan Nilüfer ilçesi, Ankara-İzmir karayolunun kuzeyindeki mahallelerde, ilkokul seviyesinde eğitimi olan bireylerin azaldığı görülmektedir. Bademli, Balat, Geçit, Ahmetyesevi mahallelerinden oluşan bölgede ilkokul seviyesinde eğitimi olan bireyler 2000 yılında %40-50 seviyelerindeyken, 2010 yılında %10'a düşmüş ve 2013 yılında yapılan anket çalışmasında ilkokul mezunu birey olmadığı görülmüştür. Merkezde yer alan Kükürtlü, Çekirge ve Muradiye mahallelerinde yıllara göre ilkokul mezunu birey oranının arttığı görülmektedir. Üst gelir grubu bireylerin 2000'li yıllarda merkezi bırakarak Bademli bölgesine kaydığı düşünüldüğünde, ilkokul seviyesinde eğitime sahip bireylerin bu boşalan alanlara geldiği söylenebilir (Harita 5).

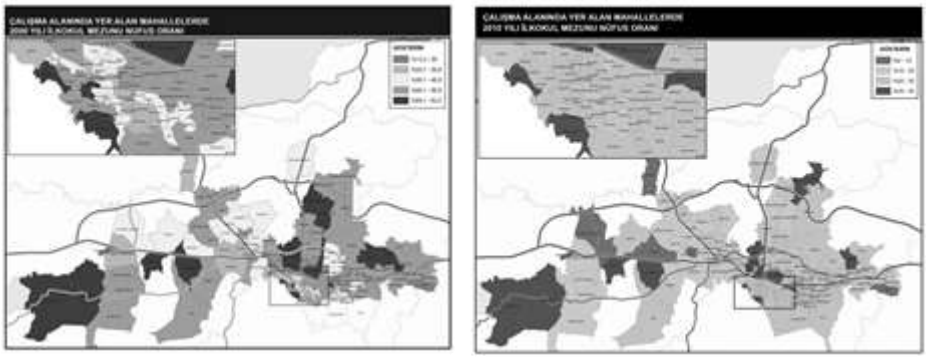

Harita 5: 2000-2010 Yılı İlkokul Mezunu Nüfus

2013 yılında yapılan alan çalışmasında ilkokul mezunu hanehalkı reisinin oranın Hasanağa-Çalı-Kayapa bölgesinde % 70 oranına çıktığı görülmektedir (Harita 6). Metropoliten alan içerisinde yer alan bu mahalleler 2008 yılına kadar belde belediyeleri iken 5747 sayılı Kanun ile mahalle olarak Nilüfer Belediyesine bağlanmıştır. 2003 yılında Hasanağa OSB'nin kurulması ile kırsal niteliğini kaybetmeye başlamıştır.

Harita 6: 2013 Yılı Hanehalkı Reisi İlkokul Mezunu Olan Haneler

Yıllara göre yükseköğretimden mezun olanların mahallere göre oranı, 2000 yılında en yüksek %30 iken, 2013 yılında %80'e ulaşmıştır. Yükseköğretim mezunlarındaki artışın en yoğun olduğu bölgeler yine batı aksındaki ve Mudanya aksındaki mahallelerdir. Batı aksında özellikle Üniversiteye yakın konumda olan ve planlı

gelişen bölgelerden olan Ertuğrul-Özlüce Mahalleleri ile Bademli, Balat, Geçit ve Ahmetyesevi mahallelerinde %75'e çıktığı görülmektedir. İstanbul aksında da Sanayileşme ile gelişen günümüzde Rezidans tipi üst gelir gruplarına yönelik konut çalışmalarının yer aldığı Demirtaş Bölgesinde Yükseköğretim mezunu bireylerin oranında artış olduğu göze çarpmaktadır (Harita 7).

Yıllara göre genel olarak yükseköğretim mezunlarının az olduğu yerler Gürsu ve Kestel ilçeleri mahalleleri ve Yıldırım ilçesinde yer alan mahalleler olmuştur. Üst gelir grubu bireylerin terk etmeye başladığı Kükürtlü, Çekirge, Muradiye mahalleleri 2000-2010-2013 yıllarında yükseköğretim düzeyinde bir okul bitiren bireylerin en yoğun olduğu bölgedir (Harita 7-8).

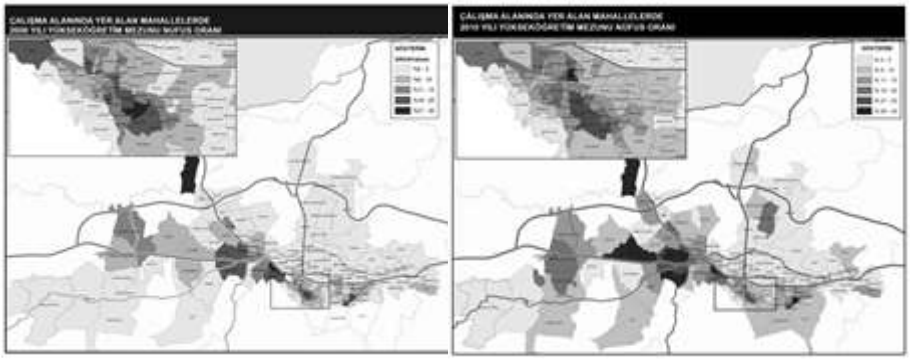

Harita 7: 2000-2010 Yılı Yükseköğretim Mezunu Nüfus

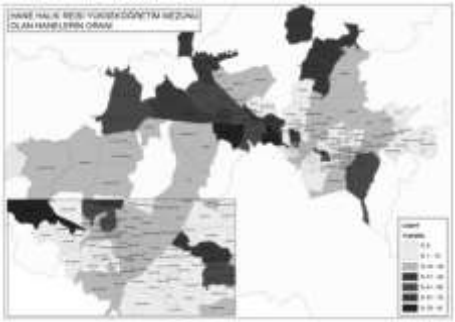

Harita 8: 2013 Yılı Hanehalkı Reisi Yükseköğretim Mezunu Olan Haneler

Hanehalkı Reisi Doğum Yeri:

Çalışma alanı içerisinde Bursa doğumlu bireylerin en yoğun olduğu bölgeler, 2000 yılı verisine göre, kent merkezi ve Hasanağa, Kayapa, Çalı mahalleleri, 2013 yılında ise yine aynı mahalleler ile Demirtaş ve Ovaakça mahalleleridir. Kükürtlü-Çekirge-Muradiye bölgesinde Bursa doğumlu olan bireylerin oranının azaldığı görülürken, Nilüfer ilçesi mahallelerinde de yine bu oranın düştüğü görülmektedir (Harita 9).

2013 anket sonuçlarına göre, hanehalkı reisinin %44,2'si Bursa, %44,5'i diğer iller ve %11,3'ü yurt dışı doğumludur. Hanehalkı reisi doğum yeri değişkeni ile mekansal bölge değişkeni arasında ki-kare analizine göre bir ilişki olduğu

görülmektedir. Bu ilişkinin derecesi Cramer's V değerinde 0,460 olarak belirlenmiştir.

Bursa'da doğduğunu belirtenlerin en yoğun olarak bulunduğu bölge %90 oranı ile 13. Bölge olmaktadır. Bu bölge kırsal niteliğini yeni yeni kaybeden Akçalar, Hasanağa ve Kayapa mahallelerinden oluşmaktadır. Bursa dışında diğer illerde doğup Bursa'da yaşayanların en yoğun olarak yer seçtiği mahalleler, sanayi alanlarına yakın Yıldırım, Kestel ve Gürsu mahalleri ile 75. Yıl, Bağlaraltı ve Fidyekızık mahalleleridir. Bu bölgedeki diğer iller doğumlu bireyler mahallenin %90'nını oluşturmaktadır. Yurt dışında doğduğunu belirten hane reislerinin yoğun olarak bulunduğu 16. Bölge, göçmen konutlarının yer aldığı Görükle mahallesini kapsamaktadır. Burada hanehalkı reislerinin %70'i yurt dışı doğumludur.

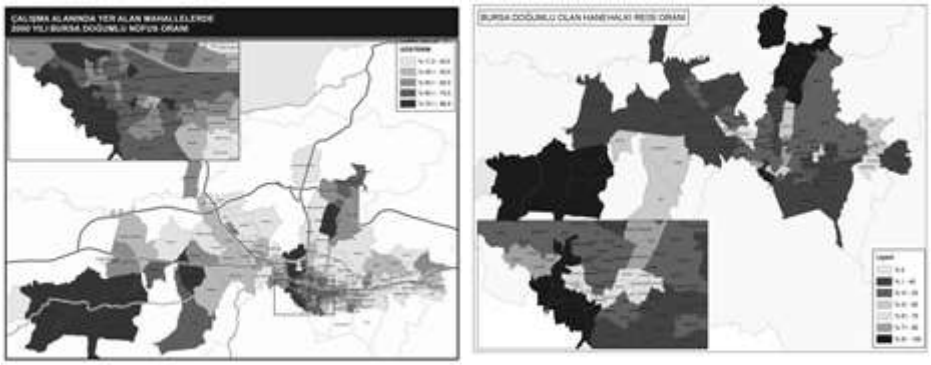

Harita 9: 2000-2013 Yılı Bursa İli Doğumlu Nüfus

Genel olarak bakıldığında Bursa doğumlu bireylerin az olduğu bölgelerde büyük bir değişim yaşanmadığı söylenebilir. Kentin doğu aksında sanayileşme sonrası göçle gelen nüfusun yerleştiği bölgeler yine Bursa doğumlu nüfusun az olduğu bölgelerdir. Mudanya aksında ve batı aksında da yine Bursa doğumlu bireylerin az olduğu görülmektedir. Bursa dışı doğumlu bireylerin yoğunlaştığı bölgeler özellikle Yıldırım ilçesi doğusu ile Gürsu ve Kestel ilçeleri mahalleleridir. 2000 ve 2013 yılı verileri karşılaştırıldığında büyük bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Sanayi ile gelişen kentte Bursa dışından gelen nüfus, kentin çeperinde ve sanayi akslarında yer seçmiştir.

Hanehalkı Reisi Çalışma Durumu:

İstihdam durumu verisi incelendiğinde 2000 yılında kent genelinde istihdama katılım oranının %50'nin altında olduğu görülmektedir. Çok düşük olan bu oranın 2013 yılında arttığı görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden biride bu yıllarda hanehalkı reislerinin eşlerinin çalışma hayatında yer almayışıdır. 2000 yılı verisinde kırsal nitelikli Hasanağa-Akçalar-Kayapa-Çalı ve Demirtaş-Ovaakça bölgesindeki istihdama katılım oranının %75'în üstünde olduğu görülmektedir. Bu değişikliğin en yüksek seviyede gözlemlendiği yerler, Nilüfer ilçesi mahalleleri ile Yıldırım ilçesi kuzeyinde yer alan mahallelerdir (Harita 10).

2013 yılı anket çalışmasına göre, Bursa metropoliten alanı içerisinde istihdama katılım oranı %73,8 olarak belirlenmiştir. %26'lık bir oranda emekli, işsiz, ev

hanımı ve öğrenciler yer almaktadır. İstihdama en yoğun katılım olduğu yerleşim Beşevler bölgesi olmaktadır.

Ki-kare analizi değer tablosunda Pearson ki-kare değerine bakıldığında, p değerinin 0,63 olduğu görülmektedir. Bu değer p<0,05 düzeyinde çalışma durumu değişkeni ile oluşturulan bölgeler arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir.

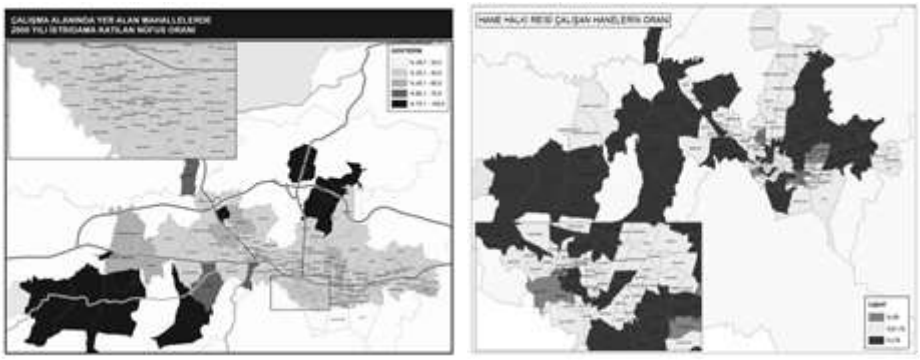

Harita 10: 2000-2013 Yılı İstihdama Katılım Durumu

Hanehalkı Büyüklüğü:

Bursa metropoliten alanı genelinde; hanehalkı büyüklüğünün 3-4 kişi olduğunu belirtenlerin oranı %48,5'tir. Hanehalkı büyüklüğü 1-2 kişi olan hanelerin oranı % 24,4, 5-6 olanların % 19 ve 7 ve üzeri olanların oranı ise % 8 dir.

2000 yılı verilerine göre, hane büyüklüğü 1-2 kişi olan mahallelerin yalnızca 3 mahallede %41-45 oranı ile ön plana çıktığı görülmektedir. Kentte 1-2 hane büyüklüğüne sahip olanların ortalamasının 2000 yılında %30'un altında olduğu, 2013 yılı verisine göre ise, %40 oranına ulaştığı görülmektedir. 2000-2013 yılları arasında en büyük değişim Ovaakça ve Demirtaş mahallelerindedir. Bu mahallelerde %30 civarında olan ortalama, 2013 yılında % 80'lere kadar çıkmıştır. Bunun temel sebeplerinden birinin bu bölgede artan üste gelir grubu konut alanlarından olabileceği düşünülmektedir (Harita 11).

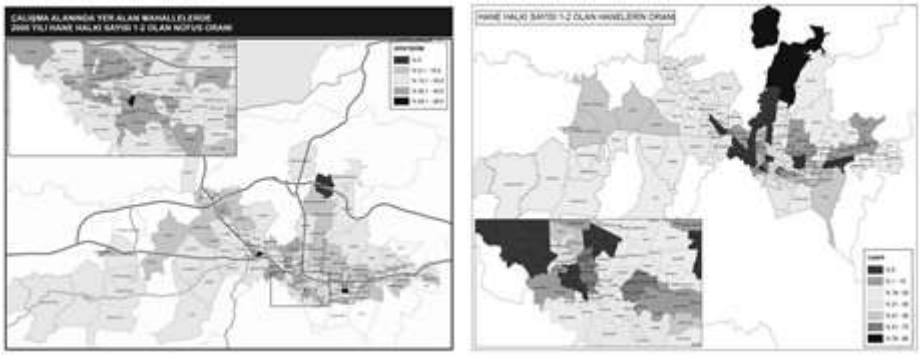

Harita 11: 2000-2013 Yılı Hanehalkı Büyüklüğü 1-2 Olan Haneler

Kentin doğu aksında yine göçle gelen nüfusun yoğun olduğu bölgelerde 2000-2013 yılları arasında hane büyüklüğü 1-2 olan hanelerin oranında bir değişiklik yaşanmadığı görülmektedir. Kent merkezine yakın olan ve üst gelir grubu tarafından terk edilen Kükürtlü, Çekirge ve Muradiye mahallelerinde 1-2 kişiden oluşan hane büyüklüğüne sahip olanların % 30'dan 0'a düştüğü görülmektedir. Bu değişkende meydana gelen belirgin bir değişim de Nilüfer ilçesi kuzeyinde yer alan Ertuğrul-Özlüce ile Ataevler ve Görükle Mahallelerinin olduğu bölümlerdir. Bu bölgelerde bu süre içerisinde hane büyüklüğü 1-2 olan hanelerin oranı %15'lerden, % 50'lere çıkmıştır. Bu bölgelerdeki değişimlerin temel nedeni batı aksında gelişim ile birlikte kırsal niteliğin planlı olarak kaybedilmesi denebilir. Özellikle Ertuğrul ve Özlüce mahallelerindeki bu artış yine Üniversiteye yakın olması ile açıklanabilir.

Hanehalkı sayısı 7 ve daha fazla olanların oranı incelendiğinde, kent ortalamasında bu oranda önemli bir değişme olmadığı görülmektedir. Ancak merkez mahalleler olan Kükürtlü, Çekirge ve Muradiye mahallelerinin 1995 sonrası ticarete dönüşmesi ve üst gelir grubu hanelerin bölgeyi terk etmesiyle, bu oran%5'ten %25'e çıkmıştır. Yıldırım İlçesinde yer alan, göçle gelen nüfusun yer seçtiği, nüfus yoğunluğu yüksek, yapılaşma koşulları düşük konut bölgelerinden olan Esenevler, Erikli, Yiğitler, Arabayatağı Mahalleleri yine hanehalkı büyüklüğü 7 üzeri olan mahallelerdir. Değişimin göze çarpan bölgelerinden bir diğeri Bademli, Geçit, Balat bölgesinde, hanehalkı büyüklüğü 7 üzeri olanların oranının %30'dan 0'a kadar düşmesidir. Bunun temel nedenlerinden biri bu bölgede kırsal niteliğin yok olması ve üst gelir grubuna yönelik villa tipi yapılaşmaların hızlanmasıdır (Harita 12).

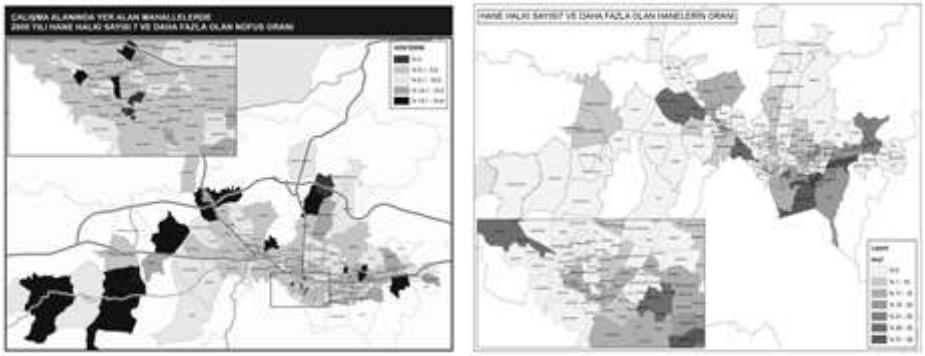

Harita 12: 2000-2013 Yılı Hanehalkı Büyüklüğü 7 Üzeri Olan Haneler

Ki-kare analizine göre hanehalkı büyüklüğü ve mekansal bölge değişkeni arasında ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişki ve etkinin derecesi ise yaklaşık 0,40'tır.

Eş çalışma durumu:

Hanehalkı reisi eşinin çalışma durumu verisi incelendiğinde, eşlerin %27,4'ünün çalışma hayatı içerisinde olduğu, ancak %72,6'sı gibi büyük bir kısmının çalışma hayatı dışında kaldığı görülmektedir.

Çalışan eşlerin en yoğun olduğu bölge (%80) Bademli, Balat, Geçit ve Ahmetyesevi mahallelerinden oluşan üst gelir grubu bireylerin yer seçtiği bölgelerdir. 19, 21, 26, 27, 39, 42, 43 ve 57. Bölgelerde ise toplam 28 mahallede hane reisi eşlerinin hiç biri çalışmamaktadır. Bu bölgeleri oluşturan mahallelerden 16 tanesi Osmangazi ve

Yıldırım ilçesi kent merkezinde yer alan ve eski Bursa olarak tanımlanan nüfus yoğunluğu fazla, ticari aktivitelerin yoğun olduğu ve uzun yıllardır bu mahallelerde ikamet eden ve yer değiştirmeyen hanelerin bulunduğu kent merkezinde yer alan mahallelerdir. Hane halkı reisi eşinin çalışmadığı mahallerden 10 tanesi ise Yıldırım ilçesinde yer alan alt gelir grubu bireylerin konut alanlarının yer aldığı sanayileşme sonrası göçle gelen nüfusun yer seçtiği mahallelerdir (Harita 13).

Harita 13: Hanehalkı Reisi Eş Çalışma Durumu

Eş çalışma durumu verisi ve mekansal bölge verisi ki-kare tablosu incelendiğinde, $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde 2 değişken arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişki ve etkinin derecesi ise 0,43'dür.

Yaşanılan Konutun Oda Sayısı:

Bursa Metropoliten alanında yapılan anketler sonucunda; hanehalklarının % 1,8'i 1 odalı, %36,7 si 2 odalı, % 53,4'ü 3 odalı, % 7,8'i ise 4 odalı bir evde yaşadığını belirtmiştir. 2 odalı evde yaşadığını belirtenlerin yoğunlaştığı bölge Yıldırım İlçesinin doğu bölgesindeki İsmetiye, Vakıf, Samanlı ve İsabey Mahalleleri, 3 odalı evde yaşadığını belirtenlerin yoğunlaştığı bölge Akpınar ve Emek mahalleleri (Harita 14), 4 odalı evde yaşadığını belirtenlerin yoğunlaştığı bölge ise kentin batı aksındaki Üniversiteye yakın olan Ertuğrul ve Özlüce mahalleleridir.

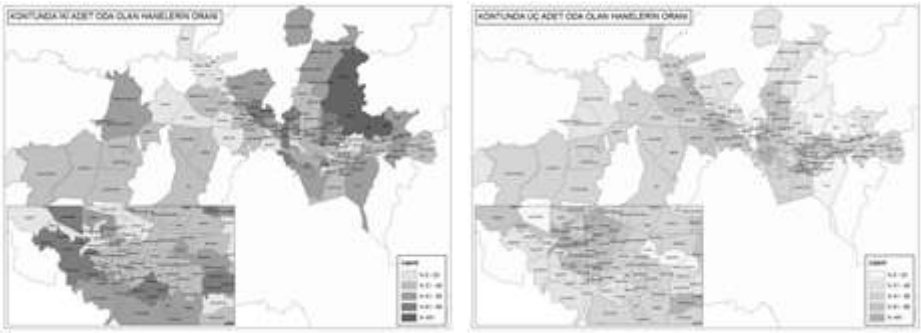

Harita 14: 2013 Yılı Konutunda İki ve Üç Oda Bulunan Haneler

Yaşanılan konutun oda sayısı değişkeni ile bölgeler arasında ilişki olduğu Ki-kare analizinde görülmektedir. Bu ilişkinin derecesi ise; 0,33'tür. Bu değerler $p<0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Yaşanılan Konutun Banyo Sayısı:

Anket çalışmalarında, hanelerin %92'sinde 1 adet, % 6,9'unda 2 adet, %0,9'unda 3 adet banyo olduğu belirtilmiştir. 2 banyoya sahip olduğunu belirten hanelerin en yoğun olduğu bölge %66 oranıyla Ertuğrul ve Özlüce Mahallelerinden oluşan 38. Bölgedir. Bu bölge daha çok eğitim düzeyi yüksek, profesyonel meslek sahibi bireylerin yer seçtiği Üniversiteye yakın ve planlı gelişen site tipi yapılaşmaların yer aldığı bir bölgedir. 3 banyosu olduğunu belirten hanelerin yoğunlaştığı bölge ise; yeni gelişen üst gelir grubu konut alanlarının yer aldığı Bademli, Geçit, Balat ve Ahmetyesevi mahalleleridir.

Harita 15: 2013 Yılı Konutunda Bir ve İki Banyosu Bulunan Haneler

Sağlık Sorunlarının Çözüldüğü Yer:

Sağlık sorunları çözümünde hanehalklarından % 57,2'si öncelikle aile hekimliğine gittiğini, % 33,3'ü üniversite-devlet hastanesini, % 8,8'i ise özel hastane-veya özel doktoru tercih ettiğini belirtmiştir.

Aile hekimliğini kullanan hanelerin yoğunlaştığı bölgelerden olan 5. Bölge ve 30. bölgeler Osmangazi İlçesinde yer alan, İstanbul aksı üzerinde bulunan kent merkezine uzak ve ulaşımı problemli olan bölgelerdir. Kent merkezinde olan 26. Bölgedeki bireyler de aile hekimliğini tercih etmektedirler. Üniversite-Devlet Hastanesini kullandığını söyleyen bireylerin yoğunlaştığı bölge; Yıldırım ilçesi doğusundaki Karapınar ve Değirmenönü mahalleleridir. Özel hastane-doktora giderek sağlık sorunlarını çözdüğünü söyleyen bölge ise üst gelir grubu bireylerin bulunduğu bölge olan Bademli Bölgesi ile ve Ertuğrul ve Özlüce Mahalleleridir (Harita 16).

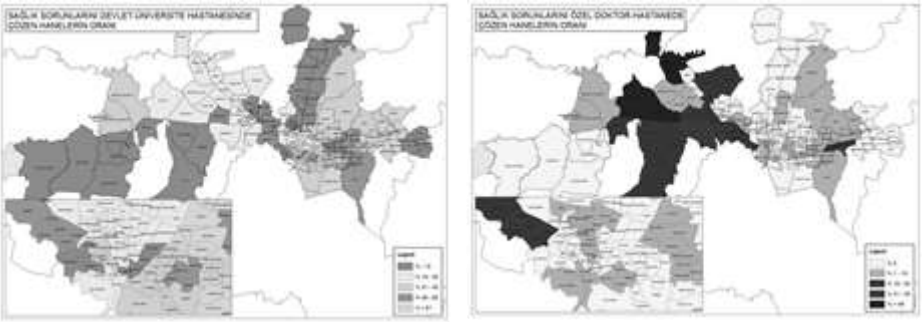

Harita 16: 2013 Yılı Devlet-Üniversite Hastanesi ve Özel Doktor-Hastaneye Gidenler

Ki-kare analizine göre sağlık sorunlarının çözüldüğü yer değişkeni ile bölgeler arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişkinin derecesi Cramer's V değerinde 0,41'dir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

1950'lere kadar Bursa kenti İzmir-Ankara karayolu boyunca lineer şekilde Uludağ yamaçlarına doğru şişen bir leke şeklindedir. Bu dönemde ilk kentsel saçaklanma alanı olan Çekirge semti o dönem üst gelir grupları için konut alanı niteliğinde bir bölgedir. Yalova yolu aksı boyunca da yerleşimler görülmeye başlanmıştır. 1950'li yıllarla sanayileşmesi hız kazanan Bursa kenti bu dönemden sonra yoğun göç almaya başlamış ve kent hızlı bir şekilde büyümeye ve değişmeye başlamıştır. Bu hızlı büyüme sürecinde mevcut konut alanları talebi karşılayamamış, plansız yeni konut alanlarının açılmasının yanı sıra, mevcut konut alanlarında yoğunluğun artmasına yol açılmıştır. 1980'lerde ulaşım iletişim altyapısının da gelişmesi ve sanayileşmedeki gelişmelerle, Bursa kentine gelen göç en üst değerlere ulaşmış ve kent günümüze değin yoğun bir şekilde göç almaya devam etmiştir. Hızlı nüfus artışı ve sanayileşme ile yakın çevre yolunun biraz daha kuzeye alınması, tarım alanlarının tahrip olması olmasına neden olmuştur. Ova Koruma Protokolü, sanayi alanları, üniversite alanı, site tarzı toplu konut uygulamalarının planlı bir şekilde kentin batısında önerilmesi ile kent batı aksında İzmir-Ankara, Mudanya Yolları boyunca büyümeye devam etmiştir. Kent doğu-batı yönünde bir hat boyunca uzanmakta ve genellikle doğu-batı hattında büyüyerek lineer bir gelişim göstermiştir. Batı aksında kentin gelişmesi için uygulanan politikalar bu bölgede nüfus ve yoğunluk artışını da sağlamıştır.

1990'lardan sonra kentsel saçaklanma alanları oluşmuş, Görükle yerleşimi hızlı bir şekilde büyümeye başlamış ve kent merkezi ile yoğun ilişkiler içinde metropoliten alana dahil olmuştur. Mudanya aksı, özellikle sanayi alanlarının da yer seçmesi ve kent merkezine ulaşımı sağlayacak ana bir yolun olması nedeniyle tercih edilmiştir. Bu aksın kuzey ucundaki Bademli-Geçit Bölgesi ise Bursa kentinde ilk kez Kükürtlü ve Çekirge bölgesinde görülen üst gelir grubu ayrışması için tercih edilen yeni bir yerleşim alanı olmuştur. Kentin büyümesiyle bu saçak alanlarla, kent arasındaki boşluklar giderek kapanmıştır. Bursa Büyükşehir Belediyesi 2011 uydu görüntüleri ile geçen süre içerisinde kentsel yerleşmenin her yönde ilerlediği, Doğu'da Yıldırım ile Gürsu'nun birleştiği, Yalova-İstanbul Yolu boyunca Demirtaş'a doğru ve Demirtaş-Ovaakça çevresindeki yapılanmanın arttığı görülmektedir.

Bu mekansal değişim ve dönüşüm, 2000, 2010 ve 2013 yıllarındaki nüfus, eğitim, istihdam, hizmetler ve konut gibi sosyo-ekonomik yapıya ilişkin verilerle karşılaştırıldığında, birbiriyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin eğitim verileri incelendiğinde, Bademli-Geçit Bölgesi gibi üst gelir grubunun yer seçtiği yeni gelişen bölgelerde eğitimsiz ve ilkokul seviyesindeki hanehalklarının azaldığı, yükseköğretim mezunu hanehalklarının arttığı görülmüştür. Buna karşın, kent içerisinde göçle gelen nüfusun yer seçtiği özellikle Yıldırım İlçesi mahallelerinde yer alan konut kalitesi düşük alanlarda, gecekondu dönüşümü sonrası yoğunluğun artmasıyla her ne kadar eğitim seviyesinde yükselme olsa da, hala herhangi bir düzeyde eğitim kurumundan mezun olmayan nüfusun da bu bölgelerde yoğun olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesinde özellikle kentin batı aksında kooperatifleşme ile ve planlı bir şekilde gelişen Nilüfer ilçesi mahallelerinde eğitim

seviyesinin yükseldiği saptanmıştır. Özellikle Üniversitenin hemen yanında bulunan Ertuğrul ve Özlüce mahallelerinde 2013 yılı verisine göre en yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin yer seçtiği gözlemlenmiştir.

Diğer yandan istihdama katılım incelendiğinde 2000 yılı verilerine göre son dönemde katılım oranının arttığı görülmektedir. 2000 yılı verilerine göre özellikle tarım ile uğraşan nüfusun fazla olduğu Hasanağa, Akçalar, Kayapa bölgesinde istihdama katılım oranı metropoliten alanda en yüksek seviyelerdedir. Bunun temel nedeni tarım ile bütün hanehalkının uğraşması ve istihdama katılım sağlamasıdır.

Özellikle 2013 yılı eş çalışma durumu verisi incelendiğinde, üst gelir grubunun yer aldığı Bademli-Geçit Bölgesi, Ataevler Bölgesi ve Ertuğrul Özlüce Mahallelerinde istihdama katılım oranının artması, sosyal hayata ve çalışma hayatına giren bayan bireylerin daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Hanehalkı reisi eşinin işgücüne katılımının olmadığı Yıldırım ilçesi mahalleleri ile Sırameşeler Alemdar mahallelerindeki hanelerde eşlerin kayıt dışı çalıştığı düşünülmektedir.

Zamanla kent merkezinde kalan Kükürtlü-Çekirge bölgesinde ticari vasıflı kullanımların da artışıyla bu bölgede yaşayan üst gelir grubu hanehalklarının Bademli-Geçit ve Demirtaş bölgesinde oluşan üst gelir grubu konut alanlarına geçmesiyle, merkezde farklı ve karma bir sosyo-ekonomik yapılanmanın oluşumunu beraberinde getirmiştir.

Ki-kare analizleri, incelenen sosyo-ekonomik değişkenlerin, mekanı tanımlayan bölgeler ile ilişkili olduğunu ve birbirlerini etkilediklerini ortaya koymaktadır. Seçilen değişkenler üzerinden yapılan bu analiz, kentin doğusu ve batısı arasında sosyo-ekonomik yapıda farklılık olduğunu göstermiştir. Analiz farklı değişkenler yardımıyla çeşitlendirilebilir ve daha sonraki aşamalarda farklı sosyo-ekonomik değişkenlerin bir arada kullanıldığı analiz yöntemleriyle, kent bütününe ilişkin sosyo-ekonomik ve mekansal yapının bütüncül bir haritası çizilebilecektir.

Notlar:

Bu çalışmanın 2013 yılında Bursa Metropoliten Alanı içindeki mahallelerde gerçekleştirilen hanehalkı anketi uygulaması Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi tarafından desteklenmiştir.

Referanslar:

Acay, Ferda (1997) *Bursa Örneğinde Kentleşmenin Yeşil Kent Dokusu Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bursa Büyükşehir Belediyesi (2013) Coğrafi Bilgi Sistemleri Şube Müdürlüğü Arşivi, Bursa.

Kaplanoğlu, R. (2008) "Bursa'nın Kentsel Gelişmesi", *Bursa Defteri Dergisi*, Bursa Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Mayıs 2008, 39-52.

Kaprol, T. (2000) *Bursa'da 1930-1950 Yıllarında İnşa Edilmiş Konutların Cephe Özelliklerinin Değerlendirilmesinde Tipolojik Bir Yöntem Denemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Karakurt Tosun, E., (2007) *Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekansal, Sosyal Ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Koyunlular H. (2006) *Bursa'da Kent Planlaması ve Kent İnsan İlişkileri, Bursa Kenti'nin İmar Planları Süreci*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, Bursa.

Mıhçı, E. vd, (1999) *1/25000 Ölçekli Merkez Planlama Bölgesi, Analitik Etüd Raporu*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa.

TMMOB Şehir Plancıları Odası Bursa Şubesi (2009) *Bursa Kent Raporu*, Mart 2009, Bursa.

TÜİK (2014) http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul.

TÜİK (2014) http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm.

TÜİK (2014) 2000 Genel Nüfus Sayımı İstatistikleri verisi.

TÜİK (2014) 2010Yılı Mahalle Ölçeği İstatistikleri verisi.

Tümer, H. Ö. (2006). Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinin Bursa'daki Örnekler Kapsamında Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Konut Hakkının Kiralık Konut Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi

***Aysu Uğurlar*[1]*, Tanyel Özelçi Eceral*[2]**

Öz: *En temel insan hakları arasında yer alan konut hakkı, temel hak ve özgürlükler içinde yer alan yerleşme özgürlüğünün yanı sıra; bireylerin konut değiştirme, arzu ettikleri yerde konutlarını seçme ve yerleşme temel haklarını da kapsamaktadır. Bu çerçevede konut politikalarının en temel amacı, bu talebe yönelik tüm hanehalkları için uygun fiyatlı iyi ve yeterli bir konutun elde edilmesini sağlayabilmektir. Küreselleşme sürecinde liberal politikaların baskın olduğu gelişmiş ülke politikalarını izleyen ve bu çerçevede mülk konutu özendiren politikalara sahip gelişmekte olan ülkelerde, bu politikaların barınma ya da konut sorununu çözmede yeterli olmadığı görülmüştür. Bu nedenle son yıllarda gelişmekte olan ülkelerin çoğu kiralık konut piyasasını düzenleyici politika arayışları içine girmişlerdir. Türkiye gibi genellikle sosyal hakların güçlü olmadığı ülkelerde ekonomik gelişmenin yanında barınma/konut konusu ikincil kalmış ve hükümetlerin konut ile ilgili sorumlulukları pasif olmuştur. Bu bildiride, dünyada ve Türkiye'de konut hakkı ve sosyal politikalar konusunun kiralık konut politikaları çerçevesinde tartışılması ve bu kapsamda önerilerin sunulması amaçlanmaktadır.*

Anahtar Kelimeler*: konut hakkı, kiralık konut politikaları, kiralık konut. Türkiye*

Abstract: *As one of the basic human rights, housingrightcoverdwellinglibertywithfreehousing replacementof individuals and compilation of thelocation of theirhousewhere they prefer to live. In this respect the main objective of housing policies is to meet the demand of households by providing convenient, affordable and adequate housing. Recently, through the impact of globalization processes the policies encouraging homeownership observed to become prevalent in developed countries. Parallel to the developed world developing countries also adopt approaches encouraging homeownership. However, the immature housing policies encouraging only homeownership have beenun successful in those countries. In developing countries, where social rights are impotent like Turkey, sheltering/housingproblems left secondary besides economic development. This paper aims to discuss the housing right concept through the rental housing policies of different countries and Turkey and suggest policy options for the regulatory efficacy of housing policies.*

Keywords*:. right to housing, rental housing policies, rental housing, Turkey*

---

[1] Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Müh-Mim. Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama, Van: augurlar@yyu.edu.tr

[2] Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara: tozelci@gazi.edu.tr

Giriş

İnsanın en temel gereksinimlerinden biri de barınma gereksinimidir. Bu gereksinime yanıt veren en temel öğe olarak "konut" sadece bir barınak değil, aynı zamanda, dayanıklı bir tüketim malı, bir güvence kaynağı, bir yatırım aracı ve yaşam çevresinin oluşumunda yapı taşıdır. Bu nedenle sosyo-ekonomik bir nitelik taşımaktadır. Ancak en temel özelliği barınma gereksinimini sağlamasıdır. Barınma gereksinimin bir hak olarak olarak kabul edilmesi ise 21. yüzyılın ortalarında olabilmiştir.

Bir konut piyasasında konut talebi, yaş, cinsiyet, gelir gibi değişkenlere bağlı olarak oluşan bireyin yaşam kalitesine ve kentin ekonomik, sosyal yapısı, tarihi gibi değişkenlere bağlı olan kentin yaşam kalitesine göre oluşmaktadır. Bu talebi, yasalar/yönetmelikler, belediyeler, plancılar, sivil toplum örgütleri gibi etmenler yönlendirmektedir. Özellikle dar gelirli toplum kesiminin konut gereksiniminin karşılanması, içerdiği çok çeşitli planlama ve uygulama sorunları ile her ülkede politikacıların, ilgili kamu kuruluşlarının, kent plancılarının, konut üreten birliklerin ilgilenmesi gereken önemli bir konu olmaktadır (Uğurlar ve Eceral, 2012). Günümüzde hızlı kentleşmenin en olumsuz etkilerinden biri olarak insan onuruna yakışır, konut ve çevre kalitesinin ve kentsel hizmetlerin bir bütün olarak sağlandığı konut alanlarının sunulamadığı ve giderek konut sorununun arttığı görülmektedir (Üçer, 2007). Fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için sağlıklı konut(yeterli fiziksel ve sosyal ve psikolojik koşullara uygun vb.) ve yaşam çevrelerinin oluşumunda ve her gelir grubu için mülk konut ya da kiralık konut olsun esnek sunum seçeneklerinin oluşumunda konut politikaları ve stratejilerinin önemi büyüktür (Uğurlar ve Eceral, 2012).

Küreselleşme sürecinde liberal politikaların baskın olduğu gelişmiş ülkelerde mülk konutu özendiren politikaların hakim olduğu görülmektedir. Bu politikaları izleyen gelişmekte olan ülkeler bu yaklaşımın barınma ya da konut sorununu çözmede yeterli olmadığı görülmüştür. Bu nedenle özellikle son yıllarda gelişmekte olan ülkelerin çoğu kiralık konut piyasasını düzenleyici politika arayışları içine girmişlerdir. Türkiye'de de konut politikaları mülk konutu desteklemiş ve kiralık konut sunumuna yönelik etkin bir politika geliştirilememiştir. Türkiye'de mülk konutun edinilmesi yönündeki politikalar da özellikle dar gelir grubu hanehalklarının konut ihtiyacını karşılamakta etkin olamamaktadır. Ayrıca günümüzde kiracılık özellikle metropol kentlerde tüm bireylerin ya da hanehalklarının yaşamlarının farklı evrelerinde gelire bağlı ya da bağlı olmaksızın tercih ettikleri kentin bütününe yayılan kentsel nitelikli bir kullanım biçimidir. Bu nedenle kiralık konut politikalarının da geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

Türkiye'de sosyal refah yaklaşımı benimsenmiş olmakla birlikte sosyal hakların güçlü olmadığı görülmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik gelişmenin yanında barınma/konut konusu ikincil kalmış ve hükümetlerin konut ile ilgili sorumlulukları pasif olmuştur. Bu bildiride, dünyada ve Türkiye'de sosyal bir hak olarak "konut hakkı" konusunun kiralık konut politikaları çerçevesinde tartışılması ve bu kapsamda önerilerin sunulması amaçlanmaktadır.

1. Konut Hakkı

İnsan hakları kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısında özerk bir hukuk disiplini içinde kurumsallaşan bir değer ve sistem olarak, tarihsel evrimin belli bir aşamasında ortaya çıkan somutlaşmış bir birikimin ürünüdür (Gemalmaz, 1985 alıntılayan Balkır 2010). Tarihsel süreç içinde ikinci kuşak temel hak ve özgürlükler içinde ortaya çıkan sosyal haklar, devletin katkısı olmadan kişilerin kendi başlarına yararlanamayacağı haklardandır (Balkır, 2010).

Sosyal haklar, ekonomik ve sosyal dengesizlikleri azaltmaya yönelik ekonomik bakımdan zayıf ve güçsüz olanların; kendi yaşamlarını sağlamak ve güçlendirilmek için, hukukça korunma haklarına sahip olmalarıdır . Toplumun güçsüz kesimlerinin insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürebilmeleri için devletçe gerekli önlemlerin alınması şeklindeki olumlu müdahalelerle gerçekleştirilen haklardır. Sosyal hukuk devleti bağlamında sosyal haklar toplumsal eşitlik amacına yönelmektedir. Diğer bir deyişle klasik haklar alanında daha çok hak ve özgürlükleri zedelememe ile yükümlü olan devlet, sosyal haklar alanında hakların somutlaştırma işlevini yüklenecektir (Balkır, 2010).

Sosyal haklar, onur içinde yaşama hakkını ifadelendirirken; özünde, temel hak ve özgürlükleri toplumsallaştırmıştır. Bu nedenle konut hakkı, insanlığın yaşar kalması

ve toplumsallaşması için; olmazsa olmaz, en temel insan hakları arasında yer almaktadır (Balkır, 2010). 20. yüzyılın sosyal haklar kategorisi içinde yer alan konut hakkı, temel hak ve özgürlükler içinde yer alan yerleşme özgürlüğüyle birlikte; kişilerin konut değiştirme, diledikleri yerde konutlarını seçme ve yerleşme temel haklarını da kapsamaktadır. Sosyal haklar, ancak sosyal devlet anlayışında uygulamaya konabilmiştir.

Konut hakkı, dar anlamda barınma hakkı olarak değerlendirilebilirse de, bu hak asgari niteliklere sahip, uygun ve yeterli bir konutu gerekli kılmaktadır (Kabaoğlu, 1996). Yerleşme özgürlüğünün altyapısını oluşturan konut hakkı , zorla boşaltma yasaklarını beraberinde getirir, aynı zamanda diğer hak ve özgürlüklerin gerçekleşme ortam ve koşullarını oluşturur (Kabaoğlu, 1996; Balkır, 2010) Temel hak ve özgürlükler içinde; yerleşme hakkı; insan haklarının gelişim sürecinde birinci kuşak haklar (yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, hürriyet ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı gibi) arasında yer alırken; süreç içersinde; konut hakkı ve konut çevresinin korunması olarak sosyal haklarla (çalışma hakkı, örgütlenme hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi ikinci kuşak haklar) bütünleşmiştir. Her insanın güvenli sağlam bir konut edinme hakkı bulunduğu gibi; devletin de konutta seçenek, çeşitlilik, erişebilirliği arttırma görevi bulunmaktadır (Balkır, 2010).

1.1.Konut Hakkının Uluslararası Güvenceleri

İnsan hakları uluslararası hukukunda hak olarak öne çıkan konut hakkı yerleşim özgürlüğü eksenine dayanmaktadır. Anayasalar da ulusal ölçekte yerleşme özgürlüğü ve konut hakkının çerçevesini çizmektedir (Kabaoğlu, 1996).

Konut hakkı uluslararası belgelerce (bildirge, sözleşme vb.) güvence altına alınmıştır. Uluslararası düzeyde konut hakkı ilk olarak 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25/1 maddesinde yer almıştır. 25/1. maddeye göre ;

"Herkesin gerek kendisi gerek ailesi için yiyecek, giyecek, konut, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere, sağlık ve refahını sağlayacak yeterli bir yaşam standardında ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık ya da geçim olanaklarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır" denilmektedir (Üçer, 2007; Balkır, 2010). Bu madde devlete bu hakların sağlanmasını bir görev olarak yüklemektedir (Balkır, 2010).

1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 4.ilkesine göre çocuk uygun bir konut hakkına sahiptir. 1969 tarihli Sosyal Alanda İlerleme ve Gelişme Üzerine Bildirgesi'nin 10. maddesine göre "herkesin ve özellikle düşük gelirli kişilerle kalabalık ailelerin, konuttan ve yeterli toplu hizmetlerden yararlanmasını, temel hak ve özgürlüklere saygı için gerçekleştirilmesi" gerekli başlıca hedefler arasında belirtilmektedir (Kabaoğlu, 1996).

1976 yılında ise Habıtat-I (İnsan Hakları Yerleşimleri Üzerine Vancouver Bildirgesi) toplantısı, konut hakkı konusunda uluslararası alanda bir dönüm noktası olmuş ve yeterli konuta sahip olmak bir insan hakkı olarak belirtilmiştir (Kabaoğlu, 1996; Üçer, 2007). Bildirgeye göre devletler (hükümetler), kişisel insiyatif ve toplu eylemi özendiren programlar oluşturarak halkın en güçsüz katmanlarına doğrudan yardımla başlayarak, bütün yurttaşlarının bu hakkı kullanabilmesini sağlamakla görevlidir. Bunu takiben 1986 yılı Gelişme Hakkı Bildirgesi'nin 8/1. maddesinde de devletler, ulusal planda gelişme hakkının gerçekleştirilmesi için bütün zorunlu önlemleri almakla ve özellikle konuta giriş bakımından herkese fırsat eşitliği sağlamakla yükümlü kılınmaktadır (Kabaoğlu, 1996).

Türkiye tarafından da kabul edilen ve kentli hakları alanında en önemli bölgesel bir belge olan Avrupa Konseyi, Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı'nca 18 Mart 1992 tarihinde kabul ve ilan edilen Avrupa Kentsel Şart'ın önemle benimsediği temel iki ilke işbirliği ve dayanışmadır. Şart, şiddetten, her tür kirlilikten, bozuk ve çarpık kent çevrelerinden arınma hakkı; yaşadığı kent çevresini demokratik koşullarda kontrol edebilme hakkı; insanca konut edinme, sağlık, kültür hizmetlerinden yararlanma, dolaşım özgürlüğü gibi temel kentli haklarının olduğu inancını esas kabul etmektedir (Palabıyık, 2004). Şart kapsamında konut ile ilgili benimsenen ilkeler şunlardır: Özel yaşamın gizliliği, her insan ve ailenin güvenli, sağlam bir konut edinme hakkı olduğu, yerel yönetimlerin konutta seçenek, çeşitlilik ve ulaşılabilirliği artırması; sosyal ve ekonomik olanakları kısıtlı kişi ve ailelerin haklarının yalnızca piyasa mekanizması koşullarına terk edilmemesi; yerel yönetimler tarafından ev sahibi olabilme ve kullanım süresi güvencesinin sağlanması; eskimiş konut dokusunun yenilenmesinin bedelinin burada oturan sosyo ekonomik seviyesi düşük gruplara yüklenmemesidir (Palabıyık, 2004).

1996 tarihli Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 11/1 maddesinde de "Sözleşmeye taraf devletler, herkese, kendisi ve ailesi için beslenme, giyim ve konut dahil, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkını tanır" ifadesi ile tekrarlanmıştır (Balkır, 2010). Taraf devletler (Türkiye 2003 yılında onaylamıştır), özgür isteğe dayalı uluslararası işbirliğinin bu alandaki temel önemini tanıyarak, bu hakkın gerçekleşmesini sağlama yolunda gerekli girişimlerde bulunur" denilmektedir (Üçer, 2007; Çoban, 2012). Böylece bu hakların devlet tarafından (taraf devletlere) sağlaması görevi bir kere daha yüklenmiştir. Bundan başka Avrupa Sosyal Şartı ile sağlık, konut, eğitim, istihdam,

sosyal koruma ve ayrımcılığın önlenmesine ilişkin temel hakları koruma altına alınmıştır (Erdoğan, 2008). 1996 tarihli gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 31. maddesinde; "Devletler barınaktan yoksun kalma durumunu da tedricen ortadan kaldırmaya yönelik önlemler almalıdırlar. Devlet halkın kabul edilir düzeyde kentlerden yararlanabilmesini sağlamakla ve maddi olanağı dar olanlar için konut giderlerini ulaşılabilir bir düzeyde tutmakla yükümlüdür."denilmektir.

Son olarak 1996 yılı Habitat-II (İnsan Yerleşmeleri Üzerine İstanbul Bildirgesi) sadece konut hakkını tanımakla kalmamış, bu hakkın uluslararası ve ulusal düzlemlerde gerçekleşme araç ve olanaklarını formüle etmektedir. "Herkese yeterli konut sağlama", sürdürülebilir insan yerleşimleri" ve "insan yerleşimlerindeki yaşam kalitesini iyileştirmek" bildirgenin temel odaklarını oluşturmaktadır (Kabaoğlu, 1996). Herkesin sağlıklı, güvenli, emniyetli, erişilebilir ve ödenebilir olan ve temel hizmet, kolaylık ve konfor unsurlarını içeren, konut ve yasal yararlanma güvencesi konusunda ayrımcılıktan arınmış yeterli konutu olabilmesi"nden söz ederken, barınma gereksinmesine denk düşen yeterli bir konut hakkında bir fikir vermektedir (Çoban, 201). Dolayısı ile bunların hepsinin toplumun karşılayabileceği maliyetle sağlanabilir olması önemlidir. Ancak yeterliliğin anlamı, sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik faktörlerle ilişkili olduğu için, toplumdan topluma değişebilmektedir (Uğurlar ve Eceral, 2012).

Üçer'e (2007) göre konut hakkını düzenleyen metinler herkese bu hakkı tanımakla birlikte, "sosyal hak" olarak güçsüz toplumsal katmanlara yönelmektedir . 1996 yılı Habitat-II zirvesinde de "herkes için yeterli konut hedefi" özellikle kadınları, güçsüz kesimleri, yaşlıları, engellileri, düşük gelirli kimsesiz çocukları kapsamaktadır. 1976 yılında Habitat-I zirvesinde konut hakkının, insan onuruna yakışır şekilde karşılanması gereken bir hak olduğu belirtilerek sorumluluk hükümetlere yüklenmiştir. 1996 yılı Habitat- II zirvesinde ise hükümetlerin yanısıra toplumsal organizasyonlarda sorumlu tutulmuştur (Kabaoğlu, 1996; Üçer, 2007).

Özetle uluslararası belge ve sözleşmelerde konut hakkına yer verilmesinin temel nedeni, barınma gereksinimini karşılayamayacak durumda olmanın temel bir insan hakkı ihlali olarak görülmesidir. Bu nedenle bu belge ve sözleşmeler aracılığı ile devletlere; konut hakkı ve konut çevresini koruma altına alma ve yaşayan herkesin konut ihtiyacının karşılama yükümü getirilmiştir.

1.2. Konut Hakkının Ulusal Güvenceleri

Türkiye'de konut hakkı ilk olarak 1961 Anayasa'sının 49. maddesinde Sağlık Hakkı çerçevesinde düzenlenmiştir. Buna göre "Devlet, yoksul veya alt gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirler alır" denilmektedir 1982 Anayasası'nın ise 17. maddesi 56 ve 57. maddeleri ile bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşama ve barınma hakları koruma altına alınmıştır. 57. madde de konut hakkı başlığı altında "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirler alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler" ifadesi ile devletin bu konudaki sorumlulukları ifade edilmektedir. Üçer (2007), 1982 Anayasa'sında konut hakkının ayrı bir başlık olarak ele alınmasının sadece uluslararası platformda meydana gelen değişmelere paralellik göstermekle kalmadığını aynı zamanda konut hakkının anayasal olarak kabul edilmesi anlamını taşıdığını belirtmektedir. .

Konut hakkı herkese tanınmış temel bir hak olmakla birlikte özellikle savunmasız (yoksul, yaşlı, engelli, vb. dezavantajlı) gruplar açısından daha büyük öneme sahiptir. Bu nedenle insan hakkı belgelerinde bu savunmasız gruplara özellikle yer verilmektedir. Balkır'a (2010) göre özne bakımından konut hakkı ile yerleşme özgürlüğü arasındaki fark bulunmaktadır. Buna göre sahip olma ve yapabilme olarak yerleşme özgürlüğünün yararlanıcıları herkestir. Konut hakkı ise bir sosyal hak ve bir isteme hakkı olarak, güçsüz toplumsal katmanlara yönelmektedir. Konut edinme güçlüğü bulunanların bu haktan yararlandırılmaları sosyal devletin öncelikli hedefidir. Türkiye özelinde 1961 Anayasası'nın 49. maddesi ile yoksul ve alt gelirlilere öncelik sağlanarak bu yöndeki eğilim ortaya konmuştur. (Kabaoğlu, 1996; Üçer, 2007; Balkır, 2010). 1961 Anayasası, sosyal devlet sistemini öngörmekte ve buna bağlı olarak sosyal hak anlayışı ile konut sorununa çözüm getirmeyi hedeflemektedir. (Kabaoğlu, 1996). Buna karşın (konut hakkı başlığı altında) 1982 Anayasası'nın konut hakkına bakışının sosyal haklar ve sosyal devlet anlayışından uzaklaştığı görülmektedir. Çünkü 1961 Anayasası yoksul ve alt gelirli ailelerin konut ihtiyacını karşılamakla devleti yükümlü kılarken, 1982 Anayasası devlete yönelik olarak sadece "konut ihtiyacını karşılayacak tedbirler alır" ifadesini kullanmaktadır. (Kabaoğlu, 1996; Üçer, 2007; Balkır, 2010). 1961 Anayasasında görülen yoksul ve dar gelirlilerin konut gereksinmesinin karşılanması biçimindeki toplumsal sınıf önceliği, 1980 sonrası neoliberal kapitalizmin ekonomi politiğine uygun olarak terk edilmiştir (Çoban, 2012). Bununla birlikte "kentlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde" hareket edilmesi gereği belirtilmiştir. Böylece, barınma gereksinmesi, hem kentsel hem çevresel bir bağlama, hem de bir planlama çerçevesine oturtulmuştur (Çoban, 2012). Aynı zamanda kentlerin gelişiminde söz sahibi olan belediyelerin konut sorunun çözümünde daha etkin yer alması anayasal bir boyut kazanmıştır (Üçer, 2007).

2. Refah Kapitalizmi ve Kiralık Konut Politikaları

Konut sorunu, endüstri devrimi sonrasında her ülkede farklı nitelik ve niceliklerde ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar konut sorununa, liberal bir anlayışla yaklaşılırken, savaşın ardından konut sorunu, toplumsal, ekonomik ve siyasal bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise konut bir gelişme sorunu olarak algılandığı için devlet müdahalesi genel bir nitelik kazanmıştır. Bu nedenle daha önceleri dar gelirli grupların sorunu olarak algılanan konut sorunu, kişisel ve doğrudan bir kamu hizmeti olduğu kabulüyle, bu dönemden sonra tüm gelir gruplarının genel bir sorunu olarak kabul edilmiştir. Böylece konut sorunu, sosyal bir nitelik kazanmakta ve dar kapsamlı konut politikalarının yerine sosyal konut politikası yaklaşımı yerini almaktadır.

Sosyal konut politikası temel olarak üç unsuru içermektedir. *İlki*, sosyal konut politikasının toplumsal kalkınma hedefleri ile uyumunun sağlanmasıdır. *İkinci olarak*, sosyal politikanın, bölge ve kent politikaları ile uyumunun sağlanması ile fiziki ya da kent planlamada konut yatırımlarının yardımcı bir araç olarak kullanılmasının sağlanmasıdır. *Son olarak*, sosyal politikanın, gelir, konut standartları açısından öncelikler (kamu çalışanlarına kamu konutu tahsisi vb.) sağlanması, belirli bir gelir düzeyinin altında kalan hanehalkları açısından fırsat eşitliğinin sağlanmasında önemlidir. Bu bağlamda hem yatırım hem tüketim malı

olma özelliği gösteren konut, devlet, yerel yönetimler ile diğer kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu gerektiren sosyal ve ekonomik bir olgudur (Ertürk, 1997).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi'nin 25/1. maddesine göre konutun bir insan hakkı olduğu kabul edilmiş ve "herkesin sağlıklı yaşam için gerekli standartta bir konut edinmesi" devletin sosyal hayatla ilgili önemli bir hedefi olmuştur. Konut, özellikle refah devleti(welfare state) politikalarının uygulandığı ülkelerde, sağlık, eğitim ve iş güvenliği ile birlikte bu politikaların önemli bir unsuru olmuştur (Türel, 1997).

Refah devleti, sosyal refahın maksimizasyonu amacıyla devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir anlayışı temsil etmekte ve piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırma amacını gütmektedir (Alp, 2009). Oxley ve Smith(1996) ise refah ekonomilerinin rasyonel bir konut politikası sağladığını düşünmekte ve dar gelirli hanehalklarının ödeme gücü ile iyi ve kaliteli bir konutun yüksek kiraları arasındaki ilişkinin, standart bir konut erişimini teşvik etmede, hükümet ya da kamu eylemleri için önemli bir neden olarak görmektedir.

Gelişmiş kapitalist ülkeleri refah kapitalizmi olarak niteleyen Esping-Andersen'in sınıflaması literatürde araştırmacılar tarafından en çok benimsenen ve kendisinden sonraki çalışmalara da sıklıkla kaynaklık eden çalışmadır. Esping-Andersen'in (1990) refah devletleri sınıflamasına göre "sosyal demokrat refah devletleri" sıralamanın üstünde yer alırken, bunu "muhafazakâr refah devletleri" ve "liberal refah devletleri" izlemektedir. Bu sınıflandırmaya göre Avusturya, Hollanda, Danimarka, Norveç ve İsveç gibi ülkeler sosyal demokrat (Kuzey Avrupa), İtalya, Japonya, Fransa, Almanya, Finlandiya, İsviçre gibi ülkeler muhafazakâr-korporatist (Kıta Avrupası), Avustralya, ABD, Yeni Zelanda, Kanada, İrlanda, İngiltere gibi ülkeler liberal tipte refah devleti görünümündedir (Esping-Andersen, 1990). Esping Andersen 1999 yılında geliştirdiği çalışmasında İtalya, İspanya, Portekiz gibi Güney Avrupa ülkelerini değerlendirmeye alarak sosyal hakların geniş olduğu bu ülkeleri Akdeniz refah devleti sistemlerini muhafazakar- korporatist sistemlerin alt rejimi olarak kabul etmektedir (Esping-Andersen, 1999: 94 alıntılayan Hoekstra, 2005a).

Hoeskstra'da (2010), Esping Andersen'ın üçlü refah devleti sistemlerini konut sistemleri açısından incelemiş ve Tablo 1'de görüldüğü gibi temel farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır.

Kemeny, 1995 yılında Esping Andersen'in refah devleti sınıflandırmasını gözönüne alarak Avrupa kiralık konut sistemlerini analiz etmeye çalışmıştır. Kemeny (1995) kiralama sistemlerini düalist(ikili) ve üniter olmak üzere iki sınıf altında toplamaktadır. Düalist kiralama sistemleri genellikle İngiltere gibi liberal ekonomi felsefesi olan ülkelerde bulunmaktadır. Devletin kapsamlı rolü, sosyal ve ekonomik gereksinimleri gerçekleştirecek bu mekanizma aracılığıyla piyasaya serbestçe izin vermektedir. Sosyal konut sınırlı, güçlü düzenlemeleri ve sübvansiyonları ile en savunmasız sosyal gruplar için saklıdır (Hoekstra, 2005b). Böylece, düalist-ikili sistemleri bir yandan büyük ölçüde kontrolsüz odaklı (profit-driven) kira piyasası karakterize ederken bir diğer yandan da sıkı bir şekilde devlet kontrolü ya da sosyal kiralık konut sektörü belirlemektedir (O'Sullivan ve De Decker, 2007).

Tablo 1. Üç tür refah devleti rejiminin konut sistemleri arasındaki farklılıklar

Farklılıklar	Liberal	Sosyal Demokrat	Muhafazakar-Korporatist
Dekomüdifikasyon[i]	Düşük	Yüksek	Göreliolarak yüksek
Tabakalaşma(sosyal risk)	Yüksek, özellikle gelir dayalı	Düşük	Göreli yüksek, özellikle sosyal ve mesleki statüye dayalı
Devlet, piyasa ve aile arasındaki sıralama	Piyasa tarafı baskın	Devlet baskın	Aile önemli, özel kar amacı gütmeyen kuruluşlar önemli derecede etkili
Devlet Düzenlemesi	Nispeten daha az devlet düzenlemesi(hem merkezi hem yerel düzeyde)	Güçlü bir merkezi hükümet etkisi	İşlevsel ademi merkeziyetçilik, marjinal(incremental), problem-çözme politikaları
Genel konut politikaları	-Piyasa baskın -Sadece marjinal grupların desteklenmesi	Evrensel (herkes için) düzeyde konut kalitesini garanti etmek	-Toplum içindeki sosyal tabakalaşma muhafazası -Geleneksel ailelere ayrıcaklı muamele -Hanehalkları ve diğer özel aktörlerin konut piyasasındaki girişimleriçin teşvik edilmesi
Sübvansiyonlar	-Gelir testine(means-tested) dayalı sübvansiyonlar -Az miktarda üretim sübvaniyonları	-Büyük ölçekli üretim sübvansiyonları -Geniş hedef grupları için sübvansiyonlar	Bölünmüş (segmented)sübvansiyonlar: Spesik gruplar için spesifik düzenlemeler
Fiyat belirleme ve fiyat düzenlemesi	-Konut fiyatlarının piyasa tarafından belirlenmesi	Fiyat belirleme ve fiyat düzenlemesinde güçlü devlet etkisi	-Orta derecede devlet etkisi -Piyasanın olumsuz etkilerini düzeltmek için fiyatların devlet tarafından düzenlemesi
Konut tahsisi	-Konut stokunun büyük bir kısmı içinde konut tahsisi piyasanın belirlemesi - Düşük gelir grupları için konut stokunun küçük bir parçasında tahsis düzenlemesi (rezerve edilmiştir)	Gereksinime dayalı tahsis	-Piyasayı düzeltmek için devlet müdahalesi -Tahsis sürecinde bazı grupların tercih edilebilmesi
Konut arzının organizasyonu	-Esnek mekansal planlama - Yeni inşaatların üretiminde özel aktörler(başlıca büyük şirketler)	-Katı mekansal planlama -Devlet yeni inşatların üretimi için inisiyatif kullanır	-Kısmen katı mekansal planlama -Yeni inşaatların üretiminde özel aktörler(hanehalkları, küçük girişimciler)

Kaynak: Hoesktra, 2010

Düalist kiralama sistemlerinde kapsamlı bir özel konut piyasası olup hükümetler konut sahipliğini teşvik etmektedir (Hoekstra, 2005b) (Bkz. Tablo 2). Diğer taraftan, üniter bir kiralama sisteminin (Örn. Hollanda, Danimarka) temel yapısında, "tek bir kiralık konut sisteminde", sosyal ve özel kiralık konut sistemi bir bütündür. Bu sistemde kiralık konut arzı gelişmiş ve kiralar gerçek tam maliyetlerine (true costs) dayalıdır . (Hoekstra, 2005b; Brooke ve Downey, 2008). Çünkü böyle bir durumda sosyal

kiralık konut ve özel kiralık konut rekabet edebilir ve özel kiralık konut erişilebilir bir alternatif sunabilir (Hoekstra, 2009). Böylece dar gelir grubuna yönelik konut, sistemden ayrı tutulmaksızın geniş bir konut sistemi içinde entegre edilmektedir (Brooke ve Downey, 2008). Kemeny'e göre bu, kiraların ucuzlamasına(dampening), konut standartlarının yükselmesine ve barınma güvencesinin artmasına neden olacaktır. Kemeny kiralık konutun, böyle sistemlerde konut sahipliğine/mülk konuta cevap veren bir alternatif olarak düşünülebileceğini ileri sürmektedir (Hoekstra, 2005b; Brooke ve Downey, 2008). Düalist kiralama sistemlerinde ise rekabet olmadığı için bu durumun yerine getirilmesi zorunlu değildir

Tablo 2..Farklı refah rejimleri ve kiralama sistemlerine sahip ülkelerin konut kullanım biçimleri (2008)

Ülkeler	Mülk Konut(%)	Sosyal Kiralık Konut (%)	Özel Kiralık Konut (%)	Diğer (%)	Kiralama Sistemleri
	Sosyal Demokrat				
Danimarka	53	19	20	7	Üniter
Hollanda	58	32	10	0	Üniter
İsveç	54	21	22	3	Üniter
	Muhafazakar Korporatist				
Almanya	42	5	53	5	Üniter
Avusturya	56	23	17	2	Üniter
	Liberal				
İngiltere	66	18	16	0	Düalist
Avustralya	70	5	20	5	Düalist
	Akdeniz/Latin Korporatist				
İspanya	85	2	11	2	Düalist
Yunanistan	74	0	20	6	Düalist
Portekiz	75	3	18	4	Düalist

Kaynak: Pittini ve Laino, 2011

Düalist ve üniter kiralama sistemlerine sahip ülkelerde sosyal konut uygunluk kriterleri ya da kapsamında da farklılıklar vardır. Evrensel(universalistic) ve hedeflenmiş(targeted) olmak üzere iki temel yaklaşım vardır (Tablo 3). Bu büyük ölçüde ülkelerin refah rejimleri ya da sistemleri ile ilgilidir. Evrensel anlayışın temel amacı, nüfusun tümü için uygun fiyatta, iyi kalitede bir konut sağlanmasıdır. Bu yüzden, bu modelde, konut bir kamu sorumluluğu olarak görülmekte ve konut, belediye şirketleri (İsveç, Danimarka) ya da kar amaçsız konut kuruluşları (Hollanda, Danimarka) aracılığıyla sağlanmaktadır. Bütün nüfusun kaliteli ve uygun fiyatlı bir konuta erişimini garanti altına almak için sosyal kiralık konut, piyasa düzenleyici (örn. kira kontrolü yoluyla) bir rol oynamaktadır ve yerel politikalar sosyal karmadan yanadır (Czischke ve Pittini, 2007; Pittini ve Laino, 2011). Evrensel yaklaşım içindeki ülkelerde (üniter) sosyal kiralık konut, özel kiralık konuttan daha baskındır. Bu yaklaşımda sosyal konut edinme hakkı, bekleme listeleri aracılığıyla öncelik kriteri olmaksızın, yerel otoritelerin boş konut rezervine bağlı olarak acil konut ihtiyacı olanlar için saklıdır. Kiralar maliyete ya da değere dayalı olabilmektedir. Bu nedenle dezavantajlı hanehalkları için kira yardımları(özel kiralık konut sektörü içinde) aracılığıyla kira garantisi vardır (Czischke ve Pittini, 2007). Evrensel yaklaşımda sosyal konuta erişim hem düşük hem de orta gelir hanehalkları için caziptir. Aynı durum özel kiralık konut sektörü içinde geçerlidir. Sosyal kiralık konut sektörünün özel kiralık konut sektörü ile konut kalitesi ve kira

düzeyleri açısından yakın olması beklenmektedir. Çünkü ikisi arasında rekabet vardır ve sosyal kiralık konut sektörünün kar amaçsız kiraları, özel kiralık konut sektörünün kar amaçlı kiralarını düşürmede etkilidir (Hoekstra, 2009).

Tablo 3.. Sosyal konut sisteminden yararlanmada uygunluk ve öncelik kriterleri,

Ülkeler	Misyon	Uygunluk Kriteri	Öncelik	Misyonun Kapsamı
Hollanda	Düşük ve orta gelir gruplara konut	Bölgeler ve belediyeler arasında değişmektedir. Şu anda gelir tavanı	Nispeten daha düşük gelirli hane	Evrensel
Danimarka	İhtiyacı olan herkese konut	Kesinlikle sınırlı değil bekleme listesine kaydedilir	Yerel koşullara gore belirlenen öncelik kategorileri	Evrensel
Avusturya	Belirli bir gelir tavan altında bireylere konut	Gelir Tavanı	Sınırlı kar amaçlı kuruluşlar için ek sosyal kriterler	Genel hedefli
Almanya	Konut piyasasından dışlanmış bireyler	En fazla ihtiyacı olan savunmasız hanehalkları	Bölgeler(lander) tarafından karar verilen gelir tavanı	Genel hedefli
İngiltere	İhtiyacı olan hanehalklarına konut	Belediyeyle bağlantılı ihtiyaç içindeki bireyler	Evsizler ve çok acil ihtiyacı olanlar	Artık hedefli
İspanya	Düşük gelirli hanehalkına ve özel ihtiyaçları olanlara konut	Gelir tavanı ve hiç konut mülkü olmayanlar. Engelli ve bağımlı kişiler	Yerel koşullara gore belirlenen öncelik kategorileri	Artık hedefli
Slovenya	Orta ve düşük gelir grubuna konut	Gelir tavanı ve kötü barınma koşulları	Ek sosyal kriterler	Genel hedefli
Çek Cum.	Farklı konut programları	Orta ve düşük gelir grubu	Düşük gelir grubu öncelikli	Genel hedefli

Kaynak: Scanlon ve Whitehead, 2007; Czischkeve Pittini, 2007; Pittini ve Laino, 2011.

Öte yandan "hedeflenmiş" yaklaşım (üniter sistemlerde görülen), konut politikasının hedeflerinin ağırlıklı olarak piyasa tarafından karşılanacağı (talebe göre şekillenen arz) varsayımına dayanır (Czischke ve Pittini, 2007). Sosyal konut, özel kira piyasasından ayrı çalışmaktadır (Pittini ve Laino, 2011). Sosyal kiralık konut güçlü bir biçimde düzenlenmiş ve sınırlı olduğu için kira düzeyleri düşüktür. Özel kiralık konut sektöründe ise nispeten kiralar daha yüksektir (Hoekstra, 2009). Bu yaklaşım içinde sosyal konutun dağıtım(tahsis) kriterleri açısından geniş bir çeşitlenme vardır. Bu yüzden, hedeflenen yaklaşımda iki alt tip ayırt etmek mümkündür: Birincisi belirli bir gelir tavanının(üst sınırın) altında olan hanehalklarına yönelik tahsis, ikincisi de en savunmasız gruplara odaklanan konut tahsisidir. Ghekière'e (2007) göre, hedeflenmiş yaklaşım, g*enellemeci (generalist) ve artık (residual)* olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır (Tablo 3.). Genellemeci yaklaşımda, Eski Batı Avrupa'nın sosyal geleneksel soysal konut anlayışı izlenirken (işçi ya da orta gelirli çalışanlar-işverenlerinde katkısını içerir), artık hedefli olan yaklaşımda çok daha kısıtlı, genellikle büyük ölçüde devlet yardımına bağımlı olan savunmasız hanehalkları (işsiz, engelli, yaşlı, yalnız ebeveynler gibi) hedeflenir (Czischke ve Pittini, 2007).

Sosyal kiralık konut dışında özel kiralık konut düzenlemelerinin, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ilerlediği görülmektedir. Avrupa'nın Danimarka, Hollanda gibi ülkelerinde hakim olan "üniter kiralama piyasasında" özel ve sosyal kiralık konut sektörleri arasında kalite ve çekicilik en aza indirgenerek kiralar arasındaki fark minimize edilmeye çalışılmaktadır (Kemeny, 1995;2006). Buna karşın güçlü neo liberal eğilimi olan İngiltere gibi "düalist bir kiralama sisteminin" hâkim olduğu ülkeler ise kiralık konut piyasalarında ayrı düzenlemeleri benimsemiştir. Bu anlamda daha az düzenlenmiş özel kiralık konut sektörü ve sıkı kontrollü sosyal kiralık konut sektörü ile karakterize edilir (Tang, 2013).

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa hem düalist hem üniter sistemlerde "konut hakkı" öncelikle, politik bir işaret olarak devletin müdahalesini meşrulaştırmak için kullanılmaktadır (Bengtsson, 2001). Düalist kiralama sistemlerine sahip liberal refah devletlerinde (İngiltere, ABD) bir hanehalkının piyasa içinde konut elde edememesi durumunda konut hakkı (barınma hakkı) yasalarla garanti altına alınmaktadır. Konut hakkı" zorlayıcı piyasa koşulları ile başa çıkmada hukuki-yasal bir güvenlik ağı anlamına gelmektedir. Bu tür sistemler vatandaşları için asgari bir konut standardını güvence altına almaktadır. Böylece bireysel hakların ihlalinin önüne geçildiği düşünülmektedir. İsveç tipi üniter kiralama sistemlerinde ise evresel bir politik yaklaşım benimsenmekte ve konut toplumun an altından en üst kesim için karşılanması gerekli "sosyal bir hak" olarak görülmektedir. Diğer bir deyişle bu sistemlerde konut hakkı, evrensel bir konut politikası olarak toplumun tümüne karşı devletin bir yükümlülüğü anlamında "sosyal hak" olarak görülmektedir. Evrensel konut politikası yasal güvenceler sağlayan bir sistem yerine piyasa aktörü olarak kendi pozisyonu içinde hanehalkını desteklemeyi amaçlamaktadır (Bengtsson, 2001).

3.Türkiye'de Kiralık Konut Politikiları

Türkiye'de geçmişten günümüze kiralık konut stokunun, neredeyse tamamını küçük hanehalklarının sahip olduğu özel kiralık konutlar oluşturmaktadır. Türkiye'de kiralık konut stoku çok küçük bir kısmı hariç, kamu tarafından değil bazı hanehalklarının birden fazla konut edinmesini sağlayan 1965 Kat Mülkiyeti Yasası'na paralel hızlanan yap-sat üretim sürecinin bir sonucu olarak genişlemiştir.

Türkiye'de kiralık konut politikalarının gelişimi temelde tarihsel olarak iki süreç içinde değerlendirilebilir. Birincisi 1923-1980 yılları arasındaki ulus-devlet inşa süreci ve sosyal refah politikaları ile tanımlanabilir İkincisi ise küreselleşme süreçlerinin etkisindeki liberal politikalarca yapılanan 1980 sonrası süreçtir (Şekil 1).

1923-1980 (I.süreç) döneminin başında cumhuriyetin ilanı ile başlayan ulus devlet inşa sürecinden 1960 yıllarına kadar etkin bir konut ve dolaylı olarak kiralık konut politikaları olmamıştır. Konut politikalarının ilk uygulamaları Cumhuriyetin ilanı ile Ankara'nın başkent olmasıyla görülmektedir. Bu kapsamda ilk olarak, Ankara'nın başkent olması üzerine devlet memurlarının konut sorununa çözüm olarak 1925 tarihli 586 Sayılı Yasa çerçevesinde konut kooperatifleri kurmak üzere tüm memurlara aylıklarının yarısı kadar avans verilmiştir (Tekeli, 1996). 1452 Sayılı Yasa(1929) ile memurlara konut tazminatı verilerek ve 4626 Sayılı Yasa (1944) memurlara konut edindirmek devletin görevleri arasında sayılarak Bayındırlık Bakanlığı sorumlu tutulmuştur (Keleş, 2010; Üçer 2007). 1944 yılında 4626 Sayılı Yasa ile memur konutları yönetmeliğince memur konutlarının yapılmasına ilişkin ilk

uygulama Ankara'da gerçekleşmiştir (Uzungör, 2008; Tokmak, 1985). Daha sonra 1946 ve 1947 yıllarında Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin gibi doğu illerinde de konut inşasına başlanmıştır (Tekeli, 1996).

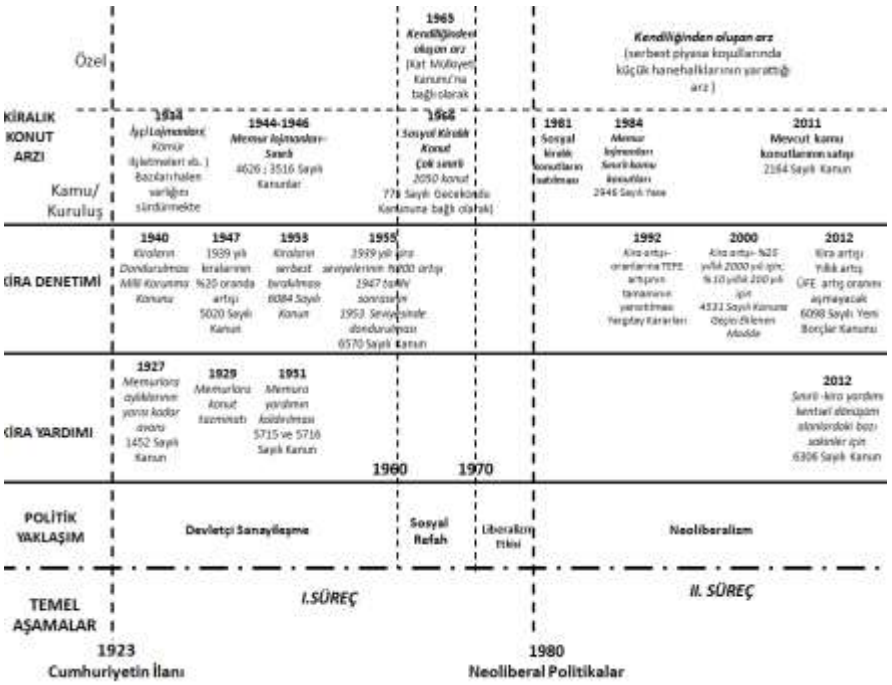

Şekil 1. Türkiye'de Kiralık Konut Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Bu dönemde Devletçilik ilkesinin hakim olduğu bu dönemde, 1934 ve 1938 tarihli Birinci ve İkinci Sanayi Planı çerçevesinde dokuma, ağır sanayi, maden sanayi, selüloz sanayi, seramik, şişe cam, kimya sanayi dallarında 16 fabrika kurulmuştur (Uzungüngör, 2008). Zonguldak Maden ve Kömür İşletmeleri Amele Evleri Mahallesi(1934–1936) ve Kozlu Kömür İşletmeleri Amele Evleri Mahallesi, işçilere yönelik ilk uygulamalardır (Uzungüngör, 2008; Coşgun, 2011). Bu projeler söz konusu kapsamda Cumhuriyet döneminin ilk büyük ölçekli ve nitelikli projeleridir (Navruz ve Uysal, 2011). Uzungüngör'e (2008) göre söz konusu döneme ait bu lojmanlar dönemin toplumsal, siyasi ve ekonomik yansımaları açısından önemlidir.

Bu dönemde (I.süreç) yerel yönetimlere de kiralık konut üretimine ilişkin yetkiler tanınmıştır. 1930 yılında 1580 Sayılı Belediyeler Yasası ile devlet piyasaya konut üreticisi olarak yerel yönetimler aracılığıyla girmiştir. Bu yasa belediyelere kiralık konut üretme görevini vermektedir. Benzer biçimde 1950 yılı 5656 Sayılı Belediye Yasası'nda kiralık konut üretiminden bahsedilse de bu yetkilerin zorunlu bir görev olmaması etkinliğini zayıflatmakta ve uygulamada görülmemektedir.

1960'lı yıllar itibariyle sosyal refah anlayışını benimsemiş ve planlı döneme geçilerek beş yıllık kalkınma planları oluşturulmuştur..1960-1980 yılları arasındaki kalkınma planlarında temel olarak eldeki kıt kaynaklarla daha çok konut yapmak,

lüks konut yapımını sınırlamak, konut üretimini öncelikle alt gelirlilerin konut ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak gerçekleştirmek, düşük kiralı konutlar yaparak, alt gelirlilerin kira ödemede karşılaştıkları olumsuzlukları gidermek, ucuz arsa sağlamak, arsa spekülasyonunu önlemek, halk konutları yapımını teşvik etmek, gecekondu sorununu çözmek, konut ve çevresinin kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. İlk dört kalkınma planlarında yetersiz olmakla birlikte konut ve kiralık konut politikalarında sosyal refah anlayışının yansımaları görülmektedir (Uğurlar, 2013).

1960-1980 yıllarında sosyal mesken, işçi konutları ve lojman konusu hükümet programlarında yer almaktadır. 1960 yılında askerî personele lojman yaptırılması için 186 Sayılı Yasa çıkarılmıştır ve bu bağlamda kamu konutlarına yönelik ilk düzenleme askeri personele lojman yaptırılması hakkında yasadır. 1988 yılında yürürlükten kaldırılan bu yasanın sağladığı olanaklardan uzun yıllar yararlanılmış ve neredeyse ülkenin her yerinde askeri lojman inşa edilmiştir (Uzungör, 2008). 1970'li yıllarda, 775 sayılı (1966 yılı) Gecekondu Yasası kapsamında düşük gelir grubuna yönelik sosyal kiralık konut uygulamaları, çok küçük sayıda denenmiş, ancak başarılı olunmamıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru Türkiye'de "sosyal refah devleti" anlayışı benimsenmeye çalışılmış olsa da tüm dünyada olduğu gibi konut politikalarında liberal politikaların etkisi oldukça belirgin olmuştur (Uğurlar, 2013).

Türkiye'de 1980 yılına kadar kamunun konut üretimi, Bayındır ve İskân Bakanlığına bağlı Emlak ve Kredi Bankası, SSK, Bağ-Kur, OYAK ve benzeri kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilmiş ve desteklenmiştir. Kamunun kiralık konut üretiminin salt kamu çalışanlarına yönelik (sınırlı üretim) olduğu ve çok sınırlı sosyal kiralık konut üretiminde bir süreklilik ve başarı sağlanamadığı görülmektedir(Uğurlar, 2013).

Türkiye'de 1980 sonrası (II.Süreç) pek çok alanda olduğu gibi konut ve dolaylı olarak kiralık konut politikalarında neoliberal politikaların etkisinin arttığı görülmektedir. 1980 sonrası kalkınma planları incelendiğinde, Beşinci Beş Yıllık Planda (1985-1989) kamu lojmanlarına vurgu yaparken, Altıncı Beş Yıllık (1990-1994) ve Yedinci Beş Yıllık Planda (1996-2000) dar gelirli hanehalkları içi sosyal konut yapımını önerdiği ve sosyal refah devleti anlayışını sürdürmeye çalıştığı görülmektedir. Buna karşın özellikle 2000 sonrası ise neoliberal politakaların bir uzantısı olan küreselleşme trendi ile Sekiz (2001-2005) ve Dokuzuncu planda (2007-2013) mülk konuta ilişkin özendirilme politikalarının ağırlığı daha fazla hissedilmekte ve daha çok konut finansman araçlarının geliştirilmesi vurgulanmaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda kiralık konut üretimine yönelik hiçbir vurgu olmayıp aksine ucuz ve uzun dönemli faizlerle ipotekli konut kredisi ile alt gelir grubu için Toplu Konut ve belediyelerin ucuz konut üretimi teşvik edilmiştir.

1980 sonrası liberal politikaların etkisiyle dünyada olduğu gibi Türkiye'de mülk konutun özendirilmesi ve desteklenmesine bağlı olarak inşaat sektörünü canlandırabilmek ve özellikle "dar ve orta gelir grubundaki vatandaşların barınma ihtiyacına çözüm" getirebilmek gibi gerekçelerle 1981 yılı 2487 sayılı Toplu Konut Yasası, 1984 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece 2985 sayılı Yeni Toplu Konut Yasası yürürlüğe girmiştir. Keleş (2010) bu yeni yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte oluşan süreci değerlendirdiğinde yasanın merkezi yönetimi konut

politikasını uygulamakla sorumlu tek otorite saydığını ifade etmektedir. 2000'li yıllardan sonra yetkileri daha da artırılan Toplu Konut İdaresi konut sektörünü belirleyen bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak İdare tarihsel süreci içinde sadece mülk konuta odaklanmış ve sosyal kiralık konuta yönelik hiçbir çabası olmamıştır. Diğer bir deyişle 1980 sonrası dönemde de kamunun kiralık konut üretimine yönelik tek uygulamanın kamu çalışanlarına yönelik lojmanları olduğu görülmektedir. Buna karşın son dönemlerde gelişmiş ülkelerde de yaygın bir şekilde gözlenen sosyal konutların özelleştirilmesine benzer Türkiye'de de son dönemlerde lojmanların özelleştirilmesi 2011 yılı "Lojmanların satışı için Kamu Konutları Yönetmeliği Değişimi" ile yasal bir boyut kazanmıştır.

2005 yılında da (1930'lı yıllarda görüldüğü gibi) "Belediyelerin Arsa, Konut ve İşyeri Üretimi, Tahsisi, Kiralaması ve Satışına Dair Genel Yönetmelik", yürürlüğe girerek belediyelere kiralık konut (sosyal kiralık konut vb.) üretimi şansı tanınmakta, ancak bu yetkilerin zorunlu olmaması uygulanmasını zayıflatmaktadır.

Türel ve Koç (2007)'a göre, TOKİ yıllık gereksinimin yüzde 10'u için uygun ödeme koşullarında konut ürettiğini ancak bunun yetersiz olduğunu ve devletin desteğine gereksinim duyan kesimlerin mülk veya kiralık konut edinmeleri için sağlanan herhangi bir katkıdan söz etmenin olanaklı olamayacağını ifade etmektedirler. Piyasa koşullarında üretilen konut fiyatları ise mevcut gelir dağılımı ve ihtiyaç sahipleri açısından yüksektir (Türel ve Koç, 2007). Karatay ve ark.'na [2008] göre nitelikli konut arzı üst gelir grubunu hedeflemektedir. Mevcut konut finansman sistemi orta gelir grubunun konut talebini finanse edecek bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle alt ya da dar gelirlilerin konut edinmesi için finansman sisteminden çok şey beklemek rasyonel değildir. Bu nedenle alt gelir grubunun konut ihtiyacının giderilmesi, mülk edinmenin yanısıra kiralık konut üretimini de kapsayan kapsamlı sosyal politikaların geliştirilmesi ve uygulanması ile mümkündür (Karapınar ve ark., 2008). Örneğin 2008 krizi Amerika'da düşük gelirlileri konut sahibi yapmak amacıyla "yüksek risk faizli ipotek kredisi (sub-prime)" vermekte ihtiyatlı davranamayan bankalar tarafından yaratılmıştır. Ödenemeyen ipotek ödemeleri kiraları sübvanse edilen sosyal konutların daha iyi bir fikir olduğunu göstermiştir (Hague, 2010).

Mülk konutun özendirildiği bir politik ortamda, sosyal kiralık konut uygulamalarından yoksun Türkiye'de kiralık konut, piyasa koşullarına bırakılarak özel kiralık konut piyasası içinde varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de kiralık konuta ilişkin kamu ya da kamunun desteklediği kar amaçsız ya da sınırlı kar amaçlı hiçbir kurum ya da kuruluşun olmaması, özel kiralık konut piyasası içinde kiraların artışına yönelik müdahaleleri gerektirmiştir (Şekil 1). Bu müdahalelerin de etkinliği tartışılmaklar birlikte son düzenlemelerde gelişmiş ülkelerde gibi başlangıç kiralarına yönelik bir düzenlemenin ya da tedbirin olmaması temelde ekonomik olarak barınma güvencesini zayıflatmaktadır. Türkiye'de kamu (merkezi, yerel yönetim vb.) sosyal kiralık konut üretimi içinde yer almadığı gibi özel kiralık konut sektörü içinde yer alan dar gelirli kiracı hanehalklarına yönelik (2012 tarihli 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanlarda Dönüşüm süreci içindeki kiracılar hariç[II]) yardımlarda da sorumluluk almamaktadır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında serbest piyasa koşulları içinde mekandan bağımsız konutların niteliğinin artması ile satış ve kira değerlerinin daha da arttığı

da göz önüne alındığında (Uğurlar, 2013). Türkiye'de özellikle kamu desteğinden yoksun dar gelir grubu kiracı hanehalklarının konut ya da barınma sorununun artacağı görülmektedir. Herkes için iyi ve yeterli konut kavramından giderek uzaklaşıldığı gibi asgari düzeyde sosyal kiralık konut sunumu da görülmemektedir. Özetle, özellikle dar gelir grubu kiracı hanehalklarının "konut hakkının" göz ardı edildiği üniter ve düalist sistemlerde olduğu gibi ne sosyal bir hak olarak görüldüğü ne de yasal bir hak olarak görüldüğü söylenebilir.

Sonuç

İnsan hak ve özgürlükleri içinde güvenlik içinde yaşama hakkını güvenceye alan birinci kuşak haklardan olan yerleşme özgürlüğünden sonra; "konut hakkı"; insanlığın onur içinde yaşama hakkını sağlamak amacıyla ortaya çıkan sosyal haklar arasında yer almaktadır. 1950'li yıllardan günümüze "konut hakkı" ya da "yeterli bir konuta sahip olma hakkı" uluslararası ve ulusal düzeyde belge, sözleşme ve anayasalar çerçevesince güvence altına alınmaya çalışılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin üniter kiralama sistemlerine sahip olanları sosyal ve muhafazakar refah devletleri iken düalist kiralama sistemlerine sahip olanların liberal politikalara sahiptirler. Üniter kiralama sistemleri, sosyal kiralık konut politikalarında daha az piyasa merkezli ve daha evrensel bir yaklaşım içinde iken düalist kiralama sistemleri daha piyasa merkezli ve toplumun en alt tabanında yer alan grupları hedefleyen bir yaklaşım içindedir. Bu nedenle evrensel yaklaşım içindeki ülkelerde toplumun fertleri, konut kullanım biçiminin seçiminde, daha fazla eşit fırsatlara sahiptir. Çünkü bu sistemlerde konut hakkı bir sosyal hak olarak görülmektedir. Ancak son zamanlarda, liberal politikaların etkisi ile dünyadaki gelişmelere paralel küreselleşme sürecinde, gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunun sosyal kiralık konut politikalarında, evrensel yaklaşımdan belirli grupları hedefleyen bir yaklaşıma doğru kaydığı görülmektedir. Diğer bir deyişle konut hakkı giderek hukuki yasal bir güvence olarak görülmekte ve toplumsallık boyutu azalmaktadır. Sosyal kiralık konut politikalarında, kamunun yetkilerinin ve sorumluluklarının desantralize edilmesi amacıyla yaygınlaşan bu eğilim kiralık konut piyasasında özel kiralık konutun önem kazanmasına neden olmuştur. Bu kira denetimleri vb. düzenlemeleri de beraberinde getirmektedir.

Türkiye'de sosyal ve ekonomik olanakları kısıtlı olan dar gelirli hanehalklarının/kiracı hanehalklarının barınma gereksinimi diğer bir deyişle sosyal bir hak olarak "konut hakkı"nın anayasal olarak güvence altına almada yetersiz olduğu söylenebilir. Sosyal refah politikalarının izlendiği 1961 Anayasası bu hakkı sosyal bir hak olarak görerek konut sorunun çözümünde devleti sorumlu tutarken 1982 Anayasası neoliberal yaklaşımının etkileri ile devleti tedbir almakla yükümlü kılmıştır. Bu bakış açısı konut ve kiralık konut politikalarına da yansımış ve barınma konusu ikincil kalmıştır. Özellikle kiralık konut politikalarına bakıldığında kiralık konut üretimi kamu desteğinden uzak salt piyasa koşulları içine bırakılmış ve etkin politikalar üretilememiştir. Mevcut konut finansman sistemi içinde yaşlı, muhtaç, engelli, işsiz, göçmen vb. savunmasız daha yoksul grupların barınma hakkı elde edebilmesi çok mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte kira denetimleri ve yardımları da sosyal ve ekonomik olarak hanehalklarının konut hakkını korumada etkili değildir. Diğer bir deyişle Türkiye'de mevcut konut ve kiralık konut sistemi içinde ödeme gücünden yoksun savunmasız ve dar gelir grubu kiracı hanehalklarının

"konut hakları"nın piyasa ekonomisi koşullarına terk edildiği ve ihlal edildiği söylenebilir. Ancak çoğunluğu asgari gelir ile geçimini sağlayan, satın alma gücünden yoksun birey ya da hanehalklarının, gelecekte de kiralık konut talebi içinde yer alacağı net olarak görülmektedir. Bu bağlamda temel olarak kiralık konut politikalarının toplumun daha yoksul kesimlerine "ev/barınak/konut" sağlama amacı taşıdığı söylenebilir. Bu nedenle etkin kiralık konut politikalarının geliştirilmesi ve kamunun yüksek derecede katılımını gerektirmektedir.

Sosyal konut politikasının önemli bir bileşeni olan sosyal konutun planlama süreçleri içinde yasalar ya da yönetmelikler çerçevesinde tanımlanması, bu politikanın işlerliği açısından önemlidir. Türkiye'de gelişmiş ülkelerde olduğu gibi(üniter ya da düalist kiralama sistemleri olan) kiralık konuta ilişkin kamu ya da kamunun desteklediği kar amaçsız ya da sınırlı kar amaçlı hiçbir kurum ya da kuruluş yoktur. Oysa toplumun tümünü kapsayan (evrensel yaklaşım), konut piyasası içinde mülk konutun yanı sıra sosyal ve özel kiralık konutun bir arada düşünüldüğü ve organize edildiği sistemlerde konut standartlarının yükselmesi ve barınma güvencesinin artması beklenmektedir. Böyle bir konut piyasası daha dengeli ve daha iyi işleyeceğinden toplumun tüm bireyleri için daha fazla fırsat eşitliği sağlayacakken aynı zamanda daha fazla esnek sunum seçenekleri sunacaktır. Bu çerçeveden merkezi ve yerel yönetimlerin kiralık konut ya da sosyal kiralık konut üretimi konusunda aktif olarak yer alması ya da sivil toplum kuruluşları vb. kuruluşları yönlendirmesi önemlidir[iii].

Neoliberal politikaların etkisiyle konutun/kiralık konutun değişim değerinin öne çıkması ile kent mekanında farklı yaşam tarzlarını yansıtan kapalı siteler, rezidanslar özellikle rant potansiyeli yüksek bölgelerde kentsel projeler yoluyla ve büyük parçalar halinde dönüştürülmektedir. Dönüşüm projeleri ile gecekondu vb. sağlıksız konut alanları arazi piyasasına daha yüksek rantlarla kazandırılamaya çalışılmaktadır. Konut ve kiralık konut piyasası, piyasa mekanizması, ödeme gücü üzerinden ve orta-üst ve üst gelir gruplarının talepleri üzerinden şekillenmektedir. Böylece planlamanın etkinliği zayıflamakta ve mekandaki sınıfsal ayrışmalar yeniden biçimlenmekte ve homojen kentsel mekanlar ortaya çıkmaktadır. Bu süreçler içinde kiralık konuttan başka alternatifi olmayan düşük gelir grubunu kent mekanından, konut ve kiralık konut piyasasından dışlanmaktadır. Planlama araçlarının ve yetkilerinin adil kullanımı kent mekanında sosyal ve özel kiralık konut üretiminin sağlanabilmesi ve bunun kentin geneline yaygınlaştırılabilmesi homojen yapılanmayı kırabileceği gibi farklı grupların sosyal bütünleşmesini de yardımcı olabilecektir. Yaşanan değişimler kiralık konut piyasası içindeki dönüşüm alanlarındaki hak sahiplerini dahi dışlamakla kalmayıp kiracıları bütünüyle göz ardı etmektedir. Bu durum "kentin en düşük gelir gruplarını temsil eden bu kiracı hanehalklarının dönüşüm süreçlerinin sonunda kentte varlığını nasıl ve hangi mekanlarda sürdürecektir" sorusunu akla getirmektedir.

Notlar:

[i] Dekomüdifikasyon" (decommodification): *Piyasadan bağımsız olma durumunu* gösterir bir kavramdır. Temel gereksinimlerin piyasa dışından sağlanabilmesi, piyasa dışına çıkartılabilmesini ifade etmektedir. Yani, piyasada kişiler ne durumda olursa olsun, belirli sosyal haklara sahip olmalı ve bireyler / aileler iş piyasasına katılma koşulu olmaksızın iyi bir yaşam standardı sürdürebilmelidir.

[ii] 2012 tarihli 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Yasa'nın Uygulama Yönetmeliği'nin 16. Maddesinde Dönüşüm Projeleri Özel Hesabından kira yardımı yapılması öngörülmüştür. Anlaşma ile tahliye edilen, yıktırılan veya kamulaştırılan binaların; malikleri, kiracıları ve sınırlı ayni hak sahibi olarak bu binaları kullananlar Yasa kapsamında yapılacak yardım ve desteklerden faydalanabilir. Yasa kapsamında kiracılara taşınma masrafları dikkate alınarak "bir defaya mahsus olmak üzere" kira yardımı yapılabilir. Kiracıların konut satın almak istemeleri halinde Bakanlık ile protokol imzalayan bankalardan alınacak kredilere faiz desteği verilebilecektir . Kira yardımının süresi azami 18 aydır. Kiracılara taşınma masrafları dikkate alınarak bir defaya mahsus olmak üzere kira yardımı yapılır

[iii] Örneğin İrlanda'da Planlama ve Gelişme Yasası çerçevesince, yeni özel konut gelişimlerinin, inşa edecekleri yapıların % 20'ye kadarının sosyal kiralık ve uygun fiyatlı satılık konutları yerel otoriteler için hazır hale getirmesi gerekmektedir (Pittini ve Laino, 2011).

Referanslar

Alp, S., (2009). "Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör",*Maliye Dergisi*, 116: 265-279.

Balkır, Z.G., (2010), "Konut Hakkı ve İhlalleri: Kentli Haklarının Doğuşu", Sosyal Haklar Bildiri Sempozyumu Bildiri Kitabı, 339.358.

Bengtsson, B., Scandinavian Political Studies, Vol. 24, No. 4, 2001, 255-275.

Broke, S., Downey, D., Rental Systems In Ireland, The Case For Change, Focus Ireland, 1 (2008).

Coşgun, N., Aydın, E.Ö., Uzungüngör, F., (2011), "*Konut Sunumunda Lojman Modelinin Türkiye'deki Gelişimi",* Mimarlık, Mimarlar Odası Yayınları.

Czischke,D.,Pittini,A., (2007), "*Housing Europe 2007: Review of Social, Co-perative*"CECODHAS, European Social Housing, Belgium.

Çoban, A.N., (2012), "Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 67, No. 3, 2012, s. 75-108.

Erdoğan,G., (2008), "Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş , Avrupa Sosyal Şartı" *TBB Dergisi*, Sayı 77, 2008 123-166.

Eronat, A. İ. (1977) Türkiye'de Konut Sorunu ve Politikası, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No: 111, Ankara.

Ertürk, H. (1997), "*Kent Ekonomisi*", Ekin Kitabevi, Geniletilmiş 2. Baskı, Bursa.

Esping-Andersen, G. (1990), "The Three Worlds of Welfare Capitalism", Princeton:Princeton University Press.

Hague, C.,, (2004), "Konut Alanlarında Dönüşüm ve Konut Alanları Yenileme Projelerinin Başarılması", Uluslararası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, İstanbul, 74-95.

Hoekstra, J., (2005a), "Is there a Connection between Welfare State Regime and Dwelling Type? An Exploratory Statistical Analysis*", Housing Studies*, 20(3):475-495.

Hoekstra J., (2009)., "Two Types of Rental System? An Exploratory Empirical Test of Kemeny's Rental System Typology, *Urban Studies*, 46(1), 45-62.

Hoekstra, J., (2010), "*Housing and The Welfare State in The Netherlands: An Application of Esping Andersen's Typology*", Divergence In European Welfare and Housing Siystems, IOS Press, Netherlands.

Hoekstra, J., (2005b). "Homeownership and Housing Satisfaction", *Journal of Housing and the Built Environmen*t , 20, 401–424.

Kabaoğlu, İ., 1996, "Yerleşme Özgürlüğü ve Konut Hakkı", İnsan Hakları Yıllığı 1995-1996, TODAİE Yayını, Ankara. 149-1694.

Karapınar, A., Bayırlı R., Bal, H., Altay, A., Çına Bal, E., Torun, S, Gayrımenkul Konut Değerleme Uzmanlığı, Gazi Kitabevi, Ankara, 20-50(2008).

Keleş, R., (2010), "Kentleşme Politikası", İmge Kitabevi, 10. Baskı, Ankara.

Kemeny, J., (1995), "*From Public Housing to the Social Market : Rental Policy Strategies in Comparative Perspective*" , London : Routledge.

Kemeny, J., (2006), "Corporatism and Housing Regimes," *Housing, Theory and Society*, 23(1): 1-18.

O'Sullivan, E., De Decker, P.,(2007), "Regulating the Private Rental Housing Market in Europe", *European Journal of Homelessness*, 1, December, 95-116.

Navruz, G., Uysal, M.,(2011), "Seydişehir Etibank Alüminyum Tesisleri yerleşkesi sosyal konutlar mekân analizi", *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 27(3), 271-281.

Oxley,M., Smith, J, (1996), "Housing Policy and Rented Housing Europe", E and FN Spon, London.

Palabıyık, H., (2004), "Avrupa Kentsel Şartı", *Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmaları*", içinde Z. Toprak, H. Yavaş, M. Görün (Ed.), 197-253, Birleşik Yayınları, İzmir, 2004.

Pittini, A., Laino, E, (2012), "*Housing Europe Review 2012 : The nuts and bolts of European social housing systems*" , CECODHAS Housing Europe Observatory, Brussels.

Scanlon, K, Whitehead, C., (2007), "Social Housing in Europe", Whitehead, C., Scanlon, K.(eds), Social Housing in Europe, LES, London.

Tang, C.P.Y, (2013), "Could regulation benefit the English private rented sector? Experience from Europe", Preliminary Draft, WS-22: Private Rented Markets, ENHR 2013 Conference.

Tekeli, İ., (1996), "*Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorunun Gelişimi", Konut Araştırmaları Dizisi*: 2, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara.

Türel, A., Koç, H.(2007) *Kentsel Dönüşüm Konut ve Arsa Politikaları Komisyonu Raporu*, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Ankara.

Türel, A., (1997). "Türkiye'de Devletin Konut Sektörünü Destekleme Mekanizmaları", Planlama 97/1, 43-48.

Uğurlar, A., Eceral Ö., Tanyel, 2012, "Türkiye'de Konut Politikalarının Gelişim Süreci ve Ankara Metropol Kentinde Mevcut Kiralık Konut Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme, Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı 3. Sempozyumu, Kent Bölgeler, Alanlar ve Büyükşehirler: Değişen Dinamikler ve Sorunlar, 6-7 Aralık, ss. 225- 246, Ankara.

Uğurlar, A., 2013, T*ürkiye'de Kiralık Konut: Ankara Örneğinde Talep ve Kullanım Özellikler*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Ankara.

Uzungüngör, F., *Konut Sunumunda Lojman Modelinin Kocaeli İli Genelinde İrdelenmes*i, Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Mühendislik ve Fen Bilimleri Ensitütüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Kocaeli, 115-170 (2008).

Üçer, A. (2007), Kent ve Bölge Üzerine Çalışmalar, Prof. *Dr. Orhan Kuntaya Armağan. Türkiyede Konut Sorunlarına Aranan Çözümler: Politikalar ve Örgütlenme Türkiye*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

Ankara'da Değişen Konut Örüntüsünün Yeni Yüzü: Rezidanslar

Leyla Alkan[1]

Öz: *Kent içindeki farklı kimliklerin sürekli ve çeşitli talepleri bir taraftan konut arzını çeşitliliğe zorlarken, bir taraftan da her kentte iklimden, coğrafyadan ve yerel kültürden bağımsız benzer konut projelerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Farklı konut tipolojilerini içeren çeşit çeşit konut projeleri üretilirken, kentteki farklı kimliklerin talepleri karşılanmaya çalışılmaktadır. Fakat bu çeşitlilik, bir taraftan kent içindeki kimlikler arasında keskin ayrımları da beraberinde getirmektedir. Özelikle son dönemde popülerliliği iyice artış gösteren, her türlü sosyal-kültürel aktiviteleri kendi içinde barındıran rezidanslar, konut projelerinin son gözdesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 2014'te Ankara'nın çeşitli mahallelerinde satışta olan rezidansları araştırarak, özelliklerini ortaya koymak ve mekansal dağılımını incelemektir. Artan toplumsal çeşitlilik ile konut üretim sistemlerindeki gelişme, Ankara kent bütününde yeni konut tipolojilerinin ortaya çıkmasına neden olmakta, konut örüntüsünü kent bütününde değiştirmektedir. Kent mekanının temel belirleyicisi olan konut dokusundaki bu değişimin, kent içinde farklı grupların ayrışmasını nasıl tetiklediği ve kent mekanı nasıl etkilemekte olduğu bu çalışmanın temel tartışma konusudur.*

Anahtar Kelimeler: *Rezidans, Ankara, Konut Örüntüsü*

Abstract: *On one hand, the various and permanent demand of different households forces housing supply to generate new typologies; on the other hand similar housing projects independent from locational factors started to emerge in whole country. While creating different housing projects with variety of housing typologies, it is aimed to supply the demand of different tastes of individuals. However, this variety also brings along the sharp segregation of residential areas of different identities. Especially, the residences which provide all kind of social-cultural units within the structure of the building gain popularity nowadays. This study aims to examine the characteristics and the spatial distribution of these residences which are on sale in 2014 in Ankara. The increase of social variety and the developments in housing production systems create new housing typologies by changing the housing pattern in whole Ankara. This study aims to discuss the segregation of different groups within the city, and the changes in urban space which is resulted from this changing housing pattern.*

Keywords: *Residences, Ankara, Housing Pattern*

---

[1] Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Kenti oluşturan temel elamanlardan biri olan konut, yıllar içerisinde değişen bireyin ve dolayısıyla yaşam tarzlarının kentlerdeki en belirgin yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent toprağının ve rantın çok da yüksek olmadığı dönemlerde, herkes kendi müstakil konutunu yapabilme yetisindeyken, konuta yüklenen anlam temelde barınma gereksinimiydi. Bir ömrün hatta birkaç neslin sürdüğü konutlar gösterişten uzak, birlikte yaşamanın bir simgesi olarak karşımıza çıkmaktaydı. Artan nüfus ve yoğunlukla birlikte kent toprağının değeri artmış, düşen alım gücü müstakil konutları alt ve orta gelir grubu için bir lüks haline getirmiştir. Bununla birlikte, kent toprağından kazanmak amacıyla, müstakil konutlar yerini apartmanlara bırakmaya başlamıştır. Henüz konut, barınma fonksiyonunu hala temelde tutarken, daha önceki yaşam biçiminden gelen alışkanlıklar apartmanlar içerisinde sürdürülmeye çalışılmıştır. Komşuluk ilişkileri yeni sokak kültürüyle birlikte yaşatılmaya başlanmıştır. Apartman önlerinde oturup muhabbet eden hanımlar, apartman aralarında koşturan, bisiklet süren, top oynayan çocuklar kent mekanının apartmanlar arasında şekillenmesine olanak sağlamıştır. Birkaç nesli barındırmasa da, bir çocuğun büyüyüp gençlik evresine geçtiğini görebiliyordu bu apartman daireleri. Bu nedenle hem büyüdükleri apartman dairesine hem de yaşadıkları mahallelere bir derin bağ beslenirdi. Taşınmak çok sık yaşanmayan ve zorunda kalındığında ise göz yaşları içerisinde karşılanan bir olaydı. Böyle bir yaşam tarzı içerisinde konut herkes için bir yuvaydı. Artan yaşam mücadeleleri ve hızlı kent yaşamı ise bu apartman dairelerini bu ilişkilerin kurulduğu bir yuvadan daha çok, yorgun geçen yorucu kent hayatından sonra dönülen ve dışarıda artan güvensiz ortamdan kaçmaya yarayan bir sığınak haline dönüştürmeye başlamıştır. Apartmanlar arasında kalan alanlar eskisi gibi sosyal ilişkilerin kurulduğu, çocukların oynadığı güzel kent mekanları olmaktan çıkmış, yüksek katlar arasında kalan karanlık bölgeler olmaya başlamıştır. Eskilerde herkesin birbirini koruyup kayırdığı apartman hayatı, artık herkesin kapısında birden fazla kilidin olduğu, sadece dışarıdan değil kendi içerisinde bile insanların birbirinden sakındığı istenmeyen bir hayatı içermeye başlamıştır. Bu durum bir taraftan eskiye ve sokağa olan özlemi de beraberinde getirmiştir.

Herkesin güvende yaşama isteği ve müstakil hayata olan özlem, sonralarda kent merkezinden kaçışı da beraberinde getirmiştir. Artan taşıt sahipliliği ile birlikte, kentin çeperlerinde yeni yerleşim alanları talep edilmeye başlanmıştır. Ekonomik gücü olan bireyler kentin çeperinde lüks inşa edilen bahçeli, müstakil konutlara veya çocukların bahçesinde koşturup oynayabileceği lüks apartman dairelerine yerleşmeye başlamıştır. Bu eğilim, bireylerin bir taraftan dışarısıyla iç içe olan yaşama ve güvenli ortama olan özlemlerini içerirken, bir taraftan kentte yaşayan çok kısıtlı bir kesimin bu alanlara ulaşabilmesi ile birlikte, bu yaşam tarzını sadece kendi sosyo-ekonomik gruplarıyla paylaşma fırsatını elde etmelerini sağlamıştır. Böylece, istedikleri yaşamı seçtikleri kişilerle yaşayabilmektedirler. Bu da bir zamanlar, herkesin iç içe oturduğu, farklı bir çok kesimin bir araya gelerek oluşturdukları konut alanlarının ayrışmasına ve kopmasına neden olmaktadır.

Kent merkezinden kopan ve dışarı doğru sıçrayan bu yeni yerleşim alanları haricinde son dönemde ortaya farklı bir eğilim daha çıkmıştır. Bu alanların kent merkezinden uzak olması, kent merkezinin sunduğu bazı aktivitelerden uzakta

kalmayı da beraberinde getirmiştir. Özelikle kent merkezindeki canlı hayattan uzak kalmak istemeyen, ama bir taraftan da kent merkezinde daha güvende ve lüks yaşamak isteyenlerin talebini karşılamak üzere rezidans olarak adlandırılan yeni yerleşim birimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, son dönemde Ankara'da da oldukça yaygınlaşan bu rezidansları inceleme altına almak ve bu yeni oluşumun kent içinde farklı grupların ayrışmasını nasıl tetiklediği ve kent mekanı nasıl etkilemekte olduğunu araştırmaktadır. Bu bağlamda, takip eden bölümde rezidans konutlarının ne olduğu tartışılmış, daha sonrasında ise bu konutların sosyal ayrışmayla ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Bir sonraki bölümde, değişen konut örüntüsü ve rezidanslar Ankara örneği kapsamında incelenmiştir. Son bölümde çalışmanın değerlendirilmesi yapılmıştır.

2. Rezidans Nedir?

İngilizce'de residence olan ve karşılığı ikamet, mesken, ev olan rezidans sözcüğü, son dönemde büyük kentlerimizde ortaya çıkan yeni bir konut örüntüsüne, İngilizce karşılığına ek olarak farklı anlamları içerecek şekilde isim vermiştir. Rezidans kelimesinin tanımı TDK sözlüğünde, yüksek devlet görevlileri, elçiler vb.'nin oturmaları için ayrılan konut ve saray konut olarak yapılmaktayken, rezidans kelimesinin sözlük anlamları ile günümüzdeki yaygın kullanım anlamı birbiri ile pek de örtüşmemektedir (Yüksel ve Akbulut, 2009). Rezidansı tanımlamada farklı bir çok görüş yaygınken, genelde rezidanslar yüksek katlı, ortak sosyal, spor ve rekreasyon alanlarını barındıran, tam donanımlı içsel malzemeye sahip, güvenlik başta olmak üzere, resepsiyon, günlük temizlik, kuru temizleme, çamaşırhane, alışveriş servisleri ve müstakil otopark imkanlarıyla donanmış, yani oturanlara kendini ayrıcalıkta hissettirecek her türlü donatıya sahip konut blokları olarak tanımlamaktadır (Yüksel ve Akbulut, 2009). Son dönemin popülerlik kazanan rezidans sözcüğü konut ilanlarında sıklıkla yer almaya başlamıştır. Fakat rezidans olarak adlandırılan bu yapıların hepsi gerçekte rezidans mıdır değil midir sorusu bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Rezidans dairelerin bu popülerliği konut piyasasında ilginç bir pazarlama taktiğinin oluşmasına da neden olmuştur. Pek çok standart apartman dairesi rezidans olarak adlandırılıp öyle pazarlanmaya çalışılmaktadır. Standart rezidans hizmetlerinin verilmediği bu apartman daireleri, isimlerinden dolayı tüketiciler tarafından markalı projeler olarak algılanabilmekte ve satışı kolaylaşmaktadır. Bir projenin 'rezidans' ismini hak edebilmesi için yukarıda bahsedilen ayrıntılı hizmetleri sunması gerekmektedir. Rezidans kavramı Türkiye'de prestij kavramı ile bağdaştığından, bazı konut projelerinde gerekli hizmetler verilmese dahi, projelere rezidans ismi verilerek daha prestijli proje havası yaratılmaya çalışılmaktadır[2].

Pérouse (2012), rezidansları ayırt etmek için bir takım kıstaslardan bahsetmiştir. Öncelikle yapının 20 kattan yüksek ve görkemli bir görünüme sahip olması gerektiğini vurgulayan yazar, istisnaların da olabileceğini vurgulamıştır. Bir diğer önemli nokta, yapının ağırlıklı olarak konut boyutuna sahip olmasıdır. Fakat konut işlevi AVM gibi başka bir işlevle beraber sunulmaktadır. Bir diğer önemli nokta da, rezidanslarda oturanlara özel 24 saat donatı/tesis/hizmet arzının olmasıdır. Bu hizmetlerin arasında yukarıda bahsedildiği gibi spor, sağlık, güzellik, çocuk bakımı

[2] http://www.haber3.com/emlak-da-yeni-moda-rezidanslar-haberi-188514h.htm

gibi alanları da içeren geniş kapsamlı, ayrıcalıklı ve sürekli bir hizmet üretimi olması lazımdır. Bir diğer nokta ise, rezidansların şehir dokusu yoğun, tarihi ve merkezi bir konumda yer almaları gerektiğidir. Pérouse (2012), ayrıca rezidansların yüksek statü ve ayrıcalıklı yaşam konseptleri üzerinde gelişen bu emlak ürünü olduğunu vurgulamakta ve dolayısıyla çok sınırlı bir sınıfa hitap eden yüksek fiyatlı birimler olduğunu belirtmektedir. (Pérouse, 2012). Dolayısıyla bir residence dairesinde verilen hizmetlerin karşılığı olarak rezidans aidatları, ortalama bir daire kirası kadar olabilmektedir. Aidatlar, verilen hizmetlerin sayısıyla ve dairelerin büyüklüğü ile orantılı olarak değişmektedir[3].

Yüksel ve Akbulut (2009) rezidanslar üzerinde yaptıkları araştırmada, rezidansların oluşumunu ve tercih edilmesini etkileyen nedenleri incelemişlertir. İstanbul ve diğer büyük şehirlerde kullanıcılara yeni bir yaşam tarzı sunma ve buna bağlı olarak tercih edilme konusunda oldukça popüler olan bu yapı tipinin çekim gücünü kentsel, yasal ve yönetsel, sosyal, ekonomik, konfor ve teknoloji gibi faktörlere bağlamışlardır. Bu faktörler içerisinde, merkezden kopmak istemeyenler için konfor ve güvenli yaşam alanı ihtiyacı, güvenlik sorunu, trafik sorunu ve otopark ihtiyacı, rezidansların kullanıcıların gündelik hayatlarını kolaylaştıracak çeşitli hizmetleri barındırması, rezidansların kullanıcıların hayatını kolaylaştıran teknolojik özellikler sunmaları, gibi faktörler yer almaktadır (Yüksel ve Akbulut, 2009).

Rezidansların ortaya çıkışına bakıldığında, kent merkezine olan yakınlık önemli bir kıstas olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoğun iş temposunun ve kent hayatının getirdiği zaman kıstası, günlük yaşama dair bazı alışkanlıkları terk etme isteğini de beraberinde getirmiştir. Özellikle, yolculukta geçen süreden kısıtlamak isteyen bireyler kent merkezine yakın konutlara bir dönüş eğilimine girmiştir. Bunun yanı sıra, rezidansın sunduğu donatı ve hizmetler de günlük yaşamda kolaylıklar sunmakta, dolayısıyla zamandan tasarruf edilmesine olanak vermektedir. Örneğin spor ve sosyal tesislerinin, alışveriş alanlarının, güzellik-bakım gibi hizmetlerin rezidansın bünyesinde sunulması, zaten yoğun olan bireyin bu hizmetleri ulaşabilmesi için fazladan vakit kaybetmemesini sağlamaktadır. Ayrıca, yaşam biriminin her türlü bakımının, temizliğinin yine rezidans bünyesinde çözülmesi, ev yaşamının önemli bir yükünün yine devredilmesi olanağını sunmaktadır. Bu da, rezidans birimini bireyin hayatının önemli bir bölümünü geçirdiği bir konut birimi olmaktan çıkartıp, sadece geceleri uğranan ve uyumak için kullanılan bir otel odasına dönüştürmektedir. Ayrıca, bu rezidans oluşumu tüketim toplumunun zorladığı hızlı yaşamı tetiklemekte, her aktivitenin bir görev olarak algılandığı ve hızlıca tüketildiği yaşam şekillerini destekleyerek, kapalılaşan toplum ilişkilerini artırmaktadır.

Tüm bu özellikleri ile birlikte, rezidansın sunduğu baş döndürücü yüksek olma hali, etrafındaki 'şehre hakim olma' konumu; şehri ayrıcalıklı bir yerden ve risksiz bir biçimde tüketebilme olanağı sunmaktadır (Pérouse, 2012). Bu durumda, rezidanslar ile birlikte, mekan-birey arasındaki ilişki yeniden tariflenmekte, sanki bireyin seçim hakkı yerine rahat yaşam hakkı olan bir sistem sunulmaktadır (Engincan Bol, 2006). Eskilerde konut yapım sürecinde birebir ilişkide bulunan ev sahibi, tüm süreci yöneterek kendi istediği tarzda istediği şekilde ürettiği konutta yaşamaktayken,

[3] http://www.haber3.com/emlak-da-yeni-moda-rezidanslar-haberi-188514h.htm

şimdiki rezidans sisteminde, kullanıcıdan tam bağımsız üretilen ve eşyalarına kadar yerleştirilen bir sistem öne çıkmaktadır. Böyle bir sistem içerisinde, konut ile kullanıcı arasındaki ilişki daha kopuk bir hal almaktadır.

Resepsiyondan güvenliğe, tesisatçıdan kuaföre, spor salonundan sinemaya, çocuk bakımından sağlık ünitesine kadar birçok aktiviteyi tek binada çözen rezidanslar, farklı kimliklerinin kent içinde bütünleşmesine kısmen olanak tanıyan bu aktiviteleri kendi içinde barındırarak, ayrışmayı tetiklemektedir. İş veya okul haricinde, kente bağımlılığı minimuma indiren rezidanslar, farklı kimlikleri bir araya getiren kent mekanlarının kaybolmaya başlaması sürecini de tetiklemektedir.

3. Rezidans Konut Yerleşimleri ve Sosyal Ayrışma

Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren kent merkezinin eski cazibesini yitirmesi ve suç oranlarının artması, hava kirliliği, trafik ve otopark sorunları gibi problemler ile birlikte, metropollerden kaçan üst orta sınıfların eskisine göre daha yalıtılmış mekânlarda, sadece kendileri gibi olanlarla bir arada yaşama eğilimine girmelerine neden olmaktadır. Bu yeni yerleşim alanlarında, genelde kentin olumsuzluklarından arınmış korunaklı mekânlar yaratma çabası ön plandadır. Kent merkezinde ise, rezidanslar kapıdaki valesinden, resepsiyon görevlilerine, otopark girişlerindeki güvenlik görevlilerine kadar, ayrıcalıklı olma eğilimindeki kentliye diğerlerinden daha güvende olmayı, kent merkezinde vaat etmektedirler (Yüksel ve Akbulut, 2009). Bu vaatlerin arttığı son yıllardaki konut piyasasına bakıldığında, konutun barınma işlevinin yanı sıra sosyal bir rol de üstlendiği, toplumsal yaşamda bir kimlik ve statü aracı olarak kabul gördüğü, bireyin kimliğini ve sosyo-ekonomik statüsünü teşhir ettiği, toplumsal ve ekonomik gücünün göstergesi olan en belirgin araç haline gelmektedir (Akyol Altun, 2008).

Başlangıçta güvenlik sağlama ve homojen bir tüketici grubuna prestij sunma amacı ile kurulmaya başlayan kapalı konut yerleşimleri ilk olarak Amerika'da görülmüştür. Türkiye'de 1980 sonrasında kentlerin çeperlerinde görülmeye başlayan konut siteleri ise, temel olarak, yeni seçkin bir tabakanın oluşması, ve bu tabakanın kırsal yaşama ve yeşile özlemi, yatırım ve rant amaçlı talep yaratma gibi nedenlerle ortaya çıkmışlardır. Son dönemin gözde üretim biçimi olan bu güvenlikli kapalı yerleşimler "ideal ev" ve "ideal yaşamın" bir arada sunulduğu ve pazarlandığı sınıfsal imajlarını oluşturmuş yerleşimler olarak karşımıza çıkmaktadır (Akyol Altun, 2008). Sonuç olarak tüketim kültürü içerisinde birey yaşam tarzını sadece elbiseleri ile değil, evi, mobilyaları, dekorasyonu ile de sunmaktadır (Yüksek ve Akbulut, 2009). Bu yerleşim alanları, çağdaş yaşamın gerektirdiği her türlü konfora sahip, kendine yeterli, rekreasyon ve sosyal tesislerini içinde bulunduran, hayatınızı değiştirmeyi vadeden, her ayrıntısına kadar tasarlanmış tüm mekanlar gibi kullanıcıyı da tanımlamayı ve değiştirmeyi önermektedir (Akyol Altun, 2008). Bu talepler, neo liberal politikalar çerçevesinde yaşanan ekonomik değişim sürecinde, zengin-fakir kutuplaşmasının artışıyla birlikte bu karmaşadan korunma adına benzerleriyle birarada yaşama ihtiyacıyla gelişme göstermiştir (Özkan Töre ve Kozaman Som, 2009).

Rezidanslar son dönemde gözde bir hal almaya başlasa da, kentlerimiz için farklı sorunsalları da beraberinde getirmektedir. Belki de ortaya çıkardığı en önemli sorunlardan biri, "Seçkinlik" ve "Ayrıcalık" kavramlarını moda olmasına neden

olup, bu kavramları sıradanlaştırmaktadır (Pérouse, 2012). Bu kapalı yerleşimler içinde kolektif kullanıma ayrılmış alanların özel mülkiyetle sınırlandırılması mekânsal ayrışmaya neden olmaktadır. Bu ayrışma, mekâna giriş çıkışlarda belirlenen kurallar çerçevesinde kısıtlanmaktadır. Rezidansın dışına çıkılmadan gereksinimlerin yerleşme içinde çözülebilmesi toplumsal etkileşimi engellemektedir (Özkan Töre ve Kozaman Som, 2009). Güvenli bir yerleşim içinde yaşama talebi sosyo-kültürel açıdan benzerleriyle bir arada olma ihtiyacından kaynaklanmakta, bu durum sonucunda da "diğerleri"nin ve "diğer mekânlar"ın oluştuğu görülmektedir. Gerekçesi her ne olursa olsun, yaratılan söz konusu sınırlar sosyal ve mekânsal ayrışmaya neden olmakta, mekânı yeniden oluşturarak üst gelir grupları için "dışına çıkılamayan", diğerleri içinse "içine girilemeyen" alanlar haline dönüştürmektedir (Özkan Töre ve Kozaman Som, 2009).

4. Değişen Konut Örüntüsü ve Rezidanslar: Ankara Örneği

Kent içinde farklı kimliklerin varlığı, kenti oluşturan temel unsurlardan olan konutun da çeşitlenmesine neden olmaktadır. Geçmişten günümüze konutun geçirdiği süreçlere bakıldığında, yıllar içerisinde konutun anlamı değişmiş, öncelerde sadece barınma ihtiyacına cevap vermek için inşa edilen konut, bir tüketim malı olması nedeniyle günümüzde yatırımdan statü göstergesi olmaya kadar bir çok anlamı da içermeye başlamıştır. Önceleri konut tipolojilerinde çeşitliliği belirleyen temel nedenler, bulunulan lokasyonun iklimi, topografyası gibi doğal veriler olurken, şimdilerde toplum içerisinde farklı sosyal, kültürel ve ekonomik yapılar çok farklı tipte konut projelerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kent içindeki farklı kimliklerin sürekli ve çeşitli talepleri, bir taraftan konut arzını çeşitliliğe zorlarken, bir taraftan da ülkenin geneline yayılan konut projeleri her kentte iklimden, coğrafyadan ve yerel kültürden bağımsız benzer konut projelerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Günümüzde, her zevke göre farklı konut tipolojilerini içeren çeşit çeşit konut projeleri üretilirken, kentteki farklı kimliklerin talepleri karşılanmaya çalışılmaktadır. Fakat bu çeşitlilik, bir taraftan kent içindeki kimlikler arasında keskin ayrımları da beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, 2014'te Ankara'nın çeşitli mahallelerinde satışta olan rezidansları incelenerek, özelliklerini ortaya koymak ve mekansal dağılımını araştırmak hedeflenmiştir. Artan toplumsal çeşitlilik ile konut üretim sistemlerindeki gelişme, Ankara kent bütününde yeni konut tipolojilerinin ortaya çıkmasına neden olmakta, konut örüntüsünü kent bütününde değiştirmektedir. Kentin çok farklı kesimlerinde yükselmeye başlayan rezidanslar, değişen konut örüntüsünün son mimarlarından biri olurken, değişen yaşam tarzlarını da ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında Ankara'nın çeşitli mahallerinde rezidans adı altında satışta olan 65 konut incelenmiştir. Bu konutların mekansal dağılımları Şekil 1'de, rezidansların bulunduğu mahalleler bazında gösterilmiştir. Şekilden de anlaşılabileceği gibi, verideki rezidanslar ağırlıkla Çankaya ilçesinde yer almaktadır. Çankaya'yı Etimesgut ilçesi izlemektedir. Veri içerisinde Altındağ ve Sincan ilçelerinde rezidansa rastlanmamıştır.

Şekil 1. Ankara'da Rezidansların Mekansal Dağılımı

Rezidans konutların ortaya çıkış sürecinde kent merkezine yakın olma olgusunun önemle yer tuttuğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu durumda, mekansal dağılımın incelendiği Şekil 1'de, bu kıstasa uymayan rezidans birimlerini görmek mümkündür. Hatta belki de ana odaklara yakınlık kriterini karşılayan birimler sadece Çankaya ilçesinin birkaç mahallesinde gözlenebilmektedir. Bu mahaller arasında Söğütözü, Çukurambar ve Balgat mahalleleri sayılabilir.

Rezidansların dağılım gösterdiği mahalleler ve m^2 birim fiyatları ise Tablo 1'de sunulmaktadır. Yukarıda bahsedilen rezidansların genel özelliklerinden biri de, sunmuş olduğu hizmetlere karşılık olarak fiyatlarının da oldukça yüksek miktarlara ulaşması durumuydu. Tablo 1 incelendiğinde, Etimesgut ilçesinde yer alan rezidansların m^2 birim fiyatlarının 2 000 TL civarında olduğu gözlenmektedir. Bu da standart apartman dairesi fiyatından çok da farklı bir fiyat örüntüsü sunmamaktadır. Benzer bir durum Keçiören, Mamak, Yenimahalle ilçeleri için de geçerlidir. Gölbaşı ilçesi İncek mahallesinde fiyatlar daha yüksek bir değere ulaşmaktadır. Çankaya ilçesinde ise fiyatlar genelde yüksek olmasına rağmen mahalleler bazında farklılıklar gözlenmektedir. 100. Yıl İşçi Blokları, Büyük Esat, Gaziosmanpaşa ve Oran mahallerinde birim fiyatları 6 000 TL'ye ulaşan rezidans daireleri bulunmaktadır. Bu yüksek fiyatlar rezidans kavramına daha yakın miktarlar olarak değerlendirilebilir.

Tablo 1. Mahalle Bazında Rezidansların Ortalama M^2 Fiyatları

	Mahalle	Rezidans Sayısı	M^2 Birim Fiyatları (TL)					
Etimesgut	Şeker	3	2266	2206	2474			
	Şht. Osman	6	2145	1945	1863	1678	1429	2029
	Altay	2	2244	2517				
	Bağlıca	2	2367	2835				
	Göksu	2	2538	2368				
	Tunahan	1	1745					
	Yavuz Selim	1	1873					
Gölbaşı	İncek	4	4183	3286	4198	3567		
Keçiören	Etlik	2	2863	1905				
Mamak	Ege	1	2208					
Yenimahalle	Avcılar	1	1647					
	Gayret	1	3400					
	Kentkoop	1	2477					
	Pamuklar	1	1838					
Çankaya	Çayyolu	2	4281	4875				
	Çukurambar	3	4764	4136	7413			
	100. Yıl İşçi Bl	1	6059					
	B.Esat	1	6254					
	Balgat	1	3825					
	Birlik	3	2835	3586	2813			
	Güzeltepe	4	4467	5357	4707	3100		
	Gaziosmanpaşa	4	4535	6690	4346	4474		
	Hilal	1	3159					
	Konutkent	3	3500	4254	3333			
	Oran	4	6586	5366	2444	3493		
	Söğütözü	1	3800					
	Yıldızevler	6	3494	4130	5143	3486	5000	3789
	Yaşamkent	3	2879	2872	3043			
	Toplam	65						

Kaynak: http://www.hurriyetemlak.com

Yine fiyatlarla ilişkili olarak ele alınabilecek bir diğer nokta sunduğu hizmetlere karşılık olarak, rezidans konutlarının aylık aidatlarının neredeyse standart bir dairenin kiralık bedeline yakın olmasıdır. Maalesef eldeki veride aidatlara ilişkin bilgiler sınırlı sayıda konut için elde edilebilmiştir. Veri içerisinde aidat oranları oldukça yüksek olan rezidanslara, özellikle Güzeltepe ve Gaziosmanpaşa mahallerinde rastlanmıştır. Hatta bu rezidanslar içerisinde aidatı 1 000 TL'yi geçenler de yer almaktadır. Yine Oran, Çayyolu, Konutkent, Çukurambar, Yıldızevler, Büyük Esat mahallerinde aidatları 500 TL'yi geçen rezidansları görmek mümkündür. Bunun yanında, Şehit Osman Avcı, Göksu, Altay, Bağlıca, Etlik, Pamuklar, Yıldızevler, Ege mahallerinde aylık aidat oranları 100-200 TL olan rezidans konutlarına rastlamak veri kapsamında mümkün görünmektedir. Fakat, yukarda da bahsedildiği gibi rezidans olmanın temel koşullarından biri, bir otel konforu sağlama amacı güden rezidansların, bu anlamdaki bir çok hizmeti bünyesinde barındırmaları gereğidir. Bu bağlamda, aylık 100-200 TL bir aidatla bu hizmetlerin sunulmasının mümkün olamayacağı da açıktır.

Tablo 2. Rezidansların Sunmakta Olduğu Hizmetlerin Yüzdelik Oranları

	Var	%	Yok	%	Bilgi Yok	%
Güvenlik	65	100,0	0	0	0	0
Resepsiyon	51	78,5	3	4,6	11	16,9
Açık Otopark	63	96,9	1	1,5	1	1,5
Kapalı Otopark	58	89,2	7	10,8	0	0
Fitness	55	84,6	8	12,3	2	3,1
Yüzme Havuzu	45	69,2	19	29,2	1	1,5
Tenis Kortu	33	50,8	28	43,1	4	6,2
Spor Sahası	33	50,8	28	43,1	4	6,2
Sauna	37	56,9	24	36,9	4	6,2
Oyun Parkı	55	84,6	6	9,2	4	6,2
Oda Temizliği	9	13,8	45	69,2	11	16,9
Çocuk Bakım	6	9,2	45	69,2	14	21,5
Teknik Destek	9	13,8	44	67,7	12	18,5
Rezervasyon	7	10,8	47	72,3	11	16,9

Kaynak: http://www.hurriyetemlak.com

Bu kapsamda, veride adı geçen rezidansların hangi hizmetleri sunduğu konusu akla gelmektedir. Tablo 2, araştırma verisinde yer alan rezidansların hangi hizmetlere sahip olduğuna ilişkin bilgiyi özetlemektedir. İlgili veri içerisinde tüm binalarda güvenlik konusunun önemli olduğu gözlenmektedir. Artık standart sitelerde dahi güvenliğin olduğunu düşünürsek, verideki adı geçen rezidansların %100'ünde güvenliğin olması da beklenen bir sonuçtur. Rezidanslar için bir diğer önemli nokta bir otel gibi işletilmesine bağlı olarak resepsiyona sahip olmalarıdır. Verideki rezidansların % 78,5'in resepsiyon hizmeti sunmaktadır. Yine çoğunlukla rezidanslarda açık ve kapalı otoparklar sunulmaktadır. Rezidansların bir diğer özelliği farklı aktiviteleri kendi bünyelerinde barındırma olanağına sahip olmalarıdır. Tablo 2'den anlaşılabileceği gibi verideki rezidansların % 84,6'sı fitness salonuna, % 69,2'si yüzme havuzuna, % 50,8'i tenis kortuna, yine % 50,8'i basketbol ve/ya voleybol gibi spor sahalarına kendi bünyelerinde sahiptirler. Verideki ilgili rezidansların % 56,9'unda sauna da yer almaktadır. Rezidansların talep görmesindeki güvenlik kavramının bir diğer uzantısı çocuk güvenliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda rezidansların % 84,6'sı oyun parklarına sahiptir. Bu kısma kadar olan hizmetlerin tümünün, ilgili verideki rezidanslardaki sunum oranlarının % 50'nin üzerinde yer aldığı görülmektedir. Fakat asıl önemli olan ve rezidans kavramında belirleyici olacak hizmetlere bakıldığında bu oranlar önemli derecede düşmektedir. Örneğin verideki rezidansların sadece % 13,8'i oda temizliği ve teknik hizmet desteği sunmaktadır. % 10,8'i oturanların, otel, uçak vb. rezervasyonlarında ilgili işlemleri gerçekleştirirken, % 9,2'si çocuk bakımı hizmeti vermektedir. Fakat, rezidansların bir kısmı stüdyo daire olup daha çok yalnız yaşayan bireylere hizmet sunmayı hedeflendiğinden çocuk bakımı ile ilgili hizmet rezidansı belirmede gerekli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmayabilmektedir.

Veride tüm bu hizmetlerin hepsini barındıran iki rezidans olduğu gözlenmiştir. Bu rezidanslar, Çayyolu ve Oran mahallelerinde yer almaktadır. Çocuk bakımı harici diğer hizmetler göz önüne alındığında ise üçüncü bir rezidans daha Güzeltepe mahallesinde karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma verisi incelendiğinde, 2014 yılında rezidans adı altında satışta olan dairelerin büyük bir çoğunluğunun ilgili kriterleri yerine getirmediği gözlenmiştir. Yani bir pazarlama tekniği olarak rezidans adı altında sunulan korunaklı bu sitelerin, talebini belirlemede aslında farklı dinamiklerin de olduğu açıktır. Belki de bu talebi belirlemede temel neden farklı olma ve ayrışma isteğidir. Sundukları hizmetler göz önüne alındığında çoğunluğu rezidans adı altında pazarlanan fakat ilgili hizmetleri sunmayan yani gerçekte rezidans olmayan konut birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat rezidans olsun olmasın hepsinde temel bir ayrışma isteği olduğu açıktır. Bu bağlamda, ilgili konut birimlerinin reklamları incelendiğinde, bir çoğunda bu ana fikir ön plana çıkmaktadır.

Bu sloganlardan bazıları aşağıda sunulmaktadır.

- Hayatın her alanında kusursuzluğu arayan ve ömür boyu prestij sahibi olmak isteyenler için tasarlanan proje…
- Burası ayrıcalıklar dünyası... Ve biz, tüm bu beklentilerinizi karşılayabilmek ve size daha iyi bir yaşam sunmak için yanınızdayız.
- Çok yönlü konumu ile şehrin merkezinde "şehirden uzak" huzurlu ve konforlu bir yaşam vaat ediyor.
- Standartların da bir zirvesi var… Çankaya'nın vadiye en hakim noktasında standartları değiştiren örnek bir 'Yaşam Tarzı' yükseliyor… Şimdi sizleri yeşili, konforu, güvenliği bir arada yaşayabileceğiniz, ayrıcalıklı bir hayata davet ediyoruz.
- Ayrıcalığın da bir zirvesi var…Onu, bu vadide ayrıcalıklar içinde yaşarken anlayacaksınız. 9 blok ve 618 konutu, hep daha iyisini istemeniz için sizi şımartıyor.
- Düşlerinizdeki yaşamı, aklınızdan geçen tüm konfor ve güvenlik unsurlarıyla beraber biçimlendirerek, daha mutlu bir yaşam için eksik olan her şeyi tamamlamak istiyoruz.
- Farklı olduğunuzu her an hissettirecek kadar size özel… Size özel tüm isteklerinizi kolayca yerine getirebilecek kadar konsept. Konsept yaşam fikirleri ile yeni standartlar oluşturabilecek kadar nitelikli…Ve tüm bu özellikleriyle düşlerinizdeki gibi bir bahçeyle süsleyebilecek kadar yeşil…
- Ulaşımınızı rahatlıkla sağlayabileceğiniz bir konumda ama şehrin gürültüsünden uzak izole bir yaşam…
- Gün ışığı, temiz hava, ay ışığı ve yıldızlar hayatınızın içinden geçerken, pencereleriniz şehrin en prestijli noktasına açılıyor. Sizi konforlu ve keyifli hayatın tadını çıkarmaya davet ediyoruz. Özel olarak tasarlanmış terasları, yüksek tavanları ile yaşam alanınızı genişletirken, ihtiyaçlarınızı karşılayacak her türlü hizmetin sunulduğu işletme sistemi ile lükslerinizi, yaşam standartlarınız haline getiriyor.
- Seçkin bir yaşamın ayrıcalıklı dünyası...
- Eksiksiz güvenlik ve sınırsız konfor…
- Dünya standartlarını aşan konsepti ve mimarisi ile Başkent'in yaşam, alışveriş ve eğlence alanlarında yönünü değiştirecek bir yıldız olarak parlamaktayız.
- Şehirde yaşama ve büyüme avantajının, yeşilden uzaklaştırdığı "şehir insanına" yemyeşil bir cevap geliyor.

- Burada aradığınız her şeyi bulacaksınız.
- Kent, evinizin hemen yanında yaşarken, kaçmak istediğinizde gözden kayboluyor.
- Kentte olduğunuzu unutturacak kadar doğayla göz göze bir yaşam vaat ediyoruz.

Bu sloganlar incelendiğinde, içlerinde aslında var olması mümkün olmayan bir hayali dünyadan bahsedildiği açıktır. "Her alanda kusursuzluk, ömür boyu prestij, eksik olan her şeyi tamamlamak, tüm isteklerinizi kolayca yerine getirmek, eksiksiz güvenlik ve sınırsız konfor, aradığınız her şeyi bulmak" gibi sloganlar aslında hiçbir zaman var olması mümkün olmayan vaatler olarak karşımıza çıkmakta, daha kötüsü kurulan izole konut yerleşimlerinin bunu karşılayabileceğine inanılmaktadır. Bu yerleşimler aynı zamanda bireyi standartlaştırmaktadır. Herkesin beklentilerini, isteklerini tek bir kalıp olarak ele almakta ve de bunu dışarıdan empoze etmeye çalışmaktadır. Kusursuzluğun, eksiksizliğin, mükemmelliğin tanımını bireyden bağımsız herkes için tek bir tanımmış gibi pazarlamaktadır. Üstelik bu var olmayan rüyanın içerisine sınırlı sayıda kişiyi alarak, buradakileri ayrıcalıklı olduklarına inandırmakta, içeri giremeyenleri dışlamaktadır. Bu da toplumsal ayrışmaya neden olmakta ve toplumsal çatışmayı tetiklemektedir. İnsanların yaşadıkları çevre ile birbirleri üzerinde üstünlük kurmasına neden olmaktadır. Önceleri insanları bir araya getiren, dostlukların ve birlikteliklerin kurulduğu konut alanları şimdilerde bu yerleşim birimleri nedeni ile tam tersi bir görev görmeye başlamıştır. İnsanları yakınlaştıran değil uzaklaştıran, bir araya getiren değil dışlayan, eşitleyen değil ayrıştıran kent mekanları olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Yoğun iş yaşamının getirdiği vakitsizlikle azaltılmaya çalışılan gündelik hayata dair başka sorumluluklar, konutu bir ev olma kavramından daha çok otele dönüştüren yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak son dönemde gözde olmaya başlayan rezidanslar, özellikle kent merkezine daha yakın ama kent merkezinin getirdiği bir takım sorunlardan da uzakta kalmayı vaat eden yaşamları sunmayı hedeflemektedir. Bu çalışmada yeni oluşan bu rezidansların, kent içinde farklı grupların ayrışmasını nasıl tetiklediği ve kent mekanı nasıl etkilemekte olduğu araştırılmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışmada rezidans adı altında sunulan bir çok konutun aslında rezidans olma koşullarını yerine getirmediği, bir pazarlama taktiği olarak rezidans adı altında satışa sunulduğu gözlenmiştir.

Bir başka tartışılan konu, kentte ayrışmayı tetikleyen ve de kentlerin büyümesinde plansız gelişmeye neden olan rezidansların kentler için bir tehdit oluşturduğudur. Bu tehdit karşısında bazı önlemlerin alınması kentlerin zarar görmemesi için gereklidir. Alınacak önlemlerin başında tabi ki her zaman bahsedildiği gibi kentsel problem alanlarına parçacıl yaklaşımlarla değil bütünsel planlama anlayışıyla müdahale edilmesi gereğidir. Parçacıl yaklaşımlar kent problemlerini sadece noktasal çözümlemeye odaklanmakta, problemin temel kaynağını görememektedir. Bu da anlık çözümleri beraberinde getirmekte, sorunun temelini görmeyi engellemektedir. Bu durumda arz-talep dengesi içerisine şekillenen konut sektöründe bu talebi yaratan nedenleri bulup, onları çözmeye odaklanmak daha net çözümleri

beraberinde getirebilecektir. Çünkü rezidansa olan talep devam ettikçe serbest piyasa koşullarında bu talep mutlaka arza dönüşecektir. O zaman insanları rezidansta yaşamaya iten nedenler araştırılmalı ve çözülmelidir. Bu nedenlerin en başında da, tabi ki kentte artan suç oranı ve güvensizlik duygusu gelmektedir. Bu problemlerin olmadığı kentlerde insanlar bu denli güvenlik duvarlarına ve ayrışmaya da gerek duymayacaktır. Aslında rezidansların ortaya çıkışında önemli ve de olumlu bir talep de göz ardı edilmemelidir. Yani artık terk edilmeye yüz tutmuş, konutlardan ıssızlaşan kent merkezlerine bir özlem ve dönüş de söz konusudur. Bu da kent merkezlerinin yeniden canlandırılması için önemli bir taleptir de aslında. O zaman bu talebi olumlu sonuçlara çevirmek de doğru bir planlama anlayışıyla mümkün olabilecektir. Nasıl ki, kent merkezinde artan suç oranı ve güvensizlik duygusu kent merkezinden kaçışı beraberinde getirdiyse ve bu kaçış kent merkezini daha da ıssızlaştırdıysa, tersi durum da benzer bir zincirleme etkiyi yaratacaktır. Yani, kent merkezinin yeniden canlandırılması, karma kullanımla desteklenmesi kent merkezindeki suç oranını azaltacak ve dolayısıyla kent merkezine dönüşü destekleyecektir. Bunun yanında, kent merkezine geri dönülmesi de kent merkezinin yeniden kazanılması sonucunu doğuracaktır.

Referanslar:

Akyol Altun, T. D. (2008), "Yeni Yaşam Tarzları: Kapalı Konut Yerleşkeleri", *DEÜ Mühendislik Fakültesi Fen Ve Mühendislik Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 3, 73-85.

Engincan Bol, P. (2006), "Residence Konutta Birey Olmak ya da Saksıda Çiçek", http://v3.arkitera.com/k136-residence-konutta-birey-olmak-ya-da-saksida-cicek.html (Son Erişim Tarihi: 22.08.2014).

http://www.haber3.com/emlak-da-yeni-moda-rezidanslar-haberi-188514h.htm (Son Erişim Tarihi: 22.08.2014).

http://www.hurriyetemlak.com (Son Erişim Tarihi: 13/06/2013).

Özkan Töre, E.; Kozaman Som, S. (2009), "Sosyo-Mekânsal Ayrışmada Korunaklı Konut Yerleşmeleri: İstanbul Örneği", *Megaron,* 4(3), 121-130.

Pérouse , J.–F. (2012), "Kapalı Dikey Rezidanslar ve Üst Sınıfların Merkeze Koşullu Dönüş Eğilimi: Eleştirel Bir Değerlendirme", *İdealkent*, Sayı 6, 84-95.

Yüksel, U.; Akbulut, M. T. (2009), "Tüketim Odaklı Mimarlığın Son Yıllardaki Yeni Ürünleri: Rezidanslar", *Megaron,* 4(2), 110-118.

Kent-Bölgeleşmenin Sosyoekonomik, Mekânsal ve Yönetsel Boyutları ve Dinamikleri[1]

Hüseyin Gül[2], Seda Batman[3]

Öz: *Bu bildiride, özellikle 1980'den bu yana ulaşım, iletişim, bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle küreselleşmenin ve kapitalimin dönüşümünün, kentsel sistemde meydana getirdiği sosyoekonomik, mekânsal, yönetsel vb. çok boyutlu dönüşüm konu edilmiştir. Ancak, konu kentlerin işlevsel ve mekânsal gelişimi ve yayılımının, mevcut idari ölçek birimlerini aşan bir etki göstermesi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu noktada tartışma, idari sınırları aşan bir gelişim çizgisini ifade kent-bölge kavramı üzerinden geliştirilmiştir. Adana ve Mersin'in mekânsal gelişim durumu bu açıdan tartışmaya açılmıştır. Bu tartışma; söz konusu alanı konu alan ulusal ve bölgesel plan, program, strateji ve vizyon belgelerinin incelenmesi, sınıra yakın mahallelerin bağlı oldukları kente uzaklıklarının ve 6360 sayılı yeni yasanın etkisinin değerlendirilmesi ve alandaki aktörlerle yapılan derinlemesine görüşmeler paralelinde yapılmıştır. Son kısımda ise, Adana, Tarsus ve Mersin yöresinde gerçekleştirilen araştırma bulguları kısaca sunularak, değerlendirilmekte ve öneriler sunulmaktadır.*

Anahtar Kelimeler*: Kentleşme, kentsel büyüme, kent-bölgeleşme, kentsel politikalar,*

Abstract: *The paper reviews and analyzes the socioeconomic, spatial and managerial etc. multidimensional impact of the changes in transportation, communication and computer technologies and capitalism, and globalization on urban systems. The focus of the paper revolves around the influence of the growth of cities on the existing city limits and service scales and its consequences. The discussion is carried out around the concept of city-regions. The spatial development of the cities of Adana and Mersin is examined from the perspective of city region development. This examination is based upon a review of the national and regional strategy plans, programs and documents on the region, the distance of the separate settlements in the area to the city they are affiliated with, the assessment of the new law numbered 6360 and the in-depth interviews with the leading regional actors in Adana, Tarsus and Mersin. In the final section, the findings of the field study conducted in the cities of Adana, Tarsus and Mersin are presented and evaluated, and some recommendations are listed.*

Keywords*: Urbanization, urban growth, city-regions, urban policies,*

---

[1] Bu çalışma Ağustos 2014'de Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalında tamamlanan "Türkiye'de Kent-Bölgeleşme Eğilimi: Adana-Tarsus-Mersin Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

[2] Süleyman Demirel Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı, Isparta: gulhuseyin@yahoo.com

[3] Süleyman Demirel Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı, Isparta: sedabtmn@gmail.com

1. Giriş

Bölgelerin, mekânların büyümeleri ve birbirlerinden farklılaşmaları; mekansal büyüme, demografik artış, ekonomik yapıları, kaynak kullanma şekilleri gibi nedenlere bağlı olarak incelenmektedir. Tekeli'nin (2008: 171) de belirttiği, gibi sosyal organizasyonun mekânsal organizasyonu; ekonomik gelişme seviyesine bağlı olmanın yanında şu etmenlere de bağlıdır:

- Sosyal organizasyonun mekânda dağılımının oluşturduğu bir takım yığılmalar ve bağlantılar sistemine,
- Yığılmaların kendi aralarında işlevsel olarak farklılaşmasına ve
- Yığılma çevrelerinin işlevsel bağlantılarının yoğunluk alanına göre değişiklik gösterebilmektedir.

Kişilerin farklı faaliyet ve hizmetlere farklı yoğunlukta olan talebi, bunlara erişebilecekleri mesafeler, çevrenin kendi özellikleri mekânın şekillenmesinde önemli olan diğer değişkenlerdir (Tekeli, 2008: 172). Cumhuriyet döneminde yapılan idari bölümlemelerin, bazı yerler özelinde çizdiği sınırların, günümüzde yaşanan gelişmeler paralelinde geçerli yapısını yitirdiği konusunda eleştiriler gittikçe artmaktadır. Bu nedenle, yönetsel açıdan yapılan bir takım reformlarla işlevsel bütünlüğü ve gelişmeyi sağlayabilecek yapısal uyum dönüşümleri yapılmaya çalışıldığı görülür. Yani artık örgütsel-yönetsel bütünlük ile işlevsel bütünlüğün ya da belediye ya da il sınırları ile hizmet sunum ölçeği arasındaki uyumun kaybolduğu alanların oluştuğu ve bunun büyümenin yönetimi, etkin ve etkili kentsel hizmet sunumu vb. açısından sorun yarattığı kabul edilmiş ve çözümler aranmaya başlanmıştır. Bu nedenle de bütünleştirme, birleştirme, optimal hizmet ya da alan ölçeği arayışları ön plana çıkmıştır.

Bütünleşmiş bir alanda, sınırları aşan ilişkiler minimum düzeydedir (Tekeli, 2008: 173). Yani işlevsel, fiziksel, ekonomik, sosyal vb. günlük ilişkisel durumu yoğunluğu olan alanın bütünleşik bir yapı sergilemesidir. 2012 sonrasında büyükşehirler için parçalı yapılanmanın en az seviyeye inerek iki kademeli bir yapı oluşturulması, bütünleştirme çabası olarak değerlendirilebilir. Ancak bu bütünleştirme, il sınırı içerisindeki bölünmüş yapıya bütüncül bir yaklaşım getirmeye çalışmış, il sınırını aşan işlevsel ve mekânsal bütünleşmeleri yine göz ardı etmiştir. Oysaki kentleşme literatüründe yer alan "kent-bölge" terimiyle, belediye ya da il sınırlarını aşan farklı mekânsal organizasyonların da tarif edildiği görülür.

Tüm bu nedenlerle, bu bildiride kent-bölgeleşme eğilimlerinin gözlendiği Adana-Mersin (TR-62) alanının; sosyoekonomik, mekânsal ve yönetsel boyutlar açısından incelenerek, yeni söylem ve politikalarda kent-bölge yapılanmasının neden değerlendirilmesi gerektiği konusunda fikirler ve öneriler paylaşılmıştır.

2. Kapitalizmin Dönüşümü ve Küreselleşme Olgusunun, Kentlere ve Mekânsal Organizasyonlara Yansıması ve Kent-Bölgeleşme

Günümüzün dünyasında, hâkim yerleşim biçimi olarak kentlerin olması ve ulus devletlerin artık büyük kentleri aracılığıyla yarışıyor olması (Tekeli, 2013: 13) ekonomik dönüşümü ve yeni kentleşme süreçlerini daha geniş ve disiplinler arası bir perspektiften iyi anlamayı ve yönetmeyi gerektirmektedir. Kentleşme olgusuna ilişkin yaklaşımların, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında temel farklılıklar

taşıdığı görülmekle birlikte, kentin mekânsal gelişimini açıklamaya çalışan kuramların her birinin tek başına kenti ve yaşadığı değişimi anlatmakta yetersiz kaldığı görülür (Savaş Yavuzçehre, 2010: 78).

Herkes tarafından bilinen ya da bilindiği varsayılan kavramlar olan kır, köy ve kent kavramlarının tanımının yapılması gerektiğinde, üzerinde anlaşılmış geçerli tek bir tanımının olmadığı (Rui, 2013: 9) ve hep birbirileriyle olan zıtlık ve benzerlikleri kullanılarak açıklamalar yapılmaya çalışıldığı görülür. Kır-kent ayrımına neden olan temel gelişme olarak sanayileşme kabul edilse da, süreç içerisinde, kır-kent karşıtlığı ve farklılaşması ortadan kalkmaya ve kırsal yerleşimlerin de kentsel alanlara dahil olmaya başladığı görülmektedir (Çınar, vd., 2013: 15-16). Özellikle de, büyükşehir sınırları içerisinde kalan köyler, hem üretimleri hem yerleşmeleri hem de nüfus ve yaşam biçimleri açısından klasik geleneksel köyden ayrılmıştır (Kıray, 2007: 165). Bu durum kentin büyüme şekillerinden saçaklanma durumunun doğuşuyla da yakından ilişkili olup, kent-bölge oluşumunda da önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, kır ve kent ayrımından yola çıkarak kent ve kentleşme tanımı yapmak artık yetersiz kalmaktadır. Günümüzde; birçok alanda kır-kent bütünleşmesi gerçekleşmekte ve bu nedenle kır - kent ayrımı yapılarak açıklanmaya çalışılan kentleşmeden çok; kent ve metropoliten kent kavramı arasındaki farklılıktan yola çıkarak, yeni ve farklı kent kavramsallaştırmaları yapılmaktadır.

Lefebvre (1991) özellikle mekânla ilgili dönüşümlerden kapitalizmi sorumlu tutmuştur. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında Fordist birikim sürecine bağlı olarak ortaya çıkan kapitalist gelişme modelinin mekânı, kendi iç çelişkilerini azaltmakta ve kendini geliştirmekte bir araç olarak kullandığını öne sürmüştür (Gül ve Batman, 2013: 538). Lefebvre'nin (1991) bakış açısına göre, kapitalizmle kent arasındaki ilişki, kapitalizm açısından yaşamsal önem taşıyan bir ilişkidir. Aslında kent, kapitalist gelişmenin öznesidir ve yaşanan kapitalist krizlerin aşılmasında, mekânsal dönüşüm önemli bir etkendir (Gottdiener, 2001: 254). Kentlerin gelişim süreçleri kapitalist sürecin gelişimi ile paralel bir seyir izlemektedir. Küreselleşme ve bilgi temelli teknolojilerde yaşanan gelişmeler kapitalist sistemi de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreçte üretim sistemi, üretim altyapısı, insan altyapısı, fiziksel ve iletişim altyapısı gibi pek çok konuda önemli değişiklikler olmuştur. Karşılıklı bağımlılıklar önem kazanmış, ağ organizasyon yapısı ve esnek düzenleyici yapı ön plana çıkmıştır. Organizasyon yapılarındaki bu değişimler, içlerinde yer aldığı mekanizma olan kentlerin de gelişimini doğal olarak etkilemektedir. Bu durum, ekonomik rasyonelliğin belirleyiciliğinin de gücünü göstermektedir.

Günümüzde kapitalizm uluslararası düzeyde, neoliberal ideoloji çerçevesinde yeniden örgütlenmektedir. Özellikle 1980'lerden sonra artarak belirginleşen neoliberal küreselleşme dalgası, kendisini kent mekânlarında yarattığı dönüşümlerle ortaya koymuştur (Ergun ve Gül, 2013: 118). Bu küresel neoliberal yeniden yapılanma sürecinde, uluslar önemini kaybederken, kentler; küreselleşme sürecinin ekonomik, siyasi ve sosyokültürel boyutlarına yön veren temel aktörler haline gelmiştir (Ergun ve Gül, 2013: 120). Küresel sisteme eklemlenme potansiyeli olan, küresel kapitalizmin yerel ayağı olabilecek kentler ön plana çıkmıştır. Bu süreçte ulaşım, taşıma, iletişim, ticaret, hizmet, teknolojik yenilik, bilgi ve enformasyon ağlarından oluşan bir kentsel ekonomik sistem oluşmuştur. Bu durum da artık kentlerin kırdan farklılaşan yönleri haricinde, değişen ve dönüşen sistemin ortaya

çıkardığı, oldukça farklı tanımlamaları ortaya çıkmarmıştır. Bunlardan en sık karşılaştıklarımıza değinmek, kent-bölge sürecine giden dönüşümü anlamlandırmak açısından önemlidir. Bu olgularla paralel olarak gelişen teknoloji ve bilim de, kentlerin önemini arttırmış ve merkezdeki metropol olarak adlandırılan kentlerin yanında, çevre sayılabilecek yeni kentsel üretim merkezleri ortaya çıkarmıştır.

Ulusal ekonomi içerisinde ise farklı düzeyde gelişmişliğe ve küresel ekonomiyle bütünleşme yeteneğine sahip, birbiriyle rakip ya da birbirini tamamlayan kentsel alanlar olabilmektedir. Bu noktada coğrafi ve sosyo-kültürel yakınlık önemli bir avantaj sağlayabilmektedir. Florida (1995) bu konuda bilgi temelli kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak, kümelenme ve yığılmaların gözlendiği bölgelerin oluştuğunu söylemektedir. Bu bilgi yoğun kümelenmelere bağlı olarak, coğrafi alanda bilgi paylaşımı ve öğrenme süreçlerine bağlı olarak gelişmeler olması beklenmektedir. Esnek uzmanlaşma ve üretim süreçlerine dayalı, bilgi ve teknoloji yoğun ekonomi döneminde, mekânlarda buna göre yeniden biçimlenmektedir.

Günümüzde kente dair en sık kullanılan kavram olan metropoliten alan; ana kentin sosyal ve ekonomik kontrolünde birkaç kentsel alanı barındıran geliş-gidiş alanı içerisinde yer alan, büyük ölçekli ve kentleşmiş alandır. Megalapolis ise, birden fazla metropoliten alanın birleşmesi sonucunda meydana gelir (Uğur ve Aliağaoğlu, 2013: 105). Çok merkezli nitelik taşıyan bu alanlarda merkezlerin herhangi birinin bir diğerinden üstünlüğü yoktur. Yerleşme ve nüfus yoğunluğu oldukça yüksek olan bu alanlarda, megalopolü oluşturan kentler birbirlerine kara, demir, hava ulaşımı ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu kavram ilk kez işlevsel kentsel alan anlamında Fransız coğrafyacı Gottmann tarafından kullanılmıştır (Uğur ve Aliağaoğlu, 2013).

Geniş kentsel alanı ifade eden ve birbirinden bağımsız olarak gelişen kentlerin birleşmesi sonucu ortaya çıkan alanlar için "Birleşik Kent" (*conurbation*) tanımının da kullanıldığı görülür. Patrick Geddes'in geliştirdiği bu kavramının megalopolisten farkı ise; zamanla bu kentlerden birinin işlevsel olarak hâkim duruma geçmesidir (Uğur ve Aliağaoğlu, 2013). *Conurbation*; birden fazla kenti, geniş kasabaları *(town)* ve başka kentsel alanları kapsayan, nüfus artışı ve fiziksel genişleme gösteren alanlardan oluşur (wikipedia.com). Bu alanlar, genel olarak çok merkezlidir ve ulaşım bağlarının alanları birbirine bağlamasıyla yeni tek bir ev-iş, iş ve istihdam sahası yaratan oluşumlardır. Dünyadan verilebilecek pek çok örnek varken, Türkiye'de Marmara bölgesinde kentlerin hatta kasabaların kentsel bir kuşak oluşturdukları ve bu sayede birleşik kentler *(conurbation)* meydana getirdiği gözlemlenmiştir. Buna benzer kentsel kuşak oluşumları Türkiye'de İzmir, Ankara ve Bursa çevrelerinde, Mersin-Adana-İskenderun arasında ve hatta jeomorfik koşulların zorlamasıyla Doğu Karadeniz kıyılarında kendini gösterdiği söylenmektedir (Yüceşahin vd., 2004: 33).

Özellikle, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde; merkezi denetimin güçlü olduğu ve hiyerarşik bir sistem oluşturan metropoliten alanlar kavramının yerini "kent-bölge" kavramının almaya başladığı görülür (Tekeli, 2011: 266). Metropoliten kent, merkeze bağımlı uydu kentlerden oluşurken; kent-bölgelerde yer alan yerleşimlerin ise bir merkeze bağlı olmayan kendi başına var olan kentlerden oluştuğu görülmektedir. Genel anlamda kent-bölgeler, birbirine sıkı sıkıya bağlı ekonomik faaliyetler bütününü tanımlayan bir alanı ifade etmek için kullanılır. (Tekeli, 2004: 74). Kent-bölge kavramının; birleşik kent ve metropoliten alanların

ifade ettiğinden farklı bir şey ifade ettiği, terimin içinde yer alan, "bölge" kavramından da anlaşılmaktadır. Zira bölge kavramında Tekeli'nin (2008: 174) de ifade ettiği gibi devamlılık, benzerlik, bütünlük ve genelleştirme iması vardır. Ancak bu durum kentsel alanlarda yaşanan gelişmeler temelinde incelendiği için "kent-bölge" kavramı ön plana çıkmıştır.

Dickinson (1964) bu durumu kentlerin sadece idari sınırlarına bağlı kalarak bütün olarak anlaşılamayacağını, kentin 4 önemli işlevinin (konut, iş, dinlence ve taşımacılık) bağlantı ve ilişki alanlarının incelenmesi gerektiğini söyleyerek vurgulamıştır. Böyle oluşan alanları ise artık kent değil kent-bölge olarak adlandırılabileceğini de belirtmiştir (Nal, 2008:138). Bunun yanında yine küreselleşmenin tetiklediği ağ toplumunun yükselmesinin yarattığı sıkıntılara da verilen anahtar cevaplardan biri kentsel ağ-bağlar (Lambregts, 2002: 10) da kentsel yapılarda birleşik kentler, kent-bölgeler oluşumuna neden olan bir diğer unsurdur.

Ancak, Tekeli (2004), kent-bölgelerin, küreselleşen dünyada gelişmenin bir dinamiği olarak ele alınabilmesi ve bir incelemeye konu olabilmesi için, iç bütünlüğünün sağlanmış olması gerektiğini söylemektedir. Bu noktada da kent-bölge tanımının yapılabilmesi için; hangi tür ilişkilerin, hangi yoğunluk derecesinden sonra bütünlüğü sağladığının kabul edileceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, kent-bölgeleşme küreselleşmenin sosyomekânsal ihmal edilmişliğini ortadan kaldıran bir çözüm getirebileceği düşünülebilir (Tekeli, 2011: 136).

3. Türkiye'de Kentsel Gelişme Seyrinin, İdari, Yönetsel Sınırları Aşan Bir Gelişim Gösterdiğine Dair Göstergeler ve Adana-Mersin Örneği

Günümüzde değişim, ulusal ölçekten çok kentsel/bölgesel ölçekler ve gelişmeler hatta kentsel bölgeler üzerinden incelenmektedir. Özellikle de metropoliten alanlar, büyümeye ilişkin eylemlerin incelendiği ve tartışıldığı alanlar konumundadır. Türkiye'de 1980'lerden itibaren daha da hızlanan kentleşme, "özellikle kent merkezlerinden uzak, plansız yerleşmelerin ortaya çıkmasına ve kentlerin sıçramalı büyüyerek saçaklanmasına neden olmuştur" (Genç, 2014: 2). Bunun sonucu olarak, anakent etrafında yer alan, ekonomik açıdan egemen merkeze bağımlı banliyölerden ya da yörekentlerden oluşan metropoliten alanların ya da büyükşehirlerin sayısı artmıştır. Bu tür metropoliten alanların ilk örnekleri İstanbul, Ankara ve İzmir'dir. Türkiye'de 1950 yılında 1 milyon nüfusu sınırında sadece İstanbul yer alırken, bugün nüfusu 1 milyonu aşmış 10 ve 500 bini aşmış 7 kent bulunmaktadır. Bu kentler Adana'dan, Samsun'a, Sakarya'dan Antalya'ya ve Diyarbakır'dan Denizli'ye kadar Anadolu'nun değişik yerlerinde konumlanmıştır (TÜİK, 2012).

Aşağıda, İstanbul örneğinde kentsel büyümenin biçimi ve niteliği daha net ve detaylı tartışılmaktadır. Tablo 1'deki veriler, nüfus ve alan büyüklüğü ciddi oranlarda artarken, kentin yayılmasının daha hızlı olduğunu göstermektedir. Yani, coğrafi alan üzerinde kentin büyümesi, nüfus olarak yaşanan büyümeden daha hızlı olduğu için, nüfus yoğunluğu düşmektedir. Çalışmayı gerçekleştiren Cox (2012), yaptığı çözümlemesinde İstanbul il ya da büyükşehir belediye sorumluluk sınırlarını değil, kentsel yerleşimin bir bütünlük gösterdiği alanları kentsel alan olarak değerlendirmiştir. İstanbul ili, kentsel alandan çok daha büyük olan, 5,300 km^2'lik bir alana sahiptir.

Tablo 1. İstanbul Kentsel Alanı/Bölgesi: Nüfus, Büyüklük ve Yoğunluk (Cox, 2012)

Yıl	Nüfus (Milyon)	Alan Büyüklüğü (km^2)	Yoğunluk (km^2)
1950	1	60	15,600
2012	13	1,350	9,400
Değişim (1950-2012)	%1,200	%2100	%- 40

Aşağıda verilen Tablo 2 ise, İstanbul'da 1985 ile 2011 yılları arasında gerçekleşen kentsel nüfus artışının, kentsel bölge bazında dağılımını göstermektedir. Veriler aslında Tablo 1'de sunulan genel tabloyu daha detaylı olarak anlamamıza ve İstanbul'da nüfusun coğrafi alan üzerinde nasıl yayıldığını görmemize yardımcı olmaktadır. Tablo 2'ye göre nüfus artışı ve dolayısıyla kentsel büyüme artık sadece kent merkezi dışındaki alanlarda, yani yörekentlerde gerçekleşmektedir. İstanbul'un tarihi merkezi olarak görülebilecek Fatih, en fazla nüfus kaybeden yeridir. İstanbul'un kent merkezinde de kentsel dönüşüm yaşanmaktadır. Ancak bu daha çok kentsel yenileme, restorasyon, koruma gibi biçimlerde gerçekleşmektedir. Ayrıca Tablo 2'ye göre, İstanbul'da Avrupa ve Anadolu yakasında 1950'de var olan kentsel alanı ifade edecek şekilde kullanılan kent merkezi de, 1985 ile 2011 yılları arasında %5 oranında nüfus kaybetmiştir. İstanbul örneğinde ele alınan bu gelişmelerin, diğer birçok kentimizde de benzer bir biçimde gerçekleşmektedir. 2004 yılı sonrasında yoğunlaşan kentsel dönüşüm projeleri çerçevesinde, TOKİ'nin kentin gelişme ve büyüme biçim, yön ve dinamiklerini etkileyerek, çok büyük ölçüde kentin dış bölgelerinde inşa ettiği toplu konut projeleri de bunun temel nedenlerinden biridir. Cox (2012), İstanbul'da nüfus artışının büyük oranda Anadolu yakasında gerçekleştiğine de dikkati çekmektedir. İstanbul nüfusunun 1985'de %31'i Anadolu yakasında yaşarken, 2011'de bu oran %40'a yükselmiştir.

Tablo 2. İstanbul'da Nüfus Artışının Bölgesel Dağılımı-1985-2012 (Cox, 2012)

Kentsel Bölge/Yıl	1985	2000	2011	Değişim: 1985-2011
Tarihi merkez: Fatih	591.000	459.000	429.000	%-27
Kent merkezi	1.336.000	2.175.000	1.270.000	%-5
Kent merkezini çevreleyen ve ilk oluşan yörekentler	2.635.000	5.747.000	7.800.000	%196
Dış yörekentler	1.044.000	2.424.000	3.598.000	%245
En dış bölge (*exurbs*)	147.000	240.000	386.000	%162
Toplam	5.753.000	11.045.000	13.483.000	%134

Bu gelişmelerin temel bir sonucu olarak, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kentleşmenin giderek daha desentralize bir biçim almakta ve kır-kentsel ve düşük yoğunluklu bir kent formu ortaya çıkmaktadır. Yani, Türkiye'de büyükşehir belediyelerinin yönetmekle sorumlu oldukları belediye sınırlarının ya da kent merkezlerinin dışında ya da yakın bölgelerinde, kentsel yayılma, yeni kent oluşumları ve kent bölgeleşme devam etmektedir. Hatta kentleşme artık ağırlıkla bu bölgelerde gerçekleşmektedir.

Görüldüğü gibi kentsel büyüme, salt nüfusun artmasıyla sınırlı bir olay değildir. Kentin yerleşik olduğu alanların sınırlarını da genişleten, mekânsal olarak kentin konumlanmasını, altyapısını, biçimini, sosyoekonomik yapısını vb. de etkileyen bir süreçtir. Büyüyen kentsel alanlardaki; izinsiz, kontrolsüz ve çarpık yapılaşma ve kentsel yayılma, çevre kirliliği, trafik sıkışıklığı, verimli toprakların kaybı, hizmet aksamaları ve yönetsel parçalanma gibi sorunlar, bu kentsel bölgelerde yeni yönetim ve hizmet sunum ölçeği arayışlarına yol açmaktadır. Bunun yanında, olası İstanbul depremi başta olmak üzere, doğal afet riski nedeniyle başlatılan son kentsel dönüşüm dalgası ise, yeni imar hamlesini büyük ölçüde kent merkezlerine yöneltmiştir. Bu ise doğal çevre yanında, tarihi ve kültürel çevrenin daha da büyük bir kentsel dönüşüm baskısı altına girmesine neden olmuştur. Tüm bunlar daha etkin, etikli, hızlı ve erişilebilir hizmet sunacak ama aynı zamanda kentleri daha yaşanabilir ve sürdürülebilir kılacak metropoliten yönetim arayışlarını da beraberinde getirmiştir (Gül ve Batman, 2013; Trusilova, Jung ve Churkina, 2009).

Metropoliten alanlarda yaşanan bu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan hizmet sunum ve yönetim sorunlarına; kimi hizmetlerle ilgili anlaşmalar yapmak, yerel yönetimler arası hizmet birimleri oluşturmak, İSKİ, ASKİ gibi özel amaçlı kamusal örgütler kurmak ya da bazı yerel birimleri tüzel kişiliklerini kaldırarak birleştirmek gibi çözümler üretilmiştir. Ayrıca, 1984 tarihli 3030 sayılı; 2004 tarih ve 5216 sayılı; 2008 tarih ve 5747 sayılı; ve 2012 tarih ve 6360 sayılı kanunlar da bu arayışların üründür. Ancak, 6360 sayılı yasa dışındaki düzenlemeler hep kentlerde yaşanan dönüşümü sonradan takip eden çabalardır. 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyelerinin yönetim ve hizmet sorumlulukları il ölçeğine yükseltilmiş ve tüm yerel yönetimler büyükşehir belediye modeli içinde bütünleştirilmiştir.

Kısacası, Türkiye'de yerel yönetsel sınırlara ilişkin yapılan reformların, mekânsal ölçeklerin yeniden tanımlanması süreci ile ilişkilendirilerek anlaşılması önemlidir. Zira ölçeklerin yeniden tanımlanmasının arkasında yatan dinamikleri ve getirdiği değişiklikleri bilmek ya da anlamlandırmaya çalışmak; kentsel formların gelişimini, yönünü ve bunların nasıl değerlendirilebileceğini tartışmak için önemlidir. Yerel yönetim sınırlarının yapay bir şekilde belirlenmiş olması, zaman içerisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak büyüme gösteren bu alanların işlevsel olarak sınırlarını değiştirmekte ve bu nedenle de yönetsel sınırlarının yetersiz kaldığı ve belirliliğini yitirdiği görülmektedir (Çınar vd., 2013: 44). Bu da mevcutta belediye sınırlarıyla bir tuttuğumuz ve şimdiden pek çok açıdan uyumsuzlaşan kentsel gelişme sınırlarının değişimini gerektirmektedir. Bu nedenle, gerek mekânsal ölçeklerin yeniden tanımlanması gereği, gerekse AB uyum sürecinde yaşanan gelişmelerin yarattığı baskı sonucu Türkiye'nin yerel yönetim sınırlarında değişiklikler yapılmıştır. Bunların dışında da, kentsel alanların yönetiminde ve hizmet sunumunda yeni arayışların arkasında, ekonomik büyümeye alan yaratma, nüfus artışı, göç ve yörekentleşme, ulaşım ve iletişim altyapısının ve araçlarının gelişmesi, kentsel alanlarda artan olanaklar ve yüksek rekabet sonucu artan talepleri karşılama gibi nedenler yatmaktadır (Gül vd., 2008: 361).

Cumhuriyet döneminde yönetsel örgütlenme ilk başta iller ve belediyeler üzerinden yapılmıştır. 1580 sayılı Belediye Kanunu'na bakıldığında, Köroğlu'nun (2012: 37) da belirttiği gibi, belediye sınırlarının belirlenmesinde, bir planlanın değil, mevcudun kabulünün etkili olduğu görülür. O dönem için kentin büyüme

göstereceğinin öngörülememesi normal karşılansa da, 1945 sonrası yaşanan hızlı kentleşme sorununu aşmak için belediye sınırlarını değiştirilmiş ve yeni belediyeler kurulmuştur. O zamandan itibaren kentlerdeki değişim ve dönüşümü anlamlandırma ve oluşan sıkıntılara çözüm üretme arayışı bugün hala devam etmektedir. Ancak bu durum ve arayış genelde büyüme gösteren kentsel alanlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Tam da bu nedenle kent-bölgeleşme eğilimi gösteren ve mevcut yönetsel sınırları aşan kentleşme dinamiklerinin ve kentsel alanların yakından takip edilmesi ve çözümlenmesi gerekmektedir. Bu noktada yaşanan dönüşümü somut olarak görebilmek için Arıkboğa'nın (2013) büyükşehir belediye modelinin değişim dönemleri ve ölçek arayışını gösteren aşağıdaki Tablo 3'ten faydalanılabilir.

Tablo 3: BŞB Model Değişiminin Dönemleri ve Ölçek Arayışı (Arıkboğa, 2013: 51)

DÖNEM	ADLANDIRMA	AÇIKLAMA
ARAYIŞ DÖNEMİ		
1960'lar – 1982 Dönemi	Arayış Dönemi	Nasıl yapalım?
İL MERKEZİNDE BŞB DÖNEMİ		
1984 – 2004 Dönemi	Kuruluş Dönemi	Yeni BŞB'lerin İlave Olması
2004-2008 Dönemi	Genişletme Dönemi	Yarıçap Dayalı Genişletme
2008- 2012 Dönemi	Bütünleştirme Dönemi	Yarıçap içinde sıfır belde = 2008 Modeli
MÜLKİ ÖLÇEKTE BŞB DÖNEMİ		
2012 +	Alansal BŞB Dönemi	2012 modeli: BŞB/İlçe Mülki Sınır + Sıfır Belde ve Köy

1580 sayılı eski Belediye Kanunu'nun tanımladığı sınırların zorlanmasıyla sorunu aşmak için çeşitli arayışlar olduğu görülür. Buna bir örnek olarak 1956'da çıkarılan 6785 sayılı İmar Kanunu'nda, belediyelerin yetkili kılındığı "mücavir alan" uygulaması verilebilir. Sorunları çözmek için bir süre yaygın olarak faydalanılan bu uygulamanın, devam eden süreçteki gelişim ve dönüşümü karşılamakta yeterli olmadığı görülmüştür. 1984 yılına kadar büyük ve büyümekte olan kentlerin yönetimlerine ilişkin arayışlar ve çabalar devam etmiştir.1984 yılında ise 3030 sayılı ilk Büyükşehir Yasası ile büyükşehirlerin yönetiminin farklılaştırıldığı döneme girilmiştir. 2004 yılına kadar uygulanan bu yasa, 2004 yılında pergel düzenlemesi olarak da bilinen yeniden ölçeklendirme reformuna tabi tutularak (Çınar vd., 2009: 54) değiştirilmiştir. Ancak 5216 sayılı yeni yasanın öncesinde de yeniden ölçeklendirme arayışı olduğunu gösteren yasalaşmayan teklifler (5019, 5025, 5026, 5215 ve 5272 gibi) vardır. Sonrasında da bu durum devam etmiş ve etmektedir. Bu durumu aşağıda Tablo 4'te paylaşılan, Çınar ve arkadaşlarının (2009) bütünleştirmeye ilişkin yasal düzenlemeler tablosundan da rahatça görmekteyiz.

Bütünleşme ve ölçek değişimleri öngören, çıkmış ya da çıkmamış yasalar yukarıda genel olarak belirtilmiştir. 6360 sayılı yasa ile yapılan bütünleşme, çok önceden 5019 sayılı yasada öngörülse de, uyulamaya koyulamamıştır. Bu durum da ölçek sıkıntılarının süreç içerisinde gündemde ve revize edilmesi gereken bir alan olarak görüldüğünü göstermektedir. Ancak mekân düzenlemesi, yeni politika tercihlerini de gündeme getiren, siyasi bir süreç de olması nedeniyle uygun koşullar beklenerek, çoğunlukla da gecikmeli olarak uygulamaya koyulmaktadır. Bu nedenle de o süreç içerisinde ortaya çıkan değişim dinamikleri, faktörleri dikkate alınmadan gerekli

uyumlaştırmalar yapılmadan, standart çözümler olarak ortaya konmakta bu da ölçek gelişimi ile ilgili sağlıklı karar almaya engel olabilmekte ve hatta yerel yönetim birimleri ve sınırları üzerinde sık sık revizyona gidilmesine neden olmaktadır.

Tablo 4: Ölçek Değişimini Öngören Bütünleşmeye Dair Yasalar (Çınar vd., 2009: 56)

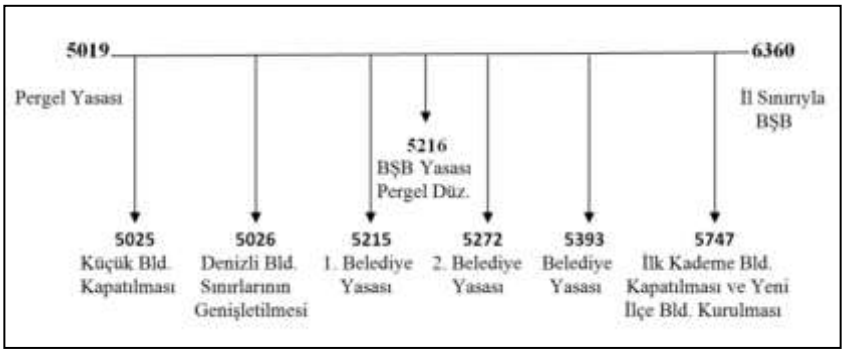

Özellikle 6360 sayılı yasa sonrasında il sınırında yetkili olan büyükşehirlerden ikisi olan Adana ve Mersin'in birbirine sınır iki kent olması ve rahat ulaşım koşullarına sahip olması, yetkilerinin aynı sınırlara dayanması vb. nedenlerle kentsel büyüme, bütünleşme ve gelişme açısından ilgi çekicidir. İki kent arasında gelişmiş bir kent olarak Tarsus'un bulunması da önemlidir. TR-62 Düzey 2 birimi olarak birlikte ele alınan bu birimlerin, kent-bölge oluşturma, bütünleşme durumları, alanın gelişimi ve geleceği; ulusal ve bölgesel ölçekte yapılan plan ve stratejilerde ele alınmaktadır.

İki ilin ortak sınırı olan alanda, eskiden tüzel kişiliğe haiz köyler, şu an Mersin'in Tarsus, Adana'nın Seyhan ilçesine bağlı mahalleler konumundadır. Daha da önemlisi, buralar BŞB'lerin yetkili olduğu alan içinde ve birbirine en yakın noktadadır. Bunlardan bazıları aşağıda Tablo 5'te merkezlere olan uzaklıkları itibariyle karşılaştırılmıştır.

Tablo 5: Adana-Mersin İl Sınırına Yakın Mahallelerin Kent Merkezlerine Uzaklıkları

Mersin-Adana Sınırındaki Bazı Mahalleler (M)		**Tarsus** Merkeze Uzaklığı		**Mersin** Merkeze Uzaklığı		**Seyhan** Merkeze Uzaklığı		**Adana** Merkeze Uzaklığı	
		km	**dk**	**km**	**dk**	**km**	**dk**	**km**	**dk**
TARSUS	Yenice	16,5	15	61,5	48	35,0	37	24,8	37
	Arıklı	19,3	26	65,1	54	32,0	30	21,5	31
	Kargılı	21,9	32	67,7	60	39,0	40	28,4	41
	Karaçerçili	26,3	42	74,4	71	48,0	55	37,5	55
	Günyurdu	22,1	31	68,0	59	35,0	35	24,2	36
	Karsavran	25,4	37	71,2	65	42,0	45	31,8	46
	Verimli	27,8	41	73,6	69	41,0	44	30,3	44
SEYHAN	Gökçeli	25,4	35	82,1	61	31,0	28	20,3	29
	Zeytinli	25,3	33	78,9	58	27,0	25	17,1	26
	Büyükdikili	41,9	36	72,7	54	21,0	21	15,3	26
	Yolgeçen	32,5	42	77,3	58	26,0	25	15,5	26
	Karakuyu	42,9	40	73,7	57	22,0	24	23,0	30
	Kuyumcular	41,0	35	72,0	53	20,0	20	21,0	25

Tablo 5'teki veriler ışığında bu mahallelerin, Mersin merkez dışında, birbirlerine ve merkezlere oldukça yakın oldukları görülmektedir. Tarsus'a bağlı olan mahalleler, Adana merkeze ortalama olarak kendi ilçelerine olan uzaklıklarından 5,6 km daha uzaktır ve bu uzaklık yerleşimler arasında önemli bir mesafeyi ifade etmemektedir. Tarsus'a bağlı olan Arıklı Mahallesi'nin, Tarsus Merkezine 19,3 km Adana merkezine uzaklığı ise 21,5 km'dir. Seyhan İlçesine bağlı Gökçeli ve Zeytinli Mahalleleri'nin ise, Tarsus'a kendi ilçe merkezlerinden daha yakın olduğu dikkat çekmektedir. Daha farklı bir açıdan bakılacak olursa, Seyhan İlçesinin Büyükdikili, Karakuyu ve Kuyumcular Mahallelerinin; Tarsus'un Karaçerçili ve Verimli Mahalleleri ile karşılaştırıldığında, Mersin Merkez'e uzaklığı neredeyse aynı hatta ufak farklarla daha yakın olduğu görülür. Bu durum, Adana-Tarsus-Mersin aksının potansiyel gelişimi ve birlikteliği açısından bir avantaj olarak kabul edilebilir. Bahsedilen bu aks üzerinde ulaşım kolaylığı, çok modlu ulaşım bağlantılarının gelişme durumu ve ekonomik faaliyetlerin akışı gibi durumlar, alanın ekonomik ve mekânsal açıdan sürekliliği ve bütünleşmesini avantajlı kılmaktadır. Bu aks içerisinde ekonomik ve mekânsal sürekliliği ve bütünleşmeyi; bölgeyi ele alan plan ve stratejiler de bu projeksiyonla ele almaktadır.

Adana ve Mersin gibi birbirine yakın iki büyük metropoliten kentte, kentlerin içerisinde ve kentler arasında bölgesel entegrasyonun sağlanması için toplu taşım hizmetlerinin iyileştirilerek, farklı ulaşım modaları arasındaki bağlantıların daha iyi bir şekilde kurulması, fiziksel birliktelik açısından geliştirilmesi gereken en önemli konu olarak görülmektedir. Bu anlamda bölgede Çukurova Bölgesel Havaalanı, Tarsus Yenice Lojistik Köyü'nün yapılacak olması ve bunların çok modlu ulaşımla bağlantılarının kurulması bölge arasındaki fiziksel bütünleşme açısından olumlu gelişmeler olduğunun göstergesi kabul edilebilir (ÇBP, 2013). Bu gibi yatırımların yoğunlaşma alanı olarak da yine Tarsus olması nedeniyle bahsedilen aksın gelişiminin kent-bölge oluşumu açsından önemli olduğunu doğrular niteliktedir.

Yerel ve ulusal basından bölgenin önde gelen aktörleri ile ilgili çıkan haberlerde, son dönemlerde bölgede bütünleşme ve birlikte hareket etme arayışı ya da arzusu sık sık dile getirilmektedir. Uygur (2011) "Çukurova Metropolü" başlığıyla yazdığı yazıda, 4 bin yıldır bölgenin coğrafi sınırları değişmeden hala bir bütün olarak Çukurova olarak anılmasının tesadüf olmadığını, 1929 yılına kadar Mersin'in, 1996'ya kadar da Osmaniye'nin Adana sınırları içerisinde olduğu gibi tarihi birliktelikler de dikkate alınırsa, bölgenin zaten tek parça olduğunun görüleceğini söylemektedir. Yazısında Vali İlhan Atış'ın *"...idari ayrım coğrafi ayrımı gerektirmez, siz istediğiniz kadar coğrafyayı siyasi olarak bölmeye çalışın, bölemezsiniz. Toroslar ve Akdeniz benim kastettiğim metropolün sınırlarını çizmiş zaten.*" "*... Adana'nın merkezinde yer alacağı Çukurova Metropolü, İstanbul'dan sonra Türkiye'nin en önemli gücü olacaktır*" vurgusunu yapan Uygur, eski sanayi odası başkanı Sürenkök'ün, Adana'da pek bilinmeyen, 1975 yılında yapılan Çukurova Metropolü Kalkınma Projesi'nden de bahsetmiştir. İskenderun'dan Mersin'e uzanan otoyollar, hızlı trenler, altyapı planları, banliyö sistemleri gibi planların bu projede çok önceden yer aldığını belirtmektedir (altınsehiradana.com).

Adana Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanvekili Şahbaz, Mayıs 2014 tarihli bir konuşması sırasında Türkiye'nin 4. Büyük kenti olan Adana'nın uluslararası

yatırımlar açısından önemini anlatırken "*Mersin Serbest Bölgesi, Yumurtalık Serbest Yatırım Bölgesi, Adana Hacı Sabancı Organize Sanayi Bölgesi, Mersin-Botaş-İskenderun Limanları, Kerkük-Ceyhan-Yumurtalık Petrol Hattı Terminali, Bakü-Ceyhan Petrol Projesi, otoyol ağı, uluslararası havalimanı*" gibi koşulları sıralamıştır (www.refleksgazetesi.com). Bu konuşmanın kapsadığı alanlar da göstermektedir ki, Adana ve Mersin ile çevredeki önemli diğer kentler, işbirliğini içerisinde olması gereken kentsel mekânlar olarak düşünülmektedir.

MESİAD eski Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Akkurt 31.05.2012 tarihinde yayınlanan bir haberde; Mersin ve Adana'nın birlikte büyüyeceğine ve bu nedenle de ortak projeler yapılmasına ihtiyacı olduğuna işaret etmiştir (www.refleksgazetesi.com). Bunun dışında dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 18 Ocak 2014'te 6. Büyükelçiler Konferansı'nın Mersin bölümünde yaptığı konuşmada; "*20 yıl sonra bölgeye geleceklerin Adana ve Mersin'in tam anlamıyla entegre olduğunu ve neredeyse tek bir tek bir şehre dönüştüğünü göreceklerine inanmakta olduğunu*" belirtmiştir (http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-altinci-buyukelciler-konferansi_nin-mersin-bolumunde-yaptiklari-konusma_-18-ocak-2014.tr.mfa). 29 Kasım 2011 tarihli Zaman Gazetesi, Hasan Küçük'ün yaptığı "Adana ve Mersin'le Birlikte Özel Alan Oluşturma Projesini Çalışıyoruz" başlıklı haberde Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın; "*Adana ve Mersin ile birlikte özel alan oluşturma gibi bir proje üzerinde çalıştıklarını belirterek bunun örneklerini başka ülkelerde gördük*" ifadelerine yer verilmiştir. Bu haberin içinde Çağlayan'ın "*Adana'nın Mersinsiz, Mersin'in Adanasız olamayacağı*", "*Bu iki ilimizi birbirileri ile değil, birlikte başka illerle yarıştıracağız*" gibi ifadeleri de vardır (http://www.zaman.com.tr).

4. Adana ve Mersin'de Kent-Bölgeleşme Eğilimlerinin Değerlendirmesi ve Öneriler

Çalışmanın bu kısmında alan verileri üzerinden Adana-Tarsus-Mersin (A-T-M) aksında kent-bölgeleşmeye ilişkin gelişmeler, eğilimler ve görüşler ortaya konarak, çözümlenmeler yapılmakta ve öneriler sunulmaktadır. Alana ilişkin veriler; ulusal ve bölgesel ölçekte hazırlanan politika ve strateji belgelerinden ve 35 farklı kentsel aktörle yapılan derinlemesine görüşmelerden ve aynı ve farklı kişilere yapılan 40 anket uygulamasından gelmektedir. Toplanan veriler Maxqda11 programı yardımıyla analiz edilmiş ve A-T-M aksında kent-bölgeleşmeye ilişkin eğilimler, düşünceler ve çözüm önerileri saptanmıştır.

Bölgeyi ele alan plan, program, analiz, yatırım belge ve haberleri değerlendirildiğinde; A-T-M aksında; "kent-bölge" oluşumuna ilişkin önemli bir potansiyel ve bazı eğilimler olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu potansiyel ve eğilimler kadar, bunların ne kadar iyi değerlendirildiği ve yönlendirildiği; bu potansiyellerin kent-bölge oluşturma yönünde bir gelişmeye evrilip evrilmediği de önemlidir. Çalışmanın alan çalışmasında, görüşülen aktörlerin, A-T-M aksı özelinde birlikte hareket etme, işbirliği oluşturma ve bütünleşme durumuna bakışları, saptamaları ve önerileri ile kent-bölge oluşumuna uygun ilişkilere ve ağ-bağ yapılarına sahip olma ve kent-bölge yapısının oluşabilmesi açısından gelişmeye ve işbirliğine açık olma konusunda durum saptaması yapılmıştır.

Bölgenin doğal, tarihi ve coğrafi koşullarının geçmişten bu yana bütünlük oluşturması, alanda ortak hareket etme açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Ulusal, bölgesel ve yerel plan, proje ve stratejilerde de bu durum dikkate alınmaktadır. Özellikle 2023 hedefleri doğrultusunda yapılan pek çok analiz, plan ve program belgelerinde, Adana-Mersin'in potansiyelleri birlikte değerlendirilmektedir. Belgelerin, A-T-M aksını "Adana-Mersin metropoliten alanı" olarak değerlendirmesi, bu aksın incelenmesinin bir nedenidir.

Tanımlamalarda kent-bölgelerin; yapısal ve işlevsel olarak çok merkezli ve ağ-bağ yapıları (network) gelişmiş bir yerleşme olduğu vurgusu vardır (Burger ve Meijers, 2012). Ancak bunların farklı biçimleri olarak bir metropoliten merkez çevresinde oluşan ve etkilerinin üst üste düştüğü "kent konürbasyonları" ve "birbirine yakın kent alanları" şeklinde olabileceği de belirtilmiştir (Tekeli, 2011: 138). Bu çerçevede araştırılan kentsel alanın ya da kent bölgenin en önemli özelliği, iki metropoliten merkez (Adana-Mersin) ve ortasında orta ölçekli, önemli yakınlık ve bağlantıları kuran köprü görevindeki Tarsus gibi bir kentin olmasıdır. Coğrafi özelliklerin sağladığı avantajları da göz önüne alarak, etkilerin üst üste düştüğü pek çok farklı kentsel konürbasyonların oluşmaya başladığı bir alan olarak değerlendirilebilir. Ancak bu durum, standart ve Avrupa'daki örneklerle tam örtüşmeyebilir. ÇKA (ÇBP, 2013: 20) tarafından yapılan çözümlemelerde, Adana Mersin metropoliten bölgesi; İstanbul'dan sonra İzmir bölgesi ile beraber en büyük metropoliten dekonsantrasyon alanına sahip metropoliten merkez olarak belirlenmiştir.

Alan çalışmasında kentsel aktörlerle yapılan görüşmelerde, "işlevsel ağ-bağ" yapısı ile kent bölgeleşme ya da bütünleşme eğilimlerinin olup olmadığına ilişkin algı, düşünce, saptama ve öneriler belirlenmiştir. Yapılan görüşmeler sırasında bütünleşme, birliktelik ve etkileşim konusunda, alan hakkında aktörlerce kullanılan ifadeler ve kişisel tavır/tutumlar çözümlenerek bulguların değerlendirilmesi sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır:

- Coğrafi ve mekansal açıdan bütünlüğün ve kent bölgeleşmenin önemli boyutlarda olduğunun kabul edilmesine rağmen, siyasi-ekonomik rant ve kişisel çıkar ve güç odaklı bölünmeler nedeniyle, ağ-bağsal bir bütünleşmenin sağlanmasında yetersiz kalındığı,
- Merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki hiyerarşik ilişkiler, merkezi ve yerel yönetimlerin farklı siyasi partilerden olması, patronaj ilişkileri, yerel aktörler arasındaki etkileşimin zayıflığı, bölge içerisinde etkin bir yerel ve bölgesel sivil hareketin oluşmasını, özel sektörün gelişimini ve işbirliği kapasitesini, yerel-bölgesel uyum ve dayanışmayı zedelediği,
- İktidar partisinin, yerel yönetimlerde iktidar olmamasının, projelere merkezi hükümet desteğini kısıtlamasına neden olarak, bölgenin olağan koşullarda beklenen daha hızlı gelişmesini ve bütünleşmesini geciktirdiği,
- Verimsiz, kazan kazaları olmayan bir rekabet anlayışının bölgede hakim olması ve işbirliği de içeren bir rekabet duygusunun gelişmemiş olması,
- İşbirliği ve dayanışma kültürünün gelişmemiş olması,
- Tarsus'un bölge için sunabileceği fırsatların değerlendirilmemesi,
- Türkiye'de ilk gönüllü kalkınma ajansının Mersin'de kurulmasına rağmen, mevcut kalkınma ajansının işbirliği oluşturmada yetersiz görülmesi.

Kısaca aktörlerle yapılan görüşmelerden çıkan sonuç; alanda kentsel bütünleşme ve kent bölgeleşme potansiyeli olmasına rağmen, henüz bu potansiyeli etkili bir biçimde değerlendirebilecek, aktörler arasında bir birliktelik ve bütünlük görünümünün oluşmadığıdır. Alanda coğrafi koşullar, yol ağı, işgücü hareketliliği, ticari, lojistik ve ekonomik altyapı ve bağlantılar, A-T-M aksında kendine has bir "kent-bölge" yapısı, bir bütünleşme oluştuğuna işaret etmektedir. Ayrıca, bölgede birlikteliğin, etkileşimin ve bütünleşmesinin olması gerektiği ve eninde sonunda olacağı yönündeki ifadeler, alanın "kent-bölge" olarak algılandığını göstermesine rağmen; bölgedeki aktörlerle yapılan görüşmeler, bölgede kent-bölge oluşumu açısından yeterli, bütünlük ve işbirliğini sağlayacak düzeyde bir yönetişim ağbağının oluşmadığı ve aktörlerin bu konuda yeterince birlik ve bütünlük içinde hareket edemediği fark edilmiştir. Alanda tam bir kent-bölge oluşumundan bahsedebilmek ya da kent bölge oluşumunu teşvik etmek için, gözlemlerden ve görüşmelerden yol çıkarak yapılabilecek bazı öneriler ise şunlardır:

- Söz konusu aksın ve çevresinin; ekonomik coğrafyası, sosyokültürel ve siyasi tarihi vb. açılardan analizlerinin yapılarak, alandaki ortak menfaat, avantaj ve güç birliğine gidilmesinin önemli dışsallıklar oluşturacağı konu ve fırsat envanterinin çıkarılması,
- Yukarıda bahsedilen envanterin oluşturulmasında, bölge üzerine sürekli ar-ge çalışması yapacak (adhoc, gönüllü ya da sürekli) yapılanma eksikliklerinin giderilmesi (Araştırma vadisi, düşünce kuruluşları, turizmi ve tarımsal üretim ve teknolojileri geliştirme merkezi vb.)
- Alanda "kazan+kazan" yapısı oluşturacağı öngörülen projelerin merkezi düzeyde fonlanması ve teşvik edilmesi konusunda ortak lobi oluşturulması,
- Bölge insanının çıkarına hizmet eden ve aktörlerce 3T olarak ifade bulan tarım, ticaret ve turizm açısından gelişmelerin koordinasyonunun sağlanması için aktörler arasında ortak bilgi havuzu oluşturulması,
- Bölgedeki aktörler arasındaki rekabetin geliştirici olması ve işbirlikleri de içermesi yönünde adımlar atılması (eğitim çalışmaları, toplantı, seminer ve çalıştaylar düzenlenmesi vb),
- İdari sınırları aşan konularda firmalara hizmet sunacak ve firmalar arası işbirliklerini teşvik edecek çalışmalar yapılması ve örgütler oluşturulması,
- Bölge insanlarının ve aktörlerinin, kültürel, sosyal, bilimsel vb organizasyonlarla bir araya getirilmesi ve etkileşim kanallarının artırılması,
- Alanda yıllardır konuşulan havaalanı, Kazanlı-Seyhan Turizm Projesi, Lojistik Köy Projeleri gibi girişimlerin halka en iyi şekilde anlatılarak, tanıtılması ve halk desteğinin alınması,
- STK'ların da, bölgesel projeler hakkında bölge halkını bilinçlendirme, bir araya getirme ve farkındalık yaratmada öncülük yapması,
- Büyükşehir belediyelerinin oluştuğu birliklerin daha işlevsel ve aktif hale getirilmesi ve bölgesel ölçekte birlikler kurulması
- Merkezi yatırım ve teşviklerin dağılımının yakın yerleşmelerin birbirlerine dezavantaj oluşturacak bir yapılanmadan kurtarılması,
- Doğru ve güncel bilgilerin girilmiş olduğu bir Coğrafi Bilgi Sistemi ve Kent Coğrafyası disiplininden faydalanılarak (Bulut ve Korkmaz, 2008: 125) yaşanan gelişmelerin bölge ölçeğinde de takip edilmesi.

Alan bulguları, alanda kent-bölgeleşme potansiyel ve eğilimlerinin güçlü olduğunu, ama bölgesel ölçekte bu süreçleri iyi yöneten ve aktörleri bir araya getiren yönetişim süreçlerinin iyi işlemediğini göstermektedir. Köroğlu'nun belirttiği gibi (2012: 41), kentsel bölgelerin tespit edilmesi hem teknik, hem de siyasi-yönetsel bir konudur. Teknik olarak, hangi ilçelerin birbiri ile etkileşimde olduğunun incelenmesi ve talepleri önem taşır. Kent-Bölge oluşumu gözlenen alanların, ölçek ve sınırların belirsizleşmesi sorunları karşında yönetsel çözümler açısından da incelenmesi önemlidir. Ülkelerin, kentler ve bölgeler üzerinden rekabet ettiğinin kabul edilen bir çağda, kent-bölge oluşumlarının yönetimsel açıdan da değerlendirilmesi gereklidir. Ülkelerin bölgesel kalkınma adına artık geri kalmış bölgelere yönelik bir yeniden dağıtım ve teşvik sisteminden çok, bölgelerin rekabet gücünün arttırılmasına dönük çaba ve politikalar uyguladıkları görülür (Filiztekin, Barlo ve Kıbrıs, 2011: 10). Bu noktada bölgelerin rekabet gücünün arttırılması ise, alanda yer alan kent-bölge oluşumlarının değerlendirilmesi, güç birliği ve yönetişim yapısının oluşturması ile mümkün görünmektedir. Dolayısıyla, bölgesel yönetişim süreçlerinin, kent-bölgeleşme kapasitesinin iyi değerlendirilebilmesi, işbirliklerinin ve bütünleşmenin artırılması ve süreçlerin hızlandırılması açısından önemli katkıları olacaktır.

Referanslar:

Arıkboğa, E. (2013) "Geçmişten Geleceğe Büyükşehir Belediye Modeli", *Yerel Politikalar Dergisi*, S. 3, 48-96.

Bulut, Y. ve Korkmaz, H. (2008) "5393 Sayılı Belediye Yasası Çerçevesinde Antakya Kentsel Alanının İrdelenmesi", içinde*, Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler*, (Eds.), F. N. Genç A. Yılmaz ve Özgür, Gazi Kitabevi, Ankara, 123-142.

Burger, M. ve Meijers, E. (2012) "From Follows Function? Linking Morphological and Functional Polycentricity", *Urban Studies*, 49(5), 1127-1149.

Cox, W. (2012) *The Evolving Urban Form: İstanbul*, http://www.newgeography.com/content/003020-the-evolving-urban-form-istanbul (25.02.2013).

Çınar, T. vd. (2013), *Belediyelerin Sınırları*, TODAİE Yayınları, Ankara.

Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA), (2013) 2014- 2023 Çukurova Bölgesel Planı (ÇBP) Taslak, Adana.

Dickinson, R. E. (1964) *City and Region: A Geographical Interpretation*, Reutledge & Kagan Paul Ltd., London.

Ergun, C. ve Gül, H. (2013) "Neoliberalizmin Mekâna Yansıması Olarak Kentsel Dönüşüm ve Dışlanma-Ayrışma Süreçleri", içinde *Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı 4. Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Mersin, 117-130.

Ergun, C., Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2013) "Neoliberal Küreselleşme ve Küresel Kent", *Kent Üzerine Özgür Yazılar*, (eds.) C. Ergun, M. Güneş ve A. Dericioğulları Ergun, Bağlam Yayınları, İstanbul, 40-69.

Genç, F. N. (2014) "6360 Sayılı Kanun ve Aydın'a Etkileri", *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Özel Sayı, 1-29.

Filiztekin, A., Barlo, M. ve Kıbrıs, Ö. (2011) *Türkiye'de Bölgesel Kalkınma: Farklılıklar, Bağlantılar ve Yeni Bir Mekanizma Tasarımı,* TÜRKKONFED, Mega Basım, İstanbul.

Florida, R. (1995) "Toward The Learning Region", *Futures*, Vol. 27, 527-536.

Gottdiener, M. (2001) "Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Parksise Doğru", (çev.), Ç. Keskinok, *Parksis*, S.2, ss. 248-269, Orjinali: Smith, M. P. (ed.) *Cities in Transformation*, London, Sage, 1984.

Gül, H. ve Batman, S. (2013) "Dünya ve Türkiye Örneklerinde Metropoliten Alan Yönetim Modelleri ve 6360 Sayılı Yasa", *Yerel Politikalar Dergisi*, 3, 7-47.

Gül, H., Taşdan, N. ve Kiriş, H. M. (2008) "Kentsel Büyüme Yönetimi ve Isparta'da Komşu (Mücavir) Alan Uygulamaları", içinde, *Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler*, (Eds.) F. N. Genç, A. Yılmaz ve H. Özgür, Gazi Kitabevi, Ankara, 355-377.

Kıray, M. B. (2007), *Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 2- Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, 3. Basım, Ekim, Ankara.

Köroğlu, N. T. (2012) "Yerel Yönetimlerin Mekânsal Organizasyonu: Kentsel Bölgeler ve Alternatif Bir Metropoliten Alan Tanımlaması", *Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı 3. Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 35-47.

Lefevre, C. (1998) "Metropolitan Government and Governance in Western Countries: A Critical Review", *International Journal of Urban and Regional Research*, 22 (1), s. 9-25.

Lefebvre, H. (1991) The Production of Space, Blackwell, Oxford, UK.

Nal, S. (2008) *Sustainable Transport in City Regions: The Case of Izmir City Region*, ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Ankara.

Rui, Y. (2013) *Urban Growth Modeling Based on Land-use Changes and Road Network Expansion*, Royal Institute of Technology (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Stockholm, Sweden.

Savaş Yavuzçehre, P. (2011) *Kentsel Mekanda Değişim Denizli*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.

Tekeli, İ. (2004) "Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge", 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, TBMM Şehir Plancıları Odası, 8-10 Kasım, Ankara, ss.73-89, İçinde, *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, İlhan Tekeli Toplu Eserler-20, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim, İstanbul, 133-154.

Tekeli, İ. (2008) "Kentleşme", Eczacıbaşı Sanat Ansikolpedisi, C. 2, 587-859, içinde, *Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, İlhan Tekeli Toplu Eserler-20, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim, İstanbul, 261-269.

Tekeli, İ. (2011) *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, İlhan Tekeli Toplu Eserler-20, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim, İstanbul.

Tekeli, İ. (2013) "Türkiye'de Demokrasi Krizi ve Neoliberalizm", *Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı 4. Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Mersin, 9- 21.

Trusilova, K., Jung, M. ve Churkina, G. (2009) "On Climate Impacts of a Potential Expansion of Urban Land in Europe", *Journal of Applied Meteorology and Climatology*, 48, 1971-1980.

TÜİK (2012) *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları*, http://tuikapp.tuik.gov.tr/ (21.06.2013).

Uğur, A. ve Aliağaoğlu, A. (2013) *Şehir Coğrafyası*, Nobel Yayınları, Ekim, Ankara.

Yüceşahin, M. M., Bayar, R.ve Özgür, E. M. (2004) "Türkiye'de Şehirleşmenin Mekânsal Dağılışı ve Değişimi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2 (1), 23-39.

Yabancı Emekli Göçü Kapsamında Sosyal Bütünleşme Merkezi Olarak Halk Kütüphaneleri

***Esin Sultan Oğuz*[1]*, Şenol Karadeniz*[2]*, Erdinç Alaca*[3]**

Öz:*Türkiye'de son yıllarda gerçekleşen en kayda değer göç hareketi olarak değerlendirilebilecek emekli göçleri henüz göçmenlerin bilgi gereksinimleri bağlamında ele alınmamış aynı şekilde halk kütüphanesi hizmetleri de bu açıdan değerlendirilmemiştir. Ülkemizde mülk edinen yabancılara ait demografik dağılımlar göçlerin çoğunlukla Avrupa ülkelerinden yapıldığı göstermektedir. Avrupa Birliği adaylığı sürecinde farklı kültürel ve sosyal geçmişe sahip topluluklarla bir arada yaşamak, beklentilerini karşılamak ve halk kütüphaneciliği hizmetlerinde dünya standartlarını yakalayabilmek amacıyla belirli illerdeki söz konusu toplumsal değişimin farkında olunması gerekmektedir. Halk kütüphaneleri süregelen toplumsal değişimlere paralel halkın yaşam kalitesine katkı sağlayacak hizmetleri geliştirmekle sorumludur. Bunlar arasında yerel kimliklerin ve toplulukların devamlılığını sağlamak, kültürel farklılıkları korumak, demografik değişimler karşısında sosyal bütünleşmeyi sağlamak yer alır. Bu çalışmada halk kütüphanelerinin, farklı sosyal ve kültürel geçmişe sahip bireylerin göç ederek yaşamaya başladıkları ülkeye uyum sürecindeki rolüne dikkat çekilecektir. Bu amaçla halen devam eden TÜBİTAK SOBAG destekli "Emekli Göçü ile Türkiye'ye Yerleşen Yabancıların Bilgi Gereksinimlerinin Belirlenmesi ve Halk Kütüphanesi Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Antalya Yöresine Yönelik Bir Araştırma" başlıklı projemizin ilk verileri paylaşılacaktır.*

Anahtar Kelimeler*: Emekli göçmenler, halk kütüphaneleri, sosyal bütünleşme, kültürel bütünleşme.*

Abstract: *Public libraries are considered useful social instruments in the democratization of information; in the support of education and life-long learning activities; in the development of personal creativity; and in the promotion of local culture. Public libraries can thus be considered "ground zero" for efforts at promoting social equality, mainly because of their appeal across socio-economic lines. Public libraries educate and inform, while simultaneously creating unity and community, oftentimes where none existed. Multicultural library services are thus a key part of social inclusiveness, especially in nations with large pockets of isolated immigrant groups, such as Antalya. Although the number of immigrants to Turkey is undeniably on the rise, there is no short or long term plan to integrate a multicultural library and information services into immigrant communities, thus necessitating the current study. In this study, the roles of Turkish public libraries as regards intercultural communication and social integration, as well as the specific information needs of retired immigrants will be discussed. Also preliminary research results of an ongoing project ("Information Needs of Retired Immigrants and Evaluation of Public Library Services: A Case Study for Antalya Region of Turkey") supported by The Scientific and Technological Research Council of Turkey will be shared.*

Keywords*: Immigrants, public libraries, social cohesion, cultural integration.*

---

[1] Yıldırım Beyazıt Ü. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, esinsultan@gmail.com
[2] Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara: senolkdz@gmail.com
[3] Yıldırım Beyazıt Ü. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, alacaerdinc.61@hotmail.com

Giriş

Dünyanın birçok ülkesinde dil çeşitliliği ve kültürel çeşitlilik mevcuttur. Uluslararası göçlerle birlikte dünyanın birçok ülkesinde kültürel çeşitlilik oranı yükselmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinde 2010 yılı istatistiklerine göre yaşadığı ülkenin vatandaşı olmayan nüfus 31.9 milyona yükselmiştir ve bu sayı Avrupa Birliği nüfusunun %6,4'ünü temsil etmektedir (Eurostat, 2011:1-6).

Çokkültürlü toplumlarda yaşanan sorunlar uzun yıllardan beridir tartışılmaktadır. Dünyada bir çok ülke çokkültürlü olmasına rağmen kültürlerarası iletişim, karşılıklı anlayış, sivil katılım, toplumsal bütünleşme, kültürel ve sosyal bütünleşme gibi konular halen çözüm bekleyen sorunlar arasındadır (Jönsson-Lanevska, 2005:128).

IFLA (2005) çokkültürlülüğü tanımlarken ırk, din ve kültür farklılığından meydana gelen toplumsal çeşitliliğin bir arada yaşaması olarak kavrama dikkati çekmiş ve bunun kültürel değerler, davranışlar, inançlar, düşünce ve iletişim biçimleri aracılığıyla yaşatıldığını vurgulamıştır.

Çokkültürlü toplumlarda bireylerin ekonomik, politik ve kamusal kaynaklara erişmelerinde eşit olanaklara sahip olmaları gerektiğine inanılmaktadır. Dahası bu bireylerin kişisel potansiyellerini gerçek anlamıyla kullanabilmeleri için bilgiye ve örgün eğitime erişmelerinde farklı olanaklar yaratılmalıdır (Jönsson-Lanevska, 2005, ss. 128-129). Bu anlayışa göre kütüphaneler ve diğer bilgi sağlayıcı kurumlar çokkültürlü toplumların vazgeçilmez parçalarıdır. IFLA (2009) bildirisinde kütüphanelerin yerel nüfusun kamu kaynaklarına eşit erişimin sağlanmasından sorumlu kurumlar olduğunu belirterek ve çok kültürlü kütüphaneyi farklı etnik gruplara üye, farklı dili konuşan ve farklı kültürel geçmişe sahip topluluklara eşit şartlar altında, bu grupların kültürel özelliklerini yaşatarak bilgi hizmetlerinin sağlanması olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda kültür ve dil ayrımı gözetmeksizin toplumun tüm üyelerine onların gereksinimlerini dikkate alarak uygun bilgi kaynaklarının sağlanması, toplumun kültürel çeşitliliğini yansıtacak kütüphane personelinin istihdam edilmesi ve çokkültürlü toplumlarda kullanıcıların gereksinimini tanımlamak üzere eğitilmiş kütüphanecilerin görev yapması yer almaktadır (IFLA, 2008).

Toplumsal bütünleşme, bireylerin yaşadıkları toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel hayatına bütünüyle katılabilecekleri olanakların ve kaynakların sağlanması süreci olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Birliği Komisyonu, 2004:8). Halk kütüphaneleri bireylerin becerilerini geliştirmek ve ekonomik katma değer yaratmak gibi etkilerin yanı sıra hizmet verdikleri farklı kültürel toplulukların buluşma yeri olma özelliği ile toplumsal bütünleşmeye hizmet eden kurumlardır. Bu hizmet kütüphane kullanıcılarına farklı dillerde koleksiyon sağlamanın ötesinde halk kütüphanelerinin toplumun demografik yapısında her geçen gün geçekleşen değişime ayak uydurabilecek gelişimi sağlayabilmesi ile ilgilidir. Halk kütüphaneleri süregelen toplumsal değişimlere paralel halkın yaşam kalitesine katkı sağlayacak hizmetleri geliştirmekle sorumludur. Bunlar arasında yerel kimliklerin ve toplulukların devamlılığını sağlamak, kültürel farklılıkları korumak, demografik değişimler karşısında sosyal bütünleşmeyi sağlamak yer alır. Bu görevler aynı zamanda toplumsal bütünleşme duygusuna devamlılık kazandırmakla da eşanlamlıdır. Halk kütüphanelerinin sosyal bütünleşme anlayışını "parçası olduğu

toplumda bireyin değerli olduğunu kabul etmek" olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle halk kütüphaneleri kültürel farklılıkları tanımakta ve kabul etmektedir (Kerslake ve Kinnell, 1998:5-6).

Toplumsal Bütünleşme Sürecinde Çokkültürlü Halk Kütüphanesi Hizmetleri

Farklı kültürel geçmişe sahip topluluklara kendi kültürlerini yaşama ve yaşatma ortamı sağlanırken aynı zamanda bu toplulukların yaşadıkları kültürel ortama nasıl uyum sağlayacakları çokkültürlü kütüphane hizmetleri sağlanırken karşılaşılan ikilemlerden birisidir. Göçmenlerin yaşadıkları ülkeye sosyal ve kültürel anlamda uyum sağlamaları çok kısa bir süre içinde gerçekleşebilecek bir durum olmadığı gibi onlara içinde yaşadıkları toplumu tanıcak kurumların varlığına duyulan gereksinim de kaçınılmazdır. Bu anlamda halk kütüphaneleri aynı anda iki sorumluluğu birden yerine getirmekle yükümlüdür. Kütüphane hizmetleri tasarlanırken bu unsurlar dikkate alınmalı, hizmet verilen toplulukların yaşadıkları ülkenin kültürünü tanıması, bu süreci paylaştıkları farklı kültürleri tanımaları ve aynı zamanda kendi kültürel kültürel kimliklerini korumalarını sağlamak gerektiği hatırlanmalıdır.

Halk kütüphanelerinin toplumsal bütünleşme sürecinde hizmet verirken karşılaştığı bir diğer konu ise farklı kültürlerden gelen insanların biraraya gelerek iletişim kurabilecekleri ortamları yaratmakla ilgilidir. Farklı demografik özellliklere ve kültürel geçmişe sahip topluluklar kültürel ve sosyal sınırları aşarak biraraya gelebilecekleri ortamlar olmadığı sürece iletişim de kuramazlar. Bu ortamların eksikliği aynı zamanda demokrasinin gereği olan kültürlerarası hoşgörü ortamının sağlanmasını da güçleştirir. Qvortup (1998, aktaran Audunson, 2005:433)'un da belirttiği gibi bilgi toplumunun özü toplumda iletişim kurduğumuz insan sayısının artması ile ilgilidir. Farklı kültürlerden insanların biraraya gelebildiği, iletişim kurabildiği ve birbirine hoşgörü gösterebildiği ortamlar yarattığımız sürece kültürel bütünleşme sürecinde başarılı olabiliriz.

Çokkültürlü kütüphanelerde kültürel bütünleşmeye katkı sağlamak amacıyla yaygın olarak verilen hizmetler arasında dil kursları, bilgisayar kursları ve vatandaşlık dersleri yer almaktadır (Vårheim, 2011, s.16). Bu hizmetlere farklı kültürel geçmişe sahip toplulukların ilgisi çekilirken farklı yöntemlerden yararlanılmaktadır. Bunlar arasında kütüphaneye yeni kullanıcı grupları kazandırmak ve verilen hizmetlere yönelik geliştirilecek tanıtım hizmetlerinin gözlenmesi ve değerlendirilmesi için yeni birimler oluşturulmak yer alır. Bazı toplulukları kütüphaneye kullanıcı olarak kazandırmak daha zordur ve o topluluklar için daha farklı ve daha yoğun tanıtım faaliyetleri gerekli olabilmektedir. Bunun yanı sıra yerel kutlamalara katılmak, evlere broşürler dağıtmak, bölgede konuşulan dillerde bu broşürlerin çevirilerini dağıtmak, öğrenciler aracılığıyla ailelere duyuruları ulaştırmak gibi gündelik tanıtım aktivitelerinden yararlanılmaktadır. Kütüphane hizmetlerinin duyurulması sürecinde gönüllü kuruluşlarla yakın işbirliği içinde çalışılmaktadır. Ancak en etkili tanıtım yöntemi kütüphane hizmetlerine ve kamu kuruluşlarına duyulan güvenin artırılması, sağlanan hizmetlerin kalitesi sayesinde bu güvenin kazanılması olarak tanımlanmaktadır. Kültürel bütünleşmeyi artırmak amacıyla kütüphane programları düzenlenirken hizmet verilecek aktif ve potansiyel kullanıcı kitlesini kütüphane içinde temsil etmek amacıyla aynı kültürel geçmişe sahip, aynı dili konuşan kütüphanecilerin istihdam edilmesinin kullanıcı sayısını artırdığı belirtilmektedir. Ayı zamanda çocuklara yönelik hizmetlerin sayısında ve içeriğinde çeşitlilik

sağlanması başvurulan diğer yöntemlerden birisidir. Çünkü çocukların kütüphaneyi kullanması aynı zamanda ailelerinin de kütüphaneye gelmeleri anlamına gelmektedir (Vårheim, 2011:16-17).

Farklı kültürel topluluklara hizmet veren kurumlar içinde kütüphaneler en fazla güven duyulan kurumlar arasında gösterilmektedir. Aynı zamanda dil eğitimi, bilgisayar dersleri ve vatandaşlık bilgisi gibi bilgi ve becerilerin ücretsiz ve esnek bir yapıda kazandırılmasında aracı kurumlardır. Göçmenleri kütüphanede düzenlenen eğitim programlarına çeken şeylerin başında bu kuruma duydukları güven gelmektedir. Kütüphane ile iletişim kurmak ve diğer kullanıcılarla etkileşimde bulunmak, verilen hizmetlerin nasıl planlandığını ve sunulduğunu görmek kütüphaneye duyulan kurumsal güveni artıran unsurlar arasındadır. Halk kütüphanelerinin farklı kültürel özelliklere sahip kullanıcıları için planladığı ve geliştirdiği hizmetler kullanıcıları arasındaki güven duygusunu güçlendirerek kültürel entegrasyona katkıda bulunmaktadır. Bu noktada güveni yaratan şeyin kurumsal faktörler mi yoksa kullanıcıların kendi aralarında kurdukları sosyal iletişim ortamı mı olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Bu sorunun cevap olarak "kullanıcıların tarafsız ve önyargısız bir ortamda bir araya gelmesine ve fikir alışverişinde bulunmasına olanak sağlayan kurumsal politikalardır" verilebilir.

Türkiye'de Yeni Çokkültürlü Yapı: Avrupa'dan Emekli Göçleri ile Yaşanan Gelişmeler

Bu çalışmada ele alınacak olan emekli göçleri demografik nitelikleri bakımından diğer göçlerden farklıdır. Kuzey Avrupa ülkelerinden Akdeniz sahillerine yönelik uluslararası emekli göçünün son yıllardaki artışının nedeni yaşam süresinin artması ve yasal emeklilik yaşının düşürülmesidir (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 1994:33). Buna gelir artışı, uluslararası kitle turizminin gelişimi ve insanların yaşam tarzlarındaki değişiklikler gibi faktörler de eklenebilir.

Uluslararası göç hareketleri içindeki konumu giderek önem kazanan Türkiye, geleneksel olarak göç veren bir ülke olarak tanınırken günümüzde önemli miktarda göç almaktadır ve yasadışı göç akımlarında transit göç ülkesi haline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde uluslararası göç hareketleri içindeki konumunu belirleyen başlıca göçler, çeşitli dönemlerde gerçekleşen Yunanistan ve Bulgaristan kaynaklı soydaş göçleri ile 1960'larda başlayan Batı Avrupa ülkelerinde yönelik işçi göçleri olmuştur. Ancak uluslararası nüfus hareketleri içinde Türkiye'nin göç alan bir ülke olarak ele alınması oldukça yeni bir yaklaşımdır (Balkır, Karaman ve Kırkulak, 2008:11-12).

Türkiye'ye yönelik gerçekleşen emekli göçlerini ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu konuda yapılmış ve yerleşik yabancıların toplumsal entegrasyonunu ortaya koymaya yönelik iki çalışma (Apaydın ve Apaydın, 2008; Bal, Laçiner ve Özcan, 2007) ön plana çıkmaktadır Bu araştırmaların yanı sıra emekli göçünün sosyo-ekonomik etkilerini Antalya örneği üzerinde inceleyen (Balkır, Karaman ve Kırkulak, 2008) ve yabancıların Türkiye'de mülk edinmeleri konusuna değinen araştırma projeleri (Tuna, 2008) de bulunmaktadır.

Türkiye'ye yerleşmiş yabancıların demografik bilgilerine ulaşmada yasal düzenlemelerin eksikliklerinden kaynaklanan sıkıntılar şu an için bu konuda yapılacak geniş kapsamlı araştırmaların önündeki en büyük engeldir. 2008 yılında

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu tarafından TÜBİTAK'ın sponsorluğunda hazırlanan rapora göre Türkiye'de yaşayan yerleşik yabancılara yönelik ulaşılan resmi verilerin eksikliğinde en temel neden resmi kurumların bu konudaki isteksizliği olarak gösterilmektedir. Somut veriler kullanmak yerine tahmini olarak çeşitli kurumlar bu konuda farklı bilgiler vermektedir. USAK Raporunda belirtildiği üzere Türkiye'de oturmasına izin verilen yabancı sayısı 202,085'tir. Bunların 26,575'i öğrenim, 22,721'i çalışma ve 152,789'u diğer nedenlerle ülkemizde ikamet etmektedir Ancak bu veriler Türkiye'de yaşayan yerleşik yabancı sayısını yansıtmakta oldukça yetersiz kalmaktadır. Karşılaştırma yapmak amacıyla sadece İngiliz vatandaşlarını ele aldığımızda resmi verilere göre Türkiye'de oturma izni alan İngiliz sayısı 7,940 kişidir. Bu sayıya öğrenciler (170) ve çalışmak (1,493) amacıyla oturma izni alan kişiler de dahildir. Buna karşın İngiltere'nin uluslararası yolcu araştırması yoluyla topladığı resmi verilerine göre Türkiye'de sürekli yaşayan İngiliz vatandaşı sayısı en az 34,000'dir. İngiliz sigorta şirketleri ile diğer kurumların tahminlerine göre ise bu sayı 30,000 ile 40,000 arasında değişmektedir (USAK, 2008:23, 26). Ülkemizde yerleşik yaşayan İngilizlerin büyük bir çoğunluğu Türkiye'de geçirdikleri süre içinde turist vizesi kullandıkları ve belli sürelerde bu vizeyi yeniledikleri için kesin verilere sahip olmak mümkün olmamaktadır4. İngiliz Ulusal İstatistik Kurumu verilerine göre 2010 yılında 1,8 milyon İngiliz vatandaşı Türkiye'ye turistik ziyarette bulunmuştur (UK Office for National Statistics, 2011). Bu sayının içinde ülkemizi turistik amaçla ziyaret eden İngilizleri olduğu kadar ülkemizde yerleşik olarak yaşayan İngilizleri de düşünmek uygun olacaktır.). Türkiye'de yaşayan yerleşik yabancı sayısı hakkında fikir vermesi amacıyla Tablo 1'de Türkiye'de mülk sahibi olan yabancı uyruklu vatandaşların sayılarına yönelik bilgilere yer verilmiştir. Bu tabloda da görüldüğü gibi Türkiye'de yaşayan yerleşik yabancı sayısıyla ilgili ulusal resmi kaynaklara arasında çelişkiler görülmektedir.

Tablo 1: Kişi Sayısına Göre Ülkeler Bazında Türkiye'de Mülk Sahibi Olan Yabancı Uyruklu Vatandaşların Sayısı[5]

Ülke	Kişi Sayısı
İngiltere	35,823
Almanya	29,182
Yunanistan	10,841
İrlanda	6,816
Danimarka	5,832
Hollanda	5,907
Norveç	5,540
Avusturya	4,460
Belçika	3,476

Yukarıdaki istatistikler önemli soruları da beraberinde getirmektedir. Bu soruların başında Türkiye ve toplumun bu göçlere ne kadar hazır olduğu gelmektedir. Aynı zamanda Türkiye'ye gelerek yerleşen yabancıların farklı bir dile, dine ve kültüre sahip bu ülkede yaşarken ne gibi zorluklarla karşılaştıkları, yerel topluma ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ne tür katkılarda bulundukları, kamusal hayata katılım

[4] 08.08.2014 tarihinde Klaus Jurgens ile yapılan görüşme.

[5] Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (2012). *Yabancıların Taşınmaz Edinimi*. 08.03.2012 tarihinde http://www.tkgm.gov.tr/yabancilar adresinden erişildi.

konusundaki isteklilik düzeyleri ve göç ettikleri ülkede yaşamlarını devam ettirebilmek için gereksinim duydukları bilgilere ne kadar ulaşabildikleri gibi önemli sorular gündeme gelmektedir. Bu sorular farklı disiplinlerin araştırma alanları arasında cevap bekleyen, orta ve uzun vadede devlet politikaları aracılığıyla çözüm bekleyen sorunlar arasındadır. Türkiye'ye göç eden yabancıların bilgi gereksinimlerinin belirlenmesi ve bu doğrultuda hizmetlerin geliştirilmesi yaşamboyu eğitimi destekleme, kültürel iletişim ve toplum içinde sosyal bütünleşmeyi artırma sorumluluğundan dolayı halk kütüphanelerinin çalışma alanı içindedir. Türkiye genelinde Kültür Bakanlığı bünyesinde 1118 halk kütüphanesi hizmet vermektedir. Bu kütüphanelerin dağılımı 1069'u il ve ilçe halk kütüphaneleri, 45'i çocuk kütüphanesi ve 4'ü Edebiyat Müze kütüphaneleri şeklindedir. Aşağıdaki grafik, (Grafik 1) Halk Kütüphanelerimizdeki yabancı dilde koleksiyon sayıları verilmektedir. İlgili grafik Türkiye'de illere göre mülk edinen yabancı sayıları ile halk kütüphanelerimizdeki yabancı dildeki koleksiyon sayılarını karşılaştırır niteliktedir. Bu karşılaştırmaya göre adı geçen illerimizde halk kütüphanelerimizin mevcut koleksiyonu gereksinimleri karşılayacak düzeyde değildir. Aynı zamanda kütüphanelerde görev yapan profesyonel işgücü de yabancı kullanıcıların kütüphane hizmetlerinden aktif bir şekilde yararlanabilmesi için gerekli donanıma sahip değildir.

Grafik 1: Yabancıların En Çok Mülk Edindiği İller ve Bu illerdeki Halk Kütüphanesi Yabancı Dil Koleksiyonu

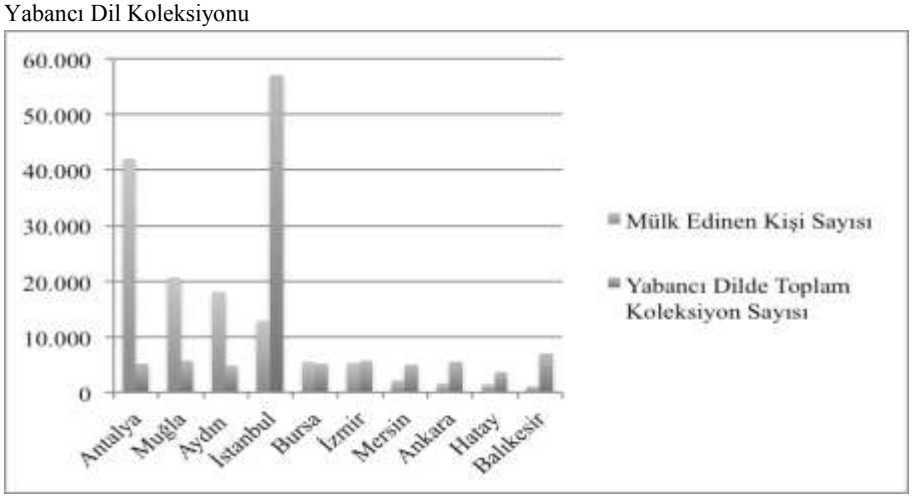

Sonuç

Halk kütüphanelerinin kültürlerarası iletişimi artırıcı rolü dünya nüfusunda artan çokkültürlü yapı ile birlikte ön plana çıkmaktadır. Dünyadaki küresel göçmen nüfusun yaklaşık olarak 216 milyon olduğu belirtilmektedir (Birleşmiş Milletler, 2010). Bu göçmen nüfusun yaşadığı ülkeye uyumunu artırmak amacıyla farklı sektörlerde farklı etkinlikler düzenlenmekte, göçmenlerin ev sahibi toplumu tanımaları, o toplumu birlikte paylaştıkları diğer kültürleri tanımaları ve kendilerini ifade edebilmeleri için uygun ortamın yaratılması için çalışılmaktadır. Bu süreçte halk kütüphaneleri sosyal ve kültürel bütünleşme merkezleri olarak bireylerin yaşam

boyu eğitimi destekleyen, onlara bilgi okuryazarlığı becerilerini kazandıran ve aynı zamanda gerektiğinde bireylerin gereksinim duydukları konularda birer eğitim merkezi olarak hareket eden önemli toplumsal kuruluşlar olarak görevlerini yerine getirmektedirler. Toplumda her birey kütüphane ve bilgi hizmetlerine tam ve eksiksiz erişme hakkına sahiptir ilkesinden hareketle çokkültürlü toplumlarda halk kütüphaneleri hizmetlerini planlarken dil ve kültür ayrımı gözetmeksizin, bireylere ana dillerinde kaynak sağlama ilkesini benimseyerek, hizmet verilen toplulukların değişen gereksinimlerini dikkate alan farklı türlerde hizmetler geliştirerek ve hizmet verilen toplumdaki kültürel çeşitliliği yansıtan kütüphaneciler istihdam ederek sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla çalışmaktadırlar. Çokkültürlü kütüphaneler göçmenlerin, dezavantajlı grupların ve bilgi erişimde dil ve kültürel engeller yaşayan bireylerin bilgi edinme gereksinimlerini karşılarken toplumda demokratikleşme sürecine de önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu katkılar arasında toplumda çokkültürlülük konusunda farkındalık yaratmak, farklı dillerin kullanılması konusunda toplum bireylerini cesaretlendirmek, farklı dillerin uyumlu bir ortamda bir arada yaşamasını sağlamak, demokratik bir ortamda ifade özgürlüğünün gelişmesine katkı sağlarken farklı kültürel grupların dil ve kültürel mirasını korumak ve sivil topluma katılımı cesaretlendirmek gibi unsurlar yer alır. Sivil toplum olmanın en önemli gerekleri arasında yer alan bireylere tercih yapma şansının tanınması çokkültürlü kütüphanelerde farklı dil ve formatlarda sunulan bilgi kaynakları, farklı ilgi alanları ve bilgi düzeylerinde sunulan kütüphane hizmetleri ve farklı kültürleri temsil eden kütüphaneciler tarafından sağlanırken büyük ölçüde gerçekleşmektedir. Buna kullanıcıların katkı ve katılımını sağlayarak halk kütüphanelerinin birer eğitim ve iletişim merkezleri haline geldiği aşamada farklı kültürlerin kültürel ve sosyal bütünleşme sürecine olan katkı gerçekleşmektedir. Türkiye'de halk kütüphanelerimiz henüz çokkültürlü kütüphanecilik yaklaşımını hizmetlerine yansıtamamış olmakla birlikte ülkemizde gerçekleşen emekli göçleri dahil diğer tüm geçici ve kalıcı göç hareketleri konusu dikkate alınmalı ve bu toplulukların halk kütüphanesi kullanma hakları kullanabilmeleri için gerekli ortamın yaratılması için gerekli planlamanın yapılması gerekmektedir.

Kaynakça:

Apaydın, G.E. ve Apaydın, H. (2008). Muğlagökova Yöresine Yerleşen Yabancilar: Büyük Britanya Vatandaşlari Örneği (TÜBİTAK Sosyal Bilimler Araştırma Grubu – Proje no: SOBAG 105K170).

Audunson, R. A. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. Journal of Documentation, 61, 429–441.

Avrupa Birliği Komisyonu (2004). Joint report by the Commission and the Council on social inclusion. 20 Mart 2012 tarihinde http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf adresinden erişildi.

Avrupa Toplulukları Komisyonu (1994). Report on the Demographic Situation of the European Union. 19 Mart 2012 tarihinde http://aei.pitt.edu/5831/1/5831.pdf adresinden erişildi.

Bal, İ., Laçiner, S. ve Özcan, M. (2007). Türkiye'deki Yerleşik Yabancıların Türk Toplumuna Entegrasyonu: Sorunlar ve Fırsatlar. (TÜBİTAK Sosyal Bilimler Araştırma Grubu – Proje no: SOBAG 105K091)

Balkır, C., Karaman, Z. Ve Kırkulak, B. (2008). Yabanci Emekli Göçünün Sosyal ve Ekonomik Etkileri: Antalya Ve Çevresi Üzerine Ampirik Bir Çalişma. (TÜBİTAK Sosyal Bilimler Araştırma Grubu – Proje no: SOBAG 105K156)

Birleşmiş Milletler (2010). Trends in International Migrant Stock. 14 Şubat 2012 tarihinde http://www.un.org/esa/population/publications/PopDistribUrbanization/PopulationDistributionUrbanization.pdf adresinden erişildi.

Eurostat (2011). Population and social conditions. 15 Mart 2012 tarihinde http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-034/EN/KS-SF-11-034-EN.PDF adresinden erişildi.

IFLA. (2009). Multicultural communities: guidelines for library services, 15 Şubat 2012 tarihinde http://archive.ifla.org/VII/s32/pub/guide-e.pdf adresinden erişildi.

IFLA. (2008). Multicultural library manifesto. IFLA Section on Library Services to Multicultural Populations 14 Nisan 2011 tarihinde http://archive.ifla.org/VII/s32/pub/MulticulturalLibraryManifesto.pdf adresinden erişildi.

IFLA. (2005). Defining multiculturalism. 10 Mart 2012 tarihinde http://www.ifla.org/VII/s32/index.htm adresinden erişildi.

Jönsson-Lanevska, Y. (2005). The gate to understanding: Swedish libraries and Immigrants. New Library Word, 106 (3/4):128-140.

Kerslake, E. ve Kinnell, M. (1998). Reviewing the literature on Public libraries and social inclusion. Libri (48): 1-12.

USAK (2008). Yerleşik Yabancıların Türk Toplumuna Entegrasyonu. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.

UK Office for National Statistics (2010). Quarterly Overseas travel and tourism. 17 Şubat 2012 tarihinde http://www.ons.gov.uk/ons/publications/re-reference-tables.html?edition=tcm%3A77-235060 adresinden erişildi.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (2012). Yabancıların Taşınmaz Edinimi. 08.03.2012 tarihinde http://www.tkgm.gov.tr/yabancilar adresinden erişildi.

Tuna, M. (2008). Güney Ege Yöresine Yerleşen Yabancıların Toplumsal Entegrasyon Sorunlarının İncelenmesi. (TÜBİTAK Sosyal Bilimler Araştırma Grubu – Proje no: SOBAG 106K167.

Balkan Devletlerinde Kültür ve İnanç Turizmi Bağlamında Etnik Farklılıkların Barışçıl Anlayışlarla Yeniden Görünürlük Kazanışı

***Aziz Cumhur Kocalar*[1]**

Öz: *Uluslararası hareketliliğin, bölgeler ve kentler arası göçlere sahne olan ve göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Balkanlar, farklı etnik grupların dağınık olarak karma bir şekilde bulunduğu irili ufaklı yeni kent devletlerinden ve kısmen de, ulus olmaya çaba sarf eden bazı devletçiklerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Balkanların, kentsel çeşitliliğin planlanması çerçevesinde nasıl kavramsallaştırılması gerektiğine dair ilginç bulgular veren bir coğrafya konumunda olduğu rahatlıkla söylenebilir. Balkanlarda pek çok yerleşimle birlikte kültürel mirasa dair izlerin de oldukça tahrip edilerek hasar gördüğü bilinmektedir. Şimdilerde ise kurulan yeni kent devletleri için; eşitlik, hakçalık ve adil bir kent sağlama anlayışları ancak savaşlarla ödenen ağır bedellerin sonrasında, belki zamanla sindirilip kabul gören değerler halini almaya başlayacaktır. Bu yeni kültürel evrimin bölgede hakim olabilmesi için ise, çeşitliliğe duyarlı planlama pratiklerinin ve planlama eğitiminin bölgede farklı uygulamalarla görünür kılınması gerekmektedir. Ancak bu tür kentsel politikalar ile kentsel çeşitliliğin planlama çerçevesinde kavramsallaştırılması ve kabulü sayesinde, iç ve dış barış, etnik kaynaşmalar ile sağlanabilecektir.*
Anahtar Kelimeler: *Balkanlar, Kültürel miras, Koruma politikaları, Tarihi eserler, Kentsel koruma ve yenileme.*

Abstract: *International mobility, regions and cities interregional migration, and partly nation to be an effort that some statelet is composed of the Balkans contains with in the large and small new towns of the states, where migrants heavily inhabited with the different ethnic groups, scattered in a mixed form. Therefore, the Balkans, the urban planning of diversity that needs to be conceptualized in the context of how interesting findings can be summarized as in a geography. The Balkans, a war broke out all over place at any moment, now will be recalled that the escalation of mutual ethnic discrimination. Meanwhile, traces of cultural heritage is also known that quite damaged in conjunction with the many placement. Now for the newly established city-states; equality, fairness and ensure a fair understanding of the city but paid a heavy price with the aftermath of war, perhaps once to be ingested will begin to take form acceptable values.*
Keywords: *Balkans, Cultural heritage, Conservation policies, Historical monuments, Urban renewal and conservation.*

---

[1] Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, azizcumhurkocalar@gmail.com

1. Giriş

Uluslararası hareketliliğin, bölgeler ve kentler arası göçlere sahne olan ve göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Balkanlar, farklı etnik grupların dağınık olarak karma bir şekilde bulunduğu irili ufaklı yeni kent devletlerinden ve kısmen de, ulus olmaya çaba sarf eden bazı devletçiklerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Balkanların, kentsel çeşitliliğin planlanması çerçevesinde nasıl kavramsallaştırılması gerektiğine dair ilginç bulgular veren bir coğrafya konumunda olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Balkanlarda 2000 öncesi gibi yakın dönemlerde, her an her yerinde bir savaşın patlak verdiği, karşılıklı etnik ayrımcılığın tırmanışa geçtiği hatırlanacaktır. Bu sırada pek çok yerleşimle birlikte kültürel mirasa dair izlerin de oldukça tahrip edilerek hasar gördüğü bilinmektedir. 2000 sonrası yeni kurulmuş olan kent devletleri için; etnik topluluklar, halklar ve genelde ise dinler arası eşitlik, hakçalık ve adil bir kent sağlama birliği söz konusudur. Bu devletlerde karşılıklı birbirini tanıma ve kabul ile gelen yaşama birliği sağlama anlayışı ile ulus olma sözleşmesine uyum süreci gündemdedir.

1.1.Hipotez

Ulus olma pratiğini sürdürebilmek içinse, kültürler arası diyaloğu yapılandırıcı bazı unsurların günün koşullarına uygun tarzda yeniden harekete geçmiş olması beklenilir.

1.2.Varsayımlar

İç savaşlarla ödenen ağır bedellerin sonrasındaki bu yeni süreçte, insanlığın evrensel kültürel değerlerinin toplumlarda yaygın bir şekilde kabul görebilmesi için, uluslararası aktörlerin ya da kurum ve kuruluşların etkinliklerinin mekanda artarak katalizör bir rol oynama sürecinin de başlamış olması gerekir. Aslında bu evrensel değerler, kendilerini kültürel mirasın korunması ile kuşaktan kuşağa aktarmaktadır. O yüzden eserlerin ilk günkü yerlerinde, somut olarak yeniden kendini göstermeye başlamış olabileceği ve tarihsel değişimlerin izlerinin algılanabilirliği varsayımı yeniden irdelenmeye değer olacaktır. Belki biraz daha zaman geçtikten sonra, üstteki ana hipotezi destekleyici yeni varsayımlarda bulunulması da ayrıca mümkün olmaya başlayacaktır. Etnik kültürel izler, karşılıklı bir kabul potansiyeline kavuşmuş olan iyimser tutum ve algılarla birlikte, yeniden ilginç bir değişimle gündeme gelebilir.

1.3.Amaç

Çalışmada da savaş sonrası bu yeniden yapılandırıcı sürecin, kültürel mirasla olan ilişkileri sorgulanmaktadır. Bu noktada koruma bilincine yönelik tutumlara yansıyan olguların varlığı önemlidir. 2000 sonrası bu yeni dönemde kültürel değişimin bölgede hakim olabilmesi için ise, çeşitliliklere duyarlı planlama pratiklerinin ve planlama eğitiminin ayrıca kültürel mirası koruma politikalarının bölgede farklı uygulamalarla görünür kılınması gerekmektedir. Ancak bu tür kentsel politikalar ile kentsel çeşitliliğin planlanması çerçevesinde kavramsallaştırılması ve kabulü sayesinde, iç ve dış barış ancak etnik kaynaşmalar ile sağlanabilecektir.

1.4.Kapsam

Çalışma, farklı etnik kültürel izlerin karşılıklı ortak değerler üzerinden kabulünün sağlandığı politika ve uygulama örneklerini irdeleyerek, uygun varsayımlar

üretilebileceği bir coğrafyayı ve farklı dönemlerini kendisine araştırma alanı olarak seçmiştir. Bu saha, Balkanlardaki Türk ve Müslüman kimliğin ağırlıklı olabildiği tarihsel yerleşim yerlerinin bulunduğu ülkeler ve onların şehirleridir.

1.5. Yöntem

Balkanlara tarihsel arka plandan bugüne doğru konuya öncelikle coğrafya, siyaset, tarih, uluslararası ilişkiler, vb. alanlardaki literatür taranarak görüşler incelenerek disiplinlerarası genel bir çerçeveden bakılmıştır. Ancak görüşlere yer verilebilmesi, hem çalışmanın sınırlarını aşacağı hem de alan dışına çıkılarak konu dağıtılmış olacağı için pek mümkün olamamıştır. Varsayımları doğrulayan bulgular için, bu ülkelerde geçmişten bugüne kalan pek çok tarihi eser üzerinden araştırma yapılması daha uygun olacaktır. Öyle ki bu eserlerin büyük bir kısmının halihazır durumda yeniden görünür kılındığı bile söylenebilir. Ancak eserlerin kökeni araştırıldıkça, halen bulunabilecek olan ya tamamen ya da kısmen farklı izlere rastlanabilmektedir. Bu izlerin özellikle silinmiş ya da etnik ayrımcılığın etkisi altında dönüştürülmüş olduğu sanat tarihçilerince bilinmektedir. Eserlerin büyük bir kısmı bu şekilde ayakta duruyor gibi olsa da, özellikle daha rekonstrüksiyon çalışmaları aşamasında, kökenlerine uygun bir şekilde ayağa kaldırılmadığı ya da çoğunluğunun hiç beklenildiği gibi canlandırılmadığı da açıktır. Bu konuda ise, mimarlık tarihçilerine başvurmak faydalı olacaktır.

2. Balkanlardaki Eserlerin Mevcut Durumu ve Ülkelere Göre Farklılıklar

Balkan ülkelerinin Türk ve Müslüman kimliğe aidiyet gösterenler arasından seçilenleri ile önce toplu olarak sonra da, bazı şehirler üzerinden tarihi eserlere yönelik mevcut envanter bilgilerine ve görsellere dayalı bulgular ile eserlere özgü anlatılan tarihsel nitelikteki veriler eşliğinde saha araştırması yapılmıştır.

2.1. Korumaya Yönelik Tarihsel ve Gözlemsel Bulgularla İlk Karşılaştırmalar

Öncelikle Balkanların yakın tarihsel geçmişi kısaca özetlenmiştir. Sonra da eserlerin korunmasına yönelik yaklaşımların karşılaştırmalı olarak irdelenebilmesi için, eserlerden ayakta kalanlar ile inşa edilenlere yönelik ülkesel sayısal dağılımları gösteren ve koruma başarısını farklı ölçütlerle sıralamaya çalışan farklı sıralama ölçütleri ile yeniden değerlendirilmiş toplu bir envanter tablosu sunulmuştur. Burada koruma başarısına yönelik birbiriyle göreceli denilebilecek spekülatif değerlendirmeler yapılmıştır. İlerleyen bölümlerde ise seçilen ülke ve şehirlerdeki eserlere kısaca geçilerek, aynı yol derinleştirilerek izlenilmiş ve bu kez ise eserlerin türlerinin de sayısal dağılımlarına yönelik ek ve örnek toplu tablolar kısmen de olsa ayrıca sunulmuştur. Bu tablolarda, tarihsel eser verileriyle birlikte yer yer niteliksel karşılaştırma amaçlı olarak ancak farklı ve özellikle zıt açılardan maksatlı olarak spekülatif bir şekilde kullanılarak günümüz koruma kriterlerinin farklılaşan ağırlıklı izleri irdelenmeye çalışılmıştır.

2.2. Yakın Geçmiş

1993'te çoğalan, Balkan Savaşları ile kitleselleşen Müslüman (Türk, Boşnak, Arnavut, Pomak) göçü söz konusu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, mübadeleler ile bu Türklerin bir kısmı, Türkiye'ye göç etmiş olsa da, günümüzde halen Bulgaristan, Makedonya, Yunanistan, Kosova, Sırbistan ve diğer

Balkan ülkelerinde Türk nüfusun yoğun olduğu yerler bulunmakta ve Türkçe ile o ülkenin dillerini konuşmaktadırlar.

Şekil 1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarına dair etnik grafik (1861)

Şekil 2. Balkanlar'daki Türk ve İslam Eserlerinin Dağılım Bölgesinin Genel Durumu

Tersine, 1989 yılında Bulgaristan'daki zorunlu isim değiştirme vb. baskılar sonucunda Türk'ler başta İstanbul, Bursa ve İzmir olmak üzere Türkiye'ye göç etmiş, politika değişiklikleri sonucu bu göçmenlerin bir kısmı Bulgaristan'a geri dönmüştür.

2.3.Koruma Pratiklerinin İlk Genel Değerlendirmesi

2.3.1.Korumanın göreceli başarı oranı (AK/İE)

Aşağıda ilgili kaynaklardan alınan envanter tablosunda (Tablo 1.) ayakta kalan(AK) ile inşa edilen (İE) eser sayıları ayrı ayrı (birbiriyle kesişmeyen iki ayrı küme şeklinde kabul edilerek) kullanılmıştır. Çünkü (AK+IE) toplamları da ayrıca ele alınarak eser yoğunluğu ve ülkeler arası koruma başarısı hakkında genel bir fikir edinilmeye de çalışılmıştır. Haliyle bu sayısal veriler üzerinden Balkan ülkeleri öncelikle koruma açısından kendi aralarında belki spekülatif denilebilecek bir değerlendirmeye de tabi tutulmaktadır. Bu değerlendirmede (yeniden) inşa edilmeye gerek kalmaksızın, ayakta kalan eserlerin inşa edilenlere oranla kendi aralarındaki sıralamada görece yeterli olması korumanın o ülkelerde sadece diğerlerine göre ve o açıdan biraz daha başarılı olduğunun bir göstergesi sayılarak konuya yaklaşılmıştır. Yani kısaca ayakta kalan(AK) ile inşa edilen (İE) AK/İE oranının büyük olması bir başarıdır denilmiştir.

Nitekim İbrahimgil'in de örnek alınan bir çalışmasında, Balkanlardaki Türk eserlerinin durumunu genel olarak değerlendirirken; "Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova'daki yapıları, diğer Balkan ülkelerine nispetle daha iyi korunmuş ve bakımlıdır" diyerek eserlerin korunma durumunu nitelemiştir. (İBRAHİMGİL, Mehmet Z. 2014) Ancak göreceli büyük oran korumanın genel bir başarı göstergesi sayıldığında; bu göstergenin diğer bazı ülke örneklerinde de, yine onların korumada son dönemlerde öne çıkarılabilen hatta onları belirgin ve tercih edilir bir genel koruma pozisyonunda tutabilecek bir gösterge haline gelmiş olması beklenirdi.

Bu yüzden acaba korumanın farklı güncel (ticari ve turistik) açılardan başarılı olduğu düşünülebilen diğer bazı ülkelerindeki (Macaristan=1) (Bulgaristan=2) (Sırbistan=3) durumu nasıl ele alınabilir? Korumanın bu 3 ülkedeki belirtileri (varlığı) dikkate alınacak olursa; bu oran acaba tersten değerlendirildiğinde daha başarılı olarak nitelenmeye doğru bizi yöneltmez mi? Yani başarı oranı küçük ise, AK=ayakta kalanlar ile İE=inşa edilenler birbirine uzaktır ve bu kez ise, o ülkede hep inşa edilenler başarılı gibi göze batmaktadır. (Belki de sadece göze batmaktadır?) (Salt niceliksel yolda ilerleyen veri setlerinin karşılaştırmalı olarak yorumlanması yöntemlerinde ön plana çıkan olumsuz unsurlar gözden kaçırılmamalıdır.)

Tablo 1. Balkan ülkelerinde ayakta kalan ve inşa edilen tarihi eser sayıları ve oranları **Kaynak:** (İbrahimgil, 2014)

Balkan Ülkeleri	İnşa Edilen=İE	Ayakta Kalan=AK	AK/İE Oranı	AK/İE Oranı** sıralaması	Toplam Eser #= İE+AK	Toplam Eser yoğunluğu* Sıralaması	Eser tür (çeşit) sayısı
Kosova	361	221	61%	1	582	8	31
Karadağ	222	95	43%	2	317	10	
Romanya	291	110	38%	3	401	9	
Makedonya	1413	484	34%	4	1897	4	34
Hırvatistan	241	52	22%	5	293	11	18
Yunanistan	3771	750	20%	7	4521	1	18
Arnavutluk	1015	200	20%	6	1215	5	
Bosna-Hersek	3560	657	18%	8	4217	2	
Sırbistan	909	162	18%	9	1071	6	30
Bulgaristan	3339	518	16%	10	3857	3	38
Macaristan	724	41	6%	11	765	7	20

** Büyük oran başarı ise AK=ayakta kalanlar ile İE=inşa edilenler birbirine görece yakınlaşmıştır.
Yani "ayakta tutanlar" (Kosova=1=En başarılı) (Macaristan=11=En başarısız) (Sırbistan=9=Başarısız)
** Küçük oran başarı ise AK=ayakta kalanlar ile İE=inşa edilenler birbirine uzaktır. Yani "inşa etmede en başarılılar": (Macaristan=1=En başarılı) (Bulgaristan=2) (Sırbistan=3)
* Eser yoğunluğu (#) sayısıdır. (Bu tablodaki niceliksel veri sıralamalarında, 1.sıra=En çok=En başarılı olarak öne çıktığından, ileride yapılacak ilk değerlendirme ve yorumlarda da yine öyle ele alınmıştır.)
Eser çeşitliliği (eser türü sayısı) verisi kısmen çıkarılabilmiştir.(1=Bulgaristan, 2=Makedonya)

İşte bu iki zıt değerlendirmeye göre yukarıda yapılan diğer örnek ters sıralamanın da** sayısal tercihler arasındaki yeri burada ayrıca yeniden sorgulanmak zorunda olacaktır. Çünkü bu örnek durumlar, başka parametrelerin de korumada ki varlığını değerlendirmeye katarak özel karmaşıklık yaratan durumların da varlığının yeniden değerlendirilmesine kadar varan ileri sayısal yaklaşımların arttırılmasını oldukça gerekli kılmaktadır. Aslında bu örnekler incelendikçe; sayısal ölçütlerin kolaycılığını ve hata paylarını da yeniden gözler önüne sermektedir. Ama sayısal verilerin diğer yandan da özellikle bu tür bir araştırmada, hızlı karar ve izleme olanakları sunmasının da önündeki engelleri kaldırma adına, araştırmada sürekli bir heves uyandırmaktadır. Dolayısıyla önemini de belirgin bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Haliyle bu çalışmada, İbrahimgil'in çalışmasında verilen yukarıdaki sayısal ağırlıklı tablodaki örneklemlerden hareketle ilk değerlendirmelerin biraz daha farklı yorumlanabilirliği de özellikle konu ve başlık ile ilişkisi nedeniyle kısmen de olsa söz konusu edilmek istenilmiştir.

Özellikle Kosova'nın Tablo 1.de mevcut eserler ile inşa edilmiş (belki tamamen bir şekilde ortaya çıkarılmış) eserler oranlamasında öne çıkan başarı ölçütü terse çevrilerek bakıldığındaki karşılaştırmalarda, sayısal yer olarak en düşük noktada kalması ilginçtir.

Makedonya ise orta dereceye kadar yükselebilmiştir. Bosna-Hersek ise bu ikisine nazaran söz konusu sıralama da yine daha başarılı bir yerde görünebilmiştir. Farklılaşmanın diğer etkenlerinin aslında eser yoğunluğu* gibi daha başka ve önemli parametreler olduğu da aslında herkes tarafından bilinmektedir.

Hep daha detaylı ve farklı açılardan bakıldığında, bu değerlendirmelerin hepsi aslında göreceli sınırlı değer taşıyan bir yerde durmaktadır. Dolayısıyla doğrudan kullanıldıklarında, yetersiz ve hatta rahatlıkla görülebileceği gibi hatalı yargılar da doğurabileceği unutulmamalıdır.

2.3.2.Koruma bilincinin ve uygulanan politikaların değerlendirmesi (stratejiler)

Yukarıdaki örnek verilen açıdan değil de, eser yoğunluğu (sayısı) açısından değerlendirmede mümkündür. Korumaya eser yoğunluklarından ötürü daha çok önem vermesi gerektiği düşünülen ülkeler olarak sıralama yapıldığında ise; (son sütundan görüldüğü gibi) Yunanistan en öne çıkarken, yine bu kez Kosova (8) Romanya (9) ile birlikte en alt sıralara kadar düşebilmektedir. Burada eser yoğunluğu (#) sayısının da (niceliksel bir veri) olarak tek başına değil, ilişkisel bir anlam ifade edebileceği görülmektedir. (Kosova eser yoğunluğunun az olmasına ve yıkıcı savaş görmesine karşın, ayakta tutulan eserleri ile halen iyi korunmuş sayılabilir mi?)

Artık burada bu ölçütler üzerinden karşılaştırma yapmanın esnek yorumlara açılma riski görülebilmektedir. Bu riskten kaçınmak için durum bizi ülkelerin süren sınır değişimleri nedeniyle dönemsel arka plandan bakarak aslında ulusal değil de tipik yerleşim yerleri bazında da, hatta yüzölçümü ve nüfuslarıyla da birlikte, etnik bir karşılaştırmaya doğru yönlendirmektedir. O yüzden aslında koruma bilinci üzerinden politikalarının Balkan ülkelerinde daha isabetli kılınmasının bir yolu da; öncelikle bu sayısal verilerin daha etraflıca ve doğru bir şekilde değerlendirilebilmesidir.

Bu nedenle, daha en baştan itibaren ülkelerin alfabetik değil de, tarihi eserlerini göreceli koruma başarı ölçütlerine göre sıralamaya alınmasına çalışılmıştır. Böylece bu ölçütlerle birlikte ileride eser bazlı gelişmeler de ele alındığında yine bakılabilecektir. Özellikle bu tür nitel değerlendirmelere de geçildiğinde, gerek görüldükçe karşılaştırma amaçlı hep başa dönülerek ülkenin genel durumuyla ilişkilendirmeler yapmanın yeni karşılaştırma olanakları sağlayabileceği düşünülmüştür. Yukarıdaki tabloda verilmiş olan eserlerin karşılaştırmalı mevcut durumundan da görülebileceği gibi, ayakta kalanların inşa edilenlere göre oranı %6 olan Macaristan aslında güncel korumanın en başarılı olduğu ülke sayılabilir mi? (Ne de olsa, "bir şekilde yok olan" eserlerini inşa ederek ortaya çıkarmıştır.) Peki, %61 ile Kosova ise korumanın en sorunlu olduğu ülke olarak mı görülürse, hata yapılmış olmaz mı? Çünkü O da ne de olsa, son iç savaşın göbeğinde yer aldığına göre, nasıl oluyorsa, Tablo 1.den de anlaşıldığı üzere "ayakta kalan" eser durumu ile neredeyse söz konusu eserler "olduğu gibi" korunmuşluk izlenimi uyandırmaktadır.

Burada "olduğu gibi" ifadesi "ayakta kalma" ifadesi ile yine maksatlı olarak eşdeğer kılınmıştır. Halbuki (uğraşılan konuların karmaşıklığına karşın) bilim dilinin anlatımı azaltarak okuyucu da, bu gibi yorumlara yer vermeyecek kadar açıklık ve netlik sağlaması beklenilir. Aslında burada sanat tarihçilerden ödünç alınan veriler incelenirken, anlamın nasıl değişebildiğine dair spekülasyonlar üzerinden daha fazla olası yorum hataları gösterilmektedir. Amaç, bu hatalara düşülmeksizin ve hata payları konusunda bilinçlenerek, disiplinler arası çalışma zorluğunun aşılmasıdır. O yüzden farklı olası yorumlara da burada kısaca örnek verilmiştir. Dikkat edilirse; tarihi eserleri koruma başarı aralığı da Tablo 1.de; (6-61) yüzde 6 (0,06) ile yüzde 61 (0,61) arasında değişmektedir. Ülkeler arasında %55 kadarlık bir fark bulunmaktadır.

Tablo 1.de bu sıralama farklı ölçütler ile tekrar tekrar yapılabilir. Koruma bilinci açısından öncelik sırasında; "acaba en başta hangisi olurdu" sorusu da, hemen emin olmayacağımız bir soru olarak kalır. Çünkü yanıltıcı türde cevaplara bizi yönlendirmiş olacaktır. Sonuç olarak, koruma bilincinin yaygınlaştırılma politikalarına destek olmak bir yana, daha ayrıntılı farklılaştırılmış tam doğru yanıtları da olabilecek sorular sorabilmek gerçek amaç olmalıdır. Böylece, daha farklı öncelikleri olan ülkeler ile karşılaşılacak ve belki farklı koruma stratejileri de güdülebilecektir.

Kısacası koruma bilincinin bu ülkelerde ayrı ayrı nasıl yaygınlaştırılabileceği de zor stratejik bir konudur. Ancak işe başlarken, sadece genel tabloyu yüzeysel olarak yorumlama çerçevesinde, bu tür genel belirtilere dair belirlemeler yapılmıştır, diyebiliriz. Koruma bilincinin yaygınlaştırılması için, şimdi (varsayımsal olarak ya da) göreceli daha başarılı varsayılan ülke deneyimlerini de araştırmada ele almaya doğru geçebiliriz. Burada aslında, başarı ölçütlerinin ne olacağı halen belirsiz ve sürekli daha detay sorularla araştırılmaktadır. Her şeye rağmen, araştırmaya devam edecek olursak, bu kez bildiri sınırları nedeniyle de Balkan ülkeleri arasında rastgele (yukarıdaki koruma ölçütünü tersten varsaydığımız son değerlendirmeye göre en başarılı ve orta başarılı ülkelerden) birkaç örnek seçerek incelemek durumdayız.

Bu tür sayısal anlamda başarılı gibi gözükenlerin ilk ön değerlendirmesine paralel bir amaçla çalışmanın sürdürülüşü de, ileride gerekirse eleştiriye açık tutulmuştur.

Şimdi eldeki ilk veriler eşliğinde, gelecek koruma araştırmalarına konu olabilecek öncül bir irdeleme yapılması sağlanabilir mi bakmaya çalışalım.

Verilerin yorumlanmasındaki bu hata risklerine karşın önce atlanılmadan Kosova ardından da, Makedonya ve sonra Hırvatistan ile Yunanistan ele alınacaktır. Daha sonra da, artık "başarılı" varsaydığımız örneklerden sırayla Sırbistan ve Bulgaristan örnekleri ile en son ve "en başarılı" varsaydığımız Macaristan'ın okuyucu da birbirleriyle karşılıklı nitel göreceli durum üzerinden uyandırdığı etki tartışılarak, ülkeler arası durum hakkında bize bazı sonuçlar veren bir karşılaştırma yapılacaktır.

2.4.Kosova

Kosova toplam eser yoğunluğu 8.sırada olan (AK /İE Oranı ise %61 şimdilik yorumsuz) bir ülke konumunda idi. Son iç savaşın göbeğinde yer alan Kosova'nın eser durumu, Tablo 2.den de anlaşıldığı gibi ayakta kalan "ayakta tutulabilen" eser oranı (yani inşa edilenlere oranla) çok yüksek çıkabilmiştir. Eserlerin savaşa karşın (tahrip edilmiş olabileceği) ancak ayakta kalan oranın çarpıcı olması ilginçtir. Eser bazında daha ayrıntılı bir inceleme ile bu durum daha başka çalışmalarla görülebilir.

Altta ayrıca eserlere yönelik bir fonksiyon analizi de göze çarpmaktadır. Kosova'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türlerine göre dağılımı özet olarak verilebilmiştir. En azdan–en fazlaya şeklinde sıralı yüzdesel dağılım şöyledir: % 6-75 Ticari, % 15-100 Eğitim, % 21-65 Dini, % 29-64 Sosyal, % 50-100 Kamu, % 75-100 Askeri, % 100-100 Sivil. Bu analizde artık eserlerin işlevlerine göre kümelenmiş (yığılmış) görünümleri dikkate alınmıştır. Korumadaki bu başarı aralıklarına göre (en düşük alt başarı oranı en üstte olacak şekilde) işlev grupları açısından yeniden sıralandığı görülmektedir. Bu işlev gruplarındaki yapıların korunması, sayısal dengeli bir koruma politikası açısından öncelikli görülebilir. Tablo 2.de de mevcut eser sayısı, (arşivde) tespit edilen eserlere göre halen az denilebilecek üst gruplardaki bazı eser türlerinin ayrı ayrı göreceli (mevki, etkileşimde olduğu nüfus hareketleri açısından) önemine göre ele alınarak korunma önceliği atanması mümkün olabilir.

Askeri, kamu ve sivil yapılar ise, alttaki grupta yer alırken, en başarılı şekilde ortaya çıkarılabilmiş olan yapılar gibi gözükmektedirler. Bu değerlendirmelerde stratejik sayılabilecek askeri ve kamu yapılarının yanı sıra, sivil yapıların da hızlıca işlevlendirilebildiği çok açıkça görülebilmektedir. Burada da konu yine, ileride farklı türde irdelemelere ve sayısal analizlere açık olacağından ayrıntılara daha fazla inilmeyecektir. Eğer böyle bir karşılaştırma yapılacak olursa, arşivdeki eserlere nazaran mevcut olma durumuna denk düşecek şekilde alttaki sıralamalarda en sonda (% olarak büyük) sayılanlar en başarılı korunan eser örnekleri olarak dikkate alınabilir. Ancak arşiv kayıtlarında tespit edilen eser sayısı, mevcut eser sayısını belki kapsıyor da olabilir. Bu durum, bilgi kaynağına erişilerek henüz doğrulanamamıştır.

Tablo 2.de % 20< Aralık <%100 arasında kalanlarda, (yine en azdan en çoğa doğru sırasıyla); Kışla, Köprü, Kale, Hamam, Bedesten, Su Kemeri, Postane olmuştur. Başarı oranı daha düşük olan ve ortaya çıkarılmayı bekleyenleri de, öncelikle ele almak adına, başarı oranı %20'nin altında kalanları da (en kötü korunanlar yine başta kalacak sırada); Medrese, Mektep, Han, İmaret, Tekke, Çeşme ve Camii türü eserler olarak sıralayabiliriz. Bu sayısal verilerden görüldüğü kadarı ile

Makedonya'da gün yüzüne çıkmayı bekleyen eğitim, ticaret ve dini yapılar ağırlıklı eserlerin varlığının çarpıcı derecede fazla olduğudur.

Tablo 2.de mevcut eser sayısının arşiv kayıtlarına oranına göre bir karşılaştırma olanağı mevcuttur. Tabi ancak bu ilk ham değerlendirmeler yapılırken; Tablo 2.deki 20 tane eser türünün de rastgele karışık eksik verisi bulunması nedeniyle, burada değerlendirmeye alınamamış olduğu unutulamamalıdır. Aslında bu eserler tabloda oransız olarak verilmiştir, böyle olmalarından ötürü de durumları, tam olarak şimdilik anlaşılamamaktadır. Tablodaki sayısal veriler ileride, farklı karşılaştırmalara da olanak vereceğinden ve başka araştırmalara da altlık oluşturacağından burada daha fazla örneklendirmeler ile ayrıntılara girilememiştir.

Tablo 2. Kosova'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türde mevcuda göre dağılımı

Yapı Fonksiyonu	**Yapı Türü**	**Arşiv kayıtlarında tespit edilen eser sayısı**	**Mevcut eser sayısı**	**Yüzde**
Dini	Külliye	26	17	65
	Camii	233	66	28
	Tekke	24	9	38
	Türbe	42	9	21
	Namazgah	0	2	
	Hazire	0	16	
Eğitim	Medrese	24	5	21
	Mektep	33	5	15
	Kütüphane	8	3	38
	Rüştiye	4	4	100
Ticari	Han	33	2	6
	Arasta	4	3	75
	Debbahane	3	2	67
Sosyal	Hamam	14	6	43
	Köprü	14	9	64
	İmaret	3	0	
	Çeşme	58	17	29
Askeri	Kale	8	6	75
	Köprü	1	1	100
	Redif	2	0	0
	Kışla	5	4	80
Kamu	Saat kule	7	5	71
	Hastane	4	2	50
	Trafo	0	1	
	Saray	2	2	100
	Islahane	1	1	100
	Belediye Bina.	1	1	100
	Hükümet Kon.	2	3	
	Postane	0	1	
Sivil	Konak	14	14	100
	Kule-Ev	6	6	100
Toplam		576	222	39

2.5.Makedonya

Foto 1. Pirlepe – Çarşı Camii (1475)

Tablo 3. Makedonya'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türde mevcuda göre dağılımı

Tür no	Eser	ARŞİV KAYITLARI	MEVCUT ESER	YÜZDE
1	Medrese	67	4	6%
2	Mektep	132	10	8%
3	Han	65	10	15%
4	İmaret	13	2	15%
5	Tekke	77	15	19%
6	Çeşme	123	23	19%
7	Camii	765	155	20%
8	Kışla	6	3	50%
9	Köprü	20	14	70%
10	Kale	6	5	83%
11	Hamam	40	36	90%
12	Bedesten	3	3	100%
13	Su Kemeri	1	1	100%
14	Postane	1	1	100%
…	….	…	…	…
34	TOPLAM	1413	484	34%

Eser çeşitliliği (toplam 34 adet tür) açısından Bulgaristan'dan sonra 2.sıradadır.

2.6.Hırvatistan

Eksik verileri olan diğer şu 20 eser türüne tabloda yer verilemese de, toplama etkileri alınmıştır. Mevcudiyetlerine göre göreceli önem sırası atfedilen bu eser türleri sırasıyla şöyledir: Tekke, Medrese, Mektep, Kışla, Hisar, Cephane, Karantina, Karakol, Konak.

Hırvatistan Tablo 4.de arşivine oranla mevcut eser sayısında ortada olan bir ülke olarak görülebilmesine karşın, toplam eser sayısında en az (11.) sıralarda kalan bir ülke konumundadır. Ancak eser çeşitliliği (tür sayısı toplam 18 adet) yine ortalama bir değerdedir. Eser dağılımlardaki gerçek sapmaları ortaya çıkarabilecek başka bir takım yoruma açılabilecek farklı değişkenlere dayalı göstergeler de tayin edilebilir. Konu böylece ileri de belki daha geniş disiplinler arası bir bilimsel proje çalışması

kapsamına da taşınabilir. Ancak böylece sağlıklı verileri tayin edilebilecek değişkenler önce yeniden düzenlenerek sonra doğrulanıp, güncellenebildiği oranda buradakinden daha ayrıntılı bir şekilde karşılaştırmalı olarak ileride incelenebilir duruma da gelecektir. O zaman oluşacak olası yorumlar da belki buradakilerden başka bir yöne doğru farklılaşarak derinleştirilebilecektir. Aşağıdaki tablolar da artık değerlendirmeler okuyucuya bırakılarak ayrıntılara fazla girilmeksizin veriler sunulmuş olacaktır.

Tablo 4. Hırvatistan'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türde mevcuda göre dağılımı

Tür no	YAPI TÜRÜ	ARŞİV KAYITLARI	MEVCUT ESER	YÜZDE
1	Cami-mescit	102	6	6%
2	Han	18	2	11%
3	Çeşme	15	2	13%
4	Hamam	8	2	25%
5	Türbe	5	2	40%
6	Kale	38	16	42%
7	Köprü	6	4	67%
8	Kule	11	9	82%
9	Kervansaray	1	1	100%
18	TOPLAM	241	52	22%

2.7.Yunanistan

Lozan Antlaşması'nın ek protokolü ile Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesi yapılmış, Türkiye ve Yunanistan'ın yurttaşları din esasına göre zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Türkiye'de sadece İstanbul kenti ile Gökçeada ve Bozcaada'da oturan Rumlar, Yunanistan'da ise sadece Batı Trakya Türkleri mübadeleden muaf tutulmuşlardır. 1947'de Yunanistan'a bağlanan kadar Ege'de pek çok ada İtalya'da bulunmaktadır. Sadece Batı Trakya'da Lozan Antlaşması kuralları uygulanıyor ve Batı Trakya dışında Türk ve Müslüman nüfusu yok sayılıyor. Ancak Yunanistan tahribattan çekiniyor. O yüzden nüfus bağlantısı yoktur. Yunanistan arşivinde en çok eser bulunan ülke olmasına karşın, mevcut eserleri halen bilinemediğinden (son sütun verileri eksik) karşılaştırmalı dağılım saptanamamıştır. Buna karşın, bu ülkede de özellikle dini eserlerin tarihteki (belki de yine günümüzde ki) çokluğu da aslında, kendini yeterince göstermektedir. Bu eserlerin kullanıcısı göç ettiğinden (özellikle mübadele ile değiştirilen yerleşimlerde) yapıların da en azından müzeye dönüştürülme eğilimleri ile günümüzdeki sürdürülebilirliğinin sağlanması mümkündür. Sağlıklı bir şekilde kültürel koruma amacına hizmet edebilmesi içinse, kullanım fonksiyonlarının başka bir çalışma kapsamında tartışılması gerekli görülmektedir. Burada eser sayısı azdan çoğa doğru sıralı verilmiştir. Yunanistan'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türlerine göre dağılımı: 4 Sebil, 5 Saat Kulesi, 6 Su Kemeri, 7 Darül-kurra, 10 Kervansaray, 10 Çeşme, 22 Kale, 25 Köprü, 30 Türbe, 35 İmaret, 134 Hamam, 142 Hayratlar, 171 Han, 182 Medrese, 307 Tekke, 315 Mektep, 2336 Cami-mescit

Foto 2. Kavala, İbrahim Paşa Camii **Foto 3.** Rodos, Recep Paşa Camii-16.yy.

2.7.1. Mübadele (1923-1930, …)

1923 yılında Lozan Barış Antlaşması'na ek protokol uyarınca başlatılan ve 1930 İnönü-Venizelos sözleşmesine dek devam eden Türkiye-Yunanistan arasındaki mübadeleden günümüze pek çok şey değişti. Göçler son yıllarda da daha farklı şekillerde yaşanıyor. (Erdal, 2006) Karşılıklı göçün en fazla yaşandığı dönem yeni doğan gereksinimlerin aşağıdaki fotoğraflara da mekansal açıdan yansıdığı tarihi eserler üzerindeki değişimlerde kendini belli etmektedir. (Cami minarelerinin önceden kuleye çevrilmiş bir örneği fotoğraftan görülebiliyor.)

3.Eserlerin Korunmasına Yönelik Mevcut Durum Analizi (Koruma Politikaları)

Balkanlarda 4000-5000 yapımızın ayakta olduğu düşünülürse, eserlerin tümünün restorasyonunun sadece Türkiye'nin görevi olmadığı anlaşılabilir.

3.1.Eserleri Yerel Halkın ve Yerel Siyasi İradenin Sahiplenmesinin Gerekliliği

Bölgedeki halk ve siyasi iradenin sahip çıkması gerekiyor. Aksi halde ne kadar restorasyon yapılırsa yapılsın herhangi bir karışıklıkta tahrip olması söz konusu olduğundan eserlerin tümüne tek tek yetişmenin ne kadar zor olduğu anlaşılacaktır. Eserlerin tümünün sayısı halen tam olarak bilinemese de tümünün restorasyon ve restitüsyonlarının da neredeyse mümkün olmadığı ortadadır. Diğer yandan Balkanlardaki eserlerimizi Türkiye'deki siyasi irade hep kendi damgası (ya da tapusu olarak) görmektedir. Bu sahip çıkma anlayışı oldukça baskındır. Ayrıca bölge halkı da bu kültürel bağlara sahiptir, ancak böyle bir himayeyi aramadan sivil toplumunu geliştirerek ülke yönetiminde ve kültürel koruma politikalarında da söz sahibi olmak zorundadır.

3.2.Tahribatın Meydana Geldiği Yerler

Türk ve Müslüman nüfus nerede nispeten az ise oralarda tahribat en yüksek seviyeye çıkıyor olmuştur. (Yani, Yunanistan hariç olmak üzere nüfus ile tahribat arasında ters bir orantı mevcuttur.) O yüzden Saraybosna ve Makedonya'da tahribat azken, Sırbistan tahribatın en çok olduğu bölgedir. Ancak bu son iki bölge artık eserlerde tahribatın da hatalı olduğunu anlamış gözüküyor.

3.3.Balkanların Türk ve Müslüman Nüfus Demografisi

Balkanlardaki Müslüman nüfusun çoktan aza etnik gruplara göre dağılım sırasıyla şöyledir: Boşnak, Arnavutlar, Türkler, Pomaklar, Çingeneler. Kaynaklardaki konuşmacılarca (İbrahimgil ve Acun, 2014) Balkanlardaki Türk-Müslüman nüfusun

14-15 milyon kişi olduğu ileri sürülürken, internetteki resmi rakamlar oldukça düşük (1 milyon) gözükmektedir. Balkanlardaki Türk-Müslüman nüfusun (~1,5 milyon kişi) dağılımı (en az 910.000-en fazla 1.248.000 kişi) olarak öngörülebilir. Bulgaristan: 588.318 Makedonya Cumhuriyeti: 80.000-200.000 Sırbistan: 20.000-30.000 Yunanistan: 150.000-200.000 Kosova: 50.000-80.000 Romanya: 85.000-100.000 Bosna-Hersek: 25.000-50.000 Bu demografik yapının burada tam olarak analiz edilebilmesi mümkün olamamıştır.

4.Korumada Başarılı Olarak Öne Çıkan Bazı Balkan Ülkelerine Örnekler

Tarihi eserlere yapılan tahribattan ötürü kendilerinin de turizm geliri sağlayamamakta olan ülkeler düşünülecek olursa; Tablo 1.deki sıralamaya göre; Korumada başarı oranı **(AK/İE)** düşük olan (%6) Kosova ve Makedonya'dan başlanılarak sonrasında sırayla, %22 ile Hırvatistan, %20 ile Arnavutluk ve Yunanistan sonrasında %18 ile Bosna-Hersek ve Sırbistan gelmektedir. Ardından ise en başarılı olanları %16 ile Bulgaristan ve %6 Macaristan olarak nitelememiz uygun olacaktır. Turizm gelir eksikliğinden zarar gördüğünü fark eden bu ülkelerde koruma bilincinin ilkin kurumsal düzeyde ve uluslararası örgütlerin de desteği ile kendiliğinden oluşmaya başlamış olacağı beklenebilir. O yüzden korumada başarılı sayılabilecek ülkelerde yakın zamanda ilginç sayılabilecek turistik uygulamaların gözlemlenebileceği düşünülmektedir. (Macaristan ve Sırbistan örnekleri) Örneğin; Macaristan'da en ufak sayılabilecek bazı eserleri bile (çeşme, hamam gibi) hızla ayağa kaldırmaya yönelim artmıştır. Diğer Balkan ülkelerinin de bu yönde de çalışacakları şimdiden öngörülebilmektedir. Dolayısıyla belki ve özellikle örnek alınabilecek türde rastgele her eserin de restorasyonunun Türkiye tarafındaki siyasal iradenin yüklenmesine gerek kalmayacaktır.

4.1.Bulgaristan

Tablo 5. Bulgaristan'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türde mevcuda göre dağılımı

Tür no	YAPI TÜRÜ	ARŞİV KAYITLARI	MEVCUT ESER	YÜZDE
11	Kütüphane	2	2	100%
10	Kale	5	4	80%
9	Saray	3	1	33%
8	Hamam	113	36	32%
7	Kervansaray	16	3	19%
6	Camii-mescit	2356	146	6%
4	Tekke	174	8	5%
5	İmaret	42	2	5%
2	Medrese	142	5	4%
3	Han	116	5	4%
1	Mektep	273	9	3%
38	TOPLAM	3339	479	14%

Yunanistan'dan sonra Bulgaristan'da yoğun nüfus hareketleri ile ilişkili olarak korumada göreceli öne çıkan bir başarıya sahip sayılabilecek ülkeler arasında konumlanmaktadır. Eser çeşitliliği (tür sayısı toplam 38 adet) ile 1.sırada en çarpıcı değerdedir. Sonra ise Makedonya gelmektedir. Diğer ülkelerde bulunan eserlerin mevcut kullanıcı ya da ziyaretçi sayıları ile ilişkili sağlıklı verilerden oluşan demografik çalışmalar burada yeterince incelenemediğinden henüz bilinememektedir.

Bulgaristan'da 1-28 Ocak 2011 tarihleri arasında yapılan 17. nüfus sayımının nihai sonuçları açıklandı. NSİ Başkanı Mariana Kotzeva, ülkede kendilerini "Türk" olarak tanımlayan vatandaşların sayısının 588.318 olduğunu ve toplam nüfusunu yüzde 8,8'ini oluşturduğunu belirtti. (Milliyet, 2011).

4.2.Sırbistan

Tablo 6. Sırbistan'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türde mevcuda göre dağılımı

TÜR #	TÜR	ARŞİV KAYITLARI	MEVCUT ESER	%
19	Baruthane	1	4	400%
17	Kule-ocak	2	4	200%
18	Burç	1	2	200%
16	Kale	11	18	163%
13	Saray	2	2	100%
14	Saat Kulesi	2	2	100%
15	Konak	10	10	100%
12	Türbe	13	10	77%
11	Hamam	46	26	57%
10	Hisar	3	1	33%
8	Çeşme	86	14	16%
6	Tekke	66	8	12%
7	Köprü	42	5	12%
5	İmaret	9	1	11%
4	Cami	377	35	9%
3	Medrese	60	5	8%
2	Han	75	5	7%
1	Mektep	98	2	2%
30	TOPLAM	909	162	18

İlgili kaynakta da mevcut eser sayısının (burada fazla da olabilmesinden ötürü), arşiv kayıtlarındaki verilen sayının mevcut eser sayısından ayıklanarak, ayrı tutulduğu (ortaya çıkarılamamış olan eserleri gösterir) şekilde bir ayrım yapıldığı düşüncesi doğrulanmış sayılabilir.

Sancak bölgesinde Novi (Yeni) Pazar ve Niş şehirleri hariç, Türk ve Müslüman nüfusun azınlıkta olduğu görülmektedir. Buna karşın buralarda genelde artık eserlere daha çok sahip çıkılmaktadır. Tabloda yine eksik verileri olan diğer şu 11 eser türüne tabloda yer verilemese de, toplama etkileri alınmıştır. Mevcudiyetine göre göreceli önem sırası atfedilen bu sıralı eser türleri şöyledir: 2 Darulkurra ve Hadis, 1 Kervansaray,1 Bedesten, 1 Arasta, 1 Darphane, 2 Kışla,1 Cephane, 1 Debboy, 1 Su Kemeri, 1 Sebil, 1 Çuha Fabrikası. Ayrıca bu ülkedeki dil kullanımından da kısaca söz edilecek olursa, Pomakların ve Arnavutların çoğu Türkçe konuşmaktadır.

4.3.Macaristan

Macaristan 8 milyonluk bir ülke iken, 30 milyon turist çekebilmektedir. Örneğin: 1998'de bir hamamın yıkılmış halde iken, 2010'nagelindiğinde ise hemen ayağa kaldırılmış olduğu fark edilmiştir. Önceki yüzyıllarda inşa edilen daha yeni bir katedral Estergon Kalesinin görüş alanını kapatmıştır. Yeni eserlerde eskiyi gölgeleme sivil mimarideki yüksek katlı yapılaşmalara da, benzer cesareti vermiştir.

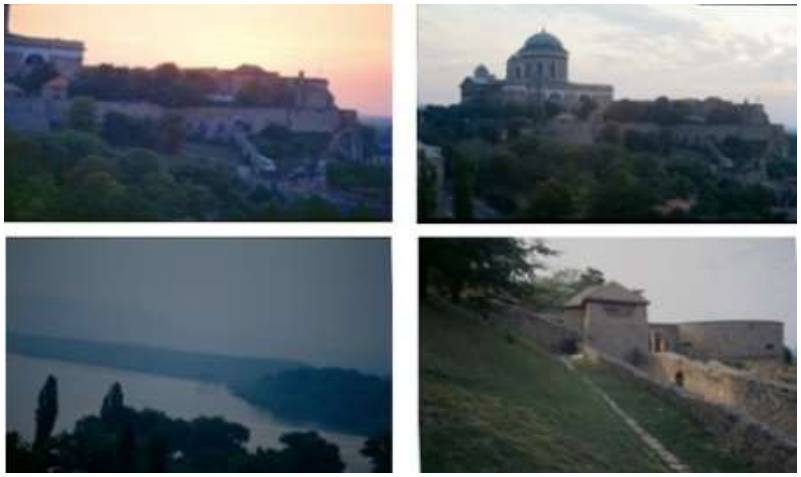

Foto 4. Estergon Kalesinin İhtişamını Gölgeleyen Katedral

Tablo 7. Macaristan'daki eserlerin arşiv kayıtlarındaki türe/mevcuda göre dağılımı

TÜR #	TÜR	ARŞİV KAYITLARI	MEVCUT ESER	%
11	Kule-ocak	2	2	100%
14	Köprü	1	1	100%
19	Saat Kulesi	1	1	100%
13	Hamam	32	12	38%
10	Kale	31	7	23%
3	Türbe	23	3	13%
2	Tekke	39	3	8%
1	Cami	200	8	4%
4	Medrese	40	1	3%
7	Han	39	1	3%
15	Çeşme	135	2	1%
20	TOPLAM	644	41	6%

Koruma politikalarının evriminde özellikle anıtsal yapılar ölçeğindeki bu tür hatalar geçte olsa sorgusuz bırakılmamıştır. Tablodan da görüldüğü gibi Macaristan'daki veriler göreceli olarak korumadaki mevcut hale getirme hızını sayısal üstünlük olarak ortaya koymaktadır. 85 Mektep, 1 Darül-kurra, 1 Kervansaray, 2 İmaret, 1 Su Kemeri, 1 Darüşşifa, 2 Saray, 8 Saray-konak.

5.Sonuç ve Öneriler

Türk ve Müslüman kimliğinin dağılım gösterdiği kültürel coğrafya güçlü tarihsel ve kültürel dinamiklere sahiptir. Bu coğrafya üzerinde tarihi kültürel varlıklara yönelik eğitim gezileri ile kent kimliklerinin korunmasına ve turizme olası katkılar sürekli yeniden değerlendirilmelidir. (KOCALAR, 2013-g) Diğer yandan toplulukları kapan haldeki kurumsal devlet mekanizmaları, küreselleşme açısından geçici ve dönemsel dahi olsa, mevcut konjonktüre güç katar niteliktedir. Bu durum, bireyin içinde yer aldığı farklı toplumları da, salt tüketime şartlanmış bir (pazar olma) pozisyonunda varkalmaya mecbur bırakmaktadır. Haliyle bireyi de bulduğu her köşede etnik

kültürel kimliğinin bile içini boşaltarak yeniden hapsetmektedir. (KOCALAR, 2012-d) Küreselleşmenin mekana etkisinin ülkemizde kentsel dönüşüm rüzgarıyla geldiği son durum düşündürücüdür. Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar", uluslararası bilimsel toplantılara konu olan sosyolojik sorunları da (göç, yerinden edilmeler, hak ihalleleri vb) beraberinde getirmektedir. (KOCALAR, 2013-d). Kültürel çeşitliliğin fazla olduğu Balkanlarda ise özellikle 2000'ler sonrasında yeni kurulan kent devletlerindeki bazı durumlarda bu açıdan incelenmeye değer bir gelişme seyri içinde görülebilir. (KOCALAR, 2013-m) Diğer yandan toplumsal muhalefet hareketlerinin arttığı bir coğrafyada kent yönetimleri de yeniden mercek altına alınmaktadır. (KOCALAR, 2013-j) Dünyada büyüyen turizm pastası da bu anlamda mekanın yeniden planlanmasında ve koruma anlayışında ne yazık ki fazlasıyla hızlı ve hatalı kararların alınması, kapasite eşiklerinin aşılması gibi olumsuzluk içeren ve baskın rol oynayan bir duruma gelmiştir. (KOCALAR, 2012-e) Kültürel savaşlar tarih boyunca önem kazanarak sürmektedir. Diğer yandan acaba bu durum gerçekten, etnik gruplar arasında küresel bir iç barışın da yaygınlaşmasına katkı sunabilir mi? Yoksa vahşi yüzünü gizleyen kapitalizm ve küreselleşmenin mekansal etkileri, yeryüzünde sürekli yıkımı da beraberinde mi getirecektir? (KOCALAR, 2014-d)

Şekil 3. Balkan ülkelerinden bazılarının farklı dönemlerdeki sınır değişimleri

İBRAHİMGİL'in Balkanlara yönelik koruma amaçlı envanter çalışmaları şu noktalardan söz etmektedir: "Balkanlar'da 1913'te Türk hâkimiyetinin çekilmesinden sonra, Türk yapılarının büyük bir kısmı zamanla yıkılıp ortadan kaldırılmış; bir kısmı fiziki müdahalelerle yapısal ve fonksiyon değişikliklerine uğramış, diğer bir kısmı ise birkaç duvar parçası veya harabe halinde, çok az bir kısmı da eski orijinal haliyle veya tamiratlarda değiştirilerek günümüze ulaşabilmiştir. Balkan ülkelerindeki yönetimlerin şehir görüntüsünü Osmanlı varlığı ve kültürüne ait yapılardan "temizlemek" maksadıyla şehir imar planlarını bahane ederek giriştikleri kasıtlı tutumlardır. Sonuç olarak bu sıkıntıları aşmak için, Balkan uluslarının geçmişin esiri olmadan, ancak tarihten gerekli dersleri de çıkararak, yaralarını sarması ve yeni bir barış ortamı tesis etmesinin, tüm bölge ülkelerinin

işbirliğini öne çıkaran bir dayanışma gerektirdiğine inanmaktayız. Balkanlarda sağlanacak genel istikrar ve refah kuşkusuz tüm insanlığın ve yakın bölgesi Avrupa'nın yararına olacaktır. Balkanlar farklı etnik kökenlerin farklı din ve mezheplerin bir arada iç içer yaşadığı bir coğrafyadır. Bu farklılıkları ne zaman biz bir zenginlik olarak görmeye başlarsak, ne zaman çok kültürlülüğü temel bir güç kaynağı olarak görmeye başlarsak o zaman Balkanlarda kalıcı bir barışı ve kalıcı bir huzuru sağlayabileceğimize inanıyoruz. (İBRAHİMGİL, 2014).

Bu çalışmanın sayısal verilerinin doğruluğu şüpheli de olsa ya da hatalı bir yorumla ele alınma olasılığı dahi bulunsa, veriler üzerinden seçilen bazı ülkeler arası var olan sayısal olası bir karşılaştırma kolaylığı değerlendirilmiştir. Karşılaşılabilecek zorlukların ve oluşabilecek yorum hatalarının analizi hakkında okuyucuya farkındalık kazandırılmıştır. Ayrıca korumaya yönelik stratejilerin belirlenmesinde farklı değerlendirme olanakları sunulmaya çalışılmıştır. Balkanlara tarihsel arka plandan bugüne doğru bakıldığında ise, ana hipotezi destekleyici varsayımlarda bulunulması mümkündür. Örneğin; etnik kültürel izlere karşı günümüzde farklılaşabilecek potansiyele kavuşmuş olan tutum ve algıların da, yeniden ilginç bir şekilde değişime uğramış olarak gündeme taşınmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir. Varsayımı doğrulayan ileri bulgular için, bu ülkelerde geçmişten bugüne kalan pek çok tarihi eser üzerinden başka araştırmaların da yapılması daha uygun olacaktır. Göç sosyolojisi, beşeri coğrafya ile ilişkili demografik veriler, milletlerarası tutulan istatistiki göstergeler ya da antropolojik karşılaştırmalı nüfus çalışmaları bildirinin sınırlı kapsamından ötürü burada tam olarak irdelenememiştir. Halbuki, mevcut nüfus ya da turistik nüfus şu anda etkin korumada olası kullanıcı bir potansiyeldir. Bu tür verilerin ilerideki çalışmalarda, farklı niceliksel/niteliksel katkılara olanak sağlayabileceği düşünülmektedir ve zamanla daha doğru disiplinlerarası değerlendirmeler de yapılabilecektir. Öyle ki bu eserlerin büyük bir kısmının halihazır durumda yeniden görünür kılındığı bile söylenebilir. Ancak eserlerin kökeni araştırıldıkça, halen bulunabilecek olan ya tamamen ya da kısmen farklı izlere de rastlanabilmektedir. Bu izlerin özellikle silinmiş ya da etnik ayrımcılığın etkisi altında dönüştürülmüş olduğu sanat tarihçilerince kısmen bilinmektedir. Eserlerin büyük bir kısmı bu şekilde ayakta duruyor gibi olsa da, özellikle daha restitüsyon çalışmaları aşamasında kökenlerine uygun bir şekilde ayağa kaldırılmadığı ya da çoğunluğunun hiç beklenildiği gibi canlandırılmadığı açıktır. Bu konuda da, mimarlık tarihçilerine başvurmak faydalı olacaktır.

Son yıllarda artık özellikle, Macaristan ve Sırbistan'da mevcut kültürel mirasa karşı, etnik negatif ayrımcı taraftan yaklaşan bakış açılarının giderek azaldığı görülmektedir. Bu ülkelerde öne çıkan mimari tarihi eserlerin kökenine uygun bir şekilde muhafaza edilmeye başlanıldığı ve özellikle de böyle sergilenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Eserlerin restorasyonların da ise, mevcut izlerin maksatlı bir şekilde silindiği dönemlerin bölge için artık, yavaş yavaş geride kalmaya başladığı bile belki zamanla söylenebilecektir. Bu eğilimlere dair bulgular, her ne kadar henüz yeterli ve kapsamlı bir saha ve envanter çalışması ile tam olarak aydınlatılamamış olsa bile; ayrımcılığı ortadan kaldıran ve bu sayede en azından turizm geliri sağladığı düşünülen bu ilk devletlerin, bu tür bir turizm anlayışı öncülüğünde, sergiledikleri olası tutumlara dair ön bulguların arttığı ve eserlere kültürlerinden ötürü özen gösterilmeye başlanıldığı şimdiden öngörülebilmektedir. (Macaristan, Sırbistan)

Kaynaklar

Acun, H. (2014) *Gazi Üniversitesi'nin Balkanlarda Yaptığı Çalışmalar*, Seminer, Cumhuriyet Üniversitesi Yerleşkesi Konferans Salonu, Sivas.

Erdal, İ. (2006) *Türkiye ile Yunanistan arasında mübadele meselesi* (1923-1930), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sayfa 285.

İbrahimgil, M. Z. (2014) *Balkanlarda Türk Kültür Mirası Üzerine Değerlendirme Semineri*, Cumhuriyet Üniversitesi Yerleşkesi Konferans Salonu, Sivas.

Kocalar, A.C. (2012-d) "Bedensiz Kafalar, İfadesiz Diller, Doğasız Düzen İçerisinde Kültürel Mirası Koruma Bilinci Arayışları", *I. Uluslararası Ortadoğu Sosyolojisi Kongresi Bildiriler Kitabı*, Fırat Üniversitesi - Orta Doğu Araştırmaları Merkezi - Sosyoloji Şubesi, Elazığ, 28 – 30.6 2012.

Kocalar, A.C.(2012-e). "Turizm Baskısından Kaynaklanan Kentsel Dönüşüm Riskleri ve Önleyici Koruma Politikalarına Yönelik Bir Yaşam Döngüsü Perspektifi", *Uluslararası Katılımlı Şehirlerin Yapılandırılması Sempozyumu Bildiriler Kitabı,,* Kentsel Dönüşüm'2012, İTÜ Ayazağa-SDKM, İstanbul, 26-29 Eylül 2012.

Kocalar, A.C. (2012-g). "Türk Kültür Coğrafyasında Tarihi Kültürel ve Doğal Varlıklara Yönelik Eğitim Gezilerinin Kent Kimliğinin Korunmasına ve Turizme Olası Katkısı", *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Bilimleri Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Sinop, Türkiye, 1-3 Ekim 2012.

Kocalar, A.C. (2013-d). "Küreselleşmenin Mekana Etkisi: Kentsel Dönüşüm", "Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar", *VII. Uluslararası Katılımlı Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı*, Muğla 2-5.10.2013.

Kocalar, A.C. (2013-j) "Kamu ve Kent Yönetiminde Küreselleşme Etkisiyle Yaşanan Reform Sorunlarının Kökeni ve Kentsel Hareketler", *DŞG Kolokyumu Bildiriler Kitabı*,, ŞPO, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 6-8.11.2013.

Kocalar, A.C.; Gürbüz H.H. (2013-m) "Ülkemizde Otokratik Motifli Neo-liberal Zihniyet Algısının Şehirleri Yeniden Biçimlendirişi", Neo-liberalizm Sonrası Mekânsal Müdahale Biçimleri ve Yansımaları, 4.KBAM Sempozyumu, KBAM-ODTÜ, Mersin Üniversitesi, 28-30.11.2013. (Özet)

Kocalar, A.C. (2014-d) "Modern Hayalet Şehirler", Karaburun Bilim Kongresi, İzmir, 3-5.9.2014.

http://www.milliyet.com.tr/bulgaristan-da-kac-turk-yasiyor/dunya/dunyadetay/21.07.2011/1417216/default.htm

Almanya'da Nüfus-Mekan Etkileşiminin Berlin-Kreuzberg Örneğinde İncelenmesi

***Ebru Baran*[1], *Mehmet Ali Yüzer*[2]**

Öz: *Almanya, 1961 yılında resmi olarak başlayan süreç ile işgücü ihtiyacının büyük bir bölümünü Türk göçmenlerden sağlamıştır. Berlin'de ise 1960'larda başlayan Türk göçü,kısa sürede nüfus içinde istatistiksel bir ağırlığa ulaşmıştır. Bu çalışma ile Türk göçmenlerin farklı kültürel altyapıları, etnik kökenlerine bağlı özellikleri, yaşam biçimlerinin, Almanya'daki bölgesel dağılımları çerçevesinde mekansal etkileri araştırılmıştır. Türk nüfusun ağırlıklı olduğu alan, ayrıntılı olarak ele alınmış, fiziksel analizler, sosyal yapıyı anlamaya yönelik araştırmalar ve literatür doğrultusunda bölgenin göçmen nüfusun etkisiyle zaman içinde değişimi incelenmiştir. Yapılan incelemeler ve analizler kentlerin kullanıcıları ile karşılıklı etkileşim halinde olduklarını, zaman içinde kentlerin fiziki yapısında da değişimler olduğunu göstermektedir. Berlin'in tarihi taş bloklardan oluşan dokusunun özelliklerini taşıyan, göçmen ağırlıklı nüfus profili ile çalışma alanı olarak belirlenen Berlin, Kreuzberg ve örneklem alan Wrangelkiez bölgesinde yapılan yerinde analiz ve sözlü görüşmeler ile göçün yarattığı mekansal, mimari ve sosyolojik farklılaşmalar ortaya çıkarılmış, gözlenen bu değişimin varabileceği noktalar ile genel tasarım ilkeleri çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır.*

Anahtar Kelimeler*: Göç,* Berlin, Almanya, Kreuzberg, Kentsel Mekan.

Abstract: *The migration of Turkish immigrants that provided a large part of process and the workforce needs for Germany, officially began in 1961 with the agreement. Turkish immigrants in Berlin beginning in the 1960s, reached a statistical weight in the population in a short time. In this study, Turkish immigrants' effects on urban space in Germany with different cultural backgrounds, ethnicities, lifestyles were investigated. Areas where the population is predominantly Turkish, discussed in detail with physical analysis, to understand the changes in the direction of research and literature Both spatial studies and the literature shows that habits, cultures and ways of life reveals an interaction between Turkish migrants and the development of the city is greatly affected from users and migration as of historical events. The physical analysis and interviews made in Berlin's historic stone blocked area that have characteristics of mainly immigrant population profile. The case study area Kreuzberg and Wrangelkiez was researched with conceptual aspects of life and assessing their impact on urban spatial pattern, architectural and sociological variations uncovered, and there proposals have been evaluated with the general design principles.*

Keywords*:. Migration, Berlin, Germany, Turkish migrants, Urban Space.*

---

[1] Eskişehir Tepebaşı Belediyesi, Eskişehir: eebrubaran@gmail.com
[2] İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul: syuzer@turk.net

Tarih boyunca, isteğe bağlı olarak veya zorunlu uluslararası göç, ekonomik ve sosyal nedenler, savaş, salgın hastalık gibi bazı özel durumlarda gerçekleşmiş bir olgudur. Göç ile birlikte insanlar değer yargılarını, kültürünü, kimliğini yeni çevrelerine götürmektedir. Göç eden insanlar, zaman içinde yeni çevreleri ile kültürel etkileşime girmektedir. İnsanlar en çok yaşadıkları çevreleri, konut yerleşmeleri ve mahalle ölçeğinde yakın çevrelerini etkilemektedir. Göç olayı, göç alan şehrin veya ülkenin ekonomik, demografik, sosyal ve siyasi kurumlarının yapılarında değişmeler meydana getirerek, kültürlerin yeniden biçimlendirilmesine etki etmesinin yanı sıra kentlerin fiziki yapısında da değişimlere neden olmuştur.

Türkiye ile Almanya arasında imzalanan 1961 tarihli anlaşma ile Almanya, ihtiyaç duyduğu iş gücünün bir bölümünü Türkiye'den karşılamıştır. Bugün Almanya'da yaşayan 2,7 milyon Türk kökenli göçmen, sayıları açısından Avrupa Birliği dışından gelen en büyük göçmen grubunu oluşturmaktadır.

Bu araştırmada, Almanya'da yaşayan göçmenlerin ilk konut yer seçimleri ile şekillenen göç süreçleri, yaşam ve davranış biçimlerinin kentsel mekan üzerindeki etkileri kavramsal açıdan değerlendirilirken; Türk nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı bir örneklem alan ile birlikte ele alınarak incelenmektedir.

1. Göç ve Kentsel Mekan Etkileşiminin İrdelenmesi

Öncelikle günümüzde göç, çok daha geniş çeşitlilikte ve farklı bilgi ağları içinde gerçekleşen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler, çalışmak, eğitim almak, ticaret yapmak ya da gezi amaçlı seyahat etmek amacıyla sürekli olarak farklı ülkeler arasında yer değiştirmektedirler (Abadan-Unat, 2006; Faist, 2000).

Mekan ise, insanlar arasındaki üç boyutlu uzamsal (kapsamlı) ortamdır. Mekan, insanların bir yeri düşünürken, geçmiş olayların hatırlamasıdır. Kentler ise kesin olarak ifade edilebilen, hatları tam olarak çizilebilen alanlardan çok, farklı disiplinler arasında değişen ya da şekillenen, farklılıklar, özgürlükler, birliktelikler, belirsizlikler üzerine kurulu mekanlar olarak tanımlanabilir.

1960'lar sonrası kent planlamada değişen dinamikler, mekan tasarımı ve planlamasına bakışı değiştirmiş, şehrin/mekanın insandan bağımsız olarak düşünülmemesi gerektiği kanısı yaygınlaşmıştır. İnsan sahip olduğu temel içgüdülerle var olduğundan beri bulunduğu çevre ile karşılıklı etkileşim halindedir. İlk etkileşim, korunma ve güvende kalma gereksinimini sağlamak için insanın, mağara gibi çevrenin ona sunduğu yaşam alanlarını fark edip kullanmasıyla başlamıştır. Zamanla insanlar sahip olduğu yetenekleri keşfedip değişik beceriler kazandıkça doğaya uyum sağlamak yerine onu kendi ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirmişlerdir (Sevim, 2010).

Her yeni yerleşim, kültür ve kimliğin temellerini koruma meselesi olarak yeniden anlamla yüklenir ve inşa edilir; insan 'yer'i mekân, 'mekan'ı ise kendisinin yapar. Bu süreç içinde, kültürel sınırların tanımlayıcı olması ve işlevinin aktif şekilde sürdürülmesi amaçlanır (Morley ve Robins'den aktaran Depeli, 2009; Yüzer, 2001).

Göç ve algı ile aidiyet duygusunun etkileşimi burada başlar. Kentsel mekanların şekillenmesinde, mekanın kullanıcılarının fiziksel olarak çevre ilişkileri, bulundukları mekanı algılamaları ve bu fiziksel mekan içinde davranışları, şehirlerin

planlanmasında ve tasarımında mekan insan ilişkisinin iyi kavranması önemli rol oynar. Tekrar etmek gerekirse insan ve kentsel mekan ilişki en başta insan bulunduğu kentsel mekanı algılamasıyla başlar.

2. Berlin'de göç süreci ve kentsel gelişim

Berlin'de Almanyalı Türk göçmenlerin varlığı tarihsel olarak 19. Yüzyıl sonlarına kadar gitmektedir. Fakat kentteki asıl görünürlükleri, hatta nüfus yoğunluklarıyla farklı olarak algılanışları, 1960'larda, aynı zamanda Berlin Duvarı'nın inşa edildiği dönemde başlamıştır.

Berlin, tarihsel gelişimi sürecinde Sanayi Devrimi ile birlikte büyük bir ivme ile gelişirken kent dokusunda da belirgin değişimler olmuştur. Berlin'de ekonomik büyümenin yarattığı işgücü ihtiyacına yönelik göç almaya başlamasıyla artan nüfusun talepleri doğrultusunda artan konut ihtiyacı büyük blok yapılarla karşılanmıştır. Berlin'in tipik blok gelişimi bu dönemlerde ortaya çıkmış, blok içinde daha çok dağınık biçimde dekoratif avlular ve parklar oluşmuş, aynı dönemde kent çeperlerinde villa tipi konut alanları da gelişmeye başlamıştır.

Berlin'in kentsel gelişiminde savaşlar ve tarihi olaylar kadar göçmen nüfus da etkili olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın Berlin'inde nüfusun büyük bir çoğunluğunu işçi sınıfı oluşturmaktadır.

Türkiye'den Berlin'e kitlesel göçlerin ağırlıkla kırsal kesimden gelen insanlardan oluştuğu istatistiklerle belirtilmektedir. İşgücü ihtiyacını karşılamak üzere başlayan göç süreci karşılıklı olarak geçici bir süreç olarak görülmüşse de zaman içinde hem Almanya hem de giden işçiler tarafından geçici olmadığı anlaşılmış, bir yerleşikleşme süreci başlamıştır.

Berlin'in son verilere göre nüfusu 3.501.872 olarak belirtilmektedir. Bunun 494.391'ünü yabancı nüfus oluşturmaktadır. Göçmen nüfus Berlin'in yaklaşık yüzde 14'ünü oluşturmaktadır ve nüfus değişimi tarihsel olarak incelendiğinde, kentte Alman nüfusun azaldığı, bunun aksine yabancı nüfusun düzenli olarak arttığı tespit edilebilmektedir. Bu bilgilerden hareketle Berlin nüfusu içinde istatistiksel bir ağırlığa sahip olan göçmen nüfusun kent içinde mekansal dağılımı, ilk yerleşim bölgeleri, gelen göçmenlerin demografik yapıları incelenmiştir.

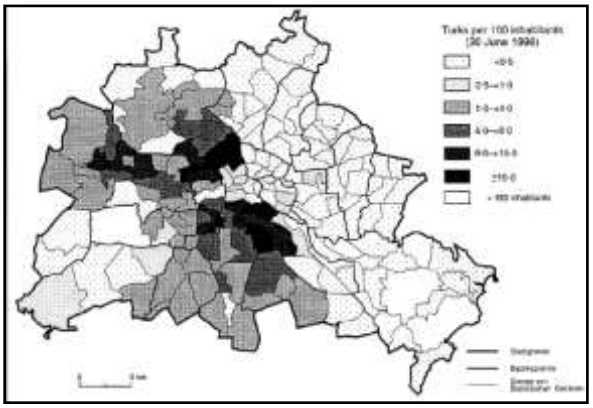

Şekil 1: Berlin İçinde Türk Nüfusun Orani, 1996 (**Kaynak:** Kemper, 1998)

Belirli semtlerdeki göçmen nüfus yoğunlaşması, bir anlamda gettolaşma veya kapalı toplum işaretleri olarak değerlendirilmeye başlamıştır. 1975 yılında Kreuzberg'deki Almanyalı Türkler yabancı nüfusun % 67,8'ini ve toplam nüfusun ise %16,8'ini oluşturmaktadır (Kastaryano'dan aktaran Depeli, 2009). Bu yıldan itibaren Berlin Senatosu belirli semtlerdeki göçmen nüfusun yüzde 12'yi geçmemesini şart koşmuş, bir anlamda yığılmaları engelleme politikası sürdürmeye yönelmişse de bu uygulama duvarın yıkıldığı 1989 yılında kaldırılmıştır (Greve'den aktaran Depeli, 2009).

Berlin'de Almanyalı Türklerin ekonomik faaliyetleri aslında 1960'ların sonlarından itibaren belli bir görünürlük kazanmaya başlamıştır. Berlin'de etnik işletmeler, toplam Türk restoranı sayısı, göçün ilk yıllarında, henüz bir elin parmaklarını geçmezken; Türkiye kökenli göçmen sayısının hızlı artışına bağlı olarak gelişmeye başlamıştır. (Wilpert ve Gitmez'den aktaran Depeli, 2009). Bazı kültürel gıda ürünlerinin göçün artışıyla birlikte önemli bir ihtiyaç haline geldiği fark edildiğinde ilk restoranlar açılmış, talep edilen ürünleri sağlamaya yönelik işletmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumun ilk göstergeleri de bölgede kurulan pazarlar olmuş, ilki olan 'İstanbul Bazaar' Kreuzberg'de ortaya çıkmış, bir diğer önemli pazar yeri ise Neuköln bölgesinde yer alan Hermannpplatz olmuştur. (Wilpert ve Gitmez'den aktaran Depeli, 2009).

3. Alan çalışması: Kreuzberg, Wrangelkiez

Kreuzberg ilçesi ve ilçe içinde yer alan mahalle ölçeğinde bir birim olarak Wrangelkiez bölgesi alan çalışması kapsamında detaylı olarak incelenmektedir. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Türk göçmen nüfusu ve bu durumun etkisiyle mekansal olarak Türklere ilişkin önemli özellikler kazanmış bir bölge olan Kreuzberg ilçesinin genel özellikleri ve göç tarihindeki yeri ele alınmıştır.

3.1. Kreuzberg

Kreuzberg İlçesi, 12 yönetimsel birime ayrılmış olan Berlin'in ilçelerinden biridir. 2001 yılına kadar doğu ve batı Berlin'in ayrı ilçeleri iken bu tarihten itibaren birleştirilerek Friedrischain-Kreuzberg adını almıştır. İlçenin nüfus yapısı incelendiğinde doğu tarafında yani Friedrischain'da Almanların yoğunlukta olduğu görülmektedir. Geçmişten bu yana çok kültürlü olarak gelişen Kreuzberg'de ise göçmen ağırlıklı nüfus dikkat çekmektedir. Kreuzberg'te nüfusun %34'ünü Alman olmayan göçmen nüfus oluşturmakta iken Friedrischain'da bu oran %8'dir.

Şekil 2: Kreuzberg- Friedrischain Konumu ve İlçe Sınırı (**Kaynak:** Url-1)

Kreuzberg, barındırdığı göçmen nüfusun yanı sıra kentsel gelişimi de çalışma alanı olarak seçilmesinde önemli bir etken olmuştur. Tarihinin başlangıcından bu yana çeşitli yerlerden gelen göçmenlerin yaşadığı bir bölge olduğundan bölgenin kentsel gelişimi de bu durumdan büyük ölçüde etkilenmiştir.

Kreuzberg'te 1685 yılında Lenne planı ile başlayan kentsel gelişim 1900'un başlarında, Birinci Dünya Savaşı öncesinde büyük ölçüde tamamlanmış ve Luisenstadt bölgesi ile çok yoğun nüfusu olan, hemen her parselinde binaların yükseldiği bir şehir durumuna gelmiş, dünyanın en büyük 'işçi kışlaları' olarak adlandırılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda bölge, sağlık koşulları açısından oldukça sorunlu, karanlık, sıhhi tesisatı yetersiz binaların yer aldığı bir "işçi yerleşim bölgesi" haline dönüşmüş; artan nüfus ve yoğunluğun sonucunda hem oturulan hem de çalışılan yer anlamına gelen "Kreuzberg karışımı" ortaya çıkmıştır (S.T.E.R.N., 1990; Lorenz, 2001; MacDougall, 2011). İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda, diğer bölgelerle kıyaslandığında Kreuzberg'in daha iyi korunduğu gözlense de konut dokusunun bir kısmı hasar görmüştür.

Kreuzberg'te İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı hasarla başlayan eskime, 1950'lerde devam etmiş, artan köhneme ve eskimeler nedeniyle Kreuzberg, Kentsel Yenileme Stratejileri kapsamında çeşitli mimari denemelere sahne olmuştur (Aygen, 1992; MacDougall, 2011). 1960'larda Berlin duvarının inşasıyla Kreuzberg ikiye bölünmüş; duvarın geçtiği yerlerdeki yapılar büyük değer kaybına uğrarken bölgedeki eskime de hızlanmıştır. Aynı zamanda duvarın geçişi Kreuzberg'i kentin merkezi iken çeperde kalan bir yerleşim haline getirmiştir.

Berlin ve Kreuzberg'te yaşayan göçmen nüfusa ilişkin yapılan araştırmalarda Türkler'in Kreuzberg'i tercih etmelerinde iki neden ön plana çıkmaktadır (S.T.E.R.N. 1990; Arın, 2002) . Birincisi, bu bölgede uygulanan 60'lı ve 70'li yılların kent yenileme politikasıdır. Dönemin politikacılarının ve özel sektörün bölgeyi yıkarak yüksek apartmanlarla ve aralarında geniş yollarla yeniden inşa etmek istemeleriyle, durumu iyi olanlar yıkılan kenti erkenden terk etmiş, geride sadece ekonomik düzeyi düşük olanlar kalmıştır. İkinci neden ise Almanya'nın bazı büyük şehirlerinde eski ve ucuz yapıların giderek azalmış olmasıyla ucuz barınma ihtiyacında olan göçmenlerin Kreuzberg'e yönelmesidir.

Türkiye'den Almanya'ya göçün başladığı dönemler olması nedeniyle Türk göçmenler geçici olarak bölgeye yerleştirilmiştir. Kreuzberg, hem Berlin duvarı inşasıyla çeperde kaldığından hem de yıkımların etkisiyle boşaltıldığından göçmenler özellikle buralara yönlendirilmişlerdir (S.T.E.R.N. 1990; Lorenz, 2001; MacDougall, 2011). Bunun sonucunda yıkılmayı bekleyen bölge harabeleşmeye başlamış, geride kalanların ekonomik durumu iyi olmadığından bölge sakinlerinin sosyal yapısı da değişikliğe uğramıştır. Ancak bölgenin kentsel gelişiminde göçmen nüfus kadar, devletin planlama politikaları çerçevesinde yürüttüğü kentsel projeler de etkili olmuştur. Bu nedenle bölgede göç süreci ve göçün etkisi, yaşayan nüfus profili ile kentsel stratejilerin etkileri paralel olarak değerlendirilerek incelenmiştir.

Tarih boyunca işçi sınıfı yerleşimi niteliği taşımış 'kiracı kışlaları' olarak anılan bölge 1960 ve 70'li yılların yeniden geliştirim projeleri ile başlayan yıkım ve yeniden inşa döneminde blok iç kısımları yıkılmış, dış cephelerde modernleştirme

süreci başlamıştır. Ancak büyük projelerin beklenen talebi görmemesi ve bölgeden ayrılmak zorunda bırakılanların direniş göstermesi sonucu planlama politikalarında değişikliğe gidilmiş zaman içinde koruyucu yenilemeyi öngören eğilim başlamıştır.

Şekil 3: Kreuzberg Yeniden Geliştirim Bölgesi (Sanierungs Gebiet) (**Kaynak:** Url-1)

1960'larda işçi semti olarak bilinen bölgede 1980'deki sosyal dokunun % 25'ini yıkımlara karşın bölgeyi terk etmeyen veya edemeyecek durumda olan çoğunluğu yaşlı ve düşük gelirli yalnız yaşayanlar veya iki kişilik ailelerden oluşan Almanlar oluşturmaktadır. Diğer % 25 oranını alternatif yaşam biçimleri ile bölgeye sonradan taşınan üniversite öğrencileri oluşturmakta, nüfusun büyük çoğunluğunu ise % 50 ile Türkiyeli göçmenler oluşturmaktadır (Ilgın, 2006). Türkler yıkım çalışmalarının başlangıcında düşük kiralar nedeniyle bölgeye yerleşmişlerdir. Zaman içinde bu çevreyi benimsediklerinden ve yaşadıkları çevreyi kendilerine göre biçimlendirdiklerinden buradan taşınmayı düşünmemişlerdir.

Bölgedeki sosyal dokunun büyük çoğunluğunu oluşturan Türkler burada kendilerine özgü bir yaşam alanı geliştirmişlerdir. Ticaret alanları, özellikle de yeme-içme mekanlarında Türklerin kendi kültürlerinin yansımaları görülebilmektedir. Özellikle açık alanların, Pazar yerlerinin kullanımı ve konut avlularının kullanış biçimleri incelendiğinde buradaki Türklerin sosyal hayatının Türkiye'dekine benzer şekilde olduğu söylenebilir. Burada kahveler, kebap salonları, mescitler gibi kendilerine özgü alan yaratmışlardır. Buna bağlı olarak Luisenstadt ve SO 36 bölgeleri %25 oranında çocuk ve genç nüfusu ile Berlin'in en genç semtleridir. Kreuzberg okullarındaki öğrencilerin 85'ini yabancı kökenli ailelerin çocukları oluşturur. Ancak eğitim seviyesi yüksek değildir; her dört öğrenciden biri ilköğretimi tamamlamadan okulu terk etmektedir. Bölge sakinlerinin 14'ü sosyal yardım parası ile yaşamaktadır ve genç nüfus arasında işsizlik oranı çok yüksektir.

Kreuzberg'de sonraki yıllarda kullanıcıların da katılımı ile konutlardan başlamak üzere yenileme politikaları belirlenmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Berlin Uluslararası Yapı Sergisi (IBA) programı 1987 yılı teması ile son yıllarda kullanım yoğunlukları azalan "Kiracı Kışlaları"nın insan onuruna yakışan ve kira düzeyi korunan konutlara çevrilmesi hedeflenmiştir. Program çerçevesinde blok strüktürünün korunması amaçlanmış, blok içi avlular yeşillendirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Berlin Duvarı'nin yapılmasından sonraki kenar konumu dolayısıyla

Kreuzberg'in geniş caddelerini tamamen trafik için kullanma gereği olmadığından genel onarım çerçevesi içinde caddelerin de kullanım değerlerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Bu arada yaya kaldırımları genişletilmiş, park alanları yeniden düzenlenmiş, ağaçlar ekilmiştir. Kreuzberg'in kamusal tesis donanımı eski dönemlerde de hep yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu nedenle bölgede yeni okullar yapılmış, avlular yeşillendirilmiş ve yeniden düzenlenmiş, çocuk yuvaları, gençlik merkezleri, spor salonları, yaşlılar yurdu gibi donatılar inşa edilmiştir.

3.2. Wrangelkiez: Mahalle Ölçeğinde Çalışma Alanı

Kreuzberg içinde yer alan mahalle birimi Wrangelkiez, Spree Nehri kıyısında bölgenin Doğu Almanya ile bağlantısı konumundadır. Berlin'in 19. yüzyıla ait tarihi taş bloklardan oluşan dokusunun özelliklerini taşıyan alan, göçmen ağırlıklı nüfus profili ile çalıma kapsamında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Wrangelkiez, tarihinin ilk dönemlerinden bu yana göç alan bir bölge içinde yer aldığından, farklı sosyal grupların bir arada yaşadığı bir yerleşim olma özelliği taşımaktadır. Bu gruplar sosyal ve ekonomik açıdan birbirinden ayrışsa da kendi içlerinde bir entegrasyon da sağladıkları görülmektedir (Knorr-Siedow ve diğ., 2011). Göçmen nüfusun yoğunluğu ve çeşitliliği yerleşimin fiziksel yapısına da yansımış, kent mekanında değişmelere neden olmuştur.

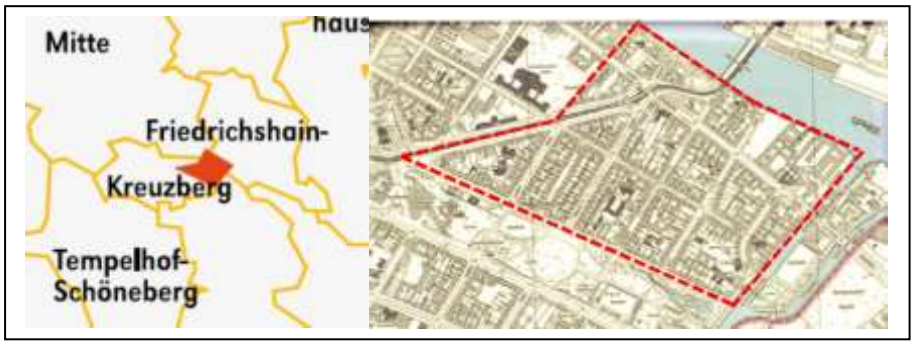

Şekil 4: Wrangelkiez'in Berlin İlçeleri İçinde Konumu ve Mahalle Sınırı (**Kaynak:** Url-1)

Kuzeyinde nehir boyunca devam eden duvar bölgenin hem doğusunda, hem de batısından güney yönünde devam ettiğinden geçmişte aynı zamanda duvar ile de sınırlanmış, Doğu ve Batı Berlin'i ayıran bir ortak bölge özelliği taşımaktadır. Wrangelkiez, tarihsel süreci içinde alanın gelişmesinde önemli rol oynayan çeşitli kentsel uygulamalara konu olmuştur. Berlin genelinde uygulanan iyileştirme-yenileme projelerinin önemli bir bölümünün gerçekleştirildiği Kreuzberg, Kentsel Strateji alanları olarak belirlenen, adını posta kodlarından alan SO 36 (Kuzey-doğu 36) ve SW 61 (Kuzey-batı 61) bölgeleri olarak iki ayrı alan halinde incelenmiştir. SW 61 bölgesinde ekonomik açıdan iyi durumda olanlar ikamet ederken, SO 36'da yaşayan nüfus profili daha çok Alman öğrenciler ve işçi sınıfından oluşmaktadır. Kreuzberg içinde SO 36 bölgesinde yer alan Wrangelkiez, İkinci Dünya Savaşı sonrası bu bölgenin daha iyi hale getirilmesini amaçlayan projelerin odak noktası olmuştur.

Yapılan literatür araştırmalarına kaynak oluşturması ve sağlıklı tespitlere ulaşılması amacıyla Kreuzberg, Wrangelkiez'de yerinde tespit ve analizler yapılmıştır. Wrangelkiez'in kentsel dokusu, alan kullanım durumu, yapıların yoğunluk durumu,

ve kentsel açık alan kullanımı gibi hacimsel ayrımlar incelenmiştir. Arazi kullanım analizinde bölgenin neredeyse tamamının konut alanı olduğu, ancak zeminde çeşitli fonksiyonlara ayrılmış ticaret kullanımının ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Şekil 5: Wrangelkiez Kentsel Donatılar ve Ticari Fonksiyonların Çeşitliliği (**Kaynak:** Url-3)

3. 2. 1. Alanda sosyal doku araştırmaları

Wrangelkiez bölgesi daha önce de belirtildiği gibi Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir mahalle birimidir. Nehrin batı tarafında, Kreuzberg sınırları içinde kalan alanda Türk göçmenlerin yanı sıra diğer ülkelerden gelen göçmenlerin sayısı da fazladır. Türkler gibi işçi ihtiyacı ile gelen diğer göçmenlerden büyük bir kısmı geçmişte ülkelerine geri dönmüşken günümüzde yeniden bölgeye göç edenlerin sayısı git gide artmaktadır. Bölgede aynı zamanda çok sayıda Alman öğrenci ve ekonomik durumu çok iyi olmayan Alman nüfus da yaşamaktadır.

Bölgenin tarihinden bu yana yoğun blok yapılaşmasının hane halkı sayısı yüksek olduğu bilinen göçmen sosyal profili ile birleştiğinde nüfus açısından oldukça yoğun bir resim oluşmaktadır. 2004 yılı ve 2012 yılı arasındaki nüfus yoğunluğu değişimi incelendiğini küçük değişiklikler olduğu gözlense de genel profile bakıldığında nüfus yoğunluğunun 250 - 450 arasında olduğu görülmektedir.

Şekil 6: Wrangelkiez'de Yapıların Yaş ve Yoğunluk Durumu (**Kaynak:** Url-1)

Wrangelkiez'in Semt Menajerliği için belirlenen alanlardan olmasının başlıca nedenlerinden biri yaklaşık olarak 12.300 kişi olan nüfusunun %35.8'inin göçmen kökenli, %22.7'sinin Türk olması nedeniyle geçmişten bu yana bir göçmen mahallesi olarak gelişmiş çok kültürlü yapısıdır. Nüfus profili birinci kuşak Türkiyeliler ve onların çocukları ve torunlarından oluştuğundan bölgede ağırlıklı olarak Türkçe konuşulmaktadır.

Bölgedeki sosyal dokuyu daha iyi anlamak ve tespit edebilmek için bölge sakinleri ve alana ilişkin araştırmalarda yer alan uzman kişilerle ayrı ayrı görüşmeler yapılmıştır. Wrangelkiez mahalle sınırı içinde genel olarak ticari işletmelerden olmak üzere rastgele seçimle semt sakinleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Uzman görüşmeleri için konu ilgili çalışmalar yapan kişiler belirlenmiştir. Wrangelkiez'de kentsel ve sosyolojik alanda yapılan araştırmaların yürütücülüğünü yapan BTU Cottbus Üniversitesi'nde öğretim görevlisi kent sosyoloğu Thomas Knorr-Siedow, Berlin'de Semt menajerliği programının proje alanlarından biri olan Wrangelkiez Semt Menajerliği koordinatörü Şehir Plancısı Emine Başaran ve 1980'li yıllarda Berlin Senatosu tarafından görevlendirilen yarı-kamu kuruluşu I.B.A.'nın yürütücülüğünde gerçekleştirilen 'koruyucu kent yenilemesi' çalışmalarında yer alan mimar ve öğretim görevlisi Cihan Arın ile alanın göçün başladığı dönemlerden günümüze geçen süreçte Wrangelkiez'in kentsel gelişimi ve değişimine ilişkin belirlenen sorular üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, son dönemde bölgenin artan kentsel değeri ile paralel olarak kiraların yükselmesi nedeniyle yaşadıkları yeri terk etme zorunluluğu karşı karşıya kalan göçmen nüfus ve üniversite öğrencilerinin başlatmış olduğu 'CottiCo' (Gecekondu) direnişi sözcülerinden Ahmet bey ile görüşme yapılmıştır.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Semt Sakinleri

	Yaşı	Mesleği	Doğum yeri
Murat Bey	36	Bakkal	Berlin
Mustafa Bey	47	Aşçı	Gaziantep
Nurettin Bey	39	Duvar ustası	Hollanda
Türkan Hanım,	42	Ev hanımı	Hollanda
KottiCo sözcüsü	56	İç mimar	İstanbul
Kubilay Bey	32	Bisikletçi	Berlin
Serpil Hanım	28	Kasiyer	Berlin
Mesut bey	32	Hırdavatçı	Berlin
Ercan Bey	36	Berber	Berlin
....	28	Dönerci	...

Görüşme soruları kişisel bilgiler, kişinin ve ailesinin göç tarihi, yaşadığı yer ile ilişkisi başlıklarıyla 3 grup olarak ucu açık sorulardan oluşmaktadır. Bölgenin kullanıcıları ile nasıl bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaya çalışılmış, bu doğrultuda sosyal yapıya ilişkin genel çıkarımlar yapılmıştır. Bölgenin nüfusunun ağırlıkla gençlerden oluştuğu daha önce de belirtilmiştir. Bu nedenle görüşülen kişilerin geneli de ikinci veya üçüncü nesil Türkiyeli göçmenler olmuştur.

Yapılan görüşmelerde Kreuzberg'in merkezi konumu nedeniyle ve çevresinde değeri artan yeni kentsel projelerin etkisiyle Berlin'in cazibe merkezlerinden biri haline geldiği, bu durum bölgede kira artışlarına neden olduğu vurgulanmaktadır. Göçmenler ve bölgede yaşayan üniversite öğrencileri biraraya gelerek KottiCo adıyla kira artışlarını protesto etmektedir (Knorr-Siedow, (görüşme [11]). Grup

Kreuzberg merkezinde Kottbusser Tor olarak bilinen meydanda kurdukları küçük bir çadır ve kürsüde faaliyet göstermekte, burada olabildiğince fazla semt sakinine ulaşarak sesini duyurmak için çalışmalar yürütmektedir. Grubun sözcülerinden biri olarak aktif çalışan Ahmet Bey, yıllardan beri yaşadıkları ve alıştıkları bölgeyi terk etmek istemediklerini bu nedenle protestoda ısrar ettiklerini anlatmıştır. Yürüttükleri çalışmaların yönetimlere ulaştığını kendileriyle uzlaşma yönüne gidildiğini, anlaşma sağlanırsa bölgenin kira artışlarını engellenerek gelişiminin sağlanması konusunda sundukları teklifler sunduklarından bahsetmiştir (görüşme [8]).

Berlin'e nereden ve nasıl geldiği, kendisini nereli olarak gördüğü sorusuna benzer cevaplar verilmiştir. Görüşülen kişilerden neredeyse tamamı ailesinden annesi veya babasının işçi olarak gelmesi nedeniyle Berlin'de doğduğunu veya büyüdüğünü söylemektedir. Yine çoğunluğu kendisini daha çok Berlinli gibi hissettiğini belirtmektedir. Wrangelkiez Bölgesini eskiden beri kendi çevreleri olarak benimsedikleri, kendilerini burada rahat hissettiklerini belirtilirken, artan kiralar nedeniyle zaman içinde bu profilin değişmeye başladığından bahsedilmektedir. Eskiden daha fazla sayıda kahvehane, kebap döner salonu gibi Türk işletmelerinin daha fazla sayıda olduğu, başka ilçelere giden nüfus nedeniyle azaldığını söylenmektedir. Bölgede çoğunluğun Karadenizli, Samsun veya Konya'dan gelenlerden oluştuğu, ancak Kreuzberg'te her yerden göçmenler olduğu ve herkesin bir arada yaşadığı da belirtilmektedir.

Yaşadıkları mekanlar ile ilgili sorular daha çok konut yapısının kendilerine uygun olmadığı yönünde cevaplanmıştır. Türk kültüründe Mutfak-salon ayrımının önemi burada ortaya çıkmaktadır. Yapılan görüşmelerin büyük çoğunluğu salonun ayrı olması gerektiğini savunmaktadır. Kentsel Yenileme Programları çerçevesinde yapılan tadilatlarla bu alanlar ayrılmış, ayrı oturma odaları oluşturulmuştur. Yine yapılan düzenlemelerle banyo ve tuvaletler de kendilerine uygun hale getirilmiştir. Bu da Türklerin kendi kültürüne özgü alışkanlıklarını burada da sürdürdüklerini, yaşadıkları mekanda da buna uygun düzenlemeler yaptıklarını göstermektedir.

Wrangelkiez'de arka ve iç avluların işlevi konusunda yöneltilen sorularda yanıt birçok kez ortak olmuştur. Genelde bu bölgede kendilerini güvende hissettiklerini, sokakta yürürken selam verebileceği kişiler olmasının mutluluk verici olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca kadınların daha çok iç avluları kullanmalarına yönelik de zaman içinde değişimler olduğu, blok iç avlularının yanı sıra düzenleme yapılarak kullanışlı hale getirilen semt parkında da toplandıkları, bayanların buluşma yeri olarak sadece avluların kullanılmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Türk kültürünün bir parçası olan hafta sonu pikniğe gitme etkinliğinin burada da yaygın olduğunu anlatılmaktadır.

Yapılan görüşmelerde Wrangelkiez'in kentsel açıdan gelişimi ile ilgili olarak; donatı alanlarının azlığı ile bilinen bölgenin eskiye oranla çok daha iyi duruma geldiği söylenmektedir. Ancak kalabalık aile yapısının da etkisiyle Türk göçmenlerde araba sahipliği fazla olduğu, ayrıca bölgenin sosyal etkinliklerle turistik açıdan ilgi çekici hale gelmesiyle kalabalıklaştığı belirtilerek otopark probleminin önemli bir sorun olduğundan bahsedilmektedir.

Semt sakinleriyle yapılan görüşmeler de göstermektedir ki; Wrangelkiez mahalle birimi Türklerin yerleşik hale geldiği, kendi kültürleri ve yaşam biçimlerini

yansıttıkları bir yerleşim haline gelmiştir. Yine görüşmelerde bahsedilen Türk kültürüne özgü alışkanlıkların burada da devam ediyor olması, kişilerin gittikleri çevreye kendi kültürlerini götürdüklerini doğrular niteliktedir. Diğer yandan bölgenin kentsel açıdan daha iyi hale geldiği kabul edilmekle birlikte eskiye oranla daha canlı 24 saat yaşayan bir merkez haline gelmesinin avantajları ve dezavantajları olduğu belirtilmektedir. Yapılan görüşmelerde özellikle Türkiyeli göçmenler seçilmişse de bölgenin çok kültürlü, her milletten kişiyi barındıran yapısı görüşmelerle de doğrulanmakta, Kreuzberg'te çok sayıda Yugoslav, İtalyan, Yunanlı göçmenlerin de yaşadığından bahsedilmektedir.

Uzmanlarla yapılan görüşmelerde de Türklerin bu bölgede yerleşik hale geldikleri, yaşadıkları çevrede kendi kültürülerinden izler olduğu, belirtilmektedir. Kentsel gelişimi süresince iyileştirme çalışmalarına konu olan bölgede yürütülen projelerde Türkiyeli göçmenlerin dikkate alınmış olması, onlara yönelik çalışmalar yapılması bu durumu doğrulamaktadır.

Thomas Knorr-Siedow, bugünkü göçmen kültürü ve yaşayışıyla göçün ilk zamanlarının birbirinden çok farklı olduğunu, bugün Berlin'de göçmenlerin büyük ölçüde entegre olduğunu, iki kültürün birbirinden çokça etkilenerek Berlin için kültürel bir zenginlik oluşturduğundan bahsetmektedir. Bu durum için bir öğrencisinden örnek veren Knorr-Siedow Türk öğrencilerinin Almanlardan tek farkının isimleri olduğunu söylerken, özellikle üçüncü neslin entegrasyonunun her iki toplumda da görülebilir hale geldiği, bununla birlikte Kreuzberg'te İstanbul'dan izler, kültürün yansımasının da gözlemlenebildiği şeklinde özetlemektedir (görüşme [11]).

Cihan Arın, (görüşme [13]), geçmişte yapılan I.B.A. uygulamalarının o dönemde Türkiyeli göçmenlerin yaşam kalitesi arttırıcı nitelikte projeler olduğunu ancak onların katılmalarını sağlamanın oldukça zor olduğundan bahsetmektedir. Projelerin duyurulması, katılımlarının sağlamanın oldukça zor olduğu, anlatıldıkça ikna olduklarını söylemektedir. Bu projelerle konut kaliteleri ve çevresel koşulları iyileştirildiği, bunun sonucunda kiraların artışı denetim altında tutulmaya çalışıldıysa da aynı durum ticaret alanları için geçerli olmadığından aradaki farklar çok arttığını da vurgulamaktadır.

Emine Başaran (görüşme [12]) ile yapılan görüşmede Semt menajerliği programı konusunda bilgi alınmış, program çerçevesinde yürütülen projeler ve sonuçları incelenmiştir. 1999 yılında Berlin’de dezavantajlı mahallelerin kente yeniden kazandırılması amacıyla başlatılan program 33 ilçede yürütülmektedir.

Wrangelkiez'de kurulan Semt Menajerliği Programı kapsamında 2003 yılında 'İmece' adıyla, mahalle sakinlerinin katılımını öngören bir model oluşturularak ulaşılması zor oarak nitelendirilen grupların kent gelişim çalışmalarına kazandırılması amaçlanmıştır (Başaran, 2006).

Proje 3 aşamalı olarak yürütülmüş; birinci aşamada mahalle sakinlerine ulaşmaya çalışılarak problemlerini anlamaya yönelik bir anket uygulanmış, ikinci aşamada sorunların çözümüne yönelik ilk projeler oluşturularak birçoğu da mahalle sakinlerinin katılımı ile gerçekleştirilmiş, üçüncü aşamada ise projelerin mahalle sakinlerin problemleri ve isteklerine uygun hale getirilmesi, kapsamının genişletilmesi amaçlanmıştır. 2006 yılında rapor haline getirilerek hem Türkçe hem

Almanca dilinde yayınlanan proje broşüründe, yapılan somut projelerden bazıları şöyle sıralanmaktadır:

- Anne-babalar kahvesi
- Kadınlar için buluşma yeri
- Türkiyeli Kadınlar için internet kursu ve sağlık bilgileri
- Türkiyeli göçmenler için medya kullanımı
- Almanca kursları ve eğitim merkezleri.

Semt menajerliği tarafından düzenlenen etkinliklerden bir diğeri ise Wrangelkie'deki ticari faaliyette olmayan boş dükkanların çalışmalar kapsamında kullanılması ile sokak ve caddelerin semt sakinlerinin istekleri doğrultusunda tekrar yenilenmiş olmasıdır.

Foto 2: Sokaklarda Yapılan Çalışmalardan Örnekler (**Kaynak**: Başaran, 2006)

Yine Semt Menajerliği programı çerçevesinde gençlerin ve çocukların rehabilitasyonu, tiyatro ve öğrenme etkinlikleri, kreş ve çocuk yuvalarında ailelerin çocuklarıyla birlikte almanca öğrenmesini öngören 'sırt çantası' projesi gibi etkinliklerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Başaran, 2006).

Bu çalışmaları doğru tanıtmak ve semt sakinlerine ulaşmasını sağlamak amacıyla 'Semt menajerliği Merkezi' tarafından sıkça broşür tanıtım ilanları ve düzenli olarak çıkarılan Türkçe ve Almanca dilinde 'KiezBlatt' gazeteleri yayınlanmaktadır. Semt Menajerliği programı bugün hala çalışmalarını aktif olarak sürdürmektedir. Günümüz itibariyle yapılanlara bakıldığında, eğitim ağı konusunda koordinasyon sağlanmış, eğitimlerin devamı semt sakinlerinin aktif katılımının arttırılması hedeflenmekte; gönüllü çalışmanın özendirilmesi ile kendilerinden sonra buradaki çalışmaların devamlılığını sağlayabilecek bir grup yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Başaran, 2006; Quartiersmanagement Wrangelkiez, 2009). Wrangelkiez'in eski ve yıpranmış dokusunun yenilenmesi ve sosyal açıdan kalkındırılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda amaç, stratejik açıdan da ayrıca önem taşıyan bölgeyi kentsel, sosyal ve ekonomik açıdan çekci bir merkez haline getirmek olmuştur.

3.2.2. Alanın kullanıcı ve mekan ilişkisi açısından değerlendirilmesi

Wrangelkiez'de kentsel alanların kullanımı incelendiğinde Görlitzer Park ve çevresnin Türkler tarafından haftasonları piknik amaçlı kullanımı yaygınken, günün her saatinde Alman nüfusun tercih ettiği bir dinlenme alanı olmaktadır. Son dönemdeki olumsuz kullanıcılar problem yaratsa da parkın büyük bir bölümü hala halk tarafından yaygın olarak tercih edilmektedir.

Foto 3: Wrangelkiez'de Oyun Alanları ve Görlitzer Park (Çekilme tarihi: 23-25.04.2013)

Wrangelkiez'de cadde ve sokaklar sadece ulaşım değil sosyal hayatın canlılığının da bir parçası haline gelmiştir. Özellikle Wrangelstrasse ve onu kesen diğer sokaklardaki ticari fonksiyonların çeşitliliği ve alanın çok kültürlü bir zenginlik sunması turistler için bir cazibe noktası oluşturmuştur. Daha çok öğlen ve akşam yemek saatleri bu alanları kullanımının pik saatleri olmaktadır.

Şekil 4: Wrangelstrasse'den Görüntüler (Çekildiği Tarih: 26.04.2013)

Foto 5: Wrangekiez'de Türk Dükkânlarından Örnekler (Çekildiği Tarih: 22.04.2013)

Foto 6: Wrangekiez'de Konut Ön Cephelerinden Örnekler (Çekildiği Tarih: 23-24.04.2013)

Çalışma alanında yapılan analiz ve araştırmalar da bölgenin göçmen nüfusunun etkisiyle zaman içinde değişime uğramış, kullanıcılarının kültürü ve yaşam biçimlerini yansıtan kentsel alan haline geldiğini doğrulamaktadır. Yapılan analizler ve sözlü görüşmeler de kullanıcıların kendilerine ait bir çevre yarattıklarını, kent içinde kendilerini ait hissettikleri yerleşim olma özelliği taşıdığını göstermektedir.

4. Sonuçlar

Dünya gelişimi ve insanlığın doğuşundan bu yana en eski zamanlarından beri yaşandığı bilinen göç veya diğer bir tanımla nüfus hareketleri tüm canlıların hayatlarını daha iyi şartlarda sürdürebilmeleri ya da yaşamlarını devam ettirmek amacıyla gerçekleşmiştir. Göç, ülke ekonomilerini ve toplumların sosyal yapılarını etkileyen bir süreçtir ve Günümüzde de devam eden bu göç süreci bireylerin kararlarına, bulundukları ortamın gereklerine ve zamana göre şekillenmiş ve şekillenmektedir.

Bu doğrultuda gerek literatür araştırmalarında gerek yakın çevrelerinde yapılan analizlerle gerekse de örneklem alan içinde yapılan görüşmelerde Türk nüfusun yaşadıkları mekanı çeşitli şekillerde etkilediği ve kendi yaşam biçimi, kültürü ve kimliğini belli ölçülerde yansıttığı görülmektedir.

Çalışma doğrultusunda belirlenen Kreuzberg içinde hem stratejik hem de yaşayan Türk nüfusu ile ilişkili olarak demografik bakımdan öneme sahip Wrangelkiez bölgesi, zaman içinde Türklerin yaşam biçimleri ve günlük yaşamlarını yansıtan bir bölge haline gelmiştir. Bunun başlıca nedenlerinden biri görüşmelerde belirtildiği gibi Türk nüfusun sayıca fazla olması ve yaşadığı yerde kendi kültürünü yaşamaya devam etmesidir. Buna bağlı olarak kültürel farklılıkların ve yaşam biçimlerinin kent mekanı üzerinde yansımalarını görmek mümkündür. Bu yansımaları daha doğru değerlendirmek ve bundan sonra yapılacak çalışmalarda yardımcı bir kaynak oluşturması amacıyla kentsel, mimari ve sosyolojik açıdan ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmekle birlikte bu çalışma kapsamında sosyo-ekonomik ölçekte değerlendirilmiştir.

Çalışma alanının sosyo-ekonomik durumu değerlendirildiğinde, belli bir tarihe kadar hep geri dönme fikri ile hareket eden Türk göçmenlerin geçen zaman içinde burada kendiişlerini kurdukları, Almanlardan daha yaygın bir şekilde ticaretle ilgilendikleri, girişimciliğin önemli bir bölümünü oluşturarak yerleşik hale geldikleri görülmektedir. Buna bağlı olarak bugün Almanya'da yaşayan göçmenlerin büyük oranda ekonomik açıdan daha iyi konuma geldiğini söylemek mümkündür. Burada doğan ve üçüncü nesil olarak adlandırılan genç nüfus gerek Almanya nüfusunu gençleştirmesi gerekse de ticari girişimleri sayesinde ekonomik açıdan canlılık yaratması sebebiyle önemli bir noktadadır. Geçmişte yasal sınırlamalarla kısıtlı bir yaşam süren göçmen Türkler bugün siyasi, ekonomik ve sosyal çevrelerde söz sahibi konumuna gelmişlerdir.

Diğer yandan, 1961 yılı Türk işçi göçü ile Almanya'dan tümüyle faklı bir kültürel kökene sahip nüfus topluluğu alışkın olduğu yerleşimlerden çok farklı bir kentsel çevreye taşınmıştır. İki farklı kültür, dil ve yaşam biçimlerinin biraraya geldiği bir alan olarak Kreuzberg Wrangelkiez'de bu farklılıkların mekansal etkileri görülmektedir. Çalışma kapsamında kentlerin kullanıcıları ile karşılıklı etkileşim

halinde oldukları, zaman içinde bu etkileşimlerin de kentsel mekanda kendini gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma ile Almanya nüfusunun büyük bir çoğunluk oluşturan Türkiyeli göçmenlerin Almanya'da yaşadıkları çevre ve oradaki yaşam biçimleri incelenmiş, birbirleriyle ilişkileri irdelenmiştir. Hem alansal çalışmalar hem de literatür taramasından elde edilen bilgiler kişilerin bir yerden başka bir yere taşınmalarının sadece fiziksel bir yer değiştirme değil aynı zamanda alışkanlıklar, kültürler ve yaşam biçimlerinin de yer değiştirmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle insanlar yer değiştirirken kültürleri ve kimliklerini oraya taşımaktadır. Diğer yandan kentlerin gelişimi yaşanan tarihsel olaylar kadar kullanıcılarından da büyük ölçüde etkilenir.

Referanslar:

Abadan-Unat, N., (2006). Bitmeyen *Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Arın, C. (2002) "Sanayi Devrimi Kenti Berlin - I: Kent Gelişimi Sürecine Bir Bakış", *Mimarlık Dergisi*, 313

Başaran, E., (2006) "Imece" Gemeinschaftsarbeiten mit vereinten Kräften: Beteiligung und Aktivierung türkischsprachiger Bewohnerinnen und Bewohner im Quartiersmanagementgebiet Wrangelkiez, Berlin.

Çağlar, A., (2002), "Mediascapes, Advertisement Industries and Cosmopolitan Transformations: Turkish Immigrants in Europe", *EUI Working Papers*, European University Institute, Florence.

Depeli, G. (2009) *Almanyalı Türklerde Evlilik Törenlerinin Dönüşümü - Kültürel Bellek, Aidiyet ve Kimlik*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Droste, C., & Knorr-Siedow, T. (2005). "Large housing estates in Germany.Berlin: opinions of residents on recent deve1opments", Urban and Regional research centre Utrecht, Faculty of Geosciences, Utrecht University.

Faist, T., (2000) "Transnationalization in international migration: implications fort he study of citizenship and culture", *Ethnic and Racial Studies*, Vol.23:2, pp.189-122

Görüşme [8], KottiCo sözcüsü, içmimar, 56, KottiCo protesto çadırı, Berlin 27.04.2013

Görüşme [11], Thomas Knorr-Siedow, UrbanPlus Bürosu, Berlin 23.04.2013

Görüşme [12], Cihan Arın, Mimarlık Bürosu, Berlin 24.04.2013

Görüşme [13], Emine Başaran, Wrangelkiez Semt Menajerliği Bürosu, Berlin 24.04.2013

Ilgın C. & Hacıhasanoğlu O. (2006,) "Göç – Aidiyet İlişkisinin Belirlenmesi İçin Model:Berlin / Kreuzberg Örneği", *İTÜ Dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım,C5*, S:2, Ss.59-70

Lorenz, G., (2001) Local Socıo-Economıc Profile For Wrangelkeız,Kreuzberg, Berlın, "The Contrıbutıon Of Socıal Capıtal In The Socıal Economy To Local Economıc Development In Western Europe" *Report Of Workpackage 4*, Berlin Teknik Üniversitesi, Haziran

MacDougall, M. (2011). "Cold War Capital: Contested Urbanity in West Berlin, 1963-1989", *New Brunswick*, New Jersey.

Sevim, N. (2010) *Tüketici Kültürleşmesinin Almanya'daki Türk Göçmenlerin Gıda Tüketim Ve Gıda Alışveriş Davranışları Üzerindeki Etkisi*, Doktora Tezi, Anadolu Ünivrsitesi, Eskişehir.

S.T.E.R.N., GmbH (1990) *Adım Adım Koruyucu Kent Yenilemesi Sergi metinleri*, Çev: Tuğrul Adman, Selçuk İskender), Berlin

Yüzer, M. A., 2001. *Şehirsel Yerleşmelerde Fraktal ve Hücresel Otomata Yöntemi ile Yeni Gelişme Alanlarının Belirlenmesi (Determination of Urban Development Area by Fractal and Cellular Automata Method)*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Url 1- Statistisches Landesamt: http://www.statistik-berlin-brandenburg.de/ (21.04.2013)

Url 2- Quartiersmanagement Berlin: http://www.quartiersmanagement-berlin.de/ (26.12.2011)

Url 3-Urban Structure, Senate Department for Urban Development and the Environment, (23.08.2012) http://www.stadtentwicklung.berlin.de/umwelt/umweltatlas/eic607.html

Kent İçi Ulaşım Çeşitliliği Açısından Bisikletin Önemi: Çanakkale Kent Merkezi Örneği

***Alper Sağlık*[1]*, Elif Sağlık*[2]*, Abdullah Kelkit*[3]**

Öz: *Günümüzde hızla artan ulaşım teknolojisi ve artan bireysel taşıt sayısı alternatif ulaşım sistemlerinin gerekliliği ve önemini arttırmaktadır. Gelişmekte olan birçok ülkenin alternatif ulaşım metodu araması çevre kirliliği, yakıt, trafik kazaları, ulaşım ve park sorunu gibi sayısız problemin çözümüne doğru bir arayıştır. Bu alternatiflerin başında basit ve çevreye en az zararlı ayrıca bireye sağlık yönünden de katkı sağlayacak özellikte olması nedeni ile bisiklet ile ulaşım gelmektedir. Bu araştırmada ulaşımda bisikletin öneminden yola çıkılmış, Çanakkale'de ki bisiklet ile ulaşım potansiyeli saptanmıştır. Ayrıca Çanakkale'deki mevcut bisiklet yollarının durumu; standartlara uygunluk, kullanım yoğunluğu, kapasite ve güzergâh seçimi konularında irdelenmiştir. Araştırma sonucunda Çanakkale'deki bisiklet yollarının sistemli bir güzergâh anlayışı ile tasarlanmadığı, ulaşımda bir bütünlük oluşturmadığı, kullanılan malzemelerin, yol çizgileri ile genişlik eğim gibi unsuların standartlara uygun olmadığı görülmüştür. Bisiklet yolları boyunca yer yer durak, bariyer çöp konteynırları, ağaç ve tabelaların kullanımı engellediği belirlenmiştir. Bu eksikliklerin giderilmesi yönünde standartlara uygun bilgilendirme yapılmış ayrıca tasarım önerileri getirilmiştir.*

Anahtar Kelimeler*: Çanakkale, kentsel tasarım, bisiklet, bisiklet yolları, ulaşım.*

Abstract: *Development in transport technology and rapid increase in the number of individual vehicles urge the necessity and importance of alternative transport systems. Investigation of alternative transport systems by many developing countries is the right approach to the solution of many problems such as environmental pollution, fuel, traffic accidents, transport and parking problems. Top of the alternatives is bicycle transport, which is simple and the least dangerous to environment along with its benefit to person's health. This study started with the importance of bicycle and determined its potential for transport in Çanakkale. Moreover, current conditions suitability to the standards, use intensity, capacity and route choose of bicycle roads in Çanakkale were assessed. The findings of this study indicated that bicycle roads in Çanakkale were not designed for a systematic route concept and did not form integrity in transport. The materials used in roads, lines on roads and width-wideness did not satisfy the standards. The use of bicycles is limited by the presence of bus stops, rubbish boxes, tress and signs. Briefing on the correction of deficiencies based on standards was put forward. In addition new concepts were proposed*

Keywords*: Çanakkale, urban design, bicycle, bicycle roads, transport.*

1.Giriş

[1] *ÇOMÜ, MTF, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Çanakkale: alpersaglik@comu.edu.tr*
[2] *ÇOMÜ, Lapseki MYO, Peyzaj ve Süs Bitkileri, Çanakkale: elifsaglik@comu.edu.tr*
[3] *ÇOMÜ, MTF, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Çanakkale: akelkit@comu.edu.tr*

Hızla değişen ve gelişen dünya şartlarında tarım alanlarının, yerleşim alanları dışında kalmaya başlamasıyla birlikte yerleşim alanlarının büyümesi ile "kent içi ulaşım" kavramı oluşmaya başlamıştır. Kent içi ulaşım, kentli nüfusun günlük faaliyetlerini sürdürebilmek amacıyla gerçekleştirdiği yolcu ve mal hareketlerini kapsamaktadır (Akay, 2006; Çiftçi, 2006).

Dünyada kentsel ulaşım alanında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ve enerji verimliğinin arttırılmasına yönelik uygulamalar hızla artarken, enerji tüketimi daha az olan ve temiz enerji kullanan, çevresine duyarlı ulaşım türlerinin desteklenmesi, özellikle yaya ve bisikletle ulaşım olanaklarının iyileştirilmesi gibi konular gündemdedir (TÇV, 2003).

Çevre kirliliği ve park sorununa karşı en pratik çözüm olan bisiklet kullanımı, son yıllarda Türkiye'de de artmaktadır. Ülkemizde bisiklet kullanımındaki artışı etkileyen problemlerin başında, bu alandaki alt yapı yetersizliği gelmektedir. Bisiklet kullanımını etkileyen bir diğer unsur trafik güvencesinin olmayışıdır. Bu nedenle bisiklet yollarının güvenliğinin tam olarak sağlanması gereklidir (Elbeyli, 2012; Mert, 2010).

Bisiklet yolu projeleri güvenlik şeritleri, trafik işaret ve levhaları gibi güvenliğin sağlanması için gerekli tüm yol düzenlemelerini içermelidir. Yerel yönetimlerce uygulanacak projelerde teknik değerlendirme ve /veya finansal destek aşamasında sürüş güvenliği mutlaka öncelikli olarak aranmalıdır (Sağlık vd., 2012). Bisiklet yolu planlaması yapılırken; yol genişliği, açıklıklar, proje hızı, görüş mesafesi, boyuna eğim, drenaj, işaretlemeler ve kavşaklar gibi hususlar göz önüne alınmalıdır (Uz, 2003; Uz ve Karaşahin, 2004).

Araştırmada Çanakkale kentinde mevcut bisiklet yolları, planlama ve tasarım kriterleri yönünden güvenlik odaklı olarak incelenmiştir. Yapılan uygulamalardaki hatalar yerinde belirlenmiş ve mevzuata uygunluğu sorgulanmıştır. Mevcut bisiklet yollarının daha kullanışlı, sistemli ve güvenli olması yönünde çeşitli öneriler getirilmiştir.

2.Materyal ve Yöntem

Araştırma alanını Çanakkale kenti oluşturmaktadır (Şekil 1). Bu kapsamda kent merkezinde mevcut olan bisiklet yolları ana materyal olarak incelenmiştir. Araştırmada çeşitli kurumlardan bisiklet yolları ile ilgili yapılan proje ve uygulama çalışmaları hakkında yazılı ve sözlü olarak bilgi alınmıştır. Araştırma ile ilgili konularda yapılmış bilimsel çalışmalar, alanda çekilen fotoğraflar da araştırmanın yardımcı materyallerini oluşturmaktadır.

Araştırmanın yöntemi; mevcut alanların saptanması, kriterlerinin belirlenmesi ve tasarım önerilerinin ortaya konulmasından oluşan 3 aşamadan oluşmaktadır.

Araştırmanın ilk aşamasını oluşturan veri toplama ve literatür taramasında; ulaşımın tanımı, sınıflandırılması, bisiklet ulaşımı kriterleri, bisiklet yolu tipleri ve bisiklet ulaşımının kuralları araştırılmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında yerinde gözlem yolu ile elde edilen veriler kullanılarak, bisiklet yolu tasarım kriterleri çerçevesinde her alan için karneler oluşturulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Alanı

Araştırmanın üçüncü aşamasında ise analiz ve değerlendirme yapılmıştır. Araştırma alanında çekilen fotoğraflar ve elde edilen veriler değerlendirilmiş ve mevcut duruma göre gereksinimlerin neler olduğu tespit edilmiştir. Tüm veriler doğrultusunda sonuç bölümünde olumsuzlukları gidermek adına çeşitli öneriler getirilmiştir.

3.Bulgular ve Tartışma

3.1.Araştırma Alanının Tanıtılması

Çanakkale il nüfusu 2013 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sonuçlarına göre 502.328'dir. Çanakkale İli'nde toplam nüfusun % 50,72'sini (254.800) erkek nüfusu, % 49,28'ini (247.528) kadın nüfusu oluşturmaktadır (Çanakkale Valiliği, 2014). Çanakkale Merkez nüfusu 2013 yılı verilerine göre 149.881'dir (Çanakkale Valiliği, 2014).

Karayolu, 1.065 km. olup, bunun 513 km'si devlet yolu, 552 km'si il yoludur. İl yollarının % 98'i asfalt, devlet yollarının % 97'si tümü asfalttır (Çanakkale Trafik Tescil Denetleme Şube Müdürlüğü, 2014).

Denizyolu, Çanakkale-Eceabat, Lapseki-Gelibolu, Çanakkale-Kabatepe-Gökçeada, Bozcaada-Yükyeri, Çanakkale-Gökçeada, Çanakkale-Bozcaada, Kepez-Eceabat, Çanakkale-Kilitbahir arasında karşılıklı feribot seferleri ile GESTAŞ tarafından yapılmaktadır (GESTAŞ, 2014).

İl Merkezinde 1.800x30 boyutlarında bir havaalanı mevcuttur (Çanakkale Havalimanı, 2014).

Asya ve Avrupa kıtasını bağlayan, Ege ve Marmara denizlerine kıyı olan, Gelibolu ve Biga yarımadasını bünyesinde barındıran Çanakkale, Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinden etkilenmektedir (Sağlık, 2010).

3.2.Bisikletli Yolculuklar, Bisiklet Yolu, Şeridi ve Diğer Düzenlemelere İlişkin Bilgiler

3.2.1.Teknik Yönden

Gerek çevre gerek gürültü kirliliğinin önlenmesi amacıyla bisiklet ‘’temiz ulaşım’’da önemli bir ulaşım taşıtı olarak teşvik edilmelidir. Bisiklet kullanımını kent içi yolculuklarda önemli bir alternatif haline getirmek amacıyla; kentlerde yerel yönetimlerin hazırlayacağı ulaşım planlarında bisiklet, bir ulaşım taşıtı olarak toplu taşıma taşıtları ile yolculuk bütünleşmesi sağlayan, bütüncül bir ulaşım sistemi içerisinde tamamlayıcı parçalardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Bisiklet şeritleri veya ayrı bisiklet yollarının yapılması, kent planlarında, ulaşım plan, politika ve yatırımlarında bisiklet planlarının ulaşım planları kapsamına alınması gerekmektedir. Bisiklet yolunun etkin kullanımı için sürekliliğinin olması gerekmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014):

Bisiklet parklarının yapılması: Bisiklet kullanımının arttırılması için kentlerin çok sayıda noktasında bisiklet parkları yapılmalı, özellikle toplu taşıma duraklarında bisiklet parkları oluşturularak bu ulaşım türü toplu taşıma ile entegre edilmelidir.

Toplu taşıma taşıtlarında bisiklet taşıma yerlerinin ayrılması: Toplu taşıma araçlarında bisiklet taşıma yerleri ayrılmalı, böylece toplu taşıma yolculuğunun sonrasında da bisiklet kullanımı olanakları desteklenmelidir.

Bisiklet kiralama hizmetinin ve/veya ücretsiz bisiklet kullanım uygulamasının sunulması: Kentin çeşitli kesimlerinde özellikle de büyük toplu taşıma duraklarında sunulacak bu hizmet kapsamında, kişilerin kent içindeki yolculuklarının tümünü veya bir kısmını bisiklet ile yapmaları teşvik edilmeli, bir noktadan alınan bisikletin kentte çok sayıdaki noktadan birine bırakılması olanağı sağlanmalıdır.

Bisiklet ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının etkinliği, düzenledikleri organizasyonlar yerel yönetimlerce desteklenmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

3.2.2.İdari ve Yasal Düzenlemeler

Kent planlarında, ulaşım plan, politika ve yatırımlarında bisiklet planlarının ulaşım planları kapsamına alınması gerekmektedir. İmar planlarında bisiklet yolları ile ilgili gerekli lejantların; yürürlükte olan kanun ve yönetmeliklerin kapsamlarının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Bisiklet kullanıcılarını bilgilendirmek amacıyla kanunlarda bisikletle ilgili hakların ortaya çıkarılıp yenilerinin de geliştirilmesi gerekmektedir.

Bisiklet yolları ve kullanımı konusunda 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu ve bu kanuna istinaden çıkarılmış olan Karayolları Trafik Yönetmeliği yürürlüktedir. Türk Standartları Enstitüsü de bu konuda TS 9826, TS 11782 gibi standartlar yayınlamıştır.

Buna karşılık, kent içi ulaşımında bisikletli ulaşım geliştirilmek yerine, kent içi yolculuklarda anlamlı orana sahip Konya ve benzeri kentlerimizde bile, uzun yıllar ihmal edilmiş, binek-taşıtı odaklı projelerin etkisi ile gerilemiştir.

Bazı kentlerimizde, bisiklet yolu veya bisiklet şeridi önce düzenlenmiş, sonra ya kullanımın özendirilmesi ve bakımı ihmal edilmiş, ya da taşıta ayrılan kesimin genişletilmesi sonucunda, kaldırılmıştır.

Bisikletli yolculukların, toplam kişi-yolculuklar içindeki payının arttırılması kentsel ulaşıma şu katkıyı sağlayabilir (Uçar, 2013; Yılmaz, 2006):

- Diğer ulaşım sistemleri için yapılacak yeni altyapı, bakım ve işletme yatırımlarını azaltır
- Kentlerde erişilebilirlik oranını arttırır ve tıkanmaların önüne geçer
- Kentsel alanlardaki yaşam kalitesini yükseltir
- Hava ve gürültü kirliliğinde azalmaya yol açar
- Sağlık açısından olumlu etkileri vardır
- Trafik güvenliğini arttırır
- İstihdamı arttırıcı etkisi vardır.

3.3.Çanakkale'de Bisiklet Ulaşımının Durumu

Çanakkale Türkiye'de bisiklet kullanma geleneğine sahip olan kentlerden birisidir (Şekil 2). Bu geleneği kıyı şeridi boyunca uzanan düz bir alanda kurulmuş olmasına borçludur. Çanakkale de sosyal ve kültürel yaşam (iş, okul, eğlence, alışveriş vb.) için kullanılması gereken güzergâhlar birbirine oldukça yakın ve erişimi kolaydır. Çanakkale'de bisiklet her yaş ve cinsiyetten kullanıcı kitlesi tarafından tercih edilmektedir.

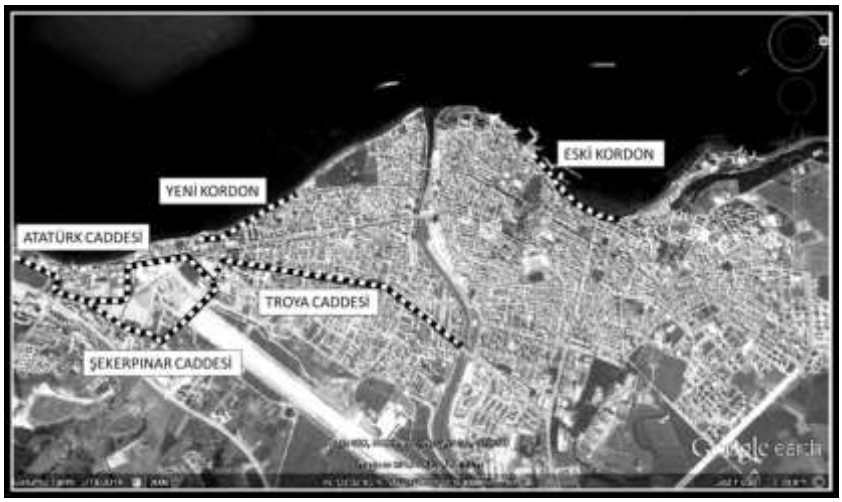

Şekil 2: Çanakkale Kentinde Bisiklet Yolu Güzergâhı

Kentteki bisiklet kullanıcılarının oluşturdukları potansiyel, kent yönetimi ve hizmet birimlerini de bu konuda duyarlı olmaya yöneltmiş ve idari kararlar almaya sevk etmiştir. Kentte son dönemde bisiklet yolu, güzergâh bağlantıları ve park yeri yapımı hızlanmıştır.

3.4.Çanakkale Kent Merkezindeki Mevcut Bisiklet Yolları

Çanakkale kent merkezinde toplam dört güzergâhta ayrılmış bisiklet yolu bulunmaktadır.

3.4.1.Atatürk Caddesi

Truva Caddesi'nden Kipa alış veriş merkezine kadar uzanan 4 yaya geçidi barındıran ayrılmış bisiklet yoludur (Şekil 3). Yaklaşık uzunluğu 2.000 metredir. Bu alandaki bisiklet yolunun genişliği 1.50 metredir. Bisiklet yolunda kullanılan yapısal malzeme, beton parke döşeme olup sınırlayıcı eleman olarak da beton bordur kullanılmıştır.

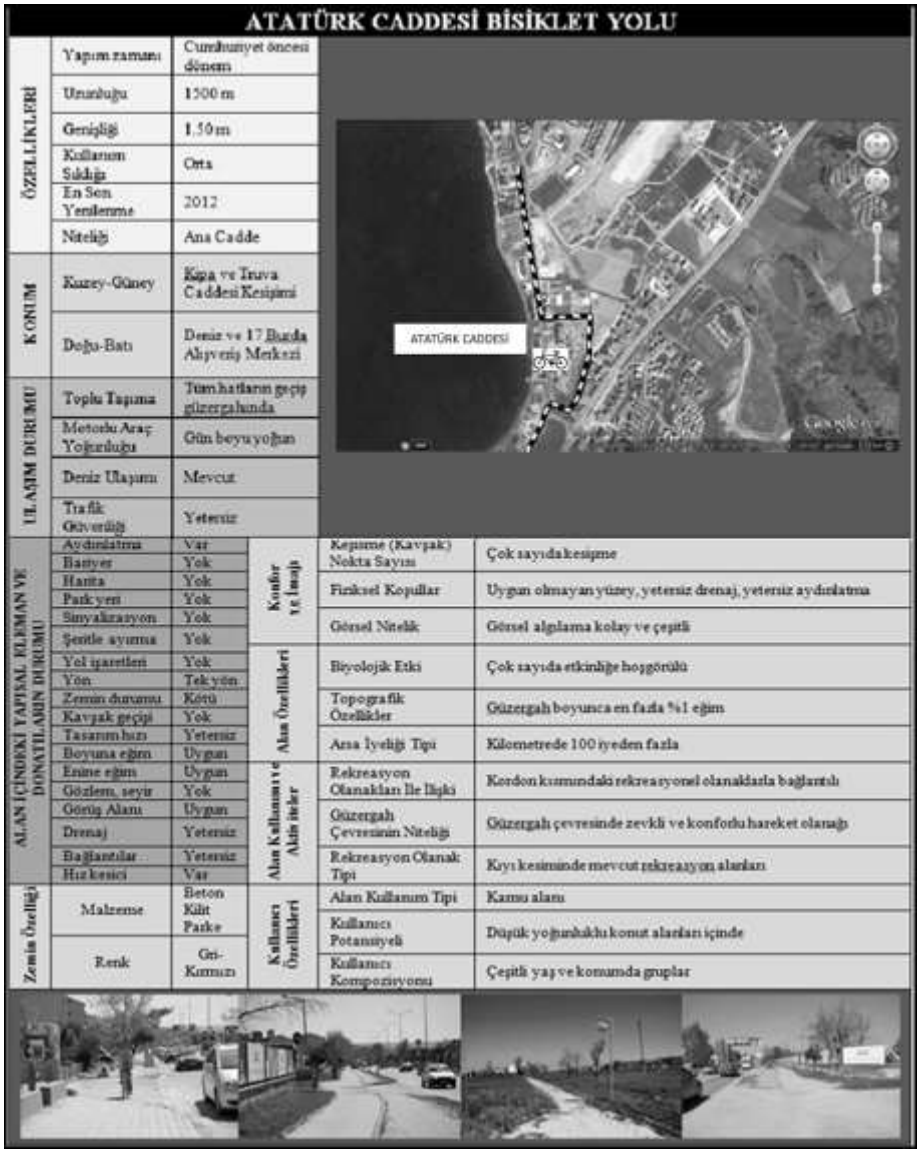

Şekil 3: Atatürk Caddesi Bisiklet Yolu Karnesi

3.4.2.Truva Caddesi

Sıla Sokak'dan Atatürk Caddesi kavşağına kadar 4 yaya geçidi ve 1 anayol geçidi ile kesişen ayrılmış bisiklet yoludur (Şekil 4). Yaklaşık uzunluğu 2.350 metre, genişliği 2.50 metredir. Bisiklet yolunda kullanılan yapısal malzeme, kilit taş döşeme olup sınırlayıcı eleman olarak da beton bordur kullanılmıştır.

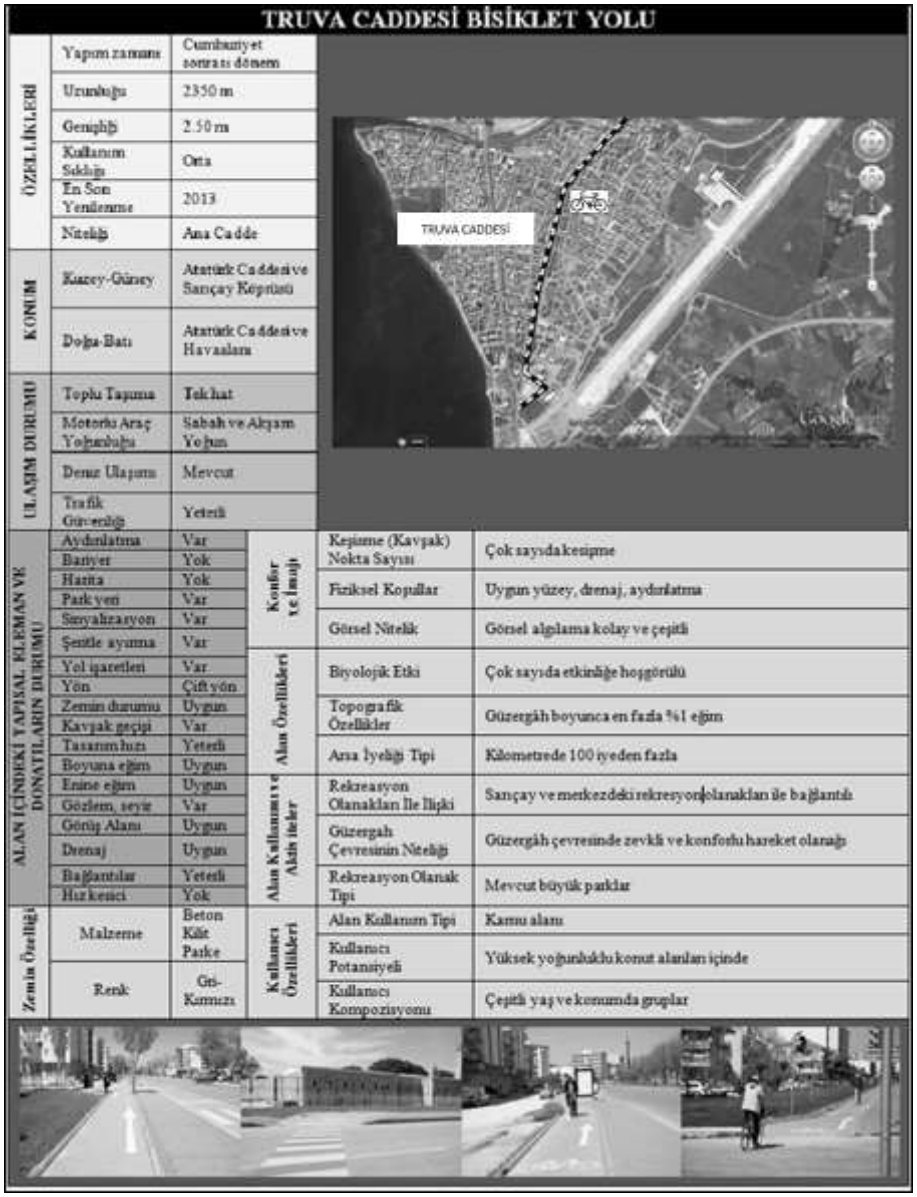

Şekil 4: Truva Caddesi Bisiklet Yolu Karnesi

3.4.3.Yeni Kordon

Yeni kordon sahil düzenlemesi boyunca devam eden kısmi ayrılmış bisiklet yoludur (Şekil 5). Yaklaşık uzunluğu 700 metredir. Bisiklet yolunun genişliği 1.20 metredir. Bisiklet yolunda kullanılan yapısal malzeme granit döşeme olup sınırlayıcı eleman olarak da küp taş döşeme kullanılmıştır.

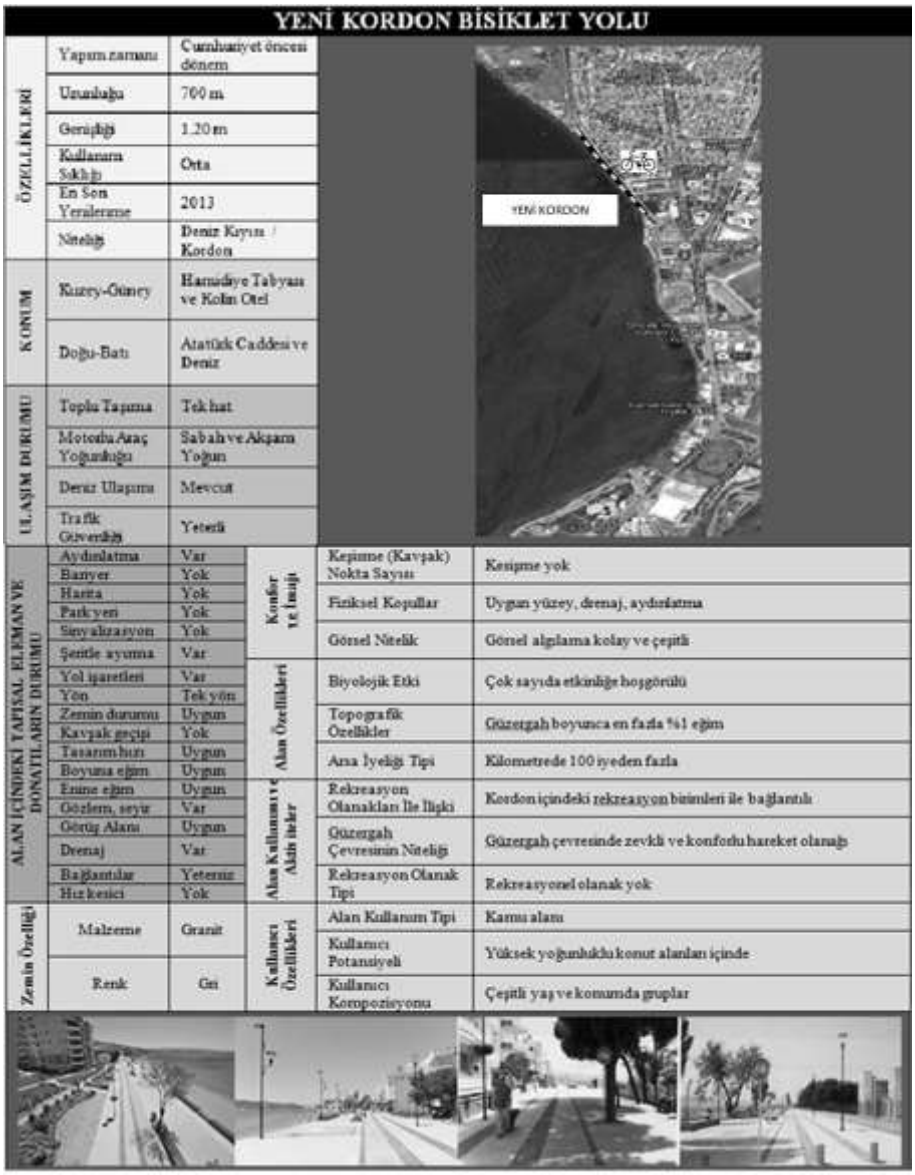

YENİ KORDON BİSİKLET YOLU		
ÖZELLİKLERİ	Yapım zamanı	Cumhuriyet öncesi dönem
	Uzunluğu	700 m
	Genişliği	1.20 m
	Kullanım Sıklığı	Orta
	En Son Yenilenme	2013
	Niteliği	Deniz Kıyısı / Kordon
KONUM	Kuzey-Güney	Hamidiye Tabyası ve Kolin Otel
	Doğu-Batı	Atatürk Caddesi ve Deniz
ULAŞIM DURUMU	Toplu Taşıma	Tek hat
	Motorlu Araç Yoğunluğu	Sabah ve Akşam Yoğun
	Deniz Ulaşımı	Mevcut
	Trafik Güvenliği	Yeterli
ALAN İÇİNDEKİ TAPISAL ELEMAN VE DONATILARIN DURUMU	Aydınlatma	Var
	Banyer	Yok
	Harita	Yok
	Park yeri	Yok
	Sinyalizasyon	Yok
	Şeritle ayırma	Var
	Yol işaretleri	Var
	Yön	Tek yön
	Zemin durumu	Uygun
	Kavşak geçişi	Yok
	Tasarım hızı	Uygun
	Boyuna eğim	Uygun
	Enine eğim	Uygun
	Gözlem, seyir	Var
	Görüş Alanı	Uygun
	Drenaj	Var
	Bağlantılar	Yetersiz
	Hız kesici	Yok
Zemin Özelliği	Malzeme	Granit
	Renk	Gri

Konfor ve İmajı	Kesişme (Kavşak) Noktaları Sayısı	Kesişme yok
	Fiziksel Koşullar	Uygun yüzey, drenaj, aydınlatma
	Görsel Nitelik	Görsel algılama kolay ve çeşitli
Alan Özellikleri	Biyolojik Etki	Çok sayıda etkinliğe hoşgörülü
	Topografik Özellikler	Güzergah boyunca en fazla %1 eğim
	Ana İyeliği Tipi	Kilometrede 100 iyeden fazla
Alan Kullanımı ve Aktiviteler	Rekreasyon Olanakları İle İlişki	Kordon içindeki rekreasyon birimleri ile bağlantılı
	Güzergah Çevresinin Niteliği	Güzergah çevresinde zevkli ve konforlu hareket olanağı
	Rekreasyon Olanak Tipi	Rekreasyonel olanak yok
Kullanıcı Özellikleri	Alan Kullanım Tipi	Kamu alanı
	Kullanıcı Potansiyeli	Yüksek yoğunluklu konut alanları içinde
	Kullanıcı Kompozisyonu	Çeşitli yaş ve konumda gruplar

Şekil 5: Yeni Kordon Bisiklet Yolu Karnesi

3.4.4.Eski Kordon

Kordon boyu kıyı düzenlemesi boyunca devam eden kısmi ayrılmış bisiklet yoludur (Şekil 6). Yaklaşık uzunluğu 525 metredir. Bisiklet yolunun genişliği 2.40 metredir. Bisiklet yolunda kullanılan yapısal malzeme granit döşeme olup sınırlayıcı eleman olarak da küp taş döşeme kullanılmıştır.

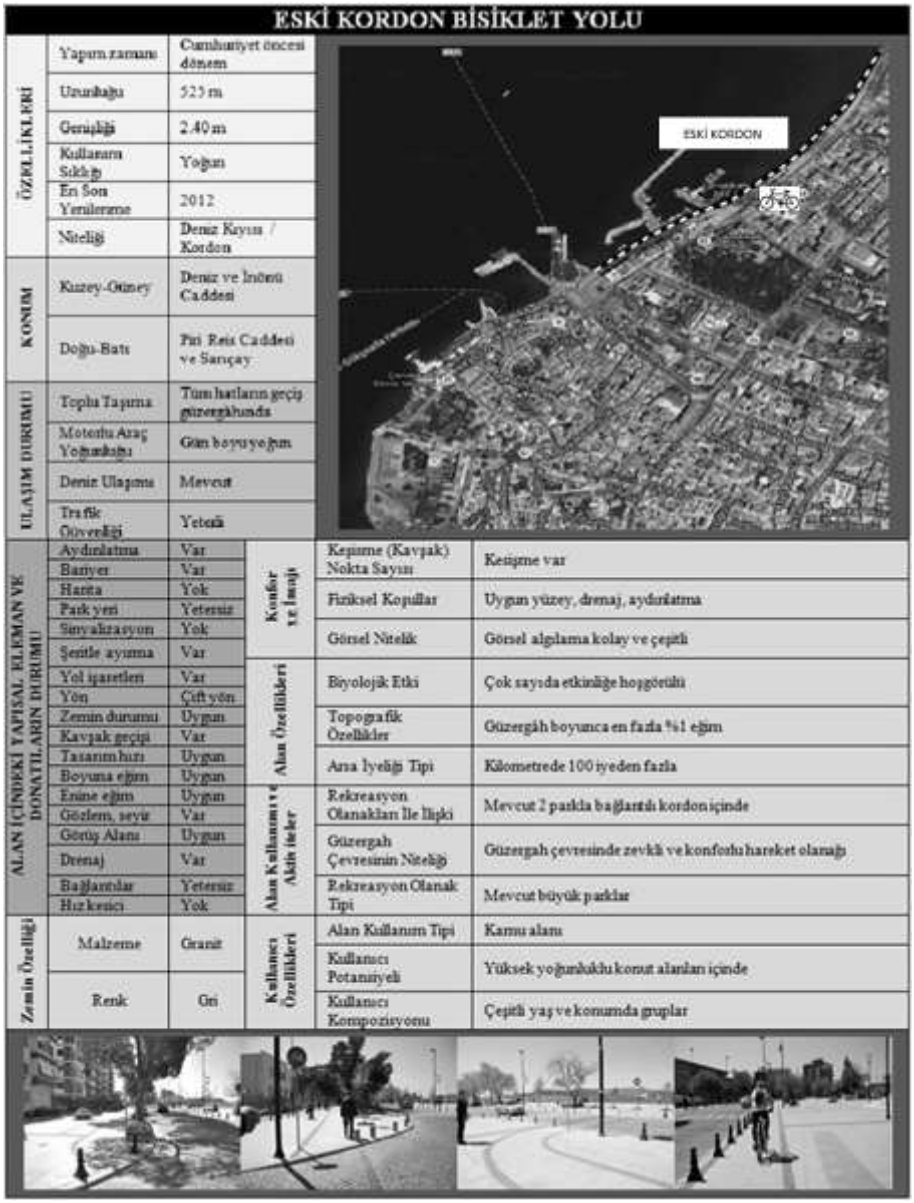

ESKİ KORDON BİSİKLET YOLU

ÖZELLİKLERİ	Yapım zamanı	Cumhuriyet öncesi dönem
	Uzunluğu	525 m
	Genişliği	2.40 m
	Kullanım Sıklığı	Yoğun
	En Son Yenileme	2012
	Niteliği	Deniz Kıyısı / Kordon
KONUM	Kuzey-Güney	Deniz ve İnönü Caddesi
	Doğu-Batı	Piri Reis Caddesi ve Sarıçay
ULAŞIM DURUMU	Toplu Taşıma	Tüm hatların geçiş güzergâhında
	Motorlu Araç Yoğunluğu	Gün boyu yoğun
	Deniz Ulaşımı	Mevcut
	Trafik Güvenliği	Yeterli
ALAN İÇİNDEKİ YAPISAL ELEMAN VE DONATILARIN DURUMU	Aydınlatma	Var
	Banyo	Var
	Harita	Yok
	Park yeri	Yetersiz
	Sinyalizasyon	Yok
	Şeritle ayırma	Var
	Yol işaretleri	Var
	Yön	Çift yön
	Zemin durumu	Uygun
	Kavşak geçişi	Var
	Tasarım hızı	Uygun
	Boyuna eğim	Uygun
	Enine eğim	Uygun
	Gözlem, seyir	Var
	Görüş Alanı	Uygun
	Drenaj	Var
	Bağlantılar	Yetersiz
	Hız kesici	Yok
Zemin Özelliği	Malzeme	Granit
	Renk	Gri

Konfor ve İmaj	Kesişme (Kavşak) Nokta Sayısı	Kesişme var
	Fiziksel Koşullar	Uygun yüzey, drenaj, aydınlatma
	Görsel Nitelik	Görsel algılama kolay ve çeşitli
Alan Özellikleri	Biyolojik Etki	Çok sayıda etkinliğe hoşgörülü
	Topografik Özellikler	Güzergâh boyunca en fazla %1 eğim
	Arsa İyeliği Tipi	Kilometrede 100 iyeden fazla
Alan Kullanımı ve Aktiviteler	Rekreasyon Olanakları İle İlişki	Mevcut 2 parkla bağlantılı kordon içinde
	Güzergah Çevresinin Niteliği	Güzergah çevresinde zevkli ve konforlu hareket olanağı
	Rekreasyon Olanak Tipi	Mevcut büyük parklar
Kullanıcı Özellikleri	Alan Kullanım Tipi	Kamu alanı
	Kullanıcı Potansiyeli	Yüksek yoğunluklu konut alanları içinde
	Kullanıcı Kompozisyonu	Çeşitli yaş ve konumda gruplar

Şekil 6: Eski Kordon Bisiklet Yolu Karnesi

Sonuç ve Öneriler

Diğer ulaşım türleri ile gelişmiş ülkelerde başarı ile uygulanan bisikletli ulaşımın bir ulaşım türü olarak yerel yönetimlerce uygulamaya geçirilmemesi önemli bir sorundur. Böyle bir uygulama, öncelikle kent planlamasının bir konusu olarak ve kentsel ulaşım planının bir bileşeni olarak görülmelidir. Mevcutta kent ölçeğinde sorunlar bütünleşik bisiklet şeritleri ve ayrı bisiklet yollarının, bisiklet parklarının yapılmaması toplu taşıma araçlarında bisiklet taşıma yerlerinin ayrılmaması, her şeyden önce bisikletli ulaşımın bir ulaşım türü olarak kavranamamasıdır.

Kısmi kalmış, yetersiz uygulamalarda ise başlıca sorunlar şunlardır:

Bisiklete ayrılan kesimde, taşıtların park etmesi ile işgal söz konusudur; trafik işareti düzenlemesi yapılmamıştır; geniş olan bisiklet yolu taşıt yolu gibi algılanmaktadır. Taşıt otoparkı giriş ve çıkışlarında bisikletliler için herhangi bir uyarı işareti bulunmamakta ve olası kazalara zemin hazırlamaktadır. Önemli kavşak noktalarında bisiklet yolu sürekliliği sağlanamamıştır, uyarı levhaları eksikliği vardır; bisiklet yolları etkin olarak kullanılmamaktadır; kenar hizmet yolu (yan yol) ve otopark girişlerinde bisiklet yolunun sürekliliği sağlanamamış, uyarı levhası eksiktir; taşıt yolunda bisiklet izi devam etmemekte ve bisiklet kullanıcılarına taşıt yoluna geçtiklerine dair uyarıcı trafik işareti bulunmamaktadır.

Yurt içinde yürürlükte olan kanun ve yönetmelikler diğer ülkelerle kıyaslanarak incelendiğinde; kapsamlarının yetersiz olduğu görülmektedir.

Bu araştırmada Çanakkale kent merkezi örneğinde 4 adet bisiklet yolu incelenmiştir. İnceleme sonucunda bisiklet yollarının olumlu ve olumsuz yönleri tespit edilmiştir. Buna göre bisiklet yollarında dikey ve yatay işaretlemeler yeterli ve uygun kullanılırken bisikletlilerin dinlenmesi ve duraklaması için yeterli sayıda park yerinin mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Çanakkale kent merkezi örneğinde incelenen bisiklet yollarında ki sorunlar şu şekildedir:

Atatürk Caddesi: Kipa avm ile üniversite kavşağı arasında yol genişliği 1.50 metre iken, üniversite kavşağından Truva Caddesine kadar olan kısmında yer yer daralmalar tespit edilmiştir. Bazı noktalarda yol genişliğinin 1.0 metreye kadar daraldığı görülmüştür. Yabancı ot temizliği yapılmaması ve yolun ana caddeden uzak kalması nedeniyle yolun bir kısmı unutulmaya yüz tutmuştur. Mevkii olarak çok kullanışlı olması gerekirken bakımına dikkat edilmemesi yüzünden kullanılamayacak duruma gelmektedir. Bakım ve onarım çalışmaları düzenli yapılırsa bu mevkii daha sağlıklı kullanılabilir.

Truva Caddesi: Sıla Sokak mevkiinden Atatürk Caddesi kavşağına kadar devam eden yol boyunca bisiklet yolu genişliği 1.50 metredir. Yolun bakımının yapılmakta olduğu ve her hangi bir yapısal bozukluğun bulunmadığı tespit edilmiştir. Kaplama malzemesi ve kaldırım döşemesinin sınırlayıcı elemanı olan bordürler yeterince belirgin olmadığı için yayalar ile bisikletlilerin bisiklet yolunda çakıştığı gözlemlenmiştir. Daha fazla levha ve daha keskin renklerde yapısal malzeme kullanılarak bu sorun çözülebilir.

Yeni Kordon: Yeni kordon sahil düzenlemesi boyunca bisiklet yolu genişliği 1.20 metre olarak tespit edilmiştir. Bisiklet yolu çift yönlü olduğu halde yol genişliği tek yönlü bisiklet yolu genişliği kapasitesinin dahi altındadır. Halen düzenlenmekte

olan bu mevkide bisiklet yolu şerit sayısı ikiye çıkarılarak daha düzenli bir form kazandırılabilir.

Eski Kordon: Kordon kıyı düzenlemesi boyunca bisiklet yolu genişliği 2.40 metre olarak tespit edilmiştir. Yeni kordon mevkiinde olduğu gibi Truva Atı mevkiinde de bisiklet yolu çift yönlü bisiklet yolu genişliği standardına uygundur. Yapısal malzemelerin birbirine çok yakın renkte hatta bazı yerlerde aynı malzeme kullanılması sonucu bisiklet yolu ile yaya yolu ayrımı belirginleşmemiştir. Yapısal malzemenin doğru kullanımı ile bu sorunun önüne geçilebilir.

Çanakkale kenti, bisiklet kullanımı açısından elverişli koşullara sahiptir. Bisikleti hemen hemen her yaş aralığında insan kullanmaktadır. Hem sosyal ve kültürel yaşam (iş, okul, eğlence, alışveriş vb.) için kullanılması gereken güzergâhlar birbirine oldukça yakın olduğundan hem de topografik yapının elverişli olması sebebiyle bisiklet kullanımı kaçınılmaz bir şekilde yaygınlaşmaktadır.

Çanakkale'nin doğal ve kültürel yapısı göz önünde bulundurulacak olursa ve araç kullanımının insanların maddi yaşamına olan olumsuz etkisi açısından bisiklet kullanımı ve bisiklet kullanıcı sayısının her geçen gün arttığı görülebilmektedir. Bu artış çerçevesinde yapılan ve yapılacak olan bisiklet yolları, bisiklet yolu tasarım ilkelerine göre doğru şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.

Referanslar:

Akay, A. (2006) Ulaşımda Bisikletin Yeri ve Ankara Bilkent Koridorunda Bisiklet Yolu Önerisi, Kazaların Çevresel ve Teknik Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. Sos. Bil. Enst., Ankara.

Çanakkale Havalimanı (2014)

http://www.canakkale.dhmi.gov.tr/havaalanlari/sayfa.aspx?hv=19&mnu=2201#.VB3i__l_v3Q

Çanakkale Trafik Tescil Denetleme Şube Müdürlüğü (2014) Çanakkale İl Merkezine Kayıtlı Araç Sayısı, Çanakkale.

Çanakkale Valiliği (2014) http://www.canakkale.gov.tr/

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2014) Yaya, Bisikletli Ve Fiziksel Dezavantajlı Grupların Erişim Ve Ergonomisi Sonuç Raporu, 10. Ulaştırma Şurası Çalıştayı, Kent içi Ulaşım Üstyapı (Operasyon).

Çiftçi, Ö. (2006) Metropoliten Alanda Bisiklet Yolu Planlaması, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bil. Enst., İstanbul.

Elbeyli, Ş. (2012) Kent İçi Ulaşımda Bisikletin Konumu Ve Şehirler İçin Bisiklet Ulaşımı Planlaması: Sakarya Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bil. Enst., İstanbul.

GESTAŞ (2014) http://www.gestasdenizulasim.com.tr/bilgiler.php

Mert, K. (2010) "Konya'da Bisiklet Ulaşımı: Planlama ve Uygulama Süreçlerinin Karşılaştırılması", METU JFA 2010/1, (27:1), 223-240.

Sağlık, A. (2010) Çanakkale Kent Kıyısının Kentsel Peyzaj Tasarımı Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, ÇOMÜ Fen Bil. Enst., Çanakkale.

Sağlık, A.; Kelkit, A.; Sağlık, E. (2012) "Kentsel Kıyı Alanlarında Yerleşim Baskısı Sonucu Oluşan Çevresel Sorunlar: Çanakkale Kenti Örneği", Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi, 5 (2), 145-149.

TÇV (2003) Türkiye'nin Çevre Sorunları 2003, Türkiye Çevre Vakfı No: 163, Önder Matbaa, Ankara.

Uçar, Ş. (2013) Bisiklet Yolu Projeleri Ön Değerlendirme Esasları, T.C. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü.

Uz, E. V.; Karaşahin, M. (2004) "Kent İçi Ulaşımda Bisiklet", Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı:429-2004/1.

Uz, E.V. (2003) Bisiklet Yollarının Geometrik Planlama Esasları ve Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, SDÜ Fen Bil. Enst., Isparta.

Yılmaz, E. (2006) Bolu Kentsel Alanında Bisikletli Bağlantı Olanaklarının Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniv. Fen Bil. Enst., Adana.

Toplutaşıma hizmetlerine erişimde hakçalığın değerlendirilmesi: Ankara örneği

***Ebru V Öcalır-Akünal*[1], *Tuncay Küçükpehlivan*[2]**

Öz: *Kentsel ulaşım hizmetlerinin kentsel alan içerisinde dağılımı birçok karmaşık sürecin neticesinde oluşmaktadır. Bu hizmetlerin sağlanması ile bazı kentliler ulaşım hizmetlerinden daha fazla fayda sağlarken bazıları daha az hizmet alarak olumsuz olarak etkilenmektedir. Ulaşım hizmetlerinin herkes için eşit ve adil dağıtımıyla ilgili endişeler bu konuda araştırmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ölçmede kullandığımız ölçütlerin, hakçalık ile ilgili değerlendirmelerde kullanılabilir olması, ulaşım hizmetlerinin dağılımındaki eşitsizliklerin de aynı ölçütlerle değerlendirilmesi sonucunu getirmiştir. Bu çalışmada, Ankara kent içinde toplutaşıma hizmetlerinin hakça dağıtılıp dağıtılmadığı Welch'in yöntemiyle değerlendirilmektedir. Çalışma, "Ankara'da toplutaşıma hizmetine erişmede kentin farklı bölgelerinde eşitsizlik söz konusu mu?", "nüfusu en fazla olan bölgeler aynı zamanda toplutaşıma hizmetinin en yoğun hizmet verdiği bölgeler midir?" gibi sorulara yanıt aramaktadır. Veri seti olarak, ABB EGO Genel Müdürlüğü için hazırlanan Ankara Şehir İçi Ulaşım Bilgi Sistemi veri tabanı kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, CBS ile oluşturulan harita ve grafikler ile birlikte sunulmaktadır.*

Anahtar Kelimeler*: toplutaşıma, hakçalık, kentiçi ulaşım, CBS*

Abstract: *The distribution of urban transport services occur following a series of complex processes. Providing these services supply more benefits to some residents while some others get less service which affect them negatively. The concerns for equal and fair distribution of transport services resulted focusing onthe researches on this topic. Because the measures which we use in inequalities in distribution of income can be used in evaluations about equity issues, the same measures can also be used for inequalities in distibution of transport services. In this study, it is evaluated if the public transport services in Ankara are distributed fair and equal in Ankara with Welch's methodology. The study answers questions like " Is there an inequality among different areas of the city by accessing public transport services?", " are the most populated areas at the same have the best public transport services?". Data set is received from the Ankara Municipality's Ankara Urban Transportation Information System database. The obtained results are presented as maps and graphics through GIS.*

Key Words: *public transport, equity, urban transport, GIS*

---

[1] Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara: ebruocalir@gazi.edu.tr

[2] Başarsoft, Ankara: tuncay@basarsoft.com.tr

1. Giriş

Kentsel ulaşım hizmetlerinin kentsel alan içerisinde dağılımı birçok karmaşık sürecin neticesinde oluşmaktadır. Bu hizmetlerin sağlanması ile bazı kentliler ulaşım hizmetlerinden daha fazla fayda sağlarken bazıları daha az hizmet alarak olumsuz olarak etkilenmektedir. Ulaşım hizmetlerinin herkes için eşit ve adil dağıtımıyla ilgili endişeler bu konuda araştırmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ölçmede kullandığımız ölçütlerin, hakçalık ile ilgili değerlendirmelerde kullanılabilir olması, ulaşım hizmetlerinin dağılımındaki eşitsizliklerin de aynı ölçütlerle değerlendirilmesi sonucunu getirmiştir. Bu çalışmada, Ankara kent içinde toplutaşıma hizmetlerinin hakça dağıtılıp dağıtılmadığı değerlendirilmektedir.

Çalışma, "Ankara'da toplutaşıma hizmetine erişmede kentin farklı bölgelerinde eşitsizlik söz konusu mu?", "nüfusu en fazla olan bölgeler aynı zamanda toplutaşıma hizmetinin en yoğun hizmet verdiği bölgeler midir?" gibi sorulara yanıt aramaktadır. Veri seti olarak, ABB EGO Genel Müdürlüğü için hazırlanan Ankara Şehir İçi Ulaşım Bilgi Sistemi veri tabanı kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, CBS ile oluşturulan harita ve grafikler ile birlikte sunulmaktadır.

2. Toplutaşım hizmetlerinin hakça dağıtımının değerlendirilmesi

Toplutaşım hizmetlerinin hakça dağıtımının değerlendirilmesinde, üç aşamalı bir yöntem kullanılmıştır (Mishra et al, 2012; Welch, 2013; Welch&Mishra, 2013). Bu yönteme göre,1) toplutaşım sisteminin bağlayıcılığı (connectivity), 2) toplutaşımanın hizmet alanı ve erişebilirlik ve 3) bu ikisine bağlı olarak eşitsizlik (inequality) hesaplanmaktadır. Eşitsizlik, toplutaşıma hizmetinin kentsel alan içerisinde dağılımının ne derece adaletsiz olduğunu ölçmekte ve gini katsayısı ile ifade edilmektedir.

Çalışma, bu aşamada sadece otobüs hatları ile sınırlandırılmış olsa da, genel olarak Ankara'daki toplutaşıma hizmetinin dağıtımı konusunda fikir vermektedir.

2.1. Bağlayıcılık

Bağlayıcılık, bir noktaya erişimi olan tüm hatların toplam bağlayıcılık gücü olarak tanımlanabilir. Bir durağın bağlayıcılık ya da hizmet düzeyi, genel olarak hizmet sıklığıyla tanımlanmaktadır. Bu klasik tanım, o durağın kapsama alanı ya da başka hatlara aktarma olanakları ile ilgili bilgiyi içermemektedir. Geliştirilen yeni bir yöntem ile (Mishra et al, 2012; Welch, 2013; Welch&Mishra, 2013), bağlayıcılık için daha kapsamlı bir bağlayıcılık ölçütü sunulmaktadır. Bu ölçüt, bir toplutaşıma durağında, ya da bir toplutaşıma hattında, veyahut da bir mahalle ölçeğinde bağlayıcılığı hesaplarken toplutaşıma hizmetinin sıklığının yanısıra, hız, mesafe, aktarmalar ve üzerinde bulunduğu arazi kullanımın aktivite yoğunluğu gibi başka başlıkları da değerlendirmeye almaktadır.

Çalışma; otobüs hizmetinin ulaştırıldığı Kalecik, Çubuk, Kazan, Akyurt, Pursaklar, Elmadağ, Ayaş, Haymana, Bala, Sincan, Gölbaşı, Etimesgut, Mamak, Altındağ, Keçiören, Çankaya ve Yenimahalle ilçelerini kapsamaktadır.

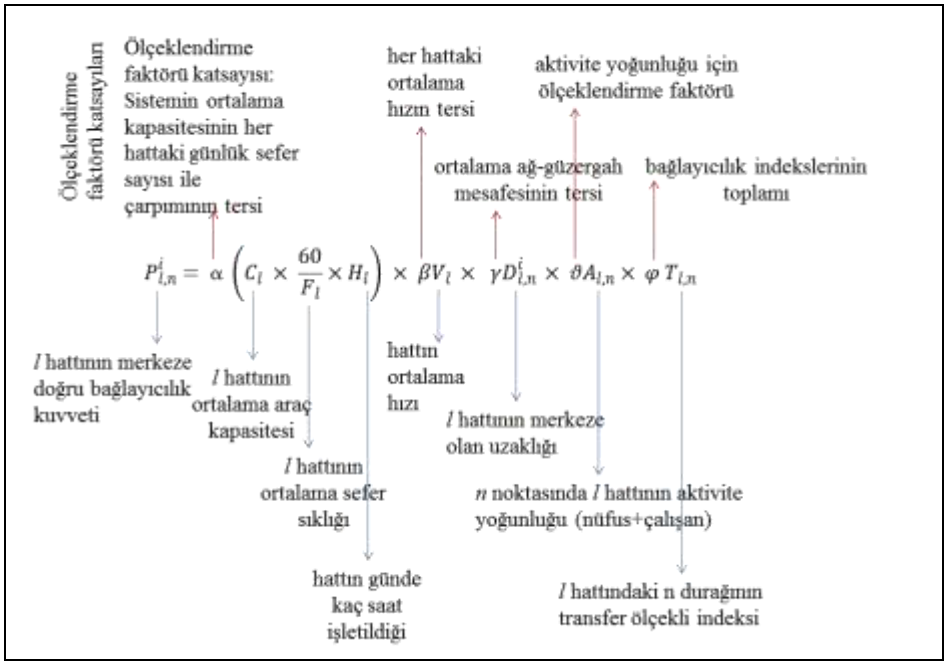

Şekil 1. Bir toplutaşıma hattının bağlayıcılığının hesaplanması

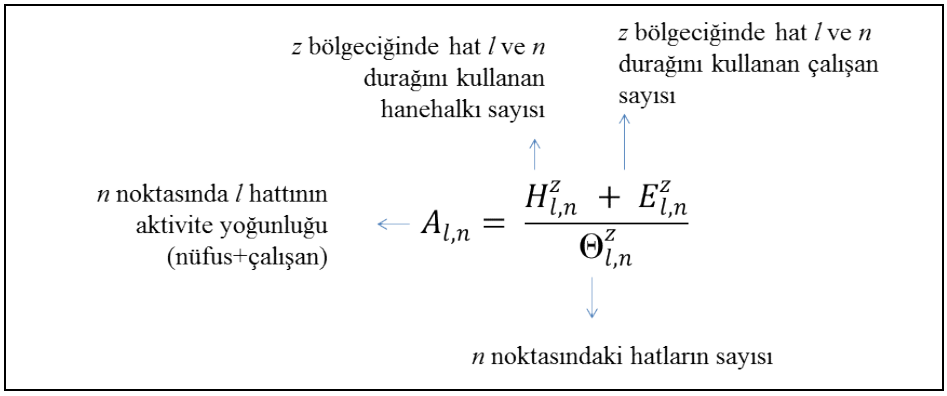

Şekil 2. Aktivite yoğunluğuna göre bağlayıcılık hesabı

Literatürde aktarma hizmetinin kalitesinin değerlendirmesine yönelik başka çalışmalar da bulunmaktadır (Hadas& Ranjitkar, 2012) (Shafahi& Khani, 2010).

n noktasında *l* hattının toplam bağlayıcılık kuvveti

l hattındaki n durağının transfer ölçekli indeksi

$$T_{l,n} = \frac{\sum P_{l,n}^{t}}{\Theta_{l}^{n}}$$

n noktasındaki hatların sayısı

Şekil 3. Aktarmalara göre bağlayıcılık

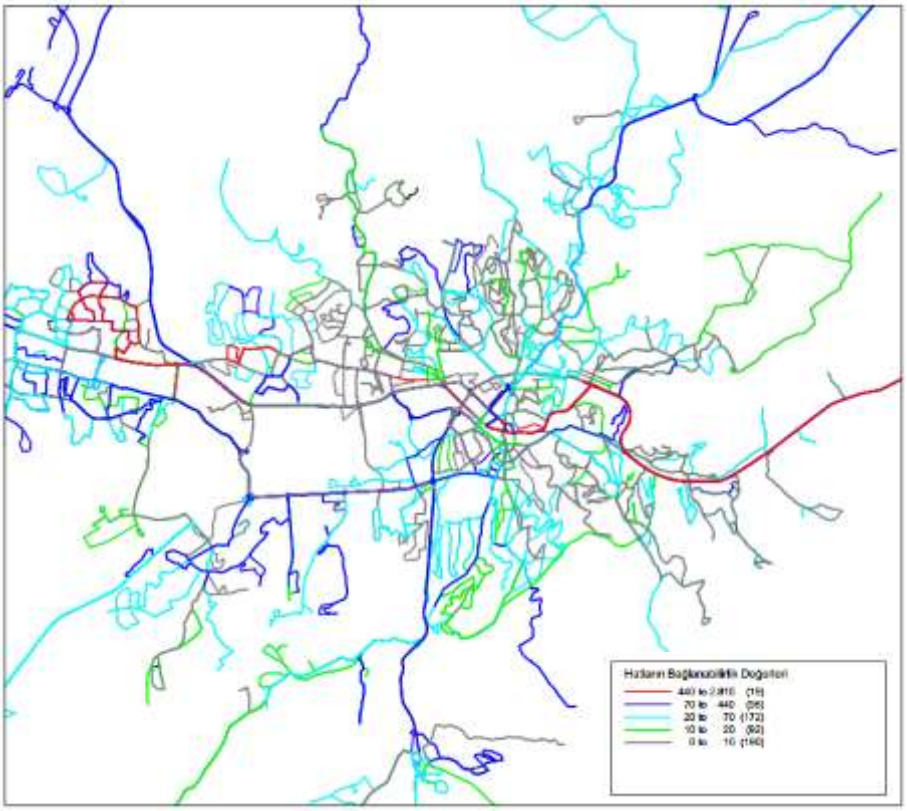

Şekil 4. Otobüs hatları için bağlanabilirlik değerleri

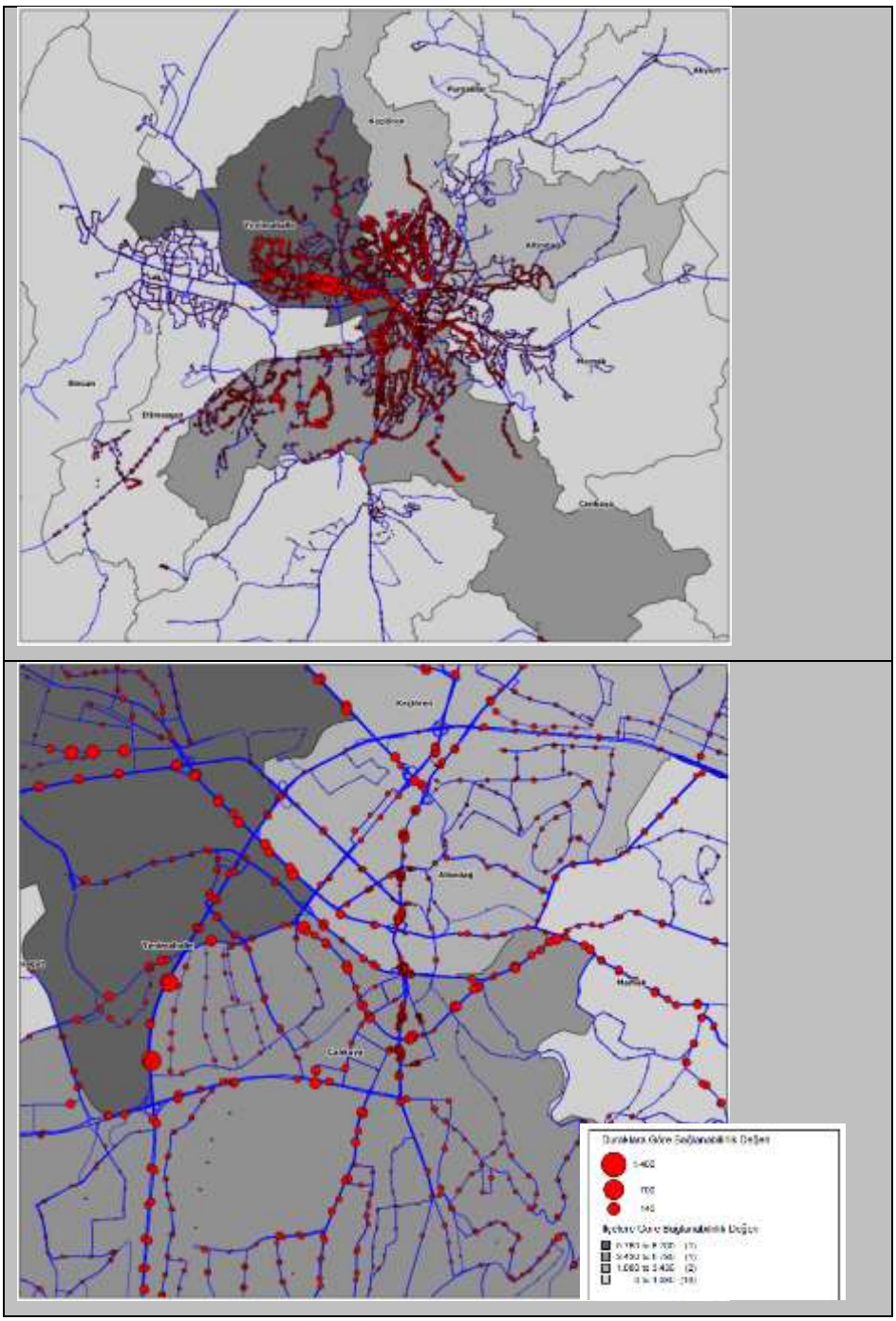

Şekil 5. Otobüs durakları için bağlanabilirlik değerleri

Şekil 4'de otobüs hatları için, Şekil 5'de ise otobüs durakları için ayrı ayrı hesaplanan bağlayıcılık değerlerinden oluşturulmuş tematik haritalar sunulmaktadır. Yakındaki aktarma olanaklarının çokluğu bağlayıcılık değerini artırmaktadır.

2.2. Toplutaşım kapsama alanı ve erişebilirliği

Bu bölümde, toplutaşım hizmetinin (otobüs) nüfus içerisindeki nüfus grubu içinde dağılımı araştırılmaktadır. Öncelikle bir konut ya da işyerinin yakınındaki durakların bağlayıcılık değerlerini hesaba katmaya çalışmalıyız. Bunun için, çalışma alanını içerisinde yer alan (Ankara kenti) her bir binadan 500 metrelik bir kapsama alanı belirlenmiştir. Bu alan içerisinde de, kademeli bir bağlayıcılık vardır. Binanın hemen bitişiğindeki bir durak ile 500 metre uzağındaki bir durağın çekiciliği, dolayısıyla bağlayıcılığı aynı değildir. Bu farklılık, aşağıdaki formülle ifade edilmiştir.

Nüfusun içerisinde ve nüfus içerisindeki gruplar için toplutaşım erişiminin dağılımı

$$\rho_{z_1,n} = a \times \exp^{-bt_{h_1,n}}$$

Formülde yer alan a ve b değerleri için literatürdeki değerler kullanılmıştır (Kim et al,2005).t h1n işe giderken h1 hanesinden n durağına kadar yürünen süreyi ifade etmektedir. Tüm binalar için aynı hesap yapıldığında, her bir binanın bağlayıcılığını ortaya konmaktadır.

$$\theta_{zu} = (|S_\omega| - 1)^{-1} \sum P_{l,n}^{t} \left(\rho_{n_1,n}\right)$$

bir bölgeciğin bağlayıcılık indeksi

transfer noktasındaki durak sayısı

n noktasında *l* hattının toplam bağlayıcılık kuvveti

n1'den n'ye yolcu kabul edebilirlik oranı

Şekil 6. Bir bölgeciğin bağlayıcılığının hesaplanması

Bölgeciklerin (bizim çalışmamızda ilçelerin) bağlayıcılık katsayıları da, Şekil 6'da ifade edilen formülle hesaplanmaktadır.

Çalışmada araştırılan ilçelerden Kalecik, Çubuk, Kazan, Akyurt, Pursaklar, Elmadağ ve Ayaş'ın bağlayıcılık değerleri "0" olarak hesaplanmıştır. Bir başka deyişle bu ilçelere sunulan toplutaşıma hizmetinin bağlayıcılık değeri yoktur. Bunun nedeni, bu ilçelere tek bir hatla verilen otobüs hizmetinin aktarmalara olanak vermemesi, sadece merkezle bağlantıyı kurması olarak açıklanabilir.

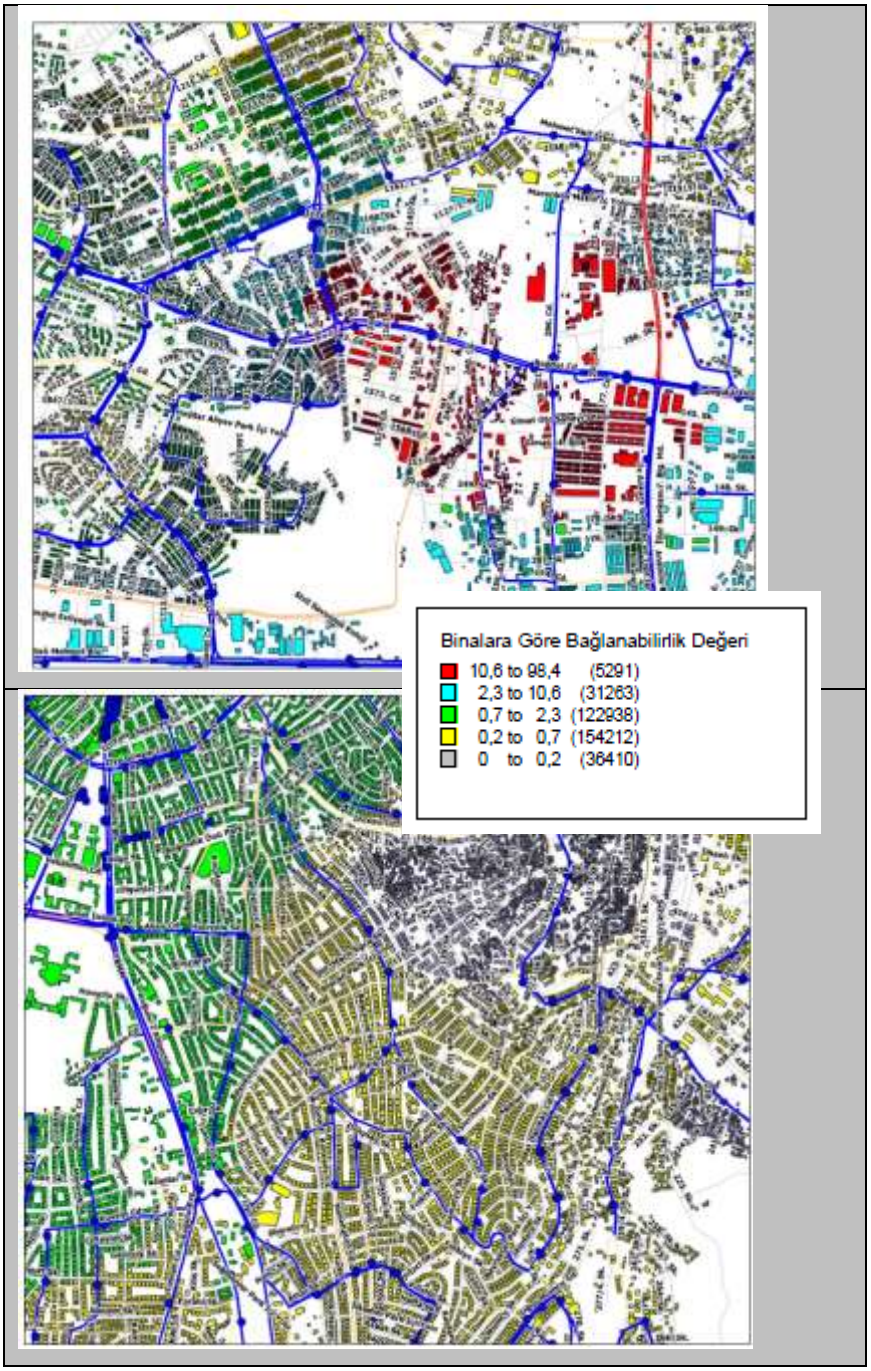

Şekil 7. Binaların otobüs sistemine erişebilirlikleri

Şekil 7'de iki farklı kesimden binaların hesaplanan bağlayıcılık değerlerine göre oluşurulmuş tematik haritalar görülmektedir.

2.3. Eşitsizlik indeksi

Eşitsizlik, belirli bir fenomenin coğrafi yoğunlaşmasını ölçmek için kullanılan bir ölçüttür. Bu ölçüt daha çok gelir dağılımının nüfus grupları içerisinde dağılımını ölçmek için kullanılmaktadır. Bu eşitsizliğin en belirgin ölçütü, Gini katsayısıdır. Bu katsayı, ideal durum ile gerçek gelir dağılımı (Lorenz eğrisi ile ifade edilen) arasındaki farkın bir ifadesidir. İdeal durum ile Lorenz eğrisi birbirinden ne kadar uzak olursa, hakçalığın o kadar azaldığından söz etmek mümkündür.

$$G_\alpha = 1 - \sum_{k=1}^{n} (X_k + X_{k-1}), (Y_k - Y_{k-1})$$

bir nüfus gurubu ya da α örneklemi için Gini katsayısı

k özelliğine (toplutaşımın bağlayıcılığı) sahip nüfusun birikimli toplamı

k özelliğinin birikimli oranı

Şekil 8. Toplutaşıma hizmetinin hakça dağılımını değerlendirmek için Gini katsayısının kullanılması

Şekil 9'da, Ankara için hesaplanan toplutaşıma (otobüs) hizmetinin bağlayıcılığının nüfus grupları arasındaki dağılımını gösteren grafiği görmekteyiz. Şekilde, bağlayıcılık değerinin ideal çizgiden oldukça uzakta olduğu görülmektedir.

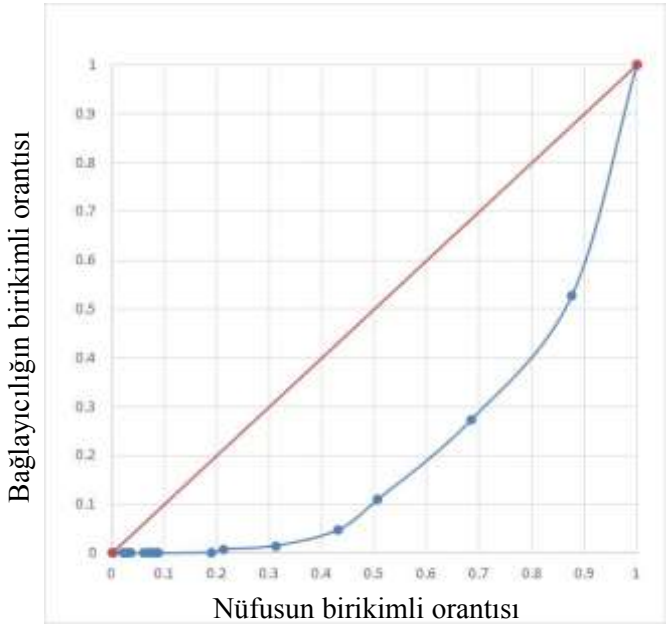

Şekil 9. Ankara'da sunulan otobüs hizmetlerinde hakçalığın Lorenz eğrisi

3. Değerlendirme

Çalışmada Ayaş, Haymana, Bala, Sincan, Gölbaşı, Etimesgut, Mamak, Altındağ, Keçiören, Çankaya ve Yenimahalle ilçelerinde toplutaşım hizmetinin 8otobüs) sunulmasında anlamlı bir bağlayıcılık değeri gözlenmiştir. Kalecik, Çubuk, Kazan, Akyurt, Pursaklar, Elmadağ ve Ayaş'ın bağlayıcılık değerlerinin olmamasında Ankara'da otobüs hatları planlamasının hub-and-spoke tarzında ve merkeze yönelik olmasının etkisi vardır.

İlçelere göre nüfusun, yoğunluğun ve bağlayıcılık değerlerinin dağılımı görülmektedir. Nüfusun, Çankaya, Keçiören ve Yenimahalle ilçelerinde en yüksek değerine ulaştığını, buna karşılık yoğunluk olarak Keçiören ve Yenimahalle ilçelerinin daha yoğun bir nüfus barındırdığını söyleyebiliriz. Verilen otobüs hizmetlerinin bağlayıcılık değerlerine baktığımızda ise, birinci sırada Yenimahalle, ikinci sırada Çankaya ve Etimesgut, üçüncü sırada ise Keçiören ve Altındağ ilçeleri bulunmaktadır. Diğer ilçeler dördüncü sırayı oluşturmaktadır.

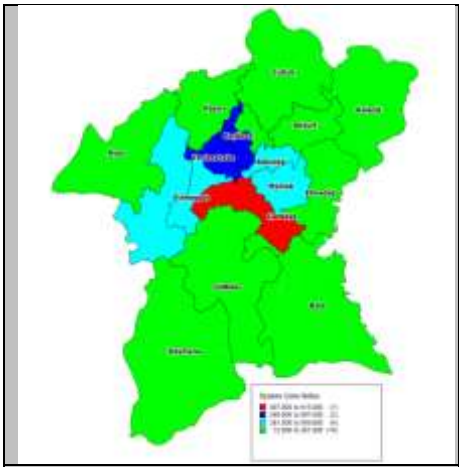

İlçelere göre nüfusun dağılımı

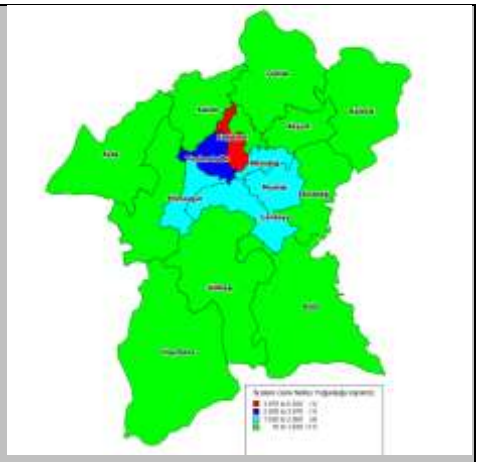

İlçelere göre yoğunluğun dağılımı

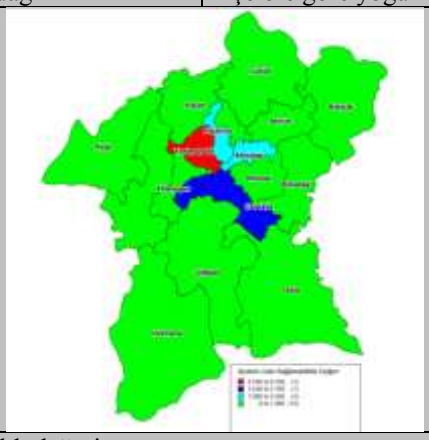

İlçelere göre bağlayıcılık değeri

Şekil 10. İlçelere göre değerlendirme

Toplutaşım hatları ve otobüs durakları arasında toplutaşıma hizmetinin bağlayıcılığına katkı açısından farklılıklar gözlenmektedir. Toplutaşımada aktarma olanaklarının artırıldığı daha iyi bir organizasyon, hakçalığı artıracaktır.

Çalışma bu aşamada sadece otobüs hatları için yapılmış olsa da, bundan sonraki aşamalarda diğer toplutaşıma türlerini (raylı sistemler ve dolmuş) kapsayacak şekilde genişletilebilir.

Notasyonlar

$P_{l,n}^{i}$	***l* hattının merkeze doğru bağlayıcılık kuvveti**	α	**Sistemin ortalama kapasitesinin her hattaki günlük sefer sayısı ile çarpımının tersi**
$P_{l,n}^{o}$	*l* hattının merkezden dışarı doğru bağlayıcılık kuvveti	β	her hattaki ortalama hızın tersi
$P_{l,n}^{t}$	*n* noktasında *l* hattının toplam bağlayıcılık kuvveti	γ	ortalama ağ-güzergah mesafesinin tersi
C_l	*l* hattının ortalama araç kapasitesi	S_ω	transfer noktasındaki durak sayısı
F_l	*l* hattının ortalama sefer sıklığı	S_o	bölgecikteki durak sayısı
S_R	*R* bölgesindeki durak sayısı	V_l	hattın ortalama hızı
D_l^i	*l* hattının merkeze olan uzaklığı	n_o	başlangıç durağı
D_l^o	*l* hattında *n* noktasından varış noktasına olan mesafe	$t_{n_1,n}$	duraklardaki hatlar arasında aktarma süreleri
$T_{l,n}$	*l* hattındaki n durağının transfer ölçekli indeksi	θ_{zu}	bir bölgeciğin bağlayıcılık indeksi
S_l	*l* hattındaki durakların sayısı	$\rho_{n_1,n}$	n1'den n'ye yolcu kabul edebilirlik oranı
$A_{l,n}$	*n* noktasında *l* hattının aktivite yoğunluğu (nüfus+çalışan)	$\Theta_{l,n}^{z}$	bölgeciğin alanı
ϑ	aktivite yoğunluğu için ölçeklendirme faktörü	Θ_l^n	*n* noktasındaki hatların sayısı
$H_{l,n}^{z}$	*z* bölgeciğinde hat *l* ve *n* durağını kullanan hanehalkı sayısı	G_α	bir nüfus gurubu ya da α örneklemi için Gini katsayısı
$E_{l,n}^{z}$	*z* bölgeciğinde hat *l* ve *n* durağını kullanan çalışan sayısı	X_k	*k* özelliğine (toplutaşımın bağlayıcılığı) sahip nüfusun birikimli toplamı
		Y_k	*k* özelliğinin birikimli oranı

Kaynaklar

Hadas, Y, Ranjitkar, P. (2012) Modeling public-transit connectivity with spatial quality-of-transfer measurements. Journal of Transport Geography, 22, p. 137–147.

Kim, J., Kim, J., Jun, M., Kho, S. (2005) Determination of a bus service coverage area reflecting passenger attributes. Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies, 6, p.529–543.

Mishra, S., Welch, T.F., Jha, M.K. (2012) Performance indicators for public transit connectivity in multi-modal transportation networks. Transportation Research Part A, 46, p.1066–1085.

Shafahi, Y., Khani, A. (2010) A practical model for transfer optimization in a transit network: Model formulations and solutions. Transportation Research Part A, p. 44 377–389.

Welch, T.F. (2013) Equity in transport: The distribution of transit access and connectivity among affordable housing units. TransportPolicy, 30, p.283–293.

Welch, T.F., Mishra, S. (2013) A measure of equity for public transit connectivity. Journal of Transport Geography, 33, p. 29–41.

Planlamanın Kentsel Risk Bileşenleriyle Bütünleştirilmesi : 'Dirençli Kentsel Yerleşimler'e Erişmede Yeni Politikalar ve Yaklaşımlar

***Münevver Özge Balta*[1]*, Kübra Cihangir Çamur*[2]**

Öz: *Son yıllarda afetler politikası literatüründe tehlikelerin yalnızca kendisine odaklanmak yerine, korunmasızlığı ve dirençliliği dikkate alan görüş ve yaklaşımlar yaygınlaşmıştır. Bu çalışma, planlamanın risk bileşenleriyle bütünleştirilmesi, kent planlamanın bu süreçteki yerinin ve öneminin ortaya konulması ve 'dirençli kentsel yerleşimler' hedefine erişmede benimsenebilecek yeni yaklaşımların geliştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çalışmada dirençli kentsel yerleşimlere erişmede benimsenecek ilkelerin belirlenmesi için afetler ve planlama alanındaki uzmanların değerlendirmelerinden (Delphi yöntemi ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) birlikte kullanılarak) gösterge ağırlıkları oluşturulmuştur. Risk azaltma kapasitesinin dirençli kent üzerindeki etkileri, çalışmada bulunan en güçlü faktördür. Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak, dirençli kentlere erişmeyi sağlayacak politikalar geliştirilmiştir.*

Anahtar Kelimeler*: Dirençli kentsel yerleşimler, kentsel riskler ve afetler, sakınım planlaması, analitik hiyerarşi süreci, delphi yöntemi.*

Abstract: *More recently, new approaches regarding vulnerability and urban resilience have become widespread in the literature of disasters policy, rather than focusing solely on hazards. This study aims to propose a new framework to integrate planning with risk components by highlighting the significance of urban planning in this process and suggesting new attitudes that can be adopted in reaching to 'resilient urban settlements'. Within the scope of this paper, weights of indicators are produced by the use of Analytical Hierarchy Process (AHP) technique with Delphi method for expert assessments from disaster and planning field. As a result, urban policies in reaching resilient urban settlements have been developed.*

Keywords*:Resilient urban settlements, urban risks and disasters, mitigation planning, analytical hierarchy process, delphi method..*

---

[1] Aksaray Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, Aksaray: ozgearas@gmail.com

[2] Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara: ccamurster@gmail.com

Kentler, son yıllarda, küresel ısınma, iklim değişikliği, depremler, kasırgalar ve seller gibi risklerin odak noktası haline gelmiştir. Kentsel alanlarda nüfus artışıyla birlikte, risklere maruz kalan nüfusun sayısı ve oranı da artmaktadır. Risk kavramı afet çalışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Herhangi bir tehlikenin belirli bir zaman ve mekânda gerçekleşmesi durumunda, tehdit altında olan öğelerin alacağı hasarın düzeyine bağlı olarak oluşacak potansiyel kayıpların tümü 'risk' olarak adlandırılmaktadır. Doğal afetlerin yanı sıra, kentsel riskler; planlama, yönetim zayıflıkları ile kentin yerleşim dokusunda oluşabilecek olası zarar, kayıp ve hasar olarak tanımlanabilir. Kentsel alanlarda, göreceli olarak yüksek kentsel riske maruz kalan alanlar, genellikle kentsel donatılar açısından eksiklikleri bulunan, yaşam kalitesi görece düşük olan, özellikle alt gelir grubunun yaşadığı savunmasız alanlardır. Afetler ile ilgili literatür, geçmişte fiziksel koşullara, tehlikeye, hasar ve kayıplara, yara sarmaya yönelik hazırlığa odaklanırken, günümüzde sosyo-ekonomik yapılanmaya, korunmasızlık ve dirençliliğe, afet öncesi risk sakınımına odaklanmaktadır.

1. Kuramsal boyutta risk kavramı

1970 ve 1980'ler boyunca oluşan risk algısı, ilk olarak nükleer enerjinin etkileri ile ilgili olarak Batı toplumunda, artan çevre sorunlarına cevap bulabilmek için ortaya çıkmıştır. O zamandan bu yana risk algısı çalışmaları, karmaşık sosyal ve kamusal politika konuları ile, antropoloji, sosyoloji ve beşeri coğrafyayı içeren daha farklı disiplinleri ve kimya, elektromanyetik ortam, ekolojik afetler, hava kirliliği ve biyoteknoloji gibi farklı tehlikeleri de kapsamıştır (Pidgeon ve ark., 2006).

1970 öncesi, risk konusuna ilgi duyan bazı sosyal bilimciler olsa da, risk konusunun sosyal bilimler yaklaşımında ele alınması 1970'lerde başlamıştır. Psikoloji ve sosyal psikoloji çalışmaları 1970'lerde oluşmuş ve Douglas (1985)'ın ilk çalışmalarıyla inşa edilen antropoloji, 1980'lerin başlarında kültürel teoride gelişmiştir. Sosyolojik ilgi, 1980'lerin ortalarında sosyolog Short'un (1984) sosyal ve politik boyutları olan teknik tartışmalarla, risk analizi çalışmalarına önem vermesiyle ortaya çıkmıştır. 1980'lerin sonlarında, 1990'ların başlarında, Beck (1992), Giddens (1990), Luhmann (1993) gibi Avrupa sosyal teorisyenleri ile makro seviyede risk teorileri oluşmuştur (Hutter, 2006).

Risk kavramına sosyolojik teoriler yaklaşımı, toplumsal-kurumsal yapıyı birey seviyesine taşıyan psikologların ve ekonomistlerin bakış açısının karşı yönünde yer almaktadır (Zinn ve Taylor-Gooby, 2006).

Artan kentleşme ile afetler büyük oranda kentsel alanlarda görülmektedir (Wamsler, 2006). Afetler kentleşmeyi etkileyebileceği gibi kentleşme de afetleri etkilemektedir (Pelling, 2003). Kentsel riskin altında yatan ana problem sadece nüfus büyümesi değildir. Enformel yerleşimlerin hızla yayılması, aşırı büyümesi ya da yerleşilebilecek bölgelerin azalması ile teknik altyapı ve sağlık hizmetlerini yeterli olarak karşılayamayan kent yönetimlerin başarısızlığı ve hızla değişen kent formuna uyum için kurumsal yapılarının adapte edememelerinden doğan başarısızlıkların kombinasyonudur (Pelling, 2003).

Maskrey, risk eğiliminin kentsel alanlarda oluştuğunu söylemektedir. Kentlerde özellikle düşük gelir düzeyine sahip enformel yerleşimlerde, afet riskini azaltabilecek afet öncesi politikaların neler olabileceği sorusuna cevap aramak gereklidir (Wamsler, 2006).

Kentsel gelişme planlı ya da plansız olsun nadiren afet riskini azaltmayı dikkate alan bir bakış açısı içerir. Planlama ve risk azaltımı arasında büyük bir boşluk vardır ve bu boşluk planlama tarihi ve literatür tarafından kanıtlanmıştır (Wamsler, 2006).

1.1. Korunmasızlık

Literatürde kullanıldığı biçimiyle 'vulnerability' kavramı Türkçe yazında farklı kelimelerle karşılık bulmaktadır. Afetlerle ilgili çalışmalarda 'zarar görebilirlik' olarak kullanılan bu anlam, afet sonrası 'zarar'a odaklandığı için vulnerability sözcüğünün tam karşılığını ifade edememiştir.

Sosyolojik çalışmalarda ise 'vulnerability' kavramı "kırılganlık, hassaslık, zedelenebilirlik"in karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Kent planlama yazınında, ne afet çalışmalarında kullanılan "afet sonrası zarar görebilir olma durumu" ne de sosyolojik bakış açısıyla "içsel ve bireysel anlam taşıyan kırılganlık, hassaslık, zedelenebilirlik" kavramın tam karşılığını tarifleyememektedir. Planlama açısından merkezi ve/veya yerel yönetimlerin açık bıraktığı alanı, almadığı önlemleri tarif etme yeteneğine sahip bir içeriğe sahip olmasıyla ve sosyolojik bakış açısını da içermesiyle anlamlı ve kapsayıcı bir süzcük olarak ortaya çıkan *'korunmasızlık'* kavramı ilk kez Prof.Dr. Murat Balamir tarafından kullanılmıştır.

Maskrey (1989), doğal afetleri, doğal tehlikeler ile korunmasızlık durumunun biraraya getirilmesi olarak değerlendirir. Bir ya da daha daha fazla doğal tehlike, korunmasız durumlarda yaşandığında daha büyük afet riski vardır (Wisner, 2001).

Korunmasızlık kavramını somut durumlara uyarlamaya çalışmak zordur. Plancıların, toplum bilimcilerin vd. onları afetler karşısında korunmasız kılan insan gruplarını, hanehalklarını, bireyleri özelliklerine göre olabildiğince açık bir şekilde derinlemesine incelenmesine gereksinim vardır. Korunmasızlık yazıları bu açıdan değerlendirildiğinde oldukça geneldir. Örneğin, korunmasızlık, basit anlamda yoksulluk olarak tanımlanır (Cuny, 1983; Arya ve Sritastava, 1988; Anderson ve Woodrow, 1989). Wisner (2001)'e göre afet sakınımı için, yoksulluğun önlenmesi, uzun erimli hedefler olarak sosyal adalet ve eşitlik, gelir ve kaynaklara erişim, demokrasinin sağlanması gibi amaçlara ulaşılmasının beklenilmesine gerek yoktur.

1.2. Dirençlilik

Bu kavram ilk olarak sosyoloji alanında Tierney tarafından kullanılmıştır. "korunmasızlık" kavramının tamamlayıcısı bir kavram olarak; güçlü yönleri ortaya çıkarmayı temel alan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır.

Dirençliliğin 4 boyutu bulunmaktadır (Bruneau ve ark., 2003):

- Sağlamlık: Elemanların sistemlerin ya da diğer analiz ünitelerinin fonksiyon kaybı olmadan ve bozulma yaşanmadan verilen şiddet seviyesine dayanabilme kabiliyeti,
- Yedekleme: Var olan elemanları, sistemleri ve diğer analiz ünitelerini yerine koyma derecesi, yani parçalanması, bozulması ya da işlev kaybı durumunda fonksiyonel gereksinimlerini karşılayabilme kapasitesine sahip olma, sistem özelliklerinin amaca ulaşmak için alternatiflere izin vermesi,

- Başa çıkma: Problem tanımlama kapasitesi, öncelikleri gözeterek birtakım eleman, sistem veya diğer analiz ünitesini bozucu tehdit bulunduğunda kaynaklarını harekete geçiren koşullar - öncelikli hedeflere ulaşmak için insan kaynaklarını ve materyali (maddi, fiziksel, teknolojik, bilgi) kullanma kabiliyetinin oluşması, gerekli kaynakların seferber kapasitesi,
- Çabukluk-hız: Önceliklerini yerine getirmek ve zamanında hedeflere ulaşma kapasitesi, hizmet ve malın ulaştırılması olarak tanımlanmaktadır.

Karmaşık ve birbirine bağımlı sistemler olarak kentler, doğal afetlere ve terörizme karşı genel olarak korunmasızdırlar. Birçok konu ile ilgili kentlerde olması gereken ve istenilen çok özellik vardır. Bunlar arasında en önemlileri; mimari yapısı, nüfus yoğunlukları, toplanma yerleri, birbirine entegre olmuş altyapı sistemleridir. Godschalk (2003) dirençli kentlerin gelişimi ile risklerin azaltılmasında gelişmiş bir planlama ve eylem bütününü ortaya koymaktadır.

Doğal afet risklerini ve etkilerini dikkate almadan, sadece yoksulluğun azaltılması çevrenin korumasını temel alan bir sürdürülebilir gelişmenin başarılı olup olamayacağı tartışma konusudur. Kentsel afet sakınımı, afet sakınım uygulamalarının özel bir parçasıdır ve temel amaç kentleri dirençli geliştirmek olmalıdır (Godschalk, 2003).

Son on yıldan bu yana sürdürülebilir gelişmede, dirençlilik konusunun önemli bir role sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu, küresel değişimdeki en baskın gücün kentleşme olması ile açıklanmaktadır. Kentleşmenin, ekonomik gelişmenin motoru olması, yenilikçilik ve kültürel gelişim gibi olumlu yönleri olduğu gibi, bunlar mekanda sosyal eşitsizlik, yoksulluk, kirlilik, politik tutarsızlık gibi sonuçlarla neticelenmiştir.

2. Araştırma ve Bulgular

Yapılan literatür taraması ile disiplinlerarası bir kavram olan "risk"in, bütünleşik bir bakış açısıyla, çok boyutlu olarak değerlendirilerek, dirençli kentlere ulaşılması gerekliliği sonucuna varılmıştır. Bu gerekliliken yola çıkarak, dirençli kent göstergeleri belirlenmiş ve ağırlıklandırılmıştır. Göstergeler belirlenirken, konu ile ilgili çalışmalar ve uzman görüşleri doğrultusunda dört faktör temel alınmıştır. Bu faktörler ışığında, dirençli kentlere ulaşma ve gelecek çalışmalara rehber niteliğinde bir endeks olarak "kentsel dirençlilik endeksi" oluşturulmuştur.

Kentsel Dirençlilik endeksi, risk azaltma kapasitesi, korunmasızlık, acil müdahale ve yara sarma kapasitesi ve tehlikenin ağırlık değerleriyle çarpılıp toplanması ile ortaya çıkan değer olarak hesaplanmıştır. Ağırlıklar, araştırmaya katılan 44 uzmanın verdiği değerlerin AHS ile hesaplanmasıyla oluşturulmuştur. Bu sonuca göre; kentsel dirençlilik endeksinde; "risk azaltma kapasitesi"nin öncelik değeri 0,431, "korunmasızlık"ın öncelik değeri 0,257, "acil müdahale ve yara sarma kapasitesi"nin öncelik değeri 0,189 ve "tehlike"nin öncelik değeri 0,123 olarak saptanmıştır.

Çalışma ile kentsel dirençlilik endeksine ulaşmada en önemli faktör; risk azaltma kapasitesi olarak bulunmuştur. Bu oran, yarıya yakın bir kısmı kapsamakta ve önem derecesinin oldukça büyük olduğu görülmektedir. İçerdiği alt faktörler ve göstergeler bakımından afet öncesi politikaları kapsamakta olan risk azaltma

kapasitesi; organizasyon koordinasyon, hazırlık, bütçe ve teşvik, yönetim, katılım aşamalarını içermektedir. Çalışma kapsamında çıkan sonuçların küresel düzlemde afetler ile ilgili olarak yapılan tartışmalar ve güncel durum ile genel olarak örtüştüğü gözlemlenmektedir. Risk azaltma kapasitesinin önemli bir parçası olan ve geleceğe yönelik süreç ve politikaları içeren kararlar bütünü olarak planlama, risk azaltma kapasitesinin önemli bir aşamasıdır.

Risk azaltma kapasitesi, uygulamaya yönelik ilk adım olmasından dolayı, afet öncesi önlemler için büyük bir öneme sahiptir. Risk azaltma kapasitesi alt faktörleri incelendiğinde; organizasyon koordinasyon ve hazırlığın 0,481, bütçe ve teşviğin 0,261, yönetim ve katılımın 0,258'lik öncelik değerine sahip olduğu görülmüştür. Risk azaltma kapasitesi için en önemli basamağı planlama, envanter tutma, toplumsal hazırlık ve risk iletişimini içeren organizasyon koordinasyon ve hazırlık süreci oluşturmaktadır. Godschalk (2003)'ın risklerin azaltılmasında gelişmiş bir planlama ve eylem bütünün gerekliliğini vurgulaması, çalışmada ortaya koyulan risk azaltımında planlamanın önemini desteklemektedir.

Kentsel dirençlilik endeksinde korunmasızlık faktörü, önem derecesine göre ikinci sırada (0,257 öncelik değeri ile) yer almaktadır. Korunmasızlık kavramı, afet yazınında 1980'lerin başında sıklıkla kullanılmaya başlamış, sürdürülebilir kentler, acil durum planları ve kapsamlı planlama, güçsüzlerin hayatta kalma stratejileri, yapısal düzenlemeler, arazi politikaları ve afet sakınımı konularıyla birlikte ele alınmıştır. Korunmasızlık, farklı boyutlarda incelenmesi gereken bir kavramdır. Korunmasızlığın 3 temel boyutu bulunmaktadır. Bunlar; fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutlarıdır. Çalışma kapsamında AHS ile bulunan, korunmasızlık türlerini kapsayan alt faktörlerin ağırlıkları incelendiğinde; 0,523 ile fiziksel altyapı, 0,307 ile ekonomik altyapı, 0,170 ile sosyal altyapının yer aldığı görülmektedir. Wisner, (2001)'e göre korunmasızlık türlerinden sosyal korunmasızlık risk çalışmalarında ihmal edilmiştir. Korunmasızlık faktörü çalışma kapsamında, bütünsel bakış açısıyla konu ele alınmış, sadece fiziksel değil, sosyal ve ekonomik alt faktörlerin bir arada oluşturduğu riske açık olma durumunu ifade etmektedir. Sosyal korunmasızlık, tez kapsamında önemsenmiş ve çalışmaya dahil edilmiş ancak yapılan analizler sonucunda, önem derecesi açısından fiziksel ve ekonomik korunmasızlığın gölgesinde kalmıştır.

Çalışma ile ortaya çıkan korunmasızlık durumunun 2. derece önemli olma durumu, özellikle afetler ve planlama alanında, korunmasızlığın kentsel dirençliliğe erişmede önemli bir bileşen olduğunu göstermektedir. Dirençliliğin tamamlayıcısı olan korunmasızlık olgusu, kentsel dirençliliğe erişmede önemli bir basamak olarak ortaya çıkmaktadır.

Kentsel dirençlilik endeksinde önem derecesi açısından üçüncü sırada 0,189 öncelik değeri ile acil müdahale ve yara sarma kapasitesi faktörü yer almaktadır. Kentleri dirençli hale getirebilmek için risk azaltma kapasitesini artırıp, korunmasızlıkları azaltmak öncelikli olmakla birlikte, bir kentin olası afete ve afetin sonuçlarına hazırlıklı olma durumu ile ilgili acil müdahale ve yara sarma kapasitesini artırmak bir bileşen olarak görülmektedir. Acil müdahale ve yara sarma kapasitesi, acil durum eylem/müdahale planlaması ve erişilebilirlik alt faktörleriyle planlamaya

girdi sağlamaktadır. Acil müdahale ve yara sarma kapasitesi bileşenlerini, çalışma ile ortaya çıkan ağırlıklara göre sıralarsak; 0,428 ile acil durum eylem/müdahale planlaması, 0,378 ile erişilebilirlik, 0,194 ile ekipman ve işgücü kapasitesi gelmektedir.

Kentsel dirençlilik endeksinde önem derecesi açısından dördüncü ve son sırada 0,123 öncelik değeri ile tehlike faktörü yer almaktadır. Tehlike faktörünün varlığı, kentsel dirençliliği etkilemektedir, ancak afet öncesi önlemlerle, tehlikenin etkisinin minimize edilebileceği öngörülmektedir. Bu nedenle, tehlike faktörü, önem derecesi açısından son sırada yer almıştır. Tehlikenin türleri, tehlikenin alt faktörlerini oluşturmaktadır. Pelling (2003) kentlerdeki tehlike türlerinin birbiriyle ilişkili çarklar sistemi halinde olduğunu belirtmiş, çevresel tehlikelerin olduğu kadar, insan kaynaklı ve teknolojik tehlikelerin de dikkate alınması gerekliliğini savunmuştur. Çalışmada, tehlike türleri; jeolojik tehlikeler, meteorolojik tehlikeler, teknolojik ve insan kaynaklı tehlikeler olarak gruplanmıştır. Tehlike türlerinin önem derecesine göre dağılımı incelendiğinde, ilk sırada 0,502 ile jeolojik tehlikeler yer almakta, bu oranı 0,309 ile teknolojik ve insan kaynaklı tehlikeler, 0189 ile meteorolojik tehlikeler takip etmektedir. Ülke koşulları göz önüne alındığında, büyük oranda can ve mal kayıplarına neden olduğundan, jeolojik tehlikelerin önemi artmaktadır. Çalışma sonucunda, tehlike türlerine ilişkin 2 temel yaklaşım gözlenmiştir. Birincisi, eşit yaklaşım belirleyip tümünü aynı düzeyde ele almak, ikincisi ise yere özgü tehlikelere odaklanıp ona yönelik tedbirler almaktır. Kentsel dirençliliği sağlamada tehlike türlerini eşit görmek ve temel önlemler almak gereklidir, ancak yerleşim temelinde düşünüldüğünde, tüm tehlike türlerine karşı dirençli olmanın yanı sıra, yere özgü tehlikeyi bilmek ve odaklanmak önemlidir.

3. Planlamayı Yeniden Yorumlamak/Dirençli Kent Planlaması

Planlama alanında dirençlilik kavramı nispeten yeni bir kavram olmasına rağmen, hızla önem kazanmaktadır. Dirençlilik kavramı, farklı ölçeklerde karmaşık sosyo-mekansal sistemleri ve geri besleme süreçlerini içermektedir. Gelişen dirençlilik kavramı, zaman ve mekan ilişkisine dayalı olarak planlamaya yeni bakış açıları oluşturmaya yönelik bir çerçeve çizmektedir.

Planlama, artan sosyo-ekonomik problemlere, politika önceliklerine ve toplumun maruz kaldığı risklere çare olarak görülmektedir. Kentsel dirençliliğe ulaşmak için, kent plancıları, mühendis, mimar, acil durum personeli ve diğer kent uzmanları ile uygulamaya yönelik olarak dirençli kentler inşa etmek hedeflenmelidir.

Kentleşme ve afetlerin birbiriyle ilişki düzeyi çift yönlüdür ve karşılıklı etkileşim halindedirler. Yapılan literatür taramasında, afetler ve planlama arasındaki ilişkiyi kurmada, tanımsız alanların ve boşlukların bulunduğu tespit edilmiştir. Bu tespit, tezin çıkış noktasını oluşturmuş, çalışma, planlamayı bu doğrultuda yeniden yorumlamaya fırsat oluşturmuştur.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kentsel sistemdeki hızlı dönüşümler, yaşanan afetler ve etkileri, planlama süreç ve yöntemini, piyasa politikaları çizgisine getirmiştir. Gelişmekte olan ülke kentleri, nüfusun dinamik yapısı ve yığılma eğilimlerinin yüksek olması nedeniyle afet risklerine daha açık olmaktadırlar. Kentsel gelişme politikaları, afet riskini azaltmayı dikkate alan bir bakış açısı

içermeli ve kentsel risk sakınımı, sürdürülebilir gelişme politikalarıyla desteklenmelidir.

Doğal afetlere çözüm yalnızca yapı düzeyinde politikaları ve mühendislik çözümlemelerini içermekle yetinmemeli, arazi kullanım planlaması ve politikalarına dayanmalıdır. Kent planlamanının bütünsel bakış açısı ile önleyici politikaların geliştirilmesi ve risk sakınımının benimsenmesi ile planlamanın yeniden yorumlanması gereklidir.

Son yıllarda afetlere ilişkin politika ile risk toplumuna ilişkin güncel yaklaşımlar; afet sonrası yara sarmaya yönelik hazırlıktan, afet öncesinde sakınımla ilgili kapasite artırımına ve risk yönetimine yönelmiştir. Uluslararası afet politikasında üzerinde durulan temel konular; afet çalışmalarının, kalkınma politikasının bir parçası olarak görülmesi; risklerin doğru belirlenmesi ve risk azaltma (sakınım) çalışmalarının, afet sonrası yardım gereksinimini azaltabileceği; katılımlı planlama sürecinin oluşması gerekliliği; alt gelir gruplarının da korunmasız olmaları nedeniyle dirençli hale getirilmeleri yönünde adımlar atılması gerekliliği, sakınım planlamasının kurumsallaştırılması gerekliliği; yerel yönetimlerin küresel düzlemde örgütlülüğün aktörü olarak görev almaları ve birlik, dayanışma oluşturulmalarıdır.

Uluslararası yeni politika ile ülkemizde kentlerin afet öncesinde bir takım politikalar geliştirmesi gerekliliğinin farkına varılmış, uzun yıllardır eksikliği olan bu alan, planlama literatüründe gündeme gelmiştir. Bu kapsamda planlama alanı, bileşenleri ile bir bütün sistem olarak geliştirilmeli, yöntem, kapsam ve araçları ile yeniden yorumlanmalıdır. Çalışma ile planlama disiplini ve dirençli kent ilişkisinin kurulma yolu/yaklaşımı, planlamanın dirençli yerleşimler yolunda yeniden yapılanma süreci ve araçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma bulguları doğrultusunda, kentsel dirençliliğe erişmeyi sağlayan göstergeler arasında, önem derecesine göre ilk sırada sakınım planlaması yer almaktadır. Klasik afet yönetimi anlayışının yanında, kapsamlı bir yaklaşım olarak sakınım etkinlikleri önem kazanmalıdır. Sakınım planlaması, sürdürülebilir ve dirençli yerleşimler oluşturmak için kentsel risklerin azaltılması konusunda uygulama araçları ve yaptırımlar içeren önleyici düzenlemeler bütünüdür. Mevcut imar planlama sisteminin revize edilerek, risk azaltımı odaklı sakınım planlamasına dönüşmesi gerekmektedir. Yeni kentsel alanların gelişime açılması, dönüşüm alanlarının belirlenmesi, iyileştirme gereken alanların tespiti vb. mekansal kararlarda sakınım planlaması temel alınmalıdır. Sakınım planlaması, teknik kadrosu ve afet birimi güçlendirilmiş yerel yönetimler tarafından hazırlanmalıdır. Sakınım planlamasının içeriği ve hazırlanama biçimi yönetmeliklerle tanımlanmalıdır. Sakınım planlarının hazırlanmasında gerekli ilk adım bütünleşik tehlike haritalarının oluşturulması ve mikrobölgeleme çalışmalarının yapılmasıdır. Bütünleşik tehlike haritalarında çevresel ve toplumsal zayıflıklar dikkate alınmalı, tehlike ve korunmasızlık durumu bir arada değerlendirilerek riskli alanlar belirlenmelidir. Yerel yönetimlerce bütünleşik tehlike haritaları veri tabanı oluşturulmalı, yerel halk ile paylaşılmalıdır. Bütünleşik tehlike haritalarının yasal düzenlemelerde yer alması ve net olarak tanımlanması gereklidir. Sakınım planlarına altlık oluşturmak amaçlı bu haritalar, kent planlamada uygulama ölçeği olan 1/5000 ölçek temel alınarak hazırlanmalıdır. Sakınım planları; tehlike alanları, tampon bölgeler, açık alanlar, tehlikeli madde içeren kullanımlar, kamusal tesisler ile mekansal düzeni sağlamak

için önlemler sunan planlardır. Planların hazırlanma ve uygulama aşamasında denetimi planın güvenilirliği açısından oldukça önemlidir. Sakınım planlamasının ilk sırada yer alması, kapsayıcı ve bütünsel bakış açısı ile planlamanın koordinasyonu sağlayıcı aktör olarak afet çalışmalarında yer alması gerekliliğini bir kez daha vurgulamaktadır.

Çalışma ile ortaya çıkan bir diğer sonuç; dirençli kentlere ulaşmada, eğitim ve sağlık kuruluşlarının dirençliliğinin sağlanmasıdır. Eğitim ve sağlık kuruluşlarının yer seçimi, doğal, jeolojik, meteorolojik vd. tüm verilerin bir araya getirilmesiyle, sakınım planlamasının bir bileşeni olarak ele alınmalıdır. Mülkiyet verisi, yer seçiminde birincil faktör olmamalı, yer seçim kararları, analizler dikkate alınarak oluşturulmalıdır.

Kentsel dirençliliğe ulaşmada risk iletişiminin önemi, çalışma ile ortaya koyulan önemli sonuçlardan biridir. Risk iletişimi, gelişmiş toplumlarda, toplumsal bilincin ve duyarlılığın artmasına paralel olarak ortaya çıkan kurumsal, toplumsal ve bireysel yapılanmayı gerektirmektedir. Yönetimler, risk iletişimine olanak veren afet riskleri veri tabanını oluşturarak, halkı bu konuda bilinçlendirme çabasında olmalı, riskli yerleşimler ile ilgili gerekli önlemleri almalıdır. Yaşadığı kentsel çevrede bulunan riskleri bilen toplum/bireyler ise, afet öncesine yönelik duyarlılık geliştirerek, toplumsal ve bireysel olarak önlem geliştirebileceklerdir.

Dirençli kentlere erişmede temel faktör planlamadır. Sürdürülebilir risk yönetimi anlayışı ile planlama sürecinde yeni araçların tanımlanması ve planlama aşamalarında çok yönlü denetim, benimsenmesi gereken ana ilkelerdendir. Kentsel alanda sakınım kararlarını içeren planlama, bir bütün olarak yapılmalı, plandan bağımsız parçacı uygulamalar engellenmelidir. Planlamanın tüm aşamaları, analiz ve yer seçim kararları katılımcı süreçlerle, teknik ve sosyal verilere dayalı olarak gerçekleşmelidir. Yeterli altyapı çalışmaları yapılmadan gerçekleştirilen büyük ölçekli yatırımlar, planlı olarak gerçekleşmesine rağmen risklere açık olabilmekte, yakın çevresiyle ilgili yeni risklerin oluşmasına yol açabilmektedir.

Toplumsal uzlaşmayı sağlayarak katılımcı süreçlerle hazırlanan planlar, toplumsal farkındalığı ve bilinci artıracaktır. Planlama süreci, risklere ilişkin veri tabanı oluşturulması, afet senaryolarının hazırlanması ve riskli alanların tespitiyle, risk etki değerlendirme raporları oluşturulması ile tamamlanmalı ve uygulamaya geçirilmelidir.

Planlar hangi ölçekte olursa olsun; sakınım kararlarını içermeli, kararların uygulaması için bütçe oluşturulmalıdır. Ülke seviyesinden, bölgesel ve yerel seviyeye kadar tüm yönetimlerin, kurumsal düzlemde risk azaltma politikalarını oluşturması gerekmektedir. Uluslararası kredilerin yanı sıra, öz kaynaklardan oluşan yerel bütçelerle, risk azaltma çalışmalarına pay ayrılmalı ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

Önemli bir risk azaltma politikası aracı da kentsel dönüşümdür. Yapısal güçlendirme ve parçacı yenileme yerine bölgesel kararları içeren dönüşüm, kentsel riskler temelinde önemli bir araçtır. Bu süreçte en önemli öge, riskli alanların tespitidir. Günümüzde, riskli bölgelerde uygulanan kentsel dönüşüm çalışmaları, "riskli alan ve bölge" tanımının doğru yapılmasıyla hedefine ulaşabilecektir. Bu tanımın yapılabilmesi, sadece yapı düzeyinde dayanıklılık hesaplamalarıyla olmamalı, alan

ve bölge temelinde yapılacak olan analizlerle tespit edilmelidir. Bu analizler tüm ülke çapında yaygınlaştırılmalı, riskli alanlarda öncelik sırası belirlenmelidir. Riskli alanlar, riske ilişkin güncel veri tabanı üzerinden tehlike ve korunmasızlık duruma göre elde edilecek öncelik sırasına göre belirlenmeli, toplumsal destek alınarak katılımcı süreçle oluşturulmalı ve kamu yararı gözetilerek rant odağına dönüştürülmeden, amacına uygun olarak yapılmalıdır. Dönüşüm uygulamaları ise bu aşamadan sonra öncelik sırasına göre yapılmalıdır. Kentsel dönüşüm uygulamaları planlardan bağımsız ele alınmamalı, bir kente ait planlama politikası bir bütün olarak oluşturulmalıdır.

Karmaşık ilişki ağlarını barındıran kentler, disipliner arası bir bakış açısıyla irdelenmeli, öncelikli olarak tehlikelerin ve korunmasız grupların tanımlanması gereklidir. Tehlikenin niteliğinin bilinmesi, paylaşılması, teknik bilimler uzmanlarınca irdelenirken, afetlerden büyük oranda etkilenen alt gelir grubunun özellikleri ise sosyal bilimler uzmanlarınca tanımlanmalıdır. Önlem geliştirmek ve risk azaltma kararlarını uygulayabilmek için ise kent planlama, önemli bir araçtır. Bu aşamada, planlama, mühendislik ve sosyal bilimler bakış açısının bütünselliğine gereksinim vardır. Risk azaltma politikalarının uygulanabilmesi için ulusal/bölgesel ve yerel düzeyde sorumlu kurum/kuruluşların tespit edilmesi önemlidir. Uluslararası politikaların getirdiği yeniliklerin uygulamaya koyulabilmesi için ilk olarak ulusal düzeyde bir temsiliyet mekanizmasının oluşturulması gereklidir. Bu mekanizma, merkezi yönetim temsilcileri, üniversiteler, sivil toplum kuruşları temsilcilerinin katkılarıyla oluşmalı, ulusal düzeyde risklere ilişkin öncelikler belirlenmelidir. Bölgesel ve yerel temsiliyet mekanizmaları ise, yere özgü risklerin tespiti ve önlem geliştirilmesine yönelik tedbirler alarak, yine katılımcı bir süreçle uygulamaya geçirilmeli, sakınım planları hazırlanmalıdır.

Sonuç

Afetler, sadece doğa olayı değil, aynı zamanda plansız ve denetimsiz gelişmelerin ürünüdür. Planlamada, kentsel dirençlilik ilkelerinin özümsenmesi ile özel risk bölgeleri tanımlanmalı ve risk azaltma kültürü toplum atarfından benimsenmelidir. Sürdürülebilir, dirençli, güvenli kentlere ulaşmak için, kurumsal düzlemde, kentsel dirençliliğe dayalı sistemlere öncelik veren kent yönetimi anlayışının benimsenmesi gereklidir. Kentsel sakınım politikalarının gelişimi için uluslararası gelişmeler takip edilerek ve yere özgü güncel riskler dikkate alınarak, politika çerçevesi oluşturulmalıdır. Sakınım politikaları oluşturulmasında kent yönetimleri, üniversite, kamu ve özel sektör ile işbirliği içinde olmalıdır.

Referanslar:

Anderson, M., Woodrow, P. (1989), "Rising from the Ashes: Development Strategies in Times of Disaster", Westview Press and UNESCO, Boulder, 338

Arya, A., Srivastava, L. (1988), "Application of Research Findings in Earthquake Disaster Preparedness Planning and Management", Regional Development Dialogue 9(1): 13-35

Balamir, M. (2007), "Küresel Gelişmeler, Neoliberal Politikalar, Risk Toplumu ve Planlama Alanı, Planlama Meslek Alanı: Geçmişten Geleceğe", 7-9 Kasım 2007 Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, TMMOB Şehir Plancıları Odası, ODTÜ, TODAİE, Repro Baskı, Ankara, 167-194,

Bruneau, M., Chang, S., Eguchi, R., Lee, G., O'Rourke, T., Reinhorn, A., Shinozuka, M., Tierney, K., Wallace, W. And von Winterfelt, D. (2003), "A framework to quantitatively assess and enhance seismic resilience of communities", Earthquake Spectra, (19):733-52

Cuny, F. (1983), "Disasters and Development", Oxford Univ. Press & Oxfam America, New York, 278

Godschalk, D. R. (2003), "Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities" Natural Hazards Review, ASCE, 4(3):136-143

Hutter, B., M. (2006), "Risk Regulation and Management", Risk in Social Science, edited by Peter Taylor Gooby and Jens Zinn, Oxford University Press, New York, 202-227

Pelling, M. (2003), "The Vulnerability of cities, natural disasters and social resilience", USA, 1-223

Pidgeon, N, Simmons P, Henwood K. (2006), "Risk, Environment and Technology", edited by Peter Taylor Gooby and Jens Zinn, Oxford University Press, New York, 94-111

Wamsler, C. (2006), "Managing Urban Risk: Perceptions of Housing and Planning as a Tool for Reducing Disaster Risk", Housing Development & Management (HDM) department, Lund University, Sweden, 4 (2):11-28

Wisner, B. (2001), "Vulnerability in Disaster Theory and Practice: From Soup to Taxonomy, then to Analysis and finally Tool", International Work-Conference Disaster Studies of Wageningen University and Research Centre, June, 1-18

Zinn, J.O.,Taylor-Gooby, P. (2006), "The Current Significance of Risk, Risk in Social Science", edited by Peter Taylor Gooby and Jens Zinn, Oxford University Press, New York, 1-53

Bir Değerlendirme Çalışması: Dünyada ve Ülkemizde Aile Dostu Kent Planlaması[1]

Leyla Doğan[2]

Öz: *Türkiye'nin son çeyrek asırda ulusal ve uluslararası düzeyde gösterdiği ivme, ekonomik, sosyal gelişmelerin yanında problemleri de beraberinde getirmiştir. İç ve dış göç oranlarındaki artışla kentlerin geldiği çok aktörlü ve karmaşık yapı, artan mekânsal gelişim baskısı yanında yasal düzenlemelerle Büyükşehir Belediyelerinin yetki alanı genişlemiş karar alma ve kararlara katılım süreçlerini yönetmek, kaynaklar ve kurumlar arasında bütünleşikliği sağlama güçleşmiştir. Konunun bilimsel ve uygulamaya yönelik çok boyutlu sorunları farklı taraflarla çözüm üzerinde çalışılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle Bursa Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde üniversiteler, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri ve diğer kent kullanıcılarının bir araya gelerek yaşanan değişimin doğru analiz edilerek, kentsel hizmetler ve donatı alanlarının adilce dağıtıldığı, yaşam kalitesi yüksek, erişilebilir bir Bursa'ya ulaşmak için gerçekleştirilecek planlama ve kentin mevcut tecrübelerinden de hareketle yönetimde kent paydaşlarının katılımının sağlandığı bir yapı konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Çalışmalar sonucunda "Aile Dostu Kent Planlama" tematik alan olarak belirlenmiştir. Aile başlığı yerindeliği, çeşitliliği, etkileşimi ve değerleri temsil etmesi nedeni ile tercih edilmiştir.*

Anahtar Kelimeler*: Sürdürülebilirlik, yönetişim, katılım, karar destek sistemleri, aile dostu.*

Abstract: *The acceleration, which Turkey has improved in national and international level in the last quarter of the century, has brought also problems beside the economic and social developments. As a result of Bursa's current socio-economic situation, high internal/external migration causing a variety of actors and a complex structure, increasing urban development pressures at one hand and on the other hand larger responsibility area of Bursa Metropolitan Municipality with the latest legal regulations made it very difficult administration to work in harmony. Academic and practical multi-dimensional problems of the subject require working on solutions by different sides In order to strengthen the economy, protect the environment, quality of life through equally distributed urban services and community facilities, a new approach is needed in which citizens will be able to take part in the decision making process of the city.As a result of the works "Family Friendly Urban Planning" has been defined as the thematic field. Family headline has been preferred because it represents propriety, diversity, interaction and the values.*

Keywords*:. Sustainability, governance, participation, decision support systems, family friendly.*

---

[1] Yazının amacı; Bursa İlinde meydana gelen nüfus, sosyal yapı ve diğer boyutların mekanla ilişkilerini ortaya koymak olmayıp, etkin ve yerinde mekânsal politikaların geliştirilebilmesi için çözüm önerileri üzerinde çalışılması olduğundan mevcut durumun analizine yer verilmemektedir.

[2] Bursa Büyükşehir Belediyesi, doğan.leyla@gmail.com

Giriş

Son yıllarda özellikle ABD başta olmak üzere Kanada, Brezilya ve genel olarak Avrupa'da nüfus yapısı kritik bir dönüşüme doğru gitmekte, nüfus yaşlanmaktadır. Nüfus eğiliminin bu şekilde devam etmesi durumunda 65 yaş ve üstü grubun 2040'lı yıllarda genel nüfusa oranının yüzde 20leri geçmesi beklenmektedir (WHO, 20007). "Y" kuşak olarak da tanımlanan nüfusun artma eğilimine bu şekilde devam etmesinin getireceği birçok problem göz önüne alınarak konun bir takım farklı sonuçları yanında mekânsal etkilerinin de olabileceği söylenebilir. (Hodgson, 2011)

Diğer yandan, kent merkezlerinin son yıllardaki gelişimi ve fiziksel yapısı, bedensel aktiviteyi kısıtlayan, doğaya erişimi engelleyen, izolasyona yol açan ve stresi arttırıcı olumsuz fiziksel şartları obezite ve diğer kronik sağlık problemlerini de tetikleyici rol oynamakta, yönetimlere her geçen gün daha da artan sağlık gideri olarak geri dönmektedir (Li, 2013). Aynı şekilde çocuklu aileler içinde merkezdeki donatı eksiklikleri, erişim problemleri ve çevresel problemler aileleri kent çeperlerinde yer seçmeye yönlendirmiştir. Bu da daha uzun mesafelerle yol, daha fazla yakıt ve zaman harcanması gibi etkilerin yanında, çocuk sahipliği oranında düşüş ve yaşlıların aileden kopuşunu getirmektedir. Nüfusun bu hızlı değişimi sosyal boyutlarının yanında ekonomik boyutu ile de yerel ve merkezi idareleri, yalnız kalan yaşlı bireyler için sağlık, bakım, erişilebilirlik ve benzeri birçok konularda eskiye göre daha fazla kaynak ayırmak zorunda bırakmaktadır (Warner, 2008 ve 2012). Konun diğer bir ekonomik yönü ise harcamaları ile ekonomiye dinamizm getiren çocuklu ailelerde sahip olunan çocuk sayısının azalması hatta bazı bölgelerde nüfus artış hızının durması ya da kent merkezlerinde yaşayanların yaş ortalamasının artması, "Sürdürülebilir Kentler" tartışmasını "Toplumsal Sürdürülebilirlik" zemininde ele almaya yönlendirmiştir. Özellikle çocuklu ailelerin varlığı kentlerin canlı organizmalar yaşaması için büyük bir gereklilik olduğu düşüncesi ile ailelerin önündeki mekânsal engellerin kaldırılması konusunda, politikalar geliştirilmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır.

Demografik ve sosyal yapıdaki bu değişimlerin ekonomik ve mekânsal yansımalarını hızla göstermesi konunun etkileşim içindeki diğer boyutları ile ele alındığı artan sayıda çalışma başlatılmıştır; çocuk dostu, yaşlı dostu ve bunların başında daha kapsamlı bir çalışma olarak "Aile Dostu Kent Planlama" çalışmaları gelmektedir. Bu tema altında sadece yaşlanan nüfusun değil, genel olarak ailelerin kentsel mekândaki sorunları üzerinde odaklanılarak çözüm önerileri sunulmaktadır.

Aile Dostu Kent Uygulamaları

ABD de "Aile" konseptinin kent planlama ile birlikte ele alındığı en geniş kapsamlı çalışmalardan birisi; 2008 yılı Amerikan Planlama Birliği APA' nın (American Planning Association) "Aile Dostu Yerleşimler Tasarlamak" başlıklı ulusal kongresidir. Kongrede konunun mekânsal, sosyal ve ekonomik boyutları ile ele alınmasından sonra, birçok çalışmalar yapılmış ve yapılmakta olup, konu üzerindeki tartışmalar halen güncelliğini korumaktadır.(Calvert, 2014 ve DePillis 2014) Kongrede kentsel mekanın mevcut şartları, kent merkezlerinin yetersiz hizmet sunumları dolayısı ile çocuklu ailelerin merkez dışında yer seçmesi ve merkezde yaşayan nüfusun ortalama yaşının yükselmesi şeklinde kendini göstermekte olduğu, kent çeperlerine yayılma ve banliyoleşmenin çocuklu ailelerin ihtiyaçlarını öncelemediği, ulaşım imkanlarının kısıtlılığı aynı zorlukların yaşlı bireyler içinde

geçerliliğinin altı çizilmiştir. Kent merkezlerinde yürünebilirlik, toplu taşıma, uygun fiyatlı konut, donatı alanları, parklar ve sivil katılım için fırsatların yetersizliği üzerinde durularak aile dostu yerleşimlerin oluşturulmasına önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Israel ve Warner, 2008).

Daha sonra APA ve Cornel Üniversitesinin birlikte gerçekleştirdiği konu hakkındaki çalışmalarda çocuklu ailelerin, harcamaları ile yerel ekonomi üzerindeki katkıları, geleceğin insan sermayesi ve işgücü olarak da yerinin önemi vurgulanmaktadır. Bu konuda mekânsal ve dolaylı olarak sosyal politikaların desteklenmesinde plancılara görevler düştüğü; plancıların uzun dönemli ekonomik istikrar için kentsel mekandaki aile dostu fiziki tasarımları teşvik etmesi, hizmetlerin bütünleştirilmesi, halkın katılımının genişletilmesinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir (Warner, 2012).

Kentsel mekânda aile dostu tasarımların önemini vurgulamak ve kentte yaşayan her yaş grubu için kentlerin planlanması ve tasarımların düzenlenmesi teşvik etmek amacı ile yapılan diğer bir çalışmada; "Human Life Projesi"dir. Proje, aile dostu temasında belirlenen çok sayıda kritere göre yerleşimlerin sıralamaya tabi tutulduğu bir karne uygulamasıdır. Kentlerin mevcut durumuna dikkat çekmek ve ailelerin ihtiyaçlarına yönelik planlama ve tasarım ihtiyacını ortaya koymak amacı ile yapılan proje kapsamında çevresel, finansal ve toplumsal sürdürülebilirlik temeline dayanan 36 ana kategoride çalışma yapılmıştır. Puanlamada yaş dengesi ve aileyi destekleyici sistemlere ağırlıklı değer verilmiş, ödenebilirlik, işsizlik oranı, aile konutlar, düşük suç oranı, marketlere erişim, hava ve su kalitesi gibi çevresel faktörler ile müze ve rekreasyon alanlarına erişim de dikkate alınmıştır. Kent yönetimlerinin talebi ile 50 kadar ABD kenti sırlamaya tabi tutulmuş ancak yaşayanların beklentileri, kent algıları değerlendirilmemiştir. Çalışma sonuçlarına göre; ailelerin ihtiyaçlarına yönelik kentsel bir çevre, erişilebilirlik, aile yapısına uygun konut modelleri, düşük yaşam maliyeti, çocuk ve yaşlı bakım imkânları aileleri kentte tutan en önemli olanaklar olarak belirlenmiştir (Ranville, 2012; 2013a ve 2013b).

Aile dostu kentler oluşturulması konusunda benzer çalışmalar Toronto 'da, Toronto City Hall tarafından organize edilen arama toplantıları, farkındalık çalışmaları şeklinde yapılmaktadır (Chief Planners, 2014).

Türkiye ve Bursa Örneği

Ülkemizde ise aile yapısı, hane halkı büyüklüğü, doğum oranları gibi demografik değişimlerin yanında ailelerin de mekânsal tercihlerinde yukarıda bahsedilen benzer eğilimleri göstermeye başladığını gözlemlemekteyiz. (Güder, 2014).Bursa örneğinde merkez bölgesinin yaşlanmakta ve aile büyüklüğü oranının düşmekte olduğu görülmektedir. Kent çeperlerinde ise özellikle çocuklu ailelerin yer seçtiği (göçle gelen ailelerin oluşturduğu mahallelerde bu sayıyı arttırmaktadır),üniversite çevresindeki yerleşimlerde de gençlerin ve 1-2 kişilik ailelerin bulunduğu belirtilebilir. Kente yeni katılanların ise kendi sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarına yakın hissettikleri gruplarla bir arada yer seçme eğilimine girdikleri belirlenmiştir. Bu etkiler altında birçok yeni mahallenin oluşmasının yanında, özellikle mevcut mahallelerdeki yoğunlukların daha da arttığı gözlenmektedir. Bu sonuçlar bize kent merkezini ailelerin terk etme eğilimlerinin, yanında farklı yapıların da birlikte yaşama kültüründen uzaklaştığını göstermektedir (Bursa BŞB, 2011).

Kentteki sosyal ve demografik yapıdaki bu gelişmelerin yanında, Mart 2014 yerel seçimlerinden itibaren yasa ve yönetmeliklerde yapılan değişikliklerle kent yönetiminde; katılımcılık, yeni teknolojilerin planlama sistemine entegrasyonu ve benzeri bir dizi konularda yenilikler getirilmiş, "Sürdürülebilir Kalkınma", "Koruma Kullanma Dengeleri" gibi genel amaçlar belirlenmiştir. Ancak, uygulamaya yönelik açıklamalara yer verilmemiştir.(Resmi Gazete, sayı:29030)

Bursa Büyükşehir Belediyesi olarak 2014 yılı yerel seçimleri ile birlikte Bursa Büyükşehir Belediyesine bağlı belediye sayısı 7 den 11' e yükselmiş, yetki alanı ise 5 kat artmıştır. Gelinen noktada gerçekleşen değişimlerin doğru okunması, etkin ve yerinde bir yönetimin gerçekleşebilmesi için konunun bilimsel ve uygulamaya yönelik çok boyutlu sorunları farklı taraflarla çözüm üzerinde çalışılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, Bursa Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde üniversiteler, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri ve diğer kent kullanıcılarının bir araya gelerek yaşanan değişimin doğru analiz edilmesi, kentsel hizmetler ve donatı alanlarının adilce dağıtıldığı, yaşam kalitesi yüksek, erişilebilir bir Bursa'ya ulaşmak için gerçekleştirilecek planlama ve kentin mevcut tecrübelerinden de hareketle yönetimde kent paydaşlarının katılımının sağlandığı bir yapı/araç konusunda çalışmalar başlatılmıştır.

Çalışmalar sonucunda "Aile Dostu Kent Planlama" tematik alan olarak belirlenmiştir. Aile teması belirli bir aile tanımını kapsamakta olmayıp yerindeliği, etkileşimi ve çeşitliği vurgulamak amacı ile tercih edilmiştir. Aile de yer alan her yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik yapıdaki bireylerin (kadın, erkek, yaşlı, çocuk, engelli vs.) talep ve ihtiyaçları doğrultusunda kentsel hizmet sunumlarının gerçekleştirilmesi ile "Herkesin Bursası"na erişilmesi hedeflenmektedir. Bu amaçla konu hakkında teknik inceleme ve araştırmalar teşvik edilmiş, kent kullanıcıları ile birebir ve online görüşmeler, anketler, çalıştaylar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.

Çalışmada; öncelikle mahalle ölçeğinde, kenttin mevcut durumunun tespiti, kent kullanıcılarının beklentileri, ihtiyaç analizleri yönünde çalışmalar yapılacaktır. Analiz çalışmalarında daha önce dikkate alınmayan mahalle ölçeğinde yaş grupları, aile büyüklüğü, sosyo-ekonomik yapı, yaşam kalitesi, satın alabilme, şiddet gibi kriterler değerlendirmeye alınacaktır. Kriterlerin tespiti ve verilerin toplanması, planlama ve tasarım aşamalarında katılımcı süreçler işletilecek olup, bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanılacak, yeni veri kaynakları (sosyal ağlar, crowsoursin;kalabalık veri madenciliği gibi teknikler) kullanılacaktır. Böylece katılımcılığın genişletilmesi daha geniş bir tabana yayılması ile örgütlü olmayan yapıların ve diğer kent kullanıcılarının (kente yeni gelenler, çocuklar, turistler, tüccarlar vs.) karar süreçlerine katılımı, hem de karar vericilere de daha geniş bir alandan verilerin gitmesi bilgi işlem teknolojileri desteği ile daha kolay gerçekleştirilecektir.

Çalışmanın getirdiği en büyük yenilik ve özgünlük ise demografik, sosyal, ekonomik ve benzeri veriler ile kent kullanıcılarının beklenti ve taleplerinin çok kriterli karar verme yönetimi kullanılarak ortaya koyacak mekânsal performans değerlendirmesi yapacak bir aracın geliştirilmesidir. Söz konusu araç sayesinde şimdiye kadar genel amaç olarak kalan; sürdürülebilirlik, yaşam kalitesi gibi kavramlar oluşturulacak algoritma çerçevesinde formüle edilecek, veriler etkileşim içinde ele alınacaktır. Böylece karar vericiler, uzmanlar için farklı düzeylerdeki bilgiye erişim ve bilgi akışının entegrasyonun kolaylaşacaktır. Mevcut durumun hem

kent kullanıcıları hem de karar vericiler için daha görünür ve anlaşılır olması sağlanacaktır. Çalışmanın sürdürebilirliği açısından araç, kentin diğer uygulamalarında da karar destek aracı olarak kullanılabilecektir.

Pilot alanda uygulanacak Aile Dostu Kent Planlama çalışması; farklı yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik yapılarda yer alan kent kullanıcıları ile yeni katılımcı modeller işletilerek adil ve demokratik kent yönetiminin ve planlamanın gerçekleştirilmesi, ayrıca, diğer yerel yönetimlere öncü olunması beklenmektedir.

Sunulan tematik kent planlama çalışması ve içeriğinde yer alan çok kriterli karar destek aracı henüz uygulama aşamasına geçilmemiştir. Çalışmanın, sonuçları elde edilmeden kamuoyunla çalışmanın paylaşılmasının nedeni KBAM gibi ulusal düzeydeki uzman katılımcıların yer aldığı bir platformda konunun paylaşılması ve tartışılmasının çalışmaya katkı sağlayacağı ve yerel yönetim öncülüğünde gerçekleştirilecek olan bu çalışmanın sonrasında da izleme ve değerlendirilmesini kolaylaştıracağı düşüncesidir. Kentler hepimizindir.

Sonuç

Sonuç olarak dünyada ve ülkemizde yaşanan demografik, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişimler/değişimler, toplumsal yapı üzerinde olduğu kadar kentsel mekan üzerinde de yeni politikalar geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Yerel yönetim olarak başlatılan "Aile Dostu Kent Planlama" çalışması bu konudaki boşlukları doldurmaya aday bir çalışmadır. Çalışmada, karar üretme süreçlerinde yeni nesil karar araçlarının kullanılması, planlamanın her aşamasında kent kullanıcılarının katılımı ve kararların birlikte üretilmesi etkin ve yerinde kentsel hizmet sunumlarının yanında, toplumsal ve mekânsal düzeyde istenmeyen çözülmelerin de önüne geçebilecektir. Diğer yandan merkezi hükümet tarafından getirilen yenilikler ve hukuksal düzenlemelere yerinde çözümler üretme çabası ile Bursa Büyükşehir Belediyesi örnek bir çaba sergilemiştir.

Teşekkür

Bu çalışma disiplinler arası çalışmanın, akademisyen ve uygulamacıların işbirliğinin en güzel örneğini vermiştir. Bu nedenle çalışmada büyük katkısı olan Doç. Dr. Ferhat Karaca[3]'ya, Doç. Dr. Fatih Camcı[4]' ya, Doç. Dr. Derya Altunbaş[5]'a ve Doç. Dr. Ali Coşkun[6]'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Yerel bir yönetim olarak çalışmanın gerçeklemesinde emek ve desteklerini esirgemeyen en başta Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Recep Altepe'ye, Genel Sekreter Yardımcımız Bayram Vardar'a, İmar ve Şehircilik Daire Başkanı Murat Uşun'a, Şehir Planlama Şube Müdürü Ayşe Işık'a teşekkürlerimi sunarım.

---

[3] Fatih Üniversitesi,Mühendislik Fak. , Çevre Müh. Bölümü

[4] Uluslararası Antalya Üniversitesi Mühendislik Fak. ,Endüstri Müh. Bölümü

[5] Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak.

[6] Fatih Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak., İşletme Bölümü

Referanslar:

Bursa BŞB, (2011) “2030 Yılı 1/100.000 ölçekli Stratejik Plan Raporu”İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, Bursa

Calvert, B. (2014), How Families Can Benefit the Planning and Design of Cities, Planetizen,ABD (http://www.planetizen.com/node/71047,11.09.2014)

DePillis, L.(2014), “It’s Hard To Build Cities For Kids. But Do They Really Need Them?” The Washington Post, ABD (http://www.washingtonpost.com/news/storyline/wp/2014/08/19/its-hard-to-build-cities-for-kids-but-do-they-really-need-them/,11.09.2014)

Güder,G., 2014. “Demografik Dönüşüm Aile ve Kalkınma”, Kalkınma Bakanlığı İstihdam ve Çalışma Hayatı Daire Başkanlığı) http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/view/14756/Demografik_D%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCm,_Aile_ve_Kalk%C4%B1nma.pdf,11.09.2014)

Israel E., Warner M., (2008) “Planning Family Friendly Communities Survey Results”, APA 2008 National Planning Conference Presentation, Las Vegas,(https://www.planning.org/pas/memo/open/nov2008/, 22.08.2014)

Israel E., Warner M., (2008) “Planning For Family Friendly Communities”, APA,ABD. (https://www.planning.org/pas/memo/open/nov2008/), 22.08.2014)

Hudson,K., (2011) “Multıgeneratıonal Plannıng”, American Planning Association (APA), ABD, http://www.aarp.org/content/dam/aarp/livable-communities/learn/planning/Multigenerational-Planning-2011-AARP.pdf, 05.09.2014)

Li, X., (2013). "Reconnecting Planning to Health: The Multigenerational Approach." Issue Brief. Ithaca, NY: Department of City and Regional Planning, Cornell University, (http://cms.mildredwarner.org/p/173, 08.08.2014)

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, (2014), “Resmi Gazete”,29030, 14.06.2014

Ranville S.,Ranville J., 2012, “Scorecard Input to Comprehensive Plan Update in Littleton”, Humanlife Project, (http://www.humanlifeproject.com/Toolkit/ScorecardToCompPlan_Littleton.pdf, 05.02.2014)

Ranville, J. 2013, “Reshaping Cities 2+”, Importance of families being in the city with an introduction to family friendly city scorecards”,Ecocity. ABD. (http://www.ecocitybuilders.org /wp-content/uploads/2013/09/Ranville-including.pdf, 12.012.2013)

Ranville, S., Ranville, J., 2013. "Go Big: Family Friendly Cities: Scorecard Ranking for Top 50 Largest U.S. Cities" - Overview of the family-friendly City Scorecard and results for 50 U.S. cities Urban Planning and Economic Development Magazine,Issue 6, 41-44, (http://www.journalofcitydevelopment.com/#!family-friendly-score-card/c1tza, 11.09.2014)

Toronto City Hall Round Table Meeting, (2014) (http://www1.toronto.ca/City%20Of%20Toronto/City%20Planning/Home/Files/pdf/A/Agenda%20%20april%202014.pdf 05.05.2014)

Warner E., (2013), Planning for Family Friendly Communities: Motivators, Barriers and Benefits,Cornell University, and JosephRukus,UniversityofFlorida, ABD.(http://s3.amazonaws.com/mildredwarner.org/attachments/000/000/313/original/b483a0b756ec23695c5cd66f77f411c3, 07.08.2014)

Warner, M.E., Dunn,D., Li, X. , Madfis ,H., 2013. “Planning for Multigenerational Communities” Department of City and Regional Planning Cornel University press. 1-5.

(WHO), (2007). “GlobalAge-friendlyCities:AGuide” (www.who.int/aging/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf.,08.082014)

Çeşitlenen Kentlerde Körleşen Planlama

Erhan Kurtarır, Ayşe Nur Ökten[1]

Öz: *Türkiye'de ilgili mevzuatın ve yetkili kurumların türlü gerekçelerle kültürel kimlik ve kültürel çeşitlilik konularına kör kalmayı tercih etmesi, konunun planlama disiplininin gündeminde de çok kısıtlı biçimde yer almasına yol açmıştır. Bu kısıtlı bakış sebebiyle planlama mesleği bugüne kadar, kültürel değerlerin mekana adil biçimde yansıtılması konusunda yeterince başarılı bir performans ortaya koyamamıştır. Bu problematik bağlamında bu makalenin hedefi; kentlerde kültürel kimliğinin devamlılığında mekanın rolü ve planlamanın misyonunu tartışmaya açmaktır. Bildirinin tartışma için kullanacağı örnekler; yazarların Türkiye ve İngiltere'de yaşayan 5 farklı azınlık inanç grubunun mekansallaşma süreçlerini araştıran doktora saha çalışması tespitlerine ve sonrasında yazar tarafından yürütülen "İstanbul Cemevleri Rehberi" projesinde elde edilen verilere dayanmaktadır. Bu çalışmada, farklı inanç gruplarının kendi kültürel kimliklerini sürdürebilmek için korudukları ve yaşattıkları mekanlar ve bu mekanların karşılaştığı sorunlar ortaya konularak planlama disiplininin rolü ve planlama mevzuatı tartışamaya açılmaktadır.*

Anahtar Kelimeler*: Şehir Planlama, İnsan Hakları, Toplumsal Çeşitlilik, Kültürel Kimlik Mekanları, Dünyevi vs Kutsal Mekan.*

Abstract: *Due to the blindness of legal framework and public institutions about "cultural identity" and "cultural diversity" in Turkey, these subjects have inadequately taken part in urban planning literature. Because of this limited perspective Urban Planning practices couldn't be successful about equitable spatialization of cultural values. Within the context of this problematic, the target of this article bring into question "role of place" and "the mission of planning" to sustain cultural identity on public space. This study based on writer's PhD fieldwork findings about five different minor faith groups spatialization process in UK and Turkey and post-PhD research findings named as "İstanbul Cemhouses Guide". In this article, different minor faith group's places conditions, which are established to sustain their cultural identity on public space, and problems of these places will be revealed and with the help of these findings the role of planning discipline and planning legislation will be discussed.*

Keywords*: Urban Planning, Human Rights, Social Diversity, Place of Cultural Identity, Profane vs Sacred Place.*

---

[1] Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul: erhankurtarir@gmail.com / okten.aysenur@gmail.com

Giriş

Türkiye'de her zaman olumlu bir değer olarak anılan "toplumsal çeşitlilik" olgusu, aslında hangi düzeyde yaşanabildiği ve hangi koşullarda sürdürülebileceği tam olarak cevaplanamayan bir problematik olarak kalmıştır. Ülkede ilgili mevzuatın ve yetkili kurumların türlü gerekçelerle kültürel kimlik ve kültürel çeşitlilik konularına kör kalmayı tercih etmesi, konunun planlama disiplininin gündeminde de çok kısıtlı biçimde yer almasına yol açmıştır. Planlama mesleğine fizik mekandaki imar faaliyetleri olarak yaklaşılması ve toplumsal etkilerinin görmezden gelinmesi sebebiyle planlama faaliyetleriyle bugüne kadar kültürel değerlerin mekana adil biçimde yansıtılması konusunda yeterince başarılı bir performans ortaya konulamamıştır. Bir başka deyişle, hem mevzuatı hem de uygulama örnekleri açısından bu sorunsalla sürekli karşılaşan ama hantal yapısı sebebiyle bu dinamik alana cevap üretmekte geç kalan bir saha olarak planlama disiplini, insan hakları normları ve kültürel haklar ekseninde kendisini halen geliştirememiştir.

Kültürel kimlik ve mekan arasında varoluşsal bir ilişki olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü, özellikle kültürel çeşitliliğin sürdürebilmesi ve alt kültür gruplarının özgün kültürel kimliklerini koruyabilmeleri açısından "mekansallaşma" vazgeçilmez bir önkoşuldur. Kültürel kimliğin hangi ortamda ve hangi koşullarda varlığını sürdürebileceği sorusu, bir insan hakları sorunsalı olarak, hem yerel yönetimlerin hem de merkezi yönetimin gündeminde kaçınılmaz biçimde yer almaktadır. İnsan haklarına duyarlı ve demokratik kent kurgusuna sahip çıkabilen bir planlama anlayışı oluşturulabilmesi için öncelikle yereldeki kültürel zenginliklerin, özgün değerlerinin farkına varılması ve bu değerlerin yaşatılabilmesi için gereken koşulların geliştirilmesine imkan sağlanması gerekmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek için toplumsal adaletin ve kentsel demokrasinin test edilebileceği en doğru analiz katmanı ise toplumun dezavantajlı kesimini oluşturan alt kültür gruplarıdır.

Günümüzde özellikle küresel ekonominin etkileri ve uluslararası göçlerin de etkisiyle eskiye oranla daha da çeşitlenen kent ortamında, planlama disiplininin böylesi önemli bir misyonu daha fazla öteleyemeyeceği açıktır. Bu problematik bağlamında bu bildirinin hedefi; kentlerde kültürel kimliğinin devamlılığında mekanın rolü ve planlamanın misyonunu kentsel adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde tartışmaya açmaktır. Bildirinin kullanacağı örnekler; Türkiye ve İngiltere'de yaşayan 5 farklı azınlık inanç grubunun mekansallaşma süreçlerini araştıran doktora saha çalışması tespitlerine ve sonrasında yazarlar tarafından yürütülen İstanbul Cemevleri Rehberi projesinde elde edilen saha verilerine dayanmaktadır. Bu bildiri metininde ise sunumdan farklı olarak, çeşitli inanç gruplarının kendi kültürel kimliklerini sürdürebilmek için inşa ettikleri mekanlara yükledikleri anlam ve işlevlere yer verilerek sorunsalın mekânsal boyutlarının arka planı ortaya konulacaktır. Bu sayede azınlıktaki inanç gruplarının kimlik inşası süreçlerinde karşılaşılan sorunlar tanımlanarak planlama disiplinin rolü ve planlama mevzuatı tartışamaya açılacaktır.

Toplumsal Çeşitliliğin Sürdürülebilirliği açısından Kültürel Kimlik ve Mekan

Kimlik çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu için çeşitli açılardan ele alınmakta ve çalışılmaktadır. İçine doğduğumuz kültürel ortam ya da içinde yer almayı tercih ettiğimiz kültürel atmosfer bizim kültürel kimliğimizin inşa edildiği zemini tanımlamaktadır. Toplumda yer alan çeşitli kimliklerin, başka bir ifadeyle farklılıkların, her toplumda eşit ve özgür biçimde yer bulabildiğini söylemek imkânsızdır, bu farklılıkların özgürce ifade edilebildiği toplumsal birlikteliği savunmak da vazgeçilmez bir sorumluluktur. Çünkü çeşitlenen kimlik ifadeleri "iktidarın seçkinci filtresinden" geçtikten sonra kamusal alana çıkmasına izin verilen bir mücadele alanıdır. Alt kültür grupları için "mekansallaşma" ve "kamusal alanda görünür olma özgürlüğü" egemen gücün çizdiği sınırlar dahilinde kamusal alana yansıyabilen ve çoğunlukla bu imkanı bulamayanlar için sadece özel mekânda yaşanan bir olgudur. Koruyucu düzenlemelerin ve mevzuatın oluşturulmadığı ve oturmadığı toplumlarda azınlıktaki dezavantajlı gruplar için "görünme" ve "farklılığını mekana yansıtabilme özgürlüğü" çetin bir "insan hakları" mücadelesi meselesi olarak kalmaya devam etmektedir.

Kültürel kimliğin bir bileşeni olarak "inanç ve mekan" ilişkisinin değerlendirilmesi, kültürel haklar konusunun planlama disiplini ile ilişkisinin ortaya konulabilmesi açısından önemli bir fırsat sunmaktadır. Kültürel kimliğin bir bileşeni olarak inanç ve din konusu, iktidar ve kültürel hegemonya kavramları ile birlikte değerlendirildiğinde konunun mekânsal politika ayağı ve dolayısıyla planlama uğraşının kaçınılmaz sorumluluğu da ortaya çıkmaktadır.

Kültürün bir bileşeni olan din ve kimlik konusunda Holloway ve Valins (2002) dini inançların, gündelik basit (yemek yemek, giyinmek gibi) temel ihtiyaçlardan, hayati (doğum, ölüm, evlilik gibi) eylemlere kadar birçok konuda insanların yaşamsal pratikleri ve kimliklerinin inşası açısından merkezi bir role sahip olduğunu belirtmektedirler. Hayatın her aşamasını ilgilendiren bir kültür bileşeni elbette iktidarın da ilgi alanına girmektedir. Din ve iktidar ilişkisini açıklarken Balandier (2007:116) kutsallık kavramına yer vermekte ve "Kutsal, siyasal alanın boyutlarından birini oluşturur; din, bir iktidar aygıtı olabileceği gibi, iktidarın meşruluğunun bir teminatı siyasal rekabet çerçevesinde başvurulan araçlardan biri de olabilir" demektedir.

Yaşamın çeşitli adımlarında toplum ve iktidar ilişkisinde öne çıkan bazı dinsel ve mistik temelli aşamalar vardır. Bu aşamalar tören ve ritüellerle kalıcı hale getirilmekte ve bir anlamda kutsallaştırılmaktadır. Yaşamın önemli durakları olan doğum, evlilik ve ölüm aşamalarını kutsallaştırma ve ritüellerle anma adetleri tüm kültürlerde kendini göstermektedir. Her kültürel grup kendi özgün adetleri ve geleneklerini yeni kuşaklara çeşitli kültürel kodlarla aktarmaktadır. Bu adetler ve kutlamalar ve hatta bazı inanç kökenli ritüeller günümüzde laik devletler tarafından da organize edilmekte ve "resmileştirilmektedir". Bu aşamada kutsallaştırılan (sacred) ve mistik anlamlar yüklenen kültürel kodların yerini dünyevi (profane) kodlar almaktadır. Her toplum bu anlamdaki ritüellerini, kendi çeşitlilik yapısı içinde, kendi egemen kültürel kurgusuna ve siyasasına göre şekillendirmektedir. Bazı toplumlarda da çoğunlukta olan bir kültürel grup baskın hale gelerek hem kamusal alanı hem de ortaklaşan ritüelleri yönlendirebilmektedir. Bu noktada Kong'un (2001) kullandığı ve özellikle ibadethanelerle örneklenebilecek mekânsal

bir kavram olarak "resmi kutsal" (officially sacred) tanımı ile karşı karşıya gelmekteyiz.

Aslında iktidarlar resmi olarak kutsallaştırdığı bu mekânları kendi topluluk kutsallığı kurgusu dışındaki *öteki* kesimlere de dayatmaktadır. Fakat bu aşamada politik atmosferin yeri de önemlidir. Çünkü egemen olan siyasal ve kültürel atmosfer, bu "resmi kutsal" olgusunun içini seçkinci bir tavırla doldurmaktadır. Artık ötekileşmiş ve dezavantajlı alt kültür gruplarının kendi kutsallarını kamusal alanda inşa edebilmeleri bir resmiyet kazanma mücadelesi veya çatışması haline gelmektedir. Böylelikle, inanç-mekan-iktidar olguları kesişiminde faaliyet gösteren mekânsal planlama, araçsal bir uğraş olmanın ötesine geçerek sürecin seyrini belirleyici bir rol üstlenmektedir. Aslında dünyevi bir uğraş alanı olan planlama uğraşı, kutsal olanın sembollerini ve mekanını düzenleyerek doğrudan ya da dolaylı olarak kutsal olanın hem anlamını hem de biçimini dönüştürmektedir.

Connerton (1999) kültür ve mekan ilişkisinin önemli bir bileşeni olan bellek konusunda hayati bir soru sormaktadır; "İnsan gruplarının belleği nasıl taşınır ve nasıl korunur?". Yazar bu soruda geçen grup ifadesiyle hem yerel toplulukları hem de üyelerinin birbirlerini görme şansı olmayan ulusal ya da dünya dinleri mensupları gibi geniş bir kesimi içerdiği uyarısını yapmaktadır. Bu sorunun anlamlı bir cevabını veren Assmann, kültürel grup ve mekânın bir arada sembolik bir ortak yaşam kurduğunu, kültürel grubun kendi mekânından ayrı düşse de bu birlikteliği kutsal mekânları sembolik olarak yeniden üreterek yaşattığını ve sürdürdüğünü ifade etmektedir. Buradaki temel duygunun, toplulukların kendilerini sağlamlaştırmak için sadece içsel iletişim biçimlerinin sahnesi olarak değil, aynı zamanda kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak çeşitli özgün mekânları inşa etmek ve bunları korumak istediklerini belirtmektedir. Assmann (2001) belleğin mekâna ihtiyacı olduğunu ve belleğin mekânsallaşma eğilimi içinde olduğunu vurgulamaktadır. Mekansallaşma konusundaki düzenleyici ilkelerin ve mevzuatın kültürel haklar gözetilerek hazırlanması gerektiği bu cevapla da bir kez daha hatırlanmaktadır.

Assmann'a (2001) göre etnik gruplar daha büyük bir etno-politik yapıda birleştiklerinde ya da göç, geçiş veya fetih yoluyla başka bir etno-politik yapıya katılmak zorunda kaldıklarında "kültürlerarası entegrasyon" sorunu ortaya çıkar. Hakim etnik grubun kültürü, kültür ötesi bir geçerlilik kazanır ve etkisi ya da egemenliği altına aldığı kültürleri marjinalleştirerek üst kültüre dönüşür (2001:144). Burada üzerinde özellikle durulması gereken nokta üst kültür ve alt kültür ilişkisinin yapısıdır. Alt kültürler üst yapıdaki değişim ve dönüşümden etkilenerek hem kültürlerinde, hem kimlik tanımlarında hem de mekânsal kurgularında dönüşüm ve değişim geçirmektedirler. Günümüzde azınlık grupların temel korkularından biri olan *asimilasyon* korkusu da bu gerçekliğin yarattığı haklı bir korkudur. Saha çalışmaları sırasında hem İngiltere'deki diaspora inanç gruplarında, hem de Türkiye'deki azınlıktaki inanç gruplarında karşımıza çıkan temel söylemlerden ve korkulardan birisi özellikle gençlerin ve çocukların asimile olması ve kültürünü unutması korkusudur. Özellikle azınlık gruplarda "topluluk içi ortak değerlerin ve ortak kimliğin korunabilmesi" bu sebeplerle üzerinde daha fazla hassasiyetle durulan bir konu haline gelmiştir.

İnanç Gruplarında Mekan Sorunsalı: Örnekler ve Temel Sorular

Kültürel çeşitliliğin devamlılığı ve korunabilmesi için üzerinde dikkatle durulması gereken asıl mesele; kültürel kimliğin mekansallaşma sürecinde inşa edilen ortak mekanların topluluk içi özgün değerlerini koruyarak ve baskı altında kalmadan nasıl kamusal alanda yer bulabileceği konusudur. Bu tipteki özgün ortak mekanların topluluk içi anlamları ile kamusal alandaki resmi anlamları ve biçimleri arasındaki geçişin doğru kurgulanabilmesi için mekânsal planlarda ve uygulamalarda teşvik edici, adil ve özgürlükçü bir politika belirlenmesi gerekmektedir.

Öncelikle, her alt kültür grubunun kendi özgün kimlik tanımı olduğu gibi bir de devlet tarafından ya da egemen kültür tarafından atfedilen resmi kimlik tanımları vardır. Ülkemizde ne yazık ki her iki tanım arasında ciddi farklılıklar olduğu ve özellikle de resmi tanımlarda ciddi eksikler olduğu bir gerçektir. Daha da üzücü olanı bu konularda çalışan, yazan kişi ve kurumların çoğunun çalışmalarında da benzeri bir bilgisizlik ve yanlışlık hakimdir.

Bu keskin sürecin anlaşılabilmesi ve doğru politikaların ortaya konulabilmesi için cevaplanması gereken çeşitli sorular ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan inanç gruplarının kültürel kimliğinin sürdürülebilirliği açısından temel soruların tekrar tekrar sorulması gerekiyor; Kamusal alana yansıyan kimlik tanımlarının doğru yapılabilmesi için karar verecek mekanizma nedir? Neyin dini inanç olduğuna kim karar verecek? Buna devlet mi karar verecek yoksa inanç grubunun kendi tanımına mı bakılacak? Din ve inancın gereklilikleri hangi sınırlar ve olanaklar dahilinde kamu desteği alacaktır? Farklı inanç grupları arasında eşitlik ilkesi nasıl korunacaktır? Adil bir kent ve eşitlikçi mekânsal planlar nasıl sağlanır? Bu amaç doğrultusunda çalışan plan ve plancının konumu ve rolü ne olmalıdır?

Bu soruların sayısını arttırmak mümkündür. Devletin inanç konularına karar vermesi, azınlık grupların kendi tanımlarının ortaya çıkmasını güçleştirirken baskın grupların tüm kamusal alanı kaplamasına ve kamusal hizmetleri kendi ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürmesine yol açmaktadır. Örneğin Türkiye'de neyin inanç neyin din olduğuna devlet karar vermektedir. Bu konuda da yetkili kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığına görev verilmiştir[İ]. Hukuk sistemindeki karışıklık özellikle alt kültür gruplarının kültürel haklarını elde etmeleri önünde engel olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu karışıklık zaman zaman yerel mahkemeler ile Yargıtay gibi üst yargı organlarının karar çelişkilerinde de kendini göstermektedir. Bu çelişkili durumu anlatan bir örnek olarak Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği örneğinde[İİ] Yargıtay, uluslararası taraf olunan anlaşmaların ilgili hükümlerini esas olarak almak yerine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın fetvalarını karar gerekçelerinde sunmuştur. Burada sorun temel olarak inanç gruplarının ibadet yerlerini tanımlayan mevzuattan çok, uygulamalardan ve yorumlardan kaynaklanmaktadır. Aslında, düzenleyici temel ilkeler sunan uluslararası mevzuat ve anlaşmalar ile TC Anayasası, temel bir hak olarak ibadet özgürlüğünü tanımlamıştır.

Çeşitliliğe sahip toplumlarda bu toplumsal yapının kaybolmaması amacıyla faaliyet göstermesi gereken planlama uğraşının sorumluluğu, ilgili mevzuatın evrensellik kazanması gerekliliği ve plancının sorumluluğu geçmişe oranla daha da önemlidir. Bu sorunsalın açıklanabilmesi için öncelikle, plan kararları ile mekana yansıyan sorunların ortaya konulması ve yarattığı eşitsizliğin anlaşılması gerekmektedir.

Plan sayesinde toplumsal çeşitlilik korunabilir mi? Yoksa toplum egemen kültürün kurgusu ekseninde homojenleştirilen bir yapıya mı dönüşür? Bu sorularda da cevap azınlık gruplar açısından farklı, baskın gruplar açısından farklı verilebilmektedir. Azınlık kavramı konusunda ön koşullardan birisi, bir gurubun azınlık olarak kabul edilebilmesi için kendi farklı ya da özgün kimliği hakkında bir koruma güdüsüne ve iddiasına sahip olması önkoşuludur (Oran, 2008). Burada önkoşulun gerekçesi aslında grubun ya da kişinin üst kimlik ekseninde *asimile olmamış* ya da *kültürel kimlik genişlemesine*[iii] uğramamış olması gerekliliği gibi görünmektedir. Aksi takdirde mücadelesi yürütülen ve korunmaya çalışılan özgün bir kültürel referans noktası kalmamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti, Lozan Antlaşması'nda doğrudan belli gruplar belirtilmese de, azınlıkları toplumun geri kalanından ve kendi aralarında ayıran inanç farklılıklarını esas alarak; Rum, Ermeni ve Musevi cemaatleri olarak tanımlamıştır. Burada ortaya konulan Müslüman - Gayrimüslim ayrımı ile toplumun baskın grubu ve resmi azınlıklar inanç farklılığı üzerinden tanımlanmıştır. Resmi azınlıklar dışında kalan inanç gruplarının ya da dinsizlerin koruyucu hukuki bir statüsü bulunmamaktadır.

Türkiye'de Lozan anlaşması hükümlerince resmi azınlık olarak tanımlı gruplara bakıldığında nüfuslarının günden güne azaldığı ve kültürel çeşitliliğiyle övünülen kentlerimizde eski gayrimüslim nüfusların kalmadığı görülmektedir. Örneğin, saha çalışmaları sırasında görüşülen Rum Ortodoks Patrikhanesi ve Ermeni Ortodoks Patrikhanesi'nden alınan nüfus tahminlerine göre ülkede toplam 2500-3500 arası Rum Ortodoks, 65000-70000 arası Ermeni Ortodoks kaldığı ifade edilmiştir. Öte yandan Lozan anlaşması tarafından güvence altında olması gerekirken yerel düzenlemeler ve anlaşmanın hükümlerine farklı bakışlar sebebiyle azınlık statüsünün getirdiği hakları kullanamayan topluluklarda örneğin Süryaniler ve Yezidiler'de de nüfus hızla azalmaktadır. Özellikle azınlık statüsü haklarını (anadilde eğitim, dini kurumlar ve mülkiyet hakları gibi) kullanamayan bu gruplarda kültürel belleğin sürdürülmesi imkanı da çok daralmıştır.

Peki azınlıktaki inanç gruplarının varlığı ve kültürel sürdürülebilirliği nasıl sağlanmalıdır? Tüm bu gruplar kültürel kimliğin sürdürülmesi problemini mekansallaşarak ve kurumsallaşarak aşmaya çalışmaktadırlar.

Kültürel kimliğin kurumsallaşma süreci incelendiğinde çeşitli aşamalardan geçtiği görülmektedir. İlk aşama resmilik kazanma aşamasıdır yazılı kurallarla, yasalarla varlığının tescil edilmesi olarak açılanabilir. İkinci aşama varlığını güvenceye alma aşamasıdır, geleceğe dönük hedefler ve ortak ülkü varlığı gereklidir. Üçüncü aşama ayırt edici özellik kazanma aşamasıdır, başka kurumların sağlayamadığı, özgün işlevlerin sağlanması bunun önemli bir boyutudur. Son aşama, değer özdeşleşmesi aşamasıdır ve birey kurumun varlığını kendi varlığının ayrılmaz parçası, temeli olarak algılamaktadır. Kurumsallaşma süreçlerinin bu aşamaları saha çalışmasında görüşülen gruplarda da karşılığını bulmaktadır. Tüm gruplar kendi kurumsallaşma süreçlerini özgün deneyimlerle birlikte, benzer aşamalardan geçerek sürdürmektedir.

Örneğin resmi azınlık grupların temsilcileri ile yapılan mülakatlarda kültürel kimliğin sürdürülmesinde rol alan mekanlar ve kurumlar ile ilgili cevapların ortaklaştığı ve mekanlara yüklenen anlamların benzeştiği görülmektedir. Resmi

azınlık gruplarından olan Ermeni Ortodokslar ve Rum Ortodokslar haricinde görüşülen Alevilerde ise benzer faaliyetler tek bir özgün mekanları olan Cemevlerinde ve Dergahlarda sağlanabildiği için azınlıkların kurumlarından daha da çok fonksiyonlu bir yapıyla karşılaşılmıştır. Saha çalışmasında görüşülen ve keşfedilmeye çalışılan inanç gruplarının kültürel kimliklerinin devamlılığı için vazgeçilmez gördükleri mekânlar ve kurumlar özetle şöyle sıralanabilir:

Dini tesis ve ibadethaneler: Azınlıklar için hem birleştirici hem de sosyalleştirici mekânlar olarak Patrikhaneler ve Kiliseler en başta sayılan kurum ve yapılardır. Öte yandan Aleviler için bir varoluş sorunsalı haline gelen Cemevleri ve geçmişleri ile bağlantı kurabildikleri dergâhlar en başta saydıkları kurumlar ve yapılardır. Her iki grup da inanç grupları olarak tanımlansalar da her iki grubun içinde kendini dinsiz olarak ifade eden bireyler de kültürel olarak Ortodoks ya da Alevi olduklarını ifade etmişler ve temel birleştirici unsurlar olan inanç kurumlarının kendileri için de önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin görüşülen ateist bir Ermeni kilisede vaftiz edilmiş, kilisede evlenmiş ve büyük ihtimalle ölünce de kilisede cenaze ritüeli gerçekleştirilecektir. Çünkü her ne kadar dinsel açıdan bağlı olmasa da kültürel açıdan ait olduğu grubun onunla temas etmesi ve onu sosyal açıdan dışlamaması için bu ritüelleri bu mekanlarda gerçekleştirmiştir. Bu kurumlar sadece dini ritüelleri yerine getirmez, aynı zamanda topluluğun her türlü ihtiyacı konusunda bir aracı kurum olarak her alanda hizmet üretir. Öte yandan Gayrimüslim grupların, yakın bir geçmişe kadar yeni ibadet yeri yapmaları ilgili mevzuat gereği pratikte mümkün değildi. Çünkü 2003 yılında değişene kadar, İmar Kanunu sadece cami yapılmasını düzenliyordu. İlgili yönetmeliklerle küçük inanç gruplarının ibadethane inşası önünde minimum büyüklük şartı gibi çeşitli engeller çıkıyordu.

Okul ve Eğitim: Azınlıklarda ana dilin öğretildiği temel kurum ve mekan okuldur. Böylelikle çocuklar hem dillerini hem de kültürlerini okullar aracılığıyla öğrenebilmektedirler. Bunun haricinde saha çalışması sırasında görüşülen Antakyalı/Arap Ortodokslar sonradan İstanbul'a göçmüştür ve ana dili Arapçadır, Rumca bilmemektedirler. Fakat çocukları, okullar sayesinde Rumca öğrenmekte ve İstanbullu Rum Ortodoks cemaatine ailelerinden daha rahat entegre olmaktadırlar. Alevilerde ise kendilerine özgü ayrı bir okul beklentisi yoktur. Çünkü azınlık gruplardaki gibi bir dil problemi yoktur, hatta baskın Sünni gruptan farklı olarak yaygın biçimde anadilde yani Türkçe ibadet etmektedirler. Öte yandan, inanç kültürlerinin ve kültürel kimliklerinin öğretilmesi açısından hem cemevleri hem de dergâhlar birer eğitim kurumu gibi çalışmakta ve her alanda eğitim vermektedirler. Bununla birlikte tüm azınlık inanç gruplarının sıklıkla dile getirdiği temel eksiklik ise din adamlarını yetiştirecekleri teoloji okullarının olmamasıdır.

Hayır Kurumları: Özellikle Azınlıklar için hayır kurumları bir güvence sunmaktadır. Görüşmelerde ifade edildiğine göre nüfusun büyük çoğunluğu yüksek yaşlardadır. Dışarıdan sanıldığının aksine, azınlık cemaatinin varlıklı bir yapısı yoktur. Bu şartlar altında hayır kurumları olan hastaneler, yardım kurumları ve huzurevleri gibi kurumlar topluluk açısından çok önemsenmektedir. Aynı zamanda, bu yapılar önemli kültürel miras kurumlarıdır ve sürdürülmesi geçmişe ve kültürlerine olan saygının gereğidir.

Dernekler: Dernekler, her iki ana grup için de önemsenmektedir. Çünkü aktif devam eden gündelik yaşam içinde, etkinlikler düzenleyerek hem kültürü yaşatan hem de

dış gruplarla etkileşim içinde bulunulmasını sağlayan temel kurumlardır. Azınlıklarda öne çıkan dernekler; belli bir okulun mezunlar derneği, kilise koroları, spor kulüpleri ve anadilde oyun sergileyen tiyatro dernekleri gibi derneklerdir. Aleviler için dernekler ise temel örgütlenme kurumları olmuşlardır. Çünkü dernek kurmak Vakıf kurmak ile kıyaslandığında çok daha kolay ve düşük maliyetlidir. Bazı cemevi dernek yöneticileri bu tüzel kişiliği vakıflara göre daha demokratik yönetim yapısı sunduğu için tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Fakat dernekler mevzuatının, belli bir etnik ve inanç grubunu hedef alan dernek kurulamayacağı ilkesi gereği kurulan ilk dernekler hep türbe onarma derneği, hemşerilik derneği, mezunlar derneği, yardımlaşma derneği veya çok çeşitli isimlerle kurulmuş spor ve kültür dernekleri gibi dernekler olmuşlardır.

Mezarlıklar: Türkiye'de mezarlıklar Müslüman ve Gayrimüslim (Hristiyan, Musevi) mezarlıkları olarak ayrılmıştır. Dinsizler mezarlığı yoktur. Öte yandan bazı inanç gruplarının ritüelleri açısından cenazeyi yakmak gerektiği halde Türkiye'de krematoryum da bulunmamaktadır. Mezarlık kavramı Rumlar ve Ermenilerde daha çok önemsenmektedir. Her iki grup için de öncelikli anlamı, geçmişten miras kalan ve sahip çıkılması gereken ortak bir bellek mekânı olmasıdır. Mezarlıklar bir yerdeki yaşanmışlığı gösteren temel göstergelerdir. Bir diğer sebep de diasporadakilerde de görüldüğü üzere, kendi topraklarında gömülmek istenmesi ve bu arzuya sahip çıkılmasıdır. Mezarlıklar kültüre göre farklılaşan anlamlar içeren ve bu sebeple de farklı tasarımlarla ortaya çıkan özel mekânlardır. Bir diğer ilginç özelliği de yarı-kamusal olmasıdır. Çünkü Türkiye'de mezarlıklar inanca göre tasnif edilmiştir ve Müslüman ve Gayrimüslim (Hristiyan mezhepleri ve Musevi mezarlıkları olmak üzere) mezarlıkları vardır. Bunlar haricinde bir de kimsesizler mezarlığı bulunmaktadır. Fakat diğer dünya dinleri için ya da dinsizler için ayrıca mezarlık ve defin hizmeti bulunmamaktadır. Görüşmelerde aldığım cevaplara göre Alevilerin ayrı bir mezarlık talebi yoktur fakat bazı pratiklerden doğan sıkıntılara işaret etmektedirler. Örneğin bir Alevi mezar başında kutsal kabul edilen bağlamasını çalarak bir gülbank okuyabilir fakat bu Sünni Müslüman açısından hoş karşılanmayabilir. Özellikle kırsalda ve geleneklerini koruyan topluluklarda çok farklı mezarlık adetlerine rastlanmaktadır.

Bu konuda önemli bir saptama yapan Sandercock (1998) neden mezarlıkları ziyaret ettiğimizi, neden ulusal hatıralarımızı ölmüş kahramanlarımızı hatırlamak için mekanlar ürettiğimizi sorar. Cevap çok önemlidir; "…Hatırlarız, çünkü hem bireysel hem de toplumsal hafızamız bizim için derin anlamlar taşımaktadır. Çok önemlidir, çünkü hafızanın kaybı, kimliğin kaybı demektir.".

Medya: Dergi, Kitap, Gazete, Radyo kanalı, TV kanalı ve sanal medya araçları temel alanlarıdır. Medya, hem azınlıklar hem de Aleviler için çok önemlidir. Çünkü grup içi ve grup dışı iletişimin temel aracı medya organlarıdır. Örneğin azınlık gazeteleri kendi dillerinin canlı tutulmasını sağlayan, topluluğun bireylerinin birbirleri hakkında bilgi edinmesini sağlayan (düğün, cenaze gibi haberler ilk sıradadır) temel iletişim araçlarıdır. Öte yandan internet ortamında paylaşılan bilgilerle hem topluluk üyeleri arasında bilgi paylaşılmakta hem de diğer gruplara kendi kültürlerini ve bakışlarını tanıtma imkânı bulabilmektedirler. Bir diğer önemli nokta da kurumsallaşma açısından bu organlar temel haberleşme kaynaklarıdır. Alevilerin,

geçmişten getirdikleri güçlü bir yazılı kültürleri olmasa da günümüzde üretilen eserlerle önemli bir birikim sağlanmaktadır.

Resmi olarak azınlık statüsünde olmayan topluluklar kendi kurumlarını, yasal statü sağlanamadığı için, koruyamadıklarından kültürel varlığını sürdürme mücadelesi içine girmişlerdir. Öte yandan Aleviler ya da Yezidiler gibi, kültürel birikimini kapsamlı biçimde yazılı bir kültüre dönüştürüp kodlamamış ve bu birikimi yeni nesillere aktaramamış, sözlü kültüre dayalı geleneklerini sürdüren kültürel gruplar daha büyük sorunlar yaşamaktadırlar. Çünkü kontrol dışı üretilen yanlış bilgi, yeni nesillerin kültürünü güvenilir biçimde tanımasını engellemektedir.

Resmi anlamda azınlık olarak kabul edilmeyen ama ülkedeki en büyük azınlık inanç grubu olan Aleviler için kültürel kimliğin devamlılığı açısından Cemevlerinin ayrı bir anlamı vardır. Bu mekanlar hem bir varoluş mücadelesi mekanı hem de kimliğin kentlerde yeniden üretildiği kimlik inşası mekanlarıdır. Özellikle son 30 yıldır kentlerde daha görünür ve daha yaygın hale gelen bu mekanların ortaya çıkışları çok daha eskidir. Bu konuda çeşitli araştırmacıların hatalı biçimde ve kolaycı bir bakışla cemevlerinin 1993 Sivas katliamı sonrasında ya da 1980'ler sonrasında ortaya çıktığını ifade ettiklerini görmekteyiz. Öte yandan Alevi kurumlarının da Avrupa'ya çeşitli sebeplerle ve özellikle Almanya'ya işçi göçleriyle giden nüfusun katkılarıyla ortaya çıkarıldığının ifade edildiğini görmekteyiz. Bu saptamalar bir Alevi kurumsallaşmasının artışını ve görünür hale gelmesini açıklamakta yardımcı olsalar da Cumhuriyet döneminde ilk ortaya çıkan Alevi kurumlarının ve cemevlerinin tarihini yanlış biçimde ortaya koymaktadırlar. Sadece İstanbul Üsküdar'daki Karaca Ahmet Dergâhının yeniden inşası ve ilk kitlesel cemlerin başlangıcı 1969 yılına kadar geri gitmektedir. Öte yandan 1960'larda Ankara'da Hacı Bektaş adı altında biri Hacı Bektaş Turizm ve Tanıtma Derneği, Hacı Bektaş Kültür, Kalkınma ve Yardım Derneği olarak öncü iki derneğin olduğunu bilmekteyiz. Yaman (2000) Aleviler'in 1990'lardan önce daha çok "köy dernekleri" ve "koruma, onarma, yaptırma dernekleri" biçiminde örgütlendiklerini ve bu derneklerin daha çok yöresel/yerel gereksinimleri doğrultusunda köylerinin insanlarının kentlerde de biraraya gelmeleri ve dayanışmalarını sağlamak amacıyla şekillenmiş oluşumlar olduklarını ifade etmektedir. Saha görüşmelerinde ortaya çıkmıştır ki bu dernekler ya da evler aynı zamanda inanç ritüellerinin de yerine getirildiği yapılar olmuşlardır.

Cemevini özgün kılan ve ibadethane olduğunu pekiştiren temel iki ritüel ise Cem ritüeli ve cenaze hizmetleridir. Cem ritüeli hem birlik cemleri hem görgü cemleri ve hem de özel günlerde yapılan (Hızır Cemi, Abdal Musa Cemi vb.) cemler olmak üzere çeşitlenen bir ibadet biçimidir. Tüm bu ritüeller günümüzde Alevilerin tamamen kendi kısıtlı imkanları ile kurdukları ve ayakta tuttukları ibadethaneleri olan Cemevlerinde ve dergahlarında gerçekleştirilmektedir.

İstanbul'da ve İngiltere'de, kurulan ilk cemevlerinin kuruluş süreci hakkında bu cemevlerini kuran kişilerle yapılan görüşmelerde benzer bir süreçle karşılaşılmıştır. Hem yurt dışındaki diasporada hem de ana vatandaki gurbette cemevlerinin kurulmasını tetikleyen itici olay; bir dışlanma ve nefret söylemi sürecidir. Aleviler yaşadıkları gurbet ortamında henüz kendi kurumlarını oluşturamadıkları ya da din adamları olmadığı için son görevlerini yapmak için cenazelerini en yakındaki camilere götürmektedirler. Fakat 1986'da İstanbul'da ve 1993'te İngiltere'de aynı cümle ile karşılaşmışlardır. Cenazelerini götürdükleri cami imamının "Diriniz

gelmiyor ölünüzü neden getiriyorsunuz?" dediği ve cenazeyi yıkamayı reddettiği aktarılmıştır. Bu dışlayıcı ifadeler, beraberinde maruz kalınan kötü muameleler, kitlesel saldırılar ve çeşitli toplumsal ihtiyaçlar Alevi toplumunun cemevlerini birer kurum olarak ortaya çıkması konusunda hareketlendirmiştir.

Cemevlerinin kurumsal kimlikleri ve ortaya çıkış süreçleri açısından farklı tipleri vardır. Tüzel kişilikler olarak İngiltere'de vakıf (charity), Türkiye'de de vakıf veya dernek olarak kurumsallaşmışlardır. İstanbul'da cem ritüelini ve cenaze hizmetlerinin her ikisini de sürdüren yaklaşık 60 cemevi bulunmaktadır[iv]. İstanbul'da cemevlerinin ortaya çıkış süreçleri açısından sınıflanacak olursa temel olarak; Toplumdaki baskın grup tarafından dışlanarak kendi ihtiyaçlarını giderecek bir mekana ihtiyaç duymasıyla; Bir veya birden çok hemşerilik derneğinden dönüşerek; Bir eski dergahın uyandırılmasıyla; Ocakların İstanbul'da yeniden hatırlanması ve kurumsallaşmasıyla; Çeşitli yörelerden gelen Alevilerin toplanarak temel ibadetleri ve sosyal faaliyetleri için bir araya gelmeleriyle; Öncü veya varlıklı vakıfların ya da kişilerin girişimleri sonucunda; Bazı yerel belediyelerin destekleri gibi sebeplerle kuruldukları ifade edilebilir.

Alevilerin en çok tartışılan kurumları olan cemevleri hakkında hem kamu kurumları hem akademi hem de Alevilerin kendileri yeterli bilgiye sahip değildir. Bu gibi insan hakları konularındaki önemli sorunların çözüme kavuşturulması ancak doğru bilgilerin sahadan toplanması ile aşılabilecektir. Bu sebeple planlama disiplinini çokça kullandığı kültürel çeşitlilik olgusuna katkı yapabilmesi, kendi sorumluluk alanına giren durumu ve çerçeveyi iyi analiz etmesiyle gerçekleşecektir.

Mekânsal planlamayı da içine alan çerçeve mevzuatın durumu

Önceki bölümde sorulan sorulardan bazılarının cevaplarını insan hakları evrensel ilkeleri ile ilgili metinlerde bulmak mümkündür. Örneğin birer alt kültür grubu olarak inanç gruplarının kültürlerini hangi çerçevede yaşayabilecekleri ile ilgili taraf olunan uluslararası sözleşmelerden Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar sözleşmesine, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine veya Avrupa Birliği Temel Haklar Şartına bakmak yerinde olacaktır.

Birleşmiş Milletler Çerçevesi; BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Madde 18: *Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kendi tercihiyle bir dini kabul etme veya bir inanca sahip olma özgürlüğü ile tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açığa vurma özgürlüğünü de içerir. Hiç kimse, kendi tercihi olan bir dini kabul etme veya inanca sahip olma özgürlüğünü zayıflatacak bir zorlamaya tabi tutulamaz.*

Avrupa Birliği Çerçevesi için Türkiye Cumhuriyetinin de taraf ülke konumunda olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 9 maddeye ya da Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı 10. madde hükümlerine bakmak gerekmektedir: *Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir. Din veya inancını açıklama özgürlüğü ancak kamu güvenliğinin, kamu düzenini genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir.*

Yerel kararlar ve düzenlemeler zaman zaman evrensel değerleri görmezden gelerek, özel yasalar ve düzenlemeler ile özgürlükleri kısıtlayabilmektedirler. Bu duruma birçok ülkede rastlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti yukarıda ifade edilen uluslararası antlaşmalara taraf ülke konumunda olduğuna göre ülkede inanç özgürlüğü alanına girecek sorunların yaşanmaması beklenir. Hele ki bu sorunların mekâna yansıması pek beklenmez. Fakat böyle olmamaktadır ve ülkedeki azınlık konumundaki inanç gruplarının mekânla kurdukları ilişkide önlerine çeşitli engeller çıkmaktadır. Bu açıdan ilgili özgürlük sahasının mekanla kurduğu ilişkinin anlaşılabilmesi için göz atılması gereken yasal çerçeve; planlama ve imar mevzuatıdır. Yasal çerçevede *ibadet yeri*[v] ve inanç gruplarının mekânsal düzenleme hakları uzun süre tartışılmıştır ve bu tartışmalar halen sürmektedir.

Uluslararası ilkelerde inanç özgürlüğü net bir şekilde ifade edilirken ibadethane ya da dini tesis hakkında bir belirleyici tanımlama ortaya konulmamaktadır. Mekânsal planlarda birer kamusal donatı olarak işlevlendirilen ve *dini tesis* olarak tanımlanan fonksiyonların hangi içeriğe sahip olacağı, egemen kültürün ve iktidarın eşitlik ve özgürlükler konusundaki algısına ve insafına bırakılmıştır. İmar yasasındaki ibadethane kapsamının darlığı zaten problemli ve dışlayıcıyken 14 Haziran 2014 tarihinde yayınlanan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin dini tesisler hakkındaki hükümleri daha da belirgin biçimde ayrımcı ve dışlayıcı bir üslup ortaya koymuştur.

Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliğinin Ayrımcı Dili ve Yönetmelikte geçen hükümler[vi]:

Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği, taraf olunan uluslararası antlaşmalar, inanç özgürlüğünü ilgilendiren ulusal mevzuat ve ilkelerin hemen hepsiyle çelişmektedir. Yönetmeliğin donatı alanları ve özellikle dini tesisler ile ilgili hükümlerinde kullanılan dil ve belirlenen ölçütler, toplumun çeşitlilik barındıran değerlerine saygılı olan ve bunlara eşit mesafede duran bir üslubu yansıtmamaktadır. Yönetmelik ile toplumdaki adalet ve eşitlik ilkelerinin zedelenmemesi için aşağıda yer verilen hükümlerin uluslararası hukuk ve insan hakları normlarına sahip bir üslupla yenilenmesi gerekmektedir. Yönetmeliğin sorun taşıyan kimi hükümleri aşağıdaki gibidir.

Örneğin yönetmeliğin dördüncü bölümü olan "Mekânsal Planların Yapımına Dair Esaslar" bölümünde, yürüme mesafelerinin tanımlandığı 12. Madde'nin 3. fıkrasında dini tesislerden bahsedilmekte ve farklı ölçeklerdeki bu tesislerin yürüme mesafeleri tanımlanmaktadır. Burada yer alan ifadelerde de dini tesislerin "cami" özelinde tanımlandığı ve açıklandığı görülmektedir. Bu ifade ile toplumun tüm inanç gruplarına eşit mesafede durulması gereken üsluptan uzaklaşılmıştır.

İlgili fıkrada *"... ayrıca imar planlarında; dini tesislerden küçük cami takriben 250 metre, orta (semt) cami takriben 400 metre mesafe dikkate alınarak yaya olarak ulaşılması gereken hizmet etki alanında planlanabilir. Mescitler ise yerleşik veya hareketli nüfusa göre takriben 150 metre hizmet etki alanında yapılabilir."* denilmektedir.

Yönetmeliğin yedinci bölümü olan İmar Planlarına Dair Esasların açıklandığı bölümde yer alan 24. maddedeki "Uygulama imar planı ile ilgili hükümlerin" 3.

fıkrasında küçük alan gerektiren fonksiyonlar arasında küçük ölçekli dini tesis tanımlanırken sadece "mescit" ifadesine rastlanmaktadır.

İlgili fıkrada; "*Uygulama imar planlarında, bölgenin ihtiyacına yönelik çocuk bahçesi, yeşil alan, otopark, cep otoparkı, yol boyu otopark, durak cebi, aile sağlık merkezi, mescit, karakol, muhtarlık, trafo gibi sosyal ve teknik altyapı alanlarını artırıcı küçük alan gerektiren fonksiyonlar ayrılabilir ve bu fonksiyonların konulması nazım imar planına aykırılık teşkil etmez*." ifadesi yer almaktadır.

"Farklı Nüfus Gruplarında Asgari Sosyal ve Teknik Altyapı Alanlarına İlişkin Standartlar ve Asgari Alan Büyüklükleri" isimli tabloda "İbadet Yeri" kavramına yer verilmekte ve üç farklı ölçek tanımlanmaktadır: *Küçük ibadet yeri, Orta ibadet yeri, Büyük ibadet yeri ve külliyesi***.** Bu tanımda yer verilen külliye ifadesi de doğrudan hakim durumdaki inanç grubunun kullanımında olan ibadethanelerin kastedildiğini gösteren bir başka ifadedir. Halbuki bu konuda, eksik de olsa, imar mevzuatında 2003 yılında 6. AB uyum paketi çerçevesinde bir iyileştirme yapılmış[vii] ve 3194 sayılı İmar Kanunu'nda değişikliğe gidilerek "*cami*" yerine "*ibadethane*"; "*müftülük*" yerine de "*mülki amir*" ifadeleri getirilmiştir. (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği; 2007)

Bu olumlu gelişme ne yazık ki hem yerel uygulamalarda hem de yeni yönetmelikte gözetilmemektedir. Bahsi geçen sorun cami eksenli inanç mekânsallaşması kurgulamayan tüm inanç gruplarını ilgilendirmektedir. Benzer biçimde Alevi köylerine ve yerleşimlerine cami inşa etme girişimlerinin devlet tarafından kurgulanan asimilasyon amaçlı girişimler[viii] olarak algılanması ve tanımlanmasının arkasında imar mevzuatındaki eksikliklerin de yattığı görülmektedir. Çünkü ibadethane olarak ülkedeki faal ibadethanelerin tümü kabul edilmemiş ve seçkinci davranılarak sadece "baskın" veya "makbul" grupların ibadethaneleri yasal açıdan kabul görmüş ve mevzuata ismen girmiş durumdadır.

Azınlıktaki inanç gruplarının ibadethaneleri ile ilgi ifade ettiği, eşitlik ilkesinin çiğnendiğini gösteren bir diğer yasa da Belediye Gelirleri Kanununda yer almaktadır. Madde 36, elektrik ve doğalgaz bedelleri gibi ödemelerden muaf tutulan istisnai yerler olan ibadethaneleri "*Dini hizmetlerin ifasına mahsus ve umuma açık bulunan cami, mescit, kilise ve havra gibi ibadethanelerde…*" olarak tanımlamıştır. Burada ibadethaneye ve ibadet mekanlarına yüklenen dar bakış açıkça ortaya çıkmaktadır. Örneğin cemevleri de bahsi geçen tüm dini hizmetleri sunmakta iken ibadethanelerde muaf olunan giderlerden muaf tutulmamaktadırlar. İstanbul Cemevleri rehberi projesi kapsamında tüm faal cemevleri ile görüşülmüştür sadece bir kısmı su giderlerinin İSKİ tarafından gasilhane kısmına ayrılan su saatinden alınmadığını ifade etmişlerdir. Onun haricinde tümü elektrik, doğalgaz ve su giderlerini ödemekle yükümlüdürler. Bu sebeple haklarında cezai işlemler uygulanan birçok cemevi vardır.

Ülkemizde hakim konumdaki inanç grubu olan Sünni İslam ibadethaneleri için düzenleme yapıldığı izlenimi yaratacak biçimde, sadece cami, mescit ve külliye ifadelerine yer verilerek diğer inanç gruplarının kullanımındaki ibadethaneler ve dini tesisleri dışlayan bir dil kullanılmıştır. Yönetmeliğin özellikle donatı alanları ile ilgili düzenlemelerinde hem Anayasada yer alan, hem uluslararası taraf olunan insan hakları ile ilgili anlaşmalarında yer alan hem de evrensel ortak bir değer olan eşitlik

ilkesi çiğnenmiştir. Bu ifadenin toplumun tümünü kapsayıcı bir biçimde ve tarafsız olarak ortaya konması, evrensel bir ilke olan eşitlik ilkesine uygun bir dil kullanılması ve bu bakışla dini tesis kavramının imar mevzuatında eşitlikçe bir üslupla yer alması hem anayasal hem de evrensel bir zorunluluktur.

İngiltere'de planlama ve kültürel çeşitlilik konusunda ipuçları

İngiltere'de her inanç grubunun kendi inanç kurumlarını kurma ve ibadethanesini, hiçbir inanç temelli otoriteye danışmadan, açabilme hakkı vardır. Ülkedeki yasal çerçeve ülkede bulunan inanç gruplarının kendi inançlarını ifade edebilme, kamusal alanda görünür hale getirebilme hakkını koruyan bir yapıdadır. Tıpkı diğer diaspora topluluklarında olduğu gibi saha çalışması sürecinde mülakat yapılan Türkiye ya da Kıbrıs kökenli nüfus da kurdukları ortak platformlar ve kurumlar sayesinde kendi kimliklerini bu ülke koşulları içerisinde bir anlamda yeniden inşa etmektedirler. Türkiye kökenli inanç grupları ile yapılan mülakatlarda bir alt kültür grubu olarak toplum tabanlı kuruluşlar, inanç kurumları kurulması aşamaları ve bunların mekansallaşma süreçleri açısından kendilerini eşit vatandaş olarak hissedip hissetmedikleri sorulmuş ve tüm görüşmelerde eşit hissettikleri cevabı alınmıştır. (Kurtarır, 2012)

Dini tesis statüsündeki yapıların genel kullanım izinleri işlevsel açıdan verilmektedir. Bir ibadethanenin kurulacağı binada; bu fonksiyona izin verilen "D1" statüsündeki bir binada olması ve *Sağlık ve Güvenlik Yasasına* uygun olarak kullanıcıların can güvenliğini temin eden düzenlemelerin sağlanmış olması gerekmektedir. Planlama birimi içerik ile çok ilgilenmeyerek, çeşitli standartların sağlandığı sürece binadaki kullanımı özgür bırakmaktadır. İngiltere'de ibadethane açılabilmesinin temel olarak üç farklı tipi vardır. Adaptasyon (adaptation), İbadethane kullanımına izin verilebilecek aynı kullanımlı binanın yine ibadethane olarak kullanılmasıdır. Uyarlama (converting), farklı bir kullanımda olan ama aynı kullanım sınıfında olan binanın ibadethane kullanımına dönüştürülmesidir. Yeniden inşa (purpose build), ibadethane inşası izni olan bir alanda yeni bir yapı inşa edilmesidir (Mercia Group, 2006). Binanın ya da parselin kullanım sınıfının değiştirilebilmesi için ayrıca izin alınması gerekmektedir.

İngiltere'deki inanç grupları haklar bakımından Avrupa içinde de özgün bir yapıya sahiptir. Sandberg (2011) İngiltere hukuk sisteminde, çoğu Avrupa ülkesi hukuk sisteminde olduğu gibi, dini grupların tescillenmesi için detaylı bir mevzuat olmadığını ifade etmektedir. Öte yandan, İngiltere'deki çeşitli yasalar ve kurallar inanç gruplarını korumakta ve sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Bu anlamda en önemli yasal çerçeveler, *insan hakları yasası, vakıflar ve tescili yasası* ve *ayrımcılık yasası*dır. İnanç özgürlüğünü ve inanç gruplarını koruma altına almak için referans alınan bunlar dışında da yasalar vardır. Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu 9. Maddesi, Eşitlik ve Tahkim Yasası bunların başlıcalarıdır. Bu yasalar ve sundukları haklar İngiltere'deki dini grupların hareket alanının temelini tanımlamakta ve özgürlük alanlarını tarif etmektedir. (Sandberg, 2011)

İngiltere'de görüşülen Türkiye kökenli diaspora inanç gruplarının kurdukları çeşitli organizasyon ve kurum tiplerine rastlanmaktadır (Atay, 2006; Küçükcan 1999). Türkiye kökenlilerin oluşturdukları temel organizasyonlar ve kurumlar çeşitli konularda yoğunlaşmıştır; Siyasi kurumlar ve temsilcilikleri, Kültürel faaliyet

organizasyon kurumları (kimlik, eğitim, din, aktivite, sanat, hemşerilik gibi konularda); Ekonomik konularda yoğunlaşmış kurumlar (ticaret birlikleri, işletme dernekleri, refah ve yoksullukla mücadele kurumları gibi), Spor kulüpleri ve ligleridir. Temel kurumsal yapılanmalar ise dernekler, vakıflar ve kulüpler üzerinden oluşmaktadır. Bu kurumları oluştururken bakılan temel konular, kurulmak istenen kurumun faaliyet göstereceği alana göre belirlenmektedir. Yasal çerçeve izin verdiği sürece, önemli bir tercih de özellikle vakıf gibi kurumların daha serbest hareket edebilme olanağı sunuyor olması ve hükümet fonlarından yararlanabilme kolaylıkları imkanları olduğu ifade edilmektedir.

İngiltere Başbakanlık Ofisinin 2005 yılı Planlamada Çeşitlilik ve Eşitlik: İyi Uygulama Rehberi'nde vurgulanan kimi tavsiyeler planlama tutumunun siyasası açısından çok önemlidir. Rehberde plancıların politikalarının ve uygulamalarının belirli grupları ya da bireyleri dışlamayan onları dezavantajlı konuma itmeyen içerikte hazırlanması yönünde çaba harcamaları gerektiği ifade edilmektedir. Planlamanın toplum yararı mottosuna sahip bir hizmet alanı olduğuna ve toplum da çok çeşitli gruplar içeren bir yapıda olduğuna göre, plancıların bütün farklı düşünceleri dinlemek zorunda olduklarını sadece kendini temsil yeteneği olan grupları dinlemekle yetinmemeleri gerektiğinin altını çizmektedir. Plan üretme süreçlerine katılım konusunda çeşitli engellerin varlığı sebebiyle plancının proaktif bir tutum içinde olması gerektiği belirtilmektedir. Bu sebeple plancılar geçmişte ihmal edilen gruplara ulaşabilmek ve onlarla iletişim kurabilmek için aradaki çeşitli engelleri aşmak zorundadırlar.

Sonuç: Çözüm İçin Mekânı Değil Yerleri Düzenleyen İnsan Haklarına Saygılı Bir Planlama Arayışı

Buraya kadar tanımlanan hak ihlalleri karşısında plancı içinde bulunduğu toplumdan kopmadan, onun gerçeklikleri doğrultusunda kendini ve elindeki araçları güncelleyen dinamik ve proaktif bir role geçiş yapmak zorunda olduğu açıktır. Bunun öncesinde de toplumu ve o toplumu oluşturan değişik kültürel grupları tanımak ve anlamak için çaba harcaması gerekmektedir. Çünkü planlama mesleği sadece fizik mekâna temas eden ve onun üzerinde bir mühendislik faaliyeti sunan bir meslek ya da kamusal hizmet alanı değildir. Plan kararları fizik mekânla ilgili gibi görünse de her bir kararın sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal gerekçeleri veya yansımaları vardır. Günümüzde planlar toplumla temas kurmadan ve yereldeki ihtiyaçlar analiz edilmeden, karar süreçlerine katılımı beceremeden, tepeden inme ve hesap verebilirlikten uzak biçimde oluşturulmakta ve yürütülmektedir. Ne yazık ki günümüzde katılım olgusu, bir oyun gibi kurgulanan, basit dar toplantılara indirgenmiş yasal bir prosedür olarak yürütülmektedir. Hatta bu sorunlu aşama da artık geçilmiş, planları ve katılımı da ortadan kaldıran proje temelli mekânsal dönüşümler yürütülmektedir. Merkezi yönetim ve kurumların özellikle büyük kentsel projeleri şeffaf olmayan karar süreçleri ile yürüttükleri ve denetim altına aldıkları görülmektedir. Bu açıdan mekânsal planların ve ilgili projelerin sosyal ve kültürel etkileri toplum tarafından denetlenebilen ve hesap verebilir olan bir yapıya geçmesi acil müdahale gerektiren kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Ülkede planlama yetkileri gittikçe merkezileştirilirken aslında çözümden de uzaklaşılmaktadır. Çünkü yerellik alt kültür gruplarının sorunları ve talepleri konusunda vazgeçilmez bir eylem sahası sunmaktadır. Çok farklılaşabilen talepleri

olan alt kültür gruplarının taleplerine ülke genelinde cevap aramak her zaman mümkün olamamaktadır. Fakat örneğin İngiltere'de bu tarz sorunlara temel ilkeleri merkezi hükümet ve yasal çerçeve koyarken yerel idare, bütün ülkede olmayan özgün bir çözüm üretebilmektedir. Bu büyük bir avantajdır çünkü her kentte yerel dinamikler farklılaşabilmektedir ve her yer için aynı çözümü aramak ve dikte etmek yanlış sonuçlara ve hak ihlallerine yol açabilmektedir. Ülkemizde de aslında inanç gruplarının mekânsal talepleri konusunda yaşanan sıkıntılara çözüm üretme girişimleri, yerel girişimler olarak yaşanmaktadır. Alevilerin ibadethaneleri resmi anlamda kabul edilmemekteyken ve baskı ile karşılaşırken, bazı ilçe belediyeleri yerelde kendi çözümlerini üretebilmektedirler. Fakat bu da aslında devletin böylesi sorunlara kör kalmayı tercih ettiğini gösteren, bütüncül çözüm girişimleri açısından tehlikeli bir durumdur.

Sandercock (1998) Modernist/Rasyonel plancıları bellek hırsızları olarak tanımlamaktadır. Çünkü Modernist planlamanın toplulukları yok edebilen gelişmeci ve ilerlemeci paradigmasının, alt kültür gruplarını yaşadıkları yerden kopartan, evlerini yıkan, kent dışına atabilen ve ortak belleğimizi oluşturan mekânları bir hamleyle dönüştürebilen tepeden inmeci bir tutuma sahip olduğunu belirtmektedir. Hâlbuki dönüşüm sadece tek yönde olması gerekmeyen alternatif seçeneklere de sahip olan, geniş bir eylem demetidir ve Sandercock bu konuda da sadece yıkma gücümüzü değil aynı zamanda iyileştirme müdahalelerimizi de kullanarak belleğimizi oluşturan mekanların korunması gerektiğinden bahsetmektedir. Bu amaç doğrultusunda, toplumsal etkileşimi ve katılımı sağlamak için farklı kültürlerin mekânsal anlam kümelerini tanımak ve kavramak plancıya önemli bir avantaj sağlayacaktır.

Alt kimlik ve üst kimlik arasında da bir gerilim olması doğaldır. Çünkü üst kimlik eğer önleyici politikalar benimsenmemişse asimile edici bir yapıya sahiptir ve çekinik alt kimlik ise özümsenmeye direnecektir (Kurtarır vd., 2012). Bu gerilimde planlama eliyle alt kimliğin tutunduğu ve kendini anlamlandırdığı mekanlar ve araçlar elinden alınabilmektedir. İşte bu noktada planlama eyleminin tam nerede duracağı hayati bir sorudur.

İnanç grupları açısından öne çıkan, simgesel anlamlarla yüklü bir *yer* olan ibadethaneleri inşa etmek kamu eliyle ya da planlar eliyle olabilecek bir hizmet şekli değildir. Bu süreç genellikle bir ihtiyacın belirmesi, talebin ortaya çıkması ve buna cevaben bu ihtiyaç duyulan hizmetlerin sunulmasına uygun alan gösterilmesi şeklinde yürümektedir. Burada devletin, egemen kültürel grubun inanç kurumunu geliştirip, diğer inanç gruplarına hizmet sunmaması da ayrımcılık olarak ortaya çıkmaktadır.

Azınlık inanç grupları dezavantajlı konumda olma sebeplerinin başında kamunun kör ya da pasif hizmet anlayışını sürdürmesi, bununla birlikte mevzuatın da önleyici/kısıtlayıcı anlayışı yansıtması gelmektedir. Planlama süreci de bu körlüğü ve kısıtları değiştirmeden sürdüren bir yapıdadır. Örneğin donatı alanlarının erişilebilirliği planlama ilkelerinden biridir ve bu erişimde her yaş grubundan ve her bedensel sağlıklılık grubundan insanların erişimine dikkat edilmesi gerekmektedir. Yeni yönetmelikte bu ilkenin gözetilerek donatı alanlarına erişim mesafesinin düşünülmesi çok anlamlıdır. Ne yazık ki söz konusu olan gruplar azınlıklar olunca

bu temel ilkeler ve doğrular ilgili metinlerde ve uygulamalarda kendini gösterememektedir.

Bu tartışmada önemle üzerinde durulması gereken nokta, kentsel projelerin ve mekânsal donatıların sadece fizik elemanlar olarak değerlendirilmesinin kısır bir yaklaşım olacağıdır. Çünkü bu örnekteki gibi, üretilen veya kutsallaştırılan mekânlar anlamları ile bir bütündür ve asıl tartışmalar da bu özellikleri üzerinden ortaya çıkmaktadır. Bu noktada hem mevzuat hem de bu mevzuatı kullanarak mekân tasarımı yapan uzmanlar mekânın anlam boyutunu da hesaplarına katmak zorundadırlar. Sandercock (1998) rasyonel plancı refleksi olarak tanımladığı "nasıl, ne zaman ve kimin kamusal ya da özel alanları kullanacağını takıntılı biçimde kontrol etme" güdüsünü de eleştirmektedir. Bu kontrol çabası olsa da halkın bir şekilde kendi ihtiyaçlarını, arzularını, maneviyatlarını karşılayan mekânları üretmeye devam ettiklerini ve edeceklerini ifade etmektedir. Bu uyarısı planlama mesleği ve ilgili sorumluluk sahibi aktörler açısından son derece önemlidir. Çünkü bu konuda tarih boyunca insanlar kendi ihtiyaçlarını karşılayacak mekânları üretmişleridir. Eğer kamusal alanda yasak söz konusuysa özel mekânlarda ve evlerinde ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Fakat bu durum özlenen adil kent ve demokratik kent ortamının yüz karasıdır.

Yeni Anayasa'dan beklentilerin tartışıldığı 2012 yılında, hem azınlık cemaatleri hem de Aleviler yeni anayasadan beklentilerini kamuoyu ve TBMM komisyonu ile paylaşmışlardır. Talepleri bu metinde de ele alındığı gibi üç temel değeri vurgulamaktadır; "eşitlik", "hukuk" ve "insan haklarına saygı".

İngiltere'de birbirinden farklı etnik grupların belirgin biçimde ayrıştıklarını ve kendi kurtarılmış bölgelerinde toplanarak bir çeşit getto mahalleler oluşturduklarını, kurumlarını da bu yapı içinde oluşturduklarını göstermektedir. Anadolu ve özellikle İstanbul gibi çeşitliliğin asırlardır yaşandığı kentlerde çeşitliliği koruyan, ayrışmayı azaltan, dışlamayı ve nefret söylemlerini ortadan kaldırmaya yardımcı olan politikalara ihtiyaç vardır.

Bu metinde ele alınan sorunlar ile ilgili bütün sorumluluğun sadece plan ve plancı kaynaklı olmadığı çok açıktır. Planlama eylemi bir süreçtir, bir yönetim meselesidir ve bu süreçte görev alan bütün aktörlerin sorumluluğu bulunmaktadır. Bu noktada mevzuatımızın ve kamu politikalarımızın yetersizliği ortadadır. En başta kendi nüfusunun çeşitliliğine hakim olamayan bir kamu politikası ivedilikle yenilenmeli ve toplumun tüm kesimlerinin katılımına açık hale getirilmelidir. Her kültürel değerin özgürce kendini ifade edebileceği, sürdürebileceği mekânlar oluşabilmesi için tüm kesimlere (hem ilgili kültürel gruplara hem devlete hem sivil topluma hem de uzmanlara) ve planlama camiasına önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu noktada İnsan Hakları gibi evrensel değerlere sahip çıkılarak, dışlayıcı tutumların önüne geçilmesi için düzenlemelere gidilmesi bir zorunluluktur. Bu yönde atılan ve atılacak olumlu adımlar geleceğe dönük umutları arttıracaktır.

Notlar:

Bu metinde yer verilen İngiltere örnekleri doktora çalışmasından alınmış olup, çalışma TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı'nca yürütülmekte olan 2214-Yurt Dışı Araştırma Burs Programı kapsamında, İngiltere örneği incelemesi için kurum tarafından 6 ay süresince desteklenmiştir.

i. Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile başkanlığın görevi "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur." (www.mevzuat.gov.tr) Şeklinde ifade edilmiştir. Böylelikle geniş bir çerçeve çizilerek hem mezhepler üstü bir İslami görev hem de dinler üstü bir sosyal, düzenleyici görev alanı Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından tanımlanmıştır. Son olarak 62. Hükümet'in ilk Bakanlar Kurulu toplantısında 1 Eylül 2014 tarihinden itibaren DİB doğrudan başbakana bağlanmış ve kurum siyasi alanda da bir misyon üstlenmiştir. (Radikal Gazetesi, 01.09.2014)

ii. "Ankara İl Dernekler Müdürlüğü'nün itirazıyla Cumhuriyet Başsavcılığı, tüzüğünde 'cemevlerini ibadet yeri olarak' nitelendirdiği için Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği hakkında kapatma davası açmıştı. Ankara 16. Asliye Hukuk Mahkemesi, bu hükmün anayasaya aykırı olmadığını, kanunlarla yasaklanmadığını belirterek reddetmiş ve derneğin faaliyetlerine izin vermişti. Karar savcılık tarafından temyiz edilince, dosyayı görüşen Yargıtay 7. Hukuk Dairesi, mahkemenin kararını oyçokluğuyla bozmuştu. Yargıtay bozma gerekçesini, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın '633 sayılı yasa ve düzenlemeler karşısında cami ve mescit dışında bir yerin ibadethane olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığı' görüşüne dayandırmıştı. Ankara 16. Asliye Hukuk Mahkemesi 'kapatma davasını reddeden' kararının gerekçesini açıkladı. Mahkemenin gerekçeleri: "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) Türkiye'nin usulüne uygun yürürlüğe koyduğu anlaşmalardan biridir. 9. Maddede belirtilen ilkeye göre Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına bağlı herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğünden tek başına veya topluca veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapma hakkı bulunmaktadır. Bu hak ancak kamu güvenliği, genel sağlığın ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasa ile sınırlandırılabilir*." olarak açıklanmıştır." (Radikal Gazetesi, 31.01.2013)

iii. Bu genişleme durumunu, hibrit bir kültürel kimlik tanımına geçiş şeklinde yorumlamak da mümkündür.

iv. Bu sayı her geçen yıl artmaktadır. Araştırmanın başında cemevi ismini kullanan 82 kurum tespit edilmiştir fakat bunların bir kısmı sadece kültürel, dernek faaliyetleri yürütmekte ve inanç hizmetleri sunmamaktadır. Bu sebeple saha araştırması kısmında sadece inanç hizmetleri sunan (hem cenaze hem de cem hizmeti sunan) cemevleri ile görüşülmüştür.

v. Kanunda yer aldığı haliyle değişiklik ifadesi: "Bu Kanunda yer alan "cami" ibareleri, 3/12/2003 tarihli ve 5006 sayılı Kanunun ikinci maddesiyle "ibadet yeri" olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir."

vi. Burada yer verilen görüş, Kurtarır'ın yönetim kurulu üyesi olduğu Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesinin Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği hakkındaki görüş raporu için kaleme aldığı yazısında da yer almıştır. İlgili bölüm, yönetmelik hakkında Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi tarafından açılan dava ile ilgili oda görüşü raporunda da yer almıştır. (rapor erişimi için bkz: http://www.spo.org.tr)

vii. İmar Yasasında değişikliğe konu olan madde; (Değişik üçüncü fıkra: 3/12/2003-5006/1 md.) Düzenleme ortaklık payları, düzenlemeye tâbi tutulan yerlerin ihtiyacı olan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilk ve ortaöğretim kurumları, yol, meydan, park, otopark, çocuk bahçesi, yeşil saha, **ibadet yeri** ve karakol gibi umumî hizmetlerden ve bu hizmetlerle ilgili tesislerden başka maksatlarla kullanılamaz.

viii. Hükümet tarafından yürütülen Alevi çalıştaylarında genel sorunlar ele alınırken bu sorunlar da dile getirilmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz: Alevi Çalıştayları Nihai Raporu)

Referanslar:

Assmann, J., (2001) Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, çeviren: Tekin, A., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Atay, T., (2006) Türkler Kürtler Kıbrıslılar İngiltere'de Türkçe Yaşamak, Dipnot Yayınları, Ankara.

Balandier, G. (2007) Siyasal Antropoloji, Çev: Çetinkasap, D., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Connerton, P., (1999) Toplumlar Nasıl Anımsar?, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Güvenç, B. ,(1999) İnsan ve Kültür, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Holloway, J. ve Valins, O. (2002) "Placing religion and spirituality in geography", Social & Cultural Geography, 3 (1): 5-9.

Kong, L. (2001) "Mapping 'new' geographies of religion: politics and poetics of modernity", Progress in Human Geography, 25(2): 211–33.

Kurtarır E., (2012) Bir Planlama Sorunsalı Olarak Kültür ve Kent, Basılmamış Doktora Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, YTÜ, İstanbul.

Kurtarır E., Seçilmişler T., Özügül M. D. (2006) "Spatial and Cultural Impact Assessment of Symbol Replacement in Istanbul", In Enlil Z., Vaggione P. (ed), Cities Between Integration and Disintegration: Opportunuties and Challanges, içinde (Der. Enlil Z., Vaggione P.), Beyaz Sayfa Printing, İstanbul, 93-109.

Küçükcan, T. (1999). Politics of Ethnicity, Identity and Religion Turkish Muslims in Britain, Ashgate, Aldershot.

Mercia Group (2006) "Review of the Evidence Base on Faith Communities" The Office of the Deputy Prime Minister, London: 53.

Office of the Deputy Prime Minister (2005) Diversity and Equality in Planning: A good practice guide, Office of the Deputy Prime Minister Publications, London.

Oran, B., (2008) Türkiye'de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, Dördüncü Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sandberg R (2011) "Law and Religion" Cambridge: Cambridge University Press.

Sandercock, L. (1998) "Towards Cosmopolis: Utopia as Construction Site", In Campbell, S., Fainstein, S.) Readings in Planning Theory, içinde (Der. Campbell, S., Fainstein, S.) (2003), İkinci Basım, Blackwell, Oxford, 401-412.

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2007) Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, M&B Tanıtım Hizmetleri ve Tic. Ltd. Şirketi, Ankara.

Yaman, A. (2000) "Günümüzde Alevilik Bektaşilik Alanındaki Aktörlere İlişkin Genel Bir Analiz Denemesi", 1. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Kongresi, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Ankara, 191-225.

http://www.radikal.com.tr/politika/davutoglu_neden_diyaneti_kendisine_bagladi-1210281, erişim: 01.09.2014

http://www.mevzuat.gov.tr/ (erişim: 25.08. 2014)

Kamusal Kültürün Üretim Mekanı Olarak Kent: Doğurgan Mekan

Servet Karaca[1]

Öz: *Bu makale, kent mekanın toplumsal süreçler üzerindeki etkilerini gösterecek şekilde "doğurgan mekan" (prolific space) kavramıyla doğurgan bir yer olarak kent mekanını tanımlamaktadır. Kent planlama çalışmaları için yapılan analizlerde toplumsal-kültürel boyutta farklı teknikler geliştirmeyi ve bu boyutta daha duyarlı bir çerçeveden yaklaşmayı sağlayacak bakış açıları oluşturmayı hedeflemektedir. Yapılan planlama çalışmalarında kültürel verilerin farklı bir şekilde okunarak analiz dilinin geliştirilmesinin, kentin toplumsal ve kültürel yapısının planlara yansıtılmasında önemli bir katkısı olacaktır. Ayrıca çalışma kapsamında toplumsal-kültürel boyutların planlama çalışmalarında bir çözümleme katmanı olarak tartışılması, toplumsal-kültürel çeşitlilik ve planlama arasındaki ilişkiyi soyut ve ilkesel düzeyden, somut ve operasyonel düzeye indirgemeye olanak sağlayacaktır.*

Anahtar Kelimeler*: Doğurgan mekan, kamusal kültürün üretimi, kent ve kültür ilişkisi, çok kültürlülük, toplumsal çeşitlilik***.**

Abstract: *This paper is an attempt at defining urban space as well as "prolific space" so as to show the impact of urban space on social processes. At the same time, it aims to develop different techniques and cultivate perspectives that would enable us to approach to this dimension with a renewed sensitivity in the analyses implemented for urban space. In planning practices, developing a language of analysis based on a different reading of cultural data will highly contribute to reflecting social and cultural structure of the city into those plans. Also within this framework, discussing social and cultural dimensions as a level of analysis will concretize the abstract relation between socio-cultural diversity and planning so as to put it on more concrete and operational terms.*

Keywords*: Prolific space, production of public culture, city-culture relation, multi-culturalism, social diversity.*

---

[1] Mersin Üniversitesi, Bölgesel İzleme Uygulama ve Araştırma Merkezi, Mersin: skservetkaraca@gmail.com

1. Giriş

Birlikte yaşama olgusunun yeniden deneyimlendiği günümüz dünyasında, kentli olma kimliği bir ülkeden olma kimliğinin önüne geçebilmektedir. Küreselleşme ile birlikte sınırların iyice esnekleşmesi, göç ve sermaye yoluyla kültürel akışkanlığın hızla artması, yerel ve ulusal yönetimlerin ülkenin ve kentlerinin çatısını koruma yolunda yeni politikalarla hareket etmelerini gerektirmektedir. Bu durum bir bakıma yerel, ulusal ve küresel güçler mücadelesinin, kentsel mekanın çok boyutlu ilişkileri içinde yeniden tanımlandığını bir süreci göstermektedir. Bu süreç kentlerde doğal olarak fiziksel, ekonomik ve toplumsal boyutlarda dönüşümlere neden olmaktadır. Kent kültürü, mekanın her üç boyutu (fiziki, iktisadi ve toplumsal) ile ilişki halinde olduğu için bu dönüşümlerden doğrudan etkilenmektedir.

Günümüzde kent ile ilgili çalışmalarda fiziksel ve ekonomik çalışmaların gölgesinde kalan toplumsal-kültürel boyut, kentte yaşayan herkesin ortak paydasını oluşturur ve kentsel çeşitlilik söyleminin odak noktasıdır. Ancak, toplumsal konular ve kültürel ihtiyaçlar gerek fiziksel gerekse de ekonomik planlamanın birincil sorunu olarak görülmemektedir. Bu yüzden kentlerde bu konularda bir takım belirsizlikler yaşanmakta ve çözüm için yeterli stratejiler geliştirilememektedir.

Kentler, kamusal kültürün üretim mekanlarıdır. Kentlerin bütüncül gelişimi için kendi kültürel dinamiklerinden beslenen bir kültürel ortama ihtiyaç duymaktırlar. Buradaki amaç yereldeki homojen ve heterojen mekanların ürettiği değerler ile beslenen kent kültürünü bütüncül bir temel/yapıda tutmak gerekliliğini vurgulamaktır. Kentler toplumsal çeşitliliği deneyimlerken kent kimliğini oluşturan unsurlar çok kültürlü mekan arayışıyla yeniden tanımlanmaktadır (bkz: Karaca ve Kiper, 2011; Karaca, 2012). Bu süreçte kent kültürünü oluşturan temel bileşenlerin ve kentlerin kültürel üretimlerinin nasıl bir değişme uğradığı sorusu gündeme gelmektedir.

Kent-mekan ilişkisi bir çok bilimsel çalışmaya konu olmuştur ve bunun üzerine bir takım kavramsallaştırmalar oluşturulmuştur. Bu kavramsallaştırmalar, toplumsal süreçler ile mekan üretim süreçlerinin bir arada düşünülmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bunun yanında mekana dair bilginin üretiminde toplumsal yapıdaki değişimler, çözümlemeler ve 21. yüzyılın heterojen kent mekanı, çok kültürlü toplumsal yapısıyla bu kavramlaştırmalarda teorik olarak desteklenmeye çalışılmaktadır. Bu bildiride, mekanın farklı boyutlarını anlamaya yönelik geliştirilen Bourdieu'nun "mikrokozmos" *(microcosmos)*, Foucault'un "heterotopya" *(heterotopia)*, Lefebvre'nin "mekansallığın trialektiği" *(trialectics of spatiality)* ve Soja'nın "üçüncü mekan" *(third space)* kavramlarından hareketle "çok kültürlü mekan arayışı" içinde kent kültürünün bütüncül yapısına ilişkin teorik bir söylem geliştirmek adına "doğurgan mekan" *(profilic space)* kavramı ele alınmaktadır.

Kent ölçeği, kenti bir araya getirecek kolektif oluşumları destekleyecek mekanizmaların oluşması açısından önemlidir. Doğurgan mekan, aynı zamanda kente yönelen tehditlerin savuşturulmasında ve onlara karşı konulmasında yeni bir kentsel direnci nasıl oluşturulabileceği sorusuna yanıt olarak duyarlılık noktalarını ve kentsel farkındalığın üretimine konu olan alanları işaret etmektedir. Kent mekanının yeni boyutlar yüklenerek yeniden üretildiği bir dönemde, kentin doğurganlık kanallarının tespiti ve üretime açık tutulması kentsel yaşam içinde

bütün kesimlerin yararlanabileceği kolektif bir alanı ortaya çıkaracaktır. Bildiri, doğurgan mekan kavramı ile bir bütün ya da parçalar halinde kentin üretimi ve kentin ürettiği şeyler üzerinde bir tartışma yürütmeyi amaçlamaktadır.

2. Çok Kültürlü Mekan Arayışında Mekansal Parçalanma ve Kültürel Çatışma

21. yüzyıl kentlerinde küresel dinamiklerin hızlı değişimi kentleri bir çok sorunla yüz yüze getirmiştir. Az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere yoğun bir şekilde gerçekleşen uluslararası göç ve az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşen ulusal göç karşısında kentin dönüşümü, göçle gelen nüfusun kente uyumu, kentlileşmesi, toplumla bütünleşmesinin nasıl olacağı üzerine bir muğlaklık söz konusudur. Bu durum, muğlaklığın cereyan ettiği kent mekana odaklanılarak yeniden farklı bakış açılarıyla düşünülmeye ihtiyacı olduğunu açığa çıkarmakta ve "farklı kesimleri bir arada tutan yaşam çevresin nasıl oluşturmalı?" sorusunu da akla getirmektedir.

Kentler, kültürün her dönem yeniden üretildiği mekanlardır. Ancak mekansal, kültürel ve zihinsel farklılıkların ayrışması ise durumu iyice içinde çıkılmaz bir hale sürüklemektedir. Farklı göç türleri, yoğunluğu ve hızı, kentlerin toplumsal yapısında kültürel olarak bir hazmetme süresi yaşanmasına fırsat vermediği için kimlik çatışmalarını derinleştirmektedir. Özellikle kente dışarıdan gelen göçmen grupların kentteki diğer gruplarla karşılaşmaları her iki taraf içinde bir kültürel şok ortaya çıkmaktadır ve dahil etme *(include,* dışlama *(exclude),* ırkçılık *(racism)* ve hoşgörü *(tolerance)* gibi konuları gündeme getirmektedir.

21. yüzyılda erişilen hız, bir anlamda Harvey'in (1999) zaman-mekân sıkışması olarak ifade ettiği durum, kentleri "küresel kültürlere" açık olmaya zorlamaktadır. Bu durum, kentteki bütün grupların kente melez ve kozmopolit bir yapı kazandırdığını ve toplumsal yapıyı değiştirdiği gibi kent kültürünün de yeniden tanımlanması gerekliliğini göstermiştir. Bununla birlikte, bu yapının sağlıklı işlemesi o toplumdaki "gerçek demokrasi, ekonomik gelişme ve hukuk düzenine" (Kymlicka, 1998: 24) bağlıdır.

Taylor (2010: 58,59), "Herkesin kendi özgü biricik kimliğiyle tanınması gerekir" diyerek çok kültürlük kavramının, farklı yaşam pratikleri içinde oluşan kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit saygıdeğer kabul edilmesi gerektiğini ve bu tanımada birinin diğerine "hoşgörü" göstermesi değil, kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi olarak yorumlamaktadır.

Kymlicka (1998: 11), Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Avustralya etnik-kültürel çatışmalar yaşandığını belirtmektedir. Bu sorunun temelinde, bu kıtaların farklı etnik gruplardan yoğun göç alan çok kültürlü yapısı yatmaktadır. Touraine (2011: 252-254), Avrupa kıtasındaki ülkelerde göçmenlerin toplumla bütünleşme sorununun önemli bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır. Örneğin Batı Avrupa'da Avrupa dışından gelen yabancı kökenli nüfusun (Arap, Müslüman, Türk, Siyah Kökenli, Vietnamlı, Çinli) kendileri ve çocuklarının göçmen olarak düşünüldüğünü belirtmektedir.

Touraine (2011: 252-254), Avrupa'daki bütünleşme sorununa birbirine karşıt iki çözüm önerisi getirilebileceğini belirtmektedir: Bunun ilk çözüm önerisinin *benzeştirme* (asimilasyon) olduğunu ve eğitim dizgesindeki birlik, bütünleştiricilik ve kitle tüketimiyle yerel düzeyde ulusal düzeye göre çok daha kolay gerçekleştiğini

belirtmektedir. Ancak Touraine, benzeştirmenin Avrupa ve Kuzey Amerika koşulları için geçerli olmadığını, bunun kültürel bakımdan yakın ülkelerden gelenlerin göçmen olduğu ülkelerde yaygınlaşan bir çözüm olduğuna değinmekte ve bunun melting-pot ülkesi olan Arjantin'de ülkeye akın eden İspanyollar, İtalyanlar ve başka uluslardan gelen insanlarla başarıldığını vurgulamaktadır. İkinci çözüm önerisi ise, Almanya'daki Türk, ABD'deki ve Fransa'daki Çin mahallerinde olduğu gibi göçmen nüfusun toplumdan ayrı bir konumda yaşamasını sağlamak ya da belli bir bölgede türdeş ve kendi kendini denetleyen topluluklar içinde örgütlenmelerine izin vermektir.

Touraine (2011: 254) göre, bu iki çözüm önerisi de çok kültürlü topluma uymamaktır: İlki, özel kültürleri, evrensel kültürle özdeşleştirilen ulusal bir kültürün birliği içinde eritmekte; ikincisi, toplulukların çoğunluğuna saygı duyduğunun, ancak topluluklar arasında iletişim kurulmasının sağlamadığını ve daha da önemlisinin, azınlık topluluklarının ya da en yoksullardan, en niteliksizlerden oluşmuş toplulukların zararına gelişen eşitlik ve ayrımcılık ilişkilerine karşı hiçbir tepki yaratmamaktadır.

Bu tartışmalar örnek olarak, La Haine Filmi (1995) verilebilir. Film, Fransa'daki göçmenlerin bütünleşmesi sorununu 1995 dönemindeki isyanlar/protestolar üzerinden bir bakışla dile getirmektedir. İngiltere ve ABD özgün sanılan isyanların Fransa'da 1981'de başlamasıyla, Fransa'nın sosyal ve kentsel politikalarına ilişkin bir dizi sorunu gün ışığına çıkmıştır (Arkitera, 2009). İsyanların toplumsal kökenlerinde ise yoksulluk ve yabancı karşıtlığı bulunmaktadır. Bu dönemde Fransa'da, "Siyah, Beyaz, Faslı, hepsi bir" sloganıyla birçok gösteri gerçekleştirilmekte ve bütün gösteriler, Fransa'da doğmuş Faslı Gençlerin 1983'teki yürüyüşünde dile getirdikleri, "Farklılıklarımızla yaşayalım, ama birlikte yaşayalım" sloganına oranla doğrudan çok kültürlülüğe çağrıda bulunmaktadır (Touraine, 2011: 256). Yine, Fransa tekrarlanan isyan repertuarına 2005 yılında yaşanan isyanlar da eklenmiştir. Bu eylemi daha önceki eylemlerinden ayıran özellik ise göçmen gençlerin aynı anda 400'ün üzerinde kent ya da semtte yaklaşık bir ay sürmesidir (Etha, 2011).

3. Mekanın Üretimi Üzerine: Mekansal Biçimler ve Toplumsal Süreçler

> "Toplumsal açıdan başarılı mekanlar nereleridir ya da nereleri olacaktır? Bu yerler hangi ölçütlere dayanarak, nasıl bulup ortaya çıkarılabilir? Bu " başarılı" mekanlarda, diğer bir deyişle mutluluk mekanlarında hangi zaman, hangi gündelik yaşam ritmi sürdürülür?" (Harvey, 2009: 145).

Mekan ile ilgili tartışmalar ve mekanı yeniden tanımlama arayışı mekanın yitirildiği duygusuyla başlamıştır. Bu süreç mekanın kapitalist metalaşma sürecinin nesnesinden öznesine geçişiyle birlikte oluşmuştur. İkinci dünya savaşında sonraki dönemde Avrupa'da hızlı bir yeniden yapılanma sürecine girilmiş ve kent mekanında hızlı dönüşümler yaşanmıştır. Bu süreçte kapitalizm ve onu mekana taşıyan modernizm aracılığıyla üretilen kentsel mekan tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışma neyin mekan neyin yer olduğunu kadar derinlikli bir hal almıştır. Heideiger, insanın dünyada var olması için yere ihtiyaç duyduğunu ve kimliğini yerin oluşturduğunu bununla birlikte yerin mekandan ayrı olarak bir kök salma biçimi, insanın insan olmasının tek biçimi olduğunu vurgulamıştır. Yine Heideiger, “yer niye yerdir?”

sorusunun altında, kültürün yere (doğduğu) bağlılığı olduğu gerçeği olduğunu ve bu yüzden kültürün yere verdiği değerin önemli olduğu belirtmiştir.

Auge (1995), yer olanı ve olmayanı tartışırken, anlamlı mekanların (yaşanmışlıktan gelen) ortadan kalktığını yerine transit mekanların (havaalanı, terminal, oteller) aldığını belirtmektedir. Relph (1976), yerden yersizliğe doğru bir geçişin olduğunu ve Schulz (1976) mekanın ruhunu kaybettiğini, yeniden anlamlı yerler üretilebilir mi anlamlı kent mekanları nasıl olmalı soruna yanıt aranmaya başlanması gerektiğini belirtmektedir.

Lefebevre (1991), mekanın toplumsal olarak üretildiğini ve cansız, sabit, durağan değil, canlı, değişken ve akışkan olduğunu iddia etmektedir. Lefebvre, mekanın bir çok boyutuyla, ona katılan, anlamlandırılan ve anlamlandırılmayan, algılanan ve doğrudan deneyimlenen, pratik ve teorik akışlarla üretildiğini ve mekanın toplumsal üretim sürecinde üretim ve anlamlandırma sürecini yeniden kurmak gerekliliğine dikkat çekmektedir (Avar, 2009).

Lefebvre (1991), toplumsal olarak üretilen mekânı; yaşanan, algılanan ve tasarlanan üç kurucu boyut arasında karmaşık diyalektik bir sürecin ürünü olarak görür. Mekânı "çok boyutlu ilişkiler bütünü" olarak tanımlayan Seymen (1988: 48), "en başta toplumsal ilişkiler olmak üzere içinde farklı ilişkileri kapsayan mekânsal bütünlük yapay bir biçimde parçalanmamalı, "n" boyutlu mekânsal bütünlük içinde fiziksel mekân boyutları ile sınırlı mekân parçası toplumsal ilişkilerin hem nedeni, hem sonucu hem de bir parçası olarak ele alınmalıdır" der. Mekânı kavramaya, farklılıkları belirleme çalışırken, burada var olan her şeyin, herkesin bu dinamik sürecin bir parçası olduğu, yani zamanın bir anında tespit edilen konumunda kalmadığını unutmamak gerekir. Kentsel alanda gördüğümüz bireyler kendi kimlikleriyle varken, diğer kimliklerle ve ortamla etkileşim halindedirler. Bu etkileşim içinde değişime uğrayabilirler. Dolayısıyla kentsel mekânın heterojen yapısından söz ederken, bu yapının kendi içinde bir dinamizm barındırdığı, sürekli üreten ve tüketen bir oluşum olduğu anlamı da taşımaktadır.

Soja mekânın karmaşık, iç içe geçmiş yapısını vurgulamak üzere "üçüncü mekân" *(third space)* kavramını geliştirmiştir. Lefebvre'in mekâna ilişkin trialektik kurgusundan hareketle üçüncü mekânı; bütün tarihi ve bütün coğrafyayı, bütün zamanları ve yerleri içine alan sınırsız bir boşluk ve radikal açıklığın yaşandığı bir mekân olarak tarif eder. Bu mekân erkin ve tahakkümün, karşı gücün ve direnişin yeniden sergilendiği stratejik bir mekândır (Soja, 1996: 311). Soja mekânda karşı karşıya gibi duran unsurları ilişkilendirmeye çalışır, arakesitlere, üst üste çakışmalara dikkat çeker ve mekânın parçalı doğasına vurgu yapar. Aynı zamanda üçüncü mekânın eleştirel bir alış-veriş yeri olduğunu iddia ederek "uyumsuz, birleştirilemez ve çatışma halinde" olduğu belirtilen durumlara yeniden bakılmasını önerir. Burada mekânın sonsuz olanaklarından söz edilir ki üçüncü mekân yan yana gelen kültürlerin etkileşimiyle ortaya çıkar ve onları aşar. Sözü edilen farklı kültürlerin ilişkileriyle kurulan melez bir mekândır ve iki kültürün, birinin diğerini tahakküm altına alma niyeti olmadan, karşılaşmalarını sağlayan çok bileşenli bir mekândır (Soja, 1996:159-163; Mommaas, 2010:19).

Mommaas (2010), Soja"nın üçüncü mekân kavramının arka planında belirli bir kentlilik türü arayışı olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda öne sürülen

mekânsallığa en çok yaklaşma eğilimi gösteren ve metalaşma sürecini tersine çeviren bu kavramın arkasında, açık, çeşitlilik kazanmış ama aynı zamanda ilham verici ve enerjik bir kentlilik türü yatmaktadır.

Bourdieu (2002), kent, kültür ve mekân üçgeninde "özerk mikro-kozmos" kavramından bahsetmektedir. "Özerk mikro-kozmos", içlerinde kültürün doğduğu ve cereyan ettiği, tüm somut ve soyut kültürel öğelerin üretim ortamıdır. Bourdieu (2002: 142– 145), mikro-kozmosların oluşumunun uzun süreler aldığını ve oluştuğu ortamın özgün dinamikleriyle şekillendiği için bulunduğu yer veya alanın tanımlayıcı özelliklerini içerdiğini belirtmektedir.

Foucault'un (2001:15) heterotopyaları türdeş olmayanların yeri olarak tanımlamaktadır. Foucault (1996), tıp terimi olarak kullanılan" heterotopya" kelimesini, öteki yerler ve farklı mekanlar üstüne gerçekleştirdiği çalışmalarında kullanmıştır. Öteki Mekanlara Dair Makalesi'nde (*Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias)* "heterotopoloji" olarak adlandırır ve bunun içinde heterotopyaları altı genel ilkeyle açıklar. Bunlardan üçüncüsünde heterotopyanın, kendi içinde birbirine benzemeyen, görünüşte ve içerikte birbirinden farklı, uzlaşmaz ve bir araya gelmez birçok mekanı gerçek bir mekanda yan yana getirme kapasitesi olduğunu belirtmektedir. Adal (2004: 30) göre, Foucault'un 3. ilkesindeki bu heterotopya, "kendi içinde de uyumsuz bir çok mekana tek bir mekanda üst üste gelmeyecek şekilde, ama özgürleştirici bir etkileşim içinde kendi kendilerini düzenleme fırsat vererek aynı anda da onları şekillendiren bir olumsallık mekanıdır."

Lefebvre (1991), Marksist bir okumayla kent mekanına iki farklı bakış açısı olduğunu belirtmektedir. Mekan sıradan insanlar için aslında bir yaşam alanı ve var olabilmenin bir ön koşulu olduğunu bununda mekanın *kullanım değeri* tekabül ettiğini belirtir. Bunun aynı zamanda, bir sembolik kullanımı olduğunu ve kimliğimizi, aidiyetlerimizi de temsil eden somut bir yer olduğunu vurgular. İkinci olarak kentin *değişim değeri* üzerinde aynı zamanda bir meta olduğunu anlatır. Lefebvre (1991: 110), mekan üretiminde "kullanım değeri"nin yerini "değişim değeri" nin aldığını ve bu şekilde üretilen mekanın metalaştığını belirtmektedir. Bu metalaşma, mekanın kendiliğinden üretkenliğine bir yerde ket vurup, bir anlamda mekanı kısırlaştıran bir darbedir.

Gangs (1969: 37-38) fiziksel çevrenin insanların yaşamında plancının inandığı kadar önemli bir rol oynamadığına dair azımsanmayacak kanıtlar olduğunu ve insanların binalarda oturup, çalışıp ve eğlendiklerini ama davranışlarını belirleyen şeyin binalar değil, içlerindeki iktisadi, kültürel ve toplumsal ilişkiler olduğunu ifade eder.

Harvey (2009: 19), "mekan nedir?" sorusunun yanıtını bulmaya yönelik ontolojik bir tartışma yürütüldüğünü ve felsefi ve dilbilimsel bir çözümü olduğu düşünüldüğünü belirtmektedir. Harvey, kabul edilen yaklaşım olarak "bir kez mekanın ne olduğunu anlar ve onu göstermenin yollarını bulursak, o zaman insan davranışları anlayışımızı genel bir mekan kavramının içine oturtup, kentsel olguları analizine girebiliriz" der ancak "bu yaklaşım zamanla önemini yitiriyor ve mekan, analiz sürecinden önce tanımladığımız değil, bu süreç esnasında ona yüklediğimiz anlamı taşımaya başlıyor" demektedir.

Katznelson (2013: 11) göre, Harvey için mekan varlıkbilimsel (ontolojik) bir kategori değil, insanı biçimlendiren ve onun tarafından biçimlendirilen toplumsal bir

boyuttu: Mekansal biçimler, içinde toplumsal süreçlerin oluştuğu cansız nesneler olarak değil, toplumsal süreçleri, bu süreçlerin *mekansal olmasıyla* aynı tarzda "içeren" bir şeyler olarak görülmektedir.

Harvey (2009:30), kenti anlayabilmemiz için yeni bir çerçeve şekillendirilmesi gerektiğine vurgu yapar. Weber'in (1963: 54) kentlerin çok karmaşık toplumsal örgütlenmeler olduğunu ve " geçmiş dönemlerin toplumsal yapılarına uygun düşen kent biçimlerini geri getirmek isteyen ön yargılı ideolojik kampanya"dan yakınır ve "metropolün mekansal yönünün kentsel toplumsal süreçler tarafından tanımlandığını ve onlarla beraber yürüdüğünü kabul eden pragmatik bir sorun çözme yaklaşımını ortaya çıkması"nı savunur.

Harvey (2009), kentin yüklendiği mekansal biçimle kentteki toplumsal süreçleri bağdaştırma gerekliliğine dikkat çekmektedir. Örneğin, göçmen gruplar için kentin dışında inşa edilen konutlar daha ilk aşamada bir dışlama yaratmaktadır. İkinci aşamada mimari üslup olarak kültürel ve toplumsal ihtiyaçlara sadece sığınma mantığıyla yaklaşan mimari üslup bir mekanla birey arasında bir sahiplenme duygusu yaratmamaktadır. Langer (1953, aktaran Harvey 2009: 35), mimarinin bir etnik alan olduğunu ve "bir kültürü oluşturan karakteristik ritmik işlevsel örüntüleri ifade eden, fiziksel olarak mevcut bir insani ortam" başka bir deyişle mimaride ve dolayısıyla kentte mekanın şekillendirilmesi kültürümüzü simgelediğini, mevcut toplumsal düzeni simgelediğini, amaçlarımızı, korkularımızı simgelediğini belirtmektedir.

Öte yandan bir kentin geçmişinden bir kesiti dondurup, kente ait olan semboller, hikayeler vs. metalaştırılarak, bir anlamda “kentin geçmişi” bugünün pazarına sunulmaktadır. Harvey’in de dikkat çektiği gibi; kent gitgide bir belge, bir sergi ya da bir müze görüntüsünü almaktadır (2009: 141). Harvey'e göre tarihsel olarak oluşturulmuş kent artık fiilen ne yaşanmakta ne de algılanabilmektedir ve kent sadece gösteriler ve pitoresk konusunda doyumsuz turistlerin ve estetizmin kültürel tüketim nesnesinden ibarettir. Harvey (2009: 141), kenti samimi bir şekilde anlamak isteyen için bile kentin artık ölmüş olduğunu, eski kentin yeniden inşasının tasarlanmasının imkansız olduğunu belirtmektedir. Harvey, imkanlı olan, yeni temeller üstüne yeni bir kentin, farklı bir ölçekle ve farklı şartlar altında, yeni bir toplum içinde oluşturulması olduğunu savunur: "Reçete, ne geleneksel kente geri dönüş, ne de dev gibi bir aglomerasyona sahip, şekilsiz, gelecek kentine gidiştir" der. Harvey göre, kent yeni yaklaşımları çağıran ve düşünceyi analiz eden sanal bir nesnedir ve geçmiş, şimdiki zaman ve gelecekte mümkün olan birbirinden ayrılamaz. Harvey (2009: 142), hala bir yolun açık olduğuna vurgu yapar, bu yolun kentsel toplumların yolu olduğunu ve insanın bir ürün olarak değil, bir sanat eseri (euvre) olarak içerisinde var olabildiği toplumu belirtir. Harvey'in bu yaklaşımı aynı zamanda kentsel mekan içinde geçerlidir, kente bir ürün değil bir sanat eseri olarak yaklaşılmalıdır.

Lefebvre'in belirttiği gibi kent mekanı çelişkilerin mekanıdır. Mekan sancılanım süreçleri geçirir. Neye gebe olduğu insan eliyle üretilen bir ürün (mekan) olduğu için yapay olarak üretilir. Mekansal çelişkiler; mekanda, mekansal düzeyde ortaya çıkan ve böylece mekanın çelişkilerini biçimlendiren toplumun çelişkileridir. Lefebvre'in (1991: 141-143) mekanın "kodlarının çözülmesi" ile "mekanın parçaları", söylemin parçaları gibi karşılıklı içerme ve dışlama ilişkileriyle

eklemlenmiştir. Harvey (2009: 51), mekanın kendisinin çok boyutlu, homojen olmayan, belki süreksiz, hayli kişiselleştirilmiş ve değişik toplumsal faaliyet bağlamlarında değişik yönlerde anlamlar taşıyabildiği belirtmektedir.

4. Doğurgan Mekan

Mekan varoluşsal olarak doğurgan kabul edilmektedir. Doğurgan mekan ilk bakışta sıradan, basit yumuşatılmış bir kavram olarak eleştirilebilir ancak bunun için doğanın ve var olmanın temel, ana olan unsuruna üretme, doğurma (dünyaya getirme), çoğalma gibi unsurlarına bakmak gerekir.

Esas olarak mekana doğrudan güç atfedilmese de mekan kendisine yapılan etkiye cevaben üretimlerde bulunmaktadır. Burada mekan başta edilgen bir yapıdayken giderek etken bir rol almaktadır. Bir mekan fetişizm olarak değil ama gündelik yaşamın vuku bulduğu, kültürün cereyan ettiği yer olarak kentsel mekan pek çok unsurun (bilinen-bilinmeyen, görülen-görülmeyen, aktif-pasif, hatırda kalan-unutulan) bir arada olduğu, içten içe kaynadığı bir ortamdır. Çalışma kapsamında doğurgan mekanlar, genel olarak kent kültürünün cereyan ettiği/hayat bulduğu mekanlar olarak ele alınmaktadırlar ve kültürel etkileşimin gerçekleştiği ya da kültürel etkileşime açık mekanlar olarak doğurganlık kanallarına açılırlar: Bu mekanlar 3 ayrılabilir:

1. Bir bütün olarak kent mekanının kendisi doğurgan bir mekandır. Bir arada sentezlediği farklılıklarıyla oluşturduğu kent kültürüyle özgün ve biriciktir. Soja'nın farklı kültürlerin ilişkileriyle kurulan melez mekanı üçüncü mekan ve Foucault'un heterotopyasının 3. ilkesinin gerçekleştiği mekan bu kapsama girer. Yerel ve çağdaş kültür öğelerinden beslenen heterojen ve homojen yapıların bütüncüllüğünü ifade eder.
2. Kent mekanı oluşturan alt bileşenlerin oluşturduğu mekanlar doğurgandır. Burada kendiliğinden cereyan eden kültür Bourdieu'nun mikrokozmos olarak bahsettiği kent belli bir bölgesinde can bulan bir özgünlüktür. Melezlenmiş ya da heterojen ve homojen mekanlar: Taksim Meydanı, Sulu Kule, Kapalı Çarşı, Kolpastı-Faroz.
3. Gündelik yaşamın ritmini bulduğu yerler doğurgandır. Gündelik yaşamda kentin kültürel ortamını, sanatsal çeşitliğini zenginleştiren fikirlerin oluştuğu ve günlük yaşamın bir parçası olarak boş zaman aktivitelerinin gerçekleştiği mekanlar:
   1. Açık alanlar olarak: Meydanlar, yenilenme alanları (parklar), pazar yerleri, duraklar, sokaklar, mahalleler, eski kent dokuları, önemli manzara/bakı noktaları.
   2. Kapalı alanlar olarak: Tiyatrolar, müzeler, sanat galerileri, sanatçı atölyeleri eski kentler, kahvehaneler, “filancanın” sahaf dükkanı vs..

Doğurgan mekan aynı zamanda kentte yönelen tehditlerin savuşturulmasında bir direnç noktasıdır. Toplumsal farkındalığın ve iradenin örgütlenmesi için "toplumsal refleks" olarak tanımlanabilecek savunma (yaşama, kent hakkı), direniş göstermek gibi eylem pratiklerini içeren bir direnci tesis eder. Gezi Parkı doğurgan bir mekan olarak son dönemde bu refleksin oluştuğu yegane yerdir. Gezi ruhu olarak yakın zamanda ortaya çıkan gelişmeler bize grupların oluşturduğu refleksin toplumsal boyutta bir karşılık bulduğunda nasıl bir direnç noktası oluştur(abileceğini)duğu

göstermektedir. Bu doğurgan mekanın refleksini şöyle tanımlamak mümkündür: Bu refleks, toplumu oluşturan grupların yarattığı kıvılcımlardır. Toplum yeniden sentezlenirken bu yeni birlikteliği oluşturan tüm grupların (yeşiller, azınlıklar, feministler, eşcinseller vb) ortak akılla hareket etmeleri gerekmektedir. Bu gruplar devletin sermayenin yanında yer alması ile daralan yaşam alanı içinde tek başlarına hareket ettiklerinde artan güçlü baskıya bir direnç göstermekte çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Tüm grupların haklarının savunma noktasında içlerinden birisini ilgilendiren bir olayda bile kendilerine yönelen tehditleri birlikte bertaraf etme mekanizması geliştirmelerini gerekmektedir. Bu haliyle doğurgan mekanın toplumsal refleksi, kamusal gövdeye yönelen ve kamu yararını zedeleyen durumlarda bir direnç olarak ortaya çıkan örgütsüz bir örgütlülüktür.

Bu noktada, Lefebvre'in hareket teorisinde dağınık heterotopik grupların kolektif eylemin kökten farklı bir şey yaratma potansiyelini görüp bir "infilak" ânında kendiliğinden bir araya toplanması olarak yorumladığı şey tam olarak Gezi Olaylarına uymaktadır. Çünkü evsizler, yoksullar, göçmenler ve farklı grupların biriken öfkesi bu tür bir infilakın temeli oluşturmuştur (Harvey, 2013: 38).

Gezi direnişi ile ortaya çıkan en belirgin soru kamusal gövdenin korunması için meydanda toplanan tüm grupların çok kültürlü yeni bir toplumsal birlikteliği yaratıp yaratamayacağıdır? Bunun cevabı için toplumsal direnişin refleksi ile toplumsal refleksin direnişinin kentin doğurganlık kanallarıyla nasıl bir bağı olduğuna bakmak gerekmektedir. Mekan doğurgan bir yer kılındıkça direnç noktaları artacak ve toplumsal direnç refleks kazanacaktır bununla birlikte toplumsal refleks gelişerek kendiliğinden direnişler oluşturacaktır.

Toplumsal refleks her yerde gösterilebilir ancak bu refleksin çıkardığı kıvılcımların Taksim Meydanı'ndaki gibi ateşe dönüşmesi Taksim'in kimliği ile ilgilidir. Taksim taşıdığı kimlikler açısından bir mikrokozmostur. Bir eylem ve bir isyan mekanı olarak, toplumdaki tüm gruplar için kendilerini gösterebilecekleri, sığınabilecekleri bir platformdur. Taksim geçmişin üstüne yeni temeller inşa ederken amacı olan insanları biri araya getirerek geleceğe yönelik ip uçları vermektedir. Bu tür doğurgan mekanlar, kültürel ve tarihsel katmanlaşma üzerinden geçmişten geleceğe aktarımlarda bulunmaktadırlar.

Doğurganlık biraz rastgelelik, plansızlıktır ve kendiliğindenliğe (spontaneous) vurgu yapar. Her şey tanımlanınca ve düzenlenince, doğurganlık yani yaratıcılık engelleniyor. Bir arayış gerektirmiyor o zaman yaşamak, yaşam alanı bir arayışın sonucu olarak doğmuyor, her şeyi ama her şeyi tanımlamak, yaşamı sığlaştırıyor. Doğurgan mekan, kentin organik ortamında yaratıcılığı besleyen, sürprizlerin mekanı, olarak bir kavrayışın (kente özgü sorunların) çözümünde üçüncü bir el olabilir.

Mekanın kimliğini yeniden tanımlama arayışında olan modernizm, yerel olgusunda uzaklaşıp, seri üretim nesneleri gibi mekanları da standartlaştırıp üredikçe, toplum o yerelin gizli tılsımından uzaklaşmaktadır. Tekeli'nin (2011), "Her zaman bir yerel olacaktır, yerel yok edilemez ve yerel insanın varlığıyla doğrudan ilişkilidir" savına paralel, modernizm tarihi süreçlerle oluşan fiziksel, ekonomik ve toplumsal süreçlere keskin bir müdahaledir. Bu müdahale yereli kollektif yaşamın mekanı olmaktan çıkarıp bireyin mekanı haline getirmiştir.

Mekana olan her temas fiziksel çevreye, ekonomik ve sosyal-kültürel yapıya bir dokunuştur. Sosyal ve ekonomik örgüler birlikte bunların en somut olanı fizik yapılı çevre ve dönemin özelliklerini taşıyan üretimlerdir (mimari, peyzaj). Her dönemin üretimi ve kenti ne kadar farklılaşsa da modernizmde olduğu gibi tarihsel bağlamla olan köklerinin bu kadar radikal bir kopuş göstermemiştir. Geleneksel üretimin genlerini taşıyan işçilik her zaman doğadan ve yaşamda izlerler insan ölçeğinde kalabilmiştir.

5. Sonuç

Toplumsal ve kültürel süreç ile planlama (kent) arasında birbirini besleyen bir süreç vardır. Kültür mekanda cereyan ettiği için bir bakıma mekan kültürün taşıyıcısıdır. Bu açıdan kent kültürünün bütüncül bir yapıda kalabilmesi ve sürdürülmesi, kültürün içine doğdu mekanın korunup geliştirilmesine bağlıdır.

Günümüzde sermaye güdümünde şekillenen ,sermayenin mekanı, kentsel mekan aşırı doğurgandır. Mekanın kendisi meta haline gelmiş ve tüketime yönelik meta üretmek suretiyle kentin üzerindeki güç ilişkileri yoğunlaşmıştır. Her dönemin mekanı farklıdır ancak mekanın farklılaşmasının bir dinamiği ve devinimi vardır. Kopya projelerle mekanlar yapmak benzer düzeyde endüstriyel yöntemlerle kentsel çevreler üretilmesine neden olmaktadır. Bu çevreler gibi topluca üretilen kentsel dönüşüm alanlarının ürettiği alanlar "eser" (euvre) değil, tüketime yönelik nesnelerdir.

Planlama yaşam alanları için karar üreten bir mekanizmadır ve plan kararları aracılığıyla toplumsal çeşitliliğe ev sahipliği yapan kent mekanın genetiğine müdahale eder. Kültürün cereyan ettiği mekan olan kente müdahale, mekanın farklılıklarını bir araya getirip süzme, eritme ve yeniden sentezleme becerisine bizzat müdahaledir. Bu müdahale, toplumsal-kültürel yapıya duyarsız bir şekilde gerçekleşirse kent mekanın/kültürünün bütünlüğü parçalayabilir. Kent bir doğal ortam gibi doğal dengesini kendisi üretmektedir. Özellikle kente yapılan büyük müdahaleler, bizzattı kent mekanın kimliğine, ruhuna ve kentin özgürleştirici havasına müdahaledir. Bu müdahalenin sonuçları öngörülemediğinde, kentin kendisini yenileme, dönüştürme, uyarlama gibi bir çok fonksiyonu devre dışı ve oluşturduğu direnç savunmasız kalmaktadır.

Planlama çalışmalarında kent mekanının kültürel boyutuna hassasiyet ile yaklaşılmalıdır. Burada ele alınması gereken ilk konu, kent kültürünü oluşturan ortamlarının nasıl tespit edileceğidir. İkinci kritik konu kentin geleceğine ilişkin kararların üretimi sürecinde bu ortamların ne kadar korunacağı ve değişimlerine karşı ne kadar esnek olunacağıdır. Çünkü söz konusu ortamların kendilerine özgü dinamikleri içinde değişim geçirecekleri varsayılmaktadır. Üçüncü kritik konu ise Harvey'in de altını çizdiği gibi kentsel alan içinde “hangi yerelin sürdürülmesi”ne veya korunmasına, nasıl karar verileceğidir.

Toplumun kültürel yapısına duyarsız yapılan planlama çalışmaları, başta alt toplumsal ekonomik gruplar olmak üzere tüm gruplara ağır maliyetler yüklemektedir (Sommer, 1969). Toplumsal duyarlılıkları gelişmemiş olan kişilerin (siyasetçi, teknokrat, plancı) mekana müdahalelerinde fiziksel sonuçlar daha belirgin ve somut olarak ortaya konabilirken, o mekanda yaşayan ve kökleşmiş toplumsal ilişkilere müdahalenin, ekonomik yapının da dışında nasıl bir sosyal yıkım ve

parçalanmaya yol açtığını (TOKİ gibi süreçlerde) daha uzun vadede anlaşılacaktır. Kentlerdeki ruhsuzlaşma ve tükenme herkesin ortak üretimidir. Mekansal olarak bugünün kötü çocuklarını ve iyi çocukları doğuran en büyük mekan dünya ise Sommer'in dediği gibi "gelecekte nasıl bir çevre istediğimizden çok nasıl bir insan istediğimizi düşünmemiz" ve o insana göre mekan üretmemiz gerekmektedir.

Kent, farklı dönemlerden gelen birçok katmana sahiptir. Lefebvre (1991), mekanın farklılıklarının yok edildiğini savunmaktadır. Kent, farklılıkları olanaklı kılan etkileşim alanlarına ihtiyaç duymakta ve sahip olduğu kamusal mekanları etkileşime açık tutmak gerekmektedir. Kamusal kültürün üretim yeri olan olarak kentte kültürün üretimine konu olan bileşenler tanımlanarak kentlerin üretim kanallarının açık tutulması gerekmektedir. Mekanın üretiminde, mekana dair bilgi, mekan üretimi süreçleri kavranmak zorundadır. Kent hakkındaki herhangi bir genel kuram, bir şekilde, kentin yüklendiği mekansal biçimle kentteki toplumsal süreçleri bağdaştırmalıdır.

Toplum mekanı, mekan da toplumu/doğanı belirlemektedir. Geleceğe aktarım kentte gerçekleşmektedir. Fiziksel mekan, toplum tarafından üretilir, toplumsal bir inşa ve toplumsal bir yapıdır. Mekan toplumsal bir yapıdır ve toplumsal bir üretim sonucunda oluşur. İnsan mekanın içine doğar ve en genel de Dünya bir mekandır. İnsanların mekanı oluşturduğunu söylemek, yaşanmışlıkları, bilgelikleri, doğayı hiçe/yok saymak olur. Bir yerde yaşamak ait olmak ,kuşaklarca üretilmiş yerde, yereli olmak sahiplenebilecek yerleri ve eserleri olmak demektir. Sahiplenme ise oradaki esere katkıda bulunmayı gerektirir. Tarihi kent, mekan ve toplum arasındaki izlerden oluşan özgün bir eser iken, biriken eserin ticari bir ürüne dönüştürülmesi, metalaşmadır.

Bu bildiride doğurgan mekanla kastedilen elbette kültürün tüm somut ve soyut üretim ortamlarıdır. Üretilen doğurganlık kentlerin kendilerine özgü mekânsal oluşumlarını kapsar niteliktedir: Günümüzde kültür kentsel yapılanmanın hareket noktası haline getirilirken, her şeyden önce kentin var olan kültürel değerlerinin ve bu kültürü oluşturan alt yapının yıpratılmamasına dikkat edilmelidir. Bu duyarlılıkla yapılacak planların üretim aşamasında – kentin kültürel değerlerinin korunması, geliştirilmesi yolunda – oluşturulacak katılımcı bir süreç kentin kolektif ruhunu geliştirmede daha en başından önemli bir rol oynayacaktır.

Mekanın kolektif üretimi kendiliğinde, toplumsallık, tarihsellik, zamanla, birikerek katmanlaşır. Soyut bir kamusal mekan üretmenin yanı sıra, kentte olan kolektif mekanları koruyarak ve zenginleştirerek kentin kültürel ortamına katkıda bulunulabilir. İstatistik analizlerden çok farklı analiz yöntemlerinin kullanılması planlama ile uğraşanların kentin kültürel yapısını algılamasını kolaylaştırır.

Algılanan mekan içindeki kültürel değerler, yeterli olmasa da koruma altına alınabilmekte ve planlara aktarılabilmektedir. Bu şekilde yaşanan ve tasarlanan mekan içinde kendine bir yer bulmaktadır. Yaşanan mekan ve algılanan mekan içindeki görülmeyen ancak kendin kültürel kapasitesine şekil veren ve zenginleştiren, kentin kültürel üretimine yön veren değerlerin saptanması ve kent mekanına müdahalelerde bu yapılara, mikrokosmoslara, duyarlı olunmalı, farkında olarak veya olmadan yok etmek yerine, yaşama koşulları belirlenmelidir.

Notlar:

Bu çalışmaya yorumları ile değerli katkılarda bulunan Karadeniz Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü üyelerinden Öğr. Gör. Nilgün Kiper'e teşekkür ederim.

Referanslar:

Adal, R., *Aydınlanma Çağında Kamusal Alan ve Heterotopik Mekan İncelemesi:"Palaıs Royal" ve "Mason Locaları"*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, (2004).

Arkitera, (2009), Fransız Banliyölerinin Kentten Kopuş Süreci ve Ayaklanmalar, http://v3.arkitera.com/h45935-fransiz-banliyolerinin-kentten-kopus-sureci-ve ayaklanmalar. html, 01.05.2014).

Auge, M. (1995), *Non-Places, Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, London-New Yok.

Avar, A. A. (2009) "Lefebvre'in Üçlü –Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân-Diyalektiği", Dosya 17, 7-16.

Bourdieu, P., (2002) *Karşı Ateşler,* YKY, İstanbul.

Etha, (2011), *2005 Fransa'dan 2011 İngiltere'ye*, http://www.etha .com.tr/ Haber/2011/ 08/10/dunya/2005-fransadan-2011-ingiltereye/, 01.05.2014).

Foucault, M. (2001) *Kelimeler ve Şeyler*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, s.,12.

Foucault, M. (1996) "Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias." çev.: Jay Miskowiec, (web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf, 11.09.2014)

Gangs, H. J (1969, "Plannig for People not Buildings", Environment and Planning I, 33-46.

Harvey, D., (1999), *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul.

Harvey, D., (2009), *Sosyal Adalet ve Şehir*, çev.: Mehmet Moralı, , Metis Yayınları, İstanbul.

Harvey, D., (2013), *Asi Şehirler*, çev.: Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul.

Karaca, S. ve Nilgün K., (2011), "Kültür Planı ile Çok-kültürlü Kentsel Mekân Arayışı: 1990 Sonrası Avrupa, Amerika ve Avustralya Kentlerinden Örnekler," içinde *KBAM Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar 2. Sempozyumu Planlamanın Dünü, Bugünü, Yarını: Planlamada Yeni Söylem Arayışları*, (der. Ayda Eraydın ve diğerleri), Matsa Basımevi, Ankara, s., 435-448.

Karaca, S., (2012). Kültür Eksenli Kentsel Gelişim ve Kültürel Planlama Yaklaşımı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Katznelson, I. (2013), "Önsöz", *Asi Şehirler*, içinde çev.: Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul.

Kymlicka, W., (1998), *Çokkültürlü Yurttaşlık*, çev.: Yılmaz, A.), Ayrıntı Yayınları, Ankara, (1998)

Langer, S. (1953), *Feeling and Form*: A Theory of Art, New York.

Lefebvre, H., (1991),*The Production of Space,* İng. çev.: D. Nichol-Smith, Blackwell, Oxford.

Mommaas, H. (2009) “Kent, Kültür ve Kimlik: Üçüncü Mekân Olarak Kent”, Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY), 17-25.

Norberg-Schulz, C. (1976), The Phenomenon Of Place. Architectural Association Quarterly.

Relph, E. (1976), *Place and Placelessness*, London: Pion.

Seymen, Ü. B. (1988), *Mekan Organizasyonu Bilimlerinde Bilgikuramsal Düzeyde Açınımlar,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Sommer, R. (1969), *Personal Space: The Behavioral Basis of Design, Englewood Cliffs*, New Jersey. Soya, E. (1996) *Thirdspace: Journays to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Blackwell Publishers, Oxford.

Taylor, C., (2010), "Tanınma Politikası", *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* içinde, (der. Amy Gutmann), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 46-93, 3.baskı.

Tekeli, İ., “Kent Plancılarının Eleştirel Söylemlerini Temellendirme Yolları Üzerine”, Mimarlar Odası İstanbul BK Şubesi Yayınları, İstanbul, (2011).

Touraine, A., (2011), *Eşitliklerimiz Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz*?, çev.: Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 4. baskı.

Webber, M., (1963), "Order in Diversity: Community Without Propinquity", Wingo, L. (der.), *Cities and Space: The Future Use of Urban Land*, Baltimore.

Katılım, Eşitlik ve Demokrasi Bağlamında Kentsel Dönüşümde İdarenin Takdir Yetkisi

***Mehmet Hatipoğlu*[1]*, Arzu Erdinç*[2]**

Öz: *Günümüzde kentler barındırdıkları sosyo-kültürel, ekonomik, politik ve teknolojik dinamiklerin hızlı gelişimine bağlı olarak kabuk değiştirmekte, bu değişimin etkilerinin de doğrudan, o kentte yaşayan bireyler üzerinde kendini gösterdiği görülmektedir. Sermayenin sınır tanımaz gücü, yöresel değerlerden uzak kentleşme anlayışı, siyasetin ya da yerelde görev yapan diğer kamu idarelerinin katılımdan, eşitlikten ve demokrasiden soyutlanmış kentleşme eylemlerinin bir araya gelmesiyle, bu etkinin sonuçları daha da hissedilir olmaktadır. Kentsel dönüşüm mevzuatının geneline bakıldığında, dönüşümün yapılacağı yerlerin tespitinin ve bu dönüşümde uygulanacak usullerin, idarenin takdir yetkisinin kapsamı alanına alındığı görülmektedir. Kentsel dönüşüm gibi, o kentte yaşayan insanlardan ve o kentin tarihinden koparılmaması gereken bir uygulamada, idarenin takdir yetkisinin, ölçülülük ilkesi, hakkın kötüye kullanılması yasağı, eşitlik gibi sınırlar temelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu tür tedbirler, demokratik bir dönüşüme katkı sunduğu gibi keyfi kararların alınmasının da önüne geçmektedir. Bu çalışmada, kentsel dönüşüm alanlarının ve bu alanlar da yapılacak uygulamaların tespitinde, idarenin takdir yetkisinin kullanım şekli sınırları ve bu yetkinin katılım, eşitlik ve demokrasi bağlamında sorgulanmasının değerlendirilmesi planlanmaktadır.*

Anahtar Kelimeler*: Kentsel dönüşüm, idarenin takdir yetkisi, eşitlik, katılım, demokrasi.*

Abstract: *Nowadays, the cities change shell depending on the rapid development of their the socio-cultural, economic, political and thecnological dynamics and the direct impact of this changing has been seen on individuals living in these cities. The results of this impact are even more perceivable constituted by the illimitable power of capital, understanding of urbanization unless local values and politics' or local governments' urbanization actions isolated from participation, equality and democracy together. Looking at the overall urban renewal legislation, the determination of the place of transformation and procedures to be applied in this transformation has been seen in the scope of administrative discretion. Administrative discretion should be evaluated on the basis of limits such as principle of proportionality, prohibition of abuse of rights and equality in a implementation such as urban renewal that should not be removed from individuals living in the city and its history. Such measures, as contribute to a democratic transformation also avoids arbitrary decisions. In this study, we plan to assess the usage of the administrative discretion, limits and examination of this discretion in the context of participation, equality and democracy.*

Keywords: *Urban renewal, administrative discretion, equality, participation, democracy.*

---

[1] *Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, mehmet.hatipoglu@usak.edu.tr.*

[2] *Öğr. Gör., Uşak Ü., Adalet Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, arzu.erdinc@usak.edu.tr.*

1. Kentsel Dönüşüm Kavramı

Kentsel dönüşüm kavramının literatürde kullanılmaya başlanması 20. yüzyıl başlarına rastlamaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa'nın büyük kentlerinde işçi sınıfının içinde bulunduğu insanlık dışı koşullar birçok düşünürü ve mimarı etkileyerek, var olan kentin daha iyi ve daha yaşanabilir bir hale dönüştürülmesi gerektiği üzerine tartışmaların yapılmaya başlandığı görülmektedir (Şahin, 2003: 90).

Tarihte ilk ortaya çıkışlarından bu yana içinde bulundukları doğal ve sürekli evrilme sürecinde olan kent mekanları, sosyo-ekonomik, politik, teknolojik vb. çeşitli dinamikler, aktörler ve baskılar yoluyla sürekli bir şekilde değişime uğramakta ve dönüşmektedir (Yıldırım, 2006: 7). Kentsel mekânlar, fiziksel, toplumsal, çevresel, ekonomik, siyasal ve ideolojik faktörlerin etkisinde değişim ve dönüşüm gösterdikleri gibi, kendileri de birçok değişim ve dönüşüme neden olabilmektedir. Bu değişim ve dönüşümler, kimi zaman mekan ve yaşam kalitesini arttırıcı, insan haklarına müdahaleden uzak bir şekilde olurken; kimi zaman da mekanın ekonomik, toplumsal, çevresel ve fiziksel çökme ve bozulması olarak kendini göstermektedir (Akkar, 2006: 29).

Genel anlamda kentsel dönüşüm kavramını, "*değişime uğrayan kentsel bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel sorunlarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem*" olarak tanımlayabilmek mümkündür (Ulusoy, 2006: 4).

Başka bir ifade ile kentsel dönüşüm, şehirleşmenin beraberinde getirdiği sorunların çözümüne yönelik yenileme ve geliştirme projeleridir. Kentsel yenileşme, çeşitli nedenlerle eskimiş, yıpranmış, çöküntüye uğramış ya da bozulma süreci yaşamakta olan kentin önemli bir bölgesinin yeniden yaşama kazandırılması sürecidir. Bu süreç, kentin tarihi dokuları, terkedilmiş sanayi ve depolama alanları, kullanılmayan tersane, liman alanları ve konut alanlarını içermektedir (Karaman, 2003: 4).

Özden'e (2001: 23) göre ise, kentsel dönüşüm; "*farklı nedenlerden ötürü zaman süreci içinde eskimiş, köhneleşmiş, yıpranmış ya da kimi durumlarda terk edilmiş, vazgeçilmiş kentsel dokunun, günün sosyo-ekonomik ve fiziksel koşulları göz önünde tutularak değiştirilmesi, dönüştürülmesi, ıslah edilmesi ve yeniden canlandırılarak kente kazandırılması*" olarak ifade edilmektedir.

Tanımlardan anlaşılacağı üzere kentsel dönüşüm faaliyetleri, basit bir arazi sorunu olmaktan daha çok sosyal ve kültürel sonuçları olan, gerçekleşeceği şehrin ya da bölgenin tüm sorunlarına etki edebilen, orada yaşayan bireylerin gerek hakları gerekse yaşam kaliteleri üzerinde doğrudan sonuçları olan bir konudur. Ayrıca tanımlarda belirtilen kentsel dönüşüm uygulamalarının amaçları ve şehirleşmenin beraberinde getirdiği sorunlar birlikte ele alındığında, dönüşümün (dönüştürmenin) gerçekleştiği yerlerde yaşayan insanların taleplerinin kentsel dönüşüm zamanlarında dikkate alınması gerekliliği net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Halkın katılımına imkân vermeyen, eşitlik ilkesi temeline oturtulamayan ve sosyal sorunların giderilmesinden ziyade sosyal ayrışmalara sebebiyet veren bir kentsel dönüşümün, aslında idarenin takdir yetkisini sınırsız olarak kullandığı bir "dönüştürme" projesi olarak karşımıza çıktığı da görülmektedir.

Nitekim Çolak (2013: 3-4), kamu gücü kullanılarak, dönüştürülen alanda yerleşik kişilerin başta mülkiyet hakkı olmak üzere, kimi hak ve özgürlükleri baskılanarak ya da rızası dışında ortadan kaldırılarak, bir plan ve takvime göre bir hedef belirlenerek gerçekleştirilecek değişimin adının dönüşüm olamaması gerektiğini savunmuştur. Böyle bir yaklaşım üzerinden gerçekleştirilen kentsel alan yenilenmesinin adı kenti dönüştürme olmalıdır. Yasa koyucu, özellikle zorlayıcı idari tedbirlerle, kentsel alanlarda dönüşüm sağlamak üzere ortaya koyduğu düzenlemelerde kentsel dönüşüm adını kullanmamasına, hatta afet riskinin giderilmesine yönelik yürütülecek idari faaliyetleri düzenleyen Kanunda "dönüştürülme" ifadesi Kanunun ismi olarak açıkça kullanılmasına rağmen, kentin yenilenmesine yönelik faaliyetlerin genel olarak adının kentsel dönüşüm olarak ifade edilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını da ifade etmek mümkündür.

2. Kentsel Dönüşümün Amaçları

Kentsel dönüşüm, gelişmiş ülkelerde, sanayi devrimi sonrası kentlerde oluşan sosyo-ekonomik ve mekânsal sorunları aşmaya yönelik yeniden yapılandırma yaklaşımı olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle, kent içinde kalan sanayi, liman, tersane gibi tesislerin kent dışına çıkarılmasıyla boşalan alanlar, kullanılmayan depolama alanları, değerini yitiren konut alanları yanı sıra tarihi dokuların bulunduğu yerlerin değiştirilmesi, dönüştürülmesi ve yeniden canlandırılması arayışlarının bir sonucu ve bir çözüm yolu olarak ortaya atılmıştır. Avrupa'da, 2. Dünya Savaşı'nın ardından, yıkılan ve bozulan mekanları onarmanın veya yeniden inşa etmenin yanı sıra, eskimiş, çöküntüye uğramış, değer yitirmiş yerleşim alanlarının iyileştirilmesi, sağlıklaştırılması ve yeniden canlandırılması ile yeniden gündeme gelmiştir (Keskin vd., 2003).

Kentsel dönüşüm ile kentli insanın, kent mekanı, kent kültürü ve kent yaşamı ile birlikte yeniden yapılandırılması ve kent ekonomisinin çevre ile birlikte canlandırılması amaçlanmaktadır. Yalnız fiziksel mekanın yeniden düzenlenmesi değil, aynı zamanda yerel halkın da katılımı sağlanarak, kentin yeniden canlandırılması ve küreselleşen dünyada, kentlere yeni bir yer edindirilmesi hedeflenmektedir (Köktürk ve Köktürk, 2007: 3).

Kentsel dönüşümde; kentin işlevsel ve yaşamsal standartlarını oluşturan bazı şehir merkezlerinin eskiyen dokularının ve yerleşim alanlarının, kültürel miras değerlerinin korunması, sosyal donatı alanlarının büyütülmesi ve sağlıklaştırılması, otopark sorununun çözülmesi, günümüz konfor şartlarında konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, kentlerin merkez alanlarının sağlıklı bir şekilde iskân edilerek günümüz gereklerine uygun olarak kullanılabilir hale getirilmesi amaçlanmaktadır (Yıldırım, 2006: 17).

Bu çerçevede kentsel dönüşümün beş temel amacı vardır (Akkar, 2006: 30):

- *Kentin fiziksel koşulları ile toplumsal problemleri arasında doğrudan bir ilişki kurulmasıdır.* Yani kentsel dönüşüm, temel olarak toplumsal bozulmanın nedenlerini araştırır ve bu bozulmayı da önleyecek önerilerde bulunur.
- *Kent dokusunu oluşturan birçok öğenin fiziksel olarak sürekli değişim ihtiyacına cevap vermektir.* Burada da kentsel dönüşüm projeleri, duyulan ihtiyaçlara göre, kent parçalarının yeniden geliştirilmesini sağlar.

- *Kentsel refah ve yaşam kalitesini artırıcı başarılı bir ekonomik kalkınma yaklaşımını ortaya koymaktadır.* Yani yapılan projeler ile kent parçalarındaki ekonomik canlılığı yeniden oluşturacak stratejiler geliştirmek ve yaşam kalitesini artırmak söz konusudur.
- *Kentsel alanların en etkin biçimde kullanımına ve gereksiz kentsel yayılmadan kaçınmaya yönelik stratejilerin ortaya koyulmasıdır.* Bu da sürdürülebilirlik kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Amaçlar arasında yer alan toplumsal bozulma nedenlerine çözüm önerileri (sosyal ayrışmaları önlemek), toplumsal refah, yaşam kalitesi gibi kavramlar kentsel dönüşüm uygulamalarının fiziksel olarak değişimin ötesinde bir uygulama olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Yani kentsel dönüşüm amaçlarının gerçekleştirilmesinde katılım, eşitlik ve demokrasi gibi kavramlar göz ardı edilmemelidir. Örneğin kamu yararının gerektirdiği durumlarda mülkiyet hakkı yasa ile sınırlandırılabilir. Bu nedenle, yenileme projeleri kapsamındaki taşınmazlar hakkında bazı sınırlamaların getirilmesi mümkündür. Ancak, hukuk devleti ve katılımcı yönetim ilkesi doğrultusunda, yenileme uygulamaları kapsamındaki işlemlere maliklerin katılımının sağlanması öncelikli olarak benimsenmelidir.

Kentsel dönüşüm amaçlarının gerçekleştirilmesi aşamalarında, hem gelişmiş Batı ülkelerinin hem de Türkiye'nin yeni planlama ve müdahale yaklaşımı, dönüşümün yapılacağı alanın yerel özelliklerinin dikkate alınması, ilgili aktörlerin katılımı ve ortaklıkların kurulması unsurlarının altını çizmektedir. Günümüzde Batı'da kabul edilen kentsel dönüşüm tanımı, "*kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem*" şeklindedir (Thomas, 2003). Bu anlamda kentsel dönüşümün başlıca üç ayırt edici özelliği vardır. Birincisi, bir yerin doğasını değiştirmeyi ve yerleşik halk ile söz konusu yerin geleceğinde söz hakkı bulunan aktörleri sürece dahil etmeyi amaçlamasıdır. İkincisi, bölgenin özel sorun ve potansiyellerine bağlı olarak, devletin temel işlevsel sorumlulukları ile kesişen çok çeşitli hedef ve faaliyetleri içermesidir. Üçüncüsü ise, süreçle ilişkili kurumsal yapılar değişkenlik gösterse de, farklı ilgi grupları arasında işleyen ortaklıkların oluşturulmasını gerektirmektedir (Turok, 2004).

Görüldüğü üzere kentsel dönüşümün sosyal, ekonomik ve kültürel yönü, bu kavramın kamu hukukunun ve kamu yönetiminin vazgeçilmez unsurları olan katılım, eşitlik ve demokrasi gibi kavramlarla değerlendirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. O halde kentsel dönüşümün sosyal boyutunu ele alarak oradan yukarıdaki kavramların birer araç olarak kullanılması gerekliliği ve bu bağlamda idarenin takdir yetkisinin etkileri üzerinde durmamız gerekmektedir.

3. Kentsel Dönüşümün Sosyal Boyutu

Kentler, toplumsal dokusu, fiziksel yapısıyla sürekli değişkenlik gösteren dinamik mekânlardır. Bu değişikliğin sonuçları araştırıldığında kimi zaman gerileme ve beraberinde gelen sosyal çöküntüler; kimi zaman da yenilme, gelişme ve sosyal alanlarda atılım şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yaşam ve çalışma alanı olarak meskenlerde ya da çalışma sahalarında gördüğümüz toplumsal hareketlilik kentsel dönüşümün önemli dinamikleri arasındadır.

Daha yaşanabilir bir kent planlamasında fiziki altyapı, bina kalitesinin artırılması ve kent estetiği yeterli değildir. Fiziki ve çevresel yönlerden bozulmuş, köhneleşmiş sosyal ve ekonomik olarak dışlanmışlığa maruz kalmış kentsel alanların belirli bir sosyal ve ekonomik programlarla yenilenerek kente kazandırılmasına her zaman ihtiyaç duyulmaktadır.

Uluslararası göç, iç göç, orta ve üst sınıfın hareketliliği, kentsel dönüşüm sürecinde etkili bir şekilde rol almaktadır. Kentsel dönüşümün salt kentlerin fiziki yapısıyla ilgili ele alınmayacağına, bununla birlikte özellikle burada yaşayanların hareketliliği neticesinde buralarda oluşan çöküntünün ve toplumun geneline entegre olamayan sakinlerin de dikkate alınarak (sosyal boyutu) bir bütün olarak ele alınacağına işaret edilmektedir.

Buradan hareketle kentsel dönüşümün beş farklı sosyal boyutunu şöyle ortaya koyabilmek mümkündür (Taşdelen, 2013: 489):

- Geleneksel kent hayatında olduğu gibi temel toplumsal birim olarak mahallenin ve mahalle kültürünün üretilmesi,
- Komşuluk ilişkilerinin canlandırılması,
- Suç oranlarının yüksek olduğu kentsel mekânlarda ıslah ve güvenli hale getirilmesi,
- Kent yoksulluğu ile mücadele edilmesi,
- Sosyal dışlanmaya karşı toplumsal gerilimi düşürecek ve farklı sosyo-ekonomik düzeylere sahip ailelerin bir arada yaşamalarının temin edici şekilde yeni konut alanlarının planlanması.

Mülkiyet hakkı ve diğer insan hakları göz önünde bulundurularak ortaya çıkacak olan dönüşüm türü ve proje adımları, kentsel dönüşüm projeleri ile üst ölçekli planlar arasındaki uyum, politik olarak dönüşüm kararı verilen bölgede var olan STK'lar ile hak sahipleri tarafından dile getirilen taleplerin dikkate alınması, kentsel dönüşümün mevcut sosyo-kültürel dokuyla uyuşması gerekliliği, dönüşümlerde kamu ve özel sektör işbirliğinin sağlanması gibi sosyal boyut çerçevesinde ele alınan hedefler açısından dönüşümde, demokratik ve eşitlik temelleri üzerine kurulu bir sistemin işletilmesi gerekliliği söz konusudur.

Kentsel dönüşümün sosyal boyutu, bizlere halkın dönüşüme katılımının, dönüşüm sonrasında olumsuz bir etki olarak herhangi bir sosyal ayrışmanın oluşmaması adına da, eşitlik ilkesinin büyük önem taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm uygulamalarında mevzuatta kullanıma açık olan yetkiler ile yukarıda zikredilen gereklilikler arasındaki dengenin iyi kurulması gerekmektedir.

Dönüşümün sosyal boyutunu dikkate alan gelişmiş ülkelerde hangi kentsel dönüşüm yöntemi olursa olsun sağlıklı bir şekilde işlediğini görülmektedir. Örneğin; İngiltere, kentsel dönüşüm uygulamalarındaki başarısını, 'kurumsal altyapının ulusal bazdan yerel koordinasyona kadar kademelenmesi', 'yerelde yaşanan sorunların, toplum, ekonomik ve çevre kriterleri eşliğinde sürdürülebilir mekânsal gelişmeyi destekleyecek nitelikte biçimlendirilmesi ve bu şekilde sosyal yapının mahalle ölçeğinden "ilçe, il, ulus" kademesine kadar oluşturulmasına' borçludur (Ertaş 2011: 7-8).

Türk kentleri kentsel dönüşüm konusunda, batı ile benzerliklerle birlikte, oldukça önemli farklılıklar da göstermektedir. Bu farklılıklar, Türkiye'nin yaşadığı ekonomik ve siyasal koşullarla birlikte, tarihi, toplumsal, kültürel yapısından kaynaklanmaktadır. Türk kentlerinin mekânsal yapısı ve dönüşüm süreçlerinin şekillendirilmesinde, bu dinamiklerin rolü büyüktür. Bu nedenle, Türkiye'nin ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel ve çevresel dinamiklerine uygun kentsel dönüşüm müdahalelerinin geliştirilmesi gereklidir. Bununla beraber, Batı'da yaşanan kentsel dönüşüm konusundaki deneyimlerden yararlanmak ve ülkemizin dinamiklerine uygun hale getirerek kullanmak önemlidir. Yapılacak kentsel dönüşüm uygulamalarında öncelikli olarak farklı kültürel yapı, tarihi ve ekonomik yapı iyi bir şekilde analiz edilerek; bunlara bağlı oluşan kentli birey sorunlarının bütünleşik bir şekilde çözümlenmesi gerekmektedir (Başarır, 2010).

4. Kentsel Dönüşümde Katılım-Demokrasi-Eşitlik Gerekliliği

Kapitalizmle birlikte Keynesyen ve ithal ikameci birikim stratejilerinin çözülüp neo-liberal birikim stratejilerinin önem arz etmelerini takip eden süreçte, devlet ve yerel yönetimlere hakim olan ilkelerin de söz konusu değişimin dışında kalmadığı ve ülkelerin kendi özgün koşulları çerçevesinde dönüşümler geçirdikleri görülmüştür. Değişen devlet kuramına paralel olarak yaşanan yerelin yükselişi, yeni yerel yönetim anlayışının oluşumunu sağlamıştır. Bu değişim ile birlikte sosyal devlet yapısının aşınması karşısında, iktidar ve yönetim anlayışlarındaki değişimler sonucu oluşan yeni yapılanma, devletin yatay olarak örgütlenişini güçlendirmiş ve yerelin ön plana çıkışını sağlamıştır. Devlet yönetiminin dışına taşan kent yönetimi, artık daha esnek, geniş ve formel olmayan bir yapı kazanmıştır (Şengül, 2003:183-220).

Yerelleşmenin gerekliliğinin anlaşılması sonucunda, kente ait hizmetlerin gerçekleştirilmesi aşamasında, halkın söz sahibi olmasının daha demokratik ve etkin bir yöntem olduğu kanaati ağırlık kazanmaktadır. Nitekim bu anlayışla kent mekânlarının biçimlenmesinde yerel yönetimlerin daha güçlü aktörler olmaya başladığı da görülmektedir.

Son birkaç on yılın temel söylemi ise, kentsel projelerde yerel koşulların projeyi biçimlendirmesi, yerel aktörlerin sürece aktif olarak katılarak projeye yön vermesi; bir başka deyişle, katılım ilkesi üstüne kuruludur. Ne var ki katılım, kurumsal olduğu kadar toplumsal, kültürel ve ekonomik bir sorunsaldır; gerçekleşmesi bazı koşulların varlığına bağlıdır. Öncelikle, bir yerde yaşayanların planlama sürecine katılarak barınma ve çalışma koşullarını karar vererek değiştirebilmeleri için, kendilerine değerlendirebilecekleri seçenekler sunulması birinci koşuldur. İkinci koşul, aktörlerin bu seçenekler üzerinde pazarlık edebilecek donanıma, ekonomik yükümlülüklere, katlanabilecek güce sahip olmalarıdır. Üçüncüsü de, planlama sürecini etkileyebilmek için sürece ilişkin tam bilgiye ve örgütlenme becerisine sahip olmalarıdır (Ökten vd., 2008: 1). Yerel halkın dönüşüme konu olan bölgenin sorunlarına ilişkin tam bilgiye sahip olması, hem sorunun teşhisine ve gerekli kentsel politikaların üretilme aşamasında hem de politikaların uygulanmaya konulmasında şüphesiz olumlu katkılar sağlayacağı söz konusudur. Ancak, bu noktada yerel halka da görevler düşmektedir. Proje sürecine katılımlarının gerçekleşebilmesinin ilk koşulu olan yeterli bilgi düzeyine ulaşabilmelerini sadece merkezi ya da yerel yönetimden beklememeleri gerekmekte; projeye ilişkin her türlü konudan haberdar olmayı öğrenmeye çalışmalıdırlar (Gümüşboğa, 2009: 35).

Kentsel dönüşümün tek bir kişi, kurum ya da kuruluş eliyle gerçekleşmesinin zor, hatta olanaksız olduğunu belirten Özden (2008: 202), sürece katılımı yönetsel ve ekonomik örgütlenme ile proje sürecine dahil olma şeklinde iki aşamada ele almaktadır. Merkezi idare, yerel idareler, yatırım firmaları ve kamu-özel sektör ortaklıkları yönetsel ve ekonomik örgütlenme ile sürece katılımı sağlarken, kiracılar-ev sahipleri (yerel halk), sivil toplum kuruluşları ve esnaflar-çalışanlar ise, proje sürecine katılımdaki aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada idarelerin takdir yetkilerini kullanırken halkın katılımı yoluyla yörede yaşayan insanların yaşam koşullarını daha iyiye ulaştırma hedeflerini kentsel alanların ekonomik potansiyelinden daha çok önemsemeleri gerekmektedir. Proje sürecinde ele alınan konular değerlendirilirken de, sermayenin üstünlüğü ya da piyasa mekanizması temelli düşünmek yerine ekonomik olarak güçsüz grupların talepleri ve bu aktörlerin haklarının korunması öncelikli olarak dikkate alınmalıdır. Yerel bazda halkın kentsel dönüşüm projelerine katılımının önemi ve etkinliği yöredeki problemleri en iyi bilenlerin kendileri olmasından kaynaklanmaktadır. Hal böyle iken, katılımın sonuç doğurması, proje gerekliliği hakkında ya da proje içeriğiyle ilgili iyi bir bilgi birikimine sahip olmaya bağlıdır.

Türkiye açısından durum değerlendirildiğinde ise, katılım derecelerinin yer ve zaman itibari ile farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bu ülkemiz açısından katılımın temel ilkeleri ile birlikte henüz sistematik olarak uygulanamadığını göstermektedir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Kolektif üretim sürecinin ve kararların daha baskın şekilde katılımcıların çıkarları doğrultusunda ele alınması, yerel halkın toplumsal sorumluluk almada kapasite eksikliği, idarenin geniş bir takdir yetkisini öngören yasal mevzuat bunlardan başlıcalarıdır. Bilinçli bir halk katılımı olmadan yapılan dönüşüm uygulamaları ve olaya sadece ekonomik potansiyel nazarından bakmak aşağıda zikredilen birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir.

Aslında kentsel dönüşüm olgusu özü itibariyle, tüm toplumsal kesimlerin yer aldığı ve süreç hakkında söz sahibi olduğu bir anlama sahiptir. Ancak Türkiye'de kentsel dönüşüm, yönetim erkini elinde bulunduranların kentlilerin yerine karar aldığı ve uygulamaya geçtiği bir süreç olarak yaşanmaktadır. Dönüşüm alanı olarak seçilen bölgelerde yaşayanların bir dönüşüm isteyip istemedikleri sorgulanmazken, isteniyorsa da nasıl yapılandırılması konusunda görüşleri alınmamaktadır (Ergun, 2008: 256).

Kentsel dönüşüm düzenlemeleriyle birlikte yoksullar kentten, uzun zamandır yaşadıkları ve kültürlerini yarattıkları mahallelerden sürülmektedir. Bu da var olan mahalle kültürünü yok etmektedir. Bu seçilen alanlar, daha çok yoksulların bulunduğu alanlardır. Buradaki insanlar da uygulamalar neticesinde kent dışına itilmektedir. Kente yeniden biçim verme ve kent mekânını yeniden şekillendirme de, kent yoksullarına hiç söz hakkı verilmemektedir. Kentin yenilenmesi için de hazırlanan projeler, kentteki yoksulların çıkarları ile çelişmektedir. Bu projelerle yoksullar da, yaşadıkları yerlerden uzaklaştırılmaktadır.

Kentsel dönüşüm kavramı esas olarak, şehrin geri kalan kesimine nazaran daha dezavantajlı mahallelerdeki dezavantajlılığı ortadan kaldırmayı ve buralardaki çarpıklığı sonlandırmayı hedeflemektedir. İngilizce literatürde mahrum bölgeler

olarak adlandırılan bölgeler; şehrin içinde ekonomik ve sosyal zorluklar neticesinde düşük yoğunlukta ekonomik aktivitenin gerçekleştiği; büyük bir işsizlik oranına, yoksulluğa ve dışlanmaya; eğitim seviyesinde düşüklüğün, yüksek suç oranlarının yaşandığı çöküntü alanlar olarak tanımlanmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri, esas olarak bu mahrum bölgelerdeki mahrumiyeti ortadan kaldırarak sağlıklı ve yaşanabilir alanlar yaratmayı hedeflemektedir (Aydemir, 2008).

Türkiye özelinde şimdiye kadar gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmesi öngörülen kentsel dönüşüm projeleri, genellikle yoksul ve marjinal kesimlerin yaşadığı alanlarda uygulanmaktadır. Bu durumda eski sakinlerin yerinden edilip yerine üst sınıfların ya da küresel/yerel sermeyenin yerleştirildiği süreçlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Dönüşüm alanlarının eski sahiplerinin kentsel dönüşüm projeleri tamamlanınca aynı bölgede yaşamlarını sürdürme olanakları oluşturulmamakta, kentin farklı ve merkeze uzak bölgelerinde yapılan düşük kaliteli ve tek tip çok katlı konutlara yerleştirilmeleri yoluna gidilmektedir. Bu süreçte eski evlere değer biçilmekte, yeni konut fiyatlarından bu değer düşülmekte ve insanlar büyük oranda borçlandırılarak yerlerinden edilmektedir. Aylık taksitlerle borçlandırılan bu insanlar, taksitleri ödeyememeleri durumunda yeni konutlarından da çıkartılmakta ve evsiz bırakılmaktadırlar. Yerlerinden edilen bu insanlara sunulan bir diğer teklif ise, TOKİ'den satın aldırtılan yeni evleri üzerindeki haklarını üçüncü kişilere devretmeleridir (Ergun, 2008: 256). Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi de, bu noktada örnek gösterilebilir.

Katılım yanında diğer taraftan kentsel dönüşümün uygulandığı kentsel mekanlar, bir bütün olarak ele alınmalı, kentte yaşayan bütün vatandaşlara eşit bir yenileme hizmeti götürülmelidir. Aksi takdirde bazı dönüşümler, sosyal ayrışmalarla birlikte kent içerisinde farklı mekanlar oluşmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca dönüşüm ve ek olarak yapılan tüm kamu hizmetlerinin kalite standartlarının da kent genelinde eşit olması gözetilmeli, ihale şartları buna göre belirlenmelidir.

5. Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında İdarenin Takdir Yetkisi

Kentsel dönüşüm ile ilgili yasal düzenlemelere bakıldığında kentsel dönüşüme konu olacak yerlerin ve bu yerlerde uygulanacak usulün tespitinin İdare tarafından yapıldığını görülmektedir. Böylelikle, İdare kentsel dönüşüm uygulamalarında belirli bir serbesti alanına sahip olmaktadır ki, bu durum ilgili idarelerin kentsel dönüşüm uygulamalarında takdir yetkisine sahip olduğunu göstermektedir (Yasin, 2005: 110).

Fakat bu takdir yetkisi kimi zaman karşımıza bağlı yetki olarak çıkmaktadır. Başka bir ifade ile, kentsel dönüşüm alanlarında icra edilecek uygulamaların gerekçelerine göre dereceli bir takdir yetkisinden de bahsedebilmek mümkündür. Kentsel dönüşümlerdeki gerekçeler, riskli alanlarda ya da risk taşıyan yapılarda kamu gücü kullanılarak dönüştürmeye zorlama temeline dayanıyorsa, idarenin takdir yetkisinin yüksek derecede, şayet kentsel dönüşüm, şehir estetiği, yenileme, sosyal donatı alanları konularında yapılacaksa, takdir yetkisinin bağlı yetkiye doğru dönüştüğü de görülmektedir.

Örneğin Belediye Kanunu uyarınca belediyeler, Büyükşehir Belediyesi Kanunu uyarınca kendi görev alanlarına ilişkin konularda büyükşehir belediyeleri, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve

Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun uyarınca belediyeler ve il özel idareleri kentsel dönüşüm alanlarının tespiti konusunda yetkili kılınmıştır (Üstün, 2008: 130).

Belediye Kanunu'nun 73. maddesine göre, belediyeler ancak, eskiyen kent kısımlarını, deprem riski taşıyan alanları, kentin gelişime açık boş alanlarını ve kentte mevcut bulunan ve korunması gereken tarihi ve kültürel dokunun mevcut bulunduğu alanları, kentsel dönüşüm ve gelişim alanı olarak tespit edebilmektedir. Zira, söz konusu madde hükmü, belediyelere kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilme yetkisi tanımış, ancak, bu yetkilerin kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kullanabileceğini ifade etmektedir. Söz konusu düzenleme gereğince, belediyeler depremle ilgili kentsel dönüşüm uygulamaları yapacağı hallerde, sadece deprem bölgesi olan alanlarda uygulama yapabilecek ve takdir yetkisi kullanamayacaklardır. Eskiyen kent kısımları ve kentte mevcut bulunan ve korunması gereken tarihi ve kültürel doku ile ilgili olarak yapılacak uygulamalarda belediyeler aynı şekilde bağlı yetki sahibi olacaklardır (Üstün, 2008: 131-132).

Ancak, yeni konut alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatıların yapımında İdare, bunlardan hangisini faaliyete geçirme noktasında bir seçim hakkına yani takdir yetkisine sahip olabilecektir. Aynı zamanda, takdir yetkisinin sınırsız kullanılamaması gereği, belediye seçim hakkını kamu yararı, halkın sürece katılımı, "*şehircilik ve planlama ilkeleri*" ve hizmet gerekleri gibi ilkeler ışığında kullanmalı ve yörede yaşayan insanların önceliklerini iyi belirlemelidir. Bu nedenle, belediye, seçimini yaptığı alan tespiti konusunda hukuken geçerli olan gerekçelerini de ortaya koyabilmelidir (Alan, 1982: 129-130).

Yukarıda ifade edildiği gibi, takdir yetkisinin derecelendirilmesi ile ilgili başka bir örnek, 6306 sayılı yasadır. 16.05.2012 tarih ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, idareye riskli alanlarda ya da risk taşıyan yapılarda kamu gücü kullanılarak bir dönüşümün zorlanması imkânı vermektedir. Zorlama tedbirleri içermesinden dolayı, Kanunun adı içerisinde dönüştürme kavramı da bulunmaktadır. 6306 sayılı Kanundan önce çıkarılmış çeşitli düzenlemelerde, kentsel dönüşümün sağlanmasına yönelik olarak tabii seyir içerisinde sonuç alınması istenilmişse de, beklenen düzeyde bir iyileşmenin sağlandığından da söz etmek mümkün değildir. Bu noktada kanun koyucunun, kentin dönüştürülmesi yönünde muhatapların zorlanmasını ve hedefe ulaşılmasını esas alan bir yaklaşımla düzenleme yapma yoluna gittiği görülmektedir (Çolak, 2013: 13).

6306 sayılı Kanun, afet riskinin önlenebilmesi için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nı, Toplu Konut İdaresi'ni, büyükşehirlerde büyükşehir belediyelerini, büyükşehirler dışında belediyeleri ve il özel idarelerini; afet riski altındaki alanların ve riskli yapıların taşımakta oldukları tehlikelerin giderilmesinde ve bu alan ya da yapıda yaşamakta olan kişilerin mağduriyeti azaltılarak ya da önlenerek dönüştürmenin gerçekleştirilmesinde yetkili kılmıştır.

Afet riskinin önlenebilmesi için alınması gereken tedbirler konusunda 6306 sayılı Kanunda düzenlenmiş bulunan tedbirler, başta mülkiyet hakkı olmak üzere,

muhatapların hukuki durumları üzerinde kalıcı tesirlere sahiptir. Kentsel dönüşüm ya da kenti dönüştürme yetkilerinin kullanılmasında, bazı kişilerin yararına gayrı menkul mülkiyetinin el değiştirmesi gibi bir sonucun hedeflenmiş olduğu yönünde toplumda bir algının oluşması da son derece tehlikelidir. Afet riski altındaki alanların ya da riskli yapıların dönüştürülmesi sürecinde, maliklerin rızası dışında uygulama yapılabilecek olması, iyi niyetle ve can ve mal güvenliği açısından ciddi riskler taşıyan bir konuda ortaya konulacak uygulamaların hassasiyetle sorgulanmasına da neden olmaktadır (Çolak, 2013: 13).

Bu bağlamda tarihsel sürece bakıldığında 1980 sonrasında, uluslararası ve küresel ilişkiler düzleminde Türkiye'de planlama ve denetleme pratikleri "*yukarıdan aşağıya*" merkeziyetçi niteliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu toplumu dışlamayan bir kent planlamasının yeniden kurumsallaşmasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede giderek demokratikleşme bağlamında değer kazanan ve vurgulanan 'sürdürülebilirlik', 'çok boyutluluk', 'olanaklara eşit erişim', 'katılım' ve 'ortaklık' gibi kavramların toplumsal dönüşüm ilkelerini saptamada ve plan stratejilerinin belirlenmesinde kaçınılmazlığı kabul etmektedir (Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu, 1996) (Ataöv ve Osmay, 2007: 61).

Başka bir ifadeyle, insan haklarına doğrudan etki eden kentsel dönüşüm uygulamalarında idarenin takdir yetkileri ile o yörede yaşayan bireylerin talepleri arasındaki koordinasyonun iyi yapılması, sürdürülebilir dönüşümlerin sayısını artıracaktır. Bu bağlamda kentsel dönüşümü konu alan mevzuatlarımızın katılım, demokrasi ve eşitlik temelinde gözden geçirilerek, gerekli değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

Sonuç Ve Değerlendirme

Kentsel dönüşüm, var olan dokunun tümden kaldırılarak, kullanıcıların önceden hazırlanmış geçici konutlara aktarılması ve çalışmalar tamamlandığında da kat mülkiyetli yeni konutlara yerleştirilmeleri temeline dayanmakla birlikte, Türkiye'de son yıllarda yürürlüğe giren çeşitli yasalarda, "*her türlü rant için her türlü müdahale*"yi öngören yaklaşımların tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca halkın ve sivil toplumun katılımı yerine, Bakanlar Kurulu desteğinde belediyelerin ve valiliklerin tahakkümüne dayanan uygulama biçimleri, kamuoyunda sıkça eleştirilere konu olmaktadır (Köktürk ve Köktürk, 2007: 1).

Kentlerin ve kentlilerin yaşadıkları sorunları tanımlama, bu sorunları kavrama, sorunların çözüm yollarının bilincine varma ve çözümü için uğraş verme sürecinin başarılı olabilmesi, halkın toplumsal örgütlülükler içinde aktif olarak yer almaya yöneltilmesiyle sağlanabilir. Bu örgütlülük yalnızca siyasi parti olarak algılanmamalı, meslek odaları, konut kooperatifleşmelerine yönelik sivil toplum kuruluşları gibi diğer örgütlü toplulukları da kapsamalıdır. Demokratikleşme sürecinin, sosyal-hukuk devleti anlayışının güçlendirilmesi doğrultusunda gelişmesi ve bunun için meslek örgütlerinin, sivil toplum örgütlerinin karar ve denetlemede de etkin olmaları, katılımı önemli ölçüde etkileyecektir. Halkın, yalnızca hizmet bekleyen, bu hizmeti göremediğinde ise, başvurularına yanıt alamayan, sorununu çözemeyen bir konumda edilgen ve çaresiz kaldığı, egemen olan klasik siyaset anlayışının ciddi anlamda değişerek, kentli bilinciyle yönetimi ve yöneticiyi aktif olarak denetlemesi, yasalarla güvence altına alınarak sağlanmalıdır. Kent yönetimine

halkın katılımı düzenekleri araştırılmalı, mahalle ve semtler düzeyinde yerel örgütlenme biçimleri üzerinde öneriler geliştirilmelidir. Aynı zamanda halkın kentsel dönüşüm sürecine katılımı açısından önem taşıyan diğer bir konu da, katılımın ölçeği ve buna bağlı olarak katılım talebinde bulunan kesimlerin neyi ve kimleri temsil ettikleri, yani temsil nitelikleri olup olmadığıdır. Kente ilişkin yapılan makro planların (çevre düzeni planları, nazım planlar, ulaşım ve altyapı ana planları gibi) yapım ve karar alma süreçlerine katılım ile proje ölçeğinde katılımın aynı boyutta değerlendirilmesi doğru gözükmemektedir. Birinde daha çok meslek örgütlerinin (TMMOB ve bağlı odalar, Ticaret, Sanayi ve Esnaf Odaları gibi) katılımının sağlanması gerekirken, proje ölçeğinde hazırlık, karar alma ve uygulamaya katılımın, projeden etkilenen tüm kesimleri (mülkiyet sahipleri, kiracılar gibi) kapsaması gerekmektedir (Kaya, 2009: 214-215).

Diğer bir anlamda, kentsel dönüşümle ilgili bazı sakıncaların ortadan kaldırılması için, halihazırda eksik olan sosyal boyut, mahalle düzeyi boyutu ve komşuluk ilişkileri konusunda Kalkınma Ajansları; STK'ları, üniversiteleri de çalışmalarına dahil ederek önceden bir sosyolojik etüd ve dönüşüm alanında veya başka bir bölgeye taşınması söz konusu olan kesimler için komşuluk ilişkilerini irdeleyici bir sosyal planlama gerçekleştirme konusunda öncülük yapılmasının veya bu çalışmaları yürütmek isteyenlerin desteklenmesinin gerekliliğinin de öneminin vurgulanması gereklidir (Bgus ve 10. Kalkınma Planı Hazırlıkları Etkinlik Raporu).

Ayrıca dönüşüm ve gelişim projelerinde, özel hukuk kişilerinin mülkiyet hakkının korunması öncelikli amaç olmalıdır. Bu nedenle, mümkün olduğu ölçüde, projelerin uygulanması aşamasına, taşınmaz maliklerinin bizzat katılımı sağlanmalıdır. Bunu sağlamak üzere, proje uygulamalarını gerçekleştirecek özel hukuk kişilerine uzun vadeli düşük faizli kredi olanaklarının sağlanması, ücretsiz planlama ve danışmanlık hizmetlerinin sunulması, vergi indirimi gibi kolaylıklardan yaralandırılmaları düşünülmelidir. Öte yandan, dönüşüm projeleri hiçbir şekilde, bir kamulaştırma, devlet mülkiyetini arttırma aracı olarak da kullanılmamalıdır (Yasin, 2005: 106).

Özetle, bu çerçevede, fiziksel, ekonomik ve toplumsal iyileştirmelerin kentlerde oluşmasını amaçlaması gereken kentsel dönüşüm projeleri, yerel yönetimlerin öncülüğünde yerel halkı, özel sektörü, ilgili gönüllü grupları, uzman kadroları içeren çok aktörlü bir katılım grubuyla gerçekleştirilmelidir.

Referanslar:

Akkar, Z. M. (2006) "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", *Planlama*, 36, 29-38.

Alan, N. (1982) "Türk İdari Yargısında Yerindelik ve Takdir Yetkisinin Değerlendirilmesi", *İdari Yargıda Son Gelişmeler Sempozyumu,* 10-11-12 Haziran 1982, Ankara.

Ataöv, A. ve S. Osmay (2007) "Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım", *METU JFA*, (24) 2, 57-82.

Aydemir, N. (27.08.2008) "Kentsel Dönüşümde Çok Boyutlu Yaklaşım", (www.tumgazeteler.com/?a=4043988, 06.01.2009).

Başarır, A. (2010) *Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Çok Amaçlı Yaklaşım: İnegöl Kenti Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

BGUS ve 10. Kalkınma Planı Hazırlıkları Etkinlik Raporu (2012).

Çolak, N. İ. (2013) "Kentsel Dönüşüm Mevzuatının Hukuksal Değerlendirilmesi", Yargıtay Sempozyumu, 1-32, (http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/conf8/kentselDonusumMevzHukuksalDegerlendirmeN.Colak.pdf, 25.08.2014).

Ergun, C. (2008) "Kentsel Dönüşüm ve Sulukule Çocuk Atölyesi", *Toplum ve Demokrasi,* 2, 3, 255-260.

Ertaş, M. (2011) "Kentsel Dönüşüm Çalışmalarında Sosyal Boyutun İncelenmesi: Ankara ve Londra Örnekleri", *Selçuk Üniversitesi Teknik-Online Dergi*, 10, 1.

Gümüşboğa, B. (2009) *Katılım Ekseninde Kentsel Dönüşüm: Altındağ Aktaş Mahallesi Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karaman, A. (2003) "Dönüşüm Projelerinde Kentsel Tasarımın Rolü", *Uluslararası 14. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu*, MSÜ Yayınları, İstanbul.

Kaya, H. E. (2009) "Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Halk Katılımı" *Toplum ve Demokrasi,* 3, (6-7), 209-222.

Kentsel Dönüşüm Mevzuatının Hukuki Değerlendirmesi, Kentsel Dönüşüm ve Çevre Hukuku Konferansı, Danıştay Başkanlığı, 7 Mart 2013.

Keskin, D., Ö. Sürat, Ö. Yıldırım (2003), "Londra'nın Sürdürülebilir Kentsel Yenileşme Deneyiminden, Türkiye ve İstanbul Özelinde Yenileşme Çalışmalarında Nasıl Faydalanılabilir?", *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu (11-13 Haziran 2003)*, TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Yayını, İstanbul, 398-413.

Köktürk, E. ve E. Köktürk (2007) "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm ve Almanya Deneyimi", *11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 2-6 Nisan 2007, Ankara.

Ökten, A. N., E. Altınok, Ö. Bilen (2008) "Yoksulluk Deplasmanda", *Dünya Şehircilik Günü 32. Kolokyumu*, İstanbul, 1-10.

Özden, P. P. (2001) "Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, İstanbul.

Özden, P. P. *Kentsel Yenileme*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

Şahin, Z. S. (2003) "İmar Planı Değişiklikleri ve İmar Hakları Aracılığıyla Yanıltıcı (Pseudo) Kentsel Dönüşüm Senaryoları: Ankara Altındağ İlçesi Örneği", *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildirileri*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, İstanbul.

Şengül, H. T. (2003) "Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler", *Praksis*, 9, 183-222.

Taşdelen, M. (2013) "Üsküdar'da Kentsel Dönüşümün Sosyal Boyutu", (www.uskudar.bel.tr./tr-tr/bilgi/sayfalar/Sempozyum.aspx?SymposiumID=1, 25.08.2014).

Thomas, S. (2003) *A Glossary of Regeneration and Local Economic Development*, Yerel Ekonomik Strateji Merkezi, Manchester.

Turok, I. (2004) "Cities, Regions, and Competitiveness", *Regional Studies*, (38:9), 1061-1075.

Ulusoy, H. A. (2006) "Kentsel Dönüşüm Ve/Veya Kent Toprakları Üzerinden Sağlanan Rantın Bölüşümü", *Kentsel Dönüşüm Tartışmaları-1 (Dosya 01)*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Bülten 40 (Mayıs-Haziran), 4-6.

Üstün, G. (2008) *Kentsel Dönüşüm*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yasin, M. (2005) "Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Hukuki Boyutu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 60.

Yasin, M. (2005) "İdari İrtifaklar", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2.

Yıldırım, A. E. (2006) "Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm", *Planlama*, 35, 7-24.

Kentsel Dönüşüm Deneyimleri Bağlamında Türkiye'nin Mekânsal Politikaları: Mersin Çay Mahallesi Örneği

Gökçe Cerit Önge[1], Damla Temiz[2]

Öz: *Kentsel dönüşüm, bir kent parçasının sosyo-mekansal sorunlarını yerelden elde edilen bilgi ve destekle çözmeyi hedefleyen fiziksel ve sosyal müdahaleler toplamıdır. Yerel bilgi sorunları ve çözümü ortaya koyarken, yerel katılım çözümün meşruiyetini sağlayarak etkin bir süreç yürütülmesine olanak sağlamaktadır. Buna rağmen 2000'li yıllardan itibaren kentsel dönüşüme ilişkin tüm yetkiler yasalarla merkezi hükümete devredilmiş ve yerel aktörler kente ilişkin karar üretme imkanından yoksun bırakılmıştır. Yaşanan merkezileşme eğilimi bağlamında, büyük kentlerde toprağın rant potansiyelinin bulunduğu konumlarda uygulanan dönüşüm, mekan ve yaşam arasındaki ilişkisel bağların güçlü olduğu alanlarda yerleşiklerin yerinden edilmesi ve merkezin soylulaştırılmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu bağların koparılması farklı sosyal grupları birbirinden kesin sınırlarla ayrılan fiziksel çevrelerde yer seçmeye zorlamaktadır. Böylece kentler toplumsal çeşitlilikten gelen sosyo-mekansal dokularını yitirmektedir. Mersin çay mahallesinde TOKİ tarafından hazırlanan ve genel politikası kamuoyunun tepkisini çekmeden maksimum rant sağlamak olan planında benzer sonuçlar doğurması muhtemeldir. Yaşanan bu durum kentsel dönüşüm uygulamalarının merkezi hükümet tarafından gücünü pekiştirmek amacıyla toplum üzerinde bir aynılaştırma projesi olarak kullanılıp kullanılmadığı sorusunu akla getirmektedir.*

Anahtar Kelimeler*: Kentsel politika, kentsel dönüşüm, yerellik, merkezilik, kentsel çeşitlilik*

Abstract:*Urban transformation is the physical and social involvement which aims to resolve a city's sociospatial problems by the information and assistance obtained from local sources. While expressing the local information matters and the solutions,local participation enables implementing efficient solution by providing the legitimacy.However, starting from 2000's,All authorizations related to the urban transformation were turned over to the local government and the local arbiters were deprived from making decisions. In the context of the tendency to centralization, in the mega-cities where the potential rent is high, the applied transformation policy causes the settlements to be routed out and gentrify the center.Breaking of this relationship compels the social groups to choose locations where the segregation stands out with definite borders.Thus, cities lose the sociospatial patterns coming from social diversity. Mersin Çay district plan, prepared by TOKİ and whose aim is to have a rant avoiding reaction of public opinion, similar conclusion is probable as well. This fact brings the question to mind that urban transformation application is implemented as a similarized project on society to consolidate the potential of central government .*

Keywords: *Urban policy, urban transformation, locality, centrality, urban diversity*

---

[1] Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama, Mersin: ceritgokce@gmail.com
[2] Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama, Mersin: damla.temiz@hotmail.com

1.Giriş

1929'de yaşanan Dünya ekonomik krizi ve II. Dünya Savaşı kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan göçlerin en önemli nedenleridir. Hızlı gerçekleşen kentleşme süreci ekonomik açıdan tüm dünyayı olduğu gibi ülkemizi de etkilemiştir. Kentlerdeki bu nüfus artışı çarpık kentleşmeye neden olmuş ve gecekondular ortaya çıkmıştır. Kentsel dönüşüm kavramı da çarpık kentleşme ve gecekondu olgusuna yönelik bir çözüm öneri olarak ortaya çıkmıştır.

Mersin Çay Mahallesi dönüşüm süreci de henüz planlama aşamasında olan ancak diğer uygulamalarla benzer sonuçlar yaratması muhtemel bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer örneklerden farklı olarak Çay Mahallesi, sanayi ve depolama alanları tarafından çevrelenmiş bir bölgede kente göçle gelen alt gelir grupları tarafından belirli yaşam standartları gözetilmeden oluşturulmuş bir alandır. Mevcutta sosyo-mekânsal olarak kırsal yerleşim özelliği gösteren alan TOKİ'nin hazırladığı projeyle yerleşiklerin ihtiyaçlarına uygun olmayan bir mekâna dönüştürülmek istenmektedir. Esas amacı limanın ve sanayi tesislerinin art alanında bölgesel bir ticaret merkezi kurmak olan plan, kentsel dönüşümün esas hedefi olan yerleşiklerin sosyo-mekânsal ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunacak hiçbir düzenleme sunmamaktadır. Planın genel politikası kamuoyunun tepkisini çekmeden maksimum rant sağlamaktır. Fakat yerel aktörler çeşitli siyasi ve toplumsal gerekçeler bağlamında alternatif projelerle merkezi hükümetin karşısında durmaya çalışmaktadır.

Çay Mahallesi'nde yaşanan bu durum;

- Mekânsal politikalar, çeşitliliği destekleyip yerelleşme amacı mı yoksa çeşitliliği aynılaştırıp merkezileşme çabası mı taşıyor?
- Kentsel dönüşüm uygulamalarının farklı gruplar üzerindeki etkileri ve bu grupların söz konusu uygulamalara tepkileri nelerdir?

sorularını akla getirmektedir. Bu sorulardan yola çıkılarak yapılan çalışma, Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamalarının temelinde yatan mekânsal politikaların kim tarafından, nasıl ve hangi amaçla üretildiği ile bu politikaların farklı gruplar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla Türkiye'nin son 10 yıldaki dönüşüm projelerinin politik altyapısı ve aktörleri incelenerek Mersin Çay Mahallesi projesi ile aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar irdelenecektir.

Çalışmanın yöntemi mevcut belgelerin nitel araştırma teknikleri kullanılarak karşılaştırmalı biçimde değerlendirmesine dayanmaktadır. İnceleme ve irdelemeler, literatür araştırması, Avrupa'da ve Türkiye'de uygulanan kentsel dönüşüm çalışmaları, ayrıntılı bir şekilde yürütülecektir. Aynı zamanda Mersin örneği incelenecek, aktörlerin görüşleri doğrultusunda bir kentin böylesi bir müdahale karşısındaki duruşu irdelenecektir.

2. Kentsel Dönüşüm Kavramı Ve Tarihsel Gelişimi

Linchfield (2000), "kentsel dönüşümü, kentsel bozulma süreçlerini daha iyi anlama ihtiyacından doğan ve gerçekleştirilecek dönüşümde elde edilen sonuçların üzerinde uzlaşma" olarak, Thomas (2003), "kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve

değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem bütünü" olarak Roberts (2000) ise "kentsel dönüşümü, kapsamlı ve bütünleşik bir vizyon ve eylem olarak, bir alanın ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşulların sürekli iyileştirilmesini sağlamaya çalışmak" olarak tanımlamışlardır.

Kentsel dönüşüm, sanayileşmenin etkisiyle kontrolsüz şekilde büyüyen kentsel alanda yaşanan mekânsal ve toplumsal bozulmaya çözüm arayan bütünleşik politika ve eylemlerdir.

Kentsel dönüşümde esas olan yeni kentsel mekânlar üretmek değil meskun alanlardaki spesifik sorunları çözecek planlama ve yönetim stratejileri geliştirmektir(Selvi Ünlü,2012). Kentsel dönüşüme bu bağlamda bakıldığında mekâna, kente ve hatta ülkeye göre değişiklik gösterecek özgünlükte olması gerektiği görülmektedir.

2.1. Tarihsel Süreç İçinde Avrupa'da Kentsel Dönüşüm Yaklaşımları

Kentsel dönüşüm kavramı sanayi devriminin yarattığı kentleşme eğilimlerine bağlı olarak "Kentsel Yenileme" (Urban Renewal) şeklinde ortaya çıkmıştır (Sisman ve Kibaroğlu, 2009). Kentsel dönüşüm 1800'lerin başından itibaren çeşitli gerekçeler ve çeşitli yöntemlerle uygulana gelmektedir. Avrupa'da 1851-1873 yılları arasında Haussmann operasyonları, 1851 İngiltere Konut Kanunu ilk soylulaştırma ve sağlıklaştırma uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. (Gürkan,2014 vd Sisman ve Kibaroğlu, 2009). Sonraki dönemlerde değişen sosyo-ekonomik yapıyla birlikte kentsel dönüşümde farklı yöntemler geliştirilmiştir. Kentsel dönüşümü tarih içinde belirli dönemler doğrultusunda ele almak yöntemler ve dönemin sosyo-ekonomik eğilimleri arasındaki ilişkilendirmeyi kolaylaştıracaktır.

1850-1925 Fiziksel Planlama-Erken Modernite: Sanayi devrimiyle birlikte üretim merkezi durumundaki az sayıdaki kent, kırdan kopan nüfusun buralara yönelmesiyle birlikte, minimum sağlık ve yaşam koşullarının dahi sağlanamadığı işçi kentlerine dönüşmüştür.(Demirkıran,2008) Bu sosyo-ekonomik ve mekânsal değişim, sağlıksız şartlarda yaşayan ve emeğini yeniden üretemeyen bir toplum yaratmıştır. Toplumsal bozulmanın yarattığı huzursuzlukları çözmek ve yeni bir toplumsal yapı oluşturmak amacıyla fiziksel planlama çalışmaları yapılmıştır. İngiltere'de "Garden City", ABD'de "City Beautiful" ve Almanya'da "Siedlung" olarak adlandırılan modeller işçi kentlerini yaşanabilir mekânlar haline getirmeyi amaçlamışlardır. Fiziksel planlamayı desteklemek amacıyla çeşitli sanitasyon yasaları çıkartılmış, yasalar yetersiz kalınca Haussman operasyonları gibi soylulaştırma çalışmaları yapılmıştır.

1925-1940 Endüstrilesme ve Sehirlerin Yeniden Yapımı: 1.Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve ardından yaşanan 1930 Ekonomik Kriziyle birlikte daha da bozulan yaşam şartları ve kentlerin kötüleşen durumu bu dönemdeki kentlerin yeniden yapılması fikrini(Urban Reconstruction) oluşturmuştur (Akar,2006,30 vd. Selvi Ünlü,2012). Dönemin planlama anlayışı çerçevesinde "Radiant City" ve "Broadcare City" gibi ulaşım ve sanayi ilişkisine dayana hiyerarşik mekânlar üretme hedefindeki modeller üretilmiştir.

1940-1960 Şehirlerin Savaş Sonrası Yeniden İnşası ve Sanayinin Desantralizasyonu: Avrupa henüz I.Dünya Savaşı ve Büyük Buhran'ın etkilerini

atlatamamışken, II. Dünya Savaşı ve yarattığı yıkım Avrupa kentlerini yaşanamaz hale getirmiştir. Bir yandan yıkılan kentlerin yeniden yapılması bir yandan da kalkınmanın sağlanması gerekmiştir. Bu amaçlarla şehirlerde yeniden inşa ve sanayinin canlandırılması çalışmaları yapılmıştır. Önceki dönemlerde şehir merkezlerinde yer alan sanayi alanları ölçek ekonomileri oluşturmak amacıyla merkezin dışına taşınmaya başlanmıştır. Ancak sanayinin desantralizasyonu kent merkezlerini çöküntü alanı haline getirmiştir. 1950'li yıllarla birlikte bu sorunu çözmek amacıyla "Yeniden İnşa(Urban Reconstruction)" çalışmaları başlamıştır. Bu dönem kentsel mekânın yenilenmesi ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi açısından bir fırsat olarak görülerek devlet desteğiyle yeni konut alanları inşa edilmiştir. Ayrıca "Kentsel Gelişim (Urban Developmant)" olarak adlandırılan yöntem uygulanmış ve kent merkezleri ticaret ve hizmet sektörüne ayrılmıştır. Böylece konut alanları şehir dışına çekilmiş ve banliyöleşme başlamıştır.

1960-1980 Sanayinin Desantralizasyonu ve Şehirlerin Rehabilitasyonu: 1960'larda ücretli sınıfının sosyal imkânlarının geliştirilmesini amaçlayan kentlerin yeniden yapımı 1970'lere kadar devam etmiştir. Bu dönemde banliyöleşme tamamlanmış, kent mekânına atfedilen ticaret ve hizmet fonksiyonları işler hale gelmiştir. 1970 petrol krizi sebebiyle dünyada yaşanmaya başlayan ekonomik değişim devletin ekonomik gücünün azalmasına sebep olmuştur. Bu sebeple özel sektörün üretimdeki rolünü arttırmak için "Kentsel Canlandırma(Urban Revitalization)" çalışmaları yapılmıştır. Krizden sonra yeniden inşa çalışmalarının yüksek maliyetli olması ve özel sektörün bu projeleri finanse etmek istememesi sebebiyle mevcut mekânların rehabilitasyonuna dayanan (Urban Rehabilitaion) çalışmaları başlamıştır.

1980-2000 Neoliberalizm ve Şehirlerin Yeniden Yapılandırılması: 1980'lerde Neoliberal ekonomik sisteme geçişle birlikte devletin ekonomik gücü azalmış ve özel sektörün her alanda önemi artmıştır. Finansman gücü azalan devletin pek çok sektörden çekilmesiyle finansör rolü özel sektöre geçmiştir. Bu sebeple 1980'den itibaren kentlerin sosyo-mekansal sorunlarına çözüm arayan kapsamlı dönüşüm projeleri yerine ekonomi temelli parçacıl projeler üretilmeye başlamıştır(Selvi Ünlü,2012).

Bu dönemde dönüşüm projelerinin yanı sıra dönüşüm süreçleri de değişmeye başlamıştır. 1980'lere kadar merkezi yönetimin yönlendirici ve uygulayıcı olduğu tek aktörlü süreç çok aktörlü bir yapıya bürünmüştür. Neoliberalizmle birlikte artan yerellik vurgusu merkezi yönetimin önemini azaltırken yerel yönetimlerin önemini arttırmıştır. Böylece altyapı ve imar faaliyetlerine ilişkin yetkiler yerel yönetime devredilmiş, özel sektör, merkezi yönetim ve yerel yönetim ortaklıkları ortaya çıkmıştır. Bu ortaklıklarda kamunun rolü yatırımcıyı çekecek ortamı yaratmak ve uzlaşmayı sağlamakken özel sektörün rolü finansmanı sağlamaktır.

Neoliberal politikaların etkisiyle bu dönemde kentler arası rekabet kavramı önem kazanmış ve her kent yerel kimliğiyle ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bu yaklaşımlar bağlamında "Yeniden Geliştirme (Urban Redevelopment)", "Yeniden Oluşum (Urban Regeneration)" ve "Koruma(Urban Conservation)" gibi yeni yöntemler ortaya çıkmıştır. "Yeniden Geliştirme (Urban Redevelopment)" ve "Koruma(Urban Conservation)" yerellik vurgusundan, "Yeniden Oluşum (Urban

Regeneration)" ise 1990lardaki ekonomi temelli stratejik düşünce ve sürdürülebilirlik vurgusundan gelişmiştir.

2000-2014 Piyasa Eksenli Dönüşüm Modelleriyle Şehirlerin Yeniden Yapılandırılması: 1980'lerde 2000'li yıllarla birlikte Neoliberal politikalar küresel kentler kavramıyla mekânda tam anlamıyla kendini göstermeye başlamıştır. İşlevsizleşen ya da çöküntüleşen kentsel alanlarda hizmet ve finans sektörü temelli yeniden işlevlendirme uygulamaları yapılmıştır. Kentlerin rekabet edebilirliği doğrultusunda belirlenen planlama stratejileri piyasa mekanizmasının hâkimiyetinde belirlenmeye başlamıştır.

2.2. Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Yaklaşımları

Türkiye geç sanayileşmeye başlayan bir ülke olduğundan Avrupa'nın 19 yy. başında yaşadığı kentleşme sorunlarını ancak 1950lerde yaşamaya başlamıştır (Selvi Ünlü,2012). Buna rağmen dönemsel olarak Avrupa'yla benzer sayılabilecek bir süreçten geçmektedir.

1850-1925 Yasalar Eliyle Kentsel Yenileme: Osmanlı devletinin son yıllarına denk gelen dönemin planlama yaklaşımını modernleşme çabaları belirlemiştir. Osmanlı dönemindeki geleneksel kent dokusu yerine yeni ve modern bir kent yaratmak dönemin temel amacı olmuştur. Bitişik nizam, dışa kapalı yapılaşma ve dar sokakların oluşturduğu organik doku ve konutların ahşaptan yapılması nedeniyle yıkıcı etkileri büyük olan yangınlar yeni bir dokuya geçiş için fırsat olarak görülmüştür. Ancak bu dönüşüm bilinçli bir planlamayla değil Ebniye ve Turuk Nizamnameleri eliyle gerçekleştirilmiştir.

1925-1940 Fiziksel Planlama ile Kentlerin Yeniden İnşası: Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni bir yapı oluşturacak ekonomik, toplumsal ve yasal düzenlemelerin yapıldığı bir dönemdir. Devlet sanayi ve ticarete bağlı sermaye birikimi yerine tarımsal üretime bağlı sermaye birikimini öngörmüş, bu bağlamda kırdan kopuşların az ve kademeli şekilde olacağını varsaymıştır. yeni politikalar çerçevesinde kentlerin rolleri de farklılaşmış ve mekânsal yapılanmada değişikliğe gidilmiştir. Kentler kıra hizmet edecek alanlar olarak planlamıştır. Jansen'in Ankara planı yeni cumhuriyet kentini modellemek amacıyla yapılmıştır. Ancak bu plan dışında yeni dokunun oluşumunda kullanılan en büyük araç yine yasalar olmuştur. İmar ve iskan sorunlarını çözecek 1580 sayılı Belediye, 1593 sayılı Hıfzıssıhha ve 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunları çıkarılmıştır.

1940-1960 Sanayileşme, Göç ve Konut Sorunu: II. Dünya Savaşı sonrasında Marshall Yardımları ile tarımda modernizasyonun ve kırdan kopuşların başladığı dönemdir. Bu dönemde yaşanan göçler önceki dönemin devlet politikasının dışında gelişmişlerdir. Cumhuriyet kenti kıra hizmet etmek amacıyla kurulduğundan fiziksel yapı ve kapasite itibariyle hizmet sektörünün ihtiyaçlarına göre planlanmıştır. Bu sebeple kentlerde arsa ve konut sorunu ile gecekondular ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yasalardaki eksiklikler sebebiyle planlama çalışmaları çok etkin olamamış, daha çok yasalarda yenilemeye ve iyileştirmeye gidilmiştir.

1960-1980 Kontrolsüz Kentleşme, Gecekondulaşma ve Kapsamlı Planlama Çabaları: Kırdan kopuşlar devam ederken sanayinin de gelişmeye başlamasıyla yaşanan demografik değişimler beklenmeyen bir kentleşme eğilimine sebep

olmuştur. Sosyo-ekonomik dinamikler kendi kentsel dokusunu yaratmış ve bu bağlamda gecekondulaşma yaşanmıştır. 775 sayılı kanunla gecekondu yasal boyut kazanıp gecekondulaşmanın önüne geçilmeye çalışılsa da plansız şekilde gelişen kentlerdeki konut ihtiyacı nedeniyle başarılı olunamamıştır. Aksine ıslah bölgesi olarak belirlenen alanlara altyapı götürülerek sağlıklaştırma yapılmışır. Ayrıca gecekondularda yaşayanlar tarafından, kat artışlarına dayalı yeniden yapılanma faaliyetleri yaşanmıştır (Kalaycıoğlu,Duduhacıoğlu,Karaçalı,Beyaz,2009). Bu dönemde Devlet, sorunları çözmek amacıyla büyümeyi her yönüyle ele alıp yönlendirecek kapsamlı bir planlama sistemi kurmuştur. Bu sistemde Devlet, yasalar eliyle süreci yöneten ve uygulayan aktör olarak 307 sayılı Belediye, 634 sayılı Kat Mülkiyeti, 6735 ve 1605 sayılı İmar Kanunlarını çıkarmıştır.

1980-2000 Sosyo-ekonomik Değişimler ve Gecekondu Alanlarının Islahı: 1980'lerle birlikte dışa kapalı ekonominin ve devletçi politikaların yerini neoliberal uygulamalar ve söylemler almıştır. Avrupa'da olduğu gibi yerellik, yönetişim ve küresellik vurguları yapılmaya başlanmıştır. Bu etkilerle merkezi yönetimin yetkileri daraltılmış, yerel yönetimlere yeni yetkiler verilmiştir. İmar ve kentsel hizmet yetkisinin yerel yönetimlere devredilmesiyle, yerel yönetimler kendileri için siyasi ve ekonomik getirisi olacak uygulamalar içine girerek ıslah ve mevzi planlarla kentlerin kontrolsüz büyümesinin önünü açmışlardır. Merkezi yönetim de af yasalarıyla yerel yönetimleri desteklemiştir. Konut sorunu devam ederken, kentler gecekondular ve gecekondulardan evrilen mahallelerden oluşmaya başlamıştır. Devlet konut sorununu çözmek amacıyla Toplu Konut İdaresi'ni ve Emlak Bankası'nı kurarak sosyal konut üretimine başlamıştır. Gecekondulaşma sorunun çözmek için de dönüşüm projeleri başlamış ve ilk kamu-özel sektör ortaklıkları kurulmuştur. Ancak bu projeler iyileştirme ve yenilemeyle değil soylulaştırmayla son bulmuş, böylece kentlerin çeperlerinde gecekondulaşma potansiyeli yaratılmıştır.

2000-2014 Neoliberal Politikalar, Kentsel Yenileme ve Soylulaştırma: Neoliberal politikalarla birlikte kentler sermayenin biriktiği yerler olmaktan çıkıp sermayeyi üreten alanlar haline gelmiştir. Kentsel mekâna ilişkin bu değişim orta ve üst gelir gruplarının konut talebini arttırmıştır. Talebin artması sonucu yetersiz kalan arsa üretimi ile orta-üst gelir grubunun merkeze dönme eğilimleri bu dönemin dönüşüm politikalarının temelini oluşturmaktadır. Kentsel yenileme projeleri olarak karşımıza çıkan bu uygulamalar, merkezdeki gecekonduların ya da çöküntü alanlarındaki konutların bedel ödenerek alınması ve buralarda yaşayanların başka bölgelere gönderilmesiyle sonuçlanmaktadır. Büyük finans kaynakları gerektiren bu projeler özel sektör girişimiyle gerçekleştirilmektedir. Toplumsal kabul görmeyen bu soylulaştırma uygulamalarını meşrulaştırmak için 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun" çıkarılmıştır. Bu kanunla yerel yönetimlere devredilen yetkiler alınarak, söz konusu alanların belirlenmesi ve planlaması gibi her türlü tasarruf yetkisi TOKİ' ye devredilmiş ve merkezileşme sağlanmıştır.

Son dönemde gecekondu alanlarının yanı sıra tarihi dokular, anıt yapılar ve meydanlar da dönüşüme tabi tutulmaktadır. Kentsel mekândan sermaye üretmeyi amaçlayan bu uygulamalar stratejik planlama kavramıyla kenti parça parça dönüştürmektedir. Avrupa'da benzerleri görünen yeniden işlevlendirme ve

canlandırma projelerinin aksine Türkiye'de özgün dokunun korunmasına ilişkin hiç bir kaygı bulunmamaktadır. Bu projeler tamamen özel sektörün talepleri doğrultusunda yerel yönetimin destekleriyle hayata geçirilmektedir. Merkezi yönetimde bulunan mevcut siyasi otorite de politikaları ve uygulamalarıyla projeleri desteklemektedir. Bu dönemde dönüşüm sürecinden kamu yararı, halk katılımı, müzakere ve uzlaşma kavramları kaldırılarak kamu-özel sektör ortaklığına dayanan piyasa temelli bir süreç yürütülmektedir.

3.Kentsel Dönüşüm Politikaları Ve Uygulamaları

3.1.Avrupa'nın Kentsel Dönüşüm Politikaları Ve Uygulamaları

3.1.1. Kentsel Dönüşüm Politikaları

1850lerden bu yana gerek yasalar eliyle gerekse fiziksel müdahalelerle Avrupa'da yaşanan dönüşüm uygulamaları dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal olayları çerçevesinde şekillendirilmiştir. Her dönemin kendine özgü bir ihtiyacı ve bu ihtiyaçtan doğan bir amacı bulunmaktadır. Köklü bir mekân algısına ve planlama geleneğine sahip Avrupa'da dönüşüm süreçlerini yönlendiren amaçlar şunlardır;

- Sanayileşmenin yarattığı tahribatı ortadan kaldırmak
- Savaşların etkilerini silmek
- Ekonomik krizlerin etkilerinden kurtularak yaşam standartlarını yükseltmek
- Sanayinin desantrilazasyonu sonucunda işlevsizleşen kent merkezlerini canlandırmak
- Piyasa mekanizması karşısında kamu yararını sağlamak
- Kentlere rekabet gücü kazandırmak

Bu amaçlar doğrultusunda, sonuçları açısından başarılı ya da başarısız olarak nitelendirilebilecek ancak hedeflerine ulaşan uygulamalar yapılmıştır. Sanayileşmenin, savaşların ve ekonomik krizlerin yarattığı etkileri ortadan kaldırmak amacıyla yapılan çalışmalar 1850 den başlayarak 1980e kadar devam etmiştir. Bu dönemde genel anlamda kentlerin yeniden yapımı, yeniden işlevlendirilmesi ve canlandırılması söz konusudur. Ayrıca birçok kent modeli yaratılmış ve fiziksel planlama yoluyla uygulamaları yapılmıştır. Bu dönemde devletin her alanda tam hâkimiyeti bulunduğundan merkezi yönetim süreçleri yönlendirmiştir. 1980'lere gelindiğinde dünyada değişen ekonomik düzenle birlikte dönüşümün amaçları ve aktörleri de değişmeye başlamıştır. Neoliberalizm kente bakış açısını, kamu yararı kavramını ve devletin etkilerini başkalaştırmıştır. Kent sermaye üretim aracı haline gelmeye, devlet üretim ve hizmet sektörlerindeki yerini özel sektöre bırakmaya başlamıştır. Bu ekonomik değişimlere ek olarak yerelleşme söylemi yönetimsel yaklaşımları da değiştirmiştir. Kentsel mekân üzerinden sermaye üretmeyi kolaylaştırmak amacıyla kentsel hizmet sağlama konusunda yerel yönetimler yetkilendirilmiştir. 2000'lere kadar yaşanan gelişmeler süreçleri ve aktörleri de değiştirmiştir. Projeler halk ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı doğrultusunda müzakereci bir süreçle yönetilmiş; süreç, merkezi yönetime yerel halk, STK'lar, özel sektör ve yerel yönetimin katılmasıyla çok aktörlü bir hal almıştır. Projelendirme, finans ve uygulama aşamalarında ise özel sektör-kamu ortaklıkları gündeme gelmiştir.

2000'lerden sonra devletin ekonomik gücünün azalmış ve kamunun süreci yönlendirme gücü özel sektöre devredilmiştir. Bu durum özel sektörün finansör rolünün artmasına ve süreçte baskın hale gelmesine sebep olmuştur. Bu sebeple sürecin müzakereci yönü ortadan kalkmış, projeler ekonomi temelli ve sosyal boyutu göz ardı edilen parçacıl uygulamalar haline gelmiştir. Bu dönemde kentlere rekabet gücü kazandırmayı amaçlayan stratejik yaklaşımla yeniden geliştirme ve işlevlendirme projeleri üretilmiştir.

3.1.2. Kentsel Dönüşüm Uygulamaları

Haussmann'ın ve Le Corbusier'in Paris uygulamaları, 1875 İngiltere sanitasyon yasaları (public health act), ve Howard'ın Garden City modeli ve Almanya'nın kooperatif modeli olan Siedlunglar Avrupa'nın 1850-1940 arası dönemdeki dönüşüm uygulamalarındandır. Bu uygulamalar, Moderleşme çabaları, sanayileşmenin yarattığı olumsuz sağlık ve yaşam koşulları, konut yetersizliği, kentleşme, göç ve suç oranlarındaki artışlar gibi ortak sebeplere dayanırken; sanayinin merkezden uzaklaştırılması, merkezdeki mevcut dokunun yıkılarak teknik ve sosyo-kültürel altyapıya sahip yeni bir doku oluşturmak, kamu sağlığı planlaması ile sağlıklı konut alanları üretmek, işçilerin konut sorunlarını çözmek gibi ortak sonuçlar yaratmışlardır. Bu dönemde dönüşüm süreçlerinin örgütlenmesi kamu ortaklığı şeklinde olmuştur. Aktörlerden merkezi yönetim politika üretme ve yasama yoluyla uygun ortamı ve finansmanı sağlama görevini üstlenirken yerel yönetim de projelerin yerelde uygulanması görevini üstlenmiştir.

1940-1980 arası dönemde yeniden yapılandırılan kentsel mekanın geliştirilmesi amacıyla kapsamlı fiziksel planlama çalışmaları yapılmıştır. Bu dönemde kamu ortaklığı modeli devam etmiştir.

İngiltere'deki Elephant Castle, Docklands ve Trafalgar Meydanı, Almanya'daki Postdam Meydanı, Barselona-Poble Nou ve Hollanda-Kop Van Zuid Limanı projeleri, 1980-2014 yılları arasındaki dönüşüm uygulamalarındandır. Bu uygulamalar, ekonomik, sosyal ve fiziksel çöküntünün ortadan kaldırılması, işlevlerini yitiren mekânların çöküntüleşmesinin önlenmesi, konut stokunun eskimesi, sanayi tesislerinden kalan büyük alanların kentlere kazandırılması, göç, nüfus, yoksulluk ve suçun artması gibi ortak sebeplere dayanırken; kent merkezlerinin ticari merkez halini alması, eski dokuların yeniden işlevlendirmeyle canlandırılması, konut stoğunun yenilenmesi, yoksulluk ve suç odaklarının kentten uzaklaştırılması gibi ortak sonuçlar yaratmışlardır. Bu dönemde dönüşüm süreçlerinin örgütlenmesi kamu-özel sektör ortaklığı şeklinde olmuş, bu ortaklıklara halk ve STK'ların katılımı sağlanmıştır. Aktörlerden özel sektör süreç liderliği ve finansmanı sağlarken merkezi yönetim politika üretme ve yasama yoluyla uygun ortamı yaratma, yerel yönetim ise müzakere ve projelerin yerelde uygulanması görevini üstlenmiştir.

3.2.Türkiye'nin Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Uygulamaları

3.2.1. Kentsel Dönüşüm Politikaları

Kentsel dönüşüm modernite ve sanayi devrimiyle kentlerde yaşanan sorunlara çözüm üretmeyi amaçladığından farklı ülkelerde benzer süreçlerle yaşanmıştır.

erken sanayileşen Avrupa'da bu süreç 1940'larda katif olarak yaşanmaya başlamışken, geç sanayileşen Türkiye'de ise 1980'lerde başlamıştır.

1850'lerde Avrupa kentlerinde yaşanan modernleşme çabaları Osmanlı devletinde de kendini göstermiştir. Özellikle İstanbul yangınları sonrasında zorunlu olarak mahallelerin yenilenmesi gündeme gelmiştir. Yangınları mevcut dokuyu modern dokuya dönüştürme fırsatı olarak gören devlet 1848 yılında Osmanlı devletinin ilk yasal imar düzenlenmesi olan Ebniye nizamnamesini yürürlüğe koymuştur. 1882 yılında ise bu tüzük kaldırılarak yerine Ebniye kanunu yürürlüğe konulmuştur. bu yasal düzenlemelerle geleneksel organik doku yerini ızgara planlı bir kente bırakmıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla yasalar eliyle gerçekleştirilen dönüşüm fiziksel planlama yoluyla da desteklenmeye başlamıştır. 1924 İzmir imar planı, 1924 ve 1928 Ankara imar planları yeni cumhuriyetin kent modelleri olarak hayata geçirilmiştir. Planlara ek olarak yeni cumhuriyetin politikaları doğrultusunda imar ve iskanla ilgili yasal düzenlemeler yapılmaya devam etmiştir. Devletin, kontrollü bir şekilde modern kentler kurma politikası tarımda moderleşmeye bağlı kırdan kopuşların ve sanayileşmenin etkisiyle 1950'lerde değişmeye başlamıştır. Beklenmeyen oranda göçle birlikte hızlanan kentleşme konut, arsa ve altyapı yetersizliği gibi sorunlar yaratmıştır. Kontrolü dışında gelişen durum karşısında yetersiz kalan devletin üretemediği çözümü halk kendisi üretmiş ve gecekondu olarak tabir ettiğimiz plansız yapılaşma ortaya çıkmıştır. Gecekondulaşma 1980'lere kadarki dönemde hızlı bir şekilde devam etmiştir. Bu dönemde devlet yeterli konut arzı yapamadığından sağlıklaştırma ve altyapı çalışmalarıyla gecekondulaşmayı desteklemiştir. 1980'lere gelindiğinde yaşanan ekonomik değişimler ve imar yetkisinin tamamıyla yerel yönetimlere devredilmesiyle gecekonduların ıslah planları ve af kanunlarıyla meşrulaştırılması gündeme gelmiştir. Bu sayede kamu arazileri gecekondu sahiplerine devredilerek kent mekânı üzerinden bir sermaye birikimi sağlanmıştır. Bu dönemde uygulanan liberal politikaların, sermaye birikimini sağlamak için kent mekânı üzerinden elde edilecek rantı kullanmayı hedeflemesi sebebiyle dönüşüm uygulamalarını gündeme getirmiştir (Selvi Ünlü,2012). Dönüşüm projeleri 2000'lere kadar gecekondu alanlarında toplu konut uygulamaları şeklinde gerçekleşmiştir. 1984 yılında toplu konut idaresi kurularak merkezi yönetim-özel sektör işbirliği sağlanmıştır. 2000'lere gelindiğinde kentlerin artan ticaret ve hizmet fonksiyonları sebebiyle özellikle merkezin dönüştürülmesi gündeme gelmiştir. Merkezdeki tarihi dokular ve çöküntü alanlarında gerçekleştirilen piyasa temelli projeler 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun" ile meşrulaştırılmış, 5393 sayılı Belediye Kanunu'yla yerel yönetimler dönüşüm konusunda yetkilendirilmişlerdir. Ayrıca bu yasal düzenlemelerle merkezi yönetim(TOKİ) ve yerel yönetim dönüşüm sürecinin asli aktörü ve ortağı haline gelmiştir.

3.2.2. Kentsel Dönüşüm Uygulamaları

Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'daki modernleşme çabaları Türkiye'nin 1850-1925 arası dönemdeki dönüşüm uygulamalarındandır. Bu uygulamalar, organik doku ve dayanıksız yapı malzemeleri sebebiyle yaşanan yangınlar, yetersiz altyapı, göçlerin artması gibi sebeplere dayanırken; ızgara planlı dokunun oluşması, Tarihi Yarımada'da geniş yollar açılması ve yıkımlar yaşanması, göçle gelen

gayrimüslimlerin kendileri için batı tarzında yeni mahalleler kurması gibi sonuçlar yaratmışlardır. Bu dönem dönüşüm süreçleri merkezi hükümetin hâkimiyetindedir.

1980-2014 yılları arasında Türkiye'de dönüşüm uygulamalarının yapıldığı iki önemli kent vardır. İstanbul ve Ankara dönüşümün yoğun olarak yaşandığı kentler olmasına karşın farklı sosyo-ekonomik yapıları sebebiyle dönüşümün nedenleri ve sonuçları farklılık göstermektedir. İstanbul'da devam eden bir süreçten ve üç tip uygulamadan söz etmek mümkündür. Birincisi, sanayileşmenin etkisiyle gelişen gecekondu alanlarındaki dönüşüm uygulamaları ekonomik, sosyal ve fiziksel çöküntünün ortadan kaldırılması, konut stokunun eskimesi, sanayi tesislerinden kalan büyük alanların kentlere kazandırılması, göç, nüfus, yoksulluk ve suçun artması, toplumun her kesimine konut edindirme gibi ortak sebeplere dayanırken; kent merkezlerinin ticari merkez halini alması, eski dokuların yeniden işlevlendirmeyle canlandırılması, konut stokunun yenilenmesi, yoksulluk ve suç odaklarının kentten uzaklaştırılması gibi ortak sonuç beklentileri vardır. İkincisi, kent merkezinin ticaret ve finans sektörleri açısından öneminin artmasıyla Sulukule, Tarlabaşı gibi tarihi alanlardaki dönüşüm uygulamalarıdır. Bunlar, sosyal ve fiziksel çöküntünün ortadan kaldırılması, konut stokunun eskimesi, marjinal sektörlerin gelişmesi, suçun artması ve toprağın rant değerinden yararlanmak gibi ortak sebeplere dayanırken; kent mekanının gelir grupları arasında el değiştirerek fiziksel ve sosyal bozulmanın önlenmesi gibi ortak sonuç beklentileri vardır. Üçüncüsü ise Kartal, Haydarpaşa, Küçükçekmece gibi kentin finans ve kültürel merkezlerinde yer alan bazı semtleri piyasa mekanizması içinde tamamıyla değiştirmeyi amaçlayan uygulamalardır. "Küresel Kent" imajı yaratmak gibi bir nedene dayanan bu uygulamalar, kullanıcıları, fiziksel yapısı ve ilişki ağları tamamen başkalaşmış bölgeler yaratmak gibi bir sonuç beklentisi taşımaktadırlar.

İstanbul'daki dönüşüm uygulamalarında örgütlenme kamu-özel sektör ortaklığı şeklindedir ancak uygulamanın tipine göre aktörlerin etkileri değişmektedir. İlkinde özel sektörün yanı sıra merkezi yönetim de TOKİ eliyle sürecin yönetilmesi ve finansmanda etki sağlarken sürecin getirilerinden de faydalanmaktadır. İkincisinde özel sektör finansör olması sebebiyle etkiliyken merkezi yönetim politika üretme ve yasama yoluyla uygun ortamı yaratmak, yerel yönetim ise müzakere ve projelerin yerelde uygulanması görevini üstlenmiştir. Üçüncüsün de ise uluslararası sermaye süreçte tek söz sahibidir.

İstanbul’daki tamamen piyasa etkisindeki dönüşüm uygulamalarının aksine Ankara’da nispeten daha müzakereci, kamu yararını daha çok gözeten bir sürecin yaşandığı söylenebilir. Ankara’da dikmen ve portakal çiçeği vadilerinde başlayan dönüşüm kuzey Ankara projeleriyle devam etmiştir. Bu uygulamaların tamamı gecekondu bölgelerini dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Sosyal ve mekânsal bozulma, Ankara’nın jeomorfolojik yapısı sebebiyle vadilerin kent sağlığı için önem taşıması, kentte cazibe merkezleri yaratılması gibi sebeplere dayanan uygulamaların alanı başarılı ve katılımcı bir süreçle dönüştürmesine ek olarak soylulaştırma gibi olumsuz sonuçları da olmuştur. Dikmen ve portakal çiçeği projeleri ortaklıkların dengeli şekilde kurulduğu, halkın dışlanmadığı süreçleriyle Türkiye'deki iyi uygulama örnekleridir. Süreç kamu, özel sektör ve halkın ortaklıklarıyla kurulan şirket örgütlenmesi ve proje karar kurullarıyla yönetilmiştir. Özel sektörün finansör, yerel yönetimin proje yürütücüsü rolünü üstlendiği örgütlenmede merkezi yönetimin etkin bir rolü bulunmamaktadır.

4. Mersin Çay Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi

4.1. Tarihsel Süreç İçinde Mersin

Ekonomisi tarım ve ticarete dayalı mersin bir liman kenti olarak kurulmuştur. Limanın etkisiyle kentte var olan kozmopolit sosyal doku kenti klasik Osmanlı kenti olmaktan çıkarmıştır. Kent Suriyeli göçmenler tarafından mevcut limanın art bölgesinde kurulmuştur.

1925-1940 yılları arasında Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni politikalar doğrultusunda ekonomik, sosyal ve mekânsal olarak yeniden yapılanmayla geçmiştir. İzmir, Ankara, Mersin gibi kentlerde dönemin ideolojisini yansıtan kent planları yapılmıştır. Jansen tarafından hazırlanan ve meskûn dokuyu koruyarak kent merkezi çevresinde dokuya uyumlu komşuluk birimlerinden oluşan ızgara sistemli bir kent öngören plan da bunlardan biridir.

1940-1960 yılları arasında II. Dünya Savaşının etkisiyle Yeni Ekonomi Politikaları geliştirilmiştir. ticaret yerine tarıma dayalı büyüme politikaları sebebiyle bu yıllarda Mersinin sosyo-ekonomik ve mekansal gelişmesi duraklamıştır.

1960-1980 yılları arasında ülkeyle birlikte mersinde de sanayileşme başlamış ve kentte sanayi, ulaşım ve altyapı yatırımları yapılmıştır. 1961 yılında iskele liman haline getirilmiş ve 1962 yılında da Ataş Rafinerisi faaliyete geçmiştir. Kentteki gelişmeler sonrasında artan sermaye birikiminin mekândaki yansımalarını yönlendirmek amacıyla İller Bankası tarafından 1966 yılında bir plan hazırlanmıştır. Bu planda kentin doğu aksı sanayi, güney aksı merkezi iş alanı, kuzey ve batı aksları ise konut alanı olarak belirlenmiştir. Her ne kadar planlı bir gelişim sağlanmaya çalışılsa da iş potansiyeli artan kentte göçü kontrol edilememiş, gecekondulaşma ve apartmanlaşma engellenememiştir.

1980'lerde ülkenin ekonomik olarak dışa açılmasıyla kent hızla gelişmeye devam etmiştir. 1985 yılında Mersin Serbest Bölgesi, 1994 yılında Adana-Mersin Otoyolu, 1995 yılında ise Mersin-Tarsus Organize Sanayi Bölgesi faaliyete geçmiştir. 1970 yılında yapılan Çukurova Bölge Planı'ndan itibaren Çukurova Metropoliten Bölgesi Kentsel Gelişme Projesi, Kent Bütünü Nazım İmar Planları, Çukurova Bölge Planı ve Mersin- Adana Çevre Düzeni Planı da dâhil olmak üzere tüm planlarda kent fonksiyonel bölgelere ayrılmıştır. Doğu aksı sanayi bölgesi, güney aksı merkezi iş alanı, kuzey ve batı aksları da konut alanı olarak belirlenmiştir.

Mersinin kuruluşundan bu yana bir liman kenti olduğu, sahip olduğu ekonomik dinamizm sebebiyle yoğun göçlere ve hızlı kentleşmeye maruz kaldığı görülmektedir. Ayrıca yoğun sermaye birikiminin mekanı değerli kılması sebebiyle kentin planlı gelişimine önem verildiği görülmektedir. ancak tüm bu çabalara rağmen gecekondulaşmanın önüne geçilememiştir. 1980 sonrasında yapılan tüm planlarda gecekondu bölgelerine dikkat çekilmiş ancak ıslah planlarıyla meşrulaştırmaktan başka bir öneri getirilememiştir. 1970-1990 yılları arasında yaşanan göç dalgalarıyla kente gelenler, merkezin dışında kalan ve nispeten ucuz olan alanlarda yerleşmeye başlamışlardır. Bu alanlarda iki tip kentsel doku bulunmaktadır. Birincisi plansız olarak gelişen gecekondu alanlarıdır. Bu alanlar ıslah planlarıyla yasal hale gelse de planlama disiplininde yer alan minimum yapılaşma ve yaşam şartlarını sağlayamamaktadırlar. Her ıslah planıyla artan imar

hakları bu alanların taşıma kapasitesinin çok üstünde yapılaşmasına sebep olmuştur. Söz konusu alanların bir kısmı kentin kuzey aksındaki Toroslar 'da, bir kısmı da doğu aksındaki Çay, Çilek ve Özgürlük mahallelerinde toplanmışlardır. İkinci doku tipi ise Eğirçam Mahallesinde görülmektedir. Kent merkezinde yer alan mahalle, hisseli parselasyonla gelişen ruhsatsız yapılardan oluşmuştur ancak belirli bir yapılaşma düzenine ve kısmi altyapıya sahiptir(Selvi Ünlü,2012).

Kentsel dönüşüm süreçleri 2008 yılında başlayan kentte yapısal açıdan farklı üç alanın dönüşüme tabi tutulması planlanmaktadır. Bu alanlar gecekondu bölgesi olan Çay, Çilek ve Özgürlük mahalleleri ile kent merkezinde hisseli parsellerden oluşan ancak gecekondu olmayan Eğriçam mahallesi ve kentin tarihi merkezi olan Kiremithane mahallesinden oluşmaktadır. Süreç, Çay, Çilek ve Özgürlük mahallelerinde devam ederken; halkın tepkisi, uygulama zorluğu, yüksek maliyetler gibi sebeplerle Eğriçam Mahallesinde tamamen durdurulmuş, Kiremithane Mahallesinde ise seçilecek pilot bölgede uygulanmasına karar verilmiştir.

4.2.Tarihsel Süreç İçinde Çay Mahallesinin Gelişimi ve Sosyo-Mekansal Yapı

Çay Mahallesi 1970'li yıllarda yaşanan iç göçlerle kurulmuştur. Mahallenin yer aldığı Mersin'in doğu kesimi, kentin çalışma alanı olarak planlana geldiğinden orta ve üst gelir gruplarının yerleşmeyi tercih etmediği; göçle gelenlerin ise taşınmaz bedellerinin düşük olması ve istihdam olanaklarına yakınlığı sebebiyle yerleştikleri bir alandır. Bu nüfusun %87'si Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelmiştir ve yaşam pratikleri kolektif hayat, geniş aile, büyük hane halkı değerleri gibi kırsal özellikler taşımaktadır. Halkın büyük bir bölümü asgari ücret ve altında gelir getiren marjinal işler yapmaktadır.

Mahalle gecekondulaşmış bir yerleşmedir. Çukurova Metropoliten Bölge Planı'nda doğu aksında bulunan gecekondu bölgeleri, yasallaştırma işlemi yapılacak alanlar olarak belirlenmişlerdir. Aynı planda bu alanın sağlıksız koşulları ve alt yapı yetersizlikleri sebebiyle boşaltılması ve toplu konut alanlarına taşınmaları öngörülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, 1987 tarihinde alan için dönüşüm tartışmasının başladığı görülmektedir. Zaman içinde Mersin adına verilen bölgesel kararlarla sanayi yatırımlarıyla birlikte doğu koridorunun da önemi artmış ve toprağın değeri yükselmiştir. Mekansal politikalarda bu artışın izleri görülmektedir. 1980,1996 ve 2008 yıllarında yapılan Kent Bütünü Nazım İmar Planlarında Çay Mahallesi ticaret, sanayi ve depolama alanı olarak nitelendirilmektedir.

Söz konusu alan sanayi alanlarının içinde plansız olarak gelişmiştir. Bu sebeple sağlıklı ve nitelikli bir yapılaşmadan söz etmek mümkün değildir. Yapılaşma faktörlerini oluşturan konutlar, bahçeler, yollar, kamusal ve rekreatif alanlar nitelik ve nicelik açısından yetersizdir. Konutlar kişisel çabalarla ruhsatsız olarak inşa edilmişlerdir. Binalar ilk olarak tek katlı yapılmışlar daha sonra üstlerine kat çıkılarak yol kenarlarında 5-6 kata kadar yükseltilmişlerdir. Alanda ayrık nizam yapılaşma görülmektedir ve çoğu evin bahçesi bulunmaktadır. İlk olarak bu bahçelerde tek ev olarak inşa edilen yapılara yeni bölümler eklenerek yeni konutlar üretilmiştir. Yerleşme yapısı açısından kırsal özellik gösterdiğinden alanda yoğun araç trafiği bulunmamaktadır. Bu nedenle yol genişlikleri ana akslarda 10-12 metre, yaya akslarında 5-7 metredir. Konutların yolla direkt bağlantısı yoktur, yol bina ilişkisi bahçeyle sağlanmaktadır. Bu sebeple yol boyunca duvarlardan oluşan tek

düze niteliksiz bir doku bulunmaktadır. Yollarda kaldırım ya yetersizdir ya da hiç kaldırım yoktur. Alanda yeteri kadar rekreasyon alanı bulunmamaktadır. Hem bu sebeple hem de halkın yaşam alışkanlıkları sebebiyle yollar rekreaktif amaçlı kullanılmaktadır. Alanda konut alanları yoğun şekilde depolama alanlarıyla çevrilmiştir. Yüksek duvarları sayesinde alandan soyutlanan bu tesisler alanda bir sınır ve dışlanmışlık hissi yaratmaktadır, ayrıca çıkmaz sokaklar ve kör noktalr yaratarak güvenlik zaafı yaratmaktadırlar.

Altyapı açısından da sorunlu olan alanda altyapı konusunda iyileştirmeler yapılsa da yeni ev kuran her bireyin yine alanda kalmasıyla sürekli artan yoğunluk sebebiyle altyapı sorunları devam etmektedir. Eğitim altyapısı açısından iyi sayılabilecek şartlara sahip alanda yürüme mesafesinde ilk ve orta kademe okullar bulunmaktadır. Sosyo-kültürel altyapı tesisine sahip olmayan alan da parklar da çeperde ve toplu halde yer almaktadır.

Alan göçle gelmiş, belirli bir etnik kökene mensup, marjinal iş kollarında çalışan alt gelir grubu insanlardan oluşan bir getto görünümündedir. Alanda sosyolojik açıdan ötekileştirilmiş ve bunu içselleştirip kabullenmiş bir topluluk yaşamaktadır. Bu sebeple mahallede yaşayanlar kente adapte olmak yerine eski hayatlarına devam etmeyi tercih etmekte, sosyal güvenliklerini bu yolla sağlamaya çalışmakta ve kendilerini kentten dışarıda tutmaktadırlar. Gecekondu alanlarındaki bu sosyo-mekansal durum kentin siyasi hayatı içinde oy potansiyeli olarak görülmekte ve desteklenmektedir. Ülke siyasetinin göçle gelenler üzerinde yarattığı bu etkini tamamlayıcısı olarak kentin yerlileri üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Kentin yerlileri bu alanları marjinal faaliyetlerin merkezi olarak görüldüğünden güvensiz bölge olarak nitelendirilmekte ve tehdit olarak algılamaktadır.

4.3.Çay Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi

Sanayi alanların yoğun olarak yer seçtiği, lojistik ve depolama sektörleri için belirlenen rezerv alanları içinde kalan mahalle için dönüşüm 2008 yılında TOKİ, Mersin Valiliği, Mersin Büyükşehir Belediyesi ve Akdeniz Belediyesi arasında imzalanan protokollerle başlamıştır(Selvi Ünlü,2012). TOKİ tarafından hazırlanan projeler 11.10.2011 tarihinde yetkililere sunulmuştur.

Projelere istinaden 30.11.2011 tarihinde Çay,Çilek ve Özgürlük mahalleleri "gecekondu önleme bölgesi" ilan edilmiştir. 29.12.2011 tarihli resmi gazetede yayımlanan bakanlar kurulu kararı ile Çay,Çilek ve Özgürlük mahallelerinde acele kamulaştırma yetkisi TOKİ'ye devredilmiştir. Gecekondu önleme bölgesi ilanına ve acele kamulaştırma kararına Akdeniz Belediyesi ve bazı vatandaşlar tarafından iptal davası açılmıştır ve yasal savunma süresi geçene kadar yürütmenin durdurulması kararı alınmıştır. Bu kararla birlikte Akdeniz Belediyesi tarafından alternatif projeler hazırlanarak 02.04.2012 tarihinde TOKİ'ye gönderilmiştir. Merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında itilafla başlayan süreçte ortaya konan projeler farklı iki bakış açısı ve yaklaşımı ortaya koymaktadır.

4.3.1. TOKİ Tarafından Hazırlanan Projeler

TOKİ tarafından hazırlanan projede yerinde dönüşüm modeli uygulanacağı belirtilmiştir ancak proje şemalarında imar haklarının belli bir alanda toplanmasının söz konusu olduğu ve bu sebeple alanda kat artırımına gidileceği görülmektedir.

Konutlardan açılan alanlarda önerilen ticari fonksiyonlar ise toplulaştırmanın, yeni kentsel arsa üretmek amacıyla yapıldığını ortaya koymaktadır(Selvi Ünlü,2012).

Projelerin sosyal boyutunun göz ardı edilmesinin yarattığı olumsuz imaj kamuoyunda ve mahallelilerde endişe yaratmıştır. Konunun uzmanları toplumsal yapıya uyumsuz bir alan oluşturan bu projenin halkın alandan uzaklaşmasıyla sonuçlanacağını düşünmektedirler. Ayrıca ataş rafinerisinden boşalan alanın dönüşümün başlatılması için ihtiyaç duyulan konut stokunun üretileceği alan olarak belirlenmesi kamuya ait arazilerin özelleştirilmesine sebep olacağından projeyle bir diğer olumsuzluk olarak görülmektedir.

4.3.2. Akdeniz Belediyesi Tarafından Hazırlanan Projeler

Akdeniz Belediyesi söz konusu mahallelerde daha sağlıklı ve nitelikli yapıya kavuşturulması için kentsel dönüşümün gerektiğini ancak projelerde sosyal boyutun göz ardı edilmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Akdeniz belediyesi bu yaklaşımla; Kentsel yaşam standartlarını yükselten, Yıkıma endeksli olmayan, Halkı borçlandırmayı esas almayan, Mahalle kimliğini koruyan, Halkın ihtiyaç ve beklentilerine önem veren bir sağlıklaştırma projesi üretmeyi amaçlamıştır. Bu proje, yıkım olmadan alanın iyileştirilmesini hedeflemektedir. Projeye göre iyileştirme yapı bazında yapılması gerekenlerin tespit edilmesini, kat eklenebilmesi için yapısal güçlendirmeyi, yapıların yıkılmadan yenilenmesini ve bazı binaların işlevlendirilerek rehabilite (atölyeler, pansiyonlar, toplum merkezleri gibi) edilmesini ifade etmektedir. Ayrıca projede, yıkım yerine basit onarım çalışmaları önerilmiş; yıkımın sadece ulaşımı aksatan, devam eden bir ulaşım yolunu kapatan yapılar ile meydan oluşturabilecek alanlarda meydan özelliğini ortadan kaldıran ve yapı adası dışına yapılan yapılar olması durumunda yapılması gerektiği ya da kullanılamayacak durumdaki binaların yıkılması gerektiği belirtilmiştir. Akdeniz Belediyesi ataş rafineri alanıyla ilgili olarak da buranın bölgesel rekreasyon alanı olarak kullanılmasının öngören bir proje hazırlamıştır. Bu sayede kamu arazisinin kamu yararına kullanılması sağlanacaktır.

Proje her ne kadar halkın durum ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundursa da alanın sorunları çözebilecek öneriler getirmemekte mevcut durumun korunmasını amaçlamaktadır. Basit onarımların ya da cephe iyileştirmelerinin altyapı ve ulaşım sorunu olan ve ruhsatsız yapılardan oluşan alanın iyileştirilmesi için yeterli olmayacağı görülmektedir.

4.3.3. Proje Süreci ve Eleştiriler

Proje alanının konum avantajının yarattığı değer sürecin aktörleri arasında ihtilafa sebep olduğundan çay mahallesi dönüşüm projesi için sağlıklı ve uzlaşmanın sağlandığı bir süreçten söz etmek mümkün değildir. Aksine farklı ideolojilere sahip merkezi ve yerel yönetim arasında çıkar çatışması olduğu görülmektedir. TOKİ liberal bir yaklaşımla ticaret ve sanayi fonksiyonları için yeni arsalar üretmeyi amaçlarken mahalleyi etnik olarak temsil ettiğini söyleyen Akdeniz belediyesi oy potansiyelini kaybetmemek için dışa kapalı mevcut yapının devamlılığını amaçlamaktadır. Farklı amaçlar taşıyan her iki aktör süreci meşrulaştırmak için kamuoyu katılımını kullanmaya çalışmakta, bunun için üniversitenin, ilgili kurum ve kuruluşların, çeşitli STK'ların ve halk temsilcilerinin katıldığı sempozyum, panel ve çalıştaylar düzenlemektedirler. Merkezi yönetim TOKİ'nin ülke çapındaki

uygulamaları sebebiyle halk ve kamuoyu tarafından şüpheyle karşılanmakta iken özel sektör tarafından desteklenmektedir. Akdeniz belediyesi ise halk tarafından çeşitli sosyal sebeplerle daha güven verici bulunmakta, kamuoyu toplumsal açıdan daha uygun gördüğü belediye projesini desteklemektedir. Dönüşümün başladığı günden bu yana yerel ve ulusal basında çıkan haberlerde de bu kutuplaşma görülmektedir.

Dönüşüm fikri kentte büyükşehir belediyesi, valilik, çay mahallesi sakinleri, Mersin halkı başta olmak üzere tüm paydaşlar tarafından kabul görmektedir. Ancak projenin hayata geçirilmesi için tüm aktörlerin bir arada bulunduğu bir örgütlenme gerekmektedir. Mersin'de bu örgütlenme sağlanamamıştır. Bunun yanı sıra halkın görüşleri her iki projede de göz ardı edilmiştir. TOKİ tarafından yaptırılan anketlerde halkın kentsel dönüşüm talep ettiği, TOKİ ve uygulamalarına sempatiyle yaklaştığı, özellikle genç kesimin bu alanda yaşamak istemediği, bu alanda kalsalar dahi TOKİ'nin projelendirdiği yüksek katlı binalarda yaşamak istedikleri gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu anketlere karşılık Akdeniz Belediyesi de anket çalışmasına gitmiştir. Belediyenin elde ettiği sonuçlar ise halkın kentsel dönüşümü talep ettiği ancak bunun TOKİ tarafından değil Akdeniz Belediyesi tarafından yapılması gerektiği, halkın genç-yaşlı tüm kesimlerinin bir arada burada yaşamaktan memnun olduğu, yüksek katlı binalarda yaşamak istemedikleri, basit onarımlar ve altyapı çalışmalarıyla iyileştirmenin sağlanabileceği şeklindedir. Birbirine tamamen zıt bu iki anket çalışması doğrultusunda benzer sorularla alanda yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular ise halkın yaşadıkları yerin sorunlarının farkında olduğunu, aynı zamanda alanın potansiyelinin de farkında oldukları, TOKİ nin uygulamalarına çeşitli endişeleri sebebiyle sıcak bakmadıkları ancak belediye projesinin de yetersiz olduğu, halkın yaşlı kesimin asla alandan ayrılmak istemediğini, genç kesimin ise alandan ayrılabileceğini ancak sosyal yapıdan kopmak istemediğini, apartman hayatı hakkında net bir fikirlerinin olmadığı şeklindedir. Bu bulgular ışığında halka endişeleri sorulduğunda ilk sırada yerlerinden edilme düşüncesinin yer aldığını görülmüştür. Halkın diğer endişeleri ise borçlandırılma, yaşantılarına uygun olmayan konutlarda yaşamak, yabancılarla beraber yaşamak, alışkın oldukları sosyal hayattan kopmak olduğu görülmektedir.

5.Sonuç

Kentsel dönüşüm tarihsel süreç içinde incelendiğinde, sosyal ve ekonomik ilişki ağları içerisinde mekanın ihtiyaca yönelik yapılandırılması gerekliliğinden ortaya çıkan bir politika ve eylemler bütünü olduğu görülmektedir. Sanayileşme ve modernizasyonun etkisinden doğan dönüşüm fikri, Avrupa'da emeğin yeniden üretimini ve sanayi üretiminin devamlılığını sağlamak için kullanılmıştır. Üretime dayalı bir ekonomik sistemi bulunmayan Türkiye'de ise kent mekânı üstünden sermaye birikimi sağlamanın yolu olarak görülmüştür. Bu yaklaşımla üretilen projelerin doku tahribi, kimliksizleştirme, soylulaştırma gibi pek çok sonucu 1980'den beri yapılan uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır.

Dönüşüm tartışmalarının başladığı 1980 yılından bu yana iki yaklaşım sergilenmiştir. Bunlardan birincisi gecekondu alanlarını ıslah planlarıyla özel mülkiyete dönüştürdükten sonra kentsel dönüşümle buraların değişim değerlerinden gelir sağlamak; ikincisi ise kentin değişim değeri yüksek alanlarını yıkıp yeniden yaparak gelir sağlamaktır. Türkiye'nin iki büyük kenti olan İstanbul ve Ankara'da

en belirgin örneklerini gördüğümüz bu yaklaşım son dönemde ülkenin tüm kentlerine yayılmış durumdadır. Ülkenin yönetim yapısındaki değişimle birlikte sosyo-ekonomik politikalarda da yaşanan değişim tüm kentleri, toplumu ayrıştırmayı hedefleyen acımasız bir dönüşüm sürecinin içine çekmiştir. Merkezileşme eğilimlerinin yaşandığı günümüzde tıpkı 1850lerde olduğu gibi yasalar eliyle kentlerin başka biçimlere dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu kentlerde halkın ekonomik ve sosyal çeşitliliği, kent kültürünü besleyecek öğeler olmaktan çıkarılıp toplumsal ayrıştırmanın yolu haline getirilmiştir. Kent alanı sosyo-ekonomik yapıya göre bölgelere ayrılmakta, toplumlar bireyselleştirilerek muhalefet kültürü köreltilmekte ve merkezileşme sağlanmaktadır.

Mersinde bu süreçten nasibini alan kentlerdendir. Her ne kadar kentteki toplumsal muhalefet geleneğinin süreci yavaşlatıcı etkisi olsa da durdurması mümkün görünmemektedir. Mersin ilk kurulduğu günden bu yana geliştirdiği kozmopolit yapısı ve mekânsal organizasyonuyla belli bir yapılanması olan bir kenttir. Ulusal ve yerel politikaların kentte yarattığı siyasi, ekonomik ve sosyal etkilere rağmen toplum birbirinin farkını bilerek birlikte yaşamayı başarmaktadır. Sadece Çay Mahallesi değil Eğriçam ve Kiretmithane mahalleleri için önerilen kentsel dönüşüm projeleri bu bağlamda incelendiğinde insanların ayrıştırılmaya mekanların ise aynılaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Not: Yapılan bu çalışma Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı 2012-2013 Öğretim Yılı Yüksek Lisans Stüdyosu Kentsel Dönüşüm Projesinden derlemedir.

Referanslar:

Aras,M.Ö.(2007)"Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının AnkaraKent Makroformu Üzerinde Ek onomik, Politik, SosyoKültürel Etkilerinin İrdelenmesi" *Tmmob Harita Ve Kadastro Mühendisleri Odası 11. Türkiye Harita Bilimsel Ve Teknik Kurultayı*, Ankara.

Ataöv, A.; Osmay, S. (2007)"Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım" *Odtü Mimarlık Dergisi*, 24:2, 57-82.

Demirkıran, S. (2008). *Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü: Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniv. Sos. Bil. Enst., Edirne.

Ergun, C. (2009)"Kentsel Dönüşüm ve Gülsuyu Mahallesi Örneği" *6.Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, Aydın.

Es, M., (2012) "Kentsel Dönüşüm", *Ankara Sanayi Odası Dergisi Büyüteç.*

Göz, A, C.,(2009) "Kentsel Dönüşümün Esasları Ve İskoçya Whitfield Örneği", *Yerel Siyaset*, 31, 11-12.

Gürkan, E., (2014) *Yerel Yönetimler, Kentleşme ve Demokrasi* (http://www.arkitera.com/haber/20114/yerel-yonetimler-kentlesme-ve-demokrasi, 25.07.2014)

Kalaycıoğlu,S.; Duduhacıoğlu, B.; Karaçalı, H,; Beyaz, D. (2009) "Mekânda Değişimin Algılanması: Ankara Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşümü", *6.Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, Aydın

Karadağ, D., (2008) *Kentsel Dönüşüm'ün Tanımı*, Ankara (http://www.arkitera.com/g67-kentsel-donusum.html?year=&a-ID=793 17.05.2014)

Lichfield, D., (2000) "Organization and Management. in Urban Regeneration a Handbook" edited by P. Roberts and H. Sykes, 228-253, London

Roberts, P., (2000) "The Evolution, Definition And Purpose Of Urban Regeneration", *Urban regeneration a handbook*. SAGE Publications, London

Selvi Ünlü, T.(2012) Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları ve Mersin Örneği, Yayınlanmamış.

Şişman, A,. Kibaroğlu, D. (2009) "Dünyada Ve Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları", *Tmmob Harita Ve Kadastro Mühendisleri Odası, 12. Türkiye Harita Bilimsel Ve Teknik Kurultayı,* Ankara

Köyden Büyükşehir'e: Erdemli Kentinin Kırsallığı

Nilgün Kiper[1], Ulaş Bayraktar[2], Ali Cenap Yoloğlu[3]

Özet:: *Joseph Szyliowicz 1956'da "Political Change in Rural Turkey" başlıklı çalışmasını gerçekleştirdiğinde, Erdemli üç köyün birleştirilerek ilçe yapılmış çiçeği burnunda bir ilçeydi. Genelde hayvancılıkla uğraşan yörüklerin narenciye ağırlıklı tarıma yöneldiği bu ilçe geçen süre zarfında 40 bin kişilik bir nüfusa sahip bir kente dönüşürken ekonomisi ve sosyal hayatında tarımsal öğelerin varlığı süregelmiştir. Dolayısıyla, Erdemli özelinde mekansal planlama ve uygulamaları bağlamında tartışılması gereken "çeşitlilik" unsuru nüfusun sosyo-demografik özelliklerinden ziyade kentin ekonomik yapısının tarımsal niteliği ve buna koşut hızla gelişen yapılı çevre özellikleridir. Kırsal, zirai nitelikleri ağır basan, ama buna rağmen yeni yasal düzenleme ile büyükşehir yönetim dizgesine dahil olan bu yerleşim yerinin incelenmesi Türkiye'deki kentsellik ve kırsallık özeliklerinin ortasında nasıl bir planlama anlayışının gelişmekte olduğunu anlama şansı verecektir. Erdemli üzerine yürüttüğümüz bir TÜBİTAK araştırma projesinin ilk bulgularına dayanacak bildirimiz bu kent ve kırın iç içe geçmişliğini tartışacak.*

Anahtar kelimeler: *Kentsel, kırsal, kent-kır sürekliliği, Erdemli*

Abstract: *When Joseph Szyliowicz came and undertook his study, namely "Political Change in Rural Turkey," Erdemli was new town founded by the union of three villages. The economy of this town of former nomads was based on agriculture and breeding and this characteristic has been sustained while it became a town of 40 thousand inhabitants. Hence, the diversity that has to be considered is the co-existence of her agricultural and urban characteristics rather than her socio-demographic particularities. The examination of this settlement henceforth located within metropolitan borders after the new legislation albeit still disposing important rural, agricultural features, will help us the development of the planning rational amidst rural and urban particularities of Turkey. The paper based on a TUBİTAK research project will discuss the intertwined character of urban and rural features.*

Keywords: *Urban, rural, urban-rural continuity, Erdemli*

---

[1] *Öğr. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü*
[2] *Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü*
[3] *Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü*

M. sabah kalktı, sitesinin havuzunda yarım saat yüzdü; hafif kahvaltısının ardından filtre kahvesini yudumladığı tabletinden günün gazetelerine göz attı, birkaç facebook paylaşımına yorum yaptı; hazırlandı, arabasına atlayıp Erdemli'ye doğru yola çıktı. Bugün ekmek teknesi limon bahçesinde yapılacak çok iş vardı...

F. sabah kalktı, koyunları yemledi, kümesten taze yumurtaları aldı, oto elektrikçi kocası ve muhasebecide staj yapan oğluna kahvaltı hazırladı, evi toparlayıp, minibüse atlayıp, Mersin'e ev ve çocuk işlerine yardım ettiği ailenin yanına doğru yola çıktı.

İki farklı insan profili; biri kentte yaşıyor, hayatını kırdan, tarımdan kazanıyor; diğeri görece kırsal bir hayat sürüyor, ama tüm ailesinin ekonomik faaliyetleri gayet kentsel. Bu iki örnekten hangisini daha kentli, hangisini daha köylü saymalıyız? Kent nerede biter, köy/kır nerede başlar?

Erdemli, istisnai olmayan bu muğlaklaşmış kent-köy ayrımını tartışmak için çok uygun bir yerleşim birimi. Bu yazı kapsamında, 1950'lerin başında üç köyün birleşmesi ile ilçe olan, ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayanan ama 6360 sayılı kanun ile Mersin Büyükşehir sınırlarına dahil olan bu ilçenin sosyo-ekonomik, idari ve mekansal gelişimini analiz etmek için yürütmekte olduğumuz TÜBİTAK araştırma projesinin[4] ilk bulgularını tartışmaya açmak istiyoruz. Araştırmanın başat amacı Joseph Szyliowicz'in (1966) 1950 sonları ve 1960 başlarına dair Erdemli gözlemlerinden yola çıkarak aradan geçen süre zarfında Erdemli'nin kentsel niteliklerinde ne gibi değişiklikler olduğunu ortaya çıkarmaktır.

Bu yazı kapsamında, bu araştırmanın kentleşme-kırsal kalma boyutlarına odaklanacak, bu sebeple de Erdemli'nin tarihsel gelişimini, ilgili yazındaki kent-kır ayrımına dair tartışmalara koşut olarak ele alacağız. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu tartışma, kısa bir süre önce başlattığımız bir araştırma projesinin ilk bulgularını paylaşma amacını taşıyor. Araştırma bağlamında yapılan görüşmeler ve yazarların kişisel gözlem ve okumaları bu yazının temelini oluşturacak.

Erdemli

Erdemli 4 Temmuz 1954'te ilçe oluncaya kadar, bugün ilçenin ortasından geçen Alata Çayı'nın doğusu Mersin, batısı ise Silifke ilçe sınırları içindeydi. Alata Çayı daha önceki dönemlerde de sınır görevini üstlenmiş; Osmanlı döneminde Silifke Sancağı ile Tarsus Sancağı arasındaki idari sınırı, Birinci dünya savaşı sonrasında ise Fransız ve İtalyanlar arasındaki işgal hattını belirlemiştir. Bugün Erdemli ilçesinin konumlandığı alan antik dönemin Dağlık Kilikya ile Ovalık Kilikya'sınının, günümüzün bölge tariflerine göre ise Taşeli Platosu ile Çukurova Bölgesinin arakesitinde yer almaktadır. Bu arakesitteki konumu dolayısıyla ilçenin fiziki coğrafyası ne Çukurova gibi verimli, geniş, kesintisiz düzlükleri; ne de Taşeli Platosu kadar kayalık, ulaşımı zor aşırı dağlık bir karakter gösterir.

Osmanlı idaresinde Alata Deresinin batısı İçel Sancağı'nın Karataş Kazası, doğusu ise Tarsus Sancağının Elvanlı kazası sınırları içindedir. 18. yüzyıl kaynaklarına göre Karataş Kazasında herhangi bir kasaba ve şehir büyüklüğünde bir yerleşmenin olmadığı (Köse, 2013, p 57–58), adı geçen kazanın 1870'de Yağda-Koyuncu Bucağı

[4] TÜBİTAK Proje no. 113K632.

olarak yeniden belirlendiği ve 20. yüzyılın başında bucak sınırları içinde on bir Yörük cemaatinin barındığı bilinmektedir. Bölgedeki konar-göçer cemaatlerin tamamen yerleşik hale geçmesi 1960'lara kadar sürmüştür (Yalgın, 1993).

19. yüzyılda Erdemli Köyü Alata Deresi üzerindeki taş köprünün hemen yanında kurulmuş, Silifke - Mersin karayolu üzerinde bir dinlenme noktasıdır. Bunun yanı sıra Alata İskelesi 19. yüzyılın ikinci yarısında Mersin Limanı ile Taşucu Limanı arasında faaliyet gösteren yedi iskeleden biridir. Bugünkü Alata Balıkçı barınağının yerinde olduğu düşünülen bu iskelenin, 1895 yılına ait belgelere göre, orman ürünlerinin ihraç edilmesi nedeniyle yüzyılın sonuna kadar önemini korumuştur (Mazak, 2011). Söz konusu idari alan 16. yüzyıldan 19. yüzyıl sonuna kadar bir kaza birimi olmasına ve hem kara, hem de deniz ulaşımında bir aktarma noktası görevi üstlenmesine rağmen 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar kırsal karakterini bütünüyle korumuştur.

Tarihi gelişimi böylesi kırsal nitelikler arz eden Erdemli 20. yüzyıl boyunca ekonomik, demografik, toplumsal yapısı ve yapılı çevresi kentsel bir yerleşim olma yolunda önemli değişimler geçirmiştir ve bugün Mersin metropoliten alanına hem fiili hem de yasal olarak dahil olmuştur. Peki bu dönüşüm ışığında Erdemli'nin kırsal niteliklerinin tam olarak tarih olduğu iddia edilebilir mi? Bu soruya yanıt vermenin ilk etabı kır ve kent ayrımına teorik bir bakış gerektirir.

Kent ve Kır Ayrımın Gri Tonları

Kent ve köy kavramlarına bir ilk bakış, iki zıt kavramdan oluşan bir dikotomiden bahsettiğimizi düşündürebilir. Gerçekten de Kurt (2003, p 11–12), bu ayrıma dair farklı yaklaşımların ortak noktasının hem nicelik, hem de nitelik olarak kent ve köyün iki ayrı uç noktayı temsil ettiği düşüncesi olduğunu ifade eder. Fakat bu ayrım aşağıda da ayrıntılı olarak ele alacağımız gibi tek bir değişken aracılığıyla tanımlayabileceğimiz bir ikilikten ziyade farklı ve birbirinden bağımsız boyutları olan bir ayrışmaya daha yakın duruyor. Bu anlamda da, bir yerleşim alanını her zaman kesin bir şekilde kent veya kır olarak tasnif etmek kolay değil. Belli açılardan kentsel nitelik arz eden bir yerleşim birimi, başka bir açıdan pekala kırsal özellikler taşımaya devam edebilir (Brown & Schafft, 2011, p 7–8).

Çok yakın bir döneme değin, bu dikotomik yaklaşım yine de geçerliliğini korudu, çünkü kent ve kırın kendilerine özgü niteliklerinin ortaya konmasından ziyade kentleşme sürecinin özelliklerine odaklanılmış, bu özellikleri taşımayan mekanlar kır sayılagelmişti *(ibid.)*. Bu açıdan bakıldığında, ekonomik ve sosyal gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu, yerleşim birimlerinin kırsal niteliklerinden arınıp, kentsel özellikler kazanmalarıdır. Değişimin yönü daimi olarak kırdan kente olarak görüldüğü için yerleşim yerlerini, kentleşmiş ve henüz kentleşememiş yerler olarak okumak mümkün olabildi. 1960ların kent coğrafyası çalışmaları da kentsel sistemlerin modellenmesine odaklandığı için kırsal alan bu kent modellerine komşu tarım coğrafyaları olarak görülerek tarımsal faaliyete indirgendi (Woods, 2011, 6).

Bu değişkenlerin devşirileceği yaklaşımlar arasında da bir takım ayrılıklar olduğu ortadadır. Brown ve Schafft (2011) kırsal alanın belli sosyo-demografik özelliklere sahip bir mekan ya da toplumsal bir inşa olarak farklı şekillerde ele alınabileceğini savunur. Bu anlamda kırsal alanı bir yandan demografik büyüklük ya da tarımsal faaliyetlerin yoğunluğu olarak tanımlayabileceğimiz gibi, insanların kırı düşünürken

öne çıkardığı sembol ve işaretlerle de tarif edebiliriz (Brown & Schafft, 2011, p 4–5). Başka bir deyişle, biri demografik, diğeri ekonomik, sonuncusu da sosyolojik üç farklı alan beliriyor. Fakat bu üç boyuta idari, coğrafi ve kültürel boyutları da eklediğimizde karşımıza çok daha karmaşık bir matris çıkar. Yazımızın geri kalan bölümünde, kent-kır ayrışmasını şekillendiren bu matrisin farklı boyutlarına odaklanacağız.

İdari Bir Ayrım Olarak Kent ve Kır

Kent ve kır ayrımının en kestirme kurgusu, söz konusu alanın idari niteliği ile saptanabilir. Örneğin, Türkiye açısından kent ve köy ayrımı belediye teşkilatı ile doğrudan bağlantılıdır. Nitekim köyler kendi faaliyetlerinin yanısıra temelde Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve daha sonrasında il özel idarelerinin götürdüğü hizmetlerle yönetilen yaşam alanlarıydı. Bir belediye teşkilatının kurulması, ilçe kamu tüzel kişiliğinin kazanılması, il ve büyükşehir olunması yasalarla tarif edilen Türkiye kentleşme sürecinin *de facto* derecelendirilmesi olarak okunabilir. Peki Erdemli'yi bu idari kategoriler üzerinden ele alacak olursak karşımıza nasıl bir tablo çıkıyor?

Bugünkü Erdemli kentsel yerleşim alanı içinde ilk yerleşim noktaları Alata ve Erdemli köyleri olmuştur. 16. yüzyıl tahrir kayıtlarına göre Alata Köyü, Tarsus Sancağı Elvanlı Kazası dahilinde ilk köy yerleşimlerinden biridir (Bilgili, 2001, 281 ve 373). Erdemli Köyü ise 18. yüzyıl kayıtlarında Karataş Kazası sınırları içinde yer almaktadır (Köse, 2013). 1870 yılında Karataş Kazası yerine, Yağda-Koyuncu Bucağı kurulmuştur (Yalgın, 1993). Bu tarihten sonra bucağın idari merkezi kışın (1873 yılında kurulan) Güzeloluk Köyü, yazın ise Erdemli Köyü oldu. Güzeloluk Köyü Koyuncu aşiretinin yaylağı, bugün Erdemli'de Koyuncu Mahallesi olarak anılan yer ise kışlağı olmuş, zamanla da köy statüsü kazanmıştır (Yanar, 2010, 19). Erdemli'nin kaza olma sürecinde Güzeloluk ileri gelenlerinin rolü önemlidir. Her ne kadar "eski kaza"nın kentsel odağı olmasa da, Güzeloluk bir kültürel odak olarak varlık göstermiştir .[5]

Bugün yetmiş yaşın üstünde olan Erdemli sakinlerinin anlatımında 1950'ler bir milat olarak belirmektedir.[6] 1 Temmuz 1954 yılında Erdemli ilçesi kurulmuştur. İlçenin kurulmasında başta Güzeloluk ve Koyuncu'nun ileri gelenleri olmak üzere Vali Tevfik Sırrı Gür'ün de desteği olmuştur. Mustafa Ergin'in anlatımına göre ilçe olma yolunda faaliyetler şu şekilde gelişmiştir: 1952'de Avukatlık yapan Mustafa Ergin ve Ahmet Şenoğlu, Müftü Süleyman Sırrı Özbek, Salih İnankur, İbrahim Lütfi Bilgen ve yörenin diğer ileri gelenleri ile "Erdemli, Alata, Koyuncu Köylerini Kalkındırma Cemiyeti" kurulur. Başta Erdemli çevresinde olmak üzere, Mersin'de ve Ankara'da ilçe kurulması için görüşmeler yapılır. Bu girişimler öyle bir noktaya gelir ki 1954 kışında Ankara protokolüne portakal ve limon gönderilmesine karar verilir. Her bir meyvenin ambalajlandığı kağıtlara ise şunlar yazılır: "54 yılında, 54 köy kaza vaadinizi bekliyor. Kaza ile daha çok büyür ve gelişiriz." Bu ambalajlar

[5] Nahiye'nin Kuvay-i Milliye örgütlenmesi Güzeloluk'da gerçekleşmiştir (Çiftçi, 2002). Ayrıca A.R. E. (11.4.2014, Erdemli) ve D. M. (14.2.2014, Erdemli) ile gerçekleştirilen görüşmeler.

[6] H. Ü. (21.2.2014, Erdemli), H. K. (21.2.2014, Erdemli), H. I. A. (7.3,2014, Erdemli), D. T. (21.2.2014) ile yapılan görüşmeler.

milletvekillerinin evlerinde eşleri ve çocukları tarafından açıldığında Erdemli birdenbire Ankara'nın gündemine oturur. Özellikle Refik Koraltay bu girişimden çok etkilenir ve Maliye Bakanından randevu alınır. Bakan Ethem Menderes ambalaj girişimini "Amerikanvari" bulmuş ve "kısa zamanda ilçe olacaksınız" demiştir (Yanar, 2004, 11).[7]

İlçe merkezinin sınırları da Erdemli, Koyuncu ve Alata köylerini kapsayacak biçimde belirlenmiştir. O güne kadar Erdemli köyü Alata Çayının üzerinde bir taş köprü, köprünün hemen batısında bir han, önünde bir çınar ağacı ve birkaç dükkanın oluşturduğu bir yerleşim çevresinden ibarettir.[8]

1947 İktisat Planının "sanayileşme yoluyla kalkınmadan tarımsal yolla kalkınmayı" önceleyen devlet politikası Demokrat Parti döneminde dış yardımlarla uygulamaya geçirilmiştir. Dış yardımların önemli bir kısmı baraj, karayolu ve liman gibi alt yapı yatırımlarına aktarılmıştır. 1950'li yıllarda Çukurova Bölgesi bu yatırımlardan önemli bir pay alacaktır. Seyhan Barajı, Çukrova Bölgesi tarım alanlarının sulaması, ülkenin en büyük limanı olan Mersin Limanının inşası, karayollarının açılması ile bölgenin İç Anadolu ile bağlantısının güçlendirilmesi söz konusudur ("İçel," 1982, 3687). Bütün bu gelişmeler Erdemli'yi de doğrudan ve dolaylı olarak etkileyecektir. Nitekim, Erdemli ilçe ve belediye statüsü kazanmasından 60 yıl sonra Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin sınırlarına dahil edilerek metropoliten bir kimlik kazanmış, böylece idari olarak sadece kentli değil, büyük kentli bir statüye çıkmıştır.

Kentleşmenin Demografik Temelleri

Kentleşme sürecini ele alırken ilk akla gelen değişkenlerden bir diğeri, bir yerleşim biriminin demografik gelişimidir. Kır veya köy denildiğinde başta, orada yaşayan insanların sayısı ve belli bir alana düşen nüfus yoğunluğu akla gelir. Bu anlamda, kentleşme süreci en kaba anlamda bir yerleşim yerinde yaşayan insanların sayısının artmasıdır. Bunun en basit örneği, 442 sayılı Köy Kanunu'dur. Yasaya göre, nüfusu 20.000'den fazla olan yerleşim yerleri şehir olarak sayılabilir. Nüfusun 2000 altında olan yerler köy olarak tanımlanır, bu iki kategori arasında yer alan yerleşim birimleri kasaba olarak adlandırılır.

Nüfus ve nüfus yoğunluğunun dışında başka değişkenleri de hesaba katan yaklaşımlara da rastlanabilir. Örneğin, 2002'de daha objektif bir kır-kent tanımını geliştirmeyi amaçlayan İngiliz Hükümeti, coğrafi bilgi sistemi teknikleri kullanarak hane yoğunluğuna dayanan bir ölçeklendirmeye başvurmuştu (Woods, 2011, 34).

Erdemli'nin kırsallığına demografi açısından baktığımızda karşımıza ilginç bir manzara çıkıyor. Kentli karakterin en önemli özelliği olarak altını çizdiğimiz nüfus artışı Grafik 1'de gördüğümüz gibi 1965-2012 arasında Türkiye'de kır nüfusu azalırken Erdemli'de artmıştır. Bu artışta Erdemli ilçesinin kıyı köy ve kasabalarının payı büyüktür. Bir anlamda kıyı kesimde narenciye ve turfanda sebze üretim artışına paralel olarak ilçe genelinde bir kıyılaşma görülür. 1980 sonrasında turizm sektörü de bu artışı desteklemiştir. 3 Mart 2014'e kadar ilçenin yaklaşık 40 km'lik kıyı şeridi boyunca (Erdemli Belediyesi hariç) 9 belde yer almakta idi. Erdemli'de kentsel nüfus artış hızı ise 1985'den sonra Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. Bu

[7] Ayrıca H. K. ile yapılan görüşme.
[8] H.I. A., H. Ü. ve D. T. ile yapılan görüşmeler.

durum da Türkiye genelinde küçük şehirlerden büyük şehirlere doğru yönelimin Erdemli'yi de etkilemiş olduğunun bir göstergesidir.

Şekil 1. Türkiye ve Erdemli'de köy ve kent nüfus artış hızı endeksi (1965-2012)

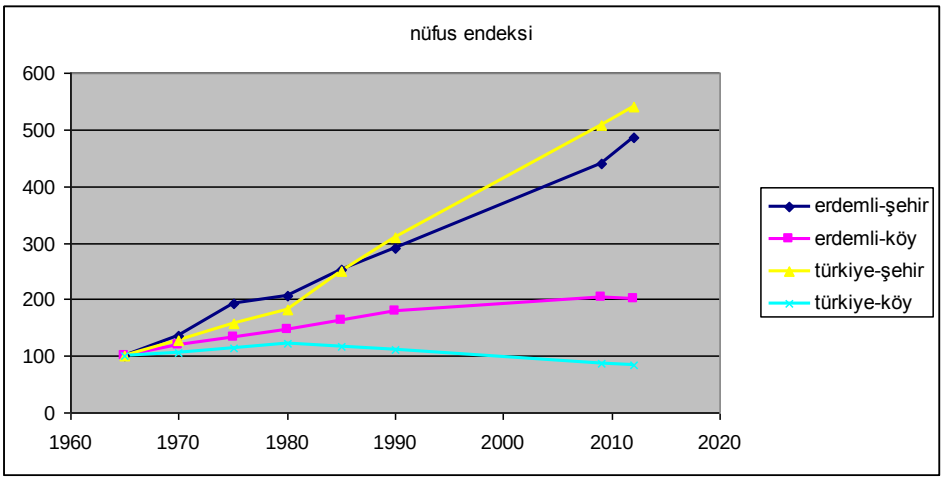

Kaynak: TÜİK

Bu demografik yaklaşım, önceki bölümde ele alınan idari teşkilatlanmaya doğrudan bağlı olduğu için aslında ancak bağımlı bir değişken olarak değerlendirilebilir. Çünkü nüfusun kentsel ve kırsal niteliği, söz konusu toplulukların hangi idari sınırlar içinde ikamet ettiğine göre değişiklik gösterir. Yeni bir belediyenin kurulması ya da belediye sınırlarında gerçekleşen değişiklikler haliyle bu göstergenin önemli ölçüde farklılaşmasına sebep olur. Öyle ki, 6360 sayılı kanunla diğer 29 kentle birlikte büyükşehir sınırları il sınırlarına genişletilen Mersin'e bağlı olduğu için Erdemli nüfusunun tamamı 30 Mart 2014 itibarıyla kentsel bir nitelik kazanmıştır. Bu tarihe kadar Güzeloluk yaylasının bir köyünde yaşayan bir Erdemli'linin artık kent merkezindeki lüks bir sitede yaşayan Yenişehir'liden idari anlamda bir farkı kalmamıştır.

Bu son düzenleme ile kent ve kır arasındaki idari kategoriler anlamını yitirmiş olduğu için kırsallığı ekonomik faaliyet ışığında ele almak bir zorunluluk haline gelmiştir.

Tarımdan Bağımsızlaşan Kırsallık

Nüfusun niceliğine yönelik değerlendirmenin ötesine geçtiğimizde, bu nüfusun ekonomik faaliyetleri gündeme gelir. Gerçekten de, kır/köy denilince ilk akla gelen özelliklerden birisi buradaki hakim ekonomik faaliyetin tarımsal nitelik taşımasıdır. Sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişimi bir yerleşim yerinin kentleşmekte olduğunu düşündürür. Bu açıdan bakıldığında, bir yerleşim yerinin kentsel niteliklerini ortaya koymak için başvurulabilecek temel değişkenlerin arasında ekonomik hayat yer alır.

Öte yandan, Woods tarımsal üretime indirgenen kır tanımının 1970'lerden itibaren neo-marksist yaklaşım ile geliştirildiğini belirtir. Buna göre, tarım bir tür sermaye birikim aracı olarak ya da kırsal planlama ve ekonomik kalkınmayı kapitalist

devletin veçheleri olarak görülür (Woods, 2011). Bu anlamda, bir yerdeki hakim ekonomik modelin tarımsal niteliğinden ziyade, bu sürecin kapitalizmle eklemlenme biçimine bakma gereği ortaya çıkar.

20. yüzyıl boyunca tarım Erdemli için önemli bir faaliyet alanıdır, ancak jeolojik sorunlarla, parçalı ve verimi düşük tarımsal sahada, sulama güçlükleriyle mücadeleyi gerektirir. İlçede tarım sahasının genişlemesi bataklık alanlara, mera, maki, orman alanlarına rağmen süregelmiştir. 1928 yılı verilerine göre Erdemli ve Lamas ovalarında limon, portakal, keçiboynuzu ve susam yetiştirilmektedir. (Çiftçi, 2004, 12) 1930'lardan itibaren bataklıkları kurutma faaliyeti artmış, dönemin valisi Tevfik Sırrı Gür'ün de teşvikiyle, narenciye ve muz bahçeleri giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. 1943'te narenciye bahçelerinde görülen bir salgın hastalık sonrasında halk turfanda sebzeciliğe yönelmeye başlamıştır.[9]

Erdemli'de, özellikle ilçe merkezinde, İçel'in diğer yerleşmelerine kıyasla daha geç bir dönemde (1920'lerde) başlayan tarımsal üretim için her dönemde gündemdeki yerini koruyan iki temel sorun; uygun tarım arazisi bulma ve sulama suyu teminidir. Bu iki sorunun çözülmesi halinde iklim koşulları o kadar uygundur ki 5-10 dönüm arazi bir ailenin geçimini asgari düzeyde sağlayabilir. Elbette ekonomik verimlilik düzeyi tarım teknolojilerinin geliştirilmesi ve gıda piyasasındaki rekabet ilişkileriyle de doğrudan ilişkilidir. Erdemli'nin 70 yıllık tarihi içinde tarım arazisi temini; sulama altyapısının gerçekleştirilmesi; tarım teknolojilerinin geliştirilmesi, izlenmesi ve uygulanması; tarım ürününün pazarlanması gibi konular halkın gündemindeki yerini koruduğu gibi, yerel ve merkezi idarelerin program ve bütçelerinde -boyut değiştirerek- yer almaya devam etmiş, özellikle sulama projeleri seçim vaatleri arasında en etkili konu olagelmiştir (Şahin, 2011, p 87–108).[10] Yapılan görüşmelerde bölge coğrafyasının Erdemli tarımı için belirtilen en avantajlı yönü, ilçede tarım sahasının deniz seviyesinden 1500 metre yüksekliğe kadar 4 veya 5 farklı yükseklik kuşağında dağılım göstermesidir. Böylelikle ilçede her hangi bir türün kendine uygun bir mikroklimatik ortam bulması mümkün olmakta ve bir meyvenin ilçedeki hasat süresi (kıyıdaki ilk hasattan 1300 m. yükseklikteki son hasada kadar geçen süre) beş ay gibi uzun bir takvime yayılabilmektedir. Bu durum bir meyvenin pazara arz süresinin uzaması, yani ticaretinin sürdürülebilmesi demektir.[11] Bu "avantaj" sulama olanaklarıyla birlikte ancak 1990'lardan itibaren ekonomik ve toplumsal açıdan belirleyici hale gelmiştir ve gelecek on yıllara ilişkin büyük beklentilere neden olmaktadır.

1960 ve 1970'ler örtü altı sebze üretiminin yaygınlaşmaya başladığı yıllardır. Önceleri "eğme" olarak adlandırılan basit strüktürle oluşturulan örtü altı sebze üretiminin bir sonraki aşaması olan "naylon sera" 1965'ten sonra gerek Alata Ziraat Okulunda teknik uzmanların,[12] gerekse öncü çiftçilerin başka illerdeki

---

[9] Kenan Taşpınar ve İbrahim Yasa, *Erdemli Kazası İnkişaf Planı Hakkında Bir Araştırma,* Ankara: TODAİE, 1959'*dan aktaran* (Şahin, 2012). Ayrıca E. M. (11.6.2014, Erdemli) ile yapılan görüşme.

[10] Ayrıca "Mersin'de 11 Tesisin Temeli Atıldı" *Sondakika.com,* http://www.sondakika.com/haber/haber-mersin-de-11-tesisin-temeli-atildi-5672566/ (05.09.2014)

[11] M. Ş. (11.4.2014, Erdemli) ile yapılan görüşme.

[12] Turgut Kiper'e ait Çalışma Notları, 1961, Kiper Özel Arşivi.

uygulamalardan yararlanarak yaptıkları denemelerin başarılı sonuç vermesiyle yaygınlaşmaya başlamıştır.[13]

Şekil 2. Erdemli'de Ekili Alanlarda Yetiştirilen Ürünler

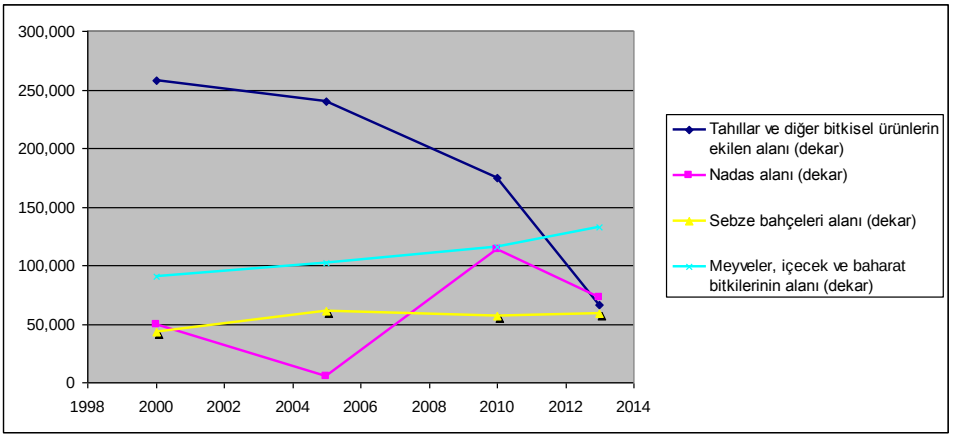

Kaynak: TÜİK

Seracılık emek yoğun, riski büyük ancak kazanç vaat eden bir üretim biçimidir ve bu yüzden Erdemli hem kendi hem de komşu ilçelerin kırsalından nüfus çekmiştir. Zamanla Adıyaman, Urfa ve Diyarbakır başta olmak üzere Güneydoğu Anadolu illerinden de göçmenler Erdemli'ye yerleşti. Gelenler işçi, aylıkçı, ortakçı olarak üretime katılmışlardır. Özellikle hasat mevsimlerinde tarım işçileri Erdemli çarşısındaki çınar altında (Şahin, 2011, 33 ve 57), 1980'lerde ise Alata köprüsü kenarında sabahları toplanır, kendilerine iş vermek üzere alıp götürecek bahçe sahiplerini beklerlerdi. Yani 20.000 nüfuslu bir yerleşimde "işçi pazarı" ortaya çıkmıştı. 1970'li yıllarda göç edip gelen yoksul halk tarafından Alata Mahallesi kıyı kesiminde bir gecekondu mahallesi kurulmuştu ki küçük yerleşim yerlerinde gecekondu varlığı pek de alışıldık bir durum sayılmaz.

Bugün sadece tarımdan geçimini sağlayan hane ve kişilerin yanı sıra emekli, esnaf, memur olup tarımsal üretim yapan kişi ve hanelerin oranı da önemlidir. Tarımsal üretimin hanenin ikinci gelir kaynağı olması yatırım sahiplerine teknoloji geliştirme, risk alma kolaylıkları getirmekte, kar beklentisini erteleyebilmelerine izin vermektedir. Pazarın durgun olduğu dönemlerdeki zararlarını diğer gelirleriyle karşılayabilmektedirler. Ancak tarım işçisi, ortakçı veya kendi hesabına çalışan küçük işletme sahibi haneler ve tek geliri tarım olan insanların yaşam koşulları zorlaşmaktadır.

Grafik 2, bu nicel değişikliğin yanısıra yetiştirilen ürünlerin türlerinde de bazı farklılıklar olduğuna işaret ediyor. Tahıl ve diğer bitkisel üretim yapılan alanlar 250.000 dekardan 75.000 dekara gerilerken meyve yetiştirilen alan büyüklüğü 100.000 dekardan 125.000 dekara çıkmıştır. Bununla birlikte 50.000 dekar büyüklüğündeki nadas alanı 75.000 dekara yükselirken, 50.000 dekar olan sebze yetiştirilen alan aynı miktarda kalmıştır.

[13] M. Y. (7.4.2014, Erdemli) ve M. Ş. ile yapılan görüşmeler.

Yukarıda da belirtildiği gibi Erdemli ilçesinin kıyı kesimlerinde narenciye ve turfanda sebze üretimi ile pazara yönelik üretimin başlaması 1940'lara kadar uzanmaktadır. 1990'dan sonra ise sulu tarım faaliyeti yüksek rakımlara doğru tırmanmaya başlamıştır. Yukarıdaki grafikte de görüleceği gibi 1995-2013 arasında üretim deseninde endüstriyel ve piyasa değeri yüksek ürünlere doğru bir değişim gözlenmektedir. Bu eğilim Türkiye tarımında yaşanan dönüşümle koşut bir nitelik de arz eder. Neoliberal politikalar ışığında devletin tarıma desteğinin azalması ve girdi maliyetlerinin artması, tarımsal üretim alanında ciddi bir krizin ve bunu izleyen bir çözülmenin yaşanmasına sebep olmuştur(Aydın, 2001, 13). Erdemli'de yaşanan bu tarımsal dönüşüm de, bu krizin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Ekili alanlarda tahıldan meyve ve sebzeye yönelme eğilimlerini bu dönüşümün ışığında ele alabiliriz.

Sulu tarım faaliyetinin yüksek rakımlara tırmanışında bir diğer önemli faktör de Erdemli kentsel alanının yoğun biçimde yapılaşmasıdır. Erdemli Belediye sınırları içinde dinamit ve iş makineleri ile taşlık, kayalık, makilik alanların tarıma açılma işlemi, sekilenmesi ve açılan düzeltilen bu alanların başta imara açılan inşaat alanlarından taşınan verimli toprakla doldurularak tamamlanmaktadır. 1970'lerde bu biçimde tarım arazisi kazanma süreci[14], 1990'larda Erdemli'nin yüksek rakımlı kırsalına kaymıştır. Bu eğilim tarıma hizmet veren hafriyat, arazi tesviye gibi işleri üstlenen inşaat sektörü; sulama, ilaç, gübre, tarım alet ve makineleri satan ticari birimler; tarım kredisi, sigortası gibi mali hizmetler; veterinerlik, ziraat mühendisliği gibi teknik ve danışmanlık hizmetleri gibi pek çok ekonomik sektörü işler kılmaktadır. Pazarlama, depolama, ambalajlama gibi tarım alanındaki lojistik hizmetler ise Erdemli genelinde son yıllarda yaygınlaşmaktadır. Bu gelişmeler ilçe genelinde tarım alanının genişlemesi, üretim deseninin değişmesi, teknolojinin sürekli yenilenmesi gibi faktörlerle büyük oranda tarıma dayalı Erdemli ekonomisinin içinde kentsel nitelik arz eden ekonomik kolların gelişmekte olduğu ve dolayısıyla Erdemli'nin kentsel karakterinin daha da öne çıktığını göstermektedir. Bu gözlem inşaat sektörünün ülke genelindeki ağırlığının Erdemli özelindeki yansımalarını mercek altına aldığımızda daha bir önem kazanır. Bunun için yapılı çevreye dair gelişmeleri ele almakta fayda var.

Bayındırlaşan Kırsal Alan

Demografik yapı ve ekonomik hayatın doğal sonucu belli bir yerleşim yerinin yapılı çevresindeki değişimdir. Konut, altyapı ve sosyal imkanlar bakımından daha mütevazi özellikler arz eden kırsal alana tezat olarak, kentsel alan büyük üretim ve konut yapılarını barındıran, nitelikli kamusal alanlar sunan, sosyo-kültürel imkanları gelişmiş bir yerleşim yerini düşündürür.

Erdemli'ye yapılı çevre açısından baktığımızda, 1980'e kadar kent merkezinin dışındaki mahallelerde, konut ile tarım alanının iç içe geçtiği, yaygın, düşük yoğunluklu bir arazi kullanım deseni hakim olduğunu görüyoruz. 1950'lerde yoksul ve sebzecilik yaparak geçimini sağlamak durumunda olan, işçi, aylıkçı ve ortakçı kesim çalıştığı bahçenin bir kenarında "çatma" tabir edilen duvarı bireket, sunta, ahşap malzemeden; çatı örtüsü ağaç dalı, saz ve plastik malzemeden oluşan ve basit tekniklerle inşa edilen bir veya iki odalı bir yapıda barınmak durumunda kalmışlardı.

[14] B. A. ile yapılan görüşme (7.3.2014, Erdemli).

Bu yapı türünün oranı giderek azalsa da halen çeper mahallelerde rastlanmaktadır. Başlarda görülen yığma taş yapıların yerini 1960'larda üretilmeye başlanan, tuğlaya kıyasla daha ucuz bir malzeme olan bireketle bir-iki katlı yığma yapılar almıştır. 1970'lerden itibaren kentte 2-3 katlı betonarme evler yaygınlaşmaya başlar. Yerleşimin ana ulaşım kanalları ve mahalle odaklarında görece yapılaşma yoğunluğu görülse de, bahçenin bir kenarına ev inşa etme alışkanlığıyla dağınık yerleşme deseni karakteri hakimdir. O yıllarda Erdemli'de teknik ve sosyal alt yapı yetersizdir.[15]

1980'lerde yerleşimde hastane, kapalı spor salonu, yeni eğitim kurumları ile kentsel sosyal donatı alanları artar. Halkın değişen tüketim alışkanlıklarına paralel olarak kent merkezi de biçim değiştirmeye başlamıştır. Geçimini tarımdan sağlayanların yanında ticaret, küçük sanayi ve hizmet sektöründe çalışanların oranı giderek artmaktadır. Bu durum konut talebini de etkiler. İmar planını dikkate alan, mimari projesi olan, müstakil parsellerde 3-5 katlı konut üretimi yaygınlaşır. Müteahhitler veya kooperatifler kanalıyla konut üretimi girişimleri ise henüz yenidir. Bu tür oluşumlar Mersin-Silifke karayolunun güneyinde, başta yazlık konut üretimiyle gerçekleşir.[16] Giderek söz konusu karayolu Erdemli için iki farklı yaşam çevresi arasında bir sınır oluşturmaya başlar. Erdemli'deki yaygın ifade biçimiyle "Yolun altı" daha "modern", orta üstü ve zengin bir kesimin yaşam çevresidir. "Yolun üstü" ise yaygın olarak geleneksel yapılaşmanın sürdüğü, ağırlıkla tarımla uğraşan orta ve alt gelir grubunun konut alanıdır.

1990'lı yılların ortalarından itibaren kentsel yapılanmada iki önemli değişim görülmektedir. Bunlardan biri yerel yönetimler tarafından kentsel alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmesi ve Erdemli'de kamu yatırımlarındaki artıştır. Bu gelişmede belediyelerin iktisadi işletmeler kurabilir hale gelmeleri ve borçlanma yoluna giderek yatırım yapma olanaklarını arttırmaları rol oynamıştır. Erdemli'de 1994 yerel seçimlerine MHP adayı "Erdemli'yi kaymakamlı köy olmaktan kurtarmak" sloganıyla katılmış ve özellikle genç seçmenlerin desteğiyle seçimi kazanmıştır (Çevik, 2004, 3). Başkan Ali Şahin o güne kadar edindiği belediyecilik deneyimiyle birlikte atıksu ve arıtma sistemleri ve ulaşım yatırımlarına öncelik vermiştir. Bu dönemde Erdemli Nazım İmar Planı Revizyonu yapılmış ve hızla planın uygulanmasına geçilmiştir. Bir diğer önemli girişim gecekondu alanının boşaltılması ve gecekondu sakinleri için toplu konut projesinin üretilmesidir. Söz konusu projeler o günler için oldukça radikaldir ve uygulaması uzun yıllara yayılacaktır.

Diğer gelişme ise konut üretimi alanındaki yeni girişimlerdir. Kooperatifçilikle başlayan toplu konut üretimi, yerini giderek inşaat firmalarının arsa sahipleri ile anlaşarak yapılan çok katlı ve çok bloklu konut üretim biçimine bırakmıştır.[17] Bu durum önce kentin yerleşim alanı içinde varlığını o güne kadar koruyabilmiş olan 1000-4000 metrekarelik bahçelerin hızla yapılaşmasına neden olmuş, yapılaşma akımı ikinci hamle de merkezin hemen çevresine sıçramıştır. O yıllara kadar talep ekseninde konut üretimi gerçekleştirilirken, 1990'ların ortalarından itibaren konut

[15] D. M., M. Ş. ve M. Y. ile yapılan görüşmeler.
[16] H. I. A. ve D. M. ile yapılan görüşmeler.
[17] D. M. ile yapılan görüşme.

arzı konut talebini yönlendirir hale gelmiştir. 2000'li yıllar Erdemli'de konut fazlasının açığa çıktığı yıllardır.

1990'lardan itibaren yaşanan süreç bir anlamda 1950'lerde yüksek rakımlardan kıyı kesimlere olan nüfus akımının -başka biçimde- tersine dönerek bu kez kıyıdan yüksek rakımlara doğru yönelmektedir. Süreç önce kırsalın kıyılaşması ve kentleşmesi, ikinci aşamada ise kentin kıra geri yönelimi şeklinde de özetlenebilir. Dolayısıyla 70-80 yıl içinde eğitim, tarım teknolojileri, yaşam standardı, gelir düzeyleri, aile yapısı gibi pek çok alanda önemli değişimler olmuştur. Yukarı köylerde tarım yapma iddiasında olan insanların önemli bir kısmı kentsel aktivitelerden elde ettiği birikimi tarıma aktaracaktır. Üretiminde kendi emeği yerine tarım işgücünü kullanacak; bölgesel, ulusal, hatta küresel pazar ağları ile bağlantı kuracaktır. Dolayısıyla giderek kent odaklı bir tarımsal faaliyetin sürdürüleceği beklenebilir.

Diğer yandan Erdemli kırsalında arazi verimliliği son derece düşüktür (Topuz, 2014). Kırsal arazi büyük bir oranda makiliklerle kaplıdır ve bunların bir bölümü de orman mülkiyetindedir. Tarım alanları jeolojik sakıncalı alanlara, makilik, ormanlık ve hatta arkeolojik alanlara rağmen açılmaktadır. Tarım alanı miktarıyla birlikte ilçenin arazi kullanımında da önemli bir değişim de izlenmelidir. Bir anlamda taşıma su ve taşıma toprakla tarım yapılmaya çalışılmaktadır. Altyapının hazırlanmasının hem bireylere hem de kamuya maliyeti oldukça yüksektir.

Sürecin bugünden yarına nasıl gelişeceği ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla ayrı bir araştırmanın konusudur. Bu çalışma kapsamında ise Erdemli özelinde kırsal ve kentsel aktivitelerin hep iç içe olduğunu, bundan sonra da tarımsal üretim koşulları nedeniyle kır-kent ilişkisinin süreceği belirtilmelidir.

Yoğun yapılaşmanın olduğu alan Erdemli'nin en verimli tarım arazileridir, ancak artan arazi değerleri karşısında tarım alanlarının varlığını sürdürmesi mümkün olamamıştır. Bu yapılaşma sürecinin bir diğer olumsuz yönü 1994 Nazım Plan kararlarının aşılarak, çok katlı ve yüksek yoğunluklu bir yapılaşmayla gerçekleşmiş olmasıdır. Arazi sahipleri ve müteahhitlerin baskıları ile gerçekleşen çok katlı yapılaşmaya karşın,[18] kentin teknik ve sosyal altyapısı yine yetersiz kalmıştır. Öyle ki Erdemli'nin gelişimi boyunca pek çok okul, kaymakamlık, halk kütüphanesi, sağlık ocağı gibi donatı alanları bağışlanan araziler üzerinde inşa edilmiştir. Sosyal donatılardaki yetersizliğe karşın son yıllardaki bu hızlı değişimi kimileri "Erdemli nihayet bir şehir görünümü kazandı" biçiminde yorumlarken, kimileri ise endişeyle izlemektedir.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan hem kamu, hem de özel girişimlerle gerçekleştirilen yapılaşmaya yönelik yatırımlar kentte inşaat sektörü ve sektöre girdi sağlayan ticaret ve hizmet birimlerini de hareketlendirmiştir. 2010 ve sonrasında Erdemli belediyecilik hizmetleri açısından yeni olarak nitelenebilecek uygulamalardan birisi de büyük kentsel rekreasyon alanlarının inşa edilmesidir. Son yıllarda kentsel yeşil alan seçim propagandalarında yer bulmaktadır. Bu durum kentte kişi başına düşen yeşil alan miktarını arttırmakla birlikte kıyının doğal yapısının bozulması, büyük dolgu maliyeti

[18] D. M. ile yapılan görüşme.

nedeniyle yüksek bütçelerle gerçekleştirilmiş olması gibi nedenlerle önemli eleştiriler de almaktadır.

Şekil 3. Erdemli Belediyesi sınırları içinde inşa edilen bina sayılarının yıllara göre gelişimi

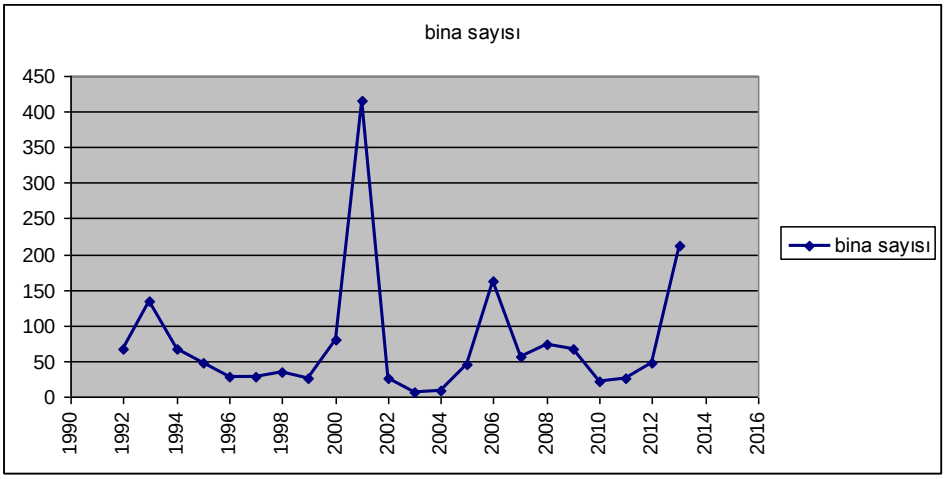

Kaynak: TÜİK

Şekil 4. Erdemli Belediyesi sınırları içinde inşa edilen konutların yıllara göre ortalama kat sayısı

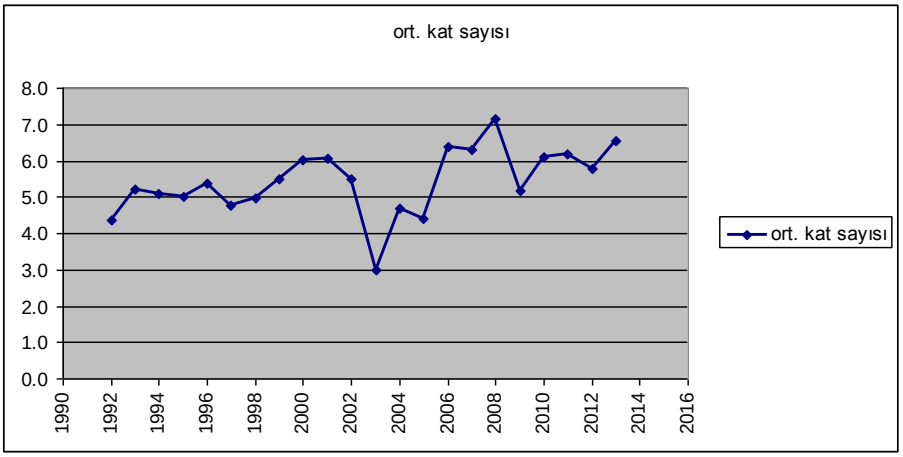

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki iki grafik Erdemli'ye dair hiçbir izlenimi olmayan birisinin bile, kentin yaşadığı fiziki dönüşüme dair net bir fikri olmasını sağlayabilir. Yıllar itibariyle inşa edilen bina sayısı ve ortalama kat sayılarındaki artış 2000'li yıllarda yapılaşmada çok hızlı bir artışın olduğuna dair önemli göstergelerdir.

Şekil 5. Erdemli Belediyesinin Nüfus Gelişimi (1935-2012)[19]

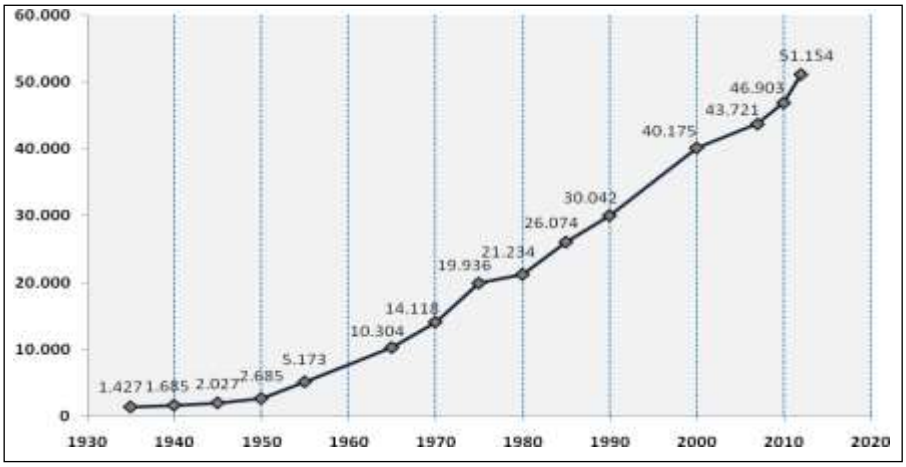

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayım Sonuçları ve TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri.

Erdemli İlçe Merkezi, yani idari bakımdan kent olarak kabul edilen yerleşim, 442 sayılı Köy Kanunun belirlediği nüfus koşuluna ancak 1980'de ulaşabilmiştir. 1950'den sonra doğrusal bir nüfus artışı görülen yerleşimin 2012 nüfusu 50.000 geçmiştir. 50.000 nüfusa ulaşmak Türkiye ve Kanada, Brezilya gibi bazı ülkelerde bir yerleşimin "orta ölçekli kent" statüsü kazanması için gerekli koşullardan birisidir (Üzmez, 2012, 29–31).

Bu dönüşüm yapılı çevrenin dönüşümünün ötesinde yaşanan ekonomik dönüşümün de bir göstergesi olarak okunabilir. Çünkü yukarıdaki bölümde de değinmiş olduğumuz gibi 2000'li yıllarla birlikte yaşanan tarımsal kriz, kırsal alandaki sermaye birikimin Türkiye genelinde tarımsal yatırımlara dönmesini zorlaştırmış ve spekülatif etkinlikleri daha cazip kılmıştır (Aydın, 2001, 17). Erdemli'de tarımsal yatırımlar Türkiye genelinden farklı olarak bir şekilde devam ediyor olsa da, bu eğilime benzer şekilde, gayrimenkul yatırımları da hem büyük sermaye grupları hem de küçük tasarruf sahipleri için Erdemli'de de yaygın bir tercih haline gelmiştir.

Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentsel Kırsallık

Kent-kır ayrımında başvurulan diğer bir referans kaynağı da sosyolojiden gelir. Kentin daha heterojen yapısı, haliyle kent sakinlerinin farklı köken, öncelik, talep ve ihtiyaçlarla özdeşleşmesi sonucunu doğurur. Kırsal alanın yakın hatta çoğu zaman akraba ilişkileri, buradaki toplumsal yapıyı daha homojen kılar. Daha yakın ilişkilerle özdeşleşen bu yapı sosyal ilişkilerin üzerinde belli bir denetim ve baskı mekanizmasının ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Nitekim Ferdinand Toennies ve Emile Durkheim gibi sosyolojinin iki temel ismi de bu ayrıma dikkat çeker. Toennies'in *gemeinschaft* (topluluk) ve *gesellschaft* (toplum) ayrımı ilişkilerin farklı mekanlardaki nitelik farklılıklarına işaret eder. *Gemeinschaft*

[19] Not: Erdemli İlçesi kurulmadan önceki yıllara (1935-1950) ait veriler Alata, Koyuncu ve Erdemli Köyleri nüfuslarının toplamı ile elde edilmiştir (Szyliowicz, 1966, 24 & 62)

daha kişisel ilişkilerin, rollerin, değerlerin ve inançların hakim olduğu bir beşeri topluluğu işaret ederken, *gesellschaft* ise dolaylı, formel rol, değer ve inançların olduğu bir toplumu işaret eder.

Durkheim da bu ayrımı dayanışma üzerinde kurgular. Kırsal alanın mekanik dayanışma modeline karşın kent özelleşmiş, farklı dayanışma örüntüleri üzerinden kurgulanan bir kentsel topluma dikkat çeker.

Kentleşmeyi bir yaşam biçimi olarak tanımlayan Louis Wirth de (2008), kenti hemşehrilerin toplumsal denetiminden azade olmuş, aile ve topluluklarla ilişkisi zayıflamış bireylerden oluşan bir yaşam alanı olarak tarif eder.

Erdemli'nin toplumsal, ekonomik ve coğrafi dönüşümüne ilişkin yapılacak bir araştırmada kent sakinlerinin tek adrese dayalı sabit bir yaşam alanları olduğunu varsaymak pek çok konunun açıklanmasını güçleştirecek veya eksik kalmasına neden olacaktır. Yirminci yüzyıl öncesinde ağırlıkla hayvancılıkla uğraşan Yörük aşiretlerinin bölgenin (genellikle 500 rakımdan başlayarak Toroslar'ın 2000 metreye ulaşan dağlık bölgelerine kadar olan) yüksek kesimi ile ovalık, kıyı kesimi arasında yaylak-kışlak mevsimsel hareketler süregitmiştir. Yüksek ve alçak kesimler arasındaki mevsimsel trafik Yirminci yüzyıl boyunca zamansal ve mekansal boyutları, nedenleri, etkileri değişim, ulaşım teknolojisine bağlı olarak geliş-gidiş sıklığı değişim göstererek devam etmiştir. Bugün Erdemli kentinde yaşayan ve geçimini ticaret, zanaat, tarım veya emekli maaşıyla karşılayan bir aile yılın dört, beş ayını (ağırlıkla daha önce ailenin ilk kuşaklarının bırakıp geldiği) köyünde geçirmekte ve bu uzun süreyi tarım faaliyetleriyle uğraşabilmektedir. Ancak yirminci yüzyılın başından bugüne geçen süre içinde ve her dönemde kır ve kent arasında geçen farklı yaşam biçimleri vardır. Söz konusu yaşam biçimlerini anlamaya çalışırken sadece yaz aylarında sahil kesiminin "sıcağından ve sivri sineğinden" kaçmak gibi bir nedenin ötesinde farklı üretim ve tüketim taleplerini mekansal etkileriyle birlikte irdelenmesi gerekmektedir. Kır ve kentsel alan arasında sürdürülen bu yaşam biçimi Erdemli "kentsel nüfusu" içinde kaydedilmiş olan bireylerin yarı kırsal, yarı kentsel (ya da hem kentsel, hem kırsal) bir karakter taşımaktadır.

Şekil 6. Erdemli nüfusu içinde Mersin doğumluların oranı

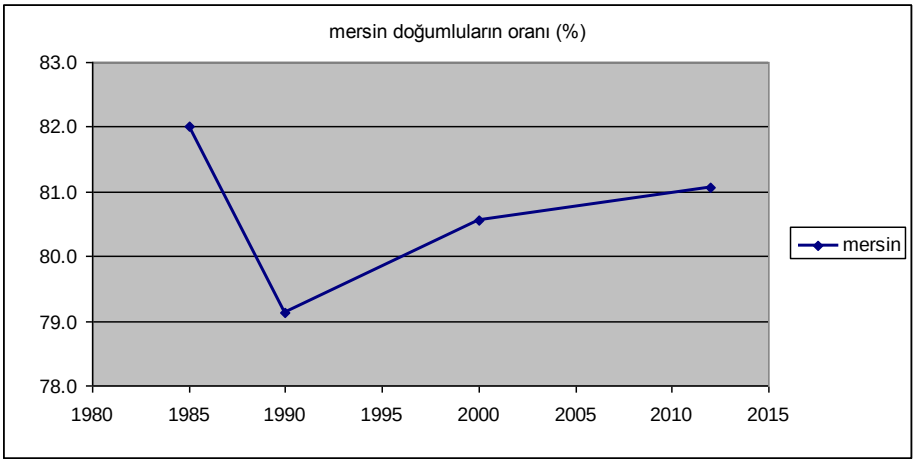

Kaynak: TÜİK

Erdemli kentsel gelişiminde önemli bir bulgu da kozmopolit karakterindeki değişime dairdir. Erdemli'nin 1954'te ilçe olmasından itibaren tarım işçisi, küçük sanayi ve ticaret işleriyle uğraşmak üzere başta komşu ilçelerden olmak üzere, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dan önemli oranda göç almıştır. Yıllar içinde "Dışarıdan gelip" yerleşmeler zamanla azalmaya başladığı gibi, 1990'lı yıllarda ya kendi memleketlerine dönmüşler, ya da daha büyük şehirlere göç etmişlerdir (Şahin, 2011, 57). Büyük şehirlere göç eğilimi 1980'den sonra Türkiye genelinde de görülen bir olgudur. Ancak Ermenek, Silifke, Karaman, Ereğli gibi ilçelerden gelenlerin de geri dönmelerinin sebebi sadece ekonomik olmayabilir. Yukarıdaki Grafik. 5'te gördüğümüz gibi, 70'li, 80'li yıllarda daha az nüfus, ancak daha kozmopolit bir yapı söz konusu iken, 2010'da nüfusu 50.000'e yaklaşan Erdemli'nin giderek yerelleşen bir nüfus yapısına bürünmesi gibi çelişkili bir durum ortaya çıkmıştır. Nitekim, 1985 yılında Mersin doğumluların oranı %82 iken bu aran 1990 yılında %79'a gerilemiştir. Ancak 1990 yılından sonra bu oran tekrar artmaya başlamış olması yukarıda yapılan açıklamayı destekler niteliktedir.

Sonuç

Bahattin Akşit (2006, 144)Türkiye'de tarım üretiminin temel karakteriyle ilgili olarak şu tespiti yapmaktadır: "Küçük meta üreticiliğinin devam edebilmesi için, yani değişmiyor görünebilmesi için, birçok değişim ve dönüşümün olması gerekmektedir." Akşit'in bu tespitinden yola çıkarak, Erdemli gibi hızlı kentleşme süreci yaşanan bir metropolün çeperinde yer alan bir kentte, tarım halen ekonomideki önemini sürdürebiliyorsa; bu durumda bugüne kadar pek az şeyin değişmiş olduğu yargısına varmak yerine, bugüne kadar tarımın önemini koruyabilmesi için nelerin nasıl değiştiği sorgulanmalıdır.

Bu soru, kent ve kır arasındaki ayrımın ara tonlarını teşhis etmek için doğru bir çıkış noktası olabilir. Ayrı ayrı ele alındığında sorunlu da olsa belli bir mantığa dayanan ve yukarıda ayrı ayrı ele aldığımız ayrışma aksları birlikte düşünüldüğünde mutlak bir kırsallık tanımı yapmak için açıklama gücünden kayıp verir. Nitekim, belli bir alanda nüfusun hızlı artışı, buranın kültürel özelliklerinde koşut bir değişikliğe sebep

olmayabilir; tarımsal üretim tekniklerinin gelişimi ve kapitalist ekonomi ile etkileşimi çiftçilerin profillerinde önemli değişiklikler yaratabilir; kentin göbeğinde tarım yapılabilir, kır mimari ve yerleşim modeli orta-üst yerli yabancı turistlere hitap eder hale gelebilir vb... Kent ve kır kavramları, dolayısıyla, farklı değişkenler hesaba katıldıkça net bir ayrışmadan mahrum kalır.

Kent ve kır arasındaki ayrımın böylesine muğlaklaşması, bu yerleşim birimlerini tanımlayan kavramları geçersiz kılmaz, sadece daha kapsamlı bir yaklaşımı gerekli kılar. Woods bu amaca yönelik olarak ilişkisel bir yaklaşım önerir. Yazara göre, "uzam ve yer ile bunlarla bağlantılı sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi biçim ve süreçlerin ağların, bağların, akışların ve hareketliliklerin oluşmasındaki öneme dair vurguyla" nitelenebilecek bu yaklaşım farklı boyutlar arasındaki ilişkisellikleri öne çıkararak, kırı/köyü belli melez bir form olarak kavramsallaştırır (Woods, 2011, p 40–41).

Gerçekten de Erdemli'ye dair gözlemlerimiz bu melez muğlaklığı gözler önüne seriyor. Nüfusu hızla artan ama bu artış içinde kırsal kesimin ağırlığını koruduğu, hatta arttırdığı bir yerleşim yeri Erdemli. Bir yandan tarımsal faaliyetler sürüp, çeşitlenirken; öte yandan da tarıma bağlı sanayii ve hizmet kolları gelişmekte. Tüm bunlara rağmen yazın kentin yüksek bölgeleriyle ilişkinin devamı ile sürdürülen göçer kültür, artan ikincil konut sakinleriyle gelişen sayfiye kültürü ile birlikte var oluyor. Mersin metropoliten alanın gelişimi ile metropoliten merkezle olan ilişkinin yoğunlaşması sonucu artan konut talebinin tetiklediği inşaat sektörü ile yapılı çevresi büyük oranda değişikliğe uğrayan kentin içinde bir yandan da tarımsal araziler hala görülmekte.

Bu noktadan hareketle, Erdemli üzerinde gerek mekansal öğelerin gerekse de kurumsal ve toplumsal aktörlerin ilişkiselliğini keşfetmek yürütmekte olduğumuz araştırmanın ana sorunsalını oluşturacaktır.

Kaynakça

Akşit, B. (2006). Bahattin Akşit, "Köy, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Hanehalkı/Aile Araştırmaları: 1923-2002 Yılları Arası Eleştirel Bir Yazın Tasarımı", . Der. Ayda Eraydın. Ankara: Dost Kitabevi, 2006, s. 144. In A. Eraydın (Ed.), Değişen Mekân: Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003. Ankara: Dost Kitapevi yay.

Aydın, Z. (2001). Yapısal Uyum Politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi: Söke'nin Tuzgurgazı ve Sivrihisar'ın Kınık Köyleri Örneği. Toplum ve Bilim, (88), 11–31.

Bilgili, A. S. (2001). Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Brown, D. L., & Schafft, K. A. (2011). Rural People and Communities in the 21st Century: Resilience and Transformation. Cambridge: Polity Press.

Çevik, A. B. (2004). Erdemli Belediye Başkanı Ali Şahin ile Erdemli ve Lisemiz Hakkında Konuşmalar. In Cumhuriyet'in 80. Yılında Erdemli. Erdemli, Mersin: Erdemli Lisesi Kültür ve Sanat Yayınları.

Çiftçi, A. (2002). Millî Mücadele Döneminde Mersin ve Havalisinde İz Bırakanlar. Ankara: Uyum Ajans.

Çiftçi, A. (2004). Erdemli'nin Tarihi, Ekonomisi, Eğitim ve Sağlık Durumu". In A. Yanar (Ed.), Cumhuriyet'in 80. Yılında Erdemli. Erdemli, Mersin: Erdemli Lisesi Kültür ve Sanat Yayınları.

İçel. (1982). In Yurt Ansiklopedisi. Anadolu Yayıncılık.

Köse, E. (2013). Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik. İstanbul Üniversitesi.

Kurt. (2003). Türkiye'de Kent-Köy Çelişkisi. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Mazak, M. (2011). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Erdemli Alata İskelesi ve Ticari Potansiyeli. In Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu - III: Mersin ve Doğu Akdeniz Bildiriler Kitabı. Mersin: Mersin Üniversitesi ve Mersin Deniz Ticaret Odası.

Szyliowicz, J. (1966). Political Change in Rural Turkey. The Hague: Mouton & Co.

Şahin, M. (2011). Erdemli Nerede, Erdemli: Yeni Ufuk Gazetesi Kültür Yayınları, 2011, ss. 87-108. Erdemli, Mersin: Yeni Ufuk Gazetesi Kültür Yayınları.

Şahin, M. (2012). Erdemli'nin Yeniden İnkişafı. Erdemli, Mersin: Yeni Ufuk Matbaası.

Topuz, M. (2014). Silifke-Erdemli Arasındaki Derelerin Jeomorfometrik Analizi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,.

Üzmez, U. (2012). Türkiye'de Orta Ölçekli Kentsel Alanlar Sorununa Çözüm Arayışları: Zonguldak Örneği. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2).

Wirth, L. (2008). Urbanism as a Way of Life. Journal of Sociology, 44(1), 1–24. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/2768119

Woods, M. (2011). Rural. Oxon: Routledge.

Yalgın, A. R. (1993). Cenupta Türkmen Oymakları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yanar, A. (2004). Erdemli'nin 1920'li Yıllardaki Görünümü ve İlçe Oluşu. In A. Yanar (Ed.), Cumhuriyet'in 80. Yılında Erdemli. Erdemli, Mersin: Erdemli Lisesi Kültür ve Sanat Yayınları.

Yanar, A. (2010). Erdemli'den İzler. Ankara: Berikan Ofset.